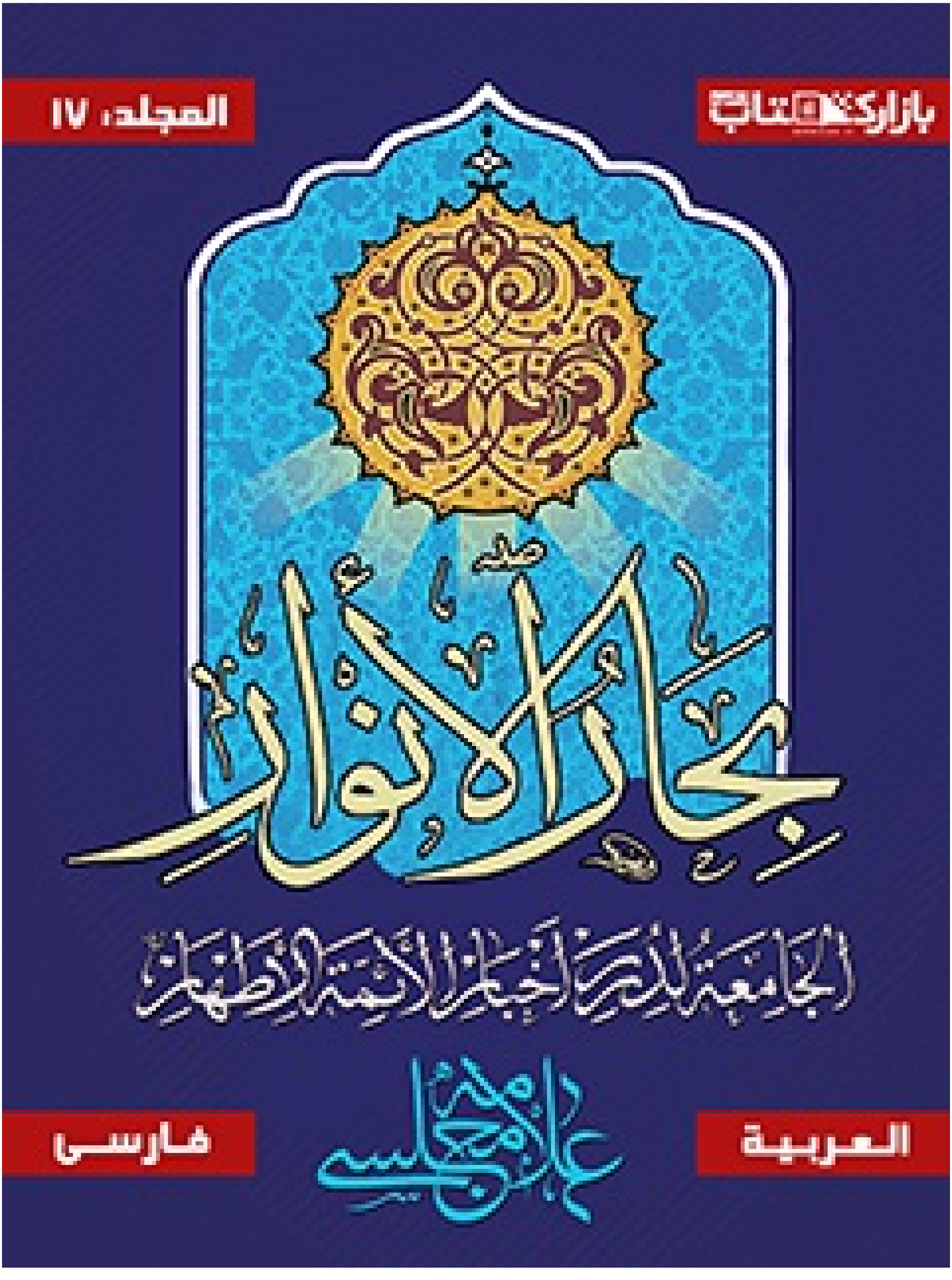
مرکز القائمیة اصفهان للبحوث والتحریات الکمبیوتریة

السلام علیک یا صاحب الزمان

بازار کتاب
المجلد، ١٧
بحار الأنوار
الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار
علامه مجلسی
العربية
فارسی

بسم الله الرحمن الرحیم

بحارالانوار الجامعه لدرر اخبار الائمه الاطهار علیهم السلام با ترجمه فارسی

کاتب:

محمدباقر بن محمدتقی علامه مجلسی

نشرت فی الطباعهٔ:

مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان

رقمی الناشر:

مرکز القائمیهٔ باصفهان للتحریات الکمبیوتریهٔ

الفهرس

بحار الأنوار الجامعه لدرر أخبار الائمه الأطهار المجلد ۱۷ : تاریخ پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله – ۳

اشاره

سرشناسه: مجلسی محمد باقربن محمدتقی ۱۰۳۷ – ۱۱۱۱ق.

عنوان و نام پدیدآور: بحارالانوار: الجامعه لدرر أخبار الائمه الأطهار تالیف محمدباقر المجلسی.

مشخصات نشر: بیروت داراحیاء التراث العربی [۱۴۴۰].

مشخصات ظاهری: ج – نمونه.

یادداشت: عربی.

یادداشت: فهرست نویسی بر اساس جلد بیست و چهارم، ۱۴۰۳ق. [۱۳۶۰].

یادداشت: جلد۲۴،۵۲،۶۵،۶۶،۶۷،۸۷،۹۲،۹۱،۹۴،۱۰۳،۱۰۸(چاپ سوم: ۱۴۰۳ق.=۱۹۸۳م.=[۱۳۶۱]).

یادداشت: کتابنامه.

مندرجات: ج .۲۴. کتاب الامامه. ج.۵۲. تاریخ الحجه. ج۶۵،۶۶،۶۷. الایمان و الکفر. ج.۸۷. کتاب الصلاه . ج. ۹۱،۹۲ .الذکر و الدعا. ج. ۹۴. کتاب السوم. ج.۱۰۳.فهرست المصادر. ج.۱۰۸.الفهرست.–

موضوع: احادیث شیعه — قرن ۱۱ق

رده بندی کنگره: BP۱۳۵/م۳ب ۳۱۳۰۰ ی ح

رده بندی دیویی: ۲۹۷/۲۱۲

شماره کتابشناسی ملی: ۱۶۸۰۹۴۶

ص: ۱

**[ترجمه]

سرشناسه : مجلسی، محمد باقربن محمدتقی، ۱۰۳۷ – ۱۱۱۱ق.

عنوان قراردادی : بحار الانوار .فارسی .برگزیده

عنوان و نام پدیدآور : ترجمه بحارالانوار/ مترجم گروه مترجمان؛ [برای] نهاد کتابخانه های عمومی کشور.

مشخصات نشر : تهران: نهاد کتابخانه های عمومی کشور، موسسه انتشارات کتاب نشر، ۱۳۹۲ -

مشخصات ظاهری : ج.

شابک : دوره : ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۶۶-۵ ؛ ج.۱ : ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۶۷-۲ ؛ ج.۲ : ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۶۸-۹ ؛ ج.۳ : ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۶۹-۶ ؛ ج.۴ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰۷۰-۲ : ؛ ج.۵ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۷۱-۹ : ؛ ج.۶ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۷۲-۶ : ؛ ج.۷ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۷۳-۳ : ؛ ج.۸ : ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۷۴-۰ ؛ ج.۱۰ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۷۶-۴ : ؛ ج.۱۱ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۸۳-۲ : ؛ ج.۱۲ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۶۶-۵ : ؛ ج.۱۳ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۸۵-۶ : ؛ ج.۱۴ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۸۶-۳ : ؛ ج.۱۵ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۸۷-۰ : ؛ ج.۹۷۸:۱۶-۶۰۰-۷۱۵۰-۸۸-۷ ؛ ج.۹۷۸:۱۷-۶۰۰-۷۱۵۰-۸۹-۴ ؛ ج.۱۸ : ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۹۰-۰ ؛ ج.۹۷۸:۱۹-۶۰۰-۷۱۵۰-۹۱-۷ ؛ ج.۹۷۸:۲۰-۶۰۰-۷۱۵۰-۹۲-۴ ؛ ج.۲۱: ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۹۳-۱ ؛ ج.۹۷۸:۲۲-۶۰۰-۷۱۵۰-۹۴-۸ ؛ ج.۹۷۸:۲۳-۶۰۰-۷۱۵۰-۹۵-۵

مندرجات : ج.۱. کتاب عقل و علم و جهل.- ج.۲. کتاب توحید.- ج.۳. کتاب عدل و معاد.- ج.۴. کتاب احتجاج و مناظره.- ج. ۵. تاریخ پیامبران.- ج.۶. تاریخ حضرت محمد صلی الله علیه وآله.- ج.۷. کتاب امامت.- ج.۸. تاریخ امیرالمومنین.- ج.۹. تاریخ حضرت زهرا و امامان والامقام حسن و حسین و سجاد و باقر علیهم السلام.- ج.۱۰. تاریخ امامان والامقام حضرات صادق، کاظم، رضا، جواد، هادی و عسکری علیهم السلام.- ج.۱۱. تاریخ امام مهدی علیه السلام.- ج.۱۲. کتاب آسمان و جهان - ۱.- ج.۱۳. آسمان و جهان - ۲.- ج.۱۴. کتاب ایمان و کفر.- ج.۱۵. کتاب معاشرت، آداب و سنت ها و معاصی و کبائر.- ج.۱۶. کتاب مواعظ و حکم.- ج.۱۷. کتاب قرآن، ذکر، دعا و زیارت.- ج.۱۸. کتاب ادعیه.- ج.۱۹. کتاب طهارت و نماز و روزه.- ج.۲۰. کتاب خمس، زکات، حج، جهاد، امر به معروف و نهی از منکر، عقود و معاملات و قضاوت

وضعیت فهرست نویسی : فیپا

ناشر دیجیتالی : مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان

یادداشت : ج.۲ - ۸ و ۱۰ - ۱۶ (چاپ اول: ۱۳۹۲) (فیپا).

موضوع : احادیث شیعه -- قرن ۱۱ق.

شناسه افزوده : نهاد کتابخانه های عمومی کشور، مجری پژوهش

شناسه افزوده : نهاد کتابخانه های عمومی کشور. موسسه انتشارات کتاب نشر

رده بندی کنگره : BP۱۳۵/م۳ب۳۰۴۲۱۶۷ ۱۳۹۲

رده بندی دیویی : ۲۹۷/۲۱۲

شماره کتابشناسی ملی : ۳۳۴۸۹۸۵

**[ترجمه]

تتمه كتاب تاريخ نبينا صلى اللّٰه عليه و آله

باب ۱۳ وجوب طاعته و حبه و التفويض إليه صلى اللّٰه عليه و آله

الآيات

آل عمران: «قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَ الرَّسُولَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ لا يُحِبُّ الْكافِرِينَ»(۳۲)

(و قال تعالى): «وَ أَطِيعُوا اللَّهَ وَ الرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ»(۱۳۲)

(و قال تعالى): «لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْ ءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبَهُمْ فَإِنَّهُمْ ظالِمُونَ»(۱۲۸)

النساء: «وَ مَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ خالِدِينَ فِيها وَ ذلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ* وَ مَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ وَ يَتَعَدَّ حُدُودَهُ يُدْخِلْهُ ناراً خالِداً فِيها وَ لَهُ (۱) عَذابٌ مُهِينٌ»(۱۳-۱۴) (و قال تعالى): «يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ أُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِنْ تَنازَعْتُمْ فِي شَيْ ءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَ الرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ ذلِكَ خَيْرٌ وَ أَحْسَنُ تَأْوِيلًا»(۵۹) (و قال تعالى): «وَ مَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَ الرَّسُولَ فَأُولئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَ الصِّدِّيقِينَ وَ الشُّهَداءِ وَ الصَّالِحِينَ وَ حَسُنَ أُولئِكَ رَفِيقاً»(۶۹)

المائدة: «وَ أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ احْذَرُوا فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّما عَلى رَسُولِنَا الْبَلاغُ الْمُبِينُ»(۹۲)

۱- هكذا في النسخة، و الصحيح كما في غيرها و في المصحف الشريف له.

الأنفال: «وَ أَطِيعُوا اللَّهَ وَ رَسُولَهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ»(١)

(و قال تعالى): «يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَ رَسُولَهُ وَ لا تَوَلَّوْا عَنْهُ وَ أَنْتُمْ تَسْمَعُونَ»(٢٠)

التوبه: «وَ يُطِيعُونَ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ أُولئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللَّهُ»(٧١)

النور: «وَ مَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ وَ يَخْشَ اللَّهَ وَ يَتَّقْهِ فَأُولئِكَ هُمُ الْفائِزُونَ»(٥٢) (إلى قوله تعالى): «قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ ... فَإِنَّما عَلَيْهِ (١) ما حُمِّلَ وَ عَلَيْكُمْ ما حُمِّلْتُمْ وَ إِنْ تُطِيعُوهُ تَهْتَدُوا وَ ما عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلاغُ الْمُبِينُ»(٥۴)

(إلى قوله تعالى): «وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ»(۵۶)

الأحزاب: «وَ ما كانَ لِمُؤْمِنٍ وَ لا مُؤْمِنَةٍ إِذا قَضَى اللَّهُ وَ رَسُولُهُ أَمْراً أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ وَ مَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلالًا مُبِيناً»(٣۶)

(و قال تعالى): «وَ مَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ فَقَدْ فازَ فَوْزاً عَظِيماً»(٧١) (إلى قوله تعالى): (٢) «إِنَّ اللَّهَ لَعَنَ الْكافِرِينَ وَ أَعَدَّ لَهُمْ سَعِيراً *خالِدِينَ فِيها أَبَداً لا يَجِدُونَ وَلِيًّا وَ لا نَصِيراً* يَوْمَ تُقَلَّبُ وُجُوهُهُمْ فِي النَّارِ يَقُولُونَ يا لَيْتَنا أَطَعْنَا اللَّهَ وَ أَطَعْنَا الرَّسُولَا»(۶۴-۶۶)

الزخرف: (٣) «يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ لا تُبْطِلُوا أَعْمالَكُمْ»(٣٣)

الفتح: «وَ مَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ وَ مَنْ يَتَوَلَّ يُعَذِّبْهُ عَذاباً أَلِيماً»(١٧)

الحجرات: «وَ إِنْ تُطِيعُوا اللَّهَ وَ رَسُولَهُ لا يَلِتْكُمْ مِنْ أَعْمالِكُمْ شَيْئاً»(١۴)

المجادله: «وَ أَطِيعُوا اللَّهَ وَ رَسُولَهُ»(١٣) (إلى قوله تعالى): «إِنَّ الَّذِينَ يُحَادُّونَ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ أُولئِكَ فِي الْأَذَلِّينَ *كَتَبَ اللَّهُ لَأَغْلِبَنَّ أَنَا وَ رُسُلِي إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ»(٢١)

الحشر: «ذلِكَ بِأَنَّهُمْ شَاقُّوا اللَّهَ وَ رَسُولَهُ وَ مَنْ يُشَاقِّ اللَّهَ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقابِ»(۴)

ص: ٢

١- الصحيح: فان تولوا فانما عليه.

٢- فيه وهم لان الآيات الآتيه متقدمه ترتيبا على قوله: و من يطع اللّه.

٣- فيه وهم، و الصحيح: محمّد: ۴٧، لان الآيات مذكوره فى هذه السوره.

(و قال تعالی): «وَ ما آتاکُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَ ما نَهاکُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا وَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقابِ»(۷)

التغابن: «وَ أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَإِنَّما عَلی رَسُولِنَا الْبَلاغُ الْمُبِينُ»(۱۲)

lt;meta info="- قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَ الرَّسُولَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ لا يُحِبُّ الْكافِرِينَ - . آل عمران / ۳۲ -

{بگو خدا و پیامبر [او] را اطاعت کنید پس اگر رویگردان شدند قطعا خداوند کافران را دوست ندارد.}

- وَ أَطِيعُوا اللَّهَ وَ الرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ - . آل عمران / ۱۳۲ - {خدا و رسول را فرمان برید باشد که مشمول رحمت قرار گیرید.}

- لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْ ءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبَهُمْ فَإِنَّهُمْ ظالِمُونَ - . آل عمران / ۱۲۸ -

{هیچ یک از این کارها در اختیار تو نیست یا [خدا] بر آنان می بخشاید یا عذابشان می کند زیرا آنان ستمکارند.}

- وَ مَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ خالِدِينَ فِيها وَ ذلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ * وَ مَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ وَ يَتَعَدَّ حُدُودَهُ يُدْخِلْهُ ناراً خالِداً فِيها وَ لَهُ عَذابٌ مُهِينٌ. - . نساء / ۱۳ - ۱۴ - {و هر کس از خدا و پیامبر او اطاعت کند وی را به باغهایی درآورد که از زیر [درختان] آن نهرها روان است در آن جاودانه اند و این همان کامیابی بزرگ است، و هر کس از خدا و پیامبر او نافرمانی کند و از حدود مقرر او تجاوز نماید وی را در آتشی درآورد که همواره در آن خواهد بود و برای او عذابی خفت آور است.}

- يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ أُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِنْ تَنازَعْتُمْ فِي شَيْ ءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَ الرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ ذلِكَ خَيْرٌ وَ أَحْسَنُ تَأْوِيلًا - . نساء / ۵۹ -

{ای کسانی که ایمان آورده اید خدا را اطاعت کنید و پیامبر و اولیای امر خود را [نیز] اطاعت کنید پس هر گاه در امری [دینی] اختلاف نظر یافتید اگر به خدا و روز بازپسین ایمان دارید آن را به [کتاب] خدا و [سنت] پیامبر [او] عرضه بدارید این بهتر و نیک فرجام تر است.}

- وَ مَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَ الرَّسُولَ فَأُولئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَ الصِّدِّيقِينَ وَ الشُّهَداءِ وَ الصَّالِحِينَ وَ حَسُنَ أُولئِكَ رَفِيقاً المائده - . نساء / ۶۹ -

{و کسانی که از خدا و پیامبر اطاعت کنند در زمره کسانی خواهند بود که خدا ایشان را گرامی داشته [یعنی] با پیامبران و راستان و شهیدان و شایستگانند و آنان چه نیکو همدمانند.}

- وَ أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ احْذَرُوا فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّما عَلى رَسُولِنَا الْبَلاغُ الْمُبِينُ - . مائده / ۹۲ -

{و اطاعت خدا و اطاعت پیامبر کنید و [از گناهان] برحذر باشید پس اگر روی گردانید بدانید که بر عهده پیامبر ما فقط رساندن [پیام] آشکار است.}

- وَ أَطِيعُوا اللَّهَ وَ رَسُولَهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ - . انفال / ۱ - {و اگر ایمان دارید از خدا و پیامبرش اطاعت کنید.}

- يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَ رَسُولَهُ وَ لا تَوَلَّوْا عَنْهُ وَ أَنْتُمْ تَسْمَعُونَ - . انفال / ۲۰ -

{ای کسانی که ایمان آورده اید خدا و فرستاده او را فرمان برید و از او روی برنتابید در حالی که[سخنان او را] می شنوید}

- وَ يُطِيعُونَ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ أُولئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللَّهُ - . توبه / ۷۱ - {و از خدا و پیامبرش فرمان می برند آنانند که خدا به زودی مشمول رحمتشان قرار خواهد داد.}

- وَ مَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ وَ يَخْشَ اللَّهَ وَ يَتَّقْهِ فَأُولئِكَ هُمُ الْفائِزُونَ * وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمانِهِمْ لَئِنْ أَمَرْتَهُمْ لَيَخْرُجُنَّ قُل لَّا تُقْسِمُوا طَاعَةٌ مَّعْرُوفَةٌ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ * قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ فَإِن تَوَلَّوا فَإِنَّمَا عَلَيْهِ مَا حُمِّلَ وَعَلَيْكُم مَّا حُمِّلْتُمْ وَإِن تُطِيعُوهُ تَهْتَدُوا وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ * وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُم فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُم مِّن بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا وَمَن كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُوْلَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ * وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ - . نور / ۵۲- ۵۶ -

{و کسی که خدا و فرستاده او را فرمان برد و از خدا بترسد و از او پروا کند آنانند که خود کامیابند. و با سوگندهای سخت خود به خدا سوگند یاد کردند که اگر به آنان فرمان دهی بی شک [برای جهاد] بیرون خواهند آمد بگو سوگند مخورید اطاعتی پسندیده [بهتر است] که خدا به آنچه می کنید داناست. بگو خدا و پیامبر را اطاعت کنید پس اگر پشت نمودید [بدانید که] بر عهده اوست آنچه تکلیف شده و بر عهده شماست آنچه موظف هستید و اگر اطاعتش کنید راه خواهید یافت و بر فرستاده [خدا] جز ابلاغ آشکار [ماموریتی] نیست. خدا به کسانی از شما که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده اند وعده داده است که حتما آنان را در این سرزمین جانشین [خود] قرار دهد همان گونه که کسانی را که پیش از آنان بودند جانشین [خود] قرار داد و آن دینی را که برایشان پسندیده است به سودشان مستقر کند و بیمشان را به ایمنی مبدل گرداند [تا] مرا عبادت کنند و چیزی را با من شریک نگردانند و هر کس پس از آن به کفر گراید آنانند که نافرمانند. و نماز را برپا کنید و زکات را بدهید و پیامبر [خدا] را فرمان برید تا مورد رحمت قرار گیرید.}

- وَ ما كانَ لِمُؤْمِنٍ وَ لا مُؤْمِنَةٍ إِذا قَضَى اللَّهُ وَ رَسُولُهُ أَمْراً أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ وَ مَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلالًا مُبِيناً - . احزاب / ۳۶ -

{و هیچ مرد و زن مؤمنی را نرسد که چون خدا و فرستاده اش به کاری فرمان دهند برای آنان در کارشان اختیاری باشد و هر کس خدا و فرستاده اش را نافرمانی کند قطعا دچار گمراهی آشکاری گردیده است.}

- يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَمَن يُطِعْ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا - . احزاب / ۷۱ -

}تا اعمال شما را به صلاح آورد و گناهانتان را بر شما ببخشاید و هر کس خدا و پیامبرش را فرمان برد قطعا به رستگاری بزرگی نایل آمده است{.

- إِنَّ اللَّهَ لَعَنَ الْكَافِرِينَ وَأَعَدَّ لَهُمْ سَعِيرًا * خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا لَّا يَجِدُونَ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا * يَوْمَ تُقَلَّبُ وُجُوهُهُمْ فِي النَّارِ يَقُولُونَ يَا لَيْتَنَا أَطَعْنَا اللَّهَ وَأَطَعْنَا الرَّسُولَا - . احزاب / ۶۴- ۶۶ -

{خدا کافران را لعنت کرده و برای آنها آتش فروزانی آماده کرده است. جاودانه در آن می مانند نه یاری می یابند و نه یاوری. روزی که چهره هایشان را در آتش زیرورو می کنند می گویند ای کاش ما خدا را فرمان می بردیم و پیامبر را اطاعت می کردیم.}

- يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ لا تُبْطِلُوا أَعْمالَكُمْ - . محمد / ۳۳ -

{ای کسانی که ایمان آورده اید خدا را اطاعت کنید و از پیامبر [او نیز] اطاعت نمایید و کرده های خود را تباه مکنید.}

- وَ مَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ وَ مَنْ يَتَوَلَّ يُعَذِّبْهُ عَذاباً أَلِيماً - . فتح / ۱۷ - {و

هر کس خدا و پیامبر او را فرمان برد وی را در باغهایی که از زیر [درختان] آن نهرهایی روان است درمی آورد و هر کس روی برتابد به عذابی دردناک معذبش می دارد.}

- وَ إِنْ تُطِيعُوا اللَّهَ وَ رَسُولَهُ لا يَلِتْكُمْ مِنْ أَعْمالِكُمْ شَيْئاً - . حجرات / ۱۴ - {و

اگر خدا و پیامبر او را فرمان برید از [ارزش] کرده هایتان چیزی کم نمی کند.}

- أَأَشْفَقْتُمْ أَن تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوَاكُمْ صَدَقَاتٍ فَإِذْ لَمْ تَفْعَلُوا وَتَابَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ * أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ تَوَلَّوْا قَوْمًا غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِم مَّا هُم مِّنكُمْ وَلَا مِنْهُمْ وَيَحْلِفُونَ عَلَى الْكَذِبِ وَهُمْ يَعْلَمُونَ * أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا إِنَّهُمْ سَاء مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ * اتَّخَذُوا أَيْمَانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوا عَن سَبِيلِ اللَّهِ فَلَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ * لَن تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُم مِّنَ اللَّهِ شَيْئًا أُوْلَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ * يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ جَمِيعًا فَيَحْلِفُونَ لَهُ كَمَا يَحْلِفُونَ لَكُمْ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ عَلَى شَيْءٍ أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْكَاذِبُونَ * اسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطَانُ فَأَنسَاهُمْ ذِكْرَ اللَّهِ أُوْلَئِكَ حِزْبُ الشَّيْطَانِ أَلَا إِنَّ حِزْبَ الشَّيْطَانِ هُمُ الْخَاسِرُونَ * إِنَّ الَّذِينَ يُحَادُّونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُوْلَئِكَ فِي الأَذَلِّينَ * كَتَبَ اللَّهُ لَأَغْلِبَنَّ أَنَا وَرُسُلِي إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ - . مجادله / ۱۳- ۲۱ -

{آیا ندیده ای کسانی را که قومی را که مورد خشم خدایند به دوستی گرفته اند آنها نه از شمایند و نه از ایشان و به دروغ سوگند یاد می کنند و خودشان [هم] می دانند. خدا برای آنان عذابی سخت آماده کرده است راستی که چه بد می کردند. سوگندهای خود را [چون] سپری قرار داده بودند و [مردم را] از راه خدا بازداشتند و [در نتیجه] برای آنان عذابی خفت آور است. در برابر خداوند نه از اموالشان و نه از اولادشان هرگز کاری ساخته نیست آنها دوزخی اند [و] در آن جاودانه [می مانند.]روزی که خدا همه آنان را برمی انگیزد همان گونه که برای شما سوگند یاد می کردند برای او [نیز] سوگند یاد می

کننـد و چنان پندارنـد که حق به جانب آنهاست آگاه باش که آنان همان دروغگویانند. شـیطان بر آنان چیره شده و خدا را از یادشان برده است آنان حزب شـیطانند آگاه باش که حزب شـیطان همان زیانکارانند. در حقیقت کسانی که با خدا و پیامبر او به دشـمنی برمی خیزنـد آنـان در [زمره] زبونـان خواهنـد بود. خـدا مقرر کرده است که حتمـا من و فرسـتادگانم چیره خواهیم گردید آری خدا نیرومند شکست ناپذیر است.}

- ذلِکَ بِأَنَّهُمْ شَاقُّوا اللَّهَ وَ رَسُولَهُ وَ مَنْ یُشَاقِّ اللَّهَ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِیدُ الْعِقابِ - . حشر / ۴ -

ص: ۲

{این [عقوبت] برای آن بود که آنها با خدا و پیامبرش در افتادند و هر کس با خدا درافتد [بداند که] خدا سخت کیفر است.}

- وَ ما آتاکُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَ ما نَهاکُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا وَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِیدُ الْعِقابِ - . حشر / ۷ -

{و آنچه را فرسـتاده [او] به شـما داد آن را بگیریـد و از آنچه شـما را باز داشت بازایستید و از خدا پروا بدارید که خدا سـخت کیفر است.}

- وَ أَطِیعُوا اللَّهَ وَ أَطِیعُوا الرَّسُولَ فَإِنْ تَوَلَّیْتُمْ فَإِنَّما عَلی رَسُولِنَا الْبَلاغُ الْمُبِینُ - . تغابن / ۱۲ -

{و خدا را فرمان برید و پیامبر [او] را اطاعت نمایید، و اگر روی بگردانید، بر پیامبر ما فقط پیام رسانیِ آشکار است.}

**[ترجمه]

تفسیر

أقول: أوردنا تفسیر لَیْسَ لَکَ مِنَ الْأَمْرِ شَیْ ءٌ فی باب العصمه و سیأتی أن المراد بأولی الأمر الأئمه المعصومون علیهم السلام.

وَ أَحْسَنُ تَأْوِیلًا أی عاقبه أو تأویلا من تأویلکم بلا رد فَإِنَّما عَلَیْهِ أی علی النبی صلی الله علیه و آله ما حُمِّلَ من التبلیغ وَ عَلَیْکُمْ ما حُمِّلْتُمْ من الامتثال إِذا قَضَـی اللَّهُ وَ رَسُولُهُ أَمْراً أی قضـی رسول الله و ذکر الله للتعظیم و الإشـعار بأن قضاءه قضاء الله قیل نزل فی زینب بنت جحش بنت عمته أمیمه بنت عبد المطلب خطبها رسول الله صلی الله علیه و آله لزید بن حارثه فأبت هی و أخوها عبد الله و قیل فی أم کلثوم بنت عقبه وَهَبَتْ نَفْسَـها لِلنَّبِیِّ صـلی الله علیه و آله فزوجها من زید أَنْ یَکُونَ لَهُمُ الْخِیَرَهُ مِنْ أَمْرِهِمْ أی أن یختاروا من أمرهم شیئا بل یجب علیهم أن یجعلوا اختیارهم تبعا لاختیار الله و رسوله یَوْمَ تُقَلَّبُ وُجُوهُهُمْ فِی النَّارِ أی تصرف من جهه إلی أخری کاللحم یشوی بالنار أو من حال إلی حال لا یَلِتْکُمْ مِنْ أَعْمالِکُمْ أی لا ینقصکم من أجورها شیئا من لات لیتا إذا نقص و المحاده المخالفه و المضاده و المشاقه الخلاف و العداوه.

**[ترجمه]می گویم: تفسیر «لَیْسَ لَکَ مِنَ الْأَمْرِ شَیْ ءٌ» - . آل عمران / ۱۲۸ -

{هیچ یک از این کارها در اختیار تو نیست.} را در باب عصـمت آوردیم، چنان که خواهـد آمد منظور از «اولی الأمر» امامان

معصوم علیهم السلام هستند. «وَ أَحْسَنُ تَأْوِيلًا» یعنی این فرجامش نیک‌تر است، و یا این تأویل بدون شک از تأویل شما نیک‌تر است. «فَإِنَّما عَلَيْهِ» یعنی بر عهده پیامبر صلّی الله علیه و آله «ما حُمِّلَ» یعنی ابلاغ رسالت «وَ عَلَيْكُمْ ما حُمِّلْتُمْ» یعنی گردن نهادن. «إِذا قَضَى اللَّهُ وَ رَسُولُهُ أَمْراً» یعنی وقتی رسول خدا صلّی الله علیه و آله به کاری فرمان دهد؛ اما از برای بزرگداشت از خداوند نیز نام برده تا آگاه سازد که فرمان حضرت صلّی الله علیه و آله همان فرمان خداوند است. گفته‌اند این آیه درباره زینب بنت جحش، دختر عمه پیامبر صلّی الله علیه و آله ، یعنی دختر أمیمه بنت عبدالمطلب نازل شده که رسول خدا صلّی الله علیه و آله او را برای زید بن حارثه خواستگاری کرد اما او و برادرش عبدالله سر باز زدند؛ نیز گفته شده درباره امّ کلثوم بنت عقبه نازل شده است. «وَهَبَتْ نَفْسَها لِلنَّبِي» - . احزاب / ۵۰ -

{که خود را [داوطلبانه] به پیامبر بخشید.} و پیامبر صلّی الله علیه و آله او را به عقد زید درآورد. «أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ» یعنی چنین نیست که پیرامون کارشان خودشان بخواهند اختیاری بکنند، بلکه بایست اختیارشان را پیرو اختیار خداوند و رسولش قرار دهند. «يَوْمَ تُقَلَّبُ وُجُوهُهُمْ فِي النَّارِ» یعنی چهره‌هایشان همچون گوشتی که بر آتش کباب می‌شود از این رو به آن رو می‌شود، و یا از حالتی به حالت دیگر درمی‌آید. «لا يَلِتْكُمْ مِنْ أَعْمالِكُمْ» یعنی از پاداش کرده‌های آنان چیزی نمی... کاهد؛ فعل «يَلِتْكُمْ» از «لاتَ ليتاً» برگرفته شده که به معنای «کاستن» است. در «يُحادُّونَ» نیز «محادّه» به معنای مخالفت و ضدیّت است و در «شَاقُّوا» «مشاقّه» به معنای مخالفت و دشمنی.

**[ترجمه]

الأخبار

«۱»

کا، الکافی مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ أَبِي زَاهِرٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ إِسْمَاعِيلَ عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَحْيَى عَنْ عَاصِمِ بْنِ حُمَيْدٍ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ النَّحْوِيِّ (۱) قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام فَسَمِعْتُهُ يَقُولُ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ أَدَّبَ نَبِيَّهُ عَلَى مَحَبَّتِهِ فَقَالَ وَ إِنَّكَ لَعَلى خُلُقٍ عَظِيمٍ (۲) ثُمَّ فَوَّضَ إِلَيْهِ فَقَالَ عَزَّ وَ جَلَّ وَ ما آتاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَ ما نَهاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا (۳)

۱- أبو إسحاق النحوی هو ثعلبه الآتی، و الرجل هو ثعلبه بن میمون الأسدی الکوفیّ، کان وجها من أصحابنا، قاریا فقیها نحویا لغویا راویا، و کان حسن العمل، کثیر العباده و الزهد، روی عن أبی عبد اللّه و أبی الحسن علیهما السلام.

۲- القلم: ۴.

۳- الحشر: ۷.

وَ قَالَ عَزَّ وَ جَلَّ مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطاعَ اللَّهَ (۱) ثُمَّ قَالَ وَ إِنَّ نَبِيَّ اللَّهِ فَوَّضَ إِلَى عَلِيٍّ علیه السلام وَ ائْتَمَنَهُ فَسَلَّمْتُمْ وَ جَحَدَ النَّاسُ فَوَ اللَّهِ لَنُحِبُّكُمْ أَنْ تَقُولُوا إِذَا قُلْنَا وَ تَصْمُتُوا إِذَا صَمَتْنَا وَ نَحْنُ فِيمَا بَيْنَكُمْ وَ بَيْنَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ مَا جَعَلَ اللَّهُ لِأَحَدٍ خَيْراً فِي خِلَافِ أَمْرِنَا (۲).

الْعِدَّةُ عَنْ أَحْمَدَ عَنِ ابْنِ أَبِي نَجْرَانَ عَنْ عَاصِمٍ مِثْلَهُ (۳).

**[ترجمه]كافى: از ابى اسحاق نحوى روايت شده كه وى گفت: خدمت امام جعفر صادق عليه السلام رسيدم و از ايشان شنيدم كه فرمود: خداوند عزّ و جلّ پيامبرش را بر اساس محبت خود تربيت كرد و فرمود: «وَ إِنَّكَ لَعَلى خُلُقٍ عَظِيمٍ» - . قلم / ۴ -

{و راستى كه تو را خويى والاست.} سپس امر را به ايشان تفويض كرد و فرمود: «وَ ما آتاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَ ما نَهاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا» - . حشر / ۷ -

ص: ۳

{و آنچه را فرستاده [او] به شما داد آن را بگيريد و از آنچه شما را باز داشت بازايستيد.}

و باز فرمود: «مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطاعَ اللَّهَ» - . نساء / ۸۰ -

{هر كس از پيامبر فرمان برد در حقيقت خدا را فرمان برده.} سپس پيامبر خدا صلّى الله عليه و آله امر را به حضرت على عليه السلام تفويض كرد و او را امين خود نهاد و شما سر سپرديد و مردم انكار كردند؛ به خدا سوگند ما شما را بر اين دوست مى... داريم كه چون ما سخن گفتيم سخن بگوييد و چون ما دم فرو بستيم دم فرو بنديد. ما واسطه ميان شما و خداوند عزّ و جلّ هستيم. خداوند در خلاف امر ما براى هيچ كس خيرى ننهاده است - . اصول كافى ۱: ۲۶۵ - .

از عاصم نيز همانند اين حديث روايت شده است - . اصول كافى ۱: ۲۶۵ - .

**[ترجمه]

«۲»

كا، الكافى الْعِدَّةُ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحَجَّالِ عَنْ ثَعْلَبَةَ عَنْ زُرَارَةَ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا جَعْفَرٍ وَ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام يَقُولَانِ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ فَوَّضَ إِلَى نَبِيِّهِ صلى الله عليه و آله أَمْرَ خَلْقِهِ لِيَنْظُرَ كَيْفَ طَاعَتُهُمْ ثُمَّ تَلَا هَذِهِ الْآيَةَ (۴) ما آتاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَ ما نَهاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا (۵)

أَبُو عَلِيٍّ الْأَشْعَرِيُّ عَنِ ابْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ عَنِ ابْنِ فَضَّالٍ عَنْ ثَعْلَبَةَ مِثْلَهُ (۶)- ير، بصائر الدرجات ابْنُ عَبْدِ الْجَبَّارِ مِثْلَهُ (۷).

**[ترجمه]كافى: از زُراره روايت شده كه وى گفت: از امام محمد باقر عليه السلام و امام جعفر صادق عليه السلام شنيدم كه

فرمودنـد: خداونـد عزّ و جـلّ امر آفریـدگان خود را به پیـامبرش صـلّی الله علیه و آله تفویض کرد تا ببینـد اطاعت آنان چگونه است، «وَ ما آتاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَ ما نَهاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا» - . حشر / ۷ - {و آنچه را فرستاده [او] به شما داد آن را بگیرید و از آنچه شما را باز داشت بازایستید.} - . اصول کافی ۱: ۲۶۶ - .

از ثعلبه نیز همانند این حدیث روایت شده است - . اصول کافی ۱: ۲۶۷ - ،

همچنین در بصائر الدرجات از ابن عبد الجبار - . بصائر الدرجات: ۱۱۱ - .

**[ترجمه]

«۳»

کـا، الکـافی عَلِیٌّ عَنْ أَبِیهِ عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنِ ابْنِ أُذَیْنَهَ عَنْ فُضَـیْلِ بْنِ یَسَارٍ قَالَ: سَـمِعْتُ أَبَا عَبْـدِ اللَّهِ علیه السـلام یَقُولُ لِبَعْضِ أَصْـحَابِ قَیْسٍ الْمَاصِـرِ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَـلَّ أَدَّبَ نَبِیَّهُ فَأَحْسَنَ أَدَبَهُ فَلَمَّا أَكْمَـلَ لَهُ الْأَدَبَ قَالَ وَ إِنَّکَ لَعَلی خُلُقٍ عَظِیمٍ (۸) ثُمَّ فَوَّضَ إِلَیْهِ أَمْرَ الـدِّینِ وَ الْأُمَّهِ لِیَسُوسَ (۹) عِبَـادَهُ فَقَـالَ عَزَّ وَ جَلَّ ما آتاكُمُ الرَّسُولُ فَخُـذُوهُ وَ ما نَهاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا (۱۰) وَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله كَانَ مُسَدَّداً مُوَفَّقاً مُؤَیَّداً

ص: ۴

۱- النساء: ۸۰.

۲- أصول الکافی ۱: ۲۶۵.

۳- أصول الکافی ۱: ۲۶۵.

۴- الحشر: ۷.

۵- أصول الکافی ۱: ۲۶۶.

۶- أصول الکافی ۱: ۲۶۷.

۷- بصائر الدرجات: ۱۱۱.

۸- القلم: ۴.

۹- أی لیدبرهم و یتولی أمرهم.

۱۰- الحشر: ۷.

بِرُوحِ الْقُدُسِ لَا يَزِلُّ وَ لَا يُخْطِئُ فِي شَيْءٍ مِمَّا يَسُوسُ بِهِ الْخَلْقَ فَتَأَدَّبَ بِآدَابِ اللَّهِ ثُمَّ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ فَرَضَ الصَّلَاةَ رَكْعَتَيْنِ رَكْعَتَيْنِ عَشْرَ رَكَعَاتٍ فَأَضَافَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله إِلَى الرَّكْعَتَيْنِ رَكْعَتَيْنِ وَ إِلَى الْمَغْرِبِ رَكْعَةً فَصَارَتْ عَدِيلَهَ الْفَرِيضَهِ لَا يَجُوزُ تَرْكُهُنَّ إِلَّا فِي سَفَرٍ وَ أَفْرَدَ الرَّكْعَهَ فِي الْمَغْرِبِ فَتَرَكَهَا قَائِمَهً فِي السَّفَرِ وَ الْحَضَرِ فَأَجَازَ اللَّهُ لَهُ ذَلِكَ كُلَّهُ فَصَارَتِ الْفَرِيضَهُ سَبْعَ عَشْرَهَ رَكْعَهً ثُمَّ سَنَّ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله النَّوَافِلَ أَرْبَعاً وَ ثَلَاثِينَ رَكْعَهً مِثْلَيِ الْفَرِيضَهِ فَأَجَازَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ لَهُ ذَلِكَ وَ الْفَرِيضَهُ وَ النَّافِلَهُ إِحْدَى وَ خَمْسُونَ رَكْعَهً مِنْهَا رَكْعَتَانِ بَعْدَ الْعَتَمَهِ جَالِساً تُعَدُّ بِرَكْعَهٍ مَكَانَ الْوَتْرِ وَ فَرَضَ اللَّهُ فِي السَّنَهِ صَوْمَ شَهْرِ رَمَضَانَ وَ سَنَّ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله صَوْمَ شَعْبَانَ وَ ثَلَاثَهِ أَيَّامٍ فِي كُلِّ شَهْرٍ مِثْلَيِ الْفَرِيضَهِ فَأَجَازَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ لَهُ ذَلِكَ وَ حَرَّمَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ الْخَمْرَ بِعَيْنِهَا وَ حَرَّمَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله الْمُسْكِرَ مِنْ كُلِّ شَرَابٍ فَأَجَازَ اللَّهُ لَهُ ذَلِكَ وَ عَافَ (۱) رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله أَشْيَاءَ وَ كَرِهَهَا لَمْ يَنْهَ عَنْهَا نَهْيَ حَرَامٍ إِنَّمَا نَهَى عَنْهَا نَهْيَ عافه (۲) (إِعَافَهٍ) وَ كَرَاهَهٍ ثُمَّ رَخَّصَ فِيهَا فَصَارَ الْأَخْذُ بِرُخَصِهِ وَاجِباً عَلَى الْعِبَادِ كَوُجُوبِ مَا يَأْخُذُونَ بِنَهْيِهِ وَ عَزَائِمِهِ وَ لَمْ يُرَخِّصْ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فِيمَا نَهَاهُمْ عَنْهُ نَهْيَ حَرَامٍ وَ لَا فِيمَا أَمَرَ بِهِ أَمْرَ فَرْضٍ لَازِمٍ فَكَثِيرَ الْمُسْكِرِ مِنَ الْأَشْرِبَهِ نَهَاهُمْ عَنْهُ نَهْيَ حَرَامٍ لَمْ يُرَخِّصْ فِيهِ لِأَحَدٍ وَ لَمْ يُرَخِّصْ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لِأَحَدٍ تَقْصِيرَ الرَّكْعَتَيْنِ اللَّتَيْنِ ضَمَّهُمَا إِلَى مَا فَرَضَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ بَلْ أَلْزَمَهُمْ ذَلِكَ إِلْزَاماً وَاجِباً لَمْ يُرَخِّصْ لِأَحَدٍ فِي شَيْءٍ مِنْ ذَلِكَ إِلَّا لِلْمُسَافِرِ وَ لَيْسَ لِأَحَدٍ أَنْ يُرَخِّصَ مَا لَمْ يُرَخِّصْهُ (۳) رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَوَافَقَ أَمْرُ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله أَمْرَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ نَهْيُهُ نَهْيَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ وَجَبَ عَلَى الْعِبَادِ التَّسْلِيمُ لَهُ كَالتَّسْلِيمِ لِلَّهِ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى (۴).

**[ترجمه]کافی: از فُضَیل بن یسار روایت شده که وی گفت: شنیدم که امام جعفر صادق علیه السلام به یکی از یاران قیس ماصر می‌فرمود: خداوند عزّ و جلّ پیامبر خود صلّی الله علیه و آله را تربیت کرد و تربیت ایشان را نیک گرداند؛ چون تربیت را از برای حضرتش تمام گرداند فرمود: «وَ إِنَّکَ لَعَلی خُلُقٍ عَظِیمٍ» - . قلم / ۴ -

{و راستی که تو را خویی است والا.} سپس امر دین و امت را به ایشان تفویض کرد تا کار بندگان خدا را تدبیر کند؛ آن‌گاه فرمود: «وَ ما آتاکُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَ ما نَهاکُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا» - . حشر / ۷ - {و آنچه را فرستاده [او] به شما داد آن را بگیرید و از آنچه شما را باز داشت بازایستید.} رسول خدا صلّی الله علیه و آله ره‌یافته و توفیق‌مند و تأیید شده به روح القُدُس بود،

ص: ۴

در راه تدبیر خلق هیچ لغزش و خطایی نداشت چه به آداب الهی تربیت شده بود. خداوند عزّ و جلّ دو رکعتْ دو رکعت، ده رکعت نماز واجب گردانید و رسول خدا صلّی الله علیه و آله دو رکعت به دو رکعت و یک رکعت به نماز مغرب افزود و افزوده‌های حضرت صلّی الله علیه و آله با واجبِ خداوند همسان گشت، چنان‌که ترک آن‌ها جز در سفر جایز نیست، مگر در نماز مغرب که به آن یک رکعت افزود و آن را چه در سفر و چه در حَضَر برجا گذاشت. خداوند عزّ و جلّ برای این همه به حضرت اجازه داد و این‌چنین نماز واجب هفده رکعت گشت. سپس رسول خدا صلّی الله علیه و آله نمازهای نافله را دو برابر نمازهای واجب، سی و چهار رکعت سنت نهاد و خداوند عزّ و جلّ برای این نیز به حضرت اجازه داد، این گونه نماز واجب و مستحب پنجاه و یک رکعت شد که از آن جمله دو رکعت به‌طور نشسته پس از عشا به جای نماز وتر است که یک رکعت به حساب می‌آید. همچنین خداوند متعال روزه را در طول سال در ماه رمضان واجب ساخت و رسول خدا صلّی الله علیه و آله

روزه ماه شعبان و سه روز روزه از هر ماه را به عنوان سنت نهاد که دو برابر روزه واجب می‌شود، و خداوند عزّ و جلّ برای این نیز به حضرت اجازه داد. باز خداوند عزّ و جلّ فقط خَمر را حرام گرداند و رسول خدا صلّی الله علیه و آله هر نوشیدنیِ مست... کننده‌ای را حرام گرداند، و خداوند برای این نیز به حضرت اجازه داد. رسول خدا صلّی الله علیه و آله از برخی چیزها خودداری نمود و آن‌ها را مکروه داشت اما از آن‌ها نهیِ تحریمی نکرد بلکه تنها از آن‌ها نهی اعافه (نهی به خودداری) و نهی کراهتی کرد و درباره آن‌ها رخصت داد؛ این‌چنین در موارد مورد نظر حضرت صلّی الله علیه و آله اخذ به رخصت بر بندگان نیز واجب شد، به همان شکل که اخذ به نهی و غدقن در موارد مورد نظر پیامبر صلّی الله علیه و آله بر آنان واجب است. رسول خدا صلّی الله علیه و آله هم درباره چیزهایی که آن‌ها را مورد نهی تحریمی قرار داد و هم درباره چیزهایی که آن‌ها را مورد امر وجوبی و الزامی قرار داد هیچ رخصتی به بندگان نداد؛ از همین جهت بندگان را از بسیاری نوشیدنی‌ها که مست کننده هستند نهی تحریمی کرد و به هیچ کس درباره آن نوشیدنی‌ها رخصت نداد، همچنان‌که درباره دو رکعتی که خودش به نمازهای واجب خداوند افزوده بود به هیچ کس رخصتِ تقصیر نداد بلکه بندگان را به‌طور واجب بر آن‌ها ملزم داشت و در مورد آن‌ها برای هیچ کس رخصتی نگذاشت مگر برای مسافر؛ هیچ کس حق ندارد در مورد آن‌چه که رسول خدا صلّی الله علیه و آله رخصت نداده رخصت بگذارد. پس امر رسول خدا صلّی الله علیه و آله با امر خداوند عزّ و جلّ و نهی ایشان با نهی خداوند عزّ و جلّ همخوان گشته و بر بندگان واجب است که به حضرت صلّی الله علیه و آله سر بسپارند همچنان‌که به خداوند تبارک و تعالی سر می‌سپارند - . اصول کافی ۱: ۲۶۶ - ۲۶۷ - .

**[ترجمه]

«۴»

كا، الكافی مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَمَّارٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى أَدَّبَ نَبِيَّهُ صلی الله علیه و آله (۵) فَلَمَّا انْتَهَى بِهِ إِلَى

ص: ۵

۱- عاف الشی: کرهه فترکه.

۲- فی المصدر: نهی إعافه.

۳- فی المصدر: أن يرخص شيئا ما لم يرخصه.

۴- أصول الکافی ۱: ۲۶۶ و ۲۶۷.

۵- فی البصائر: أدب نبيه صلّى اللّه عليه و آله على أدبه.

مَا أَرَادَ قَالَ (۱) وَ إِنَّکَ لَعَلی خُلُقٍ عَظِیم (۲) فَفَوَّضَ إِلَیْهِ دِینَهُ فَقَالَ وَ ما آتاکُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَ ما نَهاکُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا (۳) وَ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ فَرَضَ الْفَرَائِضَ (۴) وَ لَمْ یَقْسِمْ لِلْجَدِّ شَیْئاً وَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَطْعَمَهُ السُّدُسَ فَأَجَازَ اللَّهُ جَلَّ ذِکْرُهُ لَهُ ذَلِکَ (۵) وَ ذَلِکَ قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ هذا (۶) عَطاؤُنا فَامْنُنْ أَوْ أَمْسِکْ بِغَیْرِ حِسابٍ (۷).

یر، بصائر الدرجات الْحَجَّالُ عَنِ اللُّؤْلُؤِیِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ مِثْلَهُ (۸).

**[ترجمه]کافی: از امام جعفر صادق علیه السلام روایت شده که ایشان فرمود: خداوند تبارک و تعالی پیامبرش صلّی الله علیه و آله را تربیت کرد و وقتی ایشان را آن‌چنان که می‌خواست گرداند،

ص: ۵

فرمود: «وَ إِنَّکَ لَعَلی خُلُقٍ عَظِیم» - . قلم / ۴ - {و راستی که تو را خویی است والاـ} آن‌گاه دین خود را به حضرت تفویض کرد و فرمود: «وَ ما آتاکُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَ ما نَهاکُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا» - . حشر / ۷ - {و آنچه را فرستاده [او] به شما داد آن را بگیرید و از آنچه شما را باز داشت بازایستید.} خداوند عزّ و جلّ سهم‌های ارث را مقرّر گرداند و برای جدّ سهمی ننهاد، آن... گاه رسول خدا صلّی الله علیه و آله یک‌ششم از ارث را بهره جدّ قرار داد و خداوند عزّ و جلّ برای این به حضرت اجازه داد؛ این همان کلام خداوند عزّ و جلّ است که فرمود: «هذا عَطاؤُنا فَامْنُنْ أَوْ أَمْسِکْ بِغَیْرِ حِسابٍ» - . صلّی الله علیه و آله / ۳۹ - { این بخشش ماست [آن را] بی شمار ببخش یا نگاه دار.} - . اصول کافی ۱: ۲۶۷ -

بصائر الدرجات: از محمد بن سنان نیز همانند این حدیث روایت شده است - . بصائر الدرجات: ۱۱۱ - .

**[ترجمه]

«۵»

کا، الکافی الْحُسَیْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنِ الْمُعَلَّی عَنِ الْوَشَّاءِ عَنْ حَمَّادٍ عَنْ زُرَارَةَ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: وَضَعَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله دِیَةَ الْعَیْنِ وَ دِیَةَ النَّفْسِ وَ حَرَّمَ النَّبِیذَ وَ کُلَّ مُسْکِرٍ فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ وَضَعَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مِنْ غَیْرِ أَنْ یَکُونَ جَاءَ فِیهِ شَیْ ءٌ قَالَ نَعَمْ لِیُعْلَمَ مَنْ یُطِیعُ الرَّسُولَ مِمَّنْ یَعْصِیهِ (۹).

**[ترجمه]کافی: از امام محمد باقر علیه السلام روایت شده که ایشان فرمود: رسول خدا صلّی الله علیه و آله دیه چشم و دیه جان را وضع فرمود و نبیذ (شراب خرما) و هر مست‌کننده دیگری را حرام کرد. مردی به امام علیه السلام عرض کرد: رسول خدا صلّی الله علیه و آله بدون این‌که در این باره دستوری آمده باشد این‌ها را وضع کرد؟ امام علیه السلام فرمود: بله! تا کسانی که از رسول خدا صلّی الله علیه و آله اطاعت می‌کنند از کسانی که از ایشان نافرمانی می‌کنند مشخص شوند - . اصول کافی ۱: ۲۶۷ - .

**[ترجمه]

«۶»

کا، الکافی مُحَمَّدُ بْنُ یَحْیَی عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَیْنِ (۱۰) قَالَ وَجَدْتُ فِی نَوَادِرِ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سِنَانٍ قَالَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام لَا وَ اللَّهِ مَا فَوَّضَ اللَّهُ إِلَی أَحَدٍ مِنْ خَلْقِهِ إِلَّا إِلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ إِلَی الْأَئِمَّهِ علیهم السلام قَالَ عَزَّ وَ جَلَّ إِنَّا أَنْزَلْنا إِلَیْکَ الْکِتابَ بِالْحَقِّ لِتَحْکُمَ بَیْنَ النَّاسِ بِما أَراکَ اللَّهُ وَ هِیَ جَارِیَهٌ فِی الْأَوْصِیَاءِ علیهم السلام (۱۱).

**[ترجمه]کافی: از امام جعفر صادق علیه السلام روایت شده که ایشان فرمود: نه! به خدا سوگند خداوند به هیچ یک از آفریدگان خود تفویض امر نکرد جز به رسول خود صلّی الله علیه و آله و امامان علیه السلام ، خداوند عزّ و جلّ فرمود: «إِنَّا أَنْزَلْنا إِلَیْکَ الْکِتابَ بِالْحَقِّ لِتَحْکُمَ بَیْنَ النَّاسِ بِما أَراکَ اللَّهُ» - . نساء / ۱۰۵ -

{ما این کتاب را به حق بر تو نازل کردیم تا میان مردم به [موجب] آنچه خدا به تو آموخته داوری کنی.} و این در مورد اوصیاء علیه السلام نیز جاری است - . اصول کافی ۱: ۲۶۸ - .

**[ترجمه]

«۷»

کا، الکافی مُحَمَّدُ بْنُ یَحْیَی عَنْ مُحَمَّدِ بْنُ الْحَسَنِ عَنْ یَعْقُوبَ بْنِ یَزِیدَ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ زِیَادٍ

۱- فی المصدر: قال له.

۲- القلم: ۴.

۳- الحشر: ۷.

۴- فی البصائر: فرض فی القرآن.

۵- زاد فی البصائر بعد ذلک: و إن اللّه حرم الخمر بعینها، و حرم رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله کل مسکر فأجاز اللّه له.

۶- ص: ۳۹.

۷- أصول الکافی ۱: ۲۶۷.

۸- بصائر الدرجات: ۱۱۱.

۹- أصول الکافی ۱: ۲۶۷.

۱۰- محمّد بن الحسن خ ل، و هو الموجود فی المصدر.

۱۱- أصول الکافی ۱: ۲۶۸.

عَنْ مُحَمَّدِ بْنُ الْحَسَنِ الْمِيثَمِيِّ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ سَمِعْتُهُ یَقُولُ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ أَدَّبَ رَسُولَهُ صلی الله علیه و آله حَتَّی قَوَّمَهُ عَلَی مَا أَرَادَ ثُمَّ فَوَّضَ إِلَیْهِ فَقَالَ عَزَّ ذِکْرُهُ ما آتاکُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَ ما نَهاکُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا (۱) فَمَا فَوَّضَ اللَّهُ إِلَی رَسُولِهِ فَقَدْ فَوَّضَهُ إِلَیْنَا (۲).

**[ترجمه]ص: ۶

کافی: از محمد بن حسن میثمی روایت شده که وی گفت: از امام جعفر صادق علیه السلام شنیدم که فرمود: خداوند عزّ و جلّ رسولش صلّی الله علیه و آله را تربیت کرد تا این‌که ایشان را آن‌چنان‌که می‌خواست استوار داشت، سپس امر را به ایشان تفویض کرد و فرمود: «وَ ما آتاکُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَ ما نَهاکُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا» -. حشر / ۷ -

{و آنچه را فرستاده [او] به شما داد آن را بگیرید و از آنچه شما را باز داشت بازایستید.} و خداوند هر آن‌چه را به رسولش صلّی الله علیه و آله تفویض کرد به ما تفویض کرده است -. اصول کافی ۱: ۲۶۸ -.

**[ترجمه]

«۸»

کا، الکافی عَلِیُّ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِنَا عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ صَنْدَلٍ الْخَیَّاطِ عَنْ زَیْدٍ الشَّحَّام قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام فِی قَوْلِهِ تَعَالَی هذا عَطاؤُنا فَامْنُنْ أَوْ أَمْسِکْ بِغَیْرِ حِسابٍ (۳) قَالَ أَعْطَی سُلَیْمَانَ مُلْکاً عَظِیماً ثُمَّ جَرَتْ هَذِهِ الْآیَةُ فِی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَکَانَ لَهُ أَنْ یُعْطِیَ مَا شَاءَ مَنْ شَاءَ وَ أَعْطَاهُ اللَّهُ أَفْضَلَ مِمَّا أَعْطَی سُلَیْمَانَ لِقَوْلِهِ تَعَالَی ما آتاکُمُ (۴) الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَ ما نَهاکُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا (۵).

**[ترجمه]کافی: از زید شحّام روایت شده که وی گفت: از امام جعفر صادق علیه السلام درباره کلام حق تعالی «هذا عَطاؤُنا فَامْنُنْ أَوْ أَمْسِکْ بِغَیْرِ حِسابٍ» -. صلّی الله علیه و آله / ۳۹ -

{ این بخشش ماست [آن را] بی شمار ببخش یا نگاه دار.} پرسیدم. ایشان فرمود: خداوند به حضرت سلیمان علیه السلام مُلکی عظیم عطا فرمود، پس از آن این آیه را درباره رسول خدا صلّی الله علیه و آله جاری ساخت، پس ایشان حق یافت که هر چه خواست به هر که خواست عطا کند. خداوند چیزی برتر از آن‌چه به حضرت سلیمان علیه السلام داده بوده به حضرت صلّی الله علیه و آله عطا فرمود زیرا که فرمود: «وَ ما آتاکُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَ ما نَهاکُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا» -. حشر / ۷ - {و آنچه را فرستاده [او] به شما داد آن را بگیرید و از آنچه شما را باز داشت بازایستید.} -. اصول کافی ۱: ۲۶۸ -.

**[ترجمه]

«۹»

ن، عیون أخبار الرضا علیه السلام مَاجِیلَوَیْهِ عَنْ عَلِیٍّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ یَاسِرٍ الْخَادِمِ قَالَ: قُلْتُ لِلرِّضَا علیه السلام مَا تَقُولُ فِی التَّفْوِیضِ

فَقَالَ إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى فَوَّضَ إِلَى نَبِيِّهِ صلى الله عليه و آله أَمْرَ دِينِهِ فَقَالَ ما آتاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَ ما نَهاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا فَأَمَّا الْخَلْقَ وَ الرِّزْقَ فَلَا ثُمَّ قَالَ عليه السلام إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ خالِقُ كُلِّ شَيْ ءٍ وَ هُوَ يَقُولُ عَزَّ وَ جَلَّ الَّذِی (۶) خَلَقَكُمْ ثُمَّ رَزَقَكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ هَلْ مِنْ شُرَكائِكُمْ مَنْ يَفْعَلُ مِنْ ذلِكُمْ مِنْ شَيْ ءٍ سُبْحانَهُ وَ تَعالى عَمَّا يُشْرِكُونَ (۷).

**[ترجمه]عيون أخبار الرضا عليه السلام : از ياسر خادم روايت شده كه وى گفت: به امام رضا عليه السلام عرض كردم: درباره تفويض چه مى‌فرماييد؟ ايشان فرمود: خداوند تبارك و تعالى امر دينش را به پيامبرش صلّى الله عليه و آله تفويض كرد و فرمود: «وَ ما آتاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَ ما نَهاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا» - . حشر / ۷ -

{و آنچه را فرستاده [او] به شما داد آن را بگيريد و از آنچه شما را باز داشت بازايستيد.} اما آفرينش و رزق را نه. امام عليه السلام سپس فرمود: خداوند عزّ و جلّ «خالِقُ كُلِّ شَيْ ءٍ» - . انعام / ۱۰۲ -

{آفريننده هر چيزى است.} او عزّ و جلّ مى‌فرمايد: «الَّذِی خَلَقَكُمْ ثُمَّ رَزَقَكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ هَلْ مِنْ شُرَكائِكُمْ مَنْ يَفْعَلُ مِنْ ذلِكُمْ مِنْ شَيْ ءٍ سُبْحانَهُ وَ تَعالى عَمَّا يُشْرِكُونَ» - . روم / ۴۰ - {خدا همان كسى است كه شما را آفريد سپس به شما روزى بخشيد آنگاه شما را مى ميراند و پس از آن زنده مى گرداند آيا در ميان شريكان شما كسى هست كه كارى از اين [قبيل] كند منزه است او و برتر است از آنچه [با وى] شريك مى گردانند.} - . عيون الأخبار: ۳۲۶ -

**[ترجمه]

«۱۰»

ير، بصائر الدرجات مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْجَبَّارِ عَنِ الْبَرْقِيِّ عَنْ فَضَالَةَ عَنْ رِبْعِيٍّ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ قَالَ: إِنَّ اللَّهَ أَدَّبَ نَبِيَّهُ صلى الله عليه و آله فَأَحْسَنَ تَأْدِيبَهُ فَقَالَ خُذِ الْعَفْوَ وَ أْمُرْ بِالْعُرْفِ وَ أَعْرِضْ عَنِ الْجاهِلِينَ (۸) فَلَمَّا كَانَ ذَلِكَ أَنْزَلَ اللَّهُ إِنَّكَ لَعَلى خُلُقٍ عَظِيمٍ (۹) وَ فَوَّضَ إِلَيْهِ

ص: ۷

۱- الحشر: ۷.

۲- أصول الكافى ۱: ۲۶۸.

۳- ص: ۳۹.

۴- الحشر: ۷.

۵- أصول الكافى: ۲۶۸.

۶- فى المصدر: كما فى المصحف: اللّه الذى.

۷- عيون الأخبار: ۳۲۶. و الآيه فى سوره الروم: ۴۰.

۸- الأعراف: ۱۹۹.

۹- القلم: ۴.

أَمْرَ دِينِهِ فَقَالَ ما آتاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَ ما نَهاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا (۱) فَحَرَّمَ اللَّهُ الْخَمْرَ بِعَيْنِهَا وَ حَرَّمَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله كُلَّ مُسْكِرٍ فَأَجَازَ اللَّهُ ذَلِکَ وَ كَانَ يَضْمَنُ عَلَى اللَّهِ الْجَنَّةَ فَيُجِيزُ اللَّهُ ذَلِکَ لَهُ وَ ذَكَرَ الْفَرَائِضَ فَلَمْ يَذْكُرِ الْجَدَّ فَأَطْعَمَهُ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله سَهْماً فَأَجَازَ اللَّهُ ذَلِکَ وَ لَمْ يُفَوِّضْ إِلَى أَحَدٍ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ غَيْرِهِ (۲).

**[ترجمه]بصائر الدرجات: از قاسم بن محمد روايت شده كه وى گفت: خداوند پيامبرش را تربيت كرد و تربيت ايشان را نيک گرداند و فرمود: «خُذِ الْعَفْوَ وَ أْمُرْ بِالْعُرْفِ وَ أَعْرِضْ عَنِ الْجاهِلِينَ» - . اعراف / ۱۹۹ -

{گذشت پيشه كن و به [كار] پسنديده فرمان ده و از نادانان رخ برتاب.} وقتى چنين شد خداوند نازل فرمود: «وَ إِنَّکَ لَعَلى خُلُقٍ عَظِيمٍ» - . قلم / ۴ - {و راستى كه تو را خويى والاست.} و امر دينش را به حضرت تفويض كرد و

ص: ۷

فرمود: «وَ ما آتاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَ ما نَهاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا» - . حشر / ۷ - {و آنچه را فرستاده [او] به شما داد آن را بگيريد و از آنچه شما را باز داشت بازايستيد.} خداوند فقط خَمر را حرام گرداند و رسول خدا صلّى الله عليه و آله هر مست كننده‌اى را حرام كرد و خداوند براى اين به ايشان اجازه داد. حضرت صلّى الله عليه و آله نزد خداوند بهشت را ضمانت مى‌كرد و خداوند اين را از براى ايشان اجازه مى‌داد. خداوند سهم‌هاى ارث را بيان فرمود اما براى جدّ چيزى بيان نكرد، آن‌گاه رسول خدا صلّى الله عليه و آله سهمى را بهره جدّ قرار داد و خداوند براى اين به ايشان اجازه داد، حال آن‌كه به هيچ يک از پيامبران خود جز حضرت صلّى الله عليه و آله تفويض امر نكرده بود - . بصائر الدرجات: ۱۱۱ - .

**[ترجمه]

«۱۱»

ير، بصائر الدرجات مُحَمَّدُ بْنُ عِيسَى عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ الْمُؤْمِنِ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَمَّارٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: إِنَّ اللَّهَ أَدَّبَ نَبِيَّهُ صلى الله عليه و آله حَتَّى إِذَا أَقَامَهُ عَلَى مَا أَرَادَ قَالَ لَهُ وَ أْمُرْ بِالْعُرْفِ وَ أَعْرِضْ عَنِ الْجاهِلِينَ (۳) فَلَمَّا فَعَلَ ذَلِکَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله زَكَّاهُ اللَّهُ فَقَالَ إِنَّکَ لَعَلى خُلُقٍ عَظِيمٍ (۴) فَلَمَّا زَكَّاهُ فَوَّضَ إِلَيْهِ دِينَهُ فَقَالَ ما آتاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَ ما نَهاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا (۵) فَحَرَّمَ اللَّهُ الْخَمْرَ وَ حَرَّمَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله كُلَّ مُسْكِرٍ فَأَجَازَ اللَّهُ ذَلِکَ كُلَّهُ وَ إِنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ الصَّلَاةَ وَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَقَّتَ أَوْقَاتِهَا فَأَجَازَ اللَّهُ لَهُ ذَلِکَ (۶).

**[ترجمه]بصائر الدرجات: از امام جعفر صادق عليه السلام روايت شده كه ايشان فرمود: خداوند پيامبرش صلّى الله عليه و آله را تربيت كرد تا اين‌كه وقتى ايشان را آن‌چنان كه مى‌خواست به پا داشت، به ايشان فرمود: «خُذِ الْعَفْوَ وَ أْمُرْ بِالْعُرْفِ وَ أَعْرِضْ عَنِ الْجاهِلِينَ» - . اعراف / ۱۹۹ - {گذشت پيشه كن و به [كار] پسنديده فرمان ده و از نادانان رخ برتاب.} وقتى رسول خدا صلّى الله عليه و آله چنين كرد، خداوند ايشان را پاک گرداند و فرمود: «وَ إِنَّکَ لَعَلى خُلُقٍ عَظِيمٍ» - . قلم / ۴ - {و راستى كه تو را خويى والاست.} سپس وقتى حضرت را پاک گرداند دين خود را به ايشان تفويض كرد و فرمود: «وَ ما آتاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَ ما نَهاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا» - . حشر / ۷ -

{و آنچه را فرستاده [او] به شما داد آن را بگیرید و از آنچه شما را باز داشت بازایستید.} خداوند خَمر را حرام گرداند و رسول خدا صلّی الله علیه و آله هر مست کننده‌ای را حرام کرد و خداوند برای این به حضرت اجازه داد. خداوند حکم نماز را نازل فرمود و رسول خدا صلّی الله علیه و آله اوقات آن را تعیین کرد و خداوند برای این به حضرت اجازه داد - . بصائر الدرجات: ۱۱۱ - .

**[ترجمه]

«۱۲»

ختص، الإختصاص یر، بصائر الدرجات ابْنُ یَزِیدَ وَ مُحَمَّدُ بْنُ عِیسَی عَنْ زِیَادٍ الْقَنْدِیِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عُمَارَهَ عَنْ فُضَیْلِ بْنِ یَسَارٍ قَالَ: سَأَلْتُهُ کَیْفَ کَانَ یَصْنَعُ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام بِشَارِبِ الْخَمْرِ قَالَ کَانَ یَحُدُّهُ قُلْتُ فَإِنْ عَادَ قَالَ کَانَ یَحُدُّهُ قُلْتُ فَإِنْ عَادَ قَالَ کَانَ یَحُدُّهُ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ فَإِنْ عَادَ کَانَ یَقْتُلُهُ قُلْتُ کَیْفَ کَانَ یَصْنَعُ بِشَارِبِ الْمُسْکِرِ قَالَ مِثْلَ ذَلِکَ قُلْتُ فَمَنْ شَرِبَ شَرْبَهَ مُسْکِرٍ کَمَنْ شَرِبَ شَرْبَهَ خَمْرٍ قَالَ سَوَاءٌ فَاسْتَعْظَمْتُ ذَلِکَ فَقَالَ لِی یَا فُضَیْلُ لَا تَسْتَعْظِمْ ذَلِکَ فَإِنَّ اللَّهَ إِنَّمَا بَعَثَ مُحَمَّداً صلی الله علیه و آله رَحْمَهً لِلْعالَمِینَ وَ اللَّهُ أَدَّبَ نَبِیَّهُ فَأَحْسَنَ تَأْدِیبَهُ فَلَمَّا ائْتَدَبَ فَوَّضَ إِلَیْهِ فَحَرَّمَ اللَّهُ الْخَمْرَ وَ حَرَّمَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله کُلَّ مُسْکِرٍ فَأَجَازَ اللَّهُ ذَلِکَ لَهُ وَ حَرَّمَ اللَّهُ مَکَّهَ وَ حَرَّمَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله

ص: ۸

۱- قد مر ذکر موضعه مرارا.

۲- بصائر الدرجات: ۱۱۱.

۳- الأعراف: ۱۹۹.

۴- القلم: ۴.

۵- تقدم ذکر موضعه قبلا.

۶- بصائر الدرجات: ۱۱۱.

الْمَدِینَهَ فَأَجَازَ اللَّهُ کُلَّهُ لَهُ وَ فَرَضَ اللَّهُ الْفَرَائِضَ مِنَ الصُّلْبِ فَأَطْعَمَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله الْجَدَّ فَأَجَازَ ذَلِکَ کُلَّهُ لَهُ ثُمَّ قَالَ لَهُ یَا فُضَیْلُ حُرِّفَ وَ مَا حُرِّفَ مَنْ یُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطاعَ اللَّهَ (۱).

**[ترجمه]الإختصاص، بصائر الدرجات: از فُضَیل بن یسار روایت شده که وی گفت: از امام جعفر صادق علیه السلام پرسیدم: امیر مومنان علیه السلام با کسی که خَمر می‌نوشید چه می‌کرد؟ ایشان فرمود: او را حد می‌زد. عرض کردم: اگر تکرار می... کرد؟ فرمود: او را حد می‌زد. عرض کردم: اگر تکرار می‌کرد؟ فرمود: برای بار سوم او را حد می‌زد و اگر باز تکرار می‌کرد او را می‌کُشت. عرض کردم: با کسی که مست کننده می‌نوشید چه می‌کرد؟ فرمود: همانند همان. عرض کرئم: آیا کسی که نوشیدنی مست کننده بنوشد مانند کسی است که خَمر نوشیده؟ فرمود: «یکی است.» چون این بر من گران نمود امام علیه السلام به من فرمود: ای فضیل! این بر تو گران نیاید، خداوند حضرت محمد صلّی الله علیه و آله را فقط «رَحْمَهً لِلْعالَمِینَ» - . انبیاء / ۱۰۷ - {رحمتی برای جهانیان} برانگیخت و پیامبر خود صلّی الله علیه و آله را تربیت کرد و تربیت ایشان را نیک گرداند، وقتی حضرت تربیت گشت امر را به ایشان تفویض نمود. این‌چنین خداوند خَمر را حرام گرداند و رسول خدا صلّی الله علیه و آله هر مست کننده‌ای را حرام کرد و خداوند برای این به ایشان اجازه داد. خداوند از برای مکه حُرمت نهاد و رسول خدا صلّی الله علیه و آله از برای مدینه حُرمت نهاد

و خداوند برای این به ایشان اجازه داد. خداوند سهم‌های ارث را مقرّر فرمود و رسول خدا صلّی الله علیه و آله برای جدّ نیز بهره نهاد و خداوند برای تمامی این موارد به ایشان اجازه داد. تحریف شد و این آیه تحریف نشد (و یا این آیه تحریف شد و چه تحریفی شد که مقصود تحریف معنایی آیه است) : «مَنْ یُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطاعَ اللَّهَ» - . نساء / ۸۰ -

{هر کس از پیامبر فرمان برد در حقیقت خدا را فرمان برده.} - . الإختصاص: نسخه خطی، بصائر الدرجات: ۱۱۲ -

**[ترجمه]

«۱۳»

یر، بصائر الدرجات ابْنُ یَزِیدَ عَنْ زِیَادٍ الْقَنْدِیِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ مِثْلَهُ (۲).

**[ترجمه]بصائر الدرجات: از عبدالله بن سنان نیز همانند این حدیث از امام جعفر صادق علیه السلام روایت شده است - . بصائر الدرجات: ۱۱۲ - .

**[ترجمه]

«۱۴»

یر، بصائر الدرجات مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ بَشِیرٍ عَنِ ابْنِ بُکَیْرٍ عَنْ زُرَارَهَ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ علیه السلام عَنْ أَشْیَاءَ مِنَ

الصَّلَاهِ وَ الدِّيَاتِ وَ الْفَرَائِضِ وَ أَشْيَاءَ مِنْ أَشْبَاهِ هَذَا فَقَالَ إِنَّ اللَّهَ فَوَّضَ إِلَى نَبِيِّهِ صلى الله عليه و آله (۳).

**[ترجمه]بصائر الدرجات: از زُراره روایت شده که وی گفت: از امام محمد باقر علیه السلام درباره اموری از نماز و دیات و سهم‌های ارث و اموری همچون این‌ها پرسیدم، ایشان فرمود: خداوند به پیامبرش صلّی الله علیه و آله تفویض کرده است - . بصائر الدرجات: ۱۱۱ - .

**[ترجمه]

«۱۵»

یر، بصائر الدرجات أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ فَضَّالٍ عَنِ ابْنِ بُكَيْرٍ عَنْ زُرَارَهَ عَنْ حُمْرَانَ عَنْهُ علیه السلام مِثْلَهُ (۴).

**[ترجمه]بصائر الدرجات: از حمران نیز همانند این حدیث از امام محمد باقر علیه السلام روایت شده است - . بصائر الدرجات: ۱۱۱ - .

**[ترجمه]

«۱۶»

یر، بصائر الدرجات بَعْضُ أَصْحَابِنَا (۵) عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ النُّعْمَانِ عَنِ ابْنِ مُسْكَانَ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ قَالَ: قَالَ لِي جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ علیهما السلام إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله كَانَ يُفَوَّضُ إِلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى فَوَّضَ إِلَى سُلَيْمَانَ علیه السلام مُلْكَهُ فَقَالَ هذا عَطاؤُنا فَامْنُنْ أَوْ أَمْسِكْ بِغَيْرِ حِسابٍ (۶) وَ إِنَّ اللَّهَ فَوَّضَ إِلَى مُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله نَبِيِّهِ فَقَالَ ما آتاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَ ما نَهاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا فَقَالَ رَجُلٌ إِنَّمَا كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله مُفَوَّضاً إِلَيْهِ فِي الزَّرْعِ وَ الضَّرْعِ فَلَوَى جَعْفَرٌ علیه السلام عَنْهُ عُنُقَهُ مُغْضَباً فَقَالَ فِي كُلِّ شَيْ ءٍ وَ اللَّهِ فِي كُلِّ شَيْ ءٍ (۷).

**[ترجمه]بصائر الدرجات: از اسماعیل بن عبد العزیز روایت شده که وی گفت: امام جعفر صادق علیه السلام به من فرمود: امر به رسول خدا صلّی الله علیه و آله تفویض می‌شد. خداوند تبارک و تعالی مُلک خود را به حضرت سلیمان علیه السلام تفویض نمود و فرمود: «هذا عَطاؤُنا فَامْنُنْ أَوْ أَمْسِكْ بِغَيْرِ حِسابٍ» - . صلّی الله علیه و آله / ۳۹ -

{این بخشش ماست [آن را] بی شمار ببخش یا نگاه دار.} و به پیامبر خود حضرت محمد صلّی الله علیه و آله تفویض امر نمود و فرمود: «وَ ما آتاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَ ما نَهاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا» - . حشر / ۷ - {و آنچه را فرستاده [او] به شما داد آن را بگیرید و از آنچه شما را باز داشت بازایستید.} راوی می گوید: مردی عرض کرد: به رسول خدا صلّی الله علیه و آله فقط در کشاورزی و دامداری تفویض امر شده بوده! ناگاه امام علیه السلام خشمناک رو از آن مرد گرداند و فرمود: در همه چیز، به خدا سوگند در همه چیز - . بصائر الدرجات: ۱۱۱- ۱۱۲ - .

**[ترجمه]

یر، بصائر الدرجات مُحَمَّدُ بْنُ عِیسَی عَنِ النَّضْرِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سُلَیْمَانَ أَوْ عَمَّنْ رَوَاهُ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سُلَیْمَانَ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: إِنَّ اللَّهَ أَدَّبَ مُحَمَّداً صلی الله علیه و آله تَأْدِیباً فَفَوَّضَ

ص: ۹

۱- الاختصاص: مخطوط. بصائر الدرجات: ۱۱۲.

۲- بصائر الدرجات: ۱۱۲.

۳- بصائر الدرجات: ۱۱۱.

۴- بصائر الدرجات: ۱۱۱.

۵- فی المصدر: بعض أصحابه.

۶- ص: ۳۹.

۷- بصائر الدرجات: ۱۱۱ و ۱۱۲.

إِلَيْهِ الْأَمْرَ وَ قَالَ ما آتاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَ ما نَهاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا (۱) وَ كَانَ مِمَّا أَمَرَهُ اللَّهُ فِی كِتَابِهِ فَرَائِضُ الصُّلْبِ وَ فَرَضَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لِلْجَدِّ فَأَجَازَ اللَّهُ ذَلِكَ لَهُ وَ حَرَّمَ اللَّهُ فِی كِتَابِهِ الْخَمْرَ بِعَيْنِهَا وَ حَرَّمَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله كُلَّ مُسْكِرٍ فَأَجَازَ اللَّهُ ذَلِكَ لَهُ (۲).

**[ترجمه]بصائر الدرجات: از امام محمد باقر علیه السلام روایت شده که ایشان فرمود: خداوند حضرت محمد صلّی الله علیه و آله را کاملا تربیت کرد و سپس امر را به ایشان تفویض نمود

ص: ۹

و فرمود: «وَ ما آتاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَ ما نَهاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا» - . حشر / ۷ -

{و آنچه را فرستاده [او] به شما داد آن را بگیرید و از آنچه شما را باز داشت بازایستید.} از جمله آن‌چه که خداوند در کتاب خود به آن امر فرمود سهم‌های ارث بود، رسول خدا صلّی الله علیه و آله برای جدّ نیز سهم نهاد و خداوند برای این به ایشان اجازه داد. خداوند در کتاب خود فقط خَمر را حرام گرداند و رسول خدا صلّی الله علیه و آله هر مست کننده‌ای را حرام کرد و خداوند برای این به ایشان اجازه داد - . بصائر الدرجات: ۱۱۲ - .

**[ترجمه]

«۱۸»

یر، بصائر الدرجات عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَامِرٍ عَنِ الْبَرْقِيِّ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْفُضَيْلِ عَنِ الثُّمَالِيِّ قَالَ: قَرَأْتُ هَذِهِ الْآيَةَ عَلَى أَبِي جَعْفَرٍ علیه السلام لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْ ءٌ (۳) قَوْلَ اللَّهِ لِنَبِيِّهِ صلی الله علیه و آله وَ أَنَا أُرِيدُ أَنْ أَسْأَلَهُ عَنْهَا فَقَالَ أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام بَلَى وَ شَيْ ءٌ وَ شَيْ ءٌ مَرَّتَيْنِ وَ كَيْفَ لَا يَكُونُ لَهُ مِنَ الْأَمْرِ شَيْ ءٌ وَ قَدْ فَوَّضَ اللَّهُ إِلَيْهِ دِينَهُ فَقَالَ ما آتاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَ ما نَهاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا فَمَا أَحَلَّ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَهُوَ حَلَالٌ وَ مَا حَرَّمَ فَهُوَ حَرَامٌ (۴).

**[ترجمه]بصائر الدرجات: از ثُمالی روایت شده که وی گفت: نزد امام محمد باقر علیه السلام این سخن خداوند به پیامبرش را قرائت کردم: «لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْ ءٌ» - . آل عمران / ۱۲۸ -

{هیچ یک از این کارها در اختیار تو نیست.} می‌خواستم از امام علیه السلام درباره این آیه بپرسم که ایشان دو مرتبه فرمود: اختیار داشت. سپس فرمود: چگونه پیامبر صلّی الله علیه و آله هیچ اختیاری نداشت حال آن‌که خداوند دینش را به ایشان تفویض کرد و فرمود: «وَ ما آتاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَ ما نَهاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا» - . حشر / ۷ -

{و آنچه را فرستاده [او] به شما داد آن را بگیرید و از آنچه شما را باز داشت بازایستید.} پس هر آن‌چه رسول خدا صلّی الله علیه و آله حلال کرده آن حلال است و هر چه ایشان حرام کرده آن حرام است - . بصائر الدرجات: ۱۱۲ - .

**[ترجمه]

یر، بصائر الدرجات أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عُذَافِرٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِنَا عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: إِنَّ اللَّهَ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی أَدَّبَ مُحَمَّداً صلی الله علیه و آله فَلَمَّا تَأَدَّبَ فَوَّضَ إِلَیْهِ فَقَالَ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی ما آتاکُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَ ما نَهاکُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا (۵) وَ قَالَ مَنْ یُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطاعَ اللَّهَ (۶) فَکَانَ فِیمَا فَرَضَ فِی الْقُرْآنِ فَرَائِضُ الصُّلْبِ وَ فَرَضَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَرَائِضَ الْجَدِّ فَأَجَازَ اللَّهُ ذَلِکَ (۷) لَهُ فِی أَشْیَاءَ کَثِیرَهٍ فَمَا حَرَّمَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَهُوَ بِمَنْزِلَهِ مَا حَرَّمَ اللَّهُ (۸).

یر، بصائر الدرجات إبراهیم بن هاشم عن عمرو بن عثمان عن محمد بن عذافر عن رجل من

ص: ۱۰

۱- الحشر: ۷.

۲- بصائر الدرجات: ۱۱۲.

۳- آل عمران: ۱۲۸.

۴- بصائر الدرجات: ۱۱۲.

۵- الحشر: ۵.

۶- النساء: ۸۰.

۷- فی المصدر: فأجاز اللّه ذلک، و أنزل فی القرآن تحریم الخمر بعینها، فحرم رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله تحریم المسکر فأجاز اللّه له ذلک فی أشیاء کثیره.

۸- بصائر الدرجات: ۱۱۲.

إخواننا عن أبی جعفر علیه السلام مثله (۱).

**[ترجمه]بصائر الدرجات: از امام محمد باقر علیه السلام روایت شده که ایشان فرمود: خداوند تبارک و تعالی حضرت محمد صلّی الله علیه و آله را تربیت کرد و وقتی حضرت صلّی الله علیه و آله تربیت شد به ایشان تفویض امر نمود. خداوند تبارک و تعالی فرمود: «وَ ما آتاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَ ما نَهاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا» - . حشر / ۷ -

{و آنچه را فرستاده [او] به شما داد آن را بگیرید و از آنچه شما را باز داشت بازایستید.} و نیز فرمود: «مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطاعَ اللَّهَ» - . نساء / ۸۰ -

{هر کس از پیامبر فرمان برد در حقیقت خدا را فرمان برده.} در میان آن‌چه خداوند در قرآن مقرر کرد سهم‌های ارث بود، رسول خدا صلّی الله علیه و آله سهم جدّ را نیز مقرر کرد و خداوند درباره امور بسیاری به ایشان اجازه داد. پس هر چه را رسول خدا صلّی الله علیه و آله حرام کرده به منزله چیزی است که خداوند حرام کرده است - . بصائر الدرجات: ۱۱۲ - .

ص: ۱۰

در بصائر الدرجات همانند این حدیث از امام محمد باقر علیه السلام باز روایت شده است - . بصائر الدرجات: ۱۱۲ - .

**[ترجمه]

«۲۰»

ير، بصائر الدرجات أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ النُّعْمَانِ عَنِ ابْنِ مُسْكَانَ عَنِ ابْنِ خُنَيْسٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: مَا أَعْطَى اللَّهُ نَبِيّاً شَيْئاً إِلَّا وَ قَدْ أَعْطَاهُ مُحَمَّداً صلی الله علیه و آله قَالَ لِسُلَيْمَانَ بْنِ دَاوُدَ علیه السلام فَامْنُنْ أَوْ أَمْسِكْ بِغَيْرِ حِسابٍ (۲) وَ قَالَ لِمُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله ما آتاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَ ما نَهاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا (۳)

**[ترجمه]بصائر الدرجات: از امام جعفر صادق علیه السلام روایت شده که ایشان فرمود: خداوند به هیچ پیامبری چیزی عطا نکرد جز آن‌که آن را به حضرت محمد صلّی الله علیه و آله نیز عطا فرمود. خداوند به حضرت سلیمان علیه السلام فرمود: «هذا عَطاؤُنا فَامْنُنْ أَوْ أَمْسِكْ بِغَيْرِ حِسابٍ» - . صلّی الله علیه و آله / ۳۹ -

{ این بخشش ماست [آن را] بی شمار ببخش یا نگاه دار.} و به حضرت محمد صلّی الله علیه و آله فرمود: «وَ ما آتاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَ ما نَهاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا» - . حشر / ۷ -

{و آنچه را فرستاده [او] به شما داد آن را بگیرید و از آنچه شما را باز داشت بازایستید.} - . بصائر الدرجات: ۱۱۲ -

**[ترجمه]

«۲۱»

یر، بصائر الدرجات ابْنُ هَاشِمٍ عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي عِمْرَانَ عَنْ يُونُسَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عَبْدِ الْحَمِيدِ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام (۴) قَالَ إِنَّ اللَّهَ خَلَقَ مُحَمَّداً طَاهِراً ثُمَّ أَدَّبَهُ حَتَّى قَوَّمَهُ عَلَى مَا أَرَادَ ثُمَّ فَوَّضَ إِلَيْهِ الْأَمْرَ فَقَالَ ما آتاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَ ما نَهاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا فَحَرَّمَ اللَّهُ الْخَمْرَ بِعَيْنِهَا وَ حَرَّمَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله الْمُسْكِرَ مِنْ كُلِّ شَرَابٍ وَ فَرَضَ اللَّهُ فَرَائِضَ الصُّلْبِ وَ أَعْطَى رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله الْجَدَّ فَأَجَازَ اللَّهُ لَهُ ذَلِكَ وَ أَشْيَاءَ ذَكَرَهَا مِنْ هَذَا الْبَابِ (۵).

**[ترجمه]بصائر الدرجات: از امام جعفر صادق علیه السلام روایت شده که ایشان فرمود: خداوند حضرت محمد صلّی الله علیه و آله را پاک آفرید و سپس ایشان را تربیت فرمود تا این‌که ایشان را آن‌چنان‌که می‌خواست استوار داشت، آن‌گاه امر را به ایشان تفویض کرد و فرمود: «وَ ما آتاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَ ما نَهاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا» -. حشر / ۷ -

{و آنچه را فرستاده [او] به شما داد آن را بگیرید و از آنچه شما را باز داشت بازایستید.} خداوند فقط خَمر را حرام گرداند و رسول خدا صلّی الله علیه و آله هر نوشیدنی مست کننده‌ای را حرام کرد، خداوند سهم‌های ارث را مقرر کرد و رسول خدا صلّی الله علیه و آله به جدّ سهمی عطا کرد، و خداوند برای این به ایشان اجازه داد و نیز برای چیزهای دیگری از این دست -. بصائر الدرجات: ۱۱۲- ۱۱۳ -.

**[ترجمه]

«۲۲»

شی، تفسير العياشي عَنْ جَابِرٍ الْجُعْفِيِّ قَالَ: قَرَأْتُ عِنْدَ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَوْلَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْ ءٌ (۶) قَالَ بَلَى وَ اللَّهِ إِنَّ لَهُ مِنَ الْأَمْرِ شَيْئاً وَ شَيْئاً وَ شَيْئاً وَ لَيْسَ حَيْثُ ذَهَبْتَ وَ لَكِنِّي أُخْبِرُكَ أَنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى لَمَّا أَمَرَ نَبِيَّهُ صلی الله علیه و آله أَنْ يُظْهِرَ وَلَايَةَ عَلِيٍّ علیه السلام فَكَّرَ فِي عَدَاوَةِ قَوْمِهِ لَهُ وَ مَعْرِفَتِهِ بِهِمْ وَ ذَلِكَ لِلَّذِي فَضَّلَهُ اللَّهُ بِهِ عَلَيْهِمْ فِي جَمِيعِ خِصَالِهِ كَانَ أَوَّلَ مَنْ آمَنَ بِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ بِمَنْ أَرْسَلَهُ وَ كَانَ أَنْصَرَ النَّاسِ لِلَّهِ وَ لِرَسُولِهِ وَ أَقْتَلَهُمْ لِعَدُوِّهِمَا وَ أَشَدَّهُمْ بُغْضاً لِمَنْ خَالَفَهُمَا وَ فَضَّلَ عِلْمَهُ الَّذِي لَمْ يُسَاوِهِ

۱- بصائر الدرجات: ۱۱۲. و الزياده التی ذكرنا فی الهامش المتقدم موجوده فی هذا الطريق أيضا، و فيه أيضا: و أشياء كثيره و كل ما حرم.

۲- ص: ۳۹.

۳- بصائر الدرجات: ۱۱۲. و الآيه قد أشرنا إلى موضعها آنفا.

۴- فی المصدر: سألت أبا عبد اللّه عليه السلام عن قوله: إن اللّه فوض الامر إلى محمّد صلّى اللّه عليه و آله، فقال: «ما آتاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَ ما نَهاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا» قال: إن اللّه اه.

۵- بصائر الدرجات ۱۱۲ و ۱۱۳.

۶- آل عمران: ۱۲۸.

أَحَدٌ وَ مَنَاقِبُهُ الَّتِي لَا تُحْصَى شَرَفاً فَلَمَّا فَكَّرَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله فِي عَدَاوَهِ قَوْمِهِ لَهُ فِي هَذِهِ الْخِصَالِ وَ حَسَدِهِمْ لَهُ عَلَيْهَا ضَاقَ عَنْ ذَلِكَ (۱) فَأَخْبَرَ اللَّهُ أَنَّهُ لَيْسَ لَهُ مِنْ هَذَا الْأَمْرِ شَيْ ءٌ إِنَّمَا الْأَمْرُ فِيهِ إِلَى اللَّهِ أَنْ يُصَيِّرَ عَلِيّاً علیه السلام وَصِيَّهُ وَ وَلِيَّ الْأَمْرِ بَعْدَهُ فَهَذَا عَنَى اللَّهُ وَ كَيْفَ لَا يَكُونُ لَهُ مِنَ الْأَمْرِ شَيْ ءٌ وَ قَدْ فَوَّضَ اللَّهُ إِلَيْهِ أَنْ جَعَلَ مَا أَحَلَّ فَهُوَ حَلَالٌ وَ مَا حَرَّمَ فَهُوَ حَرَامٌ قَالَ ما آتاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَ ما نَهاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا (۲).

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: از جابر جُعفی روایت شده که وی گفت: نزد امام محمد باقر علیه السلام کلام خداوند عزّ و جلّ «لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْ ءٌ» - . آل عمران / ۱۲۸ -

{هیچ یک از این کارها در اختیار تو نیست.} را قرائت کردم. ایشان فرمود: آری به خدا سوگند اختیار داشت و برای او در اختیار امور چیزی بود وچیزی وچیزی(اختیار زیادی داشت) و چنین نیست که تو پنداشته‌ای. اما من اکنون تو را آگاه می‌کنم: وقتی خداوند تبارک و تعالی به پیامبرش صلّی الله علیه و آله امر کرد تا ولایت حضرت علی علیه السلام را آشکار سازد، پیامبر صلّی الله علیه و آله به دشمنی قوم خود با امام علیه السلام و شناختی که از آنان داشت اندیشید. این به خاطر همه ویژگی‌های حضرت علی علیه السلام بود که خداوند با آن‌ها ایشان را بر آنان برتری بخشیده بود؛ حضرت علی علیه السلام نخستین کسی بود که به رسول خدا صلّی الله علیه و آله و به کسی که پیامبر صلّی الله علیه و آله را فرستاده بود ایمان آورد و بیش از همه مردم خدا و رسولش صلّی الله علیه و آله را یاری کرد و بیش از همه آنان با دشمنان خدا و رسولش صلّی الله علیه و آله جنگید و بیش از همه آنان با مخالفان خدا و رسولش صلّی الله علیه و آله دشمن بود، خداوند به حضرت علی علیه السلام چنان دانشی عطا کرد که هیچ کس را یارای غلبه بر آن نبود

ص: ۱۱

و مناقبی به ایشان عنایت کرد که شرافتشان در حساب نمی‌گنجد. پس چون پیامبر صلّی الله علیه و آله به دشمنی قوم خود با حضرت علیه السلام و حسدورزی آنان بر ایشان به خاطر این ویژگی‌ها اندیشید، خاطرش رنجور شد. آن‌گاه خداوند به پیامبر صلّی الله علیه و آله خبر داد که ایشان در این امر هیچ اختیاری ندارد و این امر فقط به خداوند بازمی‌گردد تا پیامبر صلّی الله علیه و آله حضرت علی علیه السلام را وصیّ خود گردانَد و ایشان را پس از خود ولیّ امر گذارد، منظور خداوند این بود. چگونه پیامبر صلّی الله علیه و آله هیچ اختیاری در امر نداشت حال آن‌که خداوند به ایشان تفویض امر کرد تا هر چه را ایشان حلال کرد آن حلال باشد و هر چه را حرام کرد آن حرام باشد؟ خداوند فرمود: «وَ ما آتاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَ ما نَهاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا» - . حشر / ۷ - {و آنچه را فرستاده [او] به شما داد آن را بگیرید و از آنچه شما را باز داشت بازایستید.} - . تفسیر عیاشی: نسخه خطی؛ علامه بحرانی نیز این حدیث را در تفسیر البرهان ۱: ۳۱۴ آورده است. -

**[ترجمه]

«۲۳»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ جَابِرٍ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي جَعْفَرٍ علیه السلام قَوْلَهُ لِنَبِيِّهِ صلى الله عليه و آله لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْ ءٌ (۳) فَسِّرْهُ

لِی قَالَ فَقَالَ أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام لِشَیْ ءٍ قَالَهُ اللَّهُ وَ لِشَیْ ءٍ أَرَادَهُ اللَّهُ یَا جَابِرُ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله کَانَ حَرِیصاً عَلَی أَنْ یَکُونَ عَلِیٌّ علیه السلام مِنْ بَعْدِهِ عَلَی النَّاسِ وَ کَانَ عِنْدَ اللَّهِ خِلَافُ مَا أَرَادَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَالَ قُلْتُ فَمَا مَعْنَی ذَلِکَ قَالَ نَعَمْ عَنَی بِذَلِکَ قَوْلَ اللَّهِ لِرَسُولِهِ لَیْسَ لَکَ مِنَ الْأَمْرِ شَیْ ءٌ یَا مُحَمَّدُ الْأَمْرُ (إِلَیَ) فِی عَلِیٍّ أَوْ فِی غَیْرِهِ أَ لَمْ أَتْلُ عَلَیْکَ یَا مُحَمَّدُ فِیمَا أَنْزَلْتُ مِنْ کِتَابِی إِلَیْکَ الم أَ حَسِبَ النَّاسُ أَنْ یُتْرَکُوا أَنْ یَقُولُوا آمَنَّا وَ هُمْ لا یُفْتَنُونَ (۵) إِلَی قَوْلِهِ فَلَیَعْلَمَنَّ قَالَ فَوَّضَ (۶) رَسُولُ اللَّهِ الْأَمْرَ إِلَیْهِ (۷).

(۴)

ص: ۱۲

۱- فی البرهان: فعاق عن ذلک صدره. أقول: الظاهر أن عاق مصحف ضاق.

۲- تفسیر العیّاشیّ: مخطوط، و قد أخرجه البحرانیّ فی تفسیر البرهان ۱: ۳۱۴.

۳- آل عمران: ۱۲۸.

۴- أی کان النبیّ صلّی اللّه علیه و آله و سلم حریصا علی أن تقع خلافته خارجا کما أمره اللّه تشریعا، و کان عند اللّه خلاف ذلک بأنّه علم أنّها ستغصب منه و أن الأمه تفتنون بذلک.

۵- العنکبوت: ۲.

۶- فوض علی بناء المجهول، و رسول اللّه مرفوع به، و قوله: الامر إلیه بدل اشتمال، فالضمیر المجرور راجع إلی رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله، و یمکن أن یقرأ علی بناء المعلوم بأن یکون الضمیر راجعا إلی علیّ علیه السلام و الأول أظهر، منه رحمه اللّه. أقول: و یمکن أن یکون الضمیر راجعا إلی اللّه علی الثانی، فیکون المعنی فوض رسول اللّه الامر إلی اللّه تعالی، و فی تفسیر البرهان الحدیث هکذا: قال رسول اللّه: الامر إلیه.

۷- تفسیر العیّاشیّ: مخطوط، و أخرجه البحرانیّ أیضا فی تفسیر البرهان ۱: ۳۱۴.

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: از جابر روایت شده که وی گفت: به امام محمد باقر علیه السلام عرض کردم این کلام خداوند متعال به پیامبرش صلّی الله علیه و آله را تفسیر بفرما: «لَیْسَ لَکَ مِنَ الْأَمْرِ شَیْ ءٌ» - . آل عمران / ۱۲۸ - {هیچ یک از این کارها در اختیار تو نیست.} ایشان فرمود: خداوند این سخن را به سببی فرمود و از آن منظوری داشت. ای جابر! رسول خدا صلّی الله علیه و آله آزمند بود تا پس از خودش حضرت علی علیه السلام بر مردم ولیّ باشد حال آن‌که در علم خداوند بر خلافِ خواسته رسول خدا صلّی الله علیه و آله بود - . یعنی رسول خدا صلّی الله علیه و آله آزمند بود تا همچنان که در امر تشریعی خداوند به ایشان آمده بود، خلافت حضرت علی علیه السلام عملی گردد حال آن‌که در علم خداوند جز این بود، چراکه خداوند می‌دانست خلافت از امام علیه السلام غصب می‌شود و امت در این کار به فتنه می‌افتند. - .جابر می گوید: عرض کردم به این ترتیب آیه به چه معناست؟ امام علیه السلام فرمود: آری ، منظور خداوند از این که به رسولش صلّی الله علیه و آله فرمود: «لَیْسَ لَکَ مِنَ الْأَمْرِ شَیْ ءٌ» این بود که ای محمد! امر درباره علی علیه السلام یا غیر علی علیه السلام به من بازمی گردد. ای محمد! مگر در آن‌چه که از کتابم بر تو نازل کردم برایت تلاوت نکردم که «الم أَ حَسِبَ النَّاسُ أَنْ یُتْرَکُوا أَنْ یَقُولُوا آمَنَّا وَ هُمْ لا یُفْتَنُونَ» - . عنکبوت / ۲ - {آیا مردم پنداشتند که تا گفتند ایمان آوردیم رها می شوند و مورد آزمایش قرار نمی گیرند؟} تا آن‌جا که «فَلَیَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِینَ صَدَقُوا وَلَیَعْلَمَنَّ الْکَاذِبِینَ» - . عنکبوت / ۳ -

{تا خدا آنان را که راست گفته اند معلوم دارد و دروغگویان را [نیز] معلوم دارد.} این‌چنین رسول خدا صلّی الله علیه و آله امر را به خدا سپرد - . تفسیر عیاشی: نسخه خطی؛ علامه بحرانی نیز این حدیث را در تفسیر البرهان ۱: ۳۱۴ آورده است. - .

ص: ۱۲

**[ترجمه]

«۲۴»

شی، تفسیر العیاشی عَنِ الْجَرْمِیِّ (۱) عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام أَنَّهُ قَرَأَ لَیْسَ لَکَ مِنَ الْأَمْرِ شَیْ ءٌ أَنْ تَتُوبَ عَلَیْهِمْ أَوْ تُعَذِّبَهُمْ (۲) فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ (۳).

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: از امام محمد باقر علیه السلام روایت شده که ایشان فرمود: خداوند فرمود: «لَیْسَ لَکَ مِنَ الْأَمْرِ شَیْ ءٌ» - . آل عمران / ۱۲۸ - {هیچ یک از این کارها در اختیار تو نیست.} تا توبه آنان را بپذیری یا عذابشان کنی، چراکه آنان ستمکارند - . تفسیر عیاشی: نسخه خطی؛ علامه بحرانی نیز این حدیث را در تفسیر البرهان ۱: ۳۱۴ آورده است. - .

**[ترجمه]

«۲۵»

کشف، کشف الغمه مِنْ مَنَاقِبِ الْخُوَارِزْمِیِّ عَنْ جَابِرٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِنَّ اللَّهَ لَمَّا خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضَ دَعَاهُنَّ فَأَجَبْنَهُ فَعَرَضَ عَلَیْهِنَّ نُبُوَّتِی وَ وَلَایَةَ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیهما السلام فَقَبِلَتَاهُمَا ثُمَّ خَلَقَ الْخَلْقَ وَ فَوَّضَ إِلَیْنَا أَمْرَ الدِّینِ

فَالسَّعِيدُ مَنْ سَعِدَ بِنَا وَ الشَّقِيُّ مَنْ شَقِيَ بِنَا نَحْنُ الْمُحِلُّونَ لِحَلَالِهِ وَ الْمُحَرِّمُونَ لِحَرَامِهِ (۴).

أقول: سيأتی سائر أخبار التفويض و الكلام عليها فی كتاب الإمامه إن شاء الله تعالی.

**[ترجمه]كشف الغمّه: از جابر روايت شده كه وی گفت: رسول خدا صلّی الله عليه و آله فرمود: وقتی خداوند آسمان‌ها و زمين را آفريد آن‌ها را فراخواند و آن‌ها خداوند را اجابت كردند، آن‌گاه نبوّت من و ولايت علی بن ابی طالب را به آن‌ها عرضه داشت و آن‌ها پذيرفتند، سپس خلق را آفريد و امر دين را به ما تفويض كرد، پس خوشبخت كسی است كه از ما بهره... مند شود و نگون بخت كسی است كه از ما بی‌بهره گردد، حلالِ خداوند را ما حلال می‌كنيم و حرامش را ما حرام می‌سازيم - . كشف الغمّه: ۸۵ - .

می‌گويیم: بقيه اخبار تفويض و سخن در اين باره ان شاء الله در كتاب امامت خواهد آمد.

**[ترجمه]

«۲۶»

ع، علل الشرائع الطَّالَقَانِيُّ عَنْ أَبِي صَالِحٍ الْحَذَّاءِ (۵) عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِدْرِيسَ الْحَنْظَلِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ (۶) عَنْ حُمَيْدٍ الطَّوِيلِ عَنْ أَنَسٍ قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْبَادِيَهِ وَ كَانَ يُعْجِبُنَا أَنْ يَأْتِيَ الرَّجُلُ مِنْ أَهْلِ الْبَادِيَهِ يَسْأَلُ النَّبِيَّ صلی الله عليه و آله فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَتَى قِيَامُ السَّاعَهِ فَحَضَرَتِ الصَّلَاهُ فَلَمَّا قَضَى (۷) صَلَاتَهُ قَالَ أَيْنَ السَّائِلُ عَنِ السَّاعَهِ قَالَ أَنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ فَمَا أَعْدَدْتَ لَهَا قَالَ وَ اللَّهِ مَا أَعْدَدْتُ لَهَا مِنْ كَثِيرِ عَمَلٍ صَلَاهٍ وَ لَا صَوْمٍ إِلَّا أَنِّي أُحِبُّ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ صلی الله عليه و آله الْمَرْءُ مَعَ مَنْ أَحَبَّ قَالَ أَنَسٌ فَمَا رَأَيْتُ الْمُسْلِمِينَ فَرِحُوا بَعْدَ الْإِسْلَامِ بِشَيْ ءٍ أَشَدَّ مِنْ فَرَحِهِمْ بِهَذَا (۸).

**[ترجمه]علل الشرائع: از اَنَس روايت شده كه وی گفت: مردی از باديه نشينان نزد پيامبر صلی الله عليه وآله آمد و ما خوشمان می آمد كه باديه نشينی نزد پيامبر آمده و از آن حضرت سوال كند. عرض كرد: ای رسول خدا! كِی قيامت به پا می‌شود؟ در آن دم هنگام وقت نماز شد. چون حضرت صلّی الله عليه و آله نمازش را به پايان رساند فرمود: كسی كه درباره قيامت می‌پرسيد كجاست؟ عرض كرد: منم ای رسول خدا! فرمود: چه چيز برايش آماده كرده‌ای؟ عرض كرد: به خدا سوگند اعمال زيادی از نماز و روزه برايش آماده نكرده‌ام، اما من خدا و رسولش را دوست می‌دارم. پيامبر صلّی الله عليه و آله به او فرمود: انسان با كسی است كه او را دوست می‌دارد! انَس می گويد: پس از اسلام هيچ‌گاه نديدم مسلمانان از چيزی بيشتر از اين سخن شادمان شوند - . علل الشرائع: ۵۸ - .

**[ترجمه]

«۲۷»

ع، علل الشرائع بِإِسْنَادِهِ (۹) عَنِ الْحَكَمِ بْنِ أَبِي لَيْلَى قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله عليه و آله لَا يُؤْمِنُ عَبْدٌ حَتَّى أَكُونَ أَحَبَّ إِلَيْهِ

مِنْ نَفْسِهِ وَ يَكَونَ عِتْرَتِی أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْ عِتْرَتِهِ وَ يَكَونَ

۱- لم نظفر فی أصحاب الإمام الباقر علیه السلام علی من یکون لقبه الجرمی و الرجل مجهول، و متن الحدیث یخالف ما علیه المسلمون، و هو قراءه شاذه لم تثبت عن الباقر علیه السلام.

۲- فی البرهان: أن یتوب علیهم أو یعذبهم.

۳- تفسیر العیّاشیّ: مخطوط، و أخرجه البحرانیّ فی تفسیر البرهان ۱: ۳۱۴.

۴- کشف الغمّه: ۸۵.

۵- فی المصدر: حدّثنا أبو أحمد القاسم بن بندار المعروف بأبی صالح الحذاء.

۶- فی المصدر: محمّد بن عبد اللّه بن المثنی بن عبد اللّه بن أنس بن مالک الأنصاریّ.

۷- أی أداها.

۸- علل الشرائع: ۵۸.

۹- الحدیث مسند فی المصدر، لم یذکر إسناده المصنّف اختصارا.

أَهْلِی أَحَبَّ إِلَیْهِ مِنْ أَهْلِهِ وَ یَکُونَ ذَاتِی أَحَبَّ إِلَیْهِ مِنْ ذَاتِهِ (۱).

**[ترجمه]علل الشرائع: از رسول خدا صلّی الله علیه و آله روایت شده که ایشان فرمود: هیچ بنده‌ای مومن نمی گردد جز آن... گاه که مرا بیشتر از خودش دوست بدارد و خاندان مرا بیشتر از خاندان خودش دوست بدارد و ص: ۱۳

اهل بیت مرا بیشتر از اهل بیت خودش دوست بدارد و ذات مرا بیشتر از ذات خودش دوست بدارد -. علل الشرائع: ۵۸ -.

**[ترجمه]

«۲۸»

ع، علل الشرائع ابْنُ الْمُتَوَکِّلِ عَنِ السَّعْدَآبَادِیِّ عَنْ عَبْدِ الْعَظِیمِ الْحَسَنِیِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْفَضْلِ عَنْ شَیْخٍ مِنْ أَهْلِ الْکُوفَهِ عَنْ جَدِّهِ مِنْ قِبَلِ أُمِّهِ وَ اسْمُهُ سُلَیْمَانُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْهَاشِمِیُّ قَالَ سَمِعْتُ مُحَمَّدَ بْنَ عَلِیٍّ علیهما السلام یَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لِلنَّاسِ وَ هُمْ مُجْتَمِعُونَ عِنْدَهُ أَحِبُّوا اللَّهَ لِمَا یَغْذُوکُمْ بِهِ مِنْ نِعَمِهِ وَ أَحِبُّونِی لِلَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ أَحِبُّوا قَرَابَتِی لِی (۲).

أقول: سیأتی الأخبار الکثیره فی باب ثواب حب آل محمد علیهم السلام.

**[ترجمه]علل الشرائع: از امام محمد باقر علیه السلام روایت شده که ایشان فرمود: رسول خدا صلّی الله علیه و آله به مردم، که نزد ایشان گرد آمده بودند، فرمود: خداوند را به خاطر آن‌چه که از نعمت‌هایش به شما عطا می‌فرماید دوست بدارید و مرا به خاطر خداوند دوست بدارید و خاندان مرا به خاطر من دوست بدارید -. علل الشرائع: ۲۰۰ -.

در باب ثواب دوست داشتن آل محمد صلّی الله علیه و آله اخبار بسیاری خواهد آمد.

**[ترجمه]

«۲۹»

ما، الأمالی للشیخ الطوسی جَمَاعَهٌ عَنْ أَبِی الْمُفَضَّلِ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ جَعْفَرٍ الْعَلَوِیِّ عَنْ مُوسَی بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَسَنِ عَنْ أَبِیهِ عَنْ جَدِّهِ عَنْ أَبِیهِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَسَنِ عَنْ أَبِیهِ وَ خَالِهِ عَلِیِّ بْنِ الْحُسَیْنِ عَنِ الْحَسَنِ وَ الْحُسَیْنِ ابْنَیْ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ عَنْ أَبِیهِمَا عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیهما السلام قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ إِلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله فَقَالَ یَا رَسُولَ اللَّهِ مَا أَسْتَطِیعُ فِرَاقَکَ وَ إِنِّی لَأَدْخُلُ مَنْزِلِی فَأَذْکُرُکَ فَأَتْرُکُ ضَیْعَتِی وَ أُقْبِلُ حَتَّی أَنْظُرَ إِلَیْکَ حُبّاً لَکَ فَذَکَرْتُ إِذَا کَانَ یَوْمُ الْقِیَامَهِ وَ أُدْخِلْتَ الْجَنَّهَ فَرُفِعْتَ فِی أَعْلَی عِلِّیِّینَ فَکَیْفَ لِی بِکَ یَا نَبِیَّ اللَّهِ فَنَزَلَ وَ مَنْ یُطِعِ اللَّهَ وَ الرَّسُولَ فَأُولئِکَ مَعَ الَّذِینَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَیْهِمْ مِنَ النَّبِیِّینَ وَ الصِّدِّیقِینَ وَ الشُّهَداءِ وَ الصَّالِحِینَ وَ حَسُنَ أُولئِکَ رَفِیقاً (۳) فَدَعَا النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله الرَّجُلَ فَقَرَأَهَا عَلَیْهِ وَ بَشَّرَهُ بِذَلِکَ (۴).

۱- علل الشرائع: ۵۸.

۲- علل الشرائع: ۲۰۰.

۳- النساء: ۶۹.

۴- مجالس الشيخ: ۳۹ و ۴۰.

**[ترجمه]الأمالی: امام سجاد علیه السلام از امام حسن و امام حسین علیهما السلام و ایشان از امام علی علیه السلام نقل کردند که ایشان فرمود: مردی از انصار نزد رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله آمد و عرض کرد: ای رسول خدا! من تابِ دوری از شما را ندارم، وارد خانه‌ام می‌شوم و به یاد شما می‌افتم، آن‌گاه خانواده‌ام را ترک می‌کنم و به راه می‌افتم تا به شما بنگرم، چراکه دوستتان می‌دارم. به خاطرم افتاد که وقتی روز قیامت شد و شما به بهشت درآمدید و به اعلی علیّین فراز شدید من چگونه می‌توانم به شما برسم ای رسول خدا ؟! آن‌گاه نازل شد: «وَ مَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَ الرَّسُولَ فَأُولئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَ الصِّدِّيقِينَ وَ الشُّهَداءِ وَ الصَّالِحِينَ وَ حَسُنَ أُولئِكَ رَفِيقاً» – . نساء / ۸۹ –

{و کسانی که از خدا و پیامبر اطاعت کنند در زمره کسانی خواهند بود که خدا ایشان را گرامی داشته [یعنی] با پیامبران و راستان و شهیدان و شایستگانند و آنان چه نیکو همدمانند.} پس رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله آن مرد را فراخواند و این آیه را برایش قرائت فرمود و این مژده را به او داد – . مجالس الشیخ: ۳۹– ۴۰ – .

ص: ۱۴

**[ترجمه]

باب ۱۴ آداب العشره معه صلی الله علیه و آله و تفخیمه و توقیره فی حیاته و بعد وفاته ص

الآيات

النور: «إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَ رَسُولِهِ وَ إِذا كانُوا مَعَهُ عَلى أَمْرٍ جامِعٍ لَمْ يَذْهَبُوا حَتَّى يَسْتَأْذِنُوهُ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ أُولئِكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَ رَسُولِهِ فَإِذَا اسْتَأْذَنُوكَ لِبَعْضِ شَأْنِهِمْ فَأْذَنْ لِمَنْ شِئْتَ مِنْهُمْ وَ اسْتَغْفِرْ لَهُمُ اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ* لا تَجْعَلُوا دُعاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعاءِ بَعْضِكُمْ بَعْضاً قَدْ يَعْلَمُ اللَّهُ الَّذِينَ يَتَسَلَّلُونَ مِنْكُمْ لِواذاً فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذابٌ أَلِيمٌ»(۶۲-۶۳)

الأحزاب: «يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ إِلى طَعامٍ غَيْرَ ناظِرِينَ إِناهُ وَ لكِنْ إِذا دُعِيتُمْ فَادْخُلُوا فَإِذا طَعِمْتُمْ فَانْتَشِرُوا وَ لا مُسْتَأْنِسِينَ لِحَدِيثٍ إِنَّ ذلِكُمْ كانَ يُؤْذِي النَّبِيَّ فَيَسْتَحْيِي مِنْكُمْ وَ اللَّهُ لا يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ وَ إِذا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتاعاً فَسْئَلُوهُنَّ مِنْ وَراءِ حِجابٍ ذلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَ قُلُوبِهِنَّ وَ ما كانَ لَكُمْ أَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللَّهِ وَ لا أَنْ تَنْكِحُوا أَزْواجَهُ مِنْ بَعْدِهِ أَبَداً إِنَّ ذلِكُمْ كانَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيماً»(۵۳) (إلی قوله تعالی): «إِنَّ اللَّهَ وَ مَلائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَ سَلِّمُوا تَسْلِيماً*إِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فِي الدُّنْيا وَ الْآخِرَةِ وَ أَعَدَّ لَهُمْ عَذاباً مُهِيناً»(۵۷) (إلی قوله تعالی): «يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لا تَكُونُوا كَالَّذِينَ آذَوْا مُوسى فَبَرَّأَهُ اللَّهُ مِمَّا قالُوا وَ كانَ عِنْدَ اللَّهِ وَجِيهاً»(۶۹)

الفتح: «إِنَّا أَرْسَلْناكَ شاهِداً وَ مُبَشِّراً وَ نَذِيراً* لِتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَ رَسُولِهِ وَ تُعَزِّرُوهُ وَ تُوَقِّرُوهُ وَ تُسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَ أَصِيلًا»(۸-۹)

الحجرات: «يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لا تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ وَ رَسُولِهِ وَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ* يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لا تَرْفَعُوا أَصْواتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَ لا تَجْهَرُوا

لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَنْ تَحْبَطَ أَعْمالُكُمْ وَ أَنْتُمْ لا تَشْعُرُونَ *إِنَّ الَّذِينَ يَغُضُّونَ أَصْواتَهُمْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ أُولئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوى لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَ أَجْرٌ عَظِيمٌ *إِنَّ الَّذِينَ يُنادُونَكَ مِنْ وَراءِ الْحُجُراتِ أَكْثَرُهُمْ لا يَعْقِلُونَ* وَ لَوْ أَنَّهُمْ صَبَرُوا حَتَّى تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ لَكانَ خَيْراً لَهُمْ وَ اللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ»(۱-۵)

المجادله: «أَ لَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ ما فِي السَّماواتِ وَ ما فِي الْأَرْضِ ما يَكُونُ مِنْ نَجْوى ثَلاثَةٍ إِلَّا هُوَ رابِعُهُمْ وَ لا خَمْسَةٍ إِلَّا هُوَ سادِسُهُمْ وَ لا أَدْنى مِنْ ذلِكَ وَ لا أَكْثَرَ إِلَّا هُوَ مَعَهُمْ أَيْنَ ما كانُوا ثُمَّ يُنَبِّئُهُمْ بِما عَمِلُوا يَوْمَ الْقِيامَةِ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْ‏ءٍ عَلِيمٌ* أَ لَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ نُهُوا عَنِ النَّجْوى ثُمَّ يَعُودُونَ لِما نُهُوا عَنْهُ وَ يَتَناجَوْنَ بِالْإِثْمِ وَ الْعُدْوانِ وَ مَعْصِيَةِ الرَّسُولِ وَ إِذا جاؤُكَ حَيَّوْكَ بِما لَمْ يُحَيِّكَ بِهِ اللَّهُ وَ يَقُولُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ لَوْ لا يُعَذِّبُنَا اللَّهُ بِما نَقُولُ حَسْبُهُمْ جَهَنَّمُ يَصْلَوْنَها فَبِئْسَ الْمَصِيرُ* يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذا تَناجَيْتُمْ فَلا تَتَناجَوْا بِالْإِثْمِ وَ الْعُدْوانِ وَ مَعْصِيَةِ الرَّسُولِ وَ تَناجَوْا بِالْبِرِّ وَ التَّقْوى وَ اتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ* إِنَّمَا النَّجْوى مِنَ الشَّيْطانِ لِيَحْزُنَ الَّذِينَ آمَنُوا وَ لَيْسَ بِضارِّهِمْ شَيْئاً إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَ عَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ* يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذا قِيلَ لَكُمْ تَفَسَّحُوا فِي الْمَجالِسِ فَافْسَحُوا يَفْسَحِ اللَّهُ لَكُمْ وَ إِذا قِيلَ انْشُزُوا فَانْشُزُوا يَرْفَعِ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجاتٍ وَ اللَّهُ بِما تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ *يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذا ناجَيْتُمُ الرَّسُولَ فَقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْواكُمْ صَدَقَةً ذلِكَ خَيْرٌ لَكُمْ وَ أَطْهَرُ فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ *أَ أَشْفَقْتُمْ أَنْ تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْواكُمْ صَدَقاتٍ فَإِذْ لَمْ تَفْعَلُوا وَ تابَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلاةَ وَ آتُوا الزَّكاةَ وَ أَطِيعُوا اللَّهَ وَ رَسُولَهُ وَ اللَّهُ خَبِيرٌ بِما تَعْمَلُونَ»(۷-۱۲)

lt;meta info="- إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَ رَسُولِهِ وَ إِذا كانُوا مَعَهُ عَلى أَمْرٍ جامِعٍ لَمْ يَذْهَبُوا حَتَّى يَسْتَأْذِنُوهُ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ أُولئِكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَ رَسُولِهِ فَإِذَا اسْتَأْذَنُوكَ لِبَعْضِ شَأْنِهِمْ فَأْذَنْ لِمَنْ شِئْتَ مِنْهُمْ وَ اسْتَغْفِرْ لَهُمُ اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ * لا تَجْعَلُوا دُعاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعاءِ بَعْضِكُمْ بَعْضاً قَدْ يَعْلَمُ اللَّهُ الَّذِينَ يَتَسَلَّلُونَ مِنْكُمْ لِواذاً فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذابٌ أَلِيمٌ - . نور / ۶۲- ۶۳ -

{جز این نیست که مؤمنان کسانی اند که به خدا و پیامبرش گرویده اند و هنگامی که با او بر سر کاری اجتماع کردند تا از وی کسب اجازه نکنند نمی روند در حقیقت کسانی که از تو کسب اجازه می کنند آنانند که به خدا و پیامبرش ایمان دارند پس چون برای برخی از کارهایشان از تو اجازه خواستند به هر کس از آنان که خواستی اجازه ده و برایشان آمرزش بخواه که خدا آمرزنده مهربان است. خطاب کردن پیامبر را در میان خود مانند خطاب کردن بعضی از خودتان به بعضی [دیگر] قرار مدهید خدا می داند [چه] کسانی از شما دزدانه [از نزد او] می گریزند پس کسانی که از فرمان او تمرد می کنند بترسند که مبادا بلایی بدیشان رسد یا به عذابی دردناک گرفتار شوند.}

- يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ إِلى طَعامٍ غَيْرَ ناظِرِينَ إِناهُ وَ لكِنْ إِذا دُعِيتُمْ فَادْخُلُوا فَإِذا طَعِمْتُمْ فَانْتَشِرُوا وَ لا مُسْتَأْنِسِينَ لِحَدِيثٍ إِنَّ ذلِكُمْ كانَ يُؤْذِي النَّبِيَّ فَيَسْتَحْيِي مِنْكُمْ وَ اللَّهُ لا يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ وَ إِذا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتاعاً فَسْئَلُوهُنَّ مِنْ وَراءِ حِجابٍ ذلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَ قُلُوبِهِنَّ وَ ما كانَ لَكُمْ أَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللَّهِ وَ لا أَنْ تَنْكِحُوا أَزْواجَهُ مِنْ بَعْدِهِ أَبَداً إِنَّ ذلِكُمْ كانَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيماً * إِن تُبْدُوا شَيْئًا أَوْ تُخْفُوهُ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا * لَّا جُنَاحَ عَلَيْهِنَّ فِي آبَائِهِنَّ وَلَا أَبْنَائِهِنَّ وَلَا إِخْوَانِهِنَّ وَلَا أَبْنَاءِ إِخْوَانِهِنَّ وَلَا أَبْنَاءِ أَخَوَاتِهِنَّ وَلَا نِسَائِهِنَّ وَلَا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ وَاتَّقِينَ اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا * إِنَّ اللَّهَ وَ مَلائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَ سَلِّمُوا تَسْلِيماً * إِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فِي

الدُّنْيا وَ الْآخِرِهِ وَ أَعَدَّ لَهُمْ عَذاباً مُهِيناً * وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ بِغَيْرِ مَا اكْتَسَبُوا فَقَدِ احْتَمَلُوا بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُّبِينًا * يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُل لِّأَزْوَاجِکَ وَبَنَاتِکَ وَنِسَاء الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِن جَلَابِيبِهِنَّ ذَلِکَ أَدْنَى أَن يُعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذَيْنَ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا * لَئِن لَّمْ يَنتَهِ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ وَالْمُرْجِفُونَ فِي الْمَدِينَهِ لَنُغْرِيَنَّکَ بِهِمْ ثُمَّ لَا يُجَاوِرُونَکَ فِيهَا إِلَّا قَلِيلًا * مَلْعُونِينَ أَيْنَمَا ثُقِفُوا أُخِذُوا وَقُتِّلُوا تَقْتِيلًا * سُنَّهَ اللَّهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِن قَبْلُ وَلَن تَجِدَ لِسُنَّهِ اللَّهِ تَبْدِيلًا * يَسْأَلُکَ النَّاسُ عَنِ السَّاعَهِ قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِندَ اللَّهِ وَمَا يُدْرِيکَ لَعَلَّ السَّاعَهَ تَكُونُ قَرِيبًا * إِنَّ اللَّهَ لَعَنَ الْكَافِرِينَ وَأَعَدَّ لَهُمْ سَعِيرًا * خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا لَّا يَجِدُونَ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا * يَوْمَ تُقَلَّبُ وُجُوهُهُمْ فِي النَّارِ يَقُولُونَ يَا لَيْتَنَا أَطَعْنَا اللَّهَ وَأَطَعْنَا الرَّسُولَا * وَقَالُوا رَبَّنَا إِنَّا أَطَعْنَا سَادَتَنَا وَكُبَرَاءنَا فَأَضَلُّونَا السَّبِيلَا * رَبَّنَا آتِهِمْ ضِعْفَيْنِ مِنَ الْعَذَابِ وَالْعَنْهُمْ لَعْنًا كَبِيرًا * يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ آذَوْا مُوسَى فَبَرَّأَهُ اللَّهُ مِمَّا قَالُوا وَكَانَ عِندَ اللَّهِ وَجِيهًا * يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لا تَكُونُوا كَالَّذِينَ آذَوْا مُوسى فَبَرَّأَهُ اللَّهُ مِمَّا قالُوا وَ كانَ عِنْدَ اللَّهِ وَجِيهاً - . احزاب / ۵۳–۶۹ –

{ای کسانی که ایمان آورده اید داخل اتاقهای پیامبر مشوید مگر آنکه برای [خوردن] طعامی به شما اجازه داده شود [آن هم] بی آنکه در انتظار پخته شدن آن باشید ولی هنگامی که دعوت شدید داخل گردید و وقتی غذا خوردید پراکنده شوید بی آنکه سرگرم سخنی گردید این [رفتار] شما پیامبر را می رنجاند و[لی] از شما شرم می دارد و حال آنکه خدا از حق[گویی] شرم نمی کند و چون از زنان [پیامبر] چیزی خواستید از پشت پرده از آنان بخواهید این برای دلهای شما و دلهای آنان پاکیزه تر است و شما حق ندارید رسول خدا را برنجانید و مطلقا [نباید] زنانش را پس از [مرگ] او به نکاح خود درآورید چرا که این [کار] نزد خدا همواره [گناهی] بزرگ است. اگر چیزی را فاش کنید یا آن را پنهان دارید قطعا خدا به هر چیزی داناست. بر زنان در مورد پدران و پسران و برادران و پسران برادران و پسران خواهران و زنان [همکیش] و بردگانشان گناهی نیست [که دیده شوند] و باید از خدا پروا بدارید که خدا همواره بر هر چیزی گواه است. خدا و فرشتگانش بر پیامبر درود می فرستند ای کسانی که ایمان آورده اید بر او درود فرستید و به فرمانش بخوبی گردن نهید. بی گمان کسانی که خدا و پیامبر او را آزار می رسانند خدا آنان را در دنیا و آخرت لعنت کرده و برایشان عذابی خفت آور آماده ساخته است. و کسانی که مردان و زنان مؤمن را بی آنکه مرتکب [عمل زشتی] شده باشند آزار می رسانند قطعا تهمت و گناهی آشکار به گردن گرفته اند. ای پیامبر به زنان و دخترانت و به زنان مؤمنان بگو پوششهای خود را بر خود فروتر گیرند این برای آنکه شناخته شوند و مورد آزار قرار نگیرند [به احتیاط] نزدیکتر است و خدا آمرزنده مهربان است. اگر منافقان و کسانی که در دلهایشان مرضی هست و شایعه افکنان در مدینه [از کارشان] باز نایستند تو را سخت بر آنان مسلط می کنیم تا جز [مدتی] اندک در همسایگی تو نپایند. از رحمت خدا دور گردیده و هر کجا یافته شوند گرفته و سخت کشته خواهند شد. در باره کسانی که پیشتر بوده اند [همین] سنت خدا [جاری بوده] است و در سنت خدا هرگز تغییری نخواهی یافت. مردم از تو در باره رستاخیز می پرسند بگو علم آن فقط نزد خداست و چه می دانی شاید رستاخیز نزدیک باشد. خدا کافران را لعنت کرده و برای آنها آتش فروزانی آماده کرده است. جاودانه در آن می مانند نه یاری می یابند و نه یاوری. روزی که چهره هایشان را در آتش زیرورو می کنند می گویند ای کاش ما خدا را فرمان می بردیم و پیامبر را اطاعت می کردیم. و می گویند پروردگارا ما رؤسا و بزرگتران خویش را اطاعت کردیم و ما را از راه به در کردند. پروردگارا آنان را دو چندان عذاب ده و لعنتشان کن لعنتی بزرگ. ای کسانی که ایمان آورده اید مانند کسانی مباشید که موسی را [با اتهام خود] آزار دادند و خدا او را از آنچه گفتند مبرا ساخت و نزد خدا آبرومند بود.}

-إِنَّا أَرْسَلْناکَ شاهِداً وَ مُبَشِّراً وَ نَذِیراً * لِتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَ رَسُولِهِ وَ تُعَزِّرُوهُ وَ تُوَقِّرُوهُ وَ تُسَبِّحُوهُ بُکْرَةً وَ أَصِیلًا - . فتح / ۸- ۹ -

{[ای پیامبر] ما تو را [به سمت] گواه و بشارتگر و هشداردهنده ای فرستادیم. تا به خدا و فرستاده اش ایمان آورید و او را یاری کنید و ارجش نهید و [خدا] را بامدادان و شامگاهان به پاکی بستایید.}

-یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا لا تُقَدِّمُوا بَیْنَ یَدَیِ اللَّهِ وَ رَسُولِهِ وَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَمِیعٌ عَلِیمٌ * یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا لا تَرْفَعُوا أَصْواتَکُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِیِّ وَ لا تَجْهَرُوا

ص: ۱۵

لَهُ بِالْقَوْلِ کَجَهْرِ بَعْضِکُمْ لِبَعْضٍ أَنْ تَحْبَطَ أَعْمالُکُمْ وَ أَنْتُمْ لا تَشْعُرُونَ * إِنَّ الَّذِینَ یَغُضُّونَ أَصْواتَهُمْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ أُولئِکَ الَّذِینَ امْتَحَنَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوی لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَ أَجْرٌ عَظِیمٌ * إِنَّ الَّذِینَ یُنادُونَکَ مِنْ وَراءِ الْحُجُراتِ أَکْثَرُهُمْ لا یَعْقِلُونَ * وَ لَوْ أَنَّهُمْ صَبَرُوا حَتَّی تَخْرُجَ إِلَیْهِمْ لَکانَ خَیْراً لَهُمْ وَ اللَّهُ غَفُورٌ رَحِیمٌ - . حجرات / ۱- ۵ -

{ای کسانی که ایمان آورده اید در برابر خدا و پیامبرش [در هیچ کاری] پیشی مجویید و از خدا پروا بدارید که خدا شنوای داناست. ای کسانی که ایمان آورده اید صدایتان را بلندتر از صدای پیامبر مکنید و همچنانکه بعضی از شما با بعضی دیگر بلند سخن می گویید با او به صدای بلند سخن مگویید

مبادا بی آنکه بدانید کرده هایتان تباه شود. کسانی که پیش پیامبر خدا صدایشان را فرو می کشند همان کسانند که خدا دلهایشان را برای پرهیزگاری امتحان کرده است آنان را آمرزش و پاداشی بزرگ است. کسانی که تو را از پشت اتاقها [ی مسکونی تو] به فریاد می خوانند بیشترشان نمی فهمند. و اگر صبر کنند تا بر آنان درآیی مسلما برایشان بهتر است و خدا آمرزنده و مهربان است}

- أَ لَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ یَعْلَمُ ما فِی السَّماواتِ وَ ما فِی الْأَرْضِ ما یَکُونُ مِنْ نَجْوی ثَلاثَةٍ إِلَّا هُوَ رابِعُهُمْ وَ لا خَمْسَةٍ إِلَّا هُوَ سادِسُهُمْ وَ لا أَدْنی مِنْ ذلِکَ وَ لا أَکْثَرَ إِلَّا هُوَ مَعَهُمْ أَیْنَ ما کانُوا ثُمَّ یُنَبِّئُهُمْ بِما عَمِلُوا یَوْمَ الْقِیامَةِ إِنَّ اللَّهَ بِکُلِّ شَیْ ءٍ عَلِیمٌ * أَ لَمْ تَرَ إِلَی الَّذِینَ نُهُوا عَنِ النَّجْوی ثُمَّ یَعُودُونَ لِما نُهُوا عَنْهُ وَ یَتَناجَوْنَ بِالْإِثْمِ وَ الْعُدْوانِ وَ مَعْصِیَةِ الرَّسُولِ وَ إِذا جاؤُکَ حَیَّوْکَ بِما لَمْ یُحَیِّکَ بِهِ اللَّهُ وَ یَقُولُونَ فِی أَنْفُسِهِمْ لَوْ لا یُعَذِّبُنَا اللَّهُ بِما نَقُولُ حَسْبُهُمْ جَهَنَّمُ یَصْلَوْنَها فَبِئْسَ الْمَصِیرُ * یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا إِذا تَناجَیْتُمْ فَلا تَتَناجَوْا بِالْإِثْمِ وَ الْعُدْوانِ وَ مَعْصِیَةِ الرَّسُولِ وَ تَناجَوْا بِالْبِرِّ وَ التَّقْوی وَ اتَّقُوا اللَّهَ الَّذِی إِلَیْهِ تُحْشَرُونَ * إِنَّمَا النَّجْوی مِنَ الشَّیْطانِ لِیَحْزُنَ الَّذِینَ آمَنُوا وَ لَیْسَ بِضارِّهِمْ شَیْئاً إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَ عَلَی اللَّهِ فَلْیَتَوَکَّلِ الْمُؤْمِنُونَ * یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا إِذا قِیلَ لَکُمْ تَفَسَّحُوا فِی الْمَجالِسِ فَافْسَحُوا یَفْسَحِ اللَّهُ لَکُمْ وَ إِذا قِیلَ انْشُزُوا فَانْشُزُوا یَرْفَعِ اللَّهُ الَّذِینَ آمَنُوا مِنْکُمْ وَ الَّذِینَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجاتٍ وَ اللَّهُ بِما تَعْمَلُونَ خَبِیرٌ * یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا إِذا ناجَیْتُمُ الرَّسُولَ فَقَدِّمُوا بَیْنَ یَدَیْ نَجْواکُمْ صَدَقَةً ذلِکَ خَیْرٌ لَکُمْ وَ أَطْهَرُ فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِیمٌ * أَ أَشْفَقْتُمْ أَنْ تُقَدِّمُوا بَیْنَ یَدَیْ نَجْواکُمْ صَدَقاتٍ فَإِذْ لَمْ تَفْعَلُوا وَ تابَ اللَّهُ عَلَیْکُمْ فَأَقِیمُوا الصَّلاةَ وَ آتُوا الزَّکاةَ وَ أَطِیعُوا اللَّهَ وَ رَسُولَهُ وَ اللَّهُ خَبِیرٌ بِما تَعْمَلُونَ - . مجادله / ۷- ۱۳ -

{آیا ندانسته ای که خدا آنچه را که در آسمانها و آنچه را که در زمین است می داند هیچ گفتگوی محرمانه ای میان سه تن

نیست مگر اینکه او چهارمین آنهاست و نه میان پنـج تن مگر اینکه او ششـمین آنهاست و نه کمتر از این [عدد] و نه بیشتر مگر اینکه هر کجا باشند او با آنهاست آنگاه روز قیامت آنان را به آنچه کرده اند آگاه خواهد گردانید زیرا خدا به هر چیزی داناست. آیا کسانی را که از نجوا منع شده بودند ندیدی که باز بدانچه از آن منع گردیده اند برمی گردند و با همدیگر به [منظور] گناه و تعدی و سرپیچی از پیامبر محرمانه گفتگو می کنند و چون به نزد تو آیند تو را بدانچه خدا به آن [شیوه] سلام نگفته سلام می دهند و در دلهای خود می گویند چرا به آنچه می گوییم خدا ما را عذاب نمی کند جهنم برای آنان کافی است در آن درمی آیند و چه بد سرانجامی است. ای کسانی که ایمان آورده اید چون با یکدیگر محرمانه گفتگو می کنید به [قصد] گناه و تعدی و نافرمانی پیامبر با همدیگر محرمانه گفتگو نکنید و به نیکوکاری و پرهیزگاری نجوا کنید و از خدایی که نزد او محشور خواهید گشت پروا دارید. چنان نجوایی صرفا از [القاآت] شیطان است تا کسانی را که ایمان آورده اند دلتنگ گرداند و[لی] جز به فرمان خدا هیچ آسیبی به آنها نمی رساند و مؤمنان باید بر خدا اعتماد کنند. ای کسانی که ایمان آورده اید چون به شما گفته شود در مجالس جای باز کنید پس جای باز کنید تا خدا برای شما گشایش حاصل کند و چون گفته شود برخیزید پس برخیزید خدا [رتبه] کسانی از شما را که گرویده و کسانی را که دانشمندند [بر حسب] درجات بلند گرداند و خدا به آنچه می کنید آگاه است. ای کسانی که ایمان آورده اید هرگاه با پیامبر [خدا] گفتگوی محرمانه می کنید پیش از گفتگوی محرمانه خود صدقه ای تقدیم بدارید این [کار] برای شما بهتر و پاکیزه تر است و اگر چیزی نیافتید بدانید که خدا آمرزنده مهربان است. آیا ترسیدید که پیش از گفتگوی محرمانه خود صدقه هایی تقدیم دارید و چون نکردید و خدا [هم] بر شما بخشود پس نماز را برپا دارید و زکات را بدهید و از خدا و پیامبر او فرمان برید و خدا به آنچه می کنید آگاه است.}

**[ترجمه]

تفسیر

قال البیضاوی إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ أی الکاملون فی الإیمان الَّذِینَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَ رَسُولِهِ من صمیم قلوبهم وَ إِذا کانُوا مَعَهُ عَلی أَمْرٍ جامِعٍ کالجمعه و الأعیاد و الحروب و المشاوره فی الأمور لَمْ یَذْهَبُوا حَتَّی یَسْتَأْذِنُوهُ یستأذنوا رسول الله صلی الله علیه و آله فیأذن لهم و اعتباره فی کمال الإیمان لأنه کالمصداق لصحته و الممیز للمخلص فیه و المنافق (۱)

ص: ۱۶

۱- فی المصدر: و الممیز للمخلص فیه عن المنافق.

فإن ديدنه التسلل (١) و الفرار و لتعظيم الجرم فی الذهاب عن مجلسه بغير إذنه و لذلک أعاده مؤکدا علی أسلوب أبلغ فقال إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَکَ أُولئِکَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَ رَسُولِهِ فإنه يفيد أن المستأذن مؤمن لا محاله و أن الذاهب بغير إذن ليس کذلک فَإِذَا اسْتَأْذَنُوکَ لِبَعْضِ شَأْنِهِمْ ما يعرض لهم من المهام و فيه أيضا مبالغه و تضييق للأمر فَأْذَنْ لِمَنْ شِئْتَ مِنْهُمْ تفويض للأمر إلی رأی الرسول صلی الله عليه و آله و استدل به علی أن بعض الأحکام مفوضه إلی رأيه و من منع ذلک قيد المشيه بأن تکون تابعه لعلمه بصدقه و کأن المعنی فأذن لمن علمت أن له عذرا وَ اسْتَغْفِرْ لَهُمُ اللَّهَ بعد الإذن فإن الاستئذان و لو لعذر قصور لأنه تقديم لأمر الدنيا علی أمر الدين إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ لفرطات العباد رَحِيمٌ بالتيسير عليهم لا تَجْعَلُوا دُعاءَ الرَّسُولِ بَيْنَکُمْ کَدُعاءِ بَعْضِکُمْ بَعْضاً لا تقيسوا دعاءه إياکم علی دعاء بعضکم بعضا فی جواز الإعراض و المساهله فی الإجابه و الرجوع بغير إذن فإن المبادره إلی إجابته واجبه و المراجعه بغير إذنه محرمه و قيل لا تجعلوا نداءه و تسميته کنداء بعضکم بعضا باسمه و رفع الصوت (٢) و النداء وراء الحجرات و لکن بلقبه المعظم مثل يا نبی الله و يا رسول الله مع التوقير و التواضع و خفض الصوت أو لا تجعلوا دعاءه عليکم کدعاء بعضکم علی بعض فلا تبالوا بسخطه فإنه مستجاب (٣) أو لا تجعلوا دعاءه لله کدعاء صغيرکم کبيرکم يجيبه مره و يرده أخری فإن دعاءه موجب (۴) قَدْ يَعْلَمُ اللَّهُ الَّذِينَ يَتَسَلَّلُونَ مِنْکُمْ يتسللون قليلا قليلا من الجماعه و نظير تسلل تدرج (۵) لِواذاً ملاوذه بأن يستتر بعضهم ببعض حتی يخرج أو يلوذ بمن يؤذن له فينطلق معه کأنه تابعه و انتصابه علی الحال فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ بترک مقتضاه و يذهبون سمتا علی خلاف سمته و عن لتضمنه معنی الإعراض أو يصدون عن أمره دون المؤمنين من خالفه عن الأمر إذا صد عنه دونه و حذف المفعول لأن المقصود بيان المخالف عنه و الضمير لله فإن الأمر

١- التسلل: الخروج خفيه واحدا بعد واحد.

٢- و رفع الصوت به.

٣- فی المصدر: فلا تنالوا بسخطه فان دعاءه موجب.

۴- فان دعاءه مستجاب.

۵- فی المصدر: تدرج و تدخل.

له حقيقه أو للرسول فإنه المقصود بالـذكر أَنْ تُصِـيبَهُمْ فِتْنَهٌ محنه فى الدنيا أَوْ يُصِـيبَهُمْ عَذابٌ أَلِيمٌ فى الآخره. (١) و قال فى قوله تعـالى يـا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لا تَـدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ أى إلا وقت أن يؤذن لكم أو إلا مأذونا لكم إِلى طَعامٍ متعلق بيؤذن لأنه متضـمن معنى يدعى للإشعار بأنه لا يحسن الدخول على الطعام من غير دعوه و إن أذن كما أشعر به قوله غَيْرَ ناظِرِينَ إِنـاهُ غير منتظرين وقته أو إدراكه حـال (٢) من فاعـل لا- تـدخلوا أو المجرور فى لكم و قرئ بالجر صـفه لطعام وَ لكِنْ إِذا دُعِيتُمْ فَادْخُلُوا فَإِذا طَعِمْتُمْ فَانْتَشِـرُوا تفرقوا و لا تمكثوا و الآيه خطاب لقوم كانوا يتحينون طعام رسول الله صـلى الله عليه و آله فيدخلون و يقعـدون منتظرين لإـدراكه مخصوصه بهم و بأمثـالهم و إلا- لمـا جـاز لأحـد أن يـدخل بيوته بالإذن لغير الطعام و لا اللبث بعد الطعام لمهم وَ لا مُسْتَأْنِسِينَ لِحَدِيثٍ بعضكم (٣) بعضا أو لحديث أهل البيت بالتسمع له إِنَّ ذلِكُمْ اللبث كانَ يُؤْذِي النَّبِيَّ لتضييق المنزل عليـه و على أهلـه و اشـتغاله فى مـا لا- يعنيـه فَيَسْـتَحْيِي مِنْكُمْ مـن إخراجكم بقـوله وَ اللَّهُ لا- يَسْـتَحْيِي مِنَ الْحَـقِّ يعنى أن إخراجكم حق فينبغى أن لا- يـترك حيـاء كمـا لم يتركه الله ترك الحيى فـأمركم بـالخروج وَ إِذا سَـأَلْتُمُوهُنَّ مَتاعـاً شـيئا ينتفع به فَسْـئَلُوهُنَّ المتاع مِنْ وَراءِ حِجابٍ ستر ذلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَ قُلُوبِهِنَّ من الخواطر الشيطانيه وَ ما كانَ لَكُمْ و ما صح لكم أَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللَّهِ أن تفعلوا ما يكرهه وَ لا أَنْ تَنْكِحُوا أَزْواجَهُ مِنْ بَعْـدِهِ أَبَـداً من بعـد وفاته أو فراقه إِنَّ ذلِكُمْ يعنى إيـذاءه و نكاح نسائه كانَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيماً ذنبا عظيما (۴) إِنْ تُبْدُوا شَـيْئاً لنكاحهن على ألسنتكم أَوْ تُخْفُوهُ فى صدوركم فَإِنَّ اللَّهَ كانَ بِكُلِّ شَيْ ءٍ عَلِيماً فيعلم ذلك فيجازيكم به لا جُناحَ عَلَيْهِنَّ فِي آبائِهِنَّ

١- أنوار التنزيل ٢: ١٥٣ و ١٥۴.

٢- فى المصدر: و هو حال.

٣- فى المصدر: لحديث بعضكم بعضا.

۴- فى المصدر: بعد قوله عظيما: و فيه تعظيم من اللّه لرسوله و إيجاب لحرمته حيا و ميتا، و لذلك بالغ فى الوعيد عليه: فقال «إِنْ تُبْدُوا شَيْئاً» كنكاحهن على ألسنتكم.

وَ لا أَبْنائِهِنَّ وَ لا إِخْوانِهِنَّ وَ لا أَبْناءِ إِخْوانِهِنَّ وَ لا أَبْناءِ أَخَواتِهِنَّ استئناف لمن لا يجب الاحتجاب عنهم

روى أنه لما نزلت آيه الحجاب قال الآباء و الأبناء و الأقارب يا رسول الله أ و نكلمهن أيضا من وراء حجاب فنزلت.

و إنما لم يذكر العم و الخال لأنهما بمنزله الوالدين و لذلك سمى العم أبا (۱) أو لأنه كره ترك الاحتجاب منهما مخافه أن يصفا لأبنائهما وَ لا نِسائِهِنَّ و لا نساء المؤمنات (۲) وَ لا ما مَلَكَتْ أَيْمانُهُنَّ من العبيد و الإماء و قيل من الإماء خاصه وَ اتَّقِينَ اللَّهَ فيما أمرتن به إِنَّ اللَّهَ كانَ عَلى كُلِّ شَيْ ءٍ شَهِيداً لا تخفى عليه خافيه. (۳) إِنَّ اللَّهَ وَ مَلائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ قال الطبرسى رحمه الله معناه أن الله يصلى على النبى و يثنى عليه بالثناء الجميل و يبجله بأعظم التبجيل و ملائكته يصلون عليه و يثنون عليه بأحسن الثناء و يدعون له بأزكى الدعاء يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَ سَلِّمُوا تَسْلِيماً

قَالَ أَبُو حَمْزَةَ الثُّمَالِيُّ حَدَّثَنِي السُّدِّيُّ وَ حُمَيْدُ بْنُ سَعْدٍ الْأَنْصَارِيُّ وَ بُرَيْدُ بْنُ أَبِي زِيَادٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى عَنْ كَعْبِ بْنِ عُجْرَةَ قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ قُلْنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ هَذَا السَّلَامُ عَلَيْكَ قَدْ عَرَفْنَاهُ كَيْفَ الصَّلَاةُ عَلَيْكَ (۴) قَالَ قُولُوا اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَ آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ وَ بَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَ آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ.

وَ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام عَنْ هَذِهِ الْآيَةِ فَقُلْتُ كَيْفَ صَلَاةُ اللَّهِ عَلَى رَسُولِهِ فَقَالَ يَا أَبَا مُحَمَّدٍ تَزْكِيَتُهُ لَهُ فِي السَّمَاوَاتِ الْعُلَى فَقُلْتُ قَدْ عَرَفْتُ صَلَاتَنَا عَلَيْهِ فَكَيْفَ التَّسْلِيمُ فَقَالَ هُوَ التَّسْلِيمُ لَهُ فِي الْأُمُورِ.

فعلى هذا يكون معنى قوله وَ سَلِّمُوا تَسْلِيماً انقادوا لأمره و ابذلوا الجهد فى

۱- فى المصدر: و لذلك سمى العم أبا فى قوله تعالى: «وَ إِلهَ آبائِكَ إِبْراهِيمَ وَ إِسْماعِيلَ وَ إِسْحاقَ».

۲- فى المصدر: يعنى نساء المؤمنات.

۳- أنوار التنزيل ۲: ۲۷۸ و ۲۷۹.

۴- فى المصدر: فكيف الصلاه عليك.

طاعته و جميع ما يأمركم به و قيل معناه سلموا عليه بالدعاء أی قولوا السلام عليك يا رسول الله.

إِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ قيل هم المنافقون و الكافرون و الذين وصفوا الله بما لا يليق به و كذبوا رسله و كذبوا عليه (١) و إن الله عز و جل لا يلحقه أذی و لكن لما كانت مخالفه الأمر فيما بيننا تسمی إيذاء خوطبنا بما نتعارفه (٢) و قيل معناه يؤذون رسول الله فقدم ذكر الله علی وجه التعظيم إذ جعل أذی رسوله أذی له تشريفا له و تكريما لَعَنَهُمُ اللَّهُ فِی الدُّنْيا وَ الْآخِرَهِ أی يبعدهم الله من رحمته و يحل بهم وبال نقمته بحرمان زيادات الهدی فی الدنيا و الخلود فی النار فی الآخره وَ أَعَدَّ لَهُمْ فی الآخره عَذاباً مُهِيناً أی مذلا و لا تَكُونُوا كَالَّذِينَ آذَوْا مُوسی أی لا تؤذوا محمدا كما آذی بنو إسرائيل موسی عليه السلام. (٣) أقول قد مضی إيذاؤهم موسی عليه السلام فی كتاب النبوه.

و قال رحمه الله فی قوله تعالی وَ تُعَزِّرُوهُ أی تنصروه بالسيف و اللسان و الهاء تعود إلی النبی صلی الله عليه و آله وَ تُوَقِّرُوهُ أی تعظموه و تبجلوه وَ تُسَبِّحُوهُ بُكْرَهً وَ أَصِيلًا أی تصلوا لله بالغدوه و العشی (۴) و كثير من القراء اختاروا الوقف علی وَ تُوَقِّرُوهُ لاختلاف الضمير فيه و فيما بعده و قيل وَ تُعَزِّرُوهُ أی و تنصروا الله وَ تُوَقِّرُوهُ أی و تعظموه و تطيعوه فتكون الكنايات متفقه (۵)

وَ قَالَ رَحِمَهُ اللَّهُ فِی قَوْلِهِ تَعَالَی يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لا تُقَدِّمُوا نَزَلَتْ فِی وَفْدِ تَمِيمٍ وَ هُمْ عُطَارِدُ بْنُ حَاجِبِ بْنِ زُرَارَهَ فِی أَشْرَافٍ مِنْ بَنِی تَمِيمٍ مِنْهُمُ الْأَقْرَعُ بْنُ حَابِسٍ وَ الزِّبْرِقَانُ بْنُ بَدْرٍ وَ عَمْرُو بْنُ الْأَهْتَمِ وَ قَيْسُ بْنُ عَاصِمٍ فِی وَفْدٍ عَظِيمٍ فَلَمَّا دَخَلُوا الْمَسْجِدَ نَادَوْا

١- فی المصدر بعد قوله: كذبوا عليه: فعلی هذا يكون معنی يؤذون اللّه يخالفون أمره و يصفونه بما هو منزه عنه و يشبهونه بغيره، فان اللّه عزّ اسمه لا يلحقه أذی.

٢- زاد فی المصدر هنا: و قيل يؤذون اللّه يلحدون فی أسمائه و صفاته.

٣- مجمع البيان ٨: ٣۶٩- ٣٧٢.

۴- زاد هنا فی المصدر: و قيل معناه و تنزهوه عما لا يليق به.

۵- مجمع ٩: ١١٢.

رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مِنْ وَرَاءِ الْحُجُرَاتِ أَنِ اخْرُجْ إِلَيْنَا يَا مُحَمَّدُ فَآذَى ذَلِكَ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَخَرَجَ إِلَيْهِمْ فَقَالُوا جِئْنَاكَ لِنُفَاخِرَكَ فَأْذَنْ لِشَاعِرِنَا وَ خَطِيبِنَا قَالَ أَذِنْتُ فَقَامَ عُطَارِدُ بْنُ حَاجِبٍ وَ قَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي جَعَلَنَا مُلُوكاً الَّذِي لَهُ الْفَضْلُ عَلَيْنَا وَ الَّذِي وَهَبَ لَنَا أَمْوَالًا عِظَاماً نَفْعَلُ بِهَا الْمَعْرُوفَ وَ جَعَلَنَا أَعَزَّ أَهْلِ الْمَشْرِقِ وَ أَكْثَرَ عَدَداً وَ عُدَّةً فَمَنْ مِثْلُنَا فِي النَّاسِ فَمَنْ فَاخَرَنَا فَلْيَعُدَّ مِثْلَ مَا عَدَدْنَا وَ لَوْ شِئْنَا لَأَكْثَرْنَا مِنَ الْكَلَامِ وَ لَكِنَّا نَسْتَحْيِي مِنَ الْإِكْثَارِ ثُمَّ جَلَسَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لِثَابِتِ بْنِ قَيْسِ بْنِ شَمَّاسٍ قُمْ فَأَجِبْهُ فَقَامَ فَقَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضَ خَلْقَهُ وَ قَضَى فِيهِ أَمْرَهُ (۱) وَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ عِلْمَهُ وَ لَمْ يَكُنْ شَيْءٌ قَطُّ إِلَّا مِنْ فَضْلِهِ ثُمَّ كَانَ مِنْ فَضْلِهِ أَنْ جَعَلَنَا مُلُوكاً وَ اصْطَفَى مِنْ خَيْرِ خَلْقِهِ رَسُولًا أَكْرَمَهُ نَسَباً (۲) وَ أَصْدَقَهُ حَدِيثاً وَ أَفْضَلَهُ حَسَباً فَأَنْزَلَ عَلَيْهِ كِتَاباً وَ ائْتَمَنَهُ عَلَى خَلْقِهِ فَكَانَ خِيَرَةَ اللَّهِ عَلَى الْعَالَمِينَ ثُمَّ دَعَا النَّاسَ إِلَى الْإِيمَانِ بِاللَّهِ فَآمَنَ بِهِ الْمُهَاجِرُونَ مِنْ قَوْمِهِ وَ ذَوِي رَحِمِهِ أَكْرَمُ النَّاسِ أَحْسَاباً وَ أَحْسَنُهُمْ وُجُوهاً فَكَانَ (۳) أَوَّلَ الْخَلْقِ إِجَابَةً وَ اسْتَجَابَ لِلَّهِ حِينَ دَعَاهُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله (۴) (نَحْنُ) فَنَحْنُ أَنْصَارُ رَسُولِ اللَّهِ وَ رِدْؤُهُ نُقَاتِلُ النَّاسَ حَتَّى يُؤْمِنُوا فَمَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَ رَسُولِهِ مَنَعَ مَالَهُ وَ دَمَهُ وَ مَنْ نَكَثَ جَاهَدْنَاهُ فِي اللَّهِ أَبَداً وَ كَانَ قَتْلُهُ عَلَيْنَا يَسِيراً أَقُولُ هَذَا وَ أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ لِلْمُؤْمِنِينَ وَ الْمُؤْمِنَاتِ وَ السَّلَامُ عَلَيْكُمْ ثُمَّ قَامَ الزِّبْرِقَانُ بْنُ بَدْرٍ يُنْشِدُ وَ أَجَابَهُ حَسَّانُ بْنُ ثَابِتٍ فَلَمَّا فَرَغَ حَسَّانُ مِنْ قَوْلِهِ قَالَ الْأَقْرَعُ إِنَّ هَذَا الرَّجُلَ خَطِيبُهُ أَخْطَبُ مِنْ خَطِيبِنَا وَ شَاعِرُهُ أَشْعَرُ مِنْ شَاعِرِنَا وَ

۱- فی المصدر: قضی فیهن أمره.

۲- فی المصدر: أکرمهم نسبا، و أصدقهم حدیثا، و أفضلهم حسبا.

۳- أی فکان ذو رحمه، و المراد به علیّ علیه السلام.

۴- فی المصدر: حین دعاه رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله نحن، فنحن. أقول: فیه اضطراب.

أَصْوَاتُهُمْ أَعْلَى مِنْ أَصْوَاتِنَا فَلَمَّا فَرَغُوا أَجَازَهُمْ (۱) رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَأَحْسَنَ جَوَائِزَهُمْ وَ أَسْلَمُوا عَنِ ابْنِ إِسْحَاقَ وَ قِيلَ إِنَّهُمْ نَاسٌ مِنْ بَنِي الْعَنْبَرِ كَانَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله أَصَابَ مِنْ ذَرَارِيِّهِمْ فَأَقْبَلُوا فِي فِدَائِهِمْ فَقَدِمُوا الْمَدِينَةَ وَ دَخَلُوا الْمَسْجِدَ وَ عَجَّلُوا أَنْ يَخْرُجَ إِلَيْهِمُ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله فَجَعَلُوا يَقُولُونَ يَا مُحَمَّدُ اخْرُجْ إِلَيْنَا- عَنْ أَبِي حَمْزَةَ الثُّمَالِيِّ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ.

بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ وَ رَسُولِهِ بين اليدين عباره عن الأمام و معناه لا تقطعوا أمرا دون الله و رسوله و لا تعجلوا به و قدم هاهنا بمعنى تقدم و هو لازم و قيل معناه لا تمكنوا أحدا يمشى أمام رسول الله صلى الله عليه و آله بل كونوا تبعا له و أخروا أقوالكم و أفعالكم عن قوله و فعله و قال الحسن نزل فى قوم ذبحوا الأضحيه قبل العيد فأمرهم رسول الله صلى الله عليه و آله بالإعاده و قال ابن عباس نهوا أن يتكلموا قبل كلامه أى إذا كنتم جالسين فى مجلس رسول الله صلى الله عليه و آله فسئل عن مسأله فلا تسبقوه بالجواب حتى يجيب النبى صلى الله عليه و آله أولا و قيل معناه لا تسبقوه بقول و لا فعل حتى يأمركم به و الأولى حمل الآيه على الجميع لا- تَرْفَعُوا أَصْواتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ لأن فيه أحد شيئين إما نوع استخفاف به فهو الكفر و إما سوء الأدب فهو خلاف التعظيم المأمور به وَ لا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ أى غضوا أصواتكم عند مخاطبتكم إياه و فى مجلسه فإنه ليس مثلكم إذ يجب تعظيمه و توقيره من كل وجه و قيل معناه لا تقولوا له يا محمد كما يخاطب بعضكم بعضا بل خاطبوه بالتعظيم و التبجيل و قولوا يا رسول الله أَنْ تَحْبَطَ أَعْمالُكُمْ أى كراهه أن تحبط أو لئلا- تحبط وَ أَنْتُمْ لا تَشْعُرُونَ أنكم أحبطتم أعمالكم بجهر صوتكم على صوته و ترك تعظيمه إِنَّ الَّذِينَ يَغُضُّونَ أَصْواتَهُمْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ أى يخفضون أصواتهم فى مجلسه إجلالا- له أُولئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوى أى اختبرها فأخلصها للتقوى و قيل معناه أنه علم خلوص نياتهم و قيل معناه عاملهم معامله المختبر بما تعبدهم به من هذه العباده فخلصوا على الاختبار كما يخلص جيد الذهب بالنار لَهُمْ مَغْفِرَةٌ من الله لذنوبهم وَ أَجْرٌ عَظِيمٌ على طاعاتهم إِنَّ الَّذِينَ يُنادُونَكَ مِنْ وَراءِ الْحُجُراتِ و هم

۱- أى أعطاهم الجائزه.

الجفـاه من بنى تميم لم يعلموا فى أى حجره هو فكـانوا يطوفون على الحجرات و ينـادونه أَكْثَرُهُمْ لا يَعْقِلُونَ إذ لم يعرفوا مقـدار النبى صـلى الله عليه و آله و لا ما اسـتحقه من التوقير فهم بمنزله البهائم وَ لَوْ أَنَّهُمْ صَبَرُوا حَتَّى تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ لَكانَ خَيْراً لَهُمْ من أن ينادوك من وراء الحجرات. (١) قوله تعـالى مِنْ نَجْوى ثَلاـثَهٍ قال البيضاوى ما يقع من تناجى ثلاثه و يجوز أن يقـدر مضاف أو يأول نجوى بمتناجين و يجعل ثلاثه صفه لها إِلَّا هُوَ رابِعُهُمْ إلا إن الله يجعلهم أربعه من حيث إنه يشاركهم فى الاطلاع عليها وَ لا خَمْسَهٍ و لاـ نجوى خمسه إِلَّا هُوَ سادِسُـهُمْ و تخصـيص العـددين إما لخصوص الواقعه فإن الآيه نزلت فى تناجى المنافقين أو لأن الله وتر يحب الوتر و الثلاثه أول الأوتار أو لأن التشاور لا بد له من اثنين يكونان كالمتنازعين و ثالث يتوسط بينهما وَ لا أَدْنى مِنْ ذلِكَ و لا أقل مما ذكر كالواحد و الاثنين وَ لا أَكْثَرَ إِلَّا هُوَ مَعَهُمْ يعلم ما يجرى بينهم أَيْنَ ما كانُوا فإن علمه بالأشـياء ليس لقرب مكانى حتى يتفاوت باختلاف الأمكنه ثُمَّ يُنَبِّئُهُمْ بِما عَمِلُوا يَوْمَ الْقِيامَهِ تفضـيحا لهم و تقريرا لما يسـتحقونه من الجزاء. (٢) و قال الطبرسـى رحمه الله فى قوله أَ لَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ نُهُوا عَنِ النَّجْوى نزلت فى اليهود و المنـافقين إنهم كـانوا يتنـاجون فيما بينهم دون المؤمنين و ينظرون إلى المؤمنين و يتغـامزون بـأعينهم فـإذا رأى المؤمنون نجواهم قـالوا مـا نراهم إلاـ و قـد بلغهم عن أقربائنـا و إخواننـا الـذين خرجوا فى السـرايا قتل أو مصـيبه أو هزيمه فيقع ذلك فى قلوبهم و يحزنهم فلما طال ذلك شـكوا إلى رسول الله صلى الله عليه و آله فأمرهم أن لا يتناجوا دون المسـلمين فلم ينتهوا عن ذلك و عادوا إلى مناجاتهم فنزلت الآيه وَ يَتَناجَوْنَ بِالْإِثْمِ وَ الْعُـدْوانِ فى مخـالفه الرسـول و هو قوله وَ مَعْصِـيَهِ الرَّسُولِ و ذلـك أنه نهـاهم عن النجوى فعصوه (٣) أو يوصـى بعضهم بعضا بترك أمر الرسول و المعصيه له وَ إِذا جاؤُكَ حَيَّوْكَ بِما لَمْ يُحَيِّكَ بِهِ اللَّهُ و ذلك أن اليهود كانوا يأتون

١- مجمع البيان ٩: ١٢٩- ١٣١.

٢- أنوار التنزيل ٢: ٥٠۴.

٣- فى المصدر هنا زياده هى: و يجوز أن يكون الاثم و العدوان ذلك السر الذى يجرى بينهم لانه شى ء يسوء المسلمين.

النبی صلی الله علیه و آله فیقولون السام علیک و السام الموت و هم یوهمونه أنهم یقولون السلام علیک و کان النبی صلی الله علیه و آله یرد علی من قال ذلک و یقول و علیک وَ یَقُولُونَ فِی أَنْفُسِهِمْ أی یقول بعضهم لبعض لَوْ لا یُعَذِّبُنَا اللّهُ بِما نَقُولُ أی لو کان هذا نبیا فهلا یعذبنا الله و لا یستجیب له فینا قوله علیکم (۱) حَسْبُهُمْ أی کافیهم جَهَنَّمُ یَصْلَوْنَها یوم القیامه و یحترقون فیها فَبِئْسَ الْمَصِیرُ أی فبئس المرجع و المآل جهنم وَ تَناجَوْا بِالْبِرِّ وَ التَّقْوی أی بأفعال الخیر و الطاعه و اتقاء معاصی (۲) الله إِنَّمَا النَّجْوی مِنَ الشَّیْطانِ یعنی نجوی المنافقین و الکفار لِیَحْزُنَ الَّذِینَ آمَنُوا بتوهمهم أنها فی نکبه أصابتهم وَ لَیْسَ الشیطان أو التناجی بِضارِّهِمْ أی المؤمنین (۳) شَیْئاً إِلَّا بِإِذْنِ اللّهِ أی بعلم الله و قیل بأمر الله لأن سببه بأمره و هو الجهاد إِذا قِیلَ لَکُمْ تَفَسَّحُوا

قَالَ قَتَادَهُ کَانُوا یَتَنَافَسُونَ فِی مَجْلِسِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَإِذَا رَأَوْا مَنْ جَاءَهُمْ مُقْبِلًا ضَنُّوا بِمَجَالِسِهِمْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ فَأَمَرَهُمُ اللَّهُ أَنْ یَفْسَحَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ وَ قَالَ الْمُقَاتِلَانِ کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِی الصُّفَّهِ وَ فِی الْمَکَانِ ضِیقٌ وَ ذَلِکَ یَوْمَ الْجُمُعَهِ وَ کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یُکْرِمُ أَهْلَ بَدْرٍ مِنَ الْمُهَاجِرِینَ وَ الْأَنْصَارِ فَجَاءَ أُنَاسٌ مِنْ أَهْلِ بَدْرٍ وَ فِیهِمْ ثَابِتُ بْنُ قَیْسِ بْنِ شَمَّاسٍ وَ قَدْ سَبَقُوا فِی الْمَجْلِسِ فَقَامُوا حِیَالَ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله فَقَالُوا السَّلَامُ عَلَیْکَ أَیُّهَا النَّبِیُّ وَ رَحْمَهُ اللَّهِ وَ بَرَکَاتُهُ فَرَدَّ عَلَیْهِمُ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله ثُمَّ سَلَّمُوا عَلَی الْقَوْمِ بَعْدَ ذَلِکَ فَرَدُّوا عَلَیْهِمْ فَقَامُوا عَلَی أَرْجُلِهِمْ یَنْظُرُونَ إِلَی الْقَوْمِ فَلَمْ یَفْسَحُوا لَهُمْ (۴) فَشَقَّ ذَلِکَ عَلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله فَقَالَ لِمَنْ حَوْلَهُ مِنَ الْمُهَاجِرِینَ وَ الْأَنْصَارِ مِنْ غَیْرِ أَهْلِ بَدْرٍ قُمْ یَا فُلَانُ قُمْ یَا فُلَانُ بِقَدْرِ النَّفَرِ الَّذِینَ کَانُوا بَیْنَ یَدَیْهِ مِنْ أَهْلِ بَدْرٍ فَشَقَّ ذَلِکَ عَلَی مَنْ أُقِیمَ مِنْ مَجْلِسِهِ وَ عُرِفَ الْکَرَاهِیَهُ فِی وُجُوهِهِمْ وَ قَالَ الْمُنَافِقُونَ لِلْمُسْلِمِینَ أَ لَسْتُمْ تَزْعُمُونَ أَنَّ صَاحِبَکُمْ یَعْدِلُ بَیْنَ النَّاسِ فَوَ اللَّهِ مَا عَدَلَ عَلَی هَؤُلَاءِ إِنَ

۱- فی المصدر: و علیکم. یعنی السام و هو الموت، فقال سبحانه.

۲- فی المصدر: و الطاعه و الخوف من عذاب اللّه و اتقاء معاصی اللّه.

۳- المنقول هنا من قوله: (لِیَحْزُنَ) إلی هنا یخالف المصدر، نعم یوافق ما فی البیضاوی، و الظاهر أنّه وهم فی النسبه.

۴- فی المصدر: ینتظرون أن یوسع لهم فلم یفسحوا لهم.

قَوْماً أَخَذُوا مَجالِسَهُمْ وَ أَحَبُّوا الْقُرْبَ مِنْ نَبِيِّهِمْ فَأَقامَهُمْ وَ أَجْلَسَ مَنْ أَبْطَأَ عَنْهُ مُقامَهُمْ فَنَزَلَتِ الْآيَهُ.

و التفسح التوسع فى المجالس هو مجلس النبى صلى الله عليه و آله و قيل مجالس الذكر كلها فَافْسَحُوا يَفْسَحِ اللَّهُ لَكُمْ أى فتوسعوا يوسع الله مجالسكم فى الجنه وَ إِذا قِيلَ انْشُزُوا ارتفعوا و قوموا و وسعوا على إخوانكم فَانْشُزُوا أى فافعلوا ذلك و قيل معناه و إذا قيل لكم انهضوا إلى الصلاه و الجهاد و عمل الخير فَانْشُزُوا و لا تقصروا و إذا قيل لكم ارتفعوا فى المجلس و توسعوا للداخل فافعلوا أو إذا نودى للصلاه فانهضوا و قيل وردت فى قوم كانوا يطلبون (۱) المكث عنده صلى الله عليه و آله فيكون كل واحد منهم يحب أن يكون آخر خارج فأمرهم الله أن يقوموا إذا قيل لهم انشزوا يَرْفَعِ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجاتٍ قال ابن عباس يرفع الله الذين أوتوا العلم من المؤمنين على الذين لم يؤتوا العلم درجات و قيل معناه لكى يرفع الله الذين آمنوا منكم بطاعتهم لرسول الله صلى الله عليه و آله درجه و الذين أوتوا العلم بفضل علمهم و سابقتهم درجات فى الجنه و قيل درجات فى مجلس رسول الله صلى الله عليه و آله فأمره الله سبحانه أن يقرب العلماء من نفسه فوق المؤمنين الذين لا يعلمون ليتبين (۲) فضل العلماء على غيرهم إِذا ناجَيْتُمُ الرَّسُولَ فَقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْواكُمْ صَدَقَةً أى إذا ساررتم الرسول فقدموا قبل أن تساروه صدقه و أراد بذلك تعظيم النبى صلى الله عليه و آله و أن يكون ذلك سببا لأن يتصدقوا فيؤجروا و تخفيفا عنه صلى الله عليه و آله قال المفسرون فلما نهوا عن المناجاه حتى يتصدقوا ضن (۳) كثير من الناس فكفوا عن المسأله (۴) فلم يناجه أحد إلا على بن أبى طالب عليهما السلام قال مجاهد و ما كان إلا ساعه و قال مقاتل كان ذلك ليال (ليالى) عشرا (۵) ثم نسخت بما بعدها و كانت الصدقه مفوضه إليهم غير مقدره (۶)

۱- فى المصدر: يطيلون المكث.

۲- ليبين خ ل، و هو الموجود فى المصدر.

۳- ضن بالشى ء: بخل.

۴- فى المصدر: فكفوا عن المساره.

۵- فى المصدر: ليالى عشرا.

۶- مجمع البيان ۹: ۲۴۹- ۲۵۳.

وَ قالَ الْبَيْضاوِيُّ عَنْ عَلِيٍّ علیه السلام إِنَّ فِی کِتابِ اللَّهِ آيَةً ما عَمِلَ بِها أَحَدٌ غَيْرِی کانَ لِی دِينارٌ فَصَرَفْتُهُ فَكُنْتُ إِذا ناجَيْتُهُ تَصَدَّقْتُ بِدِرْهَمٍ.

ذلِکَ أی التصدق خَيْرٌ لَكُمْ وَ أَطْهَرُ أی لأنفسکم من الريبه و حب المال و هو يشعر بالندبيه لکن قوله فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ أی لمن لم يجد حيث رخص لنفی المناجاه بلا تصدق أدل علی الوجوب أَ أَشْفَقْتُمْ أَنْ تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْواكُمْ صَدَقاتٍ أ خفتم الفقر من تقديم الصدقه أو أ خفتم التقدير لما يعدکم الشيطان عليه من الفقر فَإِذْ لَمْ تَفْعَلُوا وَ تابَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ بأن رخص لکم أن لا تفعلوه و فيه إشعار بأن إشفاقهم ذنب تجاوز الله عنه لما رأی منهم مما قام مقام توبتهم و إذ علی بابها و قيل بمعنی إذا أو إن (۱).

**[ترجمه]بيضاوی می گويد: «إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ» يعنی کسانی که در ايمان کامل هستند «الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَ رَسُولِهِ» از صميم قلب‌هايشان «وَ إِذا كانُوا مَعَهُ عَلى أَمْرٍ جامِعٍ» همچون نماز جمعه و نمازهای اعياد و جنگ‌ها و مشورت در امور «لَمْ يَذْهَبُوا حَتَّى يَسْتَأْذِنُوهُ» تا آن گاه که از رسول خدا صلّی الله عليه و آله کسب اجازه کنند و حضرت به آنان اجازه دهد. اين معيار برای کمال ايمان بدان جهت است که حضرت صلّی الله عليه و آله همچون ملاکی است برای صحّت ايمان و مشخصه‌ای است برای جداسازی مخلص از منافق؛

چراکه عادت منافق بر مخفيانه رفتن و گريختن است. برای اين‌که نشان دهد خروج از مجلس پيامبر صلّی الله عليه و آله بدون اجازه گرفتن از ايشان جرم بزرگی است اين سخن را در اسلوبی بليغ‌تر باز تکرار می کند و می‌فرمايد: «إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ أُولئِكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَ رَسُولِهِ» اين کلام افاده می کند کسی که اجازه می گيرد به حتم مومن است و کسی که بی اجازه می‌رود اين چنين نيست. «فَإِذَا اسْتَأْذَنُوكَ لِبَعْضِ شَأْنِهِمْ» يعنی برای انجام کارهای مهمی که برايشان روی می‌دهد؛ در اين‌جا مبالغه و محدود کردن موارد اين امر وجود دارد. «فَأْذَنْ لِمَنْ شِئْتَ مِنْهُمْ» اين نمونه تفويض امر به رأی رسول خدا صلّی الله عليه و آله است و بر آن استدلال می کنند که برخی احکام به رأی حضرت تفويض شده است. اما کسانی که اين را رد می کنند مشيّت و صلاحديد پيامبر صلّی الله عليه و آله را قيدی می‌دانند که به آگاهی حضرت صلّی الله عليه و آله از صداقت شخص اجازه گيرنده وابسته است، بدين ترتيب معنا چنين می‌شود: به هر کس که دانستی عذری دارد اجازه بده. «وَ اسْتَغْفِرْ لَهُمُ اللَّهَ» يعنی پس از آن‌که اجازه‌اش دادی، زيرا اجازه خواستن برای ترک مجلس پيامبر صلّی الله عليه و آله حتی اگر به سبب عذری هم باشد نوعی قصور و کوتاهی است چون اين کار مقدّم داشتن امر دنيا بر امر دين است. «إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ» برای کوتاهی‌های بندگان، «رَحِيمٌ» با آسان گرفتن بر بندگان. «لا تَجْعَلُوا دُعاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعاءِ بَعْضِكُمْ بَعْضاً» خطاب پيامبر صلّی الله عليه و آله به شما را با خطاب خودتان به يکديگر در باب مجاز بودن خودداری و اهمال در اجابت و بی اجازه برگشتن مقايسه نکنيد، چراکه شتافتن به اجابت پيامبر صلّی الله عليه و آله واجب است و برگشتن بدون اجازه ايشان حرام است. نيز گفته‌اند يعنی صدا زدن و نام بردن از پيامبر صلّی الله عليه و آله را همانند آن که يکديگر را به اسم صدا می‌زنيد و صدايتان را بلند می کنيد و يکديگر را از پشت اتاق‌ها ندا می‌دهيد ندانيد، بلکه پيامبر صلّی الله عليه و آله را با لقب‌های شريف ايشان، مانند ای پيامبر خدا و ای رسول خدا، آن هم با احترام و تواضع و صدای پايين خطاب کنيد. و يا يعنی دعای پيامبر صلّی الله عليه و آله

علیه شـما و نفرین ایشان بر شـما را همچون دعای خودتان علیه یکـدیگر ندانیـد که به خشم یکدیگر اهمیت نمی‌دهید، چراکه دعـای پیـامبر صـلّی الله علیه و آله مسـتجاب است. و یـا یعنی دعـا و درخواست پیامبر صـلّی الله علیه و آله به درگاه خداونـد را همچون دعا و درخواست کوچکتان از بزرگتان ندانیـد که وی یک بار او را اجابت می‌کنـد و یک بار نمی‌کنـد، چراکه دعای پیامبر صـلّی الله علیه و آله مسـتجاب است. «قَدْ يَعْلَمُ اللَّهُ الَّذِينَ يَتَسَلَّلُونَ مِنْكُمْ» یعنی کسانی که انـدک انـدک مخفیانه از میان جمعیت می‌گریزند و قدم به قدم خارج می‌شوند. «لِواذاً» یعنی با پناه گرفتن به یکدیگر، این‌گونه که پشت یکدیگر پنهان می‌... شونـد تا خارج شونـد یا به کسـی که اجازه خروج دارد پناه می‌گیرند و همراهش به راه می‌افتند انگار که دنباله او هسـتند. این کلمه بنـا بر حـال بودن منصوب آمـده است. «فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ» کسانی که آن‌چه را پیامبر صـلّی الله علیه و آله طلبیـده ترک می‌کننـد و از سـمت خلاف حضـرت می‌رونـد، در این‌جا حرف «عَن» را آورده چون معنای اعراض و روگردانی می‌دهـد، و یـا یعنی جلوی مومنان را در انجام امر حضـرت می‌گیرنـد که این از «خالفه عن الأمر» به معنای «جلوی کسـی را در انجـام کـاری گرفتن» برگرفته می‌شود، که در این تقریر، مفعول حـذف شـده زیرا مقصود بیان چیزی بوده که از آن جلوگیری می‌شود، و ضمیر به اسم جلاله الله برمی‌گردد

ص: ۱۷

چون امر در حقیقت از برای خداونـد است و یـا به رسول برمی‌گردد چون مقصود از این سـخن ایشان است. «أَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ» محنتی در دنیا «أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذابٌ أَلِيمٌ» در آخرت - . انوار التنزیل ۲: ۱۵۳- ۱۵۴ - .

وی دربـاره کلام حق تعـالی می‌گویـد: «يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ» یعنی به جز هنگامی که به شما اجازه داده شده و یا به جز این‌که به شما اجازه داده شده باشد. «إِلى طَعامٍ» متعلق به «يُؤْذَنَ» است زیرا متضمن معنایی است که می‌فهمانـد ورود به طعام بدون دعوت نیکو نیست گرچه با اجازه باشد همچنان‌که ادامه سـخن می‌فهماند: «غَيْرَ ناظِرِينَ إِناهُ» یعنی بدون این‌که منتظر هنگامش و یا آماده شدنش بوده باشـید. این عبارت حال است برای فاعل «لا تَدْخُلُوا» و یا برای مجرور «لَكُمْ»، به جر نیز به عنوان صفت برای «طَعامٍ»خوانده شده است. «وَ لكِنْ إِذا دُعِيتُمْ فَادْخُلُوا فَإِذا طَعِمْتُمْ فَانْتَشِرُوا» پراکنده شوید و بر جا نمانیـد. آیه خطاب به قومی است که منتظر وقت غذای رسول خدا صـلّی الله علیه و آله می‌شدند، پس داخل می‌آمدند و در انتظار می‌نشسـتند تا غـذا برای آنان و امثال آنان فراهم شود وگرنه برای هیچ کس مجاز نبود که با اجازه گرفتن برای امری جز غذا وارد خانه‌های پیامبر شود و یا پس از غذا برای کاری بر جا بماند. «وَ لا مُسْتَأْنِسِينَ لِحَدِيثٍ» یعنی سرگرم سخن گفتن با یکـدیگر و یـا سـرگرم شـنیدن سـخن اهـل بیت پیامبر صـلّی الله علیه و آله . «إِنَّ ذلِكُمْ» این برجا مانـدن «كانَ يُؤْذِي النَّبِيَ» زیرا فضـای خـانه را بر پیـامبر صـلّی الله علیه و آله و خانـدان ایشـان تنـگ می‌کرد و حضـرت را به اموری که به ایشـان مربوط نبود مشـغول می‌کرد. «فَيَسْتَحْيِي مِنْكُمْ» که شما را با سخن خود بیرون کند. «وَ اللَّهُ لا يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِ» یعنی بیرون کردن شما یک حق است پس بایست از روی حیا کنار گذاشـته نشود همچنان‌که خداوند به خاطر حیا آن را کنار نگذاشته است و این‌چنین به شما امر می‌کنـد تا خارج شوید. «وَ إِذا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتاعاً» یعنی چیزی که از آن بهره‌ای برده می‌شود، «فَسْئَلُوهُنَ» آن متاع را «مِنْ وَراءِ حِجابٍ» از پشت پرده، «ذلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَ قُلُوبِهِنَ» در برابر اندیشه‌های شـیطانی «وَ ما كانَ لَكُمْ» برایتان صـحیح نیست «أَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللَّهِ» با کاری که پیامبر صـلّی الله علیه و آله را خوش نمی‌آیـد، «وَ لا أَنْ تَنْكِحُوا أَزْواجَهُ مِنْ بَعْدِهِ أَبَداً» پس از درگذشت حضـرت یا فراق ایشان، «إِنَّ ذلِكُمْ» یعنی رنجاندن حضـرت یا نکاح زنان ایشان «كانَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيماً» گناهی بزرگ

است، «إِنْ تُبْدُوا شَیْئاً» درباره نکاح با آنان چیزی بر زبان بیاورید «أَوْ تُخْفُوهُ» یا آن را در سینه‌هایتان پنهان کنید «فَإِنَّ اللَّهَ کانَ بِکُلِّ شَیْ ءٍ عَلِیماً» پس آن را می‌داند و به خاطرش مجازاتتان می کند. «لا جُناحَ عَلَیْهِنَّ فِی آبائِهِنَ

ص: ۱۸

وَ لا أَبْنائِهِنَّ وَ لا إِخْوانِهِنَّ وَ لا أَبْناءِ إِخْوانِهِنَّ وَ لا أَبْناءِ أَخَواتِهِنَ» آیه استئنافی است و سخن را درباره کسانی که در حضورشان حجاب واجب نیست آغاز می کند.

روایت شده: وقتی آیه حجاب نازل شد پدران و پسران و نزدیکان عرض کردند: ای رسول خدا آیا ما نیز باید از پشت پرده با زنان سخن بگوییم؟ آن گاه این سخن نازل شد.

عمو و دایی را ذکر نکرده زیرا این دو به منزله پدر هستند و از همین رو عمو پدر نامیده شده است - . در آیه ۱۳۳ سوره بقره: «أَمْ کُنتُمْ شُهَدَاء إِذْ حَضَرَ یَعْقُوبَ الْمَوْتُ إِذْ قَالَ لِبَنِیهِ مَا تَعْبُدُونَ مِن بَعْدِی قَالُواْ نَعْبُدُ إِلَـ-هَکَ وَإِلَـ-هَ آبَائِکَ إِبْرَاهِیمَ وَإِسْمَاعِیلَ وَإِسْحَقَ إِلَـ-هًا وَاحِدًا» {آیا وقتی که یعقوب را مرگ فرا رسید حاضر بودید هنگامی که به پسران خود گفت پس از من چه را خواهید پرستید گفتند معبود تو و معبود پدرانت ابراهیم و اسماعیل و اسحاق معبودی یگانه را می پرستیم.} - .

و یا بدان جهت که ترک حجاب از عمو و دایی را خوش نداشته تا مبادا آن دو برای پسرانشان تعریف کنند. «وَ لا نِسائِهِنَ» یعنی زنان مومن «وَ لا ـ ما مَلَکَتْ أَیْمانُهُنَ» یعنی بردگان و کنیزان، نیز گفته شده فقط کنیزان. «وَ اتَّقِینَ اللَّهَ» در آنچه به شما فرمان داده شده، «إِنَّ اللَّهَ کانَ عَلی کُلِّ شَیْ ءٍ شَهِیداً» هیچ پنهانی بر خداوند پنهان نیست - . انوار التنزیل ۲: ۲۷۸- ۲۷۹ - .

طبرسی می گوید: معنای «إِنَّ اللَّهَ وَ مَلائِکَتَهُ یُصَلُّونَ عَلَی النَّبِیِ» این است که خداوند بر پیامبر صلّی الله علیه و آله درود می‌ فرستد و او را به زیبایی می‌ستاید و به نیکی بزرگ می‌دارد، و فرشتگانش نیز بر او درود می‌فرستند و با بهترین ستایش‌ها او را می‌ستایند و برایش بهترین دعاها را می کنند «یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَیْهِ وَ سَلِّمُوا تَسْلِیماً».

از کعب بن عُجره روایت شده که وی گفت: وقتی این آیه نازل شد عرض کردیم: ای رسول خدا! پیشتر سلام بر شما را آموخته بودیم، صلوات و درود بر شما چگونه است؟ حضرت فرمود: بگویید: خداوندا بر محمد و آل محمد درود فرست همچنان‌که بر ابراهیم و آل ابراهیم درود فرستادی، به راستی که تو ستوده و شکوهمندی، و بر محمد و آل محمد برکت فرست همچنان که بر ابراهیم و آل ابراهیم برکت فرستادی، به راستی که تو ستوده و شکوهمندی.

از ابو بصیر روایت شده که وی گفت: از امام جعفر صادق علیه السلام درباره این آیه پرسیدم و عرض کردم درود خدا بر رسولش صلّی الله علیه و آله چگونه است؟ امام علیه السلام فرمود: ای ابا محمد! به پاکی یاد کردن از او در آسمان‌های بالاست. عرض کردم: درود فرستادنمان بر ایشان را دانسته‌ام اما تسلیم چگونه است؟ فرمود: تسلیم ایشان بودن در همه امور.

بر این اساس کلام حق تعالی «وَ سَلِّمُوا تَسْلِیماً» یعنی به امر او گردن نهید و در راه اطاعت از او

ص: ۱۹

و اطاعت از همه آن‌چه که به شما امر کرده بکوشید. نیز گفته‌اند یعنی با دعا بر او سلام بفرستید یعنی بگویید: سلام بر تو ای رسول خدا.

«إِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ» گفته‌اند اینان منافقان و کافران هستند و نیز کسانی که خدا را به آن‌چه که سزاوارش نیست وصف می‌کنند و فرستادگانش را تکذیب می‌کنند و بر او دروغ می‌بندند. به خداوند عزّ و جلّ آزاری نمی‌رسد اما چون مخالفت در کار در میان ما آزار نامیده می‌شود ما به کلامی که برایمان متعارف است خطاب شده‌ایم. نیز گفته‌اند معنایش این است که «رسول خدا صلّی الله علیه و آله را آزار می‌کنند» و نام خداوند از روی بزرگداشت و تعظیم پیامبر صلّی الله علیه و آله مقدم آمده است بدین‌گونه که خداوند آزار رسولش را آزار خودش عنوان کرده تا این ارج و کرامتی از برای پیامبر صلّی الله علیه و آله باشد. «لَعَنَهُمُ اللَّهُ فِي الدُّنْيا وَ الْآخِرَةِ» یعنی خداوند آنان را از رحمت خود دور می‌دارد و با محروم کردن آنان از فزونی هدایت در دنیا و جاوان شدنشان در آتش دوزخ در آخرت، گزند عذابش را بر آنان فرود می‌آورد. «وَ أَعَدَّ لَهُمْ» در آخرت «عَذاباً مُهِيناً» یعنی خفت‌بار، «لا تَكُونُوا كَالَّذِينَ آذَوْا مُوسى» یعنی همچنان‌که بنی اسرائیل حضرت موسی علیه السلام را آزار کردند حضرت محمد صلّی الله علیه و آله را آزار نکنید - . مجمع البیان ۸ : ۳۶۹- ۳۷۲ - .

می‌گویم: وصف آزار بنی اسرائیل به حضرت موسی علیه السلام در کتاب نبوت گذشت.

وی درباره کلام حق تعالی می‌گوید: «وَ تُعَزِّرُوهُ» یعنی او را با شمشیر و زبان یاری کنید، ضمیر «ه» به پیامبر صلّی الله علیه و آله بازمی‌گردد. «وَ تُوَقِّرُوهُ» یعنی او را بزرگ دارید و ارج نهید. «وَ تُسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَ أَصِيلًا» یعنی از برای خداوند در شامگاهان و بامدادان نماز بگزارید. بسیاری از قرّاء وقف بر «وَ تُوَقِّرُوهُ» را برگزیده اند زیرا ضمیر در آن با ضمیر در بعد از آن تفاوت دارد. نیز گفته شده: «وَ تُعَزِّرُوهُ» یعنی خدا را یاری کنید «وَ تُوَقِّرُوهُ» یعنی خدا را بزرگ دارید و از او اطاعت کنید، این‌گونه کنایات هماهنگ می‌شود - . مجمع البیان ۹: ۱۱۲ - .

وی می‌گوید: کلام حق تعالی «يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لا تُقَدِّمُوا» درباره هیئتی از بنی تمیم نازل شد، یعنی عُطارد بن حاجب بن زراره در میان چندی از اشراف بنی تمیم از جمله اقرع بن حابس و زبرقان بن بدر و عمرو بن اهتم و قیس بن عاصم که هیئتی بزرگ بودند. آنان وقتی وارد مسجد شدند از پشت اتاق‌ها رسول خدا صلّی الله علیه و آله را چنین ندا دادند

ص: ۲۰

که ای محمد نزد ما بیرون آی! این برخورد رسول خدا صلّی الله علیه و آله را رنجاند. حضرت نزدشان آمد. عرض کردند: ما نزد تو آمده‌ایم تا با تو مفاخره کنیم، اجازه بده تا شاعر ما و خطیب ما سخن گوید. فرمود: اجازه می‌دهم. آن‌گاه عطارد بن حاجب برخاست و گفت: حمد و سپاس خدایی را که ما را مَلِك گرداند، اوست که بر ما برتری دارد، او به ما مال و منالی هنگفت عطا فرمود و ما با عطای او کارهای نیک می‌کنیم، او ما را در میان اهل مشرق عزیزترین و پُرشمارترین و مجهزترین قرار داد، در میان مردم چه کسی همانند ماست؟! هر که با ما مفاخره می‌کند بایست همانند آن‌چه را ما برشمردیم برشمارد گرچه اگر می‌خواستیم بر سخن می‌افزودیم اما از زیاده گویی آزرم داریم. او این گفت و نشست. رسول خدا صلّی الله علیه و آله به ثابت بن قیس بن شمّاس فرمود: برخیز و او را پاسخ ده. او برخاست و گفت: حمد و سپاس خدایی را که آسمان‌ها و

زمین را آفرید آفریدنی و امر خود را در آن‌ها جاری گرداند، کرسیّ او دانشش را در بر گرفته و هر چیز که هست از فضل اوست، همچنان‌که از فضلش ما را مَلِك گرداند و از میان نیک‌ترین بندگانش رسولی را برگزید که گرامی‌ترین نَسَب و راست‌ترین سخن و والاترین تبار را داشت، آن‌گاه کتابی بر او نازل فرمود و او را بر خلق خود امین گرداند، پس او برگزیده خداوند بر جهانیان بود که از آن پس مردم را سوی ایمان به خدا فراخواند، از میان قوم او مهاجران و خویشاوندانش به او ایمان آوردند که در میان مردم والاترین تبار و نیک‌ترین وجهه را داشتند، او - یعنی حضرت علی علیه السلام - نخستین کسی بود که از میان خلق اجابت کرد و وقتی رسول خدا صلّی الله علیه و آله فراخواندش خداوند را اجابت گفت، و اما ما، ما انصار و پشتیبان رسول خدا صلّی الله علیه و آله هستیم که با مردمان می‌جنگیده‌ایم تا ایمان بیاورند، هر کس به خدا و رسولش صلّی الله علیه و آله ایمان آورد جان و مالش را در امان داشته و هر کس پیمان بشکند تا ابد در راه خدا با او جهاد می‌کنیم و البته هلاکت او بر ما آسان است، این را می‌گویم و از خداوند برای مردان و زنان باایمان آمرزش می‌طلبم، و السلام علیکم. آن‌گاه زبرقان بن بدر برخاست و شعری سرود و سپس حسّان بن ثابت پاسخش را گفت. چون حسّان سخن به پایان رسانید اقرع گفت: راستی که این مرد هم خطیبش از خطیب ما خطیب‌تر است و هم شاعرش از شاعر ما شاعرتر!

آوای اینان از آوای ما برتر است! وقتی مجلس را به پایان رساندند رسول خدا صلّی الله علیه و آله هدایایی نیک به آنان داد و آنان اسلام آوردند. این به روایتی از ابن اسحاق بود. همچنین گفته‌اند که آنان گروهی از بنی عنبر بودند که پیامبر صلّی الله علیه و آله چندی از فرزندانشان را در اسارت داشت. آنان راهی شدند تا فدیه آزادی اسیران را بدهند. به مدینه آمدند و وارد مسجد شدند و با عجله خواستار خروج پیامبر صلّی الله علیه و آله سوی خود شدند، پس شروع کردند بگویند: ای محمد نزد ما بیرون آی! و این به روایتی از ابن عباس بود.

«بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ وَ رَسُولِهِ» عبارت «بین یدین» به معنای روبرو است و معنای آیه این است که جلوتر از خدا و رسول او صلّی الله علیه و آله امری را سپری نکنید و در آن شتاب نورزید. در این‌جا « قدّمَ » به معنای «تقدّمَ » و لازم است. نیز گفته‌اند معنایش این است که مگذارید کسی جلوتر از رسول خدا صلّی الله علیه و آله راه برود بلکه دنباله‌رو او باشید و گفتار و کردارتان را پشت گفتار و کردار او بیاورید. حسن گفته: این آیه درباره قومی نازل شد که پیش از عید قربانی کردند و رسول خدا صلّی الله علیه و آله به آنان دستور داد تا دوباره قربانی کنند. ابن عباس گفته: مردم را از این نهی کرده که قبل از سخن پیامبر صلّی الله علیه و آله سخن بگویند، یعنی اگر در مجلس رسول خدا صلّی الله علیه و آله نشسته بودید و سوالی پرسیده شد، در پاسخ دادن از پیامبر صلّی الله علیه و آله پیشی نگیرید تا ابتدا ایشان پاسخ بدهد. نیز گفته‌اند معنایش این است که در هیچ سخن و هیچ کاری از او پیشی نگیرید تا آن‌گاه که او به شما دستور دهد. معنای نخست همه این‌ها را می‌رساند. «لا تَرْفَعُوا أَصْواتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِ» چراکه در این کار یکی از این دو نهفته: یا نوعی کوچک‌شمردن حضرت که این کفر است و یا بی ادبی که این نیز بر خلاف امری است که درباره احترام به حضرت به شما داده شده. «وَ لا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ» یعنی هنگام سخن گفتن با حضرت و در مجلس ایشان صدایتان را پایین بیاورید چراکه او همانند شما نیست و احترام و بزرگداشت او از هر جهت واجب است. و گفته‌اند یعنی به او نگویید «ای محمد» آن‌چنان که یکدیگر را صدا می‌زنید، بلکه با احترام و ارج او را صدا بزنید و بگویید «ای رسول خدا» «أَنْ تَحْبَطَ أَعْمالُكُمْ» یعنی از روی جلوگیری از باطل شدن و یا برای این‌که باطل نشود، «وَ أَنْتُمْ لا

تَشْعُرُونَ» که با بلند کردن صدایتان بر صدای حضرت و ترک احترام ایشان اعمالتان را باطل کرده‌اید. «إِنَّ الَّذِینَ یَغُضُّونَ أَصْواتَهُمْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ» یعنی صدایشان را در مجلس حضرت برای احترام گذاشتن به ایشان پایین می‌آورند، «أُولئِکَ الَّذِینَ امْتَحَنَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوی» یعنی دلهایشان را آزموده و از برای پرهیزگاری خالص گردانده . نیز گفته‌اند یعنی خلوص نیت دلهایشان را دانسته. و باز گفته شده یعنی با آنان رفتاری از روی آزمایش کرد تا آنان را در عبادت بیازماید و آنان از این آزمون سربلند و بی ریا بیرون آمدند همچنان که طلای ناب با آتش خالص می‌شود، «لَهُمْ مَغْفِرَةٌ» از سوی خداوند برای گناهانشان وَ أَجْرٌ عَظِیمٌ» به خاطر طاعاتشان «إِنَّ الَّذِینَ یُنادُونَکَ مِنْ وَراءِ الْحُجُراتِ»

ص: ۲۲

یعنی گستاخان بنی تمیم که نمی‌دانستند حضرت در کدام اتاق است و از این رو دور اتاق‌ها می‌چرخیدند و حضرت را صدا می‌زدند، «أَکْثَرُهُمْ لا یَعْقِلُونَ» چراکه آنان قدر و منزلت پیامبر صلّی الله علیه و آله و احترامی را که برای ایشان بایسته بود درنیافته بودند و گویی همچون چهارپا بودند، «وَ لَوْ أَنَّهُمْ صَبَرُوا حَتَّی تَخْرُجَ إِلَیْهِمْ لَکانَ خَیْراً لَهُمْ» برایشان بهتر از این بود که تو را از پشت اتاق‌ها صدا بزنند - . مجمع البیان ۹: ۱۲۹- ۱۳۰ - .

بیضاوی درباره کلام خداوند متعال می گوید: «مِنْ نَجْوی ثَلاثَةٍ» یعنی نجوای سه نفری، و می‌توان مضاف را در تقدیر یا تأویل به «متناجین» یعنی نجواکنندگان حمل کرد تا «ثلاثه» برایش صفت شود. «إِلَّا هُوَ رابِعُهُمْ» جز این‌که خداوند چهارمینِ آن‌هاست چراکه خداوند در آگاهی از نجوایشان با آنان مشارکت دارد، «وَ لا خَمْسَةٍ» و نه نجوای پنج نفری «إِلَّا هُوَ سادِسُهُمْ» تخصیص این دو عدد یا برای خصوصیت رویداد است چراکه آیه درباره نجوای منافقان نازل شده، و یا چون خداوند فرد است فردیت را دوست می‌دارد و سه را آورده که نخستین عدد فرد است و یا بدین خاطر که تبادل نظر ناگزیر میان دو نفر است که همچون دو متنازع هستند و سومی میانشان داوری می کند. «وَ لا أَدْنی مِنْ ذلِکَ» و چه کمتر از آن‌چه گفته شد مانند یک و دو «وَ لا أَکْثَرَ إِلَّا هُوَ مَعَهُمْ» و چه بیشتر خداوند آن‌چه میانشان جریان دارد را می‌داند، «أَیْنَ ما کانُوا» چون علم خداوند از امور به سبب نزدیکیِ مکانی نیست که با اختلاف مکانی تغییر کند، «ثُمَّ یُنَبِّئُهُمْ بِما عَمِلُوا یَوْمَ الْقِیامَةِ» تا مایه رسوایی‌شان گردد و تاییدی باشد بر مجازاتی که مستحقش هستند - . انوار التنزیل ۲: ۵۰۴ - .

طبرسی درباره کلام خداوند متعال می گوید: آیه «أَ لَمْ تَرَ إِلَی الَّذِینَ نُهُوا عَنِ النَّجْوی» درباره یهودیان و منافقان نازل شد. آن‌ها میان خود پشت سر مومنان مخفیانه نجوا می‌کردند و به مومنان می‌نگریستند و با چشم به یکدیگر علامت می‌دادند. وقتی مومنان نجوا کردنشان را دیدند گفتند اینان به چیزی نمی‌اندیشند جز این‌که خویشان و برادران ما در جنگ‌هایشان با آن‌ها موجب مرگ و مصیبت و دردسرشان شده‌اند. این مومنان را می‌آزرد و غمگین‌شان می‌کرد. چون این کار ادامه یافت ، نزد رسول خدا صلّی الله علیه و آله شکایت کردند. حضرت به آنان دستور داد تا درباره مسلمانان مخفیانه نجوا نکنند، اما آنان دست از این کار نکشیدند و باز به نجواهای مخفیانه خود ادامه دادند. آن‌گاه نازل شد: «وَ یَتَناجَوْنَ بِالْإِثْمِ وَ الْعُدْوانِ» در راستای مخالفت با رسول خدا صلّی الله علیه و آله ؛ کاری که خداوند از آن چنین تعبیر فرمود: «وَ مَعْصِیَتِ الرَّسُولِ» چراکه حضرت آنان را از این نجوا منع کرد اما سرپیچی کردند، و یا به یکدیگر سفارش کردند که دستور رسول خدا صلّی الله علیه و آله را واگذارید و از او سرپیچی کنید. «وَ إِذا جاؤُکَ حَیَّوْکَ بِما لَمْ یُحَیِّکَ بِهِ اللَّهُ» از این قرار که یهودیان نزد پیامبر صلّی الله

علیه و آله می‌آمدند

ص: ۲۳

و می‌گفتند: «السام علیک» و سام یعنی مرگ. آنان این را می‌گفتند و به خیال حضرت می‌انداختند که دارند می‌گویند «السلام علیک». اما پیامبر صلّی الله علیه و آله در پاسخ به کسی که چنین می‌گفت می‌فرمود: «و علیک» یعنی و بر تو. «وَ یَقُولُونَ فِی أَنْفُسِهِمْ» یعنی به یکدیگر می‌گفتند «لَوْ لا یُعَذِّبُنَا اللَّهُ بِما نَقُولُ» یعنی اگر این مرد پیامبر است پس چرا خداوند ما را عذاب نمی‌کند و اگر به ما می‌گوید «و بر شما» چرا این سخنش را مستجاب نمی‌کند؟! «حَسْبُهُمْ» یعنی این برایشان کافی است: «جَهَنَّمُ یَصْلَوْنَها» در روز قیامت به دوزخ درآیند و در آن‌جا می‌سوزند، «فَبِئْسَ الْمَصِیرُ» یعنی چه بد بازگشتگاه و سرانجامی است دوزخ! «وَ تَناجَوْا بِالْبِرِّ وَ التَّقْوی» یعنی به قصد کارهای نیک و اطاعت و پرهیز از معصیت خداوند، «إِنَّمَا النَّجْوی مِنَ الشَّیْطانِ» یعنی نجوای منافقان و کافران، «لِیَحْزُنَ الَّذِینَ آمَنُوا» چون به خیالشان می‌انداخت که درباره ضربه زدن به آن‌هاست، «وَ لَیْسَ» شیطان یا نجوای مخفیانه «بِضارِّهِمْ» یعنی به ضرر مومنان، «شَیْئاً إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ» یعنی به علم خدا، نیز گفته‌اند یعنی به امر خدا زیرا سبب این رویداد همانا امر خداست که همان جهاد باشد. «إِذا قِیلَ لَکُمْ تَفَسَّحُوا»

قتاده می‌گوید: آنان در مجلس رسول خدا صلّی الله علیه و آله چشم و همچشمی می‌کردند، وقتی می‌دیدند کسی دارد می‌آید در محل‌های نشستن‌شان نزد رسول خدا صلّی الله علیه و آله بخل می‌ورزیدند. از این رو خداوند به آنان امر فرمود تا برای یکدیگر جا باز کنند. مقاتلان (مقاتل بن سلیمان و مقاتل بن حیان) می گویند: رسول خدا صلّی الله علیه و آله روز جمعه در صفه بود و جا تنگ بود. حضرت صلّی الله علیه و آله پیوسته مهاجران و انصاری را که اهل بدر بودند تکریم می‌کرد. آن روز گروهی از اهل بدر که ثابت بن قیس بن شمّاس نیز در میانشان بود از راه رسیدند، جلوی مجلس رفتند و پیش روی پیامبر صلّی الله علیه و آله ایستادند و عرض کردند: سلام و رحمت و برکت خدا بر تو ای پیامبر! پیامبر صلّی الله علیه و آله نیز جواب سلامشان را داد. سپس بر قوم سلام کردند و قوم نیز جوابشان را دادند. آنان روی پا ایستادند و به مردم نگریستند اما آنان برای ایشان جا باز نکردند. این بر پیامبر صلّی الله علیه و آله گران آمد و به مهاجران و انصاری که اهل بدر نبودند و کنار حضرت نشسته بودند فرمود: ای فلان و ای فلان برخیزید. یعنی به تعداد آن اهل بدری که روبروی حضرت ایستاده بودند. این بر کسانی که از جا بلند شدند گران آمد و ناخشنودی در چهره‌هایشان هویدا شد. در آن دم منافقان به مسلمانان گفتند: «این شما نبودید که می‌پنداشتید رفیقتان میان مردم به عدالت رفتار می‌کند؟! به خدا سوگند که با اینان به عدالت رفتار نکرد!

ص: ۲۴

عده‌ای سر جای خود نشسته بودند و از نزدیکی به پیامبرشان لذت می‌بردند اما او آن‌ها را بلند کرد و کسانی را که دیر آمده بودند جایشان نشاند.» آن‌گاه این آیه نازل شد. (پایان روایت قتاده)

«تفسّح» یعنی جا باز کردن در مجالس که همان مجلس پیامبر صلّی الله علیه و آله باشد، و گفته شده همه مجالس را منظور دارد. «فَافْسَحُوا یَفْسَحِ اللَّهُ لَکُمْ» یعنی جا باز کنید که خداوند جایتان را در بهشت باز می‌کند. «وَ إِذا قِیلَ انْشُزُوا» بلند شوید و برخیزید و برای برادرانتان جا باز کنید «فَانْشُزُوا» یعنی این کار را بکنید، نیز گفته‌اند یعنی وقتی به شما گفته شد سوی نماز و

جهاد و کار نیک برخیزید «فَانْشُزُوا» و کوتاهی نکنید، یا هنگامی که به شما گفته شد از جا برخیزید و برای کسی که وارد شده جا باز کنید چنین کنید، یا وقتی سوی نماز ندا دادند برخیزید. نیز گفته‌اند این درباره قومی است که در کنار حضرت صلّی الله علیه و آله درنگ می‌کردند و هر یک از آنان دوست می‌داشت آخرین نفر باشد که می‌رود، پس خدا به آنان دستور داد که برخیزند و فرمود: «فَانْشُزُوا». «یَرْفَعِ اللَّهُ الَّذِینَ آمَنُوا مِنْکُمْ وَ الَّذِینَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجاتٍ» ابن عباس گفته: یعنی خداوند مومنان دانشمند را چندین درجه بر کسانی که دانش ندارند بلند می‌گرداند. نیز گفته‌اند یعنی خداوند در بهشت مومنانِ شما را به خاطر اطاعت از رسول خدا صلّی الله علیه و آله درجه‌ای بلند می‌گرداند و مومنان دانشمند را به خاطر فضیلت دانش و سبقتشان چند درجه بلند می گرداند، و گفته‌اند یعنی چندین درجه در مجلس رسول خدا صلّی الله علیه و آله ، پس خداوند متعال به پیامبر صلّی الله علیه و آله دستور داده دانشمندان را بیشتر از کسانی که دانش ندارند به خود نزدیک سازد تا برتری دانشمندان بر دیگران را آشکار سازد. «إِذا ناجَیْتُمُ الرَّسُولَ فَقَدِّمُوا بَیْنَ یَدَیْ نَجْواکُمْ صَدَقَةً» یعنی هرگاه با پیامبر صلّی الله علیه و آله محرمانه سخن می‌گویید پیش از آن‌که گفتگوی محرمانه خود صدقه ای تقدیم بدارید. از این سخن بزرگداشت پیامبر صلّی الله علیه و آله را اراده کرده و خواسته این کار سبب شود آنان صدقه دهند تا پاداش گیرند و نیز موجب آسودگی پیامبر صلّی الله علیه و آله شود. مفسران گفته‌اند وقتی مردم تا آن‌گاه که صدقه دهند از نجوای با پیامبر صلّی الله علیه و آله منع شدند، بسیاری از مردم بخل ورزیدند و از این کار دست کشیدند، این‌چنین هیچ کس با حضرت نجوا نکرد مگر علی بن ابی طالب علیه السلام . مجاهد گفته: این حکم فقط ساعتی بر جا ماند. مقاتل گفته: این حکم ده شب بر جا ماند و سپس در ادامه نسخ شد و اختیار صدقه به آنان سپرده شد و دیگر واجب نبود - . مجمع البیان ۹: ۲۴۹ - .

ص: ۲۵

بیضاوی از امام علی علیه السلام روایت کرده که ایشان فرمود: همانا در کتاب خدا آیه‌ای هست که هیچ کس جز من به آن عمل نکرد، دیناری داشتم که آن را خُرد کردم و هرگاه با پیامبر صلّی الله علیه و آله نجوا کردم یک درهمش را صدقه دادم.

«ذلِکَ» یعنی صدقه دادن «خَیْرٌ لَکُمْ وَ أَطْهَرُ» برای جان‌هایتان تا از شک و مال دوستی پاک شود که این‌ها نشان دهنده استحباب است. «فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِیمٌ» در حق کسی که چیزی برای صدقه دادن نیافته است، به طوری که برای نفی نجوا بدون صدقه دلالت بیشتری بر وجوب دارد. «أَ أَشْفَقْتُمْ أَنْ تُقَدِّمُوا بَیْنَ یَدَیْ نَجْواکُمْ صَدَقاتٍ» آیا در دادن صدقه از فقر ترسیدید؟ یا چون شیطان درباره فقر به شما هشدار می‌داد از تقدیر ترسیدید؟ «فَإِذْ لَمْ تَفْعَلُوا وَ تابَ اللَّهُ عَلَیْکُمْ» بدین سان که اجازه داد به حکم عمل نکنید. این مفهومی را می‌رساند که ترس آنان گناهی بود که خداوند از آن درمی‌گذرد زیرا از آنان چیزی دید که برایشان به جای توبه بود. «إِذْ» به معنای خود به کار رفته، نیز گفته شده به معنای «إِذا» و یا «إِن» آمده است - . انوار التنزیل ۲: ۵۰۵ - .

**[ترجمه]

الأخبار

«۱»

فس، تفسیر القمی قَالَ عَلِیُّ بْنُ إِبْرَاهِیمَ فِی قَوْلِهِ تَعَالَی إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِینَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَ رَسُولِهِ إِلَی قَوْلِهِ حَتَّی یَسْتَأْذِنُوهُ فَإِنَّهَا نَزَلَتْ فِی قَوْمٍ کَانُوا إِذَا جَمَعَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لِأَمْرٍ مِنَ الْأُمُورِ فِی بَعْثٍ یَبْعَثُهُ أَوْ حَرْبٍ قَدْ حَضَرَتْ یَتَفَرَّقُونَ بِغَیْرِ إِذْنِهِ فَنَهَاهُمُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ عَنْ ذَلِکَ وَ قَوْلُهُ فَإِذَا اسْتَأْذَنُوکَ لِبَعْضِ شَأْنِهِمْ قَالَ نَزَلَتْ فِی حَنْظَلَهَ بْنِ أَبِی عَامِرٍ وَ ذَلِکَ أَنَّهُ تَزَوَّجَ فِی اللَّیْلَهِ الَّتِی کَانَ فِی صُبْحِهَا (۲) حَرْبُ أُحُدٍ فَاسْتَأْذَنَ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَنْ یُقِیمَ عِنْدَ أَهْلِهِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ هَذِهِ الْآیَهَ (۳) فَأَقَامَ عِنْدَ أَهْلِهِ ثُمَّ أَصْبَحَ وَ هُوَ جُنُبٌ فَحَضَرَ الْقِتَالَ فَاسْتُشْهِدَ (۴) فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله رَأَیْتُ الْمَلَائِکَهَ تَغْسِلُ حَنْظَلَهَ بِمَاءِ الْمُزْنِ فِی صِحَافِ فِضَّهٍ بَیْنَ السَّمَاءِ وَ الْأَرْضِ فَکَانَ یُسَمَّی غَسِیلَ الْمَلَائِکَهِ قَوْلُهُ لا تَجْعَلُوا دُعاءَ الرَّسُولِ بَیْنَکُمْ کَدُعاءِ بَعْضِکُمْ بَعْضاً قَالَ لَا تَدْعُوا رَسُولَ اللَّهِ کَمَا یَدْعُو بَعْضُکُمْ بَعْضاً ثُمَّ قَالَ فَلْیَحْذَرِ الَّذِینَ یُخالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَنْ تُصِیبَهُمْ فِتْنَهٌ یَعْنِی بَلِیَّهً أَوْ یُصِیبَهُمْ عَذابٌ أَلِیمٌ قَالَ الْقَتْلُ.

وَ فِی رِوَایَهِ أَبِی الْجَارُودِ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام فِی قَوْلِهِ لا تَجْعَلُوا دُعاءَ

ص: ۲۶

۱- أنوار التنزیل ۲: ۵۰۵ و ۵۰۶.

۲- صبیحتها خ ل، و هو الموجود فی المصدر.

۳- فی المصدر: فأنزل اللّه هذه الآیه: «فَأْذَنْ لِمَنْ شِئْتَ مِنْهُمْ» أقول: هو موجود أیضا فی غیر نسخه المصنّف.

۴- و استشهد خ ل، و هو الموجود: فی المصدر.

الرَّسُولِ بَيْنَكَمْ كَدُعاءِ بَعْضِكَمْ بَعْضاً يَقُولُ لَا تَقُولُوا يَا مُحَمَّدُ وَ لَا يَا أَبَا الْقَاسِمِ وَ لَكِنْ قُولُوا يَا نَبِيَّ اللَّهِ وَ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ اللَّهُ فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَيْ يَعْصُونَ أَمْرَهُ (۱).

**[ترجمه]تفسیر قمی: علی بن ابراهیم درباره کلام خداوند متعال «إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَ رَسُولِهِ» تا آن‌جا که می... فرماید «حَتَّى يَسْتَأْذِنُوهُ» می گوید: این آیه درباره قومی نازل شده که هرگاه رسول خدا صلّی الله علیه و آله برای امری از امور آنان را گرد می‌آورد تا پی مأموریتی که در نظر داشت یا جنگی که روی داده بود بفرستد، بدون این که از حضرت اجازه بگیرند پراکنده می‌شدند. خداوند عزّ و جلّ آنان را از این کار نهی فرمود. آیه «فَإِذَا اسْتَأْذَنُوكَ لِبَعْضِ شَأْنِهِمْ» درباره حنظله بن ابی عامر نازل شد. از این قرار که او در شبی که صبحش جنگ اُحد بود ازدواج کرد و از رسول خدا صلّی الله علیه و آله اجازه خواست تا نزد همسرش بماند. آن‌گاه خداوند این آیه را نازل فرمود. این چنین او نزد همسرش ماند تا این‌که صبح شد و او جنب بود، اما در جنگ حضور یافت و شهید شد. آن‌گاه رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود: دیدم فرشتگان حنظله را با آب باران در ظرفی سیمین میان آسمان و زمین غسل می‌دادند. این گونه او «غسیل الملائکه» یعنی غسل شده فرشتگان نامیده شد. «لا تَجْعَلُوا دُعاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعاءِ بَعْضِكُمْ بَعْضاً» می‌فرماید آن‌چنان که یکدیگر را صدا می‌زنید رسول خدا صلّی الله علیه و آله را صدا نزنید. سپس فرمود «فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ» یعنی مصیبت «أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذابٌ أَلِيمٌ» یعنی کشته شدن.

در روایت ابی جارود از امام محمد باقر علیه السلام آمده است که ایشان فرمود: کلام حق تعالی «لا تَجْعَلُوا دُعاءَ

ص: ۲۶

الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعاءِ بَعْضِكُمْ بَعْضاً» می‌فرماید نگویید «ای محمد» و نه «ای ابو القاسم» بلکه بگویید «ای پیامبر خدا» و «ای رسول خدا»، خداوند فرمود: «فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ» یعنی کسانی که از امر پیامبر صلّی الله علیه و آله سرپیچی می... کنند - . تفسیر قمی: ۴۶۲ - .

**[ترجمه]

«۲»

فس، تفسير القمي قَوْلُهُ يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ إِلى طَعامٍ غَيْرَ ناظِرِينَ إِناهُ فَإِنَّهُ لَمَّا تَزَوَّجَ (۲) رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِزَيْنَبَ بِنْتِ جَحْشٍ وَ كَانَ يُحِبُّهَا فَأَوْلَمَ وَ دَعَا أَصْحَابَهُ وَ كَانَ أَصْحَابُهُ إِذَا أَكَلُوا كَانُوا يُحِبُّونَ أَنْ يَتَحَدَّثُوا عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ كَانَ يُحِبُّ أَنْ يَخْلُوَ مَعَ زَيْنَبَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ وَ ذَلِكَ أَنَّهُمْ كَانُوا يَدْخُلُونَ بِلَا إِذْنٍ فَقَالَ عَزَّ وَ جَلَّ إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ إِلَى قَوْلِهِ مِنْ وَراءِ حِجابٍ قَوْلُهُ وَ ما كانَ لَكُمْ أَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللَّهِ الْآيَةَ فَإِنَّهُ كَانَ سَبَبَ نُزُولِهَا أَنَّهُ لَمَّا أَنْزَلَ اللَّهُ النَّبِيُّ أَوْلى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَ أَزْواجُهُ أُمَّهاتُهُمْ وَ حَرَّمَ اللَّهُ نِسَاءَ النَّبِيِّ عَلَى الْمُسْلِمِينَ غَضِبَ طَلْحَةُ فَقَالَ يُحَرِّمُ مُحَمَّدٌ عَلَيْنَا نِسَاءَهُ وَ يَتَزَوَّجُ هُوَ بِنِسَائِنَا لَئِنْ أَمَاتَ اللَّهُ مُحَمَّداً لَنَرْكُضَنَّ بَيْنَ خَلَاخِيلِ نِسَائِهِ كَمَا رَكَضَ بَيْنَ خَلَاخِيلِ نِسَائِنَا فَأَنْزَلَ اللَّهُ وَ ما كانَ لَكُمْ أَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللَّهِ وَ لا أَنْ تَنْكِحُوا أَزْواجَهُ مِنْ بَعْدِهِ أَبَداً

إِلَى قَوْلِهِ كانَ بِكَلِّ شَىْ ءٍ عَلِيماً ثُمَّ رَخَّصَ لِقَوْمٍ مَعْرُوفِينَ الدُّخُولَ عَلَيْهِنَّ بِغَيْرِ إِذْنٍ فَقَالَ لا جُناحَ عَلَيْهِنَّ إِلَى قَوْلِهِ عَلى كُلِّ شَىْ ءٍ شَهِيداً ثُمَّ ذَكَرَ مَا فَضَّلَ اللَّهُ نَبِيَّهُ فَقَالَ إِنَّ اللَّهَ وَ مَلائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ إِلَى قَوْلِهِ تَسْلِيماً قَالَ عليه السلام صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ تَزْكِيَةٌ لَهُ وَ ثَنَاءٌ عَلَيْهِ وَ صَلَوَاتُ الْمَلَائِكَهِ مَدْحُهُمْ لَهُ وَ صَلَاهُ النَّاسِ دُعَاؤُهُمْ لَهُ وَ التَّصْدِيقُ وَ الْإِقْرَارُ بِفَضْلِهِ وَ قَوْلُهُ وَ سَلِّمُوا تَسْلِيماً يَعْنِى سَلِّمُوا لَهُ بِالْوَلَايَهِ وَ بِمَا جَاءَ بِهِ قَوْلُهُ إِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ قَالَ نَزَلَتْ فِيمَنْ غَصَبَ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام حَقَّهُ وَ أَخَذَ حَقَّ فَاطِمَهَ عليها السلام (۳) وَ آذَاهَا وَ قَدْ قَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله مَنْ آذَاهَا فِى حَيَاتِى كَمَنْ آذَاهَا بَعْدَ مَوْتِى وَ مَنْ آذَاهَا بَعْدَ مَوْتِى كَمَنْ آذَاهَا فِى حَيَاتِى وَ مَنْ آذَاهَا فَقَدْ آذَانِى وَ مَنْ آذَانِى فَقَدْ آذَى اللَّهَ (۴) وَ هُوَ

۱- تفسیر القمّیّ: ۴۶۲.

۲- أن تزوج خ ل. و فی المصدر: قال: لما تزوج.

۳- أی الآیه تشملهما بإطلاقها، و أنهما مصداقین لها.

۴- قد أخرج البخاری نحوه فی صحیحه و سیأتی التنصیص بألفاظه فی محله.

قَوْلُ اللَّهِ تَعَالَى إِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ الْآيَهَ (۱).

**[ترجمه]تفسیر قمی: «یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا لا تَدْخُلُوا بُیُوتَ النَّبِیِّ إِلَّا أَنْ یُؤْذَنَ لَکُمْ إِلی طَعامٍ غَیْرَ ناظِرِینَ إِناهُ» وقتی رسول خدا صلّی الله علیه و آله با زینب بنت جحش ازدواج کرد چون او را دوست می‌داشت ولیمه داد و اصحاب خود را دعوت کرد. اصحاب حضرت وقتی غذا را خوردند دوست داشتند نزد رسول خدا صلّی الله علیه و آله به صحبت بنشینند اما رسول خدا صلّی الله علیه و آله دوست داشت با زینب خلوت کند. آن‌گاه خداوند نازل کرد: «یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا لا تَدْخُلُوا بُیُوتَ النَّبِیِّ إِلَّا أَنْ یُؤْذَنَ لَکُمْ» چراکه آنان بدون اجازه وارد می‌شدند، بنابراین خداوند فرمود: «إِلَّا أَنْ یُؤْذَنَ لَکُمْ» تا آن‌جا که «مِنْ وَراءِ حِجابٍ». نیز حق تعالی فرمود: «وَ ما کانَ لَکُمْ أَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللَّهِ» این آیه از آن رو نازل شد که وقتی خداوند نازل فرمود: «النَّبِیُّ أَوْلی بِالْمُؤْمِنِینَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَ أَزْواجُهُ أُمَّهاتُهُمْ» - . احزاب / ۶ - {پیامبر به مؤمنان از خودشان سزاوارتر [و نزدیکتر] است و همسرانش مادران ایشانند.} و زنان پیغمبر صلّی الله علیه و آله را بر مسلمانان حرام کرد طلحه خشمگین شد و گفت: محمد زنانش را بر ما حرام می‌کند حال آن‌که خودش با زنان ما ازدواج می‌کند؟ وقتی خداوند محمد را میراند به میان خلخال‌های زنانش می‌شتابیم همان‌گونه که او به میان خلخال‌های زنان ما شتافت. آن‌گاه خداوند نازل فرمود: «وَ ما کانَ لَکُمْ أَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللَّهِ وَ لا أَنْ تَنْکِحُوا أَزْواجَهُ مِنْ بَعْدِهِ أَبَداً» تا آن‌جا که «کانَ بِکُلِّ شَیْ ءٍ عَلِیماً»، سپس به عده شناخته شده‌ای اجازه داد تا بدون اجازه نزد زنان بروند و فرمود: «لا جُناحَ عَلَیْهِنَ» تا آن‌جا که «عَلی کُلِّ شَیْ ءٍ شَهِیداً». سپس از فضیلت پیامبرش صلّی الله علیه و آله نزد خود سخن گفت و فرمود: «إِنَّ اللَّهَ وَ مَلائِکَتَهُ یُصَلُّونَ عَلَی النَّبِی» إتا آن‌جا که «تَسْلِیماً» امام علیه السلام فرمود: درود خدا بر پیامبر صلّی الله علیه و آله یاد کردن از حضرت به پاکی است و نیز ستایش او از وی، و درود فرشتگان مدح آنان از حضرت است، و درود مردم دعای آنان برای حضرت و نیز تصدیق و اقرار به فضیلت ایشان، و کلام حق تعالی «وَ سَلِّمُوا تَسْلِیماً» یعنی با پذیرش ولایت و آن‌چه که حضرت آورده تسلیم ایشان شوید. کلام حق تعالی «إِنَّ الَّذِینَ یُؤْذُونَ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ» درباره کسانی نازل شد که حق امیر مومنان علیه السلام را غصب کردند و حق حضرت فاطمه سلام الله علیها را ربودند و ایشان را آزردند، کسی را که پیامبر صلّی الله علیه و آله درباره‌اش فرمود هر که او را در زمان حیات من بیازارد همچون کسی است که او را پس از درگذشت من بیازارد و هر کس او را پس از مرگ من بیازارد همچون کسی است که او را در زمان حیات من بیازارد و هر کس او را بیازارد مرا آزرده و هر کس مرا بیازارد خداوند را آزرده است - . بخاری این حدیث را در صحیح خود آورده است که آن را در جای خود با الفاظ صریحش خواهیم آورد. - .

این همان

ص: ۲۶

کلام خداوند متعال است که فرمود: «إِنَّ الَّذِینَ یُؤْذُونَ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ». - . تفسیر قمی: ۵۳۲- ۵۳۳ -

**[ترجمه]

فس، تفسير القمی يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لا تُقَدِّمُوا الْآيَه نَزَلَتْ فِی وَفْدِ تَمِيمٍ (۲) كَانُوا إِذَا قَدِمُوا عَلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله عليه و آله وَقَفُوا عَلَی بَابِ حُجْرَتِهِ فَنَادَوْا يَا مُحَمَّدُ اخْرُجْ إِلَيْنَا وَ كَانُوا إِذَا خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله عليه و آله تَقَدَّمُوهُ فِی الْمَشْیِ وَ كَانُوا إِذَا كَلَّمُوهُ رَفَعُوا أَصْوَاتَهُمْ فَوْقَ صَوْتِهِ وَ يَقُولُونَ يَا مُحَمَّدُ يَا مُحَمَّدُ مَا تَقُولُ فِی كَذَا وَ كَذَا كَمَا يُكَلِّمُونَ بَعْضُهُمْ بَعْضاً فَأَنْزَلَ اللَّهُ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِلَی قَوْلِهِ إِنَّ الَّذِينَ يُنادُونَكَ بَنُو تَمِيمٍ (فِی) وَفْدِ بَنِی تَمِيمٍ (۳).

**[ترجمه]تفسير قمی: آيه «يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لا تُقَدِّمُوا» درباره هيئتی از بنی تميم نازل شد. آنان وقتی سوی رسول خدا صلّی الله عليه و آله آمدند پشت در اتاق حضرت ايستادند و ندا دادند: ای محمد نزد ما بيرون آی! و وقتی رسول خدا صلّی الله عليه و آله بيرون آمد پيشاپيش حضرت به راه افتادند و وقتی با حضرت سخن گفتند صدايشان را بر صدای ايشان بلند كردند و می گفتند: ای محمد! ای محمد! درباره فلان چه می گويی؟ درباره فلان چه می گويی؟ درست همان گونه كه با يكديگر سخن می گفتند. آن گاه خداوند نازل فرمود: «يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا» تا آن جا كه «إِنَّ الَّذِينَ يُنادُونَكَ» يعنی بنی تميم - . تفسير قمی: ۶۳۸- ۶۳۹ - .

**[ترجمه]

«۴»

فس، تفسير القمی قَالَ عَلِیُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ فِی قَوْلِهِ أَ لَمْ تَرَ إِلَی الَّذِينَ نُهُوا عَنِ النَّجْوی ثُمَّ يَعُودُونَ لِما نُهُوا عَنْهُ قَالَ كَانَ أَصْحَابُ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله عليه و آله يَأْتُونَهُ فَيَسْأَلُونَهُ أَنْ يَسْأَلَ اللَّهَ لَهُمْ وَ كَانُوا يَسْأَلُونَ مَا لَا يَحِلُّ لَهُمْ فَأَنْزَلَ اللَّهُ وَ يَتَناجَوْنَ بِالْإِثْمِ وَ الْعُدْوانِ وَ مَعْصِيَتِ الرَّسُولِ وَ قَوْلُهُمْ لَهُ إِذَا أَتَوْهُ أَنْعِمْ صَبَاحاً وَ أَنْعِمْ مَسَاءً وَ هِیَ تَحِيَّةُ أَهْلِ الْجَاهِلِيَّةِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ وَ إِذا جاؤُكَ حَيَّوْكَ بِما لَمْ يُحَيِّكَ بِهِ اللَّهُ فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله عليه و آله قَدْ أَبْدَلَنَا اللَّهُ بِخَيْرٍ مِنْ ذَلِكَ تَحِيَّةِ أَهْلِ الْجَنَّةِ السَّلَامُ عَلَيْكُمْ قَوْلُهُ فَافْسَحُوا يَفْسَحِ اللَّهُ لَكُمْ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله عليه و آله إِذَا دَخَلَ الْمَسْجِدَ يَقُومُ لَهُ النَّاسُ فَنَهَاهُمُ اللَّهُ أَنْ يَقُومُوا لَهُ فَقَالَ فَافْسَحُوا أَیْ وَسِّعُوا لَهُ فِی الْمَجْلِسِ وَ إِذا قِيلَ انْشُزُوا فَانْشُزُوا يَعْنِی إِذَا قَالَ قُومُوا فَقُومُوا قَوْلُهُ يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذا ناجَيْتُمُ الرَّسُولَ فَقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَیْ نَجْواكُمْ صَدَقَةً قَالَ إِذَا سَأَلْتُمْ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله عليه و آله حَاجَةً فَتَصَدَّقُوا بَيْنَ يَدَیْ حَاجَتِكُمْ لِيَكُونَ أَقْضَی لِحَوَائِجِكُمْ فَلَمْ يَفْعَلْ ذَلِكَ أَحَدٌ إِلَّا أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام فَإِنَّهُ تَصَدَّقَ بِدِينَارٍ وَ نَاجَی رَسُولَ اللَّهِ صلی الله عليه و آله بِعَشْرِ نَجَوَاتٍ (۴).

**[ترجمه]تفسير قمی: علی بن ابراهيم درباره كلام حق تعالی می گويد: «أَ لَمْ تَرَ إِلَی الَّذِينَ نُهُوا عَنِ النَّجْوی ثُمَّ يَعُودُونَ لِما نُهُوا عَنْهُ» اصحاب رسول خدا صلّی الله عليه و آله نزد ايشان می آمدند و از حضرت می خواستند تا برای آنان از خداوند درخواست كند. آنان چيزی می خواستند كه برايشان روا نبود. آن گاه خداوند نازل فرمود: «وَ يَتَناجَوْنَ بِالْإِثْمِ وَ الْعُدْوانِ وَ مَعْصِيَتِ الرَّسُولِ» آنان وقتی نزد رسول خدا صلّی الله عليه و آله می آمدند به ايشان می گفتند: «أَنعم صباحاً» يعنی (صبح به خير) و يا «أنعم مساءً» (عصر به خير) و اين تحيت اهل جاهليت بود. پس خداوند نازل فرمود: «وَ إِذا جاؤُكَ حَيَّوْكَ بِما لَمْ يُحَيِّكَ بِهِ اللَّهُ» و رسول خدا صلّی الله عليه و آله به آنان فرمود خداوند به جای اين تحيتی كه می گوييد سخنی بهتر برايمان گذارده و آن «السلام عليكم» تحيت اهل بهشت است. و مقصود از اين كه حق تعالی فرمود: «فَافْسَحُوا يَفْسَحِ اللَّهُ لَكُمْ» اين است كه: وقتی

رسول خدا صلّی الله علیه و آله وارد مسجد می‌شد مردم برای ایشان به پا می‌خاستند. خداوند آنان را از این که برخیزند نهی کرد و فرمود: «فَافْسَحُوا» یعنی برای حضرت جا باز کنید، «وَ إِذا قِیلَ انْشُزُوا فَانْشُزُوا» یعنی وقتی گفت برخیزید برخیزید. و سخن خداوند که فرمود: «یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا إِذا ناجَیْتُمُ الرَّسُولَ فَقَدِّمُوا بَیْنَ یَدَیْ نَجْواکُمْ صَدَقَةً» یعنی وقتی از رسول خدا صلّی الله علیه و آله درخواستی کردید پیش از درخواستتان صدقه بدهید که این برای رفع نیازهایتان کارسازتر است. اما این کار را هیچ کس نکرد جز امیر مومنان علیه السلام ، ایشان دیناری صدقه داد و ده بار با رسول خدا صلّی الله علیه و آله نجوا کرد - . تفسیر قمی: ۴۶۸- ۴۷۰ - .

**[ترجمه]

«۵»

فس، تفسیر القمی أَحْمَدُ بْنُ زِیَادٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ سَمَاعَةَ عَنْ صَفْوَانَ عَنِ ابْنِ مُسْکَانَ عَنْ أَبِی بَصِیرٍ

ص: ۲۸

۱- تفسیر القمّیّ: ۵۳۲ و ۵۳۳، و فیه: و هو قول اللّه تعالی: «وَ الَّذِینَ یُؤْذُونَ الْمُؤْمِنِینَ وَ الْمُؤْمِناتِ» یعنی علیّا علیه السلام و فاطمه علیها السلام «بِغَیْرِ مَا اکْتَسَبُوا فَقَدِ احْتَمَلُوا» الآیه.

۲- فی المصدر و غیر نسخه المصنّف: فی وفد بنی تمیم.

۳- تفسیر القمّیّ: ۶۳۸ و ۶۳۹.

۴- تفسیر القمّیّ: ۴۶۸- ۴۷۰.

عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَی إِذا ناجَیْتُمُ الرَّسُولَ فَقَدِّمُوا بَیْنَ یَدَیْ نَجْواکُمْ صَدَقَةً قَالَ قَدَّمَ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ علیهما السلام بَیْنَ یَدَیْ نَجْوَاهُ صَدَقَةً ثُمَّ نَسَخَتْهَا قَوْلُهُ (۱) أَ أَشْفَقْتُمْ أَنْ تُقَدِّمُوا بَیْنَ یَدَیْ نَجْواکُمْ صَدَقاتٍ (۲).

**[ترجمه]تفسیر قمی: از ابی بصیر روایت شده

ص: ۲۶

که وی گفت: از امام محمد باقر علیه السلام درباره کلام خداوند متعال «إِذا ناجَیْتُمُ الرَّسُولَ فَقَدِّمُوا بَیْنَ یَدَیْ نَجْواکُمْ صَدَقَةً» پرسیدم. ایشان فرمود: علی بن ابی طالب پیش از نجوای خود با پیامبر صلّی الله علیه و آله صدقه داد. سپس این سخن حق تعالی آن سخن را نسخ کرد: «أَ أَشْفَقْتُمْ أَنْ تُقَدِّمُوا بَیْنَ یَدَیْ نَجْواکُمْ صَدَقاتٍ». - . تفسیر قمی: ۶۷۰ -

**[ترجمه]

«۶»

فس، تفسیر القمی عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مُحَمَّدٍ الْحَسَنِیُّ عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ سَعِیدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مَرْوَانَ عَنْ عُبَیْدِ بْنِ خُنَیْسٍ عَنْ صَبَّاحٍ عَنْ لَیْثِ بْنِ أَبِی سُلَیْمٍ عَنْ مُجَاهِدٍ قَالَ: قَالَ عَلِیٌّ علیه السلام إِنَّ فِی کِتَابِ اللَّهِ لَآیَةً مَا عَمِلَ بِهَا أَحَدٌ قَبْلِی وَ لَا یَعْمَلُ بِهَا أَحَدٌ بَعْدِی آیَةَ النَّجْوَی إِنَّهُ کَانَ لِی دِینَارٌ فَبِعْتُهُ بِعَشَرَهِ دَرَاهِمَ فَجَعَلْتُ أُقَدِّمُ بَیْنَ یَدَیْ کُلِّ نَجْوَهٍ (۳) أُنَاجِیهَا النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله دِرْهَماً قَالَ فَنَسَخَتْهَا (۴) أَ أَشْفَقْتُمْ أَنْ تُقَدِّمُوا بَیْنَ یَدَیْ نَجْواکُمْ صَدَقاتٍ إِلَی قَوْلِهِ وَ اللَّهُ خَبِیرٌ بِما تَعْمَلُونَ (۵)

**[ترجمه]تفسیر قمی: از مُجاهد روایت شده که وی گفت: حضرت علی علیه السلام فرمود: همانا در کتاب خدا آیه‌ای هست که نه پیش از من کسی به آن عمل کرده و نه پس از من نیز کسی به آن عمل می‌کند. آن آیه نجوی است، من دیناری داشتم که آن را به ده درهم فروختم، آن‌گاه پیش از هر نجوایی که با پیامبر صلّی الله علیه و آله کردم درهمی را صدقه دادم. آن‌گاه این آیه آن آیه را نسخ کرد: «أَ أَشْفَقْتُمْ أَنْ تُقَدِّمُوا بَیْنَ یَدَیْ نَجْواکُمْ صَدَقاتٍ» تا آن‌جا که «وَ اللَّهُ خَبِیرٌ بِما تَعْمَلُونَ». - . تفسیر قمی: ۶۷۰ -

**[ترجمه]

«۷»

فس، تفسیر القمی أَحْمَدُ بْنُ إِدْرِیسَ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِیِّ بْنِ الْحَکَمِ عَنْ أَبِی بَکْرٍ الْحَضْرَمِیِّ وَ بَکْرِ بْنِ أَبِی بَکْرٍ عَنْ سُلَیْمَانَ بْنِ خَالِدٍ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ علیه السلام عَنْ قَوْلِ اللَّهِ إِنَّمَا النَّجْوی مِنَ الشَّیْطانِ قَالَ الثَّانِی قَوْلُهُ ما یَکُونُ مِنْ نَجْوی ثَلاثَةٍ إِلَّا هُوَ رابِعُهُمْ قَالَ فُلَانٌ وَ فُلَانٌ وَ أَبُو فُلَانٍ (۶) أَمِینُهُمْ حِینَ اجْتَمَعُوا وَ دَخَلُوا الْکَعْبَهَ فَکَتَبُوا بَیْنَهُمْ کِتَاباً إِنْ مَاتَ مُحَمَّدٌ أَنْ لَا یَرْجِعَ الْأَمْرُ فِیهِمْ أَبَداً (۷).

**[ترجمه]تفسیر قمی: از سلیمان بن خالد روایت شده که وی گفت: از امام محمد باقر علیه السلام درباره کلام خداوند متعال

پرسیدم و عرض کردم: «إِنَّمَا النَّجْوى مِنَ الشَّيْطانِ» فرمود: نفر دوم. عرض کردم: «ما يَكُونُ مِنْ نَجْوى ثَلاثَةٍ إِلَّا هُوَ رابِعُهُمْ» فرمود: فلانی و فلانی و ابو فلان که امین آنان بود در آن هنگام که گرد آمدند و وارد کعبه شدند و میان خود نوشته‌ای نگاشتند که اگر محمد درگذشت دیگر هرگز امر به آنان بازنگردد - . تفسیر قمی: ۶۶۹ - .

**[ترجمه]

«۸»

کا، الکافی الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنِ الْمُعَلَّى عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ سَمَاعَةَ عَنْ عَمِّهِ عَاصِمِ الْكُوزِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام أَنَّ النَّبِيَّ صلی الله علیه و آله قَالَ: مَنْ وُلِدَ لَهُ أَرْبَعَةُ أَوْلَادٍ لَمْ يُسَمِّ أَحَدَهُمْ بِاسْمِي فَقَدْ جَفَانِي (۸).

ص: ۲۹

۱- ثم نسخها بقوله خ ل. و فی المصدر: ثم نسخها قوله.

۲- تفسیر القمّیّ: ۶۷۰.

۳- نجوی خ ل، و هو الموجود فی المصدر.

۴- فنسختها قوله خ ل.

۵- تفسیر القمّیّ: ۶۷۰.

۶- ابن فلان خ ل و هو الموجود فی المصدر.

۷- تفسیر القمّیّ: ۶۶۹.

۸- فروع الکافی ۲: ۸۶.

**[ترجمه]کافی: امام جعفر صادق علیه السلام از پیامبر صلّی الله علیه و آله نقل کرد که ایشان فرمود: هر کس برایش چهار پسر به دنیا آمد و بر هیچ یک از آن‌ها نام مرا نگذاشت به من جفا کرده است - . فروع کافی ۲: ۸۶ - .

ص: ۲۹

**[ترجمه]

«۹»

کا، الکافی مُحَمَّدُ بْنُ یَحْیَی عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِی هَارُونَ مَوْلَی آلِ جَعْدَهَ قَالَ: کُنْتُ جَلِیساً لِأَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام بِالْمَدِینَهِ فَفَقَدَنِی أَیَّاماً ثُمَّ إِنِّی جِئْتُ إِلَیْهِ فَقَالَ لِی لَمْ أَرَکَ مُنْذُ أَیَّامٍ یَا أَبَا هَارُونَ فَقُلْتُ وُلِدَ لِی غُلَامٌ فَقَالَ بَارَکَ اللَّهُ لَکَ فِیهِ فَمَا سَمَّیْتَهُ قُلْتُ سَمَّیْتُهُ مُحَمَّداً فَأَقْبَلَ بِخَدِّهِ نَحْوَ الْأَرْضِ وَ هُوَ یَقُولُ مُحَمَّدٌ مُحَمَّدٌ مُحَمَّدٌ حَتَّی کَادَ یَلْصَقُ خَدُّهُ بِالْأَرْضِ ثُمَّ قَالَ بِنَفْسِی وَ بِوُلْدِی وَ بِأُمِّی (۱) وَ بِأَبَوَیَّ وَ بِأَهْلِ الْأَرْضِ کُلِّهِمْ جَمِیعاً الْفِدَاءُ لِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَا تَسُبَّهُ وَ لَا تَضْرِبْهُ وَ لَا تُسِئْ إِلَیْهِ وَ اعْلَمْ أَنَّهُ لَیْسَ فِی الْأَرْضِ دَارٌ فِیهَا اسْمُ مُحَمَّدٍ إِلَّا وَ هِیَ تُقَدَّسُ کُلَّ یَوْمٍ (۲).

**[ترجمه]کافی: از ابو هارون مولای (وابسته و هم پیمان) آل جعده روایت شده که وی گفت: در مدینه با امام جعفر صادق علیه السلام همنشین بودم. چند روزی مرا ندید. سپس من نزد ایشان رفتم، به من فرمود: چند روزی تو را ندیدم ای ابو هارون! عرض کردم: پسری برایم به دنیا آمد. فرمود: خداوند در او برایت برکت نهد، چه نامی بر او نهادی؟ عرض کردم: او را محمد نامیدم. ناگاه حضرت در حالی که گونه سوی زمین می‌برد فرمود: محمد محمد محمد. و نزدیک بود گونه مبارکش بر زمین بساید. سپس فرمود: جان من و فرزندانم و مادرم و پدرم و همه اهل زمین فدای رسول خدا صلّی الله علیه و آله ! به پسرت دشنام مده و او را نزن و به او بد نکن و بدان که هیچ خانه‌ای بر زمین نام محمد را در بر نگرفته جز آن‌که هر روز تقدیس می‌شود - . فروع کافی ۲: ۹۲ - .

**[ترجمه]

«۱۰»

کا، الکافی مُحَمَّدُ بْنُ یَحْیَی عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ صَفْوَانَ قَالَ: کُنْتُ عِنْدَ الرِّضَا علیه السلام فَعَطَسَ فَقُلْتُ لَهُ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْکَ ثُمَّ عَطَسَ فَقُلْتُ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْکَ ثُمَّ عَطَسَ فَقُلْتُ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْکَ وَ قُلْتُ لَهُ جُعِلْتُ فِدَاکَ إِذَا عَطَسَ مِثْلُکَ نَقُولُ لَهُ کَمَا یَقُولُ بَعْضُنَا لِبَعْضٍ یَرْحَمُکَ اللَّهُ أَوْ کَمَا نَقُولُ قَالَ نَعَمْ أَ لَیْسَ تَقُولُ صَلَّی اللَّهُ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ قُلْتُ بَلَی قَالَ ارْحَمْ مُحَمَّداً وَ آلَ مُحَمَّدٍ قَالَ بَلَی وَ قَدْ صَلَّی عَلَیْهِ (۳) وَ رَحِمَهُ وَ إِنَّمَا صَلَوَاتُنَا عَلَیْهِ رَحْمَهٌ لَنَا وَ قُرْبَهٌ (۴).

**[ترجمه]کافی: از صفوان روایت شده که وی گفت: نزد امام رضا علیه السلام بودم که ناگاه حضرت عطسه کرد. به ایشان عرض کردم: درود خدا بر شما باد. باز عطسه کرد. عرض کردم: درود خدا بر شما باد. باز عطسه کرد. عرض کردم: درود خدا بر شما باد. سپس عرض کردم: فدایتان شوم! وقتی کسی مثل شما عطسه کرد به همچنان که دیگران می گویند بگوییم

«یرحمک الله» (خدا رحمتت کند) یا همچنان که خود می‌گوییم به او بگوییم؟ فرمود: همچنان که خود می‌گوییم؛ مگر نمی... گویی درود خدا بر محمد و خاندان محمد؟ عرض کردم: بله می‌گویم. فرمود: مگر نمی‌گویی خداوندا بر محمد و خاندان محمد رحمت فرست؟ عرض کردم: بله می‌گویم. فرمود: خداوند بر او درود و رحمت فرستاده است، درود ما بر او رحمت و قربتی برای خودمان است - . اصول کافی ۲: ۶۵۳- ۶۵۴ - .

**[ترجمه]

«۱۱»

کا، الکافی الْعِدَّةُ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ خَالِدٍ عَنْ إِسْمَاعِیلَ بْنِ مِهْرَانَ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ أَبِی حَمْزَةَ عَنْ أَبِیهِ وَ حُسَیْنِ بْنِ أَبِی الْعَلَاءِ عَنْ أَبِی بَصِیرٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: إِذَا ذُکِرَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله فَأَکْثِرُوا الصَّلَاةَ عَلَیْهِ فَإِنَّهُ مَنْ صَلَّی عَلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله صَلَاةً وَاحِدَةً صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ أَلْفَ صَلَاةٍ فِی أَلْفِ صَفٍّ مِنَ الْمَلَائِکَةِ وَ لَمْ یَبْقَ شَیْ ءٌ مِمَّا خَلَقَهُ اللَّهُ إِلَّا صَلَّی عَلَی الْعَبْدِ لِصَلَاةِ اللَّهِ عَلَیْهِ وَ صَلَاةِ مَلَائِکَتِهِ فَمَنْ لَمْ یَرْغَبْ فِی هَذَا فَهُوَ جَاهِلٌ مَغْرُورٌ

ص: ۳۰

۱- فی المصدر: بأهلی.

۲- فروع الکافی ۲: ۹۲.

۳- فی المصدر: و قد صلّی اللّه. أقول: الکلام لا یخلو عن سقط و لعلّ الصحیح هکذا: قال:

۴- أصول الکافی ۲: ۶۵۳ و ۶۵۴.

قَدْ بَرِئَ اللَّهُ مِنْهُ وَ رَسُولُهُ وَ أَهْلُ بَيْتِهِ (١).

**[ترجمه]کافی: از امام جعفر صادق علیه السلام روایت شده که ایشان فرمود: هرگاه نام پیامبر صلّی الله علیه و آله آورده شد بسیار بر او درود فرستید چراکه هر کس یک درود بر پیامبر صلّی الله علیه و آله بفرستد خداوند در میان هزار صف از فرشتگان هزار درود بر او می‌فرستد و چون خداوند و فرشتگانش بر بنده خدا درود فرستاده‌اند همه آن‌چه خداوند آفریده بر او درود می‌فرستند، پس هر که چنین آرزویی نداشته باشد به راستی که نادان و مغرور است

ص: ٣٠

و خداوند و رسول او صلّی الله علیه و آله و اهل بیتش علیهم السلام از او بیزارند - . اصول کافی ٢: ۴٩٢ - .

**[ترجمه]

«١٢»

کا، الکافی أَبُو عَلِیٍّ الْأَشْعَرِیُّ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِیٍّ عَنْ عُبَیْسِ بْنِ هِشَامٍ عَنْ ثَابِتٍ عَنْ أَبِی بَصِیرٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مَنْ ذُکِرْتُ عِنْدَهُ فَنَسِیَ أَنْ یُصَلِّیَ عَلَیَّ خَطَّأَ (٢) اللَّهُ بِهِ طَرِیقَ الْجَنَّهِ (٣).

**[ترجمه]کافی: امام جعفر صادق علیه السلام از رسول خدا صلّی الله علیه و آله نقل کرد که ایشان فرمود: هر که در حضورش نام من آورده شود و او فراموش کند که بر من درود بفرستد خداوند راه او را سوی بهشت بیراهه می گرداند - . اصول کافی ٢: ۴٩۵ - .

**[ترجمه]

«١٣»

کا، الکافی مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ وَ عَلِیُّ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ سَهْلٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سُلَیْمَانَ عَنْ هَارُونَ بْنِ الْجَهْمِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام فِی حَدِیثٍ طَوِیلٍ فِی ذِکْرِ وَفَاهِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِیٍّ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهِمَا قَالَ فَلَمَّا أَنْ صُلِّیَ عَلَیْهِ حُمِلَ فَأُدْخِلَ الْمَسْجِدَ فَلَمَّا أُوقِفَ عَلَی قَبْرِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بَلَغَ عَائِشَهَ الْخَبَرُ وَ قِیلَ لَهَا إِنَّهُمْ قَدْ أَقْبَلُوا بِالْحَسَنِ بْنِ عَلِیٍّ علیهما السلام لِیُدْفَنَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَخَرَجَتْ مُبَادِرَهً عَلَی بَغْلٍ بِسَرْجٍ فَکَانَتْ أَوَّلَ امْرَأَهٍ رَکِبَتْ فِی الْإِسْلَامِ سَرْجاً فَوَقَفَتْ فَقَالَتْ نَحُّوا ابْنَکُمْ عَنْ بَیْتِی فَإِنَّهُ لَا یُدْفَنُ فِیهِ شَیْ ءٌ وَ لَا یُهْتَکُ عَلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله حِجَابُهُ فَقَالَ لَهَا الْحُسَیْنُ بْنُ عَلِیٍّ علیهما السلام قَدِیماً هَتَکْتِ أَنْتِ وَ أَبُوکِ حِجَابَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ أَدْخَلْتِ بَیْتَهُ مَنْ لَا یُحِبُّ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قُرْبَهُ وَ إِنَّ اللَّهَ سَائِلُکِ عَنْ ذَلِکِ یَا عَائِشَهُ إِنَّ أَخِی أَمَرَنِی أَنْ أُقَرِّبَهُ مِنْ أَبِیهِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لِیُحْدِثَ بِهِ عَهْداً وَ اعْلَمِی أَنَّ أَخِی أَعْلَمُ النَّاسِ بِاللَّهِ وَ رَسُولِهِ وَ أَعْلَمُ بِتَأْوِیلِ کِتَابِهِ مِنْ أَنْ یَهْتِکَ عَلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله سِتْرَهُ لِأَنَّ اللَّهَ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی یَقُولُ یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا لا تَدْخُلُوا بُیُوتَ النَّبِیِّ إِلَّا أَنْ یُؤْذَنَ لَکُمْ وَ قَدْ أَدْخَلْتِ أَنْتِ بَیْتَ رَسُولِ

اللَّهِ صلى الله عليه و آله الرِّجَالَ بِغَيْرِ إِذْنِهِ وَ قَدْ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لا تَرْفَعُوا أَصْواتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَ لَعَمْرِي لَقَدْ ضَرَبْتِ أَنْتِ لِأَبِيكِ وَ فَارُوقِهِ عِنْدَ أُذُنِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله الْمَعَاوِلَ وَ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ إِنَّ الَّذِينَ يَغُضُّونَ أَصْواتَهُمْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ أُولئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوى (۴) وَ لَعَمْرِي لَقَدْ أَدْخَلَ أَبُوكِ وَ فَارُوقُهُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله بِقُرْبِهِمَا مِنْهُ الْأَذَى وَ مَا رَعَيَا مِنْ حَقِّهِ مَا أَمَرَهُمَا اللَّهُ بِهِ عَلَى لِسَانِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَمْوَاتاً مَا حَرَّمَ مِنْهُمْ أَحْيَاءً وَ تَاللَّهِ يَا عَائِشَةُ

۱- أصول الكافی ۲: ۴۹۲.

۲- يدل على التأكيد فی الاهتمام بالصلاه عليه و التحفظ عن النسيان عنها.

۳- أصول الكافی ۲: ۴۹۵.

۴- تقدم ذكر موضع الآيه و غيرها فی صدر الباب.

لَوْ كَانَ هَذَا الَّذِی کَرِهْتِیهِ مِنْ دَفْنِ الْحَسَنِ علیه السلام عِنْدَ أَبِیهِ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهِمَا جَائِزاً فِیمَا بَیْنَنَا وَ بَیْنَ اللَّهِ لَعَلِمْتِ أَنَّهُ سَیُدْفَنُ وَ إِنْ رَغِمَ مَعْطِسُکِ (۱).

أقول: سیأتی أخبار الصلاه علیه صلی الله علیه و آله فی کتاب الدعاء و آداب الزیاره فی کتاب المزار و عدم الإشراف علی قبره صلی الله علیه و آله و سائر الآداب فی سائر أبواب الکتاب لا سیما فی أحوال زوجاته صلی الله علیه و آله.

**[ترجمه]کافی: در روایت محمد بن مسلم از امام محمد باقر علیه السلام در ضمن حدیثی طولانی در باب درگذشت امام حسن علیه السلام آمده که ایشان فرمود: وقتی بر پیکر پاک حضرت علیه السلام نماز خوانده شد ایشان را بر دوش آوردند و به مسجد درآوردند. چون ایشان را بر مزار رسول خدا صلّی الله علیه و آله ایستاندند این خبر را به عایشه رساندند و به او گفتند: آنان حسن بن علی علیه السلام را آورده‌اند تا کنار رسول خدا صلّی الله علیه و آله به خاک بسپارند. . او روی استر زین کرده ای نشست و با شتاب بیرون شد واو نخستین زنی بود که پس از اسلام بر زین نشست. آن‌گاه آمد و ایستاد و گفت: پسرتان را از خانه من دور کنید! هیچ چیز در آن به خاک سپرده نمی‌شود و نباید پرده رسول خدا صلّی الله علیه و آله دریده شود . امام حسین علیه السلام به او فرمود: پیشتر تو با پدرت پرده رسول خدا صلّی الله علیه و آله را دریدی و به خانه حضرتش کسی را درآوردی که ایشان دوست نداشت نزدیک او باشد، خداوند در این باره از تو بازخواست خواهد کرد ای عایشه! برادر من به من دستور داد تا او را نزد پدرش رسول خدا صلّی الله علیه و آله بیاورم تا عهدش با او تازه شود. بدان که برادرم بیش از همگان خدا و رسول او صلّی الله علیه و آله را می‌شناخت و او به تأویل کتاب خدا داناتر از آن بود که پرده رسول خدا صلّی الله علیه و آله را بدرد، چراکه خداوند تبارک و تعالی می‌فرماید: «یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا لا تَدْخُلُوا بُیُوتَ النَّبِیِّ إِلَّا أَنْ یُؤْذَنَ لَکُمْ» اما تو بدون اجازه رسول خدا صلّی الله علیه و آله مردانی را به خانه ایشان آوردی، خداوند عزّ و جلّ فرموده: «یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا لا تَرْفَعُوا أَصْواتَکُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِیِ» اما به جان خودم سوگند تو برای پدرت و فاروقش کنار گوش رسول خدا صلّی الله علیه و آله کلنگ‌ها زدی، خداوند عزّ و جلّ فرموده: «إِنَّ الَّذِینَ یَغُضُّونَ أَصْواتَهُمْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ أُولئِکَ الَّذِینَ امْتَحَنَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوی» به جان خودم سوگند پدر تو و فاروقش با نزدیک کردن (جسد) خودشان به رسول خدا صلّی الله علیه و آله او را آزار دادند و حق او را در آنچه خداوند بر زبان رسولش به آنان فرموده بود رعایت نکردند: خداوند آن‌چه را برای مومنان در حال حیاتشان حرام کرده پس از مرگشان نیز حرام کرده است. ای عایشه!

ص: ۳۱

به خدا سوگند اگر خاکسپاری حسن علیه السلام نزد پدرش، که تو خوش نمی‌داری، در آن‌چه که میان ما و خداوند است جایز می‌بود می‌دیدی که او این‌جا به خاک سپرده می‌شد گرچه علی رغم میل تو باشد.

می‌گویم: اخبار درود فرستادن بر پیامبر صلّی الله علیه و آله در کتاب دعا و آداب زیارت ایشان در کتاب مزار خواهد آمد و اخبار عدم اشراف بر مزار پیامبر صلّی الله علیه و آله و بقیه آداب در این باره در دیگر ابواب کتاب خواهد آمد به ویژه در بیان احوال همسران حضرت صلّی الله علیه و آله .

**[ترجمه]

وَ قَالَ الْقَاضِی فِی الشِّفَاءِ فِی ذِکْرِ عَادَهِ الصَّحَابَهِ فِی تَوْقِیرِهِ صلی الله علیه و آله قَالَ رَوَی أُسَامَهُ بْنُ شَرِیکٍ أَتَیْتُ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله وَ أَصْحَابُهُ حَوْلَهُ کَأَنَّمَا عَلَی رُءُوسِهِمُ الطَّیْرُ.

وَ قَالَ عُرْوَهُ بْنُ مَسْعُودٍ حِینَ وَجَّهَتْهُ قُرَیْشٌ عَامَ الْقَضِیَّهِ إِلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ رَأَی مِنْ تَعْظِیمِ أَصْحَابِهِ لَهُ وَ أَنَّهُ لَا یَتَوَضَّأُ إِلَّا ابْتَدَرُوا وَضُوءَهُ وَ کَادُوا یَقْتُلُونَ عَلَیْهِ وَ لَا یَبْصُقُ بُصَاقاً وَ لَا یَتَنَخَّمُ نُخَامَهً إِلَّا تَلَقَّوْهَا بِأَکُفِّهِمْ فَدَلَکُوا بِهَا وُجُوهَهُمْ وَ أَجْسَادَهُمْ وَ لَا تَسْقُطُ مِنْهُ شَعْرَهٌ إِلَّا ابْتَدَرُوهَا وَ إِذَا أَمَرَهُمْ بِأَمْرٍ ابْتَدَرُوا أَمْرَهُ وَ إِذَا تَکَلَّمَ خَفَضُوا أَصْوَاتَهُمْ عِنْدَهُ وَ مَا یُحِدُّونَ النَّظَرَ إِلَیْهِ تَعْظِیماً لَهُ فَلَمَّا رَجَعَ إِلَی قُرَیْشٍ قَالَ یَا مَعْشَرَ قُرَیْشٍ إِنِّی أَتَیْتُ کِسْرَی فِی مُلْکِهِ وَ قَیْصَرَ فِی مُلْکِهِ وَ النَّجَاشِیَّ فِی مُلْکِهِ وَ إِنِّی وَ اللَّهِ مَا رَأَیْتُ مَلِکاً فِی قَوْمٍ قَطُّ مِثْلَ مُحَمَّدٍ فِی أَصْحَابِهِ.

وَ عَنْ أَنَسٍ لَقَدْ رَأَیْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ الْحَلَّاقُ یَحْلِقُهُ وَ أَطَافَ بِهِ أَصْحَابُهُ فَمَا یُرِیدُونَ أَنْ یَقَعَ شَعْرَهُ إِلَّا فِی یَدِ رَجُلٍ.

وَ فِی حَدِیثِ قَیْلَهَ فَلَمَّا رَأَیْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله جَالِساً الْقُرْفُصَاءَ أُرْعِدْتُ مِنَ الْفَرَقِ هَیْبَهً لَهُ وَ تَعْظِیماً.

-وَ فِی حَدِیثِ الْمُغِیرَهِ کَانَ أَصْحَابُ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَقْرَعُونَ بَابَهُ بِالْأَظَافِیرِ.

وَ قَالَ الْبَرَاءُ بْنُ عَازِبٍ لَقَدْ کُنْتُ أُرِیدُ أَنْ أَسْأَلَ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله عَنِ الْأَمْرِ فَأُؤَخِّرُهُ سِنِینَ مِنْ هَیْبَتِهِ ثُمَّ قَالَ وَ اعْلَمْ أَنَّ حُرْمَهَ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله بَعْدَ مَوْتِهِ وَ تَوْقِیرَهُ وَ تَعْظِیمَهُ لَازِمٌ کَمَا کَانَ حَالَ حَیَاتِهِ وَ ذَلِکَ عِنْدَ ذِکْرِهِ صلی الله علیه و آله وَ ذِکْرِ حَدِیثِهِ وَ سُنَّتِهِ وَ سَمَاعِ اسْمِهِ وَ سِیرَتِهِ وَ مُعَامَلَهِ آلِهِ وَ عِتْرَتِهِ وَ تَعْظِیمِ أَهْلِ بَیْتِهِ وَ صَحَابَتِهِ.

وَ عَنِ ابْنِ حُمَیْدٍ قَالَ: نَاظَرَ أَبُو جَعْفَرٍ الْمَنْصُورُ مَالِکاً فِی مَسْجِدِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالَ

ص: ۳۲

۱- أصول الکافی ۱: ۳۰۲ و ۳۰۳.

لَهُ مَالِكٌ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ لَا تَرْفَعْ صَوْتَكَ فِي هَذَا الْمَسْجِدِ فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ أَدَّبَ قَوْماً فَقَالَ لا تَرْفَعُوا أَصْواتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ الْآيَةَ وَ مَدَحَ قَوْماً فَقَالَ إِنَّ الَّذِينَ يَغُضُّونَ أَصْواتَهُمْ الْآيَةَ وَ ذَمَّ قَوْماً فَقَالَ إِنَّ الَّذِينَ يُنادُونَكَ مِنْ وَراءِ الْحُجُراتِ (۱) وَ إِنَّ حُرْمَتَهُ مَيِّتاً كَحُرْمَتِهِ حَيّاً.

وَ قَالَ مُصْعَبُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ مَالِكٌ وَ لَقَدْ كُنْتُ أَرَى جَعْفَرَ بْنَ مُحَمَّدٍ علیهما السلام وَ كَانَ كَثِيرَ الدُّعَابَةِ وَ التَّبَسُّم فَإِذَا ذُكِرَ عِنْدَهُ النَّبِيُّ صلى الله علیه و آله اصْفَرَّ وَ مَا رَأَيْتُ يُحَدِّثُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله علیه و آله إِلَّا عَلَى طَهَارَةٍ وَ قَدْ كُنْتُ أَخْتَلِفُ (۲) إِلَيْهِ زَمَاناً فَمَا كُنْتُ أَرَاهُ إِلَّا عَلَى ثَلَاثِ خِصَالٍ إِمَّا مُصَلِّياً وَ إِمَّا صَامِتاً وَ إِمَّا يَقْرَأُ الْقُرْآنَ وَ لَا يَتَكَلَّمُ فِيمَا لَا يَعْنِيهِ وَ كَانَ مِنَ الْعُلَمَاءِ وَ الْعُبَّادِ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ (۳).

**[ترجمه]قاضی در الشفاء در بیان عادت صحابه در احترام به پیامبر صلّی الله علیه و آله از اُسامه بن شریک روایت کرده که وی می گوید: نزد پیامبر صلّی الله علیه و آله آمدم و دیدم اصحاب حضرت چنان بی حرکت گرد ایشان نشسته‌اند که انگار روی سرهایشان پرنده نشسته است.

عُروَه بن مسعود گفته وقتی قریشیان در «عام القضیّه» او را به سوی رسول خدا صلّی الله علیه و آله می‌فرستند، او از اصحاب پیامبر صلّی الله علیه و آله رفتار بسیاری در بزرگداشت حضرت می‌بیند. از آن جمله: هرگاه او وضو می گرفت آنان چنان سوی قطره‌های وضویش می‌شتافتند که نزدیک بود یکدیگر را بکشند، هرگاه آب دهان و سینه‌اش را خارج می کرد آنان با دستانشان آن آب را برمی‌داشتند و به چهره‌ها و بدن‌های خود می کشیدند، هرگاه تار مویی از او می‌افتاد آنان به سوی آن مو می‌شتافتند، هرگاه دستوری به آنان می‌داد در انجامش از هم پیشی می گرفتند، وقتی سخن می گفت صدایشان را نزد او پایین می‌آوردند، از روی احترام به او خیره نمی‌شدند. وقتی او نزد قریشیان برمی گرد می گوید: ای قریشیان! من نزد کسری در قلمروش و نزد قیصر در قلمروش و نزد نجاشی در قلمروش رفته‌ام اما به خدا سوگند هرگز هیچ پادشاهی را ندیده‌ام که در میان قومش همانند محمد در میان یارانش باشد.

و از انس روایت شده: رسول خدا صلّی الله علیه و آله را دیدم که سلمانی داشت موهایش را کوتاه می کرد. اصحاب حضرت صلّی الله علیه و آله گرد ایشان را گرفته بودند و هر آن‌چه از موهایش می‌ریخت در دست مردی قرار می گرفت.

و در روایت قَیله آمده: وقتی رسول خدا صلّی الله علیه و آله را دیدم که که در حالت چمپاتمه نشسته بود از هیبت حضرت و عظمت ایشان از بیم به خود لرزیدم.

و در روایت مُغیره آمده: اصحاب رسول خدا صلّی الله علیه و آله با ناخن‌هایشان در خانه ایشان را می‌زدند.

و بَراء بن عازب گفته: می‌خواستم از رسول خدا صلّی الله علیه و آله درباره موضوعی سوال کنم اما از هیبت حضرت صلّی الله علیه و آله سال‌ها آن را به تاخیر انداختم. بدان که حرمت و احترام و بزرگداشت پیامبر صلّی الله علیه و آله پس از درگذشت حضرت همچون زمان حیات ایشان لازم است و آن به هنگامی است که از حضرت صلّی الله علیه و آله و یا از حدیث و سنت ایشان یاد شود و یا سخن از اسم و سیرت ایشان شنیده شود و یا تعاملی با خاندان و عترت ایشان صورت گیرد و تعظیم اهل

بیت و صحابه پیامبر نیز لازم است .

از ابن حمید روایت شده: منصور در مسجد رسول خدا صلّی الله علیه و آله داشت با مالک بحث می‌کرد. مالک به او گفت:

ص: ۳۲

ای امیر المومنین! در این مسجد صدایت را بلند نکن، چراکه خداوند عزّ و جلّ قومی را ادب آموخت و فرمود: «لا تَرْفَعُوا أَصْواتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِي» و قومی را ستود و فرمود: «إِنَّ الَّذِينَ يَغُضُّونَ أَصْواتَهُمْ» و قومی را نکوهید و فرمود: «إِنَّ الَّذِينَ يُنادُونَكَ مِنْ وَراءِ الْحُجُراتِ»؛ همانا حرمت پیامبر صلّی الله علیه و آله پس از درگذشت حضرت همانند حرمت ایشان در زمان حیاتش است.

از مالک روایت شده که وی گفت: می‌دیدم که امام جعفر صادق علیه السلام با این‌که بسیار مزاح می‌کرد و تبسم بر لب داشت، وقتی در حضورش از پیامبر صلّی الله علیه و آله یاد می‌شد رنگش زرد می‌گشت. هرگز ندیدم ایشان جز با وضو درباره رسول خدا صلّی الله علیه و آله سخن گوید. من مدت زمانی نزد ایشان رفت و آمد می‌کردم و همواره ایشان را در سه حال می‌دیدم: یا در نماز بود یا ساکت بود و یا قرآن می‌خواند. درباره مطلبی که به ایشان مربوط نبود سخن نمی‌گفت و از جمله عالمان و عابدانی بود که از خداوند عزّ و جلّ پروا دارند - . شرح الشفاء ۱: ۶۷- ۷۲ - .

**[ترجمه]

۱۵- ن، عيون أخبار الرضا عليه السلام بِالْإِسْنَادِ إِلَى دَارِمٍ (۴) عَنِ الرِّضَا عليه السلام قَالَ: سَمِعْتُ أَبِي يُحَدِّثُ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ عليه السلام عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ فِي قُبَّةٍ مِنْ أَدَمٍ وَ قَدْ رَأَيْتُ بِلَالًا الْحَبَشِيَّ وَ قَدْ خَرَجَ مِنْ عِنْدِهِ وَ مَعَهُ فَضْلُ وَضُوءِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَابْتَدَرَهُ النَّاسُ فَمَنْ أَصَابَ مِنْهُ شَيْئاً تَمَسَّحَ بِهِ وَجْهَهُ وَ مَنْ لَمْ يُصِبْ مِنْهُ شَيْئاً أَخَذَ مِنْ يَدَيْ صَاحِبِهِ فَمَسَحَ بِهِ وَجْهَهُ وَ كَذَلِكَ فُعِلَ بِفَضْلِ وَضُوءِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام (۵).

**[ترجمه]و ۱۵. عيون أخبار الرضا علیه السلام : از امام رضا علیه السلام روایت شده که ایشان فرمود: شنیدم پدرم علیه السلام از پدر بزرگوار خود از جدّ بزرگوار ایشان علیه السلام از جابر بن عبدالله نقل می‌فرمود که وی گفته: رسول خدا صلّی الله علیه و آله در سایه‌بانی از پوست نشسته بود. دیدم بلال حبشی از نزد ایشان بیرون آمد و باقی‌مانده آب وضوی پیامبر صلّی الله علیه و آله را با خود آورد. در آن دم مردم شتافتند و هر کس مقداری از آب به وی می‌رسید چهره‌اش را با آن مسح می‌کرد و هر که چیزی به او نمی‌رسید از آب دستان دوستش می‌گرفت و چهره خود را با آن مسح می‌کرد. با باقی مانده آب وضوی امیرمومنان علیه السلام نیز همین کار را می‌کردند - . عيون أخبار الرضا: ۲۲۷ - .

**[ترجمه]

طب، طب الأئمه عليهم السلام مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ عَنْ فَضَالَهَ عَنْ إِسْمَاعِيلَ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِيهِ عليه السلام قَالَ: مَا اشْتَکَی رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَجَعاً قَطُّ إِلَّا کَانَ مَفْزَعُهُ إِلَی الْحِجَامَهِ.

وَ قَالَ أَبُو ظَبْيَهَ حَجَمْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ أَعْطَانِی دِينَاراً وَ شَرِبْتُ دَمَهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَ شَرِبْتَ (۶) قُلْتُ نَعَمْ قَالَ وَ مَا حَمَلَکَ عَلَی ذَلِکَ قُلْتُ أَتَبَرَّکُ بِهِ قَالَ أَخَذْتَ أَمَاناً مِنَ الْأَوْجَاعِ وَ الْأَسْقَامِ وَ الْفَقْرِ وَ الْفَاقَهِ وَ اللَّهِ مَا تَمَسُّکَ النَّارُ أَبَداً (۷).

ص: ۳۳

۱- تقدم ذکر موضع الآيات فی صدر الباب.

۲- اختلف إلی المکان: تردد.

۳- شرح الشفاء ۱: ۶۷- ۷۲.

۴- تقدم إسناد دارم فی ج ۱: ۵۲. راجعه.

۵- عيون أخبار الرضا: ۲۲۷.

۶- فی المصدر: أشربته؟.

۷- طبّ الأئمّه: ۶۹ و ۷۰.

**[ترجمه]طب الأئمه علیهم السلام : امام جعفر صادق علیه السلام از پدر بزرگوارش نقل کرد که ایشان فرمود: رسول خدا صلّی الله علیه و آله هرگز به دردی مبتلا نشد جز این‌که سوی حجامت پناه می‌برد.

و ابو طَیبه می‌گوید: من رسول خدا صلّی الله علیه و آله را حجامت کردم و حضرت دیناری به من داد. من خون ایشان را نوشیدم. رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود: نوشیدی ؟! عرض کردم: بله. فرمود: چرا این کار را کردی؟ عرض کردم: از آن تبرّک جستم. فرمود: از همه دردها و مرض‌ها و فقر و تنگدستی امان یافتی، به خدا سوگند هرگز آتش تو را لمس نخواهد کرد - . طب الأئمه: ۶۹- ۷۰ - .

ص: ۳۳

**[ترجمه]

باب ۱۵ عصمته و تأویل بعض ما یوهم خلاف ذلک

الآیات

البقره: «وَ لَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْواءَهُمْ بَعْدَ الَّذِی جاءَکَ مِنَ الْعِلْمِ ما لَکَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِیٍّ وَ لا نَصِیرٍ»(۱۲۰) (و قال تعالی): «وَ لَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْواءَهُمْ مِنْ بَعْدِ ما جاءَکَ مِنَ الْعِلْمِ إِنَّکَ إِذاً لَمِنَ الظَّالِمِینَ»(۱۴۵) (و قال تعالی): «الْحَقُّ مِنْ رَبِّکَ فَلا تَکُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِینَ»(۱۴۷)

آل عمران: «الْحَقُّ مِنْ رَبِّکَ فَلا تَکُنْ مِنَ الْمُمْتَرِینَ»(۶۰) (و قال تعالی): «لَیْسَ لَکَ مِنَ الْأَمْرِ شَیْ ءٌ أَوْ یَتُوبَ عَلَیْهِمْ أَوْ یُعَذِّبَهُمْ فَإِنَّهُمْ ظالِمُونَ»(۱۲۸)

النساء: «إِنَّا أَنْزَلْنا إِلَیْکَ الْکِتابَ بِالْحَقِّ لِتَحْکُمَ بَیْنَ النَّاسِ بِما أَراکَ اللَّهُ وَ لا تَکُنْ لِلْخائِنِینَ خَصِیماً* وَ اسْتَغْفِرِ اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ کانَ غَفُوراً رَحِیماً* وَ لا تُجادِلْ عَنِ الَّذِینَ یَخْتانُونَ أَنْفُسَهُمْ إِنَّ اللَّهَ لا یُحِبُّ مَنْ کانَ خَوَّاناً أَثِیماً»(۱۰۵-۱۰۷) (إلی قوله تعالی): «وَ لَوْ لا فَضْلُ اللَّهِ عَلَیْکَ وَ رَحْمَتُهُ لَهَمَّتْ طائِفَةٌ مِنْهُمْ أَنْ یُضِلُّوکَ وَ ما یُضِلُّونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَ ما یَضُرُّونَکَ مِنْ شَیْ ءٍ وَ أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَیْکَ الْکِتابَ وَ الْحِکْمَةَ وَ عَلَّمَکَ ما لَمْ تَکُنْ تَعْلَمُ وَ کانَ فَضْلُ اللَّهِ عَلَیْکَ عَظِیماً»(۱۱۲)

الأنعام: «وَ إِنْ کانَ کَبُرَ عَلَیْکَ إِعْراضُهُمْ فَإِنِ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَبْتَغِیَ نَفَقاً فِی الْأَرْضِ أَوْ سُلَّماً فِی السَّماءِ فَتَأْتِیَهُمْ بِآیَةٍ وَ لَوْ شاءَ اللَّهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَی الْهُدی فَلا تَکُونَنَّ مِنَ الْجاهِلِینَ»(۳۵)

(و قال تعالی): «وَ لا تَطْرُدِ الَّذِینَ یَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَداةِ وَ الْعَشِیِّ یُرِیدُونَ وَجْهَهُ ما عَلَیْکَ مِنْ حِسابِهِمْ مِنْ شَیْ ءٍ وَ ما مِنْ حِسابِکَ عَلَیْهِمْ مِنْ شَیْ ءٍ فَتَطْرُدَهُمْ فَتَکُونَ مِنَ الظَّالِمِینَ* وَ کَذلِکَ فَتَنَّا بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لِیَقُولُوا أَ هؤُلاءِ مَنَّ اللَّهُ عَلَیْهِمْ مِنْ بَیْنِنا أَ لَیْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِالشَّاکِرِینَ»(۵۲-۵۳)

ص: ۳۴

الأعراف: «وَ إِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ»(۲۰۰)

الأنفال: «ما كانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرى حَتَّى يُثْخِنَ فِي الْأَرْضِ تُرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيا وَ اللَّهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ وَ اللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ* لَوْ لا كِتابٌ مِنَ اللَّهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيما أَخَذْتُمْ عَذابٌ عَظِيمٌ»(۶۷-۶۸)

التوبه: «عَفَا اللَّهُ عَنْكَ لِمَ أَذِنْتَ لَهُمْ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَ تَعْلَمَ الْكاذِبِينَ»(۴۳)

يونس: «فَإِنْ كُنْتَ فِي شَكٍّ مِمَّا أَنْزَلْنا إِلَيْكَ فَسْئَلِ الَّذِينَ يَقْرَؤُنَ الْكِتابَ مِنْ قَبْلِكَ لَقَدْ جاءَكَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ* وَ لا تَكُونَنَّ مِنَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآياتِ اللَّهِ فَتَكُونَ مِنَ الْخاسِرِينَ»(۹۴-۹۵)

هود: «فَلا تَكُ فِي مِرْيَةٍ مِمَّا يَعْبُدُ هؤُلاءِ ما يَعْبُدُونَ إِلَّا كَما يَعْبُدُ آباؤُهُمْ مِنْ قَبْلُ وَ إِنَّا لَمُوَفُّوهُمْ نَصِيبَهُمْ غَيْرَ مَنْقُوصٍ»(۱۰۹) (إلى قوله): «فَاسْتَقِمْ كَما أُمِرْتَ وَ مَنْ تابَ مَعَكَ وَ لا تَطْغَوْا إِنَّهُ بِما تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ»(۱۱۲)

الرعد: «وَ لَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْواءَهُمْ بَعْدَ ما جاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ ما لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَ لا واقٍ»(۳۷)

الإسراء: «لا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ إِلهاً آخَرَ فَتَقْعُدَ مَذْمُوماً مَخْذُولًا»(۲۲) (و قال تعالى): «وَ لا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ إِلهاً آخَرَ فَتُلْقى فِي جَهَنَّمَ مَلُوماً مَدْحُوراً»(۳۹)

(و قال سبحانه): «وَ إِنْ كادُوا لَيَفْتِنُونَكَ عَنِ الَّذِي أَوْحَيْنا إِلَيْكَ لِتَفْتَرِيَ عَلَيْنا غَيْرَهُ وَ إِذاً لَاتَّخَذُوكَ خَلِيلًا* وَ لَوْ لا أَنْ ثَبَّتْناكَ لَقَدْ كِدْتَ تَرْكَنُ إِلَيْهِمْ شَيْئاً قَلِيلًا* إِذاً لَأَذَقْناكَ ضِعْفَ الْحَياةِ وَ ضِعْفَ الْمَماتِ ثُمَّ لا تَجِدُ لَكَ عَلَيْنا نَصِيراً»(۷۳-۷۵) (و قال تعالى): «وَ لَئِنْ شِئْنا لَنَذْهَبَنَّ بِالَّذِي أَوْحَيْنا إِلَيْكَ ثُمَّ لا تَجِدُ لَكَ بِهِ عَلَيْنا وَكِيلًا* إِلَّا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ إِنَّ فَضْلَهُ كانَ عَلَيْكَ كَبِيراً»(۸۶-۸۷)

الحج: «وَ ما أَرْسَلْنا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَ لا نَبِيٍّ إِلَّا إِذا تَمَنَّى أَلْقَى الشَّيْطانُ فِي أُمْنِيَّتِهِ فَيَنْسَخُ اللَّهُ ما يُلْقِي الشَّيْطانُ ثُمَّ يُحْكِمُ اللَّهُ آياتِهِ وَ اللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ* لِيَجْعَلَ ما

يُلْقِي الشَّيْطانُ فِتْنَةً لِلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَ الْقاسِيَهِ قُلُوبُهُمْ وَ إِنَّ الظَّالِمِينَ لَفِي شِقاقٍ بَعِيدٍ* وَ لِيَعْلَمَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَيُؤْمِنُوا بِهِ فَتُخْبِتَ لَهُ قُلُوبُهُمْ وَ إِنَّ اللَّهَ لَهادِ الَّذِينَ آمَنُوا إِلى صِراطٍ مُسْتَقِيمٍ»(۵۲-۵۴)

الشعراء: «فَلا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلهاً آخَرَ فَتَكُونَ مِنَ الْمُعَذَّبِينَ»(۲۱۳)

القصص: «وَ ما كُنْتَ تَرْجُوا أَنْ يُلْقى إِلَيْكَ الْكِتابُ إِلَّا رَحْمَهً مِنْ رَبِّكَ فَلا تَكُونَنَّ ظَهِيراً لِلْكافِرِينَ* وَ لا يَصُدُّنَّكَ عَنْ آياتِ اللَّهِ بَعْدَ إِذْ أُنْزِلَتْ إِلَيْكَ وَ ادْعُ إِلى رَبِّكَ وَ لا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ* وَ لا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلهاً آخَرَ لا إِلهَ إِلَّا هُوَ»(۸۶-۸۸)

الأحزاب: «وَ إِذْ تَقُولُ لِلَّذِي أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَ اتَّقِ اللَّهَ وَ تُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ وَ تَخْشَى النَّاسَ وَ اللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشاهُ»(۳۷)

سبأ: «قُلْ إِنْ ضَلَلْتُ فَإِنَّما أَضِلُّ عَلى نَفْسِي وَ إِنِ اهْتَدَيْتُ فَبِما يُوحِي إِلَيَّ رَبِّي إِنَّهُ سَمِيعٌ قَرِيبٌ»(۵۰)

الزمر: «وَ لَقَدْ أُوحِيَ إِلَيْكَ وَ إِلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ لَئِنْ أَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْخاسِرِينَ»(۶۵) حمعسق: «أَمْ يَقُولُونَ افْتَرى عَلَى اللَّهِ كَذِباً فَإِنْ يَشَإِ اللَّهُ يَخْتِمْ عَلى قَلْبِكَ»(۲۴)

الزخرف: «وَ سْئَلْ مَنْ أَرْسَلْنا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رُسُلِنا أَ جَعَلْنا مِنْ دُونِ الرَّحْمنِ آلِهَهً يُعْبَدُونَ»(۴۵) (و قال تعالى): «قُلْ إِنْ كانَ لِلرَّحْمنِ وَلَدٌ فَأَنَا أَوَّلُ الْعابِدِينَ»(۸۱)

الجاثيه: «ثُمَّ جَعَلْناكَ عَلى شَرِيعَهٍ مِنَ الْأَمْرِ فَاتَّبِعْها وَ لا تَتَّبِعْ أَهْواءَ الَّذِينَ لا يُوقِنُونَ- (۱) إِنَّهُمْ لَنْ يُغْنُوا عَنْكَ مِنَ اللَّهِ شَيْئاً»(۱۸-۱۹)

الفتح: «لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ ما تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَ ما تَأَخَّرَ»(۲)

النجم: «وَ ما يَنْطِقُ عَنِ الْهَوى* إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحى»(۲-۳)

التحريم: «يا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ ما أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ تَبْتَغِي مَرْضاتَ أَزْواجِكَ وَ اللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ»(۱)

ص: ۳۶

۱- هكذا فى النسخ، و الصحيح كما فى المصحف الشريف: لا يعلمون.

عبس: «عَبَسَ وَ تَوَلّی* أَنْ جاءَهُ الْأَعْمی* وَ ما یُدْرِیکَ لَعَلَّهُ یَزَّکّی* أَوْ یَذَّکَّرُ فَتَنْفَعَهُ الذِّکْری* أَمَّا مَنِ اسْتَغْنی* فَأَنْتَ لَهُ تَصَدّی *وَ ما عَلَیْکَ أَلَّا یَزَّکّی* وَ أَمّا مَنْ جاءَکَ یَسْعی* وَ هُوَ یَخْشی* فَأَنْتَ عَنْهُ تَلَهّی* کَلّا إِنَّها تَذْکِرَةٌ *فَمَنْ شاءَ ذَکَرَهُ»(۱-۱۲)

lt;meta info="- وَ لَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْواءَهُمْ بَعْدَ الَّذِی جاءَکَ مِنَ الْعِلْمِ ما لَکَ مِنَ اللّهِ مِنْ وَلِیٍّ وَ لا نَصِیرٍ - . بقره / ۱۲۰ -

{و چنانچه پس از آن علمی که تو را حاصل شد باز از هوسهای آنان پیروی کنی در برابر خدا سرور و یاوری نخواهی داشت.}

- وَ لَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْواءَهُمْ مِنْ بَعْدِ ما جاءَکَ مِنَ الْعِلْمِ إِنَّکَ إِذاً لَمِنَ الظّالِمِینَ - . بقره / ۱۴۵ -

{و پس از علمی که تو را [حاصل] آمده اگر از هوسهای ایشان پیروی کنی در آن صورت جدا از ستمکاران خواهی بود.}

- الْحَقُّ مِنْ رَبِّکَ فَلا تَکُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِینَ - . بقره / ۱۴۷ -

{حق از جانب پروردگار توست پس مبادا از تردیدکنندگان باشی.}

- الْحَقُّ مِنْ رَبِّکَ فَلا تَکُنْ مِنَ الْمُمْتَرِینَ - . آل عمران / ۶۰ -

{حق از جانب پروردگار تو است پس از تردیدکنندگان مباش.}

لَیْسَ لَکَ مِنَ الْأَمْرِ شَیْ ءٌ أَوْ یَتُوبَ عَلَیْهِمْ أَوْ یُعَذِّبَهُمْ فَإِنَّهُمْ ظالِمُونَ - . آل عمران / ۱۲۸ -

{هیچ یک از این کارها در اختیار تو نیست یا [خدا] بر آنان می بخشاید یا عذابشان می کند زیرا آنان ستمکارند.}

- إِنَّا أَنزَلْنَا إِلَیْکَ الْکِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْکُمَ بَیْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَاکَ اللّهُ وَلاَ تَکُن لِّلْخَآئِنِینَ خَصِیمًا * وَاسْتَغْفِرِ اللّهِ إِنَّ اللّهَ کَانَ غَفُورًا رَّحِیمًا * وَلاَ تُجَادِلْ عَنِ الَّذِینَ یَخْتَانُونَ أَنفُسَهُمْ إِنَّ اللّهَ لاَ یُحِبُّ مَن کَانَ خَوَّانًا أَثِیمًا * یَسْتَخْفُونَ مِنَ النَّاسِ وَلاَ یَسْتَخْفُونَ مِنَ اللّهِ وَهُوَ مَعَهُمْ إِذْ یُبَیِّتُونَ مَا لاَ یَرْضَی مِنَ الْقَوْلِ وَکَانَ اللّهُ بِمَا یَعْمَلُونَ مُحِیطًا * هَاأَنتُمْ هَؤُلاء جَادَلْتُمْ عَنْهُمْ فِی الْحَیَاةِ الدُّنْیَا فَمَن یُجَادِلُ اللّهَ عَنْهُمْ یَوْمَ الْقِیَامَةِ أَم مَّن یَکُونُ عَلَیْهِمْ وَکِیلاً * وَمَن یَعْمَلْ سُوءًا أَوْ یَظْلِمْ نَفْسَهُ ثُمَّ یَسْتَغْفِرِ اللّهَ یَجِدِ اللّهَ غَفُورًا رَّحِیمًا * وَمَن یَکْسِبْ إِثْمًا فَإِنَّمَا یَکْسِبُهُ عَلَی نَفْسِهِ وَکَانَ اللّهُ عَلِیمًا حَکِیمًا * وَمَن یَکْسِبْ خَطِیئَةً أَوْ إِثْمًا ثُمَّ یَرْمِ بِهِ بَرِیئًا فَقَدِ احْتَمَلَ بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُّبِینًا * وَلَوْلاَ فَضْلُ اللّهِ عَلَیْکَ وَرَحْمَتُهُ لَهَمَّت طَّآئِفَةٌ مُّنْهُمْ أَن یُضِلُّوکَ وَمَا یُضِلُّونَ إِلاُّ أَنفُسَهُمْ وَمَا یَضُرُّونَکَ مِن شَیْءٍ وَأَنزَلَ اللّهُ عَلَیْکَ الْکِتَابَ وَالْحِکْمَةَ وَعَلَّمَکَ مَا لَمْ تَکُنْ تَعْلَمُ وَکَانَ فَضْلُ اللّهِ عَلَیْکَ عَظِیمًا - . نساء / ۱۰۵- ۱۱۳ -

{ما این کتاب را به حق بر تو نازل کردیم تا میان مردم به [موجب] آنچه خدا به تو آموخته داوری کنی و زنهار جانبدار خیانتکاران مباش. و از خدا آمرزش بخواه که خدا آمرزنده مهربان است. و از کسانی که به خویشتن خیانت می کنند دفاع مکن که خداوند هر کس را که خیانتگر و گناه پیشه باشد دوست ندارد. [کارهای ناروای خود را] از مردم پنهان می دارند و[لی نمی توانند] از خدا پنهان دارند و چون شبانگاه به چاره اندیشی می پردازند و سخنانی می گویند که وی [بدان] خشنود

نیست او با آنان است و خـدا به آنچه انجام می دهنـد همواره احاطه دارد. هان شـما همانان هستید که در زندگی دنیا از ایشان جانبداری کردید پس چه کسـی روز رستاخیز از آنان در برابر خدا جانبداری خواهد کرد یا چه کسی حمایتگر [و مدافع] آنان توانـد بود. و هر کس کار بـدی کنـد یا بر خویشـتن سـتم ورزد سپس از خـدا آمرزش بخواهد خدا را آمرزنده مهربان خواهد یافت. و هر کس گناهی مرتکب شود فقط آن را به زیان خود مرتکب شده و خدا همواره دانای سنجیده کار است. و هر کس خطـا یا گناهی مرتکب شود سـپس آن را به بی گناهی نسـبت دهـد قطعا بهتان و گناه آشـکاری بر دوش کشـیده است. و اگر فضل خدا و رحمت او بر تو نبود طایفه ای از ایشان آهنگ آن داشتند که تو را از راه به در کنند و[لی] جز خودشان [کسی] را گمراه نمی سازنـد و هیـچ گونه زیـانی به تو نمی رساننـد و خـدا کتـاب و حکمت بر تو نازل کرد و آنچه را نمی دانستی به تو آموخت و تفضل خدا بر تو همواره بزرگ بود.}

– وَ إِنْ کـانَ کَبُرَ عَلَيْکَ إِعْراضُـهُمْ فَإِنِ اسْـتَطَعْتَ أَنْ تَبْتَغِيَ نَفَقاً فِي الْأَرْضِ أَوْ سُـلَّماً فِي السَّماءِ فَتَأْتِيَهُمْ بِآيَةٍ وَ لَوْ شاءَ اللَّهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدى فَلا تَكُونَنَّ مِنَ الْجاهِلِينَ – . انعام / ۳۵ –

{و اگر اعراض کردن آنـان [از قرآن] بر تو گران است اگر می توانی نقبی در زمین یـا نردبانی در آسـمان بجویی تا معجزه ای [دیگر] برایشـان بیـاوری [پس چنین کن] و اگر خـدا می خواست قطعـا آنـان را بر هـدایت گرد می آورد پس زنهار از نادانان مباش.}

– وَ لا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَداةِ وَ الْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ ما عَلَيْکَ مِنْ حِسابِهِمْ مِنْ شَيْ ءٍ وَ ما مِنْ حِسابِکَ عَلَيْهِمْ مِنْ شَيْ ءٍ فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ * وَ كَذلِکَ فَتَنَّا بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لِيَقُولُوا أَ هؤُلاءِ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنْ بَيْنِنا أَ لَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِالشَّاكِرِينَ – . انعام / ۵۲– ۵۳ –

ص: ۳۴

{و کسانی را که پروردگار خود را بامـدادان و شامگاهان می خواننـد در حالی که خشـنودی او را می خواهنـد مران از حساب آنان چیزی بر عهـده تو نیست و از حساب تو [نیز] چیزی بر عهـده آنان نیست تا ایشان را برانی و از سـتمکاران باشـی. و بـدین گونه ما برخی از آنان را به برخی دیگر آزمودیم تا بگوینـد آیا اینانند که از میان ما خـدا بر ایشان منت نهاده است آیا خدا به [حال] سپاسگزاران داناتر نیست.}

– وَ إِمَّا يَنْزَغَنَّکَ مِنَ الشَّيْطانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ – . اعراف / ۲۰۰ –

{و اگر از شیطان وسوسه ای به تو رسد به خدا پناه ببر زیرا که او شنوای داناست.}

– ما كانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرى حَتَّى يُثْخِنَ فِي الْأَرْضِ تُرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيا وَ اللَّهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ وَ اللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ * لَوْ لا كِتابٌ مِنَ اللَّهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيما أَخَذْتُمْ عَذابٌ عَظِيمٌ – . انفال / ۶۷– ۶۸ –

{هیـچ پیامبری را سزاوار نیست که [برای اخذ سـربها از دشـمنان] اسیرانی بگیرد تا در زمین به طور کامل از آنان کشـتار کند

شما متاع دنیا را می خواهید و خدا آخرت را می خواهد و خدا شکست ناپذیر حکیم است. اگر در آنچه گرفته اید از جانب خدا نوشته ای نبود قطعا به شما عذابی بزرگ می رسید.}

- عَفَا اللَّهُ عَنْکَ لِمَ أَذِنْتَ لَهُمْ حَتَّى یَتَبَیَّنَ لَکَ الَّذِینَ صَدَقُوا وَ تَعْلَمَ الْکاذِبِینَ - . توبه / ۴۳ -

{خدایت ببخشاید چرا پیش از آنکه [حال] راستگویان بر تو روشن شود و دروغگویان را بازشناسی به آنان اجازه دادی.}

- فَإِنْ کُنْتَ فِی شَکٍّ مِمَّا أَنْزَلْنا إِلَیْکَ فَسْئَلِ الَّذِینَ یَقْرَؤُنَ الْکِتابَ مِنْ قَبْلِکَ لَقَدْ جاءَکَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّکَ فَلا تَکُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِینَ * وَ لا تَکُونَنَّ مِنَ الَّذِینَ کَذَّبُوا بِآیاتِ اللَّهِ فَتَکُونَ مِنَ الْخاسِرِینَ - . یونس / ۹۴- ۹۵ -

{و اگر از آنچه به سوی تو نازل کرده ایم در تردیدی از کسانی که پیش از تو کتاب [آسمانی] می خواندند بپرس قطعا حق از جانب پروردگارت به سوی تو آمده است پس زنهار از تردیدکنندگان مباش. و از کسانی که آیات ما را دروغ پنداشتند مباش که از زیانکاران خواهی بود.}

- وَلَقَدْ آتَیْنَا مُوسَى الْکِتَابَ فَاخْتُلِفَ فِیهِ وَلَوْلاَ کَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِن رَّبِّکَ لَقُضِیَ بَیْنَهُمْ وَإِنَّهُمْ لَفِی شَکٍّ مِّنْهُ مُرِیبٍ * وَإِنَّ کُـلاًّ لَّمَّا لَیُوَفِّیَنَّهُمْ رَبُّکَ أَعْمَالَهُمْ إِنَّهُ بِمَا یَعْمَلُونَ خَبِیرٌ * فَاسْتَقِمْ کَمَا أُمِرْتَ وَمَن تَابَ مَعَکَ وَلاَ تَطْغَوْاْ إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِیرٌ * وَلاَ تَرْکَنُواْ إِلَى الَّذِینَ ظَلَمُواْ فَتَمَسَّکُمُ النَّارُ وَمَا لَکُم مِّن دُونِ اللّهِ مِنْ أَوْلِیَاء ثُمَّ لاَ تُنصَرُونَ - . هود / ۱۱۰- ۱۱۳ -

{و به حقیقت ما به موسی کتاب [آسمانی] دادیم پس در مورد آن اختلاف شد و اگر از جانب پروردگارت وعده ای پیشی نگرفته بود قطعا میان آنها داوری شده بود و بی گمان آنان در باره آن در شکی بهتان آمیزند. و قطعا پروردگارت [نتیجه] اعمال هر یک را به تمام [و کمال] به آنان خواهد داد چرا که او به آنچه انجام می دهند آگاه است. پس همان گونه که دستور یافته ای ایستادگی کن و هر که با تو توبه کرده [نیز چنین کند] و طغیان مکنید که او به آنچه انجام می دهید بیناست. و به کسانی که ستم کرده اند متمایل مشوید که آتش [دوزخ] به شما می رسد و در برابر خدا برای شما دوستانی نخواهد بود و سرانجام یاری نخواهید شد.}

- وَ لَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْواءَهُمْ بَعْدَ ما جاءَکَ مِنَ الْعِلْمِ ما لَکَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِیٍّ وَ لا واقٍ - . رعد / ۳۷ -

{اگر پس از دانشی که به تو رسیده [باز] از هوسهای آنان پیروی کنی در برابر خدا هیچ دوست و حمایتگری نخواهی داشت.}

- لا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ إِلهاً آخَرَ فَتَقْعُدَ مَذْمُوماً مَخْذُولًا - . اسراء / ۲۲ -

{معبود دیگری با خدا قرار مده تا نکوهیده و وامانده بنشینی.}

- وَ لا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ إِلهاً آخَرَ فَتُلْقى فِی جَهَنَّمَ مَلُوماً مَدْحُوراً - . اسراء / ۳۹ -

{و با خدای یگانه معبودی دیگر قرار مده و گرنه حسرت زده و مطرود در جهنم افکنده خواهی شد.}

- وَإِنْ كادُوا لَيَفْتِنُونَكَ عَنِ الَّذِى أَوْحَيْنا إِلَيْكَ لِتَفْتَرِيَ عَلَيْنا غَيْرَهُ وَ إِذاً لَاتَّخَذُوكَ خَلِيلًا * وَ لَوْ لا أَنْ ثَبَّتْناكَ لَقَدْ كِدْتَ تَرْكَنُ إِلَيْهِمْ شَيْئاً قَلِيلًا * إِذاً لَأَذَقْناكَ ضِعْفَ الْحَياةِ وَ ضِعْفَ الْمَماتِ ثُمَّ لا تَجِدُ لَكَ عَلَيْنا نَصِيراً - . اسراء / ۷۳- ۷۵ -

{و چیزی نمانده بود که تو را از آنچه به سوی تو وحی کرده ایم گمراه کنند تا غیر از آن را بر ما ببندی و در آن صورت تو را به دوستی خود بگیرند. و اگر تو را استوار نمی داشتیم قطعا نزدیک بود کمی به سوی آنان متمایل شوی. در آن صورت حتما تو را دو برابر [در] زندگی و دو برابر [پس از] مرگ [عذاب] می چشانیدیم آنگاه در برابر ما برای خود یاوری نمی یافتی.}

- وَ لَئِنْ شِئْنا لَنَذْهَبَنَّ بِالَّذِى أَوْحَيْنا إِلَيْكَ ثُمَّ لا تَجِدُ لَكَ بِهِ عَلَيْنا وَكِيلًا * إِلَّا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ إِنَّ فَضْلَهُ كانَ عَلَيْكَ كَبِيراً - . اسراء / ۸۶- ۸۷ -

{و اگر بخواهیم قطعا آنچه را به تو وحی کرده ایم می بریم آنگاه برای [حفظ] آن در برابر ما برای خود مدافعی نمی یابی. مگر رحمتی از جانب پروردگارت [به تو برسد] زیرا فضل او بر تو همواره بسیار است.}

- وَ ما أَرْسَلْنا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَ لا نَبِيٍّ إِلَّا إِذا تَمَنَّى أَلْقَى الشَّيْطانُ فِى أُمْنِيَّتِهِ فَيَنْسَخُ اللَّهُ ما يُلْقِى الشَّيْطانُ ثُمَّ يُحْكِمُ اللَّهُ آياتِهِ وَ اللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ * لِيَجْعَلَ ما

يُلْقِى الشَّيْطانُ فِتْنَةً لِلَّذِينَ فِى قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَ الْقاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ وَ إِنَّ الظَّالِمِينَ لَفِى شِقاقٍ بَعِيدٍ * وَ لِيَعْلَمَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَيُؤْمِنُوا بِهِ فَتُخْبِتَ لَهُ قُلُوبُهُمْ وَ إِنَّ اللَّهَ لَهادِ الَّذِينَ آمَنُوا إِلى صِراطٍ مُسْتَقِيمٍ - . حج / ۵۲- ۵۴ -

{و پیش از تو [نیز] هیچ رسول و پیامبری را نفرستادیم جز اینکه هر گاه چیزی تلاوت مینمود شیطان در تلاوتش القای [شبهه] میکرد پس خدا آنچه را شیطان القا میکرد محو میگردانید سپس خدا آیات خود را استوار می‌ساخت و خدا دانای حکیم است. تا آنچه را که شیطان القا میکند برای کسانی که در دلهایشان بیماری است و [نیز] برای سنگدلان آزمایشی گرداند و ستمگران در ستیزهای بس دور و درازند. و تا آنان که دانش یافتهاند بدانند که این [قرآن] حق است [و] از جانب پروردگار توست و بدان ایمان آورند و دلهایشان برای او خاضع گردد و به راستی خداوند کسانی را که ایمان آوردهاند به سوی راهی راست راهبر است.}

- فَلا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلهاً آخَرَ فَتَكُونَ مِنَ الْمُعَذَّبِينَ - . شعراء / ۲۱۳ -

{پس با خدا خدای دیگر مخوان که از عذاب شدگان خواهی شد.}

- وَ ما كُنْتَ تَرْجُوا أَنْ يُلْقى إِلَيْكَ الْكِتابُ إِلَّا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ فَلا تَكُونَنَّ ظَهِيراً لِلْكافِرِينَ * وَ لا يَصُدُّنَّكَ عَنْ آياتِ اللَّهِ بَعْدَ إِذْ

أَنْزِلَتْ إِلَيْكَ وَ ادْعُ إِلى رَبِّكَ وَ لا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ * وَ لا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلهاً آخَرَ لا إِلَهَ إِلَّا هُوَ - . قصص / ۸۶- ۸۸ -

{و تو امیدوار نبودی که بر تو کتاب القا شود بلکه این رحمتی از پروردگار تو بود پس تو هرگز پشتیبان کافران مباش. و البته نباید تو را از آیات خدا بعد از آنکه بر تو نازل شده است باز دارند و به سوی پروردگارت دعوت کن و زنهار از مشرکان مباش. و با خدا معبودی دیگر مخوان خدایی جز او نیست.}

- وَ إِذْ تَقُولُ لِلَّذِی أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسِکْ عَلَيْکَ زَوْجَکَ وَ اتَّقِ اللَّهَ وَ تُخْفِی فِی نَفْسِکَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ وَ تَخْشَى النَّاسَ وَ اللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشاهُ - . احزاب / ۳۷ -

{و آنگاه که به کسی که خدا بر او نعمت ارزانی داشته بود و تو [نیز] به او نعمت داده بودی می گفتی همسرت را پیش خود نگاه دار و از خدا پروا بدار و آنچه را که خدا آشکارکننده آن بود در دل خود نهان می کردی و از مردم می ترسیدی با آنکه خدا سزاوارتر بود که از او بترسی.}

- قُلْ إِنْ ضَلَلْتُ فَإِنَّما أَضِلُّ عَلى نَفْسِی وَ إِنِ اهْتَدَيْتُ فَبِما يُوحِی إِلَيَّ رَبِّی إِنَّهُ سَمِيعٌ قَرِيبٌ - . سبأ / ۵۰ -

{بگو اگر گمراه شوم فقط به زیان خود گمراه شده ام و اگر هدایت یابم [این از برکت] چیزی است که پروردگارم به سویم وحی می کند که اوست شنوای نزدیک.}

- وَ لَقَدْ أُوحِیَ إِلَيْکَ وَ إِلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِکَ لَئِنْ أَشْرَکْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُکَ وَ لَتَکُونَنَّ مِنَ الْخاسِرِينَ - . زمر / ۶۵ -

{و قطعا به تو و به کسانی که پیش از تو بودند وحی شده است اگر شرک ورزی حتما کردارت تباه و مسلما از زیانکاران خواهی شد.}

- أَمْ يَقُولُونَ افْتَرى عَلَى اللَّهِ كَذِباً فَإِنْ يَشَإِ اللَّهُ يَخْتِمْ عَلى قَلْبِکَ - . شوری / ۲۴ -

{آیا می گویند بر خدا دروغی بسته است پس اگر خدا بخواهد بر دلت مهر می نهد.}

- وَ سْئَلْ مَنْ أَرْسَلْنا مِنْ قَبْلِکَ مِنْ رُسُلِنا أَ جَعَلْنا مِنْ دُونِ الرَّحْمنِ آلِهَةً يُعْبَدُونَ - . زخرف / ۴۵ -

{و از رسولان ما که پیش از تو گسیل داشتیم جویا شو آیا در برابر [خدای] رحمان خدایانی که مورد پرستش قرار گیرند مقرر داشته ایم.}

- قُلْ إِنْ كانَ لِلرَّحْمنِ وَلَدٌ فَأَنَا أَوَّلُ الْعابِدِينَ - . زخرف / ۸۱ -

{بگو اگر برای [خدای] رحمان فرزندی بود خود من نخستین پرستندگان بودم.}

- ثُمَّ جَعَلْناکَ عَلى شَرِيعَةٍ مِنَ الْأَمْرِ فَاتَّبِعْها وَ لا تَتَّبِعْ أَهْواءَ الَّذِينَ لا يَعْلَمُونَ * إِنَّهُمْ لَنْ يُغْنُوا عَنْکَ مِنَ اللَّهِ شَيْئاً - . جاثیه / ۱۸-

{سپس تو را در طريقه آيينى [كه ناشى] از امر [خداست] نهاديم پس آن را پيروى كن و هوسهاى كسانى را كه نمى دانند پيروى مكن. آنان هرگز در برابر خدا از تو حمايت نمى كنند [و به هيچ وجه به كار تو نمى آيند].}

- لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ ما تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَ ما تَأَخَّرَ - . فتح / ۲ -

{تا خداوند از گناه گذشته و آينده تو درگذرد.}

- وَ ما يَنْطِقُ عَنِ الْهَوى * إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحى - . نجم / ۳- ۴ -

{و از سر هوس سخن نمى گويد. اين سخن بجز وحيى كه وحى مى شود نيست.}

- يا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ ما أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ تَبْتَغِي مَرْضاتَ أَزْواجِكَ وَ اللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ - . تحريم / ۱ -

ص: ۳۶

{اى پيامبر چرا براى خشنودى همسرانت آنچه را خدا براى تو حلال گردانيده حرام مى كنى خدا[ست كه] آمرزنده مهربان است.}

- عَبَسَ وَ تَوَلَّى * أَنْ جاءَهُ الْأَعْمى * وَ ما يُدْرِيكَ لَعَلَّهُ يَزَّكَّى * أَوْ يَذَّكَّرُ فَتَنْفَعَهُ الذِّكْرى * أَمَّا مَنِ اسْتَغْنى * فَأَنْتَ لَهُ تَصَدَّى * وَ ما عَلَيْكَ أَلَّا يَزَّكَّى * وَ أَمَّا مَنْ جاءَكَ يَسْعى * وَ هُوَ يَخْشى * فَأَنْتَ عَنْهُ تَلَهَّى * كَلَّا إِنَّها تَذْكِرَةٌ * فَمَنْ شاءَ ذَكَرَهُ - . عبس / ۱- ۱۲ -

{چهره در هم كشيد و روى گردانيد. كه آن مرد نابينا پيش او آمد. و تو چه دانى شايد او به پاكى گرايد. يا پند پذيرد و اندرز سودش دهد. اما آن كس كه خود را بى نياز مى پندارد. تو بدو مى پردازى. با آنكه اگر پاك نگردد بر تو [مسؤوليتى] نيست. و اما آن كس كه شتابان پيش تو آمد. در حالى كه [از خدا] مى ترسيد. تو از او به ديگران مى پردازى. زنهار [چنين مكن] اين [آيات] پندى است. تا هر كه خواهد از آن پند گيرد.}

**[ترجمه]

تفسير

قوله لَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْواءَهُمْ هذه الشرطيه لا تنافى عصمته صلى الله عليه و آله فإنها تصدق مع استحاله المقدم أيضا و الغرض منه يأسهم عن أن يتبعهم صلى الله عليه و آله فى أهوائهم الباطله و قطع أطماعهم عن ذلك و التنبيه على سوء حالهم و شده عذابهم لأن النبى مع غايه قربه فى جنابه تعالى إذا كان حاله على تقدير هذا الفعل كذلك فكيف يكون حال غيره كما ورد أنه نزل القرآن بإياك أعنى و اسمعى يا جاره.

قوله تعالی فَلاٰ تَکُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِینَ قال البیضاوی أی الشاکین فی أنه هل من ربک أو فی کتمانهم الحق عالمین به و لیس المراد به نهی الرسول صلی الله علیه و آله عن الشک فیه لأنه غیر متوقع منه و لیس بقصد و اختیار بل إما تحقیق الأمر و أنه لا یشک فیه ناظر أو أمر الأمه باکتساب المعارف المزیحه للشک علی الوجه الأبلغ. (۱) و قال فی قوله تعالی لَیْسَ لَکَ مِنَ الْأَمْرِ شَیْ ءٌ اعتراض أَوْ یَتُوبَ عَلَیْهِمْ أَوْ یُعَذِّبَهُمْ عطف علی قوله أَوْ یَکْبِتَهُمْ و المعنی أن الله مالک أمرهم فإما یهلکهم أو یکبتهم أو یتوب علیهم إن أسلموا أو یعذبهم إن أصروا و لیس لک من أمرهم شی ء و إنما أنت عبد مأمور لإنذارهم و جهادهم و یحتمل أن یکون معطوفا علی الأمر أو شی ء بإضمار أن أی لیس لک من أمرهم أو من التوبه علیهم أو من تعذیبهم شی ء أو لیس لک من أمرهم شی ء أو التوبه علیهم أو تعذیبهم و أن تکون أو بمعنی إلا أن أی لیس لک من أمرهم شی ء إلا أن یتوب علیهم فتسر به أو یعذبهم فتشتفی منهم

روی أن عتبه بن أبی وقاص شجه یوم أحد و کسر رباعیته فجعل یمسح الدم عن وجهه و یقول کیف یفلح قوم خضبوا وجه نبیهم بالدم فنزلت.

و قیل هم أن یدعو علیهم فنهاه الله لعلمه بأن فیهم من یؤمن فَإِنَّهُمْ ظالِمُونَ قد استحقوا التعذیب بظلمهم انتهی. (۲)

ص: ۳۷

۱- أنوار التنزیل ۱: ۱۲۲.

۲- أنوار التنزیل ۱: ۲۳۱.

أقول: کون الأمر فی الإهلاک و التعذیب و قبول التوبه إلی الله تعالی لا ینافی عصمته صلی الله علیه و آله بوجه و أما الخبران فغیر ثابتین و مع ثبوتهما أیضا لا ینافی العصمه لأن الدعاء علیهم لم یکن منهیا عنه قبل ذلک و إنما أمره تعالی بالکف لنوع من المصلحه و بعد النهی لم یدع علیهم و قد أثبتنا فی باب وجوب طاعته صلی الله علیه و آله الأخبار الوارده فی تأویل تلک الآیه.

قوله تعالی بِما أَراکَ اللّٰهُ قال الرازی فی تفسیره أی بما أعلمک الله و سمی ذلک العلم بالرؤیه لأن العلم الیقینی المبرأ عن جهات الریب یکون جاریا مجری الرؤیه فی القوه و الظهور قال المحققون هذه الآیه تدل علی أنه صلی الله علیه و آله ما کان یحکم إلا بالوحی و النص و اتفق المفسرون علی أن أکثر الآیات فی طعمه (۱) سرق درعا فلما طلبت الدرع منه رمی واحدا من الیهود بتلک السرقه و لما اشتدت الخصومه بین قومه و بین قوم الیهود جاءوا إلی النبی صلی الله علیه و آله و طلبوا منه أن یعینهم علی هذا المقصود و أن یلحق هذه الخیانه بالیهودی فهم الرسول صلی الله علیه و آله بذلک فنزلت الآیه.

وَ لا تَکُنْ لِلْخائِنِینَ خَصِیماً أی لا تکن لأجل الخائنین مخاصما لمن کان بریئا عن الذنب یعنی لا تخاصم الیهود لأجل المنافقین قال الطاعنون فی عصمه الأنبیاء علیهم السلام دلت هذه الآیه علی صدور الذنب من الرسول صلی الله علیه و آله فإنه لو لا أن الرسول صلی الله علیه و آله أراد أن یخاصم لأجل الخائن و یذب عنه لما ورد النهی عنه و الجواب أنه صلی الله علیه و آله کان لم یفعل ذلک و إلا لم یرد النهی عنه (۲) بل ثبت فی الروایه أن قوم طعمه لما التمسوا من الرسول صلی الله علیه و آله أن یذب عن طعمه و أن یلحق السرقه بالیهودی توقف و انتظر الوحی فنزلت هذه الآیه و کان الغرض من هذا النهی تنبیه النبی صلی الله علیه و آله علی أن طعمه کذاب و أن الیهودی بری ء عن ذلک الجرم.

فإن قیل الدلیل علی أن ذلک الجرم قد وقع من النبی صلی الله علیه و آله قوله بعد هذه الآیه

۱- هو طعمه بن أبیرق بن عمرو بن حارثه بن ظفر بن الخزرج بن عمرو الأنصاریّ.

۲- الموجود فی المصدر: و الجواب أن النهی عن الشی ء لا یقتضی کون المنهی فاعلا للمنهی عنه.

وَ اسْتَغْفِرِ اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ كانَ غَفُوراً رَحِيماً فلما أمره الله تعالى بالاستغفار دل على سبق الذنب فالجواب من وجوه الأول لعله مال طبعه إلى نصره طعمه بسبب أنه كان ظاهرا من المسلمين فأمر بالاستغفار لهذا القدر و حسنات الأبرار سيئات المقربين.

الثانى أن القوم لما شهدوا على سرقه اليهودى و على براءه طعمه من تلك السرقه و لم يظهر للرسول صلى الله عليه و آله ما يوجب القدح فى شهادتهم هم أن يقضى بالسرقه على اليهودى ثم لما أطلعه الله على كذب هؤلاء الشهود عرف أن ذلك القضاء لو وقع كان خطاء (۱) و استغفاره كان بسبب أنه هم بذلك الحكم الذى لو وقع لكان خطاء فى نفسه و إن كان معذورا عند الله فيه.

الثالث قوله وَ اسْتَغْفِرِ اللَّهَ يحتمل أن يكون المراد و استغفر الله لأولئك الذين يذبون عن طعمه و يريدون أن يظهروا براءته عن السرقه (۲) و المراد بالذين يختانون أنفسهم طعمه و من عاونه من قومه ممن علم كونه سارقا و الاختيان الخيانه و إنما قال يَخْتانُونَ أَنْفُسَهُمْ لأن من أقدم على المعصيه فقد حرم نفسه الثواب و أوصلها إلى العقاب فكان ذلك منه خيانه مع نفسه مَنْ كانَ خَوَّاناً أَثِيماً أى طعمه حيث خان فى الدرع و أثم فى نسبه اليهودى إلى تلك السرقه. (۳) قوله تعالى وَ لَوْ لا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ وَ رَحْمَتُهُ أى لو لا أن الله خصك بالفضل و هو النبوه و بالرحمه و هى العصمه لَهَمَّتْ طائِفَةٌ مِنْهُمْ أَنْ يُضِلُّوكَ أى يلقونك فى الحكم الباطل الخطاء وَ ما يُضِلُّونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ بسبب تعاونهم على الإثم و العدوان و شهادتهم بالزور و البهتان وَ ما يَضُرُّونَكَ مِنْ شَيْ ءٍ فيه وجهان أحدهما ما يضرونك من شى ء فى المستقبل فوعده تعالى فى هذه الآيه إدامه العصمه لما يريدون (۴) من إيقاعه فى الباطل.

ص: ۳۹

۱- فی المصدر: لكان خطاء، فكان استغفاره.

۲- فی المصدر: بعد ذلك، ثمّ قال تعالی: وَ لا تُجادِلْ عَنِ الَّذِينَ يَخْتانُونَ أَنْفُسَهُمْ إِنَّ اللَّهَ لا يُحِبُّ مَنْ كانَ خَوَّاناً أَثِيماً.

۳- مفاتيح الغيب ۳: ۳۰۷ و ۳۰۸.

۴- فی المصدر: فوعده اللّه تعالی فی هذه الآيه بادامه العصمه له ممّا يريدون.

و الثانی المعنی أنهم و إن سعوا فی إلقائک فی الباطل فأنت ما وقعت فی الباطل لأنک بنیت الأمر علی ظاهر الحال و أنت ما أمرت إلاـ ببناء الأحکام علی الظواهر وَ أَنْزَلَ اللّٰهُ عَلَیْکَ الْکِتابَ وَ الْحِکْمَهَ فعلی الأول المعنی لما أنزل علیک الکتاب و الحکمه و أمرک بتبلیغ الشریعه إلی الخلق فکیف یلیق بحکمته أن لا یعصمک عن الوقوع فی الشبهات و الضلالات و علی الثانی المعنی أنزل علیک الکتاب و الحکمه و أوجب فیهما بناء أحکام الشرع علی الظاهر فکیف یضرک بناء الأمر علی الظاهر وَ عَلَّمَکَ ما لَمْ تَکُنْ تَعْلَمُ وَ کانَ فَضْلُ اللّٰهِ عَلَیْکَ عَظِیماً فیه وجهان الأول أن یکون المراد ما یتعلق بالدین أی أنزل الله علیک الکتاب و الحکمه و أطلعک علی سرائرهما (۱) و أوقفک علی حقائقهما مع أنک ما کنت قبل ذلک عالما بشی ء منها فکذلک یفعل بک فی مستأنف أیامک ما لا یقدر أحد من المنافقین علی إضلالک و إزلالک. (۲) الثانی أن یکون المراد و علمک ما لم تکن تعلم من أخبار الأولین فکذلک یعلمک من حیل المنافقین و وجوه کیدهم ما تقدر علی الاحتراز عن وجوه کیدهم و مکرهم انتهی ملخص کلامه (۳) و سیأتی شرح تلک القصه فی باب ما جری بینه صلی الله علیه و آله و بین المنافقین و أهل الکتاب.

و قال البیضاوی فی قوله تعالی وَ إِنْ کانَ کَبُرَ عَلَیْکَ أی عظم و شق إِعْراضُهُمْ عنک و عن الإیمان بما جئت به فَإِنِ اسْتَطَعْتَ إلی قوله بِآیَهٍ أی منفذا تنفذ فیه إلی جوف الأرض فتطلع لهم آیه أو مصعدا تصعد إلی السماء فتنزل منها آیه و جواب الشرط الثانی محذوف تقدیره فافعل و الجمله هو جواب الأول و المقصود بیان حرصه البالغ علی إسلام قومه و أنه لو قدر أن یأتیهم بآیه من تحت الأرض أو من فوق السماء لأتی بها رجاء إیمانهم وَ لَوْ شاءَ اللّٰهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَی الْهُدی بأن یأتیهم بآیه ملجئه و لکن لم یفعل لخروجه عن الحکمه فَلا تَکُونَنَّ مِنَ الْجاهِلِینَ بالحرص علی ما لا یکون و الجزع فی

۱- فی المصدر: علی أسرارهما و هو الصحیح.

۲- أزله أی حمله علی الزلل.

۳- مفاتیح الغیب ۳: ۳۱۰.

مواطن الصبر فإن ذلک من دأب الجهله. (۱) و قال الرازی المقصود من أول الآیه أن یقطع الرسول صلی الله علیه و آله طمعه عن إیمانهم و أن لا یتأذی بسبب إعراضهم عن الإیمان و قوله فَلا تَکُونَنَّ مِنَ الْجاهِلِینَ هذا النهی لا یقتضی إقدامه علی مثل تلک الحاله کما أن قوله وَ لا تُطِعِ الْکافِرِینَ وَ الْمُنافِقِینَ لا یدل علی أنه صلی الله علیه و آله أطاعهم قبل (۲) بل المقصود أنه لا ینبغی أن یشتد تحسرک علی تکذیبهم و لا یجوز أن تحزن (۳) من إعراضهم عنک فإنک إن فعلت ذلک قرب حالک من حال الجاهل (۴) و قال فی قوله تعالی وَ لا تَطْرُدِ الَّذِینَ یَدْعُونَ رَبَّهُمْ

رُوِیَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ أَنَّهُ قَالَ: مَرَّ الْمَلَأُ مِنْ قُرَیْشٍ عَلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ عِنْدَهُ صُهَیْبٌ وَ خَبَّابٌ وَ بِلَالٌ وَ عَمَّارٌ وَ غَیْرُهُمْ مِنْ ضُعَفَاءِ الْمُسْلِمِینَ فَقَالُوا یَا مُحَمَّدُ أَ رَضِیتَ بِهَؤُلَاءِ عَنْ قَوْمِکَ أَ فَنَحْنُ نَکُونُ تَبَعاً لِهَؤُلَاءِ اطْرُدْهُمْ عَنْ بَیْتِکَ فَلَعَلَّکَ إِنْ طَرَدْتَهُمْ اتَّبَعْنَاکَ فَقَالَ صلی الله علیه و آله ما أَنَا بِطارِدِ الْمُؤْمِنِینَ فَقَالُوا فَأَقِمْهُمْ عَنَّا إِذَا جِئْنَا فَإِذَا قُمْنَا فَأَقْعِدْهُمْ مَعَکَ إِنْ شِئْتَ فَقَالَ نَعَمْ طَمَعاً فِی إِیمَانِهِمْ.

رُوِیَ أَنَّ عُمَرَ قَالَ لَهُ لَوْ فَعَلْتَ ذَلِکَ حَتَّی نَنْظُرَ إِلَی مَا یَصِیرُونَ (۵) ثُمَّ أَلَحُّوا وَ قَالُوا لِلرَّسُولِ صلی الله علیه و آله اکْتُبْ بِذَلِکَ کِتَاباً فَدَعَا بِالصَّحِیفَهِ فَنَزَلَتِ الْآیَهُ (۶) وَ اعْتَذَرَ عُمَرُ مِنْ مَقَالَتِهِ فَقَالَ سَلْمَانُ وَ خَبَّابٌ فِینَا نَزَلَتْ فَکَانَ رَسُولُ اللَّهُ یَقْعُدُ مَعَنَا وَ نَدْنُو مِنْهُ حَتَّی یَمَسَّ رُکَبُنَا رُکْبَتَهُ وَ کَانَ یَقُومُ عَنَّا إِذَا أَرَادَ الْقِیَامَ فَنَزَلَ قَوْلُهُ وَ اصْبِرْ نَفْسَکَ فَتَرَکَ الْقِیَامَ عَنَّا إِلَی أَنْ نَقُومَ عَنْهُ وَ قَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی لَمْ یُمِتْنِی حَتَّی أَمَرَنِی أَنْ أَصْبِرَ نَفْسِی مَعَ قَوْمٍ مِنْ أُمَّتِی مَعَکُمُ الْمَحْیَا وَ مَعَکُمُ الْمَمَاتُ.

ثم قال احتج الطاعنون فی عصمه الأنبیاء بهذه الآیه من وجوه.

۱- أنوار التنزیل ۱: ۳۷۷.

۲- فی المصدر: و قبل دینهم.

۳- فی المصدر: أن تجزع.

۴- مفاتیح الغیب: ۴: ۵۳.

۵- فی المصدر: إلی ما ذا یصیرون.

۶- فی المصدر: فدعا بالصحیفه و بعلی علیه السلام لیکتب فنزلت هذه الآیه فرمی الصحیفه.

الأول أنه صلى الله علیه و آله طردهم و الله تعالی نهاه عن ذلک الطرد و کان ذلک الطرد ذنبا.

و الثانی أنه تعالی قال فَتَطْرُدَهُمْ فَتَکُونَ مِنَ الظّالِمِینَ و قد ثبت أنه طردهم فیلزم أن یقال إنه کان من الظالمین.

و الثالث أنه تعالی حکی عن نوح علیه السلام أنه قال وَ ما أَنَا بِطارِدِ الْمُؤْمِنِینَ (۱) ثم إنه تعالی أمر محمدا صلی الله علیه و آله بمتابعه الأنبیاء فی جمیع الأعمال الحسنه أنه قال (۲) أُولئِکَ الَّذِینَ هَدَی اللّهُ فَبِهُداهُمُ اقْتَدِهْ (۳) و بهذا الطریق وجب علی محمد صلی الله علیه و آله أن لا یطردهم فلما طردهم کان ذلک ذنبا.

الرابع أنه تعالی ذکر هذه الآیه فی سوره الکهف فزاد فیها فقال تُرِیدُ زِینَهَ الْحَیاهِ الدُّنْیا (۴) ثم إنه تعالی نهاه عن الالتفات إلی زینه الحیاه الدنیا فی آیه أخری فقال وَ لا تَمُدَّنَّ عَیْنَیْکَ إِلی ما مَتَّعْنا بِهِ أَزْواجاً مِنْهُمْ زَهْرَهَ الْحَیاهِ الدُّنْیا (۵) فکان ذلک ذنبا.

و الخامس نقل أن أولئک الفقراء کلما دخلوا علی رسول الله صلی الله علیه و آله بعد هذه الواقعه فکان صلی الله علیه و آله یقول مرحبا بمن عاتبنی ربی فیهم أو لفظا هذا معناه و ذلک یدل أیضا علی الذنب.

و الجواب عن الأول أنه صلی الله علیه و آله ما طردهم لأجل الاستخفاف بهم و الاستنکاف من فقرهم و إنما عین (۶) لجلوسهم وقتا معینا سوی الوقت الذی کان یحضر فیه أکابر قریش

ص: ۴۲

۱- الشعراء: ۱۱۴.

۲- فی المصدر: حیث قال.

۳- الأنعام: ۹۰.

۴- الکهف: ۲۸.

۵- طه: ۱۳۲.

۶- و قد عرفت قبلا أنّه کان بإشاره بعض أصحابه کعمر، و کان صلّی اللّه علیه و آله یشاور أصحابه فی الأمور، و ربما کان یعمل علی طبق آرائهم تحبیبا لهم و مصلحه لاستجماعهم، و لعله تعالی نهاه عن ذلک إشاره إلی خطاء من کان یحرصه علی ذلک.

و كـان غرضه صـلى الله عليه و آله منه التلطـف و إدخـالهم فى الإسـلام و لعله صـلى الله عليه و آله كـان يقـول هؤلاـء الفقراء لا يفوتهم بسبب هـذه أمرهم فى الدنيا و فى الدين و هؤلاء الكفار فإنهم يفوتهم الدين و الإسـلام و كان ترجيح هذا الجانب أولى فأقصى ما يقال إن هذا الاجتهاد وقع خطأ إلا أن الخطاء فى الاجتهاد مغفور.

أما قوله ثانيا إن طردهم يوجب كونه صـلى الله عليه و آله من الظالمين فجوابه أن الظلم عباره عن وضع الشى ء فى غير موضعه و المعنى أن أولئـك الفقراء كـانوا يسـتحقون التعظيم من الرسول صـلى الله عليه و آله فإذا طردهم عن ذلك المجلس فكان ذلك ظلمـا إلاـ أنه من بـاب ترك الأـولى و الأفضـل لاـ من باب ترك الواجبات و كـذا الجواب عن سائر الوجوه فإنا نحمل كل هـذه الوجوه على ترك الأفضل و الأكمل و الأولى و الأحرى انتهى كلامه. (١)

و أقول: جمله القول فى تلك الآيه أنها لا تدل على وقوع الطرد عنه صـلى الله عليه و آله و لعله صلى الله عليه و آله بعد ما ذكروا ذلك انتظر الوحى فنهاه الله تعالى عن ذلك و الأخبار الداله على ذلك غير ثابته فلا يحكم بها مع معارضه الأدله العقليه و النقليه الداله على عصمته صلى الله عليه و آله و قد تقدم بعضها فى باب عصمه الأنبياء صلوات الله عليهم و لو سلم أنه وقع منه ما ذكروه فلعله كان مأذونا فى إيقاع كل ما يراه موجبا لهـدايه الخلق و ترغيبهم فى الإسـلام و لما أظهروا أنهم يسـلمون عنـد وقوع المناوبه فعله صـلى الله عليه و آله رغبه فى إسـلامهم و لما علم الله أنهم لا يسـلمون بذلك و إنما غرضـهم فى ذلك الإضـرار بالمسلمين نهاه الله تعالى عن ذلك فصار بعـد النهى حراما و إنما بين تعالى أنه لو ارتكب ذلك بعد النهى يكون من الظالمين لا قبله و إنما أكـد ذلـك لقطع أطمـاع الكفـار عن مثـل ذلـك و لبيـان الاعتنـاء بشـأن فقراء المؤمنين و أمـا قول نوح عليه السـلام ما أَنَا بِطارِدِ الْمُؤْمِنِينَ فلعل المراد الطرد بالكليه أو على غير جهه المصـلحه و من غير وعد لإسلام الكافرين معلقا عليه أو يقال إنه عليه السلام لعله نهاه الله عن ذلك و لما لم ينه النبى صلى الله عليه و آله بعد كان يجوز له ذلك و أما قوله تعالى فَبِهُداهُمُ اقْتَدِهْ فليس المراد الاقتداء فى جميع الأمور لاختلاف الشرائع بل المراد الاقتداء بهم فى الأمور التى

١- مفاتيح الغيب ۴: ٧١ و ٧٢.

لا تختلف باختلاف الملل و الشرائع.

و قال البيضاوی فی قوله تعالی وَ إِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطانِ نَزْغٌ أی ينخسنك منه نخس أی وسوسه تحملک علی خلاف ما أمرت به كاعتراء غضب و فكر. (١) و قال الرازی احتج الطاعنون فی عصمه الأنبياء عليهم السلام بهذه الآيه و قالوا لو لا أنه يجوز من الرسول الإقدام علی المعصيه و الذنب لم يقل له ذلک.

و الجواب عنه من وجوه الأول أن حاصل هذا الكلام أنه تعالی قال إن حصل فی قلبک من الشيطان نزغ و لم يدل ذلک علی الحصول كما أنه تعالی قال لَئِنْ أَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ (٢) و لم يدل ذلک علی أنه أشرک و قال لَوْ كانَ فِيهِما آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتا (٣) و لم يدل ذلک علی أنه حصل فيهما آلهه.

الثانی هب أنا سلمنا أن الشيطان يوسوس إلی الرسول صلی الله عليه و آله إلا أن هذا لا يقدح فی عصمته صلی الله عليه و آله إنما القادح فی عصمته لو قبل الرسول صلی الله عليه و آله وسوسته و الآيه لا تدل علی ذلک

وَ عَنِ الشَّعْبِيِّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله عليه و آله مَا مِنْ إِنْسَانٍ إِلَّا وَ مَعَهُ شَيْطَانٌ قَالُوا وَ أَنْتَ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ وَ أَنَا لَكِنَّهُ أَسْلَمَ بِعَوْنِ اللَّهِ وَ لَقَدْ أَتَانِی فَأَخَذْتُ بِحَلْقِهِ وَ لَوْ لَا دَعْوَهُ سُلَيْمَانَ عليه السلام لَأُصْبِحَنَّ فِی الْمَسْجِدِ طَرِيحاً.

و هذا كالدلاله علی أن الشيطان يوسوس إلی الرسول صلی الله عليه و آله.

الثالث هب أنا سلمنا أن الشيطان يوسوس إليه و أنه صلی الله عليه و آله يقبل أثر وسوسته إلا أنا نخص هذه الحاله بترک الأفضل و الأولی

قَالَ صلی الله عليه و آله وَ إِنَّهُ لَيُرَانُ (٤) عَلَی قَلْبِی وَ إِنِّی لَأَسْتَغْفِرُ اللَّهَ فِی الْيَوْمِ وَ اللَّيْلَهِ سَبْعِينَ مَرَّهً.

انتهی. (۵)

ص: ۴۴

١- أنوار التنزيل ١: ۴۶١.

٢- الزمر: ۶۵.

٣- الأنبياء: ٢٢.

۴- فی المصدر: ليغان. أقول: أی ليغشی.

۵- مفاتيح الغيب ۴: ۴۹۶ و ۴۹۷.

أقول: على أنه يحتمل أن يكون من قبيل الخطاب العام أو يكون الخطاب متوجها إليه صلى الله عليه و آله و المراد به أمته كما مر مرارا و سيأتی تأويل قوله تعالی ما كانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرى فی باب قصه بدر.

قوله تعالى عَفَا اللَّهُ عَنْكَ قال الرازی فی تفسيره احتج بعضهم بهذه الآيه على صدور الذنب عن الرسول صلى الله عليه و آله من وجهين.

الأول أنه تعالى قال عَفَا اللَّهُ عَنْكَ و العفو يستدعی سابقه الذنب.

و الثانی أنه تعالى قال لِمَ أَذِنْتَ لَهُمْ و هذا استفهام بمعنى الإنكار فدل هذا على أن ذلك الإذن كان معصيه.

و الجواب عن الأول لا نسلم أن قوله عَفَا اللَّهُ عَنْكَ يوجب الذنب و لم لا يجوز أن يقال إن ذلك يدل على مبالغه الله تعالى فی تعظيمه و توقيره كما يقول الرجل لغيره إذا كان معظما عنده عفا الله عنك ما صنعت فی أمری و رضی الله عنك ما جوابك عن كلامی و عافاك الله لا عرفت حقی فلا يكون غرضه من هذا الكلام إلا مزيد التبجيل و التعظيم و قال علی بن الجهم فيما يخاطب به المتوكل و قد أمر بنفيه.

عفا الله عنك أ لا حرمه يجوز. بفضلك عن أبعدا.

و الجواب عن الثانی أن نقول لا يجوز أن يكون المراد بقوله لِمَ أَذِنْتَ لَهُمْ (۱) الإنكار لأنا نقول إما أن يكون صدر عن الرسل ذنب فی هذه الواقعه أو لم يصدر عنه ذنب فإن قلنا إنه ما صدر عنه امتنع على هذا التقدير أن يكون قوله لِمَ أَذِنْتَ لَهُمْ إنكارا عليه و إن قلنا إنه كان قد صدر عنه ذنب فقوله عَفَا اللَّهُ عَنْكَ لِمَ أَذِنْتَ لَهُمْ يدل على حصول العفو عنه و بعد حصول العفو عنه يستحيل أن يتوجه الإنكار عليه فثبت أن على جميع التقادير يمتنع أن يقال إن قوله لِمَ أَذِنْتَ لَهُمْ يدل على كون الرسول صلى الله عليه و آله مذنبا و هذا جواب شاف قاطع و عند هذا يحمل قوله لِمَ أَذِنْتَ لَهُمْ

۱- معنى الآيه: أنك لم أذنت لهم و كان الأولى أن لا تأذن لهم حتّى يتبين لك الذين صدقوا و تعلم الكاذبين، و ليس فيها عتاب عليه، بل فيها إشاره إلى أنك لو لم تكن أذنت لهم لكان يظهر لك المنافقون و الكاذبون.

على ترک الأولى و الأکمل لا سيما و هذه الواقعه کانت من أحسن ما يتعلق بالحروب و مصالح الدنيا انتهى. (۱) و قال السيد المرتضى رضى الله عنه فى کتاب تنزيه الأنبياء أما قوله تعالى عَفَا اللَّهُ عَنْکَ فليس يقتضى وقوع معصيه و لا غفران عقاب و لا يمتنع أن يکون المقصد (۲) به التعظيم و الملاطفه فى المخاطبه لأن أحدنا قد يقول لغيره إذا خاطبه أ رأيت رحمک الله و غفر الله لک و هو لا يقصد إلى الاستصفاح له عن عقاب ذنوبه بل ربما لم يخطر بباله أن له ذنبا و إنما الغرض الإجمال فى المخاطبه و استعمال ما قد صار فى العاده علما على تعظيم المخاطب و توقيره و أما قوله تعالى لِمَ أَذِنْتَ لَهُمْ فظاهره الاستفهام و المراد به التقرير و استخراج ذکر عله إذنه و ليس بواجب حمل ذلک على العتاب لأن أحدنا قد يقول لغيره لم فعلت کذا و کذا تاره معاتبا و أخرى مستفهما و تاره مقررا فليست هذه اللفظه خاصه للعتاب و الإنکار و أکثر ما يقتضيه و غايه ما يمکن أن يدعى فيها أن تکون داله على أنه صلى الله عليه و آله ترک الأولى و الأفضل و قد بينا أن ترک الأولى ليس بذنب و إن کان الثواب ينقص معه فإن الأنبياء عليهم السلام يجوز أن يترکوا کثيرا من النوافل و قد يقول أحدنا لغيره إذا ترک الندب لم ترکت الأفضل و لم عدلت عن الأولى و لا يقتضى ذلک إنکارا و لا قبيحا (۳) انتهى کلامه زيد إکرامه.

أقول: يجوز أن يکون إذنه صلى الله عليه و آله لهم حسنا موافقا لأمره تعالى و يکون العتاب متوجها إلى المستأذنين الذين علم الله من قبلهم النفاق أو إلى جماعه حملوا النبى صلى الله عليه و آله على ذلک کما مر مرارا و من هذا القبيل قوله تعالى يا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ أَ أَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَ أُمِّيَ إِلٰهَيْنِ مِنْ دُونِ اللَّهِ (۴) و لا تنافى بين کون استيذانهم حراما و إذنه صلى الله عليه و آله بحسب ما يظهرونه من الأعذار ظاهرا واجبا أو مباحا أو ترکا للأولى.

ص: ۴۶

۱- مفاتيح الغيب ۴: ۶۵۱.

۲- فى المصدر: أن يکون المقصود به.

۳- تنزيه الأنبياء: ۱۱۴.

۴- المائده: ۱۱۶.

قوله تعالی فَإِنْ كُنْتَ فِي شَكٍّ مِمَّا أَنْزَلْنا إِلَيْكَ قال الرازی فی تفسیره اختلف المفسرون فی أن المخاطب بهذا الخطاب من هو فقیل هو النبی صلی الله علیه و آله و قیل غیره فأما من قال بالأول فاختلفوا فیه علی وجوه.

الأول أن الخطاب مع النبی صلی الله علیه و آله فی الظاهر و المراد غیره کقوله تعالی یا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذا طَلَّقْتُمُ النِّساءَ (۱) و کقوله یا أَيُّهَا النَّبِيُّ اتَّقِ اللَّهَ وَ لا تُطِعِ الْكافِرِينَ وَ الْمُنافِقِينَ (۲) و کقوله لَئِنْ أَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ (۳) و کقوله لعیسی علیه السلام أَ أَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ (۴) و من الأمثله المشهوره إیاک أعني و اسمعي یا جاره و الذی یدل علی صحه ما ذکرناه وجوه الأول قوله تعالی فی آخر السوره یا أَيُّهَا النَّاسُ إِنْ كُنْتُمْ فِي شَكٍّ مِنْ دِينِي (۵) فبین أن المذکور فی أول الآیه علی سبیل الرمز هم المذکورون فی هذه الآیه علی سبیل التصریح.

و الثانی أن الرسول لو کان شاکا فی نبوه نفسه لکان شک غیره فی نبوته أولي و هذا یوجب سقوط الشریعه بالکلیه.

و الثالث أن بتقدیر أن یکون شاکا فی نبوه نفسه فکیف تزول ذلک الشک بإخبار أهل الکتاب عن نبوته مع أنهم فی الأکثر کانوا کفارا و إن حصل فیهم من کان مؤمنا إلا أن قوله لیس بحجه لا سیما و قد تقرر أن ما فی أیدیهم من التوراه و الإنجیل مصحف محرف فثبت أن الحق هو أن هذا الخطاب و إن کان فی الظاهر مع الرسول إلا أن المراد هو الأمه و مثل هذا معتاد فإن السلطان الکبیر إذا کان له أمیر و کان تحت رایه ذلک الأمیر جمع فإذا أراد أن یأمر الرعیه بأمر مخصوص فإنه لا یوجه خطابه علیهم بل یوجه ذلک الخطاب علی ذلک الأمیر الذی أمره علیهم (۶) لیکون

ص: ۴۷

۱- الطلاق: ۱.

۲- الأحزاب: ۱.

۳- الزمر: ۶۵.

۴- المائده: ۱۱۶.

۵- یونس: ۱۰۴.

۶- فی المصدر: علی ذلک الامیر الذی جعله أمیرا علیهم.

ذلک أقوی تأثیرا فی قلوبهم.

الثانی أنه تعالی علم أن الرسول لم یشک فی ذلک إلا أن المقصود أنه متی سمع هذا الکلام فإنه یصرح و یقول یا رب لا أشک و لا أطلب الحجه من قول أهل الکتاب بل یکفینی ما أنزلته علی من الـدلائل الظاهره و نظیره قوله تعالی للملائکه أَ هؤُلاءِ إِیَّاکُمْ کانُوا یَعْبُدُونَ (۱) و کما قال لعیسـی علیه السلام أَ أَنْتَ قُلْتَ (۲) و المقصود منه أن یصـرح عیسی علیه السلام بالبراءه من ذلک فکذا هنا و الثالث هو أن محمدا صـلی الله علیه و آله کان من البشر و کان حصول الخواطر المشوشه و الأفکار المضطربه فی قلبه من الجائزات و تلک الخواطر لا تنـدفع إلا بإیراد الدلائل و تقریر البینات فهو تعالی أنزل هذا النوع من التقریرات حتی أن بسـببها یزول (۳) عن خـاطره تلـک الوسواس و نظیره قوله تعـالی فَلَعَلَّکَ تارِکٌ بَعْضَ ما یُوحی إِلَیْکَ (۴) و أقول تمام التقریر فی هـذا البـاب أن قوله إن کنت (۵) فی شک فافعل کذا و کذا قضـیه شـرطیه و القضـیه الشرطیه لا إشعار فیها البته بأن الشرط وقع أو لم یقع و لاـ بـأن الجزاء وقع أو لم یقع بـل لیس فیهـا إلا بیان أن ماهیه ذلک الشـرط مسـتلزمه لماهیه ذلک الجزاء فقط فالفائـده فی إنزال هذه الآیه تکثیر الدلائل و تقویتها بما یزید فی قوه الیقین و طمأنینه النفس و سکون الصدر و لهذا السبب أکثر الله فی کتابه من تقریر دلائل التوحید و النبوه.

الرابع أن المقصود استماله قلوب الکفـار و تقریبهم من قبول الإیمـان و ذلـک لأنهم طالبوه مره بعـد أخری بما یـدل علی صـحه نبوته و کـأنهم اسـتحیوا من تلـک المعاودات و المطالبات فصار مانعا لهم من قبول الإیمان (۶) فقال تعالی و إن کنت فی شـک من نبوتـک فتمسک بالـدلیل الفلانی یعنی أن أولی الناس أن لا یشک فی نبوته هو نفسه ثم مع هـذا إن طلب هو من نفسه دلیلا علی نبوه نفسه بعد ما سبق من الدلائل الباهره

۱- سبأ: ۴۰.

۲- المائده: ۱۱۶.

۳- فی المصدر: تزول.

۴- هود: ۱۲.

۵- فی المصدر: فان کنت.

۶- فی المصدر: و ذلک الاستحیاء صار مانعا لهم عن قبول الایمان.

فإنه ليس فيه عيب و لا يحصل بسببه نقصان فإذا لم يستقبح ذلک منه فی حق نفسه فلأن لا يستقبح من غيره طلب الدلائل کان أولی فثبت أن المقصود بهذا الکلام استماله القوم و إزاله الحياء عنهم فی تکثير المناظرات.

الخامس أن يکون التقدير أنک لست بشاک البته و لو کنت شاکا لکان لک طرق کثيره فی إزاله ذلک الشک کقوله تعالی لَوْ کانَ فِيهِما آلِهَهٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتا (۱) و المعنی لو فرض ذلک الممتنع واقعا لزم منه المحال الفلانی و کذلک هاهنا لو فرضنا وقوع هذا الشک فارجع إلی التوراه و الإنجيل لتعرف بهما أن هذا الشک زائل و هذه الشبهه باطله.

السادس قال الزجاج إن الله تعالی خاطب الرسول صلی الله عليه و آله و هو يتناول الخلق کقوله إِذا طَلَّقْتُمُ النِّساءَ قال القاضی هذا بعيد لأنه متی قيل الرسول داخل تحت هذا الخطاب فقد عاد السؤال. (۲) السابع أن لفظ إن للنفی يعنی لا نأمرک بالسؤال لأنک شاک لکن لتزداد يقينا کما ازداد إبراهيم عليه السلام بمعاينه إحياء الموتی يقينا و أما الوجه الثانی و هو أن يقال هذا الخطاب ليس مع الرسول و تقريره أن الناس فی زمانه کانوا فرقا ثلاثه المصدقون به و المکذبون له و المتوقفون فی أمره (۳) فخاطبهم الله تعالی بهذا الخطاب فقال فإن کنت أيها الإنسان فی شک مما أنزلنا إليک من الهدی علی لسان محمد صلی الله عليه و آله فاسأل أهل الکتاب ليدلوک علی صحه نبوته و إنما وحد الله تعالی و هو يريد الجمع

۱- الأنبياء: ۲۲.

۲- فی المصدر: و هو شامل للخلق و هو کقوله «يا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذا طَلَّقْتُمُ النِّساءَ» قال: و هذا أحسن الاقاويل، قال القاضی: هذا بعيد، لانه متی کان الرسول داخلا تحت هذا الخطاب فقد عاد السؤال، سواء أريد معه غيره أو لم يرد، و إن جاز أن يراد هو مع غيره فما الذی يمنع أن يراد بانفراده کما يقتضيه الظاهر، ثمّ قال: و مثل هذا التأويل يدلّ علی قله التحصيل انتهی أقول: الظاهر من الطبرسیّ أن الزجاج أراد الوجه الأوّل راجع مجمع البيان.

۳- زاد فی المصدر: الشاکون فيه.

کما فی قوله یا أَیُّهَا الْإِنْسانُ ما غَرَّکَ (۱) و یا أَیُّهَا الْإِنْسانُ إِنَّکَ کادِحٌ (۲) و لما ذکر لهم (۳) ما یزیل ذلک الشک عنهم حذرهم من أن یلتحقوا بالقسم الثانی و هم المکذبون فقال وَ لا تَکُونَنَّ مِنَ الَّذِینَ کَذَّبُوا بِآیاتِ اللَّهِ فَتَکُونَ مِنَ الْخاسِرِینَ (۴) ثم اختلفوا فی أن المسئول عنه من هم فقال المحققون هم الذین آمنوا من أهل الکتاب کعبد الله بن سلام و عبد الله بن صوریا و تمیم الداری و کعب الأحبار لأنهم هم الذین یوثق بخبرهم و منهم من قال الکل سواء کانوا من المسلمین أو الکفار لأنهم إذا بلغوا عدد التواتر ثم قرءوا آیه من التوراه و الإنجیل و تلک الآیه داله علی البشاره بمحمد صلی الله علیه و آله فقد حصل الغرض.

فإن قیل إذا کان مذهبکم أن هذه الکتب قد دخلها التحریف و التغییر فکیف یمکن التعویل علیها قلت إنما حرفوها بسبب إخفاء الآیات الداله علی نبوه محمد صلی الله علیه و آله فإن بقیت فیها آیات داله علی نبوته صلی الله علیه و آله کان ذلک من أقوی الدلائل علی صحه نبوته لأنها لما بقیت مع توفر دواعیهم علی إزالتها دل ذلک علی أنها کانت فی غایه الظهور و أما أن المقصود من ذلک السؤال معرفه أی الأشیاء ففیه قولان الأول أنه القرآن و معرفه نبوه الرسول صلی الله علیه و آله.

و الثانی أنه رجع ذلک إلی قوله تعالی فَمَا اخْتَلَفُوا حَتَّی جاءَهُمُ الْعِلْمُ (۵) و الأول أولی لأنه هو الأهم و الحاجه إلی معرفته أتم.

و اعلم أنه تعالی لما بین هذا الطریق قال بعده لَقَدْ جاءَکَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّکَ فَلا تَکُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِینَ و المعنی ثبت عندک بالآیات و البراهین القاطعه أن ما أتاک هو

۱- الانفطار: ۶.

۲- الانشقاق: ۶.

۳- فی المصدر: بعد الآیه الثانیه: و قوله: (فَإِذا مَسَّ الْإِنْسانَ ضُرٌّ) و لم یرد فی جمیع هذه الآیات إنسانا بعینه، بل المراد هو الجماعه، فکذا، هاهنا، و لما ذکر اللّه تعالی لهم إه.

۴- یونس: ۹۵.

۵- یونس: ۹۳.

الحق الـذى لا مدخل فيه للمريه فلا تكونن من الممترين وَ لا تَكُونَنَّ مِنَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآياتِ اللَّهِ أى أثبت و دم على ما أنت عليه من انتفاء المريه عنك و انتفاء التكذيب و يجوز أن يكون ذلك على سبيل التهييج و إظهار التسدد و لذلك قال صلى الله عليه و آله عند نزوله لا أشك و لا أسأل أشـهد أنه الحق انتهى. (۱) و ذكر الطبرسى رحمه الله أكثر تلك الوجوه و قال بعد إيراد الوجه الأول من الوجوه الذى ذكره الرازى و روى عن الحسن و قتاده و سعيد بن جبير أنهم قالوا إن النبى صلى الله عليه و آله لم يشك و لم يسأل و هو المروى أيضا عن أبى عبـد الله عليه السـلام و قال بعد إيراد الوجوه فى سؤال أهل الكتاب و قال الزهرى إن هذه الآيه نزلت فى السـماء فإن صـح ذلك فقـد كفى المئونه (۲) و رواه أصـحابنا أيضـا عن أبى عبـد الله عليه السـلام و قيل أيضا إن المراد بالشك الضـيق و الشـده بما يعاينه من تعنتهم و أذاهم أى إن ضـقت ذرعا بما تلقى من أذى قومك فاسأل الـذين يقرءون الكتـاب من قبلـك كيف صبر الأنبياء على أذى قومهم فاصبر كـذلك. (۳) قوله تعـالى فَلا تَكُ فِي مِرْيَةٍ أى فى شك و قـد مر الكلام فى أن النهى عن المريه لا يدل على حصولها مع إمكان الخطاب العام أو توجه الخطاب واقعا إلى الغير مِمَّا يَعْبُدُ هؤُلاءِ أنه باطـل و أن مصـير من يعبـدهم إلى النـار مـا يَعْبُدُونَ إِلَّا كَمـا يَعْبُدُ آبـاؤُهُمْ مِنْ قَبْلُ أى من جهه التقليـد بلا حجه وَ إِنَّا لَمُوَفُّوهُمْ نَصِيبَهُمْ من العـذاب غَيْرَ مَنْقُوصٍ أى على مقدار ما يسـتحقونه فآيسـهم سـبحانه بهذا القول عن العفو و المغفره فَاسْتَقِمْ أى على الوعـظ و الإنـذار و التمسـك بالطـاعه و الأمر بها و الـدعاء إليها كَما أُمِرْتَ فى القرآن و غيره وَ مَنْ تابَ مَعَكَ أى و ليسـتقم من تاب معك من الشـرك كما أمروا أو من رجع إلى الله و إلى نبيه و قيل استقم أنت على الأداء و ليستقيموا على القبول وَ لا تَطْغَوْا أى لا تجاوزوا أمر الله بالزياده و النقصان فتخرجوا عن حد الاستقامه.

۱- مفاتيح الغيب ۵: ۲۶- ۲۸.

۲- لانه صلّى اللّه عليه و آله و سلم امر بالسؤال حينئذ عن أرواح الأنبياء و مؤمنى الأمم الماضيه.

۳- مجمع البيان ۵: ۱۳۳.

قال الطبرسی رحمه الله قال ابن عباس ما نزل علی رسول الله صلی الله علیه و آله آیه کانت أشد علیه و لا أشق من هذه الآیه و لذلک قال لأصحابه حین قالوا له أسرع إلیک الشیب یا رسول الله شیبتنی هود و الواقعه. (۱) قوله تعالی وَ لَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْواءَهُمْ قد مر الکلام فی مثله فلا نعیده قال الطبرسی رحمه الله خطاب للنبی صلی الله علیه و آله و المراد به الأمه مِنْ وَلِیٍّ أی ناصر یعینک (۲) علیه و یمنعک من عذابه وَ لا واقٍ یقیک منه قوله تعالی لا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ إِلهاً آخَرَ قال الرازی قال المفسرون هذا فی الظاهر خطاب للنبی صلی الله علیه و آله و لکن المعنی (۳) عام لجمیع المکلفین و یحتمل أیضا أن یکون الخطاب للإنسان کأنه قیل أیها الإنسان لا تجعل مع الله إلها آخر و هذا الاحتمال عندی أولی لأنه تعالی عطف علیه قوله وَ قَضی رَبُّکَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِیَّاهُ إلی قوله إِمَّا یَبْلُغَنَّ عِنْدَکَ الْکِبَرَ أَحَدُهُما أَوْ کِلاهُما و هذا لا یلیق بالنبی صلی الله علیه و آله لأن أبویه ما بلغا الکبر عنده فعلمنا أن المخاطب بهذا هو نوع الإنسان و أما قوله فَتَقْعُدَ ففیه وجوه.

الأول أن معناه المکث أی فتمکث فی الناس مَذْمُوماً مَخْذُولًا و هذا معنی شائع لهذا اللفظ فی عرف العرب و الفرس. (۴) الثانی أن من شأن المذموم المخذول أن یقعد نادما متفکرا علی ما فرط منه الثالث أن المتمکن من تحصیل الخیرات یسعی فی تحصیلها و السعی إنما یتأتی بالقیام و أما العاجز عن تحصیلها فإنه لا یسعی بل یبقی جالسا قاعدا عن الطلب (۵)

۱- مجمع البیان ۵: ۱۹۹.

۲- مجمع البیان ۶: ۲۹۷.

۳- فی المصدر: و لکن فی المعنی.

۴- نقل المصنّف معنی قوله، و أمّا الفاظه فهکذا: و هذه اللفظه مستعمله فی لسان العرب و الفرس فی هذا المعنی، فإذا سأل الرجل غیره ما یصنع فلان فی تلک البلده؟ فیقول المجیب: هو قاعد بأسوإ حال، معناه المکث سواء کان قائما أو جالسا.

۵- هنا اختصار، و الموجود فی المصدر: فلما کان القیام علی الرجل أحد الأمور التی بها یتم الفوز بالخیرات، و کان القعود و الجلوس علامه علی عدم تلک المکنه و القدره لا جرم جعل القیام کنایه عن القدره علی تحصیل الخیرات، و القعود کنایه عن العجز و الضعف.

فالقعود کنایه عن العجز و الضعف انتهی. (۱) و الکلام فی الآیه الثانیه کالکلام فی الأولی.

قوله مَدْحُوراً أی مطرودا مبعدا عن رحمه الله.

قوله تعالی وَ إِنْ کادُوا لَیَفْتِنُونَکَ قال الطبرسی رحمه الله فی سبب نزوله أقوال أحدها أن قریشا قالت للنبی صلی الله علیه و آله لا ندعک تستلم الحجر حتی تلم (۲) بآلهتنا فحدث نفسه و قال ما علی فی أن ألم بها و الله یعلم أنی لها لکاره و یدعوننی أستلم الحجر فنزلت عن ابن جبیر.

و ثانیها أنهم قالوا کف عن شتم آلهتنا و تسفیه أحلامنا و اطرد هؤلاء العبید و السقاط الذین رائحتهم رائحه الضأن حتی نجالسک و نسمع منک فطمع فی إسلامهم فنزلت.

ثالثها أن رسول الله صلی الله علیه و آله أخرج الأصنام من المسجد فطلبت إلیه قریش أن یترک صنما کان علی المروه فهم بترکه ثم أمر بکسره (۳) فنزلت و رواه العیاشی بإسناده.

و رابعها أنها نزلت فی وفد ثقیف قالوا نبایعک علی أن تعطینا ثلاث خصال لا تنحنی یعنون الصلاه (۴) و لا تکسر أصنامنا بأیدینا و تمتعنا باللات سنه فقال صلی الله علیه و آله لا خیر فی دین لیس فیه رکوع و لا سجود فأما کسر أصنامکم بأیدیکم فذاک لکم و أما الطاغیه اللات (۵) فإنی غیر ممتعکم بها و قام رسول الله صلی الله علیه و آله و توضأ فقال عمر ما بالکم آذیتم رسول الله صلی الله علیه و آله إنه لا یدع الأصنام فی أرض العرب فما زالوا به حتی أنزل الله هذه الآیات عن ابن عباس.

و خامسها أن وفد ثقیف قالوا أجلنا سنه حتی نقبض ما یهدی لآلهتنا فإذا

۱- مفاتیح الغیب ۵: ۳۸۱ و ۳۸۲.
۲- ألم بالقوم و علی القوم: أتاهم فنزل بهم و زارهم زیاره غیر طویله.
۳- فی المصدر: ثم أمر بعد بکسره.
۴- فی المصدر: لا ننحنی بفنون الصلاه.
۵- فی المصدر: و أمّا الطاعه للات.

قبضـنا ذلک کسرناها و أسلمنا فهم بتأجیلهم فنزلت عن الکلبی فقال وَ إِنْ کادُوا لَیَفْتِنُونَکَ عَنِ الَّذِی أَوْحَیْنا إِلَیْکَ إن مخففه عن الثقیله و المعنی أن المشـرکین هموا و قاربوا أن یزیلوک و یصـرفوک عن حکم القرآن لِتَفْتَرِیَ عَلَیْنا غَیْرَهُ أی لتخترع علینا غیر ما أوحیناه إلیک و المعنی لتحل محل المفتری لأنک تخبر أنک لا تنطق إلا عن وحی فإذا اتبعت أهواءهم أوهمت أنک تفعله بأمر الله فکنت کالمفتری وَ إِذاً لَاتَّخَذُوکَ خَلِیلًا أی لتولوک و أظهروا صـداقتک (۱) وَ لَوْ لا أَنْ ثَبَّتْناکَ أی ثبتنا قلبک علی الحق و الرشـد بالنبوه و العصـمه و المعجزات و قیل بالألطاف الخفیه لَقَدْ کِدْتَ تَرْکَنُ إِلَیْهِمْ شَیْئاً قَلِیلًا أی لقـد قاربت أن تسـکن إلیهم بعض السکون یقال کدت أفعل کذا أی قاربت أن أفعله و لم أفعله

وَ قَدْ صَحَّ عَنْهُ صلی الله علیه و آله قَوْلُهُ وُضِعَ عَنْ أُمَّتِی مَا حَدَّثَتْ بِهِ نَفْسَهَا مَا لَمْ یَعْمَلْ بِهِ أَوْ یَتَکَلَّمْ.

قال ابن عباس یرید حیث سکت عن جوابهم و الله أعلم بنیته ثم توعده سبحانه علی ذلک لو فعله فقال إِذاً لَأَذَقْناکَ ضِعْفَ الْحَیاهِ وَ ضِعْفَ الْمَماتِ أی لو فعلت ذلک لعذبناک ضـعف عذاب الحیاه و ضعف عذاب الممات (۲) لأـن ذنبک أعظم و قیل المراد بالضـعف العذاب المضاعف ألمه قال ابن عباس رسول الله صلی الله علیه و آله معصوم و لکن هذا تخفیف لأمته لئلا یرکن أحد من المؤمنین إلی أحد من المشرکین فی شی ء من أحکام الله و شرائعه ثُمَّ لا تَجِدُ لَکَ عَلَیْنا نَصِیراً أی ناصرا ینصرک. (۳) و قال الرازی احتج الطاعنون فی عصمه الأنبیاء علیهم السلام بهذه الآیه بوجوه

۱- فیه حـذف و اختصار و الموجود فی المصدر هکذا: معناه و إنک لو أجبتهم إلی ما طلبوا منک لتولوک و أظهروا خلتک أی صداقتک لموافقتک معهم، و قیل: من الخله التی، هی الحاجه أی فقیرا محتاجا إلیهم، و الأول أوجه.

۲- فی المصدر: أی مثلی ما نعذب به المشرک فی الدنیا، و مثلی ما نعذب به المشرک فی الآخره لان ذنبک یکون أعظم.

۳- مجمع البیان ۶: ۴۳۱ و ۴۳۲. أقول: الآـیه و أمثالها تـدلّ علی انه تعالی امتن علیه باعطائه ملکه العصـمه و تثبیته بها عن الوقوع فی المعاصـی: و لو لا أن اللّه عصـمه؛ و ترکه علی حاله البشـریه و طبعها لرکن إلیهم قلیلا، فلیس فیها دلاله علی صـدور ذنب أو مقاربته له.

الأول أنها دلت على أنه صلى الله عليه و آله قرب من أن يفترى على الله و الفريه على الله من أعظم الذنوب.

الثانى أنها تدل على أنه لو لا أن الله تعالى ثبته و عصمه لقرب أن يركن إلى دينهم.

الثالث أنه لو لا سبق جرم و جنايه لم يحتج إلى ذكر هذا الوعيد الشديد.

و الجواب عن الأول أن كاد معناه المقاربه فكان معنى الآيه أنه قرب وقوعه فى الفتنه و هذا لا يدل على الوقوع.

و عن الثانى أن كلمه لو لا تفيد انتفاء الشى ء لثبوت غيره تقول لو لا على لهلك عمر و معناه أن وجود على عليه السلام منع من حصول الهلاك لعمر فكذلك هاهنا فقوله وَ لَوْ لا أَنْ ثَبَّتْناكَ معناه لو لا حصل تثبيت الله لك يا محمد فكان تثبيت الله مانعا من حصول ذلك الركون.

و عن الثالث أن التهديد على المعصيه لا يدل على الإقدام عليها و الدليل عليه آيات منها قوله تعالى وَ لَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنا بَعْضَ الْأَقاوِيلِ لَأَخَذْنا مِنْهُ بِالْيَمِينِ (١) الآيات و قوله تعالى لَئِنْ أَشْرَكْتَ (٢) و قوله وَ لا تُطِعِ الْكافِرِينَ (٣) انتهى (۴) و قال الطبرسى رحمه الله فى قوله تعالى وَ لَئِنْ شِئْنا لَنَذْهَبَنَّ بِالَّذِی أَوْحَيْنا إِلَيْكَ يعنى القرآن و معناه أنى أقدر أن آخذ ما أعطيتك كما منعته غيرك و لكن دبرتك بالرحمه لك فأعطيتك ما تحتاج إليه و منعتك ما لا تحتاج إلى النص عليه (۵) ثُمَّ لا تَجِدُ لَكَ بِهِ عَلَيْنا وَكِيلًا أى ثم لو فعلنا ذلك لم تجد علينا وكيلا يستوفى ذلك منا. (۶)

١- الحاقّه: ۴۴.

٢- الزمر: ۶۵.

٣- الأحزاب: ١.

۴- مفاتيح الغيب ۵: ۴٢٠.

۵- زاد فى المصدر بعد ذلك: و إن توهم قوم أنّه ممّا تحتاج إليه فتدبر أنت بتدبير ربك و ارض بما اختاره لك.

۶- مجمع البيان ۶: ۴٣٨.

قوله تعالی وَ ما أَرْسَلْنا مِنْ قَبْلِکَ قال الرازی ذکر المفسرون فی سبب نزول هذه الآیه أن الرسول لما رأی إعراض قومه عنه شق علیه ما رأی من مباعدتهم عما جاءهم به تمنی فی نفسه أن یأتیهم من الله ما یقارب بینه و بین قومه و ذلک لحرصه علی إیمانهم فجلس ذات یوم فی ناد (۱) من أندیه قریش کثیر أهله و أحب یومئذ أن لا یأتیه من الله شی ء ینفروا عنه و تمنی ذلک فأنزل تعالی سوره النَّجْمِ (۲) إِذا هَوی فقرأها رسول الله صلی الله علیه و آله حتی بلغ أَ فَرَأَیْتُمُ اللَّاتَ وَ الْعُزَّی وَ مَناةَ الثَّالِثَهَ الْأُخْری ألقی الشیطان علی لسانه تلک الغرانیق (۳) العلی. منها الشفاعه ترتجی. فلما سمعت قریش فرحوا و مضی رسول الله صلی الله علیه و آله فی قراءته و قرأ السوره کلها فسجد المسلمون لسجوده و سجد جمیع من فی المسجد من المشرکین فلم یبق فی المسجد مؤمن و لا کافر إلا سجد سوی الولید بن المغیره و سعید بن العاص فإنهما أخذا حفنه (۴) من البطحاء و رفعاها إلی جبهتیهما و سجدا علیها لأنهما کانا شیخین کبیرین لم یستطیعا السجود و تفرقت قریش و قد سرهم ما سمعوا و قالوا قد ذکر محمد آلهتنا بأحسن الذکر فلما أمسی رسول الله صلی الله علیه و آله أتاه جبرئیل علیه السلام فقال ما ذا صنعت تلوت علی الناس ما لم آتک به عن الله و قلت ما لم أقل

۱- النادی: المجلس.

۲- فی المصدر: و النجم.

۳- فی النهایه: الغرانیق هاهنا الأصنام، و هی فی الأصل: الذکور من طیر الماء واحدها غرنوق و غرنیق، سمی به لبیاضه، و قیل: هو الکرکی، و الغرنوق أیضا الشاب الناعم الابیض، و کانوا یزعمون أن الأصنام تقربهم من اللّه و تشفع لهم، فشبهت بالطیور التی تعلو فی السماء و ترتفع انتهی أقول: حدیث الغرانیق من الخرافات التی روتها العامّه، و هو موضوع ممّا لا أصل له، و العجب من علماء أهل السنه کیف رووه فی کتبهم و فیه إزراء شنیع للرسول المطهر صلّی اللّه علیه و آله و هتک لقداسته و حرمته، فکیف یجوز لمسلم آمن باللّه و عرف رسوله و صدقه أن یتفوه بمثل هذا الکلام فی حق النبیّ الذی لا ینطق إلّا عن الوحی و لا یفعل إلّا ما فیه رضا الرب، فلو کان یثبت ذلک فهل یمکن أن یعتمد علی قول من هذا قوله و فعاله، أ لیس یشک کل من سمع منه حکما من أحکام الدین فی أنه هل أوحی إلیه بذلک أو ألقی الشیطان فی امنیته، نعوذ باللّه من الضلال و الخذلان و اتباع وساوس الشیطان.

۴- الحفنه: مل ء الکفین. المصدر: أخذا حفنه من التراب من البطحاء.

لک فحزن رسول الله صلی الله علیه و آله حزنا شدیدا و خاف من الله خوفا عظیما حتی نزل قوله وَ ما أَرْسَلْنا مِنْ قَبْلِکَ مِنْ رَسُولٍ وَ لا نَبِیٍّ الآیه هـذا روایه عامه المفسـرین الظاهریین و أما أهل التحقیق فقـد قالوا هـذه الروایه باطله موضوعه و احتجوا بالقرآن و السنه و المعقول أما القرآن فوجوه.

أحـدها قوله تعـالی وَ لَوْ تَقَوَّلَ عَلَیْنا بَعْضَ الْأَقاوِیلِ لَأَخَـذْنا مِنْهُ بِالْیَمِینِ ثُمَّ لَقَطَعْنا مِنْهُ الْوَتِینَ (۱) و ثانیها قُلْ ما یَکُونُ لِی أَنْ أُبَـدِّلَهُ مِنْ تِلْقاءِ نَفْسِی إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا ما یُوحی إِلَیَّ (۲) و ثالثها قوله وَ ما یَنْطِقُ عَنِ الْهَوی إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْیٌ یُوحی (۳) فلو أنه قرأ عقیب هذه الآیه تلک الغرانیق العلی لکان قد أظهر (۴) کذب الله تعالی فی الحال و ذلک لا یقول به مسلم.

و رابعها قوله تعالی وَ إِنْ کادُوا لَیَفْتِنُونَکَ (۵) و کاد معناه قرب أن یکون الأمر کذلک مع أنه لم یحصل.

و خامسها قوله وَ لَوْ لا أَنْ ثَبَّتْناکَ (۶) و کلمه لو لا تفید انتفاء الشی ء لانتفاء غیره فدل علی أن الرکون القلیل لم یحصل.

و سادسها قوله کَذلِکَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤادَکَ (۷) و سابعها قوله سَنُقْرِئُکَ فَلا تَنْسی (۸)

ص: ۵۷

۱- الحاقّه: ۴۴- ۴۶.

۲- یونس: ۱۵.

۳- النجم: ۳ و ۴.

۴- فی المصدر: و غیر نسخه المصنّف: قد ظهر.

۵- الإسراء: ۷۳.

۶- الإسراء: ۷۴.

۷- الفرقان: ۳۲.

۸- الأعلی: ۶.

و أما السنه فهى أنه روى عن محمد بن إسحاق بن (۱) خزيمه أنه سئل عن هـذه القصه قال هذا من وضع الزنادقه و صنف فيه كتابا.

و قال الإمام أبو بكر البيهقى هـذه القصه غير ثابته من جهه النقل ثم أخذ يتكلم فى أن رواه هـذه القصه مطعونون و أيضا فقد روى البخارى فى صحيحه أنه صلى الله عليه و آله قرأ سوره و النجم و سجد فيها المسلمون و المشركون و الإنس و الجن و ليس فيه حديث الغرانيق (۲) و روى هذا الحديث من طرق كثيره و ليس فيها البته حديث الغرانيق.

و أما المعقول فمن وجوه أحدها أن من جوز على الرسول صلى الله عليه و آله تعظيم الأوثان فقد كفر لأن من المعلوم بالضروره أن أعظم سعيه صلى الله عليه و آله كان فى نفى الأوثان.

و ثانيها أنه صلى الله عليه و آله ما كان يمكنه فى أول الأمر أن يصلى و يقرأ القرآن عند الكعبه آمنا لأذى المشركين له حتى كانوا ربما مدوا أيديهم إليه و إنما كان يصلى إذا لم يحضروها ليلا أو فى أوقات خلوه و ذلك يبطل قولهم.

و ثالثها أن معاداتهم للرسول صلى الله عليه و آله كانت أعظم من أن يقروا بهذا القدر من القراءه دون أن يقفوا على حقيقه الأمر فكيف أجمعوا على أنه عظم آلهتهم حتى خروا سجدا مع أنه لم يظهر عندهم موافقته لهم.

و رابعها قوله فَيَنْسَخُ اللَّهُ ما يُلْقِي الشَّيْطانُ ثُمَّ يُحْكِمُ اللَّهُ آياتِهِ و ذلک أن إحكام (۳) الآيات بإزاله تلقيه الشيطان عن الرسول أقوى من نسخه بهذه الآيات التى تنتفى الشبهه (۴) معها فإذا أراد الله تعالى إحكام الآيات لئلا يلتبس ما ليس بقرآنا قرآنا فبأن يمنع الشيطان من ذلک أصلا أولى.

و خامسها و هو أقوى الوجوه أنا لو جوزنا ذلک ارتفع الأمان عن شرعه و جوزنا

۱- استظهر المصنّف فى الهامش أن الصحيح: ابن جرير. أقول: الموجود فى المصدر ما هو فى المتن.
۲- و لعلّ البخارى قطع الحديث فأورد موضوع السجده فقط يؤيد ذلک قوله: و المشركون.
۳- فى المصدر: و ذلک لان إحكام الآيات بازاله ما يلقيه الشيطان.
۴- فى المصدر: تبقى الشبهه.

فی کل واحد من الأحکام و الشرائع أن یکون کذلک و یبطل قوله تعالی بَلِّغْ ما أَنْزِلَ إِلَیْکَ مِنْ رَبِّکَ وَ إِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَما بَلَّغْتَ رِسالَتَهُ وَ اللَّهُ یَعْصِمُکَ مِنَ النَّاسِ (۱) فإنه لا فرق بین النقصان عن الوحی و بین الزیاده فیه فبهذه الوجوه عرفنا علی سبیل الإجمال أن هذه القصه موضوعه أکثر ما فی الباب أن جمعا من المفسرین ذکروها لکنهم ما بلغوا حد التواتر و خبر الواحد لا یعارض الدلائل العقلیه و النقلیه المتواتره و لنشرع الآن فی التفصیل فنقول التمنی جاء فی اللغه لأمرین أحدهما تمنی القلب و الثانی القراءه قال الله تعالی وَ مِنْهُمْ أُمِّیُّونَ لا یَعْلَمُونَ الْکِتابَ إِلَّا أَمانِیَّ (۲) أی إلا قراءه لأن الأمی لا یعلم القرآن من المصحف و إنما یعلمه قراءه و قال حسان

تمنی کتاب الله أول لیله و آخرها لاقی الحمام المقادر

فأما إذا فسرنا بالقراءه (۳) ففیه قولان:

الأول أنه تعالی أراد بذلک ما یجوز أن یسهو الرسول فیه و یشتبه علی القاری دون ما رووه من قوله تلک الغرانیق العلی.

الثانی المراد فیه وقوع هذه الکلمه فی قراءته ثم اختلف القائلون بهذا علی وجوه. الأول أن النبی صلی الله علیه و آله لم یتکلم بقوله تلک الغرانیق العلی و لا الشیطان تکلم به و لا أحد تکلم به لکنه صلی الله علیه و آله لما قرأ سوره النجم اشتبه الأمر علی الکفار فحسبوا بعض ألفاظه ما رووه و ذلک علی حسب ما جرت العاده به من توهم بعض الکلمات علی غیر ما یقال و هو ضعیف لوجوه:

أحدها أن التوهم فی مثل ذلک إنما یصح فیما قد جرت العاده بسماعه فأما غیر المسموع فلا یقع ذلک فیه.

و ثانیها أنه لو کان کذلک لوقع هذا التوهم لبعض السامعین دون البعض فإن العاده

۱- المائده: ۶۷.

۲- البقره: ۷۸.

۳- فی المصدر: فالحاصل أن الامنیه اما القراءه و اما الخاطر، أما إذا فسرناها بالقراءه.

مانعه من اتفاق الجمع العظیم فی الساعه الواحده علی حال واحده (۱) فی المحسوسات.

و ثالثها لو کان کذلک لم یکن مضافا إلی الشیطان.

الوجه الثانی قالوا إن ذلک الکلام کلام شیطان الجن و ذلک بأن تکلم بکلام من تلقاء نفسه أوقعه فی درج تلک التلاوه (۲) لیظن أنه من جنس الکلام المسموع من الرسول قالوا و الذی یؤکده أنه لا خلاف أن الجن (۳) و الشیطان متکلمون فلا یمتنع أن یأتی الشیطان بصوت مثل صوت الرسول صلی الله علیه و آله فیتکلم بهذه الکلمات فی أثناء کلام الرسول صلی الله علیه و آله و عند سکوته فإذا سمع الحاضرون ظنوا أنه کلام الرسول (۴) ثم لا یکون هذا قادحا فی النبوه لما لم یکن فعلا له و هذا أیضا ضعیف فإنک إذا جوزت أن یتکلم الشیطان فی أثناء کلام الرسول صلی الله علیه و آله بما یشتبه علی السامعین کونه کلاما للرسول بقی هذا الاحتمال فی کل ما یتکلم به الرسول فیفضی إلی ارتفاع الوثوق عن کل الشرع. (۵) فإن قیل هذا الاحتمال قائم فی الکل لکنه لو وقع لوجب فی حکمه الله أن یشرح الحال فیه کما فی هذه الواقعه إزاله للتلبیس.

قلنا لا یجب علی الله إزاله الاحتمالات کما فی المتشابهات و إذا لم یجب علی الله ذلک یمکن الاحتمال فی الکل.

الوجه الثالث أن یقال المتکلم بذلک بعض شیاطین الإنس و هم الکفره فإنه صلی الله علیه و آله لما انتهی فی قراءه هذه السوره إلی هذا الموضع و ذکر أسماء آلهتهم و قد علموا من عادته أنه یعیبها فقال بعض من حضر تلک الغرانیق العلی فاشتبه الأمر علی القوم لکثره لغط (۶) القوم و کثره صیاحهم و طلبهم تغلیطه و إخفاء قراءته و لعل

۱- فی المصدر: علی خیال واحد فاسد فی المحسوسات.

۲- فی المصدر: أوقعه فی درج تلک التلاوه فی بعض وقفاته.

۳- فی المصدر: لا خلاف فی أن الجن.

۴- فی المصدر: فاذا سمع الحاضرون تلک الکلمه بصوت مثل صوت الرسول صلّی اللّه علیه و آله و ما رأوا شخصا آخر ظنّ الحاضرون أنّه کلام الرسول.

۵- مضافا الی أنّه یجب علی النبیّ صلّی اللّه علیه و آله بعد ذلک إزاله الشبهه و بیان الحق.

۶- اللغط: الصوت و الجلبه، أو أصوات مبهمه لا تفهم.

ذلک فی صلاته لأنهم کانوا یقربون منه فی حال صلاته و یسمعون قراءته و یلغون فیها و قیل إنه صلی الله علیه و آله کان إذا تلا القرآن علی قریش توقف فی فصول الآیات فألقی بعض الحاضرین ذلک الکلام فی تلک الوقفات فتوهم القوم أنه من قراءه الرسول صلی الله علیه و آله ثم أضاف الله ذلک إلی الشیطان لأنه بوسوسته یحصل أولا أو لأنه سبحانه جعل ذلک المتکلم نفسه شیطانا و هذا أیضا ضعیف لوجهین (۱) أحدهما أنه لو کان کذلک لکان یجب علی الرسول صلی الله علیه و آله إزاله الشبهه و تصریح الحق و تبکیت ذلک القائل و إظهار أن هذه الکلمه منه صدرت و لو فعل ذلک (۲) کان ذلک أولی بالنقل.

فإن قیل إنما لم یفعل الرسول صلی الله علیه و آله ذلک لأنه کان قد أدی السوره بکمالها إلی الأمه دون هذه الزیاده فلم یکن ذلک مؤدیا إلی التلبیس کما لم یؤد سهوه فی الصلاه بعد أن وصفها إلی اللبس.

قلنا إن القرآن لم یکن مستقرا علی حاله واحده فی زمن حیاته لأنه کان تأتیه الآیات فیلحقها بالسور فلم یکن تأدیه تلک السوره بدون هذه الزیاده سببا لزوال اللبس و أیضا فلو کان کذلک لما استحق العقاب (۳) من الله علی ما رواه القوم.

الوجه الرابع و هو أن المتکلم بهذا هو الرسول صلی الله علیه و آله ثم إن هذا یحتمل ثلاثه أوجه فإنه إما أن یکون قال هذه الکلمه سهوا أو قسرا أو اختیارا أما الأول فکما یروی عن قتاده و مقاتل أنه صلی الله علیه و آله کان یصلی عند المقام (۴) فسها و جری علی لسانه هاتان الکلمتان (۵) فلما فرغ من السوره سجد و سجد کل من فی المسجد و فرح المشرکون مما سمعوا فأتاه جبرئیل علیه السلام فاستقرأه فلما انتهی إلی الغرانیق قال

۱- مضافا الی ما مر من الاشکال. مع أن ذلک نوع تسلط من الشیطان علیه صلّی اللّه علیه و آله و یأتی انه لا سلطان له علیه.
۲- فی المصدر: و ثانیهما: لو فعل ذلک لکان.
۳- استظهر المصنّف فی الهامش أن الصواب (العتاب) أقول: هو کذلک، و المصدر أیضا یؤیده.
۴- فی المصدر فنعس و جری علی لسانه.
۵- حدیث سهوه صلّی اللّه علیه و آله فی الصلاه ممّا أطبقت الشیعه علی خلافه.

لم آتک بهذا فحزن رسول الله صلی الله علیه و آله إلی أن نزلت هذه الآیه و هذا أیضا ضعیف من وجوه أحدها أنه لو جاز هذا السهو لجاز فی سائر المواضع و حینئذ تزول الثقه عن الشرع.

و ثانیها أن الساهی لا یجوز أن یقع منه مثل هذه الألفاظ المطابقه لوزن السوره و طریقتها و معناها فإنا نعلم بالضروره أن واحدا لو أنشد قصیده لما جاز أن یسهو حتی یتفق منه بیت شعر فی وزنها و معناها و طریقتها.

و ثالثها هب أنه تکلم بذلک سهوا فکیف لم ینتبه (۱) لذلک حین قرأها علی جبرئیل علیه السلام و ذلک ظاهر.

و أما الوجه الثانی فهو أنه صلی الله علیه و آله تکلم قسرا بذلک فهو الذی قال قوم إن الشیطان أجبر النبی صلی الله علیه و آله علی التکلم به و هذا أیضا فاسد لوجوه.

أحدها أن الشیطان لو قدر علی ذلک فی حق النبی صلی الله علیه و آله لکان اقتداره علینا أکثر فوجب أن یزیل الشیطان الناس عن الدین و لجاز فی أکثر ما یتکلم به الواحد منا أن یکون ذلک بإجبار الشیطان.

و ثانیها أن الشیطان لو قدر علی هذا الإجبار لارتفع الأمان عن الوحی لقیام هذا الاحتمال.

و ثالثها أنه باطل بدلاله قوله تعالی حاکیا عن الشیطان وَ ما کانَ لِی عَلَیْکُمْ مِنْ سُلْطانٍ إِلَّا أَنْ دَعَوْتُکُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِی فَلا تَلُومُونِی وَ لُومُوا أَنْفُسَکُمْ (۲) و قال تعالی إِنَّهُ لَیْسَ لَهُ سُلْطانٌ عَلَی الَّذِینَ آمَنُوا وَ عَلی رَبِّهِمْ یَتَوَکَّلُونَ إِنَّما سُلْطانُهُ عَلَی الَّذِینَ یَتَوَلَّوْنَهُ (۳) و قال إِلَّا عِبادَکَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِینَ (۴) و لا شک أنه صلی الله علیه و آله کان سید المخلصین.

و أما الوجه الثالث و هو أنه صلی الله علیه و آله تکلم بذلک اختیارا و هاهنا وجهان:

۱- هکذا فی نسخه المصنّف، و الصواب کما فی غیرها و فی المصدر: لم یتنبه.

۲- إبراهیم: ۲۲.

۳- النحل: ۹۹ و ۱۰۰.

۴- الحجر: ۴۰.

أحدهما أن نقول إن هذه الكلمه باطله.

و الثانى أن نقول إنها ليست كلمه باطله أما على الوجه الأول فذكروا فيه طريقين:

الأول:

قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ فِی رِوَایَهِ عَطَاءٍ إِنَّ شَیْطَاناً یُقَالُ لَهُ الْأَبْیَضُ أَتَاهُ عَلَی صُورَهِ جَبْرَئِیلَ علیه السلام وَ أَلْقَی عَلَیْهِ هَذِهِ الْکَلِمَهَ فَقَرَأَهَا فَسَمِعَ الْمُشْرِکُونَ ذَلِکَ وَ أَعْجَبَهُمْ فَجَاءَهُ جَبْرَئِیلُ علیه السلام وَ اسْتَعْرَضَهُ فَقَرَأَ السُّورَهَ فَلَمَّا بَلَغَ إِلَی تِلْکَ الْکَلِمَهِ قَالَ جَبْرَئِیلُ علیه السلام أَنَا مَا جِئْتُکَ بِهَذِهِ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِنَّهُ أَتَانِی آتٍ عَلَی صُورَتِکَ فَأَلْقَاهُ (۱) عَلَی لِسَانِی.

الطریق الثانی:

قال بعض الجهال إنه صلی الله علیه و آله لشده حرصه علی إیمان القوم أدخل هذه الکلمه من عند نفسه ثم رجع عنها و هذان القولان لا یرغب فیهما مسلم البته لأن الأول یقتضی أنه صلی الله علیه و آله ما کان یمیز بین الملک المعصوم و الشیطان الخبیث.

و الثانی یقتضی أنه کان خائنا فی الوحی و کل واحد منهما خروج عن الدین.

و أما الوجه الثانی و هو أن هذه الکلمه لیست باطله فههنا أیضا طرق الأول أن یقال الغرانیق هم الملائکه و قد کان ذلک قرآنا منزلا فی وصف الملائکه فلما توهم المشرکون أنه یرید آلهتهم نسخ الله تلاوته.

الثانی أن یقال إن المراد منه الاستفهام علی سبیل الإنکار فکأنه قال أ شفاعتهن ترتجی.

الثالث أنه تعالی ذکر الإثبات و أراد النفی کقوله تعالی یُبَیِّنُ اللَّهُ لَکُمْ أَنْ تَضِلُّوا (۲) أی لا تضلوا کما یذکر النفی و یرید به الإثبات کقوله تعالی قُلْ تَعالَوْا أَتْلُ ما حَرَّمَ رَبُّکُمْ عَلَیْکُمْ أَلَّا تُشْرِکُوا بِهِ (۳) و المعنی أن تشرکوا و هذان الوجهان الأخیران یعترض علیهما بأنه لو جاز ذلک بناء علی هذا التأویل فلم لا یجوز أن یظهروا کلمه الکفر فی جمله القرآن أو فی الصلاه بناء علی التأویل و لکن الأصل فی الدین أن

۱- فی المصدر: فألقاها.

۲- النساء: ۱۷۶.

۳- الأنعام: ۱۵۱، و الصحیح کما فی المصحف الشریف و المصدر: حرم ربکم علیکم.

لا نجوز علیهم شیئا من ذلک (۱) لأن الله تعالی قد نصبهم حجه و اصطفاهم للرساله فلا یجوز علیهم ما یطعن فی ذلک أو ینفر و مثل ذلک فی النفر أعظم من الأمور التی جنبه الله تعالی (۲) کنحو الکتابه و الفظاظه و قول الشعر فهذه الوجوه المذکوره فی قوله تلک الغرانیق العلی و قد ظهر علی القطع کذبها فهذا کله إذا فسرنا التمنی بالتلاوه أما إذا فسرناها بالخاطر و تمنی القلب فالمعنی أن النبی صلی الله علیه و آله متی تمنی بعض ما یتمناه من الأمور وسوس الشیطان إلیه بالباطل و یدعوه إلی ما لا ینبغی ثم إن الله تعالی ینسخ ذلک و یبطله و یهدیه إلی ترک الالتفات إلی وسوسته ثم اختلفوا فی کیفیه تلک الوسوسه علی وجوه:

أحدها أنه ما یتقرب به إلی المشرکین من ذکر آلهتهم (۳) قالوا إنه صلی الله علیه و آله کان یحب أن یتألفهم و کان یتردد (۴) ذلک فی نفسه فعند ما لحقه النعاس زاد تلک الزیاده من حیث کانت فی نفسه و هذا أیضا خروج عن الدین و بیانه ما تقدم.

و ثانیها ما قال مجاهد من أنه صلی الله علیه و آله کان یتمنی إنزال الوحی علیه علی سرعه دون تأخیر فنسخ الله ذلک بأن عرفه أن إنزال ذلک بحسب المصالح فی الحوادث و النوازل و غیرها.

و ثالثها یحتمل أنه صلی الله علیه و آله عند نزول الوحی کان یتفکر فی تأویله إذا کان محتملا (۵) فیلقی الشیطان فی جملته ما لم یرده فبین تعالی أنه ینسخ ذلک بالإبطال و یحکم ما أراده بأدلته و آیاته.

و رابعها معنی الآیه إذا تمنی أراد فعلا تقربا إلی الله (۶) ألقی الشیطان فی ذکره (۷)

۱- فی المصدر: أن لا یجوز علیهم شی ء من ذلک.

۲- فی المصدر: حثه اللّه تعالی علی ترکها.

۳- فی المصدر: من ذکر آلهتهم بالثناء.

۴- فی المصدر: کان یردد ذلک.

۵- فی المصدر: إذا کان مجملا.

۶- فی المصدر: مقربا إلی اللّه.

۷- فکرته خ ل و فی المصدر: فکره.

ما يخالفه فيرجع إلى الله فى ذلك و هو كقوله إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذا مَسَّهُمْ طائِفٌ مِنَ الشَّيْطانِ تَذَكَّرُوا فَإِذا هُمْ مُبْصِرُونَ (١) و كقوله تعالى وَ إِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ (٢) و من الناس من قال لا يجوز حمل الأمنيه على تمنى القلب لأنه لو كان كذلك لم يكن ما يخطر ببال رسول الله صلى الله عليه و آله فتنه للكفار و ذلك يبطله قوله لِيَجْعَلَ ما يُلْقِي الشَّيْطانُ فِتْنَةً لِلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ و الجواب لا يبعد أنه إذا قوى التمنى اشتغل الخاطر به فحصل به السهو فى الأفعال الظاهره بسببه فيصير ذلك فتنه للكفار انتهى كلامه (٣) و قال السيد المرتضى قدس الله روحه فى التنزيه بعد نقل بعض الروايات السابقه قلنا أما الآيه فلا دلاله فى ظاهرها على هذه الخرافه التى قصوا بها (۴) و ليس يقتضى الظاهر إلا أحد أمرين إما أن يريد بالتمنى التلاوه كما قال حسان (۵) أو تمنى القلب فإن أراد التلاوه كان المراد أن من أرسل قبلك من الرسل كان إذا تلا ما يؤديه إلى قومه حرفوا عليه و زادوا فيما يقوله و نقصوا كما فعلت اليهود فى الكذب على نبيهم عليه السلام فأضاف ذلك إلى الشيطان لأنه يقع بوسوسته و غروره ثم بين أن الله تعالى يزيل ذلك و يدحضه (۶) بظهور حججه و ينسخه و يحسم (٧) ماده الشبهه به و إنما خرجت الآيه على هذا الوجه مخرج التسليه له صلى الله عليه و آله لما كذب المشركون عليه و أضافوا إلى تلاوته من مدح آلهتهم ما لم يكن فيها و إن كان المراد تمنى القلب فالوجه فى الآيه أن الشيطان متى تمنى بقلبه (٨) بعض ما يتمناه من الأمور يوسوس إليه بالباطل و يحدثه

١- الأعراف: ٢٠١.

٢- الأعراف: ٢٠٠.

٣- مفاتيح الغيب ۶: ١۶۵- ١۶٨. أقول: أكثر ما ذكره من الوجوه مأخوذ من السيّد المرتضى قدّس سرّه مع تفصيل راجع تنزيه الأنبياء، و ما أخرجه المصنّف بعد ذلك.

۴- فى المصدر: قصوها.

۵- فى المصدر: كما قال حسان بن ثابت:

۶- دحض الحجه : أبطلها.

٧- حسمه: قطعه مستأصلا إيّاه فانقطع.

٨- فى المصدر: متى تمنى النبىّ بقلبه.

بالمعاصی و یغریه (۱) بها و یدعوه إلیها و أن الله تعالی ینسخ ذلک و یبطله بما یرشده إلیه من مخالفه الشیطان و عصیانه و ترک استماع غروره فأما الأحادیث المرویه فی هذا الباب فلا یلتفت إلیها من حیث تضمنت ما قد نزهت العقول الرسل علیهم السلام عنه هذا لو لم تکن فی أنفسها مطعونه مضعفه (۲) عند أصحاب الحدیث بما یستغنی عن ذکره و کیف یجیز ذلک علی النبی صلی الله علیه و آله من یسمع الله یقول کَذلِکَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤادَکَ (۳) یعنی القرآن و قوله تعالی وَ لَوْ تَقَوَّلَ عَلَیْنا (۴) الآیات و قوله تعالی سَنُقْرِئُکَ فَلا تَنْسی (۵) علی أن من یجیز السهو علی الأنبیاء علیهم السلام یجب أن لا یجیز ما تضمنته هذه الروایه المنکره لما فیه (۶) من غایه التنفیر عن النبی صلی الله علیه و آله لأن الله تعالی قد جنب نبیه صلی الله علیه و آله من الأمور الخارجه عن باب المعاصی کالغلظه و الفظاظه و قول الشعر و غیر ذلک مما هو دون مدح الأصنام المعبوده دون الله تعالی علی أنه صلی الله علیه و آله لا یخلو و حوشی مما قرف به (۷) من أن یکون تعمد ما حکوه و فعله قاصدا أو فعله ساهیا و لا حاجه بنا إلی إبطال القصد فی هذا الباب و العمد لظهوره و إن کان فعله ساهیا فالساهی لا یجوز أن یقع منه مثل هذه الألفاظ المطابقه لوزن السوره و طریقتها ثم بمعنی ما تقدمها من الکلام لأنا نعلم ضروره أن شاعرا لو أنشد قصیده لما جاز أن یسهو حتی یتفق منه بیت شعر فی وزنها و فی معنی البیت الذی تقدمه و علی الوجه الذی یقتضیه فائدته و هو مع ذلک یظن أنه من القصیده التی ینشدها و هذا ظاهر فی بطلان هذه الدعوی علی النبی صلی الله علیه و آله (۸) علی أن بعض أهل العلم قد قال یمکن أن یکون وجه التباس الأمر أن رسول الله صلی الله علیه و آله

۱- أی یحضه بها.

۲- فی المصدر: ضعیفه.

۳- الفرقان: ۳۲.

۴- الحاقّه: ۴۴.

۵- الأعلی: ۶.

۶- فی المصدر: لما فیها.

۷- أی اتهم به بالبناء للمفعول. و فی المصدر: قذف به.

۸- فی المصدر: هنا زیاده هی: علی أن الموحی إلیه من اللّه النازل بالوحی و تلاوه القرآن جبرئیل علیه السلام، و کیف یجوز السهو علیه؟.

لما تلا هـذه السوره فی ناد غاص بأهله (۱) و کان أکثر الحاضـرین من قریش المشـرکین فانتهی إلی قوله تعالی أَ فَرَأَیْتُمُ اللّاتَ وَ الْعُزّی و علم من قرب من مکـانه من قریش أنه سـیورد بعـدها مـا یقـدح فیهن قال کالمعارض (۲) له و الراد علیه تلـک الغرانیق العلی و إن شـفاعتهن لترجی فظن کثیر من حضـر (۳) أن ذلک من قوله صـلی الله علیه و آله و اشـتبه علیه (۴) الأمر لأنهم کانوا یلفظون (۵) عند قراءته صـلی الله علیه و آله و یکثر کلامهم و ضجاجهم طلبا لتغلیطه و إخفاء قراءته و یمکن أن یکون هذا أیضا فی الصـلاه لأنهم کانوا یقربون منه فی حال صلاته عند الکعبه و یسمعون قراءته و یلغون فیها و قیل أیضا إنه صلی الله علیه و آله کـان إذا تلاـ القرآن علی قریش توقف فی فصول الآیـات و أتی بکلام علی سبیل الحجاج لهم فلما تلا أَ فَرَأَیْتُمُ اللّاتَ وَ الْعُزّی وَ مَنـاهَ الثّالِثَهَ الْأُخْری قـال صـلی الله علیه و آله تلـک الغرانیـق العلی و منهـا الشـفاعه ترتجی علی سبیـل الإنکـار علیهم و أن الأـمر بخلاف ما ظنوه من ذلک و لیس یمتنع أن یکون هـذا فی صـلاه لأن الکلام فی الصـلاه حینئـذ کان مباحا و إنما نسخ من بعد و قیل إن المراد بالغرانیق الملائکه و قـد جاء مثل هـذا فی بعض الحـدیث فتوهم المشـرکون أنه یریـد آلهتهم و قیل إن ذلک کان قرآنـا منزلا فی وصف الملائکه تلاه الرسول صـلی الله علیه و آله فلما ظن المشـرکون أن المراد به آلهتهم نسـخت تلاوته و کل هـذا یطـابق مـا ذکرناه من تأویل قوله تعالی إِذا تَمَنّی أَلْقَی الشَّیْطانُ فِی أُمْنِیَّتِهِ لأن بغرور الشـیطان و وسوسـته أضـیف إلی تلاوته صلی الله علیه و آله ما لم یرده بها و کل هذا واضح بحمد الله (۶) انتهی.

و قال القاضی عیاض فی الشفاء بعد توهین الحدیث و القدح فی سنده بوجوه شتی

۱- غص المکان بهم: امتلأ و ضاق علیهم.

۲- فی المصدر: و علم من قرب مکانه منه من قریش أنّه سیورد بعدها ما یسوؤهم به فیهن؛ قال کالمعارض.

۳- فی المصدر: کثیر ممن حضر.

۴- فی المصدر: و اشتبه علیهم.

۵- یلغطون خ ل و هو الموجود فی المصدر.

۶- تنزیه الأنبیاء: ۱۰۷- ۱۰۹.

و قد قررنا بالبرهان و الإجماع عصمته صلى الله علیه و آله من جریان الکفر علی قلبه أو لسانه لا عمدا و لا سهوا أو أن یتشبه علیه ما یلقیه الملک مما یلقی الشیطان أو أن یکون للشیطان علیه سبیل أو أن یتقول علی الله لا عمدا و لا سهوا ما لم ینزل علیه ثم قال و وجه ثان و هو استحاله هذه القصه نظرا و عرفا و ذلک أن الکلام لو کان کما روی لکان بعید الالتیام متناقض الأقسام (۱) ممتزج المدح بالذم متخاذل التألیف و النظم و لما کان النبی صلی الله علیه و آله و لا من بحضرته من المسلمین و صنادید قریش من المشرکین (۲) ممن یخفی علیه ذلک و هذا لا یخفی (۳) علی أدنی متأمل فکیف بمن رجح حلمه (۴) و اتسع فی باب البیان و معرفه فصیح الکلام علمه.

و وجه ثالث أنه قد علم من عاده المنافقین و معاندی المشرکین و ضعفه القلوب و الجهله من المسلمین نفورهم لأول وهله و تخلیط العدو علی النبی صلی الله علیه و آله لأقل فتنه و ارتداد من فی قلبه مرض ممن أظهر الإسلام لأدنی شبهه و لم یحک أحد فی هذه القصه شیئا سوی هذه الروایه الضعیفه الأصل و لو کان ذلک لوجدت قریش (۵) علی المسلمین الصوله و لأقامت بها الیهود علیهم الحجه کما فعلوه مکابره فی قضیه الإسراء حتی کانت فی ذلک لبعض الضعفاء رده و کذلک ما روی فی قصه القضیه و لا فتنه أعظم من هذه البلیه لو وجدت و لا تشغیب (۶) للمعادی حینئذ أشد من هذه الحادثه لو أمکنت فما روی عن معاند فیها کلمه و لا عن مسلم بسببها شبهه (۷) فدل علی بطلها و اجتثاث أصلها ثم ذکر أکثر الوجوه التی ذکرها السید و الرازی. (۸)

۱- فی المصدر: ان هذا الکلام لو کان صحیحا لکان بعید الالتیام، لکونه متناقض الاقسام.

۲- فی المصدر: و صنادید المشرکین.

۳- فی المصدر: و هذا ممّا لا یخفی.

۴- فی المصدر: فکیف ممن رجح حلمه.

۵- فی المصدر: لوجدت قریش بها.

۶- شغب القوم و بهم و علیهم: هیج الشر علیهم.

۷- فی المصدر: و لا عن مسلم ببنت شفه. أقول: بنت شفه: الکلمه.

۸- شرح الشفاء ۲: ۲۲۹- ۲۳۱.

و قال الطبرسی رحمه الله بعد نقل ملخص کلام السید و قال البلخی و یجوز أن یکون النبی صلی الله علیه و آله سمع هاتین الکلمتین من قومه و حفظهما فلما قرأها ألقاهما الشیطان فی ذکره فکاد أن یجریها علی لسانه فعصمه الله و نبهه و نسخ وسواس الشیطان و أحکم آیاته بأن قرأها النبی صلی الله علیه و آله محکمه سلیمه مما أراد الشیطان و الغرانیق جمع غرنوق و هو الحسن الجمیل یقال شاب غرنوق و غرانق إذا کان ممتلیا ریانا ثم یحکم آیاته أی یبقی آیاته و دلائله و أوامره محکمه لا سهو فیها و لا غلط لِیَجْعَلَ ما یُلْقِی الشَّیْطانُ إلی قوله وَ الْقاسِیَهِ قُلُوبُهُمْ أی لیجعل ذلک تشدیدا فی التعبد و امتحانا علی الذین فی قلوبهم شک و علی الذین قست قلوبهم من الکفار فیلزمهم الدلاله علی الفرق بین ما یحکمه الله و بین ما یلقیه الشیطان لَفِی شِقاقٍ بَعِیدٍ أی فی معاداه و مخالفه بعیده عن الحق وَ لِیَعْلَمَ الَّذِینَ أُوتُوا الْعِلْمَ بالله و توحیده و حکمته أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّکَ أی أن القرآن حق لا یجوز علیه التغییر و التبدیل فَیُؤْمِنُوا بِهِ أی فیثبتوا علی إیمانهم و قیل یزدادوا إیمانا (۱) فتخبت له قلوبهم أی تخشع و تتواضع لقوه إیمانهم. (۲) و قال رحمه الله فی قوله تعالی فَلا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ المراد به سائر المکلفین و إنما أفرده بالخطاب لیعلم أن العظیم الشأن إذا أوعد فمن دونه کیف حاله و إذا حذر هو فغیره أولی بالتحذیر. (۳) قوله تعالی وَ ما کُنْتَ تَرْجُوا قال الرازی فی کلمه إلا وجهان: أحدهما أنها للاستثناء ثم قال صاحب الکشاف هذا کلام محمول علی المعنی کأنه قیل و ما ألقی إلیک الکتاب إِلَّا رَحْمَهً مِنْ رَبِّکَ و یمکن أیضا إجراؤه علی ظاهره أی و ما کنت ترجو إلا أن یرحمک الله رحمه فینعم علیک بذلک أی و ما کنت ترجو إلا علی هذا الوجه و الثانی أن إلا بمعنی لکن أی و لکن رحمه من ربک ألقی إلیک ثم إنه کلفه بأمور أحدها أن لا یکون مظاهرا للکفار. (۴)

۱- فی المصدر: ایمانا الی ایمانهم.

۲- مجمع البیان ۷: ۹۱ و ۹۲.

۳- مجمع البیان ۷: ۲۰۹.

۴- فی قوله: و لا تکونن ظهیرا للکافرین.

و ثانیها (۱) وَ لا یَصُدُّنَّکَ عَنْ آیاتِ اللَّهِ قال الضحاک و ذلک حین دعوه إلی دین آبائه لیزوجوه و یقاسموه شطرا من مالهم أی لا تلتفت إلی هؤلاء و لا ترکن إلی قولهم فیصدک عن اتباع آیات الله.

و ثالثها قوله وَ ادْعُ إِلی رَبِّکَ أی إلی دین ربک و أراد التشدید فی الدعاء للکفار و المشرکین (۲) فلذلک قال وَ لا تَکُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِکِینَ لأن من رضی بطریقتهم أو مال إلیهم کان منهم.

و رابعها قوله وَ لا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلهاً آخَرَ و هذا و إن کان واجبا علی الکل إلا أنه تعالی خاطبه به خصوصا لأجل التعظیم فإن قیل الرسول کان معلوما منه أن لا یفعل شیئا من ذلک البته فما الفائده فی هذا النهی.

قلت لعل الخطاب معه و لکن المراد غیره و یجوز أن یکون المعنی لا تعتمد علی غیر الله و لا تتخذ غیره وکیلا فی أمورک فإنه من وکل بغیر الله (۳) فکأنه لم یکمل طریقه فی التوحید انتهی. (۴) و قال البیضاوی هذا و ما قبله للتهییج و قطعه أطماع المشرکین عن مساعدته لهم. (۵) أقول سیأتی تأویل قوله تعالی وَ إِذْ تَقُولُ لِلَّذِی أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَیْهِ فی باب تزویج زینب إن شاء الله.

و قال الطبرسی رحمه الله: قُلْ إِنْ ضَلَلْتُ عن الحق کما تدعون فَإِنَّما أَضِلُّ عَلی نَفْسِی أی فإنما یرجع وبال ضلالی علی لأنی مأخوذ به دون غیری وَ إِنِ اهْتَدَیْتُ فَبِما یُوحِی إِلَیَّ رَبِّی أی فبفضل ربی حیث أوحی إلی فله المنه بذلک علی دون خلقه إِنَّهُ سَمِیعٌ لأقوالنا قَرِیبٌ منا فلا یخفی علیه المحق و المبطل. (۶)

ص: ۷۰

۱- فی المصدر: و ثانیها أن قال: و لا یصدنک.

۲- فی المصدر: و أراد التشدد فی دعاء الکفّار و المشرکین.

۳- فی المصدر: من وثق بغیر اللّه.

۴- مفاتیح الغیب ۶: ۴۲۶.

۵- أنوار التنزیل ۲: ۲۲۶.

۶- مجمع البیان ۸: ۳۹۷.

قوله تعالى لَئِنْ أَشْرَكْتَ قال السيد رضى الله عنه قد قيل (۱) فى هذه الآيه أن الخطاب للنبى صلى الله عليه و آله و المراد به أمته و قد روى عن ابن عباس أنه قال نزل القرآن على إياك (۲) أعنى و اسمعى يا جاره و جواب آخر أن هذا خبر يتضمن الوعيد و ليس يمتنع أن يتوعد الله على العموم و على سبيل الخصوص من يعلم أنه لا يقع منه ما تناوله الوعيد لكنه لا بد أن يكون مقدورا له و جائزا بمعنى الصحه لا بمعنى الشك و لهذا يجعل جميع وعيد القرآن عاما لمن يقع منه ما تناوله الوعيد و لمن علم الله تعالى أنه لا يقع منه و ليس قوله تعالى لَئِنْ أَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ على سبيل التقدير و الشرط بأكثر من قوله تعالى لَوْ كانَ فِيهِما آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتا (۳) لأن استحاله وجود ثان معه إذا لم يمنع من تقدير ذلك و بيان حكمه فأولى أن يسوغ تقدير وقوع الشرك الذى هو مقدور ممكن و بيان حكمه.

و الشيعه لها فى هذه الآيه جواب تتفرد به و هو أن النبى صلى الله عليه و آله لما نص على أمير المؤمنين عليه السلام بالإمامه فى ابتداء الأمر (۴) جاءه قوم من قريش فقالوا له يا رسول الله إن الناس قريبو عهد بالإسلام و لا يرضون أن تكون النبوه فيك و الخلافه فى ابن عمك (۵) فلو عدلت بها إلى غيره لكان أولى فقال لهم النبى صلى الله عليه و آله ما فعلت ذلك برأيى فأتخير فيه لكن الله تعالى أمرنى به و فرضه على فقالوا له فإذا لم تفعل ذلك مخافه الخلاف على ربك تعالى فأشرك معه فى الخلافه رجلا من قريش تسكن الناس إليه ليتم لك أمرك و لا يخالف الناس عليك فنزلت الآيه و المعنى فيها لَئِنْ أَشْرَكْتَ فى الخلافه مع أمير المؤمنين عليه السلام غيره لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ و على هذا التأويل السؤال قائم لأنه إذا كان

۱- فى المصدر: قد قلنا.

۲- فى المصدر: بإياك.

۳- الأنبياء: ۲۲.

۴- لعله حين نزل «وَ أَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ» فأنذرهم فى دار أبى طالب رضى اللّه عنه و نص على خلافه علىّ عليه السلام حينئذ.

۵- و لذلك غصبوا خلافته بعده، بمزعمه أن النبوّه و الخلافه لا يجتمعان فى بيت واحد.

قـد علم الله تعالى أنه صـلى الله عليه و آله لا يفعل ذلک و لا يخالف أمره لعصـمته فما الوجه فى الوعيـد (١) فلا بد من الرجوع إلى ما ذكرنا. (٢) و قال البيضاوى أَمْ يَقُولُونَ بل أ يقولون افْتَرى عَلَى اللَّهِ كَذِباً افترى محمد بدعوى النبوه و القرآن (٣) فَإِنْ يَشَإِ اللَّهُ يَخْتِمْ عَلى قَلْبِكَ استبعاد للافتراء عن مثله بالإشعار على أنه إنما يجترئ عليه من كان مختوما على قلبه جاهلا بربه فأما من كان ذا بصيره و معرفه فلا فكأنه قال إن يشإ الله خذلانک يختم على قلبک لتجترئ بالافتراء عليه و قيل يختم على قلبک يمسک القرآن و الوحى عنه فكيف تقـدر على أن تفترى أو يربط عليه بالصبر فلا يشق عليک أذاهم. (۴) قوله تعالى وَ سْئَلْ مَنْ أَرْسَلْنا قـال الرازى و الطبرسى أى أمم من أرسـلنا و المراد مؤمنو أهـل الكتـاب فإنهم سيخبرونک أنه لم يرد فى دين أحـد من الأنبياء عباده الأصنام و إذا كان هـذا متفقا عليه بين كل الأنبياء و الرسل وجب أن لا يجعلوه سبب بغض محمـد صـلى الله عليه و آله و الخطاب و إن توجه إلى النبى صلى الله عليه و آله فالمراد به الأمه. (۵) و القول الثانى قال عطاء عن ابن عباس لما أسرى بالنبى صلى الله عليه و آله إلى المسجد الأقصى بعث الله تعالى له آدم عليه السلام و جميع المرسلين من ولده عليه السلام فأذن جبرئيل ثم أقام و قال يا محمد تقدم فصل بهم فلما فرغ رسول الله صلى الله عليه و آله من الصلاه قال له جبرئيل عليه السلام سل يا محمد مَنْ أَرْسَلْنا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رُسُلِنا الآيه فقال صلى الله عليه و آله لا أسأل لأنى لست شاكا فيه.

و القول الثالث أن ذكر السؤال فى موضع لا يمكن السؤال فيه يكون المراد منه

١- الوجه فيه قطع اطماع المخالفين عن العدول عن وصايته أو اشراک غيره معه فيها. فبين أن العدول عن ذلک مساوق لابطال ما تحمل فى مده رسالته من النصب و العناء و إحباط أجره و ثوابه، نظير قوله تعالى: «وَ إِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَما بَلَّغْتَ رِسالَتَهُ» فى غدير خم، فكما أنّه لا يرضى إبطال ما عمله فى مده نبوّته فكذلک لا يرضى بذلک.

٢- تنزيه الأنبياء: ١١٩ و ١٢٠.

٣- بل بدعوى أن أجر الرساله هو الموده فى القربى، على ما هو المستفاد ممّا قبله من الآيات.

۴- أنوار التنزيل ٢: ٣٩٨.

۵- فهذا اول الأقوال.

النظر و الاستدلال كقول من قال سل الأرض من شق أنهارك و غرس أشجارك و جنى ثمارك فإنها إن لم تجبك جهارا أجابتك اعتبارا و هاهنا سؤال النبى صلى الله عليه و آله عن الأنبياء الذين كانوا قبله ممتنع و كان المراد منه انظر فى هذه المسأله بعقلك و تدبر فيه بنفسك و الله أعلم. (۱) قوله تعالى فَأَنَا أَوَّلُ الْعابِدِينَ قال الطبرسى رحمه الله فيه أقوال أحدها إِنْ كانَ لِلرَّحْمنِ وَلَدٌ على زعمكم فأنا أول من عبد الله وحده و أنكر قولكم.

و ثانيها أن إن بمعنى ما و المعنى ما كان للرحمن ولد فَأَنَا أَوَّلُ الْعابِدِينَ لله المقرين بذلك.

و ثالثها أن معناه لو كان له ولد لكنت أنا أول الآنفين من عبادته لأن من يكون له ولد لا يكون إلا جسما محدثا و من كان كذلك لا يستحق العباده من قولهم عبدت من الأمر أى أنفت منه.

و رابعها أنه يقول كما أنى لست أول من عبد الله فكذلك ليس لله ولد.

و خامسها أن معناه لو كان له ولد لكنت أول من يعبده بأن له ولدا و لكن لا ولد له فهذا تحقيق لنفى الولد و تبعيد له لأنه تعليق محال بمحال. (۲) و قال البيضاوى عَلى شَرِيعَهٍ على طريقه مِنَ الْأَمْرِ أمر الدين فَاتَّبِعْها فاتبع شريعتك الثابته بالحجج وَ لا تَتَّبِعْ أَهْواءَ الَّذِينَ لا يَعْلَمُونَ آراء الجهال التابعه للشهوات و هم رؤساء قريش قالوا ارجع إلى دين آبائك إِنَّهُمْ لَنْ يُغْنُوا عَنْكَ مِنَ اللَّهِ شَيْئاً مما أراد بك. (۳) قوله لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ قال السيد المرتضى رضى الله عنه فى التنزيه أما من نفى عنه صلى الله عليه و آله صغائر الذنوب مضافا إلى كبائرها فله عن هذه الآيه أجوبه منها أنه أراد تعالى

۱- مجمع البيان ۹: ۴۹ و ۵۰، مفاتيح الغيب ۲۷: ۲۱۶ و فيه: و تدبر فيها بعقلك.

۲- مجمع البيان ۹: ۵۷ و ۵۸.

۳- أنوار التنزيل ۲: ۴۲۳.

بإضافه الـذنب إليه ذنب أبيه آدم عليه السـلام و حسـنت هـذه الإضافه للاتصال و القربى و غفره (۱) لـه من حيث أقسم على الله تعالى به فأبر قسـمه فهـذا الـذنب المتقـدم و الـذنب المتأخر هو ذنب شـيعته و شـيعه أخيه عليه السـلام و هذا الجواب يعترضه أن صـاحبه نفى عن نبى ذنبـا و أضـافه إلى آخر و السؤال عنه فيمن أضافه إليه كالسؤال فيمن نفاه عنه و يمكن إذا أردنا نصـره هـذا الجواب أن نجعل الـذنوب كلها لأمته صـلى الله عليه و آله و يكون ذكر التقدم و التأخر إنما أراد به ما تقدم زمانه و ما تأخر كما يقول القائل مؤكدا قد غفرت لك ما قدمت و ما أخرت و صفحت عن السالف و الآنف من ذنوبك و لإضافه أمته إليه (۲) وجه فى الاستعمال معروف لأن القائل قد يقول لمن حضره من بنى تميم أو غيرهم من القبائل أنتم فعلتم كذا و كذا و قتلتم فلانا و إن كان الحاضـرون ما شهدوا ذلك و لا فعلوه و حسنت الإضافه للاتصال و النسب (۳) و لا سبب أوكد مما بين الرسول عليه السلام و أمته و قد يجوز توسعا و تجوزا أن يضاف ذنوبهم إليه.

و منها أنه سمى تركه الندب ذنبا و حسن ذلك أنه صلى الله عليه و آله (۴) ممن لا يخالف الأوامر إلا هذا الضرب من الخلاف و لعظم منزلته و قدره جاز أن يسـمى الذنب منه ما إذا وقع من غيره لم يسم ذنبا. (۵) و منها أن القول خرج مخرج التعظيم و حسن الخطـاب كمـا قلنـاه فى قوله تعـالى عَفَـا اللَّهُ عَنْكَ و ليس هـذا بشـى ء لأن العاده جرت فيما يخرج هـذا المخرج من الألفاظ أن يجرى مجرى الـدعاء مثـل قولهم غفر الله لـك و يغفر الله لـك و ما أشـبه ذلك و لفظ الآيه بخلاف هـذا لأن المغفره جرت فيها مجرى الجزاء و الغرض فى الفتح (۶) و قد كنا

ص: ۷۴

۱- فى المصدر: و عفوه له.

۲- فى المصدر: و لإضافه ذنب امته إليه.

۳- فى المصدر: و التسبب.

۴- فى المصدر: لانه.

۵- ثم ضعف ذلك بقوله: و هذا الوجه يضعفه على بعد هذه التسميه أنّه لا يكون معنى لقوله:

۶- فى المصدر: و العوض فى الفتح.

ذکرنا فی هذه الآیه وجها اخترناه و هو أشبه بالظاهر مما تقدم و هو أن یکون المراد بقوله ما تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِکَ الذنوب إلیک لأن الذنب مصدر و المصدر یجوز إضافته إلی الفاعل و المفعول معا ألا تری أنهم یقولون أعجبنی ضرب زید عمرو إذا أضافوه إلی المفعول و معنی المغفره علی هذا التأویل هی الإزاله و الفسخ و النسخ لأحکام أعدائه من المشرکین علیه و ذنوبهم إلیه فی منعهم إیاه عن مکه و صدهم له عن المسجد الحرام و هذا التأویل یطابق ظاهر الکلام حتی تکون المغفره غرضا فی الفتح و وجها له و إلا فإذا أراد مغفره ذنوبه لم یکن لقوله إِنَّا فَتَحْنا لَکَ فَتْحاً مُبِیناً لِیَغْفِرَ لَکَ اللَّهُ معنی معقول لأن المغفره للذنوب لا تعلق لها بالفتح و لیست غرضا فیه فأما قوله ما تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِکَ وَ ما تَأَخَّرَ فلا یمتنع أن یرید به ما تقدم زمانه من فعلهم القبیح بک و بقومک و ما تأخر و لیس لأحد أن یقول إن سوره الفتح نزلت علی رسول الله صلی الله علیه و آله بین مکه و المدینه و قد انصرف من الحدیبیه و قال قوم من المفسرین إن الفتح أراد به فتح خیبر لأنه کان تالیا لتلک الحال و قال آخرون بل أراد به أنا قضینا لک فی الحدیبیه قضاء حسنا فکیف تقولون ما لم یقله أحد من أن المراد بالآیه فتح مکه و السوره (۱) قبل ذلک بمده طویله و ذلک أن السوره و إن کانت نزلت فی الوقت الذی ذکر و هو قبل فتح مکه فغیر ممتنع أن یرید بقوله تعالی إِنَّا فَتَحْنا لَکَ فَتْحاً مُبِیناً فتح مکه و یکون علی طریق البشاره له و الحکم له بأنه سیدخل مکه و ینصره الله علی أهلها و لهذا نظائر فی القرآن و مما یقوی أن الفتح فی السوره أراد به فتح مکه قوله تعالی لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرامَ إِنْ شاءَ اللَّهُ آمِنِینَ مُحَلِّقِینَ رُؤُسَکُمْ وَ مُقَصِّرِینَ لا تَخافُونَ فَعَلِمَ ما لَمْ تَعْلَمُوا فَجَعَلَ مِنْ دُونِ ذلِکَ فَتْحاً قَرِیباً (۲) و الفتح القریب هاهنا هو فتح خیبر فأما حمل الفتح علی القضاء الذی قضاه فی الحدیبیه فهو خلاف الظاهر و مقتضی الآیه لأن الفتح بالإطلاق الظاهر منه الظفر و النصر و یشهد له قوله تعالی وَ یَنْصُرَکَ اللَّهُ نَصْراً عَزِیزاً (۳)

۱- فی المصدر: و السوره نزلت قبل ذلک.

۲- الفتح: ۲۷.

۳- الفتح: ۳.

فإن قیل لیس یعرف إضافه المصدر إلی المفعول إلا إذا کان المصدر متعدیا بنفسه مثل قولهم أعجبنی ضرب زید عمرو و إضافه مصدر غیر متعد إلی مفعوله غیر معروفه.

قلنا هذا تحکم فی اللسان و علی أهله لأنهم فی کتب العربیه کلها أطلقوا أن المصدر یضاف إلی الفاعل و المفعول معا و لم یستثنوا متعدیا من غیره و لو کان بینهما فرق لبینوه و فصلوه کما فعلوا ذلک فی غیره و لیس قله الاستعمال معتبره فی هذا الباب لأن الکلام إذا کان له أصل فی العربیه استعمل علیه و إن کان قلیل الاستعمال و بعد فإن ذنبهم هاهنا إلیه إنما هو صدهم له عن المسجد الحرام و منعهم إیاه عن دخوله فمعنی الذنب متعد و إن کان معنی المصدر متعدیا جاز أن یجری مجری ما یتعدی بلفظه فإن من عادتهم أن یحملوا الکلام تاره علی معناه و أخری علی لفظه انتهی. (۱) و قال الطبرسی رحمه الله لأصحابنا فیه وجهان أحدهما أن المراد لیغفر لک الله ما تقدم من ذنب أمتک و ما تأخر بشفاعتک و یؤیده

ما رواه المفضل بن عمر عن الصادق علیه السلام قال سأله رجل عن هذه الآیه فقال و الله ما کان له ذنب و لکن الله ضمن له أن یغفر ذنوب شیعه علی علیه السلام ما تقدم من ذنبهم و ما تأخر..

وَ رَوَی عُمَرُ بْنُ یَزِیدَ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ لِیَغْفِرَ لَکَ اللَّهُ ما تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِکَ وَ ما تَأَخَّرَ قَالَ مَا کَانَ لَهُ ذَنْبٌ وَ لَا هَمَّ بِذَنْبٍ وَ لَکِنَّ اللَّهَ حَمَّلَهُ ذُنُوبَ شِیعَتِهِ ثُمَّ غَفَرَهَا لَهُ (۲).

ثم ذکر سائر الوجوه التی ذکرها السید رحمه الله و سیأتی تأویلها فی الأخبار و تأویل آیه التحریم فی باب أحوال أزواج النبی صلی الله علیه و آله. قوله تعالی عَبَسَ وَ تَوَلّٰی قال الطبرسی رحمه الله قیل نزلت الآیات فی عبد الله ابن أم مکتوم و ذلک أنه أتی رسول الله صلی الله علیه و آله و هو یناجی عتبه بن ربیعه و أبا جهل بن هشام و العباس بن عبد المطلب و أبیا و أمیه ابنی خلف یدعوهم إلی الله و یرجو إسلامهم فقال یا رسول الله أقرئنی و علمنی مما علمک الله فجعل ینادیه و یکرر النداء و لا یدری أنه مشتغل مقبل علی غیره حتی ظهرت الکراهه فی وجه رسول الله صلی الله علیه و آله لقطعه

۱- تنزیه الأنبیاء: ۱۱۷ و ۱۱۸.

۲- مجمع البیان ۹: ۱۱۰.

کلامه و قال فی نفسه یقول هؤلاء الصنادید إنما أتباعه العمیان و العبید فأعرض عنه و أقبل علی القوم الذین یکلمهم فنزلت الآیات

فَکَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بَعْدَ ذَلِکَ یُکْرِمُهُ وَ إِذَا رَآهُ قَالَ مَرْحَباً بِمَنْ عَاتَبَنِی فِیهِ رَبِّی وَ یَقُولُ هَلْ لَکَ مِنْ حَاجَةٍ.

و استخلفه علی المدینه مرتین فی غزوتین ثم قال بعد نقل ما سیأتی من کلام السید رحمه الله و قیل إن ما فعله الأعمی کان نوعا من سوء الأدب فحسن تأدیبه بالإعراض عنه إلا أنه کان یجوز أن یتوهم أنه إنما أعرض عنه لفقره و أقبل علیهم لرئاستهم تعظیما لهم فعاتبه الله سبحانه علی ذلک

وَ رُوِیَ عَنِ الصَّادِقِ علیه السلام أَنَّهُ قَالَ: کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِذَا رَأَی عَبْدَ اللَّهِ ابْنَ أُمِّ مَکْتُوم قَالَ مَرْحَباً مَرْحَباً لَا وَ اللَّهِ لَا یُعَاتِبُنِی اللَّهُ فِیکَ أَبَداً وَ کَانَ یَصْنَعُ فِیهِ مِنَ اللُّطْفِ حَتَّی کَانَ یَکُفُّ عَنِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله مِمَّا یَفْعَلُ بِهِ.

عَبَسَ أی بسر و قبض وجهه وَ تَوَلَّی أی أعرض بوجهه أَنْ جاءَهُ الْأَعْمی أی لأن جاءه وَ ما یُدْرِیکَ لَعَلَّهُ أی لعل هذا الأعمی یَزَّکَّی یتطهر بالعمل الصالح و ما یتعلمه منک أَوْ یَذَّکَّرُ أی یتذکر فیتعظ بما تعلمه من مواعظ القرآن فَتَنْفَعَهُ الذِّکْری فی دینه قالوا و فی هذا لطف عظیم لنبیه صلی الله علیه و آله إذ لم یخاطبه فی باب العبوس فلم یقل عبست فلما جاوز العبوس عاد إلی الخطاب أَمَّا مَنِ اسْتَغْنی أی من کان عظیما فی قومه و استغنی بالمال فَأَنْتَ لَهُ تَصَدّی أی تتعرض له و تقبل علیه بوجهک وَ ما عَلَیْکَ أَلَّا یَزَّکَّی أی أیّ شیء یلزمک إن لم یسلم فإنه لیس علیک إلا البلاغ وَ أَمَّا مَنْ جاءَکَ یَسْعی أی یعمل فی الخیر یعنی ابن أم مکتوم وَ هُوَ یَخْشی الله عز و جل فَأَنْتَ عَنْهُ تَلَهَّی أی تتغافل و تشتغل عنه بغیره کَلَّا أی لا تعد لذلک و انزجر عنه إِنَّها تَذْکِرَةٌ أی إن آیات القرآن تذکیر و موعظه للخلق فَمَنْ شاءَ ذَکَرَهُ أی ذکر التنزیل أو القرآن أو الوعظ انتهی. (۱) و قال السید رضی الله عنه فی التنزیه أما ظاهر الآیه فغیر دال علی توجهها إلی النبی صلی الله علیه و آله و لا فیها ما یدل علی أنها خطاب له بل هی خبر محض لم یصرح بالمخبر عنه و فیها ما یدل عند التأمل علی أن المعنی بها غیر النبی صلی الله علیه و آله لأنه وصفه بالعبوس

۱- مجمع البیان ۱۰: ۴۳۸.

و لیس هـذا من صـفات النبی صـلی الله علیه و آله فی قرآن و لاـ خبر مع الأعـداء المبـاینین (۱) (المنابذین) فضـلا عن المؤمنین المسترشـدین ثم وصـفه بأنه یتصدی للأغنیاء و یتلهی عن الفقراء و هذا مما لا یصف به نبینا صـلی الله علیه و آله من یعرفه فلیس هذا مشـبها لأخلاقه الواسـعه و تحننه إلی قومه و تعطفه و کیف یقول له صـلی الله علیه و آله وَ ما عَلَیْکَ أَلَّا یَزَّکّی و هو صلی الله علیه و آله مبعوث للـدعاء و التنبیه و کیف لا یکون ذلک علیه و کان هـذا القول إغراء بترک الحرص علی إیمان قومه و قد قیل إن هذه السوره نزلت فی رجل من أصـحاب رسول الله صلی الله علیه و آله کان منه هذا الفعل المنعوت فیها و نحن و إن شککنا فی عین من نزلت فیه فلاـ ینبغی أن نشـک فی أنهـا لم یعن بهـا النـبی صـلی الله علیه و آله و أی تنفیر أبلغ من العبوس فی وجوه المؤمنین و التلهی عنهم و الإقبال علی الأغنیاء الکافرین (۲) و قد نزه الله تعالی النبی صـلی الله علیه و آله عما دون هذا فی التنفیر بکثیر انتهی. (۳)

أقول: بعد تسـلیم نزولها فیه صـلی الله علیه و آله کان العتاب علی ترک الأولی أو المقصود منه إیذاء الکفار و قطع أطماعهم عن موافقه النبی صلی الله علیه و آله لهم و ذمهم علی تحقیر المؤمنین کما مر مرارا.

**[ترجمه]کلاـم خداونـد متعال «لَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْواءَهُمْ» شـرطیه است و نافیِ عصـمت حضـرت صـلّی الله علیه و آله نیست، چون جمله شرطیه با استحاله مقدم (شرط) نیز تأیید می‌شود. و منظور از آیه ، ناامید کردن آنان است از این‌که پیامبر صلّی الله علیه و آله از هوس‌های باطل آنان پیروی کنـد و می‌خواهـد آرزوهای آنان در این باره را ناکام کنـد و از بدحالی و شدت عذابی که در انتظارشان است به آنان هشـدار دهـد، چون پیامبر صـلّی الله علیه و آله با غایت تقرّبی که به درگاه خداونـد متعال دارد اگر این کار را انجام دهد حالش چنین خواهد بود دیگر چه رسد به کسان دیگر!

همچنان که روایت شده قرآن بر اساس «به در می‌گوید تا دیوار بشنود» نازل شده است.

بیضـاوی دربـاره کلاـم حق تعـالی می‌گویـد: «فَلاـ تَکُونَنَّ مِنَ الْمُمْـتَرِینَ» یعنی کسـانی که شـک دارنـد این سـخنان از جـانب پروردگـار تو باشـد و یـا در حالی که خود حقیقت را می‌داننـد آن را پنهان می‌کننـد، منظور از این کلام، نهی حضـرت رسول صلّی الله علیه و آله از شک کردن در این باره نیست چراکه این اصـلا از ایشان انتظار نمی‌رود، بلکه منظورش محقق بودن این امر است به گـونه ای که هیـچ بیننـده‌ای در آن شـک نمی‌کنـد و یـا بر وجه رسـاتر، منظـورش امر کردن امت است به آموزش معارفی که شک را از بین می‌برد - . انوار التنزیل ۱: ۱۲۲ - .

وی می‌گویـد: «لَیْسَ لَکَ مِنَ الْأَمْرِ شَـیْ ءٌ» یعنی جای اعتراض، «أَوْ یَتُوبَ عَلَیْهِمْ أَوْ یُعَـذِّبَهُمْ» عطف است به «أَوْ یَکْبِتَهُمْ» - . آل عمران / ۱۲۷ - {یـا آنان را خوار سازد.} بـدین معنا که خداونـد صاحب امر آنان است یا هلاکشان می‌کنـد یا خوارشان می... سازد یا توبه‌شان را می‌پـذیرد اگر اسـلام آورنـد یا عذابشان می‌کند اگر ادامه دهند، و درباره امر آنان تو هیچ اختیاری نداری، تو تنهـا بنـده‌ای هستی که برای هشـدار دادن و جهـاد کردن با اینان مامور شـده‌ای. همچنین محتمل است که با اِضـمار «أن» به «الْأَمْرِ» و یا به «شَـیْ ءٌ» عطف شـده باشد، یعنی درباره امر آنان یا پذیرش توبه‌شان یا عذاب کردنشان تو هیچ اختیاری نداری، و یا بـدین معنا که تو درباره امر آنان، این‌که توبه‌شان پـذیرفته شود یا عـذاب شونـد، اختیاری نـداری، و یا «أَوْ» به معنای «إلا أن» (جز این‌که) است که بـدین ترتیب یعنی تو درباره امر آنان هیـچ اختیاری نـداری جز این‌که یا توبه‌شان را می‌پذیرد و تو از این بابت خشنود می‌شوی و یا عذابشان می‌کند و تو انتقام خود را می‌گیری.

روایت شده که عتبه بن ابی وقاص در جنگ بدر ضربه‌ای به پیامبر صلّی الله علیه و آله زد و دندان حضرت شکست و پیامبر خون را از چهره مبارک پاک می کرد ومی فرمود: قومی که چهره پیامبرشان را به خون آغشته می کننند چگونه رستگار می... شوند؟! آن گاه این آیه نازل شد.

نیز گفته‌اند که پیامبر صلّی الله علیه و آله خواست آنان را نفرین کند اما خداوند چون می‌دانست در میان آنان کسانی هستند که ایمان می‌آورند حضرت را از این کار نهی کرد «فَإِنَّهُمْ ظالِمُونَ» به خاطر ستمگریشان مستحق عذاب شده‌اند - . انوار التنزیل ۱: ۲۳۱ - .

ص: ۳۷

می گویم: این که امر درباره هلاک کردن یا عذاب کردن یا قبول توبه به خداوند متعال برمی گردد به هیچ وجه منافیِ عصمت حضرت صلّی الله علیه و آله نیست. و این دو خبر؛ ثابت نیستند و با فرض ثبوت باز با عصمت منافات ندارند زیرا پیش از آن پیامبر صلّی الله علیه و آله از نفرین کردن نهی نشده بوده و خداوند تنها به سبب نوعی مصلحت امر کرده که حضرت دست نگه دارد و پس از نهی دیگر پیامبر صلّی الله علیه و آله آنان را نفرین نکرده است. ما در باب وجوب اطاعت از پیامبر صلّی الله علیه و آله اخبار وارده درباره تأویل این آیه را آورده‌ایم.

رازی در تفسیر خود درباره کلام حق تعالی می گوید: «بِما أَراکَ اللَّهُ» یعنی با آن‌چه خداوند به تو آموخته است، در این‌جا از علم به رؤیت تعبیر شده زیرا علم یقینی و مبرّا از انواع شک، در توانایی و آشکاری همچون رؤیت است. محققان گفته‌اند این آیه دلالت دارد که همه احکام پیامبر صلّی الله علیه و آله بر اساس وحی و نصّ بوده است و مفسران همه اتفاق کرده‌اند که بیشتر این آیات درباره طعمه بن ابیرق - . طعمه بن ابیرق بن عمرو بن حارثه بن ظفر خزرج بن عمرو انصاری. -

است. او زره‌ای دزدید و وقتی زره را از او خواستند یکی از یهودیان را به این سرقت متهم کرد. وقتی خصومت میان قوم او و قوم یهود بالا گرفت آنان نزد پیامبر صلّی الله علیه و آله رفتند و از ایشان خواستند تا آنان را در این ماجرا یاری کند و این خیانت را به آن یهودی منسوب کند. رسول خدا صلّی الله علیه و آله خواست چنین کند که این آیه نازل شد.

«وَ لا تَکُنْ لِلْخائِنِینَ خَصِیماً» یعنی به نفع خیانتکاران با کسی که مبرای از گناه است نزاع نکن، یعنی با یهودیان به نفع منافقان نزاع نکن. کسانی که عصمت پیامبران را رد می کنند می گویند این آیه بر صدور گناه از رسول خدا صلّی الله علیه و آله دلالت دارد، زیرا اگر رسول خدا صلّی الله علیه و آله نمی‌خواست به نفع آن خائن نزاع کند و از او دفاع کند از این کار نهی نمی‌شد. پاسخ این است که پیامبر صلّی الله علیه و آله این کار را نکرده بود و الا از آن نهی نمی‌شد، افزون بر آن در روایت آمده است

که وقتی قوم طعمه بن ابیرق به رسول خدا صلّی الله علیه و آله متوسل شدند تا از طعمه دفاع کند و سرقت را به آن یهودی منسوب کند، حضرت درنگ کرد و منتظر وحی ماند، آن گاه این آیه نازل شد. غرض از این نهی تذکر به پیامبر صلّی الله علیه و آله بوده که طعمه دروغ می گوید و مرد یهودی از این جرم مبرّا است.

و اگر گفته شود دلیل این که این خطا از پیامبر صلّی الله علیه و آله سر زده ادامه کلام حق تعالی است که فرموده:

ص: ۳۸

«وَ اسْتَغْفِرِ اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ کانَ غَفُوراً رَحِیماً» پس چون خداوند متعال به ایشان امر به استغفار کرده این دلالت دارد که گناهی صورت پذیرفته، پاسخ از چند وجه است: اول این‌که شاید طبع پیامبر صلّی الله علیه و آله به یاری کردن طعمه متمایل شده بوده چون او در ظاهر از جمله مسلمانان بوده است و امر به استغفار برای همین قدر بوده و کارهای نیک نیکوکاران کارهای بد مقرّبان است.

دوم این‌که وقتی آن قوم بر سرقت مرد یهودی و برائت طعمه از آن سرقت شهادت دادند و چیزیدر نظر رسول خدا صلّی الله علیه و آله ننمود که موجب ردّ شهادت آنان باشد، حضرت خواست حکم به سرقت مرد یهودی دهد، سپس چون خداوند پیامبرش صلّی الله علیه و آله را از دروغگویی آن شهود باخبر کرد حضرت دریافت که آن حکم اگر صادر شده بود خطا می... بود و استغفار حضرت به این خاطر بوده که ایشان خواسته حکمی دهد که اگر صادر می‌شد خطا می‌بود هرچند باز حضرت در این باره نزد خداوند معذور می‌بود.

سوم این‌که محتمل است منظور از کلام حق تعالی «وَ اسْتَغْفِرِ اللَّهَ» این باشد که برای کسانی که از طعمه دفاع کردند و خواستند برائت وی از سرقت را ثابت کنند آمرزش بخواه، و منظور از «الَّذِینَ یَخْتانُونَ أَنْفُسَهُمْ» طعمه بوده و نیز کسانی از میان قومش که می‌دانستند او این سرقت را کرده اما باز یاری‌اش می‌کردند. «اختیان» همان خیانت است و بدان خاطر فرموده «یَخْتانُونَ أَنْفُسَهُمْ» که اگر کسی به معصیتی دست یازد خودش را از پاداش محروم کرده و خودش را به عذاب درانداخته است و از این رو این کار او خیانتی به خودش بوده است «مَنْ کانَ خَوَّاناً أَثِیماً» یعنی طعمه، زیرا درباره زره خیانت کرد و در متهم کردن آن یهودی به آن سرقت گناه کرد - . مفاتیح الغیب ۳: ۳۰۷- ۳۰۸ - . حق تعالی فرمود: «وَ لَوْ لا فَضْلُ اللَّهِ عَلَیْکَ وَ رَحْمَتُهُ» یعنی اگر نبود که خداوند تو را به فضل خود ویژه گرداند یعنی نبوت و نیز به رحمت که همان عصمت است «لَهَمَّتْ طائِفَةٌ مِنْهُمْ أَنْ یُضِلُّوکَ» یعنی آن‌ها تو را در حکمی باطل و خطا می‌انداختند «وَ ما یُضِلُّونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ» به دلیل همکاری آنان در ارتکاب گناه و ستیزه‌گری و شهادتشان به تقلب و بهتان «وَ ما یَضُرُّونَکَ مِنْ شَیْ‌ءٍ» در این باره دو وجه هست: یکی این‌که اینان در آینده هیچ زیانی به تو نمی‌رسانند که بر این اساس خداوند متعال در این آیه به پیامبر صلّی الله علیه و آله وعده داده که حضرت در برابر خواسته آنان برای به خطا انداختن ایشان، بر عصمت باقی خواهد ماند.

ص: ۳۹

دوم این‌که آنان گرچه کوشیدند تو را به باطل دراندازند، تو در باطل نمی‌افتادی زیرا امر را بر ظاهر حال بیان می‌کردی و تو دستور داری که احکام را فقط بر ظواهر حال بنا کنی، «وَ أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَیْکَ الْکِتابَ وَ الْحِکْمَةَ» بر اساس معنای نخست ایه یعنی وقتی خداوند بر تو کتاب و حکمت نازل کرده و به تو امر کرده تا شریعت را به خلق ابلاغ کنی، حال چگونه این با حکمت خداوند سازگار است که تو را از درافتادن به شبهات و گمراهی‌ها معصوم ندارد؟! و بر اساس معنای دوم ایه یعنی خداوند کتاب و حکمت بر تو نازل کرد و در این دو بنای احکام شرع را بر ظاهر واجب ساخت، پس چگونه بنای امر بر ظاهر به تو ضرر می‌رساند؟! «وَ عَلَّمَکَ ما لَمْ تَکُنْ تَعْلَمُ وَ کانَ فَضْلُ اللَّهِ عَلَیْکَ عَظِیماً» در این باره نیز دو وجه هست: اول این‌که مسائل مربوط به دین را منظور دارد، یعنی خداوند بر تو کتاب و حکمت نازل کرد و تو را بر اسرار آن دو آگاه ساخت و بر

حقایقشـان مسلّطت گردانـد بـا این‌که تو پیشتر چیزی از آن‌هـا را نمی‌دانستی، پس همچنـان در روزهـای پیش رویت نیز بـا تو همین‌گونه رفتار می‌کنـد و بدین سان هیچ یک از منافقان نمی‌تواند تو را گمراه کند و بلغزاند. دوم این‌که منظورش این اسـت که تو را از اخبـار پیشـینیان آگـاه سـاخت که پیشتر نمی‌دانستی، پس به همین گونه تو را از حیله‌هـای منافقـان و ابعاد نیرنگ‌هایشان چنان آگاه می‌سازد که خواهی توانست از گونه‌های مکر و فریبشان در امان بمانی - . مفاتیح الغیب ۳: ۳۱۰ - .

این بود خلاـصه کلاـم فخر رازی، شـرح این مـاجرا در باب رویـدادهای میان پیامبر صـلّی الله علیه و آله و منافقان و اهل کتاب خواهد آمد.

بیضاوی درباره کلام حق تعالی می‌گویـد: «وَ إِنْ کانَ کَبُرَ عَلَیْکَ» یعنی اگر بر تو گران و سـنگین آمد «إِعْراضُـهُمْ» رویگردانی آنان از تو و از ایمان به آن‌چه آورده‌ای «فَإِنِ اسْـتَطَعْتَ» تا آن‌جا که می‌فرماید «بِآیَهٍ» یعنی اگر می‌توانی دریچه‌ای پیدا کن و از آن به دل زمین نفوذ کن و برای آنـان نشـانه‌ای آشـکار ساز و یا نردبانی بجو و به آسـمان فراز شو تا نشانه‌ای از آن نازل کنی! در این‌جـا جواب شـرط دوم محـذوف است و تقـدیرش «فافعَـلْ» (پس این کـار را بکن!) است، و آن جمله، جواب شـرط اول است. مقصـود از این کلاـم بیـان آزمنـدیِ افزون پیـامبر صـلّی الله علیه و آله به اسلام آوردن قـوم خـود است و می‌گویـد اگر حضـرت می‌توانست برای آنان از زیر زمین یا از فراز آسمان نشانه‌ای بیاورد تا ایمان بیاورند، هر آینه به این امید چنین می‌کرد. «وَ لَوْ شاءَ اللَّهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَی الْهُدی» به این ترتیب که برایشان نشانه‌ای اضـطراری می‌فرستاد اما این کار را نکرد چون از حکمت خارج است، «فَلا تَکُونَنَّ مِنَ الْجاهِلِینَ» با آزمندی به چیزی که رخ نمی‌دهد و بی‌تابی در جایی ص: ۴۰

که باید صبر کرد، زیرا این از عادات جاهلان است - . انوار التنزیل ۱: ۳۷۷ - .

و اما رازی می‌گویـد: مقصود از اول آیه این است که رسول خـدا از ایمان آوردن آنان قطع امید کند و به خاطر رویگردانیشان از ایمـان خود را آزار ندهـد، نهی در کلاـم حق تعـالی «فَلا تَکُونَنَّ مِنَ الْجاهِلِینَ» اقتضا نمی‌کنـد که حضـرت بر این کار اقـدام کرده باشد، همان‌گونه که این کلام حق تعالی «یا أَیُّهَا النَّبِیُّ اتَّقِ اللَّهَ وَ لا تُطِعِ الْکافِرِینَ وَ الْمُنافِقِینَ» - . احزاب / ۱ -

{ای پیـامبر از خـدا پروا بـدار و کـافران و منافقـان را فرمان مبر.} بر این دلالت نـدارد که حضـرت پیشتر از آنان اطاعت کرده، بلکه منظور این است که شایسـته نیست افسوس تو بر تکذیب آنان فزونی گیرد و روا نیست به خاطر رویگردانی‌شان از تو بی‌تاب باشی، زیرا اگر چنین کنی حال تو به حالت جاهلان نزدیک می‌شود - . مفاتیح الغیب ۴: ۵۳ - .

وی درباره کلام حق تعالی «وَ لا تَطْرُدِ الَّذِینَ یَـدْعُونَ رَبَّهُم» می‌گوید: از عبدالله بن مسعود روایت شده که وی گفت: جماعتی از قریشـیان بر رسول خـدا صـلّی الله علیـه و آله گـذر کردنـد حـال آن‌که صُـهَیب و خبّـاب و بلاـل و عمـار و چنـدی دیگر از مسـلمانان تهیـدست نزد حضـرت بودنـد. قریشـیان گفتند: ای محمد! آیا از میان قومت به اینان راضـی شده‌ای؟ آیا ما باید پیرو این‌هـا باشـیم؟ این‌ها را از خانه‌ات بران که اگر چنین کنی شایـد ما پیروی‌ات کنیم. حضـرت فرمود: «ما أَنَا بِطارِدِ الْمُؤْمِنِینَ» - . شعراء / ۱۱۴ -

{و من طردکننده مؤمنان نیسـتم.} گفتند: پس هرگاه ما آمدیم از حضور ما بلندشان کن و وقتی ما رفتیم اگر خواستی آن‌ها را

نزد خود بنشان. و پیامبر صلّی الله علیه و آله به امید این‌که ایمان آورند پذیرفت.

و روایت شده که عمر به حضرت عرض کرد: کاش چنین می‌کردی تا ببینیم چه می‌کنند. سپس اصرار کردند و به رسول خدا صلّی الله علیه و آله عرض کردند این را در نگاشته‌ای بنویس. حضرت کاغذ خواست. آن‌گاه این آیه نازل شد و عمر به خاطر سخنانش پوزش خواست. سلمان و خبّاب می‌گویند: این آیه درباره ما نازل شد، رسول خدا صلّی الله علیه و آله با ما همنشین می‌شد و ما آن‌قدر به ایشان نزدیک می‌شدیم که زانوهایمان زانوی حضرت را لمس می‌کرد و هرگاه می‌خواست از نزد ما برمی‌خاست، تا این‌که نازل شد «وَ اصْبِرْ نَفْسَکَ» - . کهف / ۲۸ -

{شکیبایی پیشه کن.} این‌چنین د۱یگر از نزد ما برنخواست تا آن‌گاه که ما برخیزیم، و فرمود: حمد و سپاس خدایی را که مرا نمیراند تا این‌که فرمانم داد نزد برخی از امتم شکیبایی پیشه کنم، زندگی با شما و مرگ با شما خوش است.

وی می‌گوید: کسانی که به عصمت پیامبران ایراد می‌گیرند از چند وجه به این آیه استدلال کرده‌اند:

ص: ۴۱

می‌گویند اول این‌که پیامبر صلّی الله علیه و آله آنان را از خود رانده و خداوند متعال او را از این کار نهی کرده و این کار او گناه بوده است.

دوم این‌که خداوند فرموده «فَتَطْرُدَهُمْ فَتَکُونَ مِنَ الظّالِمِینَ» و ثابت شده که پیامبر صلّی الله علیه و آله آنان را رانده پس لازم می‌شود بگوییم او از ظالمین بوده.

سوم این‌که خداوند متعال از قول نوح حکایت کرد و فرمود: «ما أَنَا بِطارِدِ الْمُؤْمِنِینَ» - . شعراء / ۱۱۴ -

{و من طردکننده مؤمنان نیستم.} نیز به حضرت محمد صلّی الله علیه و آله امر کرده که در همه اعمال نیک از پیامبران پیروی کند و فرموده: «أُولئِکَ الَّذِینَ هَدَی اللَّهُ فَبِهُداهُمُ اقْتَدِهْ» - . انعام / ۹۰ -

{اینان کسانی هستند که خدا هدایتشان کرده است پس به هدایت آنان اقتدا کن.} بنابراین بر حضرت محمد صلّی الله علیه و آله واجب بوده که آنان را از خود نراند، پس چون آنان را طرد کرده این گناه بوده است.

چهارم این‌که حق تعالی این آیه را در سوره کهف آورد و بر آن افزود و فرمود: «تُرِیدُ زِینَهَ الْحَیاهِ الدُّنْیا» - . کهف / ۲۸ -

{که زیور زندگی دنیا را بخواهی.} خداوند در آیه دیگری نیز پیامبر صلّی الله علیه و آله را از توجه به زیور دنیا نهی کرد و فرمود: «وَ لا تَمُدَّنَّ عَیْنَیْکَ إِلی ما مَتَّعْنا بِهِ أَزْواجاً مِنْهُمْ زَهْرَهَ الْحَیاهِ الدُّنْیا» - . طه / ۱۳۱ -

{و زنهار به سوی آنچه اصنافی از ایشان را از آن برخوردار کردیم [و فقط] زیور زندگی دنیاست تا ایشان را در آن بیازماییم دیدگان خود مدوز.}

پنجم این‌که نقل شـده پس از آن رویـداد هرگاه آن فقیران به محضـر رسول خـدا صلّی الله علیه و آله می‌رسیدند ایشان می... فرمود: مرحبا به کسانی که پروردگارم مرا به خاطر آنان سـرزنش کرد. و یا لفظ دیگری با همین معنا که این نیز بر گناه دلالت دارد.

پاسخ این است: درباره مورد اول، پیامبر صلّی الله علیه و آله آنان را از خود طرد نکرد تا کوچکشان شـمارد و فقرشان را ننگ بداند، بلکه برای حضور آنان زمان مشخصی را تعیین کرد جدا از زمانی که بزرگان قریش حضور می‌یافتند،

ص: ۴۲

و غرض حضـرت از ایـن کـار نرم‌خویی و درآوردن قریشیان بـه اسـلام بـود. چـه بسـا پیـامبر صلّی الله علیه و آله می‌گفته آن تهیدسـتان به خـاطر این موضوع چیزی از دین و دنیای خود را از دست نمی‌دهنـد اما آن کافران دین و اسـلام را از دست می... دهنـد و بنابراین ترجیـح این جانب بر جانب اول اولویت دارد،و نهایت این است که گفته شود این اجتهاد بر خطا واقع شده اما در هر حال خطای در اجتهاد آمرزیده است.

و اما درباره سـخن دوم که راندن آنان موجب می‌شود پیامبر صلّی الله علیه و آله از جمله ظالمین باشد پاسخ این است که ظلم عبـارت است از قرار دادن چیزی در غیر جایگـاهش و معنـای این ادعا چنین می‌شود که آن تهیدسـتان مسـتحقّ بزرگـداشت از طرف رسول خدا صلّی الله علیه و آله بوده‌اند و حال که حضـرت آنان را از آن مجلس رانده این ظلم بوده است. اما این قضیه از بـاب ترک اولی و افضـل بوده و نه از بـاب ترک واجبـات؛ پاسـخ دیگر وجوه نیز به همین ترتیب است و مـا همه این‌ها را بر ترک افضل و اکمل و اولی و احری حمل می‌کنیم - . مفاتیح الغیب ۴: ۷۱- ۷۲ - .

می‌گویم: سـخنِ مذکور در این آیه دلالت نمی‌کند که فعل طرد از رسول خدا صلّی الله علیه و آله سرزده باشد. چه بسا پس از آن‌که آن‌ها این سـخن را گفته‌انـد پیامبر صلّی الله علیه و آله منتظر وحی مانده و خداوند ایشان را از این کار نهی کرده است. اخبار دلالتگر بر این موضوع غیر ثابت هسـتند و با وجود معارضه با ادله عقلی و نقلی دالّ بر عصـمت پیامبر صلّی الله علیه و آله بر اسـاس این اخبـار حکم داده نمی‌شود، پیشتر در بـاب عصـمت پیـامبران برخی از این ادله ذکر شـد. اگر هم آن‌چه آنان ذکر می‌کنند درست باشد و این از پیامبر صلّی الله علیه و آله سرزده باشد چه بسا حضرت اجازه داشته به هرچه موجب هدایت خلق و ترغیب آنان به اسـلام می‌شده عمل کند، و وقتی آن‌ها اظهار کرده‌اند که اگر مجلس نوبتی شود اسلام می‌آورند پیامبر صلّی الله علیه و آله این کار را به امیـد مسـلمان شـدن آنان انجام داده است، و چون خداوند می‌دانسـته که آنان با این کار هم ایمان نمی‌آورند و فقط می‌خواهند به مسلمانان ضرر بزنند، پیامبرش صلّی الله علیه و آله را از این کار نهی کرده است و این کار پس از نهی حرام شـده است، و خداونـد متعـال بیـان کرده که اگر حضـرت پس از این نهی مرتکب آن عمل بشود از جمله ظالمین خواهد بود و نه پیش از آن، و بر این معنا تاکید کرده تا امید کافران از چنین ماجرایی قطع شود و اظهار کند که باید به جایگاه مومنان تهیـدست اعتنا شود. و اما سـخن حضـرت نوح علیه السـلام که «ما أَنَا بِطارِدِ الْمُؤْمِنِینَ»، چه بسا منظور از طرد، طرد کلی باشـد و یـا طرد بـدون مصـلحت و بـدون این که وعـده اسـلام آوردن کافران به آن وابسـته باشـد، و یا می‌توان می‌گفت شاید خداوند حضرت نوح را از این کار نهی کرده و چون پیامبر صلّی الله علیه و آله را نهی نکرده بوده این برای حضرت جائز بوده است. و اما در کلام حق تعالی «فَبِهُداهُمُ اقْتَدِهْ» به سـبب اختلاف شـریعت‌ها منظور اقتدا در همه امور نیست بلکه منظور اقتدا به

آنان در اموری است

ص: ۴۳

که بر اساس اختلاف ملت‌ها و شریعت‌ها متفاوت نمی‌شود.

بیضاوی درباره کلام حق تعالی گفته: «وَ إِمَّا یَنْزَغَنَّکَ مِنَ الشَّیْطانِ نَزْغٌ» یعنی اگر چیزی از جانب او تو را تحریک کرد، یعنی وسوسه‌ای که تو را به انجام خلاف آن‌چه دستور داری گرایش داد مانند غلبه خشم یا اندیشه‌ای -. انوار التنزیل ۱: ۴۶۱ -.

رازی می‌گوید کسانی که به عصمت پیامبران ایراد می‌گیرند به این آیه استدلال کرده‌اند و گفته‌اند اگر جایز نبود که رسول خدا صلّی الله علیه و آله از روی معصیت و گناه عمل کند چنین سخنی به او گفته نمی‌شد.

پاسخ این سخن از وجوه اول این است که این کلام در مجموع می‌گوید «اگر در قلبت از سوی شیطان وسوسه‌ای افتد.» و این سخن دلالت بر وقوع این امر ندارد، همان‌گونه که حق تعالی فرموده: «لَئِنْ أَشْرَکْتَ لَیَحْبَطَنَّ عَمَلُکَ» و این دلالت نمی‌کند که پیامبر صلّی الله علیه و آله شرک ورزیده است، و فرموده: «لَوْ کانَ فِیهِما آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتا» -. انبیاء / ۲۲ - {اگر در آنها [=زمین و آسمان] جز خدا خدایانی [دیگر] وجود داشت قطعا [زمین و آسمان] تباه می شد.} و این دلالت نمی‌کند که در آن‌ها خدایانی وجود داشته است.

دوم این‌که فرض کن ما پذیرفتیم که شیطان رسول خدا صلّی الله علیه و آله را وسوسه می‌کند، اما این فرض به عصمت ایشان خللی وارد نمی‌کند، خلل در عصمت حضرت فقط به این است که رسول خدا صلّی الله علیه و آله وسوسه او را پذیرفته باشد که البته آیه بر این دلالت ندارد.

شعبی از رسول خدا صلّی الله علیه و آله روایت کرده که ایشان فرمود: هر انسانی شیطانی به همراه دارد. عرض کردند: ای رسول خدا شما هم؟! فرمود: من هم! اما او به یاری خدا اسلام آورد و نزد من آمد، من گلویش را گرفتم و اگر نبود دعایی که سلیمان علیه السلام کرده بود، هر آینه او را بر زمین می‌زدم.

و این همانند دلالت بر این است که شیطان رسول خدا صلّی الله علیه و آله را وسوسه می‌کند.

سوم این‌که فرض کن ما پذیرفتیم شیطان پیامبر صلّی الله علیه و آله را وسوسه می‌کند و حضرت از وسوسه او تاثیر می‌پذیرد، اما ما این حالت را به ترک افضل و اولی اختصاص می‌دهیم.

پیامبر صلّی الله علیه و آله فرمود: گاه قلب من فرو پوشیده می‌شود و من شبانه روز هفتاد مرتبه استغفار می‌طلبم -. مفاتیح الغیب ۴: ۴۹۶- ۴۹۷ -.

ص: ۴۴

می گویم: احتمال دارد این آیه از قبیل خطاب عام باشد و یا خطاب به پیامبر صلّی الله علیه و آله باشد اما منظورش امت ایشان باشد، همچنان که بارها چنین بود. تأویل کلام حق تعالی «ما كانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرى» - . انفال / ۶۷ -

{هیچ پیامبری را سزاوار نیست که [برای اخذ سربها از دشمنان] اسیرانی بگیرد.} در باب ماجرای بدر خواهد آمد.

رازی در تفسیرش درباره کلام حق تعالی «عَفَا اللَّهُ عَنْكَ» می گوید: برخی از آنان پیرامون صدور گناه از رسول خدا صلّی الله علیه و آله از دو جهت به این آیه استدلال کرده‌اند:

اول این که خداوند فرموده: «عَفَا اللَّهُ عَنْكَ» و عفو اقتضای گناه پیش از آن دارد.

دوم این که حق تعالی فرموده: «لِمَ أَذِنْتَ لَهُمْ» و این استفهام به معنای انکار است و این دلالت دارد که آن اجازه دادن، معصیت بوده است.

پاسخ مورد اول این است که ما نمی‌پذیریم کلام حق تعالی «عَفَا اللَّهُ عَنْكَ» موجب گناه باشد، و چرا نمی‌توان گفت این سخن دلالت بر مبالغه خداوند متعال بر بزرگداشت و ارج نهادن به پیامبر صلّی الله علیه و آله دارد همان‌طور که اگر کسی نزد انسان مقامی والا داشته باشد او به وی می گوید: «خدایت ببخشاید، چه لطفی به من کردی!» یا «خدا از تو راضی باشد، چه خوب پاسخی به من دادی!» یا «خدا سلامتت بدارد، قدر مرا دانستی!» و غرض وی از این سخنان بسیار ارج نهادن و احترام است. وقتی متوکل فرمان داد علی بن جهم را تبعید کنند ابن جهم خطاب به او گفت: شعر:

- خدا تو را ببخشاید نیست حرمتی که جایز باشد به لطف تو من تبعید شوم.

و پاسخ مورد دوم این است که جایز نیست منظور از کلام حق تعالی «لِمَ أَذِنْتَ لَهُمْ» انکار باشد، زیرا ما می گوییم در آن ماجرا یا گناهی از پیامبر صلّی الله علیه و آله سر زده و یا گناهی از او سر نزده، اگر بگوییم سر نزده بر اساس این برداشت «لِمَ أَذِنْتَ لَهُمْ» نمی‌تواند انکار بر پیامبر صلّی الله علیه و آله باشد، و اگر بگوییم گناهی از او سر زده کلام حق تعالی «عَفَا اللَّهُ عَنْكَ لِمَ أَذِنْتَ لَهُمْ» دلالت بر حصول عفو برای پیامبر صلّی الله علیه و آله پس از آن دارد و پس از حصول عفو ممکن نیست که انکار متوجه پیامبر شود، پس ثابت شد که بر هر تقدیر منتفی است که بگوییم کلام حق تعالی «لِمَ أَذِنْتَ لَهُمْ» دلالت بر گناهکار بودن رسول خدا صلّی الله علیه و آله دارد و این پاسخی گویا و قاطع است. در این هنگام «لِمَ أَذِنْتَ لَهُمْ»

ص: ۴۵

حمل بر ترک اولی و اکمل می‌شود و علی الخصوص این که این رویداد از بهترین موارد مربوط به جنگ و مصالح دنیاست - . مفاتیح الغیب ۴: ۶۵۱ - .

سید مرتضی در کتاب تنزیه الأنبیاء می گوید: کلام حق تعالی «عَفَا اللَّهُ عَنْكَ» نه وقوع معصیت را اقتضا می کند و نه آمرزش گناه را، و ممتنع نیست که منظورش بزرگداشت یا دلجویی در خطاب باشد، زیرا یکی از ما گاه در خطاب به دیگری می... گوید: خداوند تو را رحمت کند و بیامرزد، که منظور وی در این سخن طلب چشم‌پوشی از مجازات گناه مخاطبش نیست، چه

بسا اصلا در ذهنش این نباشد که او گناهی دارد، بلکه منظورش زیباسازی خطاب است و می‌خواهد کلامی را به کار گیرد که در عُرف اصطلاحی برای بزرگداشت و ارج نهادن به مخاطب شده است. و اما کلام حق تعالی «لِمَ أَذِنْتَ لَهُمْ»، ظاهر این آیه استفهام است و منظور از آن تقریر است و می‌خواهد علت اجازه دادن پیامبر صلّی الله علیه و آله روشن شود، واجب نیست این سخن را بر سرزنش حمل کنیم زیرا گاه یکی از ما به دیگری می گوید: «چرا این کار را کردی؟» که گاهی می‌تواند برای سرزنش باشد و گاهی برای پرسش و بار دیگر برای تقریر، پس این لفظ مخصوص سرزنش و انکار نیست، بیشترین اقتضای سخن و نهایت امکان این است که گفته شود این سخن دلالت می کند که پیامبر صلّی الله علیه و آله ترک اولی و افضل کرده و پیشتر بیان کردیم که ترک اولی گناه نیست گرچه از ثواب بکاهد، پس مجاز است که پیامبران بسیاری از مستحبات را واگذارند، اگر یکی از ما کار مستحبی را واگذارد ممکن است کسی به او بگوید: «چرا افضل را واگذاشتی و از اولی روی گرداندی؟» و این سخن نه اقتضای انکار می کند و نه ناپسند است - . تنزیه الأنبیاء: ۱۱۴ - .

می گویم: ممکن است اجازه دادن پیامبر صلّی الله علیه و آله به آنان کاری نیک و موافق با امر خداوند متعال باشد و سرزنش متوجه کسانی باشد که اجازه خواسته‌اند، چون خدا از نفاق آنان آگاه بوده، و یا متوجه جماعتی باشد که پیامبر صلّی الله علیه و آله را به دادن این اجازه واداشتند، همچنان‌که بارها چنین شد، از آن جمله این کلام حق تعالی: «یا عِیسَی ابْنَ مَرْیَمَ أَ أَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِی وَ أُمِّی إِلهَیْنِ مِنْ دُونِ اللَّهِ» - . مائده / ۱۱۴ - {ای عیسی پسر مریم آیا تو به مردم گفتی من و مادرم را همچون دو خدا به جای خداوند بپرستید.} و بر اساس عذرهایی که آنان در ظاهر امر می‌آورند، میان حرام بودن اجازه‌خواهی آنان و اجازه دادن پیامبر صلّی الله علیه و آله ، به طور واجب یا مباح یا ترک اولی، منافاتی وجود ندارد.

ص: ۴۶

رازی در تفسیرش درباره کلام حق تعالی «فَإِنْ کُنْتَ فِی شَکٍّ مِمَّا أَنْزَلْنا إِلَیْکَ» می گوید: مفسران در این که مخاطب این خطاب کیست، اختلاف کرده‌اند؛ گفته‌اند پیامبر صلّی الله علیه و آله و نیز گفته‌اند جز ایشان، و اما درباره قول اول بر چند وجه اختلاف کرده‌اند:

اول این‌که خطاب در ظاهر به پیامبر صلّی الله علیه و آله است و منظور جز ایشان است، مانند این سخن حق تعالی «یا أَیُّهَا النَّبِیُّ إِذا طَلَّقْتُمُ النِّساءَ» - . طلاق / ۱ -

{ای پیامبر چون زنان را طلاق گویید...} و یا مانند «یا أَیُّهَا النَّبِیُّ اتَّقِ اللَّهَ وَ لا تُطِعِ الْکافِرِینَ وَ الْمُنافِقِینَ» - . احزاب / ۱ - {ای پیامبر از خدا پروا بدار و کافران و منافقان را فرمان مبر.} و یا مانند «لَئِنْ أَشْرَکْتَ لَیَحْبَطَنَّ عَمَلُکَ» - . زمر / ۶۵ -

{اگر شرک ورزی حتما کردارت تباه خواهد شد.} و یا مانند سخن خداوند به حضرت عیسی علیه السلام «أَ أَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ» - . مائده / ۱۱۶ - {آیا تو به مردم گفتی}. از مَثَل‌های مشهور این است که «به در می گویم تا دیوار بشنود.» آن‌چه که بر درستی سخن پیشین ما دلالت می کند چند وجه است : اول کلام حق تعالی در آخر سوره است: «یا أَیُّهَا النَّاسُ إِنْ کُنْتُمْ فِی شَکٍّ مِنْ دِینِی» - . یونس / ۱۰۴ -

{ای مردم اگر در دین من تردید دارید...} که بیان می کند آنان که در اول ایه به صورت رمز آمده اند همان هایی هستند که به صراحت در اخر سوره آمده اند.

دوم این‌که اگر رسول خدا صلّی الله علیه و آله در نبوت خودش شک داشت شک کسان دیگر در نبوت او ناگزیر بود و این موجب سقوط کلی شریعت می‌شد.

سوم این‌که به فرض شک داشتن پیامبر صلّی الله علیه و آله به نبوت خودش، چگونه این شک با اخبار اهل کتاب درباره نبوت حضرت از بین می‌رفت با این‌که آنان اکثرا کافر بودند و یا اگر هم کسی در میانشان مومن بود سخنش حجت نبود، به خصوص این‌که مشخص شد تورات و انجیلی که در دسترس آنان بود نگاشته‌ای تحریف شده بود. پس ثابت شد حق این است که این خطاب گرچه در ظاهر رو به رسول خدا صلّی الله علیه و آله دارد اما منظورش امت هستند که این روشی معمول است، وقتی پادشاهی بزرگ امیری داشته باشد و به زیر بیرق آن امیر جمعیتی باشند، وقتی پادشاه بخواهد رعیت خود را به امری مخصوص فرمان دهد، وی خطاب خود را متوجه آنان نمی‌کند بلکه آن خطاب را متوجه آن امیری می‌کند که او را بر آنان به امارت گذاشته تا این‌گونه

ص: ۴۷

خطابش تاثیر بیشتری در دل‌های آنان داشته باشد.

دوم این‌که خداوند متعال می‌دانست که رسولش صلّی الله علیه و آله در این باره شک نمی‌کند اما مقصود این بوده که پیامبر صلّی الله علیه و آله با شنیدن این کلام تصریح کند و بگوید پروردگارا من شک ندارم و از گفتار اهل کتاب حجتی نمی‌طلبم، بلکه همان دلایل آشکاری که بر من نازل کرده‌ای برایم کافی است، همانند این کلام سخن حق تعالی به فرشتگان است: «أَ هؤُلاءِ إِيَّاكُمْ كانُوا يَعْبُدُونَ» -. سبأ / ۴۰ -

{آیا اینها بودند که شما را می پرستیدند.} همچنان‌که به حضرت عیسی علیه السلام فرمود: «أَ أَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ» -. مائده / ۱۱۶ -

{آیا تو به مردم گفتی} و مقصودش این بود که حضرت عیسی علیه السلام به برائت از چنین موضوعی تصریح کند. پس این... جا نیز به همین گونه است.

سوم این‌که حضرت محمد صلّی الله علیه و آله از جنس بشر بود و گذر خیال‌های مشوّش و افکار مضطرب در دل ایشان جایز بوده و این خیال‌ها تنها با ابراز دلایل و تقریر مسائل آشکار از میان می‌روند، پس حق تعالی چنین تقریراتی را نازل فرمود تا با آن‌ها آن وسواس را از خاطر حضرت بزداید، همچون کلام دیگر حق تعالی «فَلَعَلَّكَ تارِكٌ بَعْضَ ما يُوحى إِلَيْكَ» -. هود / ۱۲ - {و مبادا تو برخی از آنچه را که به سویت وحی می شود ترک گویی.} و کلّ تقریر در این باب این است که سخن حق تعالی که اگر شک داشتی پس چنین و چنین کن، قضیه‌ای شرطی است و البته قضیه شرطی این را نمی‌رساند که شرط واقع شده یا نشده همچنان‌که نمی‌رساند جزای شرط واقع شده یا نشده، و در این قضایا فقط این بیان هست که ماهیت آن شرط

مستلزم ماهیت آن جزاء است، پس فایـده در نزول این آیه همان افزون‌سازی و تقویت دلایل است با آن‌چه که بر قوت یقین و اطمینان نفس و آرامش دل می‌افزاید، به همین سبب است که خداوند در کتابش سخن برای تقریر دلایل توحید و نبوت بسیار آورده است.

چهارم این‌که مقصودش به دست آوردن دل کافران است و نزدیک کردن آنان به پذیرش ایمان، زیرا آنان پی در پی از پیامبر صلّی الله علیه و آله نشانه‌ای دال بر صحت نبوت حضرت می‌خواستند و گویا دیگر از آن حرف‌های تکراری و مطالبات قبلی خجالت می‌کشیدند و این نزدشان مانع از پذیرش ایمان شده بود، پس حق تعالی فرمود اگر در نبوتت شکی داری از فلانی دلیل بخواه، یعنی پیش از همه مردم این خود پیامبر صلّی الله علیه و آله است که به نبوتش شک ندارد اما با این حال اگر پس از آن همه دلایل درخشان

ص: ۴۸

او باز از خودش دلیلی بر نبوت خودش بخواهد این عیبی ندارد و موجب نقصان نمی‌شود، پس حال که او این مطالبه را در حق خود ناپسند نمی‌داند بنابراین حتمی است که مطالبه دلیل از طرف دیگران را نیز ناپسند نمی‌شمارد. پس ثابت شد که منظور از این کلام دلجویی آن قوم است و زدودن خجالتی که به خاطر گفتگوهای بسیار داشتند.

پنجم این‌که تقدیر کلام بر این باشد که البته تو شک نداری اما اگر شک داشتی راه‌های بسیاری برای از بین بردن آن شک داشتی، مانند آن‌جا که حق تعالی می‌فرماید: «لَوْ كانَ فِيهِما آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتا» - . انبیاء / ۲۲ -

{اگر در آنها [=زمین و آسمان] جز خدا خدایانی [دیگر] وجود داشت قطعا [زمین و آسمان] تباه می شد.} بدین معنا که اگر فرض شود آن امر محال رخ دهد فلان امر محال نیز باید رخ دهد، این‌جا نیز به همین‌گونه: اگر فرض کنیم این شک اتفاق بیافتد پس به تورات و انجیل رجوع کن تا با آن دو دریابی که این شک از میان رفتنی است و این شبهه باطل است.

ششم این‌که زجاج گفت: خداوند متعال در این‌جا در حالی‌که همه خلق را مدّ نظر داشته رسول خود صلّی الله علیه و آله را خطاب کرده، همچون آن‌جا که فرموده: «يا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذا طَلَّقْتُمُ النِّساءَ» - . طلاق / ۱ -

{ای پیامبر چون زنان را طلاق گویید...}. قاضی گفت: این بعید است، زیرا اگر گفته شود رسول خدا صلّی الله علیه و آله نیز مشمول این خطاب است، سوال تکرار شده است.

هفتم این‌که لفظ «إِنْ» برای نفی باشد، یعنی ما به خاطر این که شک داری تو را به پرسیدن امر نمی‌کنیم بلکه این کار برای این است که بر یقینت افزوده شود، همان‌طور که ابراهیم با دیدن زنده شدن مردگان بر یقینش افزوده شد.

و اما وجه دوم و آن این‌که بگوییم این خطاب رو به رسول خدا صلّی الله علیه و آله ندارد، از این قرار که مردم در زمان حضرت سه گروه بودند: کسانی که پیامبر را تایید می‌کردند، کسانی که حضرت را تکذیب می‌کردند و کسانی که در امر ایشان مردد بودند، لذا خداوند متعال با این سخن آنان را خطاب کرد و فرمود ای انسان اگر در هدایتی که ما بر زبان محمد

صلّی الله علیه و آله به سویت نـازل کرده‌ایم شـک داری، از اهـل کتاب بپرس تا تو را به صـحت نبوت او راهنمایی کننـد، پس خداوند خطاب را مفرد آورده و جمع را اراده کرده است،

ص: ۴۹

همچنان‌که فرموده: «یا أَیُّهَا الْإِنْسانُ ما غَرَّکَ» - . انفطار / ۶ -

{ای انسان چه چیز تو را در باره پروردگار بزرگوارت مغرور ساخته.} و یا «یا أَیُّهَا الْإِنْسانُ إِنَّکَ کادِحٌ» - . انشقاق / ۶ -

{ای انسان حقا که تو به سوی پروردگار خود بسختی در تلاشی.} به این ترتیب چون برای آنان سخنی گفت که شک‌شان را از بین می‌برد، آنان را از این که به قسم دوم یعنی به تکـذیب کنندگان بپیوندند بر حذر داشت و فرمود: «وَ لا تَکُونَنَّ مِنَ الَّذِینَ کَذَّبُوا بِآیاتِ اللَّهِ فَتَکُونَ مِنَ الْخاسِرِینَ» مسئله دیگر که نزد مفسران جای اختلاف بوده این است که آیه می‌گوید از چه کسانی بپرس؟ محققان می‌گویند از آن اهل کتابی که ایمان آورده بودند همچون عبدالله بن سـلام و عبدالله بن صوریا و تمیم داری و کعب الاحبار، زیرا فقط به خبر اینان می‌توان اطمینان کرد. برخی نیز می‌گویند فرقی ندارد که از مسلمانان باشـند یا از کافران، زیرا وقتی به تعداد تواتر رسیدند و سپس آیه‌ای از تورات و انجیل خواندند که از ظهور محمد مژده می‌داد، غرض حاصل شده است. حال اگر گفته شود شـما که باور داریـد این کتب دسـتخوش تحریف و تغییر شـده‌اند پس چگونه می‌توان بر آن‌ها تکیه کرد؟ خواهم گفت آن‌هـا این کتب را برای پنهـان کردن نشـانه‌های دال بر نبوت حضـرت محمـد صـلّی الله علیه و آله تحریف کردنـد، پس اگر در این کتب آیاتی باقی مانـده باشـد که بر نبوت حضـرت دلالت کند این از قویترین دلایل بر صـحت نبوت ایشان می‌باشد، چون وقتی این نشانه‌ها علی رغم انگیزه‌های افزون آنان برای زدودنشان بر جا مانده، این نشان می‌دهد که مژده نبوت حضـرت در نهایت آشـکاری آمـده است. و اما درباره این‌که مقصود از این سوال شـناخت چه چیز است، دو قول وجود دارد، اول قرآن و شـناخت نبوت رسول خدا صلّی الله علیه و آله و دوم رجوع به این سخن حق تعالی: «فَمَا اخْتَلَفُوا حَتَّی جاءَهُمُ الْعِلْمُ» - . یونس / ۹۳ -

{پس به اختلاف نپرداختنـد مگر پس از آنکه علم برای آنـان حاصـل شـد.} که قول نخست اولویت دارد چون مهمتر است و نیاز به شناختش بیشتر است.

و بدان وقتی خداوند متعال این راه را نمایاند سپس فرمود: «لَقَدْ جاءَکَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّکَ فَلا تَکُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِینَ» یعنی با نشانه‌ها و برهان‌های قاطع برایت ثابت شد که آن‌چه به تو داده شده

ص: ۵۰

حق است و هیچ جای تردیدی در آن نیست، پس مبادا از تردید کنندگان باشی، «وَ لا تَکُونَنَّ مِنَ الَّذِینَ کَذَّبُوا بِآیاتِ اللَّهِ» یعنی اسـتوار باش و بر رویه‌ای که تردیـد و تکذیب را نزدت می‌زداید بر جا باش. جایز است که این سـخن در راسـتای برانگیختن و اظهار درستیِ راه باشد، از همین رو پیامبر صلّی الله علیه و آله هنگام نزول این آیه فرمود من شک ندارم و نمی‌پرسم و شهادت می‌دهم که این حق است - . مفاتیح الغیب ۵: ۲۶- ۲۸ - .

طبرسی اکثر این وجوه را می‌آورد و پس از ذکر وجه اول از وجوهی که رازی برشمرد می‌گوید: از حسن و قتاده و سعید بن جبیر روایت شده که گفتند: پیامبر صلّی الله علیه و آله شک نکرد و نپرسید. این از امام جعفر صادق علیه السلام نیز روایت شده است. وی پس از ذکر وجوه درباره پرسش از اهل کتاب می گوید زهری گفته این آیه در آسمان نازل شد. اگر این درست باشد دیگر زحمت کم می‌شود - . زیرا در آن‌جا به رسول خدا صلّی الله علیه و آله امر شد که از ارواح انبیاء و مومنان امت‌های پیشین سوال کند. - .

این را اصحاب ما از امام جعفر صادق علیه السلام نیز روایت کرده‌اند. همچنین گفته شده منظور از شک، رنج و دشواری است که رسول خدا صلّی الله علیه و آله از خیره‌سری و آزارهای آنان می‌دید، یعنی اگر از آزار قومت به تنگ آمدی از کسانی که کتاب پیامبران پیش از تو را می‌خوانند بپرس که پیامبران چگونه بر آزار قومشان صبر پیشه کردند، پس تو نیز صبر کن - . مجمع البیان ۵: ۱۳۳ - .

کلام حق تعالی «فَلا تَکُ فِی مِرْیَهٍ» یعنی در شک. پیشتر گفته شد که نهی از شک دلالت بر وقوع شک ندارد چراکه امکان خطاب عام و یا توجه خطاب به دیگران هست. «مِمَّا یَعْبُدُ هؤُلاءِ» که باطل است و سرانجام هر کس آن‌ها را بپرستد به سوی آتش دوزخ است، «ما یَعْبُدُونَ إِلَّا کَما یَعْبُدُ آباؤُهُمْ مِنْ قَبْلُ» یعنی فقط از روی تقلید و بدون هیچ حجتی، «وَ إِنَّا لَمُوَفُّوهُمْ نَصِیبَهُمْ» از عذاب، «غَیْرَ مَنْقُوصٍ» یعنی به همان اندازه که مستحق هستند، خداوند سبحان با این سخن آنان را از عفو و آمرزش ناامید می کند، «فَاسْتَقِمْ» بر موعظه و هشدار دادن و بر تمسک به طاعت الهی و فرمان دادن و فراخواندن به آن، «کَما أُمِرْتَ» در قرآن و جز آن، «وَ مَنْ تابَ مَعَکَ» امر به استواری همچنین به کسانی است که با همراهی و ایمان به تو از شرک توبه کردند همچنان‌که مامور به آن بودند، و یا به کسانی که سوی خدا و رسول او صلّی الله علیه و آله بازگشتند، نیز گفته شده یعنی تو بر ادای رسالت استوار باش و آنان بر پذیرش استوار باشند، «وَ لا تَطْغَوْا» یعنی با زیاده‌روی و کوتاهی کردن از امر خدا درنگذرید که از مرز استقامت خارج می‌شوید.

ص: ۵۱

طبرسی می گوید: ابن عباس گفته هیچ آیه‌ای سخت‌تر و گران‌تر از این آیه بر رسول خدا صلّی الله علیه و آله نازل نشد، به همین سبب وقتی اصحاب به حضرت عرض کردند: پیری سویتان شتافته ای رسول خدا! ایشان فرمود: هود و واقعه مرا پیر کرد - . مجمع البیان ۵: ۱۹۹ - .

درباره کلام حق تعالی «وَ لَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْواءَهُمْ» پیشتر دو آیه مشابه‌اش سخن به میان آمد و دیگر تکرار نمی کنیم. طبرسی می... گوید: خطابش به پیامبر صلّی الله علیه و آله است و منظورش امت است، «مِنْ وَلِیٍ» یعنی یاوری که تو را در این راه یاری کند و عذابش را از سرت باز کند، «وَ لا واقٍ» و تو را در برابر عذابش حمایت کند - . مجمع البیان ۶: ۲۹۷ - .

رازی درباره کلام حق تعالی «لا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ إِلهاً آخَرَ» می گوید: مفسران گفته‌اند این آیه در ظاهر خطاب به پیامبر صلّی الله علیه و آله است اما معنایش برای همه مکلفین و عام است، نیز محتمل است که خطابش به انسان باشد، انگار می گوید ای انسان معبود دیگری با خدا قرار مده، و نزد من این احتمال قوی‌تر است زیرا حق تعالی به آن این سخن را عطف کرده: «وَ

قَضـی رَبُّکَ أَلَّا تَعْبُـدُوا إِلَّا إِیَّاهُ» {و پروردگار تو مقرر کرد که جز او را مپرستید.} تا آن‌جا که «إِمَّا یَبْلُغَنَّ عِنْدَکَ الْکِبَرَ أَحَدُهُما أَوْ کِلاهُما» - . اسـراء / ۲۳ - {اگر یکی از آن دو یـا هر دو در کنـار تو به سـالخوردگی رسـیدند به آنها [حتی] اوف مگو.} و این درخور پیـامبر صـلّی الله علیه و آله نیست زیرا والـدین حضـرت در کنـار ایشان به سالخوردگی نرسـیدند، پس دریافتیم که مخاطب این سخن نوع انسان است. و اما درباره کلام حق تعالی «فَتَقْعُدَ» وجوهی هست:

اول این‌که معنای برجامانـدن می‌دهـد یعنی تا در میان مردم بر جا بمانی نکوهیده و وامانده و این معنا برای این لفظ (قعود) در عُرف عرب و فارس شایع است.

دوم این‌که حال انسان نکوهیده و وامانده چنین است که به خاطر خطایی که از او سر زده پشیمان و اندیشناك بر جا بنشیند.

سوم این‌که هر کس توانایی کسب نیکی داشـته باشد، در راستای کسب آن می‌کوشد و کوشش تنها از قیام و برخاستن برمی‌... آید، اما کسی که از کسب نیکی ناتوان است کوششی نمی‌کند بلکه برجا و نشسته باقی می‌ماند و طلب نمی‌کند،

ص: ۵۲

پس قعود و نشستن کنایه از ناتوانی و ضعف است - . مجمع البیان ۵: ۳۸۱- ۳۸۲ - .

سخن در آیه بعدی نیز همچون همین آیه است. کلام حق تعالی «مَدْحُوراً» یعنی مطرود و دور مانده از رحمت خدا.

طبرسـی دربـاره کلام حق تعالی «وَ إِنْ کادُوا لَیَفْتِنُونَکَ» می‌گویـد: درباره سـبب نزول این آیه اقوالی هست: یکی این‌که از ابن جبیر روایت شده قریشیان به پیامبر صلّی الله علیه و آله عرض کردند: به تو اجازه نمی‌دهیم به حجر الاسود دست بکشی تا آن‌... گاه که به خدایان ما نظر کنی! پیامبر صـلّی الله علیه و آله با خود گفت: چه ایرادی دارد من به آن‌ها نظر کنم با این‌که خداوند می‌داند من از آن‌ها بسیار بیزارم تا اجازه دهند من به حجر دست بکشم. آن‌گاه این آیه نازل شد.

دوم این‌که آنـان گفتنـد: دست از نکوهش خـدایان مـا و نادان خوانـدن خردمنـدان ما بکش و این بردگان و فرومایگان را که بوی میش می‌دهند از خود بران تا ما با تو همنشین شویم و به تو گوش دهیم. حضرت صلّی الله علیه و آله امیدوار شد که آنان اسلام بیاورند آن‌گاه این آیه نازل شد.

سـوم این‌که عیاشـی روایت کرده وقـتی رسـول خـدا صـلّی الله علیه و آله بت‌هـا را از مسـجد بیرون کرد، قریشـیان از حضـرت خواسـتند بتی را که بر مروه بود رها کنـد. ایشان خواست چنین کنـد اما سـپس دسـتور داد آن را بشـکنند. آن‌گاه این آیه نازل شد.

چهـارم این‌که از ابن عباس روایت شـده که این آیه درباره هیئتی از بنی ثقیف نازل شـد که گفتنـد: ما به سه شـرط با تو بیعت می‌کنیم، مـا را به نمـاز خوانـدن وانـداری، نخـواهی بت‌هایمـان را بـا دست خود بشـکنیم و یـک سـال مـا را از پرسـتش لات برخوردار سازی. رسول خـدا صـلّی الله علیه و آله فرمود: در دینی که رکوع و سـجود نـدارد هیـچ خیری نیست، و اما شکسـتن بت‌هایتان به دست خودتان، این به عهـده خودتان، و اما پرسـتش لات، من شـما را از این برخوردار نمی‌سازم. آن‌گاه حضـرت

برخاست و وضو گرفت. عمر به آنـان گفت: چرا رسول خـدا صلّی الله علیه و آله را اذیت می‌کنیـد؟! او بت‌ها را در سـرزمین عرب رها نمی‌کند. اما آنان همچنان اصرار کردند تا این‌که این آیه نازل شد.

پنجم این‌که از کلبی روایت شده هیئتی از بنی ثقیف گفتند به ما یک سال فرصت بده تا هدایای که برای خدایانمان می‌آید را دریافت کنیم،

ص: ۵۳

وقتی آن‌ها را دریافت کردیم بت‌ها را می‌شکنیم و اسلام می‌آوریم. رسول خـدا صلّی الله علیه و آله خواست به آنان فرصت دهـد که این آیه نـازل شـد و فرمود: «وَ إِنْ کادُوا لَیَفْتِنُونَکَ عَنِ الَّذِی أَوْحَیْنا إِلَیْکَ» این‌جا «إن» مخفّفه از ثقیله است و معنایش این است که مشرکان کوشیدند و این را نزدیک کردند که تو را از حکم قرآن بازدارند و منصرف کنند، «لِتَفْتَرِیَ عَلَیْنا غَیْرَهُ» یعنی به اسم مـا چیزی را از خود بسـازی غیر از آن‌چه به تو وحی کرده‌ایم، یعنی تـا خود را در موضع افترا زدن قرار دهی، زیرا تو خبر داده‌ای که جز از سوی وحی سـخن نمی‌گویی، پس اگر از هوس‌هـای آنان پیروی کنی خیال می‌کننـد تو این کار را به امر خـدا کرده‌ای و این‌گونه همچون کسـی می‌شوی که افترا زده است، «وَ إِذاً لَاتَّخَذُوکَ خَلِیلًا» یعنی تو را به دوستی بگیرند و صداقت را تأیید کنند، «وَ لَوْ لا أَنْ ثَبَّتْناکَ» یعنی ما قلب تو را بر حق اسـتوار داشـته‌ایم و با نبوت و عصـمت و معجزات تو را بر راه راست اسـتوار داشـته‌ایم، نیز گفته‌انـد بـا الطـاف پنهـان، «لَقَـدْ کِـدْتَ تَرْکَنُ إِلَیْهِمْ شَـیْئاً قَلِیلًا» یعنی نزدیک بود کمی به آنان اعتماد کنی، می‌گویند «کدتُ أفعل» یعنی نزدیک بود که فلان کنم اما نکردم.

در حـدیثی صـحیح از پیامبر صـلّی الله علیه و آله آمده که ایشان فرمود: از امت من مسؤولیت آن‌چه نفسـشان با آن‌ها می‌گوید برداشته شده مادامی‌که به آن عمل نکرده‌اند و بر زبانش نیاورده‌اند.

ابن عباس می‌گوید: وقتی پیامبر صـلّی الله علیه و آله در پاسخ به آنان سـکوت کرد، از آن‌جا که خداوند نیت حضـرت را می... دانست ایشـان را تهدیـد کرد و فرمود که اگر آن کار را می‌کردی «إِذاً لَأَذَقْناکَ ضِعْفَ الْحَیاةِ وَ ضِعْفَ الْمَماتِ» یعنی اگر آن کار را می‌کردی بی شک دو برابر عـذاب مشـرکان در زنـدگی و دو برابر عـذابشان پس از مرگ تو را عذاب می‌کردیم، زیرا گناه تو بزرگتر بود. نیز گفته‌انـد منظور از «ضِعْفَ» عـذابی است با درد مضاعف. ابن عباس گفته: رسول خدا صـلّی الله علیه و آله معصوم است امـا به عنوان تخفیفی برای امت، خطـاب به ایشان شـده تا هیـچ یک از مومنان در هیـچ یک از احکام الهی و شرعی به هیـچ یک از مشـرکان اعتماد نکنـد. «ثُمَّ لا تَجِدُ لَکَ عَلَیْنا نَصِیراً» یعنی یاوری که تو را یاری کند - . مجمع البیان ۶: ۴۳۱ -۴۳۲ - .

رازی می‌گوید: کسانی که به عصمت پیامبران ایراد می‌گیرند به این آیه در وجوهی استدلال کرده‌اند:

ص: ۵۴

اول ایـن‌که آیه دلالـت دارد که رسـول خـدا صـلّی الله علیه و آله به افترا زدن به خداونـد نزدیـک شـده و افـترا به خداونـد از بزرگترین گناهان است.

دوم این‌که دلالت دارد که اگر خداوند پیامبر صلّی الله علیه و آله را استوار نمی‌داشت و ایشان را محفوظ نمی‌داشت نزدیک بود که ایشان به دین آن‌ها اعتماد کند.

سوم این‌که اگر هیچ جرم و جنایتی پیشتر سر نزده بود احتیاجی به ذکر چنین تهدید شدیدی نبود.

پاسخ مورد اول این است که معنای «کادَ» مقاربه و نزدیکی وقوع فعل است، پس معنای آیه چنین است که وقوع پیامبر صلّی الله علیه و آله در فتنه نزدیک بوده و این دلالت بر وقوع این اتفاق نمی‌کند.

و اما مورد دوم، «لولا» انتفای چیزی را برای ثبوت چیزی دیگر افاده می‌کند، می‌گویی «لولا علیٌّ لهَلکَ عمر» یعنی اگر علی نبود عمر هلاک می‌شد، پس وجود علی مانعی است برای وقوع هلاکت عمر، این‌جا نیز به همین‌گونه است، کلام حق تعالی «وَ لَوْ لا أَنْ ثَبَّتْناکَ» یعنی اگر نبود استوارسازی خداوند برای تو ای محمد! پس استوارسازی خداوند مانعی از وقوع آن اعتماد است.

اما در مورد سوم، تهدید بر معصیت دلالت بر ارتکاب معصیت ندارد، دلیل این سخن آیاتی است از جمله: «وَ لَوْ تَقَوَّلَ عَلَیْنا بَعْضَ الْأَقاوِیلِ * لَأَخَذْنا مِنْهُ بِالْیَمِینِ» -. حاقه / ۴۴- ۴۵ -

{و اگر [او] پاره ای گفته ها را بر ما بسته بود، دست راستش را سخت می گرفتیم.} و یا «لَئِنْ أَشْرَکْتَ» -. زمر / ۶۵ -

{اگر شرک ورزی} و نیز «وَ لا تُطِعِ الْکافِرِینَ» -. احزاب / ۱ - {و کافران را فرمان مبر.} -. مفاتیح الغیب ۵: ۴۲۰ -

طبرسی درباره کلام حق تعالی می‌گوید: «وَ لَئِنْ شِئْنا لَنَذْهَبَنَّ بِالَّذِی أَوْحَیْنا إِلَیْکَ» قرآن را، یعنی من می‌توانم چیزی را که به تو عطا کردم بگیرم همان‌طور که آن را از جز تو بازداشتم، اما من در مورد تو با رحمتم بر تو تدبیر کردم و آن‌چه را نیاز داشتی به تو عطا کردم و چیزی را که نیاز به تصریحش نداشتی از تو بازداشتم، «ثُمَّ لا تَجِدُ لَکَ بِهِ عَلَیْنا وَکِیلًا» یعنی اگر آن کار را می‌کردیم آن‌گاه در برابر ما مدافعی برای خود نمی‌یافتی تا آن را از ما پس بگیرد -. مجمع البیان ۶: ۴۳۸ -.

ص: ۵۵

رازی می‌گوید: مفسران درباره سبب نزول این آیه آورده‌اند که وقتی رسول خدا صلّی الله علیه و آله رویگردانی امتش از ایشان را دید، این برایش گران آمد که می‌دید آن‌ها از آن‌چه برایشان آورده دوری می‌گزینند. از این رو در دلش آرزو کرد که از سوی خدا چیزی برای آنان بیاید که میان او و قومش را نزدیک کند و این از حرصی بود که حضرت برای ایمان آوردن آن‌ها داشت. روزی حضرت در یکی از مجالس قریش که جمعیتی انبوه داشت، نشسته بود و دوست می‌داشت خداوند کلامی نفرستد که آنان را از او برماند و این را آرزو کرد. آن‌گاه خداوند سوره «النَّجْمِ إِذا هَوی» -. نجم / ۱ -

{سوگند به اختر [= قرآن] چون فرود می آید.} را نازل فرمود و رسول خدا صلّی الله علیه و آله آن را برایشان قرائت کرد تا این که رسید به «أَ فَرَأَیْتُمُ اللَّاتَ وَ الْعُزَّی وَ مَناةَ الثَّالِثَةَ الْأُخْری» -. نجم / ۱۹- ۲۰ - {به من خبر دهید از لات و عزی، و منات آن سومین دیگر.} آن‌گاه شیطان بر زبان حضرت غرانیق (یعنی این جملات) را القا کرد: «تلک الغرانیق العلی، منها الشفاعه

ترتجی» یعنی این‌ها مرغان آبی زیبا و عالی مقام هستند که شفاعتشان امید می‌رود! وقتی قریشیان این جملات را شنیدند خوشحال شدند. رسول خدا صلّی الله علیه و آله قرائتش ادامه داد و کل سوره را خواند. در آن دم همه مسلمانان با سجده پیامبر صلّی الله علیه و آله سجده کردند و همه کسانی که در مسجد بودند، چه مومن و چه کافر، به سجده رفتند جز ولید بن مُغیره و سعید بن عاص که این دو مشتی از خاک بطحاء را برداشتند و آن را سوی پیشانی خود بالا آوردند و بر آن سجده کردند، زیرا آن دو بسیار سالخورده بودند و نمی‌توانستند سجده کنند. قریشیان پراکنده شدند و حال آن‌که از آن‌چه شنیده بودند شادمان بودند و می‌گفتند محمد با بهترین کلام از خدایان ما یاد کرد. چون شب شد جبرئیل نزد رسول خدا صلّی الله علیه و آله آمد و عرض کرد: چه کردی؟! بر مردم چیزی را تلاوت کردی که من از جانب خدا نیاورده‌ام و سخنی گفتی که من نگفتم.

ص: ۵۶

رسول خدا صلّی الله علیه و آله بسیار غمگین شد و به شدت از خدا ترسید، تا این‌که نازل شد: «وَ ما أَرْسَلْنا مِنْ قَبْلِکَ مِنْ رَسُولٍ وَ لا نَبِیٍ». این روایت از عامه مفسرین ظاهری است، اما اهل تحقیق گفته‌اند این روایت ساختگی و باطل است و به قرآن و سنت و عقل استدلال کرده‌اند. و اما استدلالشان به قرآن، وجوهی دارد:

اول کلام حق تعالی «وَ لَوْ تَقَوَّلَ عَلَیْنا بَعْضَ الْأَقاوِیلِ لَأَخَذْنا مِنْهُ بِالْیَمِینِ ثُمَّ لَقَطَعْنا مِنْهُ الْوَتِینَ» - . حاقه / ۴۴- ۴۶ -

{و اگر [او] پاره ای گفته ها بر ما بسته بود، دست راستش را سخت می گرفتیم، سپس رگ قلبش را پاره می کردیم.} دوم: «قُلْ ما یَکُونُ لِی أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ تِلْقاءِ نَفْسِی إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا ما یُوحی إِلَیَ» - . یونس / ۱۵ -

{بگو مرا نرسد که آن را از پیش خود عوض کنم، جز آنچه را که به من وحی می شود پیروی نمی کنم.} و سوم: «وَ ما یَنْطِقُ عَنِ الْهَوی إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْیٌ یُوحی» - . نجم / ۳- ۴ -

{و از سر هوس سخن نمی گوید، این سخن بجز وحیی که وحی می شود نیست.} اگر حضرت در ادامه این آیه آن غرانیق را قرائت کرده بود کذب خداوند متعال فی الحال آشکار می‌شد و این سخنی است که مسلمان هرگز نمی‌گوید.

چهارم: «وَ إِنْ کادُوا لَیَفْتِنُونَکَ» و «کادَ» یعنی نزدیک بود که چنین شود اما نشد.

پنجم: «وَ لَوْ لا أَنْ ثَبَّتْناکَ» و کلمه «لولا» انتفای چیزی را برای انتفای چیز دیگر افاده می‌کند، پس دلالت می‌کند که حتی اعتماد اندک هم به وقوع نپیوست.

ششم: «کَذلِکَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤادَکَ» - . فرقان / ۳۲ -

{تا قلبت را به وسیله آن استوار گردانیم.} و هفتم «سَنُقْرِئُکَ فَلا تَنْسی» - . اعلی / ۶ -

ص: ۵۷

{ما بزودی [آیات خود را به وسیله سروش غیبی] بر تو خواهیم خواند تا فراموش نکنی.}

و اما استدلال به سنت؛ روایت شده که از محمد بن اسحاق بن خزیمه درباره این ماجرا پرسیدند وی گفت: این از ساخته‌های زنادیق است. او در این باره کتابی نوشته است.

و امام ابوبکر بیهقی گفته: این ماجرا از جهت نقل غیر ثابت است. وی در ادامه توضیح داده که راویان این قصه محل تردید هستند. بخاری نیز در کتاب صحیح گفته: پیامبر صلّی الله علیه و آله سوره نجم را قرائت فرمود و در آن دم همه مسلمانان و مشرکان و انس و جن سجده کردند. و در روایت وی حرفی از غرانیق در میان نیست. این روایت از طرق بسیاری روایت شده و البته در آن‌ها نیز حرفی از غرانیق در میان نیست.

و اما استدلال به عقل وجوهی دارد، اول این‌که هر کس احترام به بت‌ها را بر رسول خدا صلّی الله علیه و آله جایز بشمرد کفر ورزیده است، زیرا ضرورتا معلوم است که بیشتر سعی پیامبر صلّی الله علیه و آله در راستای نفی بت پرستی بوده است.

دوم این‌که برای پیامبر صلّی الله علیه و آله در آغاز امر امکان نداشته که در کنار کعبه نماز بگزارد و قرآن بخواند و از آزار مشرکین در امان باشد تا شاید آنان سوی حضرت دست دراز کنند، بلکه ایشان در شب و یا در خلوت کعبه وقتی نماز می... خوانده که مشرکان حضور نداشته‌اند و این سخن آنان را باطل می‌کند.

سوم این‌که دشمنی آنان با رسول خدا صلّی الله علیه و آله بیشتر از آن بوده که به همین اندازه از قرائت اقرار کنند بدون این‌که از حقیقت ماجرا آگاه شوند، حال چگونه اجماع کرده‌اند که پیامبر صلّی الله علیه و آله خدایانشان را بزرگ داشته تا به سجده بیافتند با این‌که موافقت پیامبر صلّی الله علیه و آله با آنان برایشان آشکار نشده بوده است.

چهارم این‌که حق تعالی می‌فرماید: «فَيَنْسَخُ اللَّهُ ما يُلْقِي الشَّيْطانُ ثُمَّ يُحْكِمُ اللَّهُ آياتِهِ» -. حج / ۵۲ -

{پس خدا آنچه را شیطان القا میکرد محو میگردانید سپس خدا آیات خود را استوار می‌ساخت.} و استوارسازی آیات با زدودن القای شیطان از رسول خدا صلّی الله علیه و آله قویتر از آن است که با این آیات نسخ شود، آن هم با آیاتی که در کنارشان شبهه منتفی می‌شود. پس وقتی خداوند متعال استوارسازی آیات را اراده کرده تا چیزی که قرآن نیست با قرآن اشتباه نشود، این که شیطان را بالاصل از این کار بازدارد اولی است.

وجه پنجم که قوی‌ترین وجه است این‌که اگر ما چنین اتفاقی را جایز بدانیم امنیت از شرع رخت برمی‌بندد و در واقع ما این ماجرا را درباره ص: ۵۸

هر یک از احکام و شرائع جایز دانسته‌ایم و این نافیِ کلام خداوند متعال است: «بَلِّغْ ما أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَ إِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَما بَلَّغْتَ رِسالَتَهُ وَ اللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ» -. مائده / ۶۷ -

{آنچه از جانب پروردگارت به سوی تو نازل شده ابلاغ کن و اگر نکنی پیامش را نرسانده ای و خدا تو را از [گزند] مردم نگاه می دارد.} و هیچ فرقی میان کاستن از وحی با افزودن بر آن وجود ندارد. بنا بر این وجوه به طور خلاصه دریافتیم که این

داستان ساختگی است و دست بالا گروهی از مفسران آن را ذکر کرده‌اند اما به حد تواتر نرسیده‌اند و خبر واحد با دلایل عقلی و نقلی متواتر معارضت نمی‌کند.

اکنون تفصیل بحث را آغاز می‌کنیم و می‌گوییم «تمنّی» در لغت برای دو معنا آمده، یکی تمنای دل و دومی قرائت، خداوند متعال فرموده: «وَ مِنْهُمْ أُمِّيُّونَ لا يَعْلَمُونَ الْكِتابَ إِلَّا أَمانِيَ» {و [بعضی] از آنان بی سوادانی هستند که کتاب [خدا] را جز خیالات خامی نمی دانند.} یعنی به جز قرائت، زیرا فرد اُمّی قرآن را از مصحف نمی‌آموزد بلکه از قرائت می‌آموزد. حسان نیز گفته:

تمنی کتاب الله أول لیله و آخرها لاقی الحمام المقادر

«در اول شب کتاب خدا را قرائت کرد و در آخر با شب مرگ ملاقات کرد.»

حال اگر «تمنّی» را به قرائت تفسیر کنیم دو قول وجود دارد:

اول این‌که خداوند متعال با این سخن محلی را اراده کرده که در آن جایز است رسولش صلّی الله علیه و آله سهو کند و کلام بر قاری مشتبه شود، اما نه این‌که از قول او «تلک الغرانیق العلی»را روایت کنند.

دوم این‌که منظورش وقوع این کلام در قرائت پیامبر صلّی الله علیه و آله باشد، که البته قائلین به این قول بر وجوهی اختلاف کرده‌اند: وجه اول: نه پیامبر صلّی الله علیه و آله «تلک الغرانیق العلی» را بر زبان آورده و نه شیطان به آن‌ها زبان گشوده و نه هیچ کس دیگری گفته، بلکه وقتی پیامبر صلّی الله علیه و آله سوره نجم را قرائت می‌کرده امر بر کافران مشتبه شده و برخی از الفاظ سوره را آن‌چنان که خود روایت کرده‌اند پنداشته‌اند آن هم بر اساس این اتفاق معمول که گاه بعضی از کلمات به گونه‌ای متفاوت از چیزی که گفته شده شنیده می‌شوند. این سخن از وجوهی ضعیف است: اولا چنین پندارهایی در مورد سخنانی رخ می‌دهد که به گوش آشنا بوده باشند، اما در مورد سخنانی که شنیده نشده این اتفاق نمی‌افتد. ثانیا اگر این‌گونه می‌بود چنین پنداشتی برای برخی از شنوندگان و نه همه آنان به وجود می‌آمد، زیرا عادت،

ص: ۵۹

مانع از آن است که یک جمعیت انبوه در یک دم همگی نسبت به محسوسات به یک حالت دچار شوند. ثالثا اگر این‌گونه می‌بود به شیطان نسبت داده نمی‌شد.

وجه دوم: گفته‌اند این کلام، سخن شیطان جن است، بدین ترتیب که او کلامی را از جانب خودش به زبان آورده و آن را در میان آن تلاوت انداخته است تا گمان شود این سخن نیز از جنس کلامی است که از رسول خدا صلّی الله علیه و آله شنیده می‌شود. و گفته‌اند چیزی که این ادعا را تاکید می‌کند این است که بی شک جن و شیطان سخن می‌گویند و این ممتنع نیست که شیطان صدایی همچون صدای رسول خدا صلّی الله علیه و آله آورده باشد و در میان کلام حضرت و هنگام سکوتش این کلمات را رانده باشد، و حاضرین با شنیدن آن کلمات پنداشته‌اند این کلام رسول خدا صلّی الله علیه و آله است، که این تعبیر

در نبوت پیامبر صلّی الله علیه و آله خللی وارد نمی‌کند چون این فعل از ایشان سر نزده است. این وجه نیز ضعیف است، زیرا اگر جایز دانستی که شیطان در میان کلام رسول خدا صلّی الله علیه و آله سخنانی براند که بر شنوندگان به جای کلام حضرت مشتبه شود، این احتمال در همه سخنان پیامبر صلّی الله علیه و آله باقی می‌ماند و به سلب اعتماد از کل شرع می‌انجامد. حال اگر گفته شود این احتمال در همه موارد وجود دارد، اگر چنین می‌بود در حکمت خداوند واجب بود که حال را همچون این واقعه شرح دهد تا اشتباه بر طرف شود. گفتیم بر طرف کردن احتمالات همچون متشابهات بر خداوند واجب نیست، و اگر این بر خداوند واجب نباشد آن احتمال در همه موارد ممکن می‌شود.

وجه سوم: این‌که گفته شود گوینده آن جملات یکی از شیاطین انس بوده که کافران باشند، زیرا وقتی پیامبر صلّی الله علیه و آله در قرائت این سوره به این‌جا رسیده و اسامی خدایان آنان را ذکر کرده، چون آنان می‌دانسته‌اند عادت پیامبر صلّی الله علیه و آله این است که بتان را سرزنش کند، یکی از حاضرین «تلك الغرانیق العلی» را بر زبان آورده و امر بر بقیه مشتبه شده زیرا در میان آن جمع همهمه زیاد بوده آنان سر و صدا می‌کرده‌اند و می‌خواستند پیامبر صلّی الله علیه و آله را به اشتباه بیاندازند و قرائت ایشان را پنهان کنند،

ص: ۶۰

و چه بسا این در هنگام نماز پیامبر صلّی الله علیه و آله بوده، زیرا وقتی پیامبر صلّی الله علیه و آله در حال نماز بوده آن‌ها به حضرت نزدیک می‌شده‌اند و قرائت ایشان را می‌شنیده‌اند و در میانش حرف‌های پوچ می‌زده‌اند. نیز گفته شده پیامبر صلّی الله علیه و آله هرگاه برای قریشیان قرآن تلاوت می‌فرموده در فاصله‌های آیات توقف می‌کرده، در آن هنگام یکی از حاضرین در میان وقفه‌ها آن کلام را القا کرده و جمعیت آن را از جمله قرائت رسول خدا صلّی الله علیه و آله پنداشته‌اند، سپس خداوند این کار را به شیطان نسبت داده چون با وسوسه او انجام پذیرفته و یا چون خداوند سبحان خود شخص گوینده را شیطان نامیده است. این نیز به دو جهت ضعیف است، یکی این‌که اگر چنین می‌بود بر رسول خدا صلّی الله علیه و آله واجب بود که شبهه را بزداید و حقیقت را تبیین کند و آن گوینده را ساکت سازد و آشکار نماید که این سخنان از او صادر شده است که البته اگر پیامبر صلّی الله علیه و آله چنین کرده بود برخورد ایشان برای نقل و روایت اولویت داشت.

و اگر گفته شود رسول خدا صلّی الله علیه و آله این کار را نکرده چون ایشان سوره را به طور کامل و بدون این زیاده به امت ارائه کرده و لذا این موجب مشتبه شدن امر نمی‌شده همچنان‌که سهو حضرت در نماز پس از آن‌که وصفش فرمود موجب اشتباه نشد، در این صورت خواهیم گفت قرآن در زمان حیات پیامبر صلّی الله علیه و آله بر یک حالت استقرار نداشته و آیات به حضرت می‌رسیده و ایشان آن‌ها را به سوره‌ها ملحق می‌ساخته، بنابراین ارائه آن سوره بدون این زیاده ضرورتا سبب سقوط اشتباه نمی‌شود، همچنین اگر این‌گونه بود ایشان برای آن‌چه آن قوم روایت کرده‌اند مستحق عذاب نمی‌شد.

وجه چهارم: این‌که خود پیامبر صلّی الله علیه و آله این کلمات را گفته باشد که این سه احتمال را در پی دارد: یا این سخن را به سهو گفته یا به اجبار و یا به اختیار. اما احتمال نخست، همچنان‌که از قتاده و مقاتل روایت شده حضرت صلّی الله علیه و آله کنار مقام نماز می‌خواند که سهو کرد و آن دو سخن بر زبانش جاری شد، وقتی نمازش به پایان رسید به سجده رفت و همه حاضران در مسجد نیز سجده کردند و مشرکان از آن‌چه شنیدند شادمان شدند، آن‌گاه جبرئیل آمد و از حضرت خواست

سوره را قرائت کند، وقتی ایشان به غرانیق رسید ص: ۶۱

جبرئیل گفت: من این را برایت نیاورده‌ام، پس رسول خـدا صـلّی الله علیه و آله غمگین شـد تا این‌که این آیه نازل شد. این نیز از وجوهی ضـعیف است، یکی این‌که اگر این سـهو جـایز بود در موارد دیگر نیز جایز می‌بود و این‌گونه از شـرع سـلب اعتماد می‌شد. دوم این‌که ممکن نیست چنین کلماتی مطابق با وزن و شیوه و معنای سوره از روی سهو از کسی سر بزند همان‌طور که ضرورتـا می‌دانیم اگر کسـی قصـیده‌ای بسـراید ممکن نیست از روی سـهو بیتی از او سـر بزنـد که بـا وزن و معنا و شـیوه شـعر هماهنگ باشد. سوم این‌که فرض کن پیامبر صـلّی الله علیه و آله از روی سهو چنین کلماتی را گفته باشد، اما چگونه وقتی آن را برای جبرئیل خوانـده و مسـئله آشـکار شـده باز متوجه نشـده است؟! اما احتمال دوم، اگر پیامبر صـلّی الله علیه و آله از روی اجبار این کلمات را گفته باشد و این همان سـخن گروهی است که می‌گویند شـیطان پیامبر صـلّی الله علیه و آله را بر ادای این کلمات مجبور کرد، این نیز بر وجوهی نادرست است، یکی این‌که اگر شـیطان نسـبت به پیامبر صـلّی الله علیه و آله بر این کار توانا بوده توانایی‌اش بر ما بیشتر می‌بود و این واجب می‌ساخت که شـیطان مردم را از دین بیرون آورد و جایز می‌شـد که اغلب سخنان امثال ما به اجبار شیطان باشد. دوم این‌که اگر شیطان بر این اجبار توانا بود با تاثیر این احتمال امنیت از وحی سلب می‌... شد. سوم این‌که چنین سـخنی بنا به دلالت حکایت حق تعالی از قول شـیطان باطل است: «وَ ما کانَ لِی عَلَیْکُمْ مِنْ سُلْطانٍ إِلَّا أَنْ دَعَوْتُکُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِی فَلا تَلُومُونِی وَ لُومُوا أَنْفُسَکُمْ» - . ابراهیم / ۲۲ -

{و مرا بر شـما هیچ تسلطی نبود جز اینکه شما را دعوت کردم و اجابتم نمودید پس مرا ملامت نکنید و خود را ملامت کنید.} همچنین بنا به این کلام حق تعالی: «إِنَّهُ لَیْسَ لَهُ سُلْطانٌ عَلَی الَّذِینَ آمَنُوا وَ عَلی رَبِّهِمْ یَتَوَکَّلُونَ * إِنَّما سُلْطانُهُ عَلَی الَّذِینَ یَتَوَلَّوْنَهُ» - . نحل / ۹۹- ۱۰۰ -

{چرا که او را بر کسانی که ایمان آوردهاند و بر پروردگارشان توکل میکنند تسـلطی نیست. تسلط او فقط بر کسانی است که وی را به سرپرستی برمیگیرند.} و نیز «إِلَّا عِبادَکَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِینَ» - . حجر / ۴۰ -

{مگر بندگان خالص تو از میان آنان را.} و شکی نیست که رسول خدا صلّی الله علیه و آله سرور مخلصین است. و اما احتمال سوم و آن این‌که پیامبر صلّی الله علیه و آله از روی اختیار این کلمات را گفته باشد، این‌جا نیز دو وجه هست،

ص: ۶۲

یکی این‌که بگوییم این کلمات باطل است و دوم این‌که بگوییم باطل نیست. بنا بر وجه اول دو قول ذکر شده است، یکی

ابن عبـاس در روایت عطـا گفته: شـیطانی به نـام ابیض به شـکل جبرئیل نزد پیامبر صـلّی الله علیه و آله آمـد و این کلمات را بر ایشان القا کرد. حضـرت نیز آن‌ها را قرائت کرد و مشـرکان شـنیدند و خوشـشان آمد. آن‌گاه جبرئیل آمد و از پیامبر صـلّی الله علیه و آله خواست سوره را بخوانـد. وقتی ایشـان به آن کلمات رسـید جبرئیل گفت: من این‌ها را برایت نیاورده‌ام. رسول خـدا صلّی الله علیه و آله فرمود: کسی به شکل تو این‌ها را برایم آورد و بر زبانم القا کرد.

قول دوم این‌که برخی جاهلان گفته‌انـد پیامبر صـلّی الله علیه و آله به خاطر حرص شدیـدی که بر ایمان آوردن آن قوم داشـت

این کلمات را از جانب خودش درآورد و سپس آن‌ها را نفی کرد. البته که فرد مسلمان به این دو قول نمی‌گراید، زیرا قول اول اقتضا می‌کند پیامبر صلّی الله علیه و آله میان فرشته معصوم و شیطان ناپاک تمایز قائل نشود و قول دوم اقتضا می‌کند ایشان در وحی خیانت کرده باشد، که این دو سخن هر دو خروج از دین است. اما وجه دوم و آن این‌که این کلمات باطل نیست، در این باره نیز اقوالی هست: اول این‌که می‌گویند غرانیق همان فرشتگان هستند و آن کلمات از قرآن بوده و در وصف فرشتگان نازل شده، اما وقتی مشرکان پنداشتند خدایان آنان را منظور داشته، خداوند تلاوت این کلمات را نسخ کرد. دوم این‌که می... گویند منظور از این کلمات استفهام انکاری است، انگار که می‌گوید: آیا به شفاعت آنان امید می‌رود؟! سوم این‌که خداوند متعال کلام را به شکل اثبات آورده و نفی را اراده کرده است، مانند آن‌جا که فرموده: «يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ أَنْ تَضِلُّوا» - . نساء / ۱۷۶ - {خدا برای شما توضیح می دهد تا مبادا گمراه شوید.} یعنی تا گمراه نشوید. همچنان که کلام را به شکل نفی آورده و اثبات را اراده کرده است مانند: «قُلْ تَعالَوْا أَتْلُ ما حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ أَلَّا تُشْرِكُوا بِهِ» {بگو بیایید تا آنچه را پروردگارتان بر شما حرام کرده برای شما بخوانم چیزی را با او شریک قرار مدهید.} که یعنی شریک قرار دهید. دو وجه اخیر چنین نقد می... شود که اگر چنین جملاتی بر پایه تأویل جایز باشد، چرا جایز نیست که در قرآن و یا در نماز بنا بر تأویل سخن کفر بگویند؟! اما اصل در دین این است که این سخنان

ص: ۶۳

هرگز بر آنان جایز نیست، زیرا خداوند متعال آنان را به عنوان حجت بر پا داشته و از برای رسالت برگزیده است، پس سخنانی که محل سوء تعبیر یا کراهت باشد بر آنان جایز نیست. چنین امر کراهت برانگیزی بسیار بزرگ‌تر از اموری است که خداوند متعال پیامبرش را از آنان بازداشته، اموری مانند کتابت و درشت گویی و سرودن شعر. پس کذب وجوه مذکور پیرامون غرانیق به قطع آشکار است. این همه در صورتی بود که «تمنّی» را به معنای قرائت تفسیر کنیم. اما اگر آن را به میل و تمنای دل تفسیر کنیم معنا چنین می‌شود که وقتی پیامبر صلّی الله علیه و آله چیزهایی را در دل خود تمنا کرد، شیطان حضرت را به سوی باطل وسوسه کرد و ایشان را به کار ناشایست فراخواند، سپس خداوند متعال آن را نسخ کرد و باطل فرمود و پیامبر صلّی الله علیه و آله را به ترک اعتنا به وسوسه خود هدایت نمود. در این تفسیر پیرامون کیفیت آن وسوسه بر وجوهی اختلاف کرده‌اند: یکی این‌که آن وسوسه همان نزدیکی جویی به مشرکان از راه ذکر خدایانشان بوده است. می‌گویند پیامبر صلّی الله علیه و آله دوست می‌داشت با آنان مأنوس شود و این در دل حضرت جریان داشت، پس وقتی جُرت ایشان را فرا گرفته آن زیاده را چون در دلش بوده، افزوده است که این سخن نیز خروج از دین است و توضیحش پیشتر آمد. دوم، سخن مجاهد است که گفته پیامبر صلّی الله علیه و آله تمنا داشته که وحی به سرعت و بدون تأخیر بر ایشان نازل شود، اما خداوند آن را نسخ فرموده تا به ایشان بفهماند که نازل کردن وحی بر حسب مصلحت‌های حوادث و رویدادها و جز آن‌هاست. سوم این‌که احتمالاـ پیامبر صلّی الله علیه و آله هنگام نزول وحی داشته به تأویل آن‌چه مُجمَل بوده می‌اندیشیده، آن‌گاه شیطان در کلام حضرت چیزی را القا کرده که ایشان اراده نکرده بوده، و خداوند متعال تبیین فرموده که آن را با ابطال نسخ می‌کند و آن‌چه را خود اراده کرده با ادله و آیاتش محکم می‌گرداند. چهارم، معنای آیه چنین باشد که وقتی پیامبر صلّی الله علیه و آله تمنا کرد که کاری برای تقرّب به خدا انجام دهد، شیطان در کلام ایشان چیزی القا کرد که با خواسته ص: ۶۴

حضرت مخالف بود، آن‌گاه پیامبر صلّی الله علیه و آله در این باره به خدا پناه برد و این همان کلام حق تعالی است که فرمود:

«إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذا مَسَّهُمْ طائِفٌ مِنَ الشَّيْطانِ تَذَكَّرُوا فَإِذا هُمْ مُبْصِرُونَ» - . اعراف / ۲۰۱ -

{در حقیقت کسانی که [از خدا] پروا دارند چون وسوسه ای از جانب شیطان بدیشان رسد [خدا را] به یاد آورند و بناگاه بینا شوند.} و نیز: «وَ إِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ» - . اعراف / ۲۰۰ - {و اگر از شیطان وسوسه ای به تو رسد به خدا پناه بر.} برخی کسان می گویند جایز نیست «امنیه» را به معنای تمنای دل بگیریم زیرا اگر چنین باشد، چیزی که به ذهن رسول خدا صلّی الله علیه و آله رسیده، آزمایشی از برای کفار نبود و این را کلام خداوند متعال باطل می کند: «لِيَجْعَلَ ما يُلْقِي الشَّيْطانُ فِتْنَةً لِلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ» - . حج / ۵۳ -

{تا آنچه را که شیطان القا میکند برای کسانی که در دلهایشان بیماری است آزمایشی گرداند.} پاسخ این است که بعید نیست وقتی تمنای دل قوی شود، فکر آدمی به آن مشغول شود و موجب سهو در افعال ظاهری گردد، پس این آزمایشی از برای کافران است - . مفاتیح الغیب ۶: ۱۵۶- ۱۵۸ - .

سید مرتضی در التنزیه پس از نقل چندی از روایات پیشین می گوید: در ظاهر این آیه هیچ دلالتی بر این خرافه‌ای که آنان می‌بافند وجود ندارد، و ظاهر فقط دو امر را اقتضا می کند: یکی این که «تمنیّ» را به معنای تلاوت آورده، همچنان که حسّان نیز گفته، و دوم این که آن را به معنای تمنای دل آورده، اگر تلاوت را اراده کرده باشد منظور این می‌شود که رسولان پیش از تو وقتی کلامی را که آورده بودند برای قومشان تلاوت می کردند، آن‌ها آن را تحریف می کردند و بر آن می‌افزودند و از آن می کاستند همچنان که یهودیان کردند و بر پیامبرشان علیه السلام دروغ بستند، و خداوند این را به شیطان نسبت داده زیرا با وسوسه و تحریک او انجام پذیرفته است، سپس بیان می‌دارد که خداوند متعال آن را برمی‌اندازد و با ظهور حجت‌های خود آن را باطل و منسوخ می کند و ریشه شبهه را برمی کند. و هنگامی که مشرکان بر پیامبر صلّی الله علیه و آله دروغ بستند و بر تلاوت حضرت جملاتی را در مدح خدایانشان افزودند که در کلام ایشان نبود، این آیه برای آرامش دادن به حضرت به این شکل بیان شد. حال اگر منظور از «تمنی» تمنای دل باشد، وجه آیه چنین می‌شود که وقتی پیامبر صلّی الله علیه و آله چیزهایی را در دل خود تمنا کرد، شیطان حضرت را به سوی باطل وسوسه کرد و درباره معصیت با ایشان سخن گفت

ص: ۶۵

و ایشان را به انجامش برانگیخت و فراخواند. سپس خداوند متعال حضرت را به مخالفت با شیطان و نافرمانی از او و ترک گوش دادن به فریب‌های او ره می‌نماید و این گونه آن را نسخ و باطل می کند. اما احادیثی که در این باره روایت شده‌اند جای اعتنا نیستند زیرا حرف‌هایی را در بردارند که عقل، پیامبران را از آن‌ها منزه می‌دارد، و این در حالتی است که این احادیث به خودی خود نزد اصحاب حدیث محل تردید و ضعف نباشند. چگونه انسان چنین اتفاقی را بر پیامبر صلّی الله علیه و آله جایز می‌شمارد اگر شنیده باشد خداوند متعال فرموده: «كَذلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤادَكَ» - . فرقان / ۳۲ - {تا قلبت را به وسیله آن استوار گردانیم.} یعنی به وسیله قرآن، و نیز فرموده: «وَ لَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنا بَعْضَ الْأَقاوِيلِ» - . حاقه / ۴۴ -

{و اگر [او] پاره ای گفته ها را بر ما بسته بود ...} تا آن‌جا که «سَنُقْرِئُكَ فَلا تَنْسى» - . اعلی / ۶ -

{ما بزودی [آیات خود را به وسیله سروش غیبی] بر تو خواهیم خواند تا فراموش نکنی.} کسی که سهو را بر پیامبران جایز می‌شمارد هم نباید مضمون این روایت باطل را که با پیامبر صلّی الله علیه و آله در غایت ناسازگاری است، جایز بشمارد، زیرا خداوند متعال پیامبر خود صلّی الله علیه و آله را از امور خارجی در باب معصیت همچون درشت خویی و درشت گویی و سرودن شعر بازداشته و حال آن‌که این‌ها پایین‌تر از مدح بت‌هایی است که به جای خداوند متعال پرستیده می‌شده‌اند. پیامبر صلّی الله علیه و آله به دور است از اتهامی که آنان حکایت می‌کنند و می‌گویند ایشان آن کار را عمدا و یا سهوا انجام داده است. در این باره به دلیل آشکاری موضوع نیازی نیست ما به ابطال انجام عمدی این کار بپردازیم، اما درباره انجام سهوی گفتنی است که ممکن نیست سهوا از کسی چنین الفاظی مطابق با وزن و شیوه و معنای پیشینیِ سوره سر بزند، زیرا ما ضرورتا می‌دانیم وقتی شاعری قصیده‌ای می‌سراید ممکن نیست از روی سهو بیتی بسراید که با وزن شعر و معنای پیشینی و شیوه مقتضی فایده هماهنگ باشد و آن‌گاه پنداشته شود که این بیت نیز از همان قصیده‌ایست که وی سروده! این نکته در راستای بطلان این اتهام بر پیامبر صلّی الله علیه و آله آشکار است. برخی از اهل علم گفته‌اند ممکن است وجه التباس امر این باشد که وقتی رسول خدا صلّی الله علیه و آله

این سوره را در مجلسی مملوّ از جمعیت که بیشترشان قریشیان مشرک بوده‌اند تلاوت کرده و به این‌جا رسیده که «أَ فَرَأَيْتُمُ اللَّاتَ وَ الْعُزَّى» یکی از قریشیانی که نزدیک پیامبر صلّی الله علیه و آله نشسته بوده و می‌دانسته بعد از این آیه آیه‌ای می‌آید که بتان را می‌کوبد، برای معارضه و پاسخ دادن به چنین آیه‌ای گفته: «تلک الغرانیق العلی، منها الشفاعه ترتجی» یعنی این‌ها مرغان آبی زیبا و عالی مقام هستند که شفاعتشان امید می‌رود! آن‌گاه بیشتر حاضران آن را از جمله سخن پیامبر صلّی الله علیه و آله پنداشته‌اند و امر بر آنان مشتبه شده، زیرا آنان هنگام قرائت پیامبر صلّی الله علیه و آله حرف می‌زده‌اند و زیاد سر و صدا می‌کرده‌اند تا حضرت را به اشتباه بیاندازند و صدای قرائت ایشان را پنهان کنند. همچنین ممکن است این به هنگام نماز پیامبر صلّی الله علیه و آله رخ داده باشد، زیرا وقتی رسول خدا صلّی الله علیه و آله کنار کعبه به نماز می‌ایستاده آنان به حضرت نزدیک می‌شده‌اند و قرائت ایشان را می‌شنیده‌اند و در میانش حرف‌های پوچ می‌زده‌اند. نیز گفته شده وقتی پیامبر صلّی الله علیه و آله برای قریشیان قرآن تلاوت می‌فرموده در فاصله‌های آیات توقف می‌کرده و سخنی در راستای حجت آوری برایشان ذکر می‌کرده، این‌چنین وقتی تلاوت کرده: «أَ فَرَأَيْتُمُ اللَّاتَ وَ الْعُزَّى وَ مَناةَ الثَّالِثَةَ الْأُخْرى» فرموده: «تلک الغرانیق العلی، منها الشفاعه ترتجی» یعنی این‌ها مرغان آبی زیبا و عالی مقام هستند که شفاعتشان امید می‌رود؟! و این را به شیوه انکاری برایشان گفته و ماجرا بر خلاف چیزی بوده که آنان پنداشته‌اند، بعید هم نیست که این در نماز رخ داده باشد زیرا در آن هنگام سخن میان نماز مباح بوده و سپس نسخ شده است. همچنین گفته شده منظور از غرانیق فرشتگان بوده که در حدیث نیز چنین سخنی آمده است، اما مشرکان پنداشته‌اند خدایان آنان را منظور داشته است. و گفته شده این جملات از قرآن و در وصف فرشتگان بوده که رسول خدا صلّی الله علیه و آله تلاوت کرده اما وقتی مشرکان گمان کرده‌اند منظورش خدایان آنان است تلاوتش نسخ شده است. همه این اقوال مطابق است با آن‌چه که درباره تأویل این کلام حق تعالی ذکر کردیم: «إِذا تَمَنَّى أَلْقَى الشَّيْطانُ فِي أُمْنِيَّتِهِ» - . تنزیه الأنبیاء: ۱۰۷- ۱۰۹ -

زیرا با فریب و وسوسه شیطان، به تلاوت حضرت صلّی الله علیه و آله چیزی افزوده شده که ایشان اراده نکرده که به حمد الله

همه این‌ها واضح است.

قاضی عیاض نیز در الشفاء پس از ضعیف شمردن این روایت و رد کردن سندش به وجوه گوناگون گفته:

ص: ۶۷

ما با برهان و اجماع ثابت کردیم که پیامبر صلّی الله علیه و آله از این‌که کفر بر قلب و زبانش، چه عمدی و چه سهوی، جریان یابد و یا القای فرشته با القای شیطان بر ایشان مشتبه شود و یا شیطان راهی برای نفوذ در حضرت داشته باشد و یا ایشان، چه عمدی و چه سهوی، کلامی را که نازل نشده به خداوند ببندد، از همه این‌ها معصوم بوده است. وی در ادامه می‌گوید: و اما وجه دوم این است که این داستان از حیث نظری و عُرفی غیرممکن است، زیرا اگر کلام مطابق با این داستان می‌بود بی شک این سوره بسیار ناهماهنگ بود و اجزایش تناقض داشت و مدح و ذم را در هم آمیخته بود و تألیفی سست و نظمی ناهمخوان داشت و این نه بر پیامبر صلّی الله علیه و آله پنهان می‌ماند و نه بر مسلمانان و نه بر بزرگان کفرپیشه قریشی که حاضر بوده‌اند، این مطلب بر کسی که اندک اندیشه‌ای داشته باشد هم پنهان نیست چه رسد به کسی که حلمی والا داشته باشد و در باب بیان و شناخت فصاحت کلام دانشی گسترده داشته باشد.

وجه سوم این است که می‌دانیم عادت منافقان و مشرکان ستیزه‌جو و سست دلان و مسلمانان نادان چنین بوده که در اولین فرصت می‌رمیده‌اند و با کوچکترین فتنه‌ای علیه پیامبر صلّی الله علیه و آله سرسام به پا می‌کرده‌اند و آنان که در ظاهر اسلام آورده بوده‌اند اما در دلهایشان مرض بوده، با کوچکترین شبهه‌ای ارتداد پیشه می‌کرده‌اند، اما با این حال هیچ کس درباره این داستان هیچ سخنی نگفته جز این روایت که اصلی ضعیف دارد. اگر این داستان واقعیت داشت قریش به این بهانه علیه مسلمانان شورش به راه می‌انداختند و یهودیان با چنین دستاویزی علیه مسلمانان حجت به پا می‌کردند همچنان‌که با ستیزه‌گری در ماجرای اسراء کردند و این سبب شد برخی سست دلان مرتد شوند، در داستان مذکور نیز به همین منوال، اگر این ماجرا رخ داده بود هیچ فتنه‌ای بزگتر از این مصیبت نمی‌شد و اگر این حادثه روی می‌داد هیچ زمینه‌ای شدیدتر از آن برای بلوای ستیزه‌جویان فراهم نمی‌شد، حال آن‌که در این باره نه از هیچ ستیزه‌جویی کلامی روایت شده و نه از هیچ مسلمانی شبهه‌ای. این بر بطلان این داستان دلالت دارد و ریشه‌اش را برمی‌کند. وی در ادامه بیشتر وجوهی را که سید و رازی آورده‌اند ذکر می‌کند - . شرح الشفاء ۲: ۲۲۹- ۲۳۱ - .

ص: ۶۸

طبرسی پس از نقل خلاصه کلام سید می‌گوید: و بلخی گفته: ممکن است پیامبر صلّی الله علیه و آله آن دو جمله را از قوم خود شنیده باشد و آن‌ها را حفظ کرده باشد، بعد وقتی سوره را قرائت می‌کرده شیطان آن‌ها را در میان سخن حضرت القا کرده و نزدیک بوده که آن‌ها را بر زبان ایشان جاری کند. اما خداوند پیامبر صلّی الله علیه و آله را محفوظ داشته و ایشان را آگاه ساخته و وسوسه شیطان را نسخ کرده و آیات خود را محکم و استوار داشته و پیامبر صلّی الله علیه و آله آیات را استوار و به دور از خواسته شیطان قرائت فرموده است. و «غرانیق» جمع «غرنوق» است به معنای خوبروی زیبا. به جوانی که اندام و چهره‌ای نیک داشته باشد می‌گویند «جوان غرنوق». و این‌که خداوند آیاتش را محکم و استوار می‌دارد یعنی آیات و دلایل و

اوامر خداوند محکم و استوار بر جا می‌ماند بدون این‌که سهو و یا خطایی در آن‌ها روی دهد. «لِيَجْعَلَ ما يُلْقِي الشَّيْطانُ» تا آن... جا که «وَ الْقاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ» یعنی تا آن را وسیله‌ای برای سختگیری در تعبّد گرداند و امتحانی برای کسانی که در دلهایشان شک هست و نیز برای کافرانی که دل‌هایشان سنگ شده است، پس بر آنان بایسته فرمود تا میان آن‌چه خداوند استوار می‌دارد و آن‌چه شیطان القا می‌کند فرق بگذارند، «لَفِي شِقاقٍ بَعِيدٍ» یعنی در دشمنی و مخالفتی که از حق به دور است، «وَ لِيَعْلَمَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ» علم به خداوند و توحید و حکمت او، «أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ» یعنی قرآن حقی است که تغییر و تبدیل در آن روا نیست، «فَيُؤْمِنُوا بِهِ» یعنی بر ایمان خود استوار مانند، نیز گفته شده یعنی بر ایمانشان افزوده شود، «فَتُخْبِتَ لَهُ قُلُوبُهُمْ» یعنی دل... هایشان با قدرت ایمانشان خاضع و متواضع گردد - . مجمع البیان ۷: ۹۱- ۹۲ - .

وی درباره کلام حق تعالی «فَلا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ» می‌گوید: بقیه مکلفین را منظور دارد اما پیامبر صلّی الله علیه و آله را به‌طور مفرد خطاب کرده تا همگان بدانند وقتی پیامبر والامقام صلّی الله علیه و آله تهدید می‌شود حال دیگران چگونه خواهد بود و اگر به ایشان هشدار داده می‌شود پس دیگران به این هشدار اولی هستند - . مجمع البیان ۷: ۲۰۹ - .

رازی درباره کلام حق تعالی «وَ ما كُنْتَ تَرْجُوا» می‌گوید: درباره کلمه «إِلَّا» دو وجه هست: یکی این‌که برای استثناء است. صاحب الکشاف گفته: در این‌جا کلام حمل بر معنا شده، انگار گفته شده: کتاب بر تو القا نشده «إِلَّا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ» نیز می... توان آن را بر ظاهرش جریان داد، یعنی تو به چیزی امیدوار نبودی جز این‌که خداوند بر تو رحمت فرستد و تو را از رحمت خود برخوردار سازد، یعنی تو امیدوار نبودی جز به این شیوه. دوم این‌که «إِلَّا» به معنای «لکن» (بلکه) باشد، یعنی بلکه رحمت پروردگارت آن را بر تو القا کرد. سپس در ادامه حضرت صلّی الله علیه و آله را به اموری مکلف می‌دارد: اول این‌که پشتیبان کافران نباشد.

ص: ۶۹

دوم این‌که «وَ لا يَصُدُّنَّكَ عَنْ آياتِ اللَّهِ» ضحاک گفته: این هنگامی بود که آنان پیامبر صلّی الله علیه و آله را به دین پدرانش فراخواندند تا به او زن دهند و بخشی از اموالشان را با او تقسیم کنند. یعنی به آنان اعتنا نکن و به حرف‌هایشان اعتماد نکن که این کار تو را از پیروی از آیات خداوند بازمی‌دارد. سوم این‌که «وَ ادْعُ إِلى رَبِّكَ» یعنی به سوی دین پروردگارت، می‌خواهد درباره دعوت کافران و مشرکان تأکید کند و از این رو می‌فرماید: «وَ لا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ» زیرا هر کس به طریقت آنان راضی شود یا به آنان متمایل گردد از خودشان است. چهارم این‌که «وَ لا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلهاً آخَرَ» این گرچه بر همگان واجب است اما خداوند متعال برای بزرگداشت حضرت به‌طور ویژه ایشان را در این کلام مخاطب ساخته است. حال اگر گفته شود البته هویداست که رسول خدا صلّی الله علیه و آله هرگز چنین نمی‌کند پس فایده این نهی چیست؟ خواهم گفت: چه بسا خطاب به ایشان است اما دیگران را منظور دارد. نیز ممکن است بدین معنا باشد که به کسی جز خدا اعتماد نکن و در امورت بر کسی جز او توکل نکن زیرا هر که به غیر از خدا توکل کند گویا رویّه‌اش در توحید کامل نشده است - . مفاتیح الغیب ۶: ۴۲۶ - .

بیضاوی می‌گوید: این کلام و ما قبلش برای برانگیختن و قطع امید مشرکان از همکاری پیامبر صلّی الله علیه و آله با آنان است - . انوار التنزیل ۲: ۲۲۶ - .

می گویم: تأویل کلام حق تعالی «وَ إِذْ تَقُولُ لِلَّذِی أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَیْهِ» ان شاء الله در باب ازدواج با زینب خواهد آمد.

طبرسی می گوید: «قُلْ إِنْ ضَلَلْتُ» از راه حق همچنان‌که شما دعوت می کنید، «فَإِنَّما أَضِلُّ عَلی نَفْسِی» یعنی بی شک بلای گمراهی‌ام گریبان‌گیر خودم می‌شود، زیرا من به خاطرش عقوبت خواهم شد نه دیگری، «وَ إِنِ اهْتَدَیْتُ فَبِما یُوحِی إِلَیَّ رَبِّی» یعنی این به فضل پروردگارم است چراکه بر من وحی می‌فرستد و بدین خاطر بر من منت دارد نه بر بقیه آفریدگانش، «إِنَّهُ سَمِیعٌ» سخنان ما را می‌شنود «قَرِیبٌ» به ما نزدیک است پس کسی که بر حق است و کسی که بر باطل است بر او پنهان نیست -. مجمع البیان ۸: ۳۹۷ -.

ص: ۷۰

سید درباره کلام حق تعالی «لَئِنْ أَشْرَکْتَ» می گوید: درباره این آیه گفته‌اند که خطاب به پیامبر صلّی الله علیه و آله است و امت ایشان را منظور دارد. از ابن عباس روایت شده که وی گفته: قرآن به شیوه «به در می گویم تا دیوار بشنود» نازل شده است. پاسخ دیگر این است که این آیه خبری است که متضمّن تهدید است و ایرادی ندارد که خداوند هم عموم را تهدید کند و هم به طور ویژه کسی را که می‌داند از او کاری سر نمی‌زند که مشمول این تهدید شود، اما این باید برای او نیز مقدور و جایز به معنای صحت باشد و نه به معنای شک. از این رو همه تهدیدهای قرآن به‌طور عام واقع می‌شود هم برای کسی که عمل مشمول تهدید از او سر می‌زند و هم برای کسی که خداوند متعال می‌داند چنین کارهایی از او سر نمی‌زند. کلام حق تعالی «لَئِنْ أَشْرَکْتَ لَیَحْبَطَنَّ عَمَلُکَ» به شیوه تقدیر و شرط بالاتر از آن‌جا نیست که فرموده «لَوْ کانَ فِیهِما آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتا» -. انبیاء / ۲۲ -

{اگر در آنها [=زمین و آسمان] جز خدا خدایانی [دیگر] وجود داشت قطعا [زمین و آسمان] تباه می شد.} زیرا محال بودن وقوع جمله دوم را با خود به همراه دارد، پس وقتی تقدیر این معنا و بیان حکم ممتنع نیست پس به طریق اولی وقوع شرکی که مقدور و ممکن است را با بیان حکم همراه ساخته است.

درباره این آیه شیعیان پاسخی دارند که ویژه ایشان است و آن این‌که وقتی پیامبر صلّی الله علیه و آله در ابتدای امر خود امیرمومنان علیه السلام را به امامت تعیین کرد، گروهی از قریشیان آمدند و به حضرت عرض کردند: ای رسول خدا! مردم به تازگی مسلمان شده‌اند و نمی‌پسندند که نبوت در شما باشد و خلافت در پسر عمه شما، اگر این حکم را به سوی کس دیگری بازگردانی بهتر است. پیامبر صلّی الله علیه و آله به آنان فرمود: من این کار را به رأی خودم نکرده‌ام تا در آن مخیّر باشم، بلکه خداوند متعال مرا به این کار امر کرده و آن را بر من واجب ساخته. آن‌ها گفتند: اگر این کار را از ترس مخالفت با پروردگارت نمی کنی، پس یکی از قریشیان را که مردم به او اعتماد دارند، با او در خلافت شریک گردان تا هم امر شما کاملاـ انجام گیرد و هم مردم با شما مخالفت نکنند. آن گاه این آیه نازل شد و معنای «لَئِنْ أَشْرَکْتَ» چنین است که اگر با امیرمومنان علیه السلام دیگری را در خلافت شریک گردانی «لَیَحْبَطَنَّ عَمَلُکَ». اما با این تأویل هم هنوز آن سوال برجاست،
ص: ۷۱

زیرا وقتی خداوند متعال می‌داند که پیامبر صلّی الله علیه و آله چنین نمی کند و به خاطر عصمتش با امر خدا مخالفا نمی کند،

پس دیگر دلیل تهدید چیست؟ که در این صورت باید به آن‌چه گفتیم بازگشت - . تنزیه الأنبياء: ۱۱۹- ۱۲۰ - .

بیضاوی می گوید: «أَمْ يَقُولُونَ» یعنی آیا می گویند «افْتَرى عَلَى اللَّهِ كَذِباً» یعنی محمد با ادعای نبوت و قرآن بر خدا دروغ بسته، «فَإِنْ يَشَإِ اللَّهُ يَخْتِمْ عَلى قَلْبِكَ» این سخن چنین افترایی را محال برمی‌شمرد و آگاه می‌سازد که فقط کسی جرأت چنین کاری را دارد که بر دلش مهر نهاده شده و نسبت به پروردگارش جاهل است، اما کسی که بصیرت و معرفت دارد چنین نمی کند. انگار می گوید: اگر خداوند بخواهد تو خوار شوی، بر دلت مهر می‌نهد تا جرأت کنی بر او دروغ ببندی. نیز گفته‌اند بر دلت مهر می‌نهد و قرآن و وحی را از آن برمی گیرد، پس چگونه می‌توانی دروغ ببندی؟ و یا این که دلت را به صبر محکم می‌دارد تا آزار آنان بر تو گران نیاید - . تنزیه الأنبياء ۲: ۳۹۸ - .

رازی و طبرسی درباره کلام حق تعالی «وَ سْئَلْ مَنْ أَرْسَلْنا» می گویند: یعنی امت‌های کسانی که فرستاده‌ایم، منظورش مومنان اهل کتاب است. یعنی آنان به تو خبر خواهند داد که در دین هیچ یک از پیامبران پرستش بت‌ها نیامده، پس وقتی همه پیامبران و رسولان بر این متفق القول بوده‌اند باید این را سبب دشمنی با حضرت محمد صلّی الله علیه و آله قرار ندهند. در این‌جا گرچه خطاب به پیامبر صلّی الله علیه و آله است اما امت را منظور دارد. قول دوم این که عطاء بن ابن عباس گفته: وقتی پیامبر صلّی الله علیه و آله شبانه سوی مسجد الاقصی سیر داده شد، خداوند متعال برای ایشان حضرت آدم علیه السلام و همه فرستادگان از میان فرزندان او را برانگیخت، آن گاه جبرئیل اذان گفت و سپس برخاست و گفت: ای محمد! جلو بیا و پیشاپیش آنان نماز بگزار، وقتی رسول خدا صلّی الله علیه و آله نماز را به پایان رساند جبرئیل به ایشان عرض کرد: ای محمد! بپرس «مَنْ أَرْسَلْنا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رُسُلِنا» و حضرت فرمود: نمی‌پرسم زیرا هیچ شکی در آن ندارم.

قول سوم این که ذکر سوال در جایی که پرسیدن امکان ندارد،

ص: ۷۲÷

نگرش و استدلال را منظور دارد، مانند کسی که می گوید: از زمین بپرس چه کسی رودهایت را شکافت و درختانت را کاشت و میوه‌هایت را چید؟ اگر آشکارا تو را پاسخ ندهد از حیث اعتبار پاسخت را می‌دهد. این‌جا نیز پرسش پیامبر صلّی الله علیه و آله از پیامبرانی که قبل از ایشان بوده‌اند ممتنع است و منظورش این است که در این مسأله با عقلت بنگر و با خود در این باره بیاندیش. و خداوند بهتر می‌داند - . مجمع البیان ۹: ۴۹- ۵۰؛ مفاتیح الغیب: ۲۷ - .

طبرسی درباره کلام حق تعالی «فَأَنَا أَوَّلُ الْعابِدِينَ» می گوید: در این باره اقوالی هست، یکی این که «إِنْ كانَ لِلرَّحْمنِ وَلَدٌ» آن… چنان که شما می‌پندارید، من نخستین کسی هستم که خدای یکتا را پرستیده و سخنتان را انکار می کنم.

دوم این که «إِنْ» به معنای «ما» برای نفی باشد، یعنی خدای رحمان فرزندی ندارد، «فَأَنَا أَوَّلُ الْعابِدِينَ» من نخستین کسی هستم که خدا را پرستیده و به این حقیقت اقرار کرده است.

سوم این که یعنی اگر او فرزندی داشت من نخستین کسی بودم که از پرستشش رویگردان می‌شدم، چون کسی که فرزندی دارد بی شک جسم و پدیده است و کسی که چنین باشد شایسته پرستش نیست. در زبان عرب «عبدتُ من الأمر» یعنی از آن

امر رویگردان شدم.

چهارم این‌که یعنی همان‌گونه که من نخستین کسی نیستم که خدا را پرستیده، خداوند نیز فرزندی ندارد.

پنجم این‌که یعنی اگر او فرزندی داشت، من نخستین کسی بودم که بر اساس این‌که او فرزند دارد او را پرستیده بودم، اما او فرزندی ندارد. نداشتن فرزند را اثبات می‌کند و فرزند داشتن را بعید برمی‌شمارد زیرا تعلیق امر محال به امر محال است – . مجمع البیان ۹: ۵۷– ۵۸ – .

بیضاوی می‌گوید: «عَلی شَرِیعَهٍ» بر طریقتی «مِنَ الْأَمْرِ» امر دین «فَاتَّبِعْها» پس شریعت خود را که با حجت‌های بسیار استوار شده پیروی کن، «وَ لا تَتَّبِعْ أَهْواءَ الَّذِینَ لا یَعْلَمُونَ» افکار آن جاهلانی را که پیرو هوس‌هایشان هستند، یعنی سران قریش که گفتند به دین پدرانت بازگرد، «إِنَّهُمْ لَنْ یُغْنُوا عَنْکَ مِنَ اللَّهِ شَیْئاً» در برابر چیزی که با تو اراده کرده است – . انوار التنزیل ۲: ۴۲۳ – .

سید مرتضی در التنزیه درباره کلام حق تعالی «لِیَغْفِرَ لَکَ اللَّهُ» می‌گوید: کسی که از پیامبر صلّی الله علیه و آله گناهان کوچک را افزون بر گناهان بزرگ نفی می‌کند، درباره این آیه پاسخ‌هایی دارد، از آن جمله: منظور خداوند متعال

ص: ۷۳

از نسبت دادن گناه به حضرت، همان گناه پدر ایشان حضرت آدم علیه السلام است، این نسبت به خاطر پیوند و خویشاوندی و آمرزش آدم علیه السلام به نیکی جاری شده، زیرا آدم علیه السلام خداوند متعال را به حق حضرت محمد صلّی الله علیه و آله قسم داد و قسمش را نیک شمرد. این از گناه گذشته، اما گناه آینده حضرت گناه شیعیان ایشان و شیعیان برادر ایشان علیه السلام است. این پاسخ چنین نقد می‌شود که گوینده‌اش گناهی را از یک پیامبر نفی کرده و به پیامبر دیگری نسبت داده و سوال درباره پیامبری که گناه به او نسبت داده شده همانند سوال درباره پیامبری است که از او نفی شده است. اگر بخواهیم به این پاسخ کمک کنیم می‌توانیم همه گناهان را از برای امت پیامبر صلّی الله علیه و آله قرار دهیم و در این صورت منظور از ذکر تقدم و تأخر، گناهانی است که از نظر زمانی مقدّم یا مؤخر هستند. همچنان که گوینده با تاکید می‌گوید: آن‌چه را که مقدّم یا مؤخر انجام دادی بر تو بخشیدم و از گناهان پیشتر یا پس‌تر تو چشم پوشیدم. برای نسبت دادن گناه امت به حضرت صلّی الله علیه و آله وجهی هست که در استعمال معروف است، زیرا ممکن است کسی به افراد حاضر از قبیله بنی تمیم یا قبیله دیگر بگوید: شما چنین و چنان کردید و فلان کس را کشتید. هر چند آن افراد حاضر نه شاهد آن کار بوده باشند و نه آن کار را انجام داده باشند. در این‌جا این نسبت به سبب پیوند و نَسَب به جاست. بر این اساس از آن‌جا که هیچ پیوندی محکم‌تر از پیوند میان رسول خدا صلّی الله علیه و آله و امت ایشان نیست، ممکن است از باب توسّع کلام و مجاز، گناهان آن‌ها به حضرت نسبت داده شده باشد.

پاسخ دیگر این است که ترک مستحب از جانب پیامبر صلّی الله علیه و آله گناه نامیده شده باشد. زیرا پیامبر صلّی الله علیه و آله از کسانی است که از اوامر الهی سر باز نمی‌زند جز از این نوع سر باز زدن، که به خاطر قدر و منزلت والای حضرت ممکن است درباره ایشان چیزی گناه نامیده شود که اگر درباره کس دیگری جز ایشان باشد گناه نامیده نشود. پاسخ دیگر

این است که این کلام از روی بزرگداشت و حُسن خطاب بیان شده است همچنان که درباره کلام دیگر حق تعالی «عَفَا اللَّهُ عَنْکَ» گفتیم، لکن وجه یاد شده قابل اعتنا نیست زیرا عادت بر این است که الفاظ بر این شیوه به معنای دعایی درآیند، مانند این سخن که «خدایت آمرزید.» یا «خدایت بیامرزد.» و الفاظی از این قبیل لکن لفظ آیه بر خلاف این شکل است . زیرا مغفرت در این آیه در حکم جزاء است و غرض در فتح است.

ص: ۷۴

ما درباره این آیه وجهی بیان کردیم که از آن‌چه گذشت بیشتر به ظاهر آیه شبیه است و آن این‌که منظور آیه «ما تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِکَ» گناهانی باشد که بر تو انجام شده، زیرا «ذنب» مصدر است و مصدر می‌تواند هم به فاعل اضافه شود و هم به مفعول، مگر ندیده‌ای می گویند: «أعجَبَنی ضربَ زیدٍ عمروٌ» (زدن زید از عمرو مرا شگفت زده ساخت!) و مصدر را به مفعول اضافه می‌کنند. بر این تأویل، مغفرت همان از بین بردن و فسخ و نسخِ احکام دشمنان مشرک پیامبر علیه ایشان و گناهان آن‌ها در باره پیامبر عبارت است از

بازداشتن آنها پیامبر را از ورود به مکه و منع آنها است پیامبر را از مسجد الحرام. این تأویل با ظاهر کلام مطابق است و این... گونه وجه و غرض از مغفرت همان فتح و گشایش می‌شود، زیرا اگر منظورش آمرزش گناهان حضرت صلّی الله علیه و آله می‌بود این سخن که «إِنَّا فَتَحْنا لَکَ فَتْحاً مُبِیناً لِیَغْفِرَ لَکَ اللَّهُ» معنای معقولی نداشت، زیرا آمرزش گناهان نه وابسته به فتح و گشایش است و نه غرض از آن است. اما این‌که «ما تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِکَ وَ ما تَأَخَّرَ»، ممتنع نیست که منظورش کارهای ناپسند آن... ها در حق تو و قومت باشد که از نظر زمانی پیشتر یا پستر انجام شده‌اند. و کسی نمی‌تواند بگوید سوره فتح میان مکه و مدینه در حال بازگشت پیامبر صلّی الله علیه و آله از حدیبیه نازل شده است. گروهی از مفسران گفته‌اند منظور از فتح، فتح خیبر است، زیرا فتح خیبر در پی نزول این آیه واقع شد. برخی نیز گفته‌اند منظورش این است که ما در ماجرای حدیبیه برایت تقدیری نیک نهادیم. بنا بر این چگونه ممکن است کسی سخنی بگوید که احدی نگفته و منظور از آیه را فتح مکه بداند با این‌که نزول این سوره مدت زیادی پیش از فتح مکه بوده است؟ پاسخ این است گرچه این سوره در همان زمان مذکور نازل شده، یعنی پیش از فتح مکه، اما ممتنع نیست که منظور خداوند متعال از «إِنَّا فَتَحْنا لَکَ فَتْحاً مُبِیناً» فتح مکه باشد و این سخن به شیوه بشارت برای حضرت است و حکم به این است که بزودی به مکه وارد خواهد شد و خداوند ایشان را در برابر اهل مکه یاری می‌کند و این بیان در قرآن نمونه‌های مشابه دارد. از جمله آن‌چه که این قول را تقویت می‌کند، این کلام حق تعالی است: «لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرامَ إِنْ شاءَ اللَّهُ آمِنِینَ مُحَلِّقِینَ رُؤُسَکُمْ وَ مُقَصِّرِینَ لا تَخافُونَ فَعَلِمَ ما لَمْ تَعْلَمُوا فَجَعَلَ مِنْ دُونِ ذلِکَ فَتْحاً قَرِیباً» - . فتح / ۲۷ - {شما بدون شک به خواست خدا در حالی که سر تراشیده و موی [و ناخن] کوتاه کرده اید با خاطری آسوده در مسجد الحرام درخواهید آمد خدا آنچه را که نمی دانستید دانست و غیر از این پیروزی نزدیکی [برای شما] قرار داد.} که فتح قریب در این‌جا همان فتح خیبر است. اما برداشت فتح به عنوان تقدیری که خداوند در ماجرای حدیبیه مقدر فرمود، بر خلاف ظاهر و مقتضای آیه است، زیرا از فتح به طور مطلق معنای پیروزی و نصرت برمی‌آید که گواه این مطلب این کلام حق تعالی است: «وَ یَنْصُرَکَ اللَّهُ نَصْراً عَزِیزاً» - . فتح / ۳ -

ص: ۷۵

{و تو را به نصرتی ارجمند یاری نماید.}

اما اگر گفته شود اضافه مصدر به مفعول تنها در جایی معروف است که مصدر به خودیِ خود متعدی باشد مانند «أعجَبَنی ضربَ زیدٍ عمروٌ» (زدن زید از عمرو مرا شگفت زده ساخت!) اما اضافه مصدری که متعدی به مفعولش نیست معروف نمی باشد. خواهیم گفت این سخن نوعی تحکم و زورگویی نسبت به زبان و اهل زبان است، زیرا آنان در همه کتب عربی اطلاق کرده‌اند که مصدر هم به فاعل و هم به مفعول اضافه می‌شود و مصدر متعدی را از غیر متعدی استثنا نکرده‌اند، اگر فرقی میان این دو بود حتما بیان می‌کردند و جدایش می‌ساختند همچنان‌که در موارد دیگر کرده‌اند، اما قلّت استعمال در این باب معتبر نیست زیرا اگر سخن در زبان عربی اصلی داشته باشد به کار گرفته می‌شود هر چند کاربردی اندک داشته باشد. به علاوه، اگر در این‌جا «ذنب» (گناه) آنان در حق پیامبر صلّی الله علیه و آله این باشد که ایشان را از ورود به مسجد الحرام بازداشتند و نگذاشتند واردش شود، پس «ذنب» متعدی است و اگر مصدر متعدی باشد می‌تواند به جای فعل متعدی خود بنشیند، زیرا از عادات کلام عرب این است که باری سخن را بر معنایش حمل می‌کنند و باری بر لفظش - . تنزیه الأنبیاء: ۱۱۷- ۱۱۸ - .

طبرسی می‌گوید: یاران ما در این باره دو وجه آورده‌اند، اول این‌که منظور آیه این است: تا خداوند از گناهان گذشته امتت درگذرد و از گناهان آینده‌شان نیز با شفاعت تو درگذرد. در تأیید این معنا آمده:

مفضل بن عمر روایت کرده که مردی از امام جعفر صادق علیه السلام درباره این آیه پرسید، ایشان فرمود: به خدا سوگند پیامبر صلّی الله علیه و آله هیچ گناهی نداشت، بلکه خداوند برای ایشان ضمانت کرد که از گناهان گذشته و آینده شیعیان علی علیه السلام درمی‌گذرد.

نیز از عمر بن زید روایت شده: به امام جعفر صادق علیه السلام عرض کردم خداوند عزّ و جلّ می‌فرماید: «لِیَغْفِرَ لَکَ اللَّهُ ما تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِکَ وَ ما تَأَخَّرَ» ایشان فرمود: پیامبر صلّی الله علیه و آله نه گناهی داشت و نه اراده گناه کرده بود، بلکه خداوند گناهان شیعیان حضرت را بر ایشان حمل کرد و سپس به خاطر حضرت از آن‌ها درگذشت - . مجمع البیان ۹: ۱۱۰ - .

وی در ادامه بقیه وجوهی را که سید ذکر کرد می‌آورد. تأویل این آیه در اخبار و نیز تأویل آیه تحریم، در باب احوال همسران پیامبر صلّی الله علیه و آله خواهد آمد.

طبرسی درباره کلام حق تعالی «عَبَسَ وَ تَوَلَّی» می‌گوید: گفته‌اند این آیات درباره عبدالله ابن امّ مکتوم نازل شده است، از این قرار که او نزد رسول خدا صلّی الله علیه و آله آمد. حضرت داشت با عتبه بن ربیعه و ابوجهل بن هشام و عباس بن عبدالمطلب و ابی و امیه پسران خلف نجوا می‌کرد و آنان را به سوی خدا دعوت می‌کرد و امید داشت که اسلام آورند. عبدالله آمد و عرض کرد: ای رسول خدا! برای من قرائت کن و از آن‌چه که خداوند به شما آموخته به من بیاموز. سپس این سخن را مدام تکرار کرد و نمی‌دانست که حضرت مشغول است و رو به سوی کسان دیگری دارد. چون او کلام حضرت را قطع کرد، کراهت در چهره رسول خدا صلّی الله علیه و آله آشکار شد

و ایشان با خود گفت: اکنون سران قریش می گوینـد پیروان او نابینایان و بنـدگان هسـتند. آن گاه از عبـدالله روی گردانـد و به همان گروهی که داشت با آنان صحبت می کرد رو کرد. در آن دم این آیات نازل شد.

از آن پس رسول خدا صلّی الله علیه و آله به عبدالله ارج می‌نهاد و هرگاه او را می‌دید می‌فرمود: مرحبا به کسی که پروردگارم به خـاطر او مرا سـرزنش کرد. سـپس می‌فرمود: آیا چیزی می‌خواهی؟ حضـرت صـلّی الله علیه و آله دو بار در دو غزوه او را بر مدینه به جانشینی گذاشت.

طبرسـی پس از نقل کلام سید، که در ادامه خواهد آمد، می گوید: نیز گفته‌اند که آن‌چه آن نابینا انجام داد نوعی بی ادبی بود و پیامبر صـلّی الله علیه و آله با رویگرداندن از وی او را ادب آموخت، اما در هر حال ممکن بود پنداشته شود که حضرت از او روی گردانـده چـون فقیر بوده و به آن جمع رو کرده چون سـران قریش بوده‌انـد و می‌خواسـته آنـان را بزرگ دارد. از این رو خداوند سبحان ایشان را به خاطر این کار سرزنش کرد.

و از امام جعفر صادق علیه السـلام روایت شـده که ایشان فرمود: رسول خـدا هر وقتی عبـدالله بن امّ مکتوم را می‌دید می‌فرمود: مرحبـا! مرحبا! به خـدا سوگنـد دیگر هرگز خداونـد مرا به خاطر تو سـرزنش نمی کنـد. و آن‌چنان به او خوبی می کرد که او از خجالت آن‌چه پیامبر در حقش می کرد کمتر نزد ایشان می‌آمد.

«عَبَسَ» یعنی اخم کرد و چهره در هم کشـید، «وَ تَوَلَّی» یعنی رویش را برگردانـد، «أَنْ جاءَهُ الْأَعْمی» یعنی چون او نزدش آمـد، «وَ ما یُدْرِیکَ لَعَلَّهُ» یعنی چه بسـا این نابینـا «یَزَّکّی» بـا عمل نیک و آن‌چه از تو می‌آموزد پاک گردد، «یَذَّکَّرُ» یعنی به او پند داده شود و او از مواعظ قرآن که به او می‌آموزی پنـد گیرد «فَتَنْفَعَهُ الذِّکْری» اندرز در باب دینش. گفته‌اند در این کلام لطف بزرگی به پیامبر صلّی الله علیه و آله نهفته است، زیرا خداوند درباره اخم کردن و عبوسی ایشان را مخاطب قرار نداده و نگفته: «اخم کردی!» سپس وقتی سخن از اخم کردن می گذرد ایشان را مخاطب می‌سازد. «أَمَّا مَنِ اسْتَغْنی» یعنی آن کس که در میان قومش بزرگ است و از مـال بی نیـاز است، «فَأَنْتَ لَهُ تَصَدَّی» یعنی به او توجه می کنی و رو سوی او می کنی، «وَ ما عَلَیْکَ أَلَّا یَزَّکّی» یعنی اگر او اسلام نیاورد، چه چیز بر عهده تو می‌افتد؟ تو وظیفه‌ای جز ابلاغ نداری. «وَ أَمَّا مَنْ جاءَکَ یَسْعی» یعنی کار نیک کرد، همان ابن امّ مکتوم، «وَ هُوَ یَخْشی» از خداوند عزّ و جلّ «فَأَنْتَ عَنْهُ تَلَهَّی» یعنی به او بی توجهی می کنی و به دیگران می‌پردازی، «کَلَّا» یعنی دیگر چنین نکن و از این کـار بیزار بـاش، «إِنَّها تَذْکِرَةٌ» یعنی آیات قرآن پنـد و انـدرز برای آفریـدگان است، «فَمَنْ شاءَ ذَکَرَهُ» یعنی از تنزیل یا از قرآن یا از اندرز یاد کند و پند گیرد - . مجمع البیان ۱۰: ۴۳۸ - .

سیـد در التنزیه می گویـد: ظاهر این آیه به رودررویی با پیامبر صـلّی الله علیه و آله دلالت ندارد، نیز نشانه‌ای ندارد که خطابش به حضـرت است، بلکه فقط خبر محض است و به مخبر عنه تصـریح نکرده است. اما پس از تأمل نشانه‌هایی دارد دال بر این که منظورش پیامبر صلّی الله علیه و آله نیست. زیرا وصف عبوس را آورده

ص: ۷۷

و این صـفت نه در قرآن برای پیامبر صـلّی الله علیه و آله آمده و نه در اخبار دشـمنان مخالف تا چه رسد به مومنان هدایت‌جو،

سپس چنین وصف می کند که او به ثروتمندان می‌پردازد و به فقیران اعتنا نمی کند، که هر کس پیامبر ما صلّی الله علیه و آله را بشناسد ایشان را چنین توصیف نمی کند، پس این صفات مشابه با اخلاق فراگیر حضرت و مهربانی و دلسوزی ایشان در حق قومش نیست. چطور به پیامبر صلّی الله علیه و آله بگوید «وَ ما عَلَيْكَ أَلَّا يَزَّكَّى» حال آن‌که ایشان برای دعوت کردن و هشدار دادن مبعوث شده است، پس چگونه می شود که ایشان مسئولیتی در این باره نداشته باشد ؟ واین سخن نوعی دعوت پیامبر است به ترک حرص بر ایمان قومش. نیز گفته‌اند این سوره درباره یکی از اصحاب رسول خدا صلّی الله علیه و آله نازل شده و کاری که در این سوره وصف شده از او سر زده بوده است. ما حتی اگر شک داشته باشیم که این سوره دقیقا درباره چه کسی نازل شده، نباید در این شک کنیم که پیامبر صلّی الله علیه و آله را منظور ندارد. کدامین کار از اخم کردن در چهره مسلمانان و بی توجهی به ایشان و رو کردن به ثروتمندان کافر منفورتر است؟ این در حالی است که خداوند متعال پیامبر صلّی الله علیه و آله را از چیزهایی که بسیار کمتر از این کارها منفور هستند منزه و پیراسته داشته است - . تنزیه الأنبیاء: ۱۱۸- ۱۱۹ - .

می گویم: پس از پذیرفتن این‌که این سوره درباره پیامبر صلّی الله علیه و آله نازل شده، سرزنش مذکور به جهت ترک اولی بوده، و یا در پی آن بوده که کافران را آزار کند و امیدشان را به موافقت پیامبر صلّی الله علیه و آله با آنان قطع نماید و آن‌ها را به خاطر تحقیر مومنان نکوهش کند؛ همچنان‌که بارها تکرار شده است.

**[ترجمه]

الأخبار

«۱»

فس، تفسير القمی قَوْلُهُ إِنَّا أَنْزَلْنا إِلَيْكَ الْكِتابَ بِالْحَقِّ (۴) الْآيَةَ فَإِنَّهُ كَانَ سَبَبَ نُزُولِهَا أَنَّ قَوْماً مِنَ الْأَنْصَارِ مِنْ بَنِي أُبَيْرِقٍ (۵) إِخْوَةً ثَلَاثَةً كَانُوا مُنَافِقِينَ بُشَيْرٌ وَ مُبَشِّرٌ وَ بِشْرٌ فَنَقَبُوا عَلَى عَمِّ قَتَادَةَ بْنِ النُّعْمَانِ وَ كَانَ قَتَادَةُ بَدْرِيّاً وَ أَخْرَجُوا طَعَاماً كَانَ أَعَدَّهُ لِعِيَالِهِ وَ سَيْفاً وَ دِرْعاً فَشَكَا قَتَادَةُ ذَلِكَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله إِنَّ قَوْماً أَنْقَبُوا (۶) عَلَى عَمِّي وَ أَخَذُوا طَعَاماً كَانَ أَعَدَّهُ لِعِيَالِهِ وَ دِرْعاً وَ سَيْفاً وَ هُمْ أَهْلُ بَيْتِ سَوْءٍ وَ كَانَ مَعَهُمْ فِي الرَّأْيِ رَجُلٌ مُؤْمِنٌ يُقَالُ لَهُ لَبِيدُ بْنُ سَهْلٍ فَقَالَ بَنُو أُبَيْرِقٍ لِقَتَادَةَ هَذَا عَمَلُ لَبِيدِ بْنِ سَهْلٍ فَبَلَغَ ذَلِكَ

۱- فی المصدر: المنابذین.

۲- زاد فی المصدر: و التصدی لهم.

۳- تنزیه الأنبیاء: ۱۱۸ و ۱۱۹.

۴- النساء: ۱۰۵.

۵- بنو ابیرق: بطن من الأنصار، من الازد، من القحطانیه.

۶- هکذا فی نسخه المصنّف، و فی غیرها و فی المصدر: نقبوا و هو الصحیح.

لَبِیداً فَأَخَذَ سَیْفَهُ وَ خَرَجَ عَلَیْهِمْ فَقَالَ یَا بَنِی أُبَیْرِقٍ أَ تَرْمُونَنِی بِالسَّرَقِ (۱) وَ أَنْتُمْ أَوْلَی بِهِ مِنِّی وَ أَنْتُمُ الْمُنَافِقُونَ تَهْجُونَ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ تَنْسُبُونَهُ إِلَی قُرَیْشٍ لَتُبَیِّنُنَّ ذَلِکَ أَوْ لَأَمْلَأَنَّ سَیْفِی مِنْکُمْ فَدَارُوهُ فَقَالُوا لَهُ (۲) ارْجِعْ رَحِمَکَ اللَّهُ (۳) فَإِنَّکَ بَرِی ءٌ مِنْ ذَلِکَ فَمَشَی بَنُو أُبَیْرِقٍ إِلَی رَجُلٍ مِنْ رَهْطِهِمْ یُقَالُ لَهُ أُسَیْدُ بْنُ عُرْوَهَ وَ کَانَ مِنْطِیقاً (۴) بَلِیغاً فَمَشَی إِلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالَ یَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ قَتَادَهَ بْنَ النُّعْمَانِ عَمَدَ إِلَی أَهْلِ بَیْتٍ مِنَّا أَهْلِ شَرَفٍ وَ حَسَبٍ وَ نَسَبٍ فَرَمَاهُمْ بِالسَّرَقِ وَ أَنَّبَهُمْ (۵) بِمَا لَیْسَ فِیهِمْ فَاغْتَمَّ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مِنْ ذَلِکَ وَ جَاءَ إِلَیْهِ قَتَادَهُ فَأَقْبَلَ عَلَیْهِ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالَ لَهُ عَمَدْتَ إِلَی أَهْلِ بَیْتِ شَرَفٍ وَ حَسَبٍ وَ نَسَبٍ فَرَمَیْتَهُمْ بِالسَّرِقَهِ فَعَاتَبَهُ (۶) عِتَاباً شَدِیداً فَاغْتَمَّ قَتَادَهُ مِنْ ذَلِکَ وَ رَجَعَ إِلَی عَمِّهِ وَ قَالَ لَیْتَنِی مِتُّ وَ لَمْ أُکَلِّمْ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَدْ کَلَّمَنِی بِمَا کَرِهْتُهُ فَقَالَ عَمُّهُ اللَّهُ الْمُسْتَعَانُ فَأَنْزَلَ اللَّهُ فِی ذَلِکَ عَلَی نَبِیِّهِ صلی الله علیه و آله إِنَّا أَنْزَلْنا إِلَیْکَ الْکِتابَ بِالْحَقِّ إِلَی قَوْلِهِ وَ هُوَ مَعَهُمْ إِذْ یُبَیِّتُونَ ما لا یَرْضی مِنَ الْقَوْلِ یَعْنِی الْفِعْلَ فَوَقَعَ الْقَوْلُ مَقَامَ الْفِعْلِ ثُمَّ قَالَ ثُمَّ یَرْمِ بِهِ بَرِیئاً لَبِیدَ بْنَ سَهْلٍ.

وَ فِی رِوَایَهِ أَبِی الْجَارُودِ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: إِنَّ أُنَاساً مِنْ رَهْطِ بُشَیْرٍ الْأَدْنَیْنَ قَالُوا انْطَلِقُوا إِلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله نُکَلِّمُهُ فِی صَاحِبِنَا وَ نُعْذِرُهُ فَإِنَّ صَاحِبَنَا بَرِی ءٌ فَلَمَّا أَنْزَلَ اللَّهُ یَسْتَخْفُونَ مِنَ النَّاسِ وَ لا یَسْتَخْفُونَ مِنَ اللَّهِ وَ هُوَ مَعَهُمْ إِلَی قَوْلِهِ وَکِیلًا (۷) فَأَقْبَلَتْ رَهْطُ بُشَیْرٍ فَقَالُوا یَا بُشَیْرُ اسْتَغْفِرِ اللَّهَ وَ تُبْ (۸) مِنَ الذَّنْبِ فَقَالَ وَ الَّذِی أَحْلِفُ بِهِ مَا سَرَقَهَا إِلَّا لَبِیدٌ فَنَزَلَتْ وَ مَنْ یَکْسِبْ خَطِیئَهً أَوْ إِثْماً ثُمَّ یَرْمِ بِهِ بَرِیئاً فَقَدِ احْتَمَلَ بُهْتاناً وَ إِثْماً مُبِیناً (۹)

ص: ۷۹

۱- فی المصدر: بالسرقه.

۲- و قالوا خ ل، و هو الموجود فی المصدر.

۳- یرحمک اللّه خ ل.

۴- المنطیق: البلیغ.

۵- اتهمهم خ ل أقول: أنبه: عنفه و لامه. و فی المصدر: فرماهم بالسرقه.

۶- و عاتبه خ ل. و هو الموجود فی المصدر.

۷- النساء: ۱۰۸ و ۱۰۹.

۸- وتب إلیه خ ل.

۹- النساء: ۱۱۲.

ثُمَّ إِنَّ بُشَيْراً كَفَرَ وَ لَحِقَ بِمَكَّهَ وَ أَنْزَلَ اللَّهُ فِي النَّفَرِ الَّذِينَ أَعْذَرُوا بُشَيْراً وَ أَتَوُا النَّبِيَّ صلى الله عليه و آله لِيُعْذِرُوهُ وَ لَوْ لا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ وَ رَحْمَتُهُ لَهَمَّتْ طائِفَهٌ مِنْهُمْ أَنْ يُضِلُّوكَ وَ ما يُضِلُّونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَ ما يَضُرُّونَكَ مِنْ شَيْ ءٍ وَ أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيْكَ الْكِتابَ وَ الْحِكْمَهَ وَ عَلَّمَكَ ما لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ وَ كانَ فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ عَظِيماً (١) فَنَزَلَ (٢) فِي بُشَيْرٍ وَ هُوَ بِمَكَّهَ وَ مَنْ يُشاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ ما تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدى وَ يَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ ما تَوَلَّى وَ نُصْلِهِ جَهَنَّمَ وَ ساءَتْ مَصِيراً (٣).

وَ فِي تَفْسِيرِ النُّعْمَانِيِّ بِإِسْنَادِهِ الَّذِي يَأْتِي فِي كِتَابِ الْقُرْآنِ عَنْ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام قَالَ: إِنَّ قَوْماً مِنَ الْأَنْصَارِ كَانُوا يُعْرَفُونَ بِبَنِي أُبَيْرِقٍ وَ سَاقَ الْحَدِيثَ نَحْواً مِمَّا رَوَاهُ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ أَوَّلًا (۴).

١- النساء: ١١٣.

٢- فنزلت خ ل و في المصدر: و نزلت.

٣- تفسير القمّيّ: ١٣٨- ١۴٠، و الآيه في سوره النساء: ١١۵.

۴- تفسير النعمانيّ: ٩٢- ٩۴، أقول حيث إن ألفاظه يخالف كثيرا، ما تقدم من تفسير القمّيّ فنورد متن الخبر لمزيد الفائده، قال: إن قوما من الأنصار كانوا يعرف ببني ابيرق و كانوا من المنافقين قد أظهروا الايمان و أسروا النفاق، و هم ثلاثه إخوه يقال لهم: بشر و مبشر و بشير، و كان بشر يكنى أبا طعمه، و كان رجلا خبيثا شاعرا، قال: فنقبوا على رجل من الأنصار يقال له: رفاعه بن زيد بن عامر، و كان عم قتاده بن النعمان الأنصاريّ، و كان قتاده ممن شهد بدرا، فأخذوا له طعاما كان أعده لعياله و سيفا و درعا، فقال رفاعه لابن أخيه قتاده: إن بني ابيرق قد فعلوا بي كذا و كذا، فلما بلغ بنو ابيرق ذلك جاءوا إليهما و قالوا لهما: إن هذا من عمل لبيد بن سهل، و كان لبيد بن سهل رجلا صالحا شجاعا بطلا إلّا أنّه فقير لا مال له، فبلغ لبيدا قولهم فأخذ سيفه و خرج إليهم، و قال لهم: يا بني ابيرق أ ترمونني بالسرقه و أنتم أولى به مني؟ و اللّه و اللّه لتبينن ذلك أو لامكنن سيفي هذا منكم، فلم يزالوا يلاقونه حتّى رجع عنهم و قالوا له: أنت برى ء من هذا، فجاء قتاده بن النعمان إلى رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله فقال: بأبي أنت و امي إن أهل بيت منا نقبوا على عمي و أخذوا له كذا و كذا و هم أهل بيت سوء، و ذكرهم بقبيح، فبلغ ذلك بني ابيرق فمشوا إلى رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله و معهم رجل من بني عمهم يقال له: اشتر بن عروه و كان فصيحا خطيبا، فقال: يا رسول اللّه إن قتاده بن النعمان عمد إلى أهل بيت منا لهم حسب و نسب و صلاح، و رماهم بالسرقه، و ذكرهم بالقبيح، و قال فيهم: غير الواجب، فقال رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله: إن كان.

**[ترجمه]تفسیر قمی: سبب نزول کلام حق تعالی «إِنَّا أَنْزَلْنا إِلَیْکَ الْکِتابَ بِالْحَقِ» این بوده که سه برادر از انصارِ اهل قبیله بنی اُبَیرِق منافق بودند: بُشَیر و مُبشّر و بِشر.

آنـان به عموی قتـاده بن نُعمان دسـتبرد زدنـد و این قتاده از اهل بـدر بود. آن‌ها طعامی را که وی برای خانواده‌اش فراهم کرده بود به همراه یک شمشـیر و یک زره برداشـتند. قتاده نزد رسول خدا صـلّی الله علیه و آله شـکایت برد و عرض کرد: ای رسول خدا! گروهی به عموی من دستبرد زده‌اند و طعامی را که او برای خانواده‌اش آماده کرده بوده به همراه یک زره و یک شمشیر برده‌اند، حال آن‌که این خانواده اوضاع خوبی ندارند.

مردی مؤمن به نام لبیـد بن سـهل با آنها در این کار هم عقیـده بود. بنی ابیرق به قتاده گفتنـد این کار، کار لبیـد بن سـهل بوده است. چون خبر به لبید رسید

ص: ۷۸

وی شمشـیر برگرفت و بر آنـان شوریـد و گفت: ای بنی ابیرق! آیـا مرا به دزدی متهم می‌کنیـد حال آن‌که خودتان به این کار سزاوارترید؟! شما همان منافقانی هستید که رسول خدا صلّی الله علیه و آله را هجو می‌گویید و آن را به قریش نسبت می‌دهید! یا این اتهام را ثابت می‌کنیـد یا شمشـیرم را از خونتان سـیراب می‌کنم! بنی ابیرق ریشـخندش کردنـد و گفتند: بازگرد خدایت رحمت کند! تو از این اتهام مبرا هستی. بنی ابیرق سـپس نزد یکی از خویشان خود به نام اُسَـید بن عروه رفتند که مردی زبان... آور و بلیغ بود. او نزد رسول خدا صـلّی الله علیه و آله رفت و عرض کرد: ای رسول خدا! قتاده بن نعمان نزد خاندانی شرافتمند و بـا اصـل و نسب از مـا رفته و آنان را به دزدی متهم کرده و به خاطر کاری که با آنان نیست بر آنان تاخته است. رسول خـدا صلّی الله علیه و آله از شـنیدن این سـخن دلگیر شـد. در آن اوان قتاده نزد رسول خـدا صـلّی الله علیه و آله آمد. حضـرت به او فرمود: تو نزد خاندانی شـرافتمند و با اصل و نسب رفته‌ای و آنان را به دزدی متهم کرده‌ای. و او را سـخت سـرزنش کرد. قتاده از این برخورد غمگین شـد و نزد عمویش رفت و به او گفت: ای کـاش مرده بودم و با رسول خـدا صـلّی الله علیه و آله سـخن نگفته بودم! ایشان به من سخنانی گفت که خوش نداشتم. عمویش به او گفت: «اللَّهُ الْمُسْتَعانُ» - . یوسف / ۱۸ -

{خـدا یاری‌ده است.}. آن‌گاه خداوند در این باره بر پیامبرش صـلّی الله علیه و آله نازل فرمود: «إِنَّا أَنْزَلْنا إِلَیْکَ الْکِتابَ بِالْحَقِ» تا آن‌جا که «وَ هُوَ مَعَهُمْ إِذْ یُبَیِّتُونَ ما لا یَرْضی مِنَ الْقَوْلِ» - . نساء / ۱۰۸ -

{چون شـبانگاه به چاره اندیشـی می پردازند و سـخنانی می گویند که وی [بدان] خشـنود نیست او با آنان است.} منظورش از سخن، عمل است، «قول» به جای «فعل» آمده است. سپس فرمود: «ثُمَّ یَرْمِ بِهِ بَرِیئاً» - . نساء / ۱۱۲ - {سپس آن را به بی گناهی نسبت دهد.} یعنی به لبید بن سهل.

در روایت ابی جارود از امام محمد باقر علیه السـلام آمده است که ایشان فرمود: گروهی از خاندان نزدیک بُشَـیر گفتند: بیایید نزد رسول خـدا صـلّی الله علیه و آله برویم و بـا او دربـاره رفیقمان صـحبت کنیم و او را مبرّا بخوانیم و بگوییم رفیق ما بی گناه است. اما وقتی خداوند نازل فرمود: «یَسْتَخْفُونَ مِنَ النَّاسِ وَ لا یَسْتَخْفُونَ مِنَ اللَّهِ وَ هُوَ مَعَهُمْ» - . نساء / ۱۰۸ -

{[کارهای ناروای خود را] از مردم پنهان می دارنـد و[لی نمی تواننـد] از خدا پنهان دارند و او با آنان است.} تا آن‌جا که «مَن يَكُونُ عَلَيْهِمْ وَكِيلًا» – . نساء / ۱۰۹ –

{چه کسی حمایتگر [و مدافع] آنان تواند بود؟} یاران بُشیر رفتند به او گفتند: ای بُشیر! از خدا آمرزش بخواه و از گناهت توبه کن. اما او گفت: به خدا سوگند آن‌ها را کسـی جز لبید ندزدیده! آن‌گاه نازل شد: «وَ مَنْ يَكْسِبْ خَطِيئَةً أَوْ إِثْماً ثُمَّ يَرْمِ بِهِ بَرِيئاً فَقَدِ احْتَمَلَ بُهْتاناً وَ إِثْماً مُبِيناً» – . نساء / ۱۱۲ –

{و هر کس خطـا یـا گناهی مرتکب شود سپس آن را به بی گناهی نسبت دهـد قطعا بهتان و گناه آشـکاری بر دوش کشـیده است.} بشیر از آن پس کافر شد و به مکه گریخت. خداوند درباره کسانی که بشیر را بی گناه خواندند و نزد پیامبر صلّی الله علیه و آله آمدند تا او را مبرّا سازند نازل فرمود: «وَ لَوْ لا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ وَ رَحْمَتُهُ لَهَمَّتْ طائِفَةٌ مِنْهُمْ أَنْ يُضِلُّوكَ وَ ما يُضِلُّونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَ ما يَضُرُّونَكَ مِنْ شَيْءٍ وَ أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيْكَ الْكِتابَ وَ الْحِكْمَةَ وَ عَلَّمَكَ ما لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ وَ كانَ فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ عَظِيماً» – . نساء / ۱۱۳ –

{و اگر فضل خـدا و رحمت او بر تو نبود طایفه ای از ایشان آهنگ آن داشـتند که تو را از راه به در کننـد و[لی] جز خودشان [کسـی] را گمراه نمی سازنـد و هیـچ گـونه زیـانی به تو نمی رساننـد و خـدا کتـاب و حکمت بر تو نـازل کرد و آنچه را نمی دانستی به تو آموخت و تفضل خدا بر تو همواره بزرگ بود.} پس این آیه درباره بشیر نازل شد حال آن‌که او در مکه بود. «وَ مَنْ يُشاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ ما تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدى وَ يَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ ما تَوَلَّى وَ نُصْلِهِ جَهَنَّمَ وَ ساءَتْ مَصِيراً» – . نساء / ۱۱۵ –

{و هر کس پس از آنکه راه هـدایت برای او آشـکار شـد بـا پیـامبر به مخالفت برخیزد و [راهی] غیر راه مؤمنان در پیش گیرد وی را بـدانچه روی خود را بـدان سو کرده واگـذاریم و به دوزخش کشـانیم و چه بازگشـتگاه بـدی است.} – . تفسـیر القمی: ۱۳۸– ۱۴۰ –

در تفسـیر نُعمـانی از امیرمومنـان علیه السـلام روایت شـده که ایشان فرمود: گروهی از انصار که به بنی اُبَیرِق معروف بودنـد... سپس روایت را به همان‌گونه که پیشتر علی بن ابراهیم آورد، ادامه می‌دهد – . تفسیر النُعمانی: ۹۲– ۹۴ – .

**[ترجمه]

«۲»

فس، تفسـیر القمی فِی رِوَايَةِ أَبِی الْجَارُودِ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السـلام فِی قَوْلِهِ تَعَالَى وَ إِنْ كانَ كَبُرَ عَلَيْكَ إِعْراضُهُمْ قَالَ كَانَ

رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یُحِبُّ إِسْلَامَ الْحَارِثِ بْنِ عَامِرِ بْنِ نَوْفَلِ بْنِ عَبْدِ مَنَافٍ دَعَاهُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ جَهَدَ بِهِ أَنْ یُسْلِمَ فَغَلَبَ عَلَیْهِ الشَّقَاءُ فَشَقَّ ذَلِکَ عَلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَأَنْزَلَ اللَّهُ وَ إِنْ کانَ کَبُرَ عَلَیْکَ إِعْراضُهُمْ إِلَی قَوْلِهِ نَفَقاً فِی الْأَرْضِ یَقُولُ سَرَباً وَ قَالَ عَلِیُّ بْنُ إِبْرَاهِیمَ فِی قَوْلِهِ نَفَقاً فِی الْأَرْضِ أَوْ سُلَّماً فِی السَّماءِ قَالَ إِنْ قَدَرْتَ أَنْ تَحْفِرَ الْأَرْضَ أَوْ تَصْعَدَ السَّمَاءَ أَیْ لَما تَقْدِرُ عَلَی ذَلِکَ ثُمَّ قَالَ وَ لَوْ شاءَ اللَّهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَی الْهُدی أَیْ جَعَلَهُمْ کُلَّهُمْ مُؤْمِنِینَ وَ قَوْلُهُ فَلا تَکُونَنَّ مِنَ الْجاهِلِینَ (۱) مُخَاطَبَهٌ لِلنَّبِیِّ صلی الله علیه و آله وَ الْمَعْنَی لِلنَّاسِ (۲).

**[ترجمه]تفسیر قمی: در روایت ابی جارود از امام محمد باقر علیه السلام آمده که ایشان درباره کلام حق تعالی «وَ إِنْ کانَ کَبُرَ عَلَیْکَ إِعْراضُهُمْ» فرمود: رسول خدا صلّی الله علیه و آله دوست می‌داشت حارث بن عامر بن نوفل بن عبد مناف اسلام بیاورد. حضرت وی را دعوت کرد و کوشید که او را مسلمان کند. اما نگون‌بختی بر او چیره شد و از رسول خدا صلّی الله علیه و آله نافرمانی کرد. آن‌گاه خداوند نازل فرمود: «وَ إِنْ کانَ کَبُرَ عَلَیْکَ إِعْراضُهُمْ» تا آن‌جا که «نَفَقاً فِی الْأَرْضِ» یعنی حفره‌ای در زمین. علی بن ابراهیم درباره کلام حق تعالی «نَفَقاً فِی الْأَرْضِ أَوْ سُلَّماً فِی السَّماءِ» می گوید: اگر می‌توانی زمین را حفر کنی و یا به آسمان فراز شوی؛ یعنی نمی‌توانی چنین کنی. سپس فرمود: «وَ لَوْ شاءَ اللَّهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَی الْهُدی» یعنی همه آنان را مومن می‌ساخت، و آن‌جا که می‌فرماید: «فَلا تَکُونَنَّ مِنَ الْجاهِلِینَ» مخاطبش پیامبر صلّی الله علیه و آله است و مردم را منظور دارد - . تفسیر القمی: ۱۸۵ - .

**[ترجمه]

«۳»

فس، تفسیر القمی قَوْلُهُ وَ لا تَطْرُدِ الَّذِینَ یَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَداهِ وَ الْعَشِیِّ الْآیَهَ فَإِنَّهُ کَانَ سَبَبُ نُزُولِهَا أَنَّهُ کَانَ بِالْمَدِینَهِ قَوْمٌ فُقَرَاءُ مُؤْمِنُونَ یُسَمَّوْنَ أَصْحَابَ الصُّفَّهِ وَ کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَمَرَهُمْ أَنْ یَکُونُوا فِی صُفَّهٍ یَأْوُونَ إِلَیْهَا وَ کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَتَعَاهَدُهُمْ بِنَفْسِهِ وَ رُبَّمَا حَمَلَ إِلَیْهِمْ مَا یَأْکُلُونَ وَ کَانُوا یَخْتَلِفُونَ إِلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَیُقَرِّبُهُمْ وَ یَقْعُدُ مَعَهُمْ وَ یُؤْنِسُهُمْ وَ کَانَ إِذَا جَاءَ الْأَغْنِیَاءُ وَ الْمُتْرَفُونَ مِنْ أَصْحَابِهِ ینکروا (أَنْکَرُوا) عَلَیْهِ (۳) ذَلِکَ وَ یقولوا (یَقُولُونَ) لَهُ اطْرُدْهُمْ عَنْکَ فَجَاءَ یَوْماً رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ إِلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ عِنْدَهُ رَجُلٌ مِنْ

۱- الأنعام: ۳۵.

۲- تفسیر القمّیّ: ۱۸۵.

۳- أنکروا علیه خ ل و هو الموجود فی المصدر.

أَصْحَابِ الصُّفَّهِ (۱) قَدْ لَزِقَ بِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ رَسُولُ اللَّهِ يُحَدِّثُهُ فَقَعَدَ الْأَنْصَارِيُّ بِالْبُعْدِ مِنْهُمَا فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله تَقَدَّمْ فَلَمْ يَفْعَلْ فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَعَلَّكَ خِفْتَ أَنْ يَلْزَقَ فَقْرُهُ بِكَ فَقَالَ الْأَنْصَارِيُّ اطْرُدْ هَؤُلَاءِ عَنْكَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ وَ لا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ الْآيَهَ ثُمَّ قَالَ وَ كَذلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ أَيْ اخْتَبَرْنَا الْأَغْنِيَاءَ بِالْغِنَى لِنَنْظُرَ كَيْفَ مُوَاسَاتُهُمْ لِلْفُقَرَاءِ وَ كَيْفَ يُخْرِجُونَ مَا فَرَضَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ فِي أَمْوَالِهِمْ وَ اخْتَبَرْنَا الْفُقَرَاءَ لِنَنْظُرَ كَيْفَ صَبْرُهُمْ عَلَى الْفَقْرِ وَ عَمَّا فِي أَيْدِي الْأَغْنِيَاءِ لِيَقُولُوا أَيِ الْفُقَرَاءُ أَ هؤُلاءِ الْأَغْنِيَاءُ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنْ بَيْنِنا أَ لَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِالشَّاكِرِينَ ثُمَّ فَرَضَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ أَنْ يُسَلِّمَ عَلَى التَّوَّابِينَ الَّذِينَ عَمِلُوا السَّيِّئَاتِ ثُمَّ تَابُوا فَقَالَ وَ إِذا جاءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِآياتِنا فَقُلْ سَلامٌ عَلَيْكُمْ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلى نَفْسِهِ الرَّحْمَهَ يَعْنِي أَجِبِ الرَّحْمَهَ لِمَنْ تَابَ وَ الدَّلِيلُ عَلَى ذَلِكَ قَوْلُهُ أَنَّهُ مَنْ عَمِلَ مِنْكُمْ سُوءاً بِجَهالَهٍ ثُمَّ تابَ مِنْ بَعْدِهِ وَ أَصْلَحَ فَأَنَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ (۲).

**[ترجمه]تفسیر قمی: سبب نزول آیه «وَ لا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَداهِ وَ الْعَشِيِ» این بود که قوم تهیدست و مومنی معروف به «اهل صفّه» در مدینه سکونت داشتند. رسول خدا صلّی الله علیه و آله به آنان امر کرده بود که در صفّه (سکو) سکنی گزینند. حضرت صلّی الله علیه و آله خودش به آنان سرکشی می نمود و گاه برایشان طعامی می‌برد تا بخورند. آنان نزد رسول خدا صلّی الله علیه و آله رفت و آمد می‌کردند و حضرت به خود نزدیکشان می‌ساخت و با آنان همنشین می‌شد و انس می‌گرفت. هرگاه اصحاب ثروتمند و مرفّه نزد پیامبر صلّی الله علیه و آله می‌آمدند حضرت را بر این کار نکوهش می کردند و عرض می‌کردند: اینان را از خود بران! روزی یکی از انصار نزد رسول خدا صلّی الله علیه و آله آمد و حال آن‌که یکی از

اصحاب صفّه نزد حضرت نشسته بود و به ایشان چسبیده بود و حضرت با وی سخن می‌گفت. مرد انصاری دورتر از آن‌ها نشست. رسول خدا صلّی الله علیه و آله به او فرمود: نزدیک بیا! اما او چنین نکرد. رسول خدا صلّی الله علیه و آله به او فرمود: نکند می‌ترسی فقر او به تو بچسبد! مرد انصاری عرض کرد: اینان را از نزد خود بران! آن‌گاه خداوند این آیه را نازل فرمود: «وَ لا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ» و در ادامه فرمود: «وَ كَذلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ» یعنی ما ثروتمندان را با ثروتشان آزمودیم تا ببینیم چگونه با فقرا همدردی می‌کنند و چگونه بخشی از مالشان را که خداوند واجب ساخته تقدیم می‌کنند، نیز فقرا را آزمودیم تا ببینیم چگونه در برابر فقر و آن‌چه که در دست ثروتمندان است صبر پیشه می‌کنند، «لِيَقُولُوا» یعنی فقرا «أَ هؤُلاءِ» ثروتمندان «مَنَّ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنْ بَيْنِنا أَ لَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِالشَّاكِرِينَ». سپس خداوند بر رسول خود صلّی الله علیه و آله واجب می‌سازد که بر توبه کنندگان ، یعنی کسانی که کارهای ناپسند کرده‌اند و سپس توبه آورده‌اند سلام کند ، می‌فرماید: «وَ إِذا جاءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِآياتِنا فَقُلْ سَلامٌ عَلَيْكُمْ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلى نَفْسِهِ الرَّحْمَهَ» {و چون کسانی که به آیات ما ایمان دارند نزد تو آیند بگو درود بر شما پروردگارتان رحمت را برایتان بر خود مقرر کرده.} یعنی رحمت را برای هر که توبه کند واجب ساخته و دلیل این که در ادامه فرموده: «أَنَّهُ مَنْ عَمِلَ مِنْكُمْ سُوءاً بِجَهالَهٍ ثُمَّ تابَ مِنْ بَعْدِهِ وَ أَصْلَحَ فَأَنَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ» - . انعام / ۵۴ - {که هر کس از شما به نادانی کار بدی کند و آنگاه به توبه و صلاح آید پس وی آمرزنده مهربان است.}

{و کسانی را که پروردگار خود را بامدادان و شامگاهان می خوانند در حالی که خشنودی او را می خواهند مران از حساب آنان چیزی بر عهده تو نیست و از حساب تو [نیز] چیزی بر عهده آنان نیست تا ایشان را برانی و از ستمکاران باشی. و بدین

گونه ما برخی از آنان را به برخی دیگر آزمودیم تا بگویند آیا اینانند که از میان ما خدا بر ایشان منت نهاده است آیا خدا به [حال] سپاسگزاران داناتر نیست.} - . تفسیر القمی: ۱۸۹- ۱۹۰ -

**[ترجمه]

«۴»

فس، تفسیر القمی وَ إِمَّا یَنْزَغَنَّکَ مِنَ الشَّیْطانِ نَزْغٌ (۳) قَالَ إِنْ عَرَضَ فِی قَلْبِکَ مِنْهُ شَیْ ءٌ وَ وَسْوَسَهٌ (۴).

**[ترجمه]تفسیر قمی: «وَ إِمَّا یَنْزَغَنَّکَ مِنَ الشَّیْطانِ نَزْغٌ» اگر در دلت از سوی شیطان چیزی یا وسوسه‌ای عارض شد - . تفسیر القمی: ۲۳۴ - .

**[ترجمه]

«۵»

فس، تفسیر القمی فِی رِوَایَهِ أَبِی الْجَارُودِ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام فِی قَوْلِهِ عَفَا اللَّهُ عَنْکَ لِمَ أَذِنْتَ لَهُمْ حَتَّی یَتَبَیَّنَ لَکَ الَّذِینَ صَدَقُوا وَ تَعْلَمَ الْکاذِبِینَ (۵) یَقُولُ تَعْرِفُ أَهْلَ الْعُذْرِ وَ الَّذِینَ جَلَسُوا بِغَیْرِ عُذْرٍ (۶).

**[ترجمه]تفسیر قمی: در روایت ابی جارود از امام محمد باقر علیه السلام آمده که ایشان درباره کلام حق تعالی «عَفَا اللَّهُ عَنْکَ لِمَ أَذِنْتَ لَهُمْ حَتَّی یَتَبَیَّنَ لَکَ الَّذِینَ صَدَقُوا وَ تَعْلَمَ الْکاذِبِینَ» فرمود: یعنی کسانی را که عذر دارند و کسانی را که بدون عذر بر جا نشستند بشناسی - . تفسیر القمی: ۲۶۹ - .

**[ترجمه]

«۶»

فس، تفسیر القمی أَبِی عَنْ عَمْرِو بْنِ سَعِیدٍ الرَّاشِدِیِّ (۷) عَنِ ابْنِ مُسْکَانَ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: لَمَّا أُسْرِیَ بِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِلَی السَّمَاءِ وَ أَوْحَی (۸) اللَّهُ إِلَیْهِ فِی عَلِیٍّ علیه السلام

۱- رجل من أصحابه من أصحاب الصفه خ ل.

۲- تفسیر القمّیّ: ۱۸۹ و ۱۹۰. و الآیات فی سوره الأنعام: ۵۲- ۵۴.

۳- الأعراف: ۲۰۰.

۴- تفسیر القمّیّ: ۲۳۴.

۵- التوبه: ۴۳.

۶- تفسير القمّىّ: ۲۶۹.

۷- فى المصدر: عمران بن سعيد الراشدى و لم اتحقّق أيهما صحيح.

۸- فأوحى اللّه خ ل و هو الموجود فى المصدر.

مَا أَوْحَی مِنْ شَرَفِهِ وَ عِظَمِهِ عِنْدَ اللَّهِ وَ رُدَّ إِلَی الْبَیْتِ الْمَعْمُورِ وَ جَمَعَ لَهُ النَّبِیِّینَ وَ صَلَّوْا (۱) خَلْفَهُ عَرَضَ فِی نَفْسِهِ (۲) مِنْ عِظَمِ مَا أَوْحَی إِلَیْهِ فِی عَلِیٍّ علیه السلام فَأَنْزَلَ اللَّهُ فَإِنْ كُنْتَ فِی شَكٍّ مِمَّا أَنْزَلْنا إِلَیْكَ فَسْئَلِ الَّذِینَ یَقْرَؤُنَ الْكِتابَ مِنْ قَبْلِكَ یَعْنِی الْأَنْبِیَاءَ فَقَدْ أَنْزَلْنَا عَلَیْهِمْ فِی كُتُبِهِمْ مِنْ فَضْلِهِ مَا أَنْزَلْنَا فِی كِتَابِكَ لَقَدْ جاءَكَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِینَ وَ لا تَكُونَنَّ مِنَ الَّذِینَ كَذَّبُوا بِآیاتِ اللَّهِ فَتَكُونَ مِنَ الْخاسِرِینَ (۳) فَقَالَ الصَّادِقُ علیه السلام فَوَ اللَّهِ مَا شَكَّ وَ لَا سَأَلَ (۴).

**[ترجمه]تفسیر قمی: از امام جعفر صادق علیه السلام روایت شده که ایشان فرمود: چون شبانه رسول خدا صلّی الله علیه و آله سوی آسمان سیر داده شد، و خداوند به ایشان درباره حضرت علی علیه السلام

سخنانی در باب شرافت و عظمت وی نزد خداوند وحی فرمود، و سپس پیامبر صلّی الله علیه و آله را سوی بیت المعمور بازگرداند و پیامبران را برای ایشان گرد آورد و آنان پشت سر پیامبر صلّی الله علیه و آله نماز گزاردند، در دل حضرت صلّی الله علیه و آله چیزی درباره عظمت وحی خداوند درباره علی علیه السلام عارض شد، آن‌گاه خداوند نازل فرمود: «فَإِنْ كُنْتَ فِی شَكٍّ مِمَّا أَنْزَلْنا إِلَیْكَ فَسْئَلِ الَّذِینَ یَقْرَؤُنَ الْكِتابَ مِنْ قَبْلِكَ» یعنی از پیامبران، چراکه ما درباره فضیلت علی علیه السلام در کتاب‌های آنان همانی را نازل کرده‌ایم که در کتاب تو، «لَقَدْ جاءَكَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِینَ وَ لا تَكُونَنَّ مِنَ الَّذِینَ كَذَّبُوا بِآیاتِ اللَّهِ فَتَكُونَ مِنَ الْخاسِرِینَ» امام صادق علیه السلام می‌فرماید: به خدا سوگند که پیامبر صلّی الله علیه و آله شک نکرد و نپرسید - . تفسیر القمی: ۲۹۲- ۲۹۳ - .

**[ترجمه]

«۷»

فس، تفسیر القمی لا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ إِلهاً آخَرَ فَتَقْعُدَ مَذْمُوماً مَخْذُولًا (۵) أَیْ فِی النَّارِ وَ هُوَ مُخَاطَبَةٌ لِلنَّبِیِّ صلی الله علیه و آله وَ الْمَعْنَی لِلنَّاسِ وَ هُوَ قَوْلُ الصَّادِقِ علیه السلام إِنَّ اللَّهَ بَعَثَ نَبِیَّهُ بِإِیَّاكِ أَعْنِی وَ اسْمَعِی یَا جَارَةْ (۶).

**[ترجمه]تفسیر قمی: «لا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ إِلهاً آخَرَ فَتَقْعُدَ مَذْمُوماً مَخْذُولًا» یعنی وامانده در آتش دوزخ؛ مخاطبش پیامبر صلّی الله علیه و آله است و مردم را منظور دارد. و این همان سخن امام صادق علیه السلام است که فرمود: خداوند پیامبرش را به شیوه «به در می گویم تا دیوار بشنود.» مبعوث فرمود - . تفسیر القمی: ۳۸۰ - .

**[ترجمه]

«۸»

فس، تفسیر القمی فَتُلْقی فِی جَهَنَّمَ مَلُوماً مَدْحُوراً (۷) فَالْمُخَاطَبَةُ لِلنَّبِیِّ صلی الله علیه و آله وَ الْمَعْنَی لِلنَّاسِ قَوْلُهُ وَ إِنْ كادُوا لَیَفْتِنُونَكَ عَنِ الَّذِی أَوْحَیْنا إِلَیْكَ لِتَفْتَرِیَ عَلَیْنا غَیْرَهُ قَالَ یَعْنِی أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام وَ إِذاً لَاتَّخَذُوكَ خَلِیلًا أَیْ صَدِیقاً لَوْ

أَقَمْتَ غَيْرَهُ ثُمَّ قَالَ وَ لَوْ لا أَنْ ثَبَّتْناکَ لَقَدْ کِدْتَ تَرْکَنُ إِلَيْهِمْ شَيْئاً قَلِيلًا إِذاً لَأَذَقْناکَ ضِعْفَ الْحَياهِ وَ ضِعْفَ الْمَماتِ (۸) مِنْ يَوْمِ الْمَوْتِ إِلَى أَنْ تَقُومَ السَّاعَهُ (۹).

**[ترجمه]تفسیر قمی: «فَتُلْقى فِی جَهَنَّمَ مَلُوماً مَدْحُوراً» مخاطبش پیامبر صلّی الله علیه و آ له است و مردم را منظور دارد. «وَ إِنْ كادُوا لَيَفْتِنُونَكَ عَنِ الَّذِی أَوْحَيْنا إِلَيْكَ لِتَفْتَرِیَ عَلَيْنا غَيْرَهُ» یعنی غیر از امیرمومنان علیه السلام را، «وَ إِذاً لَاتَّخَذُوكَ خَلِيلًا» یعنی اگر غیر از او را به پیا میداشتی آنان تو را به دوستی می گرفتند. «وَ لَوْ لا أَنْ ثَبَّتْناكَ لَقَدْ كِدْتَ تَرْكَنُ إِلَيْهِمْ شَيْئاً قَلِيلًا إِذاً لَأَذَقْناكَ ضِعْفَ الْحَياهِ وَ ضِعْفَ الْمَماتِ» از روز مرگ تا هنگام برپایی قیامت - . تفسیر القمی: ۳۸۲ و ۳۸۶ - .

**[ترجمه]

«۹»

فس، تفسیر القمی وَ لَقَدْ أُوحِيَ إِلَيْكَ إِلَى قَوْلِهِ مِنَ الْخاسِرِينَ (۱۰) فَهَذِهِ مُخَاطَبَهٌ لِلنَّبِيِّ صلى الله عليه و آله وَ الْمَعْنَى لِأُمَّتِهِ وَ الدَّلِيلُ عَلَى ذَلِكَ قَوْلُهُ بَلِ اللَّهَ فَاعْبُدْ وَ كُنْ مِنَ

۱- فی المصدر: فصلوا.

۲- فی نفس رسول اللّه خ ل و هو الموجود فی المصدر.

۳- یونس: ۹۴ و ۹۵.

۴- تفسیر القمّیّ: ۲۹۲ و ۲۹۳.

۵- الإسراء: ۲۲.

۶- تفسیر القمّیّ: ۳۸۰.

۷- الإسراء: ۳۹.

۸- الإسراء: ۷۲- ۷۵.

۹- تفسیر القمّیّ: ۳۸۲ و ۳۸۶.

۱۰- الزمر: ۶۵.

الشَّاكِرِينَ (۱) وَ قَدْ عَلِمَ أَنَّ نَبِيَّهُ صلى الله عليه و آله يَعْبُدُهُ وَ يَشْكُرُهُ وَ لَكِنِ اسْتَعْبَدَ نَبِيَّهُ صلى الله عليه و آله بِالدُّعَاءِ إِلَيْهِ تَأْدِيباً لِأُمَّتِهِ.

حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ أَحْمَدَ عَنْ عَبْدِ الْكَرِيمِ بْنِ عَبْدِ الرَّحِيمِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْفُضَيْلِ عَنْ أَبِي حَمْزَةَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ لِنَبِيِّهِ صلى الله عليه و آله لَئِنْ أَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْخاسِرِينَ (۲) قَالَ تَفْسِيرُهَا لَئِنْ أَمَرْتَ بِوَلَايَةِ أَحَدٍ مَعَ وَلَايَةِ عَلِيٍّ عليه السلام مِنْ بَعْدِكَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْخاسِرِينَ (۳).

**[ترجمه]تفسیر قمی: «وَ لَقَدْ أُوحِيَ إِلَيْكَ» تا آن‌جا که «مِنَ الْخاسِرِينَ» مخاطبش پیامبر صلّی الله علیه و آله است و امت ایشان را منظور دارد، دلیلش این‌که خداوند متعال فرموده: «بَلِ اللَّهَ فَاعْبُدْ وَ كُنْ مِنَ ص: ۸۳

الشَّاكِرِينَ» حال آن‌که می‌دانسته پیامبرش صلّی الله علیه و آله او را می‌پرستد و شاکر اوست، اما با مخاطب قرار دادن پیامبرش صلّی الله علیه و آله از حضرت می‌خواهد که او را بپرستد تا امت ایشان را تربیت کند.

از ابو حمزه روایت شده که وی گفت: از امام محمد باقر علیه السلام درباره این سخن خداوند به پیامبرش صلّی الله علیه و آله پرسیدم: «لَئِنْ أَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْخاسِرِينَ» ایشان فرمود: تفسیرش این است که اگر در کنار ولایت علی علیه السلام به ولایت احدی پس از خودت امر کنی «لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْخاسِرِينَ». -. تفسیر القمی: ۵۷۹ -

**[ترجمه]

«۱۰»

فس، تفسير القمی أَبِي عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مَحْبُوبٍ عَنِ الثُّمَالِيِّ عَنْ أَبِي الرَّبِيعِ قَالَ: سَأَلَ نَافِعٌ أَبَا جَعْفَرٍ عليه السلام فَقَالَ أَخْبِرْنِي عَنْ قَوْلِ اللَّهِ وَ سْئَلْ مَنْ أَرْسَلْنا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رُسُلِنا أَ جَعَلْنا مِنْ دُونِ الرَّحْمنِ آلِهَةً يُعْبَدُونَ (۴) مَنِ الَّذِي (۵) سَأَلَ مُحَمَّدٌ صلى الله عليه و آله (۶) وَ كَانَ بَيْنَهُ وَ بَيْنَ عِيسَى عليه السلام خَمْسُمِائَةِ سَنَةٍ قَالَ فَتَلَا أَبُو جَعْفَرٍ عليه السلام هَذِهِ الْآيَةَ سُبْحانَ الَّذِي أَسْرى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى الَّذِي بارَكْنا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آياتِنا (۷) فَكَانَ مِنَ الْآيَاتِ الَّتِي أَرَاهَا اللَّهُ مُحَمَّداً صلى الله عليه و آله حِينَ أَسْرَى بِهِ إِلَى بَيْتِ الْمَقْدِسِ أَنْ حَشَرَ اللَّهُ الْأَوَّلِينَ وَ الْآخِرِينَ مِنَ النَّبِيِّينَ وَ الْمُرْسَلِينَ ثُمَّ أَمَرَ جَبْرَئِيلَ فَأَذَّنَ شَفْعاً وَ أَقَامَ شَفْعاً ثُمَّ قَالَ فِي إِقَامَتِهِ حَيَّ عَلَى خَيْرِ الْعَمَلِ ثُمَّ تَقَدَّمَ مُحَمَّدٌ صلى الله عليه و آله فَصَلَّى بِالْقَوْمِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَ سْئَلْ مَنْ أَرْسَلْنا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رُسُلِنا أَ جَعَلْنا مِنْ دُونِ الرَّحْمنِ آلِهَةً يُعْبَدُونَ فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله عَلَامَ تَشْهَدُونَ وَ مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ قَالُوا نَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَ أَنَّكَ رَسُولُ اللَّهِ أُخِذَتْ عَلَى ذَلِكَ مَوَاثِيقُنَا وَ عُهُودُنَا قَالَ نَافِعٌ صَدَقْتَ يَا أَبَا جَعْفَرٍ (۸).

ص: ۸۴

۱- الزمر: ۶۶.

۲- الزمر: ۶۵.

٣- تفسير القمّىّ: ٥٧٩ و ٥٨٠.

٤- الزخرف: ٤٥.

٥- من ذا الذى خ ل.

٦- رسول اللّه خ ل فى المواضع.

٧- الإسراء: ١.

٨- تفسير القمّىّ: ٦١٠ و ٦١١ و فيه: صدقت يا محمّد يا با جعفر.

**[ترجمه]تفسیر قمی: از ابی ربیع روایت شده که وی گفت: نافع از امام محمد باقر علیه السلام پرسید و عرض کرد: مرا از کلام خداوند «وَ سْئَلْ مَنْ أَرْسَلْنا مِنْ قَبْلِکَ مِنْ رُسُلِنا أَ جَعَلْنا مِنْ دُونِ الرَّحْمنِ آلِهَةً یُعْبَدُونَ» آگاه سازید، حضرت محمد صلّی الله علیه و آله از چه کسی پرسید با این که میان ایشان و حضرت عیسی علیه السلام پانصد سال فاصله بوده؟! امام علیه السلام این آیه را تلاوت کرد: «سُبْحانَ الَّذِی أَسْری بِعَبْدِهِ لَیْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرامِ إِلَی الْمَسْجِدِ الْأَقْصَی الَّذِی بارَکْنا حَوْلَهُ لِنُرِیَهُ مِنْ آیاتِنا» - . اسراء / ۱ -

{منزه است آن [خدایی] که بنده اش را شبانگاهی از مسجد الحرام به سوی مسجد الاقصی که پیرامون آن را برکت داده ایم سیر داد تا از نشانه های خود به او بنمایانیم.} و فرمود: وقتی خداوند حضرت محمد صلّی الله علیه و آله را شبانه به سوی بیت المقدس سیر داد، از جمله نشانه‌هایی که به ایشان نشان داد این بود که از اولین پیامبر و رسول تا آخرین آنان را محشور کرد و سپس به جبرئیل دستور داد و جبرئیل به صورت جفت جفت اذان گفت (مثلا تکبیر را دوبار) و جفت جفت اقامه گفت، سپس در اقامه‌اش گفت: حی علی خیر العمل «بشتاب به سوی بهترین کار» در آن دم حضرت محمد صلّی الله علیه و آله جلو آمد و پیشاپیش آن قوم نماز گزارد. آن‌گاه خداوند بر او نازل فرمود: «وَ سْئَلْ مَنْ أَرْسَلْنا مِنْ قَبْلِکَ مِنْ رُسُلِنا أَ جَعَلْنا مِنْ دُونِ الرَّحْمنِ آلِهَةً یُعْبَدُونَ» رسول خدا صلّی الله علیه و آله به چه چیز گواهی می‌دهید و که را می‌پرستیده‌اید؟ گفتند: گواهی می‌دهیم که هیچ خدایی جز خدای یگانه نیست، یکتاست و هیچ شریکی ندارد، و تو رسول خدا هستی، بر این گواهی از ما عهد و میثاق گرفته شده است. نافع عرض کردی: راست گفتی ای ابا جعفر! - . تفسیر القمی: ۶۱۰- ۶۱۱ -

ص: ۸۴

**[ترجمه]

«۱۱»

فس، تفسیر القمی قُلْ إِنْ کانَ لِلرَّحْمنِ وَلَدٌ فَأَنَا أَوَّلُ الْعابِدِینَ (۱) یَعْنِی أَوَّلَ الْآنِفِینَ لَهُ أَنْ یَکُونَ لَهُ وَلَدٌ (۲).

**[ترجمه]تفسیر قمی: «قُلْ إِنْ کانَ لِلرَّحْمنِ وَلَدٌ فَأَنَا أَوَّلُ الْعابِدِینَ» یعنی نخستین کسی هستم که ننگ می‌داند خداوند فرزندی داشته باشد - . تفسیر القمی: ۶۱۴ - .

**[ترجمه]

«۱۲»

فس، تفسیر القمی قَالَ عَلِیُّ بْنُ إِبْرَاهِیمَ فِی قَوْلِهِ تَعَالَی ثُمَّ جَعَلْناکَ عَلی شَرِیعَةٍ مِنَ الْأَمْرِ إِلَی قَوْلِهِ لَنْ یُغْنُوا عَنْکَ مِنَ اللَّهِ شَیْئاً (۳) فَهَذَا تَأْدِیبٌ لِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ الْمَعْنَی لِأُمَّتِهِ (۴).

**[ترجمه]تفسیر قمی: علی بن ابراهیم درباره کلام حق تعالی «ثُمَّ جَعَلْناکَ عَلی شَرِیعَةٍ مِنَ الْأَمْرِ» تا آن‌جا که «لَنْ یُغْنُوا عَنْکَ

مِنَ اللَّهِ شَيْئاً» می‌گوید: این ادب آموزی به رسول خدا صلّی الله علیه و آله است اما امت ایشان را منظور دارد - . تفسیر القمی: ۶۱۸- ۶۱۹ - .

**[ترجمه]

«۱۳»

فس، تفسیر القمی عَبَسَ وَ تَوَلَّى أَنْ جاءَهُ الْأَعْمى قَالَ نَزَلَتْ فِي عُثْمَانَ وَ ابْنِ أُمِّ مَكْتُوم وَ كَانَ ابْنُ أُمِّ مَكْتُوم مُؤَذِّنَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ كَانَ أَعْمَى وَ جَاءَ (۵) إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ عِنْدَهُ أَصْحَابُهُ وَ عُثْمَانُ عِنْدَهُ فَقَدَّمَهُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله عَلَى عُثْمَانَ فَعَبَسَ عُثْمَانُ وَجْهَهُ وَ تَوَلَّى عَنْهُ فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَبَسَ وَ تَوَلَّى يَعْنِي عُثْمَانَ أَنْ جاءَهُ الْأَعْمى وَ ما يُدْرِيكَ لَعَلَّهُ يَزَّكَّى أَيْ يَكُونُ طَاهِراً أَزْكَى أَوْ يَذَّكَّرُ قَالَ يُذَكِّرُهُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَتَنْفَعَهُ الذِّكْرى ثُمَّ خَاطَبَ عُثْمَانَ فَقَالَ أَمَّا مَنِ اسْتَغْنى فَأَنْتَ لَهُ تَصَدَّى قَالَ أَنْتَ إِذَا جَاءَكَ غَنِيٌّ تَتَصَدَّى لَهُ وَ تَرْفَعُهُ وَ ما عَلَيْكَ أَلَّا يَزَّكَّى أَيْ لَا تُبَالِي زَكِيّاً كَانَ أَوْ غَيْرَ زَكِيٍّ إِذَا كَانَ غَنِيّاً وَ أَمَّا مَنْ جاءَكَ يَسْعى يَعْنِي ابْنَ أُمِّ مَكْتُومٍ وَ هُوَ يَخْشى فَأَنْتَ عَنْهُ تَلَهَّى (۶) أَيْ تَلْهُو وَ لَا تَلْتَفِتُ إِلَيْهِ (۷).

**[ترجمه]تفسیر قمی: «عَبَسَ وَ تَوَلَّى أَنْ جاءَهُ الْأَعْمى» درباره عثمان و ابن امّ مکتوم نازل شد. ابن امّ مکتوم مؤذن رسول خدا صلّی الله علیه و آله بود و نابینا بود. باری او نزد رسول خدا صلّی الله علیه و آله آمد حال آن‌که اصحاب پیامبر صلّی الله علیه و آله و عثمان کنار حضرت نشسته بودند. رسول خدا صلّی الله علیه و آله او را بر عثمان مقدّم داشت و عثمان چهره در هم کشید و از او روی گرداند. آن‌گاه خداوند نازل فرمود: «عَبَسَ وَ تَوَلَّى» یعنی عثمان «جاءَهُ الْأَعْمى وَ ما يُدْرِيكَ لَعَلَّهُ يَزَّكَّى» یعنی پاک و طاهر باشد، «أَوْ يَذَّكَّرُ» یا رسول خدا صلّی الله علیه و آله به او پند دهد «فَتَنْفَعَهُ الذِّكْرى»، سپس خطاب به عثمان فرمود: «أَمَّا مَنِ اسْتَغْنى فَأَنْتَ لَهُ تَصَدَّى» یعنی وقتی مرد ثروتمندی نزدت می‌آید به او می‌پردازی و او را ارج می‌نهی، «وَ ما عَلَيْكَ أَلَّا يَزَّكَّى» یعنی اگر ثروتمند باشد برایت فرقی نمی‌کند که پاک باشد یا نباشد، «وَ أَمَّا مَنْ جاءَكَ يَسْعى» یعنی ابن امّ مکتوم «وَ هُوَ يَخْشى فَأَنْتَ عَنْهُ تَلَهَّى» یعنی رو می‌گردانی و به او اعتنا نمی‌کنی - . تفسیر القمی: ۷۱۱- ۷۱۲ - .

**[ترجمه]

«۱۴»

فس، تفسیر القمی وَ ما أَرْسَلْنا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَ لا نَبِيٍّ إِلَى قَوْلِهِ وَ اللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ (۸) فَإِنَّ الْعَامَّةَ رَوَوْا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله كَانَ فِي الصَّلَاةِ فَقَرَأَ سُورَةَ النَّجْمِ فِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَ قُرَيْشٌ يَسْتَمِعُونَ لِقِرَاءَتِهِ فَلَمَّا انْتَهَى إِلَى هَذِهِ الْآيَةِ أَ فَرَأَيْتُمُ اللَّاتَ وَ الْعُزَّى وَ مَناةَ الثَّالِثَةَ الْأُخْرى أَجْرَى إِبْلِيسُ عَلَى لِسَانِهِ فَإِنَّهَا الْغَرَانِيقُ الْعُلَى (۹) وَ إِنَّ شَفَاعَتَهُنَّ لَتُرْتَجَى فَفَرِحَتْ قُرَيْشٌ وَ سَجَدُوا وَ كَانَ فِي الْقَوْمِ الْوَلِيدُ بْنُ الْمُغِيرَةِ الْمَخْزُومِيُّ وَ هُوَ شَيْخٌ كَبِيرٌ فَأَخَذَ كَفّاً مِنْ حَصًى فَسَجَدَ عَلَيْهِ وَ هُوَ قَاعِدٌ وَ قَالَتْ قُرَيْشٌ قَدْ أَقَرَّ مُحَمَّدٌ بِشَفَاعَةِ

١- الزخرف: ٨١.
٢- تفسير القمّيّ: ٦١۴.
٣- الجاثيه: ١٨ و ١٩.
۴- تفسير القمّيّ: ۶١٨ و ۶١٩.
۵- فجاء خ ل و هو الموجود فى المصدر.
۶- عبس: ١- ١٠.
٧- تفسير القمّيّ: ٧١١ و ٧١٢.
٨- الحجّ: ۵٢.
٩- الأولى خ ل.

اللَّاتِ وَ الْعُزَّى قَالَ فَنَزَلَ جَبْرَئِيلُ علیه السلام فَقَالَ لَهُ قَرَأْتَ مَا لَمْ أَنْزِلْ عَلَيْكَ (۱) وَ أَنْزَلَ عَلَيْهِ وَ ما أَرْسَلْنا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَ لا نَبِيٍّ إِلَّا إِذا تَمَنَّى أَلْقَى الشَّيْطانُ فِي أُمْنِيَّتِهِ فَيَنْسَخُ اللَّهُ ما يُلْقِي الشَّيْطانُ (۲).

وَ أَمَّا الْخَاصَّةُ (۳) فَإِنَّهُ رُوِيَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَصَابَهُ خَصَاصَةٌ (۴) فَجَاءَ إِلَى رَجُلٍ مِنَ الْأَنْصَارِ فَقَالَ لَهُ هَلْ عِنْدَكَ مِنْ طَعَامٍ فَقَالَ نَعَمْ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَ ذَبَحَ لَهُ عَنَاقاً وَ شَوَاهُ فَلَمَّا أَدْنَاهُ مِنْهُ (۵) تَمَنَّى رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَنْ يَكُونَ مَعَهُ عَلِيٌّ وَ فَاطِمَةُ وَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ علیهم السلام فَجَاءَ أَبُو بَكْرٍ وَ عُمَرُ ثُمَّ جَاءَ عَلِيٌّ علیه السلام بَعْدَهُمَا فَأَنْزَلَ اللَّهُ فِي ذَلِكَ وَ مَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَ لَا نَبِيٍّ وَ لَا مُحَدَّثٍ (۶) إِلَّا إِذَا تَمَنَّى أَلْقَى الشَّيْطَانُ فِي أُمْنِيَّتِهِ يَعْنِي أَبَا بَكْرٍ وَ عُمَرَ فَيَنْسَخُ اللَّهُ ما يُلْقِي الشَّيْطانُ يَعْنِي لَمَّا جَاءَ عَلِيٌّ علیه السلام بَعْدَهُمَا ثُمَّ يُحْكِمُ اللَّهُ آياتِهِ لِلنَّاسِ يَعْنِي يَنْصُرُ اللَّهُ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام ثُمَّ قَالَ لِيَجْعَلَ ما يُلْقِي الشَّيْطانُ فِتْنَةً يَعْنِي فُلَاناً وَ فُلَاناً لِلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَ الْقاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ يَعْنِي إِلَى الْإِمَامِ الْمُسْتَقِيمِ ثُمَّ قَالَ وَ لا يَزالُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي مِرْيَةٍ مِنْهُ أَيْ فِي شَكٍّ مِنْ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ حَتَّى تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً أَوْ يَأْتِيَهُمْ عَذابُ يَوْمٍ عَقِيمٍ قَالَ الْعَقِيمُ الَّذِي لَا مِثْلَ لَهُ فِي الْأَيَّامِ ثُمَّ قَالَ الْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ لِلَّهِ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فَالَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ وَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَ كَذَّبُوا بِآياتِنا قَالَ وَ لَمْ يُؤْمِنُوا بِوَلَايَةِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ وَ الْأَئِمَّةِ علیهم السلام فَأُولئِكَ لَهُمْ عَذابٌ مُهِينٌ (۷).

**[ترجمه]تفسیر قمی: «وَ ما أَرْسَلْنا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَ لا نَبِيٍ» تا آن‌جا که «وَ اللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ» عامّه روایت کرده‌اند که رسول خدا صلّی الله علیه و آله در مسجد الحرام به نماز ایستاده بود. ایشان سوره نجم را قرائت فرمود و قریشیان داشتند به قرائت حضرت گوش می‌دادند، وقتی رسید به این آیه «أَ فَرَأَيْتُمُ اللَّاتَ وَ الْعُزَّى وَ مَناةَ الثَّالِثَةَ الْأُخْرى» ناگاه شیطان بر زبانش جاری گرداند «تلك الغرانيق العلى، منها الشفاعه ترتجى» یعنی این‌ها مرغان آبی زیبا و عالی مقام هستند که شفاعتشان امید می‌رود! در آن دم قریشیان شادمان شدند و به سجده افتادند. حتی در میانشان ولید بن مُغیره مخزومی که پیرمردی کهنسال بود، مشتی سنگریزه برداشت و همان‌طور که نشسته بود بر آن سجده کرد و قریشیان گفتند: محمد به شفاعت لات و عُزّی اقرار کرد!

ص: ۸۵

آن‌گاه جبرئیل فرود آمد و به حضرت عرض کرد: چیزی را خواندی که من بر تو نازل نکرده‌ام، و این آیه را بر حضرت نازل کرد: «وَ ما أَرْسَلْنا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَ لا نَبِيٍّ إِلَّا إِذا تَمَنَّى أَلْقَى الشَّيْطانُ فِي أُمْنِيَّتِهِ فَيَنْسَخُ اللَّهُ ما يُلْقِي الشَّيْطانُ»

و اما روایت خاصّه؛ از امام جعفر صادق علیه السلام روایت شده که ایشان فرمود: فقر گریبان‌گیر رسول خدا صلّی الله علیه و آله شد. ایشان نزد یکی از انصار رفت و به او فرمود: آیا طعامی نزد تو هست؟ عرض کرد: بله ای رسول خدا! و بزغاله‌ای سر بُرید و کباب کرد. وقتی آن را خدمت رسول خدا صلّی الله علیه و آله آورد حضرت آرزو کرد که ای کاش علی و فاطمه و حسن و حسین علیهم السلام نیز همراهش بودند. در آن دم ابوبکر و عمر آمدند و بعد از آن‌ها حضرت علی علیه السلام رسید. آن‌گاه خداوند نازل فرمود: «وَ مَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَ لَا نَبِيٍّ» و «لا مُحدّث» (نه مُحَدّثی) «إِلَّا إِذَا تَمَنَّى أَلْقَى الشَّيْطَانُ فِي أُمْنِيَّتِهِ» یعنی ابوبکر و عمر را «فَيَنْسَخُ اللَّهُ ما يُلْقِي الشَّيْطانُ» یعنی وقتی حضرت علی علیه السلام پس از آن دو رسید، «ثُمَّ يُحْكِمُ اللَّهُ آياتِهِ» از برای مردم، یعنی امیرمومنان علیه السلام را یاری می‌کند، «لِيَجْعَلَ ما يُلْقِي الشَّيْطانُ فِتْنَةً» یعنی فلانی و فلانی، «لِلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَ الْقاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ» یعنی سوی امام برافراشته علیه السلام ، «وَ لا يَزالُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي مِرْيَةٍ مِنْهُ»

{و[لی] کسانی که کفر ورزیدهانـد همواره از آن در تردیدند.} یعنی در شک به امیرمومنان علیه السـلام ، «حَتَّى تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً أَوْ يَأْتِيَهُمْ عَذابُ يَوْمٍ عَقِيمٍ» {تا بناگاه قیامت برای آنان فرا رسد یا عذاب روزی بدفرجام به سراغشان بیاید.} «عقیم» چیزی است که در روزگار همانند نـدارد، «الْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ لِلَّهِ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فَالَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ * وَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَ كَذَّبُوا بِآياتِنا» {در آن روز پادشاهی از آن خـداست میان آنان داوری میکنـد و [در نتیجه] کسانی که ایمان آورده و کارهای شایسته کردهاند در باغهای پرناز و نعمت خواهند بود. و کسانی که کفر ورزیده و نشانههای ما را دروغ پنداشتهاند،} و به ولایت امیرمومنان و امامان علیهم السلام ایمان نیاوردهاند، «فَأُولئِكَ لَهُمْ عَذابٌ مُهِينٌ» - . حج / ۵۲- ۵۷ -

{برای آنان عذابی خفتآور خواهد بود.} - . تفسیر القمی: ۴۴۱- ۴۴۲ -

**[ترجمه]

أقول

قـال فی النهایه الغرانیق هاهنا الأصـنام و هی فی الأصل الـذکور من طیر الماء واحـدها غرنوق و غرنیق سـمی به لبیاضه و قیل هو الکرکی (۸) و الغرنوق أیضا

ص: ۸۶

۱- ما لم أنزل به علیک خ ل.

۲- الحجّ: ۵۲.

۳- الخاص خ ل.

۴- الخصاصه: الفقر.

۵- فی المصدر: فلما دنا منه.

۶- قـد یحتمـل أن یکون قوله: و لاـ محـدث من زیـادات الراوی؟ و الاـ یـدلّ علی التحریف و هو خلاـف مـا اجمع علیه الشـیعه الإمامیّه بل المسلمون، و الحدیث کما تری مرسل و لو کان مسندا لما کان یوجب علما و لا عملا.

۷- تفسیر القمّیّ: ۴۴۱ و ۴۴۲.

۸- الکرکی بالضم: طائر کبیر أغبر اللون طویل العنق و الرجلین، أبتر الذنب، قلیل اللحم یأوی الی الماء أحیانا.

الشاب الناعم الأبيض و كانوا يزعمون أن الأصنام تقربهم من الله تعالى و تشفع لهم فشبهت بالطيور التى تعلو فى السماء و ترتفع قوله يعنى إلى الإمام المستقيم كذا فيما عندنا من النسخ (۱) و لعل فيه سقطا و الظاهر أنه تفسير لقوله وَ إِنَّ اللّٰهَ لَهادِ الَّذِينَ آمَنُوا إِلىٰ صِرٰاطٍ مُسْتَقِيمٍ بأن المراد بالصراط المستقيم الإمام المستقيم على الحق و يحتمل أن يكون تفسيرا لِلْقاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ أى قسا قلوبهم عن الميل إلى الإمام المستقيم و قبول ولايته.

**[ترجمه]در النهايه آمده «غرانيق» در اين‌جا به معناى بت‌هاست، اما در اصل يعنى مرغابى‌هاى نر كه مفردش «غرنوق» و «غرنيق» است و به سبب سپيد بودنش اين نام گرفته است. نيز گفته‌اند نام درنا است. «غرنوق» همچنين به معناى

ص: ۸۶

جوان لطيف و سپيد است. آنان چنين مى‌پنداشته‌اند كه بت‌ها آنان را به خداوند متعال نزديک مى‌سازد و برايشان شفاعت مى‌كند. بت‌ها به پرندگانى كه در آسمان پرواز مى‌كنند و اوج مى‌گيرند شبيه شده‌اند. آن‌جا كه گفته «يعنى سوى امام برافراشته» گرچه در نسخه‌هايى كه نزد ماست نيز همين‌گونه آمده اما چه بسا حذفى در آن واقع شده باشد، اين كلام ظاهرا تفسيرى است براى اين آيه: «وَ إِنَّ اللّٰهَ لَهادِ الَّذِينَ آمَنُوا إِلىٰ صِرٰاطٍ مُسْتَقِيمٍ» يعنى منظور از صراط مستقيم همان امام مستقيم (برافراشته) بر حق است، همچنين محتمل است تفسيرى باشد براى «وَ الْقٰاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ» يعنى دل‌هايشان براى گرايش به سوى امام برافراشته و پذيرش ولايت او سنگ شده است.

**[ترجمه]

«۱۵»

قب، المناقب لابن شهرآشوب قَالَ عَلَمُ الْهُدَى وَ النَّاصِرُ لِلْحَقِّ فِي رِوَايَاتِهِمْ إِنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه و آله لَمَّا بَلَغَ إِلَى قَوْلِهِ أَ فَرَأَيْتُمُ اللّٰاتَ وَ الْعُزّٰى وَ مَنٰاةَ الثّٰالِثَةَ الْأُخْرىٰ أَلْقَى الشَّيْطَانُ فِي تِلَاوَتِهِ تِلْكَ الْغَرَانِيقُ الْعُلَى وَ إِنَّ شَفَاعَتَهُنَّ لَتُرْتَجَى فَسُرَّ بِذَلِكَ الْمُشْرِكُونَ فَلَمَّا انْتَهَى إِلَى السَّجْدَةِ سَجَدَ الْمُسْلِمُونَ وَ الْمُشْرِكُونَ مَعاً.

إِنْ صَحَّ هَذَا الْخَبَرُ فَمَحْمُولٌ عَلَى أَنَّهُ كَانَ يَتْلُو الْقُرْآنَ فَلَمَّا بَلَغَ إِلَى هَذَا الْمَوْضِعِ قَالَ بَعْضُ الْمُشْرِكِينَ ذَلِكَ فَأَلْقَى فِي تِلَاوَتِهِ فَأَضَافَهُ اللَّهُ إِلَى الشَّيْطَانِ لِأَنَّهُ إِنَّمَا حَصَلَ بِإِغْرَائِهِ وَ وَسْوَسَتِهِ وَ هُوَ الصَّحِيحُ

لِأَنَّ الْمُفَسِّرِينَ رَوَوْا فِي قَوْلِهِ وَ مٰا كٰانَ صَلاٰتُهُمْ عِنْدَ الْبَيْتِ إِلّٰا مُكٰاءً (۲) كَانَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله فِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ فَقَامَ رَجُلَانِ مِنْ عَبْدِ الدَّارِ عَنْ يَمِينِهِ يَصْفِرَانِ وَ رَجُلَانِ عَنْ يَسَارِهِ يُصَفِّقَانِ بِأَيْدِيهِمَا فَيُخَلِّطَانِ (۳) عَلَيْهِ صَلَاتَهُ فَقَتَلَهُمُ اللَّهُ جَمِيعاً بِبَدْرٍ قَوْلُهُ فَذُوقُوا الْعَذٰابَ (۴).

وَ رُوِيَ فِي قَوْلِهِ وَ قٰالَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَيْ قَالَ رُؤَسَاؤُهُمْ مِنْ قُرَيْشٍ لِأَتْبَاعِهِمْ لَمَّا عَجَزُوا عَنْ مُعَارَضَةِ الْقُرْآنِ لاٰ تَسْمَعُوا لِهٰذَا الْقُرْآنِ وَ الْغَوْا فِيهِ أَيْ عَارِضُوهُ بِاللَّغْوِ وَ الْبَاطِلِ وَ الْمُكَاءِ وَ رَفْعِ الصَّوْتِ بِالشِّعْرِ لَعَلَّكُمْ تَغْلِبُونَ (۵) بِاللَّغْوِ (۶)

**[ترجمه]المناقب: علم الهدی و ناصر الحق (سید مرتضی) می گوید در روایات آنان (اهل سنت) آمده است: وقتی قرائت پیامبر صلّی الله علیه و آله به این کلام حق تعالی رسید: «أَ فَرَأَيْتُمُ اللَّاتَ وَ الْعُزَّى وَ مَناةَ الثَّالِثَةَ الْأُخْرى» شیطان در تلاوت حضرت این جملات را القا کرد: «تلک الغرانیق العلی، منها الشفاعه ترتجی» یعنی این‌ها مرغان آبی زیبا و عالی مقام هستند که شفاعتشان امید می‌رود! و مشرکان با شنیدن این سخن شادمان شدند. وقتی حضرت صلّی الله علیه و آله به سجده رسید، مسلمانان و مشرکان همگی سجده کردند.

اگر این خبر صحیح باشد، بر این معنا حمل می‌شود که حضرت صلّی الله علیه و آله داشته قرآن تلاوت می کرده و وقتی به این‌جا رسیده، یکی از مشرکان آن جملات را در تلاوت حضرت القا کرده است، و خداوند این کار را به شیطان نسبت داده زیرا به سبب تحریک و وسوسه او صورت پذیرفته است؛ این گونه صحیح است،

زیرا مفسران درباره کلام حق تعالی «وَ ما كانَ صَلاتُهُمْ عِنْدَ الْبَيْتِ إِلَّا مُكاءً وَتَصْدِيَةً» {و نمازشان در خانه [خدا] جز سوت کشیدن و کف زدن نبود.} روایت کرده‌اند: پیامبر صلّی الله علیه و آله در مسجد الحرام به نماز ایستاده بود. چهار تن از بنی عبد الدار برخاستند و دو تن از آن‌ها در سمت راست حضرت شروع به سوت کشیدن کردند و دو تن دیگر در سمت چپ ایشان شروع به کف زدن کردند تا حضرت را در نماز به اشتباه بیاندازند. خداوند همه آن‌ها را در بدر به هلاکت رساند. در ادامه آیه می‌فرماید: «ذُوقُوا الْعَذابَ» - . انفال / ۳۵ -

{این عذاب را بچشید.}

و درباره «وَ قالَ الَّذِينَ كَفَرُوا» {و کسانی که کافر شدند گفتند} یعنی سران قریش وقتی در هماوردی با قرآن ناتوان شدند به پیروان خود گفتند «لا تَسْمَعُوا لِهذَا الْقُرْآنِ وَ الْغَوْا فِيهِ» {به این قرآن گوش مدهید و سخن لغو در آن اندازید.} یعنی با سخنان لغو و باطل و سوت کشیدن و بلند شعر خواندن «لَعَلَّكُمْ تَغْلِبُونَ» - . فصلت / ۲۶ -

{شاید شما پیروز شوید.} با لغو گویی.

**[ترجمه]

«۱۶»

ع، علل الشرائع ابْنُ الْوَلِيدِ عَنِ ابْنِ أَبَانٍ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عِيسَى

ص: ۸۷

۱- و كذا فيما عندنا من النسخ المخطوطه و المطبوعه.

۲- الأنفال: ۳۵.

۳- فی المصدر: فيختلطان عليه.

٤- الأنفال ٣٥.

٥- فصّلت: ١٦.

٦- مناقب آل أبي طالب ١: ٤٦.

ـَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عُمَيْرٍ (۱) رَفَعَهُ إِلَى أَحَدِهِمَا علیهما السلام فِي قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ لِنَبِيِّهِ صلی الله علیه و آله فَإِنْ كُنْتَ فِي شَكٍّ مِمَّا أَنْزَلْنا إِلَيْكَ فَسْئَلِ الَّذِينَ يَقْرَؤُنَ الْكِتابَ مِنْ قَبْلِكَ (۲) قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَا شَكَّ وَ لَا أَشُكُّ (۳).

**[ترجمه]علل الشرائع: ابراهيم بن عُمَير در حديثى مرفوع به امام محمد باقر علیه السلام يا امام جعفر صادق علیه السلام روايت كرده كه ايشان درباره كلام خداوند عزّ و جلّ به پيامبرش صلّى الله عليه و آله «فَإِنْ كُنْتَ فِي شَكٍّ مِمَّا أَنْزَلْنا إِلَيْكَ فَسْئَلِ الَّذِينَ يَقْرَؤُنَ الْكِتابَ مِنْ قَبْلِكَ» فرمود: رسول خدا صلّى الله عليه و آله فرمود: هيچ شكى نيست و من شك ندارم - . علل الشرائع: ۵۴ .-

**[ترجمه]

«۱۷»

ع، علل الشرائع الْمُظَفَّرُ الْعَلَوِيُّ عَنِ ابْنِ الْعَيَّاشِيِّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ بَكْرِ بْنِ صَالِحٍ عَنْ أَبِي الْخَيْرِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ حَسَّانَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ الدَّارِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سَعِيدٍ الْإِذْخِرِيِّ وَ كَانَ مِمَّنْ يَصْحَبُ مُوسَى بْنَ مُحَمَّدِ بْنِ الرِّضَا علیهما السلام أَنَّ مُوسَى أَخْبَرَهُ أَنَّ يَحْيَى بْنَ أَكْثَمَ كَتَبَ إِلَيْهِ يَسْأَلُهُ عَنْ مَسَائِلَ فِيهَا وَ أَخْبِرْنِي عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ فَإِنْ كُنْتَ فِي شَكٍّ مِمَّا أَنْزَلْنا إِلَيْكَ فَسْئَلِ الَّذِينَ يَقْرَؤُنَ الْكِتابَ مِنْ قَبْلِكَ (۴) مَنِ الْمُخَاطَبُ بِالْآيَةِ فَإِنْ كَانَ الْمُخَاطَبُ بِهِ النَّبِيَّ صلی الله علیه و آله (۵) أَ لَيْسَ قَدْ شَكَّ فِيمَا أَنْزَلَ اللَّهُ (۶) عَزَّ وَ جَلَّ إِلَيْهِ وَ إِنْ كَانَ الْمُخَاطَبُ بِهِ غَيْرَهُ فَعَلَى غَيْرِهِ (۷) إِذَا أُنْزِلَ الْكِتَابُ قَالَ مُوسَى فَسَأَلْتُ أَخِي عَلِيَّ بْنَ مُحَمَّدٍ علیهما السلام عَنْ ذَلِكَ قَالَ أَمَّا قَوْلُهُ فَإِنْ كُنْتَ فِي شَكٍّ مِمَّا أَنْزَلْنا إِلَيْكَ فَسْئَلِ الَّذِينَ يَقْرَؤُنَ الْكِتابَ مِنْ قَبْلِكَ فَإِنَّ الْمُخَاطَبَ بِذَلِكَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ لَمْ يَكُنْ فِي شَكٍّ مِمَّا أَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ وَ لَكِنْ قَالَتِ الْجَهَلَةُ كَيْفَ لَا يَبْعَثُ إِلَيْنَا نَبِيّاً مِنَ الْمَلَائِكَةِ إِنَّهُ لَمْ يُفَرِّقْ بَيْنَهُ وَ بَيْنَ غَيْرِهِ فِي الِاسْتِغْنَاءِ عَنِ الْمَأْكَلِ وَ الْمَشْرَبِ (۸) وَ الْمَشْيِ فِي الْأَسْوَاقِ فَأَوْحَى اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ إِلَى نَبِيِّهِ صلی الله علیه و آله فَسْئَلِ الَّذِينَ يَقْرَؤُنَ الْكِتابَ مِنْ قَبْلِكَ بِمَحْضَرٍ مِنَ الْجَهَلَةِ هَلْ بَعَثَ اللَّهُ رَسُولًا قَبْلَكَ إِلَّا وَ هُوَ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَ يَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ وَ لَكَ بِهِمْ أُسْوَةٌ وَ إِنَّمَا

۱- استظهر المصنّف فى الهامش أنّه إبراهيم بن عمر، و لعله كما استظهر، فيكون هو إبراهيم بن عمر اليمانىّ الصنعانى لروايه حماد عنه.

۲- يونس: ۹۴.

۳- استظهر المصنّف أن الصحيح: لا أشك و لا أسأل، قلت: و الموجود فى المصدر يطابق المتن راجع علل الشرائع: ۵۴.

۴- أشرنا إلى موضعه آنفا.

۵- هو النبىّ صلّى اللّه عليه و آله خ ل و فى التحف: و ان كان المخاطب النبىّ فقد شك.

۶- قد أنزل خ ل.

۷- فى التحف: فعلى من إذا انزل الكتاب؟.

۸- فى التحف: اذ لم يفرق بينه و بيننا فى الاستغناء عن المآكل و المشارب.

قَالَ فَإِنْ كُنْتَ فِي شَكٍّ وَ لَمْ يَكُنْ (۱) وَ لَكِنْ لِيُنْصِفَهُمْ (۲) كَمَا قَالَ لَهُ صلى الله عليه و آله فَقُلْ تَعالَوْا نَدْعُ أَبْناءَنا وَ أَبْناءَكُمْ وَ نِساءَنا وَ نِساءَكُمْ وَ أَنْفُسَنا وَ أَنْفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَى الْكاذِبِينَ (۳) وَ لَوْ قَالَ تَعَالَوْا نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَعْنَهَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ لَمْ يَكُونُوا يُجِيبُونَ لِلْمُبَاهَلَهِ وَ قَدْ عَرَفَ أَنَّ نَبِيَّهُ صلى الله عليه و آله مُؤَدٍّ عَنْهُ رِسَالَتَهُ وَ مَا هُوَ مِنَ الْكَاذِبِينَ وَ كَذَلِكَ عَرَفَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله أَنَّهُ صَادِقٌ فِيمَا يَقُولُ وَ لَكِنْ أَحَبَّ أَنْ يُنْصِفَ مِنْ نَفْسِهِ (۴).

ف، تحف العقول مُرْسَلًا مِثْلَهُ- شی، تفسیر العیاشی عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سَعِيدٍ مِثْلَهُ.

**[ترجمه]علل الشرائع: از محمد بن سعید اِذخِری که از همنشینان موسی بن محمد بن الرضا علیه السلام بوده، روایت شده که وی گفت: موسی مرا خبر داد و گفت که یحیی بن اکثم نامه‌ای به او نوشته و در آن پیرامون مسائلی سوال کرده و آورده: مرا درباره کلام خداوند عزّ و جلّ «فَإِنْ كُنْتَ فِي شَكٍّ مِمَّا أَنْزَلْنا إِلَيْكَ فَسْئَلِ الَّذِينَ يَقْرَؤُنَ الْكِتابَ مِنْ قَبْلِكَ» آگاه ساز، مخاطب آیه کیست؟ اگر مخاطبش پیامبر صلّی الله علیه و آله است، آیا ایشان درباره آن‌چه که خداوند عزّ و جلّ بر او نازل کرده شک داشته؟ و اگر مخاطب کس دیگری است آیا کتاب بر کس دیگری نازل شده؟ موسی گفت: من از برادرم امام هادی علیه السلام در این باره پرسیدم. ایشان فرمود: آن‌جا که می‌فرماید: «فَإِنْ كُنْتَ فِي شَكٍّ مِمَّا أَنْزَلْنا إِلَيْكَ فَسْئَلِ الَّذِينَ يَقْرَؤُنَ الْكِتابَ مِنْ قَبْلِكَ» مخاطبش رسول خدا صلّی الله علیه و آله است، حضرت در آن‌چه که خداوند عزّ و جلّ نازل کرد شک نداشت، اما جاهلان می گفتند چرا خداوند به سوی ما پیامبری از فرشتگان مبعوث نمی کند؟! میان این مرد و دیگران که تفاوتی در بی نیازی از خوردنی و آشامیدنی و رفتن به بازارها نیست! آن گاه خداوند عزّ و جلّ به پیامبرش نازل فرمود: «فَسْئَلِ الَّذِينَ يَقْرَؤُنَ الْكِتابَ مِنْ قَبْلِكَ» یعنی در حضور این جاهلان، بپرس آیا جز این بوده که خداوند هر رسولی را پیش از تو مبعوث داشته، او هم غذا می‌خورده و به بازار می‌رفته است؟ در وجود آنان در این باره برای تو سرمشقی هست.

ص: ۸۸

و فرمود: «فَإِنْ كُنْتَ فِي شَكٍّ» گرچه پیامبر صلّی الله علیه و آله شکی نداشت ولی این‌چنین گفته تا حضرت با آنان به انصاف برخورد کند، همچنان که به ایشان فرمود: «فَقُلْ تَعالَوْا نَدْعُ أَبْناءَنا وَ أَبْناءَكُمْ وَ نِساءَنا وَ نِساءَكُمْ وَ أَنْفُسَنا وَ أَنْفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَى الْكاذِبِينَ» - . آل عمران / ۶۱ -

{بگو بیایید پسرانمان و پسرانتان و زنانمان و زنانتان و ما خویشان نزدیک و شما خویشان نزدیک خود را فرا خوانیم سپس مباهله کنیم و لعنت خدا را بر دروغگویان قرار دهیم.} اگر خداوند می‌فرمود بگو بیایید مباهله کنیم و لعنت خدا را بر شما قرار دهیم، آنان مباهله را اجابت نمی کردند، حق تعالی چنین فرمود با این که نیک می‌دانست پیامبرش صلّی الله علیه و آله از جانب او کارگزار رسالت است و البته از دروغگویان نیست، به همین ترتیب پیامبر صلّی الله علیه و آله نیز می‌دانست که در آن‌چه می گوید راستگوست، اما خداوند دوست داشت او با آنان به انصاف رفتار کند - . علل الشرائع: ۵۴ - .

در تُحف العقول به روایتی مرسل و نیز در تفسیر عیاشی از محمد بن سعید همین ماجرا روایت شده است.

**[ترجمه]

«۱۸»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ عَبْدِ الصَّمَدِ بْنِ بَشِیرٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام فِی قَوْلِ اللَّهِ فَإِنْ کُنْتَ فِی شَکٍّ مِمَّا أَنْزَلْنا إِلَیْکَ فَسْئَلِ الَّذِینَ یَقْرَؤُنَ الْکِتابَ مِنْ قَبْلِکَ قَالَ لَمَّا أُسْرِیَ بِالنَّبِیِّ صلی الله علیه و آله فَفَرَغَ مِنْ مُنَاجَاهِ رَبِّهِ رُدَّ إِلَی الْبَیْتِ الْمَعْمُورِ وَ هُوَ بَیْتٌ فِی السَّمَاءِ الرَّابِعَهِ بِحِذَاءِ الْکَعْبَهِ فَجَمَعَ اللَّهُ النَّبِیِّینَ وَ الرُّسُلَ وَ الْمَلَائِکَهَ وَ أَمَرَ جَبْرَئِیلَ فَأَذَّنَ وَ أَقَامَ وَ تَقَدَّمَ بِهِمْ فَصَلَّی فَلَمَّا فَرَغَ الْتَفَتَ إِلَیْهِ فَقَالَ فَسْئَلِ الَّذِینَ یَقْرَؤُنَ الْکِتابَ مِنْ قَبْلِکَ إِلَی قَوْلِهِ مِنَ الْمُهْتَدِینَ (۵).

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: از امام جعفر صادق علیه السلام روایت شده که ایشان درباره کلام حق تعالی «فَإِنْ کُنْتَ فِی شَکٍّ مِمَّا أَنْزَلْنا إِلَیْکَ فَسْئَلِ الَّذِینَ یَقْرَؤُنَ الْکِتابَ مِنْ قَبْلِکَ» فرمود: وقتی شبانه پیامبر صلّی الله علیه و آله را سوی آسمان سیر دادند، پس از آن‌که نجوای حضرت با پروردگارش به پایان رسید، حضرت سوی بیت المعمور بازگردانده شد که خانه‌ای در آسمان چهارم روبروی کعبه است. آن‌گاه خداوند همه پیامبران و رسولان و فرشتگان را گرد آورد و به جبرئیل فرمان داد. جبرئیل اذان سر داد و اقامه گفت. سپس پیامبر صلّی الله علیه و آله پیشاپیش آنان آمد و نماز گزارد. چون نماز را به پایان رساند، جبرئیل رو به حضرت کرد و گفت: «فَسْئَلِ الَّذِینَ یَقْرَؤُنَ الْکِتابَ مِنْ قَبْلِکَ» تا آن‌جا که «مِنَ الْمُهْتَدِینَ». - . تفسیر عیاشی: نسخه خطی -

**[ترجمه]

«۱۹»

فس، تفسیر القمی مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَیْنِ عَنْ عَلِیِّ بْنِ النُّعْمَانِ عَنْ عَلِیِّ بْنِ أَیُّوبَ عَنْ عُمَرَ بْنِ یَزِیدَ بَیَّاعِ السَّابِرِیِّ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَوْلُ اللَّهِ فِی کِتَابِهِ لِیَغْفِرَ لَکَ اللَّهُ ما تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِکَ وَ ما تَأَخَّرَ قَالَ مَا کَانَ لَهُ ذَنْبٌ وَ لَا هَمَّ بِذَنْبٍ وَ لَکِنَّ اللَّهَ حَمَّلَهُ ذُنُوبَ شِیعَتِهِ ثُمَّ غَفَرَهَا لَهُ (۶).

**[ترجمه]تفسیر قمی: از عمر بن یزید بیّاع سابری روایت شده که وی گفت: از امام جعفر صادق علیه السلام درباره کلام خداوند در کتابش «لِیَغْفِرَ لَکَ اللَّهُ ما تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِکَ وَ ما تَأَخَّرَ» پرسیدم، ایشان فرمود: پیامبر صلّی الله علیه و آله نه گناهی داشت و نه اراده گناه کرده بود، بلکه خداوند گناهان شیعیان حضرت را بر ایشان حمل کرد و سپس به خاطر حضرت از آن‌ها درگذشت - . تفسیر القمی: ۶۳۵ - .

**[ترجمه]

«۲۰»

ن، عیون أخبار الرضا علیه السلام تَمِیمٌ الْقُرَشِیُّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ حَمْدَانَ بْنِ سُلَیْمَانَ عَنْ عَلِیِّ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ الْجَهْمِ قَالَ: سَأَلَ الْمَأْمُونُ الرِّضَا علیه السلام عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ لِیَغْفِرَ لَکَ اللَّهُ ما تَقَدَّمَ مِنْ

۱- فی التحف: و لم یکن شک.

۲- و لکن للنصفه خ ل و هو الموجود فی التحف.

۳- آل عمران: ۶۱.

۴- علل الشرائع: ۵۴.

۵- تفسیر العیّاشیّ: مخطوط، و الآیه ذکرنا موضعها فی الآیات.

۶- تفسیر القمّیّ: ۶۳۵.

ذَنْبِکَ وَ ما تَأَخَّرَ (۱) قالَ الرِّضَا علیه السلام لَمْ یَکُنْ أَحَدٌ عِنْدَ مُشْرِکِی أَهْلِ مَکَّهَ أَعْظَمَ ذَنْباً مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لِأَنَّهُمْ کَانُوا یَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ ثَلَاثَمِائَهٍ وَ سِتِّینَ صَنَماً فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالدَّعْوَهِ إِلَی کَلِمَهِ الْإِخْلَاصِ کَبُرَ ذَلِکَ عَلَیْهِمْ وَ عَظُمَ وَ قَالُوا أَ جَعَلَ الْآلِهَهَ إِلهاً واحِداً إِنَّ هذا لَشَیْ ءٌ عُجابٌ وَ انْطَلَقَ الْمَلَأُ مِنْهُمْ أَنِ امْشُوا وَ اصْبِرُوا عَلی آلِهَتِکُمْ إِنَّ هذا لَشَیْ ءٌ یُرادُ ما سَمِعْنا بِهذا فِی الْمِلَّهِ الْآخِرَهِ إِنْ هذا إِلَّا اخْتِلاقٌ (۲) فَلَمَّا فَتَحَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ عَلَی نَبِیِّهِ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله مَکَّهَ قَالَ لَهُ یَا مُحَمَّدُ إِنَّا فَتَحْنا لَکَ مَکَّهَ (۳) فَتْحاً مُبِیناً لِیَغْفِرَ لَکَ اللَّهُ ما تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِکَ وَ ما تَأَخَّرَ عِنْدَ مُشْرِکِی أَهْلِ مَکَّهَ بِدُعَائِکَ إِلَی تَوْحِیدِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ فِیمَا تَقَدَّمَ وَ مَا تَأَخَّرَ لِأَنَّ مُشْرِکِی مَکَّهَ أَسْلَمَ بَعْضُهُمْ وَ خَرَجَ بَعْضُهُمْ عَنْ مَکَّهَ وَ مَنْ بَقِیَ مِنْهُمْ لَمْ یَقْدِرْ عَلَی إِنْکَارِ التَّوْحِیدِ عَلَیْهِ إِذَا دَعَا النَّاسَ إِلَیْهِ فَصَارَ ذَنْبُهُ عِنْدَهُمْ فِی ذَلِکَ مَغْفُوراً بِظُهُورِهِ عَلَیْهِمْ (۴) فَقَالَ الْمَأْمُونُ لِلَّهِ دَرُّکَ یَا أَبَا الْحَسَنِ فَأَخْبِرْنِی عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ عَفَا اللَّهُ عَنْکَ لِمَ أَذِنْتَ لَهُمْ قَالَ الرِّضَا علیه السلام هَذَا مِمَّا نَزَلَ بِإِیَّاکِ أَعْنِی وَ اسْمَعِی یَا جَارَهْ خَاطَبَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ بِذَلِکَ نَبِیَّهُ صلی الله علیه و آله وَ أَرَادَ بِهِ أُمَّتَهُ وَ کَذَلِکَ قَوْلُهُ عَزَّ وَ جَلَّ لَئِنْ أَشْرَکْتَ لَیَحْبَطَنَّ عَمَلُکَ وَ لَتَکُونَنَّ مِنَ الْخاسِرِینَ وَ قَوْلُهُ عَزَّ وَ جَلَّ وَ لَوْ لا أَنْ ثَبَّتْناکَ لَقَدْ کِدْتَ تَرْکَنُ إِلَیْهِمْ شَیْئاً قَلِیلًا قَالَ صَدَقْتَ یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ الْخَبَرَ (۵).

**[ترجمه]عیون أخبار الرضا علیه السلام : از علی بن محمد بن جهم روایت شده که وی گفت: مأمون از امام رضا علیه السلام درباره کلام خداوند عزّ و جلّ «لِیَغْفِرَ لَکَ اللَّهُ ما تَقَدَّمَ مِنْ

ذَنْبِکَ وَ ما تَأَخَّرَ» پرسید. امام رضا علیه السلام فرمود: در نظر مشرکان مکه هیچ کس گناهکارتر از رسول خدا صلّی الله علیه و آله نبود، زیرا آنان به جای خدا سیصد و شصت بت را می‌پرستیدند و وقتی حضرت آمد و آنان را به کلام اخلاص فراخواند، این بر آنان گران آمد و گفتند: «أَجَعَلَ الْآلِهَهَ إِلهاً واحِداً إِنَّ هذا لَشَیْ ءٌ عُجابٌ * وَ انْطَلَقَ الْمَلَأُ مِنْهُمْ أَنِ امْشُوا وَ اصْبِرُوا عَلی آلِهَتِکُمْ إِنَّ هذا لَشَیْ ءٌ یُرادُ * ما سَمِعْنا بِهذا فِی الْمِلَّهِ الْآخِرَهِ إِنْ هذا إِلَّا اخْتِلاق» - . صلّی الله علیه و آله / ۵- ۷ - {آیا خدایان [متعدد] را خدای واحدی قرار داده این واقعا چیز عجیبی است. و بزرگانشان روان شدند [و گفتند] بروید و بر خدایان خود ایستادگی نمایید که این امر قطعا هدف [ما]ست. [از طرفی] این [مطلب] را در آیین اخیر [عیسوی هم] نشنیده ایم این [ادعا] جز دروغ بافی نیست .} وقتی خداوند عزّ و جلّ مکه را برای پیامبرش حضرت محمد صلّی الله علیه و آله فتح کرد، به او فرمود: ای محمد! «إِنَّا فَتَحْنا لَکَ» مکه را «فَتْحاً مُبِیناً لِیَغْفِرَ لَکَ اللَّهُ ما تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِکَ وَ ما تَأَخَّرَ» یعنی گناهان پیشتر و پستر تو در نظر مشرکان مکه را چون آنان را به یگانگی خداوند فرامی‌خواندی. زیرا برخی از مشرکان مکه اسلام آوردند و برخی دیگر از مکه بیرون رفتند و آنان که بر جا ماندند دیگر نمی‌توانستند دعوت حضرت به یگانگی خداوند را از ایشان نپذیرند. این گونه وقتی پیامبر صلّی الله علیه و آله بر آنان پیروز شد، گناه حضرت صلّی الله علیه و آله در نظر آنان آمرزیده شد. در آن دم مأمون عرض کرد: آفرین ای ابا حسن! مرا درباره کلام خداوند عزّ و جلّ «عَفَا اللَّهُ عَنْکَ لِمَ أَذِنْتَ لَهُمْ» آگاه فرما. امام رضا علیه السلام فرمود: این از جمله مواردی است که به شیوه «به در می گویم تا دیوار بشنود» نازل شده است، خداوند با این سخن پیامبرش صلّی الله علیه و آله را خطاب کرده اما امت ایشان را منظور داشته، همان‌طور که در این آیه: «لَئِنْ أَشْرَکْتَ لَیَحْبَطَنَّ عَمَلُکَ وَ لَتَکُونَنَّ مِنَ الْخاسِرِینَ» و نیز در «وَ لَوْ لا أَنْ ثَبَّتْناکَ لَقَدْ کِدْتَ تَرْکَنُ إِلَیْهِمْ شَیْئاً قَلِیلًا». مأمون عرض کرد: راست گفتی ای پسر رسول خدا! - . عیون أخبار الرضا علیه السلام : ۱۰۸- ۱۱۲ -

**[ترجمه]

«۲۱»

فر، تفسیر فرات بن إبراهیم جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ بِشْرَوَیْهِ الْقَطَّانُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِیمَ الرَّازِیِّ عَنِ ابْنِ مُسْکَانَ عَنِ ابْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ عَلِیٍّ علیه السلام (۶) قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ عَلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لِیَغْفِرَ لَکَ اللَّهُ ما تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِکَ وَ ما تَأَخَّرَ قَالَ یَا جَبْرَئِیلُ مَا الذَّنْبُ الْمَاضِی وَ مَا الذَّنْبُ الْبَاقِی قَالَ جَبْرَئِیلُ لَیْسَ لَکَ ذَنْبٌ یَغْفِرُهَا (یَغْفِرُهُ) لَکَ (۷).

ص: ۹۰

۱- أشرنا إلی موضع الآیه قبلا.

۲- ص: ۵- ۷.

۳- المصدر خال عن قوله: مکّه.

۴- لا ینافی هذا المعنی ما تقدم فی الخبر السابق لان إراده الجمیع ممکن.

۵- عیون أخبار الرضا: ۱۰۸- ۱۱۲. و الآیات قد أشرنا إلی موضعها فی صدر الباب.

۶- فی المصدر: عن أبی عبد اللّه، عن أبیه، عن آبائه علیهم السلام عن أمیر المؤمنین علیّ علیه السلام.

۷- تفسیر فرات: ۱۵۹.

**[ترجمه]تفسیر فرات: امام جعفر صادق علیه السلام از امیرمومنان حضرت علی علیه السلام نقل کرد که ایشان فرمود: وقتی بر رسول خدا صلّی الله علیه و آله نازل شد «لِیَغْفِرَ لَکَ اللَّهُ ما تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِکَ وَ ما تَأَخَّرَ»، حضرت فرمود: ای جبرئیل! گناه گذشته و گناه آینده چیست؟ جبرئیل عرض کرد: تو گناهی نداری که خداوند آن را برایت بیامرزد - . تفسیر فرات: ۱۵۹ - .

ص: ۹۰

**[ترجمه]

بیان

أقول: لعل المعنی أنه لیس المراد ذنبک إذ لیس لک ذنب بل ذنوب أمتک أو نسبتهم إلیک بالذنب أو غیر ذلک مما مر.

أقول: قد مضت دلائل عصمته صلی الله علیه و آله فی کتاب أحوال الأنبیاء علیهم السلام و سیأتی فی کتاب الإمامه و سائر أبواب هذا المجلد مشحون بالأخبار و الآیات الداله علیها و الأمر أوضح من أن یحتاج إلی البیان فلذا اکتفینا فی هذا الباب بتأویل بعض ما یوهم خلاف ذلک وَ اللَّهُ الْمُسْتَعانُ تذنیب قال السید المرتضی قدس الله روحه فی التنزیه فإن قیل ما معنی قوله تعالی وَ وَجَدَکَ ضَالًّا فَهَدی قلنا فی معنی هذه الآیه أجوبه.

أولها أنه أراد وجدک ضالا عن النبوه فهداک إلیها أو عن شریعه الإسلام التی نزلت علیه و أمر بتبلیغها إلی الخلق و بإرشاده صلی الله علیه و آله إلی ما ذکرناه أعظم النعمه علیه فالکلام فی الآیه خارج مخرج الامتنان و التذکیر بالنعم. (۱) و ثانیها أن یکون أراد الضلال عن المعیشه و طریق التکسب یقال للرجل الذی لا یهتدی طریق معیشته و وجه مکسبه هو ضال لا یدری ما یصنع و لا أین یذهب فامتن الله علیه بأن رزقه و أغناه و کفاه.

و ثالثها وجدک ضالا بین مکه و المدینه عند الهجره فهداک و سلمک من أعدائک و هذا الوجه قریب (۲) لو لا أن السوره مکیه إلا أن یحمل علی أن المراد سیجدک (۳) علی مذهب القرب (۴) فی حمل الماضی علی المستقبل.

و رابعها وجدک مضلولا عنک فی قوم لا یعرفون حقک فهداهم إلی معرفتک یقال فلان ضال فی قومه و بین أهله إذا کان مضلولا عنه.

ص: ۹۱

۱- زاد فی المصدر: و لیس لاحد أن یقول: ان الظاهر بخلاف ذلک لانه لا بد فی الظاهر من تقدیر محذوف یتعلق به الضلال، لان الضلال هو الذهاب و الانصراف، فلا بد من أمر یکون منصرفا عنه، فمن ذهب الی أنّه أراد الذهاب عن الدین فلا بدّ له من أن یقدر هذه اللفظه ثمّ یحذفها لیتعلق بها لفظ الضلال، و لیس هو فی ذلک أولی منا فیما قدرناه و حذفناه.

۲- أو وجدک ضالا حین حملتک حلیمه الی مکّه کما تقدم قصتها سابقا.

۳- فی المصدر: لو لا أن السوره مکیه و هی مقدّمه للهجره الی المدینه، اللّهمّ الا أن یحمل قوله تعالی: «وَجَدَکَ»* علی أنّه

سیجدک.

۴- کذا فی النسخ کلها و هو تصحیف و الصحیح مذهب العرب.

و خامسها أنه روى فى قراءه هـذه الآيه الرفع أ لم يجدك يتيم فآوى و وجدك ضال فهدى على أن اليتيم وجده و كذا الضال و هـذا الوجه ضـعيف لأـن القراءه غير معروفه لأن الكلام يفسـد أكثر معانيه. (۱) فـإن قيـل ما معنى وَ وَضَـعْنا عَنْكَ وِزْرَکَ قلنا أما الوزر فى أصـل اللغه فهو الثقـل و إنمـا سـميت الـذنوب بأنهـا أوزار لأنها يثقل كاسـبها و حاملها و إذا كان أصل الوزر ما ذكرناه فكـل شـى ء أثقـل الإنسـان و غمه و كـده و جهـده جاز أن يسـمى وزرا تشبيها بالوزر الـذى هو الثقل الحقيقى و ليس يمتنع أن يكون الوزر فى الآيه إنما أراد به غمه و همه صلى الله عليه و آله بما كان عليه قومه من الشرك بأنه كان (۲) هو و أصحابه بينهم مستضـعفا مقهورا مغمورا فكل ذلك مما يتعب الفكر و يكد النفس فلما أن أعلى الله كلمته و نشر دعوته و بسط يده خاطبه بهذا الخطاب تـذكيرا له بموقع النعمه عليه ليقابله بالشـكر و الثناء و الحمـد و يقوى هذا التأويل قوله تعالى وَ رَفَعْنا لَکَ ذِکْرَکَ و قوله جل و عز فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْراً و العسر بالشدائد و الغموم أشبه و كذلك اليسر بتفريج الكرب و إزاله الهموم و الغموم أشبه.

فإن قيل هذا التأويل يبطله أن هذه السوره مكيه نزلت على النبى صـلى الله عليه و آله و هو فى الحال الذى (۳) ذكرتم أنها كانت تغمه من ضـعف الكلمه و شـده الخوف من الأعداء. (۴) قلنا عن هـذا السؤال جوابين (۵) أحدهما أنه تعالى لما بشـره بأنه يعلى دينه على الـدين كله و يظهره عليه و يشـفى من أعدائه غيظه و غيظ المؤمنين به كان بذلك واضـعا عنه ثقل غمه بما كان يلحقه من قومه و مطيبا لنفسه و مبدلا عسره يسرا لأنه يثق

۱- تنزيه الأنبياء ۱۰۵ و ۱۰۶.

۲- فى المصدر: و انه كان.

۳- فى المصدر: و هو فى الحال التى ذكرتم.

۴- زاد فى المصدر هنا: و قيل أن يعلى اللّه كلمه المسلمين على المشركين، فلا وجه لما ذكرتموه.

۵- فى المصدر: جوابان:

بأن وعد الله تعالی حق لا یخلف فامتن الله علیه بنعمه سبقت الامتنان و تقدمته.

و الوجه الآخر (۱) أن یکون اللفظ و إن کان ظاهره للماضی (۲) فالمراد به الاستقبال و لهذا نظائر کثیره فی القرآن و الاستعمال قال الله تعالی وَ نادی أَصْحابُ النَّارِ أَصْحابَ الْجَنَّهِ (۳) و قال تعالی وَ نادَوْا یا مالِکُ لِیَقْضِ عَلَیْنا رَبُّکَ (۴) إلی غیر ذلک مما شهرته تغنی عن ذکره. (۵)

**[ترجمه]چه بسا بدین معناست که منظورش گناه تو نیست، زیرا تو گناهی نداری بلکه منظور، گناهان امت توست و یا منظور، گناهی است که کافران به تو نسبت می‌دهند، و یا معانی دیگر که گذشت.

می گویم: ذکر دلایل عصمت پیامبر صلّی الله علیه و آله در کتاب احوال پیامبران گذشت و در کتاب امامت و ابواب دیگر همین مجلد نیز خواهد آمد که البته اخبار و آیات دلالتگر بر این امر بسیار است. این امر آشکارتر از آن است که به توضیح نیازمند باشد و از این رو ما در این باب به تأویل برخی از آن‌چه خلافش را به پندار می‌اندازد، بسنده کرده‌ایم «وَ اللَّهُ الْمُسْتَعانُ» - . یوسف / ۱۸ -

{و خدا یاری‌ده است.}

سید مرتضی در التنزیه گفته: اگر بگویند معنای کلام حق تعالی «وَ وَجَدَکَ ضَالًّا فَهَدی» - . ضحی / ۷ -

{تو را سرگشته یافت پس هدایت کرد.} چیست، در معنای این آیه پاسخ‌هایی خواهیم گفت.

اول، منظورش این است که تو را سرگشته از نبوت یافت و آن‌گاه به سویش هدایتت کرد، و یا از شریعت اسلام که بر حضرت نازل کرد و امر فرمود تا آن را به خلق ابلاغ کند و حضرت را به راهی رهنمون شد که گفتیم والاترین نعمت بر ایشان بود. پس کلام در این آیه در مقام امتنان و یادآوری نعمت‌هاست.

دوم، منظورش سرگشته از معیشت و راه درآمد است. درباره کسی که به طریق معیشت و وجه درآمد خود ره نیابد می گویند او سرگشته است و نمی‌داند چه کند و کجا رود. بدین ترتیب خداوند بر پیامبر صلّی الله علیه و آله منت نهاده که ایشان را روزی داده و بی نیاز ساخته و بسنده‌اش شده است.

سوم، تو را به هنگام هجرت، میان مکه و مدینه سرگشته یافت و آن‌گاه هدایتت کرد و از دشمنانت محفوظت داشت. این وجه، نزدیک است اگر سوره مکی نبود، مگر آن که بر این حمل شود که مراد این است که تو را خواهد یافت، بر مذهب قرب در حمل ماضی بر مستقبل.

چهارم، تو را در میان قومی یافت که حقت را نمی‌شناختند و از تو سرگشته بودند، آن‌گاه آنان را به شناخت تو هدایت کرد. می گویند فلانی در میان قومش سرگشته است وقتی او را نشناسند.

پنجم، در قرائت این آیه رفع نیز روایت شده است، بدین ترتیب: «أ لم یجدک یتیمٌ فآوی، و وجدک ضالٌّ فهدی» یعنی یتیم و سرگشته ایشان را یافته است. اما این وجه ضعیف است زیرا هم قرائتش معروف نیست و هم بیشتر معانی کلام را تباه می‌کند - . تنزیه الأنبیاء: ۱۰۵- ۱۰۶ - .

اگر بگویند معنای «وَ وَضَعْنا عَنْکَ وِزْرَکَ» - . شرح / ۲ -

{و بار گرانت را از [دوش] تو برداشتیم.} چیست؟ خواهیم گفت «وزر» در اصل لغت همان سنگینی است. گناهان از آن رو «وزر» نامیده شده‌اند که بر صاحب و حامل خود سنگینی می‌کنند. اگر اصل «وزر» را آن‌چه گفتیم بپذیریم بر این اساس هر چیزی بر انسان سنگینی کند و او را اندوهگین سازد و به رنج و غم دراندازد، می‌تواند «وزر» نام گیرد تا تشبیهی باشد به آن «وزر»ی که سنگینی حقیقی است. بنابراین بعید نیست که منظور از «وزر» در آیه غم و دغدغه پیامبر صلّی الله علیه و آله باشد، چراکه قوم پیامبر صلّی الله علیه و آله بر شرک بودند و حضرت و یارانش میان آنان ضعیف شمرده می شدند رنجور و مغلوب بودند و این‌ها همه فکر را خسته می‌کند و جان را به سختی می‌اندازد. پس وقتی خداوند کلام پیامبر را بلند گردانید و دعوت حضرت را گستراند و دستش را باز کرد، برای یادآوری موارد نعمت الهی بر پیامبر صلّی الله علیه و آله ، ایشان را این‌گونه خطاب کرد تا حضرت بدین سبب با شکر و ثنا و حمد به درگاه خدا رو کند. این تأویل را ادامه کلام حق تعالی تقویت می‌... کند: «وَ رَفَعْنا لَکَ ذِکْرَکَ»

{و نامت را برای تو بلند گردانیدیم.} و نیز «فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ یُسْراً» - . شرح / ۴- ۵ -

{پس [بدان که] با دشواری آسانی است.}

اگر بگویند این تأویل باطل است چراکه این سوره مکی است و در حالی بر پیامبر صلّی الله علیه و آله نازل شده که ایشان در حالت اندوهناکی از ضعف موضع و شدت ترس از دشمنان بوده، خواهیم گفت این سخن دو پاسخ دارد، اول این‌که وقتی خداوند متعال به پیامبر صلّی الله علیه و آله نوید داد که دین حضرت را بر همه ادیان برتری می‌بخشد و ایشان را بر همه ادیان پیروز می‌گرداند و خشم ایشان و مومنان از دشمنان را فرومی‌نشاند، این‌گونه بار اندوه پیامبر از رفتار قومش را از دوش ایشان برداشت و جان حضرت را شاد گرداند و دشواری‌هایش را به آسانی مبدّل ساخت؛

ص: ۹۲

چراکه حضرت مطمئن بود وعده خداوند متعال حق است و خلاف ندارد. پس خداوند به رسولش صلّی الله علیه و آله نعمتی ارزانی داشته که از امتنان پیشی داشته است.

وجه دیگر این‌که گرچه لفظ در ظاهر ماضی است اما آینده را منظور دارد و این در قرآن نمونه‌ها و کاربردهای بسیار دارد، خداوند متعال فرموده: «وَ نادی أَصْحابُ النَّارِ أَصْحابَ الْجَنَّهِ» - . اعراف / ۵۰ -

{و دوزخیان بهشتیان را آواز می دهند.} و نیز «وَ نادَوْا یا مالِکُ لِیَقْضِ عَلَیْنا رَبُّکَ» - . زخرف / ۷۷ -

{و فرياد كشند اى مالك [بگو] پروردگارت جان ما را بستاند.} و نيز موارد ديگر كه شهرتشان از ذكرشان بى‌نياز مى‌سازد.

**[ترجمه]

تذييل

قال المحقق الطوسى قدس الله روحه فى التجريد و لا تنافى العصمه القدره.

و قال العلامه نور الله ضريحه فى شرحه اختلف القائلون بالعصمه فى أن المعصوم هل يتمكن من فعل المعصيه أم لا فذهب قوم منهم إلى عدم تمكنه من ذلك و ذهب آخرون إلى تمكنه منها أما الأولون فمنهم من قال إن المعصوم مختص فى بدنه أو نفسه بخاصيه تقتضى امتناع إقدامه على المعصيه و منهم من قال إن العصمه هى القدره على الطاعه و عدم القدره على المعصيه و هو قول أبى الحسين البصرى و أما الآخرون الذين لم يسلبوا القدره فمنهم من فسرها بأنه الأمر الذى يفعله الله تعالى بالعبد من الألطاف المقربه إلى الطاعات التى يعلم معها أنه لا يقدم على المعصيه بشرط أن لا ينتهى ذلك الأمر إلى الإلجاء و منهم من فسرها بأنها ملكه نفسانيه لا يصدر عن صاحبها معها المعاصى و آخرون قالوا العصمه لطف يفعله الله لصاحبها لا يكون له معه داع إلى ترك الطاعات و ارتكاب المعصيه و أسباب هذا اللطف أمور أربعه:

أحدها أن يكون لنفسه أو لبدنه خاصيه تقتضى ملكه مانعه من الفجور و هذه الملكه مغايره للفعل.

الثانى أن يحصل له علم بمثالب المعاصى و مناقب الطاعات.

ص: ۹۳

۱- فى المصدر: و الجواب الآخر.

۲- فى المصدر: الماضى.

۳- الأعراف: ۵۰.

۴- الزخرف: ۷۷.

۵- تنزيه الأنبياء: ۱۱۴ و ۱۱۵.

الثالث تأكيد هذه العلوم بتتابع الوحی أو الإلهام من الله تعالی.

الرابع مؤاخذته علی ترک الأولی بحیث یعلم أنه لا یترک مهملا بل یضیق علیه الأمر فی غیر الواجب من الأمور الحسنه فإذا اجتمعت هذه الأمور کان الإنسان معصوما و المصنف رحمه الله اختار المذهب الثانی و هو أن العصمه لا تنافی القدره بل المعصوم قادر علی فعل المعصیه و إلا لما استحق المدح علی ترک المعصیه و لا الثواب و لبطل الثواب و العقاب فی حقه فکان خارجا عن التکلیف و ذلک باطل بالإجماع و بالنقل فی قوله تعالی قُلْ إِنَّما أَنَا بَشَرٌ مِثْلُکُمْ یُوحی إِلَیَّ انتهی. (۱) و قال السید المرتضی رحمه الله فی کتاب الغرر و الدرر ما حقیقه العصمه التی یعتقد وجوبها للأنبیاء و الأئمه علیهم السلام و هل هی معنی یضطر إلی الطاعه و یمتنع من المعصیه (۲) أو معنی یضامّ الاختیار فإن کان معنی یضطر إلی الطاعه و یمتنع من المعصیه فکیف یجوز الحمد و الذم لفاعلهما و إن کان معنی یضامّ الاختیار فاذکروه و دلوا علی صحه مطابقته له و وجوب اختصاص المذکورین به دون من سواهم فقد قال بعض المعتزله إن الله تعالی عصم أنبیاءه بالشهاده لهم بالاستعصام کما ضلل قوما بنفس الشهاده (۳) فإن یکن ذلک هو المعتمد أنعم بذکره و دل علی صحته و بطلان ما عساه فعله من الطعن علیه و إن یکن باطلا دل علی بطلانه و صحه الوجه المعتمد فیه دون ما سواه.

الجواب اعلم أن العصمه هی اللطف الذی یفعله الله تعالی فیختار العبد عنده الامتناع من فعل القبیح فیقال علی هذا إن الله عصمه بأن فعل له ما اختار عنده العدول عن القبیح و یقال إن العبد معصوم لأنه اختار عند هذا الداعی الذی فعل له الامتناع من القبیح و أصل العصمه فی موضوع اللغه المنع یقال عصمت فلانا من السوء إذا منعت من حلوله به غیر أن المتکلمین أجروا هذه اللفظه علی من امتنع باختیاره عند اللطف الذی یفعله الله تعالی به لأنه إذا فعل به ما یعلم أنه یمتنع عنده من فعل القبیح

۱- شرح التجرید: ۲۰۴ و ۲۰۵.

۲- فی المصدر: و یمنع من المعصیه. و کذا فیما بعده.

۳- فی المصدر: بنفس الشهاده علیهم بالضلال.

فقد منعه من القبيح فأجروا عليه لفظه المانع قهرا و قسرا و أهل اللغه يتعارفون ذلك أيضا و يستعملونه لأنهم يقولون فيمن أشار على غيره برأى فقبله منه مختارا و احتمى بذلك من ضرر يلحقه و سوء يناله أنه حماه من ذلک الضرر و منعه و عصمه منه و إن كان ذلك على سبيل الاختيار.

فإن قيل أ فتقولون فيمن لطف له بما اختار عنده الامتناع من فعل واحد قبيح أنه معصوم قلنا نقول ذلك مضافا و لا نطلقه فنقول إنه معصوم من كذا و لا نطلق فيوهم أنه معصوم من جميع القبائح و نطلق فى الأنبياء و الأئمه عليهم السلام العصمه بلا تقييد لأنهم (۱) لا يفعلون شيئا من القبائح بخلاف ما تقوله المعتزله من نفى الكبائر عنهم دون الصغائر.

فإن قيل فإذا كان تفسير العصمه ما ذكرتم فألا عصم الله جميع المكلفين و فعل بهم ما يختارون عنده الامتناع من القبائح قلنا كل من علم الله أن له لطفا يختار عنده الامتناع من القبائح فإنه لا بد أن يفعل به و إن لم يكن نبيا و لا إماما لأن التكليف يقتضى فعل اللطف على ما دل عليه فى مواضع كثيره غير أنه يكون فى المكلفين (۲) من ليس فى المعلوم أن شيئا متى فعل اختار عنده الامتناع من القبيح فيكون هذا المكلف لا عصمه له فى المعلوم و لا لطف و تكليف من لا لطف له يحسن و لا يقبح و إنما القبيح منع اللطف فيمن له لطف مع ثبوت التكليف فأما قول بعضهم إن العصمه هى الشهاده من الله تعالى بالاستعصام فباطل لأن الشهاده لا تجعل الشى ء على ما هو به و إنما تتعلق به على ما هو عليه لأن الشهاده هى الخبر و الخبر عن كون الشى ء على صفه لا يؤثر فى كونه عليها فتحتاج أولا إلى أن يتقدم لنا العلم بأن زيدا معصوم أو معتصم و نوضح عن معنى ذلك ثم تكون الشهاده من بعد مطابقه لهذا العلم و هذا بمنزله من سأل عن حد المتحرك فقال هو الشهاده بأنه متحرك أو المعلوم أنه على هذه الصفه و فى هذا البيان كفايه لمن تأمله انتهى. (۳)

ص: ۹۵

۱- فى المصدر: لانهم عندنا لا يفعلون.

۲- فى المصدر: غير أنّه لا يمتنع أن يكون فى المكلفين.

۳- الغرر و الدرر: ۳۹۳ و ۳۹۴ ط إيران. و طبعت تلك المسأله مستقله بعنوان مسئله فى العصمه ضمن عده من الكتب المسماه بكلمات المحققين راجع ص ۲۰۳ من تلك المجموعه.

و قال الصدوق رحمه الله فی رساله العقائد اعتقادنا فی الأنبیاء و الرسل و الملائکه و الأئمه صلوات الله علیهم أجمعین أنهم معصومون مطهرون من کل دنس و أنهم لا یذنبون ذنبا صغیرا و لا کبیرا و لا یَعْصُونَ اللّهَ ما أَمَرَهُمْ وَ یَفْعَلُونَ ما یُؤْمَرُونَ و من نفی العصمه عنهم فی شی ء من أحوالهم فقد جهلهم و اعتقادنا فیهم أنهم موصوفون بالکمال و العلم من أوائل أمورهم إلی أواخرها لا یوصفون فی شی ء من أحوالهم بنقص و لا جهل. (۱) و قال الشیخ المفید رفع الله درجته فی شرح هذا الکلام العصمه من الله لحججه هی التوفیق و اللطف و الاعتصام من الحجج بهما عن الذنوب و الغلط فی دین الله و العصمه تفضل من الله تعالی علی من علم أنه یتمسک بعصمته و الاعتصام فعل المعتصم و لیست العصمه مانعه من القدره علی القبیح و لا مضطره للمعصوم إلی الحسن و لا ملجئه له إلیه بل هی الشی ء الذی یعلم الله تعالی أنه إذا فعله بعبد من عبیده لم یؤثر معه معصیه له و لیس کل الخلق یعلم هذا من حاله بل المعلوم منهم ذلک هم الصفوه و الأخیار قال الله تعالی إِنَّ الَّذِینَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنّا الْحُسْنی (۲) الآیه و قال وَ لَقَدِ اخْتَرْناهُمْ عَلی عِلْمٍ عَلَی الْعالَمِینَ (۳) و قال وَ إِنَّهُمْ عِنْدَنا لَمِنَ الْمُصْطَفَیْنَ الْأَخْیارِ (۴) و الأنبیاء و الأئمه صلوات الله علیهم من بعدهم معصومون فی حال نبوتهم و إمامتهم من الکبائر و الصغائر کلها و العقل یجوز علیهم ترک مندوب إلیه علی غیر التعمد للتقصیر و العصیان و لا یجوز علیهم ترک مفترض إلا أن نبینا صلی الله علیه و آله و الأئمه صلوات الله علیهم من بعده کانوا سالمین من ترک المندوب و المفترض قبل حال إمامتهم علیهم السلام و بعدها و أما الوصف لهم بالکمال فی کل أحوالهم فإن المقطوع به کمالهم فی جمیع أحوالهم التی کانوا فیها حججا لله تعالی علی خلقه و قد جاء الخبر بأن رسول الله صلی الله علیه و آله و الأئمه من ذریته علیهم السلام کانوا حجج الله تعالی منذ أکمل عقولهم إلی أن قبضهم و لم یکن لهم قبل أحوال التکلیف أحوال نقص و جهل

۱- اعتقادات الصدوق: ۱۰۸ و ۱۰۹. فیه بعد قوله فقد جهلهم: و من جهلهم فهو کافر.

۲- الأنبیاء: ۱۰۱.

۳- الدخان: ۳۲.

۴- ص: ۴۷.

و أنهم يجرون مجری عیسی و یحیی علیهما السلام فی حصول الکمال لهم مع صغر السن و قبل بلوغ الحلم و هذا أمر تجوزه العقول و لا تنکره و لیس إلی تکذیب الأخبار سبیل و الوجه أن نقطع علی کمالهم علیهم السلام فی العلم و العصمه فی أحوال النبوه و الإمامه و نتوقف فی ما قبل ذلک و هل کانت أحوال نبوه و إمامه أم لا و نقطع علی أن العصمه لازمه لهم منذ أکمل الله عقولهم إلی أن قبضهم علیهم السلام انتهی. (۱) و سیأتی مزید توضیح لتلک المقاصد فی کتاب الإمامه إن شاء الله تعالی.

**[ترجمه]محقق طوسی در التجرید گفته: عصمت با توانایی منافات ندارد.

علامه در شرح خود گفته: باورمندان به عصمت در این اختلاف کرده‌اند که آیا معصوم توانایی انجام معصیت دارد یا نه. برخی از آنان به عدم توانایی معصوم بر این کار معتقدند و برخی دیگر به توانایی وی. از میان گروه اول دسته‌ای می گویند جسم یا جان معصوم به خاصیتی ویژه گشته که امتناع ارتکاب معصیت را اقتضا می کند. دسته دیگر می گویند عصمت توانایی بر طاعت است و عدم توانایی بر معصیت که این سخن ابو الحسن بصری است. اما دیگرانی که توانایی را سلب نمی کنند؛ برخی‌شان عصمت را امری تفسیر می کنند که خداوند متعال در حق بنده‌اش انجام می‌دهد و او را با الطاف خود به طاعات نزدیک می‌سازد چنان که در آن مقام دریافته می‌شود که او به معصیت دست نمی‌یازد به این شرط که این امر موجب اجبار نباشد. برخی دیگر از اینان عصمت را به ملکه‌ای نفسانی تفسیر می کنند که از دارنده‌اش معصیت سرنمی‌زند. برخی دیگرشان می گویند عصمت لطفی است که خداوند در حق دارنده‌اش روا داشته و با وجودش انگیزه‌ای برای ترک طاعات و ارتکاب معصیت وجود ندارد و اسباب این لطف، چهار است:

اول این که جان یا جسم معصوم خصوصیتی دارد که مقتضی ملکه‌ای مانع از گناه است و این ملکه، مغایر با فعل است.

دوم این که برای وی به پلیدی‌های معصیت‌ها و نیکی‌های طاعات علم حاصل شده است.

ص: ۹۳

سوم این که این علوم با تتابع وحی یا الهام از سوی خداوند متعال تاکید می‌شود.

و چهارم این که او به خاطر ترک اولی مؤاخذه می‌شود و این‌چنین می‌داند که از کارهای نیک اما غیر واجب هیچ کاری را فرونمی‌گذارد جز این که بر او سخت گرفته می‌شود. وقتی این امور گرد آیند انسان معصوم می‌شود.

از این میان، مصنف باور دوم را برگزیده یعنی عصمت با توانایی منافات ندارد و معصوم بر انجام فعل معصیت تواناست، زیرا در غیر این صورت دیگر به خاطر ترک معصیت نه شایسته مدح می‌شود و نه شایسته ثواب و اصلا موضوع ثواب و عقوبت درباره او از میان می‌رود و او از بحث تکلیف خارج می‌شود که این به اجماع و به نقل باطل است، حق تعالی فرموده: «قُلْ إِنَّما أَنَا بَشَرٌ مِثْلُکُمْ یُوحی إِلَیَ» - . کهف / ۱۱۰ - {بگو من هم مثل شما بشری هستم و[لی] به من وحی می شود.}

سید مرتضی در کتاب الغرر و الدرر می گوید: حقیقت عصمت که معتقدیم از برای پیامبران و امامان علیهم السلام واجب است چیست؟ آیا معنایی است که طاعت را ناگزیر می‌سازد و معصیت را ممتنع می گرداند یا با اختیار در پیوند است؟ اگر معنایی

باشـد که طاعت را ناگزیر می‌سازد و معصیت را ممتنع می گردانـد چگونه رواست که دارنده‌اش را به خاطر این دو مدح یا ذم کنیم؟ و اگر معنایی است که با اختیار در پیوند است، آن را ذکر کنید و بیان کنید که چگونه اختیار و عصـمت گرد می‌آیند و چطور به عـده‌ای جـدای از دیگران اختصاص می‌یابـد. برخی از معتزله گفته‌انـد خداونـد متعال گواهی داد که پیامبران خود را معصوم می‌دارد و این‌چنین به آنـان عصـمت بخشـید همـانطور که بـا همین گواهی قومی را گمراه کرد. اگر این شـهادت قابل اعتماد است از آن بهره بگیر و آن را دلیلی بر صحت عصمت و بطلان ایراد خرده‌جویان بدان، و اگر باطل است آن را دلیلی بر بطلان عصمت و صحت نظر مخالفانش بدان.

و اما پاسخ؛ بدان عصـمت لطفی است که خداوند متعال به بنده‌اش روا می‌دارد و بنده با وجود عصـمت امتناع از کار ناپسند را اختیار می کند، بر این اساس می‌توان گفت خداوند در حق بنده‌اش کاری کرده که وی انصـراف از کار ناپسـند را اختیار کرده و این گونه خداونـد او را معصوم داشـته است، و به او معصوم می گوینـد زیرا با حضور چنین انگیزه‌ای، امتناع از کار ناپسـند را اختیار کرده است. اصل عصمت در وضع لغوی «منع» است، می گویی «عصمتُ فلانا من السوء» وقتی نگذاشته باشی شرّی بر او فرود آید.

امـا متکلمـان این لفـظ را بر کسـی اطلاق می کننـد که بنا به لطفی که خداونـد متعال بر او روا داشـته، به اختیار خودش از کار ناپسند امتناع می‌ورزد، زیرا اگر خداوند با او چنان کرده باشد که کار ناپسند از او ممتنع باشد،

ص: ۹۴

در واقع او را از کار ناپسـند بازداشـته و دیگر لفظ «مانع قهراً و قسـراً» یعنی بازدارنـده اجباری بر او اطلاق می‌شود که اهل لغت نیز این را می‌دانند و به کار می‌برند. وقتی کسی اندیشه‌ای را به دیگری پیشنهاد می‌دهد و وی آن را از روی اختیار می‌پذیرد و این گونه در برابر ضـرری که ممکن است به وی برسـد یا شـرّی که دامنش را بگیرد، از خود محافظت می کنـد، اهل زبان می... گوینـد آن کسـی که این پیشـنهاد را به او داد او را در برابر آن ضـرر حمایت کرد و او را بازداشت و معصومش داشت؛ گرچه این پیشنهاد از روی اختیار انجام شده است.

اگر بگوینـد: به کسـی لطفی می‌شود که وی بـا وجود آن لطف، امتناع از یک کار ناپسـند را اختیار می کنـد، آیا شـما به چنین کسی می گویید معصوم؟ خواهیم گفت: بله، اما ما این سخن را به شیوه اضافه و نه اطلاق می گوییم، یعنی می گوییم او از فلان چیز معصوم است و کلام را به‌طور مطلق به کار نمی‌بریم تا مبادا پنداشـته شود وی از همه کارهای ناپسـند معصوم است. اما در مورد پیـامبران و امامـان علیهم السـلام عصـمت را به‌طور مطلق و بـدون قیـد به کـار می‌بریم، زیرا ایشـان هیـچ یک از کارهای ناپسـند را انجام نمی‌دهند و این بر خلاف سخن معتزله است که از ایشان گناهان بزرگ را نفی می کنند اما گناهان کوچک را نه.

اگر بگوینـد: وقتی عصـمت به این معنـا که شـما می گوییـد باشـد، چرا خداونـد همه مکلفین را معصوم نداشـته و با آنان چنان نکرده که امتناع از کارهای ناپسند را اختیار کنند؟

آن‌گاه خواهیم گفت: هر کس که خدا بداند برای او لطفی است که به خاطر آن امتناع از قبائح را اختیار می‌کند باید آن را نسبت به او انجام بدهد هرچند پیامبر و امام نباشد، زیرا تکلیف، فعل لطف را اقتضا می‌کند بنابر آنچه که در مواضع متعددی ادله آن آمده است؛ لکن در میان مکلفین کسانی هستند که در معلوم خداوند که وقتی کاری را انجام دهد امتناع از قبیح را اختیار می کند، پس این مکلف، عصمتی در معلوم ندارد و لطفی در باره او نیست و تکلیف کسی که لطفی برای او نیست حسن است نه قبیح. و قبیح، منع لطف است از کسی که در او لطف است همراه با ثبوت تکلیف. و تکلیف کسی که لطفی برای او نیست حسن است نه قبیح. قبیح، منع لطف است در کسی که لطف همراه با ثبوت تکلیف دارد. اما این گفتار برخی که می گویند: عصمت همان شهادت از سوی خداوند با استعصام است، باطل است زیرا شهادت، چیز را «علی ما هو به» قرار نمی‌دهد بلکه به آن «علی ما هو علیه» تعلق می گیرد، زیرا شهادت همان خبر است و خبر از بودن شیء بر یک صفت، تأثیری بر این ندارد که آن شیء بر آن صفت باشد، پس اولا نیاز به این دارد که این علم به ما ارائه شود که زید معصوم یا معتصم است و در باره معنای آن توضیح بدهیم، سپس شهادت، پس از این علم خواهد بود، و این به منزله کسی است که از حدّ متحرک سئوال می‌کند و می‌گوید: آن شهادتی است به این که آن متحرک است یا معلوم است که بر این صفت است؛ و این توضیح برای کسی که در آن بیاندیشد بسنده است - . الغرر و الدرر: **۳۹۳- ۳۹۴** - .

ص: **۹۵**

صدوق در رساله العقائد می‌گوید: اعتقاد ما درباره پیامبران و رسولان و فرشتگان و امامان علیهم السلام این است که ایشان همگی معصوم و پاک از هر پلیدی هستند و ایشان نه گناه کوچک می‌کنند و نه گناه بزرگ و «لا یَعْصُونَ اللَّهَ ما أَمَرَهُمْ وَ یَفْعَلُونَ ما یُؤْمَرُونَ» - . تحریم / ۶ -

{از آنچه خدا به آنان دستور داده سرپیچی نمی کنند و آنچه را که مامورند انجام می دهند.} هر کس در هر مورد از احالشان عصمت را از ایشان نفی کند، آنان را نشناخته است. ما معتقدیم آنان به کمال موصوف‌اند و از سرآغاز تا سرانجام امور خود را می‌دانند و در هیچ مورد از احوال خود به نقص یا جهل موصوف نیستند - . اعتقادات الصدوق: ۱۰۸- ۱۰۹ - .

شیخ مفید در شرح این سخن می‌گوید: عصمت از جانب خداوند از برای حجت‌های خود توفیق و لطف است و نیز اعتصام و پرهیز حجت‌های خداوند به واسطه آن توفیق و لطف از گناه و خطا در دین خدا. عصمت تفضّلی است از جانب خداوند متعال به کسی که خدا می‌داند او به عصمتش متوسل می‌شود، اعتصام و پرهیز، کار معتصم و پرهیز کننده است.عصمت مانع از توانایی بر انجام کار ناپسند نیست و معصوم ناگزیر به انجام کار نیک نیست و هیچ اجباری برای او در این کار وجود ندارد، بلکه عصمت چیزی است که خداوند متعال می‌داند اگر آن را در حق یکی از بندگان خود روا دارد، با وجود عصمت او معصیتی مرتکب نمی‌شود که این ویژگی از جمله احوال همگان دانسته نمی‌شود، بلکه کسانی که این ویژگی از آنان دانسته می‌شود همان برگزیدگان و نیکان هستند، خداوند متعال می‌فرماید: «إِنَّ الَّذِینَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنی» - . انبیاء / ۱۰۱ -

{کسانی که قبلا از جانب ما به آنان وعده نیکو داده شده است ...} و نیز «وَ لَقَدِ اخْتَرْناهُمْ عَلی عِلْمٍ عَلَی الْعالَمِینَ» - . دخان / ۳۲ - {و قطعا آنان را دانسته بر مردم جهان ترجیح دادیم.} و نیز «وَ إِنَّهُمْ عِنْدَنا لَمِنَ الْمُصْطَفَیْنَ الْأَخْیارِ» - . صلّی الله علیه و آله / ۴۷ -

{و آنان در پیشگاه ما جدا از برگزیدگان نیکانند.} پیامبران و پس از آنان امامان علیهم السلام در حالت نبوت و امامت خود از همه گناهان بزرگ و کوچک معصوم هستند، عقل روا می‌دارد آنان بدون تعمّد بر کوتاهی و نافرمانی، مستحب را ترک کنند و روا نمی‌دارد واجب را ترک کنند. اما پیامبر ما صلّی الله علیه و آله و پس از ایشان امامان علیهم السلام همگی چه پیش از امامتشان و چه پس از آن هم از ترک مستحب به دور بوده‌اند و هم از ترک واجب. و اما وصف ایشان به کمال در همه احوالشان؛ آن‌چه که قطعی است این است که ایشان آن‌جا که حجت خداوند بر خلقش هستند، در همه احوالشان موصوف به کمال می‌باشند و در خبر آمده است که رسول خدا صلّی الله علیه و آله و امامان علیه السلام از خاندان ایشان از زمانی که عقل‌هایشان کامل گشته تا آن‌گاه که درگذشته‌اند همگی حجت خدا بوده‌اند و پیش از احوال تکلیف، احوال نقص و جهل نداشته‌اند.

ص: ۹۶

ایشان در حصول کمال با وجود خردسالی و نرسیدن به بلوغ جسمی، همانند حضرت عیسی علیه السلام و حضرت یحیی هستند. این امری است که عقل آن را مجاز برمی‌شمارد و انکار نمی‌کند و راهی برای تکذیب اخبار مربوط نیز نیست. وجه این است که ما کمال ایشان در علم و عصمت را در احوال نبوت و امامت قطعی بدانیم و در این باره که آیا پیش از آن، احوال نبوت و امامت بوده یا نه توقف کنیم، و نیز از زمانی که خداوند عقلشان را کامل گردانده تا زمانی که درگذشته‌اند عصمت را برایشان قطعی بدانیم - . تصحیح الإعتقادات: ۶۰- ۶۱ - .

توضیح بیشتر پیرامون این موضوعات ان شاء الله در کتاب امامت خواهد آمد.

**[ترجمه]

باب ۱۶ سهوه و نومه صلی الله علیه و آله عن الصلاه

الآیات

الأنعام: «وَ إِذا رَأَیْتَ الَّذِینَ یَخُوضُونَ فِی آیاتِنا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّی یَخُوضُوا فِی حَدِیثٍ غَیْرِهِ وَ إِمَّا یُنْسِیَنَّکَ الشَّیْطانُ فَلا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّکْری مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِینَ»(۶۸)

الکهف: «وَ اذْکُرْ رَبَّکَ إِذا نَسِیتَ وَ قُلْ عَسی أَنْ یَهْدِیَنِ (۲) رَبِّی لِأَقْرَبَ مِنْ هذا رَشَداً»(۲۴)

الأعلی: «سَنُقْرِئُکَ فَلا تَنْسی* إِلَّا ما شاءَ اللَّهُ»(۶-۷)

**[ترجمه]وَ إِذا رَأَیْتَ الَّذِینَ یَخُوضُونَ فِی آیاتِنا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّی یَخُوضُوا فِی حَدِیثٍ غَیْرِهِ وَ إِمَّا یُنْسِیَنَّکَ الشَّیْطانُ فَلا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّکْری مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِینَ - . انعام / ۶۸ -

{و چون ببینی کسانی [به قصد تخطئه] در آیات ما فرو می روند از ایشان روی برتاب تا در سخنی غیر از آن درآیند و اگر

شیطان تو را [در این باره] به فراموشی انداخت پس از توجه [دیگر] با قوم ستمکار منشین.}

وَ اذْکُرْ رَبَّکَ إِذا نَسِیتَ وَ قُلْ عَسی أَنْ یَهْدِیَنِ رَبِّی لِأَقْرَبَ مِنْ هذا رَشَداً - . کهف / ۲۴ -

{و چون فراموش کردی پروردگارت را یاد کن و بگو امید که پروردگارم مرا به راهی که نزدیکتر از این به صواب است هدایت کند.}

سَنُقْرِئُکَ فَلا تَنْسی * إِلَّا ما شاءَ اللَّهُ - . اعلی / ۶- ۷ -

{خواهیم خواند تا فراموش نکنی. جز آنچه خدا خواهد.}

**[ترجمه]

تفسیر

قال الطبرسی رحمه الله: وَ إِذا رَأَیْتَ الَّذِینَ یَخُوضُونَ فِی آیاتِنا قیل الخطاب له و المراد غیره و معنی یَخُوضُونَ یکذبون بآیاتنا و دیننا و الخوض التخلیط فی المفاوضه علی سبیل العبث و اللعب و ترک التفهم و التبین فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ أی فاترکهم و لا تجالسهم حَتَّی یَخُوضُوا فِی حَدِیثٍ غَیْرِهِ أی یدخلوا فی حدیث غیر الاستهزاء بالقرآن وَ إِمَّا یُنْسِیَنَّکَ الشَّیْطانُ أی و إن أنساک الشیطان نهینا إیاک عن الجلوس معهم فَلا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّکْری أی بعد ذکرک نهینا و ما یجب علیک من الإعراض مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِینَ

ص: ۹۷

۱- تصحیح الاعتقادات: ۶۰ و ۶۱.

۲- هکذا فی النسخ، و الصحیح کما فی المصحف الشریف: عسی أن یهدین ربی.

یعنی فی مجالس الکفار و الفساق الذین یظهرون التکذیب بالقرآن و الآیات و الاستهزاء بذلک قال الجبائی و فی هذه الآیه دلاله علی بطلان قول الإمامیه فی جواز التقیه علی الأنبیاء و الأئمه و أن النسیان لا یجوز علی الأنبیاء و هذا القول غیر صحیح و لا مستقیم لأن الإمامیه إنما تجوز التقیه علی الإمام فیما یکون علیه دلاله قاطعه توصل إلی العلم و یکون المکلف مزاح العله فی تکلیفه ذلک فأما ما لا یعرف إلا بقول الإمام من الأحکام و لا یکون علی ذلک دلیل إلا من جهته فلا یجوز علیه التقیه فیه و هذا کما إذا تقدم من النبی صلی الله علیه و آله بیان فی شی ء من أحکام الشریعه فإنه یجوز منه أن لا یبین فی حال أخری لأمته ذلک الشی ء إذا اقتضته المصلحه و أما النسیان و السهو فلم یجوزوهما علیهم فیما یؤدونه عن الله تعالی فأما ما سواه فقد جوزوا علیهم أن ینسوه أو یسهو عنه ما لم یؤد ذلک إلی إخلال بالعقل و کیف لا یکون کذلک و قد جوزوا علیهم النوم و الإغماء و هما من قبیل السهو فهذا ظن منه فاسد و بعض الظن إثم انتهی کلامه رحمه الله. (۱) و فیه من الغرابه ما لا یخفی فإنا لم نر من أصحابنا من جوز علیهم السهو مطلقا فی غیر التبلیغ و إنما جوز الصدوق و شیخه الإسهاء من الله لنوع من المصلحه و لم أر من صرح بتجویز السهو الناشی من الشیطان علیهم مع أن ظاهر کلامه یوهم عدم القول بنفی السهو مطلقا بین الإمامیه إلا أن یقال مراده عدم اتفاقهم علی ذلک و أما النوم فستعرف ما فیه فالأصوب حمل الآیه علی أن الخطاب للنبی صلی الله علیه و آله ظاهرا و المراد غیره أو هو من قبیل الخطاب العام (۲) کما عرفت فی الآیات السابقه فی الباب المقدم و العجب أن الرازی تعرض لتأویل الآیه مع أنه لا یأبی عن ظاهره مذهبه و هو رحمه الله أعرض عنه.

قال الرازی فی تفسیره إنه خطاب للنبی صلی الله علیه و آله و المراد غیره و قیل الخطاب لغیره أی إِذا رَأَیْتَ أیها السامع الَّذِینَ یَخُوضُونَ فِی آیاتِنا و نقل الواحدی أن

۱- مجمع البیان ۴: ۳۱۶ و ۳۱۷.

۲- و لا یشمله عمومه، و إلا فیعود المحذور.

المشـركين كانوا إذا جالسوا المؤمنين وقعوا فى رسول الله صـلى الله عليه و آله و القرآن فشـتموا و استهزءوا فأمرهم أن لا يقعدوا معهم حَتّٰى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ انتهى. (۱) و أمـا النسـيان فى الآيه الثانيه فيحتمل (۲) أن يكون المراد به الـترك كمـا ورد كثيرا فى الآيات و هو مصـرح به فى كتب اللغه و الآيه الثالثه إخبار بعدم النسـيان و أما الاستثناء بالمشيه فقال البيضاوى إِلّٰا ما شاءَ اللّٰهُ نسـيانه بـأن ينسـخ تلاـوته و قيـل المراد به القله و النـدره لمـا روى أنه صـلى الله عليه و آله أسـقط آيه فى قراءته فى الصـلاه فحسب أبى أنها نسـخت فسأله فقال نسـيتها أو نفى النسيان رأسا فإن القله تستعمل للنفى انتهى. (۳) و قال الرازى فى تفسيره قال الواحدى سَنُقْرِئُكَ أى سنجعلك قارئا بأن نلهمك القراءه فَلا تَنْسى ما تقرؤه و كان جبرئيل لا يفرغ من آخر الوحى حتى يتكلم هو بأوله مخافه النسيان فقال الله سَنُقْرِئُكَ فَلا تَنْسى أى سنعلمك هذا القرآن حتى تحفظه ثم ذكروا فى كيفيه ذلك وجوها:

أحدها أن جبرئيل سيقرأ عليك القرآن مرات حتى تحفظه حفظا لا تنساه.

و ثانيها أنا نشـرح صـدرك و نقوى خاطرك حتى تحفظه بالمره الواحـده حفظا لا تنساه (۴) و قيل قوله فَلا تَنْسـى معناه النهى و الألف مزيده للفاصله يعنى فلا تغفل عن قراءته و تكريره (۵) أما قوله إِلّٰا ما شاءَ اللّٰهُ ففيه احتمالان:

أحدهما أن يقال هذه الاستثناء غير حاصل فى الحقيقه و أنه لم ينس بعد نزول

۱- مفاتيح الغيب ۴: ۹۲.

۲- احتمال بعيد لا يوافق سياق الآيه و معناها.

۳- أنوار التنزيل ۲: ۵۹۸.

۴- فى المصدر: و ثالثها: انه تعالى لما أمره فى أول السوره بالتسبيح فكأنّه تعالى قال: واظب على ذلك و دم عليه، فانا سـنقرئك القرآن الجامع لعلوم الاولين و الآخرين، و يكون فيه ذكرك و ذكر قومك، و نجمعه فى قلبك، و نيسـرك لليسـرى و هو العمل به.

۵- فى المصدر: و القول المشهور أن هذا خبر، و المعنى سنقرئك الى أن تصير بحيث لا تنسى و تأمن النسيان.

هذه الآیه شیئا فذکره إما للتبرک أو لبیان أنه لو أراد أن یصیره ناسیا لذلک لقدر علیه حتی یعلم أن عدم النسیان من فضل الله تعالی أو لأن یبالغ فی التثبت و التیقظ و التحفظ فی جمیع المواضع أو یکون الغرض منع النسیان کما یقول الرجل لصاحبه أنت سهیمی فیما أملک إلا فیما شاء الله و لا یقصد استثناء.

و ثانیهما أن یکون استثناء فی الحقیقه بأن یکون المراد إلا ما شاء الله أن تنسی ثم تذکر بعد ذلک کما روی أنه صلی الله علیه و آله نسی فی الصلاه آیه أو یکون المراد بالإنساء النسخ أو یکون المراد القله و الندره و یشترط أن لا یکون ذلک القلیل من واجبات الشرع بل من الآداب و السنن انتهی (۱).

**[ترجمه]طبرسی می گوید: «وَ إِذا رَأَیْتَ الَّذِینَ یَخُوضُونَ فِی آیاتِنا» خطاب به پیامبر صلّی الله علیه و آله است و جز ایشان را منظور دارد، «یَخُوضُونَ» یعنی آیات ما و دین ما را دروغ می‌انگارند، «خوض» آشفته گویی در گفتگو است به شکل بیهوده وبی هدف بدون این که قصد فهمیدن و روشن شدن موضوع در کار باشد ، «فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ» یعنی رهایشان کن و با آنان همنشین نشو، «حَتَّی یَخُوضُوا فِی حَدِیثٍ غَیْرِهِ» یعنی تا به جای ریشخند کردن قرآن، به گفتار دیگری بپردازند، «وَ إِمَّا یُنْسِیَنَّکَ الشَّیْطانُ» یعنی اگر شیطان سبب شد فراموش کنی که ما تو را از همنشینی با آنان نهی کرده‌ایم، «فَلا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّکْری» یعنی پس از این که نهی ما را به یاد آوردی که باید از آنان روی برتابی، «مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِینَ»

ص: ۹۷

یعنی در مجالس کافران و بدکارانی که آشکارا قرآن و آیات را دروغ می‌شمارند و آن‌ها را به ریشخند می گیرند. جبائی می... گوید: «در این آیه دلالتی بر بطلان قول امامیه در روا بودن تقیه بر پیامبران و امامان و روا نبودن فراموشی بر پیامبران است.» اما این سخنی نادرست و بی اساس است، زیرا امامیه تقیه را بر امام فقط در موردی روا می‌داند که دلالت قاطع بر آگاه شدن از آن مورد وجود دارد و مکلف در تکلیفی که در آن مورد دارد جایی برای بهانه ندارد، اما در احکامی که راهی به شناخت آن‌ها وجود ندارد جز سخن امام و دلالتی وجود ندارد به جز از سوی امام، در این موارد تقیه بر امام روا نیست؛ همان‌طور که پیامبر صلّی الله علیه و آله در آغاز چیزی از احکام شریعت را تبیین می کند و سپس جایز است که در شرایط دیگری به اقتضای مصلحت آن مسئله را برای امت بیان نفرماید. و اما فراموشی و سهو؛ امامیه این دو را بر پیامبران در آن‌چه که از سوی خداوند می‌رسانند جایز نمی‌شمارند، اما در موارد دیگر جایز می‌دانند که ایشان فراموش یا سهو کنند مادامی که این دو به اخلال عقل نیانجامد. چگونه این‌چنین نباشد با این که امامیه خواب و بیهوشی را بر ایشان روا دانسته و این دو نیز از قبیل سهو است؟ این سخن جبائی پنداری باطل است و برخی پندارها گناه می‌باشد - . مجمع البیان ۴: ۳۱۶- ۳۱۷ - .

در سخن طبرسی غرابتی آشکار هست. ما ندیده‌ایم کسی از یارانمان سهو را به طور مطلق و در موارد بیرون از تبلیغ بر پیامبران روا بشمارد، فقط صدوق و شیخ وی ایجاد سهو از جانب خداوند را برای گونه‌ای از مصلحت روا دانسته‌اند. من ندیده‌ام کسی به جایز بودن وقوع سهو از سوی پیامبران به سبب اثر شیطان تصریح کرده باشد، چون ظاهر کلام او چنین به گمان می‌اندازد که امامیه مطلقا به نفی سهو قائل نیستند، مگر گفته شود منظور او این است که امامیه در این باره اتفاق نظر ندارند. و اما خواب؛ در این باره به زودی آگاه خواهی شد. در هر حال بهتر آن است که آیه بر این حمل گردد که خطاب در ظاهر به پیامبر است و منظورش جز ایشان است، و یا این که این آیه از قبیل خطاب عام است بدون اشتمال بر پیامبر صلّی الله علیه و آله

، به همان ترتیب که در آیات پیشین در باب قبلی دانستی. عجیب است که رازی آیه را تاویل کرده با این که ظاهر آیه با مذهب وی ناسازگاری ندارد ولی مرحوم طبرسی از تاویل آیه اعراض نموده (و توجیهی برای آن نیاورده).

رازی در تفسیرش گفته: خطاب آیه به پیامبر صلّی الله علیه و آله است و منظورش جز ایشان است، نیز گفته‌اند خطاب به جز ایشان است، یعنی «إِذا رَأَيْتَ» ای شنونده «الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آياتِنا». واحدی نقل کرده ص: ۹۸

که وقتی مشرکان با مومنان همنشین می‌شدند به رسول خدا صلّی الله علیه و آله و قرآن توهین می‌کردند و دشنام می دادند و مسخره می کردند از این رو خداوند به آنان امر فرمود تا با آن‌ها همنشین نشوند، «حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ». - . مفاتیح الغیب ۴: ۹۲ -

و اما فراموشی در آیه بعدی؛ محتمل است که منظورش ترک باشد همچنان‌که در آیات بسیاری به این معنا آمده و در کتب لغت نیز به آن تصریح شده است، همچنین آیه سوم از عدم فراموشی خبر می‌دهد. و اما استثناء کردن مشیت و خواست خدا؛ بیضاوی می گوید: «إِلَّا ما شاءَ اللَّهُ» جز آن‌چه که خداوند فراموشی‌اش را خواسته تا تلاوتش را نسخ کند. نیز گفته‌اند منظورش قلّت و ندرت است، زیرا روایت شده که پیامبر صلّی الله علیه و آله در قرائت خود در نماز آیه‌ای را به جا گذاشت و «اُبی» پنداشت آیه نسخ شده است. از حضرت سوال کرد و ایشان فرمود: فراموشش کردم. و یا منظورش نفی کلی فراموشی است، زیرا «قِلّه» به معنای نفی نیز به کار می‌رود - . انوار التنزیل ۲: ۵۹۸ - .

رازی در تفسیرش می گوید: واحدی گفته: «سَنُقْرِئُكَ» یعنی قرائت را به تو الهام می کنیم و تو را قرائت کننده قرار خواهیم داد، «فَلا تَنْسى» آن‌چه را قرائت می کنی. پیش از آن‌که جبرئیل وحی را به پایان برساند، حضرت صلّی الله علیه و آله از ترس فراموشی آن را از اول بازمی گفت، از این رو خداوند فرمود: «سَنُقْرِئُكَ فَلا تَنْسى» یعنی ما این قرآن را به تو می‌آموزیم تا آن را حفظ باشی. درباره کیفیت این موضوع وجوهی آورده‌اند.

اول این‌که جبرئیل چند بار قرآن را برایت قرائت خواهد کرد تا آن را چنان حفظ شوی که فراموش نکنی.

دوم این‌که ما سینه‌ات را می گشاییم و حافظه‌ات را قوی می‌داریم تا به یک بار چنان حفظش کنی که فراموش نکنی.

نیز گفته‌اند معنای کلام حق تعالی «فَلا تَنْسى» نهی است و الف برای فاصله افزوده شده، یعنی از قرائت قرآن و تکرار آن غافل مشو. اما درباره کلام حق تعالی «إِلَّا ما شاءَ اللَّهُ» دو احتمال هست:

اول این‌که گفته شود این استثناء در حقیقت حاصل نشده و پس از نزول این آیه حضرت هیچ چیز را فراموش نکرده،

ص: ۹۹

با این حال یا از برای تبرک ذکر شده و یا به خاطر بیان این نکته که اگر خداوند متعال می‌خواست حضرت قرآن را فراموش کند بی شک می‌توانست، تا ایشان بداند فراموش نکردن از فضل خداوند متعال است، و یا به خاطر دقت و هوشیاری و مراقبت در همه مواضع بوده، و یا مقصودش منع فراموشی بوده، همچنان که کسی به دوست خود می گوید تو در هر آن‌چه من دارم با

من شریکی جز در آن‌چه که خدا بخواهد؛ که در این‌جا منظورش استثناء نیست.

دوم این‌که استثناء حقیقی باشد، بدین معنا: به جز آن‌چه خدا بخواهد فراموش کنی و سپس به یاد آوری، همچنان که روایت شده پیامبر صلّی الله علیه و آله در نماز آیه‌ای را فرموش کرد. یا منظور از فراموشی نسخ باشد، یا به منظور قلت و ندرت باشد بدین شرط که آن قلیل در واجبات شرع نباشد بلکه در آداب و سنن باشد - . مفاتیح الغیب ۸: ۴۱۰ - .

**[ترجمه]

الأخبار

«۱»

یب، تهذیب الأحکام الْحُسَیْنُ بْنُ سَعِیدٍ عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنْ جَمِیلٍ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام عَنْ رَجُلٍ صَلَّی رَکْعَتَیْنِ ثُمَّ قَامَ فَذَهَبَ فِی حَاجَتِهِ قَالَ یَسْتَقْبِلُ الصَّلَاةَ (۲) قُلْتُ فِیمَا یَرْوِی النَّاسُ فَذَکَرَ لَهُ حَدِیثَ ذِی الشِّمَالَیْنِ فَقَالَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَمْ یَبْرَحْ مِنْ مَکَانِهِ وَ لَوْ بَرِحَ اسْتَقْبَلَ (۳).

**[ترجمه]تهذیب الأحکام: از جمیل روایت شده که وی گفت: از امام جعفر صادق علیه السلام درباره کسی که دو رکعت از نمازش را خوانده و سپس برخاسته و در پی کاری رفته پرسیدم. ایشان فرمود: باید نماز از نو خوانده شود.عرض کردم: پس آن‌چه مردم درباره سخن ذو الشمالین روایت می‌کنند چه؟ فرمود: رسول خدا صلّی الله علیه و آله هنوز از جای خود برنخاسته بود و اگر برمی‌خاست از نو می‌خواند - . تهذیب الأحکام ۱: ۲۳۴ - .

**[ترجمه]

«۲»

یب، تهذیب الأحکام الْحُسَیْنُ بْنُ سَعِیدٍ عَنْ فَضَالَةَ عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ سَمَاعَةَ عَنْ أَبِی بَصِیرٍ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام عَنْ رَجُلٍ صَلَّی رَکْعَتَیْنِ ثُمَّ قَامَ فَذَهَبَ فِی حَاجَتِهِ قَالَ یَسْتَقْبِلُ الصَّلَاةَ قُلْتُ فَمَا بَالُ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَمْ یَسْتَقْبِلْ حِینَ صَلَّی رَکْعَتَیْنِ فَقَالَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَمْ یَنْفَتِلْ مِنْ مَوْضِعِهِ (۴).

**[ترجمه]تهذیب الأحکام: از ابی بصیر روایت شده که وی گفت: از امام جعفر صادق علیه السلام درباره کسی که دو رکعت از نمازش را خوانده و سپس برخاسته و در پی کاری رفته پرسیدم. ایشان فرمود: باید نماز از نو خوانده شود. عرض کردم: پس چرا رسول خدا صلّی الله علیه و آله وقتی نمازش را دو رکعتی خواند، نمازش را از نو نخواند؟ فرمود: رسول خدا صلّی الله علیه و آله از جایش تکان نخورده بود - . تهذیب الأحکام ۱: ۲۳۴ - .

**[ترجمه]

«۳»

یب، تهذیب الأحکام سَعْدٌ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَیْنِ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ بَشِیرٍ عَنِ الْحَارِثِ بْنِ الْمُغِیرَهِ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام إِنَّا صَلَّیْنَا الْمَغْرِبَ فَسَهَا الْإِمَامُ فَسَلَّمَ فِی الرَّکْعَتَیْنِ فَأَعَدْنَا الصَّلَاهَ فَقَالَ لِمَ أَعَدْتُمْ أَ لَیْسَ قَدِ انْصَرَفَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِی الرَّکْعَتَیْنِ فَأَتَمَّ بِرَکْعَتَیْنِ أَ لَا أَتْمَمْتُمْ (۵).

ص: ۱۰۰

۱- مفاتیح الغیب ۸: ۴۱۰، و ذکر المصنّف معنی کلامه.

۲- فی المصدر و الوسائل: ثم قام قال: یستقبل.

۳- تهذیب الأحکام ۱: ۲۳۴، و فیه: لاستقبل خ ل.

۴- تهذیب الأحکام ۱: ۲۳۴، و فیه: لم ینتقل (لم ینفتل خ ل).

۵- تهذیب الأحکام ۱: ۱۸۶ و ۱۸۷. و فیه: فی رکعتین.

**[ترجمه]تهذیب الأحکام: از حارث بن مُغیره روایت شده که وی گفت: به امام جعفر صادق علیه السلام عرض کردم: داشتیم نماز مغرب را می‌خواندیم که پیش‌نماز سهو کرد و در رکعت دوم سلام گفت، آن‌گاه نماز را دوباره خواندیم. ایشان فرمود: چرا دوباره خواندید؟ مگر رسول خدا صلّی الله علیه و آله نماز را در دو رکعت به پایان نرساند و سپس با دو رکعت دیگر کاملش کرد؟ چرا شما کامل نکردید؟ - . تهذیب الأحکام ۱: ۱۸۶- ۱۸۷ -

ص: ۱۰۰

**[ترجمه]

«۴»

یب، تهذیب الأحکام سَعْدٌ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ فَضَالَةَ عَنْ سَيْفِ بْنِ عَمِيرَةَ عَنِ الْحَضْرَمِيِّ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله سَهَا فَسَلَّمَ فِی رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ ذَكَرَ حَدِيثَ ذِی الشِّمَالَيْنِ فَقَالَ ثُمَّ قَامَ فَأَضَافَ إِلَيْهَا رَكْعَتَيْنِ (۱).

**[ترجمه]تهذیب الأحکام: از امام جعفر صادق علیه السلام روایت شده که ایشان فرمود: رسول خدا صلّی الله علیه و آله سهو کرد و در رکعت دوم سلام گفت. امام علیه السلام سپس از سخن ذو الشمالین یاد کرد و فرمود: پیامبر صلّی الله علیه و آله سپس برخاست و دو رکعت دیگر به آن دو رکعت افزود - . تهذیب الأحکام ۱: ۱۸۶ - .

**[ترجمه]

«۵»

یب، تهذیب الأحکام سَعْدٌ عَنْ أَبِی الْجَوْزَاءِ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عُلْوَانَ عَنْ عَمْرِو بْنِ خَالِدٍ عَنْ زَيْدِ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ آبَائِهِ عَنْ عَلِيٍّ علیهم السلام قَالَ: صَلَّى بِنَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله الظُّهْرَ خَمْسَ رَكَعَاتٍ ثُمَّ انْفَتَلَ فَقَالَ لَهُ بَعْضُ الْقَوْمِ يَا رَسُولَ اللَّهِ هَلْ زِيدَ فِی الصَّلَاةِ شَيْ ءٌ فَقَالَ وَ مَا ذَاكَ قَالَ صَلَّيْتَ بِنَا خَمْسَ رَكَعَاتٍ قَالَ فَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ وَ كَبَّرَ وَ هُوَ جَالِسٌ ثُمَّ سَجَدَ سَجْدَتَيْنِ لَيْسَ فِيهِمَا قِرَاءَةٌ وَ لَا رُكُوعٌ ثُمَّ سَلَّمَ وَ كَانَ يَقُولُ هُمَا الْمُرْغِمَتَانِ (۲).

**[ترجمه]تهذیب الأحکام: از امام علی علیه السلام روایت شده که ایشان فرمود: رسول خدا صلّی الله علیه و آله پیشاپیش ما نماز ظهر را پنج رکعت خواند. یکی از میان قوم عرض کرد: ای رسول خدا! آیا به نماز چیزی افزوده شده؟ فرمود: چطور؟ عرض کرد: پنج رکعت بر ما خواندید. آن‌گاه پیامبر صلّی الله علیه و آله در حالی که نشسته بود رو به قبله کرد و تکبیر گفت، سپس دو سجده بدون قرائت و رکوع کرد و بعد از آن سلام گفت. ایشان می‌فرمود: این دو سجده «مرغمتان» (باعث خواری شیطان) هستند - . تهذیب الأحکام ۱: ۲۳۶ - .

**[ترجمه]

«۶»

یب، تهـذیب الأحکام أَحْمَـدُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ فَضَّالٍ عَنْ أَبِی جَمِیلَهَ عَنْ زَیْدٍ الشَّحَّامِ قَالَ: قَالَ إِنَّ نَبِیَّ اللَّهِ صَـلَّی بِالنَّاسِ رَکْعَتَیْنِ ثُمَّ نَسِـیَ حَتَّی انْصَـرَفَ فَقَالَ لَهُ ذُو الشِّمَالَیْنِ یَا رَسُولَ اللَّهِ أَ حَـدَثَ فِی الصَّلَاهِ شَـیْ ءٌ فَقَالَ أَیُّهَا النَّاسُ أَ صَـدَقَ ذُو الشِّمَالَیْنِ فَقَالُوا نَعَمْ لَمْ تُصَلِّ إِلَّا رَکْعَتَیْنِ فَقَامَ فَأَتَمَّ مَا بَقِیَ مِنْ صَلَاتِهِ (۳).

**[ترجمه]تهذیب الأحکام: از زید شـحّام روایت شده که وی گفت: پیامبر خدا صـلّی الله علیه و آله پیشاپیش مردم دو رکعت نمـاز خوانـد و سـپس فراموش کرد و نمـاز را به پایـان رسانـد. ذو الشـمالین به ایشـان عرض کرد: ای رسول خـدا! آیـا در نماز تغییری رخ داده؟! حضـرت فرمود: ای مردم! آیـا ذو الشـمالین درست می گویـد؟ عرض کردنـد: بله، فقط دو رکعت خوانديـد. آن گاه حضرت برخاست و بقیه نمازش را کامل کرد - . تهذیب الأحکام ۱: ۲۳۶- ۲۳۷ - .

**[ترجمه]

«۷»

یب، تهـذیب الأحکام مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَـدَ بْنِ یَحْیَی عَنْ مُوسَـی بْنِ عُمَرَ بْنِ یَزِیدَ عَنِ ابْنِ سِـنَانٍ عَنْ أَبِی سَـعِیدٍ الْقَمَّاطِ قَالَ: سَـمِعْتُ رَجُلًا یَسْأَلُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام عَنْ رَجُلٍ وَجَدَ غَمْزاً فِی بَطْنِهِ أَوْ أَذًی وَ سَاقَهُ إِلَی أَنْ قَالَ علیه السلام کُلُّ ذَلِکَ وَاسِعٌ إِنَّمَا هُوَ بِمَنْزِلَهِ رَجُلٍ سَـهَا فَانْصَـرَفَ فِی رَکْعَهٍ أَوْ رَکْعَتَیْنِ أَوْ ثَلَاثٍ مِنَ الْمَکْتُوبَهِ فَإِنَّمَا عَلَیْهِ أَنْ یَبْنِیَ عَلَی صَلَاتِهِ ثُمَّ ذَکَرَ سَهْوَ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله (۴).

۱- تهـذیب الأحکام ۱: ۱۸۶، و للحدیث صدر هو هکذا: قال: صـلیت بأصـحابی المغرب، فلما أن صـلیت رکعتین سـلمت، فقال بعضـهم: انما صـلیت رکعتین فأعـدت، فأخبرت أبا عبـد اللّه علیه السـلام فقال: لعلک أعدت؟ فقلت: نعم، فضـحک ثمّ قال: انما کان یجزیک أن تقوم و ترکع رکعه، ان رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله اه.

۲- تهذیب الأحکام: ۲۳۶.

۳- و للحدیث صدر لم یورده المصنّف. فراجع التهذیب ۱: ۲۳۶ و ۲۳۷.

۴- التهذیب ۱: ۲۳۷.

**[ترجمه]تهذیب الأحکام: از ابی سعید قمّاط روایت شده که وی گفت: شنیدم مردی از امام جعفر صادق علیه السلام درباره کسی که در نماز دردی در شکمش می‌افتد پرسید. راوی سخن را ادامه می‌دهد تا به این‌جا که: امام علیه السلام فرمود: امر در تمامی این موارد واسع است ، و همه به منزله هنگامی هستند که کسی سهو می کند و در رکعت اول یا دوم یا سوم از نماز واجب، نماز را به پایان می‌رساند، وی باید ادامه نمازش را بخواند. سپس حضرت علیه السلام از سهو پیامبر صلّی الله علیه و آله یاد کرد - . تهذیب الأحکام ۱: ۲۳۷ - .

ص: ۱۰۱

**[ترجمه]

«۸»

یب، تهذیب الأحکام مُحَمَّدُ بْنُ عَلِیِّ بْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بُكَيْرٍ عَنْ زُرَارَةَ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ علیه السلام هَلْ سَجَدَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله سَجْدَتَیِ السَّهْوِ قَطُّ فَقَالَ لَا وَ لَا سَجَدَهُمَا (۱) فَقِیهٌ (۲).

أقول: قال الشیخ رحمه الله فی التهذیب بعد إیراد هذا الخبر الذی أفتی به ما تضمنه هذا الخبر (۳) فأما الأخبار التی قدمناها من أن النبی صلی الله علیه و آله سها فسجد فإنها موافقه للعامه و إنما ذکرناها لأن ما یتضمنه من الأحکام معمول بها علی ما بیناه. (۴) و قال رحمه الله فی مقام آخر فی الجمع بین الأخبار مع أن فی الحدیثین الأولین ما یمنع من التعلق بهما و هو حدیث ذی الشمالین و سهو النبی صلی الله علیه و آله و هذا مما تمنع العقول منه. (۵) و قال رحمه الله فی الإستبصار بعد ذکر خبرین من الأخبار السابقه مع أن فی الحدیثین ما یمنع من التعلق بهما و هو حدیث ذی الشمالین و سهو النبی صلی الله علیه و آله و ذلک مما یمنع منه الأدله القاطعه فی أنه لا یجوز علیه السهو و الغلط. (۶) و قال الصدوق رحمه الله فی الفقیه إن الغلاه و المفوضه لعنهم الله ینکرون سهو النبی صلی الله علیه و آله و یقولون لو جاز أن یسهو صلی الله علیه و آله فی الصلاه جاز أن یسهو فی التبلیغ لأن الصلاه علیه فریضه کما أن التبلیغ علیه فریضه و هذا لا ـ یلزمنا و ذلک لأن جمیع الأحوال المشترکه یقع علی النبی صلی الله علیه و آله فیها ما یقع علی غیره و هو متعبد بالصلاه کغیره ممن لیس بنبی و لیس کل من سواه بنبی کهو فالحاله التی اختص بها هی النبوه و التبلیغ من شرائطها و لا یجوز أن یقع علیه فی التبلیغ ما یقع فی الصلاه

ص: ۱۰۲

۱- یسجدهما خ ل.

۲- التهذیب ۱: ۲۳۶.

۳- و الخبر أقوی ممّا تقدم سندا، و فیما تقدم دلیل علی أن هذا المضمون کان مشهورا بین العامّه، فالاخبار وارده فی شرح ما یقولونه.

۴- التهذیب ۱: ۲۳۶.

۵- التهذیب ۱: ۱۸۷.

٦- الاستبصار ١: ٣٧١.

لأنها عباده مخصوصه و الصلاه عباده مشترکه و بها یثبت له العبودیه و بإثبات النوم له عن خدمه ربه عز و جل من غیر إراده له و قصد منه إلیه نفی الربوبیه عنه لأن الذی لا تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَ لا نَوْمٌ هو الله الحی القیوم و لیس سهو النبی صلی الله علیه و آله کسهونا لأن سهوه من الله عز و جل و إنما أسهاه لیعلم أنه بشر مخلوق فلا یتخذ ربا معبودا دونه و لیعلم الناس بسهوه حکم السهو متی سهوا و سهونا من الشیطان و لیس للشیطان علی النبی صلی الله علیه و آله و الأئمه علیهم السلام سلطان إِنَّما سُلْطانُهُ عَلَی الَّذِینَ یَتَوَلَّوْنَهُ وَ الَّذِینَ هُمْ بِهِ مُشْرِکُونَ و علی من تبعه من الغاوین و یقول الدافعون لسهو النبی إنه لم یکن فی الصحابه من یقال له ذو الیدین و إنه لا أصل للرجل و لا للخبر و کذبوا لأن الرجل معروف و هو أبو محمد عمیر بن عبد عمر المعروف بذی الیدین فقد نقل عنه المخالف و الموافق و قد أخرجت عنه أخبارا فی کتاب وصف قتال القاسطین بصفین و کان شیخنا محمد بن الحسن بن أحمد بن الولید یقول أول درجه من الغلو نفی السهو عن النبی صلی الله علیه و آله و لو جاز أن یرد الأخبار الوارده فی هذا المعنی لجاز أن یرد جمیع الأخبار و فی ردها إبطال الدین و الشریعه و أنا أحتسب الأجر فی تصنیف کتاب منفرد فی إثبات سهو النبی صلی الله علیه و آله و الرد علی منکریه إن شاء الله (۱).

**[ترجمه]تهذیب الأحکام: از زراره روایت شده که وی گفت: از امام محمد باقر علیه السلام پرسیدم: آیا هیچگاه رسول خدا صلّی الله علیه و آله دو سجده سهو را به جا آورد؟ ایشان فرمود: نه، هیچ فقیهی نیز آن دو سجده را نکرده - . تهذیب الأحکام ۱: ۲۳۶ - .

می‌گویم: شیخ در التهذیب پس از آوردن این خبر می‌گوید: آنچه من به آن فتوا می‌دهم آن چیزی است که این خبر دربر دارد، و اما اخباری که آوردیم دال بر این‌که پیامبر صلّی الله علیه و آله سهو کرده و سجده به جا آورده، تنها موافق با روایات عامه هستند. ما فقط بدین خاطر آن‌ها را ذکر کردیم که به احکام مضمونشان به رویه‌ای که توضیح دادیم عمل می‌شود - . تهذیب الأحکام ۱: ۲۳۶ - . وی در جای دیگر درباره جمع بین اخبار می‌گوید: در دو حدیث اولی مطلبی هست که از تعلق و استناد به آن دو منع می‌کند و آن، حدیث ذو الشمالین و سهو پیامبر صلّی الله علیه و آله است چه این از مواردی است که عقل از پذیرشش منع می‌کند - . تهذیب الأحکام ۱: ۱۸۷ - . وی در الاستبصار نیز پس از ذکر دو خبر از اخبار پیشین می‌گوید: در این دو حدیث مطلبی هست که از تعلق و استناد به آن دو منع می‌کند و آن، حدیث ذو الشمالین و سهو پیامبر صلّی الله علیه و آله است چه این از مواردی است که ادله قاطع بر این‌که سهو و خطا بر پیامبر صلّی الله علیه و آله جایز نیست، از پذیرشش منع می‌کند - . الإستبصار ۱: ۳۷۱ - . صدوق در الفقیه می‌گوید: غالیان و مفوضه، که لعنت خدا بر آنان باد، سهو پیامبر صلّی الله علیه و آله را انکار می‌کنند و می‌گویند «اگر جایز بود که حضرت در نماز سهو کند، به همین ترتیب جایز بود که در تبلیغ رسالت نیز سهو کند، زیرا همچنان‌که نماز بر پیامبر صلّی الله علیه و آله واجب بوده، تبلیغ رسالت نیز بر ایشان واجب بوده است.» اما از این سخن اشکالی بر ما وارد نیست، زیرا در همه حالات مشترک، بر پیامبر صلّی الله علیه و آله همانی می‌گذرد که بر دیگران می‌گذرد، ایشان نیز همانند دیگران متعبد به نماز است و حال آن‌که دیگران مانند حضرت پیامبر نیستند، حالت ویژه پیامبر صلّی الله علیه و آله فقط نبوت است که تبلیغ از شرایط آن است و جایز نیست در تبلیغ بر ایشان همانی بگذرد که در نماز

می‌گذرد،

زیرا آن عبادتی مخصوص است اما نماز عبادتی مشترک است و بر اساس آن عبودیت حضرت صلّی الله علیه و آله ثابت می... شود. وقتی در راستای خدمت به پروردگار عزوجل، خواب را برای پیامبر صلّی الله علیه و آله ، بدون این‌که ایشان در آن اراده یا قصدی داشته باشد، اثبات کنیم در واقع ربوبیت را از ایشان نفی کرده‌ایم، زیرا کسی که «لا تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَ لا نَوْمٌ» - . بقره / ۲۵۵ -

{نه خوابی سبک او را فرو می گیرد و نه خوابی گران.} فقط خداوند زنده و برپادارنده است. از طرفی سهو پیامبر صلّی الله علیه و آله مانند سهو ما نیست، زیرا سهو ایشان از جانب خداوند عزّ و جلّ است که حضرت را به سهو درانداخته تا دانسته شود که ایشان نیز بشری مخلوق است و هرگز به جای خداوند متعال در جایگاه پروردگار معبود قرار نمی‌گیرد، و نیز تا مردم با سهو حضرت حکم سهو را هنگام وقوع بیاموزند. به علاوه، سهو ما از سوی شیطان است حال آن‌که شیطان بر پیامبر صلّی الله علیه و آله و امامان علیهم السلام هیچ تسلطی ندارد و «إِنَّما سُلْطانُهُ عَلَى الَّذِينَ يَتَوَلَّوْنَهُ وَ الَّذِينَ هُمْ بِهِ مُشْرِكُونَ» - . نحل / ۱۰۰ -

{تسلط او فقط بر کسانی است که وی را به سرپرستی برمی‌گیرند و بر کسانی که آنها به او [=خدا] شرک می‌ورزند.} و بر گمراهانی که از شیطان پیروی می‌کنند. مخالفان سهو پیامبر صلّی الله علیه و آله می‌گویند: در میان صحابه کسی به نام ذو الیدین وجود نداشته و نه این نام اصلی دارد و نه این خبر. اما آنان دروغ می‌گویند! او ابو محمد عمیر بن عبد عمر معروف به ذو الیدین بوده که مخالف و موافق از او نقل کرده‌اند و در کتاب «وصف قتال القاسطین بصفّین» از او اخباری آمده است. شیخ ما محمد بن حسن بن احمد بن ولید می‌گوید: نخستین درجه از غلوّ، نفی سهو از پیامبر صلّی الله علیه و آله است. و اگر بتوان اخبار وارد در این مورد را رد کرد، همه اخبار را نیز می‌شد رد کرد. و رد وانکار روایات موجب ابطال دین و شریعت است و من برای تصنیف کتابی جداگانه درباره اثبات سهو پیامبر صلّی الله علیه و آله و پاسخ به منکرانش اجر الهی را در نظر دارم، ان شاء الله - . من لا يحضره الفقيه: ۹۷- ۹۸ - .

**[ترجمه]

«۹»

كا، الكافي مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عِيسَى عَنْ سَمَاعَةَ بْنِ مِهْرَانَ قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنْ رَجُلٍ نَسِيَ أَنْ يُصَلِّيَ الصُّبْحَ حَتَّى طَلَعَتِ الشَّمْسُ قَالَ يُصَلِّيهَا حِينَ يَذْكُرُهَا فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله رَقَدَ عَنْ صَلَاةِ الْفَجْرِ حَتَّى طَلَعَتِ الشَّمْسُ ثُمَّ صَلَّاهَا حِينَ

۱- من لا يحضره الفقيه: ۹۷ و ۹۸. أقول: حاصل كلام الصدوق قدس اللّه روحه الشريف أن ما يجوز السهو عليه إسهاء اللّه إياه

لمصلحه كنفى الربوبيه عنه و إثبات أنّه بشر مخلوق، و إعلام الناس حكم سهوهم فى العبادات و أمثاله، و أمّا السهو الذى يعترينا من الشيطان فانه صلّى اللّه عليه و آله و سلم منه برى ء و هو ينزهه عن ذلك، و ليس للشيطان عليه سلطان و لا سبيل، فبذلك يعلم أن ما اشتهر من أن الصدوق رحمه اللّه كان من القائلين بجواز السهو على النبىّ صلّى اللّه عليه و آله باطل غير صحيح بل هو من القائلين بتنزهه عن ذلك، و قضيه الاسهاء لمصلحه الأمه ممّا أخذه عن الاخبار المتقدمه و الآتيه. و سيأتى من المصنّف ايعاز الى ضعف ذلك ايضا.

اسْتَيْقَظَ وَ لَكِنَّهُ تَنَحَّى عَنْ مَكَانِهِ ذَلِكَ ثُمَّ صَلَّى (۱).

**[ترجمه]کافی: از سماعه بن مهران روایت شده که وی گفت: از امام جعفر صادق علیه السلام درباره کسی که فراموش کرده نماز صبح را به جا آورد و سپس خورشید طلوع کرده پرسیدم. ایشان فرمود: وقتی به یاد آورد آن را بخواند، رسول خدا صلّی الله علیه و آله هنگام نماز صبح در خواب ماند تا این‌که خورشید طلوع کرد، وقتی از خواب بیدار شد آن را خواند،

ص: ۱۰۳

البته حضرت از جای خواب خود فاصله گرفت و سپس نماز خواند - . فروع کافی ۱: ۸۱ - .

**[ترجمه]

«۱۰»

کا، الکافی مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ النُّعْمَانِ عَنْ سَعِيدٍ الْأَعْرَجِ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام يَقُولُ نَامَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله عَنِ الصُّبْحِ وَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ أَنَامَهُ حَتَّى طَلَعَتِ (۲) الشَّمْسُ عَلَيْهِ وَ كَانَ ذَلِكَ رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ لِلنَّاسِ أَ لَا تَرَى لَوْ أَنَّ رَجُلًا نَامَ حَتَّى طَلَعَتِ الشَّمْسُ لَعَيَّرَهُ النَّاسُ وَ قَالُوا لَا تَتَوَرَّعُ (۳) لِصَلَاتِكَ فَصَارَتْ أُسْوَةً وَ سُنَّةً فَإِنْ قَالَ رَجُلٌ لِرَجُلٍ نِمْتَ عَنِ الصَّلَاةِ قَالَ قَدْ نَامَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَصَارَتْ أُسْوَةً وَ رَحْمَةً رَحِمَ اللَّهُ سُبْحَانَهُ بِهَا هَذِهِ الْأُمَّةَ (۴).

**[ترجمه]کافی: از امام جعفر صادق علیه السلام روایت شده که ایشان فرمود: رسول خدا صلّی الله علیه و آله هنگام نماز صبح در خواب ماند و خداوند عزّ و جلّ ایشان را خواب کرد تا این‌که خورشید بر ایشان طلوع کرد. این در واقع رحمتی از جانب پروردگار برای مردم بود، مگر ندیده‌ای وقتی کسی خواب می‌ماند و سپس خورشید طلوع می‌کند مردم او را سرزنش می‌کنند و می‌گویند: در ادای نمازت درنگ نکن! پس این اتفاق الگو و سنت شد. این‌چنین اگر کسی به دیگری بگوید هنگام نماز در خواب ماندی! او می‌گوید: رسول خدا صلّی الله علیه و آله هم در خواب ماند. پس این اتفاق الگو و رحمتی از سوی خداوند سبحان برای این امت شد - . فروع کافی ۱: ۸۱ - .

**[ترجمه]

«۱۱»

کا، الکافی مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عِيسَى عَنْ سَمَاعَةَ بْنِ مِهْرَانَ قَالَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام مَنْ حَفِظَ سَهْوَهُ فَأَتَمَّهُ فَلَيْسَ عَلَيْهِ سَجْدَتَا السَّهْوِ فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله صَلَّى بِالنَّاسِ الظُّهْرَ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ سَهَا فَسَلَّمَ فَقَالَ لَهُ ذُو الشِّمَالَيْنِ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَ نَزَلَ فِي الصَّلَاةِ شَيْ ءٌ فَقَالَ وَ مَا ذَلِكَ (۵) فَقَالَ إِنَّمَا صَلَّيْتَ رَكْعَتَيْنِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَ تَقُولُونَ مِثْلَ قَوْلِهِ قَالُوا نَعَمْ فَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَأَتَمَّ بِهِمُ الصَّلَاةَ وَ سَجَدَ بِهِمْ سَجْدَتَيِ السَّهْوِ قَالَ قُلْتُ أَ رَأَيْتَ مَنْ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ وَ ظَنَّ أَنَّهُمَا (۶) أَرْبَعاً فَسَلَّمَ وَ انْصَرَفَ ثُمَّ ذَكَرَ بَعْدَ مَا ذَهَبَ أَنَّهُ إِنَّمَا صَلَّى رَكْعَتَيْنِ قَالَ يَسْتَقْبِلُ

الصَّلَاةَ مِنْ أَوَّلِهَا قَالَ قُلْتُ فَمَا بَالُ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَمْ يَسْتَقْبِلِ الصَّلَاةَ وَ إِنَّمَا أَتَمَّ بِهِمْ مَا بَقِيَ مِنْ صَلَاتِهِ فَقَالَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَمْ يَبْرَحْ مِنْ مَجْلِسِهِ فَإِنْ كَانَ لَمْ يَبْرَحْ مِنْ مَجْلِسِهِ فَلْيُتِمَّ مَا نَقَصَ مِنْ صَلَاتِهِ إِذَا كَانَ قَدْ حَفِظَ الرَّكْعَتَيْنِ الْأَوَّلَتَيْنِ (۷).

۱- فروع الکافی ۱: ۸۱.

۲- فی المصدر: حتی تطلع.

۳- تفرغ خ ل.

۴- فروع الکافی ۱: ۸۱.

۵- ذلک خ ل و هو الموجود فی التهذیب.

۶- أنهما أربع خ ل، و هو الموجود فی التهذیب.

۷- فروع الکافی ۱: ۹۸ و ۹۹.

يب، تهذيب الأحكام الْحُسَيْنُ بْنُ سَعِيدٍ عَنِ الْحَسَنِ عَنْ زُرْعَةَ عَنْ سَمَاعَةَ مِثْلَهُ (۱).

**[ترجمه]کافی: از سماعه بن مهران روایت شده که وی گفت: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: هر کس سهوی را که کرده حفظ کند و آن را کامل گرداند، دیگر دو سجده سهو بر عهده‌اش نیست. رسول خدا صلّی الله علیه و آله پیشاپیش مردم دو رکعت از نماز ظهر را به جا آورد و سپس سهو کرد و سلام گفت. در آن دم ذو الشمالین به ایشان عرض کرد: آیا درباره نماز چیزی نازل شد؟ حضرت فرمود: چطور؟! عرض کرد: دو رکعت خواندید. رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود: آیا شما نیز سخن او را می گویید؟ عرض کردند: بله. آن‌گاه رسول خدا صلّی الله علیه و آله برخاست و نماز را پیشاپیش آنان کامل کرد و دو سجده سهو به جا آورد. راوی می گوید: به امام صادق علیه السلام عرض کردم: درباره کسی که دو رکعت خوانده و پنداشته چهار بوده و سلام گفته و رفته سپس به یاد آورده که فقط دو رکعت خوانده چه می‌فرمایید؟ امام علیه السلام فرمود: باید نماز را از نو بخواند. عرض کردم: پس چرا رسول خدا صلّی الله علیه و آله نماز را از نو نخواند و فقط بقیه نماز را پیشاپیش آنان کامل کرد؟ فرمود: رسول خدا صلّی الله علیه و آله از جای خود برنخاسته بود، آن که تو می گویی هم اگر از جایش برنخاسته باشد باید کمبود نمازش را کامل کند اگر دو رکعت اول را حفظ کرده باشد - . فروع کافی ۱: ۹۸ - .

ص: ۱۰۴

تهذیب الأحکام نیز از سماعه همانند این حدیث را روایت کرده است - . التهذیب ۱: ۲۳۵ - .

**[ترجمه]

«۱۲»

كا، الكافي الْعِدَّةُ عَنِ الْبَرْقِيِّ عَنْ مَنْصُورِ بْنِ الْعَبَّاسِ عَنْ عَمْرِو بْنِ سَعِيدٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ صَدَقَةَ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي الْحَسَنِ الْأَوَّلِ عليه السلام أَ سَلَّمَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فِي الرَّكْعَتَيْنِ الْأَوَّلَتَيْنِ فَقَالَ نَعَمْ قُلْتُ وَ حَالُهُ حَالُهُ قَالَ إِنَّمَا أَرَادَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ أَنْ يُفَقِّهَهُمْ (۲).

**[ترجمه]کافی: از حسن بن صدقه روایت شده که وی گفت: به امام کاظم علیه السلام عرض کردم: آیا رسول خدا صلّی الله علیه و آله در دو رکعت اول سلام گفت؟ ایشان فرمود: بله. عرض کردم: در حالی که حال و آن است (یعنی در رتبه و جایگاه پیامبری است؟ فرمود: فقط خداوند عزّ و جلّ می‌خواست به آنان بیاموزد - . فروع کافی ۱: ۹۹ - .

**[ترجمه]

«۱۳»

كا، الكافي مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنِ ابْنِ عِيسَى عَنْ عَلِيِّ بْنِ النُّعْمَانِ عَنْ سَعِيدٍ الْأَعْرَجِ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام يَقُولُ صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله ثُمَّ سَلَّمَ فِي رَكْعَتَيْنِ فَسَأَلَهُ مَنْ خَلْفَهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله أَ حَدَثَ فِي الصَّلَاةِ شَيْ ءٌ قَالَ

وَ مَا ذَاکَ قَالُوا إِنَّمَا صَلَّیْتَ رَکْعَتَیْنِ فَقَالَ أَ کَذَاکَ یَا ذَا الْیَدَیْنِ وَ کَانَ یُدْعَی ذَا الشِّمَالَیْنِ فَقَالَ نَعَمْ فَبَنَی عَلَی صَلَاتِهِ فَأَتَمَّ الصَّلَاةَ أَرْبَعاً وَ قَالَ إِنَّ اللَّهَ هُوَ الَّذِی أَنْسَاهُ رَحْمَةً لِلْأُمَّةِ أَ لَا تَرَی لَوْ أَنَّ رَجُلًا صَنَعَ هَذَا لَعُیِّرَ وَ قِیلَ مَا تُقْبَلُ صَلَاتُکَ فَمَنْ دَخَلَ عَلَیْهِ الْیَوْمَ ذَاکَ قَالَ قَدْ سَنَّ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ صَارَتْ أُسْوَةً وَ سَجَدَ سَجْدَتَیْنِ لِمَکَانِ الْکَلَامِ (۳).

**[ترجمه]کافی: از امام جعفر صادق علیه السلام روایت شده که ایشان فرمود: رسول خدا صلّی الله علیه و آله نماز به جا آورد و در رکعت دوم سلام گفت. کسانی که پشت حضرت بودند از ایشان پرسیدند: ای رسول خدا! آیا در نماز تغییری داده شده؟ فرمود: چطور؟! عرض کردند: فقط دو رکعت خواندید. فرمود: آیا این‌چنین است ای ذو الیدین؟ (او به ذو الشمالین معروف بود.) وی عرض کرد: بله. آن‌گاه پیامبر صلّی الله علیه و آله ادامه نمازش را خواند و چهار رکعت را کامل کرد. امام علیه السلام سپس فرمود: این خداوند بود که حضرت را به فراموشی انداخت تا رحمتی از برای امت شود، مگر ندیده‌ای وقتی کسی چنین کاری می‌کند او را سرزنش می‌کنند و می‌گویند: نمازت پذیرفته نیست؟ این‌چنین اگر روزی برای کسی این اتفاق بیافتد می‌گوید: رسول خدا صلّی الله علیه و آله در این باره سنتی نهاده که الگو شده و ایشان به جای کلام دو سجده به جا آورد - . فروع کافی ۱: ۹۹ - .

**[ترجمه]

«۱۴»

ن، عیون أخبار الرضا علیه السلام تَمِیمٌ الْقُرَشِیُّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عَلِیٍّ الْأَنْصَارِیِّ عَنِ الْهَرَوِیِّ قَالَ: قُلْتُ لِلرِّضَا علیه السلام یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ إِنَّ فِی الْکُوفَةِ (۴) قَوْماً یَزْعُمُونَ أَنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله لَمْ یَقَعْ عَلَیْهِ السَّهْوُ فِی صَلَاتِهِ فَقَالَ کَذَبُوا لَعَنَهُمُ اللَّهُ إِنَّ الَّذِی لَا یَسْهُو هُوَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْخَبَرَ (۵).

**[ترجمه]عیون أخبار الرضا علیه السلام : از هِرَوی روایت شده که وی گفت: به امام رضا علیه السلام عرض کردم: ای پسر رسول خدا! گروهی در کوفه می‌پندارند پیامبر صلّی الله علیه و آله در نماز خود به سهو دچار نشده. ایشان فرمود: دروغ می... گویند خدا لعنتشان کند، کسی که سهو نمی‌کند فقط خداوند است که هیچ خدایی جز او نیست - . عیون الأخبار: ۳۲۶ - .

**[ترجمه]

«۱۵»

سن، المحاسن جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ الْأَشْعَثِ عَنِ ابْنِ الْقَدَّاحِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِیهِ عَلَیْهِمُ السَّلَامُ قَالَ: صَلَّی النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله صَلَاةً وَ جَهَرَ فِیهَا بِالْقِرَاءَةِ فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ لِأَصْحَابِهِ هَلْ أَسْقَطْتُ شَیْئاً فِی الْقُرْآنِ (۶) قَالَ فَسَکَتَ الْقَوْمُ فَقَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله أَ فِیکُمْ أُبَیُّ بْنُ کَعْبٍ فَقَالُوا نَعَمْ فَقَالَ هَلْ أَسْقَطْتُ فِیهَا بِشَیْ ءٍ قَالَ نَعَمْ یَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّهُ کَانَ کَذَا وَ کَذَا فَغَضِبَ صلی الله علیه و آله ثُمَّ قَالَ مَا بَالُ أَقْوَامٍ یُتْلَی عَلَیْهِمْ کِتَابُ اللَّهِ فَلَا یَدْرُونَ مَا یُتْلَی عَلَیْهِمْ

۱- التهذیب ۱: ۲۳۵.

۲- فروع الکافی ۱: ۹۹.

۳- فروع الکافی ۱: ۹۹.

۴- فی المصدر: فی سواد الکوفه.

۵- عیون الأخبار: ۳۲۶.

۶- فی المصدر: هل أسقطت شیئا فی القراءه؟.

مِنْهُ وَ لَا مَا يُتْرَكُ هَكَذَا هَلَكَتْ بَنُو إِسْرَائِيلَ حَضَرَتْ أَبْدَانُهُمْ وَ غَابَتْ قُلُوبُهُمْ وَ لَا يَقْبَلُ اللَّهُ صَلَاةَ عَبْدٍ لَا يَحْضُرُ قَلْبُهُ مَعَ بَدَنِهِ (۱).

**[ترجمه]المحاسن: از امام جعفر صادق علیه السلام روایت شده که ایشان فرمود: روزی پیامبر صلّی الله علیه و آله نماز خواند و قرائت به جهر کرد. وقتی نماز را به پایان رساند به اصحاب خود فرمود: آیا چیزی از قرآن را جا انداختم؟ همه سکوت کردند. پیامبر صلّی الله علیه و آله فرمود: آیا اُبَیّ بن کعب در میان شماست؟ عرض کردند: بله. فرمود: آیا چیزی را جا انداختم؟ وی عرض کرد: بله ای رسول خدا! و توضیح داد. در آن دم پیامبر صلّی الله علیه و آله خشمگین شد و فرمود: چه می‌پندارند قومی که وقتی کتاب خدا بر آنان تلاوت می‌شود نمی‌دانند چه بر آن‌ها تلاوت شده

ص: ۱۰۵

و چه وانهاده شده؟! بنی اسرائیل همین طور هلاک شدند، تن‌هایشان حاضر بود و دل‌هایشان غایب، خداوند نماز بنده‌ای را که دلش همراه تنش حضور ندارد نمی‌پذیرد - . المحاسن: ۲۶۰- ۲۶۱ - .

**[ترجمه]

أقول

فی هذا الحدیث مع ضعف سنده إشکال من حیث اشتماله علی التعبیر بأمر مشترک (۲) إلا أن یقال إنه صلی الله علیه و آله إنما فعل ذلک عمدا لینبههم علی غفلتهم و کان ذلک لجواز الاکتفاء ببعض السوره (۳) کما ذهب إلیه کثیر من أصحابنا أو لأن الله تعالی أمره بذلک فی خصوص تلک الصلاه لتلک المصلحه و القرینه علیه ابتداؤه صلی الله علیه و آله بالسؤال أو یقال إنما کان الاعتراض علی اتفاقهم علی الغفله و استمرارهم علیها.

**[ترجمه]می‌گویم: در این حدیث افزون بر ضعف سند ایرادی هست، چراکه مضمونی دال بر سرزنش به خاطر امری مشترک دارد؛ مگر این‌که گفته شود پیامبر صلّی الله علیه و آله عمدا چنین کرده تا آنان را بر غفلتشان هشدار دهد و این به سبب جواز اکتفاء به قرائت بخشی از سوره بوده است، همچنان که بسیاری از یارانمان معتقدند. و یا خداوند متعال به خاطر آن مصلحت حضرت را در خصوص آن نماز به این کار امر کرده، به این قرینه که حضرت خود ابتدای به سوال کرده، و یا گفته شود این کار اعتراضی بر این بوده که آنان همه در غفلت بوده‌اند و در غفلت باقی مانده‌اند.

**[ترجمه]

«۱۶»

یر، بصائر الدرجات الْحُسَیْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنِ الْمُعَلَّی عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ إِدْرِیسَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ عَنِ الْمُفَضَّلِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: یَا مُفَضَّلُ إِنَّ اللَّهَ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی جَعَلَ لِلنَّبِیِّ صلی الله علیه و آله خَمْسَهَ أَرْوَاحٍ رُوحَ الْحَیَاهِ فِیهِ دَبَّ وَ دَرَجَ (۴) وَ رُوحَ الْقُوَّهِ فِیهِ نَهَضَ وَ جَاهَدَ وَ رُوحَ الشَّهْوَهِ فِیهِ أَکَلَ وَ شَرِبَ وَ أَتَی النِّسَاءَ مِنَ الْحَلَالِ وَ رُوحَ الْإِیمَانِ فِیهِ أَمَرَ وَ عَدَلَ وَ رُوحَ

الْقُدُسِ فِيهِ حَمَلَ النُّبُوَّهَ فَإِذَا قُبِضَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله انْتَقَلَ رُوحُ الْقُدُسِ فَصَارَ فِی الْإِمَامِ وَ رُوحُ الْقُدُسِ لَا یَنَامُ وَ لَا یَغْفُلُ وَ لَا یَلْهُو وَ لَا یَسْهُو وَ الْأَرْبَعَهُ الْأَرْوَاحِ تَنَامُ وَ تَلْهُو وَ تَغْفُلُ وَ تَسْهُو وَ رُوحُ الْقُدُسِ ثَابِتٌ یَرَی بِهِ مَا فِی شَرْقِ الْأَرْضِ وَ غَرْبِهَا وَ بَرِّهَا وَ بَحْرِهَا قُلْتُ جُعِلْتُ فِدَاکَ یَتَنَاوَلُ الْإِمَامُ مَا بِبَغْدَادَ بِیَدِهِ قَالَ نَعَمْ وَ مَا دُونَ الْعَرْشِ (۵).

ختص، الإختصاص سعد عن إسماعیل بن محمد البصری عن عبد الله بن إدریس مثله أقول سیأتی أخبار کثیره فی أن روح القدس لا یلهو و لا یسهو و لا یلعب.

**[ترجمه]بصائر الدرجات: از مفضّل روایت شده که وی گفت: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: ای مفضّل! خداوند تبارک و تعالی از برای پیامبر صلّی الله علیه و آله پنج روح قرار داد: روح حیات که در آن می‌رفت و می‌آمد، روح قوّت که در آن برمی‌خاست و جهاد می‌کرد، روح شهوت که در آن می‌خورد و می‌آشامید و نزد زنان حلال می‌رفت، روح ایمان که در آن دستور می‌داد و عدالت می‌ورزید، و روح القُدُس که در آن نبوت را حمل می‌کرد. وقتی پیامبر صلّی الله علیه و آله درگذشت روح القُدُس منتقل شد و در امام جای گرفت، روح القُدُس نه می‌خوابد و نه غافل می‌شود و نه لهو می‌کند و نه سهو می‌نماید، حال آن‌که آن چهار روح می‌خوابند و لهو می‌کنند و غافل می‌شوند و سهو می‌نمایند، اما روح القُدُس ثابت است و با آن، هر آن‌چه در شرق و غرب و خشکی و دریای زمین هست دیده می‌شود. راوی می‌گوید: عرض کردم: فدایت شوم! آیا امام چیزی را که در بغداد است با دست برمی‌دارد؟ فرمود: بله و نیز همه آن‌چه را که به زیر عرش است - . بصائر الدرجات: ۱۳۴ - .

الإختصاص نیز از عبدالله بن ادریس همانند این حدیث را روایت کرده است.

می‌گویم: در این باره که روح القُدُس لهو و سهو و لعب نمی‌کند اخبار بسیاری خواهد آمد.

**[ترجمه]

«۱۷»

یه، من لا یحضر الفقیه الْحَسَنُ بْنُ مَحْبُوبٍ عَنِ الرِّبَاطِیِّ عَنْ سَعِیدٍ الْأَعْرَجِ قَالَ سَمِعْتُ

ص: ۱۰۶

۱- المحاسن: ۲۶۰ و ۲۶۱.

۲- و هو النسیان.

۳- و قد یمکن أن یقال: إنّه قرأ سوره بتمامها، و آیات من سوره اخری.

۴- دب: مشی علی الیدین و الرجلین درج: مشی. یقال: هو أکذب من دب و درج أی أکذب الاحیاء و الأموات.

۵- بصائر الدرجات: ۱۳۴.

أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام یَقُولُ إِنَّ اللَّهَ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی أَنَامَ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله عَنْ صَلَاهِ الْفَجْرِ حَتَّی طَلَعَتِ الشَّمْسُ ثُمَّ قَامَ فَبَدَأَ فَصَلَّی الرَّکْعَتَیْنِ اللَّتَیْنِ قَبْلَ الْفَجْرِ ثُمَّ صَلَّی الْفَجْرَ وَ أَسْهَاهُ فِی صَلَاتِهِ فَسَلَّمَ فِی الرَّکْعَتَیْنِ ثُمَّ وَصَفَ مَا قَالَهُ ذُو الشِّمَالَیْنِ وَ إِنَّمَا فَعَلَ ذَلِکَ بِهِ رَحْمَهً لِهَذِهِ الْأُمَّهِ لِئَلَّا یُعَیَّرَ الرَّجُلُ الْمُسْلِمُ إِذَا هُوَ نَامَ عَنْ صَلَاتِهِ أَوْ سَهَا فِیهَا فَقَالَ قَدْ أَصَابَ ذَلِکَ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله (۱).

أقول: قال الشهید رحمه الله فی الذکری

رَوَی زُرَارَهُ فِی الصَّحِیحِ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِذَا دَخَلَ وَقْتُ صَلَاهٍ مَکْتُوبَهٍ فَلَا صَلَاهَ نَافِلَهً حَتَّی یُبْدَأَ بِالْمَکْتُوبَهِ قَالَ فَقَدِمْتُ الْکُوفَهَ فَأَخْبَرْتُ الْحَکَمَ بْنَ عُتَیْبَهَ وَ أَصْحَابَهُ فَقَبِلُوا ذَلِکَ مِنِّی فَلَمَّا کَانَ فِی الْقَابِلِ لَقِیتُ أَبَا جَعْفَرٍ علیه السلام فَحَدَّثَنِی أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله عَرَّسَ فِی بَعْضِ أَسْفَارِهِ وَ قَالَ مَنْ یَکْلَؤُنَا (۲) فَقَالَ بِلَالٌ أَنَا فَنَامَ بِلَالٌ وَ نَامُوا حَتَّی طَلَعَتِ الشَّمْسُ فَقَالَ یَا بِلَالُ مَا أَرْقَدَکَ فَقَالَ یَا رَسُولَ اللَّهِ أَخَذَ بِنَفْسِیَ الَّذِی أَخَذَ بِأَنْفَاسِکُمْ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قُومُوا فَتَحَوَّلُوا عَنْ مَکَانِکُمُ الَّذِی أَصَابَکُمْ فِیهِ الْغَفْلَهُ وَ قَالَ یَا بِلَالُ أَذِّنْ فَأَذَّنَ فَصَلَّی رَسُولُ اللَّهِ رَکْعَتَیِ الْفَجْرِ وَ أَمَرَ أَصْحَابَهُ فَصَلَّوْا رَکْعَتَیِ الْفَجْرِ ثُمَّ قَامَ فَصَلَّی بِهِمُ الصُّبْحَ ثُمَّ قَالَ مَنْ نَسِیَ شَیْئاً مِنَ الصَّلَاهِ فَلْیُصَلِّهَا إِذَا ذَکَرَهَا فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ یَقُولُ وَ أَقِمِ الصَّلاهَ لِذِکْرِی (۳) قَالَ زُرَارَهُ فَحَمَلْتُ الْحَدِیثَ إِلَی الْحَکَمِ وَ أَصْحَابِهِ فَقَالَ نَقَضْتَ حَدِیثَکَ الْأَوَّلَ فَقَدِمْتُ عَلَی أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام فَأَخْبَرْتُهُ بِمَا قَالَ الْقَوْمُ فَقَالَ یَا زُرَارَهُ أَلَّا أَخْبَرْتَهُمْ أَنَّهُ قَدْ فَاتَ الْوَقْتَانِ جَمِیعاً وَ أَنَّ ذَلِکَ کَانَ قَضَاءً مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله.

ثم قال الشهید رحمه الله و لم أقف علی راد لهذا الخبر من حیث توهم القدح فی العصمه

وَ قَدْ رَوَی الْعَامَّهُ عَنْ أَبِی قَتَادَهَ وَ جَمَاعَهٍ مِنَ الصَّحَابَهِ فِی هَذِهِ الصُّورَهِ أَنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله أَمَرَ بِلَالًا فَأَذَّنَ فَصَلَّی رَکْعَتَیِ الْفَجْرِ ثُمَّ أَمَرَهُ فَأَقَامَ فَصَلَّی صَلَاهَ الْفَجْرِ انْتَهَی.

(۴)

۱- من لا یحضره الفقیه: ۱۱۹.

۲- أی من یحرسنا؟.

۳- طه: ۱۴.

۴- الذکری: ۱۳۴.

و قال شيخنا البهائى قدس الله روحه بعد نقل هذا الخبر و خبر ابن سنان و ربما يظن تطرق الضعف إليهما لتضمنهما لما يوهم القدح فى العصمه لكن قال شيخنا فى الذكرى إنه لم يطلع على راد لهما من هذه الجهه و هو يعطى تجويز الأصحاب صدور ذلك و أمثاله عن المعصوم و للنظر فيه مجال واسع انتهى

**[ترجمه]من لا يحضره الفقيه: از امام جعفر صادق عليه السلام روايت شده كه ص: ۱۰۶

ايشان فرمود: خداوند تبارك و تعالى رسول خدا صلّى الله عليه و آله را هنگام نماز صبح به خواب برد تا اين‌كه خورشيد طلوع كرد. آن‌گاه حضرت برخاست و شروع كرد و همان دو ركعت نمازِ پيش از فجر را خواند و سپس نماز فجر را به جا آورد. نيز خداوند متعال حضرت را در نمازش به سهو انداخت و ايشان در ركعت دوم سلام گفت. امام صادق عليه السلام در ادامه سخن ذو الشمالين را نقل كرد و سپس فرمود: خداوند تنها از آن رو با پيامبر صلّى الله عليه و آله چنين كرد كه رحمتى از براى اين امت باشد تا انسان مسلمان وقتى هنگام نماز خواب مى‌ماند و يا در نماز سهو مى‌كند سرزنش نشود. و اين گونه بگويند كه رسول خدا (كه پيامبر بود) نيز دچار چنين چيزى شد - . من لا يحضره الفقيه: ۱۱۹ - .

مى‌گويم: شهيد در الذكرى مى‌گويد:

زراره در روايت صحيح از امام محمد باقر عليه السلام روايت كرده كه ايشان فرمود: رسول خدا صلّى الله عليه و آله فرمود: چون هنگام نماز واجب سر مى‌رسد، جاى نماز نافله نيست تا آن‌گاه كه ابتدا واجب به جا آورده شود. زراره مى‌گويد: من به كوفه رفتم و حَكَم بن عُتَيبه و يارانش را از اين حديث آگاه كردم و آنان از من پذيرفتند. سال بعد امام محمد باقر عليه السلام را ديدم و ايشان برايم نقل كرد كه رسول خدا صلّى الله عليه و آله در يكى از سفرهايش شبى در راه فرود آمد و فرمود: چه كسى برايمان نگهبانى مى‌دهد؟ بلال عرض كرد: من! آنان خوابيدند و بلال هم به خواب رفت تا اين‌كه خورشيد طلوع كرد. پيامبر صلّى الله عليه و آله فرمود: اى بلال! چرا خوابت برد؟! عرض كرد: اى رسول خدا! همان كسى كه جان‌هاى شما را گرفت جان مرا نيز گرفت. رسول خدا صلّى الله عليه و آله فرمود: برخيزيد و از مكانى كه در آن دچار غفلت شده‌ايد جا به جا شويد. سپس فرمود: اى بلال! اذان بگو. او اذان گفت و رسول خدا صلّى الله عليه و آله دو ركعت نماز فجر را خواند و به اصحاب دستور داد تا دو ركعت فجر رابخوانند. پس از آن برخاست و پيشاپيش آنان نماز صبح را به جا آورد. سپس فرمود: هر كس چيزى از نماز را فراموش كرد بايد وقتى آن را به ياد آورد بخواند، خداوند عزّ و جلّ مى‌فرمايد: «وَ أَقِمِ الصَّلاةَ لِذِكْرِي» - . طه / ۱۴ - {و به ياد من نماز برپا دار.} زراره مى‌گويد: من اين حديث را براى حَكَم و يارانش بازگفتم. او گفت: تو حديث نخستت را نقض كردى! من خدمت امام محمد باقر عليه السلام رفتم و ايشان را از سخن آن قوم خبر دادم. حضرت فرمود: اى زراره! آيا آنان را آگاه نكردى كه در آن مورد وقت هر دو نماز گذشته بود و آن اداى قضاء از جانب رسول خدا صلّى الله عليه و آله بود؟

شهيد سپس مى‌گويد: نديده‌ام كسى بدين خاطر كه اين خبر، توهّم خلل در عصمت ايجاد مى‌كند، آن را رد كرده باشد.

عامه نيز از ابى قتاده و جمعى از ياران او خبر را به اين شكل روايت كرده‌اند: پيامبر صلّى الله عليه و آله به بلال امر كرد و او اذان گفت، آن‌گاه حضرت دو ركعت نماز فجر را خواند. سپس به بلال امر كرد و او اقامه گفت، آن‌گاه حضرت نماز فجر را

خواند - . الذکری: ۱۳۴ - .

ص: ۱۰۷

شیخ ما بهایی پس از نقل این خبر و خبر ابن سنان می گوید: چه بسا پنداشته شود که در این دو خبر ضعف راه دارد، زیرا مضمونی دال بر خلل در عصمت دارد. اما شیخ ما در الذکری گفته کسی را ندیده است از این جهت این دو خبر را رد کرده باشد، کلام ایشان (مرحوم شهید) این را می رساند که اصحاب ما صدور این گونه چیزها و مانند آن را بر معصوم جایز می دانند لکن برای اشکال و نظر در کلام ایشان مجالی واسع است .

**[ترجمه]

تبیین

اعلم بعد ما أحطت خبرا بما أسلفناه من الأخبار و الأقوال أنا قد قدمنا القول فی عصمه الأنبیاء صلوات الله علیهم فی کتاب النبوه و ذکرت هناک أن أصحابنا الإمامیه أجمعوا علی عصمه الأنبیاء و الأئمه صلوات الله علیهم من الذنوب الصغیره و الکبیره عمدا و خطأ و نسیانا قبل النبوه و الإمامه و بعدهما بل من وقت ولادتهم إلی أن یلقوا الله سبحانه و لم یخالف فیه إلا الصدوق محمد بن بابویه و شیخه ابن الولید قدس الله روحهما فجوزا الإسهاء من الله تعالی لا السهو الذی یکون من الشیطان و لعل خروجهما لا یخل بالإجماع لکونهما معروفی النسب و أما السهو فی غیر ما یتعلق بالواجبات و المحرمات کالمباحات و المکروهات فظاهر أکثر أصحابنا أیضا الإجماع علی عدم صدوره عنهم و یدل علی جمله ذلک کونه سببا لتنفیر الخلق منهم و لما عرفت من بعض الآیات و الأخبار فی ذلک لا سیما فی أقوالهم علیهم السلام لقوله تعالی وَ ما یَنْطِقُ عَنِ الْهَوی إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْیٌ یُوحی (۱) و قوله تعالی إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا ما یُوحی إِلَیَّ (۲) و لعموم ما دل علی التأسی بهم علیهم السلام فی جمیع أقوالهم و أفعالهم و ما ورد فی وجوب متابعتهم و فی الخبر المشهور عن الرضا علیه السلام فی وصف الإمام فهو معصوم مؤید موفق مسدد قد أمن من الخطإ و الزلل و العثار

وَ سَیَأْتِی فِی تَفْسِیرِ النُّعْمَانِیِّ فِی کِتَابِ الْقُرْآنِ بِإِسْنَادِهِ عَنْ إِسْمَاعِیلَ بْنِ جَابِرٍ عَنِ الصَّادِقِ علیه السلام عَنْ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام فِی بَیَانِ صِفَاتِ الْإِمَامِ قَالَ: فَمِنْهَا أَنْ یُعْلَمَ الْإِمَامُ الْمُتَوَلِّی عَلَیْهِ أَنَّهُ مَعْصُومٌ مِنَ الذُّنُوبِ کُلِّهَا صَغِیرِهَا وَ کَبِیرِهَا لَا

ص: ۱۰۸

۱- النجم: ۳ و ۴.

۲- الأنعام: ۵۰.

يَزِلَّ فِي الْفُتْيَا وَ لَا يُخْطِئُ فِي الْجَوَابِ وَ لَا يَسْهُو وَ لَا يَنْسَى وَ لَا يَلْهُو بِشَيْ ءٍ (۱) مِنْ أَمْرِ الدُّنْيَا وَ سَاقَ الْحَدِيثَ الطَّوِيلَ إِلَى أَنْ قَالَ وَ عَدَلُوا عَنْ أَخْذِ الْأَحْكَامِ مِنْ أَهْلِهَا مِمَّنْ فَرَضَ اللَّهُ طَاعَتَهُمْ (۲) مِمَّنْ لَا يَزِلُّ وَ لَا يُخْطِئُ وَ لَا يَنْسَى (۳).

و غيرها من الأخبار الداله بفحاويها على تنزههم عنها و كيف يسهو فى صلاته من كان يرى من خلفه كما يرى من بين يديه و لم يغير النوم منه شيئا و يعلم ما يقع فى شرق الأرض و غربها و يكون استغراقه فى الصلاه بحيث لا يشعر بسقوط الرداء عنه و لا ما يقع عليه.

و قال المحقق الطوسى رحمه الله فى التجريد و يجب فى النبى صلى الله عليه و آله العصمه ليحصل الوثوق فيحصل الغرض و لوجوب متابعته و ضدها و للإنكار عليه و كمال العقل و الذكاء و الفطنه و قوه الرأى و عدم السهو و كلما ينفر عنه من دناءه الآباء و عهر (۴) الأمهات و الفظاظه و الغلظ و الأبنه و شبهها و الأكل على الطريق و شبهه. (۵) و قال العلامه الحلى قدس الله روحه فى شرح الكلام الأخير أى يجب فى النبى كمال العقل و هو ظاهر و أن يكون فى غايه الذكاء و الفطنه و قوه الرأى بحيث لا يكون ضعيف الرأى مترددا فى الأمور متحيرا لأن ذلك من أعظم المنفرات عنه و أن لا يصح عليه السهو لئلا يسهو عن بعض ما أمر بتبليغه و أن يكون منزها عن دناءه الآباء و عهر الأمهات لأن ذلك منفر عنه و أن يكون منزها عن الفظاظه و الغلظه لئلا تحصل النفره عنه و أن يكون منزها عن الأمراض المنفره نحو الأبنه و سلس الريح و الجذام و البرص و عن كثير من المباحات الصارفه عن القبول منه القادحه فى تعظيمه نحو الأكل على الطريق و غير ذلك لأن كل ذلك مما ينفر عنه فيكون منافيا للغرض من البعثه انتهى. (۶)

۱- فى المصدر: و لا يلهوه شى ء من أمور الدنيا.

۲- فى المصدر: ممن فرض اللّه طاعته على عباده.

۳- تفسير النعمانىّ: ۷۹ و ۱۲۴.

۴- العهر: الزناء و الفجور.

۵- شرح التجريد: ۱۹۵.

۶- شرح التجريد: ۱۹۵.

و قال المحقق رحمه الله فی النافع و الحق رفع منصب الإمامه عن السهو فی العباده. (۱) و قال الشیخ المفید نور الله ضریحه فیما وصل إلینا من شرحه علی عقائد الصدوق رضی الله عنه فأما نص أبی جعفر رحمه الله بالغلو علی من نسب مشایخ القمیین و علمائهم إلی التقصیر فلیس نسبه هؤلاء القوم إلی التقصیر علامه علی غلو الناس إذا و فی جمله المشار إلیهم بالشیخوخیه و العلم من کان مقصرا و إنما یجب الحکم بالغلو علی من نسب المحققین إلی التقصیر سواء کانوا من أهل قم أو غیرها من البلاد و سائر الناس و قد سمعنا حکایه ظاهره عن أبی جعفر محمد بن الحسن بن الولید رحمه الله لم نجد لها دافعا فی التقصیر و هی ما حکی عنه أنه قال أول درجه فی الغلو نفی السهو عن النبی صلی الله علیه و آله و الإمام علیه السلام فإن صحت هذه الحکایه عنه فهو مقصر مع أنه من علماء القمیین و مشیختهم انتهی کلامه زاد الله إکرامه. (۲) و قال العلامه رحمه الله فی المنتهی فی مسأله التکبیر فی سجدتی السهو احتج المخالف بما

رَوَاهُ أَبُو هُرَیْرَهَ عَنِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله قَالَ: ثُمَّ کَبَّرَ وَ سَجَدَ.

و الجواب هذا الحدیث عندنا باطل لاستحاله السهو علی النبی صلی الله علیه و آله. (۳) و قال فی مسأله أخری قال الشیخ و قول مالک باطل لاستحاله السهو علی النبی صلی الله علیه و آله. (۴) و قال الشهید رحمه الله فی الذکری و خبر ذی الیدین متروک بین الإمامیه لقیام الدلیل العقلی علی عصمه النبی صلی الله علیه و آله عن السهو لم یصر إلی ذلک غیر ابن بابویه. (۵)

۱- النافع: ۴۵.

۲- النافع: ۴۵. تصحیح الاعتقادات: ۶۵ و ۶۶.

۳- منتهی المطلب ۱: ۴۱۸.

۴- منتهی المطلب ۱: ۴۱۹.

۵- الذکری: ۲۱۵.

فإذا عرفت ذلک فلنتکلم فیما تقدم من الأخبار فإنها مع کثرتها مشتمله علی سهو النبی صلی الله علیه و آله فحملها الأکثر علی التقیه لاشتهارها بین العامه و بعضهم طرحها لاختلافها و مخالفتها لأصول المذهب من حیث ترک النبی صلی الله علیه و آله الصلاه الواجبه و إن کان سهوا و إخباره بالکذب فی قوله کل ذلک لم یکن علی ما رواه المخالفون و عدم الإعاده مع التکلم فیها عمدا و فی بعضها مع الاستدبار علی ما رووه و لمخالفتها لموثقه

ابْنِ بُکَیْرٍ أَنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله لَمْ یَسْجُدْ لِلسَّهْوِ قَطُّ.

و حملها علی أنه صلی الله علیه و آله إنما فعل ذلک عمدا بأمره تعالی لتعلیم الأمه أو لبعض المصالح بعید و کذا حمل الکلام علی الإشاره أبعد.

قال العلامه رحمه الله فی المنتهی و التذکره بعد إیراد الخبر الذی رواه المخالفون عن أبی هریره فی قضیه ذی الیدین و الجواب أن هذا الحدیث مردود من وجوه:

أحدها أنه یتضمن إثبات السهو فی حق النبی صلی الله علیه و آله و هو محال عقلا و قد بینا فی کتب الکلام.

الثانی أن أبا هریره أسلم بعد أن مات ذو الیدین بسنتین فإن ذا الیدین قتل یوم بدر و ذلک بعد الهجره بسنتین و أسلم أبو هریره بعد الهجره بسبع سنین و اعترض علی هذا بأن الذی قتل یوم بدر ذو الشمالین و اسمه عبد بن (1) عمرو بن نضله الخزاعی

۱- فی المصدر: عبد بن عمر، و فی أسد الغابه ۳: ۳۳۰: عبد عمرو بن نضله الخزاعیّ، و قال فی ج ۲: ۱۴۱: ذو الشمالین و اسمه عمیر بن عبد عمرو بن نضله بن عمرو بن غبشان بن سلیم بن مالک بن أفصی بن حارثه بن عمرو بن عامر، ثمّ قال بعد کلام فی نسبه: و أسلم و شهد بدرا و قتل بها قتله أسامه الجشمی، و هذا لیس بذی الیدین الذی ذکر فی السهو فی الصلاه، لان ذا الشمالین قتل ببدر، و السهو فی الصلاه شهده أبو هریره، و کان إسلامه بعد بدر بسنین.

و ذو اليدين عاش بعد وفاه النبی صلی الله علیه و آله و مات فی أيام معاويه و قبره بذی خشب و اسمه الخرباق و الدليل عليه أن عمران بن حصين روی هذا الحديث فقال فيه فقام الخرباق فقال أ قصرت الصلاه أم نسيت يا رسول الله.

و أجيب بأن الأوزاعی روی فقال فقام ذو الشمالين فقال أ قصرت الصلاه أم نسيت يا رسول الله و ذو الشمالين قتل يوم بدر لا محاله و روی الأصحاب أن ذا اليدين كان يقال له ذو الشمالين رواه سعيد الأعرج عن أبی عبد الله عليه السلام.

الثَّالِثُ أَنَّهُ رُوِیَ فِی هَذَا الْخَبَرِ أَنَّ ذَا الْيَدَيْنِ قَالَ أَ قَصُرَتِ الصَّلَاهُ أَمْ نَسِيتَ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ كُلُّ ذَلِكَ لَمْ يَكُنْ.

وَ رُوِیَ أَنَّهُ صلی الله علیه و آله قَالَ: إِنَّمَا السَّهْوُ (۱) لَكُمْ.

وَ رُوِیَ أَنَّهُ قَالَ: لَمْ أَنْسَ وَ لَمْ تَقْصُرِ الصَّلَاهُ.

انتهی. (۲)

وَ رَوَی الْحُسَيْنُ بْنُ مَسْعُودٍ مِنْ عُلَمَاءِ الْمُخَالِفِينَ فِی شَرْحِ السُّنَّهِ، بِإِسْنَادِهِ عَنْ دَاوُدَ بْنِ الْحُصَيْنِ عَنْ أَبِی سُفْيَانَ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَهَ يَقُولُ صَلَّی رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله صَلَاهَ الْعَصْرِ فَسَلَّمَ فِی رَكْعَتَيْنِ فَقَامَ ذُو الْيَدَيْنِ فَقَالَ أَ قَصُرَتِ الصَّلَاهُ أَمْ نَسِيتَ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله كُلُّ ذَلِكَ لَمْ يَكُنْ فَقَالَ قَدْ كَانَ بَعْضُ ذَلِكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَأَقْبَلَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله عَلَی النَّاسِ فَقَالَ أَ صَدَقَ ذُو الْيَدَيْنِ فَقَالُوا نَعَمْ فَأَتَمَّ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مَا بَقِیَ مِنْ صَلَاتِهِ ثُمَّ سَجَدَ سَجْدَتَيْنِ وَ هُوَ جَالِسٌ بَعْدَ التَّسْلِيمِ.

ثم قال هذا حديث متفق علی صحته أخرجه مسلم عن قتيبه عن مالك و أخرجاه من طرق عن ابن سيرين عن أبی هريره.

وَ بِالْإِسْنَادِ عَنِ ابْنِ سِيرِينَ عَنْ أَبِی هُرَيْرَهَ قَالَ: صَلَّی بِنَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِحْدَی صَلَاتَیِ الْعَشِيِّ قَالَ ابْنُ سِيرِينَ قَدْ سَمَّاهَا أَبُو هُرَيْرَهَ وَ لَكِنْ نَسِيتُ أَنَا قَالَ فَصَلَّی بِنَا رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ سَلَّمَ فَقَامَ إِلَی خَشَبَهٍ مَعْرُوضَهٍ (۳) فِی الْمَسْجِدِ فَاتَّكَأَ عَلَيْهَا كَأَنَّهُ غَضْبَانُ وَ وَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنَی عَلَی الْيُسْرَی وَ شَبَّكَ بَيْنَ أَصَابِعِهِ وَ وَضَعَ خَدَّهُ الْأَيْمَنَ عَلَی ظَهْرِ كَفِّهِ

۱- فی المنتهی: أسهو لابين لكم.

۲- منتهی المطلب ۱: ۳۰۸، التذكره ۱: الفصل الثالث فی التروك.

۳- أی موضوعه بالعرض.

الْيُسْرَى وَ خَرَجَتِ السَّرَعَانُ مِنْ أَبْوَابِ الْمَسْجِدِ فَقَالُوا أَ قَصُرَتِ الصَّلَاةُ وَ فِي الْقَوْمِ أَبُو بَكْرٍ وَ عُمَرُ فَهَابَاهُ أَنْ يُكَلِّمَاهُ وَ فِي الْقَوْمِ رَجُلٌ فِي يَدِهِ طُولٌ يُقَالُ لَهُ ذُو الْيَدَيْنِ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَ نَسِيتَ أَمْ قَصُرَتِ الصَّلَاةُ فَقَالَ لَمْ أَنْسَ وَ لَمْ تَقْصُرْ فَقَالَ أَ كَمَا قَالَ ذُو الْيَدَيْنِ فَقَالُوا نَعَمْ فَتَقَدَّمَ فَصَلَّى مَا تَرَكَ ثُمَّ سَلَّمَ ثُمَّ كَبَّرَ وَ سَجُودُهُ مِثْلُ سُجُودِهِ أَوْ أَطْوَلُ ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ وَ كَبَّرَ ثُمَّ كَبَّرَ فَرُبَّمَا سَأَلُوهُ ثُمَّ سَلَّمَ فَيَقُولُ نُبِّئْتُ أَنَّ عِمْرَانَ بْنَ حُصَيْنٍ قَالَ ثُمَّ سَلَّمَ.

هذا حديث متفق على صحته أخرجه مسلم عن عمرو الناقد و غيره عن ابن عيينه عن أيوب عن ابن سيرين.

و قوله خرجت السرعان هم المنصرفون عن الصلاه بسرعه و احتج الأوزاعى بهذا الحديث على أن كلام العمد إذا كان من مصلحه الصلاه لا يبطل الصلاه لأن ذا اليدين تكلم عامدا فكلم النبى صلى الله عليه و آله القوم عامدا و القوم أجابوا رسول الله صلى الله عليه و آله بنعم عامدين مع علمهم بأنهم لم يتموا الصلاه و من ذهب إلى أن غير كلام الناسى يبطل الصلاه زعم أن هذا كان قبل تحريم الكلام فى الصلاه ثم نسخ و لا وجه لهذا الكلام من حيث إن تحريم الكلام فى الصلاه كان بمكه و حدوث هذا الأمر إنما كان بالمدينه لأن راويه أبو هريره و هو متأخر الإسلام و قد رواه عمران بن حصين و هجرته متأخره فأما كلام القوم فروى عن ابن سيرين أنهم أومئوا أى نعم و لو صح أنهم قالوا بألسنتهم فكان ذلك جوابا لرسول الله صلى الله عليه و آله و إجابه الرسول لا يبطل الصلاه و أما ذو اليدين فكلامه كان على تقدير النسخ و قصر الصلاه و كان الزمان زمان نسخ فكان كلامه على هذا التوهم فى حكم كلام الناسى و كلام رسول الله صلى الله عليه و آله جرى على أنه أكمل الصلاه فكان فى حكم الناسى و قوله لم أنس دليل على أن من قال ناسيا لم أفعل كذا و كان فعل لا يعد كاذبا لأن الخطأ و النسيان عن الإنسان مرفوع. و بسند آخر

عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ أَنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه و آله صَلَّى الْعَصْرَ فَسَلَّمَ فِي ثَلَاثِ رَكَعَاتٍ ثُمَّ دَخَلَ مَنْزِلَهُ فَقَامَ إِلَيْهِ رَجُلٌ يُقَالُ لَهُ الْخِرْبَاقُ وَ كَانَ فِي يَدِهِ طُولٌ فَقَالَ أَ قَصُرَتِ الصَّلَاةُ فَخَرَجَ مُغْضَباً يَجُرُّ رِدَاءَهُ فَقَالَ أَ صَدَقَ هَذَا قَالُوا نَعَمْ فَصَلَّى رَكْعَةً ثُمَّ سَلَّمَ

ثُمَّ سَجَدَ سَجْدَتَيْنِ ثُمَّ سَلَّمَ.

و لم يذكروا التشهد و فى الحديث دليل على أن من تحول عن القبله ساهيا لا إعاده عليه انتهى.

أقول: لا يخفى عليك الاختلاف الواقع بيننا و بينهم فى نقل هذا الخبر ففى أكثر أخبارنا أنها كانت صلاه الظهر و فى أكثر أخبارهم أنها كانت صلاه العصر و فى بعض أخبارهم أنه سلم عن ركعتين و فى بعضها أنه سلم عن ثلاث و فى بعضها أنه صلى الله عليه و آله دخل منزله و هو متضمن للاستدبار المبطل عندنا مطلقا و فى بعضها ما ظاهره أنه كان فى موضع الصلاه إلى غير ذلك من الاختلافات التى تضعف الاحتجاج بالخبر.

و قال الآبى فى إكمال الإكمال بعض شروح صحيح مسلم فى قوله فقام ذو اليدين و فى روايه رجل من بنى سليم و فى روايه رجل يقال له الخرباق و كان فى يده طول و فى روايه رجل بسيط اليدين قال صلى بنا رسول الله صلى الله عليه و آله صلاه العصر فسلم فى ركعتين فقام ذو اليدين و فى روايه صلاه الظهر.

قال المحققون هما قضيتان و فى حديث عمران بن الحصين و سلم فى ثلاث ركعات من العصر فهذه قضيه ثالثه فى يوم آخر و فى قوله كل ذلك لم يكن تأويلان أحدهما لم يكن المجموع و لا ينفى وجود أحدهما.

و الثانى و هو الصواب لم يكن ذاك و لا ذا فى ظنى بل ظنى أنى أكملت الصلاه أربعا ثم قال و هذا يدل على جواز النسيان فى الأفعال و العبادات على الأنبياء و أنهم لا يقرون عليه و نقلوا عن الزهرى أن ذا اليدين قتل يوم بدر و أن قصته فى الصلاه كانت قبل بدر قالوا و لا يمنع من هذا كون أبى هريره رواه و هو متأخر الإسلام عن بدر لأن الصحابى قد يروى ما لا يحضره بأن يسمعه من النبى صلى الله عليه و آله أو صحابى آخر. (1) ثم أطال الكلام فى ذلك إلى أن قال و أما قولهم إن ذا اليدين قتل يوم بدر فغلط و إنما المقتول يوم بدر ذو الشمالين و لسنا ندافعهم أن ذا الشمالين قتل يوم بدر لأن ابن إسحاق و غيره من أهل السير ذكروه فيمن قتل يوم بدر قال ابن إسحاق ذو

۱- لكن حديثه حيث روى مفصلا كما مرّ عن ابن سيرين آنفا نص على حضوره عند النبيّ حيث يقول فقام الى خشبه معروضه فى المسجد فاتكأ عليها كانه غضبان و وضع يده اليمنى على اليسرى إلخ أ فلا تراه كيف يتورع فى نقل الحالات لئلا يفوته الأمانه فى الحديث؟!.

الشـمالين هو عمير بن عمرو بن غيشان من خزاعه قال أبو عمرو فـذو اليـدين غير ذى الشـمالين المقتول ببـدر بـدليل حضور أبى هريره و ما ذكرنا من قصه ذى اليدين أن المتكلم رجل من بنى سليم كما ذكره مسلم و فى روايه ابن الحصين اسمه الخرباق فذو اليدين الذى شهد السهو سلمى و ذو اليدين المقتول ببدر خزاعى يخالفه فى الاسم و النسب. (۱) انتهى و قال القاضى عياض فى كتاب الشـفاء اعلم أن الطوارى من التغييرات و الآفات على آحاد البشـر لا تخلو أن تطرأ على جسـمه أو على حواسه بغير قصد و اختيار كالأمراض و الأسقام أو بقصد و اختيار و كله فى الحقيقه عمل و فعل و لكن جرى رسم المشايخ بتفصيله إلى ثلاثه أنواع عقـد بـالقلب و قول باللسـان و عمـل بـالجوارح و جميع البشـر تطرأ عليهم الآفـات و التغييرات بالاختيـار و بغير الاختيار فى هـذه الوجوه كلها و النبى صـلى الله عليه و آله و إن كان من البشر و يجوز على جبلته صلى الله عليه و آله ما يجوز على جبله البشر فقد قـامت البراهين القـاطعه و تمت كلمه الإجمـاع على خروجه عنهم و تنزيهه عن كثير من الآفات التى تقع على الاختيار و على غير الاختيار فأما حكم عقد قلب النبى صـلى الله عليه و آله من وقت نبوته فاعلم أن ما تعلق منه بطريق التوحيد و العلم بالله و صفاته و الإيمـان به و بما أوحى إليه فعلى غايه المعرفه و وضوح العلم و اليقين و الانتفاء عن الجهل بشـى ء من ذلك أو الشك أو الريب فيه و العصـمه من كل ما يضاد المعرفه بذلك و اليقين هذا ما وقع عليه إجماع المسـلمين و لا يصح بالبراهين الواضحه أن يكون فى عقود الأنبيـاء سواه. (۲) و أمـا عصـمتهم من هـذا الفن قبـل النبوه فللناس فيه خلاف و الصواب أنهم معصومون قبل النبوه من الجهل بالله و صـفاته و الشك فى شى ء من ذلك. (۳) و أما ما عـدا هذا الباب من عقود قلوبهم فجماعها أنها مملوه علما و يقينا على الجمله و أنها قد احتزت (۴) من المعرفه بأمور الدين و الدنيا ما لا شى ء فوقه (۵) و اعلم أن الأمه مجمعه على عصمه النبى صلى الله عليه و آله من الشيطان و كفايته منه لا فى جسمه بأنواع الأذى

۱- و التحقيق ان الرجل واحد و هو المقتول ببدر فراجع كتاب ابى هريره للسيّد شرف الدين ره.

۲- شرح الشفاء ۲: ۱۷۳ و ۱۷۴.

۳- شرح الشفاء ۲: ۱۹۹ و ۲۰۰.

۴- فى المصدر: قد احتوت.

۵- شرح الشفاء ۲: ۲۰۹.

و لا علی خاطره بالوساوس. (۱) و أما أقواله صلی الله علیه و آله فقامت الدلائل الواضحه بصحه المعجزه علی صدقه و أجمعت الأمه فیما کان طریقه البلاغ أنه معصوم فیه من الإخبار عن شی ء منها بخلاف ما هو به لا قصدا و لا عمدا و لا سهوا و غلطا (۲) و أما ما لیس سبیله سبیل البلاغ من الأخبار التی لا مستند لها إلی الأحکام و لا أخبار المعاد و لا تضاف إلی وحی بل فی أمور الدنیا و أحوال نفسه فالذی یجب تنزیه النبی صلی الله علیه و آله عن أن یقع خبره فی شی ء من ذلک بخلاف مخبره لا عمدا و لا سهوا و لا غلطا و أنه معصوم من ذلک فی حال رضاه و فی حال سخطه و جده و مزحه و صحته و مرضه و دلیله اتفاق جمیع السلف و إجماعهم علیه و ذلک أنا نعلم من دیدن الصحابه و عادتهم و مبادرتهم إلی تصدیق جمیع أحواله و الثقه بجمیع أخباره فی أی باب کانت و عن أی شی ء وقعت و أنه لم یکن لهم توقف و لا تردد فی شی ء منها و لا استثبات عن حاله عند ذلک هل وقع فیها سهو أم لا. (۳) و أیضا فإن الکذب متی عرف من أحد فی شی ء من الأخبار بخلاف ما هو علی أی وجه کان استریب بخبره و اتهم فی حدیثه و لم یقع قوله فی النفوس موقعا ثم قال و الصواب تنزیه النبوه عن قلیله و کثیره و سهوه و عمده إذ عمده النبوه البلاغ و الإعلام و التبیین و تجویز شی ء من هذا قادح فی ذلک مشکک.

ثم قال فإن قلت فما معنی قوله صلی الله علیه و آله فی حدیث السهو کل ذلک لم یکن فاعلم أن للعلماء فی ذلک أجوبه أما علی القول بتجویز الوهم و الغلط فیما لیس طریقه من القول البلاغ و هو الذی زیفناه فلا اعتراض بهذا الحدیث و شبهه و أما علی مذهب من یمنع السهو و النسیان فی أفعاله جمله و یری أنه فی مثل هذا عامد بصوره النسیان لیسن فهو صادق فی خبره لأنه لم ینس و لا قصرت و هو قول مرغوب عنه و أما علی إحاله السهو علیه فی الأقوال و تجویز السهو علیه فیما لیس طریقه القول ففیه أجوبه.

منها أنه صلی الله علیه و آله أخبر عن اعتقاده و ضمیره أما إنکار القصر فحق و صدق باطنا و

۱- شرح الشفاء ۲: ۲۱۳.

۲- شرح الشفاء ۲: ۲۲۲.

۳- شرح الشفاء ۲: ۲۴۲ و ۲۴۳.

ظاهرا و أما النسيان فأخبر صلى الله عليه و آله عن اعتقاده و أنه لم ينس فى ظنه فكأنه قصد بهذا الخبر عن ظنه.

و منها أن قوله لم أنس راجع إلى السلم أى إنى سلمت قصدا و سهوت عن العدد.

و منها أن المراد لم يجتمع القصر و النسيان بل كان أحدهما و مفهوم اللفظ خلافه.

و منها أن المراد ما نسيت و لكن أنسيت كما ورد فى الحديث لست أنسى و لكن أنسى.

و منها أنه نفى النسيان و هو غفله و آفه و لكنه سها و السهو إنما هو شغل بال. (١) و أما ما يتعلق بالجوارح من الأعمال فأجمع المسلمون على عصمه الأنبياء عليهم السلام من الفواحش و الكبائر الموبقات و أما الصغائر فجوزها جماعه من السلف و غيرهم على الأنبياء و ذهب طائفه أخرى إلى الوقف و ذهب طائفه أخرى من المحققين (٢) من الفقهاء و المتكلمين إلى عصمتهم من الصغائر أيضا و قال بعض أئمتنا و لا يجب على القولين أن يختلف أنهم معصومون عن تكرار الصغائر و كثرتها إذ يلحقها ذلك بالكبائر و لا فى صغيره أدت إلى إزاله الحشمه و أسقطت المروءه و أوجبت الإزراء و الخساسه فهذا أيضا مما يعصم عنه الأنبياء إجماعا و قد ذهب بعضهم إلى عصمتهم من مواقعه المكروه قصدا. (٣) و قد اختلف فى عصمتهم من المعاصى قبل النبوه فمنعها قوم (۴) و جوزها آخرون و الصحيح تنزيههم من كل عيب و عصمتهم من كل ما يوجب الريب. (۵) ثم قال هذا حكم ما يكون المخالفه فيه من الأعمال عن قصد و ما يكون بغير قصد و تعمد كالسهو و النسيان فى الوظائف الشرعيه فأحوال الأنبياء عليهم السلام فى ترك المؤاخذه به

١- شرح الشفاء ٢: ٢۴۵- ٢۵٠.

٢- و ذهبت الطائفه الإماميّه إلى ذلك.

٣- شرح الشفاء ٢: ٢۵۶- ٢۵٩.

۴- و الشيعه الإماميّه قائلون بعصمتهم عنها أيضا.

۵- شرح الشفاء ٢: ٢۶۴.

و كونه ليس بمعصيه لهم مع أممهم سواء ثم ذلك على نوعين ما طريقه البلاغ و تعليم الأمه بالفعل و ما هو خارج عن هذا مما يختص بنفسه أما الأول فحكمه عند جماعه من العلماء حكم السهو فى القول لا يجوز طروء المخالفه فيها لا عمدا و لا سهوا و اعتذروا عن أحاديث السهو بتوجيهات و إلى هذا مال أبو إسحاق و ذهب الأكثر من الفقهاء و المتكلمين إلى أن المخالفه فى الأفعال البلاغيه و الأحكام الشرعيه سهوا و عن غير قصد منه جائز عليه كما تقرر من أحاديث السهو فى الصلاه و فرقوا بين الأقوال و الأفعال فى ذلك و القائلون بتجويز ذلك يشترطون أن الرسل لا تقر على السهو و الغلط بل ينبهون عليه و يعرفون حكمه بالفور على قول بعضهم و هو الصحيح و قبل انقراضهم على قول الآخرين و أما ما ليس طريقه البلاغ و لا بيان الأحكام من أفعاله صلى الله عليه و آله و ما يختص به من أمور دينه و أذكار قلبه ما لم يفعله ليتبع فيه فالأكثر من طبقات علماء الأمه على جواز السهو و الغلط فيها على سبيل الندره و ذهبت طائفه إلى منع السهو و النسيان و الغفلات و الفترات فى حقه صلى الله عليه و آله جمله (۱) و هو مذهب جماعه المتصوفه و أصحاب علم القلوب و المقامات انتهى ملخص كلامه. (۲) و قد بسط القول فيها بما لا مزيد عليه و إنما أوردت هذه الكلمات منها لتطلع على مذاهبهم فى العصمه فإذا أحطت خبرا بما تلونا عليك فاعلم أن هذه المسأله فى غايه الإشكال لدلاله كثير من الآيات و الأخبار على صدور السهو عنهم عليهم السلام نحو قوله تعالى وَ لَقَدْ عَهِدْنا إِلى آدَمَ مِنْ قَبْلُ فَنَسِيَ وَ لَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْماً (۳) و قوله تعالى وَ اذْكُرْ رَبَّكَ إِذا نَسِيتَ (۴) و قوله تعالى فَلَمَّا بَلَغا مَجْمَعَ بَيْنِهِما نَسِيا حُوتَهُما (۵) و قوله فَإِنِّي نَسِيتُ الْحُوتَ وَ ما أَنْسانِيهُ إِلَّا الشَّيْطانُ أَنْ أَذْكُرَهُ (۶) و قوله لا تُؤاخِذْنِي بِما نَسِيتُ (۷)

۱- و إنّى ذلك ذهب أكثر الإماميّه فيه و فيما قبله.

۲- شرح الشفاء ۲: ۲۶۷- ۲۷۰.

۳- طه: ۱۱۵.

۴- الكهف: ۲۴.

۵- الكهف: ۶۱.

۶- الكهف: ۶۳.

۷- الكهف: ۷۳.

و قوله تعالى فَلا تَنْسى إِلَّا ما شاءَ اللَّهُ (۱) و ما أسلفنا من الأخبار و غيرها و إطباق الأصحاب إلا ما شذ منهم على عدم جواز السهو عليهم مع دلاله بعض الآيات و الأخبار عليه فى الجمله و شهاده بعض الدلائل الكلاميه و الأصول المبرهنه عليه مع ما عرفت فى أخبار السهو من الخلل و الاضطراب و قبول الآيات للتأويل و الله يهدى إلى سواء السبيل قال السيد المرتضى قدس الله روحه فى كتاب تنزيه الأنبياء فإن قيل ما معنى قوله لا تُؤاخِذْنِي بِما نَسِيتُ (۲) و عندكم أن النسيان لا يجوز على الأنبياء عليهم السلام.

فأجاب بأن فيه وجوها ثلاثه أحدها أنه أراد النسيان المعروف و ليس ذلك بعجب مع قصر المده فإن الإنسان ينسى ما قرب زمانه لما يعرض له من شغل القلب و غير ذلك.

و الوجه الثانى أنه أراد لا تؤاخذنى بما تركت و يجرى ذلك مجرى قوله تعالى وَ لَقَدْ عَهِدْنا إِلى آدَمَ مِنْ قَبْلُ فَنَسِيَ أى ترك

وَ قَدْ رُوِيَ هَذَا الْوَجْهُ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله قَالَ: قَالَ مُوسَى عليه السلام لا تُؤاخِذْنِي بِما نَسِيتُ (۳) يَقُولُ بِمَا تَرَكْتُ مِنْ عَهْدِكَ.

و الوجه الثالث أنه أراد لا تؤاخذنى بما فعلته مما يشبه النسيان فسماه نسيانا للمشابهه كما قال المؤذن لإخوه يوسف عليه السلام إِنَّكُمْ لَسارِقُونَ (۴) أى إنكم تشبهون السراق و إذا حملنا هذه اللفظه على غير النسيان الحقيقى فلا سؤال فيها و إذا حملناه على النسيان فى الحقيقه كان الوجه فيه أن النبى صلى الله عليه و آله إنما لا يجوز عليه النسيان فيما يؤديه أو فى شرعه أو فى أمر يقتضى التنفير عنه فأما فيما هو خارج عما ذكرناه فلا مانع من النسيان أ لا ترى أنه إذا نسى أو سها فى مأكله أو مشربه على وجه لا يستمر

۱- الأعلى: ۶ و ۷.

۲- طه: ۱۱۵.

۳- الكهف: ۷۳.

۴- يوسف: ۷۰.

و لا يتصل فينسب إلى أنه مغفل أن ذلك غير ممتنع انتهى كلامه رحمه الله. (۱) و يظهر منه عدم انعقاد الإجماع من الشيعه على نفى مطلق السهو عن الأنبياء عليهم السلام و بعد ذلك كله فلا معدل عما عليه المعظم لوثاقه دلائلهم و كونه أنسب بعلو شأن الحجج عليهم السلام و رفعه منازلهم و أما أحاديث النوم عن الصلاه فقد روتها العامه أيضا بطرق كثيره كما

رَوَاهُ فِي شَرْحِ السُّنَّهِ بِإِسْنَادِهِ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله حِينَ قَفَلَ مِنْ (۲) خَيْبَرَ أَسْرَى (۳) حَتَّى إِذَا كَانَ مِنْ آخِرِ اللَّيْلِ عَرَّسَ (۴) وَ قَالَ لِبِلَالٍ اكْلَأْ لَنَا الصُّبْحَ وَ نَامَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ أَصْحَابُهُ وَ كَلَأَ بِلَالٌ مَا قَدَرَ لَهُ ثُمَّ اسْتَنَدَ إِلَى رَاحِلَتِهِ وَ هُوَ مُقَابِلُ الْفَجْرِ فَغَلَبَتْهُ عَيْنَاهُ فَلَمْ يَسْتَيْقِظْ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ لَا بِلَالٌ وَ لَا أَحَدٌ مِنَ الرَّكْبِ حَتَّى ضَرَبَتْهُمُ الشَّمْسُ فَفَزِعَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَقَالَ يَا بِلَالُ فَقَالَ بِلَالٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَخَذَ بِنَفْسِيَ الَّذِي أَخَذَ بِنَفْسِكَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ اقْتَادُوا فَبَعَثُوا رَوَاحِلَهُمْ فَاقْتَادُوا شَيْئاً ثُمَّ أَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله بِلَالًا فَأَقَامَ الصَّلَاةَ فَصَلَّى بِهِمُ الصُّبْحَ ثُمَّ قَالَ حِينَ قَضَى الصَّلَاةَ مَنْ نَسِيَ صَلَاةً فَلْيُصَلِّهَا إِذَا ذَكَرَهَا فَإِنَّ اللَّهَ يَقُولُ أَقِمِ الصَّلاةَ لِذِكْرِي (۵).

و رواه بأسانيد أخرى بتغيير ما.

أقول: و لم أر من قدماء الأصحاب من تعرض لردها إلا شرذمه من المتأخرين ظنوا أنه ينافى العصمه التى ادعوها و ظنى أن ما ادعوه لا ينافى هذا إذ الظاهر أن مرادهم العصمه فى حال التكليف و التميز و القدره و إن كان سهوا و إن كان قبل النبوه و الإمامه و إلا فظاهر أنهم عليهم السلام كانوا لا يأتون بالصلاه و الصوم و سائر العبادات فى حال رضاعهم مع أن ترك بعضها من الكبائر و لذا قال المفيد رحمه الله فيما نقلنا عنه منذ أكمل الله عقولهم و هذا لا ينافى الأخبار الوارده بأنهم عليهم السلام كانوا من الكاملين فى عالم الذر و يتكلمون فى بطون أمهاتهم و عند ولادتهم لأن الله تعالى مع أنه أكمل أرواحهم فى عالم

۱- تنزيه الأنبياء: ۸۴.

۲- قفل: رجع من السفر.

۳- أسرى: سار ليلا.

۴- عرس القوم: نزلوا من السفر للاستراحه ثمّ يرتحلون.

۵- طه: ۱۴.

الـذر و يظهر منهم الغرائب فى سائر أحوالهم على وجه الإعجاز جعلهم مشاركين مع سائر الخلق فى النمو و حاله الصبا و الرضاع و البلوغ و إن كان بلوغهم لكمال عقولهم قبل غيرهم و لم يكلفهم فى حال رضاعهم و عدم تمكنهم من المشى و القيام بالصلاه و غيرها فإذا صاروا فى حـد يتأتى ظاهرا منهم الأفعال و التروك لا يصـدر منهم معصـيه فعلا و تركا و عمدا و سـهوا و حاله النوم أيضا مثل ذلک و لا يشمل السهو تلک الحاله لکن فيه إشكال من جهه ما تقدم من الأخبار و سيأتى أن نومه صلى الله عليه و آله كان كيقظته و كان يعلم فى النوم ما يعلم فى اليقظه فكيف ترک صلى الله عليه و آله الصلاه مع علمه بدخول الوقت و خروجه و كيف عول على بلال فى ذلـک مع أنه مـا كـان يحتـاج إلى ذلـک فمن هـذه الجهه يمكن التوقف فى تلـک الأخبار مع اشـتهار القصه بين المخالفين و احتمال صدورها تقيه و يمكن الجواب عن الإشكال بوجوه:

الأول أن تكون تلک الحاله فى غالب منامه صـلى الله عليه و آله و قد يغلب الله عليه النوم لمصـلحه فلا يدرى ما يقع و يكون فى نومه ذلک كسائر الناس كما يشعر به بعض تلک الأخبار.

الثـانى أن يكون مطلعـا على مـا يقع لكن لاـ يكون فى تلک الحاله مكلفا بإيقاع العبادات فإن معظم تكاليفهم تابع لتكاليف سائر الخلق فإنهم كانوا يعلمون كفر المنافقين و نجاسه أكثر الخلق و أكثر الأشـياء و ما يقع عليهم و على غيرهم من المصائب و غيرها و لم يكونوا مكلفين بالعمل بهذا العلم.

الثالث أن يقال كان مأمورا فى ذلک الوقت من الله تعالى بترک الصلاه لمصلحه مع علمه بدخول الوقت و خروجه.

الرابع أن يقـال لاـ ينافى اطلاعه فى النوم على الأمور عـدم قـدرته على القيام ما لم تزل عنه تلک الحاله فإن الاطلاع من الروح و النوم من أحوال الجسد.

قال القاضى عياض فى الشفاء فإن قلت فما تقول فى نومه صلى الله عليه و آله عن الصلاه يوم الوادى

و قد قال إن عينى تنامان و لا ينام قلبى.

فاعلم أن للعلماء فى ذلک أجوبه.

الأول أن المراد بأن هـذا حكم قلبه عند نومه و عينيه فى غالب الأوقات و قد يندر منه غير ذلک كما يندر من غيره خلاف عادته و يصـحح هـذا التأويـل قوله فى الحـديث إن الله قبض أرواحنا و قول بلال فيه ما ألقيت على نومه مثلها قط و لكن مثل هـذا إنما يكون منه لأمر يريـد الله من إثبات حكم و تأسيس سنه و إظهار شـرع و كما قال فى الحديث الآخر و لو شاء الله لأيقظنا و لكن أراد أن يكون لمن بعدكم.

و الثانى أن قلبه لا يستغرقه النوم حتى يكون منه الحدث فيه لما

- رُوِیَ أَنَّهُ كَانَ یَنَامُ حَتَّی یَنْفُخَ وَ حَتَّی یُسْمَعَ غَطِیطُهُ ثُمَّ یُصَلِّی وَ لَمْ یَتَوَضَّأْ.

و قيل لا ينام من أجل أنه يوحى إليه فى النوم و ليس فى قصه الوادى إلا نوم عينيه عن رؤيه الشمس و ليس هذا من فعل القلب

وَ قَدْ قَالَ علیه السلام إِنَّ اللَّهَ قَبَضَ أَرْوَاحَنَا وَ لَوْ شَاءَ لَرَدَّهَا إِلَیْنَا فِی حِینٍ غَیْرِ هَذَا.

فإن قيل فلو لا عادته من استغراق النوم لما قال لبلال اكلأ لنا الصبح.

فقيل فى الجواب إنه كان من شأنه صـلى الله عليه و آله التغليس بالصبح و مراعاه أول الفجر لا تصح ممن نامت عينه إذ هو ظاهر يدرک بالجوارح الظاهره فوكل بلالا بمراعات أوله ليعلم بذلک كما لو شغل بشغل غير النوم عن مراعاته انتهى كلامه. (۱) و لم نتعرض لما فيه من الخطإ و الفساد لظهوره و لنختم هذا الباب بإيراد رساله وصـلت إلينا تنسب إلى الشيخ السديد المفيد أو السيد النقيب الجليل المرتضى قدس الله روحهما و إلى المفيد أنسب و هذه صوره الرساله بعينها كما وجدتها.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِیمِ الحمـد لله الـذى اصـطفى محمدا لرسالته و اختاره على علم للأداء عنه و فضـله على كافه خليقته و جعله قدوه فى الدين و عصمه من الزلات و برأه من السيئات و حرسه من الشبهات و أكمل له الفضل و رفعه فى أعلى الدرجات صلى الله عليه و آله الذين بمودتهم تنم الصالحات.

و بعـد وقفت أيها الأخ وفقک الله لمياسـير الأمور و وقانا و إياک المعسور على ما كتبت به فى معنى ما وجدته لبعض مشايخک بسنده إلى الحسن بن محبوب عن الرباطى

۱- شرح الشفاء ۲: ۲۷۵ و ۲۷۸.

عن سعید الأعرج عن أبی عبد الله جعفر بن محمد علیهما السلام فیما یضاف إلی النبی صلی الله علیه و آله من السهو فی الصلاه و النوم عنها حتی خرج وقتها فإن الشیخ الذی ذکرته زعم أن الغلاه تنکر ذلک و تقول لو جاز أن یسهو فی الصلاه لجاز أن یسهو فی التبلیغ لأن الصلاه فریضه کما أن التبلیغ علیه فریضه فرد هذا القول بأن قال لا یلزم من قبل أن جمیع الأحوال المشترکه یقع علی النبی صلی الله علیه و آله فیها ما یقع علی غیره و هو متعبد بالصلاه کغیره من أمته و ساق کلام الصدوق إلی آخره نحوا مما أسلفنا ثم قال و سألت أعزک الله بطاعته أن أثبت لک ما عندی فیما حکیته عن هذا الرجل و أبین عن الحق فی معناه و إنا نجیبک إلی ذلک و الله الموفق للصواب.

اعلم أن الذی حکیت عنه ما حکیت مما قد أثبتناه قد تکلف ما لیس من شأنه فأبدی بذلک عن نقصه فی العلم و عجزه و لو کان ممن وفق لرشده لما تعرض لما لا یحسنه و لا هو من صناعته و لا یهتدی إلی معرفته لکن الهوی مرد لصاحبه (۱) نعوذ بالله من سلب التوفیق و نسأله العصمه من الضلال و نستهدیه فی سلوک نهج الحق و واضح الطریق بمنه.

الحدیث الذی روته الناصبه و المقلده من الشیعه أن النبی صلی الله علیه و آله سها فی صلاته فسلم فی رکعتین ناسیا فلما نبه علی غلطه فیما صنع أضاف إلیهما رکعتین ثم سجد سجدتی السهو من أخبار الآحاد التی لا تثمر علما و لا توجب عملا و من عمل علی شیء منها فعلی الظن یعتمد فی عمله بها دون الیقین و قد نهی الله تعالی عن العمل علی الظن فی الدین و حذر من القول فیه بغیر علم یقین فقال وَ أَنْ تَقُولُوا عَلَی اللَّهِ ما لا تَعْلَمُونَ (۲) و قال إِلَّا مَنْ شَهِدَ بِالْحَقِّ وَ هُمْ یَعْلَمُونَ (۳) و قال وَ لا تَقْفُ ما لَیْسَ لَکَ بِهِ عِلْمٌ إِنَ

۱- قوله: مرد أی مهلک. أقول: یبعد عن الشیخ المفید بالنسبه إلی شیخه الصدوق ذلک التعبیر جدا.

۲- البقره: ۱۶۹، و الآیه هکذا: إنّما یأمرکم- یعنی الشیطان- بالسوء و الفحشاء و أن تقولوا علی اللّه ما لا تعلمون.

۳- الزخرف: ۸۶، تمام الآیه هکذا: و لا یملک الذین یدعون من دونه الشفاعه إلّا من شهد بالحق و هم یعلمون.

السَّمْعَ وَ الْبَصَرَ وَ الْفُؤادَ كُلُّ أُولئِكَ كانَ عَنْهُ مَسْؤُلًا (۱) و قال وَ ما يَتَّبِعُ أَكْثَرُهُمْ إِلَّا ظَنًّا إِنَّ الظَّنَّ لا يُغْنِی مِنَ الْحَقِّ شَيْئاً (۲) و قال إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَ إِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ (۳) و أمثال ذلک فی القرآن مما يتضمن الوعيد علی القول فی دين الله بغير علم و الذم و التهديد لمن عمل فيه بالظن و اللوم له علی ذلک و إذا كان الخبر بأن النبی صلی الله عليه و آله سها من أخبار الآحاد التی من عمل عليها كان بالظن عاملا حرم الاعتقاد لصحته و لم يجز القطع به و وجب العدول عنه إلی ما يقتضيه اليقين من كماله صلی الله عليه و آله و عصمته و حراسه الله له من الخطاء فی عمله و التوفيق له فيما قال و عمل به من شريعته و فی هذا القدر كفايه فی إبطال حكم من حكم علی النبی صلی الله عليه و آله بالسهو فی صلاته.

**[ترجمه]پس از ذکر اخبار و اقوالی که آمد، بدان که ما درباره عصمت پیامبران پیشتر در کتاب نبوت سخن گفتیم و در آن‌جا بیان کردیم که اصحاب امامیه همه اجماع دارند که پیامبران و امامان علیهم السلام از گناهان کوچک و بزرگ چه از روی عمد، چه از روی اشتباه، چه از روی فراموشی و چه پیش از نبوت و امامت و چه پس از آن، بلکه از زمان ولادتشان تا آن گاه که خداوند سبحان را ملاقات می کنند، همه در عصمت هستند و کسی در این باره سخنی مخالف نگفته جز شیخ صدوق محمد بن بابویه و شیخ او ابن ولید که این دو در این باب القای سهو از جانب خداوند متعال را جایز شمرده‌اند و نه سهوی را که از جانب شیطان است. شاید خروج این دو نیز خللی در این اجماع وارد نکند چون نسب آن دو شناخته شده است. اما درباره سهو در غیر از آن‌چه به واجبات و محرّمات تعلق دارد، مانند مباحات و مکروهات، ظاهر این است که بیشتر اصحاب ما باز بر عدم صدور این سهو از ایشان اجماع دارند، به این دلیل که صدور این سهو سبب رمیدن خلق از ایشان می... شود و نیز به دلیل آیات و اخباری که در این باره دانستی، به ویژه در گفتارهای ایشان علیهم السلام و کلام حق تعالی «وَ ما يَنْطِقُ عَنِ الْهَوی * إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحی» - . نجم / ۳- ۴ -

{و از سر هوس سخن نمی گوید.این سخن بجز وحیی که وحی می شود نیست.}و قول خداوند إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا ما يُوحی إِلَيَ (من پیروی نمی کنم مگر از آنچه به من وحی شده است)و نیز به دلیل عموم آن‌چه که بر تأسّی و الگوپذیری از ایشان در همه گفتار و کردارشان دلالت دارد و آن‌چه پیرامون وجوب پیروی از ایشان آمده است، چه در خبر مشهور از امام رضا علیه السلام در وصف امام آمده است: او معصوم و تأیید شده و توفیق‌مند و ره‌یافته است و از خطا و لغزش و اشتباه در امان است.

همچنین در کتاب قرآن از تفسیر نعمانی خواهد آمد: امام جعفر صادق علیه السلام از امیرمومنان علیه السلام نقل کرده که ایشان در بیان صفات امام فرمود: از آن جمله این که بدانند امامی که زمام ولایت به او سپرده شده، از همه گناهان، چه کوچک و چه بزرگ، معصوم است

ص: ۱۰۸

و در فتوا اشتباه نمی کند و در پاسخ خطا از او سر نمی‌زند و سهو و فراموشی و لهو در هیچ یک از امور دنیا در او راه نمی‌یابد. این حدیث طولانی ادامه می‌یابد و به آن‌جا می‌رسد که حضرت می‌فرماید: و آنان از دریافت احکام از اهل آن روی گرداندند، از کسانی که خداوند اطاعت از ایشان را بر آن‌ها واجب ساخت و از کسانی که دچار اشتباه و خطا و فراموشی نمی‌شوند.

و نیز به سبب اخبار دیگری که با فحوایشان بر پیراستگی ایشان از این صفات دلالت دارند. کسی که پشت سرش را همچون روبرویش می‌دیده و همه آن‌چه را که در شرق و غرب زمین روی می‌داده می‌دانسته و چنان در نماز غرق می‌شده که احساس نمی‌کرده ردا از دوشش افتاده و متوجه نمی‌شده چه بر او روی داده، چگونه در نمازش سهو کرده؟!

محقق طوسی در التجرید می‌گوید: عصمت برای پیامبر واجب است تا اعتماد و اطمینان به او حاصل شود و این‌چنین غرض از نبوت حاصل شود و به جهت وجوب متابعت از او و ضد آن و اگر معصوم نباشد با او مخالفت و بر او انکار شود ، و نیز کمال عقل و هوشمندی و زیرکی و قدرت رأی و عدم سهو و مبرا بودن از هر آن‌چه که منفور است مانند فرومایگی پدران و ناپاکی مادران و درشت خویی و تندخویی و ابنه و صفاتی از این دست و غذا خوردن در راه و کارهایی از این قبیل - . شرح التجرید: ۱۹۵ - .

ص: ۱۰۹

علامه حلی در شرح این سخن می‌گوید: برای پیامبر کمال عقل به طور آشکار واجب است و نیز این‌که در نهایت هوشمندی و زیرکی و قدرت رأی باشد به گونه‌ای که ضعیف الرأی نباشد و در امور مردّد نماند زیرا این حالات از منفورترین حالات است، و این‌که سهو بر او روا نباشد تا در انجام گوشه‌ای از آن‌چه به ابلاغش امر شده سهو نکند، و این‌که از فرومایگی پدران و ناپاکی مادران پیراسته باشد زیرا این‌ها صفاتی نفرت‌انگیز است، و این‌که از درشت خویی و تندخویی منزه باشد تا این‌ها سبب نفرت از او نشود، و این‌که از امراض منفور همچون ابنه و سلس الریح بودن و جذام و پیسی منزه باشد و همچنین از بسیاری از صفاتی که مباح است اما موجب رد پذیرش وی می‌شود و در احترام او خلل ایجاد می‌کند مانند غذا خوردن در راه و کارهایی از این قبیل، زیرا همه این‌ها سبب می‌شوند که مردم از او نفرت کنند و دروی گزینند و بنابراین منافی غرض از بعثت می‌شوند - . شرح التجرید: ۱۹۵ - .

محقق در النافع می‌گوید: حق، به دور دانستن جایگاه امامت از سهو در عبادت است - . نافع: ۴۵ - .

و شیخ مفید در آن‌چه که از شرح وی بر عقاید صدوق به دست ما رسیده می‌گوید: ابوجعفر کار کسی را که مشایخ و علمای قمی را به تقصیر منسوب کرده غلوّ دانسته است. اما اگر کسی آن قوم را به تقصیر نسبت دهد این کار علامت غلوّ او نیست، زیرا در میان جمعی که با عناوین شیخوخیت و علم به آنان اشاره شده شاید مقصری باشد، بلکه حکم به غلوّ علیه کسی واجب است که محققان را به تقصیر نسبت می‌دهد حال چه اهل قم باشند و چه از مردمان دیاری دیگر؛ ما از ابو جعفر محمد بن حسن بن ولید حکایتی آشکار شنیده‌ایم که مانعی در تقصیر برایش نمی‌یابیم، و آن این که از او حکایت شده که گفته: نخستین درجه غلوّ نفی سهو از پیامبر صلّی الله علیه و آله و امام علیه السلام است. اگر این حکایت از قول او صحیح باشد، پس او مقصر است با این‌که از علما و شیوخ قم است - . نافع: ۴۵؛ تصحیح الإعتقادات: ۶۵- ۶۶ - .

علامه نیز در المنتهی درباره مسأله تکبیر در دو سجده سهو گفته: مخالفین به این استناد جسته‌اند که:

ابو هریره از پیامبر صلّی الله علیه و آله روایت کرده که ایشان تکبیر گفت و سجده کرد.

پاسخ این است که این حدیث در نظر ما باطل است زیرا سهو پیامبر صلّی الله علیه و آله محال است - . منتهی المطلب ۱: ۴۱۸ - .

وی در مسألی‌ای دیگر می گوید: شیخ گفته قول مالك باطل است زیرا سهو پیامبر صلّی الله علیه و آله محال است - . منتهی المطلب ۱: ۴۱۹ - .

و شهید در الذکری می گوید: خبر ذو الیدین در میان امامیه باطل است زیرا بر عصمت پیامبر صلّی الله علیه و آله از سهو دلیل عقلی قائم است و کسی جز ابن بابویه بر آن اصرار نکرده است - . الذکری: ۲۱۵ - .

ص: ۱۱۰

چون این را دانستی باید درباره اخباری که گذشت بگوییم این اخبار با این‌که بسیار هستند مشتمل بر سهو پیامبر صلّی الله علیه و آله هستند و از این رو افراد بسیاری آن‌ها را به خاطر اشتهارشان میان عامّه، بر تقیه حمل کرده‌اند و برخی نیز به سبب اختلاف و مخالفت این اخبار با اصول مذهب آن‌ها را رد کرده‌اند از این حیث که پیامبر اکرم نماز واجب را ترک کرده است اگرچه از روی سهو، و بنابر روایت مخالفان، خبر دروغ داده است در این گفته ایشان: «هر دو اتفاق نیافتاده» و با این که عمدا تکلم کرده، نماز را اعاده نکرده است؛ و بنا به نقل برخی پشت به قبله نیز نموده است و نیز به سبب ناسازگاری آن‌ها با این خبر موثق که از ابن بُکَیر روایت شده که پیامبر صلّی الله علیه و آله هرگز سجده سهو نکرد.

از طرفی حمل این ماجرا بر این‌که پیامبر صلّی الله علیه و آله این کار را به سبب امر خداوند متعال عمدا برای آموزش امت یا برخی مصلحت‌ها انجام داده، بعید است و همچنین حمل کلام بر اشاره بعیدتر است.

علامه در المنتهی و التذکره پس از نقل خبری که مخالفان از ابو هریره درباره ماجرای ذو الیدین روایت کرده‌اند می گوید: این حدیث از چند وجه مردود است:

اول، این حدیث متضمن اثبات سهو در حق پیامبر صلّی الله علیه و آله است و این عقلا محال است که در کتب کلام بیان شده است.

دوم، ابو هریره دو سال پس از فوت ذو الیدین اسلام آورد. زیرا ذو الیدین در جنگ بدر کشته شده و این دو سال پس از هجرت بوده، اما ابو هریره در سال هفتم هجری اسلام آورده است. این وجه را چنین نقد کرده‌اند: کسی که در جنگ بدر کشته شده ذو الشمالین بوده که نامش عبد بن عمرو بن نضله خزاعی بوده است.

ص: ۱۱۱

اما ذو الیدین پس از درگذشت پیامبر صلّی الله علیه و آله زنده بوده و در روزگار معاویه فوت کرده و نامش خرباق بوده و قبرش در ذی خشب است، دلیل این مطلب این است که عمران بن حصین این حدیث را روایت کرده و در آن گفته: آن‌گاه خرباق برخاست و عرض کرد: نماز کوتاه شده یا فراموش کردی ای رسول خدا؟!

پاسخ این است که اوزاعی نیز روایت کرده و گفته: آن‌گاه ذو الشمالین برخاست و عرض کرد: نماز کوتاه شده یا فراموش کردی ای رسول خدا؟! و ذو الشمالین بی شک در جنگ بدر کشته شده است. همچنین اصحاب روایت کرده‌اند که به ذو الیدین ذو الشمالین می‌گفته‌اند که این سخن را سعید اعرج از امام جعفر صادق علیه السلام روایت کرده است.

سوم، در این خبر روایت شده که: ذو الیدین عرض کرد: نماز کوتاه شده یا فراموش کردی ای رسول خدا؟! ایشان فرمود: هر دو اتفاق نیافتاده.

و روایت شده که پیامبر صلّی الله علیه و آله فرمود: سهو فقط از برای شماست.

و روایت شده که ایشان فرمود: نه فراموش کردم و نه نماز کوتاه شده است - . منتهی المطالب ۱: ۳۰۸؛ التذکره ۱: الفصل الثالث فی التروک - .

و حسین بن مسعود از علمای مخالفین در شرح السنّه به اسناد از داود بن حصین از ابو سفیان روایت کرده که وی گفته: از ابو هریره شنیدم که گفت: رسول خدا صلّی الله علیه و آله نماز عصر را خواند و در رکعت دوم سلام گفت. آن‌گاه ذو الیدین برخاست و عرض کرد: نماز کوتاه شده یا فراموش کردی ای رسول خدا؟! رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود: هر دو اتفاق نیافتاده. وی عرض کرد: حتما یکی از این دو بوده ای رسول خدا! رسول خدا صلّی الله علیه و آله به مردم رو کرد و فرمود: آیا ذو الیدین درست می‌گوید؟ عرض کردند: بله. آن‌گاه رسول خدا صلّی الله علیه و آله بقیه نمازش را کامل کرد و پس از گفتن سلام در حالی که نشسته بود دو سجده به جا آورد.

وی سپس می‌گوید: بر صحت این حدیث اتفاق نظر وجود دارد و آن را مسلم از قتیبه از مالك روایت کرده و آن دو آن را از طرقی از ابن سیرین از ابو هریره روایت کرده‌اند.

همچنین وی به اسناد از ابن سیرین از ابی هریره روایت کرده که وی گفته: رسول خدا صلّی الله علیه و آله یکی از نمازهای شام را پیشاپیش ما به جا آورد. ابن سیرین می‌گوید: ابو هریره گفت کدام نماز را ولی من فراموش کرده‌ام، او گفت: حضرت پیشاپیش ما دو رکعت خواند و سپس سلام گفت. آن‌گاه برخاست و سوی تخته‌ای که در مسجد گذاشته شده بود رفت و در حالت خشم بر تخته تکیه داد و دست راستش را بر دست چپش گذاشت و انگشتانش را در هم تنید و گونه راستش را بر پشت کف دست چپش گذاشت.

ص: ۱۱۲

کسانی که عجله داشتند از درهای مسجد بیرون رفتند و گفتند: آیا نماز کوتاه شده؟! در میان قوم ابوبکر و عمر بودند اما ترسیدند با پیامبر صلّی الله علیه و آله سخن بگویند. در آن میان مردی بود که دستی دراز داشت و به او ذو الیدین می‌گفتند. او عرض کرد: فراموش کردی ای رسول خدا؟! ایشان فرمود: نه فراموش کردم و نه کوتاه شده. سپس فرمود: آیا همین‌طور است که ذو الیدین می‌گوید؟ عرض کردند: بله. آن‌گاه حضرت جلو آمد و آن‌چه را از نماز وانهاده بود به جا آورد و سپس سلام گفت و بعد تکبیر گفت و مانند سجده نمازش و یا طولانی تر به سجده رفت. سپس سرش را بلند کرد و تکبیر گفت و باز

تکبیر گفت. شاید از او پرسیدند: سپس سلام داد؟ او می گوید: به من خبر دادند که عمران بن حصین گفت: سپس سلام داد.

وی سپس می گوید: این حدیثی است که بر صحتش اتفاق نظر وجود دارد و آن را مسلم از عمرو ناقد و دیگران از ابن عیینه از ایوب از ابن سیرین روایت کرده است.

آن‌جا که گفته «خرجت السرعان» یعنی کسانی که به سرعت نماز را تمام کرده و بیرون آمدند. اوزاعی به این حدیث استناد جسته که سخن عمدی اگر از مصلحت نماز باشد نماز را باطل نمی کند، زیرا ذو الیدین عمدا سخن گفت و پیامبر صلّی الله علیه و آله نیز عمدا با آن قوم سخن گفت و آن قوم نیز عمدا به رسول خدا صلّی الله علیه و آله پاسخ دادند بله، با این‌که می... دانستند نماز را کامل نخوانده‌اند. و کسی که معتقد است سخنی جز سخن کسی که دچار فراموشی شده نماز را باطل می کند پنداشته این ماجرا پیش از تحریم سخن گفتن در میان نماز بوده و بعد از آن این نسخ شده است. اما این کلام وجهی ندارد، زیرا تحریم سخن گفتن در میان نماز در مکه بوده و این ماجرا در مدینه رخ داده، زیرا راوی‌اش ابو هریره است که دیر اسلام آورده و عمران بن حصین نیز آن را روایت کرده که دیر هجرت کرده است. و اما سخن گفتن دیگران؛ از ابن سیرین روایت شده که آنان با اشاره گفتند بله، گرچه اگر با زبان نیز می گفتند،این سخن در پاسخ به رسول خدا صلّی الله علیه و آله بوده و پاسخ دادن به رسول خدا صلّی الله علیه و آله نماز را باطل نمی‌کند. . و اما سخن ذو الیدین؛ سخن گفتن او به این فرض بوده که نسخی صورت گرفته و نماز کوتاه شده است، زیرا آن دوره زمان نسخ بوده است. پس سخن گفتن وی بر این پندار در حکم سخن کسی است که دچار فراموشی شده. و اما سخن رسول خدا صلّی الله علیه و آله ؛ سخن ایشان بر این فرض گفته شده که نماز را کامل خوانده است، پس این نیز در حکم سخن کسی است که دچار فراموشی شده. و این که حضرت فرمود «فراموش نکردم» دلالت دارد بر این‌که اگر کسی از روی فراموشی بگوید من این کار را نکرده ام در حالی که آن کار را کرده این سخن کذب به شمار نمی‌رود زیرا مسؤولیت اشتباه و فراموشی از انسان برداشته شده است. و به سندی دیگر:

از عمران بن حصین روایت شده که وی گفت: پیامبر صلّی الله علیه و آله نماز عصر را خواند و در رکعت سوم سلام گفت. سپس وارد منزلش شد. آن‌گاه مردی به نام خرباق که دستی دراز داشت، سوی ایشان رفت و عرض کرد: آیا نماز کوتاه شده؟ پیامبر صلّی الله علیه و آله در حالی که خشمگین بود و ردایش بر زمین کشیده می‌شد بیرون آمد و فرمود: آیا این مرد درست می گوید؟ عرض کردند: بله. آن‌گاه حضرت صلّی الله علیه و آله یک رکعت نماز خواند و سپس سلام گفت

ص: ۱۱۳

و بعد دو بار سجده کرد و سپس سلام گفت.

و ذکر نکرده‌اند که تشهد گفته باشد. در این حدیث دلیلی هست بر این‌که هر کس سهوا از قبله رو بگرداند، تکرار نماز بر عهده‌اش نیست.

می گویم: بر تو پنهان نیست که در نقل این خبر میان ما و آنان اختلاف هست. در بیشتر اخبار ما آمده که این در نماز ظهر بوده و در بیشتر اخبار آنان آمده که در نماز عصر بوده است. در برخی از اخبار آنان آمده که حضرت در رکعت دوم سلام

گفت و در برخی دیگر آمده که در رکعت سوم سلام گفت و در برخی آمده که حضرت وارد منزلش شد که این متضمن استدبار (رو گرداندن از قبله) است که در نظر ما مطلقا موجب ابطال نماز است. از ظاهر برخی نیز چنین به نظر می‌رسد که حضرت در همان مکان نماز بر جا مانده است. و نیز اختلافات دیگر که استناد جستن به این خبر را ضعیف می کند.

آبی در إکمال الإکمال، یکی از شرح‌های صحیح مسلم، درباره آن‌جا که روایت می گوید «آن گاه ذو الیدین برخاست» می... گوید: و در روایتی آمده مردی از بنی سلیم برخاست، و در روایتی آمده مردی به نام خرباق که دستی دراز داشت برخاست، و در روایتی آمده مردی که دستانی پهن داشت برخاست. نیز در روایتی آمده رسول خدا صلّی الله علیه و آله پیشاپیش ما نماز عصر را خواند و در رکعت دوم سلام گفت آن گاه ذو الیدین برخاست، و در روایتی آمده نماز ظهر را خواند.

محققان گفته‌اند این‌ها دو ماجرا بوده است و در حدیث عمران بن حصین که آمده در رکعت سوم سلام گفت، این ماجرای سوم و در روزی دیگر بوده. اما آن‌جا که پیامبر صلّی الله علیه و آله فرموده «هر دو اتفاق نیافتاده» در این باره دو تأویل هست، یکی این که هر دو اتفاق نیافتاده اما وقوع یکی از آن دو نفی نشده است. و دیگری که درست است این که به گمان من نه آن اتفاق افتاده و نه این، بلکه گمان من این است که من هر چهار رکعت نماز را کامل خوانده‌ام. وی در ادامه می گوید: و این دلالت دارد که فراموشی در کارها و عبادات بر پیامبران جایز است، لکن بر آن حالت (فراموشی) ثابت و پا برجا نمی مانند (و متذکر می شوند) و از زهری نقل کرده‌اند که ذو الیدین در جنگ بدر کشته شده و ماجرای او در نماز پیش از بدر بوده است. آن‌ها چنین می گویند اما این باعث نمی‌شود ابو هریره که پس از بدر اسلام آورده راوی این حدیث نباشد، زیرا صحابی گاه روایتی می کند که خود شاهدش نبوده و از پیامبر صلّی الله علیه و آله و یا از صحابی دیگر شنیده است - . اما حدیث وی که به طور مفصل روایت شد همچنان که از روایت ابن سیرین نیز نقل شد، بر حضور وی نزد پیامبر صلّی الله علیه و آله دلالت دارد: آن‌جا که می گوید: «آن گاه برخاست و سوی تخته‌ای که در عرض مسجد گذاشته بودند رفت و در حالت خشم بر تخته تکیه داد و دست راستش را بر دست چپش گذاشت» تا آخر. آیا نمی‌بینی چطور در نقل همه حالات درنگ می کند تا مبادا چیزی از امانتداری در حدیث از او زائل شود؟!! - . وی در این باره سخن را به درازا می کشاند و می‌رسد به این‌جا که: اما این که آن‌ها می گویند ذو الیدین در جنگ بدر کشته شده، این غلط است، زیرا کسی که در جنگ بدر کشته شده ذو الشمالین بوده و ما در این که ذو الشمالین در جنگ بدر کشته شده با آن‌ها مخالفتی نداریم، زیرا ابن اسحاق و کسانی جز او از سیره نویسان نام او را در میان کشته شدگان جنگ بدر آورده‌اند. ابن اسحاق گفته:

ص: ۱۱۴

ذو الشمالین همان عمرو بن غیشان از بنی خزاعه است. و ابو عمرو گفته: ذو الیدین غیر از ذو الشمالینی است که در بدر کشته شد، به دلیل حضور ابو هریره و نیز به این خاطر که گفتیم در ماجرای ذو الیدین مردی که آن سخن را گفته از بنی سلیم بوده همچنان‌که مسلم آورده است و در روایت ابن حصین نیز نام وی خرباق آورده شده، پس ذو الیدینی که شاهد سهو بوده از بنی سلیم بوده و ذو الیدینی که در بدر کشته شده از بنی خزاعه که هم در اسم و هم در نَسَب با آن یکی متفاوت است - . اما به تحقیق صحیح آن است که این دو یک نفر هستند یعنی همانی که در جنگ بدر کشته شده؛ بنگرید به کتاب «ابو هریره» از سید شرف الدین. - .

پایان.

قاضی عیاض در کتاب «الشفاء» می‌گوید: بدان رویدادهایی که به عنوان تغییر و گزند بر آحاد بشر عارض می‌شود از چند حالت بیرون نیست یا بر جسم آدمی و حواسش عارض می شود بدون قصد و اختیار همچون بیماری ها ودردها یا با قصد واختیار بر وی عارض می شود این‌ها همه در حقیقت عمل و فعل هستند اما رسم مشایخ بر این است که آن‌ها را به سه دسته تقسیم می‌کنند: رأی در دل، سخن بر زبان و عمل با جوارح که بر همه آدمیان از این سه جانب چه با اختیار و چه بدون اختیار گزند و تغییر عارض می‌شود. پیامبر صلّی الله علیه و آله اگرچه از جنس آدمی بوده و اموری که وقوعشان بر سرشت آدمی جایز است بر سرشت ایشان نیز جایز بوده اما اجماع بر این واقع شده که حضرت با انسان‌های عادی متفاوت است و از بسیاری از گزندهایی که با اختیار یا بدون اختیار عارض می‌شوند منزه است. و اما حکم رأی در دل به هنگام نبوت حضرت؛ بدان هر آن‌چه مربوط به توحید و شناخت خداوند و شناخت صفات او و ایمان به او و ایمان به وحی او در دل پیامبر صلّی الله علیه و آله جا داشته همگی در نهایت معرفت و وضوح علم و یقین بوده و به کلی از جهل یا شک یا تردید بر کنار بوده است و همه مسلمانان بر عصمت پیامبر صلّی الله علیه و آله از همه آن‌چه که متضاد با معرفت به این امور است، اجماع دارند و بنا بر براهین واضح صحیح نیست که در دل پیامبران چیزی جز این باشد - . شرح الشفاء ۲: ۱۷۳- ۱۷۴ - .

و اما عصمت ایشان از این جهت پیش از نبوت؛ در این باره مردم اختلاف کرده‌اند و صحیح آن است که ایشان پیش از نبوت از جهل به خدا و صفات او و شک در این باره معصوم بوده‌اند - . شرح الشفاء ۲: ۱۹۹- ۲۰۰ - .

و اما موارد دیگر نسبت به رأی دل‌های ایشان؛ در این باره اجماع بر این است که دل‌های ایشان به کل لبریز از علم و یقین بوده و از شناخت امور دین و دنیا چنان آکنده بوده که حالتی ورای آن نیست - . شرح الشفاء ۲: ۲۰۹ - . و بدان امت اجماع دارند که پیامبر صلّی الله علیه و آله در عصمت از شیطان بوده و او نه با انواع آزار در جسم حضرت راه داشته ص: ۱۱۵

و نه با انواع وسوسه در خاطر ایشان - . شرح الشفاء ۲: ۲۱۳ - .

و اما سخنان پیامبر صلّی الله علیه و آله ؛ بر صحّت معجزه حضرت صلّی الله علیه و آله در راستی گفتار ایشان دلایل روشنگری قائم است و امت اجماع دارند که حضرت در راستای آن‌چه که ابلاغ کرده از دادن خبر درباره هر چیز بر خلاف آن‌چه که هست، چه از روی قصد و عمد و چه از روی سهو و اشتباه، معصوم بوده است - . شرح الشفاء ۲: ۲۲۲ - .

و اما گفتاری که در راستای ابلاغ نبوده و بر مبنای صدور احکام و اخبار معاد ارائه نشده و پیوندی به وحی نداشته، یعنی مربوط به امور دنیا و احوال شخصی ایشان بوده؛ در این قسم نیز پیامبر صلّی الله علیه و آله از این‌که سخن و خبرش در باب این امور، چه از روی سهو و چه از روی عمد و چه از روی اشتباه، بر خلاف واقعیت باشد پیراسته و منزه بوده و ایشان از این جهت نیز در حال خرسندی و خشم و جدّیت و مزاح و تندرستی و بیماری و در همه حال معصوم بوده است، که دلیلش اتفاق نظر و اجماع همه پیشینیان بر این مطلب است و نیز این‌که می‌دانیم رویّه و عادت صحابه بر این بوده که بی درنگ همه احوال پیامبر صلّی الله علیه و آله را تصدیق می‌کرده‌اند و به همه اخبار ایشان، در هر بابی که بوده و پیرامون هر موضوعی که بوده، اعتماد داشته‌اند و در هیچ موردی دچار توقف و تردید نمی‌شده‌اند و در هیچ مسئله‌ای در پی اثبات این نبوده‌اند که آیا از حضرت

سهوی رخ داده یا نه - . شرح الشفاء ۲: ۲۴۲- ۲۴۳ - . از سوی دیگر وقتی در سخن و خبر کسی پیرامون موضوعی بر هر وجهی کذبی یافته شود، خبر او مورد شک و گفتارش مورد اتهام قرار می گیرد و دیگر سخنش در جان‌ها اثر چندانی نمی... کند. پس صحیح آن است که مقام نبوت در باب کذب از اندک و بسیار و سهو و عمد آن منزه باشد، چراکه مسئله عمده نبوت ابلاغ و اعلام و تبیین است و اگر چیزی از این صفت جایز به شمار رود در این کارکرد خلل ایجاد می کند و شک وارد می‌سازد.

وی در ادامه می گوید: اگر بگویی این‌که پیامبر صلّی الله علیه و آله در حدیث سهو فرموده «هر دو اتفاق نیافتاده» این یعنی چه؟ پاسخ این است که علما در این باره پاسخ‌هایی داده‌اند: بنا بر قول به تجویز وهم و اشتباه درباره آن‌چه که در راستای ابلاغ نبوده است، که ما آن را مردود دانستیم پس اعتراضی به این حدیث و احادیث مشابه آن وراد نیست. اما بنا بر مذهب کسی است که سهو و فراموشی را در همه افعال پیامبر صلّی الله علیه و آله ممتنع می‌داند و معتقد است در چنین مواردی ایشان عمدا اظهار فراموشی کرده تا سنت بگذارد و بنابراین حضرت در خبری که داده صادق بوده زیرا نه فراموش کرده بوده و نه نماز کوتاه شده بوده لکن این قول پذیرفته نیست. و اما از منظر کسانی که سهو بر پیامبر را در گفتار محال می دانند و در آن... چه که به شیوه گفتار نیست جایز می دانند؛ در این باره پاسخ‌هایی هست:

یکی این‌که پیامبر صلّی الله علیه و آله از اعتقاد و ضمیر خود خبر داده است، اگر کوتاه شدن نماز را انکار کرده این حق بوده و چه در باطن

ص: ۱۱۶

و چه در ظاهر صادق بوده است و اگر گفته فراموش نکردم از اعتقاد خود خبر داده چراکه به گمان خود فراموش نکرده بوده است، یعنی در این خبر گمان خود را منظور داشته است.

دیگر این‌که جمله «فراموش نکردم» به درستیِ نیت برمی گردد، یعنی درست قصد کردم و درباره عدد سهو کردم.

دیگر این‌که منظورش این بوده که کوتاه شدن نماز و فراموش کردن با هم جمع نمی‌شوند، بلکه یکی از این دو بوده، در این... جا مفهوم لفظ بر خلاف ظاهرش است.

دیگر این‌که یعنی من فراموش نکردم بلکه به فراموشی انداخته شدم، همچنان که در حدیث آمده: من فراموش نمی کنم بلکه به فراموشی انداخته می‌شوم.

دیگر این‌که این سخن فراموشی را نفی کرده که همان غفلت و آفت است، اما ایشان سهو کرده و سهو همان اشتغال ذهن است - . شرح الشفاء ۲: ۲۴۵- ۲۵۰ - .

و اما اهمالی که به اندام و جوارح مربوط است؛ مسلمانان اجماع دارند که پیامبران از گناهان فاحش و گناهان بزرگی که موجب هلاکت است، معصوم هستند. و اما گناهان کوچک؛ گروهی از پیشینیان و کسانی دیگر گناهان کوچک را بر پیامبران

جایز دانسته‌اند و گروهی دیگر بر توقف بر این موضوع معتقد شده‌اند. اما گروهی دیگر از محققان فقهاء و متکلمین، معتقدند که پیامبران از گناهان کوچک نیز معصوم هستند. یکی از امامان ما گفته بنا بر هر دو قول نباید اختلاف شود که آنان از تکرار و کثرت گناهان کوچک معصوم هستند زیرا تکرار صغیره آن را ملحق به گناه کبیره می‌کند و دیگر این‌که آنان از انجام گناهان کوچکی که موجب می‌شوند حشمت از میان برود و جوانمردی زائل شود و پستی و فرومایگی به بار آید، معصوم هستند، پیامبران از همه این اعمال معصوم هستند. برخی از آنان نیز معتقدند پیامبران از انجام عامدانه مکروه معصوم هستند - . شرح الشفاء: ۲۵۶- ۲۵۹ - .

درباره عصمت پیامبران از معاصی پیش از نبوت نیز اختلاف هست، گروهی آن را ممتنع دانسته‌اند و گروهی جایز. اما صحیح آن است که پیامبران از هر عیبی منزه هستند و از هر آن‌چه موجب شک می‌شود معصوم می‌باشند - . شرح الشفاء ۲: ۲۶۴ - .

وی در ادامه می‌گوید: این بود حکم مغایرت و نادرستی در اعمالی که از روی قصد و یا بدون قصد و عمد، همچون سهو و فراموشی، در وظایف شرعی انجام می‌شوند. پس احوال پیامبران در ترک مؤاخذه به سبب ص: ۱۱۷

این اعمال و معصیت نبودنشان برای ایشان، با احوال امت‌های ایشان همسان است. از سوی دیگر این‌ها بر دو نوع هستند: یکی آن‌چه که در راستای ابلاغ و آموزش امت با فعل است و دیگری آن‌چه از این محدوده خارج است یعنی مختصّ احوال شخصی پیامبر صلّی الله علیه و آله است. و اما نوع اول؛ حکم این نوع نزد گروهی از علما حکم سهو در سخن است که جایز نیست چه عمدی و چه سهوی مغایرت در آن رخ دهد، اینان درباره احادیث سهو توجیهاتی می‌آورند که ابو اسحاق نیز به این رأی گراییده است. از طرفی اعتقاد بیشتر فقها و متکلمین بر این بوده که مغایرت در افعال ابلاغی و احکام شرعی از روی سهو و بدون قصد برای پیامبر صلّی الله علیه و آله جایز است همچنان که از احادیث سهو در نماز برمی‌آید، اینان در این باره میان سخن و فعل تفاوت قائل شده‌اند. کسانی که قائل به این تجویز هستند شرط کرده‌اند که رسولان بر سهو و اشتباه بر جا نمی… مانند بلکه بالفور از آن آگاه می‌شوند و حکمش را درمی‌یابند بر اساس قول برخی از آنان که همین قول صحیح است و پیش از انقراضشان بنا بر قول برخی دیگر. و اما آن دسته از افعال پیامبر صلّی الله علیه و آله که در راستای ابلاغ و بیان احکام نیست و به امور دینش اختصاص ندارد یا آن‌چه که در دلش می‌گذرد مادامی که به عمل درنیامده تا مورد تبعیت واقع شود؛ در این باره بیشتر طبقات علمای امت بر جواز سهو به شیوه ندرت و قلّت باور دارند، گروهی نیز به منع کلی سهو و فراموشی و غفلت و سستی در حق پیامبر صلّی الله علیه و آله باور دارند که این اعتقاد جماعت متصوفه و اصحاب علم القلوب و مقامات است - . شرح الشفاء ۲: ۲۶۷- ۲۷۰ - .

وی در این باره گفتاری مفصل آورده و چیزی جا نیانداخته است، اما من این جملات را به نقل از او آوردم تا تو از مذاهب و اعتقادات آنان درباره عصمت آگاه شوی. حال که به آنچه برایت نقل کردیم در این مساله اشراف و اطلاع حاصل نمودی بدان که این مسأله در غایت اِشکال است زیرا بسیاری از آیات و اخبار بر صدور سهو از آنان دلالت دارد، مانند این سخن حق تعالی: «وَ لَقَدْ عَهِدْنا إِلى آدَمَ مِنْ قَبْلُ فَنَسِيَ وَ لَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْماً» - . طه / ۱۱۵ - {و به یقین پیش از این با آدم پیمان بستیم و[لی آن را] فراموش کرد و برای او عزمی [استوار] نیافتیم.} و نیز «وَ اذْكُرْ رَبَّكَ إِذا نَسِيتَ» - . کهف / ۲۴ - {و چون فراموش کردی پروردگارت را یاد کن.} و نیز «فَلَمَّا بَلَغا مَجْمَعَ بَيْنِهِما نَسِيا حُوتَهُما» - . کهف / ۶۱ -

{پس چون به محل برخورد دو [دریا] رسیدند ماهی خودشان را فراموش کردند.} و نیز «فَإِنِّی نَسِیتُ الْحُوتَ وَ ما أَنْسانِیهُ إِلَّا الشَّیْطانُ أَنْ أَذْکُرَهُ» - . کهف / ۶۳ -

{من ماهی را فراموش کردم و جز شیطان [کسی] آن را از یاد من نبرد تا به یادش باشم.} و نیز «لا تُؤاخِذْنِی بِما نَسِیتُ» - . کهف / ۷۳ -

ص: ۱۱۸

{به سبب آنچه فراموش کردم مرا مؤاخذه مکن.} و نیز «فَلا تَنْسی * إِلَّا ما شاءَ اللَّهُ» - . اعلی / ۶- ۷ -

{تا فراموش نکنی. جز آنچه خدا خواهد.} و نیز اخبار و روایاتی که آوردیم و دیدیم از سوی دیگر یاران ما، به جز افرادی معدود، بر عدم جواز سهو بر پیامبران اجماع کرده‌اند و به بعضی آیات و اخبار و بعضی دلایل کلامی و اصول مبرهن دال بر عدم جواز سهو استناد جسته‌اند و روایات سهو نیز دارای خلل و اضطراب است که دانستی و آیات (موهم عدم عصمت) نیز قابل تاویل است. و خداست که به راه راست رهنمون می‌شود.

سید مرتضی در کتاب تنزیه الأنبیاء می گوید: اگر بگویند حال که در نظر شما فراموشی بر پیامبران جایز نیست، پس معنای کلام حق تعالی «لا تُؤاخِذْنِی بِما نَسِیتُ» چه می‌شود؟

پاسخ خواهم داد که در این باره سه وجه هست: اول این‌که منظورش همان فراموشی معروف است که گرچه به مدت زمانی کوتاه نظر دارد چیز عجیبی نیست، زیرا انسان به خاطر اشتغال خاطر و اسباب دیگر مسائلی را که در زمان نزدیک رخ داده فراموش می کند.

دوم این‌که منظورش این است که مرا به خاطر آن‌چه ترک کردم مؤاخذه نکن. همانند مجرای سخن در این آیه: «وَ لَقَدْ عَهِدْنا إِلی آدَمَ مِنْ قَبْلُ فَنَسِیَ» یعنی ترک کرد.

این وجه از ابن عباس از اُبَیّ بن کعب از رسول خدا صلّی الله علیه و آله روایت شده که ایشان می‌فرماید: موسی علیه السلام گفت: «لا تُؤاخِذْنِی بِما نَسِیتُ» یعنی به خاطر آن‌چه که از عهد تو ترک کردم.

وجه سوم این‌که منظورش این است که مرا به خاطر آن‌چه که شبیه به فراموشی است مؤاخذه نکن، در این‌جا به سبب مشابهت کار خود را فراموشی نامیده است، همانگونه که منادی به برادران حضرت یوسف علیه السلام گفت: «إِنَّکُمْ لَسارِقُونَ» - . یوسف / ۷۰ - {قطعاً شما دزد هستید.} یعنی شما به دزدان شبیه هستید. اگر این لفظ را بر معنایی غیر از فراموشی حقیقی حمل کنیم، دیگر جای سوال نخواهد ماند، و اگر آن را بر فراموشی حقیقی حمل کنیم، وجهش چنین است که بر پیامبر صلّی الله علیه و آله جایز نیست در آن‌چه ابلاغ می کند یا در شرع یا در اموری که سبب نفرت از ایشان می‌شود، چیزی را فراموش کند، اما در آن‌چه از این محدوده خارج است مانعی از فراموشی نیست، آیا نمی‌بینی وقتی کسی در باب خوردنی و آشامیدنی فراموش یا سهو می کند، البته به‌گونه‌ای که دائمی و پیوسته نباشد،

ص: ۱۱۹

می‌گویند او حواسش نیست؟ این ممتنع نیست – . تنزیه الأنبیاء: ۸۴ – .

از سخن وی چنین برمی‌آید که از سوی شیعه بر نفی مطلق سهو از پیامبران اجماع حاصل نشده و بعد از همه اینها، راه گریزی از قولی که اکثریت (=معظم) برآننـد نیست چون دلایـل آنـان محکم است و بـا علوّ شأن و والایی منزلت ائمه علیهم السلام مناسب‌تر است. اما احادیث دال بر خواب ماندن پیامبر صلّی الله علیه و آله هنگام نماز؛ این‌ها را عامّه نیز به طُرُق بسیاری روایت کرده‌اند همچون:

در شرح السنّه از سعید بن مسیّب روایت شده: وقتی رسول خدا صلّی الله علیه و آله از خیبر بازمی‌گشت، شب را در حرکت گذراند. چون آخر شب رسید ایشان فرود آمد و به بلال فرمود: برای رسیدن صبح مراقب ما باش. آن‌گاه رسول خدا صلّی الله علیه و آله و اصحاب ایشان خوابیدند و بلال تا جایی که می‌توانست نگهبانی داد و سپس به شترش تکیه زد، حال آن‌که نزدیک فجر بود. در آن اوان خواب بر او غلبه کرد و نه رسول خدا صلّی الله علیه و آله بیدار شد و نه بلال و نه هیچ یک از کاروانیان تا این‌که خورشید بر آنان طلوع کرد. رسول خدا صلّی الله علیه و آله هراسان شد و فرمود: ای بلال! بلال عرض کرد: ای رسول خدا! همان کسی که جان‌های شما را گرفت جان مرا نیز گرفت. رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود: جا عوض کنید. آنان شترانشان را به حرکت انداختند و کمی جایشان را عوض کردند. سپس رسول خدا صلّی الله علیه و آله به بلال دستور داد و او اذان گفت. حضرت نماز را به پا داشت و پیشاپیش آن‌ها نماز صبح را خواند. چون نماز به پایان رسید فرمود: هر کس نماز را فراموش کرد باید هر وقت به یاد آورد بخواند، خداوند می‌فرماید: «وَ أَقِمِ الصَّلاةَ لِذِكْرِی» – . طه / ۱۴ –

{و به یاد من نماز برپا دار.}

وی این حدیث را به اسناد دیگری نیز با کمی تغییر روایت کرده است.

می‌گویم: من از میان یاران متقدّم ندیده‌ام کسی متعرّض ردّ این حدیث شود به جز گروهی اندک از متاخران. آنان پنداشته‌اند این با عصمتی که ادعا می‌کنند منافات دارد. پندار من این است که آن‌چه آنان ادعا می‌کنند با این منافاتی ندارد. زیرا در ظاهر، عصمتی که مدّ نظر آن‌هاست حالت تکلیف و تمییز و قدرت را در بر دارد حتی اگر سهوی باشد یا پیش از نبوت و امامت باشد، وگرنه آشکار است که معصومین علیهم السلام در حالت شیرخوارگی نماز و روزه و دیگر عبادات را به جا نمی... آورده‌اند با این که ترک برخی از این‌ها گناه کبیره است. به همین دلیل است که شیخ مفید در آن‌چه که از او نقل کردیم گفته: «از زمانی که عقل‌هایشان کامل گشته». و این در تنافی با اخباری نیست که می‌گویند معصومین علیه السلام در عالم ذرّ از کاملان بوده‌اند و در شکم مادرشان و هنگام تولدشان سخن می‌گفته‌اند، زیرا خداوند متعال گرچه ارواح ایشان را در عالم ذر کامل ساخته

ص: ۱۲۰

و در بقیه احوالشان شگفتی‌هایی از جهت اعجاز آشکار کرده، با این حال ایشان را در رشد و کودکی و شیرخوارگی و بلوغ با

بقیه خلق مشترک گردانده، گرچه بلوغ ایشان در کمال عقلشان پیش از دیگران بوده است. پس خداوند آنان را در حالت شیرخوارگی و عدم توانایی برای راه رفتن و برخاستن به نماز و عبادات دیگر مکلف نکرده است. اما وقتی به حدّی رسیدند که انجام دادن و انجام ندادن آشکارا از آنان سر می‌زند، دیگر چه در انجام دادن و انجام ندادن و چه عمدی و چه سهوی از آنان هیچ معصیتی سر نمی‌زند. حالت خواب نیز از همین جمله است و سهو این حالت را شامل نمی‌شود. اما در این باره از جهت اخباری که گذشت و خواهد آمد اِشکالی هست. و آن این که خواب پیامبر صلّی الله علیه و آله همانند بیداری ایشان بوده و حضرت آن‌چه را در بیداری می‌دانسته در خواب نیز می‌دانسته است. حال چگونه ممکن است حضرت نماز را واگذاشته باشد با این‌که از رسیدن و گذشتن وقت نماز آگاهی داشته و چگونه ممکن است در این باره به بلال تکیه کرده باشد با این وجود که اصلا نیازی به این تکیه نداشته است. بنابراین می‌توان در باره این اخبار توقف کرد چون ماجرا میان مخالفین مشهور است و احتمال می‌رود به جهت تقیه صادر شده باشد و نیز می‌توان از این اِشکال به وجوهی پاسخ داد:

اول این‌که حالتی که خواب حضرت همچون بیداری است مربوط به غالب خوابهای آن حضرت است و ممکن است خداوند به جهت مصلحتی خواب را بر آن حضرت غالب کند و این‌چنین حضرت در خواب بوده و مانند بقیه مردم دیگر نمی‌دانسته چه رخ می‌دهد؛ همچنان که برخی از آن اخبار نیز اشعار به این موضوع دارند.

دوم این‌که پیامبر صلّی الله علیه و آله از آن‌چه رخ داده مطّلع بوده اما در آن حالت به اجرای عبادات مکلّف نبوده، زیرا بیشتر تکالیف آن‌ها تابع تکالیف بقیه مردم بوده است؛ آن‌ها از کفر منافقین و نجاست بیشتر خلق و اکثر چیزها و نیز مصائبی که بر خودشان و دیگران روی می‌داده آگاه بوده‌اند اما مکلّف نبوده‌اند بنا به این آگاهی عمل کنند.

سوم این‌که گفته شود پیامبر صلّی الله علیه و آله در آن هنگام از سوی خداوند متعال مأمور بوده تا به سبب مصلحتی نماز را واگذارد گرچه از رسیدن و گذشتن زمان نماز آگاه بوده است.

چهارم این‌که گفته شود آگاهی پیامبر صلّی الله علیه و آله از امور در خواب با عدم توانایی ایشان در برخاستن منافاتی ندارد، زیرا آگاهی از جانب روح است و خواب از احوال جسم.

قاضی عیاض در الشفاء می‌گوید: اگر بگویی درباره خواب ماندن پیامبر صلّی الله علیه و آله هنگام نماز در یوم الوادی چه می‌گویی با این‌که

حضرت فرموده: چشمان من می‌خوابند و قلبم نمی‌خوابد.

بدان که علما در این باره پاسخ‌هایی دارند:

ص: ۱۲۱

اول این‌که این حدیث، حکم قلب و چشمان حضرت در خواب ایشان در غالب اوقات است و گاه به ندرت غیر از این رخ می‌دهد همچنان که برای دیگران نیز خلاف عادت به ندرت رخ می‌دهد. این تأویل را این سخن حضرت در حدیث تأیید

می‌کند: «خداوند ارواح ما را گرفت.» و نیز سخن بلال «هرگز به خوابی این‌چنین درانداخته نشده بودم.» اما چنین مواردی رخ می‌دهد چون خداوند می‌خواهد حکمی را بر پا کند و سنتی را تأسیس نماید و شرعی را اظهار دارد، همچنان که در حدیثی دیگر حضرت فرموده: «اگر خدا خواسته بود بیدار شده بودیم اما خواست این برای آیندگانتان باشد.»

دوم این‌که خواب، قلب حضرت را در خود فرو نمی‌کشیده تا در خواب از آن حضرت حدثی صادر شود ، زیرا

روایت شده: پیامبر صلّی الله علیه و آله می‌خوابید و بازدم ایشان بر می‌آمد و صدای خُرخُر ایشان شنیده می‌شد، سپس بدون این‌که وضو بگیرد نماز می‌خواند.

و گفته شده پیامبر صلّی الله علیه و آله نمی‌خوابد زیرا در خواب به ایشان وحی می‌شود، و آن‌چه که در ماجرای یوم الوادی رخ داده فقط خواب چشمان حضرت از دیدن خورشید بوده و این در شمار فعل قلب نیست.

و نیز روایت شده که ایشان فرمود: خداوند ارواح ما را گرفت و اگر می‌خواست در هنگامی جز این هنگام آن‌ها را به ما بازمی‌گرداند.

اگر بگویند: اگر ایشان عادت نداشت که به خواب فرو رود به بلال نمی‌فرمود: «برای رسیدن صبح مراقب ما باش.»

در پاسخ به این سخن گفته شده: پیامبر صلّی الله علیه و آله عادت داشته که تغلیس به صبح کند - نماز صبح را در تاریکی پایان شب و اولین لحظات صبح ادا می‌کرد - و کسی که چشمانش در خواب است نمی‌تواند مراقب رسیدن اول فجر باشد، زیرا فجر پدیده‌ای ظاهری است که با جوارح ظاهری دریافته می‌شود. بنابراین حضرت توجه به رسیدن اول فجر را به عهده بلال گذاشته تا این‌گونه خبر شود، همچنان‌که ممکن بود از توجه به این امر به خاطر مشغله‌ای جز خواب مشغول باشد - . شرح الشفاء ۲: ۲۷۵ و ۲۷۸ - .

ما خطا و فسادی را که در کلام وی هست به نقد نمی‌گذاریم چون آشکار است.

این باب را با آوردن رساله‌ای به پایان می‌رسانیم که به دستمان رسیده و به شیخ مفید و یا سید مرتضی نسبت داده شده که نسبتش به شیخ مفید صحیح‌تر است. این صورت دقیق رساله است به همان گونه که من یافته‌ام:

به نام خداوند بخشنده بخشایشگر. حمد و سپاس خدای را که حضرت محمد صلّی الله علیه و آله را از برای رسالتش برگزید و او را برای دانش اجرای رسالتش گزید و بر همه آفریدگانش برتری‌اش بخشید و سرمشقی در دین نهادش و از تمامیِ لغزش‌ها معصومش داشت و از بدی‌ها پیراستش و از شبهات به دور نگاهش داشت و فضیلت را از برایش کامل ساخت و به والاترین درجات فرازش بُرد و ایشان‌اند که اعمال نیک تنها با محبت آنان پدیدار می‌شود.

و اما بعد؛ ای برادر! خداوند آسانی امور را بهره‌ات سازد و ما و شما را از دشواری‌ها مصون بدارد. نگاشته‌ات به دستم رسید که در آن پیرامون معنای آن‌چه که از یکی از مشایخت دریافته‌ای نوشته بودی، او به سند خود از حسن بن محبوب از رباطی

ص: ۱۲۲

از سعید اعرج از امام جعفر صادق علیه السلام روایتی آورده در باب آن‌چه که به پیامبر صلّی الله علیه و آله نسبت می‌دهند و می‌گویند ایشان در نماز سهو کرده و نیز هنگام نماز در خواب مانده وقت نماز درگذشته است. این شیخی که از او یاد کرده... ای پنداشته تنها غالیان این را انکار می‌کنند و می‌گویند اگر جایز بود که حضرت در نماز سهو کند، به همین ترتیب جایز بود که در تبلیغ رسالت نیز سهو کند، زیرا همچنان‌که نماز بر پیامبر صلّی الله علیه و آله واجب بوده، تبلیغ رسالت نیز بر ایشان واجب بوده است. سپس این سخن را رد کرده و گفته در این امر لزومی بر ما نیست، زیرا در همه حالات مشترک، بر پیامبر صلّی الله علیه و آله همانی می‌گذرد که بر دیگران می‌گذرد، ایشان نیز مانند دیگر افراد امتش به نماز متعبّد است. او گفتار صدوق را تا به پایانش همانند آن‌چه پیشتر آوردیم ادامه می‌دهد و سپس می‌گوید: خواند تو را به توفیق در طاعتش عزیز بدارد! از من خواسته‌ای نظرم را درباره حکایتی که از این مرد کرده‌ای برایت بیان کنم و حق را درباره این معنا آشکار سازم. ما این را اجابت می‌کنیم و توفیق درستیِ کار از جانب خداوند متعال است.

بدان کسی که از قول او این حکایت را درباره آن‌چه که ما روشن ساخته‌ایم آورده‌ای خود را مکلّف به امری ساخته که در توانش نیست و این‌گونه کمبودش در دانش و ناتوانی‌اش را آشکار ساخته است. اگر او از جمله کسانی بود که راه درست را یافته بود، در کاری دست نمی‌بُرد که آن را بلد نیست و حرفه او نیست و به سوی شناختش ره نبرده، اما هوس هلاکتگاه هوسمند است. از سلب توفیق به خداوند پناه می‌بریم و از او می‌خواهیم تا از گمراهی مصونمان دارد و در پیمودن راه حق و شیوه روشن از او هدایت می‌جوییم.

حدیثی که ناصبی‌ها و شیعه‌های مقلده روایت کرده‌اند که پیامبر صلّی الله علیه و آله در نمازش سهو کرد و از روی فراموشی در رکعت دوم سلام گفت و وقتی به اشتباه خود در آن‌چه کرده بود پی بُرد دو رکعت دیگر به آن دو رکعت افزود و بعد دو سجده سهو به جا آورد؛ این حدیث از جمله اخبار آحاد است که نه فایده علمی دارد و نه موجب عمل می‌شود و هر کس بر اساس چیزی از آن عمل کند، به ظنّ اعتماد کرده و بدون یقین عمل کرده است. حال آن‌که خداوند متعال از عمل به ظنّ در دین نهی کرده و از سخن گفتن درباره دین بدون علم یقین بر حذر داشته و فرموده: «وَ أَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ ما لا تَعْلَمُونَ» - . بقره / ۱۶۹ - {و [وامی دارد] تا بر خدا چیزی را که نمی دانید بربندید.} و نیز «إِلَّا مَنْ شَهِدَ بِالْحَقِّ وَ هُمْ يَعْلَمُونَ» - . زخرف / ۸۶ -

{مگر آن کسانی که آگاهانه به حق گواهی داده باشند.} و نیز «وَ لا تَقْفُ ما لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَ

ص: ۱۲۳

السَّمْعَ وَ الْبَصَرَ وَ الْفُؤادَ كُلُّ أُولئِكَ كانَ عَنْهُ مَسْؤُلًا» - . اسراء / ۳۶ -

{و چیزی را که بدان علم نداری دنبال مکن زیرا گوش و چشم و قلب همه مورد پرسش واقع خواهند شد.} و نیز «وَ ما يَتَّبِعُ أَكْثَرُهُمْ إِلَّا ظَنًّا إِنَّ الظَّنَّ لا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئاً» - . یونس / ۳۶ -

{و بیشترشـان جز از گمـان پیروی نمی کننـد [ولی] گمـان به هیـچ وجه [آدمی را] از حقیقت بی نیاز نمی گردانـد.} و نیز «إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَ إِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ» – . یونس / ۶۶ –

{اینـان جز از گمان پیروی نمی کننـد و جز گمان نمی برنـد.} و نیز نمونه‌های دیگری از این دست در قرآن که درباره سـخن گفتن پیرامون دین خـدا بدون علم هشدار می‌دهد و کسانی را که در دین خدا بر اساس ظنّ و گمان عمل می کنند، می‌نکوهد و تهدید می کند و بر این کار سرزنش می کند. اگر خبر سهو پیامبر صلّی الله علیه و آله از جمله اخبار آحادی باشد که هر کس بر اساسـشان عمل کنـد بر اساس ظنّ و گمان عمل کرده، پس اعتقاد به صـحّت این خبر حرام است و قطعیّت دادن به آن جایز نیست و واجب است از آن به سوی رأیی عـدول کرد که یقین به کمـال و عصـمت پیامبر صـلّی الله علیه و آله اقتضا می کنـد و دالّ بر این است که خداونـد در برابر خطای در عمل از ایشان حراست می کنـد و در گفتار و کردار شـرعی توفیقش می‌بخشد؛ برای ابطال حکم کسی که بر پیامبر صلّی الله علیه و آله به سهو در نماز حکم می‌دهد همین مقدار بسنده است.

**[ترجمه]

فصل

علی أنهم اختلفوا فی الصـلاه التی زعموا أنه صـلی الله علیه و آله سها فیها فقال بعضهم هی الظهر و قال بعضهم هی العصر و قال بعض آخر منهم بل کانت عشاء الآخره و اختلافهم فی الصلاه دلیل علی وهن الحدیث و حجه فی سقوطه و وجوب ترک العمل به و اطراحه

**[ترجمه]آنان در نمازی که پنداشـته‌اند پیامبر صلّی الله علیه و آله در آن سهو کرده اختلاف نظر دارند. برخی می گویند ظهر بوده، برخی می گوینـد مغرب بوده و برخی دیگر می گوینـد عشـاء بوده است. اختلـاف آنـان در تعیین این نمـاز دلیل و حجتی است بر این‌که حدیث سست و ساقط است و باید عمل بر اساس آن را وانهاد و کنارش گذاشت.

**[ترجمه]

علی أن فی الخبر نفسه ما یدل علی اختلافه

وَ هُوَ مَا رَوَوْهُ مِنْ أَنَّ ذَا الْيَدَيْنِ قَالَ لِلنَّبِيِّ صـلی الله علیه و آله لَمَّا سَلَّمَ فِي الرَّكْعَتَيْنِ الْأُولَيَيْنِ مِنَ الصَّلَاهِ الرُّبَاعِيَّهِ أَ قَصُرَتِ الصَّلَاهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَمْ نَسِيتَ فَقَالَ صلی الله علیه و آله (عَلَى) مَا زَعَمَ (۴) كُلُّ ذَلِكَ لَمْ يَكُنْ.

فنفی صـلی الله علیه و آله أن تکون الصلاه قصرت و نفی أن یکون قد سها فیها فلیس یجوز عندنا و عند الحشویه المجیزین علیه السـهو أن یکذب النبی صـلی الله علیه و آله متعمدا و لا ساهیا و إذا کان أخبر أنه لم یسه و کان صادقا فی خبره فقد ثبت کذب من أضاف إلیه السهو و وضح بطلان دعواه فی ذلک بلا ارتیاب.

**[ترجمه]در خود خـبر دلالـتی بر سـاختگی بودن آن است چون آنـان روایت کرده‌انـد: وقـتی پیـامبر صـلّی الله علیه و آله در

رکعت دوم از نماز چهار رکعتی سلام گفت، ذو الیدین به ایشان عرض کرد: ای رسول خدا! نماز کوتاه شده یا فراموش کردی؟ آن‌گاه حضرت بر اساس آن‌چه می‌پنداشت فرمود: هر دو اتفاق نیافتاده است.

پس پیامبر صلّی الله علیه و آله نفی کرده که نماز کوتاه شده باشد و نیز نفی کرده که در آن سهو کرده باشد. از آن‌جا که هم در نظر ما و هم در نظر قائلین به سهو پیامبر صلّی الله علیه و آله جایز نیست که حضرت چه از روی عمد و چه از روی سهو دروغ بگوید، حال که حضرت خبر داده سهو نکرده، صدق ایشان در خبری که داده ثابت می‌کند کسی که به پیامبر صلّی الله علیه و آله سهو را نسبت می‌دهد دروغ می‌گوید و بطلان ادعایش در این باره بی شک آشکار است.

**[ترجمه]

و قد تأول بعضهم ما حکوه من قوله کل ذلک لم یکن علی ما یخرجه عن الکذب مع سهوه فی الصلاه بأن قالوا إنه صلی الله علیه و آله نفی أن یکون وقع الأمران معا

ص: ۱۲۴

۱- الإسراء: ۲۶.

۲- یونس: ۳۶.

۳- یونس: ۶۶.

۴- هکذا فی نسخه المصنّف، و الصحیح کما فی الطبعه الحروفیه: علی ما زعم.

يريد أنه لم يجتمع قصر الصلاه و السهو فكان قد حصل أحدهما و وقع.

و هـذا باطـل من وجهين أحـدهما أنه لو كان أراد ذلك لم يكن جوابا عن السؤال و الجواب عن غير السؤال لغو لا يجوز وقوعه من النبی صلی الله علیه و آله.

و الثـانی أنه لو كان كما ادعوه لكان صـلی الله علیه و آله ذاكرا به من غير اشـتباه فی معناه لأنه قـد أحاط علما بأن أحـد الشـيئين كـان دون صـاحبه و لو كان كـذلك لارتفع السـهو الـذی ادعوه و كانت دعواهم باطله بلا ارتياب و لم يكن أيضا معنی لمسألته حين سأل عن قول ذی اليـدين و هل هو علی ما قال أو علی غير ما قال لأن هـذا السؤال يدل علی اشـتباه الأمر عليه فيما ادعاه ذو اليدين و لا يصح وقوع مثله من متيقن لما كان فی الحال.

**[ترجمه]برخی از آنان پاسـخی را كه از قول پيامبر صلّی الله عليه و آله حكايت كرده‌اند يعنی «هر دو اتفاق نيافتاده است.» به گونه‌ای تأويل كرده‌انـد كه حضـرت را با وجود سـهو از دروغگويی خارج می‌كنـد. گفته‌انـد پيامبر صـلّی الله عليه و آله اين را نفی كرده كه هر دو امر با هم رخ داده باشد، ص: ۱۲۴

يعنی كوتاه شدن نماز و سهو با هم جمع نشده‌اند و فقط يكی از آن دو روی داده است.

اين سـخن از دو جهت باطل است، يكی اين‌كه اگر منظور پيامبر صـلّی الله عليه و آله اين بوده، اين سخن پاسخ سوالی كه شده نيست و پاسخ بی ربط به سوال، سخن لغو است كه جايز نيست از پيامبر صلّی الله عليه و آله سر بزند.

دوم اين‌كه اگر چنين بود كه آنان ادعا می‌كنند، پيامبر صلّی الله عليه و آله اين را به گونه‌ای اظهار می‌داشت كه معنايش مشتبه نباشـد، زيرا در اين فرض ايشـان می‌دانسـته كه يكی از اين دو بـدون ديگری روی داده و اگر حضـرت اين را می‌دانست ديگر سهوی كه آنـان ادعـا می‌كننـد معنايی نـداشت. همچنين ديگر سوال حضـرت از اين‌كه «آيا ذو اليـدين درست می‌گويـد يا نه» معنـايی نـداشت، زيرا اين سوال دلالت دارد كه امر درباره ادعای ذو اليـدين بر ايشان مشـتبه شـده در حالی كه چنين سوالی از سوی كسی كه مطمئن است طرح نمی‌شود.

**[ترجمه]

و مما يـدل علی بطلان الحديث أيضا اختلافهم فی جبران الصـلاه التی ادعوا السـهو فيها و البناء علی ما مضـی منها و الإعاده لها فأهـل العراق يقولون إنه أعـاد الصـلاه لأنـه تكلم فيهـا و الكلام فی الصـلاه يوجب الإعاده عنـدهم و أهل الحجاز و من مال إلی قولهم يزعمون أنه بنی علی ما مضـی و لم يعـد شـيئا و لم يقض و سـجد لسـهوه سـجدتين و من تعلق بهـذا الحـديث من الشـيعه يذهب فيه إلی مذهب أهل العراق لأنه تضـمن كلام النبی صـلی الله عليه و آله فی الصلاه عمدا و التفاته عن القبله إلی من خلفه و سؤاله عن حقيقه مـا جری و لا يختلف فقهاؤهم فی أن ذلك يوجب الإعاده و الحـديث متضـمن أن النبی صـلی الله عليه و آله بنی علی ما مضـی و لم يعـد و هـذا الاختلاف الـذی ذكرناه فی هـذا الحديث أدل دليل علی بطلانه و أوضح حجه فی وضـعه و اختلاقه.

**[ترجمه]از دیگر دلایل بطلان حدیث این است که آنان پیرامون جبران نمازی که ادعا دارند در آن سهو واقع شده نیز اختلاف دارند و معلوم نیست آیا حضرت آن‌چه را خوانده بوده کامل کرده یا آن را از نو خوانده است؟! اهل عراق می گویند پیامبر صلّی الله علیه و آله نماز را از نو خواند زیرا حضرت در میان نماز سخن گفت و سخن گفتن در میان نماز در نظر آنان واجب می‌سازد که نماز از نو خوانده شود. اما اهل حجاز و کسانی که با آنان هم‌عقیده‌اند می‌پندارند پیامبر صلّی الله علیه و آله آن‌چه را خوانده بود کامل کرد و چیزی را تکرار یا قضا نکرد و به خاطر سهوش دو سجده به جا آورد. از میان شیعه کسانی که به این حدیث استناد می‌جویند به شیوه اهل عراق آن را می‌پذیرند زیرا حدیث متضمن این است که پیامبر صلّی الله علیه و آله عمدا در میان نماز سخن گفته و از جانب قبله به پشت سرش رو گردانده و درباره حقیقت ماجرا پرسیده و فقهای اینان اختلاف ندارند که این کار واجب می‌سازد نماز از نو خوانده شود، حال آن‌که متضمن این است که پیامبر صلّی الله علیه و آله آن‌چه خوانده بوده را کامل کرده و از نو نخوانده است. اختلافی که ذکر کردیم در این حدیث قویترین دلیل بر بطلان آن است و آشکارترین حجت بر ساختگی بودن و جعلی بودنش.

**[ترجمه]

فصل

علی أن الروایه له من طریق الخاصه و العامه کالروایه من الطریقین معا أن النبی صلی الله علیه و آله سها فی صلاه الفجر و کان قد قرأ فی الأولة منهما سوره النجم حتی انتهی إلی قوله أَ فَرَأَيْتُمُ اللَّاتَ وَ الْعُزَّى وَ مَناةَ الثَّالِثَةَ الْأُخْرى (1) فألقی الشیطان علی لسانه تلك الغرانیق العلی و إن شفاعتهن لترتجی ثم نبه علی سهوه فخر ساجدا

ص: ۱۲۵

۱- النجم: ۱۹ و ۲۰.

فسجد المسلمون و كان سجودهم اقتداء به و أما المشركون فكان سجودهم سرورا بدخوله معهم فی دينهم قالوا و فی ذلک أنزل الله تعالی وَ ما أَرْسَلْنا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَ لا نَبِيٍّ إِلَّا إِذا تَمَنَّى أَلْقَى الشَّيْطانُ فِي أُمْنِيَّتِهِ (١) يعنون فی قراءته و استشهدوا علی ذلک ببيت من الشعر:

تمنی کتاب الله يتلوه قائما**و أصبح ظمآن و مسد (٢) (سدّ) قاريا

**[ترجمه]این روایت که از طریق خاصّه و عامّه آمده همچون روایت دیگری از هر دو طریق است که می گوید پیامبر صلّی الله علیه و آله در نماز فجر سهو کرد و وقتی در رکعت اولش سوره نجم را قرائت کرد و رسید به این‌جا که «أَ فَرَأَيْتُمُ اللَّاتَ وَ الْعُزَّى وَ مَناةَ الثَّالِثَةَ الْأُخْرى» – . نجم / ١٩– ٢٠ –

{به من خبر دهید از لات و عزی، و منات آن سومین دیگر.} شیطان بر زبان حضرت القا کرد: «تلک الغرانیق العلی، منها الشفاعه ترتجی» یعنی این‌ها مرغان آبی زیبا و عالی مقام هستند که شفاعتشان امید می‌رود! سپس پیامبر صلّی الله علیه و آله متوجه سهو خود شد و به سجده افتاد. ص: ١٢٥

آن‌گاه مسلمانان از روی اقتداء به حضرت سجده کردند و مشرکان نیز چون از ورود حضرت به دین خودشان شادمان شدند، به سجده افتادند. گفته‌اند در همین باب بوده که خداوند

متعال نازل کرده: «وَ ما أَرْسَلْنا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَ لا نَبِيٍّ إِلَّا إِذا تَمَنَّى أَلْقَى الشَّيْطانُ فِي أُمْنِيَّتِهِ» و گفته‌اند «فِي أُمْنِيَّتِهِ» یعنی در قرائت وی، و در این معنا به این شعر استناد کرده‌اند:

تمنی کتاب الله يتلوه قائما و أصبح ظمآن و سدّ قاريا

که در آن تمنی به معنای قرلئت است .

**[ترجمه]

و ليس حديث سهو النبی صلی الله عليه و آله فی الصلاه أشهر فی الفريقين من روايتهم (٣) أن يونس عليه السلام ظن أن الله تعالی يعجز عن الظفر به و لا يقدر علی التضييق عليه و تأولوا قوله تعالی فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ (۴) علی ما رووه و اعتقدوه فيه و فی أکثر رواياتهم أن داود عليه السلام هوی امرأه أوريا بن حنان فاحتال فی قتله ثم نقلها إليه و رواياتهم أن يوسف بن يعقوب عليه السلام هم بالزنا و عزم عليه و غير ذلک من أمثاله و من رواياتهم التشبيه لله تعالی بخلقه و التجوير له فی حکمه فيجب علی الشيخ الذی سألت أيها الأخ عنه أن يدين الله بکل ما تضمنته هذه الروايات ليخرج بذلک عن الغلو علی ما ادعاه فإن دان بها خرج عن التوحيد و الشرع و إن ردها ناقض فی اعتداله و إن کان ممن لا يحسن المناقضه لضعف بصيرته و الله نسأل التوفيق.

**[ترجمه]حدیث سهو پیامبر صلّی الله علیه و آله در نماز در میان هر دو گروه مشهورتر از این روایت عامّه نیست که آورده... اند حضرت یونس علیه السلام گمان کرد خداوند متعال نمی‌تواند بر او غلبه کند و او را در تنگنا بیاندازد، آن‌ها در این راستا کلام حق تعالی «فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ» – . انبیاء / ٨٧ – {پنداشت که ما هرگز بر او قدرتی نداریم.} را نیز بر مبنای روایت

خود تأویل کرده‌اند و به این معنا معتقد شده‌اند. همچنین در روایات بسیاری آورده‌اند حضرت داوود علیه السلام عاشق همسر اوریا بن حنان شد و برای کشتن اوریا نقشه کشید و سپس همسرش را به عقد خود درآورد. و نیز آورده‌اند که حضرت یوسف علیه السلام قصد و عزم زنا کرد، و نمونه‌های دیگری از این دست. از دیگر روایات آنان تشبیه خداوند متعال به آفریدگان اوست و ستمگر خواندن خداوند در حکم او. ای برادر! بنابراین آن شیخی که درباره‌اش پرسیده‌ای باید به مضمون همه این روایات تن در دهد تا این‌گونه بر اساس ادعایی که کرده از غلو خارج باشد. حال اگر به این‌ها تن در دهد از توحید و شرع خارج شده و اگر این‌ها را رد کند با اعتدال (خروج از غلو وتقصیر) او در تناقض است گرچه او از کسانی است که به خاطر ضعف بصیرتش چنین تناقضی را نمی فهمد و از خداوند خواستار توفیقیم.

**[ترجمه]

فصل

و الخبر المروی أیضا فی نوم النبی صلی الله علیه و آله عن صلاه الصبح من جنس الخبر عن سهوه فی الصلاه فإنه من أخبار الآحاد التی لا توجب علما و لا عملا و من عمل علیه فعلی الظن یعتمد فی ذلک دون الیقین و قد سلف قولنا فی نظیر ذلک ما یغنی عن إعادته فی هذا الباب مع أنه یتضمن خلاف ما علیه عصابه الحق لأنهم لا یختلفون فی أن من فاتته صلاه فریضه فعلیه أن یقضیها أی وقت ذکرها من لیل أو نهار ما لم یکن الوقت مضیقا لصلاه فریضه حاضره و إذا حرم أن یؤدی فریضه قد دخل وقتها لیقضی فرضا قد

ص: ۱۲۶

۱- الحجّ: ۵۲، و الصحیح کما فی المصحف الشریف: من رسول و لا نبی.

۲- کذا فی نسخه المصنّف، و استظهر فی الهامش أنّه مصحف: و سد.

۳- أی روایه العامّه و کذا فیما بعده.

۴- الأنبیاء: ۸۷.

فاته كان حظر النوافل عليه قبل قضاء ما فاته من الفرض أولى

هَذَا مَعَ الرِّوَايَهِ عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله أَنَّهُ قَالَ: لَا صَلَاهَ لِمَنْ عَلَيْهِ صَلَاهٌ.

يريد أنه لا نافله لمن عليه فريضه.

**[ترجمه]خبر روایت شده درباره خواب ماندن پیامبر صلّی الله علیه و آله هنگام نماز صبح نیز از جنس خبر روایت شده درباره سهو ایشان در نماز است. آن خبر نیز از جمله اخبار آحاد است که نه موجب علم است و نه موجب عمل، و هر کس بر اساس آن عمل کند، به ظنّ اعتماد کرده و بدون یقین عمل کرده است. سخن در این باره پیشتر در مورد مشابه گذشت و نیازی به تکرارش در این باب نیست. گذشته از آن، این خبر متضمن معنایی خلاف باور پیروان حق است، زیرا آنان در این باره اختلاف ندارند که هر کس یک نماز واجب را از دست داد، هر وقت از شبانه روز که آن را به یاد آورد باید قضایش را بخواند مادامی که وقت برای نماز واجب دیگری تنگ نباشد. اگر ادای نماز واجبی که زمانش رسیده حرام شده تا نماز واجبی که از دست رفته قضا شود

ص: ۱۲۶

پس به طریق اولی نماز نافله پیش از قضای نماز واجب بر حضرت ممنوع است.

این بر اساس روایتی از پیامبر صلّی الله علیه و آله است که فرموده: کسی که نمازی را بر عهده دارد نماز دیگری ندارد.

یعنی کسی که نماز واجب بر عهده دارد نماز نافله ندارد.

**[ترجمه]

و لسنا ننكر أن يغلب النوم على الأنبياء عليهم السلام فى أوقات الصلوات حتى تخرج فيقضوها بعد ذلك و ليس عليهم فى ذلك عيب و لا نقص لأنه ليس ينفك بشر من غلبه النوم و لأن النائم لا عيب عليه و ليس كذلك السهو لأنه نقص عن الكمال فى الإنسان و هو عيب يختص به من اعتراه و قد يكون من فعل الساهى تاره كما يكون من فعل غيره و النوم لا يكون إلا من فعل الله تعالى فليس من مقدور العباد على حاله و لو كان من مقدورهم لم يتعلق به نقص و عيب لصاحبه لعمومه جميع البشر و ليس كذلك السهو لأنه يمكن التحرز منه و لأنا وجدنا الحكماء يجتنبون أن يودعوا أموالهم و أسرارهم ذوى السهو و النسيان و لا يمتنعون من إيداعه من تعتريه الأمراض و الأسقام و وجدنا الفقهاء يطرحون ما يرويه ذوو السهو من الحديث إلا أن يشركهم فيه غيرهم من ذوى اليقظه و الفطنه و الذكاء و الحذاقه فعلم فرق ما بين السهو و النوم بما ذكرناه و لو جاز أن يسهو النبى صلى الله عليه و آله فى صلاته و هو قدوه فيها حتى يسلم قبل تمامها و ينصرف عنها قبل إكمالها و يشهد الناس ذلك فيه و يحيطوا به علما من جهته لجاز أن يسهو فى الصيام حتى يأكل و يشرب نهارا فى شهر رمضان بين أصحابه و هم يشاهدونه و يستدركون عليه الغلط و ينبهونه عليه بالتوقيف على ما جناه و لجاز أن يجامع النساء فى شهر رمضان نهارا و لم يؤمن عليه السهو فى مثل ذلك إلى وطء ذوات المحارم ساهيا و يسهو فى الحج حتى يجامع فى الإحرام و يسعى قبل الطواف و لا يحيط علما بكيفيه رمى

الجمار و يتعدى من ذلك إلى السهو فى كل أعمال الشريعه حتى ينقلها عن حدودها و يضعها فى غير أوقاتها و يأتى بها على غير حقائقها و لم ينكر أن يسهو عن تحريم الخمر فيشربها ناسيا أو يظنها شرابا حلالا- ثم ينفصل بعد ذلك لما بين عليه من صفتها و لم ينكر أن يسهو فيما يخبر به عن نفسه و عن غيره ممن ليس بربه بعد أن يكون منصوبا فى الأداء و يكون مخصوصا بالأداء و تكون العله فى جواز ذلك كله أنها عباده مشتركه بينه و بين أمته كما كانت الصلاه عباده مشتركه بينه و بينهم حسب اعتلال الرجل الذى ذكرت أيها الأخ عنه من إعلاله

و يكون ذلك أيضا لإعلام الخلق أنه مخلوق ليس بقديم معبود و ليكون حجه على الغلاه الذين اتخذوه ربا و ليكون أيضا سببا لتعليم الخلق أحكام السهو فی جميع ما عددناه من الشريعه كما كان سببا فی تعليم الخلق حكم السهو فی الصلاه و هذا ما لا يذهب إليه مسلم و لا غال و لا موحد و لا يجيزه على التقدير فی النبوه ملحد و هو لازم لمن حكيت عنه ما حكيت فيما أفتى به من سهو النبی صلى الله عليه و آله و اعتل به و دل على ضعف عقله و سوء اختياره و فساد تخيله و ينبغی أن يكون كل (۱) من منع السهو على النبی صلى الله عليه و آله غاليا خارجا عن حد الاقتصاد و كفى بمن صار إلى هذا المقال خزيا.

**[ترجمه]ما منكر این نیستیم که هنگام نماز خواب بر پیامبران غلبه کند و زمان نماز بگذرد و سپس ایشان قضایش را به جا آورند. در این کار هیچ عیب و نقصی بر ایشان نیست، زیرا آدمی از غلبه خواب مبرّا نیست و همچنین بر انسان خواب عیبی نیست. اما سهو این‌گونه نیست، زیرا سهو، نقص کمال در انسان است و عیبی است مختص به کسی که دچارش شود که گاه سببش کار خود سهوکننده است و گاه کار دیگری. در حالی که سبب خواب فقط کار خداوند متعال است و این در هیچ حالتی به اختیار بندگان نیست، حتی اگر به اختیارشان هم باشد مربوط به نقص و عیب انسان نیست زیرا برای همه انسان‌ها عمومیت دارد. اما سهو این‌گونه نیست، زیرا می‌توان از آن پرهیز کرد؛ ما می‌بینیم خردمندان از امانت دادن اموال و اسرارشان به سهوکنندگان و فراموشکاران اجتناب می‌ورزند اما از امانت دادن این‌ها به کسی که دچار بیماری و درد می‌شود ابایی ندارند. همچنین می‌بینیم فقهاء احادیثی را که سهوکنندگان روایت می‌کنند کنار می‌گذارند مگر این‌که افراد هوشیار و هوشمند و زیرک و آگاه دیگری نیز در روایت آن احادیث با آنان مشترک شوند. پس بنا بر آن‌چه گفتیم تفاوت میان سهو و خواب مشخص شد. اگر جایز بود پیامبر صلّی الله علیه و آله که در نماز سرمشق است در نماز سهو کند و پیش از اتمامش سلام بگوید و پیش از کامل شدنش از آن فارغ شود و مردم نیز شاهد وقوع این کار از سوی حضرت باشند و دریابند که این کار از ایشان سر زده، به همین ترتیب جایز بود ایشان در روزه نیز سهو کند و در نیمروز ماه رمضان میان اصحاب خود غذا بخورد و آب بیاشامد و آنان نیز پیامبر صلّی الله علیه و آله را ببینند و اشتباه حضرت را اصلاح کنند و ایشان را از خطایی که مرتکب شده بازدارند و آگاهش کنند، و به همین ترتیب جایز بود که در نیمروز ماه رمضان با زنان درآمیزد، همچنان از سهو در امان نبود تا مثلا از روی سهو سراغ زنان محرم برود یا در حج سهو کند و در احرام جماع کند یا پیش از طواف سعی کند یا از کیفیت رمی جمره آگاه نباشد و به همین منوال ادامه دهد و به سهو در اعمال شریعت برسد تا این‌که اعمال شریعت را از حدودشان خارج کند و آن‌ها را در اوقات غیر مربوط به جا آورد و آن‌ها را به دور از حقایقشان ارائه کند، یا ناپسند نباشد که از تحریم خمر سهو کند و از روی سهو خمر بنوشد یا آن را نوشیدنی حلال خیال کند و وقتی اثرش را دید از آن دست بکشد، یا ناپسند نباشد که وقتی به عهده‌اش باشد یا مأمور باشد که خبری درباره احوال خود یا کسان دیگری، به جز پروردگارش، بدهد در این خبررسانی سهو کنددر حالی که از جانب پروردگارش منصوب برای رساندن به خلق و مخصوص به آن است . ای برادر! بر مبنای شیوه علت‌آوریِ آن مردی که درباره‌اش گفتی، علت در جواز همه این‌ها این است که این کارها عبادت مشترک میان حضرت و امت ایشان است، همان‌طور که نماز عبادتی مشترک میان آن‌هاست.

ص: ۱۲۷

این‌ها نیز مثلاـ برای آگاه‌سازی خلق است که پیامبر صلّی الله علیه و آله مخلوق است و قدیم و معبود نیست، یا حجتی است علیه غالیانی که ایشان را پروردگار فرض کرده‌اند، یا برای این است که احکام سهو را در رابطه با همه آن‌چه که از اعمال

شریعت گفتیم، به خلق آموزش دهد به همان گونه که آن ماجرا به سبب آموزش حکم سهو در نماز به خلق بوده است. این طریقه‌ایست که هیچ مسلمان و هیچ اهل غلوّ و هیچ یکتاپرستی پیش نمی‌گیرد و حتی هیچ ملحدی آن را برای فرض در نبوت روا نمی‌بیند، در حالی که این طریقه، لازمه کسی است که از او نقل قول کردی و گفتی این‌گونه به سهو پیامبر صلّی الله علیه و آله فتوا داده و برایش دلیل آورده و این‌چنین بر ضعف عقل و سوء اختیار و فساد تخیل خود دلالت کرده است. پس هر که وقوع سهو را بر پیامبر صلّی الله علیه و آله ممتنع می‌داند باید اهل غلوّ باشد و از حدّ میانه خارج باشد و این برای خواری کسی که به چنین اندیشه‌ای می‌گراید کافی است.

**[ترجمه]

ثم العجب حکمه بأن سهو النبی صلی الله علیه و آله من الله و سهو من سواه من أمته و کافه البشر من غیرها من الشیطان بغیر علم فیما ادعاه و لا حجه و لا شبهه یتعلق بها أحد من العقلاء اللهم إلا أن یدعی الوحی فی ذلک و یتبین به عن ضعف عقله لکافه الألباء ثم العجب من قوله إن سهو النبی صلی الله علیه و آله من الله دون الشیطان، لأنه لیس للشیطان علی النبی صلی الله علیه و آله سلطان و إنما زعم أن سلطانه عَلَی الَّذِینَ یَتَوَلَّوْنَهُ وَ الَّذِینَ هُمْ بِهِ مُشْرِکُونَ و علی من اتبعه من الغاوین ثم هو یقول إن هذا السهو الذی من الشیطان یعم جمیع البشر سوی الأنبیاء و الأئمه علیهم السلام فکلهم أولیاء الشیطان و أنهم غاوون إذا کان للشیطان علیهم سلطان و کان سهوهم منه دون الرحمن و من لم یتیقظ لجهله فی هذا الباب کان فی عداد الأموات.

**[ترجمه]شگفتا از حکمی که او داده و گفته سهو پیامبر صلّی الله علیه و آله از جانب خداوند است و سهو کسان دیگر از میان امت حضرت و نیز همه آدمیان از جانب شیطان است بدون این‌که برای این ادعا دانشی داشته باشد یا حجتی بیاورد یا شبهه‌ای سراغ داشته باشد که یکی از عقلاء به آن مشغول شده باشد، مگر این‌که در این باره ادعای وحی کند و این‌گونه ضعف عقل خود را نزد همه خردمندان آشکار سازد. سپس شگفتا از این‌که گفته سهو پیامبر صلّی الله علیه و آله از جانب خداوند و نه از جانب شیطان است، زیرا شیطان بر پیامبر صلّی الله علیه و آله تسلطی ندارد و پنداشته تسلط شیطان «عَلَی الَّذِینَ یَتَوَلَّوْنَهُ وَ الَّذِینَ هُمْ بِهِ مُشْرِکُونَ» - . نحل / ۱۰۰ -

{فقط بر کسانی است که وی را به سرپرستی برمی‌گیرند و بر کسانی که آنها به او [=خدا] شرک می‌ورزند.} و نیز بر گمراهانی که از او پیروی می‌کنند. سپس گفته این سهوی که از جانب شیطان است همه آدمیان را در بر می‌گیرد به جز پیامبران و امامان علیهم السلام را . پس همه آن‌ها یاران شیطان هستند و گمراه‌اند چون شیطان بر آن‌ها تسلط دارد و سهوشان از جانب شیطان و نه از جانب خداوند رحمان است و کسی که بخاطر جهلش در این باب هوشیار نیست در شمار مردگان... است.

**[ترجمه]

فصل

فأما قول الرجل المذکور إن ذا الیدین معروف فإنه یقال له أبو محمد عمیر بن عبد عمرو و قد روی عنه الناس فلیس الأمر کما

ذکر و قد عرفه بما يرفع معرفته من تكنيته و تسميته بغير معروف بذلك و لو أنه يعرفه بذى اليدين لكان أولى من تعريفه بتسميته بعمير فـإن المنكر له يقـول له من ذو اليـدين و من هـو عمير و من هو عبـد عمرو و هـذا كله مجهول غير معروف و دعواه أنه قد روى النـاس عنه دعوى لاـ برهـان عليهـا و مـا وجـدنا فى أصول الفقهاء و لا الرواه حـديثا عن هـذا الرجل و لا ذكرا له و لو كان معروفا كمعاذ بن جبل و عبد الله بن مسعود و أبى هريره و أمثالهم لكان ما تفرد به غير معمول عليه

ص: ۱۲۸

۱- استظهر المصنّف فى الهامش أن الصحيح: و حكمه بكون كل من منع.

لما ذكرنا من سقوط العمل بأخبار الآحاد فكيف و قد بينا أن الرجل مجهول غير معروف فهو متناقض باطل بما لا شبهه فيه عند العقلاء و من العجب بعد هذا كله أن خبر ذى اليدين يتضمن أن النبى صلى الله عليه و آله سها فلم يشعر بسهوه أحد من المصلين معه من بنى هاشم و المهاجرين و الأنصار و وجوه الصحابه و سادات الناس و لا نظر إلى ذلك و عرفه إلا ذو اليدين المجهول الذى لا يعرفه أحد و لعله من بعض الأعراب أو أشعر القوم به فلم ينبهه أحد منهم على غلطه و لا رأى صلاح الدين و الدنيا بذكر ذلك له صلى الله عليه و آله إلا المجهول من الناس ثم لم يكن يستشهد على صحه قول ذى اليدين فيما خبر به من سهوه إلا أبو بكر و عمر فإنه سألهما عما ذكره ذو اليدين ليعتمد قولهما فيه و لم يثق بغيرهما فى ذلك و لا سكن إلى أحد سواهما فى معناه و إن شيعيا يعتمد على هذا الحديث فى الحكم على النبى صلى الله عليه و آله بالغلط و النقص و ارتفاع العصمه عنه من العباد لناقص العقل ضعيف الرأى قريب إلى ذوى الآفات المسقطه عنهم التكليف وَ اللَّهُ الْمُسْتَعانُ و هو حسبنا وَ نِعْمَ الْوَكِيلُ هذا آخر ما وجدنا من تلك الرساله و كان المنتسخ سقيما و فيما أورده رحمه الله مع متانته اعتراضات يظهر بعضها مما أسلفنا و لا يخفى على من أمعن النظر فيها و الله الموفق للصواب.

**[ترجمه]و اما این که آن مرد مذکور گفته ذو الیدین معروف است و نامش ابو محمد عمیر بن عبد عمرو است و مردم از او روایت کرده‌اند. اما امر این‌گونه نیست. او ذو الیدین را چنان معرفی کرده که شناختش به شناخت کنیه و اسم ناشناخته‌اش وابسته است. اگر او وی را ذو الیدین معرفی می‌کرد این بهتر بود تا این‌که او را با نامیدنش به عمیر معرفی کند. زیرا کسی که منکر سخن اوست به او می‌گوید: ذو الیدین کیست؟ و عمیر کیست؟ و عبد عمرو کیست؟ و این‌ها همه مجهول و ناشناخته هستند. اما این‌که ادعا کرده مردم از او روایت کرده‌اند؛ او بر این ادعا هیچ برهانی ندارد و ما در اصول فقهاء و راویان هیچ حدیثی از این مرد ندیده‌ایم و هیچ کجا ذکری از او نیافته‌ایم. حتی اگر او همانند معاذ بن جبل و عبدالله بن مسعود و ابو هریره و امثال این‌ها معروف باشد،

ص: ۱۲۸

بر اساس آن‌چه درباره سقوط عمل به اخبار آحاد گفتیم، آن‌چه او به تنهایی آورده مورد عمل واقع نمی‌شود؛ چه برسد به این‌که گفتیم این مرد مجهول و ناشناخته است. پس این روایت متناقض و باطل است که در نظر عقلاء هیچ شبهه‌ای در آن نیست. گذشته از همه این‌ها شگفتا از مضمون خبر ذو الیدین که می‌گوید پیامبر صلّی الله علیه و آله سهو کرد و از میان نمازگزاران همراه حضرت، از بنی هاشم و مهاجرین و انصار و صحابه سرشناس، هیچ کس متوجه سهو ایشان نشد و ندید و نفهمید آنرا به جز ذو الیدین مجهولی که هیچ کس او را نمی‌شناسد و شاید یکی از اعراب بوده است. و یا همه آن قوم متوجه شده‌اند اما هیچ یک از آنان پیامبر صلّی الله علیه و آله را از اشتباهی که کرده آگاه نکرده‌اند و صلاح دین و دنیا را در تذکر این امر به پیامبر صلّی الله علیه و آله ندیده‌اند جز آن مردی که در میان مردم مجهول است. سپس پیامبر صلّی الله علیه و آله برای آگاهی از صحّت سخن ذو الیدین در خبری که درباره سهو ایشان داده از هیچ کس شهادت نخواسته به جز از ابوبکر و عمر. پیامبر صلّی الله علیه و آله درباره تذکر ذو الیدین از آن دو سوال کرده تا در این باره به کلام آن دو اعتماد کند و برای این کار به کسی جز این دو اطمینان نداشته و در این معنا به هیچ کس جز این دو تکیه نکرده است. اگر یک شیعه به این حدیث که به اشتباه و نقص و عدم عصمت پیامبر صلّی الله علیه و آله از بندگان حکم داده اعتماد کند، به راستی ناقص العقل و ضعیف الرأی است و به کسانی نزدیک است که کمبودهایشان باعث رفع تکلیف می‌شود. «وَ اللَّهُ الْمُسْتَعانُ» - . یوسف / ۱۸ - {و خدا یاری‌ده است.} و او ما را بس است و «نِعْمَ الْوَكِيلُ» - . آل عمران / ۱۷۳ - {نیکو حمایتگری است.}

این پایان متنی است که از آن رساله به دست ما رسیده است. علاوه بر این‌که نسخه‌اش ایراد داشت،و بر آن‌چه که نویسنده آورده با همه متانتش نقدهایی وارد است که بعضی بر اساس آن‌چه پیشتر گفتیم آشکار است و بر کسی که نیک در آن‌ها بنگرد پنهان نیست. و توفیق درستیِ کار از جانب خداوند متعال است.

ص: ۱۲۹

**[ترجمه]

باب ۱۷ علمه صلى الله عليه و آله و ما دفع إليه من الكتب و الوصايا و آثار الأنبياء عليهم السلام و من دفعه إليه و عرض الأعمال عليه و عرض أمته عليه و أنه يقدر على معجزات الأنبياء عليه و عليهم السلام

الأخبار

«۱»

کا، الکافی عَلِیُّ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَلِیٍّ عَنْ إِبْرَاهِیمَ بْنِ إِسْحَاقَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَمَّادٍ عَنْ بُرَیْدٍ عَنْ أَحَدِهِمَا علیهما السلام فِی قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ ما یَعْلَمُ تَأْوِیلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَ الرَّاسِخُونَ فِی الْعِلْمِ (۱) فَرَسُولُ اللَّهِ أَفْضَلُ الرَّاسِخِینَ فِی الْعِلْمِ قَدْ عَلَّمَهُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ جَمِیعَ مَا أَنْزَلَ عَلَیْهِ مِنَ التَّنْزِیلِ وَ التَّأْوِیلِ وَ مَا کَانَ اللَّهُ لِیُنْزِلَ عَلَیْهِ شَیْئاً لَمْ یُعَلِّمْهُ تَأْوِیلَهُ وَ أَوْصِیَاؤُهُ مِنْ بَعْدِهِ یَعْلَمُونَهُ کُلَّهُ وَ الَّذِینَ لَا یَعْلَمُونَ تَأْوِیلَهُ إِذَا قَالَ الْعَالِمُ فِیهِمْ بِعِلْمٍ فَأَجَابَهُمُ اللَّهُ بِقَوْلِهِ یَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ کُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنا (۲) وَ الْقُرْآنُ خَاصٌّ وَ عَامٌّ وَ مُحْکَمٌ وَ مُتَشَابِهٌ وَ نَاسِخٌ وَ مَنْسُوخٌ فَالرَّاسِخُونَ فِی الْعِلْمِ یَعْلَمُونَهُ (۳).

**[ترجمه]کافی: بُرَید از امام محمد باقر علیه السلام یا امام جعفر صادق علیه السلام روایت کرده که ایشان درباره کلام حق تعالی «وَ ما یَعْلَمُ تَأْوِیلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَ الرَّاسِخُونَ فِی الْعِلْمِ» - . آل عمران / ۷ - {تاویلش را جز خدا و ریشه داران در دانش کسی نمی داند.} فرمود: رسول خدا صلّی الله علیه و آله برترین ریشه‌داران در دانش است. خداوند عزّ و جلّ همه آن‌چه را که از تنزیل و تأویل بر حضرت نازل فرمود به ایشان آموخته و چنین نبوده که خداوند چیزی را بر حضرت نازل کند و تأویلش را به ایشان نیاموخته باشد. پس از پیامبر صلّی الله علیه و آله اوصیاء ایشان هم تمامی آن را می‌دانند و کسانی که تأویلش را نمی‌دانند وقتی دانای تأویل از روی دانش خود در میان آنان سخنی می گوید خداوند پاسخ آنان را چنین بیان فرموده: «یَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ کُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنا» - . آل عمران / ۷ - {می گویند ما بدان ایمان آوردیم همه [چه محکم و چه متشابه] از جانب پروردگار ماست.} قرآن خاصّ و عامّ و محکم و متشابه و ناسخ و منسوخ دارد که ریشه‌داران در دانش همه را می‌دانند - . اصول کافی ۱: ۲۱۳ - .

**[ترجمه]

أقول

قوله و الذین لا یعلمون تأویله لعل المراد بهم الشیعه إذا قال العالم فیهم بعلم أی الراسخون فی العلم الذین بین أظهرهم قوله فأجابهم الله الضمیر إما راجع إلی الذین لا یعلمون أی أجاب عنهم و من قبلهم علی الحذف و الإیصال أو إلی الرَّاسِخُونَ فِی الْعِلْمِ أی أجاب الله الراسخین من قبل الشیعه و سیأتی تمام الکلام فیه فی کتاب الإمامه.

**[ترجمه]آن‌جا که فرموده «و کسانی که تأویلش را نمی‌دانند» چه بسا منظورش شیعیان است. و «وقتی دانای تأویل از روی دانش خود در میان آنان سخنی می گوید» یعنی ریشه‌داران در دانش که در میان آنانند. در جمله «خداوند پاسخ آنان را چنین بیان فرموده» ضمیر یا به کسانی که نمی‌دانند برمی گردد یعنی خداوند از قول آن‌ها و از جانب آن‌ها پاسخ داده که این بر شیوه حذف و ایصال بیان شده، و یا به ریشه‌داران در دانش برمی گردد یعنی خداوند از جانب شیعیان به ریشه‌داران در دانش پاسخ داده است. گفتار کامل در این باره در کتاب امامت خواهد آمد.

**[ترجمه]

«۲»

کا، الکافی مُحَمَّدُ بْنُ یَحْیَی عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَیْنِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَسْلَمَ عَنْ إِبْرَاهِیمَ بْنِ أَیُّوبَ عَنْ عَمْرِو بْنِ شِمْرٍ عَنْ جَابِرٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ قَالَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام فِی قَوْلِهِ تَعَالَی إِنَّ فِی ذلِکَ لَآیاتٍ لِلْمُتَوَسِّمِینَ (۴) قَالَ کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله الْمُتَوَسِّمَ وَ أَنَا

ص: ۱۳۰

۱- آل عمران: ۷.

۲- آل عمران: ۷.

۳- أصول الکافی ۱: ۲۱۳.

۴- الحجر: ۷۵.

مِنْ بَعْدِهِ وَ الْأَئِمَّةُ مِنْ ذُرِّيَّتِي الْمُتَوَسِّمُونَ (۱).

**[ترجمه]کافی: امام محمد باقر علیه السلام از امیرمومنان علیه السلام نقل کرده که ایشان درباره کلام حق تعالی «إِنَّ فِی ذلِکَ لَآیاتٍ لِلْمُتَوَسِّمِینَ» - . حجر / ۷۵ -

ص: ۱۳۰

{به یقین در این [کیفر] برای هوشیاران عبرتهاست.} فرمود: رسول خدا صلّی الله علیه و آله هوشیار بود و پس از ایشان من و امامانِ خاندان من هوشیاران هستیم - . اصول کافی ۱: ۲۱۸- ۲۱۹ - .

**[ترجمه]

«۳»

کا، الکافی مُحَمَّدُ بْنُ یَحْیَی عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ سَعِیدٍ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِیِّ بْنِ أَبِی حَمْزَةَ عَنْ أَبِی بَصِیرٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: تُعْرَضُ الْأَعْمَالُ عَلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَعْمَالُ الْعِبَادِ کُلَّ صَبَاحٍ أَبْرَارُهَا وَ فُجَّارُهَا فَاحْذَرُوهَا وَ هُوَ قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ اعْمَلُوا فَسَیَرَی اللَّهُ عَمَلَکُمْ وَ رَسُولُهُ (۲) وَ سَکَتَ (۳).

**[ترجمه]کافی: از امام جعفر صادق علیه السلام روایت شده که ایشان فرمود: هر بامداد اعمال همه بندگان، چه کردار نیکش و چه کردار بدش، بر رسول خدا صلّی الله علیه و آله عرضه می‌شود، از آن بر حذر باشید که این کلام خداوند عزّ و جلّ است: «اعْمَلُوا فَسَیَرَی اللَّهُ عَمَلَکُمْ وَ رَسُولُهُ» - . توبه / ۱۰۵ - {بکنید که به زودی خدا و پیامبر او در کردار شما خواهند نگریست.} سپس امام علیه السلام سکوت کرد - . اصول کافی ۱: ۲۱۹ - .

**[ترجمه]

أقول

لعل ضمیری أبرارها و فجارها راجعان إلی الأعمال و فیه تجوز و یحتمل إرجاعهما إلی العباد و إرجاع فاحذروها إلی الأعمال و فیه بعد (۴).

**[ترجمه]چه بسا ضمیر در «چه کردار نیکش و چه کردار بدش» به «اعمال» برگردد که این مجاز است، نیز ممکن و محتمل است به «بندگان» برگردد. ضمیر در «از آن بر حذر باشید» نیز به «اعمال» برمی‌گردد که این احتمال بعید است .

**[ترجمه]

«۴»

كا، الكافى الْعِدَّةُ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْوَشَّاءِ قَالَ سَمِعْتُ الرِّضَا عليه السلام يَقُولُ إِنَّ الْأَعْمَالَ تُعْرَضُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله أَبْرَارَهَا وَ فُجَّارَهَا (۵).

**[ترجمه]کافی: از امام رضا علیه السلام روایت شده که ایشان فرمود: اعمال بر رسول خدا صلّی الله علیه و آله عرضه می شود، چه کردار نیکش و چه کردار بدش - . اصول کافی ۱: ۲۲۰ - .

**[ترجمه]

«۵»

كا، الكافى عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عِيسَى عَنْ سَمَاعَةَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ سَمِعْتُهُ يَقُولُ مَا لَكُمْ تَسُوءُونَ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ كَيْفَ نَسُوءُهُ فَقَالَ أَ مَا تَعْلَمُونَ أَنَّ أَعْمَالَكُمْ تُعْرَضُ عَلَيْهِ فَإِذَا رَأَى فِيهَا مَعْصِيَةً سَاءَهُ ذَلِكَ فَلَا تَسُوءُوا رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ سُرُّوهُ (۶).

**[ترجمه]کافی: از امام جعفر صادق علیه السلام روایت شده که ایشان فرمود: چرا رسول خدا صلّی الله علیه و آله را می آزارید؟ کسی عرض کرد: چطور ایشان را می‌آزاریم؟ فرمود: مگر نمی‌دانید اعمال شما بر ایشان عرضه می‌شود؟ اگر در آن معصیتی ببیند این ایشان را می‌آزارد، پس رسول خدا صلّی الله علیه و آله را نیازارید و ایشان را شاد کنید - . اصول کافی ۱: ۲۱۹ - .

**[ترجمه]

«۶»

كا، الكافى مُحَمَّدٌ عَنْ أَحْمَدَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ النُّعْمَانِ (۷) رَفَعَهُ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ: قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ عليه السلام يَمَصُّونَ الثِّمَادَ وَ يَدَعُونَ النَّهَرَ الْعَظِيمَ قِيلَ لَهُ وَ مَا النَّهَرُ الْعَظِيمُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ الْعِلْمُ الَّذِي أَعْطَاهُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ جَمَعَ لِمُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله سُنَنَ النَّبِيِّينَ مِنْ آدَمَ عليه السلام وَ هَلُمَّ جَرّاً إِلَى مُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله قِيلَ لَهُ وَ مَا تِلْكَ السُّنَنُ قَالَ عِلْمُ

۱- أصول الكافی ۱: ۲۱۸ و ۲۱۹.

۲- التوبه: ۱۰۵.

۳- أصول الكافی ۱: ۲۱۹.

۴- أقول: أبرار جمع بر كافعال جمع فعل و هو الطاعه و فجار كقطام اسم للفجور و ضمير فاحذروها راجع إلی فجارها ای فاحذروا الفجور من الاعمال.

۵- أصول الكافى ۱: ۲۲۰.

۶- أصول الكافى ۱: ۲۱۹.

۷- فى البصائر: عن بعض الصادقين رفعه.

النَّبِيِّينَ بِأَسْرِهِ وَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله صَيَّرَ ذَلِكَ كُلَّهُ عِنْدَ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام (۱).

یر، بصائر الدرجات أحمد بن محمد عن علی بن النعمان مثله (۲)

**[ترجمه]کافی: از امام محمد باقر علیه السلام روایت شده که ایشان فرمود: مردم رطوبت را می‌مکنند و رود بزرگ را رها می‌کنند. عرض شد: رود بزرگ چیست؟ فرمود: رسول خدا صلّی الله علیه و آله است و دانشی که خداوند عزّ و جلّ به ایشان عطا فرموده است. خداوند متعال برای حضرت محمد صلّی الله علیه و آله سنت‌های همه پیامبران از آدم تا برسد به خود حضرت را گرد آورده است. عرض شد: آن سنت‌ها چیست؟ فرمود: ص: ۱۳۱

تمامیِ دانش پیامبران و رسول خدا صلّی الله علیه و آله نیز همه آن را نزد امیرمومنان علیه السلام نهاد - . اصول کافی ۱: ۲۲۲ - .

در بصائر الدرجات نیز همانند این حدیث روایت شده است - . بصائر الدرجات: ۳۲- ۳۳ - .

**[ترجمه]

بیان

الثماد ککتاب الماء القلیل الذی لا ماده له أو ماء یظهر فی الشتاء و یذهب فی الصیف.

**[ترجمه]«ثماد» بر وزن «کتاب» آب اندکی است که ماده‌ای ندارد و یا آبی است که در زمستان پدیدار می‌شود و در تابستان ناپدید می‌شود.

**[ترجمه]

«۷»

کا، الکافی مُحَمَّدُ بْنُ یَحْیَی عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِیِّ بْنِ الْحَکَمِ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ کَثِیرٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: کَانَ جَمِیعُ الْأَنْبِیَاءِ مِائَهَ أَلْفِ نَبِیٍّ (۳) وَ عِشْرِینَ أَلْفَ نَبِیٍّ مِنْهُمْ خَمْسَهٌ أُولُو الْعَزْمِ نُوحٌ وَ إِبْرَاهِیمُ وَ مُوسَی وَ عِیسَی وَ مُحَمَّدٌ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ عَلَیْهِمْ وَ إِنَّ عَلِیَّ بْنَ أَبِی طَالِبٍ علیهما السلام کَانَ هِبَهَ اللَّهِ لِمُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله وَ وَرِثَ عِلْمَ الْأَوْصِیَاءِ وَ عِلْمَ مَنْ کَانَ قَبْلَهُ أَمَا إِنَّ مُحَمَّداً وَرِثَ عِلْمَ مَنْ کَانَ قَبْلَهُ مِنَ الْأَنْبِیَاءِ وَ الْمُرْسَلِینَ (۴).

**[ترجمه]کافی: از امام محمد باقر علیه السلام روایت شده که ایشان فرمود: تعداد همه پیامبران صد و بیست هزار پیامبر است - . در باب معنای نبوت در این باره اخباری آمد که با این عدد منافات دارد. - که پنج تن از ایشان اولو العزم بوده‌اند، نوح و ابراهیم و موسی و عیسی و محمد که درود خدا بر او و ایشان باد. علی بن ابی طالب علیه السلام دهش خداوند به حضرت محمد صلّی الله علیه و آله بود که دانش اوصیاء و دانش پیشینیان خود را به ارث برد. بدانید که حضرت محمد صلّی الله علیه و

آله دانش پیامبران و رسولان پیش از خود را به ارث برده بود.

**[ترجمه]

«۸»

کا، الکافی أَحْمَدُ بْنُ إِدْرِیسَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ عَنْ صَفْوَانَ بْنِ یَحْیَی عَنْ شُعَیْبٍ الْحَدَّادِ عَنْ ضُرَیْسٍ الْکُنَاسِیِّ قَالَ: کُنْتُ عِنْدَ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام وَ عِنْدَهُ أَبُو بَصِیرٍ فَقَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام إِنَّ دَاوُدَ علیه السلام وَرِثَ عِلْمَ الْأَنْبِیَاءِ وَ إِنَّ سُلَیْمَانَ علیه السلام وَرِثَ دَاوُدَ علیه السلام وَ إِنَّ مُحَمَّداً صلی الله علیه و آله وَرِثَ سُلَیْمَانَ علیه السلام (۵) وَ إِنَّا وَرِثْنَا مُحَمَّداً صلی الله علیه و آله وَ إِنَّ عِنْدَنَا صُحُفَ إِبْرَاهِیمَ وَ أَلْوَاحَ مُوسَی فَقَالَ أَبُو بَصِیرٍ إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْعِلْمُ فَقَالَ یَا أَبَا مُحَمَّدٍ لَیْسَ هَذَا هُوَ الْعِلْمَ (۶) إِنَّمَا الْعِلْمُ مَا یَحْدُثُ بِاللَّیْلِ وَ النَّهَارِ یَوْماً بِیَوْمٍ وَ سَاعَةً بِسَاعَةٍ (۷).

یر، بصائر الدرجات أیوب بن نوح و محمد بن عیسی عن صفوان مثله (۸).

ص: ۱۳۲

۱- أصول الکافی ۱: ۲۲۲.

۲- بصائر الدرجات: ۳۲ و ۳۳، و للحدیث فی الکتابین ذیل یأتی فی باب علم أمیر المؤمنین علیه السلام.

۳- تقدم فی باب معنی النبوّه ما ینافی هذا فی العدد.

۴- أصول الکافی ۱: ۲۲۴.

۵- فی البصائر: ورث سلیمان علیه السلام و ما هناک.

۶- زاد فی البصائر: إنّما هذا الاثر.

۷- أصول الکافی ۱: ۲۲۵.

۸- بصائر الدرجات: ۳۷، و أورد بعض قطعاته أیضا فی صلی الله علیه و آله ۹۴.

**[ترجمه]کافی: از ضُرَیس کُناسی روایت شده که وی گفت: نزد امام جعفر صادق علیه السلام بودم و ابو بصیر نیز حضور داشت. امام علیه السلام فرمود: حضرت داوود علیه السلام دانش پیامبران را به ارث بُرد و حضرت سلیمان علیه السلام از حضرت داوود علیه السلام ارث برد و حضرت محمد صلّی الله علیه و آله از سلیمان علیه السلام ارث برد و ما از حضرت محمد صلّی الله علیه و آله ارث بردیم و صُحُف ابراهیم و الواح موسی نزد ماست. ابو بصیر عرض کرد: آیا این همان دانش کامل است؟ فرمود: ای ابا محمد! این دانش کامل نیست، دانش کامل چیزی است که در شب و روز روز به روز و دم به دم پدید می آید - . اصول کافی ۱: ۲۲۵ - .

در بصائر الدرجات نیز همانند این حدیث از صفوان روایت شده است - . بصائر الدرجات: ۳۷، بضی قطعاتش نیز در صفحه ۹۴ - .

ص: ۱۳۲

**[ترجمه]

«۹»

کا، الکافی مُحَمَّدُ بْنُ یَحْیَی عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِیلَ عَنْ عَلِیِّ بْنِ النُّعْمَانِ عَنِ ابْنِ مُسْکَانَ عَنْ أَبِی بَصِیرٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: قَالَ لِی یَا أَبَا مُحَمَّدٍ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ لَمْ یُعْطِ الْأَنْبِیَاءَ شَیْئاً إِلَّا وَ قَدْ أَعْطَاهُ مُحَمَّداً صلی الله علیه و آله قَالَ وَ قَدْ أَعْطَی مُحَمَّداً صلی الله علیه و آله جَمِیعَ مَا أَعْطَی الْأَنْبِیَاءَ علیهم السلام وَ عِنْدَنَا الصُّحُفُ الَّتِی قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ صُحُفِ إِبْراهِیمَ وَ مُوسی (۱) قُلْتُ جُعِلْتُ فِدَاکَ هِیَ الْأَلْوَاحُ قَالَ نَعَمْ (۲).

**[ترجمه]کافی: از ابو بصیر روایت شده که وی گفت: امام جعفر صادق علیه السلام به من فرمود: ای ابا محمد! خداوند عزّ و جلّ چیزی به پیامبران عطا نکرد جز آن‌که آن را به حضرت محمد صلّی الله علیه و آله نیز عطا فرمود. همه آن‌چه به پیامبران عطا شد به حضرت محمد صلّی الله علیه و آله نیز عطا شده است، آن صُحُفی که خداوند عزّ و جلّ می‌فرماید: «صُحُفِ إِبْراهِیمَ وَ مُوسی» - . اعلی / ۱۹ -

{صحیفه های ابراهیم و موسی} نزد ماست. عرض کردم: فدایتان شوم! آن‌ها همان الواح هستند؟ فرمود: بله - . اصول کافی ۱: ۲۲۵ - .

**[ترجمه]

«۱۰»

کا، الکافی مُحَمَّدُ بْنُ یَحْیَی عَنْ أَحْمَدَ بْنِ أَبِی زَاهِرٍ أَوْ غَیْرِهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ حَمَّادٍ عَنْ أَخِیهِ أَحْمَدَ عَنْ إِبْرَاهِیمَ عَنْ أَبِیهِ عَنْ أَبِی الْحَسَنِ الْأَوَّلِ علیه السلام قَالَ: قُلْتُ لَهُ جُعِلْتُ فِدَاکَ أَخْبِرْنِی عَنِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله وَرِثَ النَّبِیِّینَ کُلَّهُمْ قَالَ نَعَمْ قُلْتُ مِنْ

لَدُنْ آدَمَ علیه السلام حَتَّی انْتَهَی إِلَی نَفْسِهِ قَالَ مَا بَعَثَ اللَّهُ نَبِیّاً إِلَّا وَ مُحَمَّدٌ صلی الله علیه و آله أَعْلَمُ مِنْهُ قَالَ قُلْتُ إِنَّ عِیسَی ابْنَ مَرْیَمَ علیه السلام کَانَ یُحْیِی الْمَوْتَی بِإِذْنِ اللَّهِ قَالَ صَدَقْتَ وَ سُلَیْمَانُ بْنُ دَاوُدَ علیه السلام کَانَ یَفْهَمُ مَنْطِقَ الطَّیْرِ وَ کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَقْدِرُ عَلَی هَذِهِ الْمَنَازِلِ قَالَ فَقَالَ إِنَّ سُلَیْمَانَ بْنَ دَاوُدَ علیه السلام قَالَ لِلْهُدْهُدِ حِینَ فَقَدَهُ وَ شَکَّ فِی أَمْرِهِ فَقَالَ ما لِیَ لا أَرَی الْهُدْهُدَ أَمْ کانَ مِنَ الْغائِبِینَ (۳) حِینَ فَقَدَهُ فَغَضِبَ عَلَیْهِ فَقَالَ لَأُعَذِّبَنَّهُ عَذاباً شَدِیداً أَوْ لَأَذْبَحَنَّهُ أَوْ لَیَأْتِیَنِّی بِسُلْطانٍ مُبِینٍ (۴) وَ إِنَّمَا غَضِبَ لِأَنَّهُ کَانَ یَدُلُّهُ عَلَی الْمَاءِ فَهَذَا وَ هُوَ طَائِرٌ قَدْ أُعْطِیَ مَا لَمْ یُعْطَ سُلَیْمَانُ وَ قَدْ کَانَتِ الرِّیحُ وَ النَّمْلُ وَ الْجِنُّ وَ الْإِنْسُ وَ الشَّیَاطِینُ وَ الْمَرَدَهُ لَهُ طَائِعِینَ وَ لَمْ یَکُنْ یَعْرِفُ الْمَاءَ تَحْتَ الْهَوَاءِ وَ کَانَ الطَّیْرُ یَعْرِفُهُ وَ إِنَّ اللَّهَ یَقُولُ فِی کِتَابِهِ وَ لَوْ أَنَّ قُرْآناً سُیِّرَتْ بِهِ الْجِبالُ أَوْ قُطِّعَتْ بِهِ الْأَرْضُ أَوْ کُلِّمَ بِهِ الْمَوْتی (۵) وَ قَدْ وَرِثْنَا نَحْنُ هَذَا الْقُرْآنَ الَّذِی فِیهِ مَا تُسَیَّرُ بِهِ الْجِبَالُ وَ تُقَطَّعُ بِهِ الْبُلْدَانُ وَ تُحْیَا بِهِ الْمَوْتَی وَ نَحْنُ نَعْرِفُ الْمَاءَ تَحْتَ الْهَوَاءِ وَ إِنَّ فِی کِتَابِ اللَّهِ لَآیَاتٍ مَا یُرَادُ بِهَا أَمْرٌ إِلَّا أَنْ یَأْذَنَ اللَّهُ بِهِ مَعَ مَا قَدْ یَأْذَنُ اللَّهُ مِمَّا کَتَبَهُ الْمَاضُونَ جَعَلَهُ اللَّهُ لَنَا فِی أُمِّ الْکِتَابِ إِنَّ اللَّهَ یَقُولُ وَ ما مِنْ غائِبَهٍ

۱- الأعلی: ۱۹.

۲- أصول الکافی ۱: ۲۲۵.

۳- النمل: ۲۰.

۴- النمل: ۲۱.

۵- الرعد: ۳۱.

فِی السَّماءِ وَ الْأَرْضِ إِلَّا فِی کِتابٍ مُبِینٍ (۱) ثُمَّ قَالَ ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْکِتابَ الَّذِینَ اصْطَفَیْنا مِنْ عِبادِنا (۲) فَنَحْنُ الَّذِینَ اصْطَفَانَا اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ وَ أَوْرَثَنَا هَذَا الَّذِی فِیهِ تِبْیَانُ کُلِّ شَیْ ءٍ (۳).

**[ترجمه]کافی: ابراهیم از پـدرش روایت کرده که وی گفت: به امام کاظم علیه السـلام عرض کردم: فـدایتان شوم! مرا آگاه سازید که آیا پیامبر صلّی الله علیه و آله وارث همه پیامبران بود؟ فرمود: بله. عرض کردم: یعنی از حضـرت آدم علیه السـلام تا برسـد به خود ایشان؟ فرمود: هر پیامبری را خداونـد مبعوث داشـته حضـرت محمـد صـلّی الله علیه و آله داناتر از اوست. عرض کردم: عیسـی بن مریم علیه السـلام به اذن خداونـد مردگـان را زنـده می کرد. فرمود: درست می گویی، سـلیمان بن داوود علیه السـلام نیز زبان پرنـدگان را می‌فهمیـد، و رسول خـدا صلّی الله علیه و آله بر تمام این مراتب توانا بود. وقتی سـلیمان بن داوود علیه السـلام هدهـد را حاضـر نیـافت و در امر او به شـک افتاد، درباره او فرمود: «ما لِیَ لا أَرَی الْهُدْهُـدَ امّ کانَ مِنَ الْغائِبِینَ» - . نمل / ۲۰ -

{مرا چه شـده است که هدهـد را نمی بینم یـا شایـد از غایبـان است.} وقتی دیـد او غـایب است از او خشـمگین شـد و فرمود: «لَأُعَذِّبَنَّهُ عَذاباً شَدِیداً أَوْ لَأَذْبَحَنَّهُ أَوْ لَیَأْتِیَنِّی بِسُلْطانٍ مُبِینٍ» - . نمل / ۲۱ - {قطعا او را به عذابی سخت عذاب می کنم یا سرش را می برم مگر آنکه دلیلی روشن برای من بیاورد.} سـلیمان علیه السـلام بدین خاطر خشمگین شده بود که هدهد جای آب را به او نشـان می‌داد. به آن پرنـده چیزی عطـا شـده بود که به سـلیمان علیه السـلام عطا نشـده بود، گرچه باد و مور و جن و انس و شیـاطین و سـرکشان همه از او فرمـان می‌بردنـد اما او جای آب را به زیر آسـمان نمی‌دانست و آن پرنـده این را می‌دانست. اما خداونـد در کتـاب خود می‌فرمایـد: «وَ لَوْ أَنَّ قُرْآناً سُیِّرَتْ بِهِ الْجِبالُ أَوْ قُطِّعَتْ بِهِ الْأَرْضُ أَوْ کُلِّمَ بِهِ الْمَوْتی» - . رعـد / ۳۱ - {و اگر قرآنی بود که کوهها بـدان روان می‌شـد یا زمین بدان قطعه قطعه می گردید یا مردگان بدان به سـخن درمی‌آمدند...} و ما این قرآن را به ارث برده‌ایم که درونمایه‌اش کوه‌ها را روان می‌سازد و سـرزمین‌ها را قطعه قطعه می گردانـد و مردگان را زنـده می کنـد، و مـا جـای آب را به زیر آسـمان می‌دانیم. در کتـاب خـدا آیـاتی هست که هر خواسته‌ای به وسـیله آن آیات به اذن خداوند برآورده می‌شود، افزون بر آن، آن‌چه را که اذن خداوند را جاری می‌سازد و پیامبران پیشـین به ارث نهاده‌اند، خداوند در امّ الکتاب برای ما قرار داده است، خداوند می‌فرماید: «وَ ما مِنْ غائِبَهٍ

فِی السَّماءِ وَ الْأَرْضِ إِلَّا فِی کِتابٍ مُبِینٍ» - . نمل / ۷۵ -

{و هیـچ پنهـانی در آسـمان و زمیـن نیست مگر اینکه در کتـابی روشن [درج] است.} و می‌فرمایـد: «ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْکِتـابَ الَّذِینَ اصْطَفَیْنا مِنْ عِبادِنا» - . فاطر / ۳۲ -

{سـپس این کتاب را به آن بنـدگان خود که [آنان را] برگزیده بودیم به میراث دادیم.} ما همان کسانی هستیم که خداوند عزّ و جلّ برگزید و کتابی را که در آن بیان همه چیز هست، به ما به میراث داد - . اصول اکافی ۱: ۲۲۶ - .

**[ترجمه]

أقول

قوله علیه السلام مع ما قد یأذن الله أی أعطانا مع ذلک الأسماء التی کان الأنبیاء علیهم السلام یتلونها للأشیاء فتحصل بإذن الله.

**[ترجمه]«آن‌چه را که اذن خداوند را جاری می‌سازد» یعنی نام‌هایی را که پیامبران بر امور تلاوت می‌کرده‌اند و این گونه آن امور به اذن خداوند واقع می‌شده‌اند.

**[ترجمه]

«11»

کا، الکافی مُحَمَّدُ بْنُ یَحْیَی عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ سَعِیدٍ وَ مُحَمَّدِ بْنِ خَالِدٍ عَنْ زَکَرِیَّا بْنِ عِمْرَانَ الْقُمِّیِّ عَنْ هَارُونَ بْنِ الْجَهْمِ عَنْ رَجُلٍ مِنْ أَصْحَابِ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام لَمْ أَحْفَظْ اسْمَهُ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام یَقُولُ إِنَّ عِیسَی ابْنَ مَرْیَمَ علیه السلام أُعْطِیَ حَرْفَیْنِ کَانَ یَعْمَلُ بِهِمَا وَ أُعْطِیَ مُوسَی علیه السلام أَرْبَعَهَ أَحْرُفٍ وَ أُعْطِیَ إِبْرَاهِیمُ علیه السلام ثَمَانِیَهَ أَحْرُفٍ وَ أُعْطِیَ نُوحٌ خَمْسَهَ عَشَرَ حَرْفاً وَ أُعْطِیَ آدَمُ خَمْسَهً وَ عِشْرِینَ حَرْفاً وَ إِنَّ اللَّهَ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی جَمَعَ ذَلِکَ کُلَّهُ لِمُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله (4) وَ إِنَّ اسْمَ اللَّهِ الْأَعْظَمَ ثَلَاثَهٌ وَ سَبْعُونَ حَرْفاً أُعْطَی (5) مُحَمَّداً صلی الله علیه و آله اثْنَیْنِ وَ سَبْعِینَ حَرْفاً وَ حُجِبَ عَنْهُ حَرْفٌ وَاحِدٌ (6).

یر، بصائر الدرجات أحمد مثله (7)

**[ترجمه]کافی: یکی از یاران امام جعفر صادق علیه السلام از ایشان روایت کرده که فرمود: به عیسی بن مریم علیه السلام دو حرف عطا شده بود که با آن دو حرف عمل می‌کرد. به موسی علیه السلام نیز چهار حرف و به ابراهیم علیه السلام هشت حرف و به نوح علیه السلام پانزده حرف و به آدم علیه السلام بیست و پنج حرف عطا شده بود. خداوند متعال همه آن‌ها را از برای حضرت محمد صلّی الله علیه و آله گرد آورد. اسم اعظم خداوند هفتاد و سه حرف است که هفتاد و دو حرف از آن به حضرت محمد صلّی الله علیه و آله عطا شد و یک حرف از ایشان در پرده ماند - . اصول اکافی ۱: ۲۳۰ - .

در بصائر الدرجات از احمد نیز همانند این حدیث روایت شده است - . بصائر الدرجات: ۵۷ - .

ص: ۱۳۴

**[ترجمه]

«12»

یر، بصائر الدرجات مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْجَبَّارِ عَنْ مُحَمَّدٍ الْبَرْقِیِّ عَنْ فَضَالَهَ عَنْ عَبْدِ الصَّمَدِ بْنِ بَشِیرٍ عَنْهُ علیه السلام مِثْلَهُ (8)

۱- النمل: ۷۵.

۲- فاطر: ۳۲.

۳- أصول الكافى ۱: ۲۲۶.

۴- فى البصائر: و إنّه جمع اللّه ذلك لمحمّد صلّى اللّه عليه و آله و أهل بيته.

۵- فى البصائر: أعطى اللّه. و فيه فى آخر الحديث: حرفا واحد.

۶- أصول الكافى ۱: ۲۳۰.

۷- بصائر الدرجات: ۵۷.

۸- بصائر الدرجات: ۵۷، متن الحديث فيه هكذا: قال: كان مع عيسى بن مريم عليه السلام حرفان يعمل بهما و كان مع موسى عليه السلام أربعه أحرف، و كان مع إبراهيم عليه السلام سته أحرف، و كان مع آدم عليه السلام خمسه و عشرين حرفا، و كان مع نوح عليه السلام ثمانيه، و جمع ذلك كله لرسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله، ان اسم اللّه ثلاثه و سبعون حرفا، و حجب عنه واحدا.

أقول: سيأتى مثله فى كتاب الإمامه بأسانيد.

**[ترجمه]در بصائر الدرجات از عبدالصمد بن بشير - . بصائر الدرجات: ۵۷ -

نيز همانند اين حديث روايت شده است.

مى گويم: همانند اين حديث در كتاب امامت با سندهايى خواهد آمد.

**[ترجمه]

«۱۳»

كا، الكافى مُحَمَّدٌ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ عَنْ أَبِى إِسْمَاعِيلَ السَّرَّاجِ عَنْ بَشِيرِ بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ مُفَضَّلِ بْنِ عُمَرَ عَنْ أَبِى عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: كُلُّ نَبِيٍّ وَرِثَ عِلْماً أَوْ غَيْرَهُ فَقَدِ انْتَهَى إِلَى آلِ مُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله (۱).

**[ترجمه]كافى: از امام جعفر صادق عليه السلام روايت شده كه ايشان فرمود: هر پيامبرى دانش يا چيزهاى ديگرى به ارث برده همه به خاندان محمد صلّى الله عليه و آله رسيده است - . اصول كافى ۱: ۲۳۲ - .

**[ترجمه]

«۱۴»

كا، الكافى مُحَمَّدُ بْنُ أَبِى عَبْدِ اللَّهِ وَ مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ وَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ جَمِيعاً عَنِ الْحَسَنِ بْنِ الْعَبَّاسِ بْنِ الْحَرِيشِ عَنْ أَبِى جَعْفَرٍ الثَّانِى عليه السلام قَالَ: قَالَ رَجُلٌ لِأَبِى جَعْفَرٍ عليه السلام أَ رَأَيْتَ قَوْلَكَ فِى لَيْلَةِ الْقَدْرِ وَ تَنَزُّلِ الْمَلَائِكَةِ وَ الرُّوحِ فِيهَا إِلَى الْأَوْصِيَاءِ يَأْتُونَهُمْ بِأَمْرٍ لَمْ يَكُنْ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله قَدْ عَلِمَهُ أَوْ يَأْتُونَهُمْ بِأَمْرٍ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله يَعْلَمُهُ وَ قَدْ عَلِمْتَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله مَاتَ وَ لَيْسَ مِنْ عِلْمِهِ شَيْ ءٌ إِلَّا وَ عَلِيٌّ عليه السلام لَهُ وَاعٍ قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ عليه السلام مَا لِى وَ لَكَ أَيُّهَا الرَّجُلُ وَ مَنْ أَدْخَلَكَ عَلَيَّ قَالَ أَدْخَلَنِى عَلَيْكَ الْقَضَاءُ لِطَلَبِ الدِّينِ قَالَ فَافْهَمْ مَا أَقُولُ لَكَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لَمَّا أُسْرِىَ بِهِ لَمْ يَهْبِطْ حَتَّى أَعْلَمَهُ اللَّهُ جَلَّ ذِكْرُهُ عِلْمَ مَا قَدْ كَانَ وَ مَا سَيَكُونُ وَ كَانَ كَثِيرٌ مِنْ عِلْمِهِ ذَلِكَ جُمَلًا يَأْتِى تَفْسِيرُهَا فِى لَيْلَةِ الْقَدْرِ وَ كَذَلِكَ كَانَ عَلِيُّ بْنُ أَبِى طَالِبٍ عليهما السلام قَدْ عَلِمَ جُمَلَ الْعِلْمِ وَ يَأْتِى تَفْسِيرُهُ فِى لَيَالِى الْقَدْرِ كَمَا كَانَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله قَالَ السَّائِلُ أَ وَ مَا كَانَ فِى الْجُمَلِ تَفْسِيرٌ قَالَ بَلَى وَ لَكِنَّهُ إِنَّمَا يَأْتِى بِالْأَمْرِ مِنَ اللَّهِ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى فِى لَيَالِى الْقَدْرِ إِلَى النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله وَ إِلَى الْأَوْصِيَاءِ افْعَلْ كَذَا وَ كَذَا لِأَمْرٍ كَانُوا قَدْ عَلِمُوهُ أُمِرُوا كَيْفَ يَعْمَلُونَ فِيهِ قُلْتُ فَسِّرْ لِى هَذَا قَالَ لَمْ يَمُتْ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله إِلَّا حَافِظاً لِجُمْلَةِ الْعِلْمِ وَ تَفْسِيرِهِ قُلْتُ فَالَّذِى كَانَ يَأْتِيهِ فِى لَيَالِى الْقَدْرِ عِلْمُ مَا هُوَ قَالَ الْأَمْرُ وَ الْيُسْرُ فِيمَا كَانَ قَدْ عَلِمَ.

وَ الْخَبَرُ طَوِيلٌ أَخَذْنَا مِنْهُ مَوْضِعَ الْحَاجَةِ (۲).

**[ترجمه]کافی: از حسن بن عباس بن حریش روایت شده که وی گفت: مردی به امام جواد علیه السلام عرض کرد: این‌که درباره شب قدر می‌گویید در این شب فرشتگان و روح به سوی اوصیاء نازل می‌شوند، آیا امری را برایشان می‌آورند که رسول خدا صلّی الله علیه و آله نمی‌دانسته یا امری را می‌آورند که حضرت آن را می‌دانسته؟ با این وجود که می‌دانید وقتی رسول خدا صلّی الله علیه و آله درگذشت حضرت علی علیه السلام همه دانش ایشان را در بر گرفت. امام علیه السلام فرمود: ای مرد! مرا با تو چه کار؟! چه کسی تو را نزد من فرستاده؟ عرض کرد: مرا سرنوشت برای طلب دین نزد شما فرستاده است. فرمود: پس آن‌چه را که برایت می‌گویم دریاب! وقتی رسول خدا صلّی الله علیه و آله را شبانه سوی آسمان سیر دادند، حضرت صلّی الله علیه و آله فرود نیامد تا آن‌گاه که خداوند عزّ و جلّ دانش گذشته و آینده را به ایشان آموخت، بسیاری از این دانش مُجمل و سربسته بود که تفسیرش در شب قدر می‌آید. درباره حضرت علی علیه السلام نیز همین‌گونه بود، ایشان دانش مُجمل را آموخت که تفسیرش در شب‌ها ی قدر می‌آید همان‌طور که برای رسول خدا صلّی الله علیه و آله بود. مرد پرسید: مگر در آن دانش مُجمل تفسیر نبود؟ فرمود: البته بود، اما در شب‌های قدر از جانب خداوند تبارک و تعالی به رسول خدا صلّی الله علیه و آله و اوصیاء امر می‌رسد که پیرامون آن‌چه می‌دانند چنین و چنان کنند، به آنان امر می‌رسد درباره آن‌چه می‌دانند چگونه عمل کنند. عرض شد: این را برایم تفسیر بفرما. فرمود: وقتی رسول خدا صلّی الله علیه و آله درگذشت همه دانش مُجمل و تفسیرش را می‌دانست. عرض شد: پس آن‌چه در شب‌های قدر به حضرت می‌رسید چه دانشی بود؟ فرمود: امر و آسان‌سازی پیرامون آن‌چه که می‌دانست.

این حدیث خبری طولانی است که ما به مقدار نیاز از آن برگرفتیم - . اصول کافی ۱: ۲۴۲و ۲۵۱- ۲۵۲ - .

**[ترجمه]

«۱۵»

کا، الکافی مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ أَبِي زَاهِرٍ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْكُوفِيِّ عَنْ يُوسُفَ الْأَبْزَارِيِّ عَنِ الْمُفَضَّلِ قَالَ لِي قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام ذَاتَ لَيْلَةٍ (۳) وَ كَانَ لَا يُكَنِّينِي

ص: ۱۳۵

۱- أصول الکافی ۱: ۲۳۲.

۲- أصول الکافی ۱: ۲۴۲ و ۲۵۱ و ۲۵۲.

۳- فی المصدر: ذات یوم.

قَبْلَ ذَلِکَ یَا بَا عَبْدِ اللَّهِ قَالَ قُلْتُ لَبَّیْکَ قَالَ إِنَّ لَنَا فِی کُلِّ لَیْلَهِ جُمُعَهٍ سُرُوراً قُلْتُ زَادَکَ اللَّهُ وَ مَا ذَاکَ قَالَ إِذَا کَانَ لَیْلَهُ الْجُمُعَهِ وَافَی رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله الْعَرْشَ وَ وَافَی الْأَئِمَّهُ علیهم السلام مَعَهُ وَ وَافَیْنَا مَعَهُمْ فَلَا تُرَدُّ أَرْوَاحُنَا إِلَی أَبْدَانِنَا إِلَّا بِعِلْمٍ مُسْتَفَادٍ وَ لَوْ لَا ذَلِکَ لَأَنْفَدْنَا (۱).

**[ترجمه]کافی: از مُفَضّل روایت شده که وی گفت: امام جعفر صادق علیه السلام شبی، که تا پیش از آن مرا به کنیه صدا نزده بود،

ص: ۱۳۵

به من فرمود: ای ابا عبدالله! عرض کردم: گوش به فرمانم! فرمود: در هر شب جمعه‌ای برای ما سُروری هست. عرض کردم: خدا بر آن بیافزاید، چیست؟ فرمود: وقتی شب جمعه می‌شود رسول خدا صلّی الله علیه و آله به همراه امامان علیه السلام به عرش برمی‌آید و ما نیز با آن‌ها به عرش برمی‌آییم. سپس ارواح ما به تن‌هایمان بازنمی‌گردد جز همراه با دانشی که بهره گرفته‌ایم. اگر چنین نبود دانش ما به پایان می‌رسید - . اصول کافی ۱: ۲۵۴ - .

**[ترجمه]

«۱۶»

کا، الکافی مُحَمَّدُ بْنُ یَحْیَی عَنِ ابْنِ عِیسَی عَنِ الْبَزَنْطِیِّ عَنْ ثَعْلَبَهَ عَنْ زُرَارَهَ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا جَعْفَرٍ علیه السلام یَقُولُ لَوْ لَا أَنَّا نَزْدَادُ لَأَنْفَدْنَا قَالَ قُلْتُ تَزْدَادُونَ شَیْئاً لَا یَعْلَمُهُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَالَ أَمَا إِنَّهُ إِذَا کَانَ ذَلِکَ عُرِضَ عَلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله ثُمَّ عَلَی الْأَئِمَّهِ ثُمَّ انْتَهَی الْأَمْرُ إِلَیْنَا (۲).

**[ترجمه]کافی: از زراه روایت شده که وی گفت: امام محمد باقر علیه السلام فرمود: اگر بر دانش ما افزوده نمی‌شد دانشمان به پایان می‌رسید. عرض کردم: آیا به دانشتان چیزی افزوده می‌شود که رسول خدا صلّی الله علیه و آله نمی‌دانسته؟ فرمود: وقتی بنای افزایش دانش باشد، اول بر رسول خدا صلّی الله علیه و آله عرضه می‌شود و سپس بر امامان علیهم السلام و پس از آن امر به ما می‌رسد - . اصول کافی ۱: ۲۶۳ - .

**[ترجمه]

«۱۷»

کا، الکافی عَلِیٌّ عَنْ أَبِیهِ عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنِ ابْنِ أُذَیْنَهَ عَنْ زُرَارَهَ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: نَزَلَ جَبْرَئِیلُ عَلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِرُمَّانَتَیْنِ مِنَ الْجَنَّهِ فَأَعْطَاهُ إِیَّاهُمَا فَأَکَلَ وَاحِدَهً وَ کَسَرَ الْأُخْرَی بِنِصْفَیْنِ فَأَعْطَی عَلِیّاً علیه السلام نِصْفَهَا فَأَکَلَهَا فَقَالَ یَا عَلِیُّ أَمَّا الرُّمَّانَهُ الْأُولَی الَّتِی أَکَلْتُهَا فَالنُّبُوَّهُ لَیْسَ لَکَ فِیهَا شَیْ ءٌ وَ أَمَّا الْأُخْرَی فَهُوَ الْعِلْمُ فَأَنْتَ شَرِیکِی فِیهِ (۳).

**[ترجمه]کافی: از امام محمد باقر علیه السلام روایت شده که ایشان فرمود: جبرئیل با دو انار از بهشت بر رسول خدا صلّی

الله علیه و آله فرود آمـد و آن دو را به ایشـان عطا کرد. حضـرت صـلّی الله علیه و آله یکی را خورد و دیگری را دو نیم کرد و نیمی از آن را به حضـرت علی علیه السلام داد و ایشان آن را خورد. سپس رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود: ای علی! انار اول که خودم خوردم، نبوت بود که تو در آن سـهمی نداری، اما انار دوم علم بود که تو در آن با من شریکی - . اصول کافی ۱: ۲۵۵ - .

**[ترجمه]

«۱۸»

یر، بصـائر الـدرجات أَحْمَـدُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ عُمَرَ بْنِ عَبْـدِ الْعَزِیزِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْفُضَـیْلِ عَنِ الثُّمَـالِیِّ عَنْ عَلِیِّ بْنِ الْحُسَـیْنِ علیهما السـلام قَالَ: قُلْتُ لَهُ الْأَئِمَّهُ یُحْیُونَ الْمَوْتَی وَ یُبْرِءُونَ الْأَکْمَهَ وَ الْأَبْرَصَ وَ یَمْشُونَ عَلَی الْمَاءِ قَالَ مَا أَعْطَی اللَّهُ نَبِیّاً شَـیْئاً قَطُّ إِلَّا وَ قَدْ أَعْطَاهُ مُحَمَّداً صلی الله علیه و آله وَ أَعْطَاهُ مَا لَمْ یَکُنْ عِنْدَهُمْ الْخَبَرَ (۴).

**[ترجمه]بصـائر الـدرجات: از ثُمـالی روایت شـده که وی گفت: به امـام سـجاد علیه السـلام عرض کردم: آیـا امامـان علیهم السـلام نیز مردگان را زنـده می‌کنند و کوریِ مادرزاد و پیسـی را شـفا می‌دهند و بر آب راه می‌روند؟ ایشان فرمود: خداوند به هیچ پیامبری چیزی عطا نکرد جز آن‌که آن را به حضـرت محمد صـلّی الله علیه و آله نیز عطا فرمود، خداوند به حضـرت صلّی الله علیه و آله آن‌چه را آنان نداشتند نیز عطا کرد - . بصائر الدرجات: ۷۶ - .

**[ترجمه]

«۱۹»

یر، بصـائر الـدرجات عَلِیُّ بْنُ خَالِـدٍ عَنِ ابْنِ یَزِیـدَ عَنْ عَبَّاسٍ الْوَرَّاقِ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عِیسَـی عَنِ ابْنِ مُسْـکَانَ عَنْ لَیْثٍ الْمُرَادِیِّ عَنْ سَدِیرٍ (۵) قَالَ: کُنْتُ عِنْدَ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام

۱- أصول الکافی ۱: ۲۵۴.

۲- أصول الکافی ۱: ۲۵۵.

۳- أصول الکافی ۱: ۲۶۳.

۴- بصائر الدرجات: ۷۶.

۵- فی المصـدر: لیث المرادی أنّه حـدثه عن سـدیر فـأتیته فقلت: فان لیث المرادی حـدّثنی عنک بحـدیث، قال: و ما هو؟ قلت: جعلت فداک حدیث الیمانیّ، قال: نعم کنت عند أبی جعفر علیه السلام.

فَمَرَّ بِنَا رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْيَمَنِ فَسَأَلَهُ أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام عَنِ الْيَمَنِ فَأَقْبَلَ يُحَدِّثُ فَقَالَ لَهُ أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام هَلْ تَعْرِفُ دَارَ كَذَا وَ كَذَا قَالَ نَعَمْ وَ رَأَيْتُهَا قَالَ فَقَالَ لَهُ أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام هَلْ تَعْرِفُ صَخْرَةً عِنْدَهَا فِي مَوْضِعِ كَذَا وَ كَذَا قَالَ نَعَمْ وَ رَأَيْتُهَا فَقَالَ الرَّجُلُ مَا رَأَيْتُ رَجُلًا أَعْرَفَ بِالْبِلَادِ مِنْكَ فَلَمَّا قَامَ الرَّجُلُ قَالَ لِي أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام يَا أَبَا الْفَضْلِ تِلْكَ الصَّخْرَةُ الَّتِي غَضِبَ (۱) مُوسَى فَأَلْقَى الْأَلْوَاحَ فَمَا ذَهَبَ مِنَ التَّوْرَاةِ الْتَقَمَتْهُ الصَّخْرَةُ فَلَمَّا بَعَثَ اللَّهُ رَسُولَهُ أَدَّتْهُ إِلَيْهِ وَ هِيَ عِنْدَنَا (۲).

**[ترجمه]بصائر الدرجات: از سدير روايت شده كه وى گفت: خدمت امام محمد باقر علیه السلام بودم

ص: ۱۳۶

كه مردى از اهل يمن نزد ما رسيد. امام علیه السلام از او درباره يمن پرسيد و او شروع به صحبت كرد. امام علیه السلام به او فرمود: آيا فلان سرا را بلدى؟ عرض كرد: بله، آن را ديده‌ايم. فرمود: آيا صخره‌اى را كه در فلان جاى آن سرا قرار دارد بلدى؟ عرض كرد: بله، آن را ديده‌ام. آن‌گاه عرض كرد: تا كنون كسى را نديده بودم كه آن ديار را بيشتر از شما بلد باشد. سپس آن مرد رفت و حضرت به من فرمود: اى ابو الفضل! آن صخره همان صخره‌ايست كه وقتى موسى علیه السلام خشمگين شد الواح را روى آن انداخت، اين‌گونه هر چه از تورات محو شد در دل آن صخره جاى گرفت، وقتى خداوند رسول خود صلّى الله علیه و آله را مبعوث داشت آن را به ايشان سپرد و آن نزد ماست - . بصائر الدرجات: ۳۷- ۳۸ - .

**[ترجمه]

«۲۰»

ير، بصائر الدرجات عَنْ أَبِي خَالِدٍ الْقَمَّاطِ (۳) عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: عِنْدَنَا صُحُفُ إِبْرَاهِيمَ وَ مُوسَى وَرِثْنَاهَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله (۴).

**[ترجمه]بصائر الدرجات: امام صادق علیه السلام فرمود: نزد ماست صحف ابراهيم و موسى كه ما از رسول الله صلى الله عليه و آله ارث برده ايم .

**[ترجمه]

«۲۱»

ير، بصائر الدرجات أَبُو مُحَمَّدٍ عَنْ عِمْرَانَ بْنِ مُوسَى عَنْ مُوسَى بْنِ جَعْفَرٍ الْبَغْدَادِيِّ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَسْبَاطٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْفُضَيْلِ عَنِ الثُّمَالِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: فِي الْجَفْرِ (۵) إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَمَّا أَنْزَلَ أَلْوَاحَ مُوسَى علیه السلام أَنْزَلَهَا عَلَيْهِ وَ فِيهَا تِبْيَانُ كُلِّ شَيْءٍ كَانَ وَ هُوَ كَائِنٌ إِلَى أَنْ تَقُومَ السَّاعَةُ فَلَمَّا انْقَضَتْ أَيَّامُ مُوسَى أَوْحَى اللَّهُ إِلَيْهِ أَنِ اسْتَوْدِعِ الْأَلْوَاحَ وَ هِيَ زَبَرْجَدَةٌ مِنَ الْجَنَّةِ الْجَبَلَ فَأَتَى مُوسَى الْجَبَلَ فَانْشَقَّ لَهُ الْجَبَلُ فَجَعَلَ فِيهِ الْأَلْوَاحَ مَلْفُوفَةً فَلَمَّا جَعَلَهَا فِيهِ انْطَبَقَ الْجَبَلُ عَلَيْهَا فَلَمْ تَزَلْ فِي الْجَبَلِ حَتَّى بَعَثَ اللَّهُ نَبِيَّهُ مُحَمَّداً صلى الله عليه و آله فَأَقْبَلَ رَكْبٌ مِنَ الْيَمَنِ يُرِيدُونَ النَّبِيَّ صلى الله عليه و آله فَلَمَّا انْتَهَوْا إِلَى الْجَبَلِ انْفَرَجَ

الْجَبَلُ وَ خَرَجَتِ الْأَلْوَاحُ مَلْفُوفَةً كَمَا وَضَعَهَا مُوسَى علیه السلام فَأَخَذَهَا الْقَوْمُ فَلَمَّا وَقَعَتْ فِی أَیْدِیهِمْ أَلْقِیَ فِی قُلُوبِهِمْ أَنْ لَا یَنْظُرُوا إِلَیْهَا وَ هَابُوهَا حَتَّی یَأْتُوا بِهَا رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ أَنْزَلَ اللَّهُ

۱- فی المصدر: حیث غضب.

۲- بصائر الدرجات: ۳۷ و ۳۸.

۳- الحدیث: فی المصدر مسند، و هو هکذا: حدّثنا محمّد بن عیسی، عمن رواه عن محمد، قال: حدّثنی عبد اللّه بن إبراهیم الأنصاریّ الهمدانیّ، عن أبی خالد القماط، عن أبی عبد اللّه علیه السلام قال: سمعته یقول: لنا ولاده من رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله طهر، و عندنا إه.

۴- بصائر الدرجات: ۳۸.

۵- فی المصدر و فی غیر نسخه المصنّف: إن فی الجفر.

جَبْرَئِيلَ عَلَى نَبِيِّهِ صلى الله عليه و آله فَأَخْبَرَهُ بِأَمْرِ الْقَوْمِ وَ بِالَّذِی أَصَابُوا فَلَمَّا قَدِمُوا عَلَى النَّبِیِّ صلى الله عليه و آله ابْتَدَأَهُمُ النَّبِیُّ صلى الله عليه و آله فَسَأَلَهُمْ عَمَّا وَجَدُوا فَقَالُوا وَ مَا عِلْمُکَ بِمَا وَجَدْنَا فَقَالَ أَخْبَرَنِی بِهِ رَبِّی وَ هِیَ الْأَلْوَاحُ قَالُوا نَشْهَدُ أَنَّکَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَأَخْرَجُوهَا فَدَفَعُوهَا إِلَيْهِ فَنَظَرَ إِلَيْهَا وَ قَرَأَهَا وَ کِتَابُهَا بِالْعِبْرَانِیِّ ثُمَّ دَعَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام فَقَالَ دُونَکَ هَذِهِ فَفِيهَا عِلْمُ الْأَوَّلِينَ وَ عِلْمُ الْآخِرِينَ وَ هِیَ أَلْوَاحُ مُوسَى عليه السلام وَ قَدْ أَمَرَنِی رَبِّی أَنْ أَدْفَعَهَا إِلَيْکَ قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ لَسْتُ أُحْسِنُ قِرَاءَتَهَا قَالَ إِنَّ جَبْرَئِيلَ أَمَرَنِی أَنْ آمُرَکَ أَنْ تَضَعَهَا تَحْتَ رَأْسِکَ لَيْلَتَکَ هَذِهِ فَإِنَّکَ تُصْبِحُ وَ قَدْ عُلِّمْتَ قِرَاءَتَهَا قَالَ فَجَعَلَهَا تَحْتَ رَأْسِهِ فَأَصْبَحَ وَ قَدْ عَلَّمَهُ اللَّهُ کُلَّ شَیْ ءٍ فِيهَا فَأَمَرَهُ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله أَنْ يَنْسَخَهَا فَنَسَخَهَا فِی جِلْدِ شَاةٍ وَ هُوَ الْجَفْرُ وَ فِيهِ عِلْمُ الْأَوَّلِينَ وَ الْآخِرِينَ وَ هُوَ عِنْدَنَا وَ الْأَلْوَاحُ وَ عَصَا مُوسَى عِنْدَنَا وَ نَحْنُ وَرِثْنَا النَّبِیَّ صلى الله عليه و آله (۱).

شی، تفسير العياشی مِثْلَهُ وَ زَادَ فِی آخِرِهِ قَالَ قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ عليه السلام تِلْکَ الصَّخْرَةُ الَّتِی حَفِظَتْ أَلْوَاحَ مُوسَى عليه السلام تَحْتَ شَجَرَةٍ فِی وَادٍ يُعْرَفُ بِکَذَا

**[ترجمه]بصائر الدرجات: از امام جعفر صادق عليه السلام روايت شده كه ايشان درباره جِفر فرمود: وقتی خداوند متعال الواح را بر موسی عليه السلام نازل فرمود، بيان همه آن‌چه رخ داده بود و آن‌چه تا به روز قيامت رخ می‌دهد در آن الواح بود. چون روزگار موسی گذشت، خداوند به او وحی كرد الواح را كه از جنس زبرجد بهشت بود، نزد كوه به امانت بسپارد. موسی نزد كوه رفت و آن‌گاه كوه برايش شكافته شد و او الواح را در پارچه پيچيد و در آن گذاشت. وقتی الواح را در كوه گذاشت شكاف بر روی آن‌ها بسته شد و همچنان درون كوه ماند تا اين‌كه خداوند پيامبرش حضرت محمد صلّی الله عليه و آله را مبعوث كرد. در آن اوان كاروانی از يمن به قصد ديدار پيامبر صلّی الله عليه و آله به راه افتاد. وقتی آن‌ها به آن كوه رسيدند، كوه دهان باز كرد و الواح را كه در پارچه پيچيده شده بود، به همان شكل كه موسی عليه السلام گذاشته بود، بيرون آورد. آن قوم بسته را برداشتند اما وقتی در دستانشان قرار گرفت به ناگاه از آن ترسيدند و به دلشان افتاد كه آن را نبينند و نزد رسول خدا صلّی الله عليه و آله بياورند. در آن دم خداوند جبرئيل را بر پيامبر صلّی الله عليه و آله نازل كرد

ص: ۱۳۷

و او حضرت را از ماجرای آن قوم و اتفاقی كه برايشان افتاده بود آگاه ساخت. چون آنان نزد رسول خدا صلّی الله عليه و آله رسيدند حضرت سخن را آغاز كرد و از آنان سراغ چيزی را كه يافته بودند گرفت. عرض كردند: چيزی را كه ما يافته‌ايم شما از كجا می‌دانيد؟ فرمود: پروردگارم مرا از آن خبر داد و آن، الوح موسی عليه السلام است. عرض كردند: گواهی می‌دهيم كه تو رسول خدا هستی. آن‌گاه آن را درآوردند و به حضرت دادند. حضرت به آن نگريست و آن را خواند حال آن‌كه به عبری نوشته شده بود. سپس اميرمومنان عليه السلام را فراخواند و به ايشان فرمود: اين را بگير كه دانش پيشينيان و پسينيان در آن است، اين الواح موسی عليه السلام است و پروردگارم به من امر كرده كه آن را به تو بدهم. امام عليه السلام عرض كرد: ای رسول خدا! من بلد نيستم آن را بخوانم. فرمود: جبرئيل به من گفت به تو امر كنم كه اين را بگيری و امشب زير سرت بگذاری، وقتی صبح شود خواندنش را آموخته‌ای. امام علی عليه السلام الواح را زير سرش گذاشت و چون صبح شد خداوند همه چيز را درباره آن به ايشان آموخته بود. رسول خدا صلّی الله عليه و آله به علی عليه السلام فرمود تا نسخه‌ای از آن بردارد و ايشان روی پوست ميش نسخه‌ای از آن برداشت كه آن همان جِفر است. در آن نگاشته دانش پيشينيان و پسينيان قرار دارد و

آن نزد ماست، الواح و عصای موسی علیه السلام نزد ماست و ما وارثان پیامبر صلّی الله علیه و آله هستیم - . بصائر الدرجات: ۳۸ - .

تفسیر عیاشی همانند این حدیث را آورده و در آخرش افزوده: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: آن صخره‌ای که الواح موسی علیه السلام را در میان گرفت به زیر درختی در فلان وادی با فلان نشانی قرار دارد.

**[ترجمه]

«۲۲»

یر، بصائر الدرجات مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَیْنِ عَنْ مُوسَی بْنِ سَعْدَانَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ صَبَّاحٍ الْمُزَنِیِّ عَنِ الْحَارِثِ بْنِ حَصِیرَهَ عَنْ حَبَّهَ الْعُرَنِیِّ قَالَ سَمِعْتُ أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام یَقُولُ إِنَّ یُوشَعَ بْنَ نُونٍ علیه السلام کَانَ وَصِیَّ مُوسَی بْنِ عِمْرَانَ علیه السلام وَ کَانَتْ أَلْوَاحُ مُوسَی مِنْ زُمُرُّدٍ أَخْضَرَ فَلَمَّا غَضِبَ مُوسَی علیه السلام أَلْقَی الْأَلْوَاحَ مِنْ یَدِهِ فَمِنْهَا مَا تَکْسِرُ وَ مِنْهَا مَا بَقِیَ وَ مِنْهَا مَا ارْتَفَعَ فَلَمَّا ذَهَبَ عَنْ مُوسَی علیه السلام الْغَضَبُ قَالَ یُوشَعُ بْنُ نُونٍ أَ عِنْدَکَ تِبْیَانُ مَا فِی الْأَلْوَاحِ قَالَ نَعَمْ فَلَمْ یَزَلْ یَتَوَارَثُونَهَا (۲) رَهْطٌ مِنْ بَعْدِ رَهْطٍ حَتَّی وَقَعَتْ فِی أَیْدِی أَرْبَعَهِ رَهْطٍ مِنَ الْیَمَنِ وَ بَعَثَ اللَّهُ مُحَمَّداً صلی الله علیه و آله بِتِهَامَهَ وَ بَلَغَهُمُ الْخَبَرُ فَقَالُوا مَا یَقُولُ هَذَا النَّبِیُّ قِیلَ یَنْهَی عَنِ الْخَمْرِ وَ الزِّنَا وَ یَأْمُرُ بِمَحَاسِنِ الْأَخْلَاقِ وَ کَرَمِ الْجِوَارِ فَقَالُوا هَذَا أَوْلَی بِمَا فِی أَیْدِینَا مِنَّا فَاتَّفَقُوا أَنْ یَأْتُوهُ فِی شَهْرِ کَذَا وَ کَذَا فَأَوْحَی اللَّهُ إِلَی جَبْرَئِیلَ ائْتِ النَّبِیَّ فَأَخْبِرْهُ فَأَتَاهُ فَقَالَ إِنَّ فُلَاناً وَ فُلَاناً وَ فُلَاناً وَ فُلَاناً وَرِثُوا أَلْوَاحَ مُوسَی علیه السلام

۱- بصائر الدرجات: ۳۸.

۲- فی المصدر: فلم یزل یتوارثها.

وَ هُمْ یَأْتُونَکَ فِی شَهْرِ کَذَا وَ کَذَا فِی لَیْلَهِ کَذَا وَ کَذَا فَسَهَرَ لَهُمْ تِلْکَ اللَّیْلَهَ فَجَاءَ الرَّکْبُ فَدَقُّوا عَلَیْهِ الْبَابَ وَ هُمْ یَقُولُونَ یَا مُحَمَّدُ قَالَ نَعَمْ یَا فُلَانَ بْنَ فُلَانٍ وَ یَا فُلَانَ بْنَ فُلَانٍ وَ یَا فُلَانَ بْنَ فُلَانٍ وَ یَا فُلَانَ بْنَ فُلَانٍ أَیْنَ الْکِتَابُ الَّذِی تَوَارَثْتُمُوهُ مِنْ یُوشَعَ بْنِ نُونٍ وَصِیِّ مُوسَی بْنِ عِمْرَانَ قَالُوا نَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِیکَ لَهُ وَ أَنَّکَ مُحَمَّداً رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ اللَّهِ مَا عَلِمَ بِهِ أَحِدٌ قَطُّ مُنْذُ وَقَعَ عِنْدَنَا قَبْلَکَ قَالَ فَأَخَذَهُ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله فَإِذَا هُوَ کِتَابٌ بِالْعِبْرَانِیَّهِ دَقِیقٌ (۱) فَدَفَعَهُ إِلَیَّ وَ وَضَعْتُهُ عِنْدَ رَأْسِی فَأَصْبَحْتُ بِالْغَدَاهِ (۲) وَ هُوَ کِتَابٌ بِالْعَرَبِیَّهِ جَلِیلٌ فِیهِ عِلْمُ مَا خَلَقَ اللَّهُ مُنْذُ قَامَتِ السَّمَاوَاتُ وَ الْأَرْضُ إِلَی أَنْ تَقُومَ السَّاعَهُ فَعَلِمْتُ ذَلِکَ (۳).

**[ترجمه]بصائر الدرجات: از امیرمومنان علیه السلام روایت شده که ایشان فرمود: یوشع بن نون علیه السلام وصیّ موسی بن عمران علیه السلام بود و الواح موسی علیه السلام از زمرد سبز بود. وقتی موسی علیه السلام خشمگین شد الواح از دستش افتاد و بخشی از آن شکست و بخشی باقی ماند و بخشی از بین رفت. چون خشم موسی علیه السلام فرونشست یوشع بن نون علیه السلام به او عرض کرد: آیا بیان آن‌چه درون الواح است نزد توست؟ فرمود: بله. از آن پس همواره گروهی پس از گروه دیگر آن را به ارث بردند تا این‌که به دست گروهی چهار نفره از اهل یمن افتاد. خداوند حضرت محمد صلّی الله علیه و آله را در تهامه مبعوث کرد و این خبر به آنان رسید. گفتند: این پیامبر چه می‌گوید؟ گفته شد: از خَمر و زنا نهی می‌کند و اخلاق نیک و تکریم همسایه امر می‌کند. گفتند: این برای ما از آن‌چه در دست داریم بهتر است. آنان توافق کردند که در فلان ماه نزد حضرت بیایند. آن‌گاه خداوند به جبرئیل وحی کرد که نزد پیامبر صلّی الله علیه و آله برو و به او خبر بده. او آمد و عرض کرد که فلان و فلان و فلان و فلان الواح موسی علیه السلام را به ارث برده‌اند

و آن‌ها در فلان ماه و فلان شب نزد تو می‌آیند. پیامبر صلّی الله علیه و آله آن شب را در انتظار آنان بیدار ماند. کاروان از راه رسید و در خانه پیامبر صلّی الله علیه و آله را زدند و عرض کردند: ای محمد! فرمود: بله ای فلان بن فلان و فلان بن فلان و فلان بن فلان و فلان بن فلان! کجاست آن نگاشته‌ای که از یوشع بن نون علیه السلام وصیّ موسی بن عمران علیه السلام به ارث برده‌اید؟ آن‌ها عرض کردند: گواهی می‌دهیم که هیچ خدایی جز خدای یگانه نیست، یکتاست و هیچ شریکی ندارد و تو محمد رسول خدا هستی، به خدا سوگند از زمانی که الواح به دست ما افتاده تا پیش از تو هیچ کس از آن آگاه نبود. آن... گاه پیامبر صلّی الله علیه و آله آن را گرفت و دید نوشته‌ای دقیق به زبان عبری است. ایشان آن را به من سپرد و من آن را زیر سرم نهادم. صبح که بلند شدم دیدم آن نوشته‌ای زیبا به زبان عربی است که دانش هر آن‌چه خداوند آفریده، از زمانی که آسمان‌ها و زمین را به پا داشته تا به روز قیامت، در آن هست. پس من آن را آموختم - . بصائر الدرجات: ۳۹ - .

**[ترجمه]

أقول

یمکن الجمع بین الخبرین بتحقق الأمرین معا و یحتمل أن یکونا واقعتین لکنه بعید.

**[ترجمه]می‌توان هر دو خبر را به تحقّق هر دو امر بـا هم جمع کرد، نیز محتمـل است که این‌هـا دو رخـداد باشـند، امـا بعید است.

**[ترجمه]

«۲۳»

یر، بصائر الـدرجات مُعَاوِيَهُ بْنُ حُكَيْمٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ شُعَيْبِ (۴) بْنِ غَزْوَانَ عَنْ رَجُلٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: دَخَلَ عَلَيْهِ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْيَمَنِ فَقَالَ يَا يَمَانِيُّ أَ تَعْرِفُ شِعْبَ كَذَا وَ كَذَا قَالَ نَعَمْ قَالَ لَهُ تَعْرِفُ شَجَرَهً فِی الشِّعْبِ صِفَتُهَا كَذَا وَ كَذَا قَالَ لَهُ نَعَمْ قَالَ لَهُ تَعْرِفُ صَخْرَهً تَحْتَ الشَّجَرِهِ قَالَ لَهُ نَعَمْ قَالَ فَتِلْكَ الصَّخْرَهُ الَّتِی حَفِظَتْ أَلْوَاحَ مُوسَى علیه السلام عَلَى مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله (۵).

**[ترجمه]بصائر الدرجات: روایت شده که مردی از اهل یمن نزد امام محمد باقر علیه السـلام آمد. ایشان فرمود: ای یمنی! آیا فلان دره را بلدی؟ عرض کرد: بله.

فرمود: آیـا در آن دره فلان درخت را به این نشانی بلـدی؟ عرض کرد: بله. فرمود: آن صـخره را به زیر درخت بلـدی؟ عرض کرد: بله. فرمود: آن همان صـخره‌ایست که الواح موسی علیه السلام را برای حضرت محمد صلّی الله علیه و آله نگاه داشت - . بصائر الدرجات: ۳۹ - .

**[ترجمه]

«۲۴»

ك، إكمـال الـدين أَبِی وَ ابْنُ الْوَلِيدِ مَعاً عَنْ سَعْدٍ عَنْ جَمَاعَهٍ مِنْ أَصْحَابِنَا الْكُوفِيِّينَ عَنِ ابْنِ بَزِيعٍ عَنْ أُمَيَّهَ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ دُرُسْتَ الْوَاسِطِيِّ أَنَّهُ سَأَلَ أَبَا الْحَسَنِ مُوسَى علیه السلام كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (۶) مَحْجُوجاً بِأَبِی قَالَ لَا وَ لَكِنَّهُ كَانَ مُسْتَوْدَعاً لِلْوَصَايَا فَدَفَعَهَا إِلَيْهِ قَالَ قُلْتُ فَدَفَعَهَا إِلَيْهِ عَلَى أَنَّهُ مَحْجُوجٌ بِهِ فَقَالَ لَوْ كَانَ مَحْجُوجاً بِهِ لَمَا دَفَعَ إِلَيْهِ الْوَصَايَا قُلْتُ

۱- رقیق خ ل.

۲- فی المصدر: فأصبحت بالکتاب.

۳- بصائر الدرجات: ۳۹. أقول: تقدم الحدیث ملخصا فی ج ۱۳: ۲۲۵ و ذکرنا هنا وجه الجمع بین الأحادیث راجع.

۴- فی المصدر: عن شعیب بن غزوان.

۵- بصائر الدرجات: ۳۹.

۶- فی المصدر و الکافی: أ کان رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله.

فَمَا كَانَ حَالُ آبِی قَالَ أَقَرَّ بِالنَّبِیِّ صلی الله علیه و آله وَ بِمَا جَاءَ بِهِ وَ دَفَعَ إِلَیْهِ الْوَصَایَا وَ مَاتَ آبِی مِنْ یَوْمِهِ (۱).

**[ترجمه]إکمال الدین: از دُرُست واسطی روایت شده که وی گفت: از امام موسی علیه السلام پرسیدم: آیا رسول خدا صلّی الله علیه و آله محجوج به ابی(ابوطالب یا آبی بالط که از علمای نصاری بوده) بود؟(یعنی ابوطالب حجت بر پیامبر بود) ایشان فرمود: خیر، اما وصایا نزد او به امانت نهاده شده بود و او آن‌ها را به حضرت سپرد. عرض کردم: آن‌ها را به حضرت سپرد چون بر پیامبر حجت بود؟ فرمود: اگر پیامبر محجوج بود وصایا را به او نمی‌سپرد.- زیرا وصیت باید نزد وصی باشد - عرض کردم:

ص: ۱۳۹

پس وضعیت ابی(ابوطالب) چه بود؟ - آیا پیامبر بر او حجت بود - فرمود: ابی(ابوطالب) به صدق پیامبر صلّی الله علیه و آله و آن‌چه ایشان آورده بود اقرار کرد و وصایا را به ایشان سپرد و همان روز درگذشت - . کمال الدین: ۳۷۴ - .

**[ترجمه]

أقول

روی الکلینی هذا الخبر عن محمد بن یحیی عن سعد عن جماعه من أصحابنا عن أحمد بن هلال عن أمیه بن علی القیسی عن درست مثله (۲) إلا أن فیه کان رسول الله صلی الله علیه و آله محجوجا بأبی طالب و کذا فی آخر الخبر فما کان حال أبی طالب و الظاهر أن أحدهما تصحیف الآخر لوحده الخبر و یحتمل أن یکون السائل سأل عن حال کلیهما و کان الجواب واحدا ثم التعلیل الوارد فی الخبر فیه إشکال ظاهر إذ دفع الوصیه لا ینافی کونه حجه علی النبی صلی الله علیه و آله کما أن النبی دفع الوصایا إلی أمیر المؤمنین علیه السلام عند موته مع أنه کان حجه علیه و یمکن أن یتکلف فیه بوجوه:

الأول أن یکون المراد بالدفع الدفع قبل ظهور آثار الموت فإن الإمام إنما یدفع الکتب و الآثار إلی الإمام الذی بعده عند ما یظهر له انتهاء مدته فیکون قوله و مات آبی من یومه أی کذا اتفق من غیر علمه بذلک أو یکون ما أعطاه عند موته غیر ما أعطاه قبل ذلک و إنما أعطی عند الموت بقیه الوصایا.

الثانی أن یکون المراد بالدفع دفعا خاصا من جهه کونه مستودعا للوصایا لا من جهه کونها له بالأصاله و دفعها إلی غیره عند انتهاء حاجته کما صرح علیه السلام أولا بقوله و لکنه کان مستودعا للوصایا فالمعنی أنه لو کان کذلک لما دفع إلیه الوصایا علی هذا الوجه.

الثالث أن یکون المراد بکونه محجوجا بأبی طالب کونه مؤاخذا بسببه و بأنه

ص: ۱۴۰

۱- کمال الدین: ۳۷۴.

۲- أصول الكافی ۱: ۴۴۵ أقول: أبی و مثله آبه (باماله الیاء و التاء) من ألقاب علماء النصاری و کان آبی هذا اسمه بالط علی ما سیجی ء فصحف «ابی بالط» فی نسخ الکافی بابی طالب و لو کان ذاک المستودع للوصایا أبا طالب لما أخر الأداء و الدفع الی یوم وفاته؟! بل الظاهر أن الثانی عشر من أوصیاء عیسی علیه السلام لما لم یکن له ان یوصی الی أحد استودع الوصایا حین وفاته عند من یوصلها إلی النبیّ محمّد صلّی اللّه علیه و آله فکان آبی بالط آخر المستودعین الذین تناهت إلیهم الوصایا فقدم إلی النبیّ لاداء الودیعه فدفع الوصایا إلیه و الدفع انما یقال لایصال الرجل ما لیس له إلی صاحبه فلو کان النبیّ محجوجا به لما دفع إلیه الوصایا مقدما بل کان علی النبیّ ان یقدم إلیه لاخذ الوصایا.

لم يهده إلى الإسـلام فأجاب علیه السلام بأنه کان مسلما و کان من الأوصیاء و کان مستودعا للوصایا و أقر به و دفع إلیه الوصایا فلم یفهم السائل و قال فدفع الوصایا یدل علی تمام الحجه علی أبی طالب فیکون أبو طالب محجوجا برسول الله صـلی الله علیه و آله حیث علم ذلـک و دفع إلیه الوصایـا و لـم یؤمن به فأجـاب علیه السـلام بـأنه لو کـان لم یؤمن به لما دفع إلیه الوصایا بل کان مؤمنا.

الرابع أن یکون المحجوج بالمعنی الأول و الضـمیر فی قوله علی أنه راجعا إلی أبی طالب و فی قوله به إلی النبی صلی الله علیه و آله کمـا ذکرنـا فی الوجه الثـالث فالجواب أنه لو کان رعیه له لما کان دفع إلیه الوصایا و لا یخفی بعـده و مخالفته لآخر الخبر و لمـا هو المعلوم من کونه حجه علی جمیع الخلق إلاـ أن یقـال أنه لم یکن حجیته علیه مثـل سائر الخلق لأنه کان حاملا للوصایا و دافعها إلیه و لا یخفی ما فیه و سیأتی بعض القول فی هذا الخبر فی باب أحوال أبی طالب رضی الله عنه.

**[ترجمه]کلینی نیز این خبر را از دُرُست روایت کرده بـا این تفاوت که در آن به جای «ابی» «ابی طالب» آمـده، در آخر خبر نیز به جای «پس وضـعیت ابی چه بود؟» آمـده: «پس وضـعیت ابی طالب چه بود؟». به سـبب وحدت خبر ظاهرا یکی از این دو اسم مصحّف دیگری است، نیز محتمل است که وی درباره وضعیت هر دوی آن‌ها(آبی و ابوطالب) پرسیده باشد و پاسخ یکی باشـد. در هر حـال، تعلیلی که در خـبر آمـده ایرادی آشـکار دارد زیرا این‌که او وصایـا را به پیـامبر صـلّی الله علیه و آله سپرده منافـاتی بـا این نـدارد که او بر پیـامبر صـلّی الله علیه و آله حجت باشـد همان‌گونه که پیامبر صـلّی الله علیه و آله هنگام وفاتش وصایا را به امیرمومنان علیه السلام سپرد و بر امیرمومنان علیه السلام حجت بود. اما می‌توان در این باره وجوهی ساخت:

اول این‌که منظور از سپردن، سپردن پیش از ظهور آثـار مرگ باشـد. زیرا امام وقتی کتب و آثار را به امام بعـدی می‌سپارد که پایان مـدت خود بر او آشـکار شـده باشـد. بر این اساس جمله «آبی همان روز درگـذشت» یعنی این اتفاق برای او افتاد بـدون این‌که از آن خبر داشـته باشـد، یـا آن‌چه وی به هنگـام مرگش به حضـرت داده چیزی بوده غیر از آن‌چه که پیشتر به حضـرت داده و هنگام مرگ بقیه وصایا را به ایشان داده است.

دوم این‌که منظور از سپردن، این بوده که او به عنوان امانتـدارِ وصایا آن‌ها را به حضـرت سپرده و نه به این عنوان که وصایا در اصل به او تعلق داشـته و وقتی نیازش به پایان رسیده آن‌ها را به کس دیگری سپرده است، همچنان که امام علیه السلام بار اول تصریح کرده که «وصایا نزد او به امانت نهاده شده بود.» یعنی اگر آن‌ها مال خودش بود آن‌ها را به ایشان نمی‌سپرد.

سوم این‌که منظور از حجت بودن ابی طالب بر پیامبر صلّی الله علیه و آله این باشد که حضرت به خاطر او مؤاخذه می‌شود

ص: ۱۴۰

زیرا او را به اسلام هدایت نکرده است. پس امام علیه السلام پاسخ داده که او مسلمان و از جمله اوصیاء بوده و وصایا نزدش به امانت بوده و به صـدق پیامبر صـلّی الله علیه و آله اقرار کرده و وصایا را به ایشان سپرده است. اما پرسشـگر نفهمیـده و گفته اما سپردن وصایـا دال بر این است که حجت بر ابی طالب تمام بوده و رسول خـدا صـلّی الله علیه و آله بر او حجت بوده، چون ابی طالب این را می‌دانسـته و وصایا را به حضـرت سپرده در حالی که به ایشان ایمان نیاورده است. و امام علیه السـلام پاسـخ داده:

اگر او به حضرت ایمان نیاورده بود وصایا را به ایشان نمی‌سپرد، یعنی او مومن بوده است.

چهارم این‌که «محجوج» به معنای نخست باشد و در جمله «چون او بر او حجت بود؟» ضمیر اول به پیامبر صلّی الله علیه و آله برگردد و ضمیر دوم به ابی طالب، همان‌گونه که در وجه سوم گفتیم. در این صورت پاسخ این می‌شود که اگر او رعیت او بود وصایا را به او نمی‌سپرد. البته ادامه و آخر خبر با این معنا ناسازگار است و نیز از آن رو که معلوم است پیامبر صلّی الله علیه و آله بر همه خلق حجت است، مگر این‌که بگوییم حجیّت حضرت بر او همچون حجیّت ایشان بر سایر خلق نیست، چون او حامل وصایا بوده و آن‌ها را به حضرت سپرده است. لکن اشکال این وجه مخفی نیست و درباره این خبر گفتاری در باب احوال ابی طالب خواهد آمد.

**[ترجمه]

«۲۵»

ک، إكمال الدين أَبِی عَنْ سَعْدٍ عَنِ ابْنِ عِيسَى عَنِ ابْنِ أَبِی الْخَطَّابِ وَ ابْنِ يَزِيدَ وَ أَحْمَدَ بْنِ الْحَسَنِ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ فَضَّالٍ عَنِ ابْنِ بُكَيْرٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: الَّذِی تَنَاهَتْ إِلَيْهِ وَصِيَّةُ عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ علیه السلام يُقَالُ لَهُ آبِی (۱).

**[ترجمه]إكمال الدين: از امام جعفر صادق علیه السلام روایت شده که ایشان فرمود: وصیت عیسی بن مریم به دست کسی رسید که به او ابی می‌گفتند - . کمال الدین: ۳۷۳ - .

**[ترجمه]

«۲۶»

ک، إكمال الدين ابْنُ الْوَلِيدِ عَنِ الصَّفَّارِ وَ سَعْدٍ مَعاً عَنِ ابْنِ يَزِيدَ عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَيْرٍ عَمَّنْ حَدَّثَهُ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: كَانَ آخِرَ أَوْصِيَاءِ عِيسَى علیه السلام رَجُلٌ يُقَالُ لَهُ بالط (۲).

**[ترجمه]إكمال الدين: از امام جعفر صادق علیه السلام روایت شده که ایشان فرمود: آخرین وصیّ عیسی علیه السلام مردی بود که به او بالط می‌گفتند - . کمال الدین: ۳۷۳ - .

**[ترجمه]

«۲۷»

ک، إكمال الدين أَبِی وَ ابْنُ الْوَلِيدِ مَعاً عَنْ سَعْدٍ عَنِ النَّهْدِيِّ وَ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ مَعاً عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ سَهْلٍ عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَيْرٍ عَنْ دُرُسْتَ الْوَاسِطِيِّ وَ غَيْرِهِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: كَانَ سَلْمَانُ الْفَارِسِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ قَدْ أَتَى غَيْرَ وَاحِدٍ مِنَ الْعُلَمَاءِ وَ كَانَ آخِرُ مَنْ أَتَى آبِیَ فَمَكَثَ عِنْدَهُ مَا شَاءَ اللَّهُ فَلَمَّا ظَهَرَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله قَالَ آبِی يَا سَلْمَانُ إِنَّ صَاحِبَكَ الَّذِی (تَطْلُبُهُ)

قَدْ ظَهَرَ (۳) بِمَكّهَ فَتَوَجَّهَ إِلَيْهِ سَلْمَانُ رَحِمَهُ اللَّهِ (۴).

ص: ۱۴۱

۱- كمال الدين: ۳۷۳، و فيه: رجل يقال له: ابى.

۲- كمال الدين: ۳۷۳.

۳- فى المصدر: إن صاحبك الذى تطلبه بمكّه قد ظهر.

۴- كمال الدين: ۳۷۳.

**[ترجمه]إكمال الدين: از امام جعفر صادق علیه السلام روایت شده که ایشان فرمود: سلمان فارسی نزد علمای بسیاری رفت. آخرین کسی که نزدش رفت ابی بود که به خواست خدا مدتی نزد او بر جا ماند. وقتی پیامبر صلّی الله علیه و آله ظهور کرد ابی گفت: ای سلمان! آن رفیقت که دنبالش می گردی در مکه ظهور کرده است. آن گاه سلمان سوی حضرت رهسپار شد - . کمال الدین: ۳۷۳ - .

ص: ۱۴۱

**[ترجمه]

«۲۸»

سن، المحاسن أَبُو إِسْحَاقَ الْخَفَّافُ عَمَّنْ ذَكَرَهُ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: كَانَ الَّذِی تَنَاهَتْ إِلَیْهِ وَصَایَا عِیسَی علیه السلام آبِیَ.

وَ رَوَاهُ عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ (۱) عَنْ دُرُسْتَ وَ زَادَ فِیهِ فَلَمَّا أَنْ أَتَاهُ سَلْمَانُ قَالَ لَهُ إِنَّ الَّذِی تَطْلُبُ قَدْ ظَهَرَ الْیَوْمَ بِمَكَّهَ فَتَوَجَّهَ إِلَیْهِ (۲).

**[ترجمه]المحاسن: از امام جعفر صادق علیه السلام روایت شده که ایشان فرمود: کسی که وصایای عیسی به دستش رسید ابی بود.

المحاسن نیز همین حدیث را از دُرُست روایت کرده و در آن افزوده: وقتی سلمان نزد او رفت او به سلمان گفت: آن کسی که دنبالش می گردی امروز در مکه ظهور کرده است. آن گاه سلمان سوی حضرت رهسپار شد - . المحاسن: ۲۳۵ - .

**[ترجمه]

أقول

یحتمل أن یكون بالط و آبی واحدا و یحتمل تعددهما و یكون الوصایا من عیسی علیه السلام انتهی إلیه صلی الله علیه و آله من جهتین بل من جهات لما سیأتی أنه انتهی إلیه من جهه برده أیضا و أما أبو طالب فإنه كان من أوصیاء إبراهیم و إسماعیل علیهما السلام و كان حافظا لكتبهم و وصایاهم من تلك الجهه لا من جهه بنی إسرائیل و موسی و عیسی علیهما السلام لم یكونا مبعوثین إلیهم بل كانوا علی مله إبراهیم علیه السلام كما مرت الإشاره إلیه فی كتاب النبوه.

**[ترجمه]محتمل است که بالط و آبی یک نفر باشند و نیز محتمل است دو نفر باشند. وصایای عیسی علیه السلام از دو جهت و بلکه از چند جهت به پیامبر صلّی الله علیه و آله رسیده زیرا در این باره همچنین خواهد آمد که این وصایا از جهت بُرده به ایشان رسیده است. و اما ابوطالب؛ او از جمله اوصیاء ابراهیم و اسماعیل علیهما السلام بوده و حافظ کتاب‌های آنان از آن جهت بوده نه از جهت بنی اسرائیل، و موسی و عیسی علیهما السلام مبعوث بر ایشان نبوده اند بلکه آنان بر آیین ابراهیم علیه السلام بوده‌اند همچنان که در کتاب نبوت اشاره شد.

**[ترجمه]

«۲۹»

کا، الکافی مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ وَ غَیْرُهُ عَنْ سَهْلٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِیسَی وَ مُحَمَّدِ بْنِ یَحْیَی عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَیْنِ جَمِیعاً عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ إِسْمَاعِیلَ بْنِ جَابِرٍ وَ عَبْدِ الْکَرِیمِ بْنِ عَمْرٍو عَنْ عَبْدِ الْحَمِیدِ بْنِ أَبِی الدَّیْلَمِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: أَوْصَی مُوسَی علیه السلام إِلَی یُوشَعَ بْنِ نُونٍ علیه السلام وَ أَوْصَی یُوشَعُ بْنُ نُونٍ علیه السلام إِلَی وُلْدِ هَارُونَ علیه السلام وَ لَمْ یُوصِ إِلَی وُلْدِهِ وَ لَا إِلَی وُلْدِ مُوسَی علیه السلام إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ لَهُ الْخِیَرَهُ یَخْتَارُ مَنْ یَشَاءُ مِمَّنْ یَشَاءُ وَ بَشَّرَ مُوسَی وَ یُوشَعُ بِالْمَسِیحِ علیه السلام فَلَمَّا أَنْ بَعَثَ اللَّهُ الْمَسِیحَ علیه السلام قَالَ الْمَسِیحُ علیه السلام لَهُمْ إِنَّهُ سَوْفَ یَأْتِی مِنْ بَعْدِی نَبِیٌّ اسْمُهُ أَحْمَدُ مِنْ وُلْدِ إِسْمَاعِیلَ یَجِی ءُ بِتَصْدِیقِی وَ تَصْدِیقِکُمْ وَ عُذْرِی وَ عُذْرِکُمْ وَ جَرَتْ مِنْ بَعْدِهِ فِی الْحَوَارِیِّینَ فِی الْمُسْتَحْفَظِینَ وَ إِنَّمَا سَمَّاهُمُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ الْمُسْتَحْفَظِینَ لِأَنَّهُمُ اسْتُحْفِظُوا الِاسْمَ الْأَکْبَرَ وَ هُوَ الْکِتَابُ الَّذِی یُعْلَمُ بِهِ عِلْمُ کُلِّ شَیْ ءٍ الَّذِی کَانَ مَعَ الْأَنْبِیَاءِ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهِمْ یَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ وَ لَقَدْ أَرْسَلْنا رُسُلًا مِنْ قَبْلِکَ وَ أَنْزَلْنا مَعَهُمُ الْکِتابَ وَ الْمِیزانَ (۳) الْکِتَابُ الِاسْمُ الْأَکْبَرُ وَ إِنَّمَا عُرِفَ مِمَّا یُدْعَی الْکِتَابَ التَّوْرَاهُ

ص: ۱۴۲

۱- فی المصدر: و رواه عن أبیه: عن ابن أبی عمیر.

۲- المحاسن: ۲۳۵.

۳- هکذا فی النسخ، و فی المصدر: «لقد» بحذف العاطف، و فی المصحف الشریف:

وَ الْإِنْجِيلُ وَ الْفُرْقَانُ فِيهَا كِتَابُ نُوحٍ علیه السلام وَ فِيهَا كِتَابُ صَالِحٍ وَ شُعَيْبٍ وَ إِبْرَاهِيمَ علیهم السلام فَأَخْبَرَ اللَّهُ (۱) عَزَّ وَ جَلَّ إِنَّ هذا لَفِي الصُّحُفِ الْأُولى صُحُفِ إِبْراهِيمَ وَ مُوسى (۲) فَأَيْنَ صُحُفُ إِبْرَاهِيمَ إِنَّمَا (۳) صُحُفُ إِبْرَاهِيمَ علیه السلام الِاسْمُ الْأَكْبَرُ وَ صُحُفُ مُوسَى علیه السلام الِاسْمُ الْأَكْبَرُ فَلَمْ تَزَلِ الْوَصِيَّةُ فِي عَالِمٍ بَعْدَ عَالِمٍ حَتَّى دَفَعُوهَا إِلَى مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله فَلَمَّا بَعَثَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ مُحَمَّداً أَسْلَمَ لَهُ الْعَقِبَ مِنَ الْمُسْتَحْفَظِينَ وَ كَذَّبَهُ بَنُو إِسْرَائِيلَ وَ دَعَا إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ جَاهَدَ فِي سَبِيلِهِ (۴).

إِلَى آخِرِ الْخَبَرِ بِطُولِهِ وَ سَيَأْتِي فِي أَبْوَابِ النُّصُوصِ عَلَى الْأَئِمَّةِ علیهم السلام.

**[ترجمه]کافی: از امام جعفر صادق علیه السلام روایت شده که ایشان فرمود: موسی علیه السلام به یوشع بن نون علیه السلام وصیت کرد و یوشع بن نون علیه السلام نیز به فرزندان هارون علیه السلام وصیت کرد نه به فرزندان خود و نه به فرزندان موسی علیه السلام . خداوند عزّ و جلّ اختیار دارد و هر که را بخواهد از هر خاندانی که بخواهد اختیار می‌کند. موسی علیه السلام و یوشع علیه السلام به آمدن مسیح علیه السلام بشارت دادند، وقتی خداوند مسیح را مبعوث داشت او به آنان گفت: پس از من پیامبری خواهد آمد که نامش احمد صلّی الله علیه و آله و از فرزندان اسماعیل علیه السلام است، او من و شما را تصدیق می‌کند و حجت من و شما را بیان می‌دارد. امر وصیت پس از عیسی علیه السلام در میان حواریونِ مستحفَظ (مأمور به حفظ) جریان یافت. خداوند عزّ و جلّ از آن رو آنان را «مستحفظین» نامیده زیرا از آنان خواسته شده نام اکبر خداوند را حفظ کنند، یعنی کتابی را که با آن دانش همه چیز دانسته می‌شود و همراه پیامبران بوده است، خداوند عزّ و جلّ می‌فرماید: «لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ» - . حدید / ۲۵ -

{به راستی [ما] پیامبران خود را با دلایل آشکار روانه کردیم و با آنها کتاب و ترازو را فرود آوردیم.} کتاب همان اسم اکبر است و از جمله آن‌چه به نام کتاب معروف است تورات

ص: ۱۴۲

و انجیل و فرقان است، اما در آن کتاب، کتاب نوح و کتاب صالح و شُعیب و ابراهیم علیهم السلام هست، خداوند عزّ و جلّ خبر داده: «إِنَّ هذا لَفِي الصُّحُفِ الْأُولى * صُحُفِ إِبْراهِيمَ وَ مُوسى» - . اعلی / ۱۸- ۱۹ - {قطعا در صحیفه های گذشته این [معنی] هست. صحیفه های ابراهیم و موسی.} پس صحیفه‌های ابراهیم علیه السلام چه می‌شود؟ صحیفه‌های ابراهیم علیه السلام همان اسم اکبر است و صحیفه‌های موسی علیه السلام نیز همان اسم اکبر است. این گونه همواره امر وصیت برای دانایی پس از دانای دیگر جریان یافت تا این‌که آن را به حضرت محمد صلّی الله علیه و آله رساندند. وقتی خداوند حضرت محمد صلّی الله علیه و آله را مبعوث داشت، دنباله مستحفظین به او اسلام آوردند اما بنی اسرائیل تکذیبش کردند. حضرت به سوی خداوند عزّ و جلّ فراخواند در راه خدا مجاهدت کرد - . اصول کافی ۱: ۲۹۳ - .

این خبر ادامه‌ای طولانی دارد که در ابواب امامان علیه السلام خواهد آمد.

**[ترجمه]

ع، علل الشـرائع الْمُظَفَّرُ الْعَلَوِيُّ عَنِ ابْنِ الْعَيَّاشِيِّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ نُصَيْرٍ عَنِ ابْنِ عِيسَى عَنِ ابْنِ مَعْرُوفٍ عَنِ ابْنِ مَهْزِيَارَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ (۵) عَنْ أَبِي إِسْمَاعِيلَ السَّرَّاجِ عَنْ بِشْرِ بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ مُفَضَّلٍ الْجُعْفِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ سَمِعْتُهُ يَقُولُ أَ تَدْرِي مَا كَانَ قَمِيصُ يُوسُفَ عليه السـلام قَالَ قُلْتُ لَا قَالَ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ عليه السـلام لَمَّا أُوقِدَتْ لَهُ النَّارُ أَتَاهُ جَبْرَئِيلُ عليه السـلام بِثَوْبٍ مِنْ ثِيَابِ الْجَنَّهِ وَ أَلْبَسَهُ إِيَّاهُ فَلَمْ يَضُرَّهُ مَعَهُ رِيحٌ وَ لَا بَرْدٌ وَ لَا حَرٌّ فَلَمَّا حَضَرَ إِبْرَاهِيمَ عليه السـلام الْمَوْتُ جَعَلَهُ فِي تَمِيمَهٍ (۶) وَ عَلَّقَهُ عَلَى إِسْحَاقَ عليه السـلام وَ عَلَّقَهُ إِسْحَاقُ عليه السـلام عَلَى يَعْقُوبَ عليه السـلام فَلَمَّا وُلِدَ لِيَعْقُوبَ عليه السـلام يُوسُفُ عَلَّقَهُ عَلَيْهِ فَكَانَ فِي عَضُدِهِ حَتَّى كَانَ مِنْ أَمْرِهِ مَا كَانَ فَلَمَّا أَخْرَجَ يُوسُفُ عليه السـلام الْقَمِيصَ مِنَ التَّمِيمَهِ وَجَدَ يَعْقُوبُ عليه السـلام رِيحَهُ وَ هُوَ قَوْلُهُ تَعَالَى إِنِّي لَأَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ لَوْ لا أَنْ تُفَنِّدُونِ (۷) فَهُوَ ذَلِكَ الْقَمِيصُ الَّذِي أُنْزِلَ بِهِ مِنَ الْجَنَّهِ قُلْتُ جُعِلْتُ فِدَاكَ فَإِلَى مَنْ

۱- في المصدر: فأخبره اللّه.

۲- الأعلى: ۱۸ و ۱۹.

۳- إن خ ل.

۴- أصول الكافي ۱: ۲۹۳.

۵- في المصدر: محمّد بن إسـماعيل السـراج، و أسـقط كلمه عن أبي إسـماعيل، و فيه وهم و سقط من الطابع، و الصحيح ما في المتن، و محمّد بن إسماعيل هو ابن بزيع، و أبو إسماعيل هو عبد اللّه بن عثمان بن عمرو بن خالد الفزاري.

۶- التميمه: ما يجعل فيه العوذات و يعلق لدفع العين و غير ذلک.

۷- يوسف: ۹۴.

صار هذا القميص؟ قال : إلى أهله ، وكل نبی ورث علما أو غيره فقد انتهى إلی محمد وآله (۱).

یر، بصائر الدرجات محمد بن الحسين عن محمد بن إسماعيل مثله (۲).

**[ترجمه]علل الشرائع: از مُفَضّل جُعفی روایت شده که وی گفت: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: آیا می‌دانی پیراهن یوسف علیه السلام چه بود؟ عرض کردم: خیر. فرمود: وقتی برای ابراهیم علیه السلام آتش برافروختند، جبرئیل برای او لباسی از لباس‌های بهشت را آورد و آن را به او پوشاند که با وجودش هیچ باد و بوران و حرارتی به او آسیب نمی‌رساند. وقتی ابراهیم علیه السلام به آستانه مرگ رسید، آن را در تمیمه‌ای نهاد و بر اسحاق علیه السلام آویخت. اسحاق علیه السلام نیز آن را بر یعقوب علیه السلام آویخت و وقتی یعقوب علیه السلام یوسف علیه السلام را به دنیا آورد آن را بر او آویخت. این تمیمه بر بازوی یوسف علیه السلام ماند تا این‌که آن ماجرا برایش روی داد. وقتی یوسف علیه السلام آن پیراهن را از تمیمه درآورد، یعقوب علیه السلام بویش را استشمام کرد، این همان کلام حق تعالی است که فرمود: «إِنِّی لَأَجِدُ رِیحَ یُوسُفَ لَوْ لا أَنْ تُفَنِّدُونِ» - . یوسف / ۹۴ -

{اگر مرا به کمخردی نسبت ندهید بوی یوسف را میشنوم.} پس آن همان پیراهنی بود که از بهشت نازل شده بود. عرض کردم: فدایتان شوم! این پیراهن به چه کسی رسید؟

ص: ۱۴۳

فرمود: به اهلش رسید، هر پیامبری دانشی یا چیز دیگری به ارث برد همه به حضرت محمد صلّی الله علیه و آله و خاندان او رسید - . علل الشرائع: ۲۹ - .

در بصائر الدرجات نیز از محمد بن اسماعیل همانند این حدیث روایت شده است - . بصائر الدرجات: ۵۲ - .

**[ترجمه]

«۳۱»

یر، بصائر الدرجات ابْنُ مَعْرُوفٍ عَنْ حَمَّادٍ عَنْ حَرِیزٍ عَنْ أَبِی بَصِیرٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: سُئِلَ عَلِیٌّ علیه السلام عَنْ عِلْمِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله فَقَالَ عِلْمُ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله عِلْمُ جَمِیعِ النَّبِیِّینَ وَ عِلْمُ مَا کَانَ وَ عِلْمُ مَا هُوَ کَائِنٌ إِلَی قِیَامِ السَّاعَهِ (۳).

أَقُولُ رَوَی السَّیِّدُ فِی سَعْدِ السُّعُودِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْعَبَّاسِ بْنِ مَرْوَانَ مِنْ تَفْسِیرِهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْعَلَاءِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ شَمُّونٍ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ رُشَیْدٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْأَرَّجَانِیِّ عَنْ أَبِی هَارُونَ الْعَبْدِیِّ عَنْ أَبِی سَعِیدٍ الْخُدْرِیِّ أَنَّ عَمَّارَ بْنَ یَاسِرٍ قَالَ لِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَدِدْتُ أَنَّکَ عُمِّرْتَ فِینَا عُمُرَ نُوحٍ علیه السلام فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَا عَمَّارُ حَیَاتِی خَیْرٌ لَکُمْ وَ وَفَاتِی لَیْسَ بِشَرٍّ لَکُمْ أَمَّا فِی حَیَاتِی فَتُحْدِثُونَ وَ أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ لَکُمْ وَ أَمَّا بَعْدَ وَفَاتِی فَاتَّقُوا اللَّهَ وَ أَحْسِنُوا الصَّلَاهَ عَلَیَّ وَ

عَلَى أَهْلِ بَيْتِى وَ إِنَّكُمْ تُعْرَضُونَ عَلَيَّ بِأَسْمَائِكُمْ وَ أَسْمَاءِ آبَائِكُمْ وَ أَنْسَابِكُمْ وَ قَبَائِلِكُمْ فَإِنْ يَكُنْ خَيْراً حَمِدْتُ اللَّهَ وَ إِنْ يَكُنْ سِوَى ذَلِكَ اسْتَغْفَرْتُ اللَّهَ لَكُمْ فَقَالَ الْمُنَافِقُونَ وَ الشُّكَّاكُ وَ الَّذِينَ فِى قَلْبِهِمْ مَرَضٌ يَزْعُمُ أَنَّ الْأَعْمَالَ تُعْرَضُ عَلَيْهِ بَعْدَ وَفَاتِهِ بِأَسْمَاءِ الرِّجَالِ وَ أَسْمَاءِ آبَائِهِمْ وَ أَنْسَابِهِمْ إِلَى قَبَائِلِهِمْ إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْإِفْكُ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى قُلِ اعْمَلُوا فَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَ رَسُولُهُ وَ الْمُؤْمِنُونَ فَقِيلَ لَهُ وَ مَنِ الْمُؤْمِنُونَ قَالَ عَامَّةٌ وَ خَاصَّةٌ أَمَّا الَّذِى قَالَ اللَّهُ وَ الْمُؤْمِنُونَ فَهُمْ آلُ مُحَمَّدٍ ثُمَّ قَالَ وَ سَتُرَدُّونَ إِلى عالِمِ الْغَيْبِ وَ الشَّهادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِما كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ (۴) مِنْ طَاعَةٍ وَ مَعْصِيَةٍ (۵).

**[ترجمه]بصائر الدرجات: از امام محمد باقر علیه السلام روایت شده که ایشان فرمود: از حضرت علی علیه السلام درباره دانش پیامبر صلّی الله علیه و آله پرسیدند. ایشان فرمود: دانش پیامبر صلّی الله علیه و آله دانش همه پیامبران است و دانش همه آن‌چه روی داده و دانش همه آن‌چه که تا به روز قیامت روی می‌دهد - . بصائر الدرجات: ۳۵ - .

می گویم: از ابی سعید خُدری روایت شده که وی گفت: عمار بن یاسر به رسول خدا صلّی الله علیه و آله عرض کرد: دوست دارم شما در میان ما عمری همچون عمر نوح علیه السلام کنید. رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود: «ای عمار! حیات من برای شما نیک است و مرگم برایتان بد نیست، در روزگار حیاتم با من سخن می گویید و من برایتان از خدا آمرزش می‌طلبم، اما پس از مرگم از خدا پروا پیشه کنید و به نیکی بر من و اهل بیتم درود بفرستید زیرا شما با نام‌هایتان و نام‌های پدرانتان و انسابتان و قبایلتان بر من عرضه می‌شوید، اگر نیک باشد من خدا را می‌ستایم و اگر جز این باشد از خدا برایتان آمرزش می... طلبم.» منافقان و شکاکان و کسانی که در دلشان مرض هست گفتند: او می‌پندارد پس از وفاتش اعمال با نام‌های مردم و نام... های پدرانشان و انسابشان به قبایلشان بر او عرضه می‌شود، راستی که این دروغ است! آن‌گاه خداوند متعال نازل فرمود: «قُلْ اعْمَلُوا فَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَ رَسُولُهُ» - . توبه / ۱۰۵ - {بگو بکنید که به زودی خدا و پیامبر او در کردار شما خواهند نگریست.} به حضرت صلّی الله علیه و آله عرض شد مومنان کیستند؟ فرمود: عامّه دارد و خاصّه؛ کسانی که خداوند فرموده «وَ الْمُؤْمِنُونَ» - . توبه / ۱۰۵ -

{و مومنان} آنان آل محمد هستند. سپس فرمود: «وَ سَتُرَدُّونَ إِلى عالِمِ الْغَيْبِ وَ الشَّهادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِما كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ» - . توبه / ۱۰۵ -

{و به زودی به سوی دانای نهان و آشکار بازگردانیده می شوید پس ما را به آنچه انجام می دادید آگاه خواهد کرد.} آن‌چه که از طاعت و معصیت انجام می‌دادید - . سعد السعود: ۹۸ - .

**[ترجمه]

«۳۲»

یر، بصائر الدرجات أَحْمَدُ بْنُ إِسْحَاقَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَمَّادٍ عَنْ سَيْفٍ التَّمَّارِ عَنْ أَبِى عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: وَ رَبِّ الْكَعْبَةِ وَ رَبِّ الْبَيْتِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ لَوْ كُنْتُ بَيْنَ مُوسَى وَ الْخَضِرِ علیهما السلام لَأَخْبَرْتُهُمَا أَنِّى أَعْلَمُ مِنْهُمَا وَ لَأَنْبَأْتُهُمَا بِمَا لَيْسَ فِى أَيْدِيهِمَا لِأَنَّ مُوسَى وَ الْخَضِرَ علیهما السلام

۱- علل الشرائع : ۲۹.

۲- بصائر الدرجات: ۵۲.

۳- بصائر الدرجات: ۳۵.

۴- التوبه: ۱۰۵.

۵- سعد السعود: ۹۸ و فيه: من طاعه اللّه و معصيته.

أَعْطِيَا عِلْمَ مَا كَانَ وَ لَمْ يُعْطَيَا عِلْمَ مَا هُوَ كَائِنٌ وَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله أَعْطِيَ عِلْمَ مَا كَانَ وَ مَا هُوَ كَائِنٌ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَهِ فَوَرِثْنَاهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وِرَاثَهً (۱).

**[ترجمه]بصائر الدرجات: از امام جعفر صادق علیه السلام روایت شده که ایشان سه مرتبه فرمود به پروردگار کعبه و پروردگار خانه سوگند و سپس فرمود: اگر من میان موسی و خضر علیهما السلام بودم، بی شک آن دو را آگاه می کردم که من از آن‌ها داناتر هستم و آنان را از چیزی خبر می‌دادم که نمی‌دانستند، زیرا به موسی و خضر علیهما السلام

دانش آن‌چه رخ داده بود عطا شد و دانش آن‌چه رخ خواهد داد به آن‌ها عطا نشد. اما به رسول خدا صلّی الله علیه و آله دانش آن‌چه رخ داده و آن‌چه تا به روز قیامت رخ می‌دهد عطا شده و ما آن را از رسول خدا صلّی الله علیه و آله ارث برده‌ایم - . بصائر الدرجات: ۳۵ - .

**[ترجمه]

«۳۳»

یر، بصائر الدرجات عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ حَمْدَانَ بْنِ سُلَيْمَانَ (۲) عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْيَمَانِيِّ (۳) عَنْ مُسْلِمِ بْنِ الْحَجَّاجِ عَنْ يُونُسَ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عُلْوَانَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: إِنَّ اللَّهَ خَلَقَ أُولِي الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ وَ فَضَّلَهُمْ بِالْعِلْمِ وَ أَوْرَثَنَا عِلْمَهُمْ وَ فَضَّلَنَا عَلَيْهِمْ فِي عِلْمِهِمْ وَ عَلَّمَ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله مَا لَمْ يَعْلَمُوا وَ عَلَّمَنَا عِلْمَ الرَّسُولِ وَ عِلْمَهُمْ (۴).

**[ترجمه]بصائر الدرجات: از امام جعفر صادق علیه السلام روایت شده که ایشان فرمود: خداوند رسولان اولو العزم را آفرید و آنان را به دانش برتری بخشید، او دانش آنان را به ما ارث داد و ما را در دانش‌شان بر آنان برتری بخشید، او به رسول خدا صلّی الله علیه و آله دانشی داد که آنان نمی‌دانستند و دانش رسول خود صلّی الله علیه و آله و دانش آنان را به ما داد - . بصائر الدرجات: ۶۲ - .

**[ترجمه]

«۳۴»

یر، بصائر الدرجات الْيَقْطِينِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عُمَرَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْوَلِيدِ السَّمَّانِ قَالَ: قَالَ لِي أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام يَا عَبْدَ اللَّهِ مَا تَقُولُ الشِّيعَهُ فِي عَلِيٍّ وَ مُوسَى وَ عِيسَى علیهم السلام قَالَ قُلْتُ جُعِلْتُ فِدَاكَ وَ مِنْ أَيِّ الْحَالاتِ تَسْأَلُنِي قَالَ أَسْأَلُكَ عَنِ الْعِلْمِ فَأَمَّا الْفَضْلُ فَهُمْ سَوَاءٌ قَالَ قُلْتُ جُعِلْتُ فِدَاكَ فَمَا عَسَى أَنْ أَقُولَ فِيهِمْ فَقَالَ هُوَ وَ اللَّهِ أَعْلَمُ مِنْهُمَا ثُمَّ قَالَ يَا عَبْدَ اللَّهِ أَ لَيْسَ يَقُولُونَ إِنَّ لِعَلِيٍّ مَا لِلرَّسُولِ مِنَ الْعِلْمِ قَالَ قُلْتُ بَلَى قَالَ فَخَاصِمْهُمْ فِيهِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى قَالَ لِمُوسَى وَ كَتَبْنا لَهُ فِي الْأَلْواحِ مِنْ كُلِّ شَيْ ءٍ فَأَعْلَمَنَا أَنَّهُ لَمْ يُبَيِّنْ لَهُ الْأَمْرَ كُلَّهُ وَ قَالَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى لِمُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله وَ جِئْنا بِكَ عَلى هؤُلاءِ شَهِيداً وَ نَزَّلْنا

عَلَيْکَ الْكِتابَ تِبْياناً لِكَلِّ شَيْ ءٍ (۵).

**[ترجمه]بصائر الـدرجات: از عبـدالله بن وليد سـمّان روايت شده كه وى گفت: امام محمد باقر عليه السـلام به من فرمود: اى عبدالله! شـيعيان درباره امام على و موسـى و عيسـى عليهم السلام چه مى گويند؟ عرض كردم: فدايتان شوم! از چه جنبه‌اى مى... پرسـيد؟ فرمـود: از جنبه دانش مى‌پرسم، در فضـيلت كه بـا هم برابرنـد. عرض كردم: فـدايتان شـوم! دربـاره آنـان چه بگويـم؟! فرمود: به خدا سوگند على عليه السـلام از آن دو داناتر بود. سـپس فرمود: اى عبدالله! آيا نمى گويند على عليه السـلام از دانش همان بهره‌اى را داشت كه رسول خدا صـلّى الله عليه و آله داشت؟ عرض كردم: بله. فرمود: پس با آنان در اين باره جدل كن، خداونـد تبـارك و تعالى درباره موسـى فرموده: «وَ كَتَبْنا لَهُ فِى الْأَلْواحِ مِنْ كُلِّ شَـیْ» - . اعراف / ۱۴۵ - {و در الـواح [تورات] براى او در هر موردى نگاشتيم.} پس ما را آگاه ساخته كه همه امر را براى او بيان نفرموده، اما خداوند تبارک و تعالى درباره حضرت محمد صلّى الله عليه و آله فرموده: «جِئْنا بِکَ عَلى هؤُلاءِ شَهِيداً وَ نَزَّلْنا عَلَيْکَ الْكِتابَ تِبْياناً لِكُلِّ شَيْ ءٍ» - . نحل / ۸۹ -

{و تو را [هم] بر اين [امت] گواه آوريم و اين كتـاب را كه روشـنگر هر چيزى است بر تو نـازل كرديم.} - . بصائر الـدرجات: ۶۲ -

**[ترجمه]

«۳۵»

ير، بصـائر الـدرجات مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَـيْنِ عَنِ ابْنِ سِـنَانٍ عَنْ عَمَّارِ بْنِ مَرْوَانَ عَنْ جَـابِرٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ عليه السـلام قَالَ: أَعْطَى اللَّهُ مُحَمَّداً صلى الله عليه و آله مِثْلَ مَا أَعْطَى آدَمَ عليه السلام فَمَنْ دُونَهُ مِنَ الْأَوْصِيَاءِ

ص: ۱۴۵

۱- بصائر الدرجات: ۳۵. صدر الحديث هكذا: سـيف التمار قال: كنا مع أبى عبد اللّه عليه السـلام جماعه من الشـيعه فى الحجر، فقال: علينا عين، فالتفتنا يمنه و يسره فلم نر أحدا، فقلنا: ليس علينا عين، قال: و ربّ الكعبه.

۲- فى المصدر: حمدان بن محمّد بن سـليمان النيسابورىّ، و الظاهر أن الصحيح ما فى متن الكتاب، و هو حمدان بن سليمان بن عميره أبو الخير النيسابورىّ المعروف بالتاجر.

۳- فى المصـدر: عبـد اللّه بن محمّـد اليمانىّ و لعله الصـحيح. راجع التقريب و تهـذيب التهـذيب و فى المصـدر بعـد ذلك: عن يوسف.

۴- بصائر الدرجات: ۶۲. و فيه: أورثنا علمهم و فضلهم.

۵- بصائر الدرجات: ۶۲. و الآيتان فى النساء: ۴۱ و النحل: ۸۹.

كُلِّهِمْ يَا جَابِرُ هَلْ تَعْرِفُونَ ذَلِكَ (۱).

**[ترجمه]بصائر الـدرجات: از جابر روایت شـده که وی گفت: امام محمد باقر علیه السـلام فرمود: خداوند به حضـرت محمد صلّی الله علیه و آله دانشی همانند دانش آدم علیه السلام و همه اوصیاء دنباله او عطا کرده است،

ص: ۱۴۵

آیا این را می‌دانستی ای جابر! - . بصائر الدرجات: ۳۳ -

**[ترجمه]

«۳۶»

ختص، الإختصاص ابْنُ عِيسَى عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بُكَيْرٍ الْهَجَرِيِّ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: إِنَّ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ علیهما السلام كَانَ هِبَةَ اللَّهِ لِمُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله وَرِثَ عِلْمَ الْأَوْصِيَاءِ وَ عِلْمَ مَا كَانَ قَبْلَهُ أَمَا إِنَّ مُحَمَّداً وَرِثَ عِلْمَ مَنْ كَانَ قَبْلَهُ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ وَ الْمُرْسَلِينَ (۲).

**[ترجمه]الإختصـاص: از امـام محمـد بـاقر علیه السـلام روایت شـده که ایشـان فرمود: علی بن ابی طـالب علیه السـلام دهش خداوند به حضرت محمد صلّی الله علیه و آله بود، امام علیه السلام دانش اوصیاء و دانش آن‌چه پیش از وی بود را به ارث برد و حضرت محمد صلّی الله علیه و آله دانش پیامبران و رسولان پیش از خود را به ارث برد - . الإختصاص: نسخه خطی - .

**[ترجمه]

«۳۷»

فس، تفسير القمي أَبِي عَنِ ابْنِ مَرَّارٍ عَنْ يُونُسَ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام فِي قَوْلِهِ تَعَالَى وَ كَذلِكَ نُرِي إِبْراهِيمَ مَلَكُوتَ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ لِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ (۳) قَالَ كُشِطَ لَهُ (۴) عَنِ الْأَرْضِ وَ مَنْ عَلَيْهَا وَ عَنِ السَّمَاءِ وَ مَا فِيهَا وَ الْمَلَكِ الَّذِي يَحْمِلُهَا وَ الْعَرْشِ وَ مَنْ عَلَيْهِ وَ فُعِلَ ذَلِكَ بِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام (۵).

**[ترجمه]تفسیر قمی: از امام جعفر صادق علیه السـلام روایت شـده که ایشان درباره کلام حق تعالی «وَ كَذلِكَ نُرِي إِبْراهِيمَ مَلَكُوتَ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ لِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ» - . انعام / ۷۵ -

{و این گونه ملکوت آسـمانها و زمین را به ابراهیم نمایاندیم تا از جمله یقین کنندگان باشد.} فرمود: برایش از زمین و هر آن که بر زمین است و از آسمان‌ها و هر آن‌چه در آسمان است و از فرشتگانی که آسمان را حمل می‌کنند و از عرش و هر آن‌که بر عرش است پرده برگرفته شد، این کار برای رسول خدا صلّی الله علیه و آله و امیرمومنان علیه السلام نیز انجام شد - . تفسیر القمی: ۱۹۳ - .

**[ترجمه]

«۳۸»

یر، بصائر الدرجات أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِیهِ عَنِ ابْنِ الْمُغِیرَهِ عَنِ ابْنِ مُسْکَانَ قَالَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام کَذلِکَ نُرِی إِبْراهِیمَ مَلَکُوتَ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ لِیَکُونَ مِنَ الْمُوقِنِینَ قَالَ کُشِطَ لِإِبْرَاهِیمَ علیه السلام السَّمَاوَاتُ السَّبْعُ حَتَّی نَظَرَ إِلَی مَا فَوْقَ الْعَرْشِ وَ کُشِطَ لَهُ الْأَرْضُ حَتَّی رَأَی مَا فِی الْهَوَاءِ وَ فُعِلَ بِمُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله مِثْلُ ذَلِکَ وَ إِنِّی لَأَرَی صَاحِبَکُمْ وَ الْأَئِمَّهَ مِنْ بَعْدِهِ قَدْ فُعِلَ بِهِمْ مِثْلُ ذَلِکَ.

**[ترجمه]بصائر الدرجات: از امام جعفر صادق علیه السلام روایت شده که ایشان درباره کلام حق تعالی «وَ کَذلِکَ نُرِی إِبْراهِیمَ مَلَکُوتَ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ لِیَکُونَ مِنَ الْمُوقِنِینَ» فرمود: برای ابراهیم علیه السلام از هفت آسمان پرده برگرفته شد تا آن‌چه را بالای عرش است بنگرد و برایش از زمین پرده برگرفته شد تا آن‌چه را در هوا هست بنگرد، همانند این کار برای حضرت محمد صلّی الله علیه و آله نیز انجام شد، ومن می بینم با مولای شما و امامان پس از او علیهم السلام نیز همانند این کار انجام شده است.

**[ترجمه]

«۳۹»

یر، بصائر الدرجات مُحَمَّدُ بْنُ عِیسَی عَنِ الْبَرْقِیِّ عَنِ النَّضْرِ عَنْ یَحْیَی الْحَلَبِیِّ عَنْ أَبِی بَصِیرٍ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام هَلْ رَأَی مُحَمَّدٌ صلی الله علیه و آله مَلَکُوتَ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ کَمَا رَأَی إِبْرَاهِیمُ قَالَ وَ صَاحِبُکُمْ (۶).

أقول: سیأتی فی کتاب الإمامه مثله بأسانید کثیره.

**[ترجمه]بصائر الدرجات: از ابو بصیر روایت شده که وی گفت: به امام جعفر صادق علیه السلام عرض کردم: آیا حضرت محمد صلّی الله علیه و آله ملکوت آسمان‌ها و زمین را همچون ابراهیم علیه السلام دید؟ ایشان فرمود: هم او و هم مولای شما
- . بصائر الدرجات: ۳۰ - .

می گویم: در کتاب امامت همانند این حدیث به سندهای بسیاری خواهد آمد.

**[ترجمه]

«۴۰»

یر، بصائر الدرجات أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِیلَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْفُضَیْلِ عَنْ أَبِی الصَّبَّاحِ

۱- يعرفون ذلك خ بصائر الدرجات: ۳۳.

۲- الاختصاص: مخطوط.

۳- الأنعام: ۷۵.

۴- كشط الشى ء: رفع عنه شيئا قد غشاه. و عن الشى ء نزعه و كشف عنه.

۵- تفسير القمّىّ: ۱۹۳.

۶- بصائر الدرجات: ۳۰ و فيه: نعم و صاحبكم.

الْکِنَانِیِّ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ عَنْ آبَائِهِ علیهم السلام قَالَ: خَرَجَ عَلَیْنَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ فِی یَدِهِ الْیُمْنَی کِتَابٌ وَ فِی یَدِهِ الْیُسْرَی کِتَابٌ فَنَشَرَ الْکِتَابَ الَّذِی فِی یَدِهِ الْیُمْنَی فَقَرَأَ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِیمِ کِتَابٌ لِأَهْلِ الْجَنَّةِ بِأَسْمَائِهِمْ وَ أَسْمَاءِ آبَائِهِمْ لَا یُزَادُ فِیهِمْ وَاحِدٌ وَ لَا یُنْقَصُ مِنْهُمْ وَاحِدٌ قَالَ ثُمَّ نَشَرَ الَّذِی بِیَدِهِ الْیُسْرَی فَقَرَأَ کِتَابٌ مِنَ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِیمِ لِأَهْلِ النَّارِ بِأَسْمَائِهِمْ وَ أَسْمَاءِ آبَائِهِمْ وَ قَبَائِلِهِمْ لَا یُزَادُ فِیهِمْ وَاحِدٌ وَ لَا یُنْقَصُ مِنْهُمْ وَاحِدٌ (۱).

**[ترجمه]بصائر الدرجات:

ص: ۱۴۶

امام محمد باقر از پدران ارجمند خود علیهم السلام نقل فرمود: رسول خدا صلّی الله علیه و آله نزد ما آمد. در دست راست ایشان نگاشته‌ای و در دست چپ ایشان نگاشته‌ای دیگر بود. حضرت نگاشته‌ای را که در دست راستش داشت گشود و قرائت فرمود: به نام خداوند بخشنده بخشایشگر نگاشته‌ای برای اهل بهشت با نام‌های ایشان و نام‌های پدرانشان که نه احدی بر آن افزوده می‌شود و نه احدی از آن کاسته می‌شود. سپس آنی را که در دست چپش بود گشود و نگاشته‌ای از سوی خداوند بخشنده بخشایشگر قرائت فرمود: برای اهل دوزخ با نام‌های آنان و نام‌های پدرانشان و قبایلشان که نه احدی بر آن افزوده می... شود و نه احدی از آن کاسته می‌شود - . بصائر الدرجات: ۵۲ - .

**[ترجمه]

«۴۱»

یر، بصائر الدرجات مُحَمَّدُ بْنُ عِیسَی عَنْ عَبْدِ الصَّمَدِ بْنِ بَشِیرٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: انْتَهَی النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله إِلَی السَّمَاءِ السَّابِعَةِ وَ انْتَهَی إِلَی سِدْرَةِ الْمُنْتَهَی قَالَ فَقَالَتِ السِّدْرَةُ مَا جَازَنِی (۲) مَخْلُوقٌ قَبْلَکَ ثُمَّ دَنا فَتَدَلَّی فَکانَ قابَ قَوْسَیْنِ أَوْ أَدْنی فَأَوْحی قَالَ فَدَفَعَ إِلَیْهِ کِتَابَ أَصْحَابِ الْیَمِینِ وَ کِتَابَ أَصْحَابِ الشِّمَالِ فَأَخَذَ کِتَابَ أَصْحَابِ الْیَمِینِ بِیَمِینِهِ وَ فَتَحَهُ وَ نَظَرَ فِیهِ فَإِذَا فِیهِ أَسْمَاءُ أَهْلِ الْجَنَّةِ وَ أَسْمَاءُ آبَائِهِمْ وَ قَبَائِلِهِمْ قَالَ وَ فَتَحَ کِتَابَ أَصْحَابِ الشِّمَالِ وَ نَظَرَ فِیهِ فَإِذَا فِیهِ أَسْمَاءُ أَهْلِ النَّارِ وَ أَسْمَاءُ آبَائِهِمْ وَ قَبَائِلِهِمْ ثُمَّ نَزَلَ وَ مَعَهُ الصَّحِیفَتَانِ فَدَفَعَهُمَا إِلَی عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیهما السلام (۳).

أَقُولُ سَیَأْتِی مِثْلُهُ فِی بَابِ الْمِعْرَاجِ وَ کِتَابِ الْإِمَامَهِ.

**[ترجمه]بصائر الدرجات: از امام محمد باقر علیه السلام روایت شده که ایشان فرمود: پیامبر صلّی الله علیه و آله به آسمان هفتم و به سدره المنتهی رسید. آن‌گاه سدره عرض کرد: پیش از تو هیچ آفریده‌ای از من نگذشته است. «ثُمَّ دَنا فَتَدَلَّی فَکانَ قابَ قَوْسَیْنِ أَوْ أَدْنی فَأَوْحی» - . نجم / ۸- ۱۰ - {سپس نزدیک آمد و نزدیکتر شد. تا [فاصله اش] به قدر [طول] دو [انتهای] کمان یا نزدیکتر شد. آنگاه خداوند وحی فرمود...} و نگاشته یاران دست راست و نگاشته یاران دست چپ را به حضرت داد. ایشان نگاشته یاران دست راست را با دست راستش گرفت و آن را باز کرد و در آن نگریست و دید نام‌های بهشتیان و نام‌های پدران ایشان و قبایلشان در آن نوشته شده است. و نگاشته یاران دست چپ را باز کرد و در آن نگریست و دید نام‌های دوزخیان و نام‌های پدران آنان و قبایلشان در آن نوشته شده است. سپس حضرت فرود آمد و آن دو صحیفه را با خود آورد و

به علی بن ابی طالب علیه السلام داد - . بصائر الدرجات: ۵۳ - .

می گویم: همانند این حدیث در باب معراج و کتاب امامت خواهد آمد.

**[ترجمه]

«۴۲»

یر، بصائر الدرجات أَبُو الْفَضْلِ الْعَلَوِیُّ عَنْ سَعِیدِ بْنِ عِیسَی عَنْ إِبْرَاهِیمَ بْنِ الْحَکَمِ بْنِ ظُهَیْرٍ عَنْ أَبِیهِ عَنْ شَرِیکِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ عَبْدِ الْأَعْلَی (۴) عَنْ أَبِی وَقَّاصٍ عَنْ سَلْمَانَ الْفَارِسِیِّ قَالَ سَمِعْتُ أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام یَقُولُ فِی قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ إِنَّ فِی ذلِکَ لَآیاتٍ لِلْمُتَوَسِّمِینَ (۵) فَکَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَعْرِفُ الْخَلْقَ بِسِیمَاهُمْ وَ أَنَا بَعْدَهُ الْمُتَوَسِّمُ وَ الْأَئِمَّهُ مِنْ ذُرِّیَّتِی الْمُتَوَسِّمُونَ إِلَی یَوْمِ الْقِیَامَهِ (۶).

ص: ۱۴۷

۱- بصائر الدرجات: ۵۲.

۲- فی المصدر: ما جاوزنی.

۳- بصائر الدرجات: ۵۳.

۴- وصفه فی المصدر بالتغلبی.

۵- الحجر: ۷۵.

۶- بصائر الدرجات: ۱۰۴ و ۱۰۵.

**[ترجمه]بصائر الـدرجات: از سـلمان فارسـی روایت شـده که وی گفت: از امیرمومنـان علیه السـلام شـنیدم که درباره کلام خداوند عزّ و جلّ «إِنَّ فِی ذٰلِکَ لَآیاتٍ لِلْمُتَوَسِّمِینَ» - . حجر / ۷۵ -

{بـه یقیـن در ایـن [کیفر] برای متوسـمان (هوشـیاران) عبرتهـاست.} فرمـود: رسـول خـدا صـلّی الله علیه و آله آفریـدگان را به سیمایشان می‌شـناسد و پس از او من متوسـمم و پس از من امامان علیه السـلام از فرزندان من تا به روز قیامت متوسـمان‌اند - . بصائر الدرجات: ۱۰۴- ۱۰۵ - .

ص: ۱۴۷

**[ترجمه]

«۴۳»

لی، الأمـالی للصـدوق ابْنُ الْمُتَوَکِّلِ عَنِ الْحِمْیَرِیِّ عَنِ ابْنِ عِیسَـی عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ مُقَاتِلِ بْنِ سُـلَیْمَانَ عَنْ أَبِی عَبْـدِ اللَّهِ الصَّادِقِ علیه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَنَا سَیِّدُ النَّبِیِّینَ وَ وَصِیِّی سَیِّدُ الْوَصِیِّینَ وَ أَوْصِیَائِی سَادَاتُ الْأَوْصِیَاءِ إِنَّ آدَمَ علیه السـلام سَـأَلَ اللَّهَ عَزَّ وَ جَـلَّ أَنْ یَجْعَـلَ لَهُ وَصِـیّاً صَالِحـاً فَأَوْحَی اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ إِلَیْهِ أَنِّی أَکْرَمْتُ الْأَنْبِیَاءَ بِالنُّبُوَّهِ ثُمَّ اخْتَرْتُ خَلْقِی وَ جَعَلْتُ خِیَارَهُمُ الْأَوْصِـیَاءَ ثُمَّ أَوْحَی اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ إِلَیْهِ یَا آدَمُ أَوْصِ إِلَی شَـیْثٍ علیه السـلام فَأَوْصَـی آدَمُ علیه السلام إِلَی شَیْثٍ علیه السـلام وَ هُوَ هِبَهُ اللَّهِ بْنُ آدَمَ وَ أَوْصَـی شَیْثٌ علیه السلام إِلَی ابْنِهِ شَبَّانَ وَ هُوَ ابْنُ نَزْلَهَ الْحَوْرَاءِ الَّتِی أَنْزَلَهَا اللَّهُ عَلَی آدَمَ مِنَ الْجَنَّهِ فَزَوَّجَهَا ابْنَهُ شَـیْثاً وَ أَوْصَی شَبَّانُ إِلَی محلثَ (۱) وَ أَوْصَـی محلثُ إِلَی محوقَ وَ أَوْصَی محوقُ إِلَی عمیشَا (۲) وَ أَوْصَی عمیشَـا إِلَی أَخْنُوخَ وَ هُوَ إِدْرِیسُ النَّبِیُّ علیه السـلام وَ أَوْصَـی إِدْرِیسُ علیه السـلام إِلَی نَـاحُورَ وَ دَفَعَهَا نَاحُورُ إِلَی نُوحٍ النَّبِیِّ علیه السـلام وَ أَوْصَـی نُوحٌ إِلَی سَامٍ وَ أَوْصَـی سَامٌ إِلَی عَثَامِرَ وَ أَوْصَـی عَثَامِرُ إِلَی بَرْعَیْثَاشَا (۳) وَ أَوْصَـی برعیثَاشَا إِلَی یَافِثَ وَ أَوْصَی یَافِثُ إِلَی بَرَّهَ وَ أَوْصَـی بَرَّهُ إِلَی جفیسهَ (۴) وَ أَوْصَـی جفیسهُ إِلَی عِمْرَانَ وَ دَفَعَهَا عِمْرَانُ إِلَی إِبْرَاهِیمَ الْخَلِیلِ علیه السلام وَ أَوْصَی إِبْرَاهِیمُ علیه السـلام إِلَی ابْنِهِ إِسْـمَاعِیلَ علیه السلام وَ أَوْصَی إِسْمَاعِیلُ إِلَی إِسْحَاقَ علیه السلام وَ أَوْصَی إِسْحَاقُ إِلَی یَعْقُوبَ علیه السـلام وَ أَوْصَـی یَعْقُوبُ علیه السـلام إِلَی یُوسُفَ علیه السـلام وَ أَوْصَـی یُوسُفُ علیه السـلام إِلَی بثریَا وَ أَوْصَی بثریَا إِلَی شُعَیْبٍ علیه السـلام وَ دَفَعَهَا شُـعَیْبٌ إِلَی مُوسَی بْنِ عِمْرَانَ وَ أَوْصَی مُوسَی بْنُ عِمْرَانَ إِلَی یُوشَعَ بْنِ نُونٍ وَ أَوْصَی یُوشَعُ بْنُ نُونٍ إِلَی دَاوُدَ علیه السـلام وَ أَوْصَـی دَاوُدُ علیه السـلام إِلَی سُـلَیْمَانَ علیه السـلام وَ أَوْصَـی سُـلَیْمَانُ علیه السـلام إِلَی آصَفَ بْنِ بَرْخِیَا وَ أَوْصَـی آصَفُ بْنُ بَرْخِیَا إِلَی زَکَرِیَّا علیه السـلام وَ دَفَعَهَا زَکَرِیَّا إِلَی عِیسَـی ابْنِ مَرْیَمَ علیه السلام وَ أَوْصَی عِیسَی علیه السلام إِلَی شَمْعُونَ بْنِ حَمُّونَ الصَّفَا علیه السـلام وَ أَوْصَی شَمْعُونُ علیه السلام إِلَی یَحْیَی بْنِ زَکَرِیَّا علیه السلام وَ أَوْصَی یَحْیَی بْنُ زَکَرِیَّا إِلَی مُنْذِرٍ وَ أَوْصَی مُنْذِرٌ إِلَی سُلَیْمَهَ (۵) وَ أَوْصَی سُلَیْمَهُ إِلَی بُرْدَهَ (۶) ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ

ص: ۱۴۸

۱- فی المصدر: مجلث، و کذا فیما بعده.

۲- فی المصدر: غثمیشا (عثمیشاء خ ل) و کذا فیما بعده.

۳- فی نسخه من المصدر: برعیثاثا.

۴- فی نسخه من المصدر: جفسیه.

۵- فی اثبات الوصیه: سلمه.

۶- فی اثبات الوصیه: برزه. و فیه بعد برزه: أبی بن برزه و بعده دوس بن أبی برزه ثمّ اسید بن دوس ثمّ هوف ثمّ یحیی بن هوف، ثمّ محمّد صلّی اللّه علیه و آله و سلم.

صلى الله علیه و آله : وَ دَفَعَهَا إِلَيَّ بَردَةٌ ، وَ أَنَا أَدفَعُهَا إِلَيكَ يَاعَلِيُّ ، وَ أَنتَ تَدفَعُهَا إِلَى وَصِيِّكَ ، وَ يَدفَعُهَا وَصِيُّكَ إِلَى أَوصِيَائِكَ مِن وُلدِكَ ، وَاحِدٍ بَعدَ وَاحِدٍ حَتَّى يَدفَعَ إِلَى خَيرِ أَهلِ الأَرضِ بَعدَكَ ، وَ لَتَكفُرَنَّ بِكَ الأُمَّةُ وَ لَتَختَلِفَنَّ عَلَيكَ اختِلَافاً شَدِيداً ، الثَّابِتُ عَلَيكَ كَالمُقِيمِ مَعِي ، وَالشَّاذُ عَنكَ فِي النَّارِ ، وَ النَّارُ مَثوًى لِلكَافِرِينَ (۱).

أقول: سيأتی الأخبار فی ذلک فی باب اتصال الوصيه من کتاب الإمامه.

**[ترجمه]الأمالي: امام جعفر صادق علیه السلام از رسول خدا صلّی الله علیه و آله نقل کرد که ایشان فرمود: من سرور انبیاء هستم و وصیّ من سرور اوصیاء است و اوصیاء من سروران اوصیاء هستند. آدم علیه السلام از خداوند عزّ و جلّ خواست که برای او یک وصیّ صالح قرار دهد. خداوند عزّ و جلّ به او وحی فرمود: من پیامبران را با نبوت گرامی داشتم و سپس آفریدگانم را اختیار کردم و بهترین ایشان را اوصیاء قرار دادم. خداوند عزّ و جلّ سپس به او وحی فرمود: ای آدم! به شیث وصیت کن. آدم علیه السلام به شیث وصیت کرد و او هبه الله بن آدم علیه السلام بود. شیث به پسرش شبّان وصیت کرد و او پسر آن پری بود که خداوند از بهشت بر آدم علیه السلام نازل کرد و او را به همسری پسرش شیث درآورد. شبّان به محلث وصیت کرد و محلث به محوق وصیت کرد و محوق به عمیشا وصیت کرد و عمیشا به اخنوخ وصیت کرد که او همان ادریس پیامبر علیه السلام است. ادریس به ناحور وصیت کرد و ناحور وصیت را به نوح پیامبر علیه السلام سپرد. نوح علیه السلام به سام وصیت کرد و سام به عثامر وصیت کرد و عثامر به بَرعَیثاشا وصیت کرد و بَرعَیثاشا به یافِث وصیت کرد و یافث به بَرَّه وصیت کرد و بَرَّه به جفیسه وصیت کرد و جفیسه به عمران وصیت کرد و عمران وصیت را به ابراهیم خلیل علیه السلام سپرد. ابراهیم علیه السلام به پسرش اسماعیل علیه السلام وصیت کرد و اسماعیل علیه السلام به اسحاق وصیت کرد و اسحاق به یعقوب علیه السلام وصیت کرد و یعقوب علیه السلام به یوسف علیه السلام وصیت کرد و یوسف علیه السلام به بثریا وصیت کرد و بثریا به شُعَیب علیه السلام وصیت کرد و شُعَیب وصیت را به موسی بن عمران علیه السلام سپرد. موسی بن عمران علیه السلام به یوشع بن نون علیه السلام وصیت کرد یوشع بن نون علیه السلام به داوود علیه السلام وصیت کرد و داوود علیه السلام به سلیمان علیه السلام وصیت کرد و سلیمان علیه السلام به آصف بن برخیا وصیت کرد و آصف بن برخیا به زکریا علیه السلام وصیت کرد و زکریا وصیت را به عیسی بن مریم علیه السلام سپرد. عیسی علیه السلام به شمعون بن حَمّون صفا علیه السلام وصیت کرد و شمعون علیه السلام به یحیی بن زکریا علیه السلام وصیت کرد و یحیی بن زکریا علیه السلام به مُنذِر وصیت کرد و مُنذِر به سُلَیمه وصیت کرد و سُلَیمه به بُردَه وصیت کرد. رسول خدا صلّی الله علیه و آله سپس فرمود:

ص: ۱۴۸

و بُردَه وصیت را به من سپرد و من آن را به تو ای علی می‌سپارم و تو آن را وصیّات می‌سپاری و وصیّ تو آن را به اوصیاء تو از فرزندانت یکی پس از دیگری می‌سپارد تا این‌که آن به بهترین اهل زمین پس از تو سپرده می‌شود. امت به تو کفر خواهند ورزید و به شدت درباره تو اختلاف خواهند کرد، کسی که بر تو استوار باشد همانند کسی است که همراه من اقامت گزیده و کسی که از تو جدا شود در دوزخ خواهد بود و دوزخ اقامتگاه کافرین است - . الأمالي: ۲۴۲ - .

می‌گویم: اخبار این موضوع در باب اتصال وصیت از کتاب امامت خواهد آمد.

**[ترجمه]

«۴۴»

فس، تفسیر القمی عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ الصَّفَّارِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: إِنَّ أَعْمَالَ الْعِبَادِ تُعْرَضُ عَلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله کُلَّ صَبَاحٍ أَبْرَارَهَا وَ فُجَّارَهَا فَاحْذَرُوا فَلْیَسْتَحْیِ أَحَدُکُمْ أَنْ یُعْرَضَ عَلَی نَبِیِّهِ الْعَمَلُ الْقَبِیحُ.

عَنْهُ علیه السلام قَالَ: مَا مِنْ مُؤْمِنٍ یَمُوتُ أَوْ کَافِرٍ یُوضَعُ فِی قَبْرِهِ حَتَّی یُعْرَضَ عَمَلُهُ عَلَی رَسُولِ اللَّهِ وَ عَلِیٍّ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهِمَا وَ هَلُمَّ جَرّاً إِلَی آخِرِ مَنْ فَرَضَ اللَّهُ طَاعَتَهُ فَذَلِکَ قَوْلُهُ وَ قُلِ اعْمَلُوا فَسَیَرَی اللَّهُ عَمَلَکُمْ وَ رَسُولُهُ وَ الْمُؤْمِنُونَ (۲).

**[ترجمه]تفسیر قمی: از امام جعفر صادق علیه السلام روایت شده که ایشان فرمود: اعمال بندگان، چه کردار نیکش و چه کردار بدش، هر بامداد بر رسول خدا صلّی الله علیه و آله عرضه می‌شود، پس بر حذر باشید و هر یک از شما باید شرم کند از این‌که کار ناپسند بر پیامبر خود صلّی الله علیه و آله عرضه کند.

نیز از ایشان روایت شده که فرمود: هیچ مومنی نمی‌میرد و هیچ کافری در گور گذاشته نمی‌شود تا آن‌گاه که عملش بر رسول خدا صلّی الله علیه و آله و امیرمومنان علیه السلام و به همین ترتیب تا آخرین کسی که خداوند اطاعتش را واجب ساخته، عرضه شود، این همان کلام حق تعالی است که فرمود: «وَ قُلِ اعْمَلُوا فَسَیَرَی اللَّهُ عَمَلَکُمْ وَ رَسُولُهُ وَ الْمُؤْمِنُونَ» - . توبه / ۱۰۵ -

{بکنید که به زودی خدا و پیامبر او و مؤمنان در کردار شما خواهند نگریست.} - . تفسیر القمی: ۲۷۹- ۲۸۰ -

**[ترجمه]

«۴۵»

مع، معانی الأخبار عَلِیُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْمُذَکِّرُ عَنْ عَلِیِّ بْنِ أَحْمَدَ الطَّبَرِیِّ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ زَکَرِیَّا عَنْ خِرَاشٍ قَالَ حَدَّثَنَا مَوْلَایَ أَنَسٌ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله حَیَاتِی خَیْرٌ لَکُمْ وَ مَوْتِی خَیْرٌ لَکُمْ أَمَّا حَیَاتِی فَتُحَدِّثُونِّی وَ أُحَدِّثُکُمْ وَ أَمَّا مَوْتِی فَتُعْرَضُ عَلَیَّ أَعْمَالُکُمْ عَشِیَّةَ الْإِثْنَیْنِ وَ الْخَمِیسِ فَمَا کَانَ مِنْ عَمَلٍ صَالِحٍ حَمِدْتُ اللَّهَ عَلَیْهِ وَ مَا کَانَ مِنْ عَمَلٍ سَیِّئٍ اسْتَغْفَرْتُ اللَّهَ لَکُمْ (۳).

**[ترجمه]معانی الأخبار: از رسول خدا صلّی الله علیه و آله روایت شده که ایشان فرمود: حیات من برای شما نیک است و مرگم برایتان نیک، در روزگار حیاتم با من سخن می‌گویید و من با شما سخن می‌گویم، اما پس از مرگم هر شام دوشنبه و پنج شنبه اعمالتان بر من عرضه می‌شود هر عملی شاسیته باشد من خدا را به خاطرش می‌ستایم و هر عملی بد باشد من برایتان از خدا آمرزش می‌طلبم. - . معانی الأخبار: ۱۱۷ -

**[ترجمه]

«۴۶»

فس، تفسیر القمی أَبِی عَنْ حَنَانٍ عَنْ أَبِیهِ سَدِیرٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مُقَامِی بَیْنَ أَظْهُرِکُمْ خَیْرٌ لَکُمْ فَإِنَّ اللَّهَ یَقُولُ وَ ما کانَ اللَّهُ لِیُعَذِّبَهُمْ

ص: ۱۴۹

۱- الامالی : ۲۴۲ ، أقول : فی الحدیث غرابه شدیده لوجوه منها : اشتماله علی أسماء غیر معروفه غریبه مخالفه لما تقدم فی مجلدات قصص الانبیاء : ، ومنها قله الواسطه بین یوسف وشعیب علیهما السلام ، وبین یوشع وداود علیهما السلام وبین سلیمان وزکریا علیهما السلام وبین یحیی علیه السلام ونبینا محمد صلی الله علیه و آله ، وراوی الحدیث مقاتل بن سلیمان من رجال العامه ، وغیر موثق عند أصحابنا.

۲- تفسیر القمّیّ: ۲۷۹ و ۲۸۰. و الآیه فی سوره التوبه: ۱۰۵.

۳- معانی الأخبار: ۱۱۷.

وَ أَنْتَ فِيهِمْ (۱) وَ مُفَارَقَتِی إِيَّاكُمْ خَيْرٌ لَكَمْ فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ مُقَامُكَ بَيْنَ أَظْهُرِنَا خَيْرٌ لَنَا فَكَيْفَ تَكُونُ مُفَارَقَتُكَ خَيْراً لَنَا قَالَ إِنَّمَا مُفَارَقَتِی (۲) إِيَّاكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ فَإِنَّ أَعْمَالَكُمْ تُعْرَضُ عَلَيَّ كُلَّ خَمِيسٍ وَ إِثْنَيْنِ فَمَا كَانَ مِنْ حَسَنَةٍ حَمِدْتُ اللَّهَ عَلَيْهَا وَ مَا كَانَ مِنْ سَيِّئَةٍ اسْتَغْفَرْتُ اللَّهَ لَكُمْ (۳).

**[ترجمه]تفسیر قمی: از رسول خدا صلّی الله علیه و آله روایت شده که ایشان فرمود: بودنِ من در میان شما برایتان نیک است چراکه خداوند می‌فرماید: «وَ ما كانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ

ص: ۱۴۹

وَ أَنْتَ فِيهِمْ» {و[لی] تا تو در میان آنان هستی خدا بر آن نیست که ایشان را عذاب کند.} جدا شدنم از شما نیز برایتان نیک است. عرض شد: ای رسول خدا! بودنِ شما در میان ما برایمان نیک است اما جدا شدنتان چگونه برایمان نیک خواهد بود؟ فرامود: جدا شدنم از شما بریتان نیک است چون اعمالتان هر پنج شنبه و دوشنبه بر من عرضه می‌شود، هر عملی نیک باشد من خدا را به خاطرش می‌ستایم و هر عملی بد باشد من برایتان از خدا آمرزش می‌طلبم - . تفسیر القمی: ۲۴۵ - .

**[ترجمه]

«۴۷»

یر، بصائر الدرجات مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْحَمِيدِ عَنِ الْمُفَضَّلِ بْنِ صَالِحٍ عَنْ زَيْدٍ الشَّحَّامِ قَالَ: سَأَلْتُهُ (۴) عَنْ أَعْمَالِ هَذِهِ الْأُمَّةِ قَالَ مَا مِنْ صَبَاحٍ يَمْضِی إِلَّا وَ هِیَ تُعْرَضُ عَلَى نَبِيِّ اللَّهِ أَعْمَالُ هَذِهِ الْأُمَّةِ (۵).

**[ترجمه]بصائر الدرجات: از زید شحّام روایت شده که وی گفت: از امام علیه السلام (جعفر صادق و یا محمد باقر) درباره اعمال این امت پرسیدم. ایشان فرمود: هیچ بامدادی سپری نمی‌شود جز این‌که در آن اعمال این امت بر پیامبر خدا صلّی الله علیه و آله عرضه می‌شود - . بصائر الدرجات: ۱۲۶ - .

**[ترجمه]

«۴۸»

یر، بصائر الدرجات أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنِ الْأَهْوَازِیِّ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْبَطَائِنِیِّ عَنْ أَبِی بَصِيرٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: قُلْتُ لَهُ إِنَّ أَبَا الْخَطَّابِ كَانَ يَقُولُ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله تُعْرَضُ عَلَيْهِ أَعْمَالُ أُمَّتِهِ كُلَّ خَمِيسٍ فَقَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام لَيْسَ هُوَ هَكَذَا وَ لَكِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله تُعْرَضُ عَلَيْهِ أَعْمَالُ هَذِهِ الْأُمَّةِ كُلَّ صَبَاحٍ أَبْرَارُهَا وَ فُجَّارُهَا فَاحْذَرُوا وَ هُوَ قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ اعْمَلُوا فَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَ رَسُولُهُ وَ الْمُؤْمِنُونَ (۶).

**[ترجمه]بصائر الدرجات: از ابو بصیر روایت شده که وی گفت: به امام جعفر صادق علیه السلام عرض کردم: ابو خطّاب می‌گفت هر پنجشنبه اعمال امت رسول خدا صلّی الله علیه و آله بر حضرت عرضه می‌شود. امام علیه السلام فرمود: چنین

نیست، اعمال این امت، چه کردار نیکش و چه کردار بدش، هر بامداد بر حضرت عرضه می‌شود، پس بر حذر باشید که این همان خداوند عزّ و جلّ است که فرمود: «وَ قُلِ اعْمَلُوا فَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَ رَسُولُهُ وَ الْمُؤْمِنُونَ» - . توبه / ۱۰۵ -

{بکنید که به زودی خدا و پیامبر او و مؤمنان در کردار شما خواهند نگریست.} - . بصائر الدرجات: ۱۲۶ -

**[ترجمه]

«۴۹»

یر، بصائر الدرجات أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنِ الْوَشَّاءِ قَالَ سَمِعْتُ الرِّضَا علیه السلام يَقُولُ إِنَّ الْأَعْمَالَ تُعْرَضُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَبْرَارَهَا وَ فُجَّارَهَا (۷).

**[ترجمه]بصائر الدرجات: از امام رضا علیه السلام روایت شده که ایشان فرمود: اعمال، چه کردار نیکش و چه کردار بدش، هر بامداد بر رسول خدا صلّی الله علیه و آله عرضه می‌شود - . بصائر الدرجات: ۱۲۶ - .

**[ترجمه]

«۵۰»

یر، بصائر الدرجات عَلِيُّ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عِيسَى عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ الْمُخْتَارِ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: الْأَعْمَالُ تُعْرَضُ كُلَّ خَمِيسٍ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله (۸).

**[ترجمه]بصائر الدرجات: از امام محمد باقر علیه السلام روایت شده که ایشان فرمود: هر پنج شنبه اعمال بر رسول خدا صلّی الله علیه و آله عرضه می‌شود - . بصائر الدرجات: ۱۲۶ - .

**[ترجمه]

«۵۱»

یر، بصائر الدرجات عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنِ الْأَهْوَازِيِّ عَنْ جَعْفَرٍ وَ فَضَالَةَ

۱- الأنفال: ۳۳.

۲- فی المصدر: أما مفارقتی.

۳- تفسیر القمّیّ: ۲۵۴.

۴- الضمير راجع اما إلى الباقر أو إلى الصادق عليهما السلام.

۵- بصائر الدرجات: ۱۲۶.

۶- بصائر الدرجات: ۱۲۶، و الآیه فی سوره التوبه: ۱۰۵.

۷- بصائر الدرجات: ۱۲۶.

۸- بصائر الدرجات: ۱۲۶.

عَنْ سَعِيدٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: إِنَّ أَعْمَالَ أُمَّهِ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله تُعْرَضُ عَلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله كُلَّ خَمِيسٍ فَلْيَسْتَحْيِ أَحَدُكُمْ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَنْ يُعْرَضَ عَلَيْهِ الْقَبِيحُ (۱).

أقول: سيأتی أخبار كثيره فی ذلک فی كتاب الإمامه.

**[ترجمه]بصائر الدرجات:

ص: ۱۵۰

از امام جعفر صادق علیه السلام روایت شده که ایشان فرمود: اعمال امت حضرت محمد صلّی الله علیه و آله هر پنجشنبه بر رسول خدا صلّی الله علیه و آله عرضه می‌شود، پس هر یک از شما باید از رسول خدا صلّی الله علیه و آله شرم کند از این‌که کار ناپسند بر ایشان عرضه کند.

می‌گویم: در این باره اخبار بسیاری در کتاب امامت خواهد آمد.

**[ترجمه]

«۵۲»

ير، بصائر الدرجات أَحْمَدُ بْنُ مُوسَی عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ مَالِكٍ عَنْ يُوسُفَ الْأَبْزَارِيِّ عَنِ الْمُفَضَّلِ قَالَ: قَالَ لِی أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام ذَاتَ يَوْمٍ (۲) إِنَّ لَنَا فِی كُلِّ لَيْلَهِ جُمُعَهٍ سُرُوراً قُلْتُ زَادَكَ اللَّهُ وَ مَا ذَاكَ قَالَ إِنَّهُ إِذَا كَانَ لَيْلَهُ الْجُمُعَهِ وَافَی رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله الْعَرْشَ وَ وَافَی الْأَئِمَّهُ علیهم السلام مَعَهُ وَ وَافَيْنَا مَعَهُمْ فَلَا تُرَدُّ أَرْوَاحُنَا إِلَی أَبْدَانِنَا إِلَّا بِعِلْمٍ مُسْتَفَادٍ وَ لَوْ لَا ذَلِكَ لَنَفِدَ مَا عِنْدَنَا (۳).

**[ترجمه]بصائر الدرجات: از مفَضّل روایت شده که وی گفت: روزی امام جعفر صادق علیه السلام به من فرمود: در هر شب جمعه‌ای برای ما سُروری هست. عرض کردم: خدا بر آن بیافزاید، چیست؟ فرمود: وقتی شب جمعه می‌شود رسول خدا صلّی الله علیه و آله به همراه امامان علیه السلام به عرش برمی‌آید و ما نیز با آن‌ها به عرش برمی‌آییم. سپس ارواح ما به تن‌هایمان بازنمی‌گردد جز همراه با دانشی که بهره گرفته‌ایم. اگر چنین نبود آن‌چه نزد ماست به پایان می‌رسید - . بصائر الدرجات: ۳۶ - .

**[ترجمه]

«۵۳»

ير، بصائر الدرجات الْحَسَنُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ مُعَاوِيَهَ عَنْ مُوسَی بْنِ سَعْدَانَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِی أَيُّوبَ (۴) عَنْ شَرِيكِ بْنِ مَلِيحٍ وَ حَدَّثَنِی الْخَضِرُ بْنُ عِيسَی عَنِ الْكَاهِلِيِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِی أَيُّوبَ (۵) عَنْ شَرِيكٍ عَنْ أَبِی يَحْيَی الصَّنْعَانِيِّ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه

السلام قَالَ: قَالَ يَا أَبَا يَحْيَى لَنَا فِي لَيَالِي الْجُمُعَهِ لَشَأْنٌ مِنَ الشَّأْنِ قَالَ فَقُلْتُ لَهُ جُعِلْتُ فِدَاكَ وَ مَا ذَلِكَ الشَّأْنُ قَالَ يُؤْذَنُ لِأَرْوَاحِ الْأَنْبِيَاءِ الْمَوْتَى وَ أَرْوَاحِ الْأَوْصِيَاءِ الْمَوْتَى وَ رُوحِ الْوَصِيِّ الَّذِي بَيْنَ ظَهْرَانَيْكُمْ (۶) يُعْرَجُ بِهَا إِلَى السَّمَاءِ حَتَّى تُوَافِيَ عَرْشَ رَبِّهَا فَتَطُوفُ بها (بِهِ) أُسْبُوعاً وَ تُصَلِّي عِنْدَ كُلِّ قَائِمَهٍ مِنْ قَوَائِمِ الْعَرْشِ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ تُرَدُّ إِلَى الْأَبْدَانِ الَّتِي كَانَتْ فِيهَا

ص: ۱۵۱

۱- بصائر الدرجات: ۱۲۶.

۲- فی المصدر، قال لی أبو عبد اللّه علیه السلام ذات یوم: و کان لا یکنینی قبل ذلک- یا با عبد اللّه، فقلت: لبیک جعلت فداک، قال.

۳- بصائر الدرجات: ۳۶.

۴- فی المصدر: عبد اللّه بن أیّوب، و الحدیث یوجد فی أصول الکافی ۱: ۲۵۳ و فیه أیضا اعبد اللّه بن أیّوب، و الظاهر من الأردبیلیّ فی جامع الرواه ۱: ۴۷۲ أنّه عبد اللّه بن أیوب بن راشد الزهری بیاع الزطی.

۵- الصحیح عبد اللّه بن أیوب کما تقدم.

۶- أی بینکم و وسطکم.

فَتُصْبِحُ الْأَنْبِيَاءُ وَ الْأَوْصِيَاءُ قَدْ مُلِئُوا وَ أَعْطُوا سُرُوراً وَ يُصْبِحُ الْوَصِيُّ الَّذِي بَيْنَ ظَهْرَانَيْكُمْ وَ قَدْ زِيدَ فِي عِلْمِهِ مِثْلُ جَمِّ الْغَفِيرِ (۱).

**[ترجمه]بصائر الدرجات: از ابو یحیی صنعانی روایت شده که وی گفت: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: ای ابو یحیی! در شب‌های جمعه مقامی والاـ برای ما هست. عرض کردم: فدایتان شوم! آن مقام چیست؟ فرمود: برای ارواح پیامبرانِ درگذشته و ارواح اوصیاءِ درگذشته و روح وصیّ‌ای که در میان شماست اذن صادر می‌شود و همه را به آسمان فراز می‌برند تا بر عرش پروردگارشان برآیند. این‌چنین آن‌ها هر هفته عرش را طواف می‌کنند و کنار هر یک از پایه‌های عرش دو رکعت نماز می‌خواندند و سپس سوی تن‌هایی که در آن‌ها بوده‌اند بازمی‌گردند.

ص: ۱۵۱

آن‌گاه انبیاء و اوصیاء در حالی صبح را آغاز می‌کنند که لبریز از سُرورند و وصیّ‌ای که در میان شماست در حالی صبح را آغاز می‌کند که حجم انبوهی بر دانشش افزوده شده است - . بصائر الدرجات: ۳۶ - .

**[ترجمه]

«۵۴»

یر، بصائر الدرجات مُحَمَّدُ بْنُ سَعْدٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَرِيشٍ (۲) عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِنَّ أَرْوَاحَنَا وَ أَرْوَاحَ النَّبِيِّينَ تُوَافِي الْعَرْشَ كُلَّ لَيْلَةِ جُمُعَةٍ فَتُصْبِحُ الْأَوْصِيَاءُ وَ قَدْ زِيدَ فِي عِلْمِهِمْ مِثْلُ جَمِّ الْغَفِيرِ مِنَ الْعِلْمِ (۳).

**[ترجمه]بصائر الدرجات: امام محمد باقر علیه السلام از رسول خدا صلّی الله علیه و آله نقل کرد که ایشان فرمود: ارواح ما و ارواح پیامبران هر شب جمعه بر عرش برمی‌آیند، سپس اوصیاء در حالی صبح را آغاز می‌کنند که حجم انبوهی از دانش بر دانش ایشان افزوده شده است - . بصائر الدرجات: ۳۶ - .

**[ترجمه]

«۵۵»

کا، الکافی عَلِيٌّ عَنْ أَبِيهِ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ سَيْفٍ (۴) عَنْ أَبِيهِ عَمَّنْ ذَكَرَهُ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: خَطَبَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله النَّاسَ ثُمَّ رَفَعَ يَدَهُ الْيُمْنَى قَابِضاً عَلَى كَفِّهِ ثُمَّ قَالَ أَ تَدْرُونَ أَيُّهَا النَّاسُ مَا فِي كَفِّي قَالُوا اللَّهُ وَ رَسُولُهُ أَعْلَمُ فَقَالَ فِيهَا أَسْمَاءُ أَهْلِ الْجَنَّةِ وَ أَسْمَاءُ آبَائِهِمْ وَ قَبَائِلِهِمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ ثُمَّ رَفَعَ يَدَهُ الشِّمَالَ فَقَالَ أَيُّهَا النَّاسُ أَ تَدْرُونَ مَا فِي كَفِّي قَالُوا اللَّهُ وَ رَسُولُهُ أَعْلَمُ فَقَالَ أَسْمَاءُ أَهْلِ النَّارِ وَ أَسْمَاءُ آبَائِهِمْ وَ قَبَائِلِهِمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ ثُمَّ قَالَ حَكَمَ اللَّهُ وَ عَدَلَ حَكَمَ اللَّهُ وَ عَدَلَ فَرِيقٌ فِي الْجَنَّةِ وَ فَرِيقٌ فِي السَّعِيرِ (۵).

ص: ۱۵۲

۱- بصائر الدرجات: ۳۶.

۲- فی المصدر: الحسین بن عبد اللّه بن جریش، و یحتمل قویا کونهما مصحفان عن الحسن بن عباس بن حریش، و هو أبو علیّ الرازیّ المترجم فی فهرستی النجاشیّ و الشیخ، له کتاب فی شأن إنا أنزلناه فی لیله القدر، قد أخرج عده من أحادیثه الکلینی فی أصول الکافی، و حریش بالهاء المهمله کشریف أو زبیر، کما أنّه یحتمل کون محمّد بن إسحاق بن سعد الراوی عنه مصحفا عن أحمد بن إسحاق بن سعد الذی صرّح الشیخ فی الفهرست بأنّه یروی عن الحسن. و یؤید ذلک کله أن الصفار روی فی البصائر قبل ذلک الحدیث مختصرا بإسناده عن أحمد بن إسحاق، عن الحسن بن عباس بن جریش. بتصحیف حریش.

۳- بصائر الدرجات: ۳۶.

۴- قال الأردبیلیّ فی جامع الرواة ۱: ۳۹۶: الظاهر أن الحسن سهو، و الصواب الحسین بقرینه المواضع المذکوره، و عدم وجود الحسن بن سیف بن عمیره فی کتب الرجال اه. أقول:

۵- أصول الکافی ۱: ۴۴۴، و رواه الصفار أیضا فی بصائر الدرجات: ۵۲ بإسناده عن إبراهیم بن هاشم عن الحسین بن سیف، عن أبیه قال: حدّثنی أبو القاسم، عن محمّد بن عبد اللّه قال: سمعت جعفر بن محمّد علیه السلام. و فیه ثمّ رفع یده الیسری.

**[ترجمه]کافی: از امام جعفر صادق علیه السلام روایت شده که ایشان فرمود: رسول خدا صلّی الله علیه و آله در میان مردم خطبه خواند و سپس دست راستش را در حالی که مشت کرده بود بالا برد و فرمود: ای مردم! آیا می‌دانید در دست من چیست؟ عرض کردند: خدا و رسولش بهتر می‌دانند. فرمود: در دست من نام‌های بهشتیان و نام‌های پدران و قبایلشان تا به روز قیامت قرار دارد. سپس دست چپش را بالا برد و فرمود: ای مردم! آیا می‌دانید در دست من چیست؟ عرض کردند: خدا و رسولش بهتر می‌دانند. فرمود: در دست من نام‌های دوزخیان و نام‌های پدران و قبایلشان تا به روز قیامت قرار دارد. سپس فرمود: خداوند حکم کرد و عدالت ورزید، خداوند حکم کرد و عدالت ورزید و خداوند حکم کرد و عدالت ورزید: «فَرِيقٌ فِي الْجَنَّةِ وَ فَرِيقٌ فِي السَّعِيرِ» - . شوری / ۷ -

{گروهی در بهشتند و گروهی در آتش.} - . اصول کافی ۱: ۴۴۴ -

ص: ۱۵۲

**[ترجمه]

«۵۶»

یر، بصائر الدرجات مُحَمَّدُ بْنُ عِيسَى عَنْ يُونُسَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ هَاشِمٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عُبَيْدِ (۱) اللَّهِ بْنِ أَبِي رَافِعٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مُثِّلَ لِي أُمَّتِي فِي الطِّينِ وَ عُلِّمْتُ الْأَسْمَاءَ كَمَا عُلِّمَ آدَمُ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا وَ رَأَيْتُ أَصْحَابَ الرَّايَاتِ فَكُلَّمَا مَرَرْتُ بِكَ يَا عَلِيُّ وَ بِشِيعَتِكَ اسْتَغْفَرْتُ لَكُمْ (۲).

**[ترجمه]بصائر الدرجات: از رسول خدا صلّی الله علیه و آله روایت شده که ایشان فرمود: امت من در گِل به من نمایانده شدند و من نام‌های آنان را آموختم همچنان‌که همه نام‌ها به آدم علیه السلام آموخته شد. من پرچمداران را دیدم و هر گاه بر تو ای علی و بر شیعیان تو گذر کردم برایتان آمرزش طلبیدم - . بصائر الدرجات: ۲۴ - .

**[ترجمه]

«۵۷»

یر، بصائر الدرجات عَبَّادُ بْنُ سُلَيْمَانَ عَنْ سَعْدِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ مُقَاتِلِ بْنِ مُقَاتِلٍ عَنْ أَبِي الْحَسَنِ الرِّضَا علیه السلام قَالَ: قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مُثِّلَتْ لَهُ أُمَّتُهُ فِي الطِّينِ فَعَرَفَهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ وَ أَسْمَاءِ آبَائِهِمْ وَ أَخْلَاقِهِمْ وَ حُلَاهُمْ (۳) قَالَ قُلْنَا لَهُ جُعِلْتُ فِدَاكَ جَمِيعُ الْأُمَّةِ مِنْ أَوَّلِهَا إِلَى آخِرِهَا قَالَ هَكَذَا قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام (۴).

یر، بصائر الدرجات عباد بن سلیمان عن سعد بن سعد عن صفوان بن یحیی عنه علیه السلام مثله (۵).

**[ترجمه]بصائر الدرجات: از امام رضا علیه السلام روایت شده که ایشان فرمود: امام محمد باقر علیه السلام فرمود: امت رسول خدا صلّی الله علیه و آله در گِل به حضرت نمایانده شدند و ایشان نام‌های آن‌ها و نام‌های پدرانشان و خلقیات و

آراستگی‌های آنان را دانست. عرض شد: فدایتان شوم! همه امت از آغاز تا به پایان؟ فرمود: همین گونه - . بصائر الدرجات: ۲۴ - .

در بصائر الدرجات از صفوان بن یحیی نیز همانند این حدیث روایت شده است - . بصائر الدرجات: ۲۴ - .

**[ترجمه]

«۵۸»

یر، بصائر الدرجات يَعْقُوبُ بْنُ يَزِيدَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِي الْجَارُودِ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا جَعْفَرٍ علیه السلام يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله عُرِضَتْ عَلَيَّ أُمَّتِيَ الْبَارِحَةَ لَدَى هَذِهِ الْحُجْرَةِ أَوَّلُهَا إِلَى آخِرِهَا قَالَ قَالَ قَائِلٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَدْ عُرِضَ عَلَيْكَ مَنْ خُلِقَ أَ رَأَيْتَ مَنْ لَمْ يُخْلَقْ فَقَالَ صُوِّرَ لِي وَ الَّذِي يَحْلِفُ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ فِي الطِّينِ حَتَّى لَأَنَا أَعْرَفُ بِهِمْ مِنْ أَحَدِكُمْ (۶) بِصَاحِبِهِ (۷).

**[ترجمه]بصائر الدرجات: از امام محمد باقر علیه السلام روایت شده که ایشان فرمود: رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود: دیشب در کنار این اتاق امت من از آغاز تا به پایان بر من عرضه شد. کسی عرض کرد: ای رسول خدا! کسانی که آفریده شده‌اند بر شما عرضه شدند آیا کسانی را که آفریده نشده‌اند نیز دیدی؟ فرمود: به خدایی که رسول خدا به او سوگند می‌خورد، آن‌ها در گِل چنان برای من نمایان شدند که بیش از آن‌چه که شما دوست خود را می‌شناسید، آن‌ها را می‌شناسم - . بصائر الدرجات: ۲۴ - .

**[ترجمه]

«۵۹»

یر، بصائر الدرجات ابْنُ مَعْرُوفٍ عَنْ حَمَّادٍ عَنْ حَرِيزٍ عَنْ مَعْرُوفِ بْنِ خَرَّبُوذَ عَنْ أَبِي

۱- فی المصدر: محمّد بن عبد اللّه بن أبی رافع. هو موافق لما عنونه الشیخ فی رجاله فی أصحاب الصادق علیه السلام قال: محمّد بن عبد اللّه بن علیّ بن أبی رافع مولی مات سنه ۱۵۷، و لکن النجاشیّ عنونه مصغرا.

۲- بصائر الدرجات: ۲۴.

۳- الحلی و الحلی جمع الحلیه: ما یزین به و حلیه الإنسان: ما یری من لونه و ظاهره و هیئته.

۴- بصائر الدرجات: ۲۴.

۵- بصائر الدرجات: ۲۴ و فیه: قال: هکذا قال أبو جعفر علیه السلام أو جعفر انتهی أقول:

۶- من احدکم خ ل. و معنی صور لی فی الطین ای فی عالم الذر.

٧- بصائر الدرجات: ٢٤.

جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لِعَلِیٍّ إِنَّ رَبِّی مَثَّلَ لِی أُمَّتِی فِی الطِّینِ وَ عَلَّمَنِی أَسْمَاءَهُمْ کُلَّهَا کَمَا عَلَّمَ آدَمَ الْأَسْماءَ کُلَّها فَمَرَّ بِی أَصْحَابُ الرَّایَاتِ فَاسْتَغْفَرْتُ لَکَ وَ لِشِیعَتِکَ یَا عَلِیُّ إِنَّ رَبِّی وَعَدَنِی فِی شِیعَتِکَ خَصْلَةً قُلْتُ وَ مَا هِیَ یَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ الْمَغْفِرَةُ لِمَنْ آمَنَ مِنْهُمْ وَ اتَّقَی لَا یُغَادِرُ مِنْهُمْ صَغِیرَةً وَ لَا کَبِیرَةً وَ لَهُمْ تَبَدُّلُ سَیِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ (۱).

**[ترجمه]بصائر الدرجات:

ص: ۱۵۳

از امام محمد باقر علیه السلام روایت شده که ایشان فرمود: رسول خدا صلّی الله علیه و آله به حضرت علی علیه السلام فرمود: پروردگارم امت مرا در گِل به من نمایاند و همه نام‌هایشان را به من آموخت همچنان‌که «عَلَّمَ آدَمَ الْأَسْماءَ کُلَّها» - . بقره / ۳۱ -

{همه نامها را به آدم آموخت.} آن‌گاه پرچمداران بر من گذر کردند و من برای تو و شیعیان تو آمرزش طلبیدم. ای علی! پروردگارم یک ویژگی برای شیعیان تو به من وعده داد. حضرت علی علیه السلام عرض کرد: آن چیست ای رسول خدا؟! فرمود: آمرزش برای هر کس از آنان که ایمان بیاورد و تقوا پیشه کند، هیچ گناه کوچک و بزرگی بر عهده آنان واگذاشته نمی‌شود و بدی‌هایشان به نیکی تبدیل می‌شود - . بصائر الدرجات: ۲۴ - .

**[ترجمه]

«۶۰»

کا، الکافی الْعِدَّةُ عَنْ أَحْمَدَ عَنِ ابْنِ فَضَّالٍ عَنْ أَبِی جَمِیلَةَ عَنْ مُحَمَّدٍ الْحَلَبِیِّ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام مِثْلَهُ (۲)- یر، بصائر الدرجات عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِیسَی عَنْ حَمَّادٍ عَنْ حَرِیزٍ عَنِ ابْنِ خَرَّبُوذَ عَنْهُ علیه السلام مِثْلَهُ إِلَی قَوْلِهِ وَ لِشِیعَتِکَ (۳).

**[ترجمه]در کافی نیز از امام جعفر صادق علیه السلام همانند این حدیث روایت شده - . اصول کافی ۱: ۴۴۳- ۴۴۴ -

و باز در بصائر الدرجات از امام جعفر صادق علیه السلام تا به آن‌جا که می‌فرماید: «آمرزش طلبیدم.» - . بصائر الدرجات: ۲۵ -

**[ترجمه]

«۶۱»

یر، بصائر الدرجات أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ سَعِیدٍ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِنَا عَنْ حَنَانِ بْنِ سَدِیرٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِنَّ رَبِّی مَثَّلَ لِی أُمَّتِی فِی الطِّینِ وَ عَلَّمَنِی أَسْمَاءَ أُمَّتِی کَمَا عَلَّمَ آدَمَ الْأَسْماءَ کُلَّها فَمَرَّ بِی

أَصْحَابُ الرَّايَاتِ فَاسْتَغْفَرْتُ لِعَلِيٍّ وَ شِيعَتِهِ (۴).

یر، بصائر الدرجات أحمد بن محمد أو غیره عن ابن محبوب عن حنان عن سدیف المکی عن الباقر علیه السلام عن جابر بن عبد الله عن النبی صلی الله علیه و آله مثله (۵)

**[ترجمه]بصائر الدرجات: از امام محمد باقر علیه السلام روایت شده که ایشان فرمود: رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود: پروردگارم امت مرا در گِل به من نمایاند و نام‌های امتم را به من آموخت همچنان‌که «عَلَّمَ آدَمَ الْأَسْماءَ کُلَّها» - . بقره / ۳۱ -

{همه نامها را به آدم آموخت.} آن‌گاه پرچمداران بر من گذر کردند و من برای علی و شیعیان او آمرزش طلبیدم - . بصائر الدرجات: ۲۵ - .

در بصائر الدرجات باز از امام محمد باقر علیه السلام به نقل از جابر بن عبدالله همانند این حدیث روایت شده است - . بصائر الدرجات: ۲۵ - .

**[ترجمه]

بيان

فی الطین حال عن الفاعل أی لم یخلق بدنی بعد و لم أنتقل إلی صلب آدم أیضا أو عن المفعول و الأول أوفق بما سیأتی. (۶)

أقول: قد أوردنا بعض الأخبار فی کتاب الإیمان و الکفر فی باب فضائل الشیعه.

**[ترجمه]«فی الطین» حال است از فاعل، یعنی در حالی که هنوز بدن من آفریده نشده بود و به صلب آدم علیه السلام منتقل نشده بودم، و یا از مفعول، یعنی در حالی که آنان هنوز در گل بودند. اما خوانش نخست با آن‌چه در ادامه خواهد آمد سازگارتر است.

می‌گویم: در باب فضایل شیعیان بعضی اخبار را در کتاب ایمان و کفر آورده‌ایم.

**[ترجمه]

«۶۲»

شی، تفسیر العیاشی عَنِ ابْنِ مُسْکَانَ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِهِ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِنَّ أُمَّتِی عُرِضَ (۷) عَلَیَّ فِی الْمِیثَاقِ فَکَانَ أَوَّلَ مَنْ آمَنَ بِی عَلِیٌّ وَ هُوَ أَوَّلُ مَنْ صَدَّقَنِی حِینَ بُعِثْتُ

١- بصائر الدرجات: ٢۴.

٢- أصول الكافى ١: ۴۴٣ و ۴۴۴ فيه: و ان لا يغادر.

٣- بصائر الدرجات: ٢۵.

۴- بصائر الدرجات: ٢۵ و فى الأخير: و علمنى أسماء الأنبياء. الأشياء خ ل.

۵- بصائر الدرجات: ٢۵ و فى الأخير: و علمنى أسماء الأنبياء. الأشياء خ ل.

۶- أى بالحديث الآتى حيث ان فيه: إن امتى عرضت على فى الميثاق.

٧- عرضت ظ.

وَ هُوَ الصِّدِّيقُ الْأَكْبَرُ وَ الْفَارُوقُ يُفَرِّقُ بَيْنَ الْحَقِّ وَ الْبَاطِلِ (۱).

فائده؛ أقول: قد تقدمت الأخبار المستفيضه فی کتاب العلم فی أن النبی صلی الله علیه و آله و الأئمه صلوات الله علیهم لا یتکلمون إلا بالوحی و لا یحکمون فی شی ء من الأحکام بالظن و الرأی و الاجتهاد و القیاس و هذا من ضروریات دین الإمامیه و أما الأدله العقلیه علی ذلک فلیس هذا الکتاب محل ذکرها و هی مذکوره فی الکتب الأصولیه و الکلامیه.

قال العلامه رحمه الله فی النهایه النبی صلی الله علیه و آله لم یکن متعبدا بالاجتهاد الإمامیه و الجبائیان علی ذلک و قال الشافعی و أبو یوسف بالجواز و فصل آخرون فجوزوه فی الجزئیه دون الشرعیه و الحق الأول لنا وجوه:

الأول قوله تعالی وَ ما یَنْطِقُ عَنِ الْهَوی (۲) و قوله تعالی قُلْ ما یَکُونُ لِی أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ تِلْقاءِ نَفْسِی إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا ما یُوحی إِلَیَّ (۳)
الثانی الاجتهاد یفید الظن و هو صلی الله علیه و آله قادر علی معرفه الحکم علی القطع و القادر علی العلم لا یجوز له الرجوع إلی الظن.

الثالث أن مخالفته فی الحکم کفر لقوله تعالی لا یُؤْمِنُونَ حَتَّی یُحَکِّمُوکَ فِیما شَجَرَ بَیْنَهُمْ (۴) و مخالفه الاجتهاد لا تکفر انتهی.

و تمام القول فی ذلک و دفع الاعتراضات و دلائل الخصوم موکول إلی محله.

ص: ۱۵۵

۱- تفسیر العیّاشیّ: مخطوط.
۲- النجم: ۳.
۳- یونس: ۱۵.
۴- النساء: ۶۵.

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: از امام محمد باقر علیه السلام روایت شده که ایشان فرمود: رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود: امت من در روز میثاق بر من عرضه شدند، نخستین کسی که به من ایمان آورد علی علیه السلام بود که وقتی مبعوث شدم نیز او نخستین کسی بود که مرا تصدیق کرد، ص: ۱۵۴

او صدّیق اکبر است و فاروق است که فرق میان حق و باطل را آشکار می‌سازد - . تفسیر عیاشی: نسخه خطی - .

نکته: می گویم اخبار فراوانی در کتاب علم آمد که پیامبر صلّی الله علیه و آله و امامان علیهم السلام تنها بنا به وحی سخن می‌گویند و در هیچ یک از احکام بنا به ظنّ و رأی و اجتهاد و قیاس حکم نمی‌دهند و این از ضروریات دین امامیه است؛ اما پیرامون ادله عقلی در این باره در این کتاب جای بحث نیست و این ادله در کتب اصول و کلام ذکر شده‌اند.

علامه در النهایه می گوید: پیامبر صلّی الله علیه و آله متعبد به اجتهاد نبوده است امامیه و جبائیان بر این باورند. اما شافعی و ابو یوسف به جواز امر معتقدند. گروهی دیگر نیز آن را درباره جزئیات و نه شرعیات جایز دانسته‌اند. سخن حق همان سخن نخست است که در این باره وجوهی داریم:

اول این‌که حق تعالی فرمود: «وَ ما یَنْطِقُ عَنِ الْهَوی» - . نجم / ۳ - {و از سر هوس سخن نمی گوید.} و نیز «قُلْ ما یَکُونُ لِی أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ تِلْقاءِ نَفْسِی إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا ما یُوحی إِلَیَ» - . یونس / ۱۵ - {بگو مرا نرسد که آن را از پیش خود عوض کنم، جز آنچه را که به من وحی می شود پیروی نمی کنم.}

دوم این‌که اجتهاد مفید ظنّ است در حالی که پیامبر صلّی الله علیه و آله بر شناخت حکم به قطعیت قادر است و برای کسی که بر علم قادر است رجوع به ظنّ جایز نیست.

سوم این‌که مخالفت با حکم پیامبر صلّی الله علیه و آله کفر است زیرا حق تعالی فرموده: «لا یُؤْمِنُونَ حَتَّی یُحَکِّمُوکَ فِیما شَجَرَ بَیْنَهُمْ» - . نساء / ۶۵ - {ایمان نمی آورند مگر آنکه تو را در مورد آنچه میان آنان مایه اختلاف است داور گردانند.} و مخالفت با اجتهاد کفر نیست.

گفتار کامل در این باره و ردّ نقدها و دلایل مخالفان به جای خود موکول می‌شود.

ص: ۱۵۵

**[ترجمه]

باب ۱۸ فصاحته و بلاغته صلی الله علیه و آله

الأخبار

«۱»

مع، معانى الأخبار عَبْدُ الْحَمِيدِ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ النَّيْسَابُورِيُّ عَنْ أَبِيهِ (۱) عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ سُلَيْمَانَ عَنْ أَبِى عَمْرٍو الضَّرِيرِ عَنْ عَبَّادِ بْنِ عَبَّادٍ الْمُهَلَّبِيِّ عَنْ مُوسَى بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ التَّيْمِيِّ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: كُنَّا عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَنَشَأَتْ سَحَابَةٌ (۲) فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله هَذِهِ سَحَابَةٌ نَاشِئَةٌ فَقَالَ كَيْفَ تَرَوْنَ قَوَاعِدَهَا قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا أَحْسَنَهُ وَ أَشَدَّ تَمَكُّنَهَا قَالَ كَيْفَ تَرَوْنَ بَوَاسِقَهَا قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله مَا أَحْسَنَهَا وَ أَشَدَّ تَرَاكُمَهَا قَالَ كَيْفَ تَرَوْنَ جَوْنَهَا قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا أَحْسَنَهُ وَ أَشَدَّ سَوَادَهُ قَالَ كَيْفَ تَرَوْنَ رَحَاهَا قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا أَحْسَنَهَا وَ أَشَدَّ اسْتِدَارَتَهَا قَالَ فَكَيْفَ تَرَوْنَ بَرْقَهَا أَ خَفْواً أَمْ وَمِيضاً أَمْ شَقَّ (۳) شَقّاً قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ بَلْ يَشُقُّ شَقّاً قَالَ (۴) رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله الْحَيَا فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا أَفْصَحَكَ وَ مَا رَأَيْنَا الَّذِى هُوَ أَفْصَحُ مِنْكَ فَقَالَ وَ مَا يَمْنَعُنِى مِنْ ذَلِكَ وَ بِلِسَانِى نَزَلَ الْقُرْآنُ بِلِسانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ.

و حدثنا الحاكم (۵) قال حدثنى أبى قال حدثنى أبو على الرياحى عن أبى عمر (۶) الضرير بهذا الحديث- أخبرنى محمد بن هارون الزنجانى قال حدثنا على بن عبد العزيز عن أبى عبيد قال قال القواعد هى أصولها المعترضه فى آفاق السماء و أحسبها تشبه بقواعد البيت و هى حيطانه و الواحده قاعده قال الله عز و جل وَ إِذْ يَرْفَعُ إِبْراهِيمُ الْقَواعِدَ مِنَ الْبَيْتِ

ص: ۱۵۶

۱- فى المصدر: ابى سعيد مكان ابيه.

۲- أي ارتفعت.

۳- يشق خ ل. و هو الموجود فى المصدر.

۴- فقال خ ل. و هو الموجود فى المصدر.

۵- يعنى عبد الحميد المتقدم.

۶- هكذا فى نسخه المصنّف، و فى السند المتقدم و فى المصدر: أبو عمرو، نعم نسخه من المصدر توافق ذلك و لعله الصحيح، راجع تقريب التهذيب: ۱۱۹.

وَ إِسْماعِيلُ (۱) و أما البواسق ففروعها المستطيله التی إلی وسط السماء إلی الأفق الآخر و كذلك كل طويل فهو باسق قال الله عز و جل وَ النَّخْلَ باسِقاتٍ لَها طَلْعٌ نَضِيدٌ (۲) و الجون هو الأسود اليحمومی (۳) و جمعه جون و أما قوله فكيف ترون رحاها فإن رحاها استداره السحابه فی السماء و لهذا قيل رحی الحرب و هو الموضع الذی يستدار فيه لها و الخفو الاعتراض من البرق فی نواحی الغيم و فيه لغتان و يقال خفا البرق يخفو خفوا و يخفی خفيا و الوميض أن يلمع قليلا ثم يسكن و ليس له اعتراض و أما الذی شق (۴) شقا فاستطالته فی الجو إلی وسط السماء من غير أن يأخذ يمينا و لا شمالا قال الصدوق و الحياء المطر. (۵)

**[ترجمه]معانی الأخبار: موسی بن محمد بن ابراهيم تَيمی از پدرش روايت كرده كه وی گفت: نزد رسول خدا صلّی الله عليه و آله بوديم كه ناگهان ابری فراز آمد. عرض كردند: ای رسول خدا! ابری پديدار شده است. ايشان فرمود: پايه‌هايش را چگونه می‌بينيد؟ عرض كردند: ای رسول خدا! بسيار خوب و كاملا استوار است. فرمود: كشيدگی‌هايش را چگونه می‌بينيد؟ عرض كردند: ای رسول خدا! بسيار خوب و كاملا متراكم است. فرمود: تيرگی‌اش را چگونه می‌بينيد؟ عرض كردند: ای رسول خدا! بسيار خوب و كاملا سياه است. فرمود: گِردی‌اش را چگونه می‌بينيد؟ عرض كردند: بسيار خوب و كاملا دايره‌وار است. فرمود: آذرخشش را چگونه می‌بينيد؟ جسته و گريخته است يا شتابان می‌جهد يا آسمان می‌شكافد؟ عرض كردند: ای رسول خدا! البته آسمان می‌شكافد. آن‌گاه رسول خدا صلّی الله عليه و آله فرمود: باران! عرض كردند: ای رسول خدا! شما چه فصيح هستيد، از شما فصيح‌تر نديده‌ايم! فرمود: چرا چنين نباشم وقتی به زبان من قرآن نازل شده: «بِلِسانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ» - . شعراء / ۱۹۵ - {به زبان عربی روشن.}

اين خبر از ابو عمر ضرير نيز روايت شده است.

از ابو عبيد روايت شده كه وی گفت: «قواعد» (پايه‌ها) همان بنيان‌های پديدار ابر در آفاق آسمان است، به قواعد خانه تشبيه شده كه همان ديوارهای خانه‌است و مفردش «قاعده» است، خداوند عزّ و جلّ می‌فرمايد: «وَ إِذْ يَرْفَعُ إِبْراهِيمُ الْقَواعِدَ مِنَ الْبَيْتِ

وَ إِسْماعِيلُ» - . بقره / ۱۲۷ -

{و هنگامی كه ابراهيم و اسماعيل پايه های خانه [كعبه] را بالا می بردند.} «بواسق» (كشيدگی‌ها) همان دامنه‌های كشيده شده ابر از ميان آسمان تا افقی ديگر است، هر چيز طويل و تناوری نيز «باسق» است، خداوند عزّ و جلّ می‌فرمايد: «وَ النَّخْلَ باسِقاتٍ لَها طَلْعٌ نَضِيدٌ» - . ق / ۱۰ -

{و درختان تناور خرما كه خوشه[های] روی هم چيده دارند.} «جَون» همان سياه تيره است و جمعش «جُون» است. در آن‌جا كه فرموده: «فكيف ترون رحاها» (گِردی‌اش را چگونه می‌بينيد؟) «رحا» همان گِردی ابر در آسمان است، به همين خاطر می... گويند «رحی الحرب» زيرا در آن‌جا برای جنگ گرد می‌آيند. «خفو» (آذرخش جسته و گريخته) پديدار شدن آذرخش از گوشه و كنار ابر است كه در زبان به دو گونه آمده: يكی «خفا البرق يخفو خفوا» و ديگری «خفا البرق يخفی خفيا». «وميض» (آذرخش جهنده) آذرخشی است كه اندكی می‌درخشد و سپس فرومی‌نشيند و پديدار نمی‌شود. آن‌جا كه فرموده «يشقّ شقّا»

(یا آسمان می‌شکافد؟) یعنی از دل آسمان تا میان جوّ دراز می‌شود بدون این‌که به چپ و راست بگراید. صدوق می گوید: «حیاء» یعنی باران - . معانی الأخبار: ۹۲ - .

**[ترجمه]

بيان

الجون بالفتح النبات يضرب إلى سواد من خضرته و الأحمر و الأبيض و الأسود و الجمع جون بالضم ذكره الفيروزآبادی و قال اليحموم الدخان و الجبل الأسود و المراد هنا المبالغه فی السواد و قال فی النهايه عند ذكر هذا الخبر خفا البرق يخفو و يخفی خفوا و خفيا إذا برق برقا ضعيفا و ومض وميضا إذا لمع لمعا خفيا و لم يعترض و يقال شق البرق إذا لمع مستطيلا إلی وسط السماء و ليس له اعتراض و يشق معطوف علی الفعل الذی انتصب عنه المصدر لأن تقديره أ يخفی أم يومض أم يشق (۶).

۱- البقره: ۱۲۷.

۲- ق: ۱۰.

۳- المحمومی خ ل.

۴- فی المصدر: يشق خ ل.

۵- معانی الأخبار: ۹۲.

۶- قال الزمخشریّ فی الفائق: سئل النبیّ صلّی اللّه عليه و آله عن سحاب مرت، فقال: كيف ترون قواعدها و بواسقها و رحاها؟ أ جون أم غير ذلك؟ ثم سأل عن البرق فقال: اخفوا أم وميضا أم يشق شقا؟ قالوا: يشق شقا، فقال رسول اللّه صلّی اللّه عليه و آله: جاءكم الحياء: اراد بالقواعد ما اعترض منها كقواعد البنيان، و بالبواسق ما استطال من فروعها، و بالرحی ما استدار منها، الجون فی الجون كالورد فی ورد. الخفو و الخفی: اعتراض البرق فی نواحی الغيم، قال أبو عمرو:

**[ترجمه]فیروزآبادی می گوید: «جَون» به فتح یعنی گیاه سبز مایل به سیاه و نیز به معنای سرخ، سفید و سیاه آمده است که جمعش می‌شود «جُون» به ضمّ. «یحموم» (سیاه تیره) یعنی دود و نیز کوه سیاه که در این‌جا مبالغه در سیاهی را منظور دارد. در النهایه پس از ذکر این خبر آمده می گویند «خفا البرق یخفو و یخفی خفوا و خفیا» وقتی آذرخش ضعیف باشد و می گویند «ومض ومیضا» وقتی پنهانی بدرخشد و پدیدار نشود و می گویند «شقّ البرق» وقتی دراز تا میان آسمان بدرخشد و پهنا نگیرد. «یشقّ» معطوف به فعلی است که مصدر را نصب داده به این تقدیر که «أ یخفی امّ یومض امّ یشقّ» (آیا جسته گریخته است یا می‌جهد یا آسمان می‌شکافد؟)

ص: ۱۵۷

**[ترجمه]

«۲»

ختص، الإختصاص عَنْ بَعْضِ الْهَاشِمِيِّينَ رَفَعَ الْحَدِيثَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله أَنَّ أَعْرَابِيّاً أَتَاهُ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَ يُدَالِكُ الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ قَالَ نَعَمْ إِذَا كَانَ مُلْفَجاً فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَنْ أَدَّبَكَ قَالَ اللَّهُ أَدَّبَنِي وَ أَنَا أَفْصَحُ الْعَرَبِ مَيْدَ أَنِّي مِنْ قُرَيْشٍ وَ رُبِّيتُ فِي الْفَخْرِ مِنْ هَوَازِنِ بَنِي سَعْدِ بْنِ بَكْرٍ وَ نَشَأَتْ سَحَابَةٌ فَقَالُوا هَذِهِ سَحَابَةٌ قَدْ أَظَلَّتْنَا فَقَالَ كَيْفَ تَرَوْنَ قَوَاعِدَهَا فَقَالُوا مَا أَحْسَنَهَا وَ أَشَدَّ تَمَكُّنَهَا قَالَ وَ كَيْفَ تَرَوْنَ رَحَاهَا فَقَالُوا مَا أَحْسَنَهَا وَ أَشَدَّ اسْتِدَارَتَهَا قَالَ وَ كَيْفَ تَرَوْنَ الْبَرْقَ فِيهَا وَمِيضاً أَمْ خَفْواً أَمْ شَقّاً (۱) فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله قَدْ جَاءَكُمُ الْحَيَاءُ فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا رَأَيْنَا أَفْصَحَ مِنْكَ قَالَ وَ مَا يَمْنَعُنِي وَ أَنَا أَفْصَحُ الْعَرَبِ وَ أَنْزَلَ اللَّهُ الْقُرْآنَ بِلُغَتِي وَ هِيَ أَفْضَلُ اللُّغَاتِ بَيْدَ أَنِّي رُبِّيتُ فِي بَنِي سَعْدِ بْنِ بَكْرٍ.

بید و مید لغتان و فیه ثلاث لغات فی معنی سوی أنی من قریش و إلا أنی من قریش و فی معنی غیر أنی من قریش. (۲)

**[ترجمه]الإختصاص: روایت شده که مردی اعرابی نزد رسول خدا صلّی الله علیه و آله آمد و عرض کرد: ای رسول خدا! آیا مرد می‌تواند در مهریه زن تأخیر کند؟

ایشان فرمود: بله اگر «مُلفَج» (ندار) باشد. عرض کرد: ای رسول خدا! چه کسی به شما زبان و ادب آموخته؟ فرمود: خداوند به من آموخته و من فصیح‌ترینِ عرب هستم به ویژه که از قریشم و در میان فخر قبیله هوازن یعنی بنی سعد بن بکر بالیده‌ام. روزی ابری فراز آمد. عرض کردند: ابری بر ما سایه انداخته است. رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود: پایه‌هایش را چگونه می‌بینید؟ عرض کردند: بسیار خوب و کاملا استوار است. فرمود: گِردی‌اش را چگونه می‌بینید؟ عرض کردند: بسیار خوب و کاملا دایره‌وار است. آذرخش را در آن چگونه می‌بینید؟ شتابان می‌جهد یا جسته و گریخته است یا آسمان می‌شکافد؟ آن‌گاه رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود: باران برایتان آمده است. عرض کردند: ای رسول خدا! از شما فصیح‌تر ندیده‌ایم. فرمود: چرا چنین نباشم وقتی من فصیح‌ترینِ عرب هستم و خداوند قرآن را به زبان من نازل کرده که بهترین زبان است، به ویژه این‌که من در میان بنی سعد بن بکر بالیده‌ام.

در این حدیث هم «بَیدَ» ذکر شده و هم «مَیدَ» که درباره معنایشان سه شرح داده‌اند: «سوی أنّی من قریش» و «إلّا أنّی من

قريش» و «غير أنّى من قريش» - . الإختصاص: نسخه خطى - .

**[ترجمه]

بيان

قال الجزرى فى شرح هـذا الحـديث المـدالكه المماطله يعنى مطله إياها بالمهر و الملفج بفتح الفاء الفقير يقال ألفج الرجل فهو ملفج على غير قياس يعنى يماطلها بمهرها إذا كان فقيرا و قال ميد و بيد لغتان بمعنى غير و قيل معناهما على أن.

أقول: فصاحته صلى الله عليه و آله لا يحتاج إلى البيان و ما نقل عنه من الخطب و جوامع الكلم لا يقدر على التكلم بواحده منها إنس و لا جان و هى فوق طاقه الإنسان و دون كلام الرحمن.

ص: ۱۵۸

۱- هنا سقط يعلم ممّا سبق.

۲- الاختصاص: مخطوط.

**[ترجمه]جزری در شرح این حدیث می گوید: «المدالکه» (تأخیر در پرداخت) یعنی «مماطله» (درنگ کردن در پرداخت)، سخن اعرابی یعنی درنگ کردن مرد در دادن مهریه زن. «مُلفَج» به فتح فاء یعنی فقیر، می گویند «ألفج الرجل فهو مُلفَج» بر خلاف قیاس، یعنی می‌تواند او زن را در دادن مهرش معطّل کند اگر فقیر باشد. «مَیدَ» و «بَیدَ» دو کلمه به معنای «غیر» هستند، همچنین گفته‌اند این دو یعنی «أن».

می گویم: فصاحت پیامبر صلّی الله علیه و آله نیازی به بیان ندارد و هیچ کس از انس و جن نمی‌تواند همانند خطبه‌ها و جوامع الکلامِ منقول از حضرت صلّی الله علیه و آله را بیاورد، سخنان ایشان فراتر از توان آدمی و فروتر از کلام خداوند رحمان است.

ص: ۱۵۸

**[ترجمه]

أبواب معجزاته صلی الله علیه و آله

باب ۱ إعجاز أم المعجزات القرآن الکریم و فیه بیان حقیقه الإعجاز و بعض النوادر

الآیات

البقره: «إِنَّ الَّذِینَ کَفَرُوا سَواءٌ عَلَیْهِمْ أَ أَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لا یُؤْمِنُونَ»(۶) (و قال تعالی): «وَ إِنْ کُنْتُمْ فِی رَیْبٍ مِمَّا نَزَّلْنا عَلی عَبْدِنا فَأْتُوا بِسُورَهٍ مِنْ مِثْلِهِ وَ ادْعُوا شُهَداءَکُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ کُنْتُمْ صادِقِینَ* فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَ لَنْ تَفْعَلُوا»(۲۳-۲۴)

(و قال سبحانه): «وَ ضُرِبَتْ عَلَیْهِمُ الذِّلَّهُ وَ الْمَسْکَنَهُ»(۶۱) (و قال تعالی): «وَ إِذا خَلا بَعْضُهُمْ إِلی بَعْضٍ قالُوا أَ تُحَدِّثُونَهُمْ بِما فَتَحَ اللَّهُ عَلَیْکُمْ»(۷۶) (و قال تعالی): «قُلْ إِنْ کانَتْ لَکُمُ الدَّارُ الْآخِرَهُ عِنْدَ اللَّهِ خالِصَهً مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ إِنْ کُنْتُمْ صادِقِینَ* وَ لَنْ یَتَمَنَّوْهُ أَبَداً بِما قَدَّمَتْ أَیْدِیهِمْ وَ اللَّهُ عَلِیمٌ بِالظَّالِمِینَ»(۹۴-۹۵)

(و قال تعالی): «عَلِمَ اللَّهُ أَنَّکُمْ کُنْتُمْ تَخْتانُونَ أَنْفُسَکُمْ فَتابَ عَلَیْکُمْ»(۱۸۷)

آل عمران: «قُلْ لِلَّذِینَ کَفَرُوا سَتُغْلَبُونَ وَ تُحْشَرُونَ إِلی جَهَنَّمَ وَ بِئْسَ الْمِهادُ»(۱۲) (و قال تعالی): «قُلِ اللَّهُمَّ مالِکَ الْمُلْکِ تُؤْتِی الْمُلْکَ مَنْ تَشاءُ -الآیه»(۲۶) (و قال تعالی): «وَ قالَتْ طائِفَهٌ مِنْ أَهْلِ الْکِتابِ آمِنُوا بِالَّذِی أُنْزِلَ عَلَی الَّذِینَ آمَنُوا وَجْهَ النَّهارِ وَ اکْفُرُوا آخِرَهُ لَعَلَّهُمْ یَرْجِعُونَ»(۷۲)

(و قال تعالی): «قُلْ فَأْتُوا بِالتَّوْراهِ فَاتْلُوها إِنْ کُنْتُمْ صادِقِینَ»(۹۳)

ص: ۱۵۹

(و قال سبحانه): «لَنْ يَضُرُّوكُمْ إِلَّا أَذىً وَ إِنْ يُقاتِلُوكُمْ يُوَلُّوكُمُ الْأَدْبارَ ثُمَّ لا يُنْصَرُونَ* ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ أَيْنَ ما ثُقِفُوا إِلَّا بِحَبْلٍ مِنَ اللَّهِ وَ حَبْلٍ مِنَ النَّاسِ وَ باؤُ بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ وَ ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الْمَسْكَنَةُ»(۱۱۱-۱۱۲)

(و قال تعالى): «وَ إِذا خَلَوْا عَضُّوا عَلَيْكُمُ الْأَنامِلَ مِنَ الْغَيْظِ»(۱۱۹) (إلى قوله تعالى): لا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئاً إِنَّ اللَّهَ بِما يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ»(۱۲۰)

(و قال تعالى): «وَ لَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ»(۱۵۲)

النساء: «وَ يَقُولُونَ طاعَةٌ فَإِذا بَرَزُوا مِنْ عِنْدِكَ بَيَّتَ طائِفَةٌ مِنْهُمْ غَيْرَ الَّذِي تَقُولُ وَ اللَّهُ يَكْتُبُ ما يُبَيِّتُونَ»(۸۱)

(و قال تعالى): «أَ فَلا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ وَ لَوْ كانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلافاً كَثِيراً»(۸۲) (و قال سبحانه): «سَتَجِدُونَ آخَرِينَ يُرِيدُونَ أَنْ يَأْمَنُوكُمْ وَ يَأْمَنُوا قَوْمَهُمْ كُلَّما رُدُّوا إِلَى الْفِتْنَةِ أُرْكِسُوا فِيها»(۹۱) (و قال عز و جل): «يَسْتَخْفُونَ مِنَ النَّاسِ وَ لا يَسْتَخْفُونَ مِنَ اللَّهِ وَ هُوَ مَعَهُمْ إِذْ يُبَيِّتُونَ ما لا يَرْضى مِنَ الْقَوْلِ وَ كانَ اللَّهُ بِما يَعْمَلُونَ مُحِيطاً»(۱۰۸)

المائده: «يا أَهْلَ الْكِتابِ قَدْ جاءَكُمْ رَسُولُنا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيراً مِمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتابِ وَ يَعْفُوا عَنْ كَثِيرٍ»(۱۵) (و قال تعالى): «فَعَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَ بِالْفَتْحِ أَوْ أَمْرٍ مِنْ عِنْدِهِ فَيُصْبِحُوا عَلى ما أَسَرُّوا فِي أَنْفُسِهِمْ نادِمِينَ»(۵۲) (و قال سبحانه): «فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَ يُحِبُّونَهُ -الآيه»(۵۴)

(و قال تعالى): «وَ إِذا جاؤُكُمْ قالُوا آمَنَّا وَ قَدْ دَخَلُوا بِالْكُفْرِ وَ هُمْ قَدْ خَرَجُوا بِهِ وَ اللَّهُ أَعْلَمُ بِما كانُوا يَكْتُمُونَ»(۶۱) (و قال تعالى): «وَ أَلْقَيْنا بَيْنَهُمُ الْعَداوَةَ وَ الْبَغْضاءَ إِلى يَوْمِ الْقِيامَةِ كُلَّما أَوْقَدُوا ناراً لِلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا اللَّهُ»(۶۴)

(و قال عز و جل): «وَ اللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ»(۶۷)

الأنعام وَ قالُوا لَوْ لا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ قُلْ إِنَّ اللَّهَ قادِرٌ عَلى أَنْ يُنَزِّلَ آيَةً وَ لكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لا يَعْلَمُونَ»(٣٧)

(و قال تعالى): «وَ هذا كِتابٌ أَنْزَلْناهُ مُبارَكٌ مُصَدِّقُ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ»(٩٢) (و قال سبحانه): «وَ مَنْ قالَ سَأُنْزِلُ مِثْلَ ما أَنْزَلَ اللَّهُ»(٩٣) (و قال سبحانه): «وَ لَوْ أَنَّنا نَزَّلْنا إِلَيْهِمُ الْمَلائِكَةَ وَ كَلَّمَهُمُ الْمَوْتى وَ حَشَرْنا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْ‌ءٍ قُبُلًا ما كانُوا لِيُؤْمِنُوا إِلَّا أَنْ يَشاءَ اللَّهُ»(١١١)

(و قال تعالى): «وَ الَّذِينَ آتَيْناهُمُ الْكِتابَ يَعْلَمُونَ أَنَّهُ مُنَزَّلٌ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ»(١١۴)

الأعراف: «سَأَصْرِفُ عَنْ آياتِيَ الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَ إِنْ يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ لا يُؤْمِنُوا بِها»(١۴۶)

(و قال تعالى): «وَ إِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكَ لَيَبْعَثَنَّ عَلَيْهِمْ إِلى يَوْمِ الْقِيامَةِ مَنْ يَسُومُهُمْ سُوءَ الْعَذابِ»(١۶٧)

الأنفال: «وَ إِذْ يَعِدُكُمُ اللَّهُ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ أَنَّها لَكُمْ»(٧) (و قال تعالى): «وَ إِذا تُتْلى عَلَيْهِمْ آياتُنا قالُوا قَدْ سَمِعْنا لَوْ نَشاءُ لَقُلْنا مِثْلَ هذا إِنْ هذا إِلَّا أَساطِيرُ الْأَوَّلِينَ»(٣١) (و قال سبحانه): «فَسَيُنْفِقُونَها ثُمَّ تَكُونُ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً ثُمَّ يُغْلَبُونَ»(٣۶)

براءه: «يُرِيدُونَ أَنْ يُطْفِؤُا نُورَ اللَّهِ بِأَفْواهِهِمْ وَ يَأْبَى اللَّهُ إِلَّا أَنْ يُتِمَّ نُورَهُ وَ لَوْ كَرِهَ الْكافِرُونَ* هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدى وَ دِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَ لَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ»(٣٢-٣٣) (و قال تعالى): «يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ ما قالُوا وَ لَقَدْ قالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ وَ كَفَرُوا بَعْدَ إِسْلامِهِمْ وَ هَمُّوا بِما لَمْ يَنالُوا»(٧۴) (و قال سبحانه): «فَقُلْ (١) لَنْ تَخْرُجُوا مَعِيَ أَبَداً وَ لَنْ تُقاتِلُوا مَعِيَ عَدُوًّا»(٨٣) (إلى قوله): «قُلْ لا تَعْتَذِرُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكُمْ قَدْ نَبَّأَنَا اللَّهُ مِنْ أَخْبارِكُمْ»(٩۴)

(و قال سبحانه): «وَ لَيَحْلِفُنَّ إِنْ أَرَدْنا إِلَّا الْحُسْنى وَ اللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكاذِبُونَ»(١٠٧)

١- هكذا في النسخ، و الصحيح: فقل.

(و قال تعالى): «وَ إِذا ما أُنْزِلَتْ سُورَةٌ نَظَرَ بَعْضُهُمْ إِلى بَعْضٍ هَلْ يَراكُمْ مِنْ أَحَدٍ ثُمَّ انْصَرَفُوا»(۱۲۷)

یونس: «وَ إِذا تُتْلى عَلَيْهِمْ آياتُنا بَيِّناتٍ قالَ الَّذِينَ لا يَرْجُونَ لِقاءَنَا ائْتِ بِقُرْآنٍ غَيْرِ هذا أَوْ بَدِّلْهُ قُلْ ما يَكُونُ لِى أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ تِلْقاءِ نَفْسِى إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا ما يُوحى إِلَيَّ إِنِّى أَخافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّى عَذابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ* قُلْ لَوْ شاءَ اللَّهُ ما تَلَوْتُهُ عَلَيْكُمْ وَ لا أَدْراكُمْ بِهِ فَقَدْ لَبِثْتُ فِيكُمْ عُمُراً مِنْ قَبْلِهِ أَ فَلا تَعْقِلُونَ»(۱۵-۱۶)

(و قال تعالى): «وَ ما كانَ هذَا الْقُرْآنُ أَنْ يُفْتَرى مِنْ دُونِ اللَّهِ وَ لكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِى بَيْنَ يَدَيْهِ وَ تَفْصِيلَ الْكِتابِ لا رَيْبَ فِيهِ مِنْ رَبِّ الْعالَمِينَ* أَمْ يَقُولُونَ افْتَراهُ قُلْ فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ وَ ادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صادِقِينَ»(۳۷-۳۸)

هود: «أَمْ يَقُولُونَ افْتَراهُ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوَرٍ مِثْلِهِ مُفْتَرَياتٍ وَ ادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صادِقِينَ* فَإِلَّمْ يَسْتَجِيبُوا لَكُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّما أُنْزِلَ بِعِلْمِ اللَّهِ وَ أَنْ لا إِلهَ إِلَّا هُوَ فَهَلْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ»(۱۳-۱۴)

(و قال تعالى): «تِلْكَ مِنْ أَنْباءِ الْغَيْبِ نُوحِيها إِلَيْكَ ما كُنْتَ تَعْلَمُها أَنْتَ وَ لا قَوْمُكَ مِنْ قَبْلِ هذا فَاصْبِرْ إِنَّ الْعاقِبَةَ لِلْمُتَّقِينَ»(۴۹)

الرعد: «وَ يَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ لا أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ إِنَّما أَنْتَ مُنْذِرٌ وَ لِكُلِّ قَوْمٍ هادٍ»(۷)

الحجر: «وَ لَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنْكُمْ وَ لَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَأْخِرِينَ»(۲۴)

النحل: «وَ إِذا قِيلَ لَهُمْ ما ذا أَنْزَلَ رَبُّكُمْ قالُوا أَساطِيرُ الْأَوَّلِينَ»(۲۴)

(و قال تعالى): «وَ إِذا بَدَّلْنا آيَةً مَكانَ آيَةٍ وَ اللَّهُ أَعْلَمُ بِما يُنَزِّلُ قالُوا إِنَّما أَنْتَ مُفْتَرٍ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لا يَعْلَمُونَ* قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ لِيُثَبِّتَ الَّذِينَ آمَنُوا وَ هُدىً وَ بُشْرى لِلْمُسْلِمِينَ* وَ لَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّهُمْ يَقُولُونَ إِنَّما يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ لِسانُ الَّذِى يُلْحِدُونَ إِلَيْهِ أَعْجَمِيٌّ وَ هذا لِسانٌ عَرَبِيٌّ مُبِينٌ»(۱۰۱-۱۰۳)

أسرى: «وَ ما مَنَعَنا أَنْ نُرْسِلَ بِالْآياتِ إِلَّا أَنْ كَذَّبَ بِهَا الْأَوَّلُونَ»(۵۹) (و قال سبحانه): «قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَ الْجِنُّ عَلى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هذَا الْقُرْآنِ لا

يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَ لَوْ كانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيراً»(۸۸)

الكهف: «وَ لَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِوَجاً* قَيِّماً»(۱-۲)

الأنبياء: «وَ أَسَرُّوا النَّجْوَى الَّذِينَ ظَلَمُوا هَلْ هذا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ أَ فَتَأْتُونَ السِّحْرَ وَ أَنْتُمْ تُبْصِرُونَ* قالَ رَبِّی يَعْلَمُ الْقَوْلَ فِی السَّماءِ وَ الْأَرْضِ وَ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ*بَلْ قالُوا أَضْغاثُ أَحْلامٍ بَلِ افْتَراهُ بَلْ هُوَ شاعِرٌ فَلْيَأْتِنا بِآيَةٍ كَما أُرْسِلَ الْأَوَّلُونَ* ما آمَنَتْ قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكْناها أَ فَهُمْ يُؤْمِنُونَ»(۲-۶)

الفرقان: «وَ قالَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَذا إِلَّا إِفْكٌ افْتَراهُ وَ أَعانَهُ عَلَيْهِ قَوْمٌ آخَرُونَ فَقَدْ جاؤُ ظُلْماً وَ زُوراً* وَ قالُوا أَساطِيرُ الْأَوَّلِينَ اكْتَتَبَها فَهِیَ تُمْلی عَلَيْهِ بُكْرَةً وَ أَصِيلًا* قُلْ أَنْزَلَهُ الَّذِی يَعْلَمُ السِّرَّ فِی السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ إِنَّهُ كانَ غَفُوراً رَحِيماً»(۴-۶)

(و قال تعالی): «وَ قالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ لا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً واحِدَةً كَذلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤادَكَ وَ رَتَّلْناهُ تَرْتِيلًا»(۳۲)

الشعراء: «وَ إِنَّهُ لَتَنْزِيلُ رَبِّ الْعالَمِينَ* نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ* عَلی قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنْذِرِينَ* بِلِسانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ* وَ إِنَّهُ لَفِی زُبُرِ الْأَوَّلِينَ* أَ وَ لَمْ يَكُنْ لَهُمْ آيَةً أَنْ يَعْلَمَهُ عُلَماءُ بَنِی إِسْرائِيلَ* وَ لَوْ نَزَّلْناهُ عَلی بَعْضِ الْأَعْجَمِينَ* فَقَرَأَهُ عَلَيْهِمْ ما كانُوا بِهِ مُؤْمِنِينَ* كَذلِكَ سَلَكْناهُ فِی قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ* لا يُؤْمِنُونَ بِهِ حَتَّی يَرَوُا الْعَذابَ الْأَلِيمَ»(۱۹۲-۲۰۱)

النمل: «قُلْ عَسی أَنْ يَكُونَ رَدِفَ لَكُمْ بَعْضُ الَّذِی تَسْتَعْجِلُونَ»(۷۲)

(و قال تعالی): «إِنَّ هذَا الْقُرْآنَ يَقُصُّ عَلی بَنِی إِسْرائِيلَ أَكْثَرَ الَّذِی هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ»(۷۶)

القصص: «إِنَّ الَّذِی فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لَرادُّكَ إِلی مَعادٍ»(۸۵)

العنكبوت: «وَ ما كُنْتَ تَتْلُوا مِنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتابٍ وَ لا تَخُطُّهُ بِيَمِينِكَ إِذاً لَارْتابَ الْمُبْطِلُونَ»(۴۸)

الروم: الم* غُلِبَتِ الرُّومُ* فِی أَدْنَی الْأَرْضِ وَ هُمْ مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ* فِی بِضْعِ سِنِينَ لِلَّهِ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَ مِنْ بَعْدُ وَ يَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ* بِنَصْرِ اللَّهِ يَنْصُرُ مَنْ

يَشاءُ وَ هُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ* وَعْدَ اللَّهِ لا يُخْلِفُ اللَّهُ وَعْدَهُ وَ لكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لا يَعْلَمُونَ»(۱-۵)

سبأ: «وَ يَرَى الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ الَّذِى أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ هُوَ الْحَقَّ»(۶)

الزمر: «اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتاباً مُتَشابِهاً مَثانِيَ تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ»(۲۳) (و قال تعالى): «قُرْآناً عَرَبِيًّا غَيْرَ ذِى عِوَجٍ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ»(۲۸)

السجده: «وَ إِنَّهُ لَكِتابٌ عَزِيزٌ* لا يَأْتِيهِ الْباطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَ لا مِنْ خَلْفِهِ»(۴۱-۴۲) (إلى قوله تعالى): «وَ لَوْ جَعَلْناهُ قُرْآناً أَعْجَمِيًّا لَقالُوا لَوْ لا فُصِّلَتْ آياتُهُ ءَ أَعْجَمِيٌّ وَ عَرَبِيٌّ»(۴۴)

الدخان: «فَارْتَقِبْ يَوْمَ تَأْتِى السَّماءُ بِدُخانٍ مُبِينٍ* يَغْشَى النَّاسَ هذا عَذابٌ أَلِيمٌ *رَبَّنَا اكْشِفْ عَنَّا الْعَذابَ إِنَّا مُؤْمِنُونَ* أَنَّى لَهُمُ الذِّكْرى وَ قَدْ جاءَهُمْ رَسُولٌ مُبِينٌ* ثُمَّ تَوَلَّوْا عَنْهُ وَ قالُوا مُعَلَّمٌ مَجْنُونٌ* إِنَّا كاشِفُوا الْعَذابِ قَلِيلًا إِنَّكُمْ عائِدُونَ* يَوْمَ نَبْطِشُ الْبَطْشَةَ الْكُبْرى إِنَّا مُنْتَقِمُونَ»(۱۰-۱۶)

الفتح: «سَيَقُولُ لَكَ الْمُخَلَّفُونَ مِنَ الْأَعْرابِ شَغَلَتْنا أَمْوالُنا وَ أَهْلُونا فَاسْتَغْفِرْ لَنا يَقُولُونَ بِأَلْسِنَتِهِمْ ما لَيْسَ فِى قُلُوبِهِمْ (إلى قوله تعالى): سَيَقُولُ الْمُخَلَّفُونَ إِذَا انْطَلَقْتُمْ إِلى مَغانِمَ لِتَأْخُذُوها ذَرُونا نَتَّبِعْكُمْ يُرِيدُونَ أَنْ يُبَدِّلُوا كَلامَ اللَّهِ قُلْ لَنْ تَتَّبِعُونا كَذلِكُمْ قالَ اللَّهُ مِنْ قَبْلُ فَسَيَقُولُونَ بَلْ تَحْسُدُونَنا بَلْ كانُوا لا يَفْقَهُونَ إِلَّا قَلِيلًا»(۱۵)

(و قال تعالى): «وَ أُخْرى لَمْ تَقْدِرُوا عَلَيْها قَدْ أَحاطَ اللَّهُ بِها وَ كانَ اللَّهُ عَلى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيراً»(۲۱)

(و قال تعالى): «لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّؤْيا بِالْحَقِّ لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرامَ إِنْ شاءَ اللَّهُ آمِنِينَ مُحَلِّقِينَ رُؤُسَكُمْ وَ مُقَصِّرِينَ لا تَخافُونَ»(۲۷)

الطور: «أَمْ يَقُولُونَ تَقَوَّلَهُ بَلْ لا يُؤْمِنُونَ*فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِثْلِهِ إِنْ كانُوا صادِقِينَ»(۳۳-۳۴)

(و قال تعالى): «وَ إِنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا عَذاباً دُونَ ذلِكَ وَ لكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لا يَعْلَمُونَ»(۴۷)

القمر: «سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَ يُوَلُّونَ الدُّبُرَ»(۴۵)

الصف: «يُرِيدُونَ لِيُطْفِؤُا نُورَ اللَّهِ بِأَفْواهِهِمْ وَ اللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَ لَوْ كَرِهَ الْكافِرُونَ* هُوَ الَّذِی أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدی وَ دِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَی الدِّينِ كُلِّهِ وَ لَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ»(۸-۹)

الجمعه: «وَ لا يَتَمَنَّوْنَهُ أَبَداً بِما قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ وَ اللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ»(۷)

الحاقه: «إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ* وَ ما هُوَ بِقَوْلِ شاعِرٍ قَلِيلًا ما تُؤْمِنُونَ* وَ لا بِقَوْلِ كاهِنٍ قَلِيلًا ما تَذَكَّرُونَ»(۴۰-۴۲)

المرسلات: «فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ»(۵۰)

الكوثر: «إِنَّا أَعْطَيْناكَ الْكَوْثَرَ (إلی قوله): إِنَّ شانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ»(۱-۳)

تبت: «سَيَصْلی ناراً ذاتَ لَهَبٍ»(۳)

lt;meta info="- إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَواءٌ عَلَيْهِمْ أَ أَنْذَرْتَهُمْ امّ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لا يُؤْمِنُونَ -. بقره / ۶ - {در حقيقت كسانی كه كفر ورزيدند چه بيمشان دهی چه بيمشان ندهی بر ايشان يكسان است [آنها] نخواهند گرويد.}

- وَ إِنْ كُنْتُمْ فِی رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنا عَلی عَبْدِنا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ وَ ادْعُوا شُهَداءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صادِقِينَ * فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَ لَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُواْ النَّارَ الَّتِی وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكافِرِينَ -. بقره / ۲۳- ۲۴ - {و اگر در آنچه بر بنده خود نازل كرده ايم شک داريد پس اگر راست می گوييد سوره ای مانند آن بياوريد و گواهان خود را غير خدا فرا خوانيد. پس اگر نكرديد و هرگز نمی توانيد كرد از آن آتشی كه سوختش مردمان و سنگها هستند و برای كافران آماده شده بپرهيزيد.}

- وَ ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَ الْمَسْكَنَةُ -. بقره / ۶۱ - {و [داغ] خواری و ناداری بر [پيشانی] آنان زده شد.}

- وَ إِذا خَلا بَعْضُهُمْ إِلی بَعْضٍ قالُوا أَ تُحَدِّثُونَهُمْ بِما فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ لِيُحَآجُّوكُم بِهِ عِنـدَ رَبِّكُمْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ -. بقره / ۷۶ - {و [همين يهوديان] چون با كسانی كه ايمان آورده اند برخورد كنند می گويند ما ايمان آورده ايم و وقتی با همديگر خلوت می كنند می گويند چرا از آنچه خداوند بر شما گشوده است برای آنان حكايت می كنيد تا آنان به [استناد] آن پيش پروردگارتان بر ضد شما استدلال كنند آيا فكر نمی كنيد}

- قُلْ إِنْ كانَتْ لَكُمُ الدَّارُ الْآخِرَةُ عِنْدَ اللَّهِ خالِصَةً مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صادِقِينَ * وَ لَنْ يَتَمَنَّوْهُ أَبَداً بِما قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ وَ اللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ -. بقره / ۹۴- ۹۵ -

{بگو اگر در نزد خدا سرای بازپسين يكسر به شما اختصاص دارد نه ديگر مردم پس اگر راست می گوييد آرزوی مرگ كنيد. ولی به سبب كارهايی كه از پيش كرده اند هرگز آن را آرزو نخواهند كرد و خدا به [حال] ستمگران داناست.}

- عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتانُونَ أَنْفُسَكُمْ فَتابَ عَلَيْكُمْ -. بقره / ۱۸۷ - {خدا

می دانست كه شما با خودتان ناراستی می كرديد پس توبه شما را پذيرفت.}

- قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَتُغْلَبُونَ وَ تُحْشَرُونَ إِلى جَهَنَّمَ وَ بِئْسَ الْمِهادُ - . آل عمران / ١٢ -

{به کسانی که کفر ورزیدند بگو به زودی مغلوب خواهید شد و [سپس در روز رستاخیز] در دوزخ محشور می شوید و چه بد بستری است.}

- قُلِ اللَّهُمَّ مالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشاءُ وَتَنزِعُ الْمُلْكَ مِمَّن تَشَاء وَتُعِزُّ مَن تَشَاء وَتُذِلُّ مَن تَشَاء بِيَدِكَ الْخَيْرُ إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ - . آل عمران / ٢٦ - {بگو بار خدايا تويى كه فرمانفرمايى هر آن كس را كه خواهى فرمانروايى بخشى و از هر كه خواهى فرمانروايى را باز ستانى و هر كه را خواهى عزت بخشى و هر كه را خواهى خوار گردانى همه خوبيها به دست توست و تو بر هر چيز توانايى.}

- وَ قالَتْ طائِفَةٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتابِ آمِنُوا بِالَّذِي أُنْزِلَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَجْهَ النَّهارِ وَ اكْفُرُوا آخِرَهُ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ - . آل عمران / ٧٢ - {و

جماعتی از اهل کتاب گفتند در آغاز روز به آنچه بر مؤمنان نازل شد ایمان بیاورید و در پایان [روز] انکار کنید شاید آنان [از اسلام] برگردند.}

- كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حِـلاًّ لِّبَنِي إِسْرَائِيلَ إِلاَّ مَا حَرَّمَ إِسْرَائِيلُ عَلَى نَفْسِهِ مِن قَبْلِ أَن تُنَزَّلَ التَّوْرَاةُ قُلْ قُلْ فَأْتُوا بِالتَّوْراةِ فَاتْلُوها إِنْ كُنْتُمْ صادِقِينَ - . آل عمران / ٩٣ -

ص: ١٥٩

{همه خوراکیها بر فرزندان اسرائیل حلال بود جز آنچه پیش از نزول تورات اسرائیل [=یعقوب] بر خویشتن حرام ساخته بود بگو اگر [جز این است و] راست می گویید تورات را بیاورید و آن را بخوانید.}

- لَنْ يَضُرُّوكُمْ إِلَّا أَذىً وَ إِنْ يُقاتِلُوكُمْ يُوَلُّوكُمُ الْأَدْبارَ ثُمَّ لا يُنْصَرُونَ ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ * أَيْنَ ما ثُقِفُوا إِلَّا بِحَبْلٍ مِنَ اللَّهِ وَ حَبْلٍ مِنَ النَّاسِ وَ باؤُ بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ وَ ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الْمَسْكَنَةُ - . آل عمران / ١١١- ١١٢ -

{جز آزاری [اندک] هرگز به شما زیانی نخواهند رسانید و اگر با شما بجنگند به شما پشت نمایند سپس یاری نیابند. هر کجا یافته شوند به خواری دچار شده اند مگر آنکه به پناه امان خدا و زینهار مردم [روند] و به خشمی از خدا گرفتار آمدند و [مهر] بینوایی بر آنان زده شد.}

- هَاأَنتُمْ أُوْلاءِ تُحِبُّونَهُمْ وَلاَ يُحِبُّونَكُمْ وَتُؤْمِنُونَ بِالْكِتَابِ كُلِّهِ وَإِذَا لَقُوكُمْ قَالُواْ آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْاْ عَضُّواْ عَلَيْكُمُ الأَنَامِلَ مِنَ الْغَيْظِ قُلْ مُوتُواْ بِغَيْظِكُمْ إِنَّ اللّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ * إِن تَمْسَسْكُمْ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ وَإِن تُصِبْكُمْ سَيِّئَةٌ يَفْرَحُواْ بِهَا وَإِن تَصْبِرُواْ وَتَتَّقُواْ لاَ يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا إِنَّ اللّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ - . آل عمران / ١١٩- ١٢٠ -

{هان شما کسانی هستید که آنان را دوست دارید و [حال آنکه] آنان شما را دوست ندارند و شما به همه کتابها[ی خدا]

ایمـان داریـد و چون بـا شـما برخورد کننـد می گوینـد ایمان آوردیم و چون [با هم] خلوت کننـد از شـدت خشم بر شـما سـر انگشـتان خود را می گزند بگو به خشم خود بمیرید که خداوند به راز درون سـینه ها داناست. اگر به شما خوشی رسد آنان را بـدحال می کنـد و اگر به شـما گزنـدی رسد بدان شاد می شوند و اگر صبر کنید و پرهیزگاری نمایید نیرنگشان هیچ زیانی به شما نمی رساند یقینا خداوند به آنچه می کنند احاطه دارد.}

- وَ لَقَدْ صَدَقَکُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ - . آل عمران / ۱۵۲ - {و [در نبرد احد] قطعا خدا وعده خود را با شما راست گردانید.}

- وَ یَقُولُونَ طاعَهٌ فَإِذا بَرَزُوا مِنْ عِنْدِکَ بَیَّتَ طائِفَهٌ مِنْهُمْ غَیْرَ الَّذِی تَقُولُ وَ اللَّهُ یَکْتُبُ ما یُبَیِّتُونَ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَتَوَکَّلْ عَلَی اللّهِ وَکَفَی بِاللّهِ وَکِیلاً * أَ فَلا یَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ وَ لَوْ کانَ مِنْ عِنْدِ غَیْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِیهِ اخْتِلافاً کَثِیراً - . نساء / ۸۱- ۸۲ -

{و می گوینـد فرمانبرداریم ولی چون از نزد تو بیرون می رونـد جمعی از آنان شـبانه جز آنچه تو می گویی تـدبیر می کننـد و خدا آنچه را که شبانه در سر می پرورند می نگارد پس از ایشان روی برتاب و بر خدا توکل کن و خدا بس کارساز است. آیا در [معانی] قرآن نمی اندیشند اگر از جانب غیر خدا بود قطعا در آن اختلاف بسیاری می یافتند.}

- سَتَجِدُونَ آخَرِینَ یُرِیدُونَ أَنْ یَأْمَنُوکُمْ وَ یَأْمَنُوا قَوْمَهُمْ کُلَّما رُدُّوا إِلَی الْفِتْنَهِ أُرْکِسُوا فِیها - . نساء / ۹۱ - {به زودی گروهی دیگر را خواهیـد یافت که می خواهنـد از شـما آسوده خاطر و از قوم خود [نیز] ایمن باشـند هر بار که به فتنه بازگردانده شوند سر در آن فرو می برند.}

- یَسْتَخْفُونَ مِنَ النَّاسِ وَ لا یَسْتَخْفُونَ مِنَ اللَّهِ وَ هُوَ مَعَهُمْ إِذْ یُبَیِّتُونَ ما لا یَرْضی مِنَ الْقَوْلِ وَ کانَ اللَّهُ بِما یَعْمَلُونَ مُحِیطاً - . نساء / ۱۰۸ -

{[کارهای ناروای خود را] از مردم پنهان می دارنـد و[لی نمی توانند] از خدا پنهان دارند و چون شـبانگاه به چاره اندیشـی می پردازند و سخنانی می گویند که وی [بدان] خشنود نیست او با آنان است و خدا به آنچه انجام می دهند همواره احاطه دارد.}

- یا أَهْلَ الْکِتابِ قَدْ جاءَکُمْ رَسُولُنا یُبَیِّنُ لَکُمْ کَثِیراً مِمَّا کُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْکِتابِ وَ یَعْفُوا عَنْ کَثِیرٍ قَدْ جاءکُم مِّنَ اللّهِ نُورٌ وَکِتَابٌ مُّبِینٌ - . مائده / ۱۵ -

{ای اهـل کتاب پیامبر ما به سوی شـما آمـده است که بسـیاری از چیزهایی از کتاب [آسـمانی خود] را که پوشـیده می داشتید برای شـما بیان می کند و از بسیاری [خطاهای شما] درمی گذرد قطعا برای شما از جانب خدا روشنایی و کتابی روشنگر آمده است.}

- فَعَسَی اللَّهُ أَنْ یَأْتِیَ بِالْفَتْحِ أَوْ أَمْرٍ مِنْ عِنْدِهِ فَیُصْبِحُوا عَلی ما أَسَرُّوا فِی أَنْفُسِهِمْ نادِمِینَ - . مائده / ۵۲ - {امید

است خـدا از جـانب خـود فتـح [منظـور] یـا امر دیگری را پیش آورد تـا [در نـتیجه آنـان] از آنچه در دل خود نهفته داشـته اند پشیمان گردند.}

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ مَن يَرْتَدَّ مِنكُمْ عَن دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللّهِ وَلاَ يَخَافُونَ لَوْمَةَ لآئِمٍ ذَلِكَ فَضْلُ اللّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَاء وَاللّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ - . مائده / ۵۴ -

{ای کسانی که ایمان آورده اید هر کس از شما از دین خود برگردد به زودی خدا گروهی [دیگر] را می آورد که آنان را دوست می دارد و آنان [نیز] او را دوست دارند [اینان] با مؤمنان فروتن [و] بر کافران سرفرازند در راه خدا جهاد می کنند و از سرزنش هیچ ملامتگری نمی ترسند این فضل خداست آن را به هر که بخواهد می دهد و خدا گشایشگر داناست}

- وَ إِذا جاؤُكُمْ قالُوا آمَنَّا وَ قَدْ دَخَلُوا بِالْكُفْرِ وَ هُمْ قَدْ خَرَجُوا بِهِ وَ اللَّهُ أَعْلَمُ بِما كانُوا يَكْتُمُونَ - . مائده / ۶۱ - {و چون نزد شما می آیند می گویند ایمان آوردیم در حالی که با کفر وارد شده و قطعا با همان [کفر] بیرون رفته اند و خدا به آنچه پنهان می داشتند داناتر است.}

- وَ أَلْقَيْنا بَيْنَهُمُ الْعَداوَةَ وَ الْبَغْضاءَ إِلى يَوْمِ الْقِيامَةِ كُلَّما أَوْقَدُوا ناراً لِلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا اللَّهُ - . مائده / ۶۴ - {و تا روز قیامت میانشان دشمنی و کینه افکندیم هر بار که آتشی برای پیکار برافروختند خدا آن را خاموش ساخت.}

- وَ اللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ - . مائده / ۶۷ -

ص: ۱۶۰

{و خدا تو را از [گزند] مردم نگاه می دارد.}

- وَ قالُوا لَوْ لا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ قُلْ إِنَّ اللَّهَ قادِرٌ عَلى أَنْ يُنَزِّلَ آيَةً وَ لكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لا يَعْلَمُونَ - . انعام / ۳۷ - {و

گفتند چرا معجزه ای از جانب پروردگارش بر او نازل نشده است بگو بی تردید خدا قادر است که پدیده ای شگرف فرو فرستد لیکن بیشتر آنان نمی دانند.}

- وَ هذا كِتابٌ أَنْزَلْناهُ مُبارَكٌ مُصَدِّقُ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ - . انعام / ۹۲ - {و

این خجسته کتابی است که ما آن را فرو فرستادیم [و] کتابهایی را که پیش از آن آمده تصدیق می کند.}

- وَ مَنْ قالَ سَأُنْزِلُ مِثْلَ ما أَنْزَلَ اللَّهُ - . انعام / ۹۳ - {و آن کس که می گوید به زودی نظیر آنچه را خدا نازل کرده است نازل می کنم.}

- وَ لَوْ أَنَّنا نَزَّلْنا إِلَيْهِمُ الْمَلائِكَةَ وَ كَلَّمَهُمُ الْمَوْتى وَ حَشَرْنا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ قُبُلًا ما كانُوا لِيُؤْمِنُوا إِلَّا أَنْ يَشاءَ اللَّهُ - . انعام / ۱۱۱ -

{و اگر ما فرشتگان را به سوی آنان می فرستادیم و اگر مردگان با آنان به سخن می آمدند و هر چیزی را دسته دسته در برابر آنان گرد می آوردیم باز هم ایمان نمی آوردند جز اینکه خدا بخواهد.}

- وَ الَّذِینَ آتَیْناهُمُ الْکِتابَ یَعْلَمُونَ أَنَّهُ مُنَزَّلٌ مِنْ رَبِّکَ بِالْحَقِ - . انعام / ۱۱۴ -

{و کسانی که کتاب [آسمانی] بدیشان داده ایم می دانند که آن از جانب پروردگارت به حق فرو فرستاده شده است.}

- سَأَصْرِفُ عَنْ آیاتِیَ الَّذِینَ یَتَکَبَّرُونَ فِی الْأَرْضِ بِغَیْرِ الْحَقِّ وَ إِنْ یَرَوْا کُلَّ آیَهٍ لا یُؤْمِنُوا بِها - . اعراف / ۱۴۶ - {به زودی کسانی را که در زمین بناحق تکبر می ورزند از آیاتم رویگردان سازم [به طوری که] اگر هر نشانه ای را [از قدرت من] بنگرند بدان ایمان نیاورند.}

- وَ إِذْ تَأَذَّنَ رَبُّکَ لَیَبْعَثَنَّ عَلَیْهِمْ إِلی یَوْمِ الْقِیامَهِ مَنْ یَسُومُهُمْ سُوءَ الْعَذابِ - . اعراف / ۱۶۷ -

{و [یاد کن] هنگامی را که پروردگارت اعلام داشت که تا روز قیامت بر آنان [= یهودیان] کسانی را خواهد گماشت که بدیشان عذاب سخت بچشانند.}

- وَ إِذْ یَعِدُکُمُ اللَّهُ إِحْدَی الطَّائِفَتَیْنِ أَنَّها لَکُمْ - . انفال / ۷ - {و

[به یاد آورید] هنگامی را که خدا یکی از دو دسته [کاروان تجارتی قریش یا سپاه ابوسفیان] را به شما وعده داد که از آن شما باشد.}

- وَ إِذا تُتْلی عَلَیْهِمْ آیاتُنا قالُوا قَدْ سَمِعْنا لَوْ نَشاءُ لَقُلْنا مِثْلَ هذا إِنْ هذا إِلَّا أَساطِیرُ الْأَوَّلِینَ - . انفال / ۳۱ -

{و چون آیات ما بر آنان خوانده شود می گویند به خوبی شنیدیم اگر می خواستیم قطعا ما نیز همانند این را می گفتیم این جز افسانه های پیشینیان نیست.}

- فَسَیُنْفِقُونَها ثُمَّ تَکُونُ عَلَیْهِمْ حَسْرَهً ثُمَّ یُغْلَبُونَ - . انفال / ۳۶ -

{پس به زودی [همه] آن را خرج می کنند و آنگاه حسرتی بر آنان خواهد گشت سپس مغلوب می شوند.}

- یُرِیدُونَ أَنْ یُطْفِؤُا نُورَ اللَّهِ بِأَفْواهِهِمْ وَ یَأْبَی اللَّهُ إِلَّا أَنْ یُتِمَّ نُورَهُ وَ لَوْ کَرِهَ الْکافِرُونَ * هُوَ الَّذِی أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدی وَ دِینِ الْحَقِّ لِیُظْهِرَهُ عَلَی الدِّینِ کُلِّهِ وَ لَوْ کَرِهَ الْمُشْرِکُونَ - . توبه / ۳۲- ۳۳ -

{می خواهند نور خدا را با سخنان خویش خاموش کنند ولی خداوند نمی گذارد تا نور خود را کامل کند هر چند کافران را خوش نیاید. او کسی است که پیامبرش را با هدایت و دین درست فرستاد تا آن را بر هر چه دین است پیروز گرداند هر چند مشرکان خوش نداشته باشند}

- یَحْلِفُونَ بِاللَّهِ ما قالُوا وَ لَقَدْ قالُوا کَلِمَهَ الْکُفْرِ وَ کَفَرُوا بَعْدَ إِسْلامِهِمْ وَ هَمُّوا بِما لَمْ یَنالُوا - . توبه / ۷۴ - {به خدا سوگند می خورند که [سخن ناروا] نگفته اند در حالی که قطعا سخن کفر گفته و پس از اسلام آوردنشان کفر ورزیده اند و بر آنچه موفق به انجام آن نشدند همت گماشتند.}

- فَإِن رَّجَعَكَ اللّهُ إِلَى طَآئِفَةٍ مِّنْهُمْ فَاسْتَأْذَنُوكَ لِلْخُرُوجِ فَقُل لَّن تَخْرُجُواْ مَعِيَ أَبَداً وَلَن تُقَاتِلُواْ مَعِيَ عَدُوّاً إِنَّكُمْ رَضِيتُم بِالْقُعُودِ أَوَّلَ مَرَّةٍ فَاقْعُدُواْ مَعَ الْخَالِفِينَ * وَلاَ تُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِّنْهُم مَّاتَ أَبَداً وَلاَ تَقُمْ عَلَىَ قَبْرِهِ إِنَّهُمْ كَفَرُواْ بِاللّهِ وَرَسُولِهِ وَمَاتُواْ وَهُمْ فَاسِقُونَ * وَلاَ تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ وَأَوْلاَدُهُمْ إِنَّمَا يُرِيدُ اللّهُ أَن يُعَذِّبَهُم بِهَا فِي الدُّنْيَا وَتَزْهَقَ أَنفُسُهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ * وَإِذَا أُنزِلَتْ سُورَةٌ أَنْ آمِنُواْ بِاللّهِ وَجَاهِدُواْ مَعَ رَسُولِهِ اسْتَأْذَنَكَ أُوْلُواْ الطَّوْلِ مِنْهُمْ وَقَالُواْ ذَرْنَا نَكُن مَّعَ الْقَاعِدِينَ * رَضُواْ بِأَن يَكُونُواْ مَعَ الْخَوَالِفِ وَطُبِعَ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لاَ يَفْقَهُونَ * لَـكِنِ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُواْ مَعَهُ جَاهَدُواْ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ وَأُوْلَـئِكَ لَهُمُ الْخَيْرَاتُ وَأُوْلَـئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ * أَعَدَّ اللّهُ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ * وَجَاء الْمُعَذِّرُونَ مِنَ الأَعْرَابِ لِيُؤْذَنَ لَهُمْ وَقَعَدَ الَّذِينَ كَذَبُواْ اللّهَ وَرَسُولَهُ سَيُصِيبُ الَّذِينَ كَفَرُواْ مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ * لَّيْسَ عَلَى الضُّعَفَاء وَلاَ عَلَى الْمَرْضَى وَلاَ عَلَى الَّذِينَ لاَ يَجِدُونَ مَا يُنفِقُونَ حَرَجٌ إِذَا نَصَحُواْ لِلّهِ وَرَسُولِهِ مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِن سَبِيلٍ وَاللّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ * وَلاَ عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لاَ أَجِدُ مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّواْ وَّأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ حَزَناً أَلاَّ يَجِدُواْ مَا يُنفِقُونَ * إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ وَهُمْ أَغْنِيَاء رَضُواْ بِأَن يَكُونُواْ مَعَ الْخَوَالِفِ وَطَبَعَ اللّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لاَ يَعْلَمُونَ * يَعْتَذِرُونَ إِلَيْكُمْ إِذَا رَجَعْتُمْ إِلَيْهِمْ قُل لاَّ تَعْتَذِرُواْ لَن نُّؤْمِنَ لَكُمْ قَدْ نَبَّأَنَا اللّهُ مِنْ أَخْبَارِكُمْ وَسَيَرَى اللّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ ثُمَّ تُرَدُّونَ إِلَى عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ - . توبه / ۸۳- ۹۴ -

{و اگر خدا تو را به سوی طایفه ای از آنان بازگرداند و آنان برای بیرون آمدن [به جنگ دیگری] از تو اجازه خواستند بگو شما هرگز با من خارج نخواهید شد و هرگز همراه من با هیچ دشمنی نبرد نخواهید کرد زیرا شما نخستین بار به نشستن تن دردادید پس [اکنون هم] با خانه نشینان بنشینید. و هرگز بر هیچ مرده ای از آنان نماز مگزار و بر سر قبرش نایست چرا که آنان به خدا و پیامبر او کافر شدند و در حال فسق مردند. و اموال و فرزندان آنان تو را به شگفت نیندازد جز این نیست که خدا می خواهد ایشان را در دنیا به وسیله آن عذاب کند و جانشان در حال کفر بیرون رود. و چون سوره ای نازل شود که به خدا ایمان آورید و همراه پیامبرش جهاد کنید ثروتمندانشان از تو عذر و اجازه خواهند و گویند بگذار که ما با خانه نشینان باشیم. راضی شدند که با خانه نشینان باشند و بر دلهایشان مهر زده شده است در نتیجه قدرت درک ندارند. ولی پیامبر و کسانی که با او ایمان آورده اند با مال و جانشان به جهاد برخاسته اند و ایناننند که همه خوبیها برای آنان است اینان همان رستگارانند. خدا برای آنان باغهایی آماده کرده است که از زیر [درختان] آن نهرها روان است و در آن جاودانه اند این همان رستگاری بزرگ است. و عذرخواهان بادیه نشین [نزد تو] آمدند تا به آنان اجازه [ترک جهاد] داده شود و کسانی که به خدا و فرستاده او دروغ گفتند نیز در خانه نشستند به زودی کسانی از آنان را که کفر ورزیدند عذابی دردناک خواهد رسید. بر ناتوانان و بر بیماران و بر کسانی که چیزی نمی یابند [تا در راه جهاد]خرج کنند در صورتی که برای خدا و پیامبرش خیرخواهی نمایند هیچ گناهی نیست [و نیز] بر نیکوکاران ایرادی نیست و خدا آمرزنده مهربان است. و [نیز] گناهی نیست بر کسانی که چون پیش تو آمدند تا سوارشان کنی [و] گفتی چیزی پیدا نمی کنم تا بر آن سوارتان کنم برگشتند و در اثر اندوه از چشمانشان اشک فرو می ریخت که [چرا] چیزی نمی یابند تا [در راه جهاد] خرج کنند. ایراد فقط بر کسانی است که با اینکه توانگرند از تو اجازه [ترک جهاد] می خواهند [و به این] راضی شده اند که با خانه نشینان باشند و خدا بر دلهایشان مهر نهاد در نتیجه آنان نمی فهمند. هنگامی که به سوی آنان بازگردید برای شما عذر می آورند بگو عذر نیاورید هرگز شما را باور نخواهیم داشت خدا ما را از خبرهای شما آگاه گردانیده و به زودی خدا و رسولش عمل شما را خواهند دید آنگاه به سوی دانای نهان و آشکار بازگردانیده می شوید و از آنچه انجام می دادید به شما خبر می دهد.}

- وَ لَيَحْلِفُنَّ إِنْ أَرَدْنا إِلَّا الْحُسْنى وَ اللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكاذِبُونَ - . توبه / ۱۰۷ -

ص: ۱۶۱

{و سخت سوگند یاد می کنند که جز نیکی قصدی نداشتیم و[لی] خدا گواهی می دهد که آنان قطعا دروغگو هستند.}

- وَ إِذا ما أُنْزِلَتْ سُورَةٌ نَظَرَ بَعْضُهُمْ إِلى بَعْضٍ هَلْ يَراكُمْ مِنْ أَحَدٍ ثُمَّ انْصَرَفُوا صَرَفَ اللَّهُ قُلُوبَهُم بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لاَّ يَفْقَهُون. - . توبه / ۱۲۷ - {و چون سوره ای نازل شود بعضی از آنان به بعضی دیگر نگاه می کنند [و می گویند] آیا کسی شما را می بیند سپس [مخفیانه از حضور پیامبر] بازمی گردند خدا دلهایشان را [از حق] برگرداند زیرا آنان گروهی هستند که نمی فهمند.}

- وَ إِذا تُتْلى عَلَيْهِمْ آياتُنا بَيِّناتٍ قالَ الَّذِينَ لا يَرْجُونَ لِقاءَنَا ائْتِ بِقُرْآنٍ غَيْرِ هذا أَوْ بَدِّلْهُ قُلْ ما يَكُونُ لِي أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ تِلْقاءِ نَفْسِي إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا ما يُوحى إِلَيَّ إِنِّي أَخافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ * قُلْ لَوْ شاءَ اللَّهُ ما تَلَوْتُهُ عَلَيْكُمْ وَ لا أَدْراكُمْ بِهِ فَقَدْ لَبِثْتُ فِيكُمْ عُمُراً مِنْ قَبْلِهِ أَ فَلا تَعْقِلُونَ - . یونس / ۱۵- ۱۶ -

{و چون آیات روشن ما بر آنان خوانده شود آنانکه به دیدار ما امید ندارند می گویند قرآن دیگری جز این بیاور یا آن را عوض کن بگو مرا نرسد که آن را از پیش خود عوض کنم جز آنچه را که به من وحی می شود پیروی نمی کنم اگر پروردگارم را نافرمانی کنم از عذاب روزی بزرگ می ترسم. بگو اگر خدا می خواست آن را بر شما نمی خواندم و [خدا] شما را بدان آگاه نمی گردانید قطعا پیش از [آوردن] آن روزگاری در میان شما به سر برده ام آیا فکر نمی کنید.}

- وَ ما كانَ هذَا الْقُرْآنُ أَنْ يُفْتَرى مِنْ دُونِ اللَّهِ وَ لكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَ تَفْصِيلَ الْكِتابِ لا رَيْبَ فِيهِ مِنْ رَبِّ الْعالَمِينَ امْ يَقُولُونَ افْتَراهُ قُلْ فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ وَ ادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صادِقِينَ - . یونس / ۳۷- ۳۸ -

{و چنان نیست که این قرآن از جانب غیر خدا [و] به دروغ ساخته شده باشد بلکه تصدیق [کننده] آنچه پیش از آن است می باشد و توضیحی از آن کتاب است که در آن تردیدی نیست [و] از پروردگار جهانیان است. یا می گویند آن را به دروغ ساخته است بگو اگر راست می گویید سوره ای مانند آن بیاورید و هر که را جز خدا می توانید فرا خوانید}

- أَمْ يَقُولُونَ افْتَراهُ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوَرٍ مِثْلِهِ مُفْتَرَياتٍ وَ ادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صادِقِينَ فَإِلَّمْ يَسْتَجِيبُوا لَكُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّما أُنْزِلَ بِعِلْمِ اللَّهِ وَ أَنْ لا إِلهَ إِلَّا هُوَ فَهَلْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ - . هود / ۱۳- ۱۴ -

{یا می گویند این [قرآن] را به دروغ ساخته است بگو اگر راست می گویید ده سوره برساخته شده مانند آن بیاورید و غیر از خدا هر که را می توانید فرا خوانید. پس اگر شما را اجابت نکردند بدانید که آنچه نازل شده است به علم خداست و اینکه معبودی جز او نیست پس آیا شما گردن می نهید.}

- تِلْكَ مِنْ أَنْباءِ الْغَيْبِ نُوحِيها إِلَيْكَ ما كُنْتَ تَعْلَمُها أَنْتَ وَ لا قَوْمُكَ مِنْ قَبْلِ هذا فَاصْبِرْ إِنَّ الْعاقِبَةَ لِلْمُتَّقِينَ - . هود / ۴۹ -

{این از خبرهای غیب است که آن را به تو وحی می کنیم پیش از این نه تو آن را می دانستی و نه قوم تو پس شکیبا باش که

فرجام [نیک] از آن تقواپیشگان است.}

- وَ یَقُولُ الَّذِینَ کَفَرُوا لَوْ لا أُنْزِلَ عَلَیْهِ آیَةٌ مِنْ رَبِّهِ إِنَّما أَنْتَ مُنْذِرٌ وَ لِکُلِّ قَوْمٍ هادٍ - . رعد / ۷ -

{و آنان که کافر شده‌اند می‌گویند چرا نشانه‌ای آشکار از طرف پروردگارش بر او نازل نشده است [ای پیامبر] تو فقط هشداردهنده‌ای و برای هر قومی رهبری است.}

- وَ لَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَقْدِمِینَ مِنْکُمْ وَ لَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَأْخِرِینَ - . حجر / ۲۴ -

{و به یقین پیشینیان شما را شناخته ایم و آیندگان [شما را نیز] شناخته ایم.}

- وَ إِذا قِیلَ لَهُمْ ما ذا أَنْزَلَ رَبُّکُمْ قالُوا أَساطِیرُ الْأَوَّلِینَ - . نحل / ۲۴ - {و

چون به آنان گفته شود پروردگارتان چه چیز نازل کرده است میگویند افسانههای پیشینیان است.}

- وَ إِذا بَدَّلْنا آیَةً مَکانَ آیَةٍ وَ اللَّهُ أَعْلَمُ بِما یُنَزِّلُ قالُوا إِنَّما أَنْتَ مُفْتَرٍ بَلْ أَکْثَرُهُمْ لا یَعْلَمُونَ * قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ رَبِّکَ بِالْحَقِّ لِیُثَبِّتَ الَّذِینَ آمَنُوا وَ هُدیً وَ بُشْری لِلْمُسْلِمِینَ * وَ لَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّهُمْ یَقُولُونَ إِنَّما یُعَلِّمُهُ بَشَرٌ لِسانُ الَّذِی یُلْحِدُونَ إِلَیْهِ أَعْجَمِیٌّ وَ هذا لِسانٌ عَرَبِیٌّ مُبِینٌ - . نحل / ۱۰۱- ۱۰۳ -

{و چون حکمی را به جای حکم دیگر بیاوریم و خدا به آنچه به تدریج نازل می‌کند داناتر است می‌گویند جز این نیست که تو دروغبافی [نه] بلکه بیشتر آنان نمی‌دانند. بگو آن را روح القدس از طرف پروردگارت به حق فرود آورده تا کسانی را که ایمان آورده‌اند استوار گرداند و برای مسلمانان هدایت و بشارتی است. و نیک می‌دانیم که آنان می‌گویند جز این نیست که بشری به او می‌آموزد [نه چنین نیست زیرا] زبان کسی که [این] نسبت را به او می‌دهند غیر عربی است و این [قرآن] به زبان عربی روشن است.}

- وَ ما مَنَعَنا أَنْ نُرْسِلَ بِالْآیاتِ إِلَّا أَنْ کَذَّبَ بِهَا الْأَوَّلُونَ - . اسراء / ۵۹ -

{و [چیزی] ما را از فرستادن معجزات باز نداشت جز اینکه پیشینیان آنها را به دروغ گرفتند.}

- قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَ الْجِنُّ عَلی أَنْ یَأْتُوا بِمِثْلِ هذَا الْقُرْآنِ

ص: ۱۶۲

لا یَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَ لَوْ کانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِیراً - . اسراء / ۸۸ -

{بگو اگر انس و جن گرد آیند تا نظیر این قرآن را بیاورند مانند آن را نخواهند آورد هر چند برخی از آنها پشتیبان برخی [دیگر] باشند.}

- وَ لَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِوَجاً * قَيِّماً - . كهف / ۱- ۲ - {و هيچ گونه كژى در آن ننهاد. [كتابى] راست و درست.}

- وَ أَسَرُّوا النَّجْوَى الَّذِينَ ظَلَمُوا هَلْ هذا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ أَ فَتَأْتُونَ السِّحْرَ وَ أَنْتُمْ تُبْصِرُونَ * قالَ رَبِّى يَعْلَمُ الْقَوْلَ فِى السَّماءِ وَ الْأَرْضِ وَ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ * بَلْ قالُوا أَضْغاثُ أَحْلامٍ بَلِ افْتَراهُ بَلْ هُوَ شاعِرٌ فَلْيَأْتِنا بِآيَةٍ كَما أُرْسِلَ الْأَوَّلُونَ * ما آمَنَتْ قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكْناها أَ فَهُمْ يُؤْمِنُونَ - . انبياء / ۳- ۶ -

{و آنانكه ستم كردند پنهانى به نجوا برخاستند كه آيا اين [مرد] جز بشرى مانند شماست آيا ديده و دانسته به سوى سحر مى رويد. [پيامبر] گفت پروردگارم [هر] گفتار[ى] را در آسمان و زمين مى داند و اوست شنواى دانا. بلكه گفتند خوابهاى شوريده است [نه] بلكه آن را بربافته بلكه او شاعرى است پس همان گونه كه براى پيشينيان هم عرضه شد بايد براى ما نشانه اى بياورد. قبل از آنان [نيز مردم] هيچ شهرى كه آن را نابود كرديم [به آيات ما] ايمان نياوردند پس آيا اينان [به معجزه] ايمان مى آورند؟}

- وَ قالَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هذا إِلَّا إِفْكٌ افْتَراهُ وَ أَعانَهُ عَلَيْهِ قَوْمٌ آخَرُونَ فَقَدْ جاؤُ ظُلْماً وَ زُوراً * وَ قالُوا أَساطِيرُ الْأَوَّلِينَ اكْتَتَبَها فَهِىَ تُمْلى عَلَيْهِ بُكْرَةً وَ أَصِيلًا * قُلْ أَنْزَلَهُ الَّذِى يَعْلَمُ السِّرَّ فِى السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ إِنَّهُ كانَ غَفُوراً رَحِيماً - . فرقان / ۴- ۶ -

{و كسانى كه كفر ورزيدند گفتند اين [كتاب] جز دروغى كه آن را بربافته [چيزى] نيست و گروهى ديگر او را بر آن يارى كرده اند و قطعا [با چنين نسبتى] ظلم و بهتانى به پيش آوردند. و گفتند افسانه هاى پيشينيان است كه آنها را براى خود نوشته و صبح و شام بر او املا مى شود. بگو آن را كسى نازل ساخته است كه راز نهانها را در آسمانها و زمين مى داند و هموست كه همواره آمرزنده مهربان است.}

- وَ قالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ لا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً واحِدَةً كَذلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤادَكَ وَ رَتَّلْناهُ تَرْتِيلًا - . فرقان / ۳۲ -

{و كسانى كه كافر شدند گفتند چرا قرآن يكجا بر او نازل نشده است اين گونه [ما آن را به تدريج نازل كرديم] تا قلبت را به وسيله آن استوار گردانيم و آن را به آرامى [بر تو] خوانديم.}

- وَ إِنَّهُ لَتَنْزِيلُ رَبِّ الْعالَمِينَ * نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ عَلى قَلْبِكَ * لِتَكُونَ مِنَ الْمُنْذِرِينَ * بِلِسانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ * وَ إِنَّهُ لَفِى زُبُرِ الْأَوَّلِينَ * أَ وَ لَمْ يَكُنْ لَهُمْ آيَةً أَنْ يَعْلَمَهُ عُلَماءُ بَنِى إِسْرائِيلَ * وَ لَوْ نَزَّلْناهُ عَلى بَعْضِ الْأَعْجَمِينَ * فَقَرَأَهُ عَلَيْهِمْ ما كانُوا بِهِ مُؤْمِنِينَ * كَذلِكَ سَلَكْناهُ فِى قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ * لا يُؤْمِنُونَ بِهِ حَتَّى يَرَوُا الْعَذابَ الْأَلِيمَ - . شعراء / ۱۹۲- ۲۰۱ -

{و راستى كه اين [قرآن] وحى پروردگار جهانيان است. روح الامين آن را بر دلت نازل كرد. تا از [جمله] هشداردهندگان باشى. به زبان عربى روشن. و [وصف] آن در كتابهاى پيشينيان آمده است. آيا براى آنان اين خود دليلى روشن نيست كه علماى بنى اسرائيل از آن اطلاع دارند. و اگر آن را بر برخى از غير عرب زبانان نازل مى كرديم. و پيامبر آن را برايشان مى خواند به آن ايمان نمى آوردند. اين گونه در دلهاى گناهكاران [انكار را] راه مى دهيم. كه به آن نگروند تا عذاب پردرد را ببينند.}

- قُلْ عَسى أَنْ یَکونَ رَدِفَ لَکَمْ بَعْضُ الَّذِی تَسْتَعْجِلُونَ - . نمل / ۷۲ - {بگو

شاید برخی از آنچه را به شتاب می خواهید در پی شما باشد.}

- إِنَّ هذَا الْقُرْآنَ یَقُصُّ عَلی بَنِی إِسْرائِیلَ أَکْثَرَ الَّذِی هُمْ فِیهِ یَخْتَلِفُونَ - . نمل / ۷۶ - {بی گمان

این قرآن بر فرزندان اسرائیل بیشتر آنچه را که آنان در باره اش اختلاف دارند حکایت می کند.}

- إِنَّ الَّذِی فَرَضَ عَلَیْکَ الْقُرْآنَ لَرادُّکَ إِلی مَعادٍ - . قصص / ۸۵ - {در حقیقت همان کسی که این قرآن را بر تو فرض کرد یقینا تو را به سوی وعده گاه بازمی گرداند.}

- وَ ما کُنْتَ تَتْلُوا مِنْ قَبْلِهِ مِنْ کِتابٍ وَ لا تَخُطُّهُ بِیَمِینِکَ إِذاً لَارْتابَ الْمُبْطِلُونَ - . عنکبوت / ۴۸ -

{و تو هیچ کتابی را پیش از این نمی خواندی و با دست [راست] خود [کتابی] نمی نوشتی و گر نه باطل اندیشان قطعا به شک می افتادند.}

- الم * غُلِبَتِ الرُّومُ * فِی أَدْنَی الْأَرْضِ وَ هُمْ مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَیَغْلِبُونَ فِی بِضْعِ سِنِینَ * لِلَّهِ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَ مِنْ بَعْدُ وَ یَوْمَئِذٍ یَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ بِنَصْرِ اللَّهِ * یَنْصُرُ مَنْ

ص: ۱۶۳

یَشاءُ وَ هُوَ الْعَزِیزُ الرَّحِیمُ * وَعْدَ اللَّهِ لا یُخْلِفُ اللَّهُ وَعْدَهُ وَ لکِنَّ أَکْثَرَ النَّاسِ لا یَعْلَمُونَ - . روم / ۱- ۶ -

{الف لام میم. رومیان شکست خوردند. در نزدیکترین سرزمین و[لی] بعد از شکستشان در ظرف چند سالی به زودی پیروز خواهند گردید. [فرجام] کار در گذشته و آینده از آن خداست و در آن روز است که مؤمنان از یاری خدا شاد می گردند. هر که را بخواهد یاری می کند و اوست شکست ناپذیر مهربان. وعده خداست خدا وعده اش را خلاف نمی کند ولی بیشتر مردم نمی دانند.}

- وَ یَرَی الَّذِینَ أُوتُوا الْعِلْمَ الَّذِی أُنْزِلَ إِلَیْکَ مِنْ رَبِّکَ هُوَ الْحَقَ - . سبأ / ۶ - {و

کسانی که از دانش بهره یافته اند می دانند که آنچه از جانب پروردگارت به سوی تو نازل شده حق است.}

- اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِیثِ کِتاباً مُتَشابِهاً مَثانِیَ تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِینَ یَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ - . زمر / ۲۳ - {خدا زیباترین سخن را [به صورت] کتابی متشابه متضمن وعد و وعید نازل کرده است آنان که از پروردگارشان می هراسند پوست بدنشان از آن به لرزه می افتد.}

- قُرْآناً عَرَبِیًّا غَیْرَ ذِی عِوَجٍ لَعَلَّهُمْ یَتَّقُونَ - . زمر / ۲۸ - {قرآنی

عربی بی هیچ کژی باشد که آنان راه تقوا پویند.}

- اِنَّ الَّذِینَ کَفَرُوا بِالـذِّکْرِ لَمَّا جَاءهُمْ وَإِنَّهُ لَکِتَابٌ عَزِیزٌ * لَا یَأْتِیهِ الْبَاطِلُ مِن بَیْنِ یَدَیْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ تَنزِیلٌ مِّنْ حَکِیمٍ حَمِیدٍ * مَا یُقَالُ لَکَ إِلَّا مَا قَدْ قِیلَ لِلرُّسُلِ مِن قَبْلِکَ إِنَّ رَبَّکَ لَذُو مَغْفِرَةٍ وَذُو عِقَابٍ أَلِیمٍ * وَلَوْ جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا أَعْجَمِیًّا لَّقَالُوا لَوْلَا فُصِّلَتْ آیَاتُهُ أَأَعْجَمِیٌّ وَعَرَبِیٌّ قُلْ هُوَ لِلَّذِینَ آمَنُوا هُدًى وَشِفَاء وَالَّذِینَ لَا یُؤْمِنُونَ فِی آذَانِهِمْ وَقْرٌ وَهُوَ عَلَیْهِمْ عَمًى أُوْلَئِکَ یُنَادَوْنَ مِن مَّکَانٍ بَعِیدٍ - . فصلت / ۴۱- ۴۴ -

{کسانی که به این قرآن چون بدیشان رسید کفر ورزیدند [به کیفر خود می رسند] و به راستی که آن کتابی ارجمند است. از پیش روی آن و از پشت سرش باطل به سویش نمی آید وحی [نامه]ای است از حکیمی ستوده[صفات]. به تو جز آنچه به پیامبران پیش از تو گفته شده است گفته نمی شود به راستی که پروردگار تو دارای آمرزش و دارنده کیفری پر درد است. و اگر [این کتاب را] قرآنی غیر عربی گردانیده بودیم قطعا می گفتند چرا آیه های آن روشن بیان نشده کتابی غیر عربی و [مخاطب آن] عرب زبان بگواین [کتاب] برای کسانی که ایمان آورده اند رهنمود و درمانی است و کسانی که ایمان نمی آورند در گوشهایشان سنگینی است و قرآن برایشان نامفهوم است و [گویی] آنان را از جایی دور ندا می دهند.}

- فَارْتَقِبْ یَوْمَ تَأْتِی السَّماءُ بِدُخانٍ مُبِینٍ * یَغْشَى النَّاسَ هذا عَذابٌ أَلِیمٌ * رَبَّنَا اکْشِفْ عَنَّا الْعَذابَ إِنَّا مُؤْمِنُونَ * أَنَّى لَهُمُ الذِّکْرى وَ قَدْ جاءَهُمْ رَسُولٌ مُبِینٌ * ثُمَّ تَوَلَّوْا عَنْهُ وَ قالُوا مُعَلَّمٌ مَجْنُونٌ * إِنَّا کاشِفُوا الْعَذابِ قَلِیلًا إِنَّکُمْ عائِدُونَ * یَوْمَ نَبْطِشُ الْبَطْشَةَ الْکُبْرى إِنَّا مُنْتَقِمُونَ - . دخان / ۱۰- ۱۶ -

{پس در انتظار روزی باش که آسمان دودی نمایان برمی آورد. که مردم را فرو می گیرد این است عذاب پر درد. [می گویند] پروردگارا این عذاب را از ما دفع کن که ما ایمان داریم. آنان را کجا [جای] پند[گرفتن] باشد و حال آنکه به یقین برای آنان پیامبری روشنگر آمده است. پس از او روی برتافتند و گفتند تعلیم یافته ای دیوانه است. ما این عذاب را اندکی از شما برمی داریم [ولی شما] در حقیقت باز از سر می گیرید. روزی که دست به حمله می زنیم همان حمله بزرگ [آنگاه] ما انتقام کشنده ایم.}

- سَیَقُولُ لَکَ الْمُخَلَّفُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ شَغَلَتْنَا أَمْوَالُنَا وَأَهْلُونَا فَاسْتَغْفِرْ لَنَا یَقُولُونَ بِأَلْسِنَتِهِم مَّا لَیْسَ فِی قُلُوبِهِمْ قُلْ فَمَن یَمْلِکُ لَکُم مِّنَ اللَّهِ شَیْئًا إِنْ أَرَادَ بِکُمْ ضَرًّا أَوْ أَرَادَ بِکُمْ نَفْعًا بَلْ کَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِیرًا * بَلْ ظَنَنتُمْ أَن لَّن یَنقَلِبَ الرَّسُولُ وَالْمُؤْمِنُونَ إِلَى أَهْلِیهِمْ أَبَدًا وَزُیِّنَ ذَلِکَ فِی قُلُوبِکُمْ وَظَنَنتُمْ ظَنَّ السَّوْءِ وَکُنتُمْ قَوْمًا بُورًا * وَمَن لَّمْ یُؤْمِن بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ فَإِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْکَافِرِینَ سَعِیرًا * وَلِلَّهِ مُلْکُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ یَغْفِرُ لِمَن یَشَاء وَیُعَذِّبُ مَن یَشَاء وَکَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَّحِیمًا * سَیَقُولُ الْمُخَلَّفُونَ إِذَا انطَلَقْتُمْ إِلَى مَغَانِمَ لِتَأْخُذُوهَا ذَرُونَا نَتَّبِعْکُمْ یُرِیدُونَ أَن یُبَدِّلُوا کَلَامَ اللَّهِ قُل لَّن تَتَّبِعُونَا کَذَلِکُمْ قَالَ اللَّهُ مِن قَبْلُ فَسَیَقُولُونَ بَلْ تَحْسُدُونَنَا بَلْ کَانُوا لَا یَفْقَهُونَ إِلَّا قَلِیلًا * قُل لِّلْمُخَلَّفِینَ مِنَ الْأَعْرَابِ سَتُدْعَوْنَ إِلَى قَوْمٍ أُوْلِی بَأْسٍ شَدِیدٍ تُقَاتِلُونَهُمْ أَوْ یُسْلِمُونَ فَإِن تُطِیعُوا یُؤْتِکُمُ اللَّهُ أَجْرًا حَسَنًا وَإِن تَتَوَلَّوْا کَمَا تَوَلَّیْتُم مِّن قَبْلُ یُعَذِّبْکُمْ عَذَابًا أَلِیمًا - . فتح / ۱۱- ۱۶ -

{برجای ماندگان بادیه نشین به زودی به تو خواهند گفت اموال ما و کسانمان ما را گرفتار کردند برای ما آمرزش بخواه چیزی را که در دلهایشان نیست بر زبان خویش می رانند بگو اگر خدا بخواهد به شما زیانی یا سودی برساند چه کسی در

برابر او برای شما اختیار چیزی را دارد بلکه [این] خداست که به آنچه می کنید همواره آگاه است. [نه چنان بود] بلکه پنداشتید که پیامبر و مؤمنان هرگز به خانمان خود بر نخواهند گشت و این [پندار] در دلهایتان نمودی خوش یافت و گمان بد کردید و شما مردمی در خور هلاکت بودید. و هر کس به خدا و پیامبر او ایمان نیاورده است [بداند که] ما برای کافران آتشی سوزان آماده کرده ایم. و فرمانروایی آسمانها و زمین از آن خداست هر که را بخواهد می بخشاید و هر که را بخواهد عذاب می کند و خدا همواره آمرزنده مهربان است. چون به [قصد] گرفتن غنایم روانه شدید به زودی برجای ماندگان خواهند گفت بگذارید ما [هم] به دنبال شما بیاییم [این گونه] می خواهند دستور خدا را دگرگون کنند بگو هرگز از پی ما نخواهید آمد آری خدا از پیش در باره شما چنین فرموده پس به زودی خواهند گفت [نه] بلکه بر ما رشگ می برید [نه چنین است] بلکه جز اندکی درنمی یابند. به برجای ماندگان بادیه نشین بگو به زودی به سوی قومی سخت زورمند دعوت خواهید شد که با آنان بجنگید یا اسلام آورند پس اگر فرمان برید خدا شما را پاداش نیک می بخشد و اگر همچنان که پیشتر پشت کردید [باز هم] روی بگردانید شما را به عذابی پردرد معذب می دارد.}

- وَ أُخْرى لَمْ تَقْدِرُوا عَلَيْها قَدْ أَحاطَ اللَّهُ بِها وَ كانَ اللَّهُ عَلى كُلِّ شَيْ ءٍ قَدِيراً - . فتح / ۲۱ -

{و [غنیمتهای] دیگر[ی نیز هست] که شما بر آنها دست نیافته اید [و] خدا بر آنها نیک احاطه دارد و همواره خداوند بر هر چیزی تواناست.}

- لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّؤْيا بِالْحَقِّ لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرامَ إِنْ شاءَ اللَّهُ آمِنِينَ مُحَلِّقِينَ رُؤُسَكُمْ وَ مُقَصِّرِينَ لا تَخافُونَ - . فتح / ۲۷ -

{حقا خدا رؤیای پیامبر خود را تحقق بخشید [که دیده بود] شما بدون شک به خواست خدا در حالی که سر تراشیده و موی [و ناخن] کوتاه کرده اید با خاطری آسوده در مسجد الحرام درخواهید آمد.}

- أَمْ يَقُولُونَ تَقَوَّلَهُ بَلْ لا يُؤْمِنُونَ * فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِثْلِهِ إِنْ كانُوا صادِقِينَ - . طور / ۳۳- ۳۴ -

{یا می گویند آن را بربافته [نه] بلکه باور ندارند. پس اگر راست می گویند سخنی مثل آن بیاورند.}

- وَ إِنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا عَذاباً دُونَ ذلِكَ وَ لكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لا يَعْلَمُونَ - . طور / ۴۷ - {و در حقیقت غیر از این [مجازات] عذابی [دیگر] برای کسانی که ظلم کرده اند خواهد بود ولی بیشترشان نمی دانند [که آن عذاب چیست.]

- سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَ يُوَلُّونَ الدُّبُرَ - . قمر / ۴۵ -

ص: ۱۶۴

{زودا که این جمع در هم شکسته شود و پشت کنند.}

- يُرِيدُونَ لِيُطْفِؤُا نُورَ اللَّهِ بِأَفْواهِهِمْ وَ اللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَ لَوْ كَرِهَ الْكافِرُونَ هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدى وَ دِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى

الدِّينِ كُلِّهِ وَ لَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ - . صف / ۸- ۹ -

{می خواهند نور خدا را با دهان خود خاموش کنند و حال آنکه خدا گر چه کافران را ناخوش افتد نور خود را کامل خواهد گردانید. اوست کسی که فرستاده خود را با هدایت و آیین درست روانه کرد تا آن را بر هر چه دین است فائق گرداند هر چند مشرکان را ناخوش آید.}

- وَ لا يَتَمَنَّوْنَهُ أَبَداً بِما قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ وَ اللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ - . جمعه / ۷ - {و[لی]

هرگز آن را به سبب آنچه از پیش به دست خویش کرده اند آرزو نخواهند کرد و خدا به [حال] ستمگران داناست.}

-إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ * وَ ما هُوَ بِقَوْلِ شاعِرٍ قَلِيلًا ما تُؤْمِنُونَ * وَ لا بِقَوْلِ كاهِنٍ قَلِيلًا ما تَذَكَّرُونَ - . حاقه / ۴۰- ۴۲ -

{که [قرآن] قطعا گفتار فرستاده ای بزرگوار است. و آن گفتار شاعری نیست [که] کمتر [به آن] ایمان دارید. و نه گفتار کاهنی [که] کمتر [از آن] پند می گیرید.}

- فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ - . مرسلات / ۵۰ - {پس به کدامین سخن پس از [قرآن] ایمان می آورند؟}

-إِنَّا أَعْطَيْناكَ الْكَوْثَرَ * فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ * إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ - . کوثر / ۱- ۳ - {ما

تو را [چشمه] کوثر دادیم. پس برای پروردگارت نماز گزار و قربانی کن. دشمنت خود بی تبار خواهد بود.}

- سَيَصْلى ناراً ذاتَ لَهَبٍ - . مسد / ۳ - {بزودی

در آتشی پرزبانه درآید.}

**[ترجمه]

تفسير

قوله تعالى سَواءٌ عَلَيْهِمْ أقول: الظاهر أن المراد به جماعه بأعيانهم فيكون إخبارا بما سيقع و قد وقع و إلا لأنكر عليه معاندوه صلى الله عليه و آله.

قوله تعالى فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ قال النيسابوري في تفسيره قد ذكر في كون القرآن معجزا طريقان:

الأول إما أن يكون مساويا لكلام سائر الفصحاء أو زائدا عليه بما لا ينقض العاده أو بما ينقضها و الأولان باطلان لأنهم مع كونهم أئمه الفصاحه تحدوا بسوره منه مجتمعين أو منفردين ثم لم يأتوا بها مع أنهم كانوا متهالكين في إبطال أمره حتى بذلوا النفوس و الأموال و ارتكبوا المخاوف و المحن و كانوا في الحميه و الأنفه إلى حد لا يقبلون الحق كيف الباطل فتعين القسم الثالث.

الطريق الثانی أن يقال إن بلغت السوره المتحدی بها فی الفصاحه إلی حد الإعجاز فقد حصل المقصود و إلا فامتناعهم من المعارضه مع شده دواعيهم إلی توهين أمره معجز فعلی التقديرين يحصل الإعجاز.

فإن قيل و ما يدريك أنه لن يعارض فی مستقبل الزمان و إن لم يعارض إلی الآن قلت لأنه لا يحتاج إلی المعارضه أشد مما وقت التحدی و إلا لزم تقرير المشبه للحق و حيث لم تقع المعارضه وقتئذ علم أن لا معارضه و إلی هذا أشار سبحانه بقوله وَ لَنْ تَفْعَلُوا و اعلم أن شأن الإعجاز لا يدرک و لا يمكن وصفه و من فسر الإعجاز بأنه صرف

الله تعالی البشر عن معارضته أو بأنه هو کون أسلوبه مخالفا لأسالیب الکلام أو بأنه هو کونه مبرأ عن التناقض أو بکونه مشتملا علی الإخبار بالغیوب و بما ینخرط فی سلک هذا (هذه) الآراء فقد کذب ابن أخت خالته فإنا نقطع أن الاستغراب من سماع القرآن إنما هو من أسلوبه و نظمه المؤثر فی القلوب تأثیرا لا یمکن إنکاره لِمَنْ کانَ لَهُ قَلْبٌ أَوْ أَلْقَی السَّمْعَ وَ هُوَ شَهِیدٌ ثم إنه قد اجتمع فی القرآن وجوه کثیره تقتضی نقصان الفصاحه و مع ذلک فإنه قد بلغ فی الفصاحه النهایه فدل ذلک علی کونه معجزا.

منها أن فصاحه العرب أکثرها فی وصف المشاهدات کبعیر أو فرس أو جاریه أو ملک أو ضربه أو طعنه أو وصف حرب و لیس فی القرآن من هذه الأشیاء مقدار کثیر.

و منها أنه تعالی راعی طریق الصدق و تبرأ عن الکذب و قد قیل إن أحسن الشعر أکذبه و لهذا فإن لبید بن ربیعه و حسان بن ثابت لما أسلما و ترکا سلوک سبیل الکذب و التخییل رک شعرهما.

و منها أن الکلام الفصیح و الشعر الفصیح إنما یتفق فی بیت أو بیتین من قصیده و القرآن کله فصیح بکل جزء منه.

و منها أن الشاعر الفصیح إذا کرر کلامه لم یکن الثانی فی الفصاحه بمنزله الأول و کل مکرر فی القرآن فهو فی نهایه الفصاحه و غایه الملاحه.

أعد ذکر نعمان لنا إن ذکره هو المسک ما کررته یتضوع

(۱) و منها أنه اقتصر علی إیجاب العبادات و تحریم المنکرات و الحث علی مکارم الأخلاق و الزهد فی الدنیا و الإقبال علی الآخره و لا یخفی ضیق عطن البلاغه فی هذه المواد.

و منها أنهم قالوا إن شعر إمرئ القیس یحسن فی وصف النساء و صفه الخیل و شعر النابغه عند الحرب و شعر الأعشی عند الطرب و وصف الخمر و شعر زهیر عند الرغبه و الرجاء و القرآن جاء فصیحا فی کل فن من فنون الکلام.

و منها أن القرآن أصل العلوم کلها کعلم الکلام و علم الأصول و علم الفقه

۱- تضوع، ای انتشرت رائحته.

و اللغه و الصرف و النحو و المعانى و البيان و علم الأحوال و علم الأخلاق و ما شئت.

و أما قوله فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَ لَنْ تَفْعَلُوا فإنه يدل على إعجاز القرآن و صحه نبوه محمد صلى الله عليه و آله من وجوه:

أحدها أنا نعلم بالتواتر أن العرب كانوا يعادونه أشد المعاداه و يتهالكون فى إبطال أمره و فراق الأوطان و العشيره و بذل النفوس و المهج منهم من أقوى ما يدل على ذلک فإذا انضاف إليه مثل هذا التقريع و هو قوله فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَ لَنْ تَفْعَلُوا فلو أمكنهم الإتيان بمثله لأتوا به و حيث لم يأتوا به ظهر كونه معجزا.

و ثانيها أنه صلى الله عليه و آله إن كان متهما عندهم فيما يتعلق بالنبوه فقد كان معلوم الحال فى وفور العقل فلو خاف عاقبه أمره لتهمه فيه حاشاه عن ذلک لم يبالغ فى التحدى إلى هذه الغايه.

و ثالثها أنه لو لم يكن قاطعا بنبوته لكان يجوز خلافه و بتقدير وقوع خلافه يظهر كذبه فالمبطل المزور لا يقطع فى الكلام قطعا و حيث جزم دل على صدقه.

و رابعها أن قوله وَ لَنْ تَفْعَلُوا و فى لن تأكيد بليغ فى نفى المستقبل إلى يوم الدين إخبار بالغيب و قد وقع كما قال لأنّ أحدا لو عارضه لامتنع أن لا يتواصفه الناس و يتناقلوه عاده لا سيما و الطاعنون فيه أكثف عددا من الذابين عنه و إذا لم تقع المعارضه إلى الآن حصل الجزم بأنها لا تقع أبدا لاستقرار الإسلام و قله شوكه الطاعنين انتهى و قال البيضاوى مِنْ مِثْلِهِ صفه سوره أى بسوره كائنه من مثله و الضمير لما نزلنا و من للتبعيض أو للتبيين و زائده عند الأخفش أى بسوره مماثله للقرآن فى البلاغه و حسن النظم أو لعبدنا و من للابتداء أى بسوره كائنه ممن هو على حاله صلى الله عليه و آله من كونه بشرا أميا لم يقرأ الكتب و لم يتعلم العلوم أو صله فأتوا و الضمير للعبد و الرد إلى المنزل أوجه وَ ادْعُوا شُهَداءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ أمر بأن يستعينوا بكل من ينصرهم و يعينهم و الشهداء جمع شهيد بمعنى الحاضر أو القائم بالشهاده أو الناصر أو الإمام و من متعلقه بادعوا و المعنى و ادعوا لمعارضته من حضركم أو رجوتم معونته

من إنسكم و جنكم و آلهتكم غير الله فإنه لا يقدر أن يأتى بمثله إلا الله أو ادعوا من دون الله شهداء يشهدون لكم بأن ما آتيتم به مثله و لا تستشهدوا بالله فإنه من ديدن المبهوت العاجز عن إقامه الحجه أو شهدائكم الذين اتخذتموهم من دون الله أولياء أو آلهه و زعمتم أنها تشهد لكم يوم القيامه أو الذين يشهدون لكم بين يدى الله على زعمكم ليعينوكم و قيل من دون الله أى من دون أولياء الله يعنى فصحاء العرب و وجوه الشاهد ليشهدوا لكم أن ما آتيتم به مثله إِنْ كُنْتُمْ صادِقِينَ أنه من كلام البشر. (۱) و قال النيشابورى فى قوله تعالى وَ ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّهُ وَ الْمَسْكَنَهُ أى أحيطت بهم كالقبه المضروبه على الشخص أو ألصقت بهم كما يضرب الطين على الحائط فاليهود صاغرون أذلاء أهل مسكنه إما على الحقيقه و إما لتصاغرهم و تفاقرهم خيفه أن تضاعف عليهم الجزيه و هذا من جمله الإخبار بالغيب الدال على كون القرآن وحيا نازلا من السماء.

أقول: و كذا قوله وَ إِذا خَلا بَعْضُهُمْ إِلى بَعْضٍ ظاهر أن هذه الأخبار كان على وجه الإعجاز إذ المنافقون كانوا يبذلون جهدهم فى إخفاء أسرارهم و إبداء إيمانهم و عدم اطلاع المسلمين على بواطنهم و لو كان هذا الخبر مخالفا للواقع لأنكروا أشد الإنكار و بينوا كذبه و ظهر على سائر الخلق بتفحص أحوالهم براءتهم من ذلك و لأنكر معاندوه صلى الله عليه و آله ذلك عليه و هذا بين من أحوال من يدعى أمرا لا يستأهل له و يخبر بأمور لا حقيقه لها.

و قال البيضاوى فى قوله تعالى قُلْ إِنْ كانَتْ لَكُمُ الدَّارُ الْآخِرَهُ عِنْدَ اللَّهِ خالِصَهً خاصه بكم كما قلتم لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّهَ إِلَّا مَنْ كانَ هُوداً مِنْ دُونِ النَّاسِ أى سائرهم أو المسلمين فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صادِقِينَ لأن من أيقن أنه من أهل الجنه اشتاقها (۲) كما

قَالَ عَلِيٌّ عليه السلام لَا أُبَالِي سَقَطْتُ عَلَى الْمَوْتِ أَوْ سَقَطَ الْمَوْتُ عَلَيَّ.

وَ لَنْ يَتَمَنَّوْهُ أَبَداً بِما قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ من موجبات النار و هذه الجمله إخبار بالغيب و كان كما أخبر لأنهم

۱- أنوار التنزيل ۱: ۴۸- ۵۰.

۲- فى المصدر: زياده هى: و أحبّ التخلص إليها من الدار ذات الشوائب.

لو تمنوا لنقل (١) و اشتهر فإن التمنى ليس من عمل القلب ليخفى بل هو أن يقول ليت كذا و إن كان بالقلب لقالوا تمنينا

وَ عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله لَوْ تَمَنَّوُا الْمَوْتَ لَغَصَّ كُلُّ إِنْسَانٍ بِرِيقِهِ فَمَاتَ مَكَانَهُ وَ مَا بَقِيَ عَلَى وَجْهِ الْأَرْضِ يَهُودِيٌّ. (٢).

و قال الطبرسى رحمه الله: هذه القصه شبيه بقصه المباهله و إن النبى صلى الله عليه و آله لما دعا النصارى إلى المباهله امتنعوا لقله ثقتهم بما هم عليه و خوفهم من صدق

النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله لَوْ بَاهَلُونِي (٣) لَرَجَعُوا لَا يَجِدُونَ أَهْلًا وَ لَا مَالًا.

فلما لم يتمن اليهود الموت افتضحوا كما أن النصارى لما أحجموا (۴) عن المباهله افتضحوا و ظهر الحق انتهى. (۵) قوله تعالى عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتانُونَ أَنْفُسَكُمْ أقول ظاهره أنهم كانوا يسرون خيانتهم و يخفونها فأبداها الله تعالى إذ نسبه الله تعالى هذا العلم إلى نفسه يدل على خفائها كما لا يخفى فهذا أيضا من الإخبار بالغيب.

و قال البيضاوى فى قوله تعالى قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَتُغْلَبُونَ أى قل لمشركى مكه ستغلبون يعنى يوم بدر و قيل لليهود فإنه صلى الله عليه و آله جمعهم بعد بدر فى سوق بنى قينقاع (۶) فحذرهم أن ينزل بهم ما نزل بقريش فقالوا لا يغرنك أنك أصبت أغمارا لا علم لهم بالحرب لئن قاتلتنا لعلمت أنا نحن الناس فنزلت و قد صدق الله وعده بقتل قريظه و إجلاء بنى النضير و فتح خيبر و ضرب الجزيه على من عداهم و هو من دلائل النبوه. (٧) قوله تعالى قُلِ اللَّهُمَّ مالِكَ الْمُلْكِ

قَالَ الطَّبْرِسِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ قِيلَ لَمَّا فَتَحَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله مَكَّةَ وَ وَعَدَ أُمَّتَهُ مُلْكَ فَارِسَ وَ الرُّومِ قَالَتِ الْمُنَافِقُونَ وَ الْيَهُودُ هَيْهَاتَ مِنْ أَيْنَ لِمُحَمَّدٍ

١- فى المصدر: لو تمنوا الموت لنقل.

٢- أنوار التنزيل ١: ٩٨ و ٩٩.

٣- فى المصدر: فى قوله: لو باهلونى.

۴- أحجم عن الشى ء: كف أو نكص هيبه.

۵- مجمع البيان ١: ١۶۴.

۶- بنو قينقاع بفتح القاف و تثليث النون: شعب من اليهود كانوا بالمدينه.

٧- أنوار التنزيل ١: ١٩۵.

مُلْکَ فَارِسَ وَ الرُّومِ أَ لَمْ تَکْفِهِ الْمَدِینَهُ وَ مَکّهُ حَتَّی طَمِعَ فِی الرُّومِ وَ فَارِسَ فَنَزَلَتْ هَذِهِ الْآیَهُ- عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ وَ أَنَسٍ.

وَ قِیلَ إِنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله خَطَّ الْخَنْدَقَ عَامَ الْأَحْزَابِ وَ قَطَعَ لِکُلِّ عَشَرَهٍ أَرْبَعِینَ ذِرَاعاً فَاحْتَجَّ الْمُهَاجِرُونَ وَ الْأَنْصَارُ فِی سَلْمَانَ وَ کَانَ رَجُلًا قَوِیّاً فَقَالَ الْمُهَاجِرُونَ سَلْمَانُ مِنَّا وَ قَالَتِ الْأَنْصَارُ سَلْمَانُ مِنَّا فَقَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله سَلْمَانُ مِنَّا أَهْلَ الْبَیْتِ فَقَالَ عَمْرُو بْنُ عَوْفٍ کُنْتُ أَنَا وَ سَلْمَانُ وَ حُذَیْفَهُ وَ النُّعْمَانُ بْنُ مُقَرِّنٍ الْمُزَنِیِّ وَ سِتَّهٌ مِنَ الْأَنْصَارِ فِی أَرْبَعِینَ ذِرَاعاً فَحَفَرْنَا حَتَّی إِذَا کُنَّا بِجُبِّ ذِی بَابٍ (۱) أَخْرَجَ اللَّهُ مِنْ بَاطِنِ الْخَنْدَقِ صَخْرَهً مَرْوَهً کَسَرَتْ حَدِیدَنَا وَ شَقَّتْ عَلَیْنَا فَقُلْنَا یَا سَلْمَانُ ارْقَ إِلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ أَخْبِرْهُ خَبَرَ هَذِهِ الصَّخْرَهِ فَإِمَّا أَنْ نَعْدِلَ (۲) عَنْهَا فَإِنَّ الْمَعْدِلَ قَرِیبٌ وَ إِمَّا أَنْ یَأْمُرَنَا فِیهِ بِأَمْرِهِ فَإِنَّا لَا نُحِبُّ أَنْ نُجَاوِزَ خَطَّهُ قَالَ فَرَقِیَ سَلْمَانُ إِلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ هُوَ ضَارِبٌ عَلَیْهِ قُبَّهً تُرْکِیَّهً فَقَالَ یَا رَسُولَ اللَّهِ خَرَجَتْ عَلَیْنَا صَخْرَهٌ بَیْضَاءُ مَرْوَهٌ (۳) مِنْ بَطْنِ الْخَنْدَقِ فَکَسَرَتْ حَدِیدَنَا وَ شَقَّتْ عَلَیْنَا حَتَّی مَا یَحْتَکُّ مِنْهَا قَلِیلٌ وَ لَا کَثِیرٌ فَمُرْنَا فِیهَا بِأَمْرِکَ فَإِنَّا لَا نُحِبُّ أَنْ نَتَجَاوَزَ (۴) خَطَّکَ قَالَ فَهَبَطَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مَعَ سَلْمَانَ الْخَنْدَقَ وَ التِّسْعَهُ عَلَی شَفَهِ الْخَنْدَقِ فَأَخَذَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله الْمِعْوَلَ مِنْ یَدِ سَلْمَانَ فَضَرَبَهَا بِهِ ضَرْبَهً صَدَعَهَا (۵) وَ بَرَقَ مِنْهَا بَرْقٌ أَضَاءَ مَا بَیْنَ لَابَتَیْهَا (۶) حَتَّی لَکَأَنَّ مِصْبَاحاً فِی جَوْفِ بَیْتٍ مُظْلِمٍ فَکَبَّرَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله تَکْبِیرَهَ فَتْحٍ وَ کَبَّرَ الْمُسْلِمُونَ ثُمَّ ضَرَبَهَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله ثَانِیَهً (۷) فَبَرَقَ مِنْهَا بَرْقٌ أَضَاءَ مَا بَیْنَ لَابَتَیْهَا حَتَّی لَکَأَنَّ مِصْبَاحاً فِی جَوْفِ بَیْتٍ مُظْلِمٍ فَکَبَّرَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله تَکْبِیرَهَ فَتْحٍ وَ کَبَّرَ الْمُسْلِمُونَ ثُمَّ ضَرَبَهَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله ثَالِثَهً فَکَسَرَهَا وَ بَرَقَ مِنْهَا بَرْقٌ أَضَاءَ مَا بَیْنَ لَابَتَیْهَا حَتَّی لَکَأَنَّ مِصْبَاحاً فِی جَوْفِ بَیْتٍ

۱- فی المصدر: ذی ناب.

۲- فی المصدر: یعدل.

۳- المروه: حجاره صلبه تعرف بالصوان.

۴- فی المصدر: أن نجاوز.

۵- صدع الشی ء: شقه.

۶- تثنیه: لابه و هی الحره و المراد شقتاها المحترقه من البرق.

۷- فی المصدر: الثانیه. و کذا فیما بعدها: الثالثه.

مُظْلِمٍ فَكَبَّرَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله تَكْبِيرَهَ فَتْحٍ وَ كَبَّرَ الْمُسْلِمُونَ وَ أَخَذَ بِيَدِ سَلْمَانَ فرقا (فَرَقِيَ) فَقَالَ سَلْمَانُ بِأَبِي أَنْتَ وَ أُمِّي يَا رَسُولَ اللَّهِ لَقَدْ رَأَيْتُ مِنْكَ شَيْئاً مَا رَأَيْتُهُ مِنْكَ قَطُّ فَالْتَفَتَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله إِلَى الْقَوْمِ وَ قَالَ رَأَيْتُمْ مَا يَقُولُ سَلْمَانُ فَقَالُوا نَعَمْ فَقَالَ ضَرَبْتُ ضَرْبَتِيَ الأول (الْأُولَى) فَبَرَقَ الَّذِي رَأَيْتُمْ أَضَاءَتْ لِي مِنْهُ قُصُورُ الْحِيرَهِ وَ مَدَائِنُ كِسْرَى كَأَنَّهَا أَنْيَابُ الْكِلَابِ فَأَخْبَرَنِي جَبْرَئِيلُ أَنَّ أُمَّتِي ظَاهِرَهٌ عَلَيْهَا ثُمَّ ضَرَبْتُ ضَرْبَتِيَ الثَّانِيَهَ فَبَرَقَ الَّذِي رَأَيْتُمْ أَضَاءَتْ لِي مِنْهُ قُصُورُ الْحُمْرِ (۱) مِنْ أَرْضِ الرُّومِ فَكَأَنَّهَا أَنْيَابُ الْكِلَابِ فَأَخْبَرَنِي جَبْرَئِيلُ أَنَّ أُمَّتِي ظَاهِرَهٌ عَلَيْهَا ثُمَّ ضَرَبْتُ ضَرْبَتِيَ الثَّالِثَهَ فَبَرَقَ لِي مَا رَأَيْتُمْ أَضَاءَتْ لِي مِنْهُ قُصُورُ صَنْعَاءَ كَأَنَّهَا أَنْيَابُ الْكِلَابِ فَأَخْبَرَنِي جَبْرَئِيلُ أَنَّ أُمَّتِي ظَاهِرَهٌ عَلَيْهَا فَأَبْشِرُوا فَاسْتَبْشَرَ الْمُسْلِمُونَ وَ قَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ مَوْعِدُ صِدْقٍ وَعَدَنَا النَّصْرَ بَعْدَ الْحَصْرِ فَقَالَ الْمُنَافِقُونَ أَ لَا تَعْجَبُونَ يُمَنِّيكُمْ وَ يَعِدُكُمُ الْبَاطِلَ وَ يُعَلِّمُكُمْ أَنَّهُ يُبْصِرُ مِنْ يَثْرِبَ قُصُورَ الْحِيرَهِ وَ مَدَائِنَ كِسْرَى وَ أَنَّهَا تُفْتَحُ لَكُمْ وَ أَنْتُمْ إِنَّمَا تَحْفِرُونَ الْخَنْدَقَ مِنَ الْفَرَقِ (۲) وَ لَا تَسْتَطِيعُونَ أَنْ تَبْرُزُوا فَنَزَلَ الْقُرْآنُ إِذْ يَقُولُ الْمُنافِقُونَ وَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ ما وَعَدَنَا اللَّهُ وَ رَسُولُهُ إِلَّا غُرُوراً (۳) وَ أَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى فِي هَذِهِ الْقِصَّهَ قُلِ اللَّهُمَّ مالِكَ الْمُلْكِ الْآيَهَ.

- رواه الثعلبی بإسناده عن عمرو بن عوف. (۴).

و قال فی قوله تعالی وَ قالَتْ طائِفَهٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتابِ قال الحسن و السدی تواطأ أحد عشر (۵) رجلا من أحبار یهود خیبر و قری عرینه (۶) و قال بعضهم لبعض ادخلوا فی دین محمد أول النهار باللسان دون الاعتقاد و اکفروا به آخر النهار و قولوا إنا نظرنا فی کتبنا و شاورنا علماءنا فوجدنا محمدا لیس بذلک و ظهر لنا کذبه و بطلان دینه

۱- فی المصدر: قصور حمر.

۲- أی من الخوف و الفزع.

۳- الأحزاب: ۱۲، فیه و فی المصدر: و إذ یقول.

۴- مجمع البیان ۲: ۴۲۷ و ۴۲۸.

۵- فی المصدر: اثنا عشر.

۶- عرینه بالتصغیر: موضع ببلاد فزاره، و قیل: قری بالمدینه.

فإذا فعلتم ذلک شک أصحابه فی دینهم (۱) و قالوا إنهم من أهل الکتاب و هم أعلم به منا فیرجعون عن دینه (۲) إلی دینکم و قال مجاهد و المقاتل و الکلبی کان هذا فی شأن القبله لما حولت إلی الکعبه و صلوا شق ذلک علی الیهود فقال کعب بن الأشرف لأصحابه آمنوا بما أنزل علی محمد من أمر الکعبه و صلوا إلیها وجه النهار و ارجعوا إلی قبلتکم آخره لعلهم یشکون ثم قال و فی هذه الآیات معجزه باهره لنبینا صلی الله علیه و آله إذ فیها إخبار عن سرائر القوم التی لا یعلمها إلا علام الغیوب. (۳) قوله تعالی قُلْ فَأْتُوا بِالتَّوْراهِ قال الطبرسی رحمه الله أنکر الیهود تحلیل النبی صلی الله علیه و آله لحوم الإبل فقال صلی الله علیه و آله کل ذلک کان حلالا لإبراهیم علیه السلام فقالت الیهود کل شی ء نحرمه فإنه کان محرما علی نوح و إبراهیم و هلم جرا حتی انتهی إلینا فنزلت الآیه عن الکلبی و أبی روق فقال تعالی کُلُّ الطَّعامِ کانَ حِلًّا لِبَنِی إِسْرائِیلَ إِلَّا ما حَرَّمَ إِسْرائِیلُ عَلی نَفْسِهِ مِنْ قَبْلِ أَنْ تُنَزَّلَ التَّوْراهُ معناه أن کل الطعام کان حلالا لبنی إسرائیل قبل أن تنزل التوراه علی موسی علیه السلام فإنها تضمنت تحریم ما کان (۴) حلالا لبنی إسرائیل و اختلفوا فیما حرم علیهم و حالها بعد نزولها التوراه فقیل إنه حرم علیهم ما کان یحرمونه قبل نزولها اقتداء بیعقوب علیه السلام عن السدی و قیل لم یحرمه الله تعالی علیهم فی التوراه و إنما حرم علیهم بعد التوراه بظلمهم و کفرهم و قیل لم یکن شی ء من ذلک حراما علیهم فی التوراه و إنما هو شی ء حرموه علی أنفسهم اتباعا لأبیهم و أضافوا تحریمه إلی الله فکذبهم الله تعالی و قال قُلْ فَأْتُوا بِالتَّوْراهِ فَاتْلُوها حتی یتبین أنه کما قلت لا کما قلتم إِنْ کُنْتُمْ صادِقِینَ فی دعواکم فاحتج علیهم بالتوراه و أمرهم بالإتیان بها و بأن یقرءوا ما فیها فإنه کان فی التوراه أنها کانت حلالا للأنبیاء و إنما حرمها إسرائیل علی نفسه (۵) فلم یجسروا علی إتیان التوراه

۱- فی المصدر: فی دینه.

۲- فی المصدر: عن دینهم.

۳- مجمع البیان ۲: ۴۶۰ و ۴۶۱.

۴- فی المصدر: بعض ما کان.

۵- فی المصدر: فان کان فی التوراه أنّها کانت حلالا للأنبیاء و إنّما حرمها إسرائیل ظهر کذبهم.

لعلمهم بصدق النبی صلی الله علیه و آله و کذبهم و کان ذلک دلیلا ظاهرا علی صحه نبوه نبینا صلی الله علیه و آله إذ علم بأن فی التوراه ما یدل علی کذبهم من غیر أن یعلم التوراه (۱) و قراءتها (۲) قوله تعالی لَنْ یَضُرُّوکُمْ إِلَّا أَذیً قال الطبرسی رحمه الله قال مقاتل إن رءوس الیهود مثل کعب بن الأشرف و أبی رافع و أبی ناشر (۳) و کنانه و ابن صوریا عمدوا إلی مؤمنیهم کعبد الله بن سلام و أصحابه فأنبوهم (۴) علی إسلامهم فنزلت لَنْ یَضُرُّوکُمْ إِلَّا أَذیً وعد الله المؤمنین أنهم منصورون و أن أهل الکتاب لا یقدرون علیهم و لا تنالهم من جهتهم مضره إلا أذی من جهه القول و هو کذبهم علی الله و تحریفهم کتاب الله و قیل هو ما کانوا یسمعون المؤمنین من الکلام المؤذی وَ إِنْ یُقاتِلُوکُمْ یُوَلُّوکُمُ الْأَدْبارَ منهزمین ثُمَّ لا یُنْصَرُونَ أی لا یعانون (۵) لکفرهم و فی هذه الآیه دلاله علی صحه نبوه نبینا صلی الله علیه و آله لوقوع مخبره علی وفق خبره لأن یهود المدینه من بنی قریظه و النضیر و بنی قینقاع و یهود خیبر الذین حاربوا النبی صلی الله علیه و آله و المسلمین لم یثبتوا لهم قط و انهزموا و لم ینالوا من المسلمین إلا بالسب و الطعن أَیْنَ ما ثُقِفُوا أی وجدوا إِلَّا بِحَبْلٍ مِنَ اللَّهِ أی بعهد من الله وَ حَبْلٍ مِنَ النَّاسِ و عهد من الناس علی وجه الذمه و غیرها من وجوه الأمان. (۶) قوله تعالی عَضُّوا عَلَیْکُمُ الْأَنامِلَ أی أطراف الأصابع مِنَ الْغَیْظِ أی من الغضب و الحنق (۷) لما یرون من ائتلاف المؤمنین و اجتماع کلمتهم و نصره الله إیاهم. (۸)

۱- فی المصدر: من غیر تعلم التوراه.

۲- مجمع البیان ۲: ۴۷۵.

۳- فی المصدر: و أبی یاسر.

۴- أی عنفوهم و لاموهم.

۵- فی المصدر: أی لا یعاونون و هو الصحیح.

۶- مجمع البیان ۲: ۴۷۸ و ۴۸۸.

۷- الحنق: شده الاغتیاظ.

۸- مجمع البیان ۲: ۴۹۳، و فیه بعد ذلک: و هذا مثل و لیس هناک عض کقول الشاعر: إذا رأونی أطال الله غیظهم***عضوا من الغیظ أطراف الاباهیم وقول أبی طالب : یعضون غیظا خلفنا بالانامل

أقول: و فی هذا أیضا إخبار ببواطن أمورهم و بما کانوا یخفونه عن المسلمین علی سبیل الإعجاز و کذا قوله لا یَضُرُّکُمْ کَیْدُهُمْ شَیْئاً إخبار بما سیکون و قد کان و کذا قوله لَقَدْ صَدَقَکُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ فإنه تعالی قد أخبر بالوعد و أنه قد وقع و لو لم یکن لأنکر علیه المعاندون و لو أنکروا علیه لنقل و سیأتی تفسیره و کذا قوله بَیَّتَ طائِفَةٌ مِنْهُمْ إخبار بسرائر أمورهم.

قوله تعالی لَوَجَدُوا فِیهِ اخْتِلافاً کَثِیراً قال الرازی ذکروا فی تفسیر سلامته عن الاختلاف ثلاثه أوجه.

الأول قال أبو بکر الأصم معناه أن هؤلاء المنافقین کانوا یتواطئون فی السر علی أنواع کثیره من المکر و الکید و الله تعالی کان یطلع الرسول علی تلک الأحوال حالا فحالا و یخبره عنها علی سبیل التفصیل و ما کانوا یجدون فی کل ذلک إلا الصدق فقیل لهم إن ذلک لو لم یکن بإخبار الله تعالی لما اطرد الصدق فیه و لظهر فی قول محمد أنواع الاختلاف و التفاوت فلما لم یظهر ذلک علمنا أن ذلک بإعلام الله تعالی.

و الثانی و هو الذی ذهب إلیه أکثر المتکلمین أن المراد منه أن القرآن کتاب کبیر و هو مشتمل علی أنواع کثیره من العلوم فلو کان ذلک من عند غیر الله لوقع فیه أنواع من الکلمات المتناقضه لأن الکتاب الکبیر الطویل لا ینفک عن ذلک و لما لم یوجد فیه ذلک علمنا أنه لیس من عند غیر الله.

الثالث ما ذکره أبو مسلم الأصفهانی و هو أن المراد منه الاختلاف فی رتبه الفصاحه حتی لا یکون فی جملته ما یعد فی الکلام الرکیک بل بقیت الفصاحه فیه من أوله إلی آخره علی نهج واحد و من المعلوم أن الإنسان و إن کان فی غایه البلاغه و نهایه الفصاحه فإذا کتب کتابا طویلا مشتملا علی المعانی الکثیره فلا بد و أن یظهر التفاوت فی کلامه بحیث یکون بعضه قویا متینا و بعضه سخیفا نازلا و لما لم یکن القرآن کذلک علمنا أنه المعجز من عند الله تعالی انتهی. (۱)

و أقول: قوله تعالی سَتَجِدُونَ آخَرِینَ إخبار بما سیکون و الکلام فیه کالکلام

۱- مفاتیح الغیب ۳: ۲۶۹.

فیما مر و سیأتی تفسیره و کذا قوله تعالی یَسْتَخْفُونَ مِنَ النّاسِ و ما قبله و ما بعده یدل علی أن الله تعالی أخبر بما کانوا به مستخفین و أظهر ما کانوا له مسرین و سیأتی قصته.

قوله یُبَیِّنُ لَکُمْ کَثِیراً مِمّا کُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْکِتابِ قال الرازی قال ابن عباس أخفوا صفه محمد صلی الله علیه و آله و أخفوا الرجم (۱) ثم إن الرسول صلی الله علیه و آله بین ذلک لهم و هذا معجز لأنه صلی الله علیه و آله لم یقرأ کتابا و لم یتعلم علما من أحد فلما أخبرهم بأسرار ما فی کتابهم کان ذلک إخبارا عن الغیب فیکون معجزا. (۲) قوله وَ یَعْفُوا عَنْ کَثِیرٍ أی لا یظهر کثیرا مما تکتمونه أنتم لأنه لا حاجه إلی إظهاره فی الدین.

قوله تعالی فَعَسَی اللّهُ أَنْ یَأْتِیَ بِالْفَتْحِ قال الطبرسی یعنی فتح مکه و قیل فتح بلاد المشرکین أَوْ أَمْرٍ مِنْ عِنْدِهِ فیه إعزاز المسلمین و إذلال المشرکین و قیل هو إظهار نفاق المنافقین و قیل هو القتل و سبی الذراری لبنی قریظه و الإجلاء لبنی النضیر. (۳)

أقول: و هذا أیضا إخبار بما لم یقع و قد وقع و عسی من الله موجبه.

قوله تعالی فَسَوْفَ یَأْتِی اللّهُ بِقَوْمٍ یُحِبُّهُمْ وَ یُحِبُّونَهُ هذا أیضا إخبار بما لم یکن فکان و سیأتی الأخبار المستفیضه فی کتاب أحوال أمیر المؤمنین علیه السلام أنها نزلت فیه علیه السلام حیث قاتل الناکثین و القاسطین و المارقین.

و قوله وَ قَدْ دَخَلُوا بِالْکُفْرِ إخبار عن أسرار المنافقین و کذا قوله تعالی وَ أَلْقَیْنا بَیْنَهُمُ الْعَداوَهَ وَ الْبَغْضاءَ أی بین الیهود و النصاری أو بین فرق الیهود و فرق النصاری.

کُلَّما أَوْقَدُوا ناراً لِلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا اللّهُ قال الطبرسی رحمه الله أی لحرب محمد صلی الله علیه و آله و فی هذا معجزه و دلاله لأن الله أخبر فوافق خبره المخبر فقد کانت الیهود أشد أهل

ص: ۱۷۵

۱- فی المصدر: أمر الرجم.

۲- مفاتیح الغیب ۳: ۳۸۲.

۳- مجمع البیان ۳: ۲۰۷.

الحجاز بأسا و أمنعهم دارا حتى أن قريشا تعتضد بهم (۱) و الأوس و الخزرج تستبق إلى مخالفتهم و تتكثر بنصرتهم فأباد الله خضراءهم و استأصل شأفتهم و اجتث أصلهم (۲) فأجلى النبى صلى الله عليه و آله بنى النضير و بنى قينقاع و قتل بنى قريظه و شرد أهل خيبر و غلب على فدك و دان (۳) أهل وادى القرى فمحا الله سبحانه آثارهم صاغرين و قال قتاده معناه أن الله سبحانه أذلهم ذلا لا يعزون بعده أبدا.

و قال رحمه الله فى قوله تعالى وَ اللَّهُ يَعْصِمُکَ مِنَ النَّاسِ فى هذه الآيه دلاله على صدق النبى صلى الله عليه و آله و صحه نبوته من وجهين.

أحدهما أنه وقع مخبره على ما أخبر به.

و الثانى أنه لا يقدم على الإخبار به إلا و هو يأمن أن يكون مخبره على ما أخبر به

وَ رُوِیَ أَنَّ النَّبِیَّ صلى الله عليه و آله لَمَّا نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَهُ قَالَ لِحُرَّاسٍ مِنْ أَصْحَابِهِ كَانُوا يَحْرُسُونَهُ مِنْهُمْ سَعْدٌ وَ حُذَيْفَهُ الْحَقُوا بِمَلَاحِقِكُمْ فَإِنَّ اللَّهَ سُبْحَانَهُ عَصَمَنِی مِنَ النَّاسِ.

قوله تعالى وَ قالُوا لَوْ لا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَهٌ مِنْ رَبِّهِ قال الرازى هذا من شبهات منكرى نبوه محمد صلى الله عليه و آله قالوا لو كان رسولا من عند الله فهلا أنزل عليه آيه قاهره و معجزه باهره و يروى أن بعض الملحده طعن فقال لو كان محمد قد أتى بآيه و معجزه لما صح أن يقول أولئك الكفار لَوْ لا أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَهٌ و الجواب عنه أن القرآن معجزه قاهره بدليل أنه صلى الله عليه و آله تحداهم به فعجزوا عن معارضته و ذلك يدل على كونه معجزا بقى أن يقال فإذا كان الأمر كذلك فكيف قالوا لَوْ لا أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَهٌ مِنْ رَبِّهِ فنقول الجواب عنه من وجوه:

الأول لعل القوم طعنوا فى كون القرآن معجزا على سبيل اللجاج و العناد و

۱- فى المصدر: كانت تعتضد بهم.

۲- خضراءهم أى سوادهم و معظمهم، ذكره الجوهرىّ، و قال: الشأفه: قرحه تخرج فى أصل القدم فتكوى فتذهب، يقال فى المثل: استأصل اللّه شأفته، أى أذهبه اللّه كما أذهب تلك القرحه بالكى. منه قدّس سرّه. أقول: اجتثه أى انقلعه من أصله.

۳- فى المصدر: ودان له.

قالوا إنه من جنس الكتب و الكتاب لا يكون من جنس المعجزات فلأجل هذه الشبهه طلبوا المعجزه.

الثانى أنهم طلبوا معجزات من جنس معجزات سائر الأنبياء مثل فلق البحر و إظلال الجبل.

الثالث أنهم طلبوا مزيد الآيات و المعجزات على سبيل التعنت و اللجاج مثل إنزال الملائكه و إسقاط السماء كسفا و سائر ما حكاه عن الكافرين فيحتمل أن يكون المراد (١) ما حكاه الله عن بعضهم فى قوله اللَّهُمَّ إِنْ كانَ هذا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنا حِجارَةً مِنَ السَّماءِ أَوِ ائْتِنا بِعَذابٍ أَلِيمٍ ثم إنه تعالى أجاب عن سؤالهم بقوله قُلْ إِنَّ اللَّهَ قادِرٌ عَلى أَنْ يُنَزِّلَ آيَةً يعنى أنه تعالى قادر على إيجاد ما طلبتموه وَ لكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لا يَعْلَمُونَ و اختلفوا فى تفسيره على وجوه.

فالأول أن يكون المراد أنه تعالى لما أنزل آيه باهره و معجزه قاهره و هى القرآن كان طلب الزياده جاريا مجرى التحكم و التعنت الباطل و الله سبحانه له الحكم و الأمر فإن شاء فعل و إن شاء لم يفعل لأن فاعليته لا يكون إلا بحسب محض المشيه على قول أهل السنه أو على وفق المصلحه على مذهب المعتزله و على التقديرين فإنها لا تكون على وفق اقتراحات الناس فإن شاء أجابهم و إن شاء لم يجبهم.

الثانى لما ظهرت المعجزه القاهره و الدلاله الكافيه لم يبق لهم عذر و لا ـ عله فعند ذلك لو أجابهم فى ذلك الاقتراح فلعلهم يقترحون اقتراحا ثانيا و ثالثا و رابعا و هكذا إلى ما لا غايه له و ذلك يقضى إلى أنه لا يستقر الدليل و لا تتم الحجه فوجب فى أول الأمر سد هذا الباب و الاكتفاء بما سبق من المعجزه الباهره.

الثالث أنه تعالى لو أعطاهم ما طلبوه فلو لم يؤمنوا عند ظهورها لاستحقوا عذاب الاستيصال فاقتضت رحمه الله صونهم عن هذا البلاء و إن كانوا لا يعلمون كيفيه هذه الرحمه و لذا قال وَ لكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لا يَعْلَمُونَ الرابع أنه تعالى علم منهم أنهم إنما يطلبون هذه المعجزات لا لطلب الفائده

١- فى المصدر: الرابع أن يكون المراد.

بـل للعناد و التعصب و علم أنه لو أعطاهم مطلوبهم فهم لا يؤمنون و لا يفترون (۱) فلهذا السبب ما أعطاهم مطلوبهم لعلمه تعالى أنه لا فائـده فی ذلک فالمراد من قوله وَ لکِنَّ أَکْثَرَهُمْ لا یَعْلَمُونَ هو أن القوم لا یعلمون أنهم لما طلبوا ذلک علی سبیل التعنت و التعصب ما أعطاهم (۲) و لو کانوا عالمین لطلبوا ذلک علی سبیل طلب الفائـده فکان الله یعطیهم ذلک علی أکمل الوجوه انتهی کلامه. (۳)

أقول: یمکن أن یقـال فی المقام الأول إن ما ذکروه من إنزال الآیه کالصـریح فی أنهم إنما طلبوا أمرا بینا یرون نزوله من السـماء کنزول الملائکه عیانـا أو نزول الکتـاب کـذلک أو نزول کسف من السـماء و هـذا لا ینـافی وقوع سـائر المعجزات من الإخبار بالمغیبـات و إحیاء الأموات و شق القمر و غیر ذلک و ورود الإنزال فی سائر الآیات فی إنزال القرآن و الأحکام و غیرها مجازا لا یوجب صـرف تلک الآیه أیضا عن الحقیقه مع عـدم الداعی إلیه بل وجود القرینه علی المعنی الحقیقی قوله تعالی مُصَدِّقُ الَّذِی بَیْنَ یَدَیْهِ لکونه مطابقـا لها فی الأصول و لشـهادته بحقیقتها و لورودها بالصـفه التی نطقت بها الکتب المتقـدمه قوله تعالی وَ مَنْ قـالَ سَأُنْزِلُ مِثْلَ ما أَنْزَلَ اللَّهُ قال الطبرسـی رحمه الله قال الزجاج هـذا جواب لقولهم لَوْ نَشاءُ لَقُلْنا مِثْلَ هـذا فادعوا ثم لم یفعلوا و بذلوا النفوس و الأموال و استعملوا سائر الحیل فی إطفاء نور الله و أبی الله إلا أن یتم نوره

و قیل المراد به عبد الله بن سـعد بن أبی سـرح أملی علیه رسول الله صـلی الله علیه و آله ذات یوم وَ لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسانَ مِنْ سُلالَهٍ مِنْ طِینٍ إلی قوله ثُمَّ أَنْشَأْناهُ خَلْقاً آخَرَ (۴) فجری علی لسان ابن أبی سـرح فَتَبارَکَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخالِقِینَ فأملاه علیه و قال هکذا أنزل فارتد عدو الله و قال إن کان محمد صادقا فلقد أوحی إلی کما أوحی إلیه و لئن کان کاذبا فلقد

۱- المصدر خال عن قوله: لا یفترون.

۲- فی المصدر: فان اللّه لا یعطیهم مطلوبهم.

۳- مفاتیح الغیب ۴: ۵۳- ۵۵.

۴- المؤمنون: ۱۲- ۱۴.

قلت کما قال و ارتد عن الإسلام و هدر رسول الله صلی الله علیه و آله دمه فلما کان یوم الفتح جاء به عثمان و قد أخذ بیده و رسول الله صلی الله علیه و آله فی المسجد فقال یا رسول الله اعف عنه فسکت رسول الله صلی الله علیه و آله ثم أعاد فسکت ثم أعاد فقال هو لک فلما مر قال رسول الله صلی الله علیه و آله لأصحابه أ لم أقل من رآه فلیقتله فقال عباد بن بشر کانت عینی إلیک یا رسول الله أن تشیر إلی فأقتله فقال صلی الله علیه و آله الأنبیاء لا یقتلون بالإشاره.

انتهی. (۱) و فی قوله تعالی (۲) ما کانُوا لِیُؤْمِنُوا إخبار عن عدم إیمان جماعه و لم یؤمنوا.

قوله إِلَّا أَنْ یَشاءَ اللَّهُ قال الطبرسی أی أن یجبرهم علی الإیمان و هو المروی عن أهل البیت علیهم السلام. (۳) قوله تعالی سَأَصْرِفُ عَنْ آیاتِیَ إذا کان المراد سأصرف عن إبطال آیاتی و المنع من تبلیغها هؤلاء المتکبرین بالإهلاک أو المنع من غیر إهلاک فلا یقدرون علی القدح فیها و یکون المراد بها المکذبین من هذه الأمه لا أمه موسی علیه السلام کما ذکره جماعه من المفسرین ففیها إخبار بما لم یکن و کذا قوله لا یُؤْمِنُوا بِها و فی الآیه وجوه أخر ترکنا إیرادها لعدم احتیاجنا هنا إلیها.

قوله وَ إِذْ تَأَذَّنَ رَبُّکَ قال الرازی بمعنی آذن أی أعلم و اللام فی قوله لَیَبْعَثَنَّ جواب القسم لأن قوله وَ إِذْ تَأَذَّنَ جار مجری القسم و هذه الآیه نزلت فی الیهود علی أنه لا دوله و لا عز لهم و أن الذل یلزمهم و الصغار لا یفارقهم و لما أخبر الله تعالی فی زمان محمد صلی الله علیه و آله عن هذه الواقعه ثم شاهدنا بأن الأمر کذلک کان هذا إخبارا صدقا عن المغیب فکان معجزا انتهی. (۴)

۱- مجمع البیان ۴: ۳۳۵.

۲- لم نجده فی مجمع البیان، و الظاهر أنّه من کلام المصنّف و الا لما تکرر ذکر الطبرسیّ بعده، فعلیه فالجار فی قوله، و فی قوله زائده.

۳- مجمع البیان ۴: ۳۵۱.

۴- مفاتیح الغیب ۴: ۴۵۵.

و قوله تعالى وَ إِذْ يَعِدُكُمُ اللَّهُ يدل على أنه صلى الله عليه و آله وعدهم من قبل الله تعالى بما قد وقع و سيأتى شرحه.

قوله تعالى قالُوا قَدْ سَمِعْنا لَوْ نَشاءُ لَقُلْنا مِثْلَ هذا قال البيضاوى هو قول نضر بن الحارث و إسناده إلى الجمع إسناد ما فعله رئيس القوم إليهم فإنه كان قاضيهم و قيل هو قول الذين ائتمروا فى أمره صلى الله عليه و آله و هذا غايه مكابرتهم و فرط عنادهم إذ لو استطاعوا من ذلك فما منعهم أن يشاءوا و قد تحداهم و قرعهم بالعجز عشر سنين ثم قارعهم بالسيف فلم يعارضوا سواه (۱) مع أنفتهم و فرط استنكافهم أن يغلبوا خصوصا فى باب البيان إِنْ هذا إِلَّا أَساطِيرُ الْأَوَّلِينَ ما سطره الأولون من القصص. (۲) قوله تعالى فَسَيُنْفِقُونَها قال الطبرسى رحمه الله قيل نزلت فى أبى سفيان بن حرب استأجر يوم أحد ألفين من الأحابيش (۳) يقاتل بهم النبى صلى الله عليه و آله سوى من استجاشهم (۴) من العرب و قيل نزلت فى المطعمين يوم بدر (۵) و قيل لما أصيبت قريش يوم بدر و رجع فلهم (۶) إلى مكه مشى صفوان بن أميه و عكرمه بن أبى جهل فى رجال من قريش أصيب آباؤهم و إخوانهم ببدر فكلموا أبا سفيان بن حرب و من كانت له فى تلك العير تجاره فقالوا يا معشر قريش إن محمدا وتركم و قتل خياركم فأعينونا بهذا المال الذى أفلت على حربه لعلنا أن ندرك منه ثارا بمن أصيب منا ففعلوا فأنزل الله فيهم هذه الآيه رواه محمد بن إسحاق عن رجاله.

ص: ۱۸۰

۱- فى المصدر: فلم يعارضوا سوره.

۲- أنوار التنزيل ۱: ۴۷۳ و ۴۷۴.

۳- الاحابيش: الجماعه من الناس ليسوا من قبيله واحده.

۴- استجاشه: طلب منه الجيش. منه.

۵- فى المصدر: و كانوا اثنى عشر رجلا: أبو جهل بن هشام، و عتبه و شيبه ابنا ربيعه بن عبد شمس، و نبيه و منبه ابنا الحجاج، و أبو البخترى بن هشام، و النضر بن الحارث، و حكيم بن حزام، و ابى بن خلف، و زمعه بن الأسود، و الحارث بن عامر بن نوفل، و العباس بن عبد المطلب، و كلهم من قريش، و كان كل يوم يطعم واحد منهم عشر جزر، و كانت النوبه يوم الهزيمه للعباس.

۶- فل القوم: منهزموهم. منه.

ثم قال و فی هذا دلاله علی صحه نبوه النبی صلی الله علیه و آله لأنه أخبر بالشی ء قبل کونه فوجد علی ما أخبر به. (۱) قوله تعالی یُرِیدُونَ أَنْ یُطْفِؤُا نُورَ اللَّهِ قال الرازی المقصود منه بیان نوع ثالث من الأفعال القبیحه الصادره عن رؤساء الیهود و النصاری و هو سعیهم فی إبطال أمر محمد صلی الله علیه و آله و جدهم فی إخفاء الدلائل الداله علی صحه شرعه و قوه دینه و المراد من النور الدلائل الداله علی صحه نبوته صلی الله علیه و آله و هی أمور کثیره.

أحدها المعجزات القاهره التی ظهرت علی یده فإن المعجز إما أن یکون دلیلا علی الصدق أو لا یکون فعلی الأول فحیث ظهر المعجز لا بد من حصول الصدق و إن لم یدل علی الصدق قدح ذلک فی نبوه موسی و عیسی علیهما السلام.

و ثانیها القرآن العظیم الذی ظهر علی لسان محمد صلی الله علیه و آله مع أنه من أول عمره إلی آخره ما تعلم و ما استفاد و ما نظر فی کتاب و ذلک من أعظم المعجزات.

و ثالثها أن حاصل شریعته تعظیم الله و الثناء علیه و الانقیاد لطاعته و صرف النفس عن حب الدنیا و الترغیب فی سعادات الآخره و العقل یدل علی أنه لا طریق إلی الله إلا من هذا الوجه.

و رابعها أن شرعه کان خالیا عن جمیع العیوب فلیس فیه إثبات ما لا یلیق بالله و لیس فیه دعوه إلی غیر الله و قد ملک البلاد العظیمه و ما غیر طریقته فی استحقار الدنیا و عدم الالتفات إلیها و لو کان مقصوده طلب الدنیا لما بقی الأمر کذلک فهذه الأحوال دلائل نیره و براهین باهره علی صحه قوله و أنهم (۲) بکلماتهم الرکیکه و شبهاتهم السخیفه و أنواع کفرهم و مکرهم أرادوا إبطال هذه الدلائل فکان هذا جاریا مجری من یرید إبطال نور الشمس بأن ینفخ فیها ثم إنه تعالی وعد محمدا صلی الله علیه و آله مزید النصره و إعلاء الدرجه فقال وَ یَأْبَی اللَّهُ إِلَّا أَنْ یُتِمَّ نُورَهُ وَ لَوْ کَرِهَ الْکافِرُونَ و قال فی قوله تعالی هُوَ الَّذِی أَرْسَلَ رَسُولَهُ اعلم أن کمال حال الأنبیاء لا یحصل إلا بأمور:

۱- مجمع البیان ۴: ۵۴۱ و ۵۴۲.

۲- فی المصدر: ثم انهم.

أولها كثره الـدلائل و المعجزات و هو المراد من قوله أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُـدى و ثانيها كون دينه مشـتملا على أمور يظهر لكل أحد كونهـا موصوفه بـالصواب و الصـلاح و مطـابقه الحكمه و موافقه المنفعه فى الـدنيا و الآـخره و هو المراد من قوله وَ دِينِ الْحَقِّ و ثالثها صـيروره دينه مسـتعليا على سائر الأديان غالبا لأضداده قاهرا لمنكريه و هو المراد من قوله لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ فإن قيل ظاهر قوله لِيُظْهِرَهُ عَلَى الـدِّينِ كُلِّهِ يقتضـى كونه غالبا لجميع الأديان و ليس الأمر كـذلك فإن الإسـلام لم يصـر غالبا لسائر الأديان فى أرض الهند و الروم و الصين و سائر أراضى الكفره.

فالجواب عنه من وجوه.

الأول أنه لا دين لخلاف الإسلام (١) إلا و قد قهرهم المسلمون و ظهروا عليهم فى بعض المواضع و إن لم يكن ذلك فى جميع مواضـعهم فقهروا اليهـود و أخرجـوهم من بلاـد العرب و غلبـوا النصـارى على بلاـد الشـام و مـا والاهـا إلى نـاحيه الروم و غلبـوا المجوس على ملكهم و غلبوا عباد الأصـنام على كثير من بلادهم مما يلى الترك و الهنـد و كـذلك سائر الأديان فثبت أن الـذى أخبر الله عنه فى هذه الآيه قد وقع و حصل فكان ذلك إخبارا عن الغيب فكان معجزا.

الثانى أنه روى عن أبى هريره أنه قال هذا وعد من الله بأنه تعالى يجعل الإسـلام غالبا على جميع الأديان و تمام هذا إنما يحصـل عند خروج عيسى عليه السلام.

و قال السدى ذلك عند خروج المهدى لا يبقى أحد إلا دخل فى الإسلام أو أدى الخراج.

الثالث أن المراد ليظهر الإسلام على الدين كله فى جزيره العرب و قد حصل ذلك فإنه تعالى ما أبقى فيها أحدا من الكفار.

ص: ١٨٢

١- فى المصدر: بخلاف الإسلام.

الرابع أن المراد (۱) الغلبه بالحجه و البیان. (۲)

قوله تعالی یَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ ما قالُوا قال الطبرسی رحمه الله اختلف فیمن نزلت فیه هذه الآیه فقیل إن رسول الله صلی الله علیه و آله کان جالسا فی ظل حجرته (۳) فقال إنه سیأتیکم إنسان فینظر إلیکم بعین شیطان (۴) فلم یلبثوا أن طلع رجل أزرق فدعاه رسول الله صلی الله علیه و آله فقال علام تشتمنی أنت و أصحابک فانطلق الرجل فجاء بأصحابه فحلفوا بالله ما قالوا فأنزل الله هذه الآیه- عن ابن عباس.

و قیل خرج المنافقون مع رسول الله صلی الله علیه و آله إلی تبوک فکانوا إذا خلا بعضهم ببعض سبوا رسول الله صلی الله علیه و آله و أصحابه و طعنوا فی الدین فنقل ذلک حذیفه إلی رسول الله صلی الله علیه و آله فقال لهم ما هذا الذی بلغنی عنکم فحلفوا بالله ما قالوا شیئا من ذلک- عن الضحاک.

و قیل نزلت فی الجلاس بن سوید بن الصامت و ذلک أن رسول الله صلی الله علیه و آله خطب ذات یوم بتبوک و ذکر المنافقین فسماهم رجسا و عابهم فقال الجلاس و الله لئن کان محمد صادقا فیما یقول فنحن شر من الحمیر فسمعه عامر بن قیس فقال أجل و الله إن محمدا صادق و أنتم شر من الحمیر فلما انصرف رسول الله صلی الله علیه و آله إلی المدینه أتاه عامر بن قیس فأخبره بما قال الجلاس فقال الجلاس کذب یا رسول الله فأمرهما رسول الله أن یحلفا عند المنبر فقام الجلاس عند المنبر فحلف بالله ما قاله ثم قام عامر فحلف بالله لقد قاله ثم قال اللهم أنزل علی نبیک الصادق منا الصدوق (۵) فقال رسول الله و المؤمنون آمین فنزل جبرئیل علیه السلام قبل أن یتفرقا بهذه الآیه حتی بلغ فَإِنْ یَتُوبُوا یَکُ خَیْراً لَهُمْ فقام الجُلَاس فقال یا رسول الله اسمع الله قد عرض علی التوبه صدق عامر بن قیس فیما قال لک لقد قلته و أنا أستغفر الله و أتوب

۱- هذا هو الوجه الخامس علی ما فی المصدر، و أمّا الرابع فهکذا: ان المراد من قوله: «لِیُظْهِرَهُ عَلَی الدِّینِ کُلِّهِ» أن یوقفه علی جمیع شرائع الدین و یطلعه علیها بالکلیه حتّی لا یخفی علیه منها شی ء.

۲- مفاتیح الغیب ۴: ۶۲۴- ۶۲۶.

۳- فی المصدر: فی ظل شجره.

۴- فی المصدر: بعینی الشیطان.

۵- فی المصدر: منا من الصادق.

إليه فقبل رسول الله صلى الله عليه و آله ذلك منه- عن الكلبى و محمد بن إسحاق و مجاهد.

و قيل نزلت فى عبد الله بن أبى سلول حين قال لَئِنْ رَجَعْنا إِلَى الْمَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلَّ (۱) عن قتاده و قيل نزلت فى أهل العقبه فى أنهم ائتمروا فى أن يغتالوا رسول الله صلى الله عليه و آله فى عقبه مرجعهم (۲) من تبوك و أرادوا أن يقطعوا أنساع راحلته ثم ينخسوا (۳) فأطلعه تعالى على ذلك و كان من جمله معجزاته لأنه لا يمكن معرفه ذلك إلا بوحى من الله فسار رسول الله صلى الله عليه و آله فى العقبه وحده و عمار و حذيفه معه أحدهما يقود ناقته و الآخر يسوقها و أمر الناس كلهم بسلوك بطن الوادى و كان الذين هموا بقتله اثنى عشر رجلا أو خمسه عشر رجلا على الخلاف فيه عرفهم رسول الله صلى الله عليه و آله و سماهم بأسمائهم واحدا واحدا- عن الزجاج و الواقدى و الكلبى.

و قال الباقر عليه السلام كانت ثمانيه منهم من قريش و أربعه من العرب.

انتهى. (۴) و أما قوله لَنْ تَخْرُجُوا مَعِيَ أَبَداً وَ لَنْ تُقاتِلُوا مَعِيَ عَدُوًّا فيحتمل الدعاء عليهم و الإخبار عن امتداد شقاوتهم و الأخير أظهر فيكون من باب المعجزات و كذا قوله لَنْ نُؤْمِنَ لَكُمْ قَدْ نَبَّأَنَا اللَّهُ مِنْ أَخْبارِكُمْ إخبار بسرائرهم و كذا قوله وَ اللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكاذِبُونَ و كذا قوله نَظَرَ بَعْضُهُمْ إِلى بَعْضٍ فإنها كلها إخبار عما كانوا يسرون من المسلمين قوله ائْتِ بِقُرْآنٍ غَيْرِ هذا أَوْ بَدِّلْهُ قال الرازى فى الفرق بينهما إن المراد بالأول الإتيان بكتاب آخر لا على ترتيب هذا القرآن و لا على نظمه و بالثانى تغيير هذا القرآن كأن يضع مكان ذم بعض الأشياء مدحها و مكان آيه رحمه آيه عذاب أو المراد بالأول الإتيان بغيره مع كون هذا الكتاب باقيا بحاله و بالثانى أن يغير هذا الكتاب ثم إن سؤالهم إما أن يكون على سبيل السخريه و الاستهزاء أو كان غرضهم التماس

۱- المنافقون: ۸.

۲- فى المصدر: عند مرجعهم من تبوك.

۳- الانساع جمع النسع، و هو بالكسر سير ينسج عريضا على هيئه أعنه البغال، تشد به الرحال و نخس الدابّه كنصر و جعل: غرز مؤخرها أو جنبها بعود و نحوه. منه قدّس سرّه.

۴- مجمع البيان ۵: ۵۱.

کتاب لا یشتمل علی سب آلهتهم و الطعن فی طرائقهم فأمر بأن یجیبهم بأن هـذا التبدیل غیر جائز منی إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا ما یُوحی إِلَیَّ و إنمـا لم یتعرض للإتیـان بقرآن غیر هـذا لأنـه لما بین أنه لا یجوز له أن یبـدله من تلقاء نفسه لأنه وارد من الله تعالی و لا یقـدر علی مثله کما لا یقدر سائر العرب علی مثله و کان ذلک متقررا فی نفوسـهم بسبب ما تقدم من تحدیه لهم بمثل هذا القرآن فقد دلهم بـذلک علی أنه لا یتمکن من قرآن غیر هـذا ثم لما کان هـذا الالتماس لأجل أنهم اتهموه بأنه هو الـذی یأتی بهذا الکتاب من عنـد نفسه علی سبیل الاختلاق فلهذا احتج علیهم بأن أولئک الکفار کانوا قد شاهدوا رسول الله صـلی الله علیه و آله من أول عمره إلی ذلک الوقت و کانوا عالمین بأحواله و أنه ما طالع کتابا و لا تلمذ (۱) لأستاذ و لا تعلم من أحد ثم بعد انقراض أربعین سنه علی هـذا الوجه جاءهم بهذا الکتاب العظیم المشـتمل علی نفائس علم الأصول و دقائق علم الأحکام و لطائف علم الأخلاق و أسـرار قصص الأولین و عجز عن معارضته العلماء و الفصحاء و البلغاء فکل من له عقل سلیم فإنه یعرف أن مثل هذا لا یحصل إلا بالوحی و الإلهام من الله فقوله لَوْ شاءَ اللَّهُ ما تَلَوْتُهُ عَلَیْکُمْ وَ لا أَدْراکُمْ بِهِ حکم منه صـلی الله علیه و آله بأن هـذا القرآن وحی من عنـد الله و قوله فَقَدْ لَبِثْتُ فِیکُمْ عُمُراً مِنْ قَبْلِهِ إشاره إلی الدلیل الذی قررناه قوله وَ لا أَدْراکُمْ بِهِ أی و لا أعلمکم به (۲) و قال فی قوله تعالی وَ ما کانَ هـذَا الْقُرْآنُ أَنْ یُفْتَری حاصـله أن هـذا القرآن لا یقدر علیه أحد إلا الله عز و جل ثم إنه احتج علی هذه الدعوی بأمور:

الأول قوله وَ لکِنْ تَصْدِیقَ الَّذِی بَیْنَ یَدَیْهِ و تقریره من وجوه الأول أنه صلی الله علیه و آله کان رجلا أمیا ما سافر إلی بلده لأجل التعلم و ما کانت مکه بلده العلماء و ما کان فیها شی ء من کتب العلم ثم إنه صلی الله علیه و آله أتی بهذا القرآن و کان مشتملا علی أقاصیص (۳) و القوم کـانوا فی غایه العـداوه له فلو لم تکن هـذه الأقاصـیص موافقه لما فی التوراه و الإنجیل لقـدحوا فیه و لبالغوا فی الطعن فیه فلما لم یفعلوا علمنا

۱- علی وزن دحرج.

۲- مفاتیح الغیب ۴: ۸۱۶ و ۸۱۷، أقول: هذا ملخص کلامه.

۳- فی المصدر: علی أقاصیص الاولین.

أنها مطابقه لما فی التوراه و الإنجیل مع أنه ما طالعها و لا تلمذ لأحد فیها فلیس إلا بوحی منه تعالی.

و الثانی أنّ کتب الله المنزله دلت علی مقدم محمد صلی الله علیه و آله و إذا کان الأمر کذلک کان مجیئه صلی الله علیه و آله تصدیقا لما فی تلک الکتب.

لثالث أنه أخبر فی القرآن عن الغیوب الکثیره فی المستقبل فوقعت مطابقه لذلک الخبر کقوله تعالی الم غُلِبَتِ الرُّومُ (۱) و کقوله تعالی لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّؤْیا (۲) و کقوله وَعَدَ اللَّهُ الَّذِینَ آمَنُوا مِنْکُمْ وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ لَیَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِی الْأَرْضِ (۳) و ذلک یدل علی أن الإخبار عن هذه الغیوب إنما حصلت بالوحی من الله تعالی بین یدیه. (۴) و النوع الثانی من الدلائل قوله تعالی وَ تَفْصِیلَ کُلِّ شَیْ ءٍ و تحقیقه أن العلوم إما أن تکون دینیه أو لا و لا شک أن الأول أرفع حالا و أعظم شأنا من الثانی و أما الدینیه فإما أن تکون علم العقائد و الأدیان و إما أن تکون علم الأعمال فالأول هو معرفه الله تعالی و ملائکته و کتبه و رسله و الیوم الآخر و أما معرفه الله فهی عباره عن معرفه ذاته و صفه جلاله و صفه إکرامه و معرفه أفعاله و معرفه أحکامه و معرفه أسمائه و القرآن مشتمل علی دلائل هذه المسائل و تفاریعها و تفاصیلها علی وجه لا یساویه شی ء من الکتب بل لا یقرب منه شی ء من المصنفات و أما علم الأعمال فهو إما علم التکالیف المتعلقه بالظواهر و هو الفقه و معلوم أن جمیع الفقهاء إنما استنبطوا مباحثهم عن القرآن و إما علم بصفه الباطن (۵) و ریاضه القلوب و قد حصل فی القرآن من مباحث هذا العلم ما لا یکاد یوجد فی غیره فثبت أن القرآن مشتمل علی تفاصیل جمیع العلوم الشریفه عقلیها و نقلیها اشتمالا یمتنع حصوله فی سائر الکتب فکان ذلک معجزا.

و أما قوله لا رَیْبَ فِیهِ مِنْ رَبِّ الْعالَمِینَ فتقریره أن الکتاب الطویل المشتمل

۱- الروم: ۱.

۲- الفتح: ۲۷.

۳- النور: ۵۵.

۴- فی العباره سقط، و الموجود فی المصدر: و ذلک یدلّ علی أن الاخبار عن هذه الغیوب المستقبله إنّما حصل بالوحی من اللّه تعالی، فکان ذلک عباره عن تصدیق الذی بین یدیه.

۵- فی المصدر: بتصفیه الباطن.

على هـذه العلوم الكثيره لا بـد و أن يشـتمل على نوع من أنواع التناقض و حيث خلا عنه علمنا أنه من عنـد الله ثم بعـد إيراد هذه الـدلائل أعـاد الكلام مره أخرى بلفـظ الاسـتفهام على سبيـل الإنكار فقال أَمْ يَقُولُونَ افْتَراهُ ثم ذكر حجه أخرى على إبطال هـذا القول فقال قُلْ فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ فإن قيل لم قال فى سوره البقره مِنْ مِثْلِهِ و هنا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ قلنا إن محمدا صـلى الله عليه و آله كان رجلا أميا لم يتلمذ لأحد و لم يطالع كتابا فقيل (١) فى سوره البقره فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ أى فليأت إنسان يساوى محمدا صلى الله عليه و آله فى عدم التلمذ (٢) و عـدم مطالعه الكتب بسوره تساوى هذه السوره و حيث ظهر العجز ظهر المعجز فهذا لا يدل على أن السوره فى نفسـها معجزه و لكنه يـدل على أن ظهور مثل هـذه السوره من إنسان مثل محمد صـلى الله عليه و آله معجز ثم إنه تعـالى بين فى هـذه السوره أن تلـك السوره فى نفسـها معجز فـإن الخلق إن تلمـذوا و تعلموا و طـالعوا و تفكروا فإنه لا يمكنهم الإتيـان بمعـارضه سوره واحـده من هـذه السور فلا جرم قـال تعـالى فى هـذه الآيه فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ فإن قيل قوله بِسُورَةٍ مِثْلِهِ هل يتناول جميع السور الصغار و الكبار أو يخص بالسور الكبار.

قلنا هذه الآيه فى سوره يونس و هى مكيه فالمراد مثل هذه السوره لأنها أقرب ما يمكن أن يشار إليه.

و اعلم أنه قد ظهر بما قررنا أن مراتب تحدى رسول الله صلى الله عليه و آله بالقرآن سته.

فأولها أنه تحداهم بكل القرآن كما قال قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ (٣) الآيه و ثانيها أنه تحداهم بِعَشْرِ سُوَرٍ (۴)

١- فى المصدر: فقال.

٢- من هنـا يظهر أن الرازىّ جاء بالتلمـذ من باب التفعل فيما مر من تصاريفها و هو من الأغلاط المشـهوره و الصـحيح ان الماده رباعيه يقال تلمذ الأسـتاذ الولد فتلمذ له و تتلمذ (على وزن دحرج و تدحرج) فهو تلميذ و الكلمه من الدخيل و معناها بالفارسيه: «شاگردى» و يحتمل انه جاء بالتتلمذ او التلمذه فسقطت التاء سهوا او عمدا من المطابع.

٣- الإسراء: ٨٨.

۴- فى قوله: «فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوَرٍ مِثْلِهِ مُفْتَرَياتٍ» هود: ١٣.

و ثالثها أنه تحداهم بِسُورَةٍ واحده.

و رابعها أنه تحداهم بِحَدِيثٍ مِثْلِهِ (١) و خامسها أن فى تلك المراتب الأربعه كان يطلب أن يأتى بالمعارضه رجل يساوى رسول الله صلى الله عليه و آله فى عدم التلمذ و التعلم ثم فى سوره يونس طلب منهم معارضه سوره واحده من أى إنسان سواه تعلم العلوم أو لم يتعلمها.

و سادسها أن فى المراتب المتقدمه تحدى كل واحد من الخلق و فى هذه المرتبه تحدى جميعهم و جوز أن يستعين البعض بالبعض فى الإتيان بهذه المعارضه كما قال وَ ادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ (٢) و قال فى قوله تِلْكَ مِنْ أَنْباءِ الْغَيْبِ أى من الأخبار التى كانت غائبه عن الخلق ما كنت تعرف هذه القصه أنت و لا قومك.

فإن قيل أ ليس كان قصه نوح مشهوره عند أهل العالم.

قلنا بحسب الإجمال كانت مشهوره و أما التفاصيل المذكوره فما كانت معلومه. (٣) و قال فى قوله لَوْ لا أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ اعلم أن من الناس من زعم أنه لم يظهر معجز فى صدق محمد صلى الله عليه و آله سوى القرآن لدلاله هذا الكلام عليه و الجواب عنه من وجهين.

الأول لعل المراد منه طلب معجزات سوى التى شاهدوها منه صلى الله عليه و آله كحنين الجزع (الجذع) و نبوع الماء من بين أصابعه و إشباع الخلق الكثير من الطعام القليل و طلبوا منه معجزات غيرها مثل فلق البحر و قلب العصا ثعبانا. (۴) و الثانى أنه لعل الكفار ذكروا هذا الكلام قبل مشاهده سائر المعجزات. (۵)

١- فى قوله: «فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِثْلِهِ» الطور: ٣۴.

٢- مفاتيح الغيب ۴: ۸۴۴- ۸۴۷.

٣- مفاتيح الغيب ۵: ۶۵.

۴- أو طلبوا منه أمورا غير ممكنه كنزول الملائكه عيانا.

۵- مفاتيح الغيب ۵: ۱۸۲.

و قال فی قوله تعالی وَ لَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَقْدِمِینَ مِنْکَمْ وَ لَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَأْخِرِینَ بعد أن ذکر وجوها.

الرابع قال ابن عباس کانت امرأه حسناء تصلی خلف رسول الله صلی الله علیه و آله فکان قوم یتقدمون إلی الصف الأول لئلا یروها و آخرون یتخلفون و یتأخرون لیروها إذا رکعوا و یجافون أیدیهم (۱) لینظروا من تحت آباطهم فأنزل الله هذه الآیه انتهی. (۲)

أقول: فعلی هذا فیه إخبار بأسرار القوم.

قوله تعالی وَ إِذا بَدَّلْنا آیَهً مَکانَ آیَهٍ المراد به النسخ وَ اللَّهُ أَعْلَمُ بِما یُنَزِّلُ اعتراض دخل فی الکلام و المعنی الله أعلم بما ینزل من الناسخ و المنسوخ و التغلیظ و التخفیف فی مصالح العباد و هذا توبیخ للکفار علی قولهم إِنَّما أَنْتَ مُفْتَرٍ بَلْ أَکْثَرُهُمْ لا یَعْلَمُونَ أی حقیقه القرآن و فائده النسخ.

قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ قال فی الکشاف أی جبرئیل أضیف إلی القدس و هو الطهر و المراد الروح المقدس لِیُثَبِّتَ الَّذِینَ آمَنُوا أی لیبلوهم بالنسخ حتی إذا قالوا فیه هو الحق من ربنا حکم لهم بثبات القدم فی الدین. (۳) قوله إِنَّما یُعَلِّمُهُ بَشَرٌ قال الرازی اختلف فی هذا البشر (۴) قیل هو عبد لبنی عامر بن لؤی یقال له یعیش و کان یقرأ الکتب و قیل عداس غلام عتبه بن ربیعه و قیل عبد بنی الحضرمی صاحب کتب و کان اسمه خیرا (۵) و کانت قریش تقول عبد

۱- فی المصدر: و إذا رکعوا جافوا أیدیهم.

۲- مفاتیح الغیب ۵: ۲۶۴.

۳- الکشّاف ۲: ۴۹۵.

۴- فی المصدر: و اختلفوا فی هذا البشر الذی نسب المشرکون النبیّ صلّی اللّه علیه و آله إلی التعلم منه.

۵- فی المصدر: جبرا و قال الطبرسیّ: قال عبد اللّه بن مسلم کان غلامان فی الجاهلیه نصرانیان من أهل عین التمر، اسم احدهما یسار، و اسم الآخر خیر، کانا صیقلین یقرءان کتابا لهما بلسانهم، و کان رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله ربما مر بهما و استمع لقراءتهما، فقالوا: انّما یتعلم منهما.

الحضرمی یعلم خدیجه و تعلم خدیجه محمدا صلی الله علیه و آله و قیل کان بمکه نصرانی أعجمی اللسان اسمه بلعام و یقال ابن میسره یتکلم بالرومیه و قیل سلمان الفارسی.

قوله تعالی لِسانُ الَّذِی یُلْحِدُونَ إِلَیْهِ أی یمیلون القول إلیه أَعْجَمِیٌّ قال أبو الفتح الموصلی ترکیب علیهما السلام ج م وضع فی کلام العرب للإبهام و الإخفاء و ضد البیان و عجم الزبیب یسمی لاختفائه و العجماء البهیمه لأنها لا توضح ما فی نفسها ثم إن العرب تسمی کل من لا یعرف لغه (۱) (لغتهم) و لا یتکلم بلسانهم أعجمی (أعجمیا) قال الفراء و أحمد بن یحیی الأعجم الذی فی لسانه عجمه و إن کان من العرب أ لا تری أنهم قالوا زیاد الأعجم لأنه کانت فی لسانه عجمه مع أنه کان عربیا و أما تقریر الجواب فاعلم أنه إنما یظهر إذا قلنا إن القرآن إنما کان معجزا لما فیه من الفصاحه العائده إلی اللفظ و کأنه قیل هب أنه یتعلم المعانی من ذلک الأعجمی إلا أن القرآن إنما کان معجزا لما فی ألفاظه من الفصاحه فبتقدیر أن یکونوا صادقین فی أن محمدا صلی الله علیه و آله یتعلم تلک المعانی من ذلک الرجل إلا أن ذلک لا یقدح فی المقصود لأن القرآن إنما کان معجزا لفصاحته اللفظیه. (۲) قوله وَ ما مَنَعَنا أَنْ نُرْسِلَ بِالْآیاتِ قال الرازی فیه وجوه.

الأول أن المعنی أنه لو أظهر تلک المعجزات ثم لم یؤمنوا بها بل بقوا مصرین علی کفرهم فحینئذ یصیرون مستحقین لعذاب الاستیصال و هو علی هذه الأمه غیر جائز لأن الله تعالی علم منهم (۳) من سیؤمن أو یؤمن أولادهم فلذا ما أجابهم الله تعالی إلی مطلوبهم و ما أظهر تلک المعجزات روی ابن عباس أن أهل مکه سألوا الرسول أن یجعل الصفا ذهبا و أن یزیل عنهم الجبال حتی یزرعوا تلک الأراضی فطلب الرسول ذلک من الله تعالی فقال الله تعالی إن شئت فعلت ذلک لکن لو أنهم کفروا أهلکتهم فقال الرسول لا أرید ذلک.

۱- فی المصدر: لغتهم.

۲- مفاتیح الغیب ۵: ۳۵۰.

۳- فی المصدر: علم أن فیهم من سیؤمن.

الثانی أن المراد لا نظهر هذه المعجزات لأن آباءكم الذین رأوها لم یؤمنوا بها و أنتم مقلدون لهم فأنتم لو رأیتموها لم تؤمنوا بها أیضا.

الثالث أن الأولین شاهدوا هذه المعجزات و كذبوها فعلم الله منكم أیضا أنكم لو شاهدتموها لكذبتم بها فكان إظهارها عبثا و العبث لا یفعله الحكیم. (۱) قوله لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَ الْجِنُّ قال الرازی فإن قیل هب أنه ظهر عجز الإنسان عن معارضته فكیف عرفتم عجز الجن و أیضا فلم لا یجوز أن یقال إن هذا القرآن نظم الجن ألقوه علی محمد صلی الله علیه و آله.

أجاب العلماء عن الأول بأن عجز البشر عن معارضته یكفی فی إثبات كونه معجزا.

و عن الثانی أن ذلک لو وقع لوجب فی حكمه الله أن یظهر ذلک التلبیس و حیث لم یظهر ذلک دل علی عدمه. (۲) قوله تعالی وَ لَمْ یَجْعَلْ لَهُ عِوَجاً قال الرازی إنا قد ذكرنا أن الشیء یجب أن یكون كاملا فی ذاته ثم یكون مكملا لغیره فقوله وَ لَمْ یَجْعَلْ لَهُ عِوَجاً إشاره إلی كونه كاملا فی ذاته و قوله قَیِّماً إلی كونه مكملا لغیره لأن القیم عباره عن القائم بمصالح الغیر.

و فی نفی العوج وجوه:

أحدها نفی التناقض عن آیاته.

و ثانیها أن كل ما ذكره الله فیه من التوحید و النبوه و الأحكام و التكالیف فهو حق و صدق و لا خلل فی شیء منها البته.

و ثالثها أن الإنسان كأنه خرج من عالم الغیب متوجها إلی عالم الآخره و إلی حضره جلال الله و هذه الدنیا كأنها رباط بنی علی حد عالم القیامه (۳) حتی

۱- مفاتیح الغیب ۵: ۴۰۸.

۲- مفاتیح الغیب ۵: ۴۴۱.

۳- فی المصدر: كأنها رباط بنی علی طریق عالم القیامه.

أن المسافر إذا نزل فيه اشتغل بالمهمات التی تجب رعایتها فی هذا السفر ثم یرتحل منه متوجها إلی عالم الآخره فکل ما دعاه من الدنیا إلی عالم الآخره و من الجسمانیات إلی الروحانیات و من الخلق إلی الحق فهو السیر المستقیم و کل ما دعاه من عالم الآخره إلی الدنیا فهو السیر المعوج و القرآن مملو من الدعوه من الخلق إلی الحق و من الدنیا إلی الآخره و من اللذات الشهوانیه الجسدانیه إلی الاستناره بالأنوار الصمدیه (۱) فثبت أنه مبرأ من العوج و الانحراف و الباطل. (۲) قوله تعالی وَ أَسَرُّوا النَّجْوَی قال البیضاوی أی بالغوا فی إخفائها هَلْ هذا إِلّا بَشَرٌ مِثْلُکُمْ کأنهم استدلوا بکونه بشرا علی کذبه فی ادعاء الرساله لادعائهم (۳) أن الرسول لا یکون إلا ملکا و استلزموا منه أن ما جاء به من الخوارق کالقرآن سحر بَلْ قالُوا أَضْغاثُ أَحْلامٍ إضراب لهم عن قولهم هو سحر إلی أنه تخالیط الأحلام ثم إلی أنه کلام افتراه ثم إلی أنه قول شاعر و الظاهر أن بل الأولی لتمام حکایه (۴) و الابتداء بأخری أو للإضراب عن تحاورهم فی شأن الرسول و ما ظهر علیه من الآیات إلی تقاولهم فی أمر القرآن و الثانیه و الثالثه لإضرابهم عن کونه أباطیل خیلت إلیه و خلطت علیه إلی کونه مفتریات اختلقها من تلقاء نفسه ثم إلی أنه کلام شعری یخیل إلی السامع معانی لا حقیقه لها و یرغبه فیها و یجوز أن یکون الکل من الله تعالی تنزیلا لأقوالهم فی درج الفساد لأن کونه شعرا أبعد من کونه مفتری لأنه مشحون بالحقائق و الحکم و لیس فیه ما یناسب قول الشعراء و هو من کونه أحلاما لأنه مشتمل علی مغیبات کثیره طابقت الواقع و المفتری لا یکون کذلک بخلاف الأحلام و لأنهم جربوا رسول الله صلی الله علیه و آله نیفا (۵) و أربعین سنه ما سمعوا منه کذبا قط و هو من کونه سحرا لأنه مجانسه من حیث إنهما من الخوارق فَلْیَأْتِنا بِآیَهٍ کَما أُرْسِلَ الْأَوَّلُونَ

۱- فی المصدر: و فی غیر نسخه المصنّف من النسخ: الصمدانیه.

۲- مفاتیح الغیب ۵: ۴۵۲.

۳- فی المصدر: لاعتقادهم.

۴- فی المصدر: لتمام الحکایه.

۵- النیف: الزیاده، و کل ما زاد علی العقد فنیف إلی أن یبلغ العقد الثانی.

أی کما أرسل به الأولون مثل الید البیضاء و العصا و إبراء الأکمه و إحیاء الموتی ما آمَنَتْ قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْیَهٍ أی من أهل قریه أَهْلَکْناها باقتراح الآیات لما جاءتهم أ فَهُمْ یُؤْمِنُونَ لو جئتهم بها و هم أطغی منهم و فیه دلیل (۱) علی أن عدم الإتیان بالمقترح للإبقاء علیهم إذ لو أتی به لم یؤمنوا و استوجبوا عذاب الاستیصال کمن قبلهم. (۲) قوله إِنْ هذا إِلَّا إِفْکٌ افْتَراهُ قال الرازی قال الکلبی و مقاتل نزلت فی النضر بن الحارث و هو الذی قال هذا القول وَ أَعانَهُ عَلَیْهِ قَوْمٌ آخَرُونَ یعنی عامرا (۳) مولی حویطب بن عبد العزی و یسارا غلام عامر بن الحضرمی و جبیرا مولی عامر هؤلاء الثلاثه کانوا من أهل الکتاب و کانوا یقرءون التوراه و یحدثون أحادیث منها فلما أسلموا و کان النبی صلی الله علیه و آله یتعهدهم فلأجل ذلک قال النضر ما قال فأجاب الله تعالی عن هذه الشبهه بقوله فَقَدْ جاؤُ ظُلْماً وَ زُوراً و إنما کفی هذا القدر جوابا لأنه قد علم کل عاقل أنه صلی الله علیه و آله تحداهم بالقرآن و هو النهایه فی الفصاحه و قد بلغوا فی الخوض (۴) علی إبطال أمره کل غایه حتی أحوجهم ذلک إلی ما وصفوه به فی هذه الآیه فلو أمکنهم أن یعارضوه لفعلوا و لکان ذلک أقرب إلی أن یبلغوا مرادهم مما أوردوه فی هذه الآیات و غیرها و لو استعان صلی الله علیه و آله بغیره فی ذلک لأمکنهم أیضا أن یستعینوا بغیرهم لأنه صلی الله علیه و آله کأولئک فی معرفه اللغه و المکنه فی العباره (۵) فلما لم یبلغوا ذلک و الحاله هذه علم أن القرآن قد بلغ الغایه فی الفصاحه و انتهی إلی حد الإعجاز و لما تقدمت هذه الدلاله مرات و کرات فی القرآن و ظهر بسببها سقوط هذا السؤال ظهر أن إعاده هذا السؤال بعد تقدم تلک الدلاله الواضحه لا یکون إلا التمادی فی الجهل و العناد فلذلک اکتفی الله فی الجواب بقوله فَقَدْ جاؤُ ظُلْماً وَ زُوراً

ص: ۱۹۳

۱- تنبیه خ ل، و فی المصدر: و هم أعتی منهم، و فیه تنبیه.

۲- أنوار التنزیل ۲: ۷۵ و ۷۶.

۳- فی المصدر: عداس مولی حویطب. و فیه: جبر بدل جبیر.

۴- فی المصدر: فی الحرص.

۵- فی المصدر: و المکنه فی الاستعانه.

و الشبهه الثانيه لهم قوله تعالى وَ قالُوا أَساطِيرُ الْأَوَّلِينَ ما سطره المتقدمون كأحاديث رستم و إسفنديار اكْتَتَبَها انتسخها محمد صلى الله عليه و آله من أهل الكتاب يعنى عامرا و بشارا (١) و جبيرا و معنى اكتتب هنا أمر أن يكتب له كما يقال احتجم و افتصد إذا أمر بذلك فَهِيَ تُمْلى عَلَيْهِ أى يلقى عليه كتابه ليتحفظها بُكْرَةً وَ أَصِيلًا قال الضحاك ما يملى عليه بكره و أصيلا يقرؤه عليكم (٢) و قال الحسن هو قوله تعالى جوابا عن قولهم كأنه قال إن هذه الآيات تملى عليه بالوحى حالا بعد حال فكيف ينسب إلى أنه أساطير الأولين و جمهور المفسرين على أنه من كلام القوم فأجاب تعالى بقوله قُلْ أَنْزَلَهُ الَّذِى يَعْلَمُ السِّرَّ الآيه و تقريره ما قدمنا أنه صلى الله عليه و آله تحداهم و ظهر عجزهم فلو كان استعان بغيره لكان عليهم أن يستعينوا بأحد فلما عجزوا ثبت أنه وحى الله تعالى و كلامه فلهذا قال قُلْ أَنْزَلَهُ الَّذِى يَعْلَمُ السِّرَّ فِي السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ و ذلك لأن القادر على تركيب ألفاظ القرآن لا بد و أن يكون عالما بكل المعلومات ظاهرها و خفيها وَ لَوْ كانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلافاً كَثِيراً (٣) و لاشتماله على الأحكام التى هى مقتضيه لمصالح العباد و نظام العالم و ذلك لا يكون إلا من العالم بكل المعلومات و لاشتماله على أنواع العلوم و ذلك لا يأتى إلا من العالم بكل المعلومات إلى غير ذلك

١- هكذا فى نسخه المصنّف، و هو مصحف يسارا. كما فيما تقدم و فى المصدر، و فى المصدر:

٢- فى المصدر: ما يملى عليه بكره يقرؤه عليكم عشيه، و ما يتلى عليه عشيه يقرؤه عليكم بكره.

٣- قد لخص المصنّف هنا كلام الرازىّ و نقل معناه و لذلك وقع خلل فى العباره، و الصحيح من كلامه هكذا: و ذلك لان القادر على تركيب ألفاظ القرآن لا بد و أن يكون عالما بكل المعلومات ظاهرها و خافيها من وجوه: أحدها: أن مثل هذه الفصاحه لا يتأتى إلّا من العالم بكل المعلومات، و ثانيها أن القرآن مشتمل على الاخبار عن الغيوب، و ذلك لا يتأتى إلّا من العالم بكل المعلومات.

مما مر من وجوه الإعجاز فى القرآن. (۱) قوله لَوْ لا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً واحِدَةً قال الرازى هذا هو الشبهه الخامسه لمنكرى نبوه محمد صلى الله عليه و آله فإن أهل مكه قالوا تزعم أنك رسول من عند الله أ فلا تأتينا بالقرآن جمله كما أنزل التوراه جمله على موسى و الإنجيل على عيسى و الزبور على داود و أجاب الله عنه بقوله كَذلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤادَكَ بيانه من وجوه:

أحدها أنه صلى الله عليه و آله لم يكن من أهل القراءه و الكتابه فلو نزل عليه جمله واحده كان لا يضبط و لجاز عليه الخطأ (۲) و الغلط.

و ثانيها أن من كان الكتاب عنده فربما اعتمد على الكتاب و تساهل فى الحفظ فالله تعالى ما أعطاه الكتاب دفعه بل كان ينزل عليه وظيفه ليكون حفظه له أكمل فيكون أبعد عن المساهله و قله التحصيل.

و ثالثها أنه تعالى لو أنزل الكتاب جمله لنزلت الشرائع بأسرها دفعه واحده على الخلق فكان يثقل عليهم ذلك لا جرم نزلت التكاليف قليلا قليلا فكان تحملها أسهل.

و رابعها أنه إذا شاهد جبرئيل حالا بعد حال يقوى قلبه بمشاهدته فكان أقوى على الصبر على عوارض النبوه و على احتمال أذيه قومه و على الجهاد.

و خامسها أنه لما شرط الإعجاز فيه مع كونه منجما ثبت كونه معجزا فإنه لو كان ذلك مقدورا للبشر لوجب أن يأتوا بمثله منجما مفرقا.

و سادسها كان القرآن ينزل بحسب أسئلتهم و الوقائع الواقعه لهم و كانوا يزدادون بصيره لأن بسبب ذلك كان ينضم مع الفصاحه الإخبار عن الغيوب.

و سابعها أن القرآن لما نزل منجما مفرقا و هو صلى الله عليه و آله كان يتحداهم من أول الأمر و كان يتحداهم (۳) بكل واحد من نجوم القرآن فلما عجزوا عنه فعن معارضه الكل

۱- مفاتيح الغيب ۶: ۳۰۲ و ۳۰۳.

۲- فى المصدر: و لجاز عليه الغلط و السهو.

۳- فى المصدر: فكأنّه تحداهم.

أولى فبهذا الطريق ثبت فى فؤاده أن القوم عاجزون عن المعارضه لا محاله.

و ثامنها أن السفاره بين الله و بين أنبيائه و تبليغ كلامه إلى الخلق منصب عظيم فيحتمل أن يقال إنه تعالى لو أنزل القرآن على محمد دفعه واحده لبطل المنصب على جبرئيل عليه السلام فلما أنزله مفرقا منجما بقى ذلك المنصب العالى عليه (١) و الترتيل فى الكلام أن يأتى بعضه على أثر بعض على تؤده و مهل.

قوله تعالى عَلى قَلْبِكَ أى فهمك إياه و أثبته فى قلبك إثبات ما لا ينسى و الباء فى قوله بِلِسانٍ إما أن يتعلق بالمنذرين فالمعنى فتكون من الذين أنذروا بهذا اللسان و إما أن يتعلق بنزل فالمعنى أنزله باللسان العربى لتنذر به لأنه لو أنزله باللسان الأعجمى لقالوا ما نصنع بما لا نفهمه.

و أما قوله وَ إِنَّهُ لَفِي زُبُرِ الْأَوَّلِينَ فيحتمل هذه الأخبار خاصه أو صفه القرآن أو صفه محمد صلى الله عليه و آله أو المراد وجوه التخويف أَ وَ لَمْ يَكُنْ لَهُمْ آيَةً حجه ثانيه على نبوته صلى الله عليه و آله و تقريره أن جماعه من علماء بنى إسرائيل أسلموا و نصوا على مواضع فى التوراه و الإنجيل ذكر فيها الرسول صلى الله عليه و آله بنعته و صفته و قد كان مشركو قريش يذهبون إلى اليهود و يتعرفون منهم هذا الخبر و هذا يدل دلاله ظاهره على نبوته صلى الله عليه و آله. (٢)

أقول: قوله تعالى لا يُؤْمِنُونَ بِهِ إخبار بعدم إيمان هؤلاء المكذبين المعاندين و كذا قوله تعالى عَسى أَنْ يَكُونَ رَدِفَ لَكُمْ أى تبعكم و لحقكم إخبار بما وقع عليهم قريبا فى غزوه بدر و قد مر أن عسى من الله تعالى موجبه.

قوله تعالى أَكْثَرَ الَّذِي هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ قال البيضاوى كالتشبيه و التنزيه و أحوال الجنه و النار و عزير و المسيح. (٣) قوله تعالى لَرادُّكَ إِلى مَعادٍ قال الرازى قيل المراد به مكه و ارتداده إليها يوم الفتح و تنكيره لتعظيمه لأنه كان له فيه شأن عظيم من استيلائه عليها و

١- مفاتيح الغيب ۵: ٣١٨ و ٣١٩.

٢- مفاتيح الغيب ۵: ٣۶۶.

٣- أنوار التنزيل ٢: ٢٠۶.

قهره لأهلهـا و إظهار عز الإسـلام و إذلال حزب الكفر و السوره مكيه فكأن الله تعالى وعـده و هو بمكه فى أذى و غلبه من أهلها أنه يهاجر منها و يعيده إليها و قال مقاتل إنه صلى الله عليه و آله خرج من الغار و سار فى غير الطريق مخافه الطلب فلما رجع إلى الطريق و نزل بـالجحفه بين مكه و المـدينه و عرف الطريق إلى مكه اشـتاق إليهـا و ذكر مولـده و مولـد أبيه فنزل جبرئيـل و قـال تشـتاق إلى بلدك و مولدك فقال صـلى الله عليه و آله نعم فقال جبرئيل عليه السـلام إن الله يقول إِنَّ الَّذِی فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لَرادُّكَ إِلى مَعادٍ يعنى مكه ظاهرا عليهم و هـذا مما يـدل على نبوته لأنه أخبر عن الغيب و وقع كما أخبر. (۱) قوله تعالى لَارْتابَ الْمُبْطِلُونَ قـال الرازى فيه معنى لطيف و هو أن النبى صـلى الله عليه و آله إذا كـان قارئـا كاتبـا ما كان يوجب كون الكلام كلامه فـإن جميع كتبه الأـرض و قراءهـا لا يقـدرون عليه لكن على ذلك التقـدير يكون للمبطل وجه ارتياب و على ما هو عليه لا وجه لارتيـابه فهو أدخل فى البطلان. (۲) قوله تعـالى غُلِبَتِ الرُّومُ قـال الطبرسـى رحمه الله قال المفسـرون غلبت فارس الروم و ظهروا عليهم على عهـد رسول الله صـلى الله عليه و آله و فرح بـذلك كفار قريش من حيث إن أهل فارس لم يكونوا أهل كتاب و ساء ذلك المسلمين و كان بيت المقدس لأهل الروم كالكعبه للمسلمين فدفعهم فارس عنه.

و قوله فِی أَدْنَى الْأَرْضِ أى أدنى الأرض من أرض العرب و قيل فى أدنى الأرض من أرض الشام إلى أرض فارس يريد الجزيره و هى أقرب أرض الروم إلى فارس و قيل يريد أزرعات (۳) و كسكر وَ هُمْ يعنى الروم مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ أى غلبه فارس

ص: ۱۹۷

۱- مفاتيح الغيب ۶: ۴۲۵.

۲- مفاتيح الغيب ۶: ۴۵۷.

۳- هكـذا فى نسـخه المصـنّف، و الصـحيح كمـا فى المصـدر: أذرعات بالـذال المعجمه، هو بلـد فى أطراف الشام يجاور أرض البلقاء و عمان.

إياهم سَيَغْلِبُونَ فارس فِي بِضْعِ سِنِينَ و هذه من الآيات الداله على أن القرآن من عند الله عز و جل لأن فيه أنباء ما سيكون و لا يعلم ذلك إلا الله عز و جل لِلَّهِ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَ مِنْ بَعْدُ أى من قبل أن غلبت الروم و من بعد ما غلبت فإن شاء جعل الغلبه لأحد الفريقين على الآخر و إن شاء جعل الغلبه للفريق الآخر عليهم و إن شاء أهلكهما جميعا وَ يَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ بِنَصْرِ اللَّهِ أى و يوم يغلب الروم فارسا (فارس) يفرح المؤمنون بدفع الروم فارسا (فارس) عن بيت المقدس لا بغلبه الروم على بيت المقدس فإنهم كفار و يفرحون أيضا لوجه آخر و هو اغتمام المشركين بذلك و لتصديق خبر الله و خبر رسوله و لأنه مقدمه لنصرهم على المشركين يَنْصُرُ مَنْ يَشاءُ من عباده وَ هُوَ الْعَزِيزُ فى الانتقام من أعدائه الرَّحِيمُ بمن أناب إليه من خلقه وَعْدَ اللَّهِ أى وعد الله ذلك لا يُخْلِفُ اللَّهُ وَعْدَهُ بظهور الروم على فارس وَ لكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ يعنى كفار مكه لا يَعْلَمُونَ صحه ما أخبرنا به لجهلهم بالله.

القصه عن الزهرى قال كان المشركون يجادلون المسلمين و هم بمكه يقولون إن أهل الروم أهل كتاب و قد غلبهم الفرس و أنتم تزعمون أنكم ستغلبون بالكتاب الذى أنزل على نبيكم فسنغلبكم كما غلبت فارس الروم فأنزل الله تعالى الم غُلِبَتِ الرُّومُ إلى قوله فِي بِضْعِ سِنِينَ قال فأخبرنى عبيد الله بن عتبه بن مسعود أن أبا بكر ناحب (1) بعض المشركين قبل أن يحرم القمار على شى ء إن لم يغلب فارس فى سبع سنين فقال رسول الله صلى الله عليه و آله لم فعلت فكل ما دون العشره بضع فكان ظهور فارس على الروم فى تسع سنين ثم أظهر الله الروم على فارس زمن الحديبيه ففرح المسلمون بظهور أهل الكتاب و روى أبو عبد الله الحافظ بالإسناد عن ابن عباس فى قوله الم غُلِبَتِ الرُّومُ قال قد مضى كان ذلك فى أهل فارس و الروم و كانت فارس قد غلبت عليهم ثم غلبت الروم بعد ذلك و لقى نبى الله مشركى العرب و التقت الروم و فارس فنصر الله النبى صلى الله عليه و آله و من معه من المسلمين على مشركى العرب و نصر أهل الكتاب على مشركى العجم ففرح المؤمنون بنصر الله إياهم و نصر أهل الكتاب على العجم قال عطيه

١- المناحبه: المخاطره و المراهنه. منه قدّس سرّه.

و سألت أبا سعيد الخدری عن ذلک فقال التقینا مع رسول الله صلی الله علیه و آله و مشرکو العرب و التقت الروم فارس فنصرنا الله علی مشرکی العرب و نصر أهل الکتاب علی المجوس ففرحنا بنصر الله إیانا علی مشرکی العرب و نصر أهل الکتاب علی المجوس فذلک قوله وَ یَوْمَئِذٍ یَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ بِنَصْرِ اللَّهِ و قال سفیان الثوری سمعت أنهم ظهروا یوم بدر و قال مقاتل لما کان یوم بدر غلب المسلمون کفار مکه و أخبر الله رسوله أن الروم غلبت فارسا (فارس) ففرح المؤمنون بذلک و روی أنهم استردوا بیت المقدس و أن ملک الروم مشی إلیه شکرا بسطت له الریاحین فمشی علیها و قال الشعبی لم تمض تلک المده التی عقدها أبو بکر مع أبی بن خلف حتی غلب الروم فارسا (فارس) و ربطوا خیولهم بالمدائن و بنوا الرومیه فأخذ أبو بکر الخطر (۱) من ورثته و جاء به إلی رسول الله صلی الله علیه و آله فتصدق به و روی أن أبا بکر لما أراد الهجره تعلق به أبی و أخذ ابنه عبد الله بن أبی بکر کفیلا فلما أراد أن یخرج أبی إلی حرب أحد تعلق به عبد الله بن أبی بکر و أخذ منه ابنه کفیلا و جرح أبی فی أحد و عاد إلی مکه و مات من تلک الجراحه جرحه رسول الله صلی الله علیه و آله

و جاءت الروایه عن النبی صلی الله علیه و آله أنه قال لفارس نطحه أو نطحتان (۲) ثم لا فارس بعدها أبدا و الروم ذات القرون کلما ذهب قرن خلف قرن هبهب (۳) إلی آخر الأبد.

انتهی. (۴) قوله تعالی وَ یَرَی الَّذِینَ أُوتُوا الْعِلْمَ أی أهل الکتابین أو مطلق أهل العلم قوله تعالی اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِیثِ قال الطبرسی رحمه الله هو أحسن الحدیث لفرط فصاحته و لإعجازه و لاشتماله علی جمیع ما یحتاج إلیه المکلف من التنبیه علی أدله التوحید و العدل و بیان أحکام الشرع و غیر ذلک من المواعظ و قصص الأنبیاء و الترغیب و الترهیب کِتاباً مُتَشابِهاً یشبه بعضه بعضا و یصدق بعضه بعضا لیس فیه

۱- الخطر: ما یراهن علیه.

۲- من نطح الثور و نحوه: أصابه بقرنه.

۳- الهبهب: السریع. و هبهب السراب: ترقرق.

۴- مجمع البیان ۸: ۲۹۴- ۲۹۶.

اختلاف و لا تناقض أو يشبه كتب الله المتقدمه و إن كان أعم و أجمع و أنفع و قيل متشابها فى حسن النظم و جزاله اللفظ و جوده المعانى مَثانِيَ سمى بذلك لأنه تثنى فيه القصص و الأخبار و الأحكام و المواعظ بتصريفها فى ضروب البيان و يثنى أيضا فى التلاوه فلا يمل لحسن مسموعه تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ أى يأخذهم قشعريره خوفا مما فى القرآن من الوعيد ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَ قُلُوبُهُمْ إِلى ذِكْرِ اللَّهِ إذا سمعوا ما فيه من الوعد بالثواب و الرحمه. (١) قوله تعالى وَ إِنَّهُ لَكِتابٌ عَزِيزٌ قال البيضاوى أى كثير النفع عديم النظير أو منيع لا يتأتى إبطاله و تحريفه لا يَأْتِيهِ الْباطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَ لا مِنْ خَلْفِهِ لا يتطرق إليه الباطل من جهه من الجهات أو مما فيه من الأخبار الماضيه و الأمور الآتيه وَ لَوْ جَعَلْناهُ قُرْآناً أَعْجَمِيًّا جواب لقولهم هلا نزل القرآن بلغه العجم لَقالُوا لَوْ لا فُصِّلَتْ آياتُهُ بينت بلسان نفقهه ءَ أَعْجَمِيٌّ وَ عَرَبِيٌّ أ كلام أعجمى و مخاطب عربى إنكار مقرر للتحضيض. (٢) قوله تعالى فَارْتَقِبْ أى فانتظرهم يَوْمَ تَأْتِي السَّماءُ بِدُخانٍ مُبِينٍ أكثر المفسرين على أنه إخبار بقحط و مجاعه أصابتهم بسوء أعمالهم فالمراد يوم شده و مجاعه فإن الجائع يرى بينه و بين السماء كهيئه الدخان من ضعف بصره أو لأن الهواء يظلم عام القحط لقله الأمطار و كثره الغبار أو لأن العرب تسمى الشر الغالب دخانا و قد قحطوا حتى أكلوا جيف الكلاب و عظامها و قيل إشاره إلى ظهور الدخان المعدود من أشراط الساعه كما مر فى كتاب المعاد يَغْشَى النَّاسَ أى يحيط بهم و قوله هذا عَذابٌ أَلِيمٌ إلى قوله مُؤْمِنُونَ مقدر بقول وقع حالا و إنا مؤمنون وعد بالإيمان إن كشف العذاب عنهم أَنَّى لَهُمُ الذِّكْرى من أين لهم و كيف يتذكرون لهذه الحال وَ قَدْ جاءَهُمْ رَسُولٌ مُبِينٌ يبين لهم ما هو أعظم منها فى إيجاب الادّكار من الآيات و المعجزات ثُمَّ تَوَلَّوْا عَنْهُ وَ قالُوا مُعَلَّمٌ مَجْنُونٌ قال بعضهم يعلمه غلام أعجمى لبعض ثقيف و قال

١- مجمع البيان ٨: ٤٩٥.

٢- أنوار التنزيل ٢: ٣٩٠.

آخرون إنه مجنون إِنَّا كاشِفُوا الْعَذابِ بدعاء النبى صلى الله عليه و آله فإنه دعا فرفع القحط قَلِيلًا كشفا قليلا أو زمانا قليلا و هو ما بقى من أعمارهم إِنَّكُمْ عائِدُونَ إلى الكفر غب الكشف يَوْمَ نَبْطِشُ الْبَطْشَةَ الْكُبْرى يوم القيامه أو يوم بدر ظرف لفعل دل عليه إِنَّا مُنْتَقِمُونَ (۱)

و قال الطبرسى رحمه الله إن رسول الله صلى الله عليه و آله دعا على قومه لما كذبوه فقال اللهم سنى (۲) (سنين) كسنى يوسف فأجدبت الأرض فأصابت قريشا المجاعه و كان الرجل لما به من الجوع يرى بينه و بين السماء كالدخان و أكلوا الميته و العظام ثم جاءوا إلى النبى صلى الله عليه و آله و قالوا يا محمد جئت تأمرنا بصله الرحم و قومك قد هلكوا فسأل الله تعالى لهم بالخصب و السعه فكشف عنهم ثم عادوا إلى الكفر- عن ابن مسعود و الضحاك.

انتهى. (۳) قوله تعالى سَيَقُولُ لَكَ الْمُخَلَّفُونَ أقول هذا إخبار بما سيقع و قد وقع.

و قوله يَقُولُونَ بِأَلْسِنَتِهِمْ ما لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ إخبار بما فى ضميرهم و كذا قوله سَيَقُولُ لَكَ الْمُخَلَّفُونَ إخبار بما وقع بعد الإخبار من غزوه خيبر و قولهم ذلك كما سيأتى شرحه فى غزوه الحديبيه و غزوه خيبر.

و كذا قوله تعالى سَتُدْعَوْنَ إِلى قَوْمٍ أُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ قال الطبرسى رحمه الله هم هوازن و حنين و قيل هم هوازن و ثقيف و قيل هم بنو حنيفه مع مسيلمه و قيل هم أهل فارس و قيل هم الروم و قيل هم أهل صفين أصحاب معاويه و الصحيح أن المراد بالداعى فى قوله سَتُدْعَوْنَ هو النبى صلى الله عليه و آله لأنه قد دعاهم بعد ذلك إلى غزوات كثيره و قتال أقوام ذوى نجده و شده (۴) مثل أهل خيبر و حنين و الطائف و مؤته و إلى تبوك و غيرها فلا معنى لحمل ذلك على بعد وفاته. (۵) و قال فى قوله تعالى وَ أُخْرى لَمْ تَقْدِرُوا عَلَيْها معناه و وعدكم الله مغانم أخرى

۱- أنوار التنزيل ۲: ۴۱۶.

۲- فى المصدر: اللّهمّ سنين كسنى يوسف.

۳- مجمع البيان ۹: ۶۲.

۴- النجده: الشجاعه. و الشده: البأس.

۵- مجمع البيان ۹: ۱۱۵.

لم تقـدروا عليها بعد أو قريه أخرى لم تقدروا عليها قد أعدها الله لكم و هى مكه و قيل هى ما فتح الله على المسـلمين بعد ذلك إلى اليوم و قيل المراد فارس و الروم قالوا إن النبى صلى الله عليه و آله بشرهم كنوز كسرى و قيصر و ما كانت العرب تقدر على قتال فارس و الروم و فتـح مدائنها بل كانوا خولا (۱) لهم حتى قـدروا عليها بالإسـلام قَدْ أَحاطَ اللَّهُ بِها أى قدر الله عليها و أحاط بها علما انتهى. (۲)

أقول: و كذا قوله تعالى لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّؤْيا بِالْحَقِّ إخبار بالغيب كما سيأتى تفسيره.

قوله تعالى أَمْ يَقُولُونَ تَقَوَّلَهُ قال البيضاوى أى اختلقه من تلقاء نفسه بَلْ لا يُؤْمِنُونَ فيرمون بهذه المطاعن لكفرهم و عنادهم فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِثْلِهِ مثل القرآن إِنْ كانُوا صادِقِينَ فى زعمهم إذ فيهم كثير ممن عدوا فصحاء فهو رد للأقوال المذكوره بالتحدى انتهى. (۳) قوله تعالى عَذاباً دُونَ ذلِكَ أقول على قول من قال إن المراد به القتل يوم بدر أو القحط سبع سنين فهو أيضا إخبار بالغيب و قد وقع و كذا قوله تعالى سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَ يُوَلُّونَ الدُّبُرَ إشاره إلى غزوه بدر و هو من المعجزات و كذا قوله وَ اللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ و قوله لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ و قد مر بيانه و كذا قوله وَ لا يَتَمَنَّوْنَهُ أَبَداً كما مر.

قال البيضاوى وَ ما هُوَ بِقَوْلِ شاعِرٍ كما تزعمون تاره قَلِيلًا ما تُؤْمِنُونَ تصدقون لما ظهر لكم صدقه تصديقا قليلا لفرط عنادكم وَ لا بِقَوْلِ كـاهِنٍ كمـا تزعمون أخرى قَلِيلًـا مـا تَـذَكَّرُونَ تـذكرون تـذكرا قليلاـ فلـذلك يلتبس الأـمر عليكم و ذكر الإيمـان مع نفى الشـاعريه و التـذكر مع الكاهنيه لأن عـدم مشابهه القرآن للشـعر أمر بين لا ينكرها إلا معانـد بخلاف مباينته للكهانه فإنها تتوقف على تذكر أحوال

۱- الخول: العبيد و الإماء و غيرهم من الحاشيه.

۲- مجمع البيان ۹: ۱۲۳.

۳- أنوار التنزيل ۲: ۴۷۰.

الرسول صلى الله عليه و آله و معانى القرآن المنافيه لطريقه الكهنه و معانى أقوالهم (١) فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ أى بعد القرآن يُؤْمِنُونَ إذا لم يؤمنوا به و هو معجز فى ذاته مشتمل على الحجج الواضحه و المعانى الشريفه. (٢) قوله تعالى إِنَّا أَعْطَيْناكَ الْكَوْثَرَ أقول هو فوعل صيغه مبالغه فى الكثره و المراد به الكثره فى العلوم و المعارف و الفضائل و الأخلاق الكريمه و الآداب الحسنه و الذريه الطيبه و الأوصياء و العلماء و الأتباع و الأمه و الدرجات الأخرويه و الشفاعه و لا يخفى وقوع ما يتعلق بالدنيا منها فهو من المعجزات.

و أما قوله إِنَّ شانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ فروى أنها نزلت فى العاص بن وائل السهمى و ذلك أنه رأى رسول الله صلى الله عليه و آله يخرج من المسجد فالتقيا عند باب بنى سهم و تحدثا و أناس من صناديد قريش جلوس فى المسجد فلما دخل العاص قالوا من الذى كنت تحدث معه قال ذاك الأبتر و كان قد توفى قبل ذلك عبد الله بن رسول الله صلى الله عليه و آله و هو من خديجه و كانوا يسمون من ليس له ابن أبتر فسمته قريش عند موت ابنه أبتر و صنبورا (٣)- كذا روى عن ابن عباس.

ففيه أيضا إعجاز بين و كذا سوره تبت بتمامها تدل على عدم إيمان أبى لهب و زوجته و قد ظهر صدقه فهو أيضا من المعجزات.

**[ترجمه]مى گويیم: در كلام حق تعالى «سَواءٌ عَلَيْهِمْ»: ظاهر اين است كه منظور از آن، گروهى خاص و شناخته شده هستند ، پس آن، خبر دادن است از آنچه اتفاق خواهد افتاد و اتفاق افتاد، (كه آن گروه ايمان نياوردند) وگرنه دشمنان آن حضرت، اين را بر او عيب مى گرفتند و انكار مى كردند.

نيشابورى درباره كلام حق تعالى «فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ» در تفسيرش مى گويد: درباره معجزه بودن قرآن بر دو شيوه سخن گفته شده:

اول اين كه قرآن يا با كلام فصحيانِ ديگر برابر است و يا از كلام آن‌ها برتر است به شيوه‌اى كه نقض عادت نكرده و يا از كلام آن‌ها برتر است به شيوه‌اى كه نقض عادت كرده. دو حالت اول باطل‌اند چون با اين‌كه آنان پيشوايان فصاحت بودند براى آوردن يک سوره از قرآن چه دسته جمعى و چه جداگانه به مبارزه طلبيده شدند اما نتوانستند بياورند با اين‌كه براى ابطال امر قرآن سعى بسيار مى كردند و حتى از جان و مالشان مايه مى گذاشتند و كارهاى پرخطر و دشوار مى كردند و آن چنان در تعصب و غرور بودند كه با گرايش به باطل حق را نمى‌پذيرفتند؛ پس حالت سوم ثابت مى‌شود.

شيوه دوم اين‌كه مى گويند اگر فصاحت سوره‌اى كه بر سرش مبارز طلبيده شده در حد اعجاز است و آنان را ناتوان كرده كه مقصود حاصل شده، و اگرنه، خوددارى آنان از اين هماوردى با وجود همه انگيزه‌هايى كه براى سست كردن امر قرآن داشته‌اند، خود نشانگر معجزه است، كه به هر تقدير اعجاز حاصل مى‌شود.

اگر گفته شود از كجا مى‌دانيد كه در آينده، با آن معارضه نخواهد شد اگر چه تاكنون با آن معارضه نشده است؟ مى گويیم: زيرا نياز به معارضه در آينده، شديدتر از معارضه در وقت تحدى نيست و گرنه لازم مى آيد تقرير چيزى كه شبيه به حق است (يعنى لازمه آن اين است كه خداوند قرآن را كه شبيه به حق است ومى شده با آن معارضه شود در وقتى كه نياز به آن بوده تقرير نموده باشد و معارضى در برابر آن قرار نداده باشد)، و از آنجا كه در آن زمان معارضه صورت نگرفته درمى‌يابيم كه

معارضه‌ای نیست و خداوند سبحان به این نکته اشاره کرده و فرموده: «وَ لَنْ تَفْعَلُوا» و بدان مرتبه اعجاز در درک و وصف نمی‌گنجد، هر که وجه اعجاز را چنین تفسیر کرده که

ص: ۱۶۵

خداوند متعال بشر را از هماوردی با آن منصرف کرده و یا شیوه‌ای متفاوت از شیوه‌های کلام دارد و یا از تناقض مبرّا است یا شامل اخبار غیب است و یا آرائی از این دست، دروغ گفته است، ما قاطعانه ابراز می‌کنیم که اگر کسی هنگام شنیدن قرآن شگفت زده می‌شود این تنها به سبب اسلوب و نظم قرآن است که در دل‌ها به گونه‌ای انکارناپذیر تأثیر می‌گذارد: «لِمَنْ كانَ لَهُ قَلْبٌ أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ وَ هُوَ شَهِيدٌ» - . ق / ۳۷ -

{برای هر صاحبدل و حق نیوشی که خود به گواهی ایستد.} به علاوه، قرآن وجوه بسیاری را در خود گرد آورده و این کار، نقصان در فصاحت را اقتضا می‌کند اما با این وجود قرآن در فصاحت به نهایت رسیده و این را دلالتی بر معجزه بودن قرآن بدان.

به علاوه، بیشتر فصاحت عرب در وصف دیدنی‌هایی همچون شتر و اسب و زن و پادشاه و شمشیر و نیزه و جنگ است در حالی که در قرآن از این‌ها مقدار زیادی نیامده است.

به علاوه، حق تعالی راه صدق را پیموده و از دروغ پیراسته بوده حال آن‌که گفته‌اند بهترین شعرها پُر دروغ‌ترین شعرهاست، به همین خاطر وقتی لبید بن ربیعه و حسان بن ثابت اسلام آوردند و شیوه دروغبافی و خیال پردازی را کنار گذاشتند شعرشان سست شد.

به علاوه، کلام فصیح و شعر فصیح تنها در یک یا دو بیت از قصیده به بار می‌نشیند حال آن‌که قرآن در جزء جزء خود فصیح است.

به علاوه، شاعر فصیح وقتی کلامش را تکرار می‌کند، عبارت دوم در فصاحت همچون عبارت اول نیست حال آن‌که همه عبارات مکرر در قرآن در نهایت فصاحت و غایت زیبایی هستند.

أعد ذكر نعمان لنا إن ذكره هو المسك ما كررته يتضوع

«باز از نعمان برایمان سخن بگو چرا که یاد او همچون مشک است که هر چه تکرارش کنی بوی خوش می‌پراکند.»

به علاوه، قرآن به ایجاب عبادات و تحریم منکرات و انگیزش بر مکارم اخلاق و زهد در دنیا و روی آوردن به آخرت محدود شده و پیداست که در این موضوعات به بلاغت تنگنا می‌افتد.

به علاوه، گفته‌اند شعر امرؤ القیس در وصف زنان نیک است و شعر نابغه در وصف جنگ و شعر اعشی به هنگام طرب و وصف باده نوشی و شعر زهیر به هنگام رغبت و امیدواری، حال آن‌که قرآن در همه فنون کلام فصیح آمده است.

به علاوه، قرآن بنیان همه علوم است، از آن جمله علم کلام و علم اصول و علم فقه

ص: ۱۶۶

و زبان و صرف و نحو و معانی و بیان و احوال و اخلاق و هر چه بگویی.

و اما این‌که فرموده: «فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَ لَنْ تَفْعَلُوا» بر اعجاز قرآن و صحّت نبوت حضرت محمد صلّی الله علیه و آله از چند وجه دلالت دارد:

اول این‌که ما به تواتر می‌دانیم عرب به شدت با حضرت دشمنی می‌ورزیده و در ابطال امر ایشان سعی بسیار می‌کرده که بزرگترین دلیل بر آن، این است که آنان در این راه یار و دیار خود را ترک می‌کرده‌اند و از جسم و جان خود می‌گذشته‌اند. وقتی در این شرایط چنین سخن کوبنده‌ای رسیده «فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَ لَنْ تَفْعَلُوا»، اگر آنان می‌توانستند همانند قرآن را بیاورند بی شک چنین می‌کردند و چون نیاورده‌اند آشکار است که قرآن معجزه است.

دوم این‌که گرچه در میان آنان پیامبر صلّی الله علیه و آله در رابطه با موضوع نبوت متهم بود اما همه می‌دانستند که ایشان بسیار عاقل و خردمند است، اگر حضرت به خاطر تهمتی که به ایشان می‌زدند از عاقبت کار خود ترسی داشت این کار را نمی‌کرد و تحدی و مبارزه طلبی را به این حد نمی‌رساند.

سوم این‌که اگر پیامبر صلّی الله علیه و آله به نبوت خود اطمینان قاطع نداشت در این صورت ممکن بود که اتفاقی خلاف ادعایش رخ دهد و به محض وقوع این خلاف، دروغ‌گویی‌اش مشخص می‌شد؛ کسی که متقلب است و سخن ناحق می‌گوید

قاطعانه بر حرف خود نمی‌ماند، پس چون پیامبر صلّی الله علیه و آله با قطعیت استوار مانده این بر صدق ایشان دلالت دارد.

چهارم این‌که حق تعالی فرموده «وَ لَنْ تَفْعَلُوا» و در حرف نفی «لن» تأکیدی بلیغ در نفی مستقبل تا به روز قیامت هست و این خبر از غیب دادن است که البته آن‌چه گفته به وقوع پیوسته است، زیرا اگر احدی توانسته بود با آن هماوردی کند غیر ممکن بود که مردم آن را زبان به زبان تعریف و توصیف نکنند، به ویژه این‌که خرده‌گیران بر قرآن بسیار بیشتر از مدافعان آن بوده... اند و از آن‌جا که این هماوردی تا کنون محقق نشده، به قطع مشخص است که به خاطر استقرار اسلام و ضعف شوکت خرده... گیران تا به ابد هم به وقوع نمی‌پیوندد.

بیضاوی می‌گوید: «مِنْ مِثْلِهِ» صفت است برای «سُورَةٍ»، یعنی سوره‌ای که همانند آن باشد، ضمیر «ـهِ» به «مَا نَزَّلْنا» بر می‌گردد و «مِن» برای تبعیض یا تبیین یا به نظر اخفش زائده است، یعنی سوره‌ای همانند قرآن در بلاغت و زیبایی نظم، و یا ضمیر «ـهِ» به «عَبْدِنا» بر می‌گردد و «مِن» برای ابتداء است، یعنی آن سوره از کسی آمده باشد که همتای پیامبر صلّی الله علیه و آله باشد یعنی انسانی اُمّی باشد و نه کتب را خوانده باشد و نه علوم را آموخته باشد. و یا صله است برای «فَأْتُوا» و ضمیر به «عَبْدِ» برمی... گردد؛ البته ارجاع ضمیر به «مَا نَزَّلْنا» موجه‌تر است. «وَ ادْعُوا شُهَداءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ» امر است به این‌که از همه یاران و یاورانشان کمک بگیرند، «شُهَداء» جمع «شهید» است به معنای شخص حاضر و یا آماده برای شهادت دادن و یا یاور یا پیشوا،

«مِنْ» متعلق است بـه «وَ ادْعُوا»، یعنی برای این هماوردی همه حاضـرانتان را یا همه کسانی را که به یاری‌شان امید دارید فرابخوانید،

ص: ۱۶۷

انسـان‌هایتان را جن‌هایتان را و خـدایانتان جز الله را، اما هیـچ کس قادر نیست هماننـد آن را بیاورد جز الله تبارك و تعالی، و یا شاهدانی غیر از خدا فرابخوانید تا شـهادت دهند آن‌چه شـما آورده‌اید همانند آن است، اما خدا را به شـهادت نگیرید زیرا این کـار عـادت کسـی است که در ارائه حجّت ناتوان و سرگشـته است، و یا شاهـدانی را فرابخوانیـد که به جای خـدا آنان را ولیّ خود یا خدای خود قرار داده‌اید و پنداشـته‌اید آن‌ها در روز قیامت برایتان شـهادت می‌دهند، و یا کسانی را فرابخوانید که می... پنداریـد در پیشـگاه خداونـد برایتان شـهادت می‌دهنـد تا یاری‌تان کنند. نیز گفته شده «مِن دونِ الله» یعنی به غیر از اولیاء خدا، یعنی فصیحان عرب را و شاهدان سرشناس را تا برایتان شهادت دهند آن‌چه آورده‌اید همانند آن است، «إِنْ كُنْتُمْ صادِقِينَ» اگر راست می‌گویید که قرآن کلام بشر است - . أانوار التنزیل ۱: ۴۸- ۵۰ - .

نیشابوری درباره کلام حق تعالی «وَ ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَ الْمَسْكَنَةُ» می‌گویـد: یعنی خواری و ناداری آنان را در میان گرفت همچون خیمه‌ای که بر سر کسـی زده می‌شود، و یـا به آنـان چسبیـد همچنان که گِل بر دیوار زده می‌شود، بنابراین یهودیان یا واقعا خوار و ذلیل و نادار هسـتند و یا به این خاطر که از ترس زیاد شدن جزیه خود را خوار و فقیر نشان می‌دهند، این نمونه‌ای از خبر دادن از غیب است که دلالت دارد قرآن وحی نازل از آسمان است.

می‌گویم: و نیز سـخن حق تعـالی «وَ إِذا خَلا بَعْضُهُمْ إِلى بَعْضٍ»، آشـکار است که این اخبار به شـیوه اعجاز آمـده زیرا منافقان سخت می‌کوشیدند تا اسرار خود را پنهان کنند و اظهار به ایمان کنند و نگذارند مسلمانان از باطنشان آگاه شوند، اگر این خبر مخـالف با واقعیت بود بی شك آن‌ها شدیـدا انکار می‌کردنـد و می‌گفتنـد این سـخن دروغ است و بقیه مردم نیز با تفحّص در احوال آن‌هـا می‌فهمیدنـد که آن‌هـا از این صـفت مبرّا هسـتند و این‌گونه دشـمنان پیامبر صلّی الله علیه و آله این را برای انکار حضـرت علیه ایشان به کار می‌بسـتند و می‌گفتنـد این نشانگر احوال کسـی است که ادعای نابه‌جا می‌کنـد و اخبار غیرواقعی از امور می‌دهد.

بیضـاوی دربـاره کلام حق تعـالی می‌گویـد: «قُلْ إِنْ كانَتْ لَكُمُ الدَّارُ الْآخِرَةُ عِنْدَ اللَّهِ خالِصَةً» و به قول خودتان مخصوص شمـاست، «لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ كانَ هُوداً مِنْ دُونِ النَّاسِ» یعنی بقیه مردم و مسـلمانان، «فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صادِقِينَ» زیرا کسی که یقین دارد از اهل بهشت است مشتاق ورود به آن‌جاست، همچنان‌که

حضرت علی علیه السلام فرمود: برایم مهم نیست که من به مرگ درافتم یا مرگ من به من درافتد.

«وَ لَنْ يَتَمَنَّوْهُ أَبَداً بِما قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ» مقصود از «ما قدمت ایدیهم» کارهایی است که مستوجب دوزخ است، این جمله نیز خبر از غیب است و خبری که داده به وقوع پیوسته،

ص: ۱۶۸

زیرا اگر آنـان تمنی و آرزو کرده بودنـد بی شـک نقـل می‌شـد و زبانزد می گشت. «تمنی» از جمله کارهای دل نیست تا پنهان باشد، بلکه این است که کسی بگوید ای کاش فلان شود. اگر می‌شد در دل بگویند بی شک می گفتند تمنی کردیم، و

از پیامبر صلّی الله علیه و آله روایت شده که ایشان فرمود: اگر آنان مرگ را آرزو می کردند، یکایکشان به کام مرگ می‌رفتند و در جا می‌مردند و بر روی زمین هیچ یهودی بر جا نمی‌ماند.

طبرسـی می گویـد: این مـاجرا شبیه مـاجرای مبـاهله است، وقتی پیـامبر صـلّی الله علیه و آله نصـارا را به مبـاهله فراخوانـد آنـان خودداری کردند چون به باور خود اعتماد ضعیفی داشتند و از وقوع حقیقت می‌ترسیدند.

از پیـامبر صـلّی الله علیه و آله روایت شـده که ایشـان فرمود: اگر بـا من مباهله می کردنـد بی شک برمی گشـتند و می‌دیدنـد نه خاندانی دارند و نه اموالی.

این‌چنین وقتی یهودیـان آرزوی مرگ نکردنـد رسوا شدنـد همچنـان‌که وقتی نصـاری از مباهله روی گرداندنـد رسوا شدنـد و حقیقت آشکار شد - . مجمع البیان ۱: ۱۵۹ - .

می گویم: خداونـد متعال فرمود «عَلِمَ اللَّهُ أَنَّکُمْ کُنْتُمْ تَخْتانُونَ أَنْفُسَـکُمْ» ظاهرا آن‌ها خیانت خود را پنهان می کرده‌اند و خداوند متعال آن را بر ملا کرده، زیرا این‌که خداونـد آگاهی از امر را به خود نسـبت داده بر پنهان بودن امر دلالت دارد. این نیز نمونه خبر از غیب است.

بیضـاوی می گویـد: کلام حق تعالی «قُلْ لِلَّذِینَ کَفَرُوا سَـتُغْلَبُونَ» یعنی به مشـرکان مکه بگو مغلوب خواهنـد شـد، یعنی در روز بـدر. نیز گفته شده یعنی به یهودیان بگو، زیرا پیامبر صـلّی الله علیه و آله پس از جنگ بدر آن‌ها را در بنی قینقاع گرد آورد و هشـدارشان داد که مبادا آن‌چه بر سـر قریش آمـد بر سـر آن‌ها هم بیاید. آن‌ها گفتند از این مغرور نشو که افرادی بی تجربه و ناآگاه از علم جنگ را شـکست داده‌ای اگر با ما می‌جنگیـدی می‌فهمیـدی که ما مردمانی متفاوت هستیم. آن‌گاه این آیه نازل شد و سپس خداوند به وعده خود عمل کرد و بنی قریظه را هلاک کرد و بنی نضیر را کوچاند و خیبر را فتح کرد و بر بقیه نیز جزیه وضع کرد که این از نشانه‌های نبوت است - . أانوار التنزیل ۱: ۴۸- ۵۰ - .

طبرسی درباره کلام حق تعالی «قُلِ اللَّهُمَّ مالِکَ الْمُلْکِ» می گوید:

از ابن عباس و اَنَس روایت شده که وقتی رسول خدا صـلّی الله علیه و آله مکه را فتح کرد و فرمانروایی فارس و روم را به امت خود وعده داد، منافقان و یهودیان گفتند: باورکردنی نیست!

ص: ۱۶۹

محمـد کجا و فرمانروایی فارس و روم کجا! مگر مـدینه و مکه برایش کافی نیست که به روم و فارس طمع کرده؟! آن‌گاه این آیه نازل شد.

آورده‌انـد که پیـامبر صـلّی الله علیه و آله در جنگ احزاب خنـدقی طراحی کرد و برای حفرش به هر ده نفر از یاران خود چهل ذراع از زمین مورد نظر را اختصاص داد. در آن اوان مهاجرین و انصار بر سـر سـلمان که مردی قوی بود اقامه حجت کردنـد و هر یـک از دو گروه گفتنـد سـلمان از مـاست. آن‌گـاه پیامبر صـلّی الله علیه و آله فرمود: سـلمان از ما اهل بیت است. عمرو بن عوف می‌گوید: من و سـلمان و حُذَیفه و نُعمان بن مُقَرَّن مُزَنی با شش نفر دیگر از انصار در چهل ذراع از زمین بودیم. ما حفر کریـم و وقـتی درون گـودالی عمیـق قرار گرفـتیم ناگـاه خداونـد از دل خنـدق تخته سـنگی سـخت بیرون آورد که ابزار مـا را شکست و کـار را بر مـا سـخت کرد. گفتیم: ای سـلمان! نزد رسول خـدا صـلّی الله علیه و آله بالاـ برو و ایشان را از این صـخره باخبر کن، تا یا از آن منصرف شویم که این راحت‌تر است و یا در این باره راه حلی پیش پایمان گـذارد، چون دوست نداریم از نقشه ایشان سرپیچی کنیم. سلمان سوی رسول خدا صلّی الله علیه و آله بالا رفت و حال آن‌که خیمه‌ای ترکی بر سر حضرت برپا بود. عرض کرد: ای رسول خـدا! از دل خندق صـخره‌ای سـفید و سـخت بر ما پدیدار شد که ابزارمان را شکسـته و کار را چنان بر ما سـخت کرده که اصلا تراشیده نمی شود، در این باره دستوری به ما ده که دوست نداریم از نقشه‌تان سرپیچی کنیم. رسول خـدا صـلّی الله علیه و آله با سـلمان به درون خنـدق رفت و حال آن‌که آن نُه نفر لب خنـدق ایسـتاده بودند. رسول خدا صلّی الله علیه و آله کلنـگ را از دست سـلمان گرفت و ضـربه‌ای بر آن صـخره فرود آورد و آن را چنـان شـکافت که از میـان شکـافش برقی همچـون چراغی در میـان خـانه‌ای تاریـک درخشـید. رسـول خـدا صلّی الله علیـه و آلـه تکـبیر پیروزی گفت و مسـلمانان نیز تکبیر سـر دادند. دوباره رسول خدا ضـربه‌ای دیگر زد و باز از میان شـکاف صخره برقی همچون چراغی در میان خانه‌ای تاریک درخشـید. رسول خدا صلّی الله علیه و آله تکبیر پیروزی گفت و مسلمانان نیز تکبیر سر دادند. رسول خدا صلّی الله علیه و آله ضربه سوم را فرود آورد و باز صخره را چنان شکست که از میان شکافش برقی همچون چراغی در میان خانه

ای تاریک درخشید. رسول خدا صـلّی الله علیه و آله تکبیر پیروزی گفت و مسلمانان نیز تکبیر سر دادند. آن‌گاه دست سلمان را گرفت و بـا او بالا رفت. سـلمان عرض کرد: پـدر و مادرم به فـدایت ای رسول خـدا! از شـما چیزی دیـدم که تاکنون هرگز ندیـده بـودم. رسـول خـدا صـلّی الله علیه و آله رو به آن قوم کرد و فرمود: شـما نیز آن‌چه سـلمان می‌گویـد را دیدیـد؟ عرض کردنـد: بله. فرمود: وقتی ضـربه اول را زدم و آن برقی که دیـدی درخشـید، از آن برق کـاخ‌هـای حیره و مـدائن کسـری برایم همچون دنـدان‌هـای سـگان درخشـیدند و جبرئیل خبرم داد که امت من بر آن‌ها دست می‌یابنـد. وقتی ضـربه دوم را زدم و آن برقی که دیدیـد درخشـید، از آن برق کاخ‌های سـرخ در سـرزمین روم برایم همچون دنـدان‌های سـگان درخشـیدند و جبرئیل خبرم داد که امت من بر آن‌هـا دست می‌یابنـد. وقتی ضـربه سوم را زدم و آن برقی که دیدیـد درخشـید، از آن برق کـاخ‌هـای صنعـاء برایم همچون دنـدان‌های سـگان درخشـیدند و جبرئیل خبرم داد که امت من بر آن‌ها دست می‌یابنـد، پس مژده دهیـد. مسـلمانان به یکدیگر مژده دادند و گفتند: حمد و سپاس از آن خداوند است که وعده‌اش راست است، به ما پس از محاصـره وعده پیروزی داده است. منافقان گفتند: تعجب نمی‌کنید که شـما را دلخوش می‌کند و وعده باطل به شـما می‌دهد و می‌گوید از یثرب کاخ‌های حیره و مدائن کسـری را می‌بیند که برای شـما فتح می‌شوند حال آن‌که شما دارید از ترس، خندق حفر می... کنیـد و نمی‌توانیـد با دشـمن روبرو شوید؟! آن‌گاه قرآن نازل شد: «إِذْ يَقُولُ الْمُنافِقُونَ وَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ ما وَعَدَنَا اللَّهُ وَ رَسُولُهُ إِلَّا غُرُوراً» - . احزاب / ۱۲ -

{و هنگامی که منافقان و کسانی که در دلهایشان بیماری است می گفتند خدا و فرستاده اش جز فریب به ما وعده ای ندادند.}
خداوند متعال درباره این ماجرا نازل فرمود: «قُلِ اللَّهُمَّ مالِكَ الْمُلْكِ».

این خبر از عمرو بن عوف روایت شده است - . مجمع البیان ۲: ۴۲۷- ۴۲۸ - .

طبرسی درباره کلام حق تعالی «وَ قالَتْ طائِفَةٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتابِ» می‌گوید: حسن و سدی گفته‌اند: دوازده تن از علمای یهود خیبر و روستاهای عُرَینه همداستان شدند و به یکدیگر گفتند: آغاز روز فقط با زبان و بدون باور به دین محمد درآیید و آخر روز به او کفر ورزید و بگویید ما در کتاب‌هایمان نگریستیم و با علمایمان رایزنی کردیم و دریافتیم این محمد آن پیامبر موعود نیست و دروغگویی او و بطلان دینش برای ما آشکار شد؛

ص: ۱۷۱

اگر چنین کنید یاران او در دین خود به شک می‌افتند و می گویند اینان از اهل کتاب هستند و از ما داناترند، و این گونه از دین او به سوی دین شما برمی گردند.

مجاهد و مقاتل و کلبی گفته‌اند: این آیه درباره قبله نازل شد. وقتی قبله به سوی کعبه گرایید و آنان به سوی کعبه نماز خواندند این بر یهودیان گران آمد. آن گاه کعب بن اشرف به یاران خود گفت: در میانه روز به آن‌چه که به محمد درباره کعبه نازل شده ایمان آوردی و به سوی کعبه نماز بخوانید و آخر روز به سوی قبله خودتان برگردید، شاید آنان به شک بیافتند.

وی در ادامه می‌گوید: در این آیات معجزه‌ای درخشان از برای پیامبر ما صلّی الله علیه و آله هست، زیرا از اسرار پنهان قومی خبر داده که تنها داننده غیب از آن آگاه است - . مجمع البیان ۲: ۴۶۰ - .

طبرسی درباره کلام حق تعالی «قُلْ فَأْتُوا بِالتَّوْراةِ» می گوید: کلبی و ابی روق گفته‌اند: وقتی پیامبر صلّی الله علیه و آله گوشت... های شتر را حلال کرد و فرمود «همه این‌ها برای ابراهیم علیه السلام حلال بوده است»، یهودیان انکار کردند و گفتند: هر چه را ما حرام می‌دانیم بر نوح و ابراهیم و بقیه پیامبران تا برسد به خود ما حرام بوده است. آن گاه این آیه نازل شد.

حق تعالی فرمود: «كُلُّ الطَّعامِ كانَ حِلًّا لِبَنِي إِسْرائِيلَ إِلَّا ما حَرَّمَ إِسْرائِيلُ عَلى نَفْسِهِ مِنْ قَبْلِ أَنْ تُنَزَّلَ التَّوْراةُ» یعنی تا پیش از آن... که تورات بر موسی علیه السلام نازل شود، همه خوراکی‌ها بر فرزندان اسرائیل حلال بود. مضمون این سخن دلالت دارد که چیزی که حلال بوده برای بنی اسرائیل حرام شده است. اما درباره آن‌چه که بر آنان حرام شده و وضعیت آن پس از نزول تورات اختلاف نظر هست:

از سدی روایت شده که آن‌چه که آنان پیش از نزول تورات به خاطر اقتدای به یعقوب علیه السلام بر خود حرام کرده بودند بر آنان حرام شده است. نیز گفته‌اند خداوند متعال این‌ها را در تورات بر آنان حرام نکرد، بلکه پس از نزول تورات به خاطر ستمگری و کفر ورزی آنان این‌ها برایشان حرام شد. نیز گفته‌اند هیچ یک از این‌ها در تورات بر آنان حرام نبوده، بلکه آنان به

خاطر پیروی از پدرشان این‌ها را بر خود حرام کردند و این تحریم را به خداوند نسبت دادند، اما خداوند متعال تکذیبشان کرد و فرمود: «قُلْ فَأْتُوا بِالتَّوْراةِ فَاتْلُوها» تا مشخص شود قضیه چنان است که تو می گویی نه آن‌گونه که آنان می گویند، «إِنْ كُنْتُمْ صادِقِينَ» در ادعایتان. پس قرآن با تورات بر آنان حجت آورد و به آنان امر کرد که تورات را بیاورند و آن را بخوانند، زیرا در تورات آمده بود که آن‌ها برای پیامبران حلال بوده و تنها یعقوب علیه السلام آن‌ها را بر خود حرام کرده است. اما آنان جرأت نکردند تورات را بیاورند

ص: ۱۷۲

زیرا می‌دانستند پیامبر صلّی الله علیه و آله راست می گوید و خودشان دروغ می گویند. این دلیلی آشکار بر صحّت نبوت پیامبر ما صلّی الله علیه و آله بوده زیرا ایشان می‌دانسته در تورات سخنی هست که بر دروغگویی آنان دلالت می کند، بدون این که حضرت صلّی الله علیه و آله تورات را آموخته یا خوانده باشد - . مجمع البیان ۲: ۴۷۵ - .

طبرسی درباره کلام حق تعالی «لَنْ يَضُرُّوكُمْ إِلَّا أَذىً» می گوید: مقاتل گفته سران یهود همچون کعب بن اشرف و ابی رافع و ابی ناشر و کنانه و ابن صوریا سوی یهودیانی که ایمان آورده بودند همچون عبدالله بن سلام و یاران وی رفتند و آن‌ها را به خاطر مسلمان شدنشان سرزنش کردند. آن‌گاه نازل شد: «لَنْ يَضُرُّوكُمْ إِلَّا أَذىً». خداوند به مومنان وعده داد که آنان پیروز هستند و اهل کتاب سلطه‌ای بر آنان ندارند و از هیچ جنبه‌ای نمی‌توانند هیچ آسیبی به آن‌ها برسانند جز از جنبه زبان، و آن هم بدین ترتیب که به خدا دروغ ببندند و کتاب خدا را تحریف کنند، نیز گفته شده بدین ترتیب که سخنان آزاردهنده به مومنان بگویند. «وَ إِنْ يُقاتِلُوكُمْ يُوَلُّوكُمُ الْأَدْبارَ» در حالی که شکست خورده‌اند «ثُمَّ لا يُنْصَرُونَ» یعنی به خاطر کفرشان یاری داده نمی‌شوند. در این آیه دلالتی بر صحّت نبوت پیامبر ما صلّی الله علیه و آله هست چون خبری مطابق با رخداد داده است، زیرا یهودیان مدینه از میان بنی قُرَیظه و بنی نضیر و بنی قینقاع و یهودیان خیبر که با پیامبر صلّی الله علیه و آله و مسلمانان جنگیدند، هرگز بر مسلمانان پیروز نشدند و شکست خوردند و کاری با ایشان نکردند جز بدگویی و طعنه. «أَيْنَ ما ثُقِفُوا» یعنی هر کجا یافته شوند «إِلَّا بِحَبْلٍ مِنَ اللَّهِ» یعنی به پیمانی از سوی خدا «وَ حَبْلٍ مِنَ النَّاسِ» و پیمانی از سوی مردم به شیوه ذمّه یا دیگر شیوه‌های امان دادن - . مجمع البیان ۲: ۴۷۸- ۴۷۹ - .

خداوند متعال فرمود: «عَضُّوا عَلَيْكُمُ الْأَنامِلَ» یعنی سرانگشتان «مِنَ الْغَيْظِ» یعنی از روی خشم و کینه چون می‌دیدند مومنان همبسته هستند و وحدت کلام دارند و خداوند یاریشان می کند - . مجمع البیان ۲: ۴۹۳ - .

ص: ۱۷۳

می گویم: در این‌جا نیز به شیوه اعجاز از باطن امور آنان خبر داده شده و نیز از آن‌چه که از مسلمانان پنهان می کرده‌اند، همچنین در آن‌جا که فرموده: «لا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئاً» از رخداد آینده خبر داده که به وقوع پیوست، همین‌طور در «لَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ» زیرا خداوند متعال از وعده خود خبر داده که به وقوع پیوست، اگر چنین نبود دشمنان پیامبر صلّی الله علیه و آله این را بر ایشان انکار می کردند و اگر انکار کرده بودند نقل می‌شد -تفسیر این آیه خواهد آمد- ، و در «بَيَّتَ طائِفَةٌ مِنْهُمْ» نیز از امور پنهان آنان خبر آمده است.

رازی درباره کلام حق تعالی «لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلافاً كَثِيراً» می گوید: در تفسیر سلامت قرآن از اختلاف سه وجه ذکر کرده‌اند:

اول این که ابو بکر اصم گفته آن منافقان پنهانی بر انواع بسیاری از نیرنگ و حیله همدست می‌شدند و خداوند متعال رسول خود صلّی الله علیه و آله را دم به دم از آن احوال آگاه می‌ساخت و به تفصیل ایشان را باخبر می کرد و آن‌ها همه سخنان خدا را درست و راست می‌یافتند. بنابراین به آن‌ها گفته شده اگر این سخنان خبرهایی از جانب خداوند متعال نبود همه درست و راست نمی‌بود و در کلام محمد صلّی الله علیه و آله انواع اختلاف و تفاوت آشکار می‌شد، پس چون این‌ها آشکار نشده می... فهمیم که این سخنان را خداوند متعال اعلام کرده است.

دوم این که بنا به باور اکثر متکلمین منظور از آیه این است که قرآن کتابی بزرگ است و انواع بسیاری از علوم را در بر دارد، اگر قرآن از جانب کسی جز خداوند بود بی شک انواع بسیاری از کلمات متناقض در آن واقع می‌شد، زیرا کتاب بزرگ و طولانی از این عیب به دور نیست، پس چون این عیب در قرآن یافته نشده می‌فهمیم که آن از جانب کسی جز خدا نیست.

سوم این که ابو مسلم اصفهانی گفته منظورش اختلاف در سطح فصاحت است چنان که در سراسرش هیچ کلام رکیکی یافته نمی‌شود و فصاحت از آغاز تا به پایان آن در یک سطح باقی مانده است، آشکار است که آدمی گرچه در غایت بلاغت و نهایت فصاحت باشد اگر کتابی طولانی و مشتمل بر معانیِ بسیار بنویسد، ناگزیر در کلامش تفاوت پیدا می‌شود به این گونه که بخشی از آن قوی و استوار و بخشی سخیف و سبک می‌شود، پس چون در قرآن چنین صفتی نیست می‌فهمیم که آن معجزه‌ای از جانب خداوند متعال است - . مفاتیح الغیب ۳: ۲۶۹ - .

می گویم: کلام حق تعالی «سَتَجِدُونَ آخَرِينَ» از رخداد آینده خبر داده و شیوه سخن در آن همچون خبر درباره رخداد گذشته است

ص: ۱۷۴

که تفسیرش خواهد آمد، همچنین آن‌جا که فرموده «يَسْتَخْفُونَ مِنَ النَّاسِ» ما قبل و ما بعدش دلالت دارد که خداوند متعال از آن‌چه که آنان پنهان می کرده‌اند خبر داده و آن‌چه را که آنان پنهان می کرده‌اند بر ملا ساخته است که ماجرایش خواهد آمد.

رازی درباره کلام حق تعالی «يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيراً مِمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتابِ» می گوید: ابن عباس گفته آنان وصف حضرت محمد صلّی الله علیه و آله را و وصف رجم را پنهان کردند، آن‌گاه رسول خدا صلّی الله علیه و آله آن را برایشان بیان کرد. این معجزه‌ای از برای برای حضرت است زیرا ایشان هیچ کتابی نخوانده بود و از هیچ کس هیچ علمی نیاموخته بود، پس چون آنان را از اسرار کتابشان خبر داد این خبر دادن از غیب بوده و معجزه است - . مفاتیح الغیب ۳: ۳۸۲ - .

کلام حق تعالی «وَ يَعْفُوا عَنْ كَثِيرٍ» یعنی بسیاری از آن‌چه را که شما پنهان می کنید آشکار نمی‌سازد زیرا در دین نیازی به اظهار آن نیست.

طبرسی می گوید: کلام حق تعالی «فَعَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَ بِالْفَتْحِ» یعنی فتح مکه، نیز گفته شده یعنی قتح دیار مشرکان «أَوْ أَمْرٍ مِنْ

عِنْدِهِ» امری که در آن عزت مسلمانان و خوار کردن مشرکان است ، نیز گفته شده یعنی بر ملا کردن نفاق منافقان، همچنین گفته‌اند یعنی کشتار و اسارت خانواده‌های بنی قُرَیظه و کوچاندن بنی نضیر - . مجمع البیان ۳: ۲۰۷ - .

می گویم: این‌جا نیز از چیزی خبر داده که واقع نشده بوده و بعد واقع شده است، تعبیر «امید است» از جانب خداوند وجوب و بایستگی را به دنبال دارد. همچنین آن‌جا که فرموده «فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَ يُحِبُّونَهُ» از امری خبر داده که رخ نداده بوده و بعد رخ داده است، اخبار بسیاری در کتاب احوال امیرمومنان علیه السلام خواهد آمد که این آیه درباره امام علیه السلام پیرامون جنگ ایشان با ناکثن و قاسطین و مارقین نازل شده است. نیز «وَ قَدْ دَخَلُوا بِالْكُفْرِ» از اسرار منافقان خبر داده و به همین ترتیب کلام حق تعالی «وَ أَلْقَيْنا بَيْنَهُمُ الْعَداوَةَ وَ الْبَغْضاءَ» که یعنی میان یهودیان و نصاری یا میان گروهای یهودی و گروه‌های نصاری.

طبرسی درباره کلام حق تعالی می گوید: «كُلَّما أَوْقَدُوا ناراً لِلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا اللَّهُ» یعنی برای جنگ با حضرت محمد صلّی الله علیه و آله ، در این آیه معجزه و نشانه‌ای هست زیرا خداوند خبری داده که به وقوع پیوسته است، یهودیان دلاورترین ساکنان حجاز بودند

ص: ۱۷۵

که غیر قابل نفوذترین دیار را داشتند، آن‌چنان که قریشیان از آن‌ها یاری می‌جستند و اوسیان و خزرجیان در هم‌پیمانی با آنان از هم پیشی می گرفتند و به یاری آنان خود را انبوه می‌ساختند، اما خداوند سرسبزی‌شان را نابود کرد و دمارشان را درآورد و ریشه‌شان را برکند، چون پیامبر صلّی الله علیه و آله بنی نضیر و بنی قینقاع را کوچاند و بنی قریظه را به هلاکت رساند و ساکنان خیبر را آواره کرد و بر فدک غلبه یافت و ساکنان وادی القری تسلیم آن حضرت شدند، این گونه خداوند آثارشان را به خواری از میان بُرد. قتاده گفته: یعنی خداوند سبحان آنان را چنان ذلیل کرد که پس از آن هرگز عزت نیابند.

طبرسی در ادامه درباره کلام حق تعالی «وَ اللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ» می گوید: در این آیه بر صدق پیامبر صلّی الله علیه و آله و صحّت نبوت ایشان نشانه‌ای بر دو وجه هست:

اول این که خبر از رخدادی داد که به وقوع پیوست.

دوم این که پیامبر صلّی الله علیه و آله این خبر را در میان نگذاشت جز آن گاه که ایمان داشت به وقوع می‌پیوندد.

روایت شده که وقتی این آیه نازل شد پیامبر صلّی الله علیه و آله به یاران نگاهبان خود از جمله سعد و حُذَیفه فرمود: به خانه‌هایتان بروید که خداوند سبحان مرا از گزند مردم محفوظ داشت.

درباره کلام حق تعالی «وَ قالُوا لَوْ لا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ» رازی گفته این از جمله شبهاتی است که منکران نبوت حضرت محمد صلّی الله علیه و آله طرح کردند، آن‌ها گفتند: اگر او فرستاده خداوند است پس چرا یک نشانه قاطع و یک معجزه درخشان بر او نازل نشده؟ نیز روایت شده که یکی از ملحدان به طعنه گفت: اگر محمد نشانه و معجزه‌ای آورده بود کافران

نمی توانستند بگویند: «لَوْ لا أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ». پاسخ این است که قرآن معجزه‌ای قاطع است به این خاطر که پیامبر صلّی الله علیه و آله آنان را در برابر آن به مبارزه طلبید اما آنان در هماوردی با آن درماندند که این بر معجزه بودن قرآن دلالت دارد. ممکن است گفته شود اگر چنین بوده پس چرا گفته‌اند «لَوْ لا أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ» ؟ پاسخش بر چند وجه است:

اول این‌که چه بسا آن قوم از روی لجاجت و دشمنی به معجزه بودن قرآن طعنه زده‌اند

ص: ۱۷۶

و گفته‌اند این قرآن از جنس کتب است و کتاب از جنس معجزه نیست، پس بر اساس این شبهه معجزه طلبیده‌اند.

دوم این‌که آن‌ها معجزه‌هایی همچون معجزه‌های پیامبران دیگر خواسته‌اند مانند شکافتن دریا و سایه انداختن کوه.

سوم این‌که آنان از روی لجاجت و خیره‌سری نشانه‌ها و معجزه‌های بیشتری خواسته‌اند مانند فرود آوردن فرشتگان و به زمین کشیدن تکه‌ای از آسمان و چیزهای دیگری که از قول کافران حکایت شده است. محتمل است منظورش ماجرایی باشد که خداوند از قول آنان حکایت کرده و فرموده: «اللَّهُمَّ إِنْ كانَ هذا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنا حِجارَةً مِنَ السَّماءِ أَوِ ائْتِنا بِعَذابٍ أَلِيمٍ» - . انفال / ۳۲ -

{خدایا اگر این [کتاب] همان حق از جانب توست پس بر ما از آسمان سنگهایی بباران یا عذابی دردناک بر سر ما بیاور.} سپس خداوند متعال به درخواستشان چنین پاسخ داده: «قُلْ إِنَّ اللَّهَ قادِرٌ عَلى أَنْ يُنَزِّلَ آيَةً» یعنی خداوند متعال بر انجام آن‌چه می‌خواهید تواناست «وَ لكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لا يَعْلَمُونَ» که در تفسیرش بر وجوهی اختلاف کرده‌اند:

اول این‌که یعنی وقتی خداوند متعال نشانه درخشان و معجزه قاطعی چون قرآن نازل کرده دیگر درخواست معجزه بیشتر از روی خودسری و خیره‌سری است، و خداوند سبحان که حکم و امر از برای اوست اگر بخواهد می‌کند و اگر نخواهد نمی‌کند زیرا فاعلیت او بنا به قول اهل سنت تنها به حسب مشیّت و خواست محض خودش است و یا بنا به باور معتزله بر اساس مصلحت است که به هر تقدیر بر اساس پیشنهادات مردم نیست، اگر بخواهد اجابتشان می‌کند و اگر بخواهد نمی‌کند.

دوم این‌که وقتی معجزه قاطع و دلالت کافی هویدا شده دیگر عذر و بهانه‌ای برای آنان باقی نمی‌ماند، در این هنگام اگر پیشنهاد آنان را اجابت کند چه بسا برای بار دوم و سوم و چهارم و این‌چنین تا بی نهایت باز پیشنهاد بدهند و این بدان‌جا می... انجامد که دلیل استوار نگردد و حجت تمام نشود، پس باید در آغاز امر این باب را بست و به معجزه درخشان ارائه شده بسنده کرد.

سوم این‌که اگر خداوند متعال خواسته‌شان را به آنان عطا می‌کرد و پس از ظهور آن خواسته باز ایمان نمی‌آوردند در آن هنگام مستحق عذابی ریشه‌برکن می‌شدند، پس رحمت خداوند مصونیت آنان از این بلا را اقتضا کرد هر چند آنان کیفیت این رحمت را درنیابند، به همین خاطر فرموده «وَ لكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لا يَعْلَمُونَ».

چهرم این‌که حق تعالی می‌دانسته آنان این معجزه‌ها را نه برای طلب فایده

ص: ۱۷۷

بلکه برای دشمنی و تعصب می‌خواهند و نیز می‌دانسته حتی اگر خواسته‌شان را به آنان عطا کند باز ایمان نمی‌آورند، پس به همین خاطر خواسته‌شان را برآورده نکرد زیرا می‌دانست فایده‌ای ندارد، و منظور از «وَ لكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لا يَعْلَمُونَ» این است که آن قوم نمی‌دانند که چون از روی خیره‌سری و تعصب این درخواست را کرده‌اند خداوند برایشان برآورده نکرده اما اگر دانا بودند از روی طلب فایده درخواست می‌کردند و آن‌گاه خداوند به بهترین شکل برایشان برآورده می‌ساخت - . مفاتیح الغیب ۴: ۵۳- ۵۵ - .

می‌گویم: در مرتبه نخست می‌توان گفت آن‌چه که آنان درباره انزال نشانه بیان کرده‌اند بدان خاطر بوده که می‌خواسته‌اند نزول امری آشکار از آسمان را ببینند مانند نزول هویدای فرشتگان یا نزول هویدای کتاب یا نزول تکه‌ای از آسمان، اما این خواسته با وقوع سایر معجزه‌ها همچون خبر دادن از غیب و زنده کردن مردگان و شکافتن ماه و جز آن ناسازگار نبوده و ورود انزال در سایر آیات در راستای انزال قرآن و احکام و جز آن به شیوه مجازی، موجب نمی‌شود که آن آیه از حقیقت فاصله بگیرد چون علاوه براین‌که انگیزه‌ای برای این کار نیست برای اراده معنای حقیقی نیز قرینه هست، حق تعالی فرموده: «مُصَدِّقُ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ» به دلیل مطابقت در اصول و شهادت به حقیقت آن و نیز به خاطر ورود با صفتی که کتب پیشین از آن سخن گفته‌اند.

طبرسی درباره کلام حق تعالی «وَ مَنْ قالَ سَأُنْزِلُ مِثْلَ ما أَنْزَلَ اللَّهُ» می‌گوید: زجاج گفته این آیه پاسخی است به سخن آنان که گفتند «لَوْ نَشاءُ لَقُلْنا مِثْلَ هـذا» آنان ادعا کردند اما انجام ندادند، از جان و مالشان مایه گذاشتند و هر حیله‌ای به کار بستند تا نور خدا را خاموش کنند اما ارداه خداوند تنها بر این بود که نور خود را کامل گرداند.

نیز گفته‌اند منظورش عبدالله بن سعد بن ابی سرح است. روزی رسول خدا صلّی الله علیه و آله بر او املا کرد: «وَ لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسانَ مِنْ سُلالَةٍ مِنْ طِينٍ» {و به یقین انسان را از عصاره ای از گل آفریدیم.} تا آن‌جا که «ثُمَّ أَنْشَأْناهُ خَلْقاً آخَرَ» - . مومنون / ۱۲- ۱۴ - {آنگاه [جنین را در] آفرینشی دیگر پدید آوردیم.} آن‌گاه بر زبان ابن ابی سرح جاری شد: «فَتَبارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخالِقِينَ» {آفرین باد بر خدا که بهترین آفرینندگان است.} و رسول خدا صلّی الله علیه و آله نیز در ادامه همین را بر او املا کرد و فرمود همین‌گونه نازل شده. سپس ابن ابی سرح، آن دشمن خدا، مرتد شد و گفت: اگر محمد راستگوست به من نیز همانند او وحی شده و اگر دروغگوست

ص: ۱۷۸

من نیز همانی را گفتم که او گفت. او از اسلام مرتد شد و رسول خدا صلّی الله علیه و آله ریختن خونش را جایز کرد. وقتی مکه فتح شد عثمان دست او را گرفت و نزد رسول خدا صلّی الله علیه و آله در مسجد آوردش. عرض کرد: ای رسول خدا! از او درگذر. رسول خدا صلّی الله علیه و آله سکوت کرد. دوباره گفت و باز حضرت سکوت کرد. چون باز گفت رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود: او در دست تو. وقتی رفت رسول خدا صلّی الله علیه و آله به اصحابش فرمود: مگر نگفتم هر که او را دید باید بکشدش؟ عباد بن بشر عرض کرد: ای رسول خدا! من چشمم به شما بود تا به من اشاره کنید و من بکشمش.

حضرت فرمود: پیامبران با اشاره کسی را نمی‌کشند - . مجمع البیان ۴: ۳۳۵ - .

کلام حق تعالی «ما کانُوا لِیُؤْمِنُوا» از عدم ایمان گروهی خبر داده و آنان ایمان نیاوردند.

طبرسی درباره کلام حق تعالی «إِلَّا أَنْ یَشاءَ اللَّهُ» می‌گوید: یعنی جز این‌که بخواهد آنان را به ایمان آوردن مجبور کند. این سخن از اهل بیت علیه السلام روایت شده است - . مجمع البیان ۴: ۳۵۱ - .

در کلام حق تعالی «سَأَصْرِفُ عَنْ آیاتِیَ» اگر منظور این باشد که آن متکبرین را از راه هلاک کردنشان و یا از راه‌های بازدارنده دیگر ناتوان خواهم ساخت تا از بی اثر کردن آیات من و جلوگیری کردن از ابلاغ آیات من روی بگردانند و دست بکشند و این‌گونه نخواهند توانست آسیبی به آیات من برسانند، در این صورت منظورش تکذیب کنندگان همین امت است و نه امت موسی علیه السلام که گروهی از مفسران همین را ذکر کرده‌اند. این آیه از آن‌چه روی نداده بوده خبر داده است، همچنین در «لا یُؤْمِنُوا بِها». درباره این آیه وجوهی دیگر نیز هست که ما به سبب عدم نیاز به ذکرشان در این‌جا آن‌ها را وانهادیم.

رازی درباره کلام حق تعالی «وَ إِذْ تَأَذَّنَ رَبُّکَ» می‌گوید: یعنی اعلام کرد، لام در «لَیَبْعَثَنَ» لام جواب قسم است، زیرا کلام حق تعالی «وَ إِذْ تَأَذَّنَ» در مجرای قسم جاری شده است. این آیه درباره یهودیان نازل شده بر این معنا که هیچ دولت و عزتی از برای آنان نخواهد بود و ذلت همراهشان خواهد بود و خواری از آنان جدا نخواهد شد. از آن‌جا که خداوند متعال در روزگار حضرت محمد صلّی الله علیه و آله از این رویداد خبر داده و سپس دیدیم که ماجرا همین گونه است، این آیه خبری راست از غیب و بنابراین معجزه است - . مجمع البیان ۴: ۴۵۵ - .

ص: ۱۷۹

کلام حق تعالی «وَ إِذْ یَعِدُکُمُ اللَّهُ» دلالت دارد که پیامبر صلّی الله علیه و آله از جانب خداوند به آنان وعده ای داده که به وقوع پیوسته است و شرحش خواهد آمد.

بیضاوی درباره کلام حق تعالی «قالُوا قَدْ سَمِعْنا لَوْ نَشاءُ لَقُلْنا مِثْلَ هذا» می‌گوید: این سخن را نضر بن حارث گفت و آیه آن را به جمع اسناد داده همچنان‌که سخن رئیس یک قوم به آن قوم اسناد داده می‌شود چون وی حاکم و قاضی آنان است. نیز گفته‌اند این سخن کسانی است که در امر پیامبر صلّی الله علیه و آله دسیسه کردند و این نشان دهنده غایت سرسختی و نهایت ستیزه‌جویی آن‌هاست، اما اگر می‌توانستند این کار را بکنند پس چرا نکردند؟ حال آن‌که آنان را به مبارزه طلبید و ده سال آنان را با وصف به درماندگی کوبید و سپس با شمشیر کوبیدشان. اما آنان در این تحدی با او رویارو نشدند گرچه بسیار مغرور بودند و از این‌که مخصوصا در باب بیان مغلوب شوند بسیار عار داشتند. «إِنْ هذا إِلَّا أَساطِیرُ الْأَوَّلِینَ» یعنی قصه‌هایی که پیشینیان نگاشته‌اند - . أنوار التنزیل ۱: ۴۷۳ - .

طبرسی درباره کلام حق تعالی «فَسَیُنْفِقُونَها» می‌گوید: این آیه درباره ابو سفیان بن حرب نازل شد. او در جنگ احد دو هزار نفر از عرب‌های پراکنده را اجاره کرد تا با آنان با پیامبر صلّی الله علیه و آله بجنگد و این به جز لشکرهایی بود که از میان

قبیله‌ها به کار گرفت. نیز گفته شده درباره کسانی است که در ماجرای بدر به لشکریان طعام می‌دادند. همچنین محمد بن اسحاق از یارانش روایت کرده که وقتی قریش در جنگ بدر شکست خورد و در هم شکسته سوی مکه بازگشت، صفوان بن امیه و عکرمه بن ابو جهل به همراه چند تن از قریشیانی که پدران و برادرانشان را در بدر از دست داده بودند، نزد ابو سفیان و کسانی که در کاروان تجارتی قریش سرمایه داشتند رفتند و به آنان گفتند: ای جماعت قریش! محمد به شما ستم کرد و نیکانتان را کُشت، پس با پرداخت هزینه‌ای که جنگ با او در پی داشت ما را یاری کنید تا شاید به پشتوانه آن بتوانیم انتقام خون کشتگانمان را بگیریم. آنان نیز پذیرفتند و چنین کردند. آن‌گاه خداوند این آیه را درباره آنان نازل فرمود.

ص: ۱۸۰

طبرسی در ادامه می‌گوید: در این آیه دلالتی بر صحت نبوت پیامبر صلّی الله علیه و آله هست زیرا پیش از وقوع رویدادی از آن خبر داد و خبرش به وقوع پیوست - . مجمع البیان ۴: ۵۴۱- ۵۴۲ - .

رازی درباره کلام حق تعالی «یُرِیدُونَ أَنْ یُطْفِؤُا نُورَ اللَّهِ» می‌گوید: منظور این آیه بیان نوع سوم از کارهای ناپسند و سعی سران یهود و نصاری در راستای بی اثر کردن امر پیامبر صلّی الله علیه و آله و پوشاندن دلایل صحت شریعت و قوت دین حضرت است، و مراد از نور همان دلایل صحت نبوت پیامبر صلّی الله علیه و آله است که امور بسیاری هستند:

اول، معجزات قاطعی که به دست پیامبر صلّی الله علیه و آله پدید آمد. معجزه یا دلیل صدق هست یا نیست، اگر هست پس وقتی پدیدار شده باید صدق حضرت ثابت شده باشد و اگر نیست پس نبوت موسی علیه السلام و عیسی علیه السلام نیز زیر سوال می‌رود.

دوم، قرآن کریم که بر زبان پیامبر صلّی الله علیه و آله پدید آمد با این‌که ایشان از آغاز تا پایان عمر خویش از هیچ کسی نیاموخت و استفاده‌ای نکرد و در هیچ کتابی نظر نیافکند که این از بزرگترین معجزه‌هاست.

سوم، برآمدِ شریعت پیامبر صلّی الله علیه و آله بزرگداشت و ستایش و فرمانبرداری از خداوند است و نیز بازداشتن نفس از دنیادوستی و گرایاندنش به کامیابی‌های آخرت، عقل دلالت می‌کند که هیچ راهی سوی خداوند نیست جز به همین منوال.

چهارم، شریعت پیامبر صلّی الله علیه و آله از همه عیوب به دور بود. نه چیزی را به پا داشت که شایسته خداوند نباشد و نه سوی چیزی جز خداوند فراخواند. با این‌که بر سرزمین‌های بزرگی فرمانروایی یافت رویّه خود را در کوچک شمردن و بی توجهی به دنیا عوض نکرد، حال آن‌که اگر مقصودش دنیاجویی بود عملکردش چنین نمی‌ماند. پس این احوال دلایلی تابناک و برهان‌هایی درخشان بر صحت کلام پیامبر صلّی الله علیه و آله هستند. اما آنان با سخنان رکیک و شبهه‌های سخیف و گونه گونه کفر و مکر خواستند این دلایل را باطل کنند. این کارشان همچون کار کسی بود که می‌خواهد با فوت کردن به خورشید نور خورشید را از کار بیاندازد! سپس خداوند متعال به حضرت محمد صلّی الله علیه و آله از یاریِ افزون و ارتقاء درجه وعده داد و فرمود: «وَ یَأْبَی اللَّهُ إِلَّا أَنْ یُتِمَّ نُورَهُ وَ لَوْ کَرِهَ الْکافِرُونَ».

وی درباره کلام حق تعالی «هُوَ الَّذِی أَرْسَلَ رَسُولَهُ» می‌گوید: بدان که کمال حال انبیاء تنها بنا به اموری حاصل می‌شود:

ص: ۱۸۱

اول، کثرت دلایـل و معجزه‌ها که این همان منظور سـخن حق تعالی «أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُـدی» است. دوم، فراگیری دین ایشان بر اموری که بر همگان آشـکار است موصوف به صواب و صلاح هستند و مطابق با حکمت و موافق با منفعت دنیا و آخرت می‌باشـند که این همـان منظور سـخن حق تعالی «وَ دِینِ الْحَقِ» است. سوم، فراز شـدن دین ایشان بر بقیه ادیان با غلبه بر مخالفان و سرکوبی منکران که این همـان منظور سـخن حق تعـالی «لِیُظْهِرَهُ عَلَی الـدِّینِ» است. اگر گفته شود ظـاهر این کلام که «لِیُظْهِرَهُ عَلَی الدِّینِ» اقتضا می‌کند دین پیامبر صلّی الله علیه و آله بر همه ادیان غلبه یابد حال آن‌که چنین نشد و اسـلام بر بقیه ادیان در سرزمین‌های هند و روم و چین و دیگر بلاد کفر غلبه نکرد، پاسخ بر چند وجه است:

اول این‌که هر دینی بر خلاف اسـلام بود مسلمانان پیروانش را در هم شکسـتند و در بعضی مناطق بر آنان پیروز شدند، گرچه در همه منـاطق چنین نشـد امـا مسـلمانان یهودیـان را شـکست دادنـد و آن‌هـا را از دیار عرب بیرون کردنـد و بر نصاری نیز در سرزمین شـام و دنبـاله‌اش تـا نـاحیه روم غلبه یافتنـد و بر مجوسـیان نیز در مُلـک خودشـان چیره شدنـد و بر بت پرسـتان نیز در بسـیاری از سـرزمین‌هایشان از ترک تا هنـد غلبه کردنـد، بنابراین خبری که خداوند در این آیه داده به وقوع پیوست و حاصـل شد. پس این هم نمونه‌ای از خبر دادن از غیب بوده و بنابراین معجزه بوده است.

دوم این‌که از ابو هریره روایت شده: خداوند متعال در این‌جا وعده داده که اسلام را بر همه ادیان غلبه می‌بخشد و این وعده به هنگام خروج حضرت عیسی علیه السلام به تمام حاصل می‌شود. و سدی گفته: این به هنگام خروج حضرت مهدی علیه السلام است که در آن هنگام هیچ کس به جا نمی‌ماند جز این‌که به اسلام گرویده یا خراج می‌دهد.

سوم این‌که منظورش غلبه اسلام بر همه ادیان جزیره العرب است که این حاصل شد و خداوند متعال هیچ یک از کافران را در آن‌جا باقی نگذاشت.

ص: ۱۸۲

چهارم این‌که منظورش غلبه با حجت و بیان است - . مفاتیح االغیب ۴: ۶۲۴- ۶۲۶ - .

طبرسـی دربـاره کلام حق تعالی «یَحْلِفُونَ بِاللَّهِ ما قالُوا» می‌گویـد: درباره این‌که این آیه در مورد چه کسـی نازل شـده اختلاف نظر هست. بنا به روایتی از ابن عباس گفته‌انـد رسول خـدا صلّی الله علیه و آله زیر درختی نشسـته بود. فرمود: به زودی انسانی نزد شـما می‌آید که با چشـمان شیطان به شما می‌نگرد. چیزی نگذشت که ناگاه مردی با چشمان آبی از راه رسید. رسول خدا صلّی الله علیه و آله او را صـدا زد و فرمود: چرا تو و یـارانت به من ناسـزا می‌گوییـد؟ آن مرد رفت و با یارانش آمـد و آن‌ها به خدا سوگند خوردند که چنین نگفته‌اند. آن‌گاه خداوند این آیه را نازل کرد.

همچنین بنا به روایتی از ضـحاک گفته‌اند در خروج به سوی تبوک منافقان همراه رسول خدا صـلّی الله علیه و آله بودند. آن‌ها وقتی با هم تنها می‌شدند به رسول خدا صلّی الله علیه و آله و اصحاب ایشان ناسزا می‌گفتند و درباره اسلام بدگویی می‌کردند. حُذَیفه این را به گوش رسول خدا صلّی الله علیه و آله رساند و حضـرت به آنان فرمود: این چه سـخنی است که درباره شما به

من رسیده است؟ آن‌گاه به خداوند سوگند خوردند که چنین سخنانی نگفته‌اند.

نیز بنـا به روایتی از کلبی و محمـد بن اسـحاق و مجاهـد گفته‌انـد این آیه درباره جلاس بن سُوَیـد بن صامت تارل شـده است. روزی رسول خدا صلّی الله علیه و آله در تبوک خطبه خواند و از منافقین یاد کرد و آنان را ناپاک نامید و نکوهش کرد.

جلاس گفت: به خدا سوگند اگر محمد در آن‌چه که می‌گوید راستگو باشد ما از خر هم فرومایه‌تریم. عامر بن قیس حرف او را شـنید و گفت: به خدا سوگند البته که محمد صلّی الله علیه و آله راستگوست و شما از خر هم فرومایه‌ترید. وقتی رسول خدا صلّی الله علیه و آله سوی مدینه بازگشت عامر بن قیس نزد حضـرت رفت و ایشان را از سخن جلاس باخبر کرد. جلاس عرض کرد: عـامر دروغ می‌گویـد ای رسول خـدا! آن‌گـاه رسول خـدا صـلّی الله علیه و آله به آن دو امر فرمود تـا در کنـار منبر قسـم بخورند. جلاس برخاست و کنار منبر بر سـخن خود به خدا سوگند خورد. سپس عامر برخاست و بر سخن خود به خدا سوگند خورد، سـپس گفت: خداوندا بر پیامبر راسـتگویت نازل فرما که کدام یک از ما راست می‌گوییم. رسول خدا صـلّی الله علیه و آله و مومنان نیز آمین گفتند. در آن دم پیش از آن‌که آن دو نفر از هم جدا شوند جبرئیل این آیه را نزل کرد و رسـید به این... جا که «فَإِنْ يَتُوبُوا يَكُ خَيْراً لَهُمْ» آن‌گاه جلاس برخاست و عرض کرد: ای رسول خـدا! شـنیدم که خداونـد بر من توبه عرضـه داشـته، عامر بن قیس در آن‌چه به شـما گفت راست گفت، من این حرف را زدم و اکنون از خدا آمرزش می‌طلبم و توبه می... کنم.

ص: ۱۸۳

پس رسول خدا صلّی الله علیه و آله توبه‌اش را پذیرفت.

از قتاده نیز روایت شده که این آیه درباره عبدالله بن ابی سـلول نازل شد وقتی که گفت: «لَئِنْ رَجَعْنا إِلَى الْمَدِينَهِ لَيُخْرِجَنَّ الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلَ» – . منافقون / ۸ –

{اگر به مدینه برگردیم قطعا آنکه عزتمندتر است آن زبون تر را از آنجا بیرون خواهد کرد.}

و بنا به روایتی از زجاج و واقدی و کلبی گفته‌اند این آیه درباره اهل عقبه نازل شد. آنان همدست شدند تا در راه بازگشت از تبوک رسول خـدا صـلّی الله علیه و آله را در گردنه‌ای ترور کننـد. آن‌ها تصـمیم گرفتند بندهای مرکب پیامبر صـلّی الله علیه و آله را پـاره کننـد و سـپس مرکب ایشان را هُل بدهنـد. اما خداونـد متعال پیامبر صـلّی الله علیه و آله را آگاه کرد. این از جمله معجزه‌های حضـرت صلّی الله علیه و آله بوده زیرا آگاهی از این امر جز از طریق وحی ممکن نیست. این‌چنین رسول خدا صلّی الله علیه و آله در گردنه به راه افتاد در حال که عمار و حُذَیفه همراه حضرت بودند و یکی افسار ناقه ایشان را به دست داشت . دیگری در پی ناقه می‌رفت. مردم نیز دسـتور داشـتند که از میان دشت برونـد. کسانی که تصـمیم به قتل پیامبر صـلّی الله علیه و آله گرفتند دوازده یا پانزده نفر بودند که خلاف دسـتور پیامبر صلّی الله علیه و آله حرکت کردند. اما رسول خدا صلّی الله علیه و آله آنان را شناخت و همه را یکی یکی به اسم صدا زد.

امام محمد باقر علیه السلام فرمود: هشت تن از آنان قریشی بودند و چهار تن از عرب – . مجمع البیان ۵: ۵۱ – .

و اما کلام حق تعالی «لَنْ تَخْرُجُوا مَعِيَ أَبَداً وَ لَنْ تُقاتِلُوا مَعِيَ عَدُوًّا» احتمال می‌رود که یا نفرین بر آنان باشد و یا از تداوم نگونبختی‌شان خبر دهد که دومی رساتر است و از باب معجزه‌ها به شمار می‌رود، همچنین آن‌جا که می‌فرماید: «لَنْ نُؤْمِنَ لَكُمْ قَدْ نَبَّأَنَا اللَّهُ مِنْ أَخْبارِكُمْ» از اسرار پنهان آنان خبر می‌دهد، و نیز «وَ اللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكاذِبُونَ» و یا «نَظَرَ بَعْضُهُمْ إِلى بَعْضٍ». در همه این جملات از آن‌چه که آنان از مسلمانان پنهان می‌کرده‌اند خبر داده شده.

رازی درباره کلام حق تعالی «ائْتِ بِقُرْآنٍ غَيْرِ هذا أَوْ بَدِّلْهُ» در بیان تفاوت میان این دو می‌گوید: منظور از اولی این است که کتابی دیگر بیار که بر ترتیب و نظم این قرآن نباشد. و منظور از دومی این است که این قرآن را تغییر بده، مثلا جای ذمّ برخی چیزها را با مدح عوض کن و جای آیه یک رحمت را با یک آیه عذاب. و یا منظور از اولی این است که کتابی جز قرآن بیار و قرآن را نیز بگذار سر جایش باشد. و منظور از دومی این باشد که این کتاب را تغییر بده. حال یا این را از روی مسخره و ریشخند کردن خواسته‌اند و یا غرضشان درخواست کتابی

ص: ۱۸۴

دیگر بوده که به خدایان آنان ناسزا نگوید و شیوه‌های آن‌ها را نکوهش نکند. پس خداوند امر کرده تا پیامبر صلّی الله علیه و آله به آنان پاسخ دهد که این تبدیل از جانب من جایز نیست و «إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا ما يُوحى إِلَيَ». پیامبر صلّی الله علیه و آله ارائه قرآنی جز این را رد کرده و چنین دلیل آورده که برایش جایز نیست قرآن را از طرف خودش تغییر دهد چون قرآن از جانب خداوند متعال آمده و حضرت نمی‌تواند همانندش را بیاورد همان‌گونه که بقیه عرب‌ها نیز نمی‌توانند. این معنا در خاطر آنان جای داشته زیرا پیشتر برای ارائه کلامی مانند قرآن به مبارزه طلبیده شده بودند. پس پیامبر صلّی الله علیه و آله این‌گونه برای آنان دلیل آورده که ایشان قادر نیست قرآنی جز این بیاورد. سپس چون هدف آنان از این درخواست این بوده که پیامبر صلّی الله علیه و آله را متهم کنند که ایشان قرآن را از طرف خودش می‌آورد و ساخته خودش است، به این خاطر برای آن کفار دلیل می‌آورد که آن‌ها خود بر زندگی رسول خدا صلّی الله علیه و آله از آغاز عمر ایشان تا آن لحظه شاهد بوده‌اند و از احوال حضرت آگاه بوده‌اند و دیده‌اند که ایشان نه هرگز کتابی خوانده و نه نزد استادی شاگردی کرده و نه از کسی چیزی آموخته و پس از گذشت چهل سال به این منوال ناگاه برای آنان این کتاب بزرگ را آورده که علم گرانبهای اصول و علم دقیق احکام و علم لطیف اخلاق و اسرار داستان‌های پیشینیان را در بر دارد به گونه‌ای که همه عالمان و فصیحان و بلیغان در هماوردی با آن درمانده‌اند، بنابراین هر کس عقل سلیم داشته باشد می‌فهمد چنین کتابی جز از راه وحی و الهام خداوند پدید نمی‌آید، پس کلام حق تعالی «لَوْ شاءَ اللَّهُ ما تَلَوْتُهُ عَلَيْكُمْ وَ لا أَدْراكُمْ بِهِ» حکمی است از جانب رسول خدا صلّی الله علیه و آله به این‌که این قرآن وحیی از جانب خداوند است، و این‌که فرموده «فَقَدْ لَبِثْتُ فِيكُمْ عُمُراً مِنْ قَبْلِهِ» به همان دلیلی اشاره دارد که گفتیم. «وَ لا أَدْراكُمْ بِهِ» یعنی آن را به شما نمی‌آموختم - . مفاتیح الغیب ۴: ۸۱۶– ۸۱۷ - . وی درباره کلام حق تعالی «وَ ما كانَ هذَا الْقُرْآنُ أَنْ يُفْتَرى» می‌گوید: برآیندش این است که هیچ کس جز خداوند عزّ و جلّ بر ارائه این قرآن توانا نیست. سپس بر این ادعا چند نوع دلیل آورده:

نوع اول این‌که فرموده «وَ لكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ» و در این سخن چندین وجه را تقریر کرده: اول این‌که پیامبر صلّی الله علیه و آله مردی امّی بوده که برای یادگیری به هیچ سرزمینی سفر نکرده و مکه نیز سرزمین علما نبوده و چیزی از کتب علم

آن‌جا وجود نداشته، سپس این قرآن را آورده که داستان‌هایی در بر دارد، حال آن‌که قوم حضرت در نهایت دشمنی با ایشان بوده‌اند. اگر این داستان‌ها با متن تورات و انجیل هماهنگ نمی‌بود بی شک آن‌ها به قرآن ایراد می گرفتند و به شدت آن را رد می کردند. پس چون چنین نکرده‌اند درمی‌یابیم

ص: ۱۸۵

آن داستان‌ها با متن تورات و انجیل هماهنگ است با این‌که پیامبر صلّی الله علیه و آله آن‌ها را مطالعه نکرده بوده و برای آموختن آن‌ها نزد کسی شاگردی نکرده بوده، بنابراین قرآن از راهی جز وحی خداوند متعال نیامده است.

دوم این‌که کتاب‌های نازل شده از سوی خداوند بر ظهور حضرت محمد صلّی الله علیه و آله دلالت کرده‌اند و به همین خاطر ظهور ایشان تصدیقی بر آن کتب بوده است.

سوم این‌که خداوند متعال در قرآن درباره رویدادهای آینده از غیب‌های بسیاری خبر داده که همه مطابق با خبری که داده شده به وقوع پیوسته‌اند، همچون آن‌جا که فرموده: «الم * غُلِبَتِ الرُّومُ» - . روم / ۱- ۲ -

{الف لام میم. رومیان شکست خوردند.} و نیز «لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّؤْيا» - . فتح / ۲۷ -

{حقا خدا رؤیای پیامبر خود را تحقق بخشید.} و نیز «وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ» - . نور / ۵۵ -

{خدا به کسانی از شما که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده اند وعده داده است که حتما آنان را در این سرزمین جانشین [خود] قرار دهد.} این امر دلالت دارد که خبر دادن از غیب تنها با وحی خداوند به متعال به حضرت حاصل شده است.

نوع دوم دلایل این‌که فرموده: «وَ تَفْصِيلَ كُلِّ شَيْ ءٍ»، تحلیل این سخن چنین است: علوم یا دینی‌اند یا غیر دینی، و شکی نیست که گونه اول وضعی بالاتر و مقامی والاتر از گونه دوم دارد. و اما علوم دینی یا علم عقاید و ادیان است و یا علم اعمال، که گونه اول همان شناخت خداوند متعال و فرشتگان و کتب و رسولان او و شناخت روز قیامت است. و شناخت خداوند عبارت است از شناخت ذات او و شناخت صفت جلال و صفت اِکرام او و شناخت افعال او و شناخت احکام او و شناخت اسماء او که قرآن دلایل این مسائل و دسته بندی‌ها و تفاصیل آن‌ها را چنان در بر گرفته که در این امر نه هیچ یک از کتب الهی با آن برابری می کنند و نه هیچ نگاشته‌ای به آن نزدیک می‌شود. و اما علم اعمال یا علم تکالیفِ متعلق به امور ظاهری است که همان فقه است و پیداست که همه فقهاء مباحث خود را از قرآن استنباط می کنند، و یا علم به پالایش باطن و ریاضت قلب است که در قرآن مباحث این علم چنان ارائه شده که در هیچ کجا حاصل نمی‌شود. پس ثابت شد که قرآن تفاصیل همه علوم شریف را، چه عقلی و چه نقلی، به گونه‌ای در بر دارد که ممکن نیست در کتب دیگر پدید آید، پس این معجزه است.

و اما این‌که فرموده: «لا رَيْبَ فِيهِ مِنْ رَبِّ الْعالَمِينَ» تقریرش این است که وقتی یک کتاب طولانی این همه علم را در بر بگیرد

ص: ۱۸۶

ناگزیر به گونه‌ای از انواع تناقض دچار می‌شود و چون قرآن از این مسئله به دور است درمی‌یابیم که از جانب خداونـد است. سپس بعد از ارائه این دلایل بار دیگر اصل سخن را تکرار کرده و این بار به شیوه استفهام انکاری فرموده: «أَمْ يَقُولُونَ افْتَراهُ». در ادامه دلیلی دیگر بر ابطال این حرف آورده و فرموده: «قُـلْ فَـأْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ». حال اگر گفته شود چرا در سوره بقره آمـده «مِنْ مِثْلِهِ» و این‌جا آمده «بِسُورَةٍ مِثْلِهِ»؟ خواهیم گفت: حضرت محمـد صلّی الله علیه و آله مردی اُمّی بوده که نه نزد کسی شاگردی کرده بوده و نه کتابی خوانـده بوده، از این رو در سوره بقره فرموده: «فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ» یعنی پس بایـد انسانی که همتای محمـد صلّی الله علیه و آله شاگردی نکرده و هیچ کتابی نخوانـده سوره‌ای همچون این سوره بیاورد، و چون عجز آشکار شده معجزه نیز ثابت شده است. پس این سخن دلالت ندارد که این سوره به خودی خود معجزه است بلکه دلالتش بر این است که ظهور همچون سوره‌ای از انسانی همچون محمـد صلّی الله علیه و آله معجزه است. اما خداوند متعال در این سوره چنین بیان می‌کنـد که این سوره به خودی خود معجزه است و خلق حتی اگر شاگردی کرده باشند و آموخته باشند و مطالعه کرده باشند و اندیشیده باشند باز نمی‌تواننـد با یکی از این سوره‌ها هماوردی کننـد، پس از این روست که حق تعالی در این سوره فرموده: «فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ». حال اگر گفته شود آیا سخن حق تعالی «بِسُورَةٍ مِثْلِهِ» همه سوره‌های کوچک و بزرگ را در نظر دارد یا به طور ویژه سوره‌های بزرگ را؟ خواهیم گفت: این آیه در سوره یونس آمـده که مکّی است، پس منظورش مانند این سوره است زیرا نزدیک‌ترین مورد برای اشاره، همین سوره است.

و بـدان بنا به آن‌چه که تقریر کردیم آشکار شـد مراتب تحدّی و مبارزه طلبی رسول خـدا صلّی الله علیه و آله با قرآن شش مرتبه است:

اول پیامبر صلّی الله علیه و آله آنان را در برابر همه قرآن به مبارزه طلبیـد، همچنان که فرموده: «قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَ الْجِنُّ عَلى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هذَا الْقُرْآنِ لا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَ لَوْ كانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيراً». دوم آنان را در برابر ده سوره به مبارزه طلبیـد و فرمود: «بِعَشْرِ سُوَرٍ».

ص: ۱۸۷

سوم این‌که آنان را در برابر یک سوره به مبارزه طلبیـد و فرمود: «بِسُورَةٍ». چهارم آنان را در برابر سخنی ماننـد آن به مبارزه طلبیـد و فرمود: «بِحَدِيثٍ مِثْلِهِ». پنجم این‌که در چهار مرتبه یادشده مردی به هماوردی طلبیده شده که همتای رسول خدا صلّی الله علیه و آله شاگردی نکرده باشد و نیاموخته باشد. سپس در سوره یونس از آنان خواسته شده یک انسان به جز پیامبر صلّی الله علیه و آله ، چه دانش آموخته باشد و چه نیاموخته باشد، با یک سوره هماوردی کند.

ششم این‌که در مراتب یادشـده تک به تک خلق به مبارزه طلبیـده شده‌اند اما در این مرتبه همگی آنان را تحدّی کرده است و اجازه داده در این هماوردی از یکـدیگر کمـک بگیرنـد همچنان‌که فرموده: «وَ ادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ». - . مفاتیح الغیب ۴: ۸۴۴ -

وی درباره کلام حق تعالی «تِلْكَ مِنْ أَنْباءِ الْغَيْبِ» می‌گوید: یعنی از جمله اخباری است که از خلق غایب است و این داستان را نه تو می‌دانستی و نه قوم تو.

حال اگر گفته شود مگر داستان نوح علیه السلام میان اهل جهان مشهور نبوده؟

خواهیم گفت: به طور مُجمل و کلی مشهور بوده اما تفاصیلی که در قرآن ذکر شده معلوم نبوده است - . مفاتیح الغیب ۵: ۶۵ - .

وی درباره کلام حق تعالی «لَوْ لا أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ» می‌گوید: بدان برخی از مردم می‌پندارند بنا به دلالت مضمون این سخن، در راستای اثبات صدق حضرت محمد صلّی الله علیه و آله معجزه‌ای جز قرآن پدید نیامده است. پاسخ به این پندار بر دو وجه است:

اول این‌که چه بسا منظور آن‌ها از این سخن درخواست معجزه‌هایی باشد به غیر از آن‌چه که از حضرت دیده بوده‌اند مانند ناله کردن تنه نخل و جوشیدن آب از میان انگشتان حضرت و سیر کردن انبوهی از مردم با طعام اندک. پس آن‌ها از حضرت معجزه‌های دیگری مانند شکافتن دریا و تبدیل عصا به اژدها خواسته‌اند.

دوم این‌که شاید کافران این سخن را پیش از مشاهده بقیه معجزه‌های حضرت گفته‌اند - . مفاتیح الغیب ۵: ۱۸۲ - .

ص: ۱۸۸

وی درباره کلام حق تعالی «وَ لَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنْكُمْ وَ لَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَأْخِرِينَ» پس از ذکر وجوهی چند می‌گوید:

چهارم این‌که ابن عباس گفته زنی خوبرو پشت سر رسول خدا صلّی الله علیه و آله نماز می‌خواند. عده‌ای به درون صف اول جلو می‌آمدند تا او را نبینند و عده‌ای دیگر درنگ می‌کردند و عقب می‌ایستادند تا او را ببینند و وقتی به رکوع می‌رفتند میان دست‌هایشان را باز می‌کردند تا از زیر کتف خود نگاه کنند. آن‌گاه خداوند این آیه را نازل فرمود - . مفاتیح الغیب ۵: ۲۶۴ - .

می‌گویم: بر این اساس آیه از اسرار قوم خبر داده است.

کلام حق تعالی «وَ إِذا بَدَّلْنا آيَةً مَكانَ آيَةٍ» نسخ را منظور دارد، «وَ اللَّهُ أَعْلَمُ بِما يُنَزِّلُ» جمله اعتراضی در میان سخن است بدین معنا که خداوند به آن‌چه که از ناسخ و منسوخ نازل می‌کند داناتر است و نیز به آن‌چه که برای سخت کردن یا آسان کردن امور به خاطر مصلحت بندگان نازل می‌کند داناتر است. این توبیخی است برای کافران چراکه گفتند: « إِنَّما أَنْتَ مُفْتَرٍ» و «بَلْ أَكْثَرُهُمْ لا يَعْلَمُونَ» یعنی حقیقت قرآن و فایده نسخ را.

در کشاف درباره کلام حق تعالی «قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ» آمده: یعنی جبرئیل، روح به «قدس» به معنای پاکیزه اضافه شده، یعنی روح مقدّس، «لِيُثَبِّتَ الَّذِينَ آمَنُوا» یعنی تا آنان را با نسخ بیازماید تا اگر گفتند این سخن حقی است که از جانب پروردگارمان آمده، به ثابت قدمی آنان در دین حکم شود - . کشّاف ۲: ۴۹۵ - .

رازی درباره کلام حق تعالی «إِنَّما يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ» می‌گوید: درباره منظور آنان از این بشر اختلاف نظر هست. گفته‌اند منظورشان

بنده بنی عامر بن لوی به نام یعیش بوده که کتب پیشینیان را می‌خوانده است. نیز گفته‌اند منظورشان عداس غلام عتبه بن ربیعه بوده و نیز گفته‌اند بنده بنی حضرمی بوده که کتاب‌هایی داشته و نامش خیر بوده است. قریشیان می گفته‌اند بنده

ص: ۱۸۹

بنی حضرمی به خدیجه آموخته و خدیجه به محمد آموخته است. همچنین گفته‌اند مردی نصرانی بوده به نام بلعام با زبان غیرعربی که در مکه می‌زیسته و گفته‌اند ابن میسره بوده که به زبان رومی سخن می گفته و باز گفته‌اند منظورشان سلمان فارسی بوده است.

کلام حق تعالی «لِسانُ الَّذِی یُلْحِدُونَ إِلَیْهِ» یعنی این کلام را به او نسبت می‌دهند، «أَعْجَمِیٌّ». ابو الفتح موصلی گفته ترکیب «ع ج م» در زبان عرب برای ابهام و پنهان کردن وضع شده که متضادّ بیان است. به دانه مویز «عجم الزبیب» گفتند چون در آن پنهان شده و به چهارپایان «عجماء» گفتند چون درونیات خود را بیان نمی کنند. سپس عرب هر کس را که زبان آنان را نمی... دانست و به زبان آنان سخن نمی گفت «اعجمی» نامید. فراء و احمد بن یحیی گفته‌اند «اعجم» کسی است که در زبانش «عجمه» یعنی گنگی و نارسایی باشد هر چند از عرب باشد، مگر ندیده‌ای به زیاد، هر چند عرب بود، گفتند «زیاد اعجم» چون در زبانش «عجمه» بود. و اما تقریر پاسخ؛ بدان که چون گفتیم قرآن به سبب فصاحتی که در لفظ دارد معجزه است، انگار آیه می گوید فرض کن پیامبر صلّی الله علیه و آله معانی را از آن اعجمی گرفته، اما قرآن به سبب فصاحتی که در الفاظ دارد معجزه است، یعنی حتی اگر فرض شود آنان راست می گویند که محمد صلّی الله علیه و آله این معانی را از آن مرد گرفته باز این خللی در مقصود وارد نمی کند زیرا قرآن به سبب فصاحت لفظی‌اش معجزه است - . مفاتیح الغیب ۵: ۳۵۰ - .

رازی درباره کلام حق تعالی «وَ ما مَنَعَنا أَنْ نُرْسِلَ بِالْآیاتِ» می گوید: در این باره وجوهی هست:

اول این که یعنی اگر آن معجزه‌ها پدید آید اما باز آن‌ها ایمان نیاورند و همچنان بر کفر خود مصرّانه بر جا بمانند، در آن هنگام مستوجب عذاب ریشه‌برکن می‌شوند که چنین عذابی بر این امت روا نیست، زیرا خداوند متعال می‌دانست که از میان آنان عده‌ای یا خودشان و یا فرزندانشان ایمان خواهند آورد، از این رو خداوند متعال خواسته‌شان را برآورده نساخت و آن معجزه‌ها را پدید نیاورد. ابن عباس روایت کرده که اهل مکه از رسول خدا صلّی الله علیه و آله خواستند که کوه صفا را به طلا تبدیل کند و کوه‌ها را از بین ببرد تا آن‌ها در آن اراضی کشت و کار کنند. رسول خدا صلّی الله علیه و آله از خداوند متعال چنین درخواستی کرد، آن‌گاه خداوند متعال فرمود اگر می‌خواهی این کار را می کنم اما اگر ایمان نیاوردند همه‌شان را هلاک می کنم. و رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود نمی‌خواهم.

ص: ۱۹۰

دوم این که یعنی چنین معجزه‌هایی را پدید نمی‌آوریم چون پدارنتان آن‌ها را دیدند و باز ایمان نیاوردند و شما نیز پیروان همان‌هایید و اگر شما هم دیده بودید باز ایمان نمی‌آوردید.

سوم این که پیشینیان چنین معجزه‌هایی را مشاهده کردند اما همه را دروغ انگاشتند، خداوند درباره شما نیز می‌داند که شما هم

اگر آن‌ها را مشاهده کنید باز تکذیبشان می‌کنید، از این رو پدید آوردن چنان معجزه‌هایی بیهوده است و خداوند حکیم کار بیهوده نمی‌کند - . مفاتیح الغیب ۵: ۴۰۸ - .

رازی درباره کلام حق تعالی «لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَ الْجِنُّ» می‌گوید: اگر بگویند فرض کن در هماوردی با قرآن عجز انسان آشکار شده اما عجز جنیان از کجا معلوم است؟ همچنین از کجا معلوم این قرآن ساخته جنیان نباشد و آن‌ها آن را بر محمد صلّی الله علیه و آله القاء نکرده باشند؟

علما سوال اول را چنین پاسخ داده‌اند که عجز انسان در هماوردی با قرآن برای اثبات معجزه بودن قرآن کافی است.

و سوال دوم را چنین پاسخ داده‌اند که اگر چنین بود در حکمت خداوند واجب می‌بود که آن تلبیس را آشکار سازد و چون چنین نکرده این بر عدم وقوع این امر دلالت دارد - . مفاتیح الغیب ۵: ۴۴۱ - .

وی درباره کلام حق تعالی «وَ لَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِوَجاً» می‌گوید: گفتیم که هر چیز نخست باید در ذات خود کامل باشد تا سپس چیز دیگر را کامل کند و کلام حق تعالی «لَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِوَجاً» اشاره‌ایست به کامل بودن قرآن در ذات خود و کلام حق تعالی «قَيِّماً» اشاره‌ایست به کامل‌ساز بودن قرآن، زیرا «قیّم» عبارت است از برپادارنده منافع دیگری.

در نفی «عِوَج» و کژی از قرآن نیز وجوهی هست:

اول نفی تناقض از آیات قرآن.

دوم این‌که هر آن‌چه خداوند درباره توحید و نبوت و احکام و تکالیف در قرآن ذکر کرده حق و صادق است و البته در هیچ مورد از این‌ها هیچ خللی وجود ندارد.

سوم این‌که انسان انگار از عالم غیب خارج شده و رو به سوی عالم آخرت و پیشگاه خداوند جلیل دارد و این دنیا همچون پُلی است که بر راه عالم قیامت ساخته شده

ص: ۱۹۱

تا وقتی مسافر بر آن فرود آمد به امور مهمی که در این سفر واجب است بپردازد و سپس از آن به سوی عالم آخرت رخت بربندد. پس هر چه او را از دنیا سوی عالم آخرت و از جسمانیات سوی روحانیات و از خلق سوی حق فرابخواند، همان راه مستقیم است و هر چه او را از عالم آخرت به سوی دنیا فرابخواند راه کژ است، و قرآن لبریز از دعوت آدمی از خلق به سوی حق و از دنیا به سوی آخرت و از لذات شهوانی جسمی به سوی روشنی‌جویی از انوار صمدی است. پس ثابت شد که قرآن از کژی و انحراف و ناحق مبرّا است - . مفاتیح الغیب ۵: ۴۵۲ - .

بیضاوی درباره کلام حق تعالی «وَ أَسَرُّوا النَّجْوَى» می‌گوید: یعنی سعی کردند سخنشان پنهان بماند که «هَلْ هذا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ»، آن‌ها بشر بودن پیامبر صلّی الله علیه و آله را دلیلی بر دروغگویی حضرت در ادعای رسالت دانستند چون ادعا داشتند

که فقط فرشته می‌تواند فرستاده خدا باشد و از این استدلال نتیجه گرفتند که هر امر شگفتی پیامبر صلّی الله علیه و آله آورده، مثل قرآن، جادو است «بَلْ قالُوا أَضْغاثُ أَحْلامٍ» سپس از سحر و جادو دانستن قرآن، اول به این نظر گراییدند که قرآن برآمده از خواب‌های آشفته است و بعد به این نظر که قرآن کلام دروغی است که حضرت صلّی الله علیه و آله خود بافته و سپس به این نظر که قرآن سخن یک شاعر است. ظاهرا «بَل» اولی بر تمام کردن یک حکایت و شروع کردن حکایتی دیگر دلالت دارد و یا به شیوه اضراب، بر این دلالت دارد که آنان از گفتگو درباره مقام و مرتبه حضرت محمد صلّی الله علیه و آله و آیات نازل شده بر ایشان به گفتگو درباره قرآن گراییده‌اند، و به همین شیوه «بَل» دومی و سومی بر این دلالت دارد که آنان از احتساب قرآن به عنوان یاوه‌های تخیلی و آشفته به احتساب قرآن به عنوان دروغ‌های ساختگی از جانب پیامبر صلّی الله علیه و آله گراییده‌اند و سپس به احتساب قرآن به عنوان سخنی شاعرانه که در گوش شنونده معانی غیرحقیقی تداعی می‌کند و او را به این معانی متمایل می‌سازد. همچنین ممکن است همه این‌ها از سوی خداوند متعال برای بازگویی سخنان آنان به ترتیب فاسد و تباه بودن نازل شده باشد، زیرا شعر بودن قرآن بعیدتر از ساختگی بودن قرآن است چون سرشار از حقایق و حکمت است و درونمایه‌ای متناسب با سخن شاعران ندارد. به همین ترتیب ساختگی بودن قرآن بعیدتر از خواب و رویا بودن قرآن است چون شامل خبرهای بسیاری از غیب است که با واقعیت مطابقت یافته‌اند و سخن ساختگی بر خلاف خواب و رویا این‌چنین نیست و نیز بدین سبب که آن‌ها چهل سال و اندی پیامبر صلّی الله علیه و آله را آزموده بودند و هیچگاه سخن دروغ از ایشان نشنیده بودند. به همین ترتیب خواب و رویا بودن قرآن از سحر و جادو بودن قرآن بعیدتر است زیرا قرآن از حیث خارق العاده بودن با سحر همگون است. «فَلْيَأْتِنا بِآيَةٍ كَما أُرْسِلَ الْأَوَّلُونَ»

ص: ۱۹۲

یعنی مانند آن‌چه رسولان پیشین آورده‌اند مثل دست سپید و عصا و شفا دادن کور مادرزاد و زنده کردن مردگان، «ما آمَنَتْ قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكْناها» یعنی اهل هیچ یک از قریه‌هایی که هلاکشان کردیم وقتی نشانه‌هایی که خواستند عرضه شد ایمان نیاوردند، «أَ فَهُمْ يُؤْمِنُونَ» وقتی این‌ها از آن‌ها سرکش‌ترند اگر این نشانه‌ها را برایشان بفرستیم آیا ایمان می‌آورند؟ در این سخن دلیلی هست بر این‌که اگر نشانه‌های پیشنهادی آنان عرضه نشده به خاطر حفظ و بر جا گذاشتن خودشان بوده، زیرا اگر عرضه می‌شد آن‌ها ایمان نمی‌آوردند و مانند پیشینیان‌شان مستوجب عذاب ریشه‌برکن می‌شدند - . أنوار التنزیل ۲: ۷۵- ۷۶ - .

رازی درباره کلام حق تعالی «إِنْ هَذا إِلَّا إِفْكٌ افْتَراهُ» می‌گوید: کلبی و مقاتل گفته‌اند این آیه درباره نضر بن حارث نازل شد. او همان کسی بود که گفت «وَ أَعانَهُ عَلَيْهِ قَوْمٌ آخَرُونَ» و منظورش عامر بنده حُوَيطب بن عبدالعزی و یسار غلام عامر بن حضرمی و جبیر بنده عامر بود. این سه نفر از اهل کتاب بودند و تورات می‌خواندند و از آن سخنانی نقل می‌کردند. چون آن سه اسلام آوردند و پیامبر صلّی الله علیه و آله متعهد آنان شد، به همین خاطر نضر آن حرف را زد و خداوند متعال به این شبهه چنین پاسخ داد: «فَقَدْ جاؤُ ظُلْماً وَ زُوراً» همین قدر پاسخ کافی بود، چون هر انسان عاقلی می‌دانسته که پیامبر صلّی الله علیه و آله آنان را در برابر قرآن، که در نهایت فصاحت بود، به مبارزه طلبید و آنان بسیار کوشیدند تا امر حضرت را باطل کنند آن... چنان که در این راه به گفتن سخنانی نیازمند شدند که این آیه وصف کرده، پس اگر می‌توانستند با قرآن هماورد شوند بی شک این کار را می‌کردند و این کار آنان را بهتر به هدفشان می‌رساند تا این‌که بخواهند حرف‌هایی از جنس آن‌چه در آیه و

آیات دیگر آمده بزنند. اگر پیامبر صلّی الله علیه و آله در ارائه قرآن از دیگران یاری گرفته پس آن‌ها نیز می‌توانند از دیگران یاری بگیرند، زیرا پیامبر صلّی الله علیه و آله در شناخت زبان و توانایی در بیان همانند آن‌ها بوده است، پس اگر در چنین شرایطی این کار را نکردند معلوم می‌شود که قرآن در نهایت فصاحت است و به حدّ اعجاز رسیده است. وقتی پیشتر این دلالت بارها و بارها در قرآن آمده و دیگر جایی برای چنین سوال‌هایی نگذاشته، پیداست که تکرار این سوال پس از ذکر آن جز پشتکار در جهل و دشمنی نیست! به همین خاطر خداوند در پاسخ بسنده کرده که بفرماید: «فَقَدْ جاؤُ ظُلْماً وَ زُوراً».

ص: ۱۹۳

شبهه دوم آن‌ها همان بود که حق تعالی فرمود: «وَ قالُوا أَساطِيرُ الْأَوَّلِينَ» یعنی آن‌چه پیشینیان نگاشته‌اند همچون داستان‌های رستم و اسفدیار، «اكْتَتَبَها» یعنی حضرت محمد صلّی الله علیه و آله آن‌ها را از اهل کتاب رونویسی کرده، یعنی از عامر و یسار و جبیر. «اکتتب» در این‌جا یعنی یعنی دستور داد تا برایش نوشته شود، همچنان که وقتی به حجامت و خون گرفتن امر شود می‌گویند «احتجم» و «افتصد». «فَهِيَ تُمْلى عَلَيْهِ» یعنی او کتاب خود را بر محمد القا می‌کند تا او به خاطر بسپارد «بُكْرَةً وَ أَصِيلًا» ضحاک گفته یعنی او برایتان چیزهایی را املا می‌کند که وی صبح و شب بر او املا می‌کند. اما حسن گفته این پاسخ خداوند متعال به سخن آن‌هاست انگار می‌فرماید این آیات دم به دم با وحی بر او املا می‌شود پس چگونه به افسانه‌های پیشینیان نسبت داده می‌شود؟ ولی همه مفسران بر این نظرند که این سخن از آن قوم بوده و آن‌گاه خداوند متعال پاسخ داده: «قُلْ أَنْزَلَهُ الَّذِي يَعْلَمُ السِّرَّ» تا پایان آیه. تقریرش همان است که پیشتر گفتیم پیامبر صلّی الله علیه و آله آنان را به مبارزه طلبید و عجزشان آشکار شد، چون اگر حضرت از کس دیگری یاری گرفته بود آن‌ها هم باید از دیگران یاری می‌گرفتند اما وقتی درماندند ثابت شد که قرآن وحی و کلام خداوند متعال است، از این رو فرموده: «قُلْ أَنْزَلَهُ الَّذِي يَعْلَمُ السِّرَّ فِي السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ» زیرا کسی که توانسته الفاظ قرآن را چنین ترکیب کند بایست از همه مسائل، چه آشکار و چه پنهان، آگاه باشد. «وَ لَوْ كانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلافاً كَثِيراً» زیرا قرآن دربردارنده احکامی است که منافع بندگان و نظام هستی اقتضا می‌کند، بنابراین تنها از جانب کسی می‌تواند باشد که از همه مسائل آگاه است. همچنین زیرا قرآن انواع علوم را در بر دارد و این تنها از جانب کسی می‌تواند باشد که از همه مسائل آگاه است.

ص: ۱۹۴

و نیز به دلیل وجوه دیگری که پیشتر درباره اعجاز قرآن گفتیم - . مفاتیح الغیب ۶: ۳۰۲- ۳۰۳ - .

رازی درباره کلام حق تعالی «لَوْ لا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً واحِدَةً» می‌گوید: این پنجمین شبهه منکران نبوت حضرت محمد صلّی الله علیه و آله بود. اهل مکه گفتند: می‌پنداری از جانب خدا فرستاده شده‌ای؟ پس چرا قرآن را یک‌جا برای ما نمی... آوری همچنان که تورات یک‌جا بر موسی و انجیل یک‌جا بر عیسی و زبور یک‌جا بر داوود نازل شد؟ آن‌گاه خداوند در پاسخشان فرمود: «كَذلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤادَكَ» که توضیحش وجوهی دارد:

اول این‌که پیامبر صلّی الله علیه و آله از اهل قرائت و کتابت نبوده، پس اگر قرآن یک‌جا بر ایشان نازل می‌شد ثبت نمی‌شد و امکان خطا و اشتباه بر حضرت می‌رفت.

دوم این‌که چه بسا کسی که کتاب نزدش هست به کتاب اتکا کند و در حفظ و نگهداری تساهل کند، پس خداوند متعال کتاب را یکباره به حضرت عطا نکرد بلکه آن را همچون یک وظیفه بر ایشان نازل کرد تا آن را بیشتر و بهتر حفظ کند و این‌چنین از تساهل و کم‌کاری دور باشد.

سوم این‌که اگر خداوند کتاب را یک‌جا نازل می‌کرد همه شرایع به یکباره بر خلق فرود می‌آمد و این برایشان سنگین می‌بود، لا جرم تکالیف اندک اندک نازل شد تا تحمل آن آسان‌تر باشد.

چهارم این‌که وقتی پیامبر صلّی الله علیه و آله جبرئیل را دم به دم می‌دید قلب حضرت از دیدار او استوار می‌شد و این‌گونه برای صبر در برابر پیامدهای نبوت و تحمل آزار قوم و مجاهدت قوی‌تر می‌شد.

پنجم این‌که در قرآن شرط اعجاز لحاظ شد و با این‌که قطعه قطعه می‌آمد معجزه بودنش ثابت شد، پس اگر هماوردی با قرآن برای بشر مقدور بود باید آن‌ها همانند قرآن را قطعه قطعه می‌آوردند.

ششم این‌که قرآن بر حسب سوال‌های آنان و وقوع رویدادها برای آنان نازل می‌شد و بر بصیرت آنان می‌افزود، چون این‌گونه علاوه بر فصاحت لفظ از غیب نیز خبر می‌داد.

هفتم این‌که قرآن قطعه قطعه و پراکنده نازل می‌شد و از همان آغاز امر پیامبر صلّی الله علیه و آله آنان را در برابر هر قطعه از قرآن به مبارزه می‌طلبید، وقتی آن‌ها در برابر یک قطعه از قرآن درمانده شدند

پس در برابر همه قرآن درمانده‌تر بوده‌اند. این‌گونه در قلب حضرت ثابت شد که آن قوم بی هیچ تردید از هماوردی ناتوان هستند.

هشتم این‌که سفارت میان خداوند و پیامبران و ابلاغ کلام خدا به ایشان منصبی بزرگ است، از این رو ممکن است گفته شود اگر قرآن یک‌جا بر حضرت محمد صلّی الله علیه و آله نازل می‌شد این منصب بر جبرئیل باقی نمی‌ماند، اما وقتی خداوند قرآن را قطعه قطعه و پراکنده نازل فرمود این منصب والا بر جبرئیل باقی ماند تا کلام، قطعه‌ای پس از قطعه دیگر، با آرامش و فرصت ترتیل شود.

کلام حق تعالی «عَلی قَلْبِکَ» یعنی آن را به تو فهماند و چنان در قلبت استوارش ساخت که هرگز فراموش نکنی. حرف باء در «بِلِسانٍ» یا متعلق به «الْمُنْذِرِینَ» است که یعنی تا از جمله هشداردهندگان به این زبان باشی، و یا متعلق به «نَزَلَ» است که یعنی آن را به زبان عربی نازل کرد تا به این زبان هشدار بدهی، زیرا اگر آن را به زبان غیرعربی نازل می‌کرد آن‌ها می‌گفتند ما با چیزی که نمی‌فمیم چه کنیم؟!

در کلام حق تعالی «وَ إِنَّهُ لَفِی زُبُرِ الْأَوَّلِینَ» احتمال می‌رود منظورش این اخبار به طور خاص باشد و یا وصف قرآن یا وصف حضرت محمد صلّی الله علیه و آله و یا منظورش وجوه حذردادن و ترساندن است.

«أَ وَ لَمْ يَكَنْ لَهُمْ آيَةً» حجتی دیگر بر نبوت پیامبر صلّی الله علیه و آله است، بدین تقریر که جماعتی از علمای بنی اسرائیل اسلام آوردند و به جاهایی از تورات و انجیل تصریح کردند که وصف و نعت رسول خدا صلّی الله علیه و آله در آن‌ها آمده بود. در آن اوان مشرکان قریش نزد یهودیان می‌رفتند درباره این اخبار از آنان می‌پرسیدند و این دلالتی آشکار بر نبوت حضرت بود - . مفاتیح الغیب ۵: ۳۶۶ - .

می گویم: کلام حق تعالی «لا يُؤْمِنُونَ بِهِ» خبر دادن از ایمان نیاوردن آن تکذیب‌گران و ستیزه‌جویان است و همچنین «عَسى أَنْ يَكُونَ رَدِفَ لَكُمْ» که یعنی در پی شما باشد و به شما بپیوندد. این نیز خبر دادن از رویدادی است که به زودی در غزوه بدر بر آنان واقع شد. پیشتر گفتیم که تعبیر «امید است» از جانب خداوند وجوب و بایستگی را به دنبال دارد.

بیضاوی درباره کلام حق تعالی «أَكْثَرَ الَّذِی هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ» می گوید: همچون تشبیه و تنزیه و احوال بهشت و دوزخ و عُزَیر و مسیح - . أنوار التنزیل ۲: ۲۰۶ - .

رازی درباره کلام حق تعالی «لَرادُّكَ إِلى مَعادٍ» می گوید: گفته‌اند منظورش مکه و بازگشتن پیامبر صلّی الله علیه و آله به آن... جا در روز فتح است. نکره آورده شده تا مضمون بزرگداشت را برساند، زیرا در این ماجرا برای پیامبر صلّی الله علیه و آله منزلتی والا قرار داشت

ص: ۱۹۶

چون بر مکه چیره شد و اهالی‌اش را درهم شکست و عزت اسلام را آشکار ساخت و حزب کفر را به ذلت کشید. از آن‌جا که این سوره مکی است انگار خداوند متعال به حضرت که در مکه به زیر آزار و سلطه مکّیان بوده، وعده داده که او از آن‌جا هجرت می کند و باز برمی گردد. مقاتل گفته پیامبر صلّی الله علیه و آله از غار بیرون آمد و از ترس این‌که بر ایشان دست نیابند، از بیراهه رهسپار شد، وقتی به راه بازگشت و میان مکه و مدینه در جحفه فرود آمد و مسیر مکه را دید دلش هوای مکه را کرد و زادگاه خود و پدرش را به یاد آورد. آن‌گاه جبرئیل نازل شد و عرض کرد: دلت هوای دیار و زادگاهت را کرده؟ فرمود: بله. عرض کرد: خداوند می‌فرماید: «إِنَّ الَّذِی فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لَرادُّكَ إِلى مَعادٍ» یعنی تو را به مکه بازمی گرداند و بر آنان پیروز می گرداند. این نیز از مواردی است که بر نبوت حضرت دلالت دارد، زیرا از غیب خبر داده و خبرش به وقوع پیوسته - . مفاتیح الغیب ۶: ۴۲۵ - .

رازی درباره کلام حق تعالی «لَارْتابَ الْمُبْطِلُونَ» معنایی لطیف آورده و می گوید: حتی اگر پیامبر صلّی الله علیه و آله اهل قرائت و کتابت بود باز این سبب نمی‌شد قرآن کلام خودش باشد، زیرا همه کاتبان و قاریان زمین بر ارائه قرآن توانا نیستند، اما در این صورت برای باطل‌اندیشان جای شک وجود داشت. در حالی که با وضعیت پیامبر صلّی الله علیه و آله دیگر جای شکی باقی نمی‌ماند که برای باطل‌اندیشان به کار افتد - . مفاتیح الغیب ۶: ۴۵۷ - .

طبرسی درباره کلام حق تعالی «غُلِبَتِ الرُّومُ» می گوید: مفسران گفته‌اند در روزگار رسول خدا صلّی الله علیه و آله فارس بر روم غلبه یافت و پارسیان بر رومیان پیروز شدند.قریشیان از این رویداد شادمان گشتند زیرا پارسیان اهل کتاب نبودند و این

برای مسلمانان ناخوشایند بود، و نیز بیت المقدس برای رومیان همانند کعبه برای مسلمانان بود اما پارسیان آن‌ها را از آن‌جا راندند.

این‌که می‌فرماید «فِی أَدْنَی الْأَرْضِ» یعنی نزدیکترین سرزمین به سرزمین عرب. نیز گفته شده یعنی در پست‌ترین زمین از سرزمین شام تا سرزمین فارس یعنی جزیره که نزدیک‌ترین بخش سرزمین روم به سرزمین فارس بوده. نیز گفته‌اند یعنی اذرعات و کسکر. «وَ هُمْ» یعنی رومیان «مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ» یعنی پس از غلبه پارسیان

ص: ۱۹۷

بر آنان «سَيَغْلِبُونَ» بر پارسیان «فِی بِضْعِ سِنِينَ». این آیه نیز از مواردی است که دلالت دارد قرآن از جانب خداوند عزّ و جلّ آمده زیرا از رویداد آینده خبر داده و کسی جز خداوند عزّ و جلّ این آگاهی را ندارد. «لِلَّهِ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَ مِنْ بَعْدُ» یعنی چه پیش از غلبه روم و چه پس از آن، اگر بخواهد یک گروه را بر دیگری غلبه می‌دهد و اگر بخواهد گروه دیگر را بر آن گروه و اگر بخواهد همه‌شان را هلاک می‌کند. «وَ يَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ بِنَصْرِ اللَّهِ» یعنی در روزی که روم بر فارس غلبه می‌کند مومنان از این‌که رومیان پارسیان را از بیت المقدس بیرون کرده‌اند خوشحال می‌شوند، نه به این خاطر که رومیان بر بیت المقدس غلبه می‌یابند چون آن‌ها کافرند، بلکه به سببی دیگر و آن این‌که مشرکان اندوهگین می‌شوند و خبر خداوند و رسولش صلّی الله علیه و آله تصدیق می‌شود و نیز بدین خاطر که مقدمه‌ای برای پیروزی مسلمانان بر مشرکان می‌شود. «يَنْصُرُ مَنْ يَشاءُ» از میان بندگانش، «وَ هُوَ الْعَزِيزُ» در گرفتن انتقام از دشمنان خود «الرَّحِيمُ» در حق آفریدگانی که به سویش توبه کنند، «وَعْدَ اللَّهِ» یعنی خداوند این را وعده داده «لا يُخْلِفُ اللَّهُ وَعْدَهُ» که رومیان بر پارسیان پیروز می‌شوند، «وَ لكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ» یعنی کافران مکه، «لا يَعْلَمُونَ» صحت خبری را که ما داده‌ایم چون خدا را نمی‌شناسند.

از زهری روایت شده که مشرکان با مسلمانان در مکه مجادله می‌کردند و می‌گفتند رومیان اهل کتاب هستند و پارسیان بر آنان غلبه یافته‌اند، حال شما می‌پندارید به خاطر کتابی که بر پیامبرتان نازل شده غلبه می‌یابید؟ همچنان‌که فارس بر روم غلبه یافته ما نیز بر شما غلبه می‌یابیم. آن‌گاه خداوند نازل فرمود: «الم * غُلِبَتِ الرُّومُ» تا آن‌جا که «فِی بِضْعِ سِنِينَ». وی گفته: عبیدالله بن عتبه بن مسعود مرا خبر داد که ابو بکر پیش از آن‌که قمار حرام شده باشد، با یکی از مشرکان شرط بست که فارسیان هفت سال غلبه دارند. رسول خدا صلّی الله علیه و آله به او فرمود: «بِضع» بر زیر عدد ده دلالت دارد، چرا چنین کردی؟ پس فارسیان نه سال بر رومیان غلبه داشتند و سپس خداوند در زمان حُدیبیه روم را بر فارس غلبه داد و مسلمانان از پیروزی اهل کتاب شادمان شدند. ابو عبدالله حافظ به اسنادی از ابن عباس روایت کرده که وی درباره کلام حق تعالی «الم * غُلِبَتِ الرُّومُ» گفت: این ماجرا میان پارسیان و رومیان گذشت. فارس بر روم غلبه کرد و سپس روم بر فارس غلبه یافت. پیامبر خدا صلّی الله علیه و آله در زمانی با مشرکان عرب رویارو شد که روم و فارس نیز با هم رویارو شدند. خداوند پیامبر صلّی الله علیه و آله و مسلمانان همراه حضرت را بر مشرکان عرب یاری داد و اهل کتاب را بر مشرکین غیرعرب یاری داد. این‌چنین مومنان از این‌که خداوند آنان را بر مشرکان و اهل کتاب را بر عجم یاری داده بود شادمان شدند. عطیه گفته:

ص: ۱۹۸

از ابو سعید خدری در این باره سوال کردم و او گفت: ما به همراه رسول خدا صلّی الله علیه و آله با مشرکان عرب رویارو شدیم و روم با فارس رویارو شد. خداوند ما را بر مشرکان عرب، و اهل کتاب را بر مجوسیان یاری داد و این‌چنین ما از این‌که خداوند ما را بر مشرکان عرب و اهل کتاب را بر مجوسیان یاری داد شادمان شدیم، این همان کلام حق تعالی است که فرمود: «وَ یَوْمَئِذٍ یَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ بِنَصْرِ اللَّهِ». سفیان ثوری گفته: شنیدم (مقصود از آیه این است که) آنان در جنگ بدر پیروز شده‌اند. مقاتل گفته: چون مسلمانان در جنگ بدر بر کافران مکه غلبه یافتند و همچنین خداوند به رسولش صلّی الله علیه و آله خبر داد که روم بر فارس غلبه کرده، مومنان شادمان شدند. نیز روایت شده که آنان بیت المقدس را پس گرفتند. آن‌گاه پادشاه روم از روی شکر پیاده به سوی بیت المقدس رهسپار شد و مسیرش را چنان گلباران کردند که او بر گل راه می‌رفت. شعبی گفته: هنوز مدتی که ابوبکر با ابی بن خلف قرار گذاشته بود به سر نیامده بود که روم بر فارس غلبه کرد و رومیان اسب‌هایشان را در مدائن بستند و بنایی رومی ساختند. آن‌گاه ابوبکر اموال شرط را از ورثه ابی گرفت و نزد رسول خدا صلّی الله علیه و آله آورد تا همه را صدقه دهد. نیز روایت شده که وقتی ابوبکر خواست هجرت کند، اُبَی نزد او رفت و پسرش عبدالله بن ابی بکر را به کفالت گرفت، وقتی اُبَی خواست به جنگ احد برود عبدالله بن ابی بکر نزدش رفت و پسرش را به کفالت گرفت. اُبَی در احد زخمی شد و به مکه برگشت و بر اثر زخمی که رسول خدا صلّی الله علیه و آله به او زده بود جان داد.

در روایتی از پیامبر صلّی الله علیه و آله آمده که ایشان فرموده: فارس یک یا دو ضربه بیشتر نزنند، سپس هرگز فارس ضربه‌ای نخواهد داشت، اما روم شاخ‌هایی دارد که تا ابد هر شاخی از آن کَنده شود شاخ دیگری به جایش می‌روید - . مجمع البیان ۸: ۲۹۴- ۲۹۶ - .

کلام حق تعالی «وَ یَرَی الَّذِینَ أُوتُوا الْعِلْمَ» یعنی اهل تورات و انجیل و یا مطلق اهل علم.

طبرسی درباره کلام حق تعالی «اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِیثِ» می‌گوید: قرآن زیباترین سخن است به سبب غایت فصاحت و اعجازش و نیز چون همه نیازهای مکلفین را دربردارد، نیازهایی چون آگاه‌سازی از ادله توحید و عدل و بیان احکام شرع و مسائل دیگر همچون اندرز و داستان‌های انبیاء و انگیزش و ترساندن، «کِتاباً مُتَشابِهاً» برخی از آن مشابه برخی دیگر است و برخی از آن برخی دیگر را تصدیق می‌کند

ص: ۱۹۹

و هیچ اختلافی و تناقضی در آن نیست. و یا مشابه کتب پیشین خداوند است گرچه عام‌تر و جامع‌تر و سودمندتر از آن‌هاست. نیز گفته شده یعنی در زیبایی نظم و روانیِ لفظ و کیفیت معانی همه‌اش شبیه یکدیگر است. «مَثانِیَ» مثانی نامیده شده چون متضمن داستان‌ها و اخبار و نیز احکام و مواعظ در قالب‌های گوناگون بیان می‌باشد و نیز بارها تلاوت می‌شود اما به سبب زیباییِ شنیداری‌اش خسته کننده نمی‌شود. «تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِینَ یَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ» یعنی از ترس تهدیدهای قرآن دچار لرزه می‌شوند، «ثُمَّ تَلِینُ جُلُودُهُمْ وَ قُلُوبُهُمْ إِلی ذِکْرِ اللَّهِ» وقتی وعده‌های ثواب و رحمتش را می‌شنوند - . مجمع البیان ۸: ۴۹۵ - .

بیضاوی درباره کلام حق تعالی «وَ إِنَّهُ لَکِتابٌ عَزِیزٌ» می‌گوید: یعنی بسیار سودمند و بی همتا و یا آن‌چنان دست نیافتنی که هیچ چیز سبب ابطال و تحریفش نشود. «لا یَأْتِیهِ الْباطِلُ مِنْ بَیْنِ یَدَیْهِ وَ لا مِنْ خَلْفِهِ» امر باطل نمی‌تواند از هیچ جهت و جانبی و

یا پیرامون اخبارهای گذشته و امور آینده‌اش متعرض شود. «وَ لَوْ جَعَلْناهُ قُرْآناً أَعْجَمِيًّا» پاسخی است به این‌که گفتند چرا قرآن به زبان غیرعربی نازل نشده؟ «لَقالُوا لَوْ لا فُصِّلَتْ آياتُهُ» به زبانی بیان شده که ما نمی‌فهمیم، «ءَ أَعْجَمِيٌّ وَ عَرَبِيٌّ» یعنی کلام غیرعربی برای مخاطب عربی؟! انکار به قصد تحضیض است - . أنوار التنزيل ۲: ۳۹۰ - .

کلام حق تعالی «فَارْتَقِبْ» یعنی آنان را در انتظار بگذار برای «يَوْمَ تَأْتِي السَّماءُ بِدُخانٍ مُبِينٍ»، اکثر مفسران بر این نظرند که این سخن از قحطی و گرسنگی خبر می‌دهد که به سبب کردار بدشان گریبانگیرشان می‌شود و منظورش روز سختی و گرسنگی است، چون انسان گرسنه به خاطر ناتوانیِ بینایی‌اش فضای میان خود و آسمان را همچون دود می‌بیند، و یا چون هوا در سال قحطی به خاطر کمبود باران و کثرت غبار پیش مردم تیره می‌شود، یا چون عرب شرّ غالب و بلای چیره را دود می‌نامد. آنان چنان به قحطی دچار شدند که مردار و استخوان‌های سگان را خوردند. نیز گفته شده این سخن اشاره‌ایست به پیدایش دود که از شروط قیامت است همچنان‌که در کتاب معاد گذشت. «يَغْشَى النَّاسَ» یعنی آنان را در میان می‌گیرد. «هذا عَذابٌ أَلِيمٌ» تا آن‌جا که «مُؤْمِنُونَ» مقدّر به قولی است که حال واقع شده یعنی «إِنَّا مُؤْمِنُونَ»، پس وعده داده که ایمان عذاب را از آنان برمی‌... گیرد. «أَنَّى لَهُمُ الذِّكْرى» یعنی آنان چگونه و از کجا پند می‌گیرند وقتی که «وَ قَدْ جاءَهُمْ رَسُولٌ مُبِينٌ» که برایشان بیان می کند آنچه را که در پند گرفتن والاتر از آن (دخان) است که همان آیات و معجزات باشد ، «ثُمَّ تَوَلَّوْا عَنْهُ وَ قالُوا مُعَلَّمٌ مَجْنُونٌ» و یکی از آنان گفت این سخنان را یک اعجمی به او می‌آموزد که غلام یکی از اهل ثقیف است

ص: ۲۰۰

و دیگران گفتند او دیوانه است. «إِنَّا كاشِفُوا الْعَذابِ» با دعای پیامبر ص، آن‌گاه پیامبر صلّی الله علیه و آله دعا کرد و قحطی از میان برداشته شد «قَلِيلًا» یعنی اندکی از میان برداشته شد و یا برای زمانی اندک که همان بقیه عمر آنان باشد، «إِنَّكُمْ عائِدُونَ» یعنی پس از برداشته شدن عذاب به کفر بازمی‌گردید. «يَوْمَ نَبْطِشُ الْبَطْشَةَ الْكُبْرى» روز قیامت و یا روز بدر را منظور دارد که ظرف زمان برای فعل است به قرینه «إِنَّا مُنْتَقِمُونَ» - . أنوار التنزيل ۲: ۴۱۶ - .

طبرسی می‌گوید: وقتی قوم رسول خدا صلّی الله علیه و آله ایشان را تکذیب کردند حضرت آنان را نفرین کرد و فرمود: خداوندا سال‌هایی خشک چون سال‌های خشکسالی یوسف علیه السلام بر اینان فرود آور. آن‌گاه زمین خشکید و قریشیان به گرسنگی و قحطی دچار شدند آن‌چنان که از فرط گرسنگی میان خود و آسمان را همچون دود می‌دیدند و به خورد مردار و استخوان افتادند. سپس نزد پیامبر صلّی الله علیه و آله آمدند و عرض کردند: ای محمد! تو آمدی و ما را به صله رحم فرمان دادی اما اکنون که قوم خودت هلاک شده‌اند! این شد که حضرت از خداوند متعال برای آنان درخواست سرسبزی و فراخی کرد و قحطی از آنان برداشته شد، اما دوباره سوی کفر بازگشتند. این خبر از ابن مسعود و ضحاک روایت شده است - . مجمع البيان ۹: ۶۲ - .

می‌گویم: کلام حق تعالی «سَيَقُولُ لَكَ الْمُخَلَّفُونَ» از رویداد آینده خبر داده که به وقوع پیوست، و «يَقُولُونَ بِأَلْسِنَتِهِمْ ما لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ» از درون آنان خبر می‌دهد، و «سَيَقُولُ لَكَ الْمُخَلَّفُونَ» از غزوه خیبر پیش از وقوعش خبر داده. این سخن را — همچنان‌که شرحش خواهد آمد- آنان در غزوه حدیبیه و غزوه خیبر گفتند.

طبرسی درباره کلام حق تعالی «سَتُدْعَوْنَ إِلى قَوْمٍ أُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ» می‌گوید: منظورش هوازن و حنین است. نیز گفته‌اند هوازن و ثقیف، و یا بنی حنیفه همراه با مسیلمه، و یا رومیان، و یا اهل صفین همان یاران معاویه. در «سَتُدْعَوْنَ» صحیح آن است که منظور از فراخواننده پیامبر صلّی الله علیه و آله است، زیرا از آن پس پیامبر صلّی الله علیه و آله آن‌ها را به غزوه‌های بسیار و جنگ با اقوامی دلاور و سهمگین فراخواند همچون اهل خیبر و حنین و طائف و موته و تبوک و گروه‌های دیگر. بنابراین برداشت این مفهوم برای زمانِ پس از درگذشت حضرت معنایی ندارد - . مجمع البیان ۹: ۱۱۵ - .

وی درباره کلام حق تعالی «وَ أُخْرى لَمْ تَقْدِرُوا عَلَيْها» می‌گوید: یعنی خداوند غنایم دیگری را به شما وعده داده

که هنوز بر آن‌ها دست نیافته‌اید و و یا آبادی دیگری را که خداوند برایتان آماده کرده است یعنی مکه را. همچنین گفته‌اند منظورش همه پیروزی‌هاییست که خداوند از آن پس تا به امروز نصیب مسلمانان ساخته است، نیز گفته‌اند منظورش سرزمین‌های روم و فارس است. آورده‌اند که پیامبر صلّی الله علیه و آله گنجینه‌های کسری و قیصر را به آنان وعده داد حال آن‌که عرب توانایی نبرد با فارس و روم و فتح مدائن را نداشت و فرودستِ آنان بود تا این‌که به پشتوانه اسلام بر آن‌ها توانایی یافت. «قَدْ أَحاطَ اللَّهُ بِها» یعنی بر آن‌ها توانایی دارد و علمش همه را در بر دارد - . مجمع البیان ۹: ۱۲۳ - .

می‌گویم: باز در کلام حق تعالی «لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّؤْيا بِالْحَقِ» از غیب خبر داده شده همچنان‌که تفسیرش خواهد آمد.

بیضاوی درباره کلام حق تعالی «أَمْ يَقُولُونَ تَقَوَّلَهُ» می‌گوید: یعنی آن را از خودش ساخته است، «بَلْ لا يُؤْمِنُون» و به سبب کفر و ستیزه‌جویی‌شان سخن ناروا می‌گویند، «فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِثْلِهِ» مانند قرآن، «إِنْ كانُوا صادِقِينَ» در آن‌چه می پندارند؛ زیرا در میان آن‌ها کسان بسیاری بودند که از فصیحان بزرگ به شمار می‌رفتند، آیه با تحدّی و مبارزه طلبی به حرف‌هایشان پاسخ داده است - . أنوار التنزيل ۲: ۴۷۰ - .

می‌گویم: کلام حق تعالی «عَذاباً دُونَ ذلِكَ» بنا بر نظر کسانی که می‌گویند منظورش کشتار جنگ بدر و یا هفت سال قحطی است باز از غیب خبر داده و خبرش به وقوع پیوسته است. «سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَ يُوَلُّونَ الدُّبُرَ» نیز به غزوه بدر اشاره دارد که این هم معجزه است، همچنین «وَ اللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ» و یا «لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ» و یا «وَ لا يَتَمَنَّوْنَهُ أَبَداً» که توضیحشان گذشت.

بیضاوی درباره کلام حق تعالی می‌گوید: «وَ ما هُوَ بِقَوْلِ شاعِرٍ» آن‌چنان که شما یک بار چنین می‌پندارید، «قَلِيلًا ما تُؤْمِنُونَ» یعنی وقتی صداقت و راستی پیامبر صلّی الله علیه و آله بر شما آشکار می‌شود از فرط دشمنی تصدیقی اندک و بی‌مایه می‌کنید. «وَ لا بِقَوْلِ كاهِنٍ» آن‌چنان که بار دیگر می‌پندارید، «قَلِيلًا ما تَذَكَّرُونَ» بسیار کم پند می‌گیرید و از همین رو امر بر شما مشتبه می‌شود. همراه ایمان از نفی شاعر بودن سخن گفته و همراه پند گرفت از نفی کاهن بودن، زیرا عدم شباهت قرآن به شعر امری واضح است که تنها انسان ستیزه‌جو انکارش می‌کند، بر خلاف ناسازگاری و تباین قرآن با کهانت، از این رو بر یادآوری احوال

رسول خدا صلّی الله علیه و آله و معنای ناسازگار قرآن با شیوه و سخنان کاهنان درنگ می‌کند - . أنوار التنزیل ۲: ۵۴۶ - .

«فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ» یعنی پس از قرآن «يُؤْمِنُونَ» وقتی به قرآن ایمان نمی‌آوردنـد در حالی که در ذاتش معجزه است و دلایل روشنگر و معانی والا در بر دارد - . أنوار التنزیل ۲: ۵۷۷ - .

می‌گویم: در کلام حق تعالی «إِنَّا أَعْطَيْناكَ الْكَوْثَرَ» کوثر در صیغه فَوعَل برای مبالغه در کثرت است و مقصود از آن کثرت در علوم و معارف و فضائل و اخلاق والا و آداب نیکو و خاندان پاک و اوصیاء و علما و پیروان و امت و درجات اخروی و شفاعت که آن‌چه در این میان مربوط به دنیاست آشکارا متحقق شده و این هم معجزه است.

کلام حق تعالی «إِنَّ شانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ» بنا به روایتی از ابن عباس درباره عاص بن وائل سهمی نازل شده است. رسول خدا صلّی الله علیه و آله داشت از مسجد بیرون می‌آمد که در کنار باب بنی سهم به او برخورد. آن دو ایستادند و با هم سخن گفتند. برخی از سران قریش که در مسجد نشسته بودند وقتی عاص وارد مسجد شد به او گفتند: با چه کسی صحبت می‌کردی؟ گفت: با آن مرد ابتر (بی‌تبار). چراکه پیشتر عبدالله پسر رسول خدا صلّی الله علیه و آله از خدیجه درگذشته بود و آن‌ها به کسی که پسر نداشت «ابتر» می‌گفتند و از این رو وقتی پسر پیامبر صلّی الله علیه و آله درگذشت قریشیان حضرت را ابتر و صُنبور (بی کس و کار) نامیدند.

در این آیه نیز معجزه‌ای هویدا هست و نیز در تمام سوره تبت که بر ایمان نیاوردن ابو لهب و همسرش دلالت داشت و خبری داد که درستی‌اش ثابت شد. این نیز از جمله معجزه‌هاست.

**[ترجمه]

الأخبار

«۱»

فس، تفسير القمی وَ إِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ أَيْ فِي شَكٍّ وَ ادْعُوا شُهَداءَكُمْ يَعْنِي الَّذِينَ عَبَدُوهُمْ وَ أَطَاعُوهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ (۴).

**[ترجمه]تفسیرقمی: «وَ إِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ» یعنی در شک «وَ ادْعُوا شُهَداءَكُمْ» یعنی همان کسانی را که به جای خدا می‌پرستیدند و فرمانبرشان بودند - . تفسیر قمی: ۳۰ - .

**[ترجمه]

«۲»

فس، تفسير القمی قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَتُغْلَبُونَ فَإِنَّهَا نَزَلَتْ بَعْدَ بَدْرٍ لَمَّا رَجَعَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مِنْ بَدْرٍ أَتَى بَنِي قَيْنُقَاعَ وَ هُمْ بِنَادِيهِمْ (۵) وَ كَانَ بِهَا سُوقٌ يُسَمَّى سُوقَ النَّبَطِ فَأَتَاهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالَ يَا مَعْشَرَ الْيَهُودِ قَدْ عَلِمْتُمْ مَا نَزَلَ

بِقُرَيْشٍ وَ هُمْ أَكْثَرُ عَدَداً وَ سِلَاحاً وَ كُرَاعاً مِنْكَمْ فَادْخُلُوا فِی الْإِسْلَامِ فَقَالُوا یَا مُحَمَّدُ إِنَّکَ تَحْسَبُ حَرْبَنَا مِثْلَ حَرْبِ

۱- أنوار التنزيل ۲: ۵۴۶.

۲- أنوار التنزيل ۲: ۵۷۷.

۳- الصنبور بالضم: الرجل الضعيف الذليل بلا أهل و لا عقب و لا ناصر.

۴- تفسير القمّیّ: ۳۰.

۵- النادی: المجلس.

قَوْمِكَ وَ اللَّهِ لَوْ قَدْ لَقِيتَنَا لَلَقِيتَ رِجَالًا فَنَزَلَ عَلَيْهِ جَبْرَئِيلُ فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا الْآيَهَ (۱).

**[ترجمه]تفسیر قمی: «قُلْ لِلَّذِینَ کَفَرُوا سَتُغْلَبُونَ» این آیه پس از جنگ بدر نازل شد. وقتی رسول خدا صلّی الله علیه و آله از جنگ بدر بازگشت به انجمن بنی قینقاع رفت که در بازاری به نام نَبَط بود. رسول خدا صلّی الله علیه و آله نزد آنان رفت و فرمود: ای جماعت یهود! حال که دیدید چه به سر قریشیان آمد، با این که آن‌ها انبوه‌تر و مجهزتر و توانمندتر از شما بودند، پس به اسلام درآیید. گفتند: ای محمد! گمان می کنی جنگ با ما همانند جنگ

ص: ۲۰۳

با قوم خودت است؟ به خدا سوگند اگر با ما روبرو شده بودی مردانی متفاوت می‌دیدی! آن‌گاه جبرئیل نازل شد و عرض کرد: ای محمد! «قُلْ لِلَّذِینَ کَفَرُوا» تا پایان آیه - . تفسیر قمی: ۸۸ - .

**[ترجمه]

«۳»

فس، تفسیر القمی سَيَجِدُونَ آخَرِينَ الْآيَهَ نَزَلَتْ فِي عُيَيْنَهَ بْنِ حِصْنٍ (۲) الْفَزَارِيِّ أَجْدَبَتْ بِلَادُهُمْ فَجَاءَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ وَادَعَهُ عَلَى أَنْ يُقِيمَ بِبَطْنِ نَخْلٍ وَ لَا يَتَعَرَّضَ لَهُ وَ كَانَ مُنَافِقاً مَلْعُوناً وَ هُوَ الَّذِي سَمَّاهُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله الْأَحْمَقَ الْمُطَاعَ فِي قَوْمِهِ (۳).

**[ترجمه]تفسیر قمی: آیه «سَتَجِدُونَ آخَرِینَ» درباره عُیَینَه بن حِصن فزاری نازل شد. وقتی دیار آن‌ها به خشکسالی دچار شد، او نزد رسول خدا صلّی الله علیه و آله آمد و با ایشان صلح کرد که در وادی «بطن نخل» اقامت گزیند و هرگز متعرّض رسول خدا صلّی الله علیه و آله نشود. او منافقی ملعون بود که رسول خدا صلّی الله علیه و آله او را چنین نامید: احمقی که قومش از او اطاعت می کنند! - . تفسیر قمی: ۱۳۵ -

**[ترجمه]

«۴»

فس، تفسیر القمی قَوْلُهُ يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيراً الْآيَهَ قَالَ يُبَيِّنُ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله مَا أَخْفَيْتُمُوهُ مِمَّا فِي التَّوْرَاهِ مِنْ أَخْبَارِهِ وَ يَدَعُ كَثِيراً لَا يُبَيِّنُهُ (۴).

**[ترجمه]تفسیر قومی: کلام حق تعالی «یُبَیِّنُ لَکُمْ کَثِیراً» یعنی پیامبر صلّی الله علیه و آله اخباری را که در تورات درباره ایشان هست اما آن‌ها را پنهان می کنید، برایتان بیان می کند و اخبار بسیار دیگری را به جا می گذارد و بیان نمی کند - . تفسیر قمی: ۱۵۲ - .

**[ترجمه]

«۵»

فس، تفسیر القمی وَ قالُوا لَوْ لا نُزِّلَ عَلَیْهِ آیَهٌ مِنْ رَبِّهِ أَیْ هَلَّا أُنْزِلَ وَ لکِنَّ أَکْثَرَهُمْ لا یَعْلَمُونَ قَالَ لَا یَعْلَمُونَ أَنَّ الْآیَهَ إِذَا جَاءَتْ وَ لَمْ یُؤْمِنُوا بِهَا یهلکوا (لَهَلَکُوا).

وَ فِی رِوَایَهِ أَبِی الْجَارُودِ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام فِی قَوْلِهِ إِنَّ اللَّهَ قادِرٌ عَلی أَنْ یُنَزِّلَ آیَهً وَ سَیُرِیکَ (۵) فِی آخِرِ الزَّمَانِ آیَاتٍ مِنْهَا دَابَّهُ الْأَرْضِ وَ الدَّجَّالُ وَ نُزُولُ عِیسَی ابْنِ مَرْیَمَ علیه السلام وَ طُلُوعُ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا (۶).

**[ترجمه]تفسیر قمی: «وَ قالُوا لَوْ لا نُزِّلَ عَلَیْهِ آیَهٌ مِنْ رَبِّهِ» یعنی آیا نازل نشده است؟، «وَ لکِنَّ أَکْثَرَهُمْ لا یَعْلَمُونَ» می گوید نمی‌دانند که اگر آن نشانه آمد و باز ایمان نیاوردند هلاک می‌شوند.

و در روایت ابی جارود از امام محمد باقر علیه السلام آمده که ایشان درباره کلام حق تعالی «إِنَّ اللَّهَ قادِرٌ عَلی أَنْ یُنَزِّلَ آیَهً» فرمود: و در آخر الزمان نشانه‌هایی به شما نشان خواهد داد از آن جمله جنبنده زمین (دابه الأرض) و دجّال و نزول عیسی بن مریم علیه السلام و طلوع خورشید از مغرب - . تفسیر قمی: ۱۸۶ - .

**[ترجمه]

«۶»

فس، تفسیر القمی قَوْلُهُ مُصَدِّقُ الَّذِی بَیْنَ یَدَیْهِ یَعْنِی التَّوْرَاهَ وَ الْإِنْجِیلَ وَ الزَّبُورَ (۷) قَوْلُهُ وَ لِیَقُولُوا دَرَسْتَ قَالَ کَانَتْ قُرَیْشٌ تَقُولُ لِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِنَّ الَّذِی تُخْبِرُنَا بِهِ مِنَ الْأَخْبَارِ تَتَعَلَّمُهُ مِنْ عُلَمَاءِ الْیَهُودِ وَ تَدْرُسُهُ (۸) قَوْلُهُ قُبُلًا أَیْ عِیَاناً (۹)

۱- تفسیر القمّیّ: ۸۸.

۲- هکذا فی نسخه المصنّف، و فی المصدر: عیینه بن حصین.

۳- تفسیر القمّیّ: ۱۳۵.

۴- تفسیر القمّیّ: ۱۵۲. و فیه: یبین لکم النبیّ صلّی اللّه علیه و آله.

۵- فی المصدر: و سیریکم.

۶- تفسیر القمّیّ: ۱۸۶.

۷- تفسیر القمّیّ: ۱۹۸.

۸- تفسیر القمّیّ: ۲۰۰.

۹- تفسیر القمّیّ: ۲۰۱.

قَوْلُهُ تَعَالَى سَأَصْرِفُ عَنْ آيَاتِيَ يَعْنِي أَصْرِفُ الْقُرْآنَ عَنِ الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ (۱) قَوْلُهُ مَنْ يَسُومُهُمْ سُوءَ الْعَذَابِ قَالَ نَزَلَتْ فِي الْيَهُودِ لَا تَكُونُ لَهُمْ دَوْلَةٌ أَبَداً (۲) قَوْلُهُ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ قَالَ الْعِيرُ أَوْ قُرَيْشٌ (۳) قَوْلُهُ فَسَيُنْفِقُونَها قَالَ نَزَلَتْ فِي قُرَيْشٍ لَمَّا وَافَاهُمْ ضَمْضَمُ وَ أَخْبَرَهُمْ بِخُرُوجِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِي طَلَبِ الْعِيرِ فَأَخْرَجُوا أَمْوَالَهُمْ وَ حَمَلُوا وَ أَنْفَقُوا وَ خَرَجُوا إِلَى مُحَارَبَةِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِبَدْرٍ فَقُتِلُوا وَ صَارُوا إِلَى النَّارِ وَ كَانَ مَا أَنْفَقُوا حَسْرَةً عَلَيْهِمْ (۴) قَوْلُهُ يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ ما قَالُوا قَالَ نَزَلَتْ فِي الَّذِينَ تَحَالَفُوا فِي الْكَعْبَةِ أَنْ لَا يَرُدُّوا هَذَا الْأَمْرَ فِي بَنِي هَاشِمٍ فَهِيَ كَلِمَةُ الْكُفْرِ ثُمَّ قَعَدُوا لِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِي الْعَقَبَةِ وَ هَمُّوا بِقَتْلِهِ وَ هُوَ قَوْلُهُ وَ هَمُّوا بِما لَمْ يَنالُوا (۵) قَوْلُهُ نَظَرَ بَعْضُهُمْ إِلى بَعْضٍ يَعْنِي الْمُنَافِقِينَ ثُمَّ انْصَرَفُوا أَيْ تَفَرَّقُوا صَرَفَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ عَنِ الْحَقِّ إِلَى الْبَاطِلِ بِاخْتِيَارِهِمُ الْبَاطِلَ عَلَى الْحَقِّ (۶) قَوْلُهُ بِقُرْآنٍ غَيْرِ هذا فَإِنَّ قُرَيْشاً قَالَتْ لِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله ائْتِنَا بِقُرْآنٍ غَيْرِ هَذَا فَإِنَّ هَذَا شَيْءٌ تَعَلَّمْتَهُ مِنَ الْيَهُودِ وَ النَّصَارَى فَقَدْ لَبِثْتُ فِيكُمْ عُمُراً مِنْ قَبْلِهِ أَيْ قَدْ لَبِثْتُ فِيكُمْ أَرْبَعِينَ سَنَةً قَبْلَ أَنْ أُوحِيَ إِلَيَّ لَمْ آتِكُمْ بِشَيْءٍ مِنْهُ حَتَّى أُوحِيَ إِلَيَّ (۷).

**[ترجمه]تفسیر قمی: کلام حق تعالی «مُصَدِّقُ الَّذِی بَیْنَ یَدَیْهِ» تورات و انجیل و زبور را منظور دارد - . تفسیر قمی: ۱۹۸ - .
کلام حق تعالی «وَ لِیَقُولُوا دَرَسْتَ» - . انعام / ۱۰۵ -

{تا مبادا بگویند تو درس خوانده ای.} از این قرار است که قریشیان به رسول خدا صلّی الله علیه و آله می گفتند اخباری را که برای ما می‌آوری از علمای یهود آموخته‌ای و نزد آنان درس خوانده‌ای - . تفسیر قمی: ۲۰۰ - .

کلام حق تعالی «قُبُلًا» یعنی آشکارا - . تفسیر قمی: ۲۰۱ - .

ص: ۲۰۴

کلام حق تعالی «سَأَصْرِفُ عَنْ آیاتِیَ» یعنی قرآن را رویگردان می‌سازم از «الَّذِینَ یَتَکَبَّرُونَ فِی الْأَرْضِ بِغَیْرِ الْحَقِ». - . تفسیر قمی: ۲۲۳ - کلام حق تعالی «مَنْ یَسُومُهُمْ سُوءَ الْعَذابِ» درباره یهودیان نازل شد که تا ابد دولتی نخواهند داشت - . تفسیر قمی: ۲۲۸ - .

کلام حق تعالی «إِحْدَی الطَّائِفَتَیْنِ» یعنی یا کاروان و یا قریشیان - . تفسیر قمی: ۲۳۶ - .

کلام حق تعالی «فَسَیُنْفِقُونَها» درباره قریشیان نازل شد. وقتی ضمضم نزدشان رسید و آنان را از خروج رسول خدا صلّی الله علیه و آله برای گرفتن آن کاروان خبر داد اموالشان را بیرون کشیدند و آوردند و هزینه کردند و به سوی جنگ با رسول خدا صلّی الله علیه و آله در بدر رهسپار شدند. سپس هلاک شدند و به جهنم رفتند و هزینه‌ای که کرده بودند برایشان مایه افسوس شد - . تفسیر قمی: ۲۵۴ - .

کلام حق تعالی «یَحْلِفُونَ بِاللَّهِ ما قالُوا» درباره کسانی نازل شد که در کعبه هم‌پیمان شدند تا نگذارند امر به بنی هاشم بازگردد و این سخنی کفرآمیز بود. سپس در گردنه در کمین رسول خدا صلّی الله علیه و آله نشستند و خواستند حضرت را به قتل برسانند، این همان کلام حق تعالی است که فرمود: «وَ هَمُّوا بِما لَمْ یَنالُوا». - . تفسیر قمی: ۲۷۷ -

کلام حق تعالی «نَظَرَ بَعْضُهُمْ إِلی بَعْضٍ» یعنی منافقان «ثُمَّ انْصَرَفُوا» یعنی پراکنده شدند «صَرَفَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ» یعنی چون باطل را به جای حق برگزیدند خداوند دل‌هایشان را از حق به سوی باطل بازمی‌گرداند - . تفسیر قمی: ۲۸۳ - . کلام حق تعالی «بِقُرْآنٍ غَیْرِ هذا» منظورش سخن قریشیان به رسول خدا صلّی الله علیه و آله است که گفتند قرآنی غیر از این برای ما بیاور زیرا این چیزی است که از یهودیان و نصارا آموخته‌ای. «فَقَدْ لَبِثْتُ فِیکُمْ عُمُراً مِنْ قَبْلِهِ» یعنی پیش از آن‌که به من وحی شود من چهل سال نزدتان بودم و هیچ چیز برایتان نیاوردم تا آن‌گاه که به من وحی شد - . تفسیر قمی: ۲۸۵ - .

**[ترجمه]

«۷»

فس، تفسیر القمی وَ إِذا بَدَّلْنا آیَةً مَکانَ آیَةٍ قَالَ کَانَ إِذَا نُسِخَتْ آیَةٌ قَالُوا لِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَنْتَ مُفْتَرٍ فَرَدَّ اللَّهُ عَلَیْهِمْ فَقَالَ قُلْ لَهُمْ یَا مُحَمَّدُ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ رَبِّکَ بِالْحَقِ

ص: ۲۰۵

۱- تفسیر القمّیّ: ۲۲۳.

۲- تفسیر القمّیّ: ۲۲۸.

۳- تفسیر القمّیّ: ۲۳۶.

۴- تفسیر القمّیّ: ۲۵۴.

۵- تفسیر القمّیّ: ۲۷۷.

۶- تفسیر القمّیّ: ۲۸۳.

۷- تفسیر القمّیّ: ۲۸۵.

يَعْنِی جَبْرَئِیلَ علیه السلام.

وَ فِی رِوَایَهِ أَبِی الْجَارُودِ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام فِی قَوْلِهِ رُوحُ الْقُدُسِ قَالَ الرُّوحُ هُوَ جَبْرَئِیلُ علیه السلام وَ الْقُدُسُ الطَّاهِرُ (۱) لِیُثَبِّتَ الَّذِینَ آمَنُوا هُمْ آلُ مُحَمَّدٍ قَوْلُهُ لِسانُ الَّذِی یُلْحِدُونَ إِلَیْهِ أَعْجَمِیٌّ هُوَ لِسَانُ أَبِی فُهَیْکَهَ (۲) مَوْلَی ابْنِ الْحَضْرَمِیِّ کَانَ أَعْجَمِیَّ اللِّسَانِ وَ کَانَ قَدِ اتَّبَعَ نَبِیَّ اللَّهِ وَ آمَنَ بِهِ وَ کَانَ مِنْ أَهْلِ الْکِتَابِ فَقَالَتْ قُرَیْشٌ وَ اللَّهِ (۳) یُعَلِّمُ مُحَمَّداً عِلْمَهُ بِلِسَانِهِ یَقُولُ اللَّهُ وَ هذا لِسانٌ عَرَبِیٌّ مُبِینٌ (۴).

**[ترجمه]تفسیر قمی: کلام حق تعالی «وَ إِذا بَدَّلْنا آیَهً مَکانَ آیَهٍ» منظورش آن‌جاست که وقتی آیه‌ای نسخ می‌شد به رسول خدا صلّی الله علیه و آله می‌گفتند «أَنْتَ مُفْتَرٍ». پس خداوند پاسخشان را داد و فرمود: «قُلْ» به آن‌ها ای محمد! «نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ رَبِّکَ بِالْحَقِ»

ص: ۲۰۵

یعنی جبرئیل.

و در روایت ابی جارود از امام محمد باقر صلّی الله علیه و آله آمده که ایشان درباره کلام حق تعالی «رُوحُ الْقُدُسِ» فرمود: منظور از روح جبرئیل است و قُدُس یعنی پاک، «لِیُثَبِّتَ الَّذِینَ آمَنُوا» یعنی خاندان حضرت محمد صلّی الله علیه و آله «لِسانُ الَّذِی یُلْحِدُونَ إِلَیْهِ أَعْجَمِیٌّ» یعنی زبان ابی فُهَیکه بنده ابن حضرمی که زبانی اعجمی داشت و اهل کتاب بود اما پیرو پیامبر خدا صلّی الله علیه و آله شد و به ایشان ایمان آورد. آن‌گاه قریشیان گفتند: به خدا سوگند او دانش خود را به زبان خودش به محمد می‌آموزد. اما خداوند می‌فرماید: «وَ هذا لِسانٌ عَرَبِیٌّ مُبِینٌ». - . تفسیر قمی: ۳۶۵- ۳۶۶ -

**[ترجمه]

«۸»

فس، تفسیر القمی وَ لَمْ یَجْعَلْ لَهُ عِوَجاً قَیِّماً قَالَ هَذَا مُقَدَّمٌ وَ مُؤَخَّرٌ لِأَنَّ مَعْنَاهُ الَّذِی أَنْزَلَ عَلَی عَبْدِهِ الْکِتَابَ قَیِّماً وَ لَمْ یَجْعَلْ لَهُ عِوَجاً فَقَدْ قَدَّمَ حَرْفاً عَلَی حَرْفٍ (۵).

**[ترجمه]تفسیر قمی: در کلام حق تعالی «وَ لَمْ یَجْعَلْ لَهُ عِوَجاً * قَیِّماً» تقدیم و تأخیر صورت گرفته زیرا یعنی کسی که کتاب را راست و درست بر بنده‌اش نازل کرد و هیچ گونه کژی در آن ننهاد، پس کلمه‌ای را بر کلمه‌ای مقدم کرده است - . تفسیر قمی: ۳۹۱ - .

**[ترجمه]

«۹»

فس، تفسیر القمی وَ لَوْ نَزَّلْناهُ عَلی بَعْضِ الْأَعْجَمِینَ قَالَ الصَّادِقُ علیه السلام لَوْ نُزِّلَ الْقُرْآنُ عَلَی الْعَجَمِ مَا آمَنَتْ بِهِ الْعَرَبُ وَ قَدْ نُزِّلَ عَلَی الْعَرَبِ فَآمَنَتْ بِهِ الْعَجَمُ (۶).

**[ترجمه]تفسیر قمی: امام جعفر صادق درباره کلام حق تعالی «وَ لَوْ نَزَّلْناهُ عَلی بَعْضِ الْأَعْجَمِینَ» فرمود: اگر قرآن بر غیر عرب نازل می‌شد، عرب به آن ایمان نمی‌آورد، حال آن‌که بر عرب نازل شد و غیر عرب به آن ایمان آورد - . تفسیر قمی: ۴۷۴ - .

**[ترجمه]

«۱۰»

فس، تفسیر القمی قَالَ عَلِیُّ بْنُ إِبْرَاهِیمَ فِی قَوْلِهِ وَ ما کُنْتَ تَتْلُوا مِنْ قَبْلِهِ مِنْ کِتابٍ هُوَ مَعْطُوفٌ (۷) عَلَی قَوْلِهِ فِی سُورَهِ الْفُرْقَانِ فَهِیَ تُمْلی عَلَیْهِ بُکْرَهً وَ أَصِیلًا فَرَدَّ اللَّهُ عَلَیْهِمْ فَقَالَ کَیْفَ یَدَّعُونَ أَنَّ الَّذِی تَقْرَؤُهُ أَوْ تُخْبِرُ بِهِ تَکْتُبُهُ عَنْ غَیْرِکَ وَ أَنْتَ ما کُنْتَ تَتْلُوا مِنْ قَبْلِهِ مِنْ کِتابٍ وَ لا تَخُطُّهُ بِیَمِینِکَ إِذاً لَارْتابَ الْمُبْطِلُونَ أَیْ شَکُّوا (۸).

**[ترجمه]تفسیر قمی: علی بن ابراهیم درباره کلام حق تعالی «وَ ما کُنْتَ تَتْلُوا مِنْ قَبْلِهِ مِنْ کِتابٍ» می گوید: این سخن عطف است به آن‌جا که خداوند متعال در سوره فرقان فرموده: «فَهِیَ تُمْلی عَلَیْهِ بُکْرَهً وَ أَصِیلًا». خداوند به آنان پاسخ داد و فرمود: چگونه ادعا می‌کنند آن‌چه را قرائت می‌کنی و خبر می‌دهی از زبان کس دیگری می نویسی حال آن‌که تو «ما کُنْتَ تَتْلُوا مِنْ قَبْلِهِ مِنْ کِتابٍ وَ لا تَخُطُّهُ بِیَمِینِکَ إِذاً لَارْتابَ الْمُبْطِلُونَ» یعنی شک می‌کردند - . تفسیر قمی: ۴۹۷ - .

**[ترجمه]

«۱۱»

فس، تفسیر القمی أَبِی عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنْ جَمِیلٍ عَنْ أَبِی عُبَیْدَهَ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ الم غُلِبَتِ الرُّومُ فِی أَدْنَی الْأَرْضِ قَالَ یَا بَا عُبَیْدَهَ إِنَّ لِهَذَا تَأْوِیلًا لَا یَعْلَمُهُ إِلَّا اللَّهُ وَ الرَّاسِخُونَ فِی الْعِلْمِ مِنَ الْأَئِمَّهِ علیهم السلام إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَمَّا

۱- الطهر خ ل.

۲- فی المصدر: فکیهه.

۳- فی المصدر: هذا و اللّه یعلم.

۴- تفسیر القمّیّ: ۳۶۵ و ۳۶۶.

۵- تفسیر القمّیّ: ۳۹۱.

۶- تفسیر القمّیّ: ۴۷۴.

٧- أي معنى.

٨- تفسير القمّيّ: ٤٩٧.

هَاجَرَ إِلَى الْمَدِينَهِ وَ قَدْ ظَهَرَ الْإِسْلَامُ كَتَبَ إِلَى مَلِكِ الرُّوم كِتَاباً وَ بَعَثَ إِلَيْهِ رَسُولًا يَدْعُوهُ إِلَى الْإِسْلَام وَ كَتَبَ إِلَى مَلِكِ فَارِسَ كِتَاباً وَ بَعَثَ إِلَيْهِ رَسُولًا يَدْعُوهُ إِلَى الْإِسْلَام فَأَمَّا مَلِكُ الرُّوم فَإِنَّهُ عَظَّمَ كِتَابَ رَسُولِ اللَّهِ وَ أَكْرَمَ رَسُولَهُ وَ أَمَّا مَلِكُ فَارِسَ فَإِنَّهُ مَزَّقَ كِتَابَهُ وَ اسْتَخَفَّ بِرَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ كَانَ مَلِكُ فَارِسَ يَوْمَئِذٍ يُقَاتِلُ مَلِكَ الرُّوم وَ كَانَ الْمُسْلِمُونَ يَهْوَوْنَ أَنْ يَغْلِبَ مَلِكُ الرُّوم مَلِكَ فَارِسَ وَ كَانُوا لِنَاحِيَهِ مَلِكِ الرُّوم أَرْجَى مِنْهُمْ لِمَلِكِ فَارِسَ فَلَمَّا غَلَبَ مَلِكُ فَارِسَ مَلِكَ الرُّوم كَبا (۱) لِذَلِكَ الْمُسْلِمُونَ وَ اغْتَمُّوا فَأَنْزَلَ اللَّهُ الم غُلِبَتِ الرُّومُ فِي أَدْنَى الْأَرْضِ يَعْنِي غَلَبَتْهَا فَارِسُ فِي أَدْنَى الْأَرْضِ وَ هِيَ الشَّامَاتُ وَ مَا حَوْلَهَا ثُمَّ قَالَ وَ فَارِسُ مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ الرُّومَ (۲) سَيُغْلَبُونَ فِي بِضْعِ سِنِينَ قَوْلُهُ لِلَّهِ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلُ أَنْ يَأْمُرَ وَ مِنْ بَعْدُ أَنْ يَقْضِيَ بِمَا يَشَاءُ قَوْلُهُ وَ يَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ بِنَصْرِ اللَّهِ يَنْصُرُ مَنْ يَشاءُ قُلْتُ أَ لَيْسَ اللَّهُ يَقُولُ فِي بِضْعِ سِنِينَ وَ قَدْ مَضَى لِلْمُسْلِمِينَ سِنُونَ كَثِيرَهٌ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ فِي إِمَارَهِ أَبِي بَكْرٍ وَ إِنَّمَا غلبت (غَلَبَ) الْمُؤْمِنُونَ فَارِسَ فِي إِمَارَهِ عُمَرَ قَالَ أَ لَمْ أَقُلْ لَكَ إِنَّ لِهَذَا تَأْوِيلًا وَ تَفْسِيراً وَ الْقُرْآنُ يَا بَا عُبَيْدَهَ نَاسِخٌ وَ مَنْسُوخٌ أَ مَا تَسْمَعُ قَوْلَهُ لِلَّهِ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَ مِنْ بَعْدُ يَعْنِي إِلَيْهِ الْمَشِيَّهُ فِي الْقَوْلِ أَنْ (۳) يُؤَخِّرَ مَا قَدَّمَ وَ يُقَدِّمَ (۴) مَا أَخَّرَ إِلَى يَوْمٍ يَحْتِمُ الْقَضَاءَ بِنُزُولِ النَّصْرِ فِيهِ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَ ذَلِكَ قَوْلُهُ وَ يَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ بِنَصْرِ اللَّهِ يَنْصُرُ مَنْ يَشاءُ (۵).

كا، الكافي مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ وَ الْعِدَّهُ عَنْ سَهْلٍ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ جَمِيلِ بْنِ صَالِحٍ عَنْ أَبِي عُبَيْدَهَ إِلَى قَوْلِهِ وَ هِيَ الشَّامَاتُ وَ مَا حَوْلَهَا يَعْنِي وَ فَارِسُ (۶) مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ الرُّومَ سَيُغْلَبُونَ يَعْنِي يَغْلِبُهُمُ الْمُسْلِمُونَ فِي بِضْعِ سِنِينَ لِلَّهِ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلُ

۱- في المصدر: المطبوع كره و في طبعه الآخر: بكى، و في نسختين مخطوطتين مثل ما في الصلب، و لعلّ الصحيح الثاني، و في الكافي: كره ذلك.

۲- للروم خ ل. و في المصدر: سيغلبون يعنى يغلبهم المسلمون.

۳- إن شاء يؤخر خ ل.

۴- و إن شاء يقدم خ ل.

۵- تفسير القمّيّ: ۴۹۸ و ۴۹۹.

۶- في المصدر: «و هم» يعني و فارس. و هو الصحيح.

وَ مِنْ بَعْدُ وَ يَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ بِنَصْرِ اللَّهِ يَنْصُرُ مَنْ يَشاءُ عَزَّ وَ جَلَّ فَلَمَّا غَزَا الْمُسْلِمُونَ فَارِسَ وَ افْتَتَحُوهَا فَرِحَ الْمُسْلِمُونَ بِنَصْرِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ قَالَ قُلْتُ أَ لَيْسَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ يَقُولُ فِي بِضْعِ سِنِينَ وَ قَدْ مَضَى لِلْمُؤْمِنِينَ سِنُونَ كَثِيرَةٌ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ فِي إِمَارَةِ أَبِي بَكْرٍ وَ إِنَّمَا غَلَبَ الْمُؤْمِنُونَ فَارِسَ فِي إِمَارَةِ عُمَرَ فَقَالَ أَ لَمْ أَقُلْ لَكُمْ إِنَّ لِهَذَا تَأْوِيلًا وَ تَفْسِيراً وَ الْقُرْآنُ يَا بَا عُبَيْدَةَ نَاسِخٌ وَ مَنْسُوخٌ أَ مَا تَسْمَعُ لِقَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ لِلَّهِ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَ مِنْ بَعْدُ يَعْنِي إِلَيْهِ الْمَشِيَّةُ فِي الْقَوْلِ أَنْ يُؤَخِّرَ مَا قَدَّمَ وَ يُقَدِّمَ مَا أَخَّرَ فِي الْقَوْلِ إِلَى يَوْمٍ يَحْتِمُ الْقَضَاءَ بِنُزُولِ النَّصْرِ فِيهِ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ فَذَلِكَ قَوْلُهُ عَزَّ وَ جَلَّ وَ يَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ بِنَصْرِ اللَّهِ أَيْ يَوْمَ يَحْتِمُ الْقَضَاءَ بِالنَّصْرِ (۱).

**[ترجمه]تفسیر قمی: از ابو عُبَیده روایت شده که وی گفت: از امام محمد باقر درباره کلام خداوند متعال «الم * غُلِبَتِ الرُّومُ * فِي أَدْنَى الْأَرْضِ» پرسیدم. ایشان فرمود: ای ابو عبیده! این سخن تأویلی دارد که آن را کسی نمی‌داند «إِلَّا اللَّهُ وَ الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ» - . آل عمران / ۷ - { جز خدا و ریشه داران در دانش} یعنی امامان علیه السلام ، وقتی رسول خدا صلّی الله علیه و آله

به مدینه هجرت کرد و دیگر اسلام آشکار شده بود، به پادشاه روم نامه‌ای نوشت و پیکی نزد او فرستاد و او را به اسلام فراخواند. حضرت به پادشاه فارس نیز نامه‌ای نوشت و پیکی نزد او فرستاد و او را به اسلام فراخواند. پادشاه روم نامه رسول خدا صلّی الله علیه و آله را گرامی داشت و به پیک ایشان ارج نهاد، اما پادشاه فارس نامه رسول خدا صلّی الله علیه و آله را پاره کرد و پیک ایشان را تحقیر کرد. پادشاه فارس در آن زمان با پادشاه روم در جنگ بود و مسلمانان دوست داشتند پادشاه روم بر پادشاه فارس غلبه کند و بیشتر طرفدار پادشاه روم بودند تا پادشاه فارس. وقتی پادشاه فارس بر پادشاه روم غالب شد این بر مسلمانان تلخ آمد و اندوهگین شدند. آن‌گاه خداوند نازل فرمود: «الم * غُلِبَتِ الرُّومُ * فِي أَدْنَى الْأَرْضِ» یعنی پاشاه فارس در نزدیک‌ترین سرزمین یعنی شامات و حوالی‌اش بر پادشاه روم غلبه یافت. و در ادامه فرمود: «مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ» یعنی فارس پس از غلبه بر روم در کمتر از ده سال مغلوب خواهد شد، «لِلَّهِ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلُ» پیش از آن‌که امر کند «وَ مِنْ بَعْدُ» پس از آن‌که اراده خود را جاری سازد. برای مومنان سال‌های بسیاری در کنار رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سپس در زمان امارت ابوبکر سپری شد تا این‌که در زمان امارت عمر مومنان بر سرزمین فارس غلبه یافتند. امام علیه السلام سپس فرمود: مگر به تو نگفتم این کلام یک تأویل دارد و یک تفسیر؟ -ای ابو عُبَیده- قرآن ناسخ و منسوخ دارد. مگر نشنیده‌ای که حق تعالی می... فرماید: «لِلَّهِ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَ مِنْ بَعْدُ» یعنی تحقق قول او بستگی به مشیت او دارد و هرگونه که بخواهد، مقدّم و مؤخّر می دارد تا این‌که روزی حکم خداوند مبنی بر پیروزی مومنان تحقق یابد، و این همان سخن خداوند عزّ و جلّ است که: «وَ يَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ بِنَصْرِ اللَّهِ يَنْصُرُ مَنْ يَشاءُ». - . تفسیر قمی: ۴۹۸- ۴۹۹ -

کافی نیز همانند این حدیث را از ابو عُبَیده روایت کرده و بدان‌جا رسیده امام علیه السلام می‌فرماید: یعنی پاشاه فارس در نزدیک‌ترین سرزمین یعنی شامات و حوالی‌اش بر پادشاه روم غلبه یافت.

و «مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ» یعنی فارس پس از غلبه بر روم مغلوب خواهد شد، یعنی مسلمانان بر آنان غلبه می‌یابند «فِي بِضْعِ سِنِينَ لِلَّهِ

الْأَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَ مِنْ بَعْدُ وَ يَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ بِنَصْرِ اللَّهِ يَنْصُرُ مَنْ يَشاءُ» هر كه را خداوند عزّ و جلّ بخواهد. اين‌چنين وقتی مسلمانان با پارسيان نبرد كردند و سرزمين فارس را فتح كردند، مسلمانان از يارى خداوند عزّ و جلّ شادمان شدند. ابوعُبَيده می‌گويد: عرض كردم مگر خداوند عزّ و جلّ نفرموده «فِي بِضْعِ سِنِينَ» حال آن‌كه براى مومنان سال‌هاى بسيارى در كنار رسول خدا صلّى الله عليه و آله و سپس در امارت ابوبكر سپرى شد تا اين‌كه مومنان در زمان امارت عمر بر سرزمين فارس غلبه يافتند. امام عليه السلام فرمود: مگر به تو نگفتم اين كلام يك تأويل و يك تفسير دارد؟ و قرآن -اى ابو عُبَيده- ناسخ و منسوخ دارد. مگر نشنيده‌اى كه حق تعالى مى‌فرمايد: «لِلَّهِ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَ مِنْ بَعْدُ» يعنى تحقق قول او بستگى به مشيت او دارد و هرگونه كه بخواهد، مقدّم و مؤخّر مى دارد، تا اين كه روزى با نزول پيروزى بر مومنان حكم خداوند تحقق مى يابد، و اين همان سخن خداوند عزّ و جلّ است كه: «وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ بِنَصْرِ اللَّهِ» يعنى روزى كه حكم خداوند مبنى بر پيروزى تحقق مى يابد - . تفسير قمى: ۴۹۸- ۴۹۹ - .

**[ترجمه]

أقول

قال الفيروزآبادی الكبوه العثره و الوقفه منك لرجل عند الشي ء تكرهه.

و قال البيضاوى و قرئ غَلَبَتِ بالفتح و سَيُغْلَبُونَ بالضم و معناه أن الروم غلبوا على ريف الشام و المسلمون سيغلبونهم و فى السنه التاسعه من نزوله غزاهم المسلمون و فتحوا بعض بلادهم و على هذا يكون إضافه الغلب إلى الفاعل انتهى. (۲) قوله عليه السلام يعنى غلبتها فارس أقول يحتمل وجهين:

الأول أن يكون إضافه غلبتها فى كلامه عليه السلام إضافه إلى المفعول يعنى مغلوبيه الروم من فارس أو يقرأ على صيغه الماضى المعلوم فيكون فى قراءتهم عليهم السلام غُلِبَتِ و سَيُغْلَبُونَ كلاهما على المجهول فيكون مركبا من القراءتين و لم ينقل عن أحد و لكنه ليس بمستبعد و مثله كثير.

الثانى أن يكون إضافه غلبتها إلى الفاعل و يكون قراءتهم عليهم السلام موافقه لما نقلنا عن البيضاوى فيكون إشاره إلى ثلاث وقائع غلبه الروم على فارس فى قوله غَلَبَتِ الرُّومُ و غلبه فارس على الروم فى قوله وَ هُمْ مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ فضمير هم راجع إلى فارس لظهوره بقرينه المقام و كذا ضمير غلبهم و الإضافه فى غَلَبِهِمْ إضافه إلى الفاعل

ص: ۲۰۸

۱- روضه الكافى: ۲۶۹ و ۲۷۰.

۲- أنوار التنزيل ۲: ۲۴۰.

و إلی غلبه المسلمین علی فارس بقوله سَيُغْلَبُونَ علی المجهول.

قوله أ لیس الله عز و جل یقول فِي بِضْعِ سِنِينَ أقول لما کان البضع بکسر الباء فی اللغه إنما یطلق علی ما بین الثلاث إلی التسع و کان تمام الغلبه علی فارس فی السابع عشر أو آخر السادس عشر من الهجره فعلی المشهور بین المفسرین من نزول الآیه فی مکه قبل الهجره لا بد من أن یکون بین نزول الآیه و بین الفتح ست عشره سنه و علی ما هو الظاهر من الخبر من کون نزول الآیه بعد مراسله قیصر و کسری و کانت علی الأشهر فی السنه السادسه فیزید علی البضع أیضا بقلیل اعترض السائل بذلک فأجاب علیه السلام بأن الآیه مشعره باحتمال وقوع البداء فی المده حیث قال لِلَّهِ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَ مِنْ بَعْدُ أی لله أن یقدم الأمر قبل البضع و یؤخره بعده کما هو الظاهر من تفسیره علیه السلام.

**[ترجمه]فیروزآبادی می گوید: «کَبوَه» یعنی لغزش و توقف گام هنگام برخورد به چیزی ناخوشایند.

بیضاوی می گوید: در این آیه «غَلَبَت» به فتح و «سَيُغلَبون» به ضم نیز قرائت شده و معنایش چنین می‌شود که روم بر حومه شام غلبه یافت و مسلمانان بر آنان غلبه خواهند یافت. نُه سال پس از نزول آیه مسلمانان با آنان جنگیدند و بخشی از سرزمینشان را فتح کردند. بر این اساس «غلب» به فاعل نسبت داده می‌شود - . أنوار التنزيل ۲: ۲۴۰ - .

می گویم: در سخن امام علیه السلام آمده که «غلبتها فارس» فارس بر روم غلبه یافت. در این باره دو احتمال هست:

اول این‌که اضافه «غلبتها» در کلام امام علیه السلام اضافه به مفعول باشد، یعنی مغلوب شدن روم به دست فارس، یا بر صیغه ماضی معلوم قرائت شود. پس در قرائت امام علیه السلام «غُلِبَت» و «سَيُغلَبون» هر دو مجهول‌اند و در این صورت مرکب از دو قرائت خواهد بود که این از کسی نقل نشده اما بعید نیست و نمونه‌های بسیار دارد.

دوم این‌که اضافه «غلبتها» به فاعل باشد و قرائت امام علیه السلام با آن‌چه از بیضاوی نقل کردیم هماهنگ باشد. این‌چنین کلام امام علیه السلام به سه رویداد اشاره می‌کند: غلبه روم بر فارس در آن‌جا که امام علیه السلام فرموده «غَلَبَت الرومُ» و غلبه فارس بر روم آن‌جا که فرموده «وَ هُمْ مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ» که ضمیر «هُم» و همچنین ضمیر «غلبهم» به قرینه مقام به فارس برمی گردد و اضافه در «غَلَبِهِم» اضافه به فاعل می‌شود،

ص: ۲۰۸

و غلبه مسلمانان بر فارس آن‌جا که فرموده: «سَيُغلَبون» بنا بر مجهول.

می گویم: در این سخن که (مگر خداوند عزّ و جلّ نفرموده «فِي بِضْعِ سِنِينَ») «بِضع» به کسر در لغت دلالت بر ما بین سه تا نه دارد و غلبه بر سرزمین فارس در قرن هفدهم یا آخر قرن شانزدهم هجری بوده است و بنا بر نظر مشهور میان مفسران این آیه پیش از هجرت در مکه نازل شده است. بنابراین میان نزول آیه و فتح سرزمین فارس باید شانزده سال فاصله باشد. نیز چنان که از خبر برمی‌آید نزول آیه پس از نامه‌نگاری با قیصر و کسری بوده که این بنا به نظر مشهور در سال ششم بوده و باز تفاضلش کمی بیشتر از مدلول «بِضع» می‌شود. آن شخص با این سوال اعتراض کرده و امام علیه السلام پاسخ داده که آیه احتمال وقوع

بِداء در مدت زمان را می‌رساند زیرا فرموده «لِلَّهِ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَ مِنْ بَعْدُ» یعنی خداوند می‌تواند امر را پیش از «بِضع» مقدّم دارد و یا پس از آن مؤخّر دارد، چنان که از تفسیر امام علیه السلام برمی‌آید.

**[ترجمه]

«۱۲»

فس، تفسیر القمی لا یَأْتِیهِ الْباطِلُ مِنْ بَیْنِ یَدَیْهِ قَالَ لَا یَأْتِیهِ الْبَاطِلُ مِنْ قِبَلِ التَّوْرَاهِ وَ لَا مِنْ قِبَلِ الْإِنْجِیلِ وَ الزَّبُورِ وَ أَمَّا مِنْ خَلْفِهِ (۱) لَـا یَأْتِیهِ مِنْ بَعْـدِهِ کِتَابٌ یُبْطِلُهُ قَوْلُهُ ءَ أَعْجَمِیٌّ وَ عَرَبِیٌّ قَالَ لَوْ کَانَ هَـذَا الْقُرْآنُ أَعْجَمِیّاً لَقَالُوا کَیْفَ نَتَعَلَّمُهُ وَ لِسَانُنَا عَرَبِیٌّ وَ أَتَیْتَنَا بِقُرآنٍ أَعْجَمِیٍّ فَأَحَبَّ أَنْ یُنَزِّلَ بِلِسَانِهِمْ وَ فِیهِ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ وَ ما أَرْسَلْنا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا بِلِسانِ قَوْمِهِ (۲)

**[ترجمه]تفسیر قمی: «لا یَأْتِیهِ الْباطِلُ مِنْ بَیْنِ یَدَیْهِ» باطل به سوی آن راهی ندارد نه از جانب تورات و نه از جانب انجیل و نه از جانب زبور، و «مِنْ خَلْفِهِ» یعنی پس از آن نیز هیچ کتابی نمی‌آید که آن را باطل کند. «ءَ أَعْجَمِیٌّ وَ عَرَبِیٌّ» می گوید اگر این قرآن غیرعربی بود می گفتند چگونه آن را بیاموزیم وقتی زبان ما عربی است و تو قرآنی غیرعربی برایمان آورده‌ای؟! از این رو خواست تا به زبان آنان نازل شود. خداوند عزّ و جلّ در این باره فرموده: «وَ ما أَرْسَلْنا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا بِلِسانِ قَوْمِهِ» - . ابراهیم / ۴ - {و ما هیچ پیامبری را جز به زبان قومش نفرستادیم.} - . تفسیر قمی: ۵۹۴ -

**[ترجمه]

«۱۳»

فس، تفسیر القمی قَالَ قُرَیْشٌ قَدِ اجْتَمَعْنَا لِنَنْتَصِرَ وَ نَقْتُلَکَ یَا مُحَمَّدُ فَأَنْزَلَ اللَّهُ أَمْ یَقُولُونَ یَا مُحَمَّدُ نَحْنُ جَمِیعٌ مُنْتَصِرٌ سَیُهْزَمُ الْجَمْعُ وَ یُوَلُّونَ الدُّبُرَ یَعْنِی یَوْمَ بَدْرٍ حِینَ هَزَمُوا وَ أُسِرُوا وَ قُتِلُوا (۳).

**[ترجمه]تفسیر قمی: قریشیان گفتند: ما گرد آمده‌ایم تا یکدیگر را یاری دهیم و تو را بکشیم ای محمد! آن‌گاه خداوند نازل فرمود: «أَمْ یَقُولُونَ» ای محمد! «نَحْنُ جَمِیعٌ مُنْتَصِرٌ سَیُهْزَمُ الْجَمْعُ وَ یُوَلُّونَ الدُّبُرَ» یعنی روز بدر وقتی شکست خوردند و اسیر شدند و به هلاکت رسیدند - . تفسیر قمی: ۶۵۷ - .

**[ترجمه]

«۱۴»

فس، تفسیر القمی إِنَّا أَعْطَیْناکَ الْکَوْثَرَ قَالَ الْکَوْثَرُ نَهَرٌ فِی الْجَنَّهِ أَعْطَی (۴) اللَّهُ مُحَمَّداً عِوَضاً مِنِ ابْنِهِ إِبْرَاهِیمَ قَالَ دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله عَلَی عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ (۵) وَ الْحَکَمِ

۱- فى المصدر: و ما من خلفه و لعل (ما) مصحف (لا) أو (أما) كما فى المتن.

۲- تفسير القمّىّ: ۵۹۴ و فيه: و أحبّ أن ينزله.

۳- تفسير القمّىّ: ۶۵۷.

۴- فى المصدر: أعطاه اللّه.

۵- فى المصدر: دخل رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله المسجد و فيه عمرو بن العاص.

بْنِ أَبِی الْعَاصِ فَقَالَ عَمْرٌو یَا بَا الْأَبْتَرِ وَ کَانَ الرَّجُلُ فِی الْجَاهِلِیَّهِ إِذَا لَمْ یَکُنْ لَهُ وَلَدٌ یُسَمَّی أَبْتَرَ ثُمَّ قَالَ عَمْرٌو إِنِّی لَأَشْنَأُ مُحَمَّداً أَیْ أُبْغِضُهُ فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَلَی رَسُولِهِ صلی الله علیه و آله إِنَّ شانِئَکَ أَیْ مُبْغِضَکَ عَمْرَو بْنَ الْعَاصِ هُوَ الْأَبْتَرُ یَعْنِی لَا دِینَ لَهُ وَ لَا نَسَبَ (۱).

**[ترجمه]تفسیر قمی: «إِنَّا أَعْطَیْناکَ الْکَوْثَرَ» کوثر رودی در بهشت است که خداوند آن را به رسول خدا صلّی الله علیه و آله در عوض پسرش ابراهیم داد. رسول خدا صلّی الله علیه و آله به عمرو بن عاص و حَکَم بن عاص رسید.

عمرو به حضرت گفت: ای ابا ابتر! چون در جاهلیت وقتی مرد پسری نداشت او را ابتر (بی‌تبار) می‌نامیدند. عمرو سپس گفت: «اِنّی لأشنأُ محمداً» یعنی من با محمد بسیار دشمنم. آن‌گاه خداوند بر رسولش صلّی الله علیه و آله نازل فرمود: «إِنَّ شانِئَکَ» یعنی دشمن تو عمرو بن عاص «هُوَ الْأَبْتَرُ» یعنی بدون دین و بدون نَسَب - . تفسیر قمی: ۷۴۱ - .

**[ترجمه]

«۱۵»

کا، الکافی الْحُسَیْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ السَّیَّارِیِّ عَنْ أَبِی یَعْقُوبَ الْبَغْدَادِیِّ قَالَ: قَالَ ابْنُ السِّکِّیتِ لِأَبِی الْحَسَنِ علیه السلام لِمَا ذَا بَعَثَ اللَّهُ مُوسَی بْنَ عِمْرَانَ علیه السلام بِالْعَصَا وَ یَدِهِ الْبَیْضَاءِ وَ آلَهِ السِّحْرِ وَ بَعَثَ عِیسَی علیه السلام بِآلَهِ الطِّبِّ وَ بَعَثَ مُحَمَّداً صلی الله علیه و آله عَلَی جَمِیعِ الْأَنْبِیَاءِ بِالْکَلَامِ وَ الْخُطَبِ فَقَالَ أَبُو الْحَسَنِ علیه السلام إِنَّ اللَّهَ لَمَّا بَعَثَ مُوسَی علیه السلام کَانَ الْغَالِبُ عَلَی أَهْلِ عَصْرِهِ السِّحْرَ فَأَتَاهُمْ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ بِمَا لَمْ یَکُنْ فِی وُسْعِهِمْ مِثْلُهُ وَ مَا أَبْطَلَ بِهِ سِحْرَهُمْ وَ أَثْبَتَ بِهِ الْحُجَّهَ عَلَیْهِمْ وَ إِنَّ اللَّهَ بَعَثَ عِیسَی علیه السلام فِی وَقْتٍ قَدْ ظَهَرَتْ فِیهِ الزَّمَانَاتُ وَ احْتَاجَ النَّاسُ إِلَی الطِّبِّ فَأَتَاهُمْ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ بِمَا لَمْ یَکُنْ عِنْدَهُمْ مِثْلُهُ وَ بِمَا أَحْیَا لَهُمُ الْمَوْتَی وَ أَبْرَأَ الْأَکْمَهَ وَ الْأَبْرَصَ بِإِذْنِ اللَّهِ وَ أَثْبَتَ بِهِ الْحُجَّهَ عَلَیْهِمْ وَ إِنَّ اللَّهَ بَعَثَ مُحَمَّداً صلی الله علیه و آله فِی وَقْتٍ کَانَ الْغَالِبُ عَلَی أَهْلِ عَصْرِهِ الْخُطَبَ وَ الْکَلَامَ وَ أَظُنُّهُ قَالَ الشِّعْرَ فَأَتَاهُمْ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مِنْ مَوَاعِظِهِ وَ أَحْکَامِهِ مَا أَبْطَلَ بِهِ قَوْلَهُمْ وَ أَثْبَتَ بِهِ الْحُجَّهَ عَلَیْهِمْ فَقَالَ ابْنُ السِّکِّیتِ تَاللَّهِ مَا رَأَیْتُ مِثْلَکَ قَطُّ (۲).

**[ترجمه]کافی: از ابن سکّیت روایت شده که وی گفت: به امام رضا علیه السلام عرض کردم: چرا خداوند حضرت موسی علیه السلام را با عصا و دست سپید و کاری همچون سحر مبعوث داشت و حضرت عیسی علیه السلام را با کاری همچون طبابت مبعوث داشت و حضرت محمد صلّی الله علیه و آله را در میان همه پیامبران با کلام مبعوث داشت؟ ایشان فرمود: وقتی خداوند حضرت موسی علیه السلام را مبعوث داشت کار غالب در میان اهل زمانه‌اش سحر بود، از این رو او از جانب خدا با چیزی آمد که همانندش در توانِ آن‌ها نبود، چیزی که با آن سحرشان را باطل کرد و حجت خود را بر آنان آشکار ساخت. خداوند حضرت عیسی علیه السلام را هنگامی مبعوث داشت که بیماری‌های مزمن پدید آمده بود و مردم به طبابت نیاز داشتند، از این رو او از جانب خدا با چیزی آمد که آن‌ها همانندش را نداشتند، چیزی که با آن به اذن خدا مردگان را زنده کرد و کور مادرزاد و مبتلا به پیسی را شفا داد و حجت خود را بر آنان آشکار ساخت. اما خداوند حضرت محمد صلّی الله

علیه و آله را هنگـامی مبعوث داشت که کـار غـالب در میـان اهـل زمـانه‌اش خطـابه و کلام بود – گمان کنم امام علیه السـلام فرمود: شـعر- از این رو حضـرت از جـانب خـدا چنان مواعظ و احکامی آورد که سـخن آنان را باطل کرد و حجت خود را بر آنان آشـکار ساخت. ابن سـکّیت در آن دم عرض کرد: به خدا سوگند هرگز کسـی را همانند شما ندیده‌ام - . اصول کافی ۱: ۲۴- ۲۵ - .

**[ترجمه]

أقول

قوله و آله السحر أی ما یشبهه أو یبطله و الأول أظهر بقرینه الثانی.

**[ترجمه]در سـخن امام علیه السلام «آله السحر» یعنی چیزی شبیه به آن و یا چیزی که آن را باطل می‌کند، که معنای نخست به قرینه «آله» دوم رساتر است.

**[ترجمه]

«۱۶»

ن، عیون أخبـار الرضـا علیه السـلام الْبَیْهَقِیُّ عَنِ الصَّوْلِیِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُوسَـی الرَّازِیِّ عَنْ أَبِیهِ قَـالَ: ذَکَرَ الرِّضَا علیه السـلام یَوْماً الْقُرْآنَ فَعَظَّمَ الْحُجَّهَ فِیـهِ وَ الْـآیَهَ (۳) الْمُعْجِزَهَ فِی نَظْمِهِ فَقَـالَ هُـوَ حَبْـلُ اللَّهِ الْمَـتِینُ وَ عُرْوَتُهُ الْـوُثْقَی وَ طَرِیقَتُهُ الْمُثْلَی الْمُؤَدِّی إِلَی الْجَنَّهِ وَ الْمُنْجِی مِنَ

۱- تفسیر القمّیّ: ۷۴۱.

۲- أصول الکافی ۱: ۲۴ و ۲۵، و أخرجه أیضـا عن کتاب علل الشـرائع و عیون أخبار الرضا و الاحتجاج فی باب «عله المعجزه و أنّه لم خص اللّه کلّ نبیّ بمعجزه خاصّه» مع زیاده، و ترجمنا بعض رواه الحدیث، راجع ج ۱۱: ۷۰.

۳- الدلاله خ ل.

النَّارِ لَا يَخْلُقُ (۱) مِنَ الْأَزْمِنَهِ وَ لَا يَغِثُّ عَلَى الْأَلْسِنَهِ لِأَنَّهُ لَمْ يُجْعَلْ لِزَمَانٍ دُونَ زَمَانٍ بَلْ جُعِلَ دَلِيلَ الْبُرْهَانِ وَ حُجَّهً عَلَى كُلِّ إِنْسَانٍ لا يَأْتِيهِ الْباطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَ لا مِنْ خَلْفِهِ تَنْزِيلٌ مِنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ (۲)

**[ترجمه]عيون أخبار الرضا عليه السلام : محمد بن موسى رازى از پدرش روايت كرده كه وى گفت: روزى امام رضا عليه السلام از قرآن ياد كرد و از حجت و دلالت آن و از معجزه نظمش به والايى سخن گفت و فرمود: قرآن ريسمان محكم خداوند است و دستاويز استوار او و راه والايش كه رو به سوى بهشت دارد و از دوزخ رهايى مى‌بخشد،

ص: ۲۱۰

در گذر روزگاران فرسوده نمى‌شود و بر سر زبان‌ها تباه نمى‌گردد، چراكه از براى روزگارى جز روزگارى دگر نهاده نشده است بلكه بر همه آدميان دليل و برهان و حجت قرار داده شده «لا يَأْتِيهِ الْباطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَ لا مِنْ خَلْفِهِ تَنْزِيلٌ مِنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ». - . عيون أخبار الرضا: ۲۷۱ -

**[ترجمه]

أقول

قال الجوهرى غث اللحم يغث و يغث إذا كان مهزولا و كذلك غث حديث القوم و أغث أى ردؤ و فسد و فلان لا يغث عليه شى ء أى لا يقول فى شى ء إنه ردى ء فيتركه انتهى.

أقول: فى هذا الحديث إشاره إلى وجه آخر من إعجاز القرآن و هو عدم تكرره بتكرر القراءه و الاستماع بل كلما أكثر الإنسان من تلاوته يصير أشوق إليه و لا يوجد هذا فى كلام غيره.

**[ترجمه]جوهرى مى‌گويد: مى‌گويند «غثّ لحمه يغثّ» وقتى گوشت تن كسى لاغر شود، و مى‌گويند «غثّ حديث القوم و أغثّ» يعنى سخن قوم تباه و فاسد شد، و مى‌گويند «فلان لا يغثّ عليه شىء» يعنى نمى‌گويد چيزى نامرغوب است و رهايش كند.

مى‌گويم: در اين حديث به وجه ديگرى از اعجاز قرآن اشاره شده و آن اين‌كه نه تنها قرآن به واسطه تكرار خواندن و شنيدن تكرارى نمى‌شود، بلكه هر چه انسان بيشتر قرائتش را بشنود بيشتر مشتاقش مى‌شود و اين خاصيّتى است كه در كلامى جز آن نيست.

**[ترجمه]

«۱۷»

عم، إعلام الورى كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لَا يَكُفُّ عَنْ عَيْبِ آلِهَهِ الْمُشْرِكِينَ وَ يَقْرَأُ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنَ فَيَقُولُونَ هَذَا شِعْرُ

مُحَمَّدٍ وَ يَقُولُ بَعْضُهُمْ بَلْ هُوَ كِهَانَةٌ وَ يَقُولُ بَعْضُهُمْ بَلْ هُوَ خُطَبٌ وَ كَانَ الْوَلِيدُ بْنُ الْمُغِيرَهِ شَيْخاً كَبِيراً وَ كَانَ مِنْ حُكّامِ الْعَرَبِ يَتَحَاكَمُونَ إِلَيْهِ فِي الْأُمُورِ وَ يُنْشِدُونَهُ الْأَشْعَارَ فَمَا اخْتَارَهُ مِنَ الشِّعْرِ كَانَ مُخْتَاراً وَ كَانَ لَهُ بَنُونَ لَا يَبْرَحُونَ مِنْ مَكَّهَ وَ كَانَ لَهُ عَبِيدٌ عَشَرَهٌ عِنْدَ كُلِّ عَبْدٍ أَلْفُ دِينَارٍ يَتَّجِرُ بِهَا وَ مَلِكَ الْقِنْطَارَ فِي ذَلِكَ الزَّمَانِ وَ الْقِنْطَارُ جِلْدُ ثَوْرٍ مَمْلُوٌّ ذَهَباً وَ كَانَ مِنَ الْمُسْتَهْزِءِينَ بِرَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ كَانَ عَمَّ أَبِي جَهْلِ بْنِ هِشَامٍ فَقَالَ لَهُ يَا بَا عَبْدِ شَمْسٍ مَا هَذَا الَّذِي يَقُولُ مُحَمَّدٌ أَ سِحْرٌ أَمْ كِهَانَهٌ أَمْ خُطَبٌ فَقَالَ دَعُونِي أَسْمَعْ كَلَامَهُ فَدَنَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ هُوَ جَالِسٌ فِي الْحِجْرِ فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ أَنْشِدْنِي مِنْ شِعْرِكَ قَالَ مَا هُوَ بِشِعْرٍ وَ لَكِنَّهُ كَلَامُ اللَّهِ الَّذِي بِهِ بَعَثَ أَنْبِيَاءَهُ وَ رُسُلَهُ فَقَالَ اتْلُ عَلَيَّ مِنْهُ فَقَرَأَ عَلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ فَلَمَّا سَمِعَ الرَّحْمَنَ اسْتَهْزَأَ فَقَالَ تَدْعُو إِلَى رَجُلٍ بِالْيَمَامَهِ يُسَمَّى الرَّحْمَنَ قَالَ لَا وَ لَكِنِّي أَدْعُو إِلَى اللَّهِ وَ هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ ثُمَّ افْتَتَحَ سُورَهَ حم السَّجْدَهِ فَلَمَّا بَلَغَ إِلَى قَوْلِهِ فَإِنْ أَعْرَضُوا فَقُلْ أَنْذَرْتُكُمْ صاعِقَهً مِثْلَ صاعِقَهِ عادٍ وَ

۱- أی لا یبلی و لا یرث. و فی المصدر: لا یخلق علی الأزمنه.

۲- عیون أخبار الرضا: ۲۷۱.

ثَمُودَ (۱) وَ سَمِعَهُ اقْشَعَرَّ جِلْدُهُ (۲) وَ قَامَتْ كُلُّ شَعْرَةٍ فِي رَأْسِهِ وَ لِحْيَتِهِ ثُمَّ قَامَ وَ مَضَى إِلَى بَيْتِهِ وَ لَمْ يَرْجِعْ إِلَى قُرَيْشٍ فَقَالَتْ قُرَيْشٌ يَا أَبَا الْحَكَمِ صَبَا (۳) أَبُو عَبْدِ شَمْسٍ إِلَى دِينِ مُحَمَّدٍ أَ مَا تَرَاهُ لَمْ يَرْجِعْ إِلَيْنَا وَ قَدْ قَبِلَ قَوْلَهُ وَ مَضَى إِلَى مَنْزِلِهِ فَاغْتَمَّتْ قُرَيْشٌ مِنْ ذَلِكَ غَمّاً شَدِيداً وَ غَدَا عَلَيْهِ أَبُو جَهْلٍ فَقَالَ يَا عَمِّ نَكَّسْتَ بِرُءُوسِنَا وَ فَضَحْتَنَا قَالَ وَ مَا ذَاكَ يَا ابْنَ أَخٍ قَالَ صَبَوْتَ إِلَى دِينِ مُحَمَّدٍ قَالَ مَا صَبَوْتُ وَ إِنِّي عَلَى دِينِ قَوْمِي وَ آبَائِي وَ لَكِنِّي سَمِعْتُ كَلَاماً صَعْباً تَقْشَعِرُّ مِنْهُ الْجُلُودُ قَالَ أَبُو جَهْلٍ أَ شِعْرٌ هُوَ قَالَ مَا هُوَ بِشِعْرٍ قَالَ فَخُطَبٌ هِيَ قَالَ لَا إِنَّ الْخُطَبَ كَلَامٌ مُتَّصِلٌ وَ هَذَا كَلَامٌ مَنْثُورٌ وَ لَا يُشْبِهُ بَعْضُهُ بَعْضاً لَهُ طُلَاوَةٌ قَالَ فَكِهَانَةٌ هِيَ قَالَ لَا قَالَ فَمَا هُوَ قَالَ دَعْنِي أُفَكِّرُ فِيهِ فَلَمَّا كَانَ مِنَ الْغَدِ قَالُوا يَا بَا عَبْدِ شَمْسٍ مَا تَقُولُ قَالَ قُولُوا هُوَ سِحْرٌ فَإِنَّهُ آخِذٌ بِقُلُوبِ النَّاسِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى فِيهِ ذَرْنِي وَ مَنْ خَلَقْتُ وَحِيداً وَ جَعَلْتُ لَهُ مالًا مَمْدُوداً وَ بَنِينَ شُهُوداً إِلَى قَوْلِهِ عَلَيْها تِسْعَةَ عَشَرَ (۴).وَ فِي حَدِيثِ حَمَّادِ بْنِ زَيْدٍ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ عِكْرِمَةَ قَالَ: جَاءَ الْوَلِيدُ بْنُ الْمُغِيرَهِ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَقَالَ لَهُ اقْرَأْ عَلَيَّ فَقَرَأَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَ الْإِحْسانِ وَ إِيتاءِ ذِي الْقُرْبى وَ يَنْهى عَنِ الْفَحْشاءِ وَ الْمُنْكَرِ وَ الْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ (۵) فَقَالَ أَعِدْ فَأَعَادَ فَقَالَ وَ اللَّهِ إِنَّ لَهُ لَحَلَاوَةً وَ إِنَّ عَلَيْهِ لَطُلَاوَةً إِنَّ أَعْلَاهُ لَمُثْمِرٌ وَ إِنَّ أَسْفَلَهُ لَمُغْدِقٌ وَ مَا يَقُولُ هَذَا بَشَرٌ (۶).

**[ترجمه]رسول خدا صلّى الله عليه و آله دست از نکوهش خدایان مشرکان نمی‌کشید و پیوسته بر مشرکان قرآن می‌خواند. می‌گفتند: این شعر محمد است، کسی می‌گفت: نه، سخن کاهنانه است و دیگری می‌گفت: نه، خطابه است. ولید بن مُغیره پیرمردی کهنسال و از حاکمان عرب بود که مردم در امور خود او را داور می‌گذاشتند و نزدش شعر می‌خواندند و شعر برگزیده آنی بود که او برمی‌گزید. او پسرانی داشت که همواره در مکه بودند و ده بنده داشت که نزد هر یک هزار دینار برای تجارت بود. ولید در آن روزگار مالک «قنطار» بود و قنطار پوست گاوی بود آکنده از طلا. او از کسانی بود که رسول خدا صلّى الله عليه و آله را ریشخند می‌کردند. ابو جهل بن هشام که برادرزاده ولید بود، روزی به او گفت: ای ابو عبد شمس! این چیست که محمد می‌گوید؟ سحر است یا کهانت یا خطابه؟ گفت: بگذارید کلامش را بشنوم. نزد رسول خدا صلّى الله عليه و آله رفت. حضرت در اتاق نشسته بود. عرض کرد: ای محمد! از شعر خود برایم بخوان. فرمود: این شعر نیست، بلکه کلام خداوندی است که پیامبران و رسولانش را با آن مبعوث می‌دارد.

عرض کرد: برایم تلاوت کن. رسول خدا صلّى الله عليه و آله برایش قرائت کرد: «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ». همین‌که شنید رحمان به مسخرگی گفت: سوی آن مردی فرامی‌خوانی که در یمامه نامش رحمان است؟ فرمود: نه، بلکه سوی خداوندی فرامی‌خوانم که رحمان و رحیم است. سپس قرائت سوره حم سجده را آغاز کرد و رسید به آن‌جا که می‌فرماید «فَإِنْ أَعْرَضُوا فَقُلْ أَنْذَرْتُكُمْ صاعِقَةً مِثْلَ صاعِقَهِ عادٍ وَ

ص: ۲۱۱

ثَمُودَ» - . فصلت / ۱۳ - {پس اگر روی برتافتند بگو شما را از آذرخشی چون آذرخش عاد و ثمود بر حذر داشتم.} ولید چون این سخن بشنید تنش به لرزه افتاد و تک تک موهای سر و صورتش سیخ شد. سپس برخاست و به خانه‌اش رفت و نزد قریشیان بازنگشت. قریشیان به ابوجهل گفتند: ای ابو حَکَم! ابو عبد شمس به دین محمد گراییده، مگر نمی‌بینی دیگر نزد ما برنگشت؟ او سخن محمد را پذیرفته و به خانه‌اش رفته است. قریشیان از این رویداد سخت غمگین شدند. ابوجهل نزد ولید رفت و به او گفت: ای عمو! تو که ما را سرشکسته و رسوا کردی! گفت: چطور ای برادرزاده؟! گفت: به دین محمد گراییده...

ای؟ گفت: من به دین او نگراییده‌ام و بر دین قوم و پدران خود هستم، اما کلامی هنگفت از او شنیدم که تن‌ها از شنیدنش به لرزه می‌افتند. ابوجهل گفت: آیا کلامش شعر است؟ گفت: نه، شعر نیست. گفت: خطابه است؟ گفت: نه، خطابه کلامی پیوسته است اما این کلامی منثور است که گرچه قطعاتش شبیه هم نیست دلپذیر است. گفت: سخن کاهنانه است؟ گفت: نه. گفت: پس چیست؟ گفت: بگذار تا در آن بیاندیشم. چون فردا شد گفتند: ای ابو عبد شمس! چه می گویی؟ گفت: بگویید سحر است چراکه دل مردم را می‌رباید. آن گاه خداوند متعال درباره او نازل فرمود: «ذَرْنِی وَ مَنْ خَلَقْتُ وَحِیداً * وَ جَعَلْتُ لَهُ مالًا مَمْدُوداً * وَ بَنِینَ شُهُوداً» - . مدثر / ۱۱- ۱۳ -

{مرا با آن که [او را] تنها آفریدم واگذار. و دارایی بسیار به او بخشیدم. و پسرانی آماده [به خدمت، دادم]} تا آن‌جا که «عَلَیْها تِسْعَةَ عَشَرَ» - . مدثر / ۳۰ - {[و] بر آن [دوزخ] نوزده [نگهبان] است.}

و در روایتی از ایوب بن عکرمه آمده: ولید بن مُغَیره نزد رسول خدا صلّی الله علیه و آله آمد و به ایشان عرض کرد: برایم قرائت کن. حضرت بر او چنین قرائت فرمود: «إِنَّ اللَّهَ یَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَ الْإِحْسانِ وَ إِیتاءِ ذِی الْقُرْبی وَ یَنْهی عَنِ الْفَحْشاءِ وَ الْمُنْکَرِ وَ الْبَغْیِ یَعِظُکُمْ لَعَلَّکُمْ تَذَکَّرُونَ» - . نحل / ۹۰ -

{در حقیقت خدا به دادگری و نیکوکاری و بخشش به خویشاوندان فرمان می‌دهد و از کار زشت و ناپسند و ستم باز می‌دارد به شما اندرز می‌دهد باشد که پند گیرید.} عرض کرد: دوباره بخوان. حضرت تکرار کرد. او گفت: به خدا که این سخن بس شیرین و بس دلپذیر است، بالایش بس پُربار و پایینش بس گرانبار است، این را آدمیزاد نمی گوید - . أعلام الوری: ۲۷- ۲۸ - .

**[ترجمه]

أقول

صبأ فلان إذا خرج من دین إلی دین غیره و قد یترک الهمز و الطلاوه بالکسر و الفتح الرونق و الحسن و أعذق الشجر أی صارت لها عذوق و شعب أو أزهر.

ص: ۲۱۲

۱- فصّلت: ۱۳.

۲- فی المصدر: فلما سمعه اقشعر جلده.

۳- أی مال و حن إلیه. و یحتمل کونه مهموزا کما یأتی من المصنّف.

۴- المدّثّر: ۱۱- ۳۰.

۵- النحل: ۹۰.

۶- إعلام الوری: ۲۷ و ۲۸.

**[ترجمه]می گویند «صبأ فلان» وقتی کسی از دینی به سوی دین دیگر بیرون رود که البته همزه‌اش وانهاده می‌شود. «طِلاوه» به کسر و فتح یعنی رونق و زیبایی. «أعذق الشجر» یعنی دارای میوه و شاخ و برگ شد.

ص: ۲۱۲

**[ترجمه]

«۱۸»

ن، عیون أخبار الرضا علیه السلام الْبَیْهَقِیُّ عَنِ الصَّوْلِیِّ عَنْ أَبِی ذَكْوَانَ عَنْ إِبْرَاهِیمَ بْنِ الْعَبَّاسِ عَنِ الرِّضَا عَنْ أَبِیهِ علیهما السلام أَنَّ رَجُلًا سَأَلَ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام مَا بَالُ الْقُرْآنِ لَا یَزْدَادُ عَلَی النَّشْرِ وَ الدَّرْسِ إِلَّا غَضَاضَةً (۱) فَقَالَ لِأَنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَی لَمْ یَجْعَلْهُ لِزَمَانٍ دُونَ زَمَانٍ وَ لَا لِنَاسٍ دُونَ نَاسٍ فَهُوَ فِی كُلِّ زَمَانٍ جَدِیدٌ وَ عِنْدَ كُلِّ قَوْمٍ غَضٌّ إِلَی یَوْمِ الْقِیَامَهِ (۲).

**[ترجمه]عیون أخبار الرضا علیه السلام : امام رضا علیه السلام از پدر ارجمندش علیه السلام نقل کرد که ایشان فرمود: مردی از امام جعفر صادق علیه السلام پرسید: چگونه است که قرآن هر چه بیشتر انتشار می‌یابد و آموخته می‌شود تازه‌تر می گردد؟ فرمود: زیرا خداوند تبارک و تعالی آن را از برای روزگاری جز روزگاری دگر یا برای مردمانی جز مردمان دگر ننهاده است، این‌چنین در هر روزگاری جدید است و تا به روز قیامت نزد هر قومی تازه و باطراوت است - . عیون أخبار الرضا: ۲۳۹ - .

**[ترجمه]

«۱۹»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّ ابْنَ أَبِی الْعَوْجَاءِ وَ ثَلَاثَهَ نَفَرٍ مِنَ الدَّهْرِیَّهِ اتَّفَقُوا عَلَی أَنْ یُعَارِضَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمْ رُبُعَ الْقُرْآنِ وَ كَانُوا بِمَكَّهَ عَاهَدُوا عَلَی أَنْ یَجِیئُوا بِمُعَارَضَتِهِ فِی الْعَامِ الْقَابِلِ فَلَمَّا حَالَ الْحَوْلُ وَ اجْتَمَعُوا فِی مَقَامِ إِبْرَاهِیمَ أَیْضاً قَالَ أَحَدُهُمْ إِنِّی لَمَّا رَأَیْتُ قَوْلَهُ وَ قِیلَ یا أَرْضُ ابْلَعِی ماءَكِ وَ یا سَماءُ أَقْلِعِی وَ غِیضَ الْماءُ (۳) كُفِفْتُ عَنِ الْمُعَارَضَهِ وَ قَالَ الْآخَرُ وَ كَذَا أَنَا لَمَّا وَجَدْتُ قَوْلَهُ فَلَمَّا اسْتَیْأَسُوا مِنْهُ خَلَصُوا نَجِیًّا (۴) أَیِسْتُ مِنَ الْمُعَارَضَهِ وَ كَانُوا یُسِرُّونَ بِذَلِكَ إِذْ مَرَّ عَلَیْهِمُ الصَّادِقُ علیه السلام فَالْتَفَتَ إِلَیْهِمْ وَ قَرَأَ عَلَیْهِمْ قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَ الْجِنُّ عَلی أَنْ یَأْتُوا بِمِثْلِ هذَا الْقُرْآنِ لا یَأْتُونَ بِمِثْلِهِ (۵) فَبُهِتُوا (۶)

**[ترجمه]الخرائج و الجرائح: روایت شده که ابن ابی العوجاء همراه سه نفر از دهریون همرأی شدند تا هر یک از آنان با ربع قرآن هماوردی کند. آنان در مکه بودند و قرار گذاشتند سال آینده نتیجه هماوردی‌شان را بیاورند. چون سال بعد فرارسید هر سه باز در مقام گرد آمدند. یکی‌شان گفت: من وقتی دیدم می گوید «وَ قِیلَ یا أَرْضُ ابْلَعِی ماءَكِ وَ یا سَماءُ أَقْلِعِی وَ غِیضَ الْماءُ» - . هود / ۴۴ -

{ای زمین آب خود را فرو بر و ای آسمان [از باران] خودداری کن و آب فرو کاست.} از هماوردی دست کشیدم. دیگری گفت: من نیز وقتی این سخن را یافتم که «فَلَمَّا اسْتَیْأَسُوا مِنْهُ خَلَصُوا نَجِیًّا» - . یوسف / ۸۰ -

{پس چون از او نومید شدند رازگویان کنار کشیدند.} از هماوردی نااميد شدم. آن‌ها در حال این نجوا بودند که ناگاه امام جعفر صادق علیه السلام از آن‌جا گذر کرد و رو به قرائت فرمود: «قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَ الْجِنُّ عَلى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هذَا الْقُرْآنِ لا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ». و هر سه مبهوت ماندند - . الخرائج: ۲۴۲ - .

**[ترجمه]

أقول

ذكر الطبرسیّ الحديث فی الاحتجاج: ۲۰۵ مفصلا، و حيث أنه يشتمل على زوائد نافعه أذكره بألفاظه، قال: عن هشام بن الحكم قال: اجتمع ابن أبی العوجاء و أبو شاكر الديصانی الزنديق و عبد الملك البصری و ابن المقفع عند بيت اللّه الحرام يستهزءون بالحاجّ، و يطعنون بالقرآن، فقال ابن أبی العوجاء: تعالوا ننقض كل واحد منا ربع القرآن، و ميعادنا من قابل فی هذا الموضع نجتمع فيه و قد نقضنا القرآن كله، فان فی نقض القرآن إبطال نبوه محمد، و فی إبطال نبوّته إبطال الإسلام، و إثبات ما نحن فيه، فاتفقوا على ذلك و افترقوا، فلما كان من قابل اجتمعوا عند بيت اللّه الحرام فقال ابن أبی العوجاء: أما أنا فمفكر منذ افترقنا فی هذه الآيه: «فَلَمَّا اسْتَيْأَسُوا مِنْهُ خَلَصُوا نَجِيًّا» فما أقدر أن أضم إليها فی فصاحتها و جميع معانيها شيئا فشغلتنی هذه الآيه عن التفكر فيما سواها، فقال عبد الملك: و أنا منذ فارقتكم مفكر فی هذه الآيه: «يا أَيُّهَا النَّاسُ ضُرِبَ مَثَلٌ فَاسْتَمِعُوا لَهُ إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذُباباً وَ لَوِ اجْتَمَعُوا لَهُ وَ إِنْ يَسْلُبْهُمُ الذُّبابُ شَيْئاً لا يَسْتَنْقِذُوهُ مِنْهُ ضَعُفَ الطَّالِبُ وَ الْمَطْلُوبُ» و لم أقدر.

ص: ۲۱۳

۱- الغضاضه: النضاره و الطراءه.

۲- عيون أخبار الرضا: ۲۳۹، و فيه: لا يزداد عند النشر. و فيه: لم ينزله لزمان.

۳- هود: ۴۴.

۴- يوسف: ۸۰.

۵- الإسراء: ۸۸.

۶- الخرائج: ۲۴۲.

**[ترجمه]ذکر الطبرسیّ الحدیث فی الاحتجاج: ۲۰۵ مفصلا، و حیث أنه یشتمل علی زوائد نافعه أذکره بألفاظه، قال: عن هشام بن الحکم قال: اجتمع ابن أبی العوجاء و أبو شاکر الدیصانی الزندیق و عبد الملک البصری و ابن المقفع عند بیت اللّه الحرام یستهزءون بالحاجّ، و یطعنون بالقرآن، فقال ابن أبی العوجاء: تعالوا ننقض کل واحد منا ربع القرآن، و میعادنا من قابل فی هذا الموضع نجتمع فیه و قد نقضنا القرآن کله، فان فی نقض القرآن إبطال نبوه محمد، و فی إبطال نبوّته إبطال الإسلام، و إثبات ما نحن فیه، فاتفقوا علی ذلک و افترقوا، فلما کان من قابل اجتمعوا عند بیت اللّه الحرام فقال ابن أبی العوجاء: أما أنا فمفکر منذ افترقنا فی هذه الآیه: «فَلَمَّا اسْتَيْأَسُوا مِنْهُ خَلَصُوا نَجِيًّا» فما أقدر أن أضم إلیها فی فصاحتها و جمیع معانیها شیئا فشغلتنی هذه الآیه عن التفکر فیما سواها، فقال عبد الملک: و أنا منذ فارقتکم مفکر فی هذه الآیه: «یا أَیُّهَا النَّاسُ ضُرِبَ مَثَلٌ فَاسْتَمِعُوا لَهُ إِنَّ الَّذِینَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَنْ یَخْلُقُوا ذُباباً وَ لَوِ اجْتَمَعُوا لَهُ وَ إِنْ یَسْلُبْهُمُ الذُّبابُ شَیْئاً لا یَسْتَنْقِذُوهُ مِنْهُ ضَعُفَ الطَّالِبُ وَ الْمَطْلُوبُ» و لم أقدر.

ص: ۲۱۳

**[ترجمه]

«۲۰»

م، تفسیر الإمام علیه السلام وَ إِنْ کُنْتُمْ فِی رَیْبٍ مِمَّا نَزَّلْنا علی عَبْدِنا إِلَی قَوْلِهِ تَعَالَی أُعِدَّتْ لِلْکافِرِینَ قَالَ الْعَالِمُ مُوسَی بْنُ جَعْفَرٍ عَلَیْهِ السَّلَامُ فَلَمَّا ضَرَبَ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلْکَافِرِینَ الْمُجَاهِرِینَ الدَّافِعِینَ لِنُبُوَّهِ مُحَمَّدٍ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ وَ سَلَّمَ وَ النَّاصِبِینَ الْمُنَافِقِینَ لِرَسُولِ اللَّهِ الدَّافِعِینَ مَا قَالَهُ مُحَمَّدٌ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ وَ سَلَّمَ فِی أَخِیهِ عَلِیٍّ عَلَیْهِ السَّلَامُ وَ الدَّافِعِینَ أَنْ یَکُونَ مَا قَالَهُ عَنِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ هِیَ آیَاتُ مُحَمَّدٍ وَ مُعْجِزَاتِهِ مُضَافَهً إِلَی آیَاتِهِ الَّتِی بَیَّنَهَا لِعَلِیٍّ علیه السلام بِمَکَّهَ وَ الْمَدِینَهِ وَ لَمْ یَزْدَادُوا إِلَّا عُتُوّاً وَ طُغْیَاناً قَالَ اللَّهُ تَعَالَی لِمَرَدَهِ أَهْلِ مَکَّهَ وَ عُتَاهِ أَهْلِ الْمَدِینَهِ إِنْ کُنْتُمْ فِی رَیْبٍ مِمَّا نَزَّلْنا علی عَبْدِنا حَتَّی تَجْحَدُوا أَنْ یَکُونَ مُحَمَّدٌ رَسُولَ اللَّهِ وَ أَنْ یَکُونَ هَذَا الْمُنَزَّلُ عَلَیْهِ کَلَامِی مَعَ إِظْهَارِی عَلَیْهِ بِمَکَّهَ الْبَاهِرَاتِ مِنَ الْآیَاتِ کَالْغَمَامَهِ الَّتِی کَانَتْ تُظِلُّهُ فِی أَسْفَارِهِ وَ الْجَمَادَاتِ الَّتِی کَانَتْ تُسَلِّمُ عَلَیْهِ مِنَ الْجِبَالِ وَ الصُّخُورِ وَ الْأَحْجَارِ وَ الْأَشْجَارِ وَ کَدِفَاعِهِ قَاصِدِیهِ بِالْقَتْلِ عَنْهُ وَ قَتْلِهِ إِیَّاهُمْ وَ کَالشَّجَرَتَیْنِ الْمُتَبَاعِدَتَیْنِ اللَّتَیْنِ تَلَاصَقَتَا فَقَعَدَ خَلْفَهُمَا لِحَاجَتِهِ ثُمَّ تَرَاجَعَتَا (۱) إِلَی أَمْکِنَتِهِمَا کَمَا کَانَتَا وَ کَدُعَائِهِ الشَّجَرَهَ فَجَاءَتْهُ مُجِیبَهً خَاضِعَهً ذَلِیلَهً ثُمَّ أَمْرِهِ لَهَا بِالرُّجُوعِ فَرَجَعَتْ سَامِعَهً مُطِیعَهً فَأْتُوا یَا مَعَاشِرَ قُرَیْشٍ وَ الْیَهُودِ وَ یَا مَعْشَرَ النَّوَاصِبِ الْمُنْتَحِلِینَ الْإِسْلَامَ (۲) الَّذِینَ هُمْ مِنْهُ بُرَآءُ وَ یَا مَعْشَرَ الْعَرَبِ الْفُصَحَاءَ الْبُلَغَاءَ ذَوِی الْأَلْسُنِ بِسُورَهٍ مِنْ مِثْلِهِ مِنْ مِثْلِ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله مِنْ مِثْلِ رَجُلٍ

ص: ۲۱۴

۱- تراجعهما خ ل.

۲- المتحلین بالإسلام خ ل.

مِنْكَمْ لَا يَقْرَأُ وَ لَا يَكْتُبُ وَ لَمْ يَدْرُسْ كِتَاباً وَ لَا اخْتَلَفَ إِلَى عَالِمٍ وَ لَا تَعَلَّمَ مِنْ أَحَدٍ وَ أَنْتُمْ تَعْرِفُونَهُ فِي أَسْفَارِهِ وَ حَضَرِهِ بَقِيَ كَذَلِكَ أَرْبَعِينَ سَنَةً ثُمَّ أُوتِيَ جَوَامِعَ الْعِلْمِ حَتَّى عَلِمَ عِلْمَ الْأَوَّلِينَ وَ الْآخِرِينَ فَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِنْ هَذِهِ الْآيَاتِ فَأْتُوا مِنْ مِثْلِ هَذَا الرَّجُلِ بِمِثْلِ هَذَا الْكَلَامِ لِيَتَبَيَّنَ أَنَّهُ كَاذِبٌ كَمَا تَزْعُمُونَ لِأَنَّ كُلَّ مَا كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ فَسَيُوجَدُ لَهُ نَظِيرٌ فِي سَائِرِ خَلْقِ اللَّهِ وَ إِنْ كُنْتُمْ مَعَاشِرَ قُرَّاءِ الْكُتُبِ مِنَ الْيَهُودِ وَ النَّصَارَى فِي شَكٍّ مِمَّا جَاءَكُمْ بِهِ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ مِنْ شَرَائِعِهِ وَ مِنْ نَصْبِهِ أَخَاهُ سَيِّدَ الْوَصِيِّينَ وَصِيّاً بَعْدَ أَنْ أَظْهَرَ لَكُمْ مُعْجِزَاتِهِ الَّتِي مِنْهَا أَنْ كَلَّمَتْهُ الذِّرَاعُ الْمَسْمُومَهُ وَ نَاطَقَهُ ذِئْبٌ وَ حَنَّ إِلَيْهِ الْعُودُ وَ هُوَ عَلَى الْمِنْبَرِ وَ دَفَعَ اللَّهُ عَنْهُ السَّمَّ الَّذِي دَسَّتْهُ الْيَهُودُ فِي طَعَامِهِمْ وَ قَلَبَ عَلَيْهِمُ الْبَلَاءَ وَ أَهْلَكَهُمْ بِهِ وَ كَثَّرَ الْقَلِيلَ مِنَ الطَّعَامِ فَأْتُوا بِسُورَهٍ مِنْ مِثْلِهِ يَعْنِي مِنْ مِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ مِنَ التَّوْرَاهِ وَ الْإِنْجِيلِ وَ الزَّبُورِ وَ صُحُفِ إِبْرَاهِيمَ وَ الْكُتُبِ الْأَرْبَعَهَ عَشَرَ (۱) فَإِنَّكُمْ لَا تَجِدُونَ فِي سَائِرِ كُتُبِ اللَّهِ سُورَهً كَسُورَهٍ مِنْ هَذَا الْقُرْآنِ وَ كَيْفَ يَكُونُ كَلَامُ مُحَمَّدٍ الْمُتَقَوِّلِ أَفْضَلَ مِنْ سَائِرِ كَلَامِ اللَّهِ وَ كُتُبِهِ يَا مَعْشَرَ الْيَهُودِ وَ النَّصَارَى ثُمَّ قَالَ لِجَمَاعَتِهِمْ وَ ادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ ادْعُوا أَصْنَامَكُمُ الَّتِي تَعْبُدُونَهَا أَيُّهَا الْمُشْرِكُونَ وَ ادْعُوا شَيَاطِينَكُمْ يَا أَيُّهَا الْيَهُودُ وَ النَّصَارَى وَ ادْعُوا قُرَنَاءَكُمْ مِنَ الْمُلْحِدِينَ يَا مُنَافِقِي الْمُسْلِمِينَ مِنَ النُّصَّابِ لِآلِ مُحَمَّدٍ الطَّيِّبِينَ وَ سَائِرَ أَعْوَانِكُمْ عَلَى آرَائِكُمْ (۲) إِنْ كُنْتُمْ صادِقِينَ أَنَّ (۳) مُحَمَّداً تَقَوَّلَ هَذَا الْقُرْآنَ مِنْ تِلْقَاءِ نَفْسِهِ لَمْ يُنْزِلْهُ اللَّهُ عَلَيْهِ وَ أَنَّ مَا ذَكَرَهُ مِنْ فَضْلِ عَلِيٍّ عَلَى جَمِيعِ أُمَّتِهِ وَ قَلَّدَهُ سِيَاسَتَهُمْ لَيْسَ بِأَمْرِ أَحْكَمِ الْحَاكِمِينَ ثُمَّ قَالَ عَزَّ وَ جَلَّ فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا أَيْ لَمْ تَأْتُوا يَا أَيُّهَا الْمُقَرَّعُونَ بِحُجَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَ لَنْ تَفْعَلُوا أَيْ وَ لَا يَكُونُ هَذَا مِنْكُمْ أَبَداً فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا حَطَبُهَا النَّاسُ وَ الْحِجارَهُ تُوقَدُ تَكُونُ عَذَاباً عَلَى أَهْلِهَا أُعِدَّتْ لِلْكافِرِينَ الْمُكَذِّبِينَ لِكَلَامِهِ وَ نَبِيِّهِ النَّاصِبِينَ الْعَدَاوَهَ لِوَلِيِّهِ وَ وَصِيِّهِ قَالَ فَاعْلَمُوا بِعَجْزِكُمْ عَنْ ذَلِكَ أَنَّهُ مِنْ قِبَلِ

۱- فی المصدر: المائه و الأربعه عشر. أقول: تقدم فی باب معنی النبوّه انها مائه و أربعه كتب.

۲- علی ارادتكم خ ل صح. أقول: هو الموجود فی المصدر.

۳- بأن خ ل.

اللَّهِ تَعَالَى وَ لَوْ كَانَ مِنْ قِبَلِ الْمَخْلُوقِينَ لَقَدَرْتُمْ عَلَى مُعَارَضَتِهِ (۱) فَلَمَّا عَجَزُوا بَعْدَ التَّقْرِيعِ وَ التَّحَدِّى (۲) قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَ الْجِنُّ عَلى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هذَا الْقُرْآنِ لا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَ لَوْ كانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيراً (۳).

وَ قَالَ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ عليهما السلام قَوْلُهُ عَزَّ وَ جَلَّ وَ إِنْ كُنْتُمْ أَيُّهَا الْمُشْرِكُونَ وَ الْيَهُودُ وَ سَائِرَ النَّوَاصِبِ مِنَ الْمُكَذِّبِينَ لِمُحَمَّدٍ فِى الْقُرْآنِ فِى تَفْضِيلِهِ (۴) عَلِيّاً أَخَاهُ الْمُبَرِّزَ عَلَى الْفَاضِلِينَ الْفَاضِلَ عَلَى الْمُجَاهِدِينَ الَّذِى لَا نَظِيرَ لَهُ فِى نُصْرَةِ الْمُتَّقِينَ وَ قَمْعِ الْفَاسِقِينَ وَ إِهْلَاكِ الْكَافِرِينَ وَ بَثِّ دِينِ اللَّهِ فِى الْعَالَمِينَ إِنْ كُنْتُمْ فِى رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنا عَلى عَبْدِنا فِى إِبْطَالِ عِبَادَةِ الْأَوْثَانِ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَ فِى النَّهْيِ عَنْ مُوَالاةِ أَعْدَاءِ اللَّهِ وَ مُعَادَاهِ أَوْلِيَاءِ اللَّهِ وَ فِى الْحَثِّ عَلَى الِانْقِيَادِ لِأَخِى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ اتِّخَاذِهِ إِمَاماً وَ اعْتِقَادِهِ فَاضِلًا رَاجِحاً لَا يَقْبَلُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ إِيمَاناً وَ لَا طَاعَةً إِلَّا بِمُوَالاتِهِ وَ تَظُنُّونَ أَنَّ مُحَمَّداً تَقَوَّلَهُ (۵) مِنْ عِنْدِهِ وَ نَسَبَهُ (۶) إِلَى رَبِّهِ فَأْتُوا (۷) بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ مِثْلِ (۸) مُحَمَّدٍ أُمِّيٍّ لَمْ يَخْتَلِفْ قَطُّ إِلَى أَصْحَابِ كُتُبٍ وَ عِلْمٍ وَ لَا تَلْمَذَ لِأَحَدٍ وَ لَا تَعَلَّمَ مِنْهُ وَ هُوَ مَنْ قَدْ عَرَفْتُمُوهُ فِى حَضَرِهِ وَ سَفَرِهِ لَمْ يُفَارِقْكُمْ قَطُّ إِلَى بَلَدٍ لَيْسَ مَعَهُ مِنْكُمْ جَمَاعَةٌ يُرَاعُونَ أَحْوَالَهُ وَ يَعْرِفُونَ أَخْبَارَهُ ثُمَّ جَاءَكُمْ بَعْدُ بِهَذَا الْكِتَابِ الْمُشْتَمِلِ عَلَى هَذِهِ الْعَجَائِبِ فَإِنْ كَانَ مُتَقَوِّلًا كَمَا تَزْعُمُونَهُ (۹) فَأَنْتُمُ الْفُصَحَاءُ وَ الْبُلَغَاءُ وَ الشُّعَرَاءُ وَ الْأُدَبَاءُ الَّذِينَ لَا نَظِيرَ لَكُمْ فِى سَائِرِ الْأَدْيَانِ وَ مِنْ سَائِرِ الْأُمَمِ فَإِنْ كَانَ كَاذِباً فَاللُّغَةُ لُغَتُكُمْ وَ جِنْسُهُ جِنْسُكُمْ وَ طَبْعُهُ طَبْعُكُمْ (۱۰) وَ سَيَتَّفِقُ لِجَمَاعَتِكُمْ أَوْ

۱- على معارضتى خ ل.

۲- التقريع: التعنيف و التحدى: المباراه و المغالبه.

۳- الإسراء: ۸۸. التفسير المنسوب الى الامام العسكرىّ ۴: ۵۸ و ۵۹.

۴- فى المصدر: و سائر النواصب المكذبين لمحمّد فى القرآن و فى تفضيله.

۵- فى المصدر: يقول.

۶- ينسبه خ ل.

۷- فى المصدر: فان كانوا كما يظنون فأتوا.

۸- من مثل خ ل.

۹- منقولا له كما تزعمون خ ل.

۱۰- كطبعكم خ ل.

لِبَعْضِكُمْ مُعَارَضَةُ كَلَامِهِ هَذَا بِأَفْضَلَ مِنْهُ أَوْ مِثْلِهِ لِأَنَّ مَا كَانَ مِنْ قِبَلِ الْبَشَرِ لَا عَنِ اللَّهِ فَلَا يَجُوزُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ (۱) فِي الْبَشَرِ مَنْ يَتَمَكَّنُ مِنْ مِثْلِهِ فَأْتُوا بِذَلِكَ لِتَعْرِفُوهُ وَ سَائِرُ النُّظَّارِ إِلَيْكُمْ فِي أَحْوَالِكُمْ أَنَّهُ مُبْطِلٌ مُكَذِّبٌ (۲) عَلَى اللَّهِ وَ ادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ الَّذِينَ يَشْهَدُونَ بِزَعْمِكُمْ أَنَّكُمْ مُحِقُّونَ وَ أَنَّ مَا تَجِيئُونَ بِهِ نَظِيرٌ لِمَا جَاءَ بِهِ مُحَمَّدٌ وَ شُهَدَاءَكُمُ الَّذِينَ تَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ شُهَدَاؤُكُمْ عِنْدَ رَبِّ الْعَالَمِينَ لِعِبَادَتِكُمْ لَهَا وَ تَشْفَعُ لَكُمْ إِلَيْهِ إِنْ كُنْتُمْ صادِقِينَ فِي قَوْلِكُمْ إِنَّ مُحَمَّداً تَقَوَّلَهُ ثُمَّ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا هَذَا الَّذِي تَحَدَّيْتُكُمْ بِهِ وَ لَنْ تَفْعَلُوا أَيْ وَ لَا يَكُونُ ذَلِكَ مِنْكُمْ وَ لَا تَقْدِرُونَ عَلَيْهِ فَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ مُبْطِلُونَ وَ أَنَّ مُحَمَّداً الصَّادِقُ الْأَمِينُ الْمَخْصُوصُ بِرِسَالَةِ رَبِّ الْعَالَمِينَ الْمُؤَيَّدُ بِالرُّوحِ الْأَمِينِ وَ بِأَخِيهِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ وَ سَيِّدِ الْوَصِيِّينَ فَصَدِّقُوهُ فِيمَا يُخْبِرُ بِهِ عَنِ اللَّهِ مِنْ أَوَامِرِهِ وَ نَوَاهِيهِ وَ فِيمَا يَذْكُرُهُ مِنْ فَضْلِ عَلِيٍّ وَصِيِّهِ وَ أَخِيهِ فَاتَّقُوا (۳) بِذَلِكَ عَذَابَ النَّارِ الَّتِي وَقُودُهَا حَطَبُهَا النَّاسُ وَ الْحِجارَةُ حِجَارَةُ الْكِبْرِيتِ أَشَدُّ الْأَشْيَاءِ حَرّاً أُعِدَّتْ تِلْكَ النَّارُ لِلْكافِرِينَ بِمُحَمَّدٍ وَ الشَّاكِّينَ فِي نُبُوَّتِهِ وَ الدَّافِعِينَ لِحَقِّ عَلِيٍّ أَخِيهِ وَ الْجَاحِدِينَ لِإِمَامَتِهِ (۴).

**[ترجمه]تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام : آن عالم والا، امام موسی بن جعفر علیه السلام درباره کلام حق تعالی «وَ إِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنا عَلى عَبْدِنا» تا آن‌جا که «أُعِدَّتْ لِلْكافِرِينَ» فرمود: هنگامی که خداوند برای کفرپیشگانی که آشکارا پیامبری محمّد صلّی الله علیه و آله را انکار می کردند و نیز برای دشمنان منافق رسول خدا صلّی الله علیه و آله که کلام محمّد صلّی الله علیه و آله را درباره برادرش علی علیه السلام نمی پذیرفتند و باور نمی کردند که محمد صلّی الله علیه و آله از جانب خداوند سخن می گوید، نشانه ها و معجزات محمّد صلّی الله علیه و آله و نیز نشانه هایی را که درباره علی علیه السلام در مکه و مدینه آشکار کرد را مثال آورد، آنان سرکش تر شدند و بیشتر گردنکشی کردند، فرمود: «وَإِن كُنتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَى عَبْدِنَا» تا جایی که انکار می کنید محمّد صلّی الله علیه و آله رسول خداست و آن چه بر او نازل شده کلام من است، حال آن که نشانه های شگفت انگیزی در اثبات امر او برایتان نمایان ساخته ام، نشانه هایی چون ابری که در سفرهایش بر او سایه می افکند یا اجسام بی جانی همچون کوه ها و صخره ها و سنگ ها و درختان که بر او درود می فرستادند یا مصون ماندن او از شر کسانی که قصد جانش را کرده بودند و قتل آنها به دست او، یا آن دو درخت دور از هم که به هم پیوستند تا او در پشتشان بنشیند و پس از آن که نیازش برآورده گشت همچون قبل، به مکان خود بازگشتند. یا آن درختی که او فرایش خواند، پس اجابت کرد و سر به زیر و رام به سوی او به راه افتاد و سپس به آن فرمان داد که بازگردد، پس گوش به حرف و فرمان بر به جای خود برگشت؛ «فَأْتُواْ» ای گروه قریش و یهود و ای گروه دشمنان که اسلام آورده اید اما از آن سرباز می زنید! و ای گروه فصیحان و بلیغان و سخنوران! «سُورَةٍ مِّن مِّثْلِهِ» مانند محمّد ص، مردی از میان شما که

ص: ۲۱۴

خواندن و نوشتن نمی دانست و درسی نخواند و در جهان رفت و آمدی نکرد و نزد کسی دانشی نیاموخت و شما از او چه در وطن بود و چه در سفر با خبر بودید و چهل سال بدین سان بر او گذشت و سپس به ناگاه، صاحب کامل ترین دانش ها از دانش اولین انسان ها گرفته تا دانش آخرین آنها شد. حال اگر در این آیات شک دارید همچون این مرد، همانند این کلام را بیاورید تا ثابت شود که او چنان که می پندارید دروغ می گوید، چرا که اگر کسی جز خدا چیزی داشته باشد، در میان آفریدگان او کس دیگری نیز باشد که همانند آن چیز را داشته باشد، پس ای جماعت کتاب خوان یهودی و نصرانی اگر در قوانین دینی که محمّد صلّی الله علیه و آله برایتان آورده تردید دارید و در این که او سرور اوصیا برادرش علی بن ابی طالب

علیه السلام را در مقام وصی خود منصوب کرده شک دارید، حال آن که او معجزات خود را برایتان آشکار کرد و دیدید که گوشت مسموم کتف گوسفند با او حرف زد، یا گرگ با او سخن گفت، یا چوب منبر از شوق او به صدا درآمد، یا خداوند خطر سمی را که یهودیان در غذایشان ریخته بودند از او دفع کرد و این بلا را به خودشان بازگرداند و با آن هلاکشان کرد، و یا غذای کم را بر ایشان زیاد کرد «فَأْتُواْ بِسُورَةٍ مِّن مِّثْلِهِ» یعنی از دیگر کتاب های آسمانی مثل قرآن از جمله تورات و انجیل و زبور و صحف ابراهیم و کتاب های چهارده گانه. اما شما در هیچ یک از دیگر کتاب های خداوند متعال سوره ای را همچون یک سوره از این قرآن نمی یابید؛ پس ای جماعت یهودی و مسیحی، چگونه کلام محمّد صلّی الله علیه و آله کلام خود اوست وقتی از دیگر سخنان و کتاب های خداوند برتر است؟

سپس به آن جماعت فرمود: «وَادْعُواْ شُهَدَاءكُم مِّن دُونِ اللّهِ» ای بت پرستان! بت هایی که می پرستید را فراخوانید و ای نصرانی ها و یهودیان شیطان های خود را فراخوانید و ای کسانی که در میان مسلمانانید و نفاق می ورزید رفیقان بی دین خود، همان دشمنان خاندان محمّد صلّی الله علیه و آله و دیگر یارانتان را فراخوانید، تا در آن چه می خواهید یاریتان کنند. «إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ» که محمّد صلّی الله علیه و آله این قرآن را از جانب خود و از زبان خود آورده و خدای عزّ و جلّ آن را بر او فرو نفرستاده و آن چه در برتری علی علیه السلام بر همه امّت خود بیان کرده و اداره امورشان را به او سپرده به فرمان خداوندی که بهترین داوران است، نمی باشد.

سپس خداوند عزّ و جلّ فرمود: «فَإِن لَّمْ تَفْعَلُواْ» یعنی ای ستیزه جویان با حجت های پروردگار جهانیان، اگر نیاورید «وَلَن تَفْعَلُواْ» یعنی هرگز نخواهید توانست چنین کنید «فَاتَّقُواْ النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ» هیزم آن انسان و سنگ باشد، شعله ور شود و دوزخیان را عذاب کند. «أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ» کسانی که کلام خدا و پیامبرش را دروغ می شمارند و با حضرت علی علیه السلام ولی او و وصی او آتش دشمنی می افروزند. پس بدانید که از آوردن چنین سوره ای ناتوانید؛ چراکه این کتاب از سوی

خدای متعال است و اگر از سوی آفریدگان او بود یارای ستیز با آن را داشتید. پس از آن که در مقابل سرزنش قرآن و مبارزطلبی آن ناتوان شدند، خداوند عزّ و جلّ فرمود: «قُل لَّئِنِ اجْتَمَعَتِ الإِنسُ وَالْجِنُّ عَلَى أَن يَأْتُواْ بِمِثْلِ هَـذَا الْقُرْآنِ لاَ يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا» [بگو: اگر انس و جن گرد آیند تا نظیر این قرآن را بیاورند، مانند آن را نخواهند آورد هر چند برخی از آنها پشتیبان برخی (دیگر) باشند]. - التفسير المنسوب إلى الإمام العسكری علیه السلام ۴: ۵۸- ۵۹ -

امام سجاد علیه السلام درباره کلام حق تعالی فرمود: «وَإِن كُنتُمْ» ای بت پرستان و یهودیان و دیگر ستیزه جویانی که قرآن محمّد صلّی الله علیه و آله را انکار می کنید و نمی پذیرید که او برادرش علی علیه السلام را برتری داد، او را که برترین ارجمندان و ارجمندترین جهادگران است و در یاری پرهیزکاران و سرکوب گناهکاران و نابود کردن کفرپیشگان و گستراندن دین خدا در بین جهانیان هیچ همتایی ندارد. «وَإِن كُنتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَى عَبْدِنَا» تا پرستش بت ها را به جای خدا براندازد و از دوستی دشمنان خدا و دشمنی دوستان او باز دارد و شما را بر آن دارد که از برادر رسول خدا پیروی کنید و او را امام گیرید و باور داشته باشید که او چنان ارجمند و برتر است که خدای عزّ و جلّ هیچ ایمانی را بدون او و هیچ طاعتی

را بـدون ولایت او نمی پـذیرد؛ و می پنداریـد که محمّـد آن کتاب را از خود درآورده و به خداوند نسبت می دهد، پس اگر چنین است که شـما می پندارید «فَأْتُواْ بِسُورَةٍ مِّن مِّثْلِهِ»، یعنی همانند محمّد، او که بی سواد بود و هیچ گاه نزد با سوادان آمد و شـد نداشت و نزد هیچ کس شاگردی نکرد و دانشـی نیاموخت. کسـی که از او چه در وطن بود و چه در سـفر، باخبر بودید و هرگز شـما را به سوی دیاری دگر ترک نگفت مگر این که گروهی از شـما از حالش باخبر و از اخبارش آگاه بود. سـپس این کتاب را با چنین شـگفتی هایی برایتان آورد. اگر چنان که می پندارید این کتاب کلام خودش باشد، شـما فصیحان و بلیغان و شاعران و ادیبانی هستیـد که در هیچ دین و امّت دیگری همانندی ندارید و اگر او دروغگو باشد، زبانش زبان شـما و جنسـش جنس شما و سرشتش، سرشت شماست. از این رو، نبرد با کلام او برایتان ممکن خواهد بود؛

ص: ۲۱۶

زیرا گروهی چون شـما میتوانیـد کلامی بهتر از آن و یا مثل آن بیاوریـد؛ چرا که اگر چیزی از سوی بشـر و نه از سوی خداوند آمـده باشـد، به حتم انسانی دگر نیز خواهـد توانست چیزی هماننـد آن بیاورد. پس همانند این کلام را بیاورید تا مرتبت آن را بشناسـید و در احوالتان به دیگر همتایان خود بپیوندید، بدون شک ادعایتان ناروا و دروغی است که به خدای متعال می بندید. «وَادْعُواْ شُـهَدَاءكُم مِّن دُونِ اللّهِ» کسـانی که می پنداریـد بر حقانیت شـما و هماننـدی کلامتان با کلام محمّـد ص، گواهی می دهند و گواهان شما آنانند که می پندارید نزد پروردگار جهانیان به عبادت های شما گواهی می دهند و نزد او برای شما شفیع می گردند «إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ» در سخن خود که می گویید محمّد ص، آن کتاب را از خود درآورده است.

سپس خداونـد عزّ و جـلّ فرمود: «فَإِن لَّمْ تَفْعَلُواْ» کاری که شـما را در آن به مبارزه طلبیـدم «وَلَن تَفْعَلُواْ» یعنی هرگز آن کار از شما بر نمی آید و توان آن را ندارید؛ پس بدانید که شما یاوه گویید و محمّد راستگوی امانت داری است که برای پیام آوری پروردگـار جهانیان برگزیـده شـده و توسط «جبرئیل» روح الامین و برادر خویش، امیر مؤمنان و سـرور اوصـیا علی علیه السـلام تأییـد شـده است. آن چه را که از امر و نهی خـدای متعـال، برایتان باز می گویـد و آن چه را که در فضـیلت علی علیه السـلام وصـی و برادر خود، نزدتان بیان می کنـد تأیید کنید «فَاتَّقُواْ» از آن عذاب «النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا- یعنی هیزم آن- النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ» سنگ زاج که داغ ترین چیزهاست «أُعِدَّتْ» آن آتش «لِلْكَافِرِينَ» به محمّـد صـلّی الله علیه و آله و گله منـدان به پیامبری وی و آنان که علی علیه السـلام را از رسـیدن به حقش باز می دارند و از پذیرفتن امامت او سـرباز می زنند - . التفسیر المنسوب إلی الإمام العسکری علیه السلام ۴: ۸ - .

**[ترجمه]

إيضاح

اعلم أن هذا الخبر یدل علی أن إرجاع الضمیر فی مثله إلی النبی و إلی القرآن کلیهما مراد الله تعالی بحسب بطون الآیه الکریمه.

**[ترجمه]بدان که این خبر نیز دال بر آن است که ضمیر در «مِثلِه» به پیامبر صلّی الله علیه و آله و قرآن برمی‌گردد و بر حسب بطون آیه شریفه منظور خداوند متعال هر دو می‌باشد.

**[ترجمه]

«۲۱»

م، تفسیر الإمام علیه السلام الم ذلِکَ الْکِتابُ لا رَیْبَ فِیهِ قَالَ الْإِمَامُ علیه السلام کَذَّبَتْ قُرَیْشٌ وَ الْیَهُودُ بِالْقُرْآنِ وَ قَالُوا سِحْرٌ مُبِینٌ تَقَوَّلَهُ فَقَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ الم ذلِکَ الْکِتابُ أَیْ یَا مُحَمَّدُ هَذَا الْکِتَابُ الَّذِی أَنْزَلْتُهُ عَلَیْکَ هُوَ (۵) بِالْحُرُوفِ الْمُقَطَّعَهِ الَّتِی مِنْهَا أَلِفٌ لَامٌ مِیمٌ (۶) وَ هُوَ بِلُغَتِکُمْ وَ حُرُوفِ هِجَائِکُمْ فَأْتُوْا بِمِثْلِهِ إِنْ کُنْتُمْ صَادِقِینَ وَ اسْتَعِینُوا

۱- أن لا یکون خ ل و هو الموجود فی المصدر.

۲- کاذب خ ل.

۳- هکذا فی النسخ، و الصحیح کما فی المصحف الشریف و المصدر: «فاتقوا».

۴- التفسیر المنسوب الی الامام العسکریّ علیه السلام: ۸.

۵- و هو خ ل.

۶- ألف و لام و میم خ ل.

عَلَى ذَلِكَ بِسَائِرِ شُهَدَائِكُمْ ثُمَّ بَيَّنَ أَنَّهُمْ لَا يَقْدِرُونَ عَلَيْهِ بِقَوْلِهِ قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَ الْجِنُّ عَلى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هذَا الْقُرْآنِ لا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَ لَوْ كانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيراً (١) ثُمَّ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى الم هُوَ الْقُرْآنُ الَّذِى افْتُتِحَ بِالم هُوَ ذلِكَ الْكِتابُ الَّذِى أَخْبَرْتُ بِهِ مُوسَى وَ مَنْ بَعْدَهُ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ وَ أَخْبَرُوا بَنِى إِسْرَائِيلَ أَنِّى سَأُنْزِلُهُ (٢) عَلَيْكَ يَا مُحَمَّدُ كِتَاباً عَرَبِيّاً عَزِيزاً لا يَأْتِيهِ الْباطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَ لا مِنْ خَلْفِهِ تَنْزِيلٌ مِنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ لا رَيْبَ فِيهِ لَا شَكَّ فِيهِ لِظُهُورِهِ عِنْدَهُمْ كَمَا أَخْبَرَهُمْ أَنْبِيَاؤُهُمْ أَنَّ مُحَمَّداً يُنْزَلُ عَلَيْهِ الْكِتَابُ لَا يَمْحُوهُ الْمَاءُ يَقْرَؤُهُ هُوَ وَ أُمَّتُهُ عَلَى سَائِرِ أَحْوَالِهِمْ هُدىً بَيَانٌ مِنَ الضَّلَالَهِ لِلْمُتَّقِينَ الَّذِينَ يَتَّقُونَ الْمُوبِقَاتِ وَ يَتَّقُونَ تَسْلِيطَ السَّفَهِ عَلَى أَنْفُسِهِمْ حَتَّى إِذَا عَلِمُوا مَا يَجِبُ عَلَيْهِمْ عِلْمُهُ عَمِلُوا بِمَا يُوجِبُ لَهُمْ رِضَا رَبِّهِمْ.

قَالَ وَ قَالَ الصَّادِقُ عليه السلام ثُمَّ الْأَلِفُ حَرْفٌ مِنْ حُرُوفِ قَوْلِكَ اللَّهُ دُلَّ بِالْأَلِفِ عَلَى قَوْلِكَ اللَّهُ وَ دُلَّ بِاللَّامِ عَلَى قَوْلِكَ الْمَلِكُ الْعَظِيمُ الْقَاهِرُ لِلْخَلْقِ أَجْمَعِينَ وَ دُلَّ بِالْمِيمِ عَلَى أَنَّهُ الْمَجِيدُ الْمَحْمُودُ فِى كُلِّ أَفْعَالِهِ وَ جُعِلَ هَذَا الْقَوْلُ حُجَّةً عَلَى الْيَهُودِ وَ ذَلِكَ أَنَّ اللَّهَ لَمَّا بَعَثَ مُوسَى بْنَ عِمْرَانَ عليه السلام ثُمَّ مَنْ بَعْدَهُ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ إِلَى بَنِى إِسْرَائِيلَ لَمْ يَكُنْ فِيهِمْ أَحَدٌ إِلَّا أَخَذَ عَلَيْهِمُ الْعُهُودَ وَ الْمَوَاثِيقَ لَيُؤْمِنُنَّ بِمُحَمَّدٍ الْعَرَبِيِّ الْأُمِّيِّ الْمَبْعُوثِ بِمَكَّهَ الَّذِى يُهَاجِرُ إِلَى الْمَدِينَهِ يَأْتِى بِكِتَابٍ بِالْحُرُوفِ الْمُقَطَّعَهِ افْتِتَاحَ بَعْضِ سُوَرِهِ يَحْفَظُهُ أُمَّتُهُ (٣) فَيَقْرَءُونَهُ قِيَاماً وَ قُعُوداً وَ مُشَاةً (۴) وَ عَلَى كُلِّ الْأَحْوَالِ يُسَهِّلُ اللَّهُ حِفْظَهُ عَلَيْهِمْ وَ يَقْرِنُ بِمُحَمَّدٍ أَخَاهُ وَ وَصِيَّهُ عَلِيَّ بْنَ أَبِى طَالِبٍ الْآخِذَ عَنْهُ عُلُومَهُ الَّتِى عَلَّمَهَا وَ الْمُتَقَلِّدَ عَنْهُ الْأَمَانَهَ الَّتِى قَلَّدَهَا وَ مُذَلِّلَ كُلِّ مَنْ عَانَدَ مُحَمَّداً بِسَيْفِهِ الْبَاتِرِ وَ مُفْحِمَ كُلِّ مَنْ جَادَلَهُ وَ خَاصَمَهُ بِدَلِيلِهِ الْقَاهِرِ يُقَاتِلُ عِبَادَ اللَّهِ عَلَى تَنْزِيلِ كِتَابِ مُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله (۵) حَتَّى يَقُودَهُمْ إِلَى قَبُولِهِ طَائِعِينَ وَ كَارِهِينَ (۶)

١- الإسراء: ٨٨.

٢- فى المصدر: سانزل.

٣- و امته خ ل.

۴- فى المصدر: و مساء أو صباحا.

۵- فى المصدر: كتاب اللّه.

۶- أو كارهين خ ل.

ثُمَّ إِذَا صَارَ مُحَمَّدٌ إِلَى رِضْوَانِ اللَّهِ وَ ارْتَدَّ كَثِيرٌ مِمَّنْ كَانَ أَعْطَاهُ ظَاهِرَ الْإِيمَانِ وَ حَرَّفُوا تَأْوِيلَاتِهِ (۱) وَ غَيَّرُوا مَعَانِيَهُ وَ وَضَعُوهَا عَلَى خِلَافِ وُجُوهِهَا قَاتَلَهُمْ بَعْدُ عَلِيٌّ عَلَى تَأْوِيلَاتِهِ حَتَّى يَكُونَ إِبْلِيسُ الْغَاوِي بِهِمْ هُوَ الْخَاسِئَ الذَّلِيلَ الْمَطْرُودَ الْمَغْلُولَ قَالَ فَلَمَّا بَعَثَ اللَّهُ مُحَمَّداً صلی الله علیه و آله وَ أَظْهَرَهُ بِمَكَّةَ ثُمَّ سَيَّرَهُ مِنْهَا إِلَى الْمَدِينَةِ وَ أَظْهَرَهُ بِهَا ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْهِ الْكِتَابَ وَ جَعَلَ افْتِتَاحَ سُورَتِهِ الْكُبْرَى بِ الم يَعْنِي الم ذَلِكَ الْكِتابُ وَ هُوَ ذَلِكَ الْكِتَابُ الَّذِي أَخْبَرْتُ أَنْبِيَائِيَ السَّالِفِينَ أَنِّي سَأُنْزِلُهُ عَلَيْكَ يَا مُحَمَّدُ لا رَيْبَ فِيهِ فَقَدْ ظَهَرَ كَمَا أَخْبَرَهُمْ بِهِ أَنْبِيَاؤُهُمْ أَنَّ مُحَمَّداً يُنْزَلُ عَلَيْهِ كِتَابٌ مُبَارَكٌ لَا يَمْحُوهُ الْمَاءُ (۲) يَقْرَؤُهُ هُوَ وَ أُمَّتُهُ عَلَى سَائِرِ أَحْوَالِهِمْ (۳).

**[ترجمه]تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام : «الم * ذلِكَ الْكِتابُ لا رَيْبَ فِيهِ» قریشیان و یهودیان قرآن را دروغ پنداشتند و گفتند: این سحری است آشکار که محمّد از خود ساخته است. خداوند متعال در پاسخشان فرمود: «الم، ذَلِكَ الْكِتَابُ»؛ یعنی ای محمّد! کتابی که بر تو نازل کرده ام پرداخته ی حروف جداگانه ای همچون الف و لام و میم و بر اساس زبان و الفبای خودتان است؛ پس به آنها بگو اگر راست می گویید از دیگر گواهان خود کمک گیرید

ص: ۲۱۷

و کلامی همچون آن بیاورید. سپس با این آیه آشکار ساخت که آنان از این کار ناتوانند: «قُل لَّئِنِ اجْتَمَعَتِ الإِنسُ وَالْجِنُّ عَلَى أَن يَأْتُواْ بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لاَ يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا» سپس حق تعالی فرمود: «الم» این قرآنی که با الف و لام و میم آغاز شده کتابی است که موسی علیه السلام و دیگر پیامبران پس از او را از آمدنش خبر دادم و آنها نیز به قوم بنی اسرائیل خبر دادند که من این کتاب را همچون کتابی عزیز و عربی بر تو نازل خواهم کرد. «لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِن بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ تَنزِيلٌ مِّنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ»، «لاَ رَيْبَ فِيهِ» آنها در ظهور این کتاب هیچ تردیدی نداشتند؛ چرا که پیامبرانشان از نزول این کتاب بر محمّد، آنان را آگاه ساخته بودند. آب آن را محو نمی کند و محمّد و امّتش در همه حال آن را خواهند خواند. «هُدًى» آشکار در برابر گمراهی «لِّلْمُتَّقِينَ» کسانی که از کارهای نکوهیده پرهیز می کنند و آن چنان از چیرگی نابخردی بر جان های خود پروا دارند که هر چه آموختنش برایشان واجب باشد بیاموزند و هر چه را خشنودی پروردگارشان در آن باشد در پیش گیرند.

امام علیه السلام می‌فرماید: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: الف حرفی از حروف کلام خداوند متعال است. الف به الله و لام به ملك و فرمانروای توانمند چیره بر تمامی آفریدگان اشاره می کند و میم بر این دلالت دارد که او در همه کارها مجید و شکوهمند و محمود و ستوده شده است. او بر قوم یهود کلام خود را حجّت نهاد و با فرستادن موسی بن عمران علیه السلام و پیامبرانی دیگر پس از او به سوی بنی اسرائیل، با همه اقوام بنی اسرائیل عهد بست و از آنان پیمان گرفت که به محمّد عرب امّی ایمان آورند، پیامبری که در مکّه برانگیخته می شود و به مدینه مهاجرت می کند. او کتابی با خود می آورد که چند سوره اش با حروف مقطّعه آغاز می گردد. امت او آن کتاب را از بر کنند و به هنگام نشستن و راه رفتن و در همه حال آن را بخوانند و خداوند عزّ و جلّ حفظ کردنش را بر ایشان آسان می سازد. آنان علی بن ابی طالب علیه السلام برادر و وصی محمّد صلّی الله علیه و آله را هم پای او می شمارند؛ چرا که او همه دانش محمّد صلّی الله علیه و آله را از او فرا می گیرد و امامت را پس از او عهده دار می گردد و دشمنان محمّد صلّی الله علیه و آله را با شمشیر برّان خود خوار می کند و مجادله گران و ستیزه جویان را با دلایل استوارش به سکوت وا می دارد و برای ابلاغ کتاب خدا، با بندگانش به جنگ برمی خیزد و

آنها را چه بخواهند و چه نخواهند به پذیرش کتاب خدا وا می دارد.

ص: ۲۱۸

پس از این که محمد صلّی الله علیه و آله به سوی فردوس برین رخت بر می بندد، بسیاری از آنان که در ظاهر ایمان آوردند، از دین بر می گردند و تأویل آن را به کژی می کشانند و معانی آن را دگرگون می سازند و آن را به گونه ای نادرست جلوه می دهند. پس این بار علی علیه السلام در راه تفسیر قرآن به جنگ با آنان بر می خیزد و این گونه فرومایگی و پستی شیطانی که آنان را فریب داده، آشکار گردد و او رانده شود و شکست خورد.

حضرت علیه السلام فرمود: خداوند محمد صلّی الله علیه و آله را در مکه به پیامبری برانگیخت، سپس او را از مکه به سوی مدینه رهسپار نمود. خداوند قرآن را بر او نازل فرمود و بزرگترین سوره ی قرآن را با «الم» آغاز نمود. یعنی: «الم، ذَلِکَ الْکِتَابُ» که پیامبران پیشینم را از نزول آن بر تو ای محمّد آگاه ساختم. «لاَ رَیْبَ فِیهِ» خبری که پیامبران به مردمان روزگار خویش دادند تحقق یافت و کتابی مبارک که به دست باطل از میان نمی رود بر محمّد نازل شد. کتابی که محمّد صلّی الله علیه و آله و امتش در همه حال آن را تلاوت می کنند - . التفسیر المنسوب إلی الإمام العسکری علیه السلام : ۲۲- ۲۳ - .

**[ترجمه]

أقول

لا یمحوه الماء لعله مخصوص بالقرآن الذی بخط أمیر المؤمنین علیه السلام أو المراد عدم محو جمیعها بالماء أو إذا محی بالماء لا یذهب لأنه آیاتٌ بَیِّناتٌ فِی صُدُورِ الَّذِینَ أُوتُوا الْعِلْمَ و فی بعض النسخ لا یمحوه الزمان و هو ظاهر.

**[ترجمه]چه بسا عبارت «آب آن را پاک نمی کند» ویژه قرآن باشد که به خط امیرمومنان علیه السلام است، و یا منظورش محو نشدن قرآن با آب است، و یا یعنی اگر با آب محو شود از بین نمی‌رود زیرا «آیاتٌ بَیِّناتٌ فِی صُدُورِ الَّذِینَ أُوتُوا الْعِلْمَ» - . عنکبوت / ۴۹ -

{بلکه [قرآن] آیاتی روشن در سینه های کسانی است که علم [الهی] یافته اند.} همچنین در برخی نسخه‌ها آمده «زمان آن را محو نمی کند.» که معنایش آشکار است.

**[ترجمه]

«۲۲»

م، تفسیر الإمام علیه السلام سَواءٌ عَلَیْهِمْ أَ أَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لا یُؤْمِنُونَ قَالَ الْإِمَامُ عَلَیْهِ السَّلَامُ أَخْبَرَ عَنْ عِلْمِهِ فِیهِمْ وَ هُمُ الَّذِینَ قَدْ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّهُمْ لا یُؤْمِنُونَ (۴).

**[ترجمه]تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام : خداوند در کلام خود «سَواءٌ عَلَيْهِمْ أَ أَنْذَرْتَهُمْ امّ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لا يُؤْمِنُونَ» از علمش درباره آنان خبر داده است، کسانی که خداوند می‌داند «أَنَّهُمْ لا يُؤْمِنُونَ». - . التفسير المنسوب إلى الإمام العسكري عليه السلام : ۳۳ -

**[ترجمه]

«۲۳»

م، تفسير الإمام عليه السلام وَ إِذا خَلا بَعْضُهُمْ إِلى بَعْضٍ قَالَ الْإِمَامُ عليه السلام لَمَّا بَهَرَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله هَؤُلَاءِ الْيَهُودَ بِمُعْجِزَتِهِ وَ قَطَعَ مَعَاذِيرَهُمْ بِوَاضِحِ دَلَالَتِهِ لَمْ يُمْكِنْهُمْ مُرَاجَعَتُهُ فِي حُجَّتِهِ وَ لَا إِدْخَالُ التَّلْبِيسِ عَلَيْهِ فِي مُعْجِزَتِهِ قَالُوا يَا مُحَمَّدُ قَدْ آمَنَّا بِأَنَّكَ الرَّسُولُ الْهَادِي الْمَهْدِيُّ وَ أَنَّ عَلِيّاً أَخَاكَ (۵) هُوَ الْوَصِيُّ وَ الْوَلِيُّ وَ كَانُوا إِذَا خَلَوْا بِالْيَهُودِ الْآخَرِينَ يَقُولُونَ لَهُمْ إِنَّ إِظْهَارَنَا لَهُ الْإِيمَانَ بِهِ أَمْكَنُ لَنَا مِنْ مَكْرُوهِهِ (۶) وَ أَعْوَنُ لَنَا عَلَى اصْطِلَامِهِ (۷) وَ اصْطِلَامِ أَصْحَابِهِ لِأَنَّهُمْ عِنْدَ اعْتِقَادِهِمْ أَنَّنَا

ص: ۲۱۹

۱- تأويله خ ل.

۲- الزمان خ ل.

۳- التفسير المنسوب إلى الامام العسكرىّ: ۲۲ و ۲۳.

۴- التفسير المنسوب إلى الامام العسكرىّ: ۳۳.

۵- هكذا فى نسخه المصنّف، و هو الصحيح و فى المصدر: أخوك.

۶- فى المصدر: على دفع مكروهه.

۷- الاصطلام: الاستئصال.

مَعَهُمْ يَقِفُونَنَا عَلَى أَسْرَارِهِمْ وَ لَا يَكْتُمُونَنَا شَيْئاً فَنُطْلِعُ عَلَيْهِمْ أَعْدَاءَهُمْ فَيَقْصِدُونَ أَذَاهُمْ بِمُعَاوَنَتِنَا وَ مُظَاهَرَتِنَا فِي أَوْقَاتِ اشْتِغَالِهِمْ وَ اضْطِرَابِهِمْ وَ أَحْوَالِ تَعَذُّرِ الْمُدَافَعَةِ وَ الِامْتِنَاعِ مِنَ الْأَعْدَاءِ عَلَيْهِمْ وَ كَانُوا مَعَ ذَلِكَ يُنْكِرُونَ عَلَى سَائِرِ الْيَهُودِ الْإِخْبَارَ لِلنَّاسِ عَمَّا كَانُوا يُشَاهِدُونَهُ مِنْ آيَاتِهِ وَ يُعَايِنُونَ (۱) مِنْ مُعْجِزَاتِهِ فَأَظْهَرَ مُحَمَّداً صلی الله علیه و آله عَلَى سُوءِ اعْتِقَادِهِمْ وَ قُبْحِ دَخِيلَاتِهِمْ (۲) وَ عَلَى إِنْكَارِهِمْ عَلَى مَنِ اعْتَرَفَ بِمَا شَاهَدَهُ مِنْ آيَاتِ مُحَمَّدٍ وَ وَاضِحَاتِ بَيِّنَاتِهِ وَ بَاهِرَاتِ مُعْجِزَاتِهِ (۳).

**[ترجمه]تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام : هنگامی که رسول خدا صلّی الله علیه و آله با معجزه خود آن یهودیان را خیره کرد و با دلایل گویای خود بهانه های آنها را برچید، آن چنان که در برابر نشانه آشکار او حرفی برای آنها باقی نماند و دیگر نتوانستند به خاطر معجزه اش تهمت فریب کاری به او زنند، عرض کردند: ای محمّد! ایمان آوردیم که تو رسول هدایتگر و هدایت یافته هستی، و علی برادر تو وصی و ولی توست. امّا وقتی با دیگر یهودیان تنها می شدند به آنها می گفتند: ما در ظاهر به او ایمان آوردیم تا بتوانیم شر او را از سر خود کم کنیم و فرصت یابیم تا او و یارانش را از پا درآوریم؛ چرا که وقتی باور کنند ما با آنها هستیم،

ص: ۲۱۹

ما را از اسرار خود باخبر می سازند و چیزی را از ما پنهان نمی کنند، این گونه ما دشمنانشان را از آنها آگاه می سازیم تا وقتی آنها در گرفتاری و تشویش افتادند و نتوانستند از خود دفاع کنند و دشمن را عقب برانند، اینان بتوانند با یاری و پشتیبانی ما، به آنها ضربه بزنند. این جماعت، دیگر یهودیان را باز می داشتند تا مبادا مردم را از نشانه ها و معجزاتی که دیده اند باخبر کنند. در این هنگام خداوند متعال به محمّد رسول خود صلّی الله علیه و آله خبر داد که اینان باورشان کژ، و دل و جانشان آلوده است و چنانند که اگر کسی به زبان آورد نشانه های محمّد و دلایل آشکار و معجزات خیره ساز او را دیده است، اینان سخنش را حاشا می کنند - . التفسير المنسوب إلى الإمام العسكري عليه السلام : ۱۱۷ - .

**[ترجمه]

«۲۴»

م، تفسير الإمام عليه السلام قُلْ إِنْ كانَتْ لَكُمُ الدَّارُ الْآخِرَةُ الْآيَاتِ قَالَ الْإِمَامُ عليه السلام قَالَ الْحَسَنُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عليهم السلام إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَمَّا وَبَّخَ هَؤُلَاءِ الْيَهُودَ عَلَى لِسَانِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ قَطَعَ مَعَاذِيرَهُمْ وَ أَقَامَ عَلَيْهِمُ الْحُجَجَ الْوَاضِحَةَ بِأَنَّ مُحَمَّداً سَيِّدُ النَّبِيِّينَ وَ خَيْرُ الْخَلَائِقِ أَجْمَعِينَ وَ أَنَّ عَلِيّاً سَيِّدُ الْوَصِيِّينَ وَ خَيْرُ مَنْ يَخْلُفُهُ بَعْدَهُ فِي الْمُسْلِمِينَ وَ أَنَّ الطَّيِّبِينَ مِنْ آلِهِ هُمُ الْقُوَّامُ بِدِينِ اللَّهِ وَ الْأَئِمَّةُ لِعِبَادِ اللَّهِ وَ انْقَطَعَتْ مَعَاذِيرُهُمْ وَ هُمْ لَا يُمْكِنُهُمْ إِيرَادُ حُجَّةٍ وَ لَا شُبْهَةٍ فَلَجَئُوا إِلَى أَنْ كَابَرُوا فَقَالُوا لَا نَدْرِي مَا تَقُولُ وَ لَكِنَّا نَقُولُ إِنَّ الْجَنَّةَ خَالِصَةٌ لَنَا مِنْ دُونِكَ يَا مُحَمَّدُ وَ دُونِ عَلِيٍّ وَ دُونِ أَهْلِ دِينِكَ (۴) وَ أُمَّتِكَ فَإِنَّا (۵) بِكُمْ مُبْتَلَوْنَ مُمْتَحَنُونَ وَ نَحْنُ أَوْلِيَاءُ اللَّهِ الْمُخْلَصُونَ وَ عِبَادُهُ الْخَيِّرُونَ وَ مُسْتَجَابٌ دُعَاؤُنَا غَيْرُ مَرْدُودٍ عَلَيْنَا شَيْ ءٌ مِنْ سُؤَالِنَا فَلَمَّا قَالُوا ذَلِكَ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى لِنَبِيِّهِ صلی الله علیه و آله قُلْ يَا مُحَمَّدُ لِهَؤُلَاءِ الْيَهُودِ إِنْ كانَتْ لَكُمُ الدَّارُ الْآخِرَةُ الْجَنَّةُ وَ نَعِيمُهَا خالِصَةً مِنْ دُونِ النَّاسِ مُحَمَّدٍ وَ عَلِيٍّ وَ الْأَئِمَّةِ وَ سَائِرِ الْأَصْحَابِ وَ مُؤْمِنِي الْأُمَّةِ وَ أَنَّكُمْ بِمُحَمَّدٍ وَ ذُرِّيَّتِهِ مُمْتَحَنُونَ وَ أَنَّ دُعَاءَكُمْ مُسْتَجَابٌ غَيْرُ مَرْدُودٍ فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ لِلْكَاذِبِينَ

۱- یعاینونه خ ل. و هو الموجود فی المصدر.

۲- فی المصدر: و قبح اخلاقهم، و فی نسخه مخطوطه منه: دخلاتهم. و الدخیلات الضمائر و البواطن.

۳- التفسیر المنسوب إلی الامام العسکریّ: ۱۱۷، و فی نسخه مخطوطه منه: و واضح بیناته و باهر معجزاته.

۴- فی نسخه مخطوطه من المصدر: أهل بیتک.

۵- و إنا خ ل.

مِنْكَمْ وَ مِنْ مُخَالِفِيكَمْ فَإِنَّ مُحَمَّداً وَ عَلِيّاً وَ ذَوِيهِمَا يَقُولُونَ إِنَّهُمْ أَوْلِيَاءُ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ مِنْ دُونِ النَّاسِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَهُمْ فِي دِينِهِمْ وَ هُمُ الْمُجَابُ دُعَاؤُهُمْ فَإِنْ كُنْتُمْ مَعَاشِرَ الْيَهُودِ كَمَا تَدَّعُونَ فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ لِلْكَاذِبِ مِنْكُمْ وَ مِنْ مُخَالِفِيكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صادِقِينَ أَنَّكُمْ أَنْتُمُ الْمُحِقُّونَ الْمُجَابُ دُعَاؤُكُمْ عَلَى مُخَالِفِيكُمْ فَقُولُوا اللَّهُمَّ أَمِتِ الْكَاذِبَ مِنَّا وَ مِنْ مُخَالِفِينَا لِيَسْتَرِيحَ مِنْهُ الصَّادِقُونَ (۱) وَ لِيَزْدَادَ حُجَّتُكَ وُضُوحاً بَعْدَ أَنْ قَدْ صَحَّتْ وَ وَجَبَتْ ثُمَّ قَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله بَعْدَ مَا عَرَضَ هَذَا عَلَيْهِمْ لَا يَقُولُهَا أَحَدٌ مِنْكُمْ إِلَّا غَصَّ بِرِيقِهِ فَمَاتَ مَكَانَهُ وَ كَانَتِ الْيَهُودُ عَالِمِينَ (۲) بِأَنَّهُمْ هُمُ الْكَاذِبُونَ وَ أَنَّ مُحَمَّداً وَ عَلِيّاً وَ مُصَدِّقِيهِمَا هُمُ الصَّادِقُونَ فَلَمْ يَجْسُرُوا أَنْ يَدْعُوا بِذَلِكَ لِعِلْمِهِمْ بِأَنَّهُمْ إِنْ دَعَوْا فَهُمُ الْمَيِّتُونَ فَقَالَ اللَّهُ تَعَالَى وَ لَنْ يَتَمَنَّوْهُ أَبَداً بِما قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ يَعْنِي الْيَهُودُ (۳) لَنْ يَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ مِنَ الْكُفْرِ بِاللَّهِ وَ بِمُحَمَّدٍ رَسُولِهِ وَ نَبِيِّهِ وَ صَفِيِّهِ وَ بِعَلِيٍّ أَخِي نَبِيِّهِ وَ وَصِيِّهِ وَ بِالطَّاهِرِينَ مِنَ الْأَئِمَّةِ الْمُنْتَجَبِينَ فَقَالَ تَعَالَى وَ اللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ يَعْنِي الْيَهُودَ إِنَّهُمْ لَا يَجْسُرُونَ أَنْ يَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ لِلْكَاذِبِ لِعِلْمِهِمْ أَنَّهُمْ هُمُ الْكَاذِبُونَ وَ لِذَلِكَ أَمَرْتُكَ (۴) أَنْ تَبْهَرَهُمْ (۵) بِحُجَّتِكَ وَ تَأْمُرَهُمْ أَنْ يَدْعُوا عَلَى الْكَاذِبِ لِيَمْتَنِعُوا مِنَ الدُّعَاءِ وَ يَتَبَيَّنَ لِلضُّعَفَاءِ أَنَّهُمْ هُمُ الْكَاذِبُونَ (۶).

**[ترجمه]تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام : «قُلْ إِنْ كانَتْ لَكُمُ الدَّارُ الْآخِرَةُ» وقتی خداوند متعال از زبان رسول خود محمّد ص، آن یهودیان را سرزنش کرد و بهانه هایشان را برچید و نشانه های آشکار خود را بر آنها نمایان کرد تا بدانند محمّد سرور همه پیامبران و برگزیده تمامی بندگان است و علی سرور همه اوصیا و بهترین کسی است که پس از پیامبر به جای او می نشینند و پاکان خاندان او برپا کنندگان دین خدا، و امامان بندگان خداوند عزّ و جلّ می باشند و این گونه راه بهانه های یهودیان بسته شد و دیگر نتوانستند دلیلی بیاورند یا شبهه ای بیافرینند؛ بر جای نشستند تا این که تعدادشان زیاد شد. آن گاه گفتند: ما نمی دانیم «تو چه می گویی؟»؛ اما حرف ما این است: ای محمّد ص! ما بدون تو و علی علیه السلام و اهل دین و امّت تو به بهشت راه می یابیم و شما وسیله ابتلا و امتحان ما هستید و ما اولیای بی ریای خدا و بندگان نیک او هستیم و دعای ما به درگاه خداوند مستجاب می شود و پروردگارمان هیچ یک از خواسته های ما را رد نمی کند. وقتی چنین گفتند خداوند به پیامبرش صلّی الله علیه و آله فرمود: ای محمّد! به این یهودیان بگو: «إِن كَانَتْ لَكُمُ الدَّارُ الآخِرَةُ» بهشت و نیک بختی آن «خَالِصَةً مِّن دُونِ النَّاسِ» یعنی بدون محمّد و علی و امامان و یاران ایشان و مؤمنان این امّت و محمّد و خاندان او، وسیله امتحان شما هستند و دعایتان اجابت می گردد و رد نمی شود؛ «فَتَمَنَّوُاْ الْمَوْتَ» برای آنان که در این میان دروغ می گویند و ستیزه می جویند.

ص: ۲۲۰

محمّد و علی و خاندان ایشان می گویند: آنان اولیا خدای عزّ و جلّ هستند و نه کسانی که در این دین با ایشان مخالفت می ورزند، و دعای ایشان است که مستجاب می شود؛ پس ای گروه یهودیان! اگر چنان هستید که ادّعا می کنید، برای آنان که در این میان دروغ می گویند و با شما مخالفت می کنند آرزوی مرگ کنید. «إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ» که این شمایید که راستگویید و دعایتان به درگاه خدا علیه دشمنانتان مستجاب می شود؛ پس بگویید: خداوندا! دروغگویان و ستیزه جویان ما را بمیران تا راستگویان از شرشان راحت شوند تا این گونه، حجّت شما پس از این که ثابت شد و استوار گشت بر همگان آشکار گردد.

رسول خدا صلّی الله علیه و آله پس از این سخن به آنها فرمود: هر کس در میان شما چنین آرزویی کند، هر آینه نفسش بند

می آید و در جا جان می دهد. یهودیان که خود می دانستند دروغ می گویند و این محمّد و علی و مؤمنان به ایشان هستند که راست می گویند، جرأت نکردند چنین دعایی کنند؛ چرا که خوب می دانستند اگر چنین کنند، می میرند. از این رو خداوند متعال فرمود: «وَلَن يَتَمَنَّوْهُ أَبَدًا بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ» یعنی یهودیان هرگز آرزوی مرگ نمی کنند؛ چون راه آنان راه کفر به خدا و کفر به محمد، رسول و پیامبر و برگزیده او و علی، برادر و وصی وی و امامان پاک والاتبار بوده است؛ خداوند متعال فرمود: «وَاللّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمينَ» که آن یهودیان جرأت نمی کنند تا برای دروغگو مرگ آرزو کنند؛ چرا که می دانند دروغگو خود آنهایند. از این رو تو را فرمان داد تا با دلایل آشکار خود چشمانشان را خیره سازی و به آنها امر کنی تا دروغگو را نفرین کنند تا در نفرین ناتوان شوند و این گونه برای بیچارگان روشن شود که آنها دروغ می گویند.

**[ترجمه]

أقول

قد مضى تمامه في كتاب الاحتجاج و هو مشتمل على معجزات غريبه ظهرت في تلك الحال تركناها حذرا من التكرار ثم اعلم أن الآيات المشتمله على الإخبار بالغيوب و مكنونات الضمائر و الأسرار كثيره و كذا الأخبار المتعلقه بتفسيرها و هي مبثوثه في سائر أبواب هذا المجلد و سائر المجلدات و فيما أوردنا في هذا الباب غنى و كفايه لمن جانب العناد و الله يهدي إلى سبيل الرشاد.

ص: ۲۲۱

۱- الصادق خ ل.

۲- علماء خ ل.

۳- أن اليهود.

۴- آمرك خ ل. و هو الموجود في المصدر.

۵- بهره: غلبه و فضله.

۶- التفسير المنسوب إلى الامام العسكريّ: ۱۷۹ و ۱۸۰.

**[ترجمه]این خبر دربردارنـده معجزات شـگفتی است که در آن میـان پدیـد آمـده است. مـا آن را به طور کامـل در کتـاب احتجاج آوردیم و اکنون برای پرهیز از تکرار وانهادیمش. افزون بر آن، بـدان آیاتی که اخبار غیب و نهفته‌های درون و اسـرار در بر دارند بسـیارند و اخبار مربوط به تفسـیرشان نیز بسیار است که در سایر ابواب این مجلد و سایر مجلدات پراکنده شده‌اند. آن‌چه که در این باب آورده‌ایم برای کسی که از ستیزه‌جویی و دشمنی بر کنار باشد بسنده است و خداوند به سوی راه راست ره می‌نماید.

ص: ۲۲۱

**[ترجمه]

تذنیب

فیه مقاصد

**[ترجمه]و در آن چند مقصد است:

**[ترجمه]

الأول

فی حقیقه المعجزه و هی أمر تظهر بخلاـف العـاده من المـدعی للنبوه أو الإمـامه عنـد تحری (۱) المنکرین علی وجه یـدل علی صدقه و لا یمکنهم معارضته و لها سبعه شروط:

الأـول أن یکون فعـل الله أو مـا یقوم مقـامه من التروک کما إذا قال معجزتی أن أضع یـدی علی رأسـی و أنتم لا تقـدرون علیه ففعل و عجزوا.

الثانی أن یکون خارقا للعاده.

الثالث أن یتعذر معارضته فیخرج السحر و الشعبده.

الرابع أن یکون مقرونا بالتحدی و لا یشترط التصریح بالدعوی بل تکفی قرائن الأحوال.

الخامس أن یکون موافقا للدعوی فلو قال معجزتی کذا و فعل خارقا آخر لم یدل علی صدقه کما نقل من فعل مسیلمه و أنه تفل فی البئر لیزید ماؤه فنضب (۲) و یبس.

السـادس أن لاـ یکون ما أظهره مکـذبا له کما لو أنطق الضب فقال إنه کاذب فلا یعلم صـدقه بل یزداد اعتقاد کـذبه بخلاف أن یحیی المیت فیکذبه فإن الصـحیح أنه لا یخرج عن المعجزه لأن إحیاءه معجزه و هو غیر مکذب و إنما المکذب ذلک الشـخص

بکلامه و هو بعد الإحیاء مختار فی تصدیقه و تکذیبه فلا یقدح تکذیبه و منهم من قدح فیه مطلقا و منهم من فرق بین استمرار حیاته و بین ما إذا خر میتا فی الحال فقدح فی الثانی دون الأول و الأظهر ما ذکرنا.

السابع أن لا تکون المعجزه متقدما علی الدعوی بل مقارنا لها أو متأخرا عنها بزمان یسیر معتاد مثله و المشهور أن الخوارق المتقدمه علی دعوی النبوه کرامات و إرهاصات أی تأسیسات للنبوه.

**[ترجمه]درباره حقیقت معجزه است که عبارت است از وقوع امری بر خلاف عادت از جانب مدّعی نبوت یا امامت هنگام رویارویی با منکران به گونه‌ای که بر راستگویی وی دلالت کند و آنان نتوانند با او هماوردی کنند با هفت شرط:

اول این‌که کارِ خدا و یا چیزی معادل آن باشد بدیت ترتیب که بگوید معجزه من این است که دستم را روی سرم می‌گذارم و شما نمی‌توانید این کار را بکنید، سپس چنین کند و آنان نتوانند.

دوم این‌که خارق العاده باشد.

سوم این‌که هماوردناپذیر باشد که با این شرط، سحر و شعبده خارج می‌شود.

چهارم این‌که مقرون به مبارزه طلبی باشد، البته تصریح به ادعا شرط نیست بلکه قرائن احوال کافی است.

پنجم هماهنگ با ادعا باشد، پس اگر وی گفت معجزه من فلان است اما کار خارق العاده دیگری کرد این دلالت بر راستگویی‌اش نمی‌کند، همچنان‌که درباره کار مسیلمه نقل شده که او آب دهانش را در چاه انداخت تا آب چاه زیاد شود اما آب به زمین فرورفت و چاه خشکید.

ششم چیزی که ارائه می‌کند خود او را تکذیب نکند، مثل این‌که حیوانی را به سخن درآورد و او بگوید این مرد دروغ می‌گوید. از این کار نه تنها راستگویی وی آشکار نمی‌شود بلکه اعتقاد به دروغگویی‌اش هم زیاد می‌شود، بر خلاف این‌که مرده‌ای را زنده کند و او برخیزد و وی را تکذیب کند، زیرا صحیح آن است که این کار نیز معجزه است، چون همین که او را زنده کرده معجزه است و این معجزه وی را تکذیب نمی‌کند بلکه این خود شخص بوده که با سخنش او را تکذیب کرده، چون او پس از زنده شدن در تصدیق و تکذیب مختار است و بنابراین تکذیبش خللی در معجزه وارد نمی‌کند. اما برخی از آنان این را مطلقا اخلال در معجزه دانسته‌اند و برخی دیگر تفاوت قائل شده‌اند میان این‌که او زنده بماند یا در دم دوباره بمیرد، این‌ها می‌گویند حالت دوم اخلال است اما حالت اول نه. با این حال آن‌چه ما گفتیم آشکارتر است.

هفتم این‌که معجزه پیش از ادعا نباشد بلکه همزمان با آن یا مدت زمانی معمولی پس از آن باشد. مشهور این است که کارهای خارق العاده پیش از ادعای نبوت، کرامت و إرهاص یعنی بسترسازی نبوت هستند.

**[ترجمه]

الثانی

۱- التحرّی: طلب ما هو أحری بالاستعمال فی غالب الظنّ، أو طلب أحری الامرین أی أولاهما.

۲- نضب الماء: غار فی الأرض.

إلی أن خلق المعجزه علی ید الکاذب مقدور لله تعالی لعموم قدرته لکنه ممتنع وقوعه فی حکمته لأن فیه إیهام صدقه و هو قبیح من الله فیمتنع صدوره عنه کسائر القبائح فعلی هذا یتوقف علی العلم بوجود الصانع و عموم علمه و قدرته و امتناع صدور القبیح منه و قالت الأشاعره جرت عاده الله تعالی بخلق العلم بالصدق عقیب ظهور المعجزه فإن إظهار المعجز علی ید الکاذب و إن کان ممکنا عقلا ـ فمعلوم انتفاؤه عاده فلا تکون دلالته عقلیه لتخلف الصدق عنه فی الکاذب بل عادیه کسائر العادیات لأن من قال أنا نبی ثم نتق الجبل (۱) و أوقفه علی رءوسهم و قال إن کذبتمونی وقع علیکم و إن صدقتمونی انصرف عنکم فکلما هموا بتصدیقه بعد عنهم و إذا هموا بتکذیبه قرب منهم علم بالضروره أنه صادق فی دعواه و العاده قاضیه بامتناع ذلک من الکاذب مع کونه ممکنا منه إمکانا عقلیا لشمول قدرته للممکنات بأسرها و قد ضربوا لذلک مثلا قالوا إذا ادعی الرجل بمشهد الجم الغفیر أنی رسول هذا الملک إلیکم ثم قال للملک إن کنت صادقا فخالف عادتک و قم من الموضع المعتاد من السریر و انتقل بمکان لا تعتاده ففعل کان ذلک نازلا منزله التصدیق بصریح مقاله و لم یشک أحد فی صدقه بقرینه الحال و لیس هذا من باب قیاس الغائب علی الشاهد بل ندعی فی إفادته العلم بالضروره العادیه و نذکر هذا المثال للتفهیم.

**[ترجمه]نحوه دلالت معجزه بر راستگویی پیامبر یا امام است. معتزله و امامیه بر این نظرند

ص: ۲۲۲

که خلق معجزه به دست انسان دروغگو برای خداوند متعال مقدور است زیرا قدرت او عمومیت دارد، اما در حکمت خداوند این ممتنع الوقوع است، زیرا این اتفاق راستگویی دروغگو را به گمان می‌اندازد و چون این از جانب خداوند قبیح است، مانند دیگر امور قبیح صدروش از جانب او ممتنع است، این استدلال بر اساس علم به وجود خداوند و عمومیت علم و قدرت او همراه با امتناع صدور فعل قبیح از سوی او ثابت می شود . اما اشاعره می‌گویند عادت خداوند متعال بر این منوال است که به دنبال پدید آمدن معجزه، علم به راستگویی حاصل شود. پس پدید آوردن معجزه به دست انسان دروغگو گرچه عقلا ممکن است اما بدیهی است که عادتا منتفی است. پس دلالت آن عقلی نیست چون صدق از او در کاذب، تخلف دارد، بلکه همانند سایر عادی‌ها عادی است؛ زیرا اگر کسی بگوید من پیامبر هستم سپس با اشاره‌ای کوه را از جا درآورد و بالای سر آن‌ها ایستاند و بگوید: اگر مرا تکذیب کنید کوه روی شما می‌افتد و اگر مرا تصدیق کنید می‌رود، آن‌گاه هر چه آنان اراده تصدیق کنند کوه از آن‌ها دور شود و هر چه اراده تکذیب کنند به آن‌ها نزدیک شود، ضرورتا معلوم می‌شود که او در ادعایش راستگوست و عادت به امتناع این رویداد از سوی دروغگو حکم می‌دهد با این‌که به سبب شمول قدرت خداوند در همه امور ممکن، وقوعش از جانب دروغگو عقلا ممکن است. در این باره مثالی آورده‌اند و گفته‌اند اگر مردی در حضور جمعیتی انبوه ادعا کند که من فرستاده این پادشاه به سوی شما هستم و سپس به آن پادشاه بگوید اگر من راست می گویم تو بر خلاف عادتت از روی تختت که همیشه رویش می‌نشینی برخیز و آن‌جایی بنشین که عادت نداری، آن‌گاه پادشاه چنین کند، این کار پادشاه به منزله تصدیق سخن صریح آن مرد است و به قرینه حال دیگر هیچ کس در راستگویی آن مرد شکی نمی‌کند و این از باب قیاس غایب بر حاضر نیست بلکه باور داریم بنا به ضرورتِ عادت افاده علم می‌کند و این مثال برای فهم مسئله آوردیم.

**[ترجمه]

الثالث

فی بیـان إعجـاز القرآن و وجهه زائـدا علی مـا تقـدم و هو أنه صـلی الله علیه و آله تحـدی بالقرآن و دعا إلی الإتیان بسوره مثله مصاقع (۲) البلغاء و الفصحاء من العرب العرباء (۳) مع کثرتهم کثره رمال الدهناء (۴) و حصی البطحاء و شهرتهم بغایه العصبیه و حمیه الجـاهلیه و تهـالکهم علی المباهـاه و المباراه و الـدفاع عن الأحساب و رکوب الشـطط فی هـذا الباب فعجزوا حتی آثروا المقارعه علی المعارضه و بـذلوا المهـج و الأرواح دون المـدافعه فلو قـدروا علی المعارضه لعارضوا و لو عارضوا لنقل إلینا لتوفر الدواعی و عدم الصارف و العلم

۱- أی قلع الجبل إشاره و رفعه فوق رءوسهم.

۲- المصاقع جمع المصقع: البلیغ. العالی الصوت. من لا یرتج علیه فی کلامه.

۳- العرب العرباء: الصرحاء الخلص.

۴- الدهناء: الفلاه.

بجمیع ذلک قطعی کسائر العادیات لا یقدح فیه احتمال أنهم ترکوا المعارضه مع القدره علیها أو عارضوا و لم ینقل إلینا لمانع کعدم المبالاه و قله الالتفات و الاشتغال بالمهمات.

و أما وجه إعجازه فالجمهور من العامه و الخاصه و منهم الشیخ المفید قدس الله روحه علی أن إعجاز القرآن بکونه فی الطبقه العلیا من الفصاحه و الدرجه القصوی من البلاغه علی ما یعرفه فصحاء العرب بسلیقتهم و علماء الفرق بمهارتهم فی فن البیان و إحاطتهم بأسالیب الکلام هذا مع اشتماله علی الإخبار عن المغیبات الماضیه و الآتیه و علی دقائق العلوم الإلهیه و أحوال المبدإ و المعاد و مکارم الأخلاق و الإرشاد إلی فنون الحکمه العلمیه و العملیه و المصالح الدینیه و الدنیویه علی ما یظهر للمتدبرین و یتجلی للمتفکرین و قیل وجه إعجازه اشتماله علی النظم الغریب و الأسلوب العجیب المخالف لنظم العرب و نثرهم فی مطالعه و مقاطعه و فواصله فإنها وقعت فی القرآن علی وجه لم یعهد فی کلامهم و کانوا عاجزین عنه و علیه بعض المعتزله و قال الباقلانی وجه الإعجاز مجموع الأمرین البلاغه و النظم الغریب و قیل هو اشتماله علی الإخبار بالغیب و قیل عدم اختلافه و تناقضه مع ما فیه من الطول و الامتداد و ذهب السید المرتضی منا و جماعه من العامه منهم النظام إلی الصرفه علی معنی أن العرب کانت قادره علی کلام مثل القرآن قبل البعثه لکن الله صرفهم عن معارضته و اختلفوا فی کیفیته فقال النظام و أتباعه صرفهم الله تعالی عنها مع قدرتهم علیها و ذلک بصرف دعاویهم إلیها مع توفر الأسباب الداعیه فی حقهم کالتقریع بالعجز و الاستنزال عن الرئاسات و التکلیف بالانقیاد فهذا الصرف خارق للعاده فیکون معجزا و قال السید رحمه الله فیما نسب إلیه کان عندهم العلم بنظم القرآن و العلم بأنه کیف یؤلف کلام یساویه أو یدانیه و المعتاد أن من کان عنده هذان العلمان یتمکن من الإتیان بالمثل إلا أنهم کلما حاولوا ذلک أزال الله تعالی عن قلوبهم تلک العلوم و الحق هو الأول. (۱)

۱- و یؤید ذلک أن فصحاء العرب کانوا یستعظمون فصاحته، و لهذا أراد النابغه الإسلام حین سمع القرآن و عرف فصاحته فصده أبو جهل و قال له: یحرم علیک الاطیبین، و أن المشرکین لما.

**[ترجمه]درباره بیان اعجاز قرآن و وجه آن است افزون بر آن‌چه گذشت. پیامبر صلّی الله علیه و آله در برابر قرآن آنان را به مبارزه طلبید و بلیغان و فصیحان بزرگ از میان عرب‌های خالص را به ارائه یک سوره همانند قرآن فراخواند، و آن‌ها با این که به اندازه شن‌های فلات و ریگ‌های صحرا بودند و به غایت تعصب و غرور جاهلی مشهور بودند و برای فخرفروشی و رقابت و دفاع از ایل و تبار خود جان می‌دادند و در این راه بسیار افراط می‌کردند، در این هماوردی چنان درمانده شدند که به جنگ و سرکوب روی آوردند و نه هماوردی و از جانشان مایه گذاشتند، پس اگر توانسته بودند هماورد شوند بی شک شده بودند و اگر هماورد شده بودند، به سبب وجود انگیزه و نبود عوامل بازدارنده حتما برای ما نقل می‌شد

ص: ۲۲۳

. علم به همه این تحلیل همانند بقیه امور عادی قطعی است و جای خرده‌گیری با این احتمال نیست که آن‌ها علیرغم توانایی‌شان این هماوردی را ترک کرده‌اند یا هماورد شده‌اند ولی بنا به دلیلی برای ما نقل نشده مثلا به دلیل بی اهمیتی و بی توجهی و پرداختن به مسائل مهمتر.

و اما وجه اعجاز قرآن؛ جمهور عامّه و خاصّه از جمله شیخ مفید بر این نظرند که اعجاز قرآن در این است که بنا بر آن‌چه که فصیحان عرب با سلیقه‌های گوناگون و علمای همه گروه‌ها با مهارت‌های متنوع در فن بیان و احاطه بر اسلوب‌های کلام اقرار می‌کنند، قرآن در بالاترین طبقه فصاحت و دورترین درجه بلاغت قرار دارد و افزون برآن، درباره رویدادهای گذشته و آینده و ریزه‌کاری‌های علوم الهی و احوال مبدأ و معاد و مکارم اخلاق و ارشاد به فنون حکمت علمی و عملی و منافع دینی و دنیوی از غیب خبر می‌دهد و این نزد اندیشمندان آشکار و نزد متفکران هویداست. نیز گفته شده وجه اعجاز قرآن در این است که نظمی غریب و

اسلوبی شگفت بر خلاف نظم و نثر عرب در مطلع‌ها و مقطع‌ها و فاصله‌ها دارد و این نظم چنان در قرآن حاصل شده که در کلام آن‌ها معهود نبوده و آن‌ها در برابرش درمانده بوده‌اند؛ برخی از معتزله نیز بر همین نظرند و باقلانی گفته وجه اعجاز قرآن مجموع هر دو امر بلاغت و نظم غریب است، همچنین گفته شده اشتمالش بر خبر دادن از غیب است. نیز گفته شده نبود اختلاف و تناقض در عین طولانی و ممتد بودن است. سید مرتضی از ما و گروهی از عامه از جمله نظام بر این نظرند که عرب پیش از بعثت پیامبر صلّی الله علیه و آله بر ارائه کلامی همچون قرآن توانا بوده‌اند اما خداوند آنان را از هماوردی با قرآن بازداشته است؛ اما در چگونگی امر اختلاف کرده‌اند، نظام و پیروانش می‌گویند خداوند آن‌ها را از این کار بازداشت گرچه بر آن توانا بودند بدین ترتیب که آنان را از هم آوردی منصرف کرد گرچه دلایل برانگیزاننده برایشان وجود داشت دلایلی مانند سرزنش شدن به خاطر ناتوانی و از دست دادن مقام‌ها و منصب‌ها و مکلّف شدن به فرمانبرداری، از آن‌جا که بازداشتن آن‌ها از این کار امری خارق العاده بوده پس این یک معجزه است. سید مرتضی نیز در سخنی منسوب به وی می‌گوید آن‌ها نظم قرآن را می‌شناخته‌اند و می‌دانسته‌اند چگونه کلامی برابر یا نزدیک به قرآن تألیف می‌شود و عادتا هر کس این دو علم را داشته می‌توانسته کلامی همانند قرآن ارائه کند، اما آن‌ها هرچه در این راه کوشیدند خداوند آن علوم را از دل‌هایشان برگرفت. با این همه سخن حق همان وجه نخست است.

ص: ۲۲۴

**[ترجمه]

أقول

و للشيخ الراوندی قدس الله روحه هنا كلام طويل الذيل فی بيان إعجاز القرآن و دفع الشبهه الوارده عليه و الفرق بين الحيله و المعجزه عسى أن نورده فی كتاب القرآن إن شاء الله تعالى.

**[ترجمه]شيخ راوندی در بيان اعجاز قرآن و دفع شبهات وارد بر آن و بيان تفاوت ميان حيله و معجزه كلامی طولانی دارد كه ان شاء الله آن را در كتاب قرآن خواهيم آورد.

**[ترجمه]

باب ۲ جوامع معجزاته صلى الله عليه و آله و نوادرها

الأخبار

«۱»

ب، قرب الإسناد الْحَسَنُ بْنُ ظَرِيفٍ عَنْ مَعْمَرٍ عَنِ الرِّضَا عَنْ أَبِيهِ مُوسَى بْنِ جَعْفَرٍ عليهما السلام قَالَ: كُنْتُ عِنْدَ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام ذَاتَ يَوْمٍ وَ أَنَا طِفْلٌ خُمَاسِيٌّ إِذْ دَخَلَ عَلَيْهِ نَفَرٌ مِنَ الْيَهُودِ فَقَالُوا أَنْتَ ابْنُ مُحَمَّدٍ نَبِیِّ هَذِهِ الْأُمَّهِ وَ الْحُجَّهِ عَلَى أَهْلِ الْأَرْضِ قَالَ لَهُمْ نَعَمْ قَالُوا إِنَّا نَجِدُ فِی التَّوْرَاهِ أَنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى آتَى إِبْرَاهِيمَ وَ وُلْدَهُ الْكِتَابَ وَ الْحُكْمَ وَ النُّبُوَّهَ وَ جَعَلَ لَهُمُ الْمُلْكَ وَ الْإِمَامَهَ وَ هَكَذَا وَجَدْنَا ذُرِّيَّهَ الْأَنْبِيَاءِ لَا تَتَعَدَّاهُمُ النُّبُوَّهُ وَ الْخِلَافَهُ وَ الْوَصِيَّهُ فَمَا بَالُكُمْ قَدْ تَعَدَّاكُمْ ذَلِكَ وَ ثَبَتَ فِی غَيْرِكُمْ وَ نَلْقَاكُمْ مُسْتَضْعَفِينَ مَقْهُورِينَ لَا يُرْقَبُ فِيكُمْ ذِمَّهُ نَبِيِّكُمْ (۱) فَدَمَعَتْ عَيْنَا أَبِی عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام ثُمَّ قَالَ نَعَمْ لَمْ تَزَلْ أَنْبِيَاءُ اللَّهِ (۲) مُضْطَهَدَهً (۳) مَقْهُورَهً مَقْتُولَهً بِغَيْرِ حَقٍّ وَ الظَّلَمَهُ غَالِبَهً وَ قَلِيلٌ مِنْ عِبَادِ اللَّهِ الشَّكُورُ قَالُوا فَإِنَّ الْأَنْبِيَاءَ وَ أَوْلَادَهُمْ عَلِمُوا مِنْ غَيْرِ تَعْلِيمٍ وَ أُوتُوا الْعِلْمَ تَلْقِيناً (۴) وَ كَذَلِكَ يَنْبَغِی لِأَئِمَّتِهِمْ وَ خُلَفَائِهِمْ وَ أَوْصِيَائِهِمْ فَهَلْ أُوتِيتُمْ ذَلِكَ فَقَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام ادْنُهْ يَا

۱- أی لا يحفظ فيكم ذمّه نبيّكم. و الذمّه: العهد و الأمان. و الحرمه و الحق.

۲- امناء اللّه خ ل.

۳- اضطهده: قهره و جار عليه. أذاه و اضطره بسبب المذهب و الدين.

۴- أی تلقينا من الملك بوحی و إلهام، و لم يكن علومهم مكتسبه من طريق يكتسب غيرهم.

مُوسَى فَدَنَوْتُ فَمَسَحَ يَدَهُ عَلَى صَدْرِى ثُمَّ قَالَ اللَّهُمَّ أَيِّدْهُ بِنَصْرِكَ بِحَقِّ مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ ثُمَّ قَالَ سَلُوهُ عَمَّا بَدَا لَكُمْ قَالُوا وَ كَيْفَ نَسْأَلُ طِفْلًا لَا يَفْقَهُ قُلْتُ سَلُونِى تَفَقُّهاً وَ دَعُوا الْعَنَتَ (١) قَالُوا أَخْبِرْنَا عَنِ الْآيَاتِ التِّسْعِ الَّتِى أُوتِيَهَا مُوسَى بْنُ عِمْرَانَ قُلْتُ الْعَصَا وَ إِخْرَاجُهُ يَدَهُ مِنْ جَيْبِهِ بَيْضَاءَ وَ الْجَرَادُ وَ الْقُمَّلُ وَ الضَّفَادِعُ وَ الدَّمُ وَ رَفْعُ الطُّورِ وَ الْمَنُّ وَ السَّلْوَى آيَةً وَاحِدَةً وَ فَلْقُ الْبَحْرِ قَالُوا صَدَقْتَ فَمَا أُعْطِيَ نَبِيُّكُمْ مِنَ الْآيَاتِ اللَّاتِى نَفَتِ الشَّكَّ عَنْ قُلُوبِ مَنْ أُرْسِلَ إِلَيْهِ قُلْتُ آيَاتٌ كَثِيرَةٌ أَعُدُّهَا إِنْ شَاءَ اللَّهُ فَاسْمَعُوا وَ عُوا وَ افْقَهُوا أَمَّا أَوَّلُ ذَلِكَ فَإِنْ أَنْتُمْ تُقِرُّونَ أَنَّ الْجِنَّ كَانُوا يَسْتَرِقُونَ السَّمْعَ قَبْلَ مَبْعَثِهِ فَمُنِعَتْ فِى أَوَانِ (٢) رِسَالَتِهِ بِالرُّجُومِ وَ انْقِضَاضِ النُّجُومِ وَ بُطْلَانِ الْكَهَنَةِ وَ السَّحَرَةِ وَ مِنْ ذَلِكَ كَلَامُ الذِّئْبِ يُخْبِرُ بِنُبُوَّتِهِ وَ اجْتِمَاعُ الْعَدُوِّ وَ الْوَلِيِّ عَلَى صِدْقِ لَهْجَتِهِ وَ صِدْقِ أَمَانَتِهِ وَ عَدَمُ جَهْلِهِ أَيَّامَ طُفُولِيَّتِهِ وَ حِينَ أَيْفَعَ وَ فَتًى (٣) وَ كَهْلًا لَا يُعْرَفُ لَهُ شَكْلٌ (۴) وَ لَا يُوَازِيهِ مِثْلٌ وَ مِنْ ذَلِكَ أَنَّ سَيْفَ بْنَ ذِى يَزَنَ حِينَ ظَفِرَ بِالْحَبَشَةِ وَفَدَ عَلَيْهِ (۵) قُرَيْشٌ فِيهِمْ عَبْدُ الْمُطَّلِبِ فَسَأَلَهُمْ عَنْهُ وَ وَصَفَ لَهُمْ صِفَتَهُ فَأَقَرُّوا جَمِيعاً بِأَنَّ هَذِهِ الصِّفَةَ فِى مُحَمَّدٍ فَقَالَ هَذَا أَوَانُ مَبْعَثِهِ وَ مُسْتَقَرُّهُ أَرْضُ يَثْرِبَ وَ مَوْتُهُ بِهَا وَ مِنْ ذَلِكَ أَنَّ أَبْرَهَةَ بْنَ يَكْسُومَ (۶) قَادَ الْفِيَلَةَ إِلَى بَيْتِ اللَّهِ الْحَرَامِ لِيَهْدِمَهُ قَبْلَ مَبْعَثِهِ فَقَالَ عَبْدُ الْمُطَّلِبِ إِنَّ لِهَذَا الْبَيْتِ رَبّاً يَمْنَعُهُ ثُمَّ جَمَعَ أَهْلَ مَكَّةَ فَدَعَا وَ هَذَا بَعْدَ مَا أَخْبَرَهُ سَيْفُ بْنُ ذِى يَزَنَ فَأَرْسَلَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى عَلَيْهِمْ طَيْراً أَبَابِيلَ وَ دَفَعَهُمْ عَنْ مَكَّةَ وَ أَهْلِهَا

۱- أی و لا تسألونی متعنتا، و المتعنت: من يسأل غيره من جهه التلبيس عليه.

۲- من أوان خ ل. و هو الموجود فی المصدر.

۳- و فتی أی حين كان فتی. و الفتی: الشاب الحدث.

۴- الشكل: المثل و النظير.

۵- وفد خ ل و فی المصدر: وفد عليه مثل وفد قريش. أقول: لعل كلمه مثل زائده.

۶- تقدمت قصته فی الباب الأوّل: ج ۱۵ ص ۶۵.

وَ مِنْ ذَلِکَ أَنَّ أَبَا جَهْلٍ عَمْرَو بْنَ هِشَامٍ الْمَخْزُومِیَّ أَتَاهُ وَ هُوَ نَائِمٌ خَلْفَ جِدَارٍ وَ مَعَهُ حَجَرٌ یُرِیدُ أَنْ یَرْمِیَهُ بِهِ فَالْتَصَقَ بِکَفِّهِ وَ مِنْ ذَلِکَ أَنَّ أَعْرَابِیّاً بَاعَ ذَوْداً لَهُ مِنْ أَبِی جَهْلٍ فَمَطَلَهُ (۱) بِحَقِّهِ فَأَتَی قُرَیْشاً فَقَالَ أَعْدُونِی عَلَی أَبِی الْحَکَمِ فَقَدْ لَوَی بِحَقِّی فَأَشَارُوا إِلَی مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله وَ هُوَ یُصَلِّی فِی الْکَعْبَهِ فَقَالُوا ائْتِ هَذَا الرَّجُلَ فاستعدیه (فَاسْتَعْدِ) بِهِ عَلَیْهِ وَ هُمْ یَهْزَءُونَ بِالْأَعْرَابِیِّ فَأَتَاهُ فَقَالَ لَهُ یَا عَبْدَ اللَّهِ أَعْدِنِی عَلَی عَمْرِو بْنِ هِشَامٍ فَقَدْ مَنَعَنِی حَقِّی قَالَ نَعَمْ فَانْطَلَقَ مَعَهُ فَدَقَّ عَلَی أَبِی جَهْلٍ بَابَهُ فَخَرَجَ إِلَیْهِ مُتَغَیِّراً فَقَالَ لَهُ مَا حَاجَتُکَ قَالَ أَعْطِ الْأَعْرَابِیَّ حَقَّهُ قَالَ نَعَمْ وَ جَاءَ الْأَعْرَابِیُّ إِلَی قُرَیْشٍ فَقَالَ جَزَاکُمُ اللَّهُ خَیْراً انْطَلَقَ مَعِیَ الرَّجُلُ الَّذِی دَلَلْتُمُونِی عَلَیْهِ فَأَخَذَ حَقِّی وَ جَاءَ أَبُو جَهْلٍ فَقَالُوا أَعْطَیْتَ الْأَعْرَابِیَّ حَقَّهُ قَالَ نَعَمْ قَالُوا إِنَّمَا أَرَدْنَا أَنْ نُغْرِیَکَ بِمُحَمَّدٍ (۲) وَ نَهْزَأَ بِالْأَعْرَابِیِّ فَقَالَ مَا هُوَ إِلَّا دَقَّ (۳) بَابِی فَخَرَجْتُ إِلَیْهِ فَقَالَ أَعْطِ الْأَعْرَابِیَّ حَقَّهُ وَ فَوْقَهُ مِثْلُ الْفَحْلِ فَاتِحاً فَاهُ کَأَنَّهُ یُرِیدُنِی فَقَالَ أَعْطِهِ حَقَّهُ فَلَوْ قُلْتُ لَا لَابْتَلَعَ رَأْسِی فَأَعْطَیْتُهُ وَ مِنْ ذَلِکَ أَنَّ قُرَیْشاً أَرْسَلَتِ النَّضْرَ بْنَ الْحَارِثِ وَ عَلْقَمَهَ بْنَ أَبِی مُعَیْطٍ بِیَثْرِبَ إِلَی الْیَهُودِ وَ قَالُوا لَهُمَا إِذَا قَدَّمْتُمَا عَلَیْهِمْ فَسَائِلُوهُمْ عَنْهُ وَ هُمَا قَدْ سَأَلُوهُمْ عَنْهُ فَقَالُوا صِفُوا لَنَا صِفَتَهُ فَوَصَفُوهُ وَ قَالُوا مَنْ تَبِعَهُ مِنْکُمْ قَالُوا سَفِلَتُنَا فَصَاحَ حِبْرٌ مِنْهُمْ فَقَالَ هَذَا النَّبِیُّ الَّذِی نَجِدُ نَعْتَهُ فِی التَّوْرَاهِ وَ نَجِدُ قَوْمَهُ أَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَهً لَهُ وَ مِنْ ذَلِکَ أَنَّ قُرَیْشاً أَرْسَلَتْ سُرَاقَهَ بْنَ جُعْشُمٍ حَتَّی یَخْرُجَ إِلَی الْمَدِینَهِ فِی طَلَبِهِ فَلَحِقَ بِهِ فَقَالَ صَاحِبُهُ هَذَا سُرَاقَهُ یَا نَبِیَّ اللَّهِ فَقَالَ اللَّهُمَّ اکْفِنِیهِ فَسَاخَتْ قَوَائِمُ ظَهْرِهِ (۴) فَنَادَاهُ یَا مُحَمَّدُ خَلِّ عَنِّی بِمَوْثِقٍ أُعْطِیکَهُ أَنْ لَا أُنَاصِحَ غَیْرَکَ وَ کُلَّ مَنْ عَادَاکَ لَا أُصَالِحَ

۱- مطله بحقه: سوفه بوعد الوفاء مره بعد الأخری. و أعدی فلانا علی فلان: نصره و اعانه علیه و استعدی الرجل: استعان به.

۲- أغری الرجل بکذا: حضه علیه.

۳- قال: یا هؤلاء دق خ ل و هو الموجود فی المصدر.

۴- ساخ فی الطین: غاص فیه و غاب. و الظهر: الرکاب التی تحمل الاثقال. و فی طبعه أمین الضرب و الحروفیه: قوائم فرسه.

فَقَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله اللَّهُمَّ إِنْ کَانَ صَادِقَ الْمَقَالِ فَأَطْلِقْ فَرَسَهُ فَأَطْلَقَ فَوَفَی وَ مَا انْثَنَی بَعْدُ (۱) وَ مِنْ ذَلِکَ أَنَّ عَامِرَ بْنَ الطُّفَیْلِ وَ أَزْیَدَ (۲) بْنَ قَیْسٍ أَتَیَا النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله فَقَالَ عَامِرٌ لِأَزْیَدَ إِذَا أَتَیْنَاهُ فَأَنَا أُشَاغِلُهُ عَنْکَ فَاعْلُهُ بِالسَّیْفِ (۳) فَلَمَّا دَخَلَا عَلَیْهِ قَالَ عَامِرٌ یَا مُحَمَّدُ حَالٍ (۴) قَالَ لَا حَتَّی تَقُولَ لَا إِلَهَ (۵) إِلَّا اللَّهُ وَ إِنِّی رَسُولُ اللَّهِ وَ هُوَ یَنْظُرُ إِلَی أَزْیَدَ وَ أَزْیَدُ لَا یَحْبُرُ شَیْئاً فَلَمَّا طَالَ ذَلِکَ نَهَضَ وَ خَرَجَ وَ قَالَ لِأَزْیَدَ مَا کَانَ أَحَدٌ عَلَی وَجْهِ الْأَرْضِ أَخْوَفَ مِنْکَ عَلَی نَفْسِهِ فَتْکاً مِنْکَ وَ لَعَمْرِی لَا أَخَافُکَ بَعْدَ الْیَوْمَ قَالَ (۶) لَهُ أَزْیَدُ لَا تَعْجَلْ فَإِنِّی مَا هَمَمْتُ بِمَا أَمَرْتَنِی بِهِ إِلَّا دَخَلَتِ (۷) الرِّجَالُ بَیْنِی وَ بَیْنَکَ حَتَّی مَا أُبْصِرُ غَیْرَکَ فَأَضْرِبُکَ وَ مِنْ ذَلِکَ أَنَّ أَزْیَدَ بْنَ قَیْسٍ وَ النَّضْرَ بْنَ الْحَارِثِ اجْتَمَعَا عَلَی أَنْ یَسْأَلَاهُ عَنِ الْغُیُوبِ فَدَخَلَا عَلَیْهِ فَأَقْبَلَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله عَلَی أَزْیَدَ فَقَالَ یَا أَزْیَدُ أَ تَذْکُرُ مَا جِئْتَ لَهُ یَوْمَ کَذَا (۸) وَ مَعَکَ عَامِرُ بْنُ الطُّفَیْلِ وَ أَخْبَرَ بِمَا کَانَ مِنْهُمَا فَقَالَ أَزْیَدُ وَ اللَّهِ مَا حَضَرَنِی وَ عَامِراً أَحَدٌ وَ مَا أَخْبَرَکَ بِهَذَا إِلَّا مَلَکُ السَّمَاءِ وَ أَنَا أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِیکَ لَهُ وَ أَنَّکَ رَسُولُ اللَّهِ وَ مِنْ ذَلِکَ أَنَّ نَفَراً مِنَ الْیَهُودِ أَتَوْهُ فَقَالُوا لِأَبِی الْحَسَنِ جَدِّی اسْتَأْذِنْ لَنَا عَلَی ابْنِ عَمِّکَ نَسْأَلُهُ فَدَخَلَ (۹) عَلِیٌّ علیه السلام فَأَعْلَمَهُ فَقَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله وَ مَا یُرِیدُونَ مِنِّی فَإِنِّی

۱- بعد ذلک خ ل.

۲- فی نسخه من المصدر: أربد، و کذا فیما بعده.

۳- علاه بالسیف: ضربه به.

۴- فی المصدر: یا محمّد خائر؟.

۵- أشهد أن لا إله خ ل.

۶- فقال خ ل.

۷- و دخلت خ ل.

۸- فی المصدر: یوم کذا و کذا.

۹- قال: فدخل خ ل.

عَبْدٌ مِنْ عَبِيدِ اللَّهِ لَا أَعْلَمُ إِلَّا مَا عَلَّمَنِي رَبِّي ثُمَّ قَالَ أَذِنَ لَهُمْ فَدَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالَ أَ تَسْأَلُونِّي عَمَّا جِئْتُمْ لَهُ أَمْ أُنَبِّئُكُمْ قَالُوا نَبِّئْنَا قَالَ جِئْتُمْ تَسْأَلُونِّي عَنْ ذِي الْقَرْنَيْنِ قَالُوا نَعَمْ قَالَ كَانَ غُلَاماً مِنْ أَهْلِ الرُّومِ ثُمَّ مَلَكَ وَ أَتَى مَطْلَعَ الشَّمْسِ وَ مَغْرِبَهَا ثُمَّ بَنَى السَّدَّ فِيهَا قَالُوا نَشْهَدُ أَنَّ هَذَا كَذَا وَ مِنْ ذَلِكَ أَنَّ وَابِصَةَ بْنَ مَعْبَدٍ الْأَسَدِيَّ أَتَاهُ فَقَالَ لَا أَدَعُ مِنَ الْبِرِّ وَ الْإِثْمِ شَيْئاً إِلَّا سَأَلْتُهُ عَنْهُ فَلَمَّا أَتَاهُ قَالَ لَهُ بَعْضُ أَصْحَابِهِ إِلَيْكَ يَا وَابِصَةُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ دَعْهُ ادْنُهْ يَا وَابِصَةُ فَدَنَوْتُ فَقَالَ أَ تَسْأَلُ عَمَّا جِئْتَ لَهُ أَوْ أُخْبِرُكَ قَالَ أَخْبِرْنِي قَالَ جِئْتَ تَسْأَلُ عَنِ الْبِرِّ وَ الْإِثْمِ قَالَ نَعَمْ فَضَرَبَ بِيَدِهِ عَلَى صَدْرِهِ ثُمَّ قَالَ يَا وَابِصَةُ الْبِرُّ مَا اطْمَأَنَّتْ بِهِ النَّفْسُ وَ الْبِرُّ مَا اطْمَأَنَّ بِهِ الصَّدْرُ وَ الْإِثْمُ مَا تَرَدَّدَ فِي الصَّدْرِ وَ جَالَ فِي الْقَلْبِ وَ إِنْ أَفْتَاكَ النَّاسُ وَ أَفْتَوْكَ وَ مِنْ ذَلِكَ أَنَّهُ أَتَاهُ وَفْدُ عَبْدِ الْقَيْسِ فَدَخَلُوا عَلَيْهِ فَلَمَّا أَدْرَكُوا حَاجَتَهُمْ عِنْدَهُ قَالَ ائْتُونِي بِتَمْرِ أَهْلِكُمْ مِمَّا مَعَكُمْ فَأَتَاهُ كُلُّ رَجُلٍ مِنْهُمْ بِنَوْعٍ مِنْهُ فَقَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله هَذَا يُسَمَّى كَذَا وَ هَذَا يُسَمَّى كَذَا فَقَالُوا أَنْتَ أَعْلَمُ بِتَمْرِ أَرْضِنَا فَوَصَفَ لَهُمْ أَرْضَهُمْ فَقَالُوا أَ دَخَلْتَهَا قَالَ لَا وَ لَكِنْ فُسِحَ لِي فَنَظَرْتُ إِلَيْهَا فَقَامَ رَجُلٌ مِنْهُمْ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ هَذَا خَالِي وَ بِهِ خَبَلٌ (۱) فَأَخَذَ بِرِدَائِهِ ثُمَّ قَالَ اخْرُجْ عَدُوَّ اللَّهِ ثَلَاثاً ثُمَّ أَرْسَلَهُ فَبَرَأَ وَ أَتَوْهُ بِشَاةٍ هَرِمَةٍ فَأَخَذَ أَحَدَ أُذُنَيْهَا بَيْنَ أَصَابِعِهِ فَصَارَ لَهَا مِيسَماً ثُمَّ قَالَ خُذُوهَا فَإِنَّ هَذِهِ السِّمَةَ فِي آذَانِ مَا تَلِدُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ فَهِيَ تَوَالَدُ وَ تِلْكَ فِي آذَانِهَا مَعْرُوفَةً غَيْرَ مَجْهُولَةٍ وَ مِنْ ذَلِكَ أَنَّهُ كَانَ فِي سَفَرٍ فَمَرَّ عَلَى بَعِيرٍ قَدْ أَعْيَا (۲) وَ قَامَ مُبَرِّكاً (۳) عَلَى أَصْحَابِهِ فَدَعَا بِمَاءٍ فَتَمَضْمَضَ مِنْهُ فِي إِنَاءٍ وَ تَوَضَّأَ وَ قَالَ افْتَحْ فَاهُ فَصَبَّ فِي فِيهِ فَمَرَّ ذَلِكَ الْمَاءُ عَلَى رَأْسِهِ وَ حَارِكِهِ ثُمَّ قَالَ اللَّهُمَّ احْمِلْ خَلَّاداً وَ عَامِراً وَ رَفِيقَهُمَا (۴) وَ هُمَا صَاحِبَا الْجَمَلِ

۱- الخبل: الجنون.

۲- أی قد تعب و کل.

۳- فی المصدر: و قام منزلا علی أصحابه.

۴- فی المصدر: و رفیقیهما.

فَرَكِبُوهُ وَ إِنَّهُ لَيَهْتَزُّ بِهِمْ أَمَامَ الْخَيْلِ وَ مِنْ ذَلِكَ أَنَّ نَاقَةً لِبَعْضِ أَصْحَابِهِ ضَلَّتْ فِي سَفَرٍ كَانَتْ فِيهِ فَقَالَ صَاحِبُهَا لَوْ كَانَ نَبِيّاً يَعْلَمُ أَمْرَ النَّاقَهِ (۱) فَبَلَغَ ذَاكَ النَّبِيَّ صلى الله عليه و آله فَقَالَ الْغَيْبُ لَا يَعْلَمُهُ إِلَّا اللَّهُ انْطَلِقْ يَا فُلَانُ فَإِنَّ نَاقَتَكَ بِمَوْضِعِ كَذَا وَ كَذَا قَدْ تَعَلَّقَ زِمَامُهَا بِشَجَرَهٍ فَوَجَدَهَا كَمَا قَالَ وَ مِنْ ذَلِكَ أَنَّهُ مَرَّ عَلَى بَعِيرٍ سَاقِطٍ فَتَبَصْبَصَ لَهُ فَقَالَ إِنَّهُ لَيَشْكُو شَرَّ وِلَايَهِ أَهْلِهِ لَهُ وَ سَأَلَهُ أَنْ يُخْرَجَ عَنْهُمْ فَسَأَلَ عَنْ صَاحِبِهِ فَأَتَاهُ فَقَالَ بِعْهُ وَ أَخْرِجْهُ عَنْكَ فَأَنَاخَ الْبَعِيرُ يَرْغُو ثُمَّ نَهَضَ وَ تَبِعَ النَّبِيَّ صلى الله عليه و آله فَقَالَ يَسْأَلُنِي أَنْ أَتَوَلَّى أَمْرَهُ فَبَاعَهُ مِنْ عَلِيٍّ عليه السلام فَلَمْ يَزَلْ عِنْدَهُ إِلَى أَيَّامِ صِفِّينَ وَ مِنْ ذَلِكَ أَنَّهُ كَانَ فِي مَسْجِدِهِ إِذْ أَقْبَلَ جَمَلٌ نَادٌّ (۲) حَتَّى وَضَعَ رَأْسَهُ فِي حِجْرِهِ ثُمَّ خَرْخَرَ (۳) فَقَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله يَزْعُمُ هَذَا أَنَّ صَاحِبَهُ يُرِيدُ أَنْ يَنْحَرَهُ فِي وَلِيمَهٍ عَلَى ابْنِهِ فَجَاءَ يَسْتَغِيثُ فَقَالَ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ هَذَا لِفُلَانٍ وَ قَدْ أَرَادَ بِهِ ذَلِكَ فَأَرْسَلَ إِلَيْهِ وَ سَأَلَهُ أَنْ لَا يَنْحَرَهُ فَفَعَلَ وَ مِنْ ذَلِكَ أَنَّهُ دَعَا عَلَى مُضَرَ فَقَالَ اللَّهُمَّ اشْدُدْ وَطْأَتَكَ عَلَى مُضَرَ وَ اجْعَلْهَا عَلَيْهِمْ كَسِنِي يُوسُفَ فَأَصَابَهُمْ سِنُونَ فَأَتَاهُ رَجُلٌ فَقَالَ فَوَ اللَّهِ مَا أَتَيْتُكَ حَتَّى لَا يَخْطِرَ لَنَا فَحْلٌ وَ لَا يَتَرَدَّدَ مِنَّا رَائِحٌ (۴) فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله اللَّهُمَّ دَعَوْتُكَ فَأَجَبْتَنِي وَ سَأَلْتُكَ فَأَعْطَيْتَنِي اللَّهُمَّ فَاسْقِنَا غَيْثاً مُغِيثاً مَرِيئاً سَرِيعاً (۵) طَبَقاً سِجَالًا عَاجِلًا غَيْرَ رَائِثٍ (۶) نَافِعاً غَيْرَ ضَارٍّ فَمَا قَامَ حَتَّى مَلَأَ كُلَّ شَيْ ءٍ وَ دَامَ عَلَيْهِمْ جُمْعَهً فَأَتَوْهُ فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ انْقَطَعَتْ سُبُلُنَا وَ أَسْوَاقُنَا فَقَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله حَوَالَيْنَا وَ لَا عَلَيْنَا فَانْجَابَتِ السَّحَابَهُ عَنِ الْمَدِينَهِ وَ صَارَ فِيمَا حَوْلَهَا وَ أُمْطِرُوا أَشْهُراً (۷)

۱- ابن الناقه خ ل، و فی المصدر: لعلم این الناقه.

۲- ند البعیر: نفر و ذهب شاردا.

۳- أی صوت.

۴- فی نسخه من المصدر: و لا یزداد منا رابح.

۵- مریعا خ ل.

۶- فی المصدر: غیر زائب.

۷- فی المصدر: و أمطروا شهرا.

وَ مِنْ ذَلِكَ أَنَّهُ تَوَجَّهَ إِلَى الشَّامِ قَبْلَ مَبْعَثِهِ مَعَ نَفَرٍ مِنْ قُرَيْشٍ فَلَمَّا كَانَ بِحِيَالِ بَحِيرٍ (۱) الرَّاهِبِ نَزَلُوا بِفِنَاءِ دَيْرِهِ وَ كَانَ عَالِماً بِالْكُتُبِ وَ قَدْ كَانَ قَرَأَ فِي التَّوْرَاةِ مُرُورَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ بِهِ وَ عَرَفَ أَوَانَ ذَلِكَ فَأَمَرَ فَدُعِيَ إِلَى طَعَامِهِ فَأَقْبَلَ يَطْلُبُ الصِّفَةَ فِي الْقَوْمِ فَلَمْ يَجِدْهَا فَقَالَ هَلْ بَقِيَ فِي رِحَالِكُمْ أَحَدٌ فَقَالُوا غُلَامٌ يَتِيمٌ فَقَامَ بَحِيرٌ الرَّاهِبُ فَأَطْلَعَ فَإِذَا هُوَ بِرَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله نَائِمٌ وَ قَدْ أَظَلَّتْهُ سَحَابَةٌ فَقَالَ لِلْقَوْمِ ادْعُوا هَذَا الْيَتِيمَ فَفَعَلُوا وَ بَحِيرٌ مُشْرِفٌ عَلَيْهِ وَ هُوَ يَسِيرُ وَ السَّحَابَةُ قَدْ أَظَلَّتْهُ فَأَخْبَرَ الْقَوْمَ بِشَأْنِهِ وَ أَنَّهُ سَيُبْعَثُ فِيهِمْ رَسُولًا وَ مَا يَكُونُ مِنْ حَالِهِ وَ أَمْرِهِ فَكَانَ الْقَوْمُ بَعْدَ ذَلِكَ يَهَابُونَهُ وَ يُجِلُّونَهُ فَلَمَّا قَدِمُوا أَخْبَرُوا قُرَيْشاً بِذَلِكَ (۲) وَ كَانَ مَعَهُمْ عَبْدُ خَدِيجَةَ بِنْتِ خُوَيْلِدٍ فَرَغِبَتْ فِي تَزْوِيجِهِ وَ هِيَ سَيِّدَةُ نِسَاءِ قُرَيْشٍ وَ قَدْ خَطَبَهَا كُلُّ صِنْدِيدٍ وَ رَئِيسٍ قَدْ أَبَتْهُمْ فَزَوَّجَتْهُ نَفْسَهَا بِالَّذِي بَلَغَهَا مِنْ خَبَرِ بَحِيرٍ (۳) وَ مِنْ ذَلِكَ أَنَّهُ كَانَ بِمَكَّةَ قَبْلَ الْهِجْرَةِ أَيَّامَ أَلَبَّتْ عَلَيْهِ قَوْمُهُ وَ عَشَائِرُهُ فَأَمَرَ عَلِيّاً أَنْ يَأْمُرَ خَدِيجَةَ أَنْ تَتَّخِذَ لَهُ طَعَاماً فَفَعَلَتْ ثُمَّ أَمَرَهُ أَنْ يَدْعُوَ لَهُ أَقْرِبَاءَهُ مِنْ بَنِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ فَدَعَا أَرْبَعِينَ رَجُلًا فَقَالَ أَحْضِرْ لَهُمْ طَعَاماً يَا عَلِيُّ فَأَتَاهُ بِثَرِيدَةٍ وَ طَعَامٍ يَأْكُلُهُ الثَّلَاثَةُ وَ الْأَرْبَعَةُ فَقَدَّمَهُ إِلَيْهِمْ وَ قَالَ كُلُوا وَ سَمُّوا فَسَمَّى (۴) وَ لَمْ يُسَمِّ الْقَوْمُ فَأَكَلُوا وَ صَدَرُوا شَبْعَى (۵) فَقَالَ أَبُو جَهْلٍ جَادَ مَا سَحَرَكُمْ مُحَمَّدٌ يُطْعِمُ مِنْ طَعَامِ ثَلَاثَةٍ رِجَالٍ أَرْبَعِينَ رَجُلًا هَذَا وَ اللَّهِ السَّحْرُ (۶) الَّذِي لَا بَعْدَهُ فَقَالَ عَلِيٌّ عليه السلام ثُمَّ أَمَرَنِي بَعْدَ أَيَّامٍ فَاتَّخَذْتُ لَهُ مِثْلَهُ وَ دَعَوْتُهُمْ بِأَعْيَانِهِمْ فَطَعِمُوا وَ صَدَرُوا (۷)

۱- فی نسخه من المصدر: بحيراء، و كذا فيما يأتى بعد.

۲- تقدم خبره مع بحيرا فی الباب الرابع راجع ج ۱۵: ۴۰۸.

۳- تقدم تزوجه بخديجه فی الباب الرابع راجع ج ۱۶: ۱- ۸۱.

۴- فی نسخه من المصدر: فسميا. أقول: أی النبیّ صلّى اللّه عليه و آله و علیّ عليه السلام.

۵- و شبعوا خ ل و هو الموجود فی المصدر.

۶- هو السحر خ ل.

۷- أی رجعوا إلى منازلهم.

وَ مِنْ ذَلِکَ أَنَّ عَلِیَّ بْنَ أَبِی طَالِبٍ علیهما السلام قَالَ دَخَلْتُ السُّوقَ فَابْتَعْتُ لَحْماً بِدِرْهَم وَ ذُرَةً بِدِرْهَم وَ أَتَیْتُ (۱) فَاطِمَهَ علیها السلام حَتَّی إِذَا فَرَغَتْ مِنَ الْخَبْزِ وَ الطَّبْخِ قَالَتْ لَوْ دَعَوْتَ أَبِی فَأَتَیْتُهُ وَ هُوَ مُضْطَجِعٌ وَ هُوَ یَقُولُ أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الْجُوعِ ضَجِیعاً فَقُلْتُ لَهُ یَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ عِنْدَنَا طَعَاماً فَقَامَ وَ اتَّکَأَ عَلَیَّ وَ مَضَیْنَا نَحْوَ فَاطِمَهَ علیها السلام فَلَمَّا دَخَلْنَا قَالَ هَلُمَّ طَعَامَکِ یَا فَاطِمَهُ فَقَدَّمَتْ إِلَیْهِ الْبُرْمَهَ وَ الْقُرْصَ فَغَطَّی الْقُرْصَ وَ قَالَ اللَّهُمَّ بَارِکْ لَنَا فِی طَعَامِنَا ثُمَّ قَالَ اغْرُفِی لِعَائِشَهَ فَغَرَفَتْ ثُمَّ قَالَ اغْرُفِی لِأُمِّ سَلَمَهَ (۲) فَمَا زَالَتْ تَغْرُفُ حَتَّی وَجَّهَتْ إِلَی نِسَائِهِ التِّسْعِ قُرْصَهً قُرْصَهً وَ مَرَقاً ثُمَّ قَالَ اغْرُفِی لِابْنَیْکِ وَ بَعْلِکِ ثُمَّ قَالَ اغْرُفِی وَ کُلِی وَ أَهْدِی لِجَارَاتِکِ فَفَعَلَتْ وَ بَقِیَ عِنْدَهُمْ أَیَّاماً یَأْکُلُونَ وَ مِنْ ذَلِکَ أَنَّ امْرَأَهَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُسْلِمٍ أَتَتْهُ بِشَاهٍ مَسْمُومَهٍ وَ مَعَ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله بِشْرُ بْنُ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ فَتَنَاوَلَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله الذِّرَاعَ وَ تَنَاوَلَ بِشْرٌ الْکُرَاعَ فَأَمَّا النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله فَلَاکَهَا وَ لَفَظَهَا وَ قَالَ إِنَّهَا لَتُخْبِرُنِی أَنَّهَا مَسْمُومَهٌ وَ أَمَّا بِشْرٌ فَلَاکَ الْمُضْغَهَ وَ ابْتَلَعَهَا فَمَاتَ فَأَرْسَلَ إِلَیْهَا فَأَقَرَّتْ فَقَالَ مَا حَمَلَکِ عَلَی مَا فَعَلْتِ قَالَتْ قَتَلْتَ زَوْجِی وَ أَشْرَافَ قَوْمِی فَقُلْتُ إِنْ کَانَ مَلِکاً قَتَلْتُهُ وَ إِنْ کَانَ نَبِیّاً فَسَیُطْلِعُهُ اللَّهُ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی عَلَی ذَلِکَ وَ مِنْ ذَلِکَ أَنَّ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِیَّ قَالَ رَأَیْتُ النَّاسَ یَوْمَ الْخَنْدَقِ یَحْفِرُونَ وَ هُمْ خِمَاصٌ (۳) وَ رَأَیْتُ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله یَحْفِرُ وَ بَطْنُهُ خَمِیصٌ فَأَتَیْتُ أَهْلِی فَأَخْبَرْتُهَا فَقَالَتْ مَا عِنْدَنَا إِلَّا هَذِهِ الشَّاهُ وَ مُحْرَزٌ مِنْ ذُرَهٍ قَالَ فَاخْبِزِی وَ ذَبَحَ الشَّاهَ وَ طَبَخُوا شِقَّهَا وَ شَوَوْا الْبَاقِیَ حَتَّی إِذَا أَدْرَکَ أَتَی النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله فَقَالَ یَا رَسُولَ اللَّهِ اتَّخَذْتُ طَعَاماً فَأْتِنِی أَنْتَ وَ مَنْ أَحْبَبْتَ فَشَبَّکَ أَصَابِعَهُ فِی یَدِهِ ثُمَّ نَادَی أَلَا إِنَّ جَابِراً یَدْعُوکُمْ إِلَی طَعَامِهِ فَأَتَی أَهْلَهُ مَذْعُوراً خَجِلًا فَقَالَ لَهَا هِیَ الْفَضِیحَهُ قَدْ جَفَلَ (۴) بها (بِهِمْ) أَجْمَعِینَ فَقَالَتْ أَنْتَ دَعَوْتَهُمْ أَمْ هُوَ قَالَ هُوَ قَالَتْ فَهُوَ أَعْلَمُ بِهِمْ فَلَمَّا رَآنَا أَمَرَ بِالْأَنْطَاعِ (۵) فَبُسِطَتْ عَلَی الشَّوَارِعِ وَ أَمَرَهُ

۱- فی المصدر: و أتیت به.

۲- فغرفت خ ل. و هو الموجود فی المصدر أیضا.

۳- أی و هم جیاع.

۴- حفل خ ل و کذا فی المصدر، و فی نسخه منه: فدخل.

۵- الانطاع جمع النطع: بساط من الجلد یفرش تحت المحکوم علیه بالعذاب أو بقطع الرأس.

أَنْ يَجْمَعَ (١) التَّوَارِیَ یَعْنِی قِصَاعاً کَانَتْ مِنْ خَشَبٍ وَ الْجِفَانَ ثُمَّ قَالَ مَا عِنْدَکُمْ مِنَ الطَّعَامِ فَأَعْلَمْتُهُ فَقَالَ غَطُّوا السِّدَانَهَ (٢) وَ الْبُرْمَهَ وَ التَّنُّورَ وَ اغْرُفُوا وَ أَخْرِجُوا الْخُبْزَ وَ اللَّحْمَ وَ غَطُّوا فَمَا زَالُوا یَغْرُفُونَ وَ یَنْقُلُونَ وَ لَا یَرَوْنَهُ یَنْقُصُ شَیْئاً حَتَّی شَبِعَ الْقَوْمُ وَ هُمْ ثَلَاثَهُ آلَافٍ ثُمَّ أَکَلَ جَابِرٌ وَ أَهْلُهُ وَ أَهْدُوا وَ بَقِیَ عِنْدَهُمْ أَیَّاماً وَ مِنْ ذَلِکَ أَنَّ سَعْدَ بْنَ عِبَادَهَ الْأَنْصَارِیَّ أَتَاهُ عَشِیَّهً وَ هُوَ صَائِمٌ فَدَعَاهُ إِلَی طَعَامِهِ وَ دَعَا مَعَهُ عَلِیَّ بْنَ أَبِی طَالِبٍ علیهما السلام فَلَمَّا أَکَلُوا قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله نَبِیٌّ وَ وَصِیٌّ أَیَا سَعْدُ (٣) أَکَلَ طَعَامَکَ الْأَبْرَارُ وَ أَفْطَرَ عِنْدَکَ الصَّائِمُونَ وَ صَلَّتْ عَلَیْکُمُ الْمَلَائِکَهُ فَحَمَلَهُ سَعْدٌ عَلَی حِمَارٍ قَطُوفٍ وَ أَلْقَی عَلَیْهِ قَطِیفَهً فَرَجَعَ الْحِمَارُ وَ إِنَّهُ لَهِمْلَاجٌ مَا یُسَایَرُ وَ مِنْ ذَلِکَ أَنَّهُ أَقْبَلَ مِنَ الْحُدَیْبِیَهِ وَ فِی الطَّرِیقِ مَاءٌ یَخْرُجُ مِنْ وَشَلٍ بِقَدْرِ مَا یُرْوِی الرَّاکِبَ وَ الرَّاکِبَیْنِ فَقَالَ مَنْ سَبَقَنَا إِلَی الْمَاءِ فَلَا یَسْتَقِیَنَّ مِنْهُ فَلَمَّا انْتَهَی إِلَیْهِ دَعَا بِقَدَحٍ فَتَمَضْمَضَ فِیهِ ثُمَّ صَبَّهُ فِی الْمَاءِ فَفَاضَ الْمَاءُ فَشَرِبُوا وَ مَلَئُوا أَدَاوَاهُمْ وَ مَیَاضِیَهُمْ وَ تَوَضَّئُوا فَقَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله لَئِنْ بَقِیتُمْ وَ بَقِیَ (۴) مِنْکُمْ لیسقین (۵) (لَیَسْمَعَنَ) بِهَذَا الْوَادِی یَسْقِی مَا بَیْنَ یَدَیْهِ مِنْ کَثْرَهِ مَائِهِ فَوَجَدُوا ذَلِکَ کَمَا قَالَ وَ مِنْ ذَلِکَ إِخْبَارُهُ عَنِ الْغُیُوبِ وَ مَا کَانَ وَ مَا یَکُونُ فَوَجَدُوا ذَلِکَ مُوَافِقاً لِمَا یَقُولُ وَ مِنْ ذَلِکَ أَنَّهُ أَخْبَرَ صَبِیحَهَ اللَّیْلَهِ الَّتِی أُسْرِیَ بِهِ بِمَا رَأَی فِی سَفَرِهِ فَأَنْکَرَ ذَلِکَ بَعْضٌ وَ صَدَّقَهُ بَعْضٌ فَأَخْبَرَهُمْ بِمَا رَأَی مِنَ الْمَارَّهِ وَ الْمُمْتَارَهِ وَ هَیْئَتِهِمْ وَ مَنَازِلِهِمْ وَ مَا مَعَهُمْ مِنَ الْأَمْتِعَهِ وَ أَنَّهُ رَأَی عِیراً أَمَامَهَا بَعِیرٌ أَوْرَقُ وَ أَنَّهُ یَطْلُعُ یَوْمَ کَذَا مِنَ الْعَقَبَهِ مَعَ طُلُوعِ الشَّمْسِ فَعَدَوْا یَطْلُبُونَ تَکْذِیبَهُ لِلْوَقْتِ الَّذِی وَقَّتَهُ لَهُمْ فَلَمَّا کَانُوا هُنَاکَ طَلَعَتِ الشَّمْسُ فَقَالَ بَعْضُهُمْ کَذَبَ السَّاحِرُ وَ بَصُرَ آخَرُونَ بِالْعِیرِ قَدْ أَقْبَلَتْ یَقْدُمُهَا الْأَوْرَقُ فَقَالُوا صَدَقَ هَذِهِ نَعَمٌ قَدْ أَقْبَلَتْ

۱- أمرنا أن نجمع خ ل.

۲- السدانه: ستر الباب و المراد غطوا الباب بالستر و كذلك غطوا البرمه و التنّور لئلا يرون الناس ما فيها.

۳- يا سعد خ ل. و هو الموجود فی المصدر.

۴- أو بقی.

۵- ليسمعن.

وَ مِنْ ذَلِكَ أَنَّهُ أَقْبَلَ مِنْ تَبُوكَ فَجَهَدُوا عَطَشاً وَ بَادَرَ النَّاسُ إِلَيْهِ يَقُولُونَ الْمَاءَ الْمَاءَ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ لِأَبِي هُرَيْرَةَ هَلْ مَعَكَ مِنَ الْمَاءِ شَيْ ءٌ قَالَ كَقَدْرِ قَدَحٍ فِي مِيضَاتِي قَالَ هَلُمَّ مِيضَاتَكَ فَصَبَّ مَا فِيهِ فِي قَدَحٍ وَ دَعَا وَ أَوْعَاهُ (۱) وَ قَالَ نَادِ مَنْ أَرَادَ الْمَاءَ فَأَقْبَلُوا يَقُولُونَ الْمَاءَ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَمَا زَالَ يَسْكُبُ وَ أَبُو هُرَيْرَةَ يَسْقِي حَتَّى رَوِيَ الْقَوْمُ أَجْمَعُونَ وَ مَلَئُوا مَا مَعَهُمْ ثُمَّ قَالَ لِأَبِي هُرَيْرَةَ اشْرَبْ فَقَالَ بَلْ آخِرُكُمْ شُرْباً فَشَرِبَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ شَرِبَ وَ مِنْ ذَلِكَ أَنَّ أُخْتَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ رَوَاحَةَ الْأَنْصَارِيِّ مَرَّتْ بِهِ أَيَّامَ حَفْرِهِمُ الْخَنْدَقَ فَقَالَ لَهَا أَيْنَ تُرِيدِينَ (۲) قَالَتْ إِلَى عَبْدِ اللَّهِ بِهَذِهِ التَّمَرَاتِ فَقَالَ هَاتِيهِنَّ فَنَثَرَتْ فِي كَفِّهِ ثُمَّ دَعَا بِالْأَنْطَاعِ وَ فَرَّقَهَا عَلَيْهَا وَ غَطَّاهَا بِالْأُزُرِ وَ قَامَ وَ صَلَّى فَفَاضَ التَّمْرُ عَلَى الْأَنْطَاعِ ثُمَّ نَادَى هَلُمُّوا وَ كُلُوا فَأَكَلُوا وَ شَبِعُوا وَ حَمَلُوا مَعَهُمْ وَ دَفَعَ مَا بَقِيَ إِلَيْهَا وَ مِنْ ذَلِكَ أَنَّهُ كَانَ فِي سَفَرٍ فَأَجْهَدُوا جُوعاً فَقَالَ مَنْ كَانَ مَعَهُ زَادٌ فَلْيَأْتِنَا بِهِ فَأَتَاهُ نَفَرٌ مِنْهُمْ بِمِقْدَارِ صَاعٍ فَدَعَا بِالْأُزُرِ وَ الْأَنْطَاعِ ثُمَّ صَبَّ (۳) التَّمْرَ عَلَيْهَا (۴) وَ دَعَا رَبَّهُ فَأَكْثَرَ اللَّهُ ذَلِكَ التَّمْرَ حَتَّى كَانَ أَزْوَادَهُمْ إِلَى الْمَدِينَهِ وَ مِنْ ذَلِكَ أَنَّهُ أَقْبَلَ مِنْ بَعْضِ أَسْفَارِهِ فَأَتَاهُ قَوْمٌ فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ لَنَا بِئْراً إِذَا كَانَ الْقَيْظُ (۵) اجْتَمَعْنَا عَلَيْهَا وَ إِذَا كَانَ الشِّتَاءُ تَفَرَّقْنَا عَلَى مِيَاهٍ حَوْلَنَا وَ قَدْ صَارَ مَنْ حَوْلَنَا عَدُوّاً لَنَا فَادْعُ اللَّهَ فِي بِئْرِنَا فَتَفَلَ صلى الله عليه و آله فِي بِئْرِهِمْ فَفَاضَتِ الْمِيَاهُ الْمَغِيبَهُ وَ كَانُوا لَا يَقْدِرُونَ أَنْ يَنْظُرُوا إِلَى قَعْرِهَا بَعْدُ مِنْ كَثْرَةِ مَائِهَا فَبَلَغَ ذَلِكَ مُسَيْلَمَهَ الْكَذَّابَ فَحَاوَلَ مِثْلَهُ مِنْ قَلِيبٍ قَلِيلٍ مَاؤُهُ فَتَفَلَ الْأَنْكَدُ فِي الْقَلِيبِ فَغَارَ مَاؤُهُ وَ صَارَ كَالْجُبُوبِ وَ مِنْ ذَلِكَ أَنَّ سُرَاقَهَ بْنَ جُعْشُمٍ حِينَ وَجَّهَهُ قُرَيْشٌ فِي طَلَبِهِ نَاوَلَهُ نَبْلًا مِنْ كِنَانَتِهِ وَ قَالَ لَهُ سَتَمُرُّ بِرُعَاتِي فَإِذَا وَصَلْتَ إِلَيْهِمْ فَهَذَا عَلَامَتِي اطْعَمْ عِنْدَهُمْ وَ اشْرَبْ فَلَمَّا انْتَهَى

۱- و وعاه خ ل و أعاده خ ل صح، و المصدر مثل الأخير. و معنى دعا و اوعاه: دعا بالبركه و الوفور ثمّ ستر القدح لئلا يرونه.

۲- إلى أين تريدين خ ل. و هو الموجود في المصدر.

۳- صغف خ ل.

۴- عليهما خ ل.

۵- القيض خ ل.

إِلَيْهِمْ أَتَوْهُ بِعَنْزٍ حَائِلٍ (۱) فَمَسَحَ صلى الله عليه و آله ضَرْعَهَا فَصَارَتْ حَامِلًا وَ دَرَّتْ حَتَّى مَلَئُوا الْإِنَاءَ وَ ارْتَوَوْا وَ مِنْ ذَلِكَ أَنَّهُ نَزَلَ بِأُمِّ شَرِيكٍ فَأَتَتْهُ بِعُكَّةٍ فِيهَا سَمْنٌ يَسِيرٌ فَأَكَلَ هُوَ وَ أَصْحَابُهُ ثُمَّ دَعَا لَهَا بِالْبَرَكَهِ فَلَمْ تَزَلِ الْعُكَّهُ تَصُبُّ سَمْناً أَيَّامَ حَيَاتِهَا وَ مِنْ ذَلِكَ أَنَّ أُمَّ جَمِيلٍ امْرَأَهَ أَبِي لَهَبٍ أَتَتْهُ حِينَ نَزَلَتْ سُورَهُ تَبَّتْ وَ مَعَ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي قُحَافَهَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ هَذِهِ أُمُّ جَمِيلٍ مُحْفَظَهً أَيْ مُغْضَبَهً تُرِيدُكَ وَ مَعَهَا حَجَرٌ تُرِيدُ أَنْ تَرْمِيَكَ بِهِ فَقَالَ إِنَّهَا لَا تَرَانِي فَقَالَتْ لِأَبِي بَكْرٍ أَيْنَ صَاحِبُكَ قَالَ حَيْثُ شَاءَ اللَّهُ قَالَتْ لَقَدْ جِئْتُهُ وَ لَوْ أَرَاهُ لَرَمَيْتُهُ فَإِنَّهُ هَجَانِي وَ اللَّاتِ وَ الْعُزَّى إِنِّي لَشَاعِرَهٌ فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ يَا رَسُولَ اللَّهِ لَمْ تَرَكَ قَالَ لَا ضَرَبَ اللَّهُ بَيْنِي وَ بَيْنَهَا حِجَاباً وَ مِنْ ذَلِكَ كِتَابُهُ الْمُهَيْمِنُ الْبَاهِرُ لِعُقُولِ النَّاظِرِينَ مَعَ مَا أُعْطِيَ مِنَ الْخِلَالِ (۲) الَّتِي إِنْ ذَكَرْنَاهَا لَطَالَتْ فَقَالَتِ الْيَهُودُ وَ كَيْفَ لَنَا بِأَنْ (۳) نَعْلَمَ أَنَّ هَذَا كَمَا وَصَفْتَ فَقَالَ لَهُمْ مُوسَى عليه السلام وَ كَيْفَ لَنَا بِأَنْ (۴) نَعْلَمَ أَنَّ مَا تَذْكُرُونَ مِنْ آيَاتِ مُوسَى صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ عَلَى مَا تَصِفُونَ قَالُوا عَلِمْنَا ذَلِكَ بِنَقْلِ الْبَرَرَهِ الصَّادِقِينَ قَالَ لَهُمْ فَاعْلَمُوا صِدْقَ مَا أَتَيْنَاكُمْ (۵) بِهِ بِخَبَرِ طِفْلٍ (۶) لَقَّنَهُ اللَّهُ مِنْ غَيْرِ تَلْقِينٍ وَ لَا مَعْرِفَهٍ عَنِ النَّاقِلِينَ فَقَالُوا نَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللَّهِ وَ أَنَّكُمُ الْأَئِمَّهُ وَ الْقَادَهُ وَ الْحُجَجُ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ عَلَى خَلْقِهِ فَوَثَبَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام فَقَبَّلَ بَيْنَ عَيْنَيَّ ثُمَّ قَالَ أَنْتَ الْقَائِمُ مِنْ بَعْدِي فَلِهَذَا قَالَتِ الْوَاقِفَهُ إِنَّهُ حَيٌّ وَ إِنَّهُ الْقَائِمُ ثُمَّ كَسَاهُمْ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام وَ وَهَبَ لَهُمْ وَ انْصَرَفُوا مُسْلِمِينَ (۷).

۱- من حال الأنثى: لم تحمل.

۲- الخلال: الخصال.

۳- أن نعلم خ ل، و هو الموجود فی المصدر.

۴- أن نعلم خ ل، و هو الموجود فی المصدر.

۵- أنبأتكم خ ل. و هو الموجود فی المصدر.

۶- أراد علیه السلام نفسه.

۷- قرب الإسناد: ۱۳۲- ۱۴۰.

**[ترجمه]قرب الإسناد: امام رضا علیه السلام از پدر ارجمندش امام کاظم علیه السلام نقل کرده که ایشان فرمود: وقتی کودکی پنج وجبی بودم روزی نزد پدرم امام صادق علیه السلام نشسته بودم که ناگاه گروهی از یهودیان بر ایشان وارد شدند و عرض کردند: آیا تو پسر محمد پیامبر این امت هستی و بر اهل زمین حجتی؟ فرمود: بله. عرض کردند: ما از تورات درمی... یابیم که خداوند تبارک و تعالی به ابراهیم و فرزندانش کتاب و حُکم و نبوت داد و مُلک و امامت را از برای آنان نهاد، همچنین درمی‌یابیم که نبوت و خلافت و وصیت از فرزندان پیامبران درنمی‌گذرد، پس چرا از شما درگذشته و به کسانی جز شما رسیده و ما شما را مردانی ناتوان و مغلوب می‌بینیم که نمی‌توانید پیمان پیامبرتان را پاس دارید؟ در آن دم اشک از چشمان امام صادق علیه السلام جاری شد و فرمود: بله، پیامبران همواره ستمدیده و مغلوب بوده‌اند و به ناحق کشته می‌شده‌اند و این ظلم بوده که غالب بوده و تنها اندکی از بندگان خدا شاکر بوده‌اند. عرض کردند: پیامبران و فرزندانشان بدون هیچ آموزشی عالم بوده‌اند و با تلقین وحی صاحب علم بوده‌اند و این ویژگی برای امامان و خلفا و اوصیاء ایشان نیز بایسته است، آیا این به شما نیز داده شده؟ امام صادق علیه السلام فرمود:

ص: ۲۲۵

ای موسی! بیا نزدیک. من جلو رفتم و حضرت دست بر سینه‌ام کشید و فرمود: خداوندا به حق محمد و آل محمد او را با یاری خود تأیید فرما. سپس فرمود: هر چه می‌خواهید از او بپرسید. عرض کردند: چگونه از کودکی بپرسیم که نمی‌داند؟ من گفتم: به قصد آگاه شدن از من بپرسید و نه به قصد لجاجت. گفتند: ما را از آن نُه نشانه‌ای آگاه ساز که موسی بن عمران علیه السلام آورد. گفتم:

عصا و دستی که سپید از گریبان درآورد و ملخ و شپش و قورباغه و خون و بلند کردن طور و منّ و سلوی که یکی حساب می‌شود و شکافتن دریا. گفتند: راست گفتی! اما از آن نشانه‌ها که شک را از دل‌های مردمان می‌زداید به پیامبر شما چه داده شده؟ گفتم: نشانه‌های بسیار، اگر خدا بخواهد برایتان می‌شمارم، گوش دهید و به خاطر بسپارید و فهم کنید. نخست این‌که همچنان‌که می‌دانید پیش از مبعث پیامبر صلّی الله علیه و آله جنیان استراق سمع می‌کردند، اما به هنگام رسالت حضرت با پرتاب سنگ و فروریختن ستارگان رانده شدند و کهانت و سحر از کار افتاد، دیگر این‌که گرگ به سخن درآمد و از نبوت حضرت خبر داد، دوست و دشمن همه بر راستگویی و امانتداری ایشان همرأی بودند، چه در روزگار کودکی و چه در نوجوانی و چه در جوانی و چه در پیری نادان نبود و هیچ همتا و همانندی نداشت. دیگر این‌که وقتی سیف بن ذی یزن بر حبشه پیروز شد، هیئتی از قریشیان به همراهی عبدالمطلب نزد او رفتند. او درباره محمد صلّی الله علیه و آله از آنان پرسید و در وصف حضرت برایشان سخن گفت و آنان همه اقرار کردند که این وصف در محمد صلّی الله علیه و آله هست. او گفت اکنون نزدیک بعثت اوست و او در یثرب مستقر می‌شود و در همان‌جا درمی‌گذرد.

دیگر این‌که پیش از بعثت پیامبر صلّی الله علیه و آله ابرهه بن یکسوم ارتش فیل را سوی بیت الله الحرام به راه انداخت تا کعبه را ویران کند، عبدالمطلب گفت این خانه پروردگاری دارد که خودش از آن مراقبت می‌کند. سپس همه اهل مکه را جمع کرد و دعا کرد و این پس از شنیدن خبری بود که سیف بن ذی یزن به او داده بود. آن‌گاه خداوند تبارک و تعالی «أَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ» - . فیل / ۳ - {بر سر آنها دسته دسته پرندگانی ابابیل فرستاد.}و آن‌ها را از مکه و اهل مکه دفع کرد.

ص: ۲۲۶

دیگر این‌که وقتی ابو جهل بن هشام مخزومی به سراغ حضرت که پشت دیواری خوابیده بود رفت و با خود سنگی برد تا بر سر ایشان بزند، آن سنگ به دست او چسبید.

دیگر این‌که مردی اعرابی چند شتر به ابوجهل فروخت و چون ابوجهل در پرداخت حق او امروز و فردا کرد او نزد قریشیان رفت و به آن‌ها گفت مرا در کارم با ابو حَکَم یاری کنید، آن‌ها به حضرت محمد صلّی الله علیه و آله اشاره کردند که داشت در کعبه نماز می‌خواند و برای مسخره کردن آن اعرابی به او گفتند: نزد این مرد برو و در کارت با ابوجهل از او کمک بخواه. اعرابی نزد حضرت رفت و به ایشان عرض کرد: ای بنده خدا! مرا در کارم با عمرو بن هشام یاری کن چراکه حق مرا نمی‌دهد. حضرت پذیرفت و با او راهی شد و درِ خانه ابوجهل را زد. او در حالی که رنگ از رخسارش پریده بود بیرون آمد. عرض کرد: چه می‌خواهی؟ فرمود: حق این اعرابی را بده. او نیز پذیرفت و داد. آن‌گاه اعرابی نزد قریشیان آمد و به آنان گفت: خداوند خیرتان دهد! مردی که مرا به نزدش رهنمون شدید با من آمد و حقم را گرفت. وقتی ابوجهل آمد قریشیان به او گفتند: حق اعرابی را دادی؟ گفت: بله. گفتند: ما می‌خواستیم با فرستادن محمد تو را تحریک کنیم و آن اعرابی را دست بیاندازیم. گفت: او در خانه‌ام را زد و وقتی بیرون آمدم گفت حق این اعرابی را بده. دیدم بالای سرش جانور مهیبی چون شتر نر دهانش را باز کرده و می‌گوید حقش را بده! اگر می‌گفتم نمی‌دهم بی شک سرم را می‌بلعید، من هم حقش را دادم. دیگر این‌که قریشیان نضر بن حارث و علقمه بن ابی مُعَیط را به یثرب نزد یهودیان فرستادند و به آن دو گفتند وقتی پیش یهودیان رسیدید درباره محمد از آن‌ها بپرسید. آن دو رفتند و از آن‌ها درباره حضرت محمد صلّی الله علیه و آله پرسیدند و گفتند: او را برای ما توصیف کنید. یهودیان او را وصف کردند و گفتند: از میان شما چه کسانی از او پیروی می‌کنند؟ گفتند: فرومایگان ما. ناگاه یکی از علمای یهود نعره کشید و گفت: این همان پیامبری است که ما وصفش را در تورات می‌بینیم و چنین دیده‌ایم که قومش بیش از همه مردم با او دشمنی می‌کنند.

دیگر این‌که قریشیان سُراقه بن جُعشُم را فرستادند در پی پیامبر صلّی الله علیه و آله سوی مدینه فرستادند. وقتی او نزد حضرت رسید همراه ایشان عرض کرد: این سُراقه است ای پیامبر خدا! حضرت فرمود: خداوندا مرا از شرّ او کفایت کن. ناگاه پاهای اسب او در گل فرو رفت و ندا سر داد: ای محمد! از من درگذر تا با تو عهد ببندم که خیرخواه تو باشم و با دشمنت همدست نشوم.

ص: ۲۲۷

پیامبر صلّی الله علیه و آله فرمود: خداوندا اگر راست می‌گوید اسبش را رهایی بخش. ناگاه اسب او بیرون آمد و او به عهدش وفا کرد و از آن برنگشت. دیگر این‌که عامر بن طُفَیل و اَزیَد بن قَیس سوی پیامبر صلّی الله علیه و آله به راه افتادند و عامر به اَزیَد گفت وقتی نزدش رسیدیم من حواسش را پرت می‌کنم و تو با شمشیر بزنش. وقتی نزد حضرت رسیدند عامر گفت: ای محمد! با من دوست باش . فرمود: نه، تا وقتی‌که بگویی هیچ خدایی جز خدای یگانه نیست و من رسول خدا هستم. عامر داشت به اَزیَد نگاه می‌کرد اما اَزیَد اصلا حواسش نبود. وقتی حال به درازا کشید او برخاست و بیرون رفت و به اَزیَد گفت: بر روی زمین هیچ کس بزدل‌تر از تو نیست و هیچ کس بیش‌تر از تو از قتل غافلگیرانه نمی‌ترسد! به جان خودم از امروز به بعد

هرگز از تو نمی‌ترسم. اَزیَد به او گفت: عجله نکن! وقتی خواستم کاری که گفته بودی را بکنم ناگهان مردانی میان ما قرار گرفتند و دیگر کسی را جز تو ندیدم و ترسیدم تو را بزنم. دیگر این‌که اَزیَد بن قیس و نضر بن حارث همرأی شدند تا از پیامبر صلّی الله علیه و آله درباره غیب سوال کنند. نزد حضرت رفتند. ایشان به اَزیَد رو کرد و فرمود: ای اَزیَد! آیا به یاد داری که فلان روز با عامر بن طُفَیل برای چه کاری آمدی؟ و از قصدی که داشتند او را خبر داد. اَزیَد گفت: به خدا هیچ کس همراه من و عامر نبود و کسی جز فرشتگان آسمان این خبر را به تو نداده‌اند، من شهادت می‌دهم که هیچ خدایی جز خدای یگانه نیست، یکتاست و هیچ شریکی ندارد و تو رسول خدایی.

دیگر این‌که گروهی از یهودیان نزد پیامبر صلّی الله علیه و آله آمدند و به جدم امام علی علیه السلام عرض کردند: بشتاب و برای ما از پسر عمویت اجازه ورود بگیر از او سوالی داریم. حضرت علی علیه السلام داخل شد و حضرت را آگاه ساخت. ایشان فرمود: از من چه می‌خواهند؟ ص: ۲۲۸

من بنده‌ای از بندگان خدا هستم و جز آن‌چه پروردگارم به من آموخته هیچ چیز نمی‌دانم. سپس فرمود: بگو بیایند. آن‌ها وارد شدند. فرمود: آیا سوالی را که برایش آمده‌اید خودتان می‌پرسید یا من برایتان بگویم؟ عرض کردند: برایمان بگو. فرمود: آمده‌اید درباره ذو القرنین بپرسید. عرض کردند: بله. فرمود: او پسری از اهالی روم بود که سپس پادشاه شد و به محل طلوع و غروب خورشید رفت. سپس در آن‌جا سدی بنا کرد. عرض کردند: شهادت می‌دهیم که همین گونه بوده است. دیگر این‌که وابصه بن معبد اسدی سوی پیامبر صلّی الله علیه و آله رهسپار شد و گفت درباره همه کارهای نیک و بد از ایشان خواهم پرسید. وقتی نزد رسول خدا صلّی الله علیه و آله آمد یکی از اصحاب به او گفت: ای وابصه از رسول خدا فاصله بگیر! پیامبر صلّی الله علیه و آله فرمود: رهایش کن! وبه او فرمود: نزدیک بیا ای وابصه! او به حضرت نزدیک شد. به او فرمود: آیا سوالی را که برایش آمده‌ای خودت می‌پرسی یا من برایت بگویم؟ عرض کرد: برایم بگویید. فرمود: آمده‌ای درباره کار نیک و کار بد بپرسی. عرض کرد: بله. حضرت دست بر سینه او زد و فرمود: ای وابصه! کار نیک کاری است که نفس از آن آرامش یابد، کار نیک کاری است که سینه از آن آرامش یابد و کار بد کاری است که در سینه می‌چرخد و در قلب بالا و پایین می‌-شود هرچند مردم حکم انجامش را به تو داده باشند. دیگر این‌که گروهی از بنی عبد قیس نزد پیامبر صلّی الله علیه و آله آمدند و بر ایشان وارد شدند. وقتی از محضر حضرت به درخواست خود رسیدند، ایشان به آن‌ها فرمود: خرمایی را که از کاشت اهل خود به همراه دارید به من بدهید. هر یک از آنان گونه‌ای از خرما به حضرت دادند. ایشان فرمود: این فلان نامیده می‌شود و این فلان. عرض کردند: شما خرمای سرزمین ما را بهتر از ما می‌شناسید؟! آن‌گاه حضرت سرزمینشان را برایشان وصف کرد. عرض کردند: به آن‌جا آمده‌اید؟ فرمود: نه.، اما پیش چشمم گشوده شد و آن‌جا را دیدم. یکی از آنان برخاست و عرض کرد: ای رسول خدا! این مرد دایی من است و جنون دارد. حضرت ردای او را گرفت و سه مرتبه فرمود: بیرون شو ای دشمن خدا! سپس او را راهی کرد و او شفا یافت. سپس گوسفندی پیر را نزد حضرت آوردند، ایشان یکی از گوش‌های آن را میان انگشتان خود گرفت و جای انگشتان پیامبر صلّی الله علیه و آله روی گوش آن گوسفند ماند. سپس فرمود: ببریدش، این نشانه تا به روز قیامت در گوش هر چه بزاید وجود دارد. و این گونه شد که او می‌زاید و این نشانه در گوشهای نسل او آشکار و مشخص است.

دیگر این‌که پیامبر صلّی الله علیه و آله به سفری رفت و در راه به شتری برخورد که خسته شده بود و از راه مانده بود. حضرت

بر صاحبانش فرود آمد و آب درخواست کرد. سپس آب را در دهان خود مزمزه کرد و در ظرف ریخت و با آن وضو گرفت و فرمود: دهانش را باز کن. آن‌گاه آب را در دهانش ریخت و آن آب بر سر و سینه‌اش جاری شد. سپس فرمود: خداوند خلاد و عامر – یعنی صاحبان شتر – و رفیقشان را به راه انداز.

ص: ۲۲۹

آن‌ها سوار شتر شدند و آن شتر در دم آنان را پیشاپیش کاروان به راه انداخت.

دیگر این‌که شتر یکی از اصحاب پیامبر صلّی الله علیه و آله در سفر گم شد. صاحبش گفت اگر او پیامبر باشد از ماجرای شتر باخبر است. وقتی این سخن به گوش پیامبر صلّی الله علیه و آله رسید، ایشان فرمود: غیب را کسی جز خداوند نمی‌داند، ای فلانی! به راه بیافت که شترت در فلان جاست و افسارش به درختی گیر کرده است. او شتر را همان‌گونه که حضرت فرموده بود یافت. دیگر این‌که پیامبر صلّی الله علیه و آله بر شتری افتاده گذر کرد و آن شتر نگاهی غمگین به ایشان انداخت. حضرت فرمود: او دارد از بی مبالاتی صاحبانش در حق او شکوه می‌کند و می‌خواهد از نزد آنان برود. حضرت سراغ صاحبش را گرفت. وقتی آمد به او فرمود: آن را بفروش و از نزد خود بیرون فرست. آن‌گاه شتر زانو زد و نعره‌ای کشید و سپس برخاست و دنبال پیامبر صلّی الله علیه و آله افتاد. حضرت فرمود: از من می‌خواهد کارش را سامان دهم. آن‌گاه حضرت علی علیه السلام آن را خرید و تا به روز صفین نزد ایشان ماند. دیگر این‌که پیامبر صلّی الله علیه و آله در مسجد خود بود که ناگاه شتری رمیده آمد و سر بر دامان حضرت گذاشت و خرّه کشید. پیامبر صلّی الله علیه و آله فرمود: این شتر می‌پندارد صاحبش می‌خواهد او را در ولیمه‌ای برای پسرش سر ببرد، آمده و کمک می‌خواهد. مردی عرض کرد: ای رسول خدا! این شتر مال فلان کس است و همین تصمیم را دارد. حضرت کسی را در پی آن مرد فرستاد و از او خواست آن شتر را قربانی نکند و او نیز اطاعت کرد. دیگر این‌که پیامبر صلّی الله علیه و آله قبیله مُضَر را نفرین کرد و فرمود: خداوندا بر مُضَر سخت بگیر و سال‌هایی خشک همچون سال‌های یوسف علیه السلام بر آنان پدید آور. آن ها سال‌ها دچار قحطی شدند تا این‌که یکی از آنان نزد پیامبر صلّی الله علیه و آله آمد و عرض کرد: به خدا اکنون که نزدتان آمده‌ام دیگر هیچ یک از اسبان ما دم نمی‌جنباند و هیچ کس از ما تکان نمی‌خورد. رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود: خداوندا به درگاهت دعا کردم و اجابتم کردی و از تو خواستم و برایم برآورده ساختی، خدایا بارانی فریادرس و گوارا و سریع و روان و شتابان و پاک و سودمند و بی‌درنگ بر ما فرو فرست. آن مرد هنوز برنخاسته بود که باران همه جا را در بر گرفت و یک هفته بر آنان بارید. آن‌ها نزد رسول خدا صلّی الله علیه و آله آمدند و عرض کردند: ای رسول خدا! راه‌ها و بازارهای ما بند آمده است! پیامبر صلّی الله علیه و آله فرمود: بر حوالی ما ببار و نه بر ما. آن‌گاه ابرها از مدینه روی گرداندند و رو سوی حوالی شهر گذاشتند و آن‌ها ماه‌ها باران داشتند.

ص: ۲۳۰

دیگر این‌که پیامبر صلّی الله علیه و آله پیش از بعثت همراه با گروهی از قریشیان سوی شام رهسپار شد و چون نزدیکی دیر بحیرای راهب رسیدند در فضای روبروی دیر فرود آمدند. او عالم بود و کتب را خوانده بود و در تورات دیده بود که پیامبر صلّی الله علیه و آله بر وی گذر می‌کند و می‌دانست که هنگام این رویداد فرا رسیده است. او دستور داد تا قریشیان را به غذا دعوت کنند و رفت تا نشانه‌های پیامبر صلّی الله علیه و آله را در میان آن قوم جویا شود، اما ایشان را نیافت. گفت: آیا در قافله

شما کسی به جا مانده؟ گفتند: پسری یتیم. بحیرای راهب برخاست و سر کشید. ناگهان رسول خدا صلّی الله علیه و آله را دید که خوابیده بود و ابری بر او سایه انداخته بود. بحیرا به آن قوم گفت: این یتیم را فراخوانید. آنان چنین کردند. بحیرا از بالا می‌دید که حضرت دارد می‌آید و سایه ابر نیز با ایشان می‌آید. آن‌گاه آن قوم را از مقام حضرت خبر داد و گفت در میان آنان رسولی برانگیخته می‌شود که حال و روزی چنین و چنان دارد. از آن پس آن قوم حضرت را گرامی می‌داشتند و ارج می‌نهادند و وقتی برگشتند قریشیان را از این ماجرا باخبر کردند. در میان آن قوم بنده خدیجه بنت خُوَیلد نیز بود و چون به خدیجه خبر داد او خواهان ازدواج با حضرت شد. خدیجه بانوی زنان قریش بود و همه بزرگان و مهتران قریش از او خواستگاری کرده بودند اما نپذیرفته بود. وقتی خبر بحیرا به گوشش رسید خود را به عقد حضرت درآورد.

دیگر این‌که پیش از هجرت روزهایی در سال بود که اقوام و عشایر مکه در مکه ساکن می‌شدند. در آن اوان پیامبر صلّی الله علیه و آله به حضرت علی علیه السلام دستور داد تا وی به خدیجه امر کند غذایی برای ایشان بپزد. خدیجه غذا را پخت و سپس پیامبر صلّی الله علیه و آله به حضرت علی علیه السلام امر کرد تا وی خویشاوندان حضرت یعنی پسران عبدالمطلب را دعوت کند. حضرت چهل نفر را دعوت کرد و فرمود: ای علی! غذایی برای آنان آماده کن. امام علیه السلام غذایی آورد که به اندازه سه یا چهار نفر بود. حضرت غذا را پیش روی آنان گذاشت و فرمود: بسم الله بگویید و بخورید. حضرت و امام بسم الله گفتند اما آن قوم نگفتند. سپس همه خوردند و سیر شدند و به خانه رفتند. ابوجهل گفت: محمد چه خوب سحر کرد! با غذای سه نفر چهل نفر را سیر کرد، به خدا این سحر همتا ندارد. حضرت علی علیه السلام فرمود: پس از چند روز باز پیامبر صلّی الله علیه و آله به من امر کرد و من مجلسی دیگر همچون بار قبل فراهم کردم و سران آن‌ها را دعوت کردم و آن‌ها آمدند و خوردند و بازگشتند.

ص: ۲۳۱

دیگر این‌که حضرت علی علیه السلام فرمود: به بازار رفتم و یک درهم گوشت و یک درهم ذرت گرفتم و نزد فاطمه سلام الله علیها آوردم. وقتی فاطمه سلام الله علیها نان و غذا را پخت گفت کاش پدرم را نیز دعوت می‌کردی. من نزد حضرت رفتم و دیدم ایشان به پهلو خوابیده و درهمان حالت درازکش می‌فرماید پناه بر خدا از گرسنگی. عرض کردم: ای رسول خدا! ما غذایی آماده کرده‌ایم. حضرت به من تکیه داد و با هم نزد فاطمه سلام الله علیها رفتیم. وقتی وارد شدیم فرمود: ای فاطمه! غذایت را بیار. فاطمه سلام الله علیها دیگ و نان را آورد. حضرت روی نان را پوشاند و فرمود: خداوندا به غذای ما برکت ده. سپس فرمود: تکه‌ای برای عایشه بکِش. فاطمه سلام الله علیها کشید. سپس فرمود: تکه‌ای برای امّ سلمه بکِش. و به همین ترتیب فاطمه سلام الله علیها کشید تا این‌که برای هر نُه زن پیامبر صلّی الله علیه و آله قرصی نان و غذا فرستاد. سپس فرمود: برای دو پسر و شوهرت نیز بکِش. سپس فرمود: بکِش و هم خودت بخور و هم برای همسایه‌هایت ببر. فاطمه چنین کرد و باز به اندازه غذای چند روز برایشان باقی ماند و از آن خوردند. دیگر این‌که همسر عبدالله بن مُسلم برای پیامبر صلّی الله علیه و آله گوسفندی مسموم آورد. بِشر بن بَراء نیز نزد حضرت بود. پیامبر صلّی الله علیه و آله از سردست گوسفند در دهان خود گذاشت و بِشر از پایچه‌اش. پیامبر صلّی الله علیه و آله کمی جوید و سپس آن را از دهان خود بیرون ریخت و فرمود: به من می‌گوید مسموم است. اما بشر لقمه را جوید و آن را قورت داد و جان داد. حضرت کسی را به دنبال آن زن فرستاد و او اقرار کرد. به او فرمود: چرا این کار را کردی؟ عرض کرد: تو شوهر مرا و بزرگان قوم مرا کُشتی با خودم گفتم اگر او پادشاه باشد

او را می‌کشم و اگر پیامبر باشد خداوند تبارك و تعالی آگاهش می‌کند. دیگر این‌که جابر بن عبدالله انصاری گفته: در روز حفر خندق دیدم مردم زمین را حفر می‌کنند و همه گرسنه‌اند. پیامبر صلّی الله علیه و آله را نیز دیدم که زمین را حفر می‌کرد و به شدت گرسنه بود. نزد عیالم رفتم و او را باخبر کردم. گفت: فقط این گوسفند و این مقدار کم ذرت را داریم. جابر گفت: همین را بپز. او گوسفند را ذبح کرد و شقه‌ای از آن را پختند و بقیه‌اش را کباب کردند. وقتی آماده شد نزد رسول خدا صلّی الله علیه و آله رفت و عرض کرد: ای رسول خدا! غذایی آماده کرده‌ام. با هر کس که دوست دارید تشریف بیاورید. حضرت دست در دست او داد و ندا سر داد: جابر شما را به غذا دعوت می‌کند. جابر هراسان و شرمسار نزد عیالش رفت و به او گفت: آبرویمان رفت، همه آنان را آورد. همسرش گفت: تو آن‌ها را دعوت کردی یا پیامبر صلّی الله علیه و آله ؟ گفت: پیامبر صلّی الله علیه و آله . گفت: پس خودش بهتر می‌داند چه می‌کند. وقتی حضرت ما را دید امر کرد تا سفره‌ای بیاوریم. ایشان آن را در میان راه پهن کرد و دستور داد

ص: ۲۳۲

تا کاسه‌های چوبی بزرگ جمع کنیم. سپس فرمود: چه غذایی دارید؟ ایشان را آگاه کردم. فرمود: در را ببندید و روی دیگ و تنور را بپوشانید و آن‌گاه ملاقه بزنید و نان و گوشت بیرون آورید. آن‌ها روی غذا را پوشاندند و همچنان کشیدند و بردند و هیچ ندیدند که غذا کم شود. تا این‌که آن قوم که سه هزار تن بودند، همه سیر شدند و سپس جابر و عیالش نیز خوردند و به دیگران نیز دادند و برای چند روز دیگرشان هم ماند. دیگر این‌که سعد بن عِباده انصاری شامگاهی نزد پیامبر صلّی الله علیه و آله رفت و چون دید حضرت روزه است، ایشان را به همراه حضرت علی علیه السلام به غذا دعوت کرد. وقتی غذا را خوردند پیامبر صلّی الله علیه و آله فرمود: یک پیامبر و یك وصیّ، ای سعد! نیکوکاران غذایت را خوردند و روزه‌داران نزدت افطار کردند و فرشتگان بر شما درود فرستادند. سپس سعد حضرت را بر الاغی کندپا سوار کرد. حضرت روااندازی روی الاغ انداخت و وقتی الاغ برگشت چنان تندپا شده بود که همپایی نداشت. دیگر این‌که پیامبر صلّی الله علیه و آله از حدیبیه بازمی... گشت. در راه ایشان آبی بود که به اندازه سیراب کردن یکی دو سوار از شکافی بیرون می‌آمد. حضرت فرمود هر کس زودتر از بقیه به آن آب رسید از آن نخورد. وقتی به آن آب رسید کاسه‌ای گرفت و کمی از آن آب را در دهان خود مزمزه کرد و سپس به درون آب خالی کرد. ناگاه آب جوشید و آنان هم خوردند و هم مشك‌هایشان را پر کردند و هم وضو گرفتند. پیامبر صلّی الله علیه و آله فرمود: اگر باقی بمانید یا برخی از شما باقی بمانند خواهید شنید که این چشمه در این وادی از بس آب دارد اطراف خود را سیراب می‌کند. این گذشتند و آنان شنیدند که همین طور شده است. دیگر این‌که پیامبر صلّی الله علیه و آله از غیب خبر می‌داد و از رویدادهای گذشته و آینده سخن می‌گفت و سپس می‌دیدند همان شده که حضرت فرموده است. دیگر این‌که پیامبر صلّی الله علیه و آله پس از شب معراج، صبحگاه از آن‌چه در سفر خود دیده بود خبر داد، عده‌ای انکار کردند و عده‌ای تصدیق کردند. آن‌گاه حضرت آنان را از رهگذران و بارهای خواروباری که در راه خود دیده بود خبر داد و برایشان شکل و شمایل و منازل و کالاهای آنان را توصیف کرد و فرمود کاروانی را دیده که در جلوش الاغی خاکستری در حرکت بوده و فلان روز هنگام طلوع خورشید از فلان گردنه پدیدار می‌شود. آنان در انتظار زمانی که پیامبر صلّی الله علیه و آله تعیین کرده بود ماندند تا ایشان را تکذیب کنند. همه آن‌جا جمع شده بودند که خورشید طلوع کرد، عده... ای گفتند آن ساحر دروغ گفته اما دیگران دیدند که کاروانی با الاغی خاکستری در جلوش از راه رسید و گفتند حضرت

راست گفته و این نشانه راستگویی اوست که آمده است.

ص: ۲۳۳

دیگر این‌که وقتی پیامبر صلّی الله علیه و آله از تبوک بازمی‌گشت مردم که سخت تشنه بودند نزد حضرت آمدند و آب خواستند. رسول خدا صلّی الله علیه و آله به ابوهریره فرمود: آیا آبی همراه داری؟ عرض کرد:

اندازه یک کاسه در مشک. فرمود: مشکت را بیاور. حضرت آن آب را درون کاسه ریخت و برای برکتش دعا کرد و فرمود: کسانی را که آب می‌خواهند صدا بزن. آن‌ها آمدند و آب طلبیدند. حضرت همواره آب می‌ریخت و ابوهریره به آنان آب می‌داد تا این‌که همه قوم سیراب شدند و مشک‌هایشان را نیز پُر کردند. سپس به ابو هریره فرمود: بنوش. عرض کرد: من بعد از شما می‌نوشم. آن‌گاه رسول خدا صلّی الله علیه و آله نوشید و سپس ابوهریره نوشید. دیگر این‌که در روزهای حفر خندق، خواهر عبدالله بن رَواحه انصاری بر پیامبر صلّی الله علیه و آله گذر کرد. حضرت به او فرمود: کجا می‌روی؟ عرض کرد: این خرماها را برای عبدالله می‌برم. فرمود: آن‌ها را به من بده. حضرت خرماها را در کف دست خود ریخت و سفره‌ای گرفت و آن‌ها را روی سفره پخش کرد و با پارچه رویشان را پوشانید. آن‌گاه برخاست و نماز خواند و ناگاه سفره پُر از خرما شد. سپس ندا سر داد: بیایید و بخورید. همه آمدند و هم خوردند و هم با خود بردند و پیامبر صلّی الله علیه و آله بقیه‌اش را به خواهر عبدالله داد. دیگر این‌که باری پیامبر صلّی الله علیه و آله در سفر بود. همراهان حضرت سخت گرسنه شدند. ایشان فرمود: هر که با خود توشه‌ای دارد برایمان بیاورد. یکی از آنان به اندازه یک پیمانه خرما آورد. حضرت فرمود تا پارچه و سفره بیاورند. سپس خرما را روی سفره ریخت و به پیشگاه پروردگارش دعا کرد. خداوند آن خرما را چنان زیاد کرد که آن‌... ها تا مدینه توشه داشتند. دیگر این‌که باری پیامبر صلّی الله علیه و آله از سفری برمی‌گشت. قومی نزد ایشان آمدند و عرض کردند: ای رسول خدا! ما چاهی داریم که تابستان‌ها بر سرش گرد می‌آییم، اما زمستان‌ها سراغ چاه‌های اطراف می‌رویم، اکنون ساکنان اطراف با ما دشمن شده‌اند، به درگاه خداوند برای چاه ما دعا فرما. پیامبر صلّی الله علیه و آله از آب دهان خود در آن چاه ریخت و ناگاه آب‌های ناپیدا جوشش گرفتند و آب چاه آن‌قدر زیاد شد که آن‌ها دیگر نمی‌توانستند کف چاه را ببینند. وقتی این خبر به مُسَیلمه دروغگو رسید او خواست همانند این کار را در چاهی قدیمی و کم‌آب انجام دهد. آن مرد منحوس از آب دهانش در آن چاه ریخت اما ناگهان چاه خشکید و کفش همچون کلوخ شد. دیگر این‌که وقتی قریشیان سُراقه بن جُعشُم را در پی پیامبر صلّی الله علیه و آله فرستادند، سراقه تیری از تیردان خود به حضرت داد و به ایشان عرض کرد: شما بر چوپان های من گذر خواهی کرد، وقتی به آنان رسیدی با این تیر که نشانه من است، نزد آنان بخور و بیاشام. وقتی پیامبر صلّی الله علیه و آله

ص: ۲۳۴

نزد آنان رسید آنان بُزی را که حامله نبود نزد حضرت آوردند. ایشان بر پستان بز دست کشید و آن بز باردار شد و آن‌قدر شیر داد که همه ظرف‌هایشان را پُر کردند و سیراب شدند. دیگر این‌که پیامبر صلّی الله علیه و آله در راه بر امّ شریک فرود آمد. امّ شریک ظرفی پیش حضرت گذاشت که روغن اندکی داشت. پیامبر صلّی الله علیه و آله و اصحاب ایشان همه از آن خوردند و سپس حضرت برای او از خداوند برکت طلبید و چنان شد که تا امّ شریک زنده بود از آن ظرف روغن بیرون می‌آمد. دیگر

این که وقتی سوره تبّت نازل شد، امّ جمیل، همسر ابو لهب سوی پیامبر صلّی الله علیه و آله راهی شد. ابوبکر بن ابی قحافه که کنار حضرت حضور داشت عرض کرد: ای رسول خدا! این زن، امّ جمیل است، خشمناک در پی شما راه افتاده و با خود سنگی آورده تا آن را به شما بزند. حضرت فرمود: او مرا نمی‌بیند. امّ جمیل آمد و به ابوبکر گفت: رفیقت کجاست؟ ابوبکر گفت: هر جا خدا بخواهد. گفت: در پی او آمده‌ام، اگر می‌دیدمش با سنگ می‌زدمش، او مرا هجو کرده سوگند به لات وعزی من شاعری بزرگ هستم. او رفت و ابوبکر به پیامبر صلّی الله علیه و آله عرض کرد: او شما را ندید ای رسول خدا! فرمود: نه، خداوند میان من و او پرده‌ای انداخت. و معجزه دیگر پیامبر صلّی الله علیه و آله همان کتاب والای اوست که عقل‌های نگرندگان در آن را سرگشته می‌سازد و ویژگی‌هایی دارد که اگر بخواهم بگویم سخن به درازا می‌کشد.

یهودیان گفتند: ما از کجا بدانیم این‌هایی که گفتی حقیقت دارد؟ امام کاظم علیه السلام به آنان فرمود: ما از کجا بدانیم سخنانی که شما درباره نشانه‌های موسی علیه السلام می‌گویید حقیقت دارد؟! گفتند: از آن‌جا که آن‌ها را انسان‌های پاک و درستکار نقل کرده‌اند. امام کاظم علیه السلام به آنان فرمود: پس درستیِ خبرهایی که به شما دادم را نیز از آن‌جا بدانید که یک کودک دارد خبر می‌دهد، کودکی که خداوند این دانش را به او تلقین کرده و آن را از راویان و نقل کنندگان نیاموخته است. یهودیان گفتند: شهادت می‌دهیم که هیچ خدایی جز خدای یگانه نیست و محمد رسول خداست و شما امامان و پیشوایان و حجت‌های خداوند بر آفریدگانش هستید. امام کاظم علیه السلام فرمود: در آن دم امام صادق علیه السلام جلو آمد و میان چشمان مرا بوسید و سپس فرمود: پس از من امام قائم تو هستی. از این روست که واقفیه گفته‌اند امام کاظم علیه السلام زنده و قائم است. سپس امام جعفر صادق علیه السلام به آنان خلعت بخشید و هدیه‌ها داد و آن‌ها در حالی که مسلمان شده بودند رفتند - . قرب الإسناد: ۱۳۲- ۱۴۰ - .

ص: ۲۳۵

**[ترجمه]

توضیح

قال الفیروزآبادی غلام خماسی طوله خمسه أشبار و قال رقبه انتظره و الشی ء حرسه.

قوله ذمه نبیکم أی عهده أو حرمته و العنت محرکه الفساد و الإثم و الهلاک و دخول المشقه علی الإنسان.

قوله علیه السلام فمنعت فی أوان رسالته لعله محمول علی المنع الشدید أو المراد بأوان الرساله ما تقدمها أیضا إلی الولاده لئلا ینافی ما سبق من أن ظهور ذلک کان عند ولادته صلی الله علیه و آله و أیفع الغلام أی ارتفع. (۱) و قوله علیه السلام و هذا بعد ما أخبره سیف بن ذی یزن خلاف ما هو المشهور من أن قصه الفیل کانت فی سنه ولادته صلی الله علیه و آله أو قبله کما مر (۲) و هذا أوثق لصحه الخبر و یمکن أن یتکلف بحمل هذا الخبر من سیف علی خبر آخر غیر ما سبق أو بحمل قوله بأن هذه الصفه فی محمد علی أن المراد الصفه من حیث الأب و الأم و الآثار بأن یکون قبل مولده و لا یخفی بعدهما و الذود من الإبل ما بین الثلاث إلی العشر.

قوله أعدونی أی انصرونی و لواه بحقه أی مطله.

قوله فساخت أی دخلت و غابت.

قوله و ما انثنى أی لم ینعطف و لم یرجع إلی النبی صلی الله علیه و آله أو عن ذلک العهد.

قوله حال کذا فی أکثر النسخ بالحاء المهمله و لعله أمر من حالی یحالی یقال حالیته أی طایبته و فی بعضها بالمعجمه و لعله بتشدید اللام من المخاله بمعنی المصادقه أی کن صدیقی و خلیلی.

قوله لا یخبر شیئا کذا فی أکثر النسخ بالخاء المعجمه و الباء الموحده فیحتمل أن یکون بضم الباء أی لا یعلم شیئا و لا یبعد أن یکون فی الأصل لا یحیر بالحاء المهمله و الیاء المثناه من قولهم طحنت فما أحارت شیئا أی ما ردت شیئا من الدقیق ذکره

ص: ۲۳۶

۱- أیفع الغلام: ترعرع و ناهز البلوغ.

۲- تقدمت قصه الفیل، و وفد قریش مع عبد المطلب علی سیف بن ذی یزن، و تقدم هناک خبر یدل علی أن النبیّ صلّی اللّه علیه و آله کان ولد حین الوفود. راجع ج ۱۵: ۱۸۶. و أمّا قصه الفیل فکانت قبل ولادته صلّی اللّه علیه و آله.

على سبيل المثل أو بالجيم و الزاء المعجمه أى ما يجيز القتل أو بالجيم و السين المهمله أى لا يجترئ عليه و هو أظهر و الفتك أن يأتى الرجل صاحبه و هو غار (۱) غافل حتى يشد عليه فيقتله.

قوله صلى الله عليه و آله فسح لى على المجهول أى وسع لى و رفعت الحجب عنى.

قوله فصار لها ميسما أى هذا الأخذ صار لها بمنزله الميسم حيث أثر فيها.

قوله صلى الله عليه و آله الغيب لا يعلمه إلا الله أقول يحتمل وجوها:

الأول أن عدم إخبارى أولا إنما كان لعدم علمى به و لم يخبرنى الله به و إنما أخبرنى فى هذا الوقت.

الثانى أن يكون المراد بيان أن ما أخبره صلى الله عليه و آله من قبل الله ليكون دليلا على نبوته.

الثالث التبرى عن أن ينسبوه إلى أنه يعلم الغيب بنفسه و الأوسط أظهر.

و بصبص الكلب و تبصبص حرك ذنبه و التبصبص التملق و رغا البعير صاح و الخرخره صوت النمر و صوت السنور استعير هنا لصوت البعير.

قوله صلى الله عليه و آله اللهم اشدد وطأتك قال الجزرى الوطأه فى الأصل الدوس بالقدم فسمى به الغزو و القتل لأن من يطأ الشى ء برجله فقد استقصى فى إهلاكه و إهانته و منه الحديث اللهم اشدد وطأتك على مضر أى خذهم أخذا شديدا و قال السنه الجدب و قال فى حديث الاستسقاء ما يخطر لنا جمل أى ما يحرك ذنبه هزالا لشده القحط و الجدب يقال خطر البعير بذنبه يخطر إذا رفعه و حطه انتهى قوله رائح أى حيوان يأتينا عند الرواح بالبركه أو ماش من قولهم راح إذا مشى و ذهب قوله صلى الله عليه و آله مغيثا من الإغاثه بمعنى الإعانه عند الاضطرار أو يأتى بعده بغيث آخر أو معشبا فإن الغيث يطلق على الكلاء ينبت بماء السماء و قال الجزرى فى حديث الاستسقاء اسقنا غيثا مريئا مريعا يقال مرئ الطعام و أمرأنى إذا لم يثقل على المعده و انحدر عنها طيبا و المريع المخصب الناجع و غيث طبق أى عام واسع و يقال سجلت الماء

۱- غار الرجل: نام فى نصف النهار، و المراد هنا شده الغفله.

سجلا إذا صببته صبا متصلا و قال غير رائث أى غير بطى ء متأخر من راث إذا أبطأ و قال فيه اللهم حوالينا و لا علينا يقال رأيت الناس حوله و حواليه أى مطيفين به من جوانبه يريد اللهم أنزل الغيث فى مواضع النبات لا مواضع الأبنيه و فيه فانجاب السحاب عن المدينه أى انجمع و تقبض بعضه إلى بعض و انكشف عنها. انتهى.

قوله عليه السلام فأمر أى بطعام و الصنديد بالكسر السيد الشجاع و يقال ألب على كذا إذا لم يفارقه أو هو من التأليب و هو التحريض و الإفساد قوله و صدروا أى رجعوا و البرمه بالضم قدر من حجاره و الكراع كغراب مستدق الساق قوله و هم خماص بالكسر أى جياع.

قوله و محرز على بناء المفعول أى شى ء قليل أحرزته لعيالى و لعل فيه تصحيفا قوله جفل بهم أى أسرع و ذهب و يقال انجفل القوم أى انقلعوا فمضوا و فى بعض النسخ بالحاء المهمله.

قال الفيروزآبادى حفل الوادى بالسيل جاء بمل ء جنبيه و السماء اشتد مطرها و الدمع كثر و القوم اجتمعوا.

قوله غطوا السدانه لم نعرف له معنى مناسبا و لعله كان فى الأصل بالسدانه البرمه فصحف و السدان بالكسر الستر و يقال قطفت الدابه أى ضاق مشيها فهى قطوف و الهملاج بالكسر السريع السير الواسع الخطو قوله ما يساير أى لا تسير معه دابه و لا يسابق لسرعه سيره.

قال الجزرى فى الحديث إن رجلا- من الأنصار قال حملنا رسول الله صلى الله عليه و آله على حمار لنا قطوف فنزل عنه فإذا هو فراغ لا يساير.

أى سريع المشى واسع الخطو انتهى و الوشل بالتحريك الماء القليل و وشل الماء وشلا أى قطر و الأداوى بفتح الواو جمع الأدوات (الإداوه) و المياضى جمع الميضاه و هى المطهره.

قوله صلى الله عليه و آله يسقى ما بين يديه أى يسقى الأراضى التى عنده للزرع و الامتيار جلب الميره و العير بالكسر الإبل التى تحمل الميره و الأورق من الإبل الذى فى لونه بياض إلى سواد قوله إذا كان القيظ اجتمعنا عليها العاده تقتضى عكس ذلك فإن فى

القيظ تنقص المياه و فى الشتاء تزيد و لعل المراد أن فى الشتاء لنا مياه (مياها) أخر فلا نحتاج إلى الاجتماع على هذا الماء و أما فى الصيف فييبس تلك المياه فنجتمع عليها و هى لا تكفينا على حال أو المراد بالقيظ الربيع و فى بعض النسخ بالضاد يقال بئر مقيضه أى كثير (كثيره) الماء و الظاهر أن النساخ بدلوا فجعلوا القيظ مكان الشتاء و بالعكس و الأنكد المشئوم و الجبوب الأرض أى غليظها أو وجهها أو التراب و العكه بالضم آنيه السمن أصغر من القربه.

و قال الجزرى فى حديث حنين أردت أن أحفظ الناس و أن يقاتلوا عن أهليهم و أموالهم أى أغضبهم من الحفيظه الغضب.

قوله فلهذا أقول هذا كلام الراوى أو الحميرى و المعنى أنه عليه السلام قال أنت القائم أى بأمر الإمامه بعدى فتمسكت به الواقفه لعنهم الله و حملوه على أنه القائم صاحب الغيبه و آخر الأئمه فأنكروا إمامه من بعده.

**[ترجمه]فیروزآبادی می گوید: «غلام خماسی» یعنی پسری پنج وجبی. «رقبَه» یعنی در انتظارش ماند و «رقبَ الشیء» یعنی از آن پاسداری کرد. «ذمّه نبیّکم» یعنی پیمان او و یا حرمت او. «عنت» یعنی فساد، گناه، هلاکت و به سختی افتادن انسان . آن‌جا که فرموده «هنگام رسالت حضرت رانده شدند» شاید منظورش بیان شدت رانده شدن آنان باشد، و یا منظور از «هنگام رسالت حضرت» پیش از رسالت حضرت تا به هنگام ولادت را نیز در بر بگیرد، زیرا این‌گونه معنایش با اخبار پیشین سازگار می‌شود، یعنی با اخباری که می‌گفتند این نشانه هنگام ولادت پیامبر صلّی الله علیه و آله پدید آمده است. «أیفع الغلام» یعنی پسربچه بزرگ شد. آن‌جا که فرموده «این پس از شنیدن خبری بود که سیف بن ذی یزن به او داده بود» خلاف نقل مشهور است که داستان اصحاب فیل در سال ولادت پیامبر صلّی الله علیه و آله یا پیش از آن بوده است، همچنان‌که پیشتر نقل شد. لکن این نقل موثق تر است به جهت صحیح بودن روایت . همچنین می توان با تکلف این خبر از سیف بن ذی یزن را بر خبری غیر از خبری که پیشتر آمده حمل کرد، و یا در آن‌جا که فرموده «این وصف در محمد صلّی الله علیه و آله هست» بگوییم منظور از «وصف» وصف از طرف پدر و مادر و آثار آن حضرت است بنا بر این خبر دادن وی قبل ولادت آن حضرت بوده لکن بعید بودن این دو توجیه مخفی نیست. «ذود» یعنی سه تا ده شتر. «أعدونی» یعنی مرا یاری کنید. «لواه بحقّه» یعنی در پرداخت حق او درنگ کرد. «ساخَت قوائمه» یعنی پاهایش در زمین فرو رفت و ناپدید شد. «ما انثنی» یعنی انعطافی برای او حاصل نشدو دیگر نزد پیامبر صلّی الله علیه و آله برنگشت یا از عهدی که بست برنگشت. کلمه «حال» در اکثر نسخه‌ها با حاء مهمله آمده است، شاید امر از «حالَی یُحالِی» باشد، می‌گویند «حالیتُه» یعنی با او مطایبه و شوخ طبعی کردم. اما در بعضی نسخه‌ها با معجمه آمده که شاید به تشدید لام و برگرفته از «مخالّه» به معنای دوستی کردن با یکدیگر باشد، یعنی دوست و خلیل من باش.

«لا یخبر شیئا» (اصلا حواسش نبود) در اکثر نسخه‌ها با خاء معجمه و باء موحده آمده و محتمل است به ضمّ باء باشد یعنی «لا یعلم شیئا»، البته بعید هم نیست که در اصل «لا یحیر» با حاء مهمله و یاء مثناه باشد و از «طحنتُ فما أحارت شیئا» یعنی گندم را کوبیدم اما آردی نداد، برگرفته شده باشد،

ص: ۲۳۶

در این صورت وی این سخن را به عنوان مثال آورده است، و یا در اصل با جیم و زاء معجمه باشد یعنی «لا یجیز القتل»، و یا با جیم و سین مهمله یعنی «لا یجترئ علیه» که این رساتر است. «فتک» یعنی کسی نزد دیگری برود و ببیند حواسش پرت و غافل

است آن‌گاه بر او حمله کند و بکشدش.

سخن پیامبر صلّی الله علیه و آله «فُسح لی» بنا بر مجهول یعنی برایم گشوده شد و حجاب‌ها از پیش چشمم برگرفته شد. «صار لها میسما» یعنی وقتی پیامبر صلّی الله علیه و آله گوش گوسفند را گرفت، جای دست حضرت بر آن ماند و دست ایشان به منزله میسم (ابزار نشانه گذاشتن) شد.

درباره آن‌جا که فرموده «غیب را کسی جز خداوند نمی‌داند» وجوهی محتمل است:

اول این‌که یعنی اگر در آغاز خبر ندادم به این خاطر بود که نمی‌دانستم و خداوند مرا خبر نداده بود، اما اکنون به من خبر داد.

دوم این‌که یعنی اخباری که پیامبر صلّی الله علیه و آله می‌دهد از جانب خداوند است تا این دلیلی بر نبوت ایشان باشد.

سوم این‌که حضرت از این که به صورت مستقل نسبت علم غیب به وی داده شود تبرّی می‌جوید. البته وجه دوم رساتر است.

«بصبصَ الکلبُ و تبصبصَ» یعنی دُمش را تکان داد، «تبصبص» معنای چاپلوسی نیز می‌دهد. «رغا البعیرُ» یعنی نعره زد. «خرخره» صدای پلنگ و گربه است که در این‌جا برای صدای شتر استعاره آورده شده.

جزری درباره سخن پیامبر صلّی الله علیه و آله «اللهم اشدد وطأتک علی مضر» گفته: «الوطأه» در اصل یعنی با پا لگد کردن، جنگ و کشتار را «وطأه» نامیده‌اند زیرا وقتی کسی چیزی را با پا لگد می‌کند نهایت سعی خود را در از بین بردن و تحقیر آن چیز کرده است. از همین کلمه است حدیث «اللهم اشدد وطأتک علی مضر»، یعنی خداوندا بر مُضَر سخت بگیر. «السنه» یعنی خشکسالی. در حدیث طلب باران «ما یخطر لنا جمل» یعنی از شدت قحطی و خشکسالی شتر ما چنان ضعیف شده که دمش را نمی‌جنباند. می‌گویند «خطرَ البعیرُ بذنبِه» وقتی شتر دمش را بالا و پایین کند.

در «لَما یَتَرَدَّدَ مِنَّا رَائِحٌ» «رائح» یعنی حیوانی که به هنگام رواح (شامگاه) برایمان برکت می‌آورد، و یا یعنی رونده که از «راح فلان» یعنی راه رفت، برگرفته شده است. در دعای پیامبر صلّی الله علیه و آله وصف باران به «مغیث» یعنی فریادرس که از «إغاثه» یعنی یاری کردن به هنگام اضطرار برگفته شده و یا یعنی بارانی که پس از آن «غیث» (باران) دیگر بیاید، و یا یعنی بارانی که گیاه می‌رویاند زیرا «غیث» به گیاهی اطلاق می‌شود که با آب باران می‌روید.

جزری درباره حدیث طلب باران «اسقِنا غیثا مریئا مریعا» می‌گوید: «مرئ الطعامُ و أمرأنی» یعنی غذا گوارا شد و بر معده سنگینی نکرد و به خوبی از آن پایین رفت، و «مریع» یعنی مایه فراخی و سرسبزی، و بارانِ «طبق» یعنی فراگیر و وسیع. می‌گویند «سجلتُ الماءَ سجلا»

ص: ۲۳۷

وقتی آب را پیوسته جاری کنند. «غیر رائث» یعنی بی‌درنگ که از «راثَ» یعنی درنگ کرد برگرفته شده است. و اما آن‌جا که فرموده «اللهم حوالینا و لا علینا»؛ می‌گویند مردم را «حوالی» فلان چیز دیدم یعنی آن‌ها گرداگرد فلان چیز را گرفته بودند،

منظور حضرت این است که خداوندا باران را بر گیاهان فرو فرست نه بر بناها. «انجاب السحاب عن المدینه» یعنی فشرده شد و درهم جمع شد و از آن‌جا روی گرداند.

آن‌جا که فرموده «فأمرَ» یعنی دستور داد تا غذایی آماده شود. «صِنديد» یعنی مهتر دلیر. می گویند « فلانٌ ألبَ علی کذا» یعنی آن را ترک نکرد، و یا از «تألیب» است به معنای تحریک کردن و منحرف کردن. «صدروا» یعنی برگشتند. «بُرمه» به ضمّ یعنی دیگ سنگی. «کراع» بر وزن «غراب» یعنی جای باریک ساق. «خِماص» به کسر یعنی گرسنگان.

آن‌جا که گفته «محرّز» بنا بر مفعول یعنی مقدار ناچیزی که برای خانواده‌ام اندوخته‌ام، همچنین ممکن است در آن تصحیف رخ داده باشد. «جفل بهم» یعنی آنان را با شتاب آورد، می گویند «انجفل القوم» یعنی از جا برکنده شدند و به راه افتادند، البته در بعضی نسخه‌ها با حاء مهمله آمده است.

فیروزآبادی می گوید: «حفلَ الوادی بالسیل» یعنی سیل لب تا لب دشت را فرا گرفت، «حفلَ السماءُ» یعنی آسمان سخت بارش گرفت، «حفلَ الدمعُ» یعنی اشک بسیار شد و «حفلَ القوم» یعنی قوم گرد آمدند.

برای «غطوا السدانه» معنای مناسبی سراغ نداریم، شاید در اصل « غطوا بالسدانه البرمهَ» بوده که تصحیف شده و «سِدان» به کسر یعنی پرده که در این صورت یعنی دیگ را با پرده‌ای پوشاندند. می گویند «قطفت الدابّهُ» یعنی چهارپا به سختی راه رفت که صفتش می‌شود «قطوف» (کندپا). «هِملاج» به کسر یعنی تندپا و گشاده گام. «ما یسایرُ» یعنی هیچ چهارپایی همپای آن نمی... شود و از بس سریع است با او مسابقه داده نمی شود .

جزری درباره روایت «إن رجلا من الأنصار قال حملنا رسول الله صلّی الله علیه و آله علی حمار لنا قطوف فنزل عنه فإذا هو فراغ لا یسایر» (یکی از انصار گفت: رسول خدا صلّی الله علیه و آله را بر الاغمان که کندپا بود نشاندیم، وقتی حضرت از آن پیاده شد ناگاه چنان رهوار شد که هیچ همپایی نداشت.) می گوید: «فراغ لایسایر» یعنی تندپا و گشاده گام.

«وَشل» به تحریک یعنی آب اندک، «وشلَ الماء وشلاً» یعنی آب قطره قطره ریخت. «أداوَی» به فتح واو جمع «أدوات» است و «المیاضی» جمع «میضاه» یعنی ظرف شستشو(آفتابه).

«یسقی ما بین یدیه» (اطراف خود را سیراب می کند) یعنی زمین‌های اطرافش را برای زراعت سیراب می کند. «إمتیار» یعنی آوردن «میره» (خواروبار). «عِیر» به کسر یعنی شتری که خواروبار حمل می کند. «أورق» یعنی شتری که سفید مایل به سیاه است.

آن‌جا که آمده «إذا کان القیظ اجتمعنا علیها و إذا کان الشّتاء تفرَقنا» (تابستان‌ها بر سرش گرد می‌آییم، اما زمستان‌ها سراغ چاه‌های اطراف می‌رویم.) عادتا باید بر عکس باشد،

ص: ۲۳۸

زیرا گرمای تابستان آب را می کاهد اما در زمستان آب زیاد می‌شود، شاید منظور این است که ما در زمستان چاه‌های دیگری

داریم و نیاز نیست بر سر این چاه جمع شویم، اما در تابستان بقیه چاه‌ها می‌خشکند و ما بر سر این چاه گرد می‌آییم و آن برایمان کافی نیست. شاید هم منظور از «قیظ» بهار باشد، البته در بعضی نسخه‌ها با ضاد آمده، می‌گویند «بئر مقیضه» یعنی چاه پُرآب. ظاهرا نسخه‌نویسان جای «قیظ» و «شتاء» را عوض کرده‌اند. «أنکد» یعنی منحوس و شوم. «جبوب» یعنی زمین سخت و یا خاک. «عُکّه» به ضمّ یعنی ظرف روغن کوچکتر از خیک.

و اما «مُحفَظه» (خشمناک)؛ جزری درباره سخن حنین «أردت أن أحفظ الناس» گفته: یعنی خواستم مردم را خشمگین کنم، از «حفیظه» به معنای خشم برگرفته شده است.

می‌گویم: آن‌جا که آمده «از این روست که واقفیه گفته‌اند امام کاظم علیه السلام زنده و قائم است.» این سخن از راوی و یا حمیری است، یعنی امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: «پس از من قائم تو هستی.» یعنی پس از من قائم به امر امامت تو هستی. اما واقفیه، که خدایشان لعنت کند، به این سخن متمسک شده‌اند و قائم را به معنای صاحب غیبت و آخرین امام برداشت کرده‌اند و این‌گونه امامت را پس از امام کاظم علیه السلام منکر شده‌اند.

**[ترجمه]

«۲»

م، تفسیر الإمام علیه السلام بِالْإِسْنَادِ إِلَی أَبِی مُحَمَّدٍ الْعَسْکَرِیِّ علیه السلام أَنَّهُ قَالَ قِیلَ لِأَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام هَلْ لِمُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله آیَهٌ مِثْلُ آیَهِ مُوسَی علیه السلام فِی رَفْعِهِ الْجَبَلَ فَوْقَ رُءُوسِ الْمُمْتَنِعِینَ عَنْ قَبُولِ مَا أُمِرُوا بِهِ فَقَالَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام إِی وَ الَّذِی بَعَثَهُ بِالْحَقِّ نَبِیّاً مَا مِنْ آیَهٍ کَانَتْ لِأَحَدٍ مِنَ الْأَنْبِیَاءِ مِنْ لَدُنْ آدَمَ علیه السلام إِلَی أَنِ انْتَهَی إِلَی مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله إِلَّا وَ قَدْ کَانَ لِمُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله مِثْلُهَا أَوْ أَفْضَلُ مِنْهَا وَ لَقَدْ کَانَ لِمُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله نَظِیرُ هَذِهِ الْآیَهِ إِلَی آیَاتٍ أُخَرَ ظَهَرَتْ لَهُ وَ ذَلِکَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَمَّا أَظْهَرَ بِمَکَّهَ دَعْوَتَهُ وَ أَبَانَ عَنِ اللَّهِ مُرَادَهُ رَمَتْهُ الْعَرَبُ عَنْ قِسِیِّ عَدَاوَتِهَا بِضُرُوبِ إِمْکَانِهِمْ (۱) وَ لَقَدْ قَصَدْتُهُ یَوْماً لِأَنِّی (۲) کُنْتُ أَوَّلَ النَّاسِ إِسْلَاماً بُعِثَ (۳) یَوْمَ الْإِثْنَیْنِ وَ صَلَّیْتُ مَعَهُ یَوْمَ الثُّلَاثَاءِ وَ بَقِیتُ مَعَهُ أُصَلِّی سَبْعَ سِنِینَ حَتَّی دَخَلَ نَفَرٌ فِی الْإِسْلَامِ وَ أَیَّدَ اللَّهُ تَعَالَی دِینَهُ مِنْ بَعْدُ فَجَاءَهُ قَوْمٌ مِنَ الْمُشْرِکِینَ فَقَالُوا لَهُ یَا مُحَمَّدُ تَزْعُمُ أَنَّکَ رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِینَ ثُمَّ أَنَّکَ لَا تَرْضَی بِذَلِکَ حَتَّی تَزْعُمُ أَنَّکَ

۱- فی المصدر: بضروب مکانتهم.

۲- فی المصدر: و إنّی: و فی نسخه منه: و لقد قصدوه یوما و إنّی.

۳- بایعت خ ل، و فی المصدر: بایعته، بعث یوم الاثنین.

سَيِّدُهُمْ وَ أَفْضَلُهُمْ فَإِنْ كُنْتَ نَبِيّاً فَأْتِنَا بِآيَةٍ كَمَا تَذْكُرُهُ عَنِ الْأَنْبِيَاءِ قَبْلَكَ مِثَالَ (۱) نُوحٍ الَّذِي جَاءَ بِالْغَرَقِ وَ نَجَا فِي سَفِينَتِهِ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ وَ إِبْرَاهِيمَ الَّذِي ذَكَرْتَ أَنَّ النَّارَ جُعِلَتْ عَلَيْهِ بَرْداً وَ سَلَاماً وَ مُوسَى الَّذِي زَعَمْتَ أَنَّ الْجَبَلَ رُفِعَ فَوْقَ رُءُوسِ أَصْحَابِهِ حَتَّى انْقَادُوا لِمَا دَعَاهُمْ إِلَيْهِ صَاغِرِينَ دَاخِرِينَ (۲) وَ عِيسَى الَّذِي كَانَ يُنَبِّئُهُمْ بِمَا يَأْكُلُونَ وَ مَا يَدَّخِرُونَ فِي بُيُوتِهِمْ وَ صَارَ هَؤُلَاءِ الْمُشْرِكُونَ فِرَقاً أَرْبَعَ هَذِهِ تَقُولُ أَظْهِرْ لَنَا آيَةَ نُوحٍ وَ هَذِهِ تَقُولُ أَظْهِرْ لَنَا آيَةَ مُوسَى وَ هَذِهِ تَقُولُ أَظْهِرْ لَنَا آيَةَ إِبْرَاهِيمَ وَ هَذِهِ تَقُولُ أَظْهِرْ لَنَا آيَةَ عِيسَى فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله إِنَّمَا أَنَا (۳) نَذِيرٌ مُبِينٌ آتَيْتُكُمْ بِآيَةٍ مُبَيِّنَةٍ هَذَا الْقُرْآنِ الَّذِي تَعْجِزُونَ أَنْتُمْ وَ الْأُمَمُ وَ سَائِرُ الْعَرَبِ عَنْ مُعَارَضَتِهِ وَ هُوَ بِلُغَتِكُمْ (۴) فَهُوَ حَجَّةُ اللَّهِ وَ حَجَّةُ نَبِيِّهِ عَلَيْكُمْ (۵) وَ مَا بَعْدَ ذَلِكَ فَلَيْسَ لِيَ الِاقْتِرَاحُ عَلَى رَبِّي وَ مَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلاغُ الْمُبِينُ إِلَى الْمُقِرِّينَ بِحُجَّةِ صِدْقِهِ وَ آيَةِ حَقِّهِ وَ لَيْسَ عَلَيْهِ أَنْ يَقْتَرِحَ (۶) بَعْدَ قِيَامِ الْحُجَّةِ عَلَى رَبِّهِ مَا يَقْتَرِحُهُ عَلَيْهِ الْمُقْتَرِحُونَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ هَلِ الصَّلَاحُ أَوِ الْفَسَادُ فِيمَا يَقْتَرِحُونَ فَجَاءَ (۷) جَبْرَئِيلُ عليه السلام فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ إِنَّ الْعَلِيَّ الْأَعْلَى يَقْرَأُ عَلَيْكَ السَّلَامَ وَ يَقُولُ إِنِّي سَأُظْهِرُ لَهُمْ هَذِهِ الْآيَاتِ وَ إِنَّهُمْ يَكْفُرُونَ بِهَا إِلَّا مَنْ أَعْصِمُهُ مِنْهُمْ وَ لَكِنِّي أُرِيهِمْ (۸) زِيَادَةً فِي الْإِعْذَارِ (۹) وَ الْإِيضَاحِ لِحُجَجِكَ فَقُلْ لِهَؤُلَاءِ الْمُقْتَرِحِينَ لِآيَةِ نُوحٍ عليه السلام امْضُوا إِلَى جَبَلِ أَبِي قُبَيْسٍ فَإِذَا بَلَغْتُمْ سَفْحَهُ (۱۰) فَسَتَرَوْنَ آيَةَ نُوحٍ عليه السلام فَإِذَا غَشِيَكُمُ الْهَلَاكُ فَاعْتَصِمُوا بِهَذَا وَ بِطِفْلَيْنِ يَكُونَانِ بَيْنَ يَدَيْهِ وَ قُلْ لِلْفَرِيقِ الثَّانِي الْمُقْتَرِحِينَ لِآيَةِ إِبْرَاهِيمَ

۱- من قبلك مثل نوح خ ل.

۲- دخر: ذل و صغر.

۳- اناالكم خ ل.

۴- و قد بلغتكم خ ل.

۵- فهو حجه بينه عليكم خ ل صح. و هو الموجود فى المصدر و الاحتجاج.

۶- اقترح عليه كذا أو بكذا: تحكم و ساله إيّاه بالعنف و من غير رويه.

۷- فى المصدر: فجاءه جبرئيل.

۸- اريهم ذلك خ ل، و هو الموجود فى الاحتجاج.

۹- الاعذار اما جمع العذر و هو: الغلبه و النجح يقال فى الحرب: لمن العذر اى الغلبه و اما مصدر من باب أعذر: اى رفع عنه اللوم و العذر.

۱۰- سفح الجبل: أصله و أسفله. عرضه و مضجعه الذى يسفح أى ينصب فيه الماء.

عليه السلام امْضُوا إِلَى حَيْثُ تُرِيدُونَ مِنْ ظَاهِرِ مَكَّهَ فَسَتَرَوْنَ آيَهَ إِبْرَاهِيمَ عليه السلام فِی النَّارِ فَإِذَا غَشِيَكُمُ الْبَلَاءُ (١) فَسَتَرَوْنَ فِی الْهَوَاءِ امْرَأَةً قَدْ أَرْسَلَتْ طَرَفَ (٢) خِمَارِهَا فَتَعَلَّقُوا بِهِ لِتُنْجِيَكُمْ مِنَ الْهَلَكَهِ وَ تَرُدَّ عَنْكُمُ النَّارَ وَ قَالَ لِلْفَرِيقِ الثَّالِثِ الْمُقْتَرِحِينَ لِآيَهِ مُوسَی علیه السلام امْضُوا إِلَى ظِلِّ الْكَعْبَهِ فَأَنْتُمْ سَتَرَوْنَ آيَهَ مُوسَى عليه السلام وَ سَيُنْجِيكُمْ هُنَاكَ عَمِّی حَمْزَهُ وَ قَالَ لِلْفَرِيقِ الرَّابِعِ وَ رَئِيسُهُمْ أَبُو جَهْلٍ وَ أَنْتَ يَا أَبَا جَهْلٍ فَاثْبُتْ عِنْدِی لِيَتَّصِلَ بِكَ أَخْبَارُ هَؤُلَاءِ الْفِرَقِ الثَّلَاثَهِ فَإِنَّ الْآيَهَ الَّتِی اقْتَرَحْتَهَا أَنْتَ تَكُونُ بِحَضْرَتِی فَقَالَ أَبُو جَهْلٍ لِلْفِرَقِ الثَّلَاثَهِ قُومُوا فَتَفَرَّقُوا لِيَتَبَيَّنَ (٣) لَكُمْ بَاطِلُ قَوْلِ مُحَمَّدٍ فَذَهَبَتِ الْفِرْقَهُ الْأُولَى إِلَى جَبَلِ أَبِی قُبَيْسٍ فَلَمَّا صَارُوا (۴) إِلَى جَانِبِ الْجَبَلِ نَبَعَ الْمَاءُ مِنْ تَحْتِهِمْ وَ نَزَلَ مِنَ السَّمَاءِ الْمَاءُ مِنْ فَوْقِهِمْ مِنْ غَيْرِ غَمَامَهٍ (۵) وَ لَا سَحَابٍ وَ كَثُرَ حَتَّى بَلَغَ أَفْوَاهَهُمْ فَأَلْجَمَهَا وَ أَلْجَأَهُمْ إِلَى صُعُودِ الْجَبَلِ إِذْ لَمْ يَجِدُوا مَنْجًى سِوَاهُ فَجَعَلُوا يَصْعَدُونَ الْجَبَلَ وَ الْمَاءُ يَعْلُو مِنْ تَحْتِهِمْ إِلَى أَنْ بَلَغُوا ذِرْوَتَهُ (۶) وَ ارْتَفَعَ الْمَاءُ حَتَّى أَلْجَمَهُمْ وَ هُمْ عَلَى قُلَّهِ الْجَبَلِ وَ أَيْقَنُوا بِالْغَرَقِ إِذْ لَمْ يَكُنْ لَهُمْ مَفَرٌّ فَرَأَوْا عَلِيّاً عليه السلام وَاقِفاً عَلَى مَتْنِ الْمَاءِ فَوْقَ قُلَّهِ الْجَبَلِ وَ عَنْ يَمِينِهِ طِفْلٌ وَ عَنْ يَسَارِهِ طِفْلٌ فَنَادَاهُمْ عَلِيٌّ خُذُوا بِيَدِی أُنْجِكُمْ أَوْ بِيَدِ مَنْ شِئْتُمْ مِنْ هَذَيْنِ الطِّفْلَيْنِ فَلَمْ يَجِدُوا بُدّاً مِنْ ذَلِكَ فَبَعْضُهُمْ أَخَذَ بِيَدِ عَلِيٍّ وَ بَعْضُهُمْ أَخَذَ بِيَدِ أَحَدِ الطِّفْلَيْنِ وَ بَعْضُهُمْ أَخَذَ بِيَدِ الطِّفْلِ الْآخَرِ وَ جَعَلُوا يَنْزِلُونَ بِهِمْ مِنَ الْجَبَلِ وَ الْمَاءُ يَنْزِلُ وَ يَنْحَطُّ مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ حَتَّى أَوْصَلُوهُمْ إِلَى الْقَرَارِ وَ الْمَاءُ يَدْخُلُ بَعْضُهُ فِی الْأَرْضِ وَ يَرْتَفِعُ بَعْضُهُ إِلَى السَّمَاءِ حَتَّى عَادُوا كَهَيْئَتِهِمْ إِلَى قَرَارِ الْأَرْضِ فَجَاءَ عَلِيٌّ عليه السلام بِهِمْ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ هُمْ يَبْكُونَ وَ يَقُولُونَ نَشْهَدُ أَنَّكَ سَيِّدُ الْمُرْسَلِينَ وَ خَيْرُ الْخَلْقِ أَجْمَعِينَ رَأَيْنَا مِثْلَ طُوفَانِ نُوحٍ علیه السلام

١- فی الاحتجاج: فاذا غشيكم النار.

٢- طرفی خ ل.

٣- ليبين خ ل، و هو الموجود فی المصدر.

۴- فلما صاروا فی الأرض.

۵- غمام خ ل.

۶- ذروه الجبل: أعلاه.

وَ خَلَّصَنَا هَذَا وَ طِفْلَانِ كَانَا مَعَهُ لَسْنَا نَرَاهُمَا الْآنَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَمَا (۱) إِنَّهُمَا سَيَكُونَانِ هُمَا (۲) الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ سَيُولَدَانِ لِأَخِي هَذَا هُمَا سَيِّدَا شَبَابِ أَهْلِ الْجَنَّهِ وَ أَبُوهُمَا خَيْرٌ مِنْهُمَا اعْلَمُوا أَنَّ الدُّنْيَا بَحْرٌ عَمِيقٌ قَدْ غَرِقَ فِيهَا خَلْقٌ كَثِيرٌ وَ أَنَّ سَفِينَهَ نَجَاتِهَا آلُ مُحَمَّدٍ عَلِيٌّ هَذَا وَ وَلَدَاهُ اللَّذَانِ رَأَيْتُمُوهُمَا سَيَكُونَانِ وَ سَائِرُ أَفَاضِلِ أَهْلِي فَمَنْ رَكِبَ هَذِهِ السَّفِينَهَ نَجَا وَ مَنْ تَخَلَّفَ عَنْهَا غَرِقَ ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَكَذَلِكَ (۳) الْآخِرَهُ حَمِيمُهَا وَ نَارُهَا كَالْبَحْرِ (۴) وَ هَؤُلَاءِ سُفُنُ أُمَّتِي يَعْبُرُونَ (۵) بِمُحِبِّيهِمْ وَ أَوْلِيَائِهِمْ إِلَى الْجَنَّهِ ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَ مَا سَمِعْتَ هَذَا يَا بَا جَهْلٍ قَالَ بَلَى حَتَّى أَنْظُرَ إِلَى الْفِرْقَهِ الثَّانِيَهِ وَ الثَّالِثَهِ فَجَاءَتِ الْفِرْقَهُ الثَّانِيَهُ يَبْكُونَ وَ يَقُولُونَ نَشْهَدُ أَنَّكَ رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَ سَيِّدُ الْخَلْقِ أَجْمَعِينَ مَضَيْنَا إِلَى صَحْرَاءَ مَلْسَاءَ وَ نَحْنُ نَتَذَاكَرُ بَيْنَنَا قَوْلَكَ فَنَظَرْنَا السَّمَاءَ قَدْ تَشَقَّقَتْ بِجَمْرِ النِّيرَانِ تَتَنَاثَرُ عَنْهَا وَ رَأَيْنَا الْأَرْضَ قَدْ تَصَدَّعَتْ وَ لَهَبُ النِّيرَانِ يَخْرُجُ مِنْهَا فَمَا زَالَتْ كَذَلِكَ حَتَّى طَبَّقَتِ الْأَرْضَ وَ مَلَأَتْهَا وَ مَسَّنَا مِنْ شِدَّهِ حَرِّهَا حَتَّى سَمِعْنَا لِجُلُودِنَا نَشِيشاً مِنْ شِدَّهِ حَرِّهَا وَ أَيْقَنَّا بِالاشْتِوَاءِ وَ الِاحْتِرَاقِ بِتِلْكَ النِّيرَانِ فَبَيْنَمَا نَحْنُ كَذَلِكَ إِذْ رُفِعَ لَنَا فِي الْهَوَاءِ شَخْصُ (۶) امْرَأَهٍ قَدْ أَرْخَتْ خِمَارَهَا فَتَدَلَّى طَرَفُهُ إِلَيْنَا بِحَيْثُ تَنَالُهُ أَيْدِينَا وَ إِذَا مُنَادٍ مِنَ السَّمَاءِ يُنَادِينَا إِنْ أَرَدْتُمُ النَّجَاهَ فَتَمَسَّكُوا بِبَعْضِ أَهْدَابِ هَذَا الْخِمَارِ فَتَعَلَّقَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنَّا بِهُدْبَهٍ مِنْ أَهْدَابِ ذَلِكَ الْخِمَارِ فَرُفِعْنَا فِي الْهَوَاءِ وَ نَحْنُ نَشُقُّ (۷) جَمْرَ النِّيرَانِ وَ لَهَبَهَا لَا يَمَسُّنَا شَرَرُهَا وَ لَا يُؤْذِينَا حَرُّهَا (۸) وَ لَا نَثْقُلُ عَلَى الْهُدْبَهِ الَّتِي تَعَلَّقْنَا بِهَا وَ لَا تَنْقَطِعُ الْأَهْدَابُ فِي أَيْدِينَا عَلَى دِقَّتِهَا فَمَا زَالَتْ كَذَلِكَ حَتَّى جَازَتْ بِنَا تِلْكَ النِّيرَانَ

۱- ألا خ ل.

۲- و هما خ ل.

۳- و كذلك خ ل، و هو الموجود فی المصدر.

۴- فی المصدر: جنتها و نارها كالبحر.

۵- أی یعبرون بهم علی الصراط و یصلونهم الی الجنه.

۶- الشخص: سواد الإنسان و غیره تراه من بعد.

۷- نشوف خ ل.

۸- جمرها خ ل. و هو الموجود فی المصدر.

ثُمَّ وُضِعَ كُلَّ وَاحِدٍ مِنَّا فِي صَحْنِ دَارِهِ سَالِماً مُعَافًى ثُمَّ خَرَجْنَا فَالْتَقَيْنَا فَجِئْنَاكَ عَالِمِينَ بِأَنَّهُ لَا مَحِيصَ عَنْ دِينِكَ وَ لَا مَعْدِلَ عَنْكَ وَ أَنْتَ أَفْضَلُ مَنْ لُجِئَ إِلَيْهِ وَ اعْتُمِدَ بَعْدَ اللَّهِ إِلَيْهِ صَادِقٌ فِي أَقْوَالِكَ حَكِيمٌ فِي أَفْعَالِكَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لِأَبِي جَهْلٍ هَذِهِ الْفِرْقَةُ الثَّانِيَةُ قَدْ أَرَاهُمُ اللَّهُ آيَهَ إِبْرَاهِيمَ عليه السلام (۱) قَالَ أَبُو جَهْلٍ حَتَّى أَنْظُرَ الْفِرْقَهَ (۲) الثَّالِثَهَ وَ أَسْمَعَ مَقَالَتَهَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لِهَذِهِ الْفِرْقَهِ الثَّانِيَهِ لَمَّا آمَنُوا يَا عِبَادَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ أَغَاثَكُمْ بِتِلْكَ الْمَرْأَهِ أَ تَدْرُونَ مَنْ هِيَ قَالُوا لَا قَالَ تِلْكَ تَكُونُ ابْنَتِي فَاطِمَهَ وَ هِيَ سَيِّدَهُ النِّسَاءِ (۳) إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى إِذَا بَعَثَ الْخَلَائِقَ مِنَ الْأَوَّلِينَ وَ الْآخِرِينَ نَادَى مُنَادِي رَبِّنَا مِنْ تَحْتِ عَرْشِهِ يَا مَعْشَرَ الْخَلَائِقِ غُضُّوا أَبْصَارَكُمْ لِتَجُوزَ فَاطِمَهُ بِنْتُ مُحَمَّدٍ سَيِّدَهُ نِسَاءِ الْعَالَمِينَ عَلَى الصِّرَاطِ فَتَغُضُّ الْخَلَائِقُ كُلُّهُمْ أَبْصَارَهُمْ فَتَجُوزُ فَاطِمَهُ عَلَى الصِّرَاطِ لَا يَبْقَى أَحَدٌ فِي الْقِيَامَهِ إِلَّا غَضَّ بَصَرَهُ عَنْهَا إِلَّا مُحَمَّدٌ وَ عَلِيٌّ وَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ وَ الطَّاهِرُونَ مِنْ أَوْلَادِهِمْ فَإِنَّهُمْ مَحَارِمُهَا فَإِذَا دَخَلَتِ الْجَنَّهَ بَقِيَ مِرْطُهَا مَمْدُوداً عَلَى الصِّرَاطِ طَرَفٌ مِنْهُ بِيَدِهَا وَ هِيَ فِي الْجَنَّهِ وَ طَرَفٌ فِي عَرَصَاتِ الْقِيَامَهِ فَيُنَادِي مُنَادِي رَبِّنَا يَا أَيُّهَا الْمُحِبُّونَ لِفَاطِمَهَ تَعَلَّقُوا بِأَهْدَابِ مِرْطِ فَاطِمَهَ سَيِّدَهِ نِسَاءِ الْعَالَمِينَ فَلَا يَبْقَى مُحِبٌّ لِفَاطِمَهَ إِلَّا تَعَلَّقَ بِهُدْبَهٍ مِنْ أَهْدَابِ مِرْطِهَا حَتَّى يَتَعَلَّقَ بِهَا أَكْثَرُ مِنْ أَلْفِ فِئَامٍ وَ أَلْفِ فِئَامٍ (۴) قَالُوا وَ كَمْ فِئَامٌ وَاحِدٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ أَلْفُ أَلْفٍ وَ يُنْجَوْنَ بِهَا مِنَ النَّارِ (۵) قَالَ ثُمَّ جَاءَتِ الْفِرْقَهُ الثَّالِثَهُ بَاكِينَ يَقُولُونَ نَشْهَدُ يَا مُحَمَّدُ أَنَّكَ رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَ سَيِّدُ الْخَلْقِ أَجْمَعِينَ وَ أَنَّ عَلِيّاً أَفْضَلُ الْوَصِيِّينَ وَ أَنَّ آلَكَ أَفْضَلُ آلِ النَّبِيِّينَ وَ صَحَابَتَكَ خَيْرُ صَحَابَهِ الْمُرْسَلِينَ وَ أَنَّ أُمَّتَكَ خَيْرُ الْأُمَمِ أَجْمَعِينَ رَأَيْنَا مِنْ آيَاتِكَ مَا لَا مَحِيصَ لَنَا عَنْهَا وَ مِنْ مُعْجِزَاتِكَ مَا لَا مَذْهَبَ لَنَا سِوَاهَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ مَا الَّذِي رَأَيْتُمْ قَالُوا كُنَّا قُعُوداً فِي ظِلِّ الْكَعْبَهِ نَتَذَاكَرُ أَمْرَكَ وَ نَهْزَأُ بِخَبَرِكَ وَ أَنَّكَ ذَكَرْتَ أَنَّ لَكَ مِثْلَ (۶)

۱- آياته خ ل. و في المصدر: قد أراهم اللّه آيه.

۲- إلى الفرقه خ ل.

۳- نساء العالمين خ ل، و هو الموجود في المصدر.

۴- و ألف فئام خ. و هو أيضا موجود في المصدر.

۵- ألف ألف من الناس. قال خ ل، و هو الموجود في المصدر.

۶- آيه مثل خ ل.

آيَهِ مُوسَى عليه السلام (۱) فَبَيْنَا نَحْنُ كَذَلِكَ إِذَا ارْتَفَعَتِ الْكَعْبَهُ عَنْ مَوْضِعِهَا وَ صَارَتْ فَوْقَ رُءُوسِنَا فَرَكَزْنَا (۲) فِي مَوَاضِعِنَا وَ لَمْ نَقْدِرْ أَنْ نَرِيمَهَا (۳) فَجَاءَ عَمُّكَ حَمْزَهُ وَ قَالَ بِزُجِّ (۴) رُمْحِهِ هَكَذَا تَحْتَهَا فَتَنَاوَلَهَا وَ احْتَبَسَهَا عَلَى عِظَمِهَا فَوْقَنَا فِي الْهَوَاءِ ثُمَّ قَالَ لَنَا اخْرُجُوا فَخَرَجْنَا مِنْ تَحْتِهَا فَقَالَ ابْعُدُوا فَبَعُدْنَا عَنْهَا ثُمَّ أَخْرَجَ سِنَانَ الرُّمْحِ مِنْ تَحْتِهَا فَنَزَلَتْ إِلَى مَوْضِعِهَا وَ اسْتَقَرَّتْ (۵) فَجِئْنَاكَ بِذَلِكَ (۶) مُسْلِمِينَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لِأَبِي جَهْلٍ هَذِهِ الْفِرْقَهُ الثَّالِثَهُ قَدْ جَاءَتْكَ وَ أَخْبَرَتْكَ بِمَا شَاهَدَتْ فَقَالَ أَبُو جَهْلٍ لَا أَدْرِي أَ صَدَقَ (۷) هَؤُلَاءِ أَمْ كَذَبُوا أَمْ حُقِّقَ (۸) لَهُمْ أَمْ خُيِّلَ إِلَيْهِمْ فَإِنْ رَأَيْتُ مَا أَنَا (۹) أَقْتَرِحُهُ عَلَيْكَ مِنْ نَحْوِ آيَاتِ عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ عليه السلام فَقَدْ لَزِمَنِي الْإِيمَانُ بِكَ وَ إِلَّا فَلَيْسَ يَلْزَمُنِي تَصْدِيقُ هَؤُلَاءِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله يَا أَبَا جَهْلٍ فَإِنْ كَانَ لَا يَلْزَمُكَ تَصْدِيقُ هَؤُلَاءِ عَلَى كَثْرَتِهِمْ وَ شِدَّهِ تَحْصِيلِهِمْ فَكَيْفَ تُصَدِّقُ بِمَآثِرِ آبَائِكَ وَ أَجْدَادِكَ وَ مَسَاوِي أَسْلَافِ أَعْدَائِكَ وَ كَيْفَ تُصَدِّقُ عَنِ الصِّينِ وَ الْعِرَاقِ وَ الشَّامِ إِذَا حُدِّثْتَ عَنْهَا هَلِ الْمُخْبِرُونَ عَنْ ذَلِكَ إِلَّا دُونَ هَؤُلَاءِ الْمُخْبِرِينَ لَكَ عَنْ هَذِهِ الْآيَاتِ مَعَ سَائِرِ مَنْ شَاهَدَهَا مِنْهُمْ مِنَ الْجَمْعِ الْكَثِيفِ (۱۰) الَّذِينَ لَا يَجْتَمِعُونَ عَلَى بَاطِلٍ يَتَخَرَّصُونَهُ (۱۱) إِلَّا كَانَ بِإِزَائِهِمْ مَنْ يُكَذِّبُهُمْ وَ يُخْبِرُ بِضِدِّ أَخْبَارِهِمْ أَلَا وَ كُلُّ فِرْقَهٍ مِنْ هَؤُلَاءِ مَحْجُوجُونَ (۱۲) بِمَا

۱- من رفع الجبل خ.

۲- فركدنا خ ل، و هو الموجود فى المصدر.

۳- فى المصدر: و لم نقدر أن نرميها:.

۴- فشال خ ل، و فى المصدر: فشال. فتناول خ ل. أقول: قوله: فقال أى فأهوى به. و أمّا فى المصدر: فشال، يقال: شال الشى ء و بالشى ء أى رفعه.

۵- فاستقرت خ ل.

۶- لذلك خ ل.

۷- صدقوا خ ل.

۸- إليهم خ ل.

۹- فان رأيت أنا ما أقترحه خ ل و هو الموجود فى المصدرين.

۱۰- الكثيف: الكثير.

۱۱- فى المصدر: فيخر صوابه.

۱۲- محتجون خ ل.

شَاهَدُوا وَ أَنْتَ يَا أَبَا جَهْلٍ مَحْجُوجٌ بِمَا سَمِعْتَ مِمَّنْ شَاهَدَ ثُمَّ أَقْبَلَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله عَلَى الْفِرْقَهِ الثَّالِثَهِ فَقَالَ لَهُمْ هَذَا حَمْزَهُ عَمُّ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله بَلَّغَهُ اللَّهُ تَعَالَى الْمَنَازِلَ الرَّفِيعَهَ وَ الدَّرَجَاتِ الْعَالِيَهَ وَ أَكْرَمَهُ (۱) بِالْفَضَائِلِ لِشِدَّهِ حُبِّهِ لِمُحَمَّدٍ وَ لِعَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ أَمَا إِنَّ حَمْزَهَ عَمَّ مُحَمَّدٍ لَيُنَحِّي جَهَنَّمَ يَوْمَ الْقِيَامَهِ عَنْ مُحِبِّيهِ كَمَا نَحَّى عَنْكُمُ الْيَوْمَ الْكَعْبَهَ أَنْ تَقَعَ عَلَيْكُمْ قِيلَ (۲) وَ كَيْفَ ذَلِكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله إِنَّهُ لَيُرَى يَوْمَ الْقِيَامَهِ إِلَى جَانِبِ الصِّرَاطِ عَالَمٌ كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ لَا يَعْرِفُ عَدَدَهُمْ إِلَّا اللَّهُ تَعَالَى هُمْ كَانُوا مُحِبِّي حَمْزَهَ وَ كَثِيرٌ مِنْهُمْ أَصْحَابُ الذُّنُوبِ وَ الْآثَامِ فَتَحُولُ (۳) حِيطَانٌ بَيْنَهُمْ وَ بَيْنَ سُلُوكِ الصِّرَاطِ وَ الْعُبُورِ إِلَى الْجَنَّهِ فَيَقُولُونَ يَا حَمْزَهُ قَدْ تَرَى مَا نَحْنُ فِيهِ فَيَقُولُ حَمْزَهُ لِرَسُولِ اللَّهِ وَ لِعَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِمَا قَدْ تَرَيَانِ أَوْلِيَائِي كَيْفَ يَسْتَغِيثُونَ بِي فَيَقُولُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لِعَلِيٍّ وَلِيِّ اللَّهِ يَا عَلِيُّ أَعِنْ عَمَّكَ عَلَى إِغَاثَهِ أَوْلِيَائِهِ وَ اسْتِنْقَاذِهِمْ مِنَ النَّارِ فَيَأْتِي عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ بِالرُّمْحِ (۴) الَّذِي كَانَ يُقَاتِلُ بِهِ حَمْزَهُ أَعْدَاءَ اللَّهِ تَعَالَى فِي الدُّنْيَا فَيُنَاوِلُهُ إِيَّاهُ وَ يَقُولُ يَا عَمَّ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ عَمَّ (۵) أَخِي رَسُولِ اللَّهِ ذُدِ الْجَحِيمَ عَنْ أَوْلِيَائِكَ بِرُمْحِكَ هَذَا كَمَا كُنْتَ تَذُودُ بِهِ عَنْ أَوْلِيَاءِ اللَّهِ فِي الدُّنْيَا أَعْدَاءَ اللَّهِ فَيَتَنَاوَلُ حَمْزَهُ الرُّمْحَ بِيَدِهِ فَيَضَعُ زُجَّهُ فِي حِيطَانِ النَّارِ الْحَائِلَهِ بَيْنَ أَوْلِيَائِهِ وَ بَيْنَ الْعُبُورِ إِلَى الْجَنَّهِ عَلَى الصِّرَاطِ وَ يَدْفَعُهَا دَفْعَهً فَيُنَحِّيهَا مَسِيرَهَ خَمْسِمِائَهِ عَامٍ ثُمَّ يَقُولُ لِأَوْلِيَائِهِ وَ الْمُحِبِّينَ الَّذِينَ كَانُوا لَهُ فِي الدُّنْيَا اعْبُرُوا فَيَعْبُرُونَ عَلَى الصِّرَاطِ آمِنِينَ سَالِمِينَ قَدِ انْزَاحَتْ (۶) عَنْهُمُ النِّيرَانُ وَ بَعُدَتْ عَنْهُمُ الْأَهْوَالُ وَ يَرِدُونَ الْجَنَّهَ غَانِمِينَ ظَافِرِينَ ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لِأَبِي جَهْلٍ يَا أَبَا جَهْلٍ هَذِهِ الْفِرْقَهُ الثَّالِثَهُ قَدْ شَاهَدَتْ آيَاتِ اللَّهِ وَ مُعْجِزَاتِ رَسُولِ اللَّهِ وَ بَقِيَ الَّذِي لَكَ فَأَيَّ آيَهٍ تُرِيدُ قَالَ أَبُو جَهْلٍ آيَهَ

۱- و أكرمه اللّه خ ل.

۲- قالوا خ ل. و هو الموجود فى المصدر.

۳- فى المصدر: فيحول حيطان النار بينهم.

۴- إلى الرمح خ ل.

۵- و يا عم خ ل.

۶- أى قد زالت و انكشفت عنهم النيران.

عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ عليه السلام كَمَا زَعَمْتَ أَنَّهُ كَانَ يُخْبِرُهُمْ بِمَا يَأْكُلُونَ وَ مَا يَدَّخِرُونَ فِي بُيُوتِهِمْ فَأَخْبِرْنِي بِمَا أَكَلْتُ الْيَوْمَ وَ مَا ادَّخَرْتُهُ فِي بَيْتِي وَ زِدْنِي عَلَى ذَلِكَ أَنْ تُحَدِّثَنِي بِمَا صَنَعْتُهُ بَعْدَ أَكْلِي لَمَّا أَكَلْتُ كَمَا زَعَمْتَ أَنَّ اللَّهَ زَادَكَ (۱) فِي الْمَرْتَبَةِ فَوْقَ عِيسَى عليه السلام فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله أَمَّا مَا أَكَلْتَ وَ مَا ادَّخَرْتَ فَأُخْبِرُكَ بِهِ وَ أُخْبِرُكَ بِمَا فَعَلْتَهُ فِي خِلَالِ أَكْلِكَ وَ مَا فَعَلْتَهُ بَعْدَ أَكْلِكَ وَ هَذَا يَوْمٌ يَفْضَحُكَ اللَّهُ فِيهِ لِاقْتِرَاحِكَ (۲) فَإِنْ آمَنْتَ بِاللَّهِ لَمْ تَضُرَّكَ هَذِهِ الْفَضِيحَةُ وَ إِنْ أَصْرَرْتَ عَلَى كُفْرِكَ أُضِيفَ لَكَ إِلَى فَضِيحَةِ الدُّنْيَا وَ خِزْيِهَا خِزْيُ الْآخِرَةِ الَّذِي لَا يَبِيدُ وَ لَا يَنْفَدُ وَ لَا يَتَنَاهَى قَالَ وَ مَا هُوَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله قَعَدْتَ يَا أَبَا جَهْلٍ تَتَنَاوَلُ مِنْ دَجَاجَةٍ مُسَمَّنَةٍ اسْتَطَبْتَهَا (۳) فَلَمَّا وَضَعْتَ يَدَكَ عَلَيْهَا اسْتَأْذَنَ عَلَيْكَ أَخُوكَ أَبُو الْبَخْتَرِيِّ ابْنُ هِشَامٍ فَأَشْفَقْتَ (۴) عَلَيْهِ أَنْ يَأْكُلَ مِنْهَا وَ بَخِلْتَ فَوَضَعْتَهَا تَحْتَ ذَيْلِكَ وَ أَرْخَيْتَ عَلَيْهَا ذَيْلَكَ حَتَّى انْصَرَفَ عَنْكَ فَقَالَ أَبُو جَهْلٍ كَذَبْتَ يَا مُحَمَّدُ مَا مِنْ هَذَا قَلِيلٌ وَ لَا كَثِيرٌ وَ لَا أَكَلْتُ مِنْ دَجَاجَةٍ وَ لَا ادَّخَرْتُ مِنْهَا شَيْئاً فَمَا الَّذِي فَعَلْتُهُ بَعْدَ أَكْلِيَ الَّذِي زَعَمْتَ (۵) قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله كَانَ عِنْدَكَ (۶) ثَلَاثُمِائَةِ دِينَارٍ لَكَ وَ عَشَرَةُ آلَافِ دِينَارٍ وَدَائِعُ النَّاسِ عِنْدَكَ الْمِائَةُ وَ الْمِائَتَانِ وَ الْخَمْسُمِائَةِ وَ السَّبْعُمِائَةِ وَ الْأَلْفُ وَ نَحْوُ ذَلِكَ إِلَى تَمَامِ عَشَرَةِ آلَافٍ مَالُ كُلِّ وَاحِدٍ فِي صُرَّةٍ وَ كُنْتَ قَدْ عَزَمْتَ عَلَى أَنْ تَخْتَانَهُمْ وَ قَدْ كُنْتَ جَحَدْتَهُمْ وَ مَنَعْتَهُمْ وَ الْيَوْمَ لَمَّا أَكَلْتَ مِنْ هَذِهِ الدَّجَاجَةِ أَكَلْتَ زَوْرَهَا (۷) وَ ادَّخَرْتَ الْبَاقِيَ وَ دَفَنْتَ هَذَا الْمَالَ أَجْمَعَ مَسْرُوراً فَرِحاً بِاخْتِيَانِكَ عِبَادَ اللَّهِ وَ وَاثِقاً بِأَنَّهُ قَدْ حَصَلَ لَكَ وَ تَدْبِيرُ اللَّهِ فِي ذَلِكَ خِلَافُ تَدْبِيرِكَ فَقَالَ أَبُو جَهْلٍ وَ هَذَا أَيْضاً يَا مُحَمَّدُ فَمَا أَصَبْتَ مِنْهُ قَلِيلًا وَ لَا كَثِيراً وَ مَا دَفَنْتُ شَيْئاً وَ قَدْ سُرِقَتْ تِلْكَ

۱- قد زادک.

۲- فی المصدر: یفضحک اللّه فیه باقتراحک.

۳- هکذا فی النسخه أقول: و فی المصدر اسمطتها: ای جعلتها علی السماط و هو ما یبسط و یوضع علیه الطعام و السیاق یوافق ذلک و اماما فی نسخه المصنّف فهو اما صوره النسخه التی کانت عنده او تصحیح منه قده زعما ان الموافق للسیاق انما هو استطبتها ای وجدتها طیبه ثمّ غفل عن ذلک کله عند بیان الحدیث فنقل عن الجوهریّ معنی سمط و هو لا یوافق السیاق و لا المصدر الذی عندنا.

۴- أشفق علیه و منه: حاذر و خاف و حرص.

۵- عندک زعمته خ ل.

۶- معک خ ل.

۷- فی المصدر: أکلت ذروتها و الزور: أعلی وسط الصدر.

الْعَشَرَةُ آلَافِ الْوَدَائِعُ الَّتِی کَانَتْ عِنْدِی فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَا أَبَا جَهْلٍ مَا هَذَا مِنْ تِلْقَائِی فَتُکَذِّبَنِی وَ إِنَّمَا هَذَا جَبْرَئِیلُ الرُّوحُ الْأَمِینُ یُخْبِرُنِی بِهِ عَنْ رَبِّ الْعَالَمِینَ وَ عَلَیْهِ تَصْحِیحُ شَهَادَتِهِ وَ تَحْقِیقُ مَقَالَتِهِ ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله هَلُمَّ یَا جَبْرَئِیلُ بِالدَّجَاجَةِ الَّتِی أَکَلَ مِنْهَا فَإِذَا الدَّجَاجَةُ (۱) بَیْنَ یَدَیْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَ تَعْرِفُهَا یَا أَبَا جَهْلٍ فَقَالَ أَبُو جَهْلٍ مَا أَعْرِفُهَا وَ مَا أُخْبِرْتُ عَنْ شَیْ ءٍ وَ مِثْلُ هَذِهِ الدَّجَاجَةِ الْمَأْکُولِ بَعْضُهَا فِی الدُّنْیَا کَثِیرٌ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَا أَیَّتُهَا الدَّجَاجَةُ إِنَّ أَبَا جَهْلٍ قَدْ کَذَّبَ مُحَمَّداً عَلَی جَبْرَئِیلَ وَ کَذَّبَ جَبْرَئِیلَ عَلَی رَبِّ الْعَالَمِینَ فَاشْهَدِی لِمُحَمَّدٍ بِالتَّصْدِیقِ وَ عَلَی أَبِی جَهْلٍ بِالتَّکْذِیبِ فَنَطَقَتْ وَ قَالَتْ أَشْهَدُ یَا مُحَمَّدُ أَنَّکَ رَسُولُ اللَّهِ (۲) وَ سَیِّدُ الْخَلْقِ أَجْمَعِینَ وَ أَنَّ أَبَا جَهْلٍ هَذَا عَدُوُّ اللَّهِ الْمُعَانِدُ الْجَاحِدُ لِلْحَقِّ الَّذِی یَعْلَمُهُ أَکَلَ مِنِّی هَذَا الْجَانِبَ وَ ادَّخَرَ الْبَاقِیَ وَ قَدْ أَخْبَرْتَهُ بِذَلِکَ وَ أَحْضَرْتَنِیهِ فَکَذَّبَ بِهِ فَعَلَیْهِ لَعْنَةُ اللَّهِ وَ لَعْنَةُ اللَّاعِنِینَ فَإِنَّهُ مَعَ کُفْرِهِ بَخِیلٌ اسْتَأْذَنَ عَلَیْهِ أَخُوهُ فَوَضَعَنِی تَحْتَ ذَیْلِهِ إِشْفَاقاً مِنْ أَنْ یُصِیبَ مِنِّی أَخُوهُ فَأَنْتَ یَا رَسُولَ اللَّهِ أَصْدَقُ الصَّادِقِینَ مِنَ الْخَلْقِ أَجْمَعِینَ وَ أَبُو جَهْلٍ الْکَاذِبُ الْمُفْتَرِی اللَّعِینُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَ مَا کَفَاکَ مَا شَاهَدْتَ آمِنْ لِتَکُونَ آمِناً مِنْ عَذَابِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ قَالَ أَبُو جَهْلٍ إِنِّی لَأَظُنُّ أَنَّ هَذَا تَخْیِیلٌ وَ إِیهَامٌ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَهَلْ تَفْرُقُ بَیْنَ مُشَاهَدَتِکَ لِهَذَا وَ سَمَاعِکَ لِکَلَامِهَا وَ بَیْنَ مُشَاهَدَتِکَ لِنَفْسِکَ وَ لِسَائِرِ قُرَیْشٍ وَ الْعَرَبِ وَ سَمَاعِکَ لِکَلَامِهِمْ قَالَ أَبُو جَهْلٍ لَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَمَا یُدْرِیکَ أَنَّ جَمِیعَ مَا تُشَاهِدُ وَ تُحِسُّ بِحَوَاسِّکَ تَخْیِیلٌ قَالَ أَبُو جَهْلٍ مَا هُوَ بِتَخْیِیلٍ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ لَا هَذَا بِتَخْیِیلٍ وَ إِلَّا کَیْفَ تُصَحِّحُ (۳) أَنَّکَ تَرَی فِی الْعَالَمِ شَیْئاً أَوْثَقَ مِنْهُ قَالَ ثُمَّ وَضَعَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَدَهُ عَلَی الْمَوْضِعِ الْمَأْکُولِ مِنَ الدَّجَاجَةِ فَمَسَحَ یَدَهُ عَلَیْهَا فَعَادَ اللَّحْمُ عَلَیْهِ أَوْفَرَ مَا کَانَ ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَا بَا جَهْلٍ أَ رَأَیْتَ هَذِهِ الْآیَةَ قَالَ یَا مُحَمَّدُ تَوَهَّمْتُ شَیْئاً وَ لَا أُوقِنُهُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ

۱- بالدجاجه خ ل.

۲- رب العالمین خ ل صح. و فی المصدر: أشهد أن لا إله إلّا اللّه یا محمد، و أنک رسول اللّه رب العالمین.

۳- یصح خ ل.

صلی الله علیه و آله یَا جَبْرَئِیلُ فَأْتِنَا بِالْأَمْوَالِ الَّتِی دَفَنَهَا هَـذَا الْمُعَانِـدُ لِلْحَقِّ لَعَلَّهُ یُؤْمِنُ فَإِذَا هُوَ بِالصُّرَرِ بَیْنَ یَـدَیْهِ کُلِّهَا مَا کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صـلی الله علیه و آله قَالَهُ إِلَی تَمَامِ عَشَرَهِ آلَافٍ وَ ثَلَاثِمِائَهِ دِینَارٍ (۱) فَأَخَذَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ أَبُو جَهْلٍ یَنْظُرُ إِلَیْهِ صُرَّهً مِنْهَـا فَقَـالَ ائْتُونِی بِفُلَـانِ بْنِ فُلَـانٍ فَـأُتِیَ بِهِ وَ هُوَ صَاحِبُهَا فَقَالَ هَاکَهَا یَا فُلَانُ مَا قَـدِ اخْتَانَکَ فِیهِ أَبُو جَهْلٍ فَرَدَّ عَلَیْهِ مَالَهُ وَ دَعَا بِآخَرَ ثُمَّ بِآخَرَ حَتَّی رَدَّ الْعَشَـرَهَ آلَافٍ کُلَّهَا عَلَی أَرْبَابِهَا وَ فُضِحَ عِنْدَهُمْ أَبُو جَهْلٍ وَ بَقِیَتِ الثَّلَاثُمِائَهِ الدِّینَارِ (۲) بَیْنَ یَدَیْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَـالَ الْآنَ آمِنْ لِتَأْخُـذَ الثَّلَاثَمِائَهِ دِینَارٍ (۳) وَ یُبَارِکَ اللَّهُ لَکَ فِیهَا حَتَّی تَصِـیرَ أَیْسَرَ (۴) قُرَیْشٍ قَالَ لَا (أُومِنُ) آمن وَ لَکِنْ آخُذُهَا فَهِیَ مَالِی فَلَمَّا ذَهَبَ یَأْخُذُهَا صَاحَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِالدَّجَاجَهِ دُونَکِ (۵) أَبَا جَهْلٍ وَ کُفِّیهِ عَنِ الدَّنَانِیرِ وَ خُذِیهِ فَوَثَبَتِ الدَّجَاجَهُ عَلَی أَبِی جَهْلٍ فَتَنَاوَلَتْهُ بِمَخَالِبِهَا وَ رَفَعَتْهُ فِی الْهَوَاءِ وَ طَارَتْ بِهِ إِلَی سَـطْحِ بَیْتِهِ فَوَضَعَتْهُ عَلَیْهِ وَ دَفَعَ رَسُولُ اللَّهِ صـلی الله علیه و آله تِلْکَ الـدَّنَانِیرَ إِلَی بَعْضِ فُقَرَاءِ الْمُؤْمِنِینَ ثُمَّ نَظَرَ رَسُولُ اللَّهِ صـلی الله علیه و آله إِلَی أَصْـحَابِهِ فَقَالَ لَهُمْ مَعَاشِـرَ أَصْـحَابِ مُحَمَّدٍ هَذِهِ آیَهٌ أَظْهَرَهَا رَبُّنَا عَزَّ وَ جَلَّ لِأَبِی جَهْلٍ فَعَانَدَ وَ هَذَا الطَّیْرُ الَّذِی حَیِیَ یَصِـیرُ مِنْ طُیُورِ الْجَنَّهِ الطَّیَّارَهِ عَلَیْکُمْ فِیهَـا فَـإِنَّ فِیهَا طُیُوراً کَالْبَخَاتِی عَلَیْهَا مِنْ جَمِیعِ أَنْوَاعِ الْمَوَاشِـی (۶) تَطِیرُ بَیْنَ سَـمَاءِ الْجَنَّهِ وَ أَرْضِـهَا فَإِذَا تَمَنَّی مُؤْمِنٌ مُحِبٌّ لِلنَّبِیِّ وَ آلِهِ الْأَکْلَ مِنْ شَـیْ ءٍ مِنْهَا وَقَعَ ذَلِکَ بِعَیْنِهِ بَیْنَ یَـدَیْهِ فَتَنَاثَرَ رِیشُهُ وَ انْسَـمَطَ وَ انْشَوَی وَ انْطَبَـخَ فَأَکَلَ مِنْ جَانِبٍ مِنْهُ قَدِیداً وَ مِنْ جَانِبٍ مِنْهُ مَشْوِیّاً بِلَا نَارٍ فَإِذَا قَضَـی شَـهْوَتَهُ وَ نَهْمَتَهُ (۷) وَ قَـالَ الْحَمْـدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعالَمِینَ عَادَتْ کَمَا کَانَتْ فَطَارَتْ فِی الْهَوَاءِ وَ فَخَرَتْ عَلَی سَائِرِ طُیُورِ الْجَنَّهِ تَقُولُ مَنْ مِثْلِی وَ قَدْ أَکَلَ مِنِّی وَلِیُّ اللَّهِ عَنْ أَمْرِ اللَّهِ (۸).

ص: ۲۴۸

۱- مثقال خ ل و هو الموجود فی المصدر.

۲- فی المصدر: دینار.

۳- مثقال خ ل، و هو الموجود فی المصدر.

۴- أمیر خ ل.

۵- دونک اسم فعل بمعنی خذ.

۶- الوشی خ ل.

۷- النهمه: بلوغ الهمه و الشهوه فی الشی ء.

۸- التفسیر المنسوب إلی الامام العسکریّ علیه السلام: ۱۷۳- ۱۷۸.

ج، الإحتجاج مثله مع اختصار فی وسطه و فی آخره (۱) بیان قال الجزری فیه یبلغ العرق منهم ما یلجمهم أی یصل إلی أفواههم فیصیر لهم بمنزله اللجام یمنعهم عن الکلام انتهی.

و النشیش الغلیان و هدبه الثوب بالضم طرفه مما یلی طرته و المراد هنا الخیوط المتدلیه من طرفه و المرط بالکسر کساء من صوف أو خز و الفئام بالهمز و قد تقلب یاء الجماعه من الناس و المراد هنا هذا العدد کما فسر أمیر المؤمنین علیه السلام فی خبر الغدیر بمائه ألف.

قوله فرکزنا یقال رکزت الرمح أی غرزته فی الأرض و فی بعض النسخ بالدال المهمله من الرکود بمعنی السکون و الهدوء و یقال لا یریم من المکان أی لا یبرح و لا یزول و الزج بالضم الحدیده التی فی أسفل الرمح و یقال تخرص أی کذب و الذود الطرد و الدفع و الزور أعلی الصدر و البخاتی جمع البختی و هو الإبل الخراسانی و الشیه کل لون یخالف معظم لون الفرس و غیره و الهاء عوض من الواو و یقال وشیت الثوب أشیه وشیا و وشیه و وشیته توشیه شدد للکثره فهو موشی و موشی و الوشی (۲) من اللون معروف ذکره الجوهری و قال سَمَطْتُ الجدی أَسْمِطُهُ و أَسْمُطُهُ (۳) سَمْطاً إذا نظفته من الشعر بالماء الحار لتشویه.

**[ترجمه]تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام به اسناد به ایشان که فرمود: به امیرمومنان علیه السلام عرض شد: آیا حضرت محمد صلّی الله علیه و آله نیز نشانه‌ای همانند نشانه موسی علیه السلام دارد که کوه را بالای سر منکران دعوتش بُرد؟

امیرمومنان علیه السلام فرمود: بله، به خدایی که او را بر حق به پیامبری برانگیخت از آدم علیه السلام گرفته تا برسد به خود حضرت محمد صلّی الله علیه و آله هیچ پیامبری نشانه‌ای نداشته جز این‌که حضرت محمد صلّی الله علیه و آله همانند آن نشانه یا برتر از آن را داشته است. حضرت محمد صلّی الله علیه و آله همانند این نشانه را داشت و نیز نشانه‌های دیگری که برای ایشان پدیدار شد. از این قرار که وقتی رسول خدا صلّی الله علیه و آله دعوت خود را در مکه آشکار کرد و اندیشه خود درباره خداوند را علنی ساخت، قوم عرب با نهایت دشمنی و با همه امکانات خود به او حمله کردند. من از میان مردم نخستین کسی بودم که اسلام آوردم، حضرت روز دوشنبه مبعوث شد و من روز سه شنبه همراه ایشان نماز خواندم و تا هفت سال در کنار ایشان نماز گزاردم تا این‌که جماعتی به اسلام گرویدند و از آن پس خداوند متعال دین حضرت را پشتیبانی کرد. روزی گروهی از مشرکان نزد حضرت آمدند و به ایشان گفتند: ای محمد! گمان کرده‌ای فرستاده پروردگار جهانیان هستی و باز راضی نشده‌ای و پنداشته‌ای

ص: ۲۳۹

سرور آنان هستی و از همه‌شان والاتری؟ اگر تو پیامبری نشانه‌ای برای ما بیاور همانند آن‌چه درباره پیامبران پیش از خودت ذکر می‌کنی، همچون نوح که آن سیل را آورد و همراه مومنان در کشتی‌اش نجات یافت یا ابراهیم که می‌گویی آتش بر او سرد و ایمن شد یا موسی که می‌پنداری کوه را بالای سر یارانش بُرد و این‌گونه آنان خوار و ذلیل به دعوت او سر سپردند یا عیسی که به مردم خبر می‌داد چه می‌خورند و چه در خانه‌هایشان می‌اندوزند. آن مشرکان چهار گروه شدند که یکی می... گفت نشانه نوح را بر ما پدید آور و دیگری می‌گفت نشانه موسی را بر ما پدید آور و آن یکی می‌گفت نشانه ابراهیم را بر ما پدید آور و چهارمی می‌گفت نشانه عیسی را بر ما پدید آور. رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود: «إِنَّما أَنَا نَذِیرٌ مُبِینٌ» - .

ملک / ۲۶ - {من صرفا هشدار دهنده ای آشکارم.} که برایتان این نشانه روشن را آورده‌ام، قرآن را که شما و همه امت‌ها و همه قوم عرب از هماوردی با آن ناتوانید حال آن‌که آن به زبان خودتان است، پس قرآن حجت خداوند و حجت پیامبرش بر شماست که بعد از آن من نمی‌توانم به پروردگارم پیشنهادی بدهم و «ما عَلَی الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلاغُ الْمُبِینُ» - . نور / ۵۴ -

{بر فرستاده [خدا] جز ابلاغ آشکار [ماموریتی] نیست.} یعنی ابلاغ به کسانی که به حجت راستگویی او و نشانه بر حق او اقرار می‌کنند، او پس از برپایی حجت نمی‌تواند پیشنهادهای کسانی را نزد خداوند مطرح کند که نمی‌دانند آیا آن‌چه می‌طلبند مایه صلاح است یا مایه فساد. در آن اوان جبرئیل نازل شد و عرض کرد: ای محمد! خداوند علیّ اعلی به تو سلام می‌رساند و می‌... فرماید من این نشانه‌ها را برایشان پدید خواهم آورد اما اینان همه را منکر می‌شوند به جز کسانی که من از میانشان محفوظ بدارم، اما من به آن‌ها نشان خواهم داد تا هیچ گونه عذری برای آنان نباشد و حجت تو را روشن سازم، پس به کسانی که نشانه نوح علیه السلام را پیشنهاد می‌دهند بگو سوی کوه ابو قیس بروید تا وقتی به دامنه‌اش رسیدید نشانه نوح علیه السلام را ببینید، چون مرگ را پیش چشمتان دیدید به این مرد و دو کودکش پناه ببرید. و به گروه دوم که نشانه ابراهیم علیه السلام را پیشنهاد می‌دهند

ص: ۲۴۰

بگو در دشت مکه به هر کجا خواستید بروید تا نشانه ابراهیم علیه السلام را ببینید، چون آتش را پیش چشمتان دیدید در میان آسمان زنی را خواهید دید که گوشه چادرش را برایتان پایین می‌آویزد، به آن چادر درآویزید تا از مرگ نجاتتان دهد و آتش را از شما براند. و به گروه سوم که نشانه موسی علیه السلام را پیشنهاد می‌دهند بگو به زیر سایه کعبه بروید تا نشانه موسی علیه السلام را ببینید که آن‌جا عموی من حمزه نجاتتان خواهد داد. و به گروه چهارم که رئیسشان ابوجهل است بگو ای اابوجهل تو نزد من بمان تا اخبار آن سه گروه به تو برسد زیرا نشانه‌ای که تو پیشنهاد داده‌ای نزد من است. این گذشت و ابوجهل به آن سه گروه گفت از هم جدا شوید تا بطلان کلام محمد برایتان آشکار شود. گروه اول سوی کوه ابوقیس رفتند و چون به کنار کوه رسیدند ناگاه از زیر پایشان آب جوشش گرفت و از بالای سرشان از آسمان بدون هیچ ابری باران گرفت و چنان آب به راه افتاد که به دهانهایشان رسید و دهانشان را بست و به سوی بالای کوه فراری‌شان داد آن‌چنان که هیچ ناجی نیافتند، از کوه بالا می‌رفتند و آب به دنبالشان بالا می‌رفت، تا این‌که به بالای کوه رسیدند و آب تا به زیر دهان‌هایشان رسید، چون بر قله ایستادند و دانستند که غرق می‌شوند و هیچ گریزگاهی ندارند، ناگاه دیدند علی علیه السلام بر فراز قله کوه روی آب ایستاده و در سمت راست و چپش نیز دو کودک ایستاده‌اند. علی علیه السلام ندایشان داد که یا دست مرا بگیرید تا نجاتتان دهم و یا دست هر کدام از این دو را که خواستید. آن‌ها چاره دیگری نیافتند و برخی دست علی علیه السلام را گرفتند و برخی دست یکی از آن دو کودک را و برخی دیگر دست کودک دیگر را گرفتند. آن‌ها آن قوم را از کوه پایین آوردند و آب فرو نشست و پیش رویشان پایین نشست تا این‌که بر روی زمین رسیدند و مقداری از آن آب در زمین فرو رفت و مقداری دیگر سوی آسمان برخاست و آن‌ها مثل قبل بر روی زمین قرار گرفتند. علی علیه السلام آنان را نزد رسول خدا صلّی الله علیه و آله آورد. در حالی که می‌گریستند و می‌گفتند: شهادت می‌دهیم که تو سرور رسولانی و از همه آفریدگان برتری، ما طوفانی همچون طوفان نوح علیه السلام دیدیم ص: ۲۴۱

و این مرد با دو کودکی که همراهش بودند ما را نجات دادند، اما اکنون آن دو را نمی‌بینیم. رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود: بدانید که آن دو خواهند آمد، آن دو حسن و حسین هستند که از این برادرم به دنیا می‌آیند، آن دو سرور جوانان اهل بهشت هستند و پدرشان از ایشان برتر است، بدانید دنیا دریایی ژرف است که خلق بسیاری در آن غرق می‌شوند اما کشتی نجاتش آل محمد هستند، یعنی این علی و آن دو فرزندنش که دیدید و خواهند آمد و نیز دیگر بزرگان اهل بیت من، هر کس بر این کشتی سوار شود نجات می‌یابد و هر کس از آن بازماند غرق می‌شود. سپس رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود: حرارت آخرت نیز همین‌گونه است، آتشش چون دریاست و اینان کشتی‌های امت من هستند که دوستان و دوستداران خود را سوی بهشت عبور می‌دهند. سپس فرمود: شنیدی ابوجهل؟! گفت: باید تا گروه دوم و سوم را ببینم. در آن دم گروه دوم نیز آمدند و می‌گفتند شهادت می‌دهیم که تو فرستاده پروردگار جهانیان هستی و از همه آفریدگان برتری، ما به سوی دشتی پهناور رفتیم و داشتیم درباره سخنان تو گفتگو می‌کردیم که ناگاه دیدیم آسمان شکافت و گدازه‌هایی آتش از آن بارید و دیدیم میان آسمان باز شد و شعله‌های آتش از آن بیرون ریخت و پیوسته چنین شد تا این‌که زمین را فروپوشاند و در میان گرفت، چنان حرارت شدیدی حس کردیم که می‌شنیدیم پوست‌هایمان از شدت حرارت به صدا افتاده بود و یقین کردیم که کباب می‌شویم و از آن آتش می‌سوزیم، در همان حال ناگاه بالای سرمان در آسمان زنی فراز آمد و چادرش را آویخت و اطراف چادرش به پایین رسید چنان‌که دست ما به آن می‌رسید. در آن دم ندادهنده‌ای از آسمان ندا سر داد اگر می‌خواهید نجات یابید تکه‌ای از این چادر را بگیرید. آن‌گاه هر یک از ما به رشته ای از آن چادر درآویخت و این‌چنین سوی آسمان فراز شدیم و چنان از میان گدازه‌ها و شعله‌های آتش گذشتیم که نه شراره‌هایش به ما برخورد و نه حرارتش آزارمان داد، رشته هایی که در دست داشتیم بدون این‌که بر آن‌ها سنگینی کنیم و یا در دستانمان پاره شوند، ما را از آن آتش عبور دادند

و سپس هر یک از ما سالم و تندرست در میان حیاط خانه‌اش فرود آمد. ما بیرون آمدیم و به یکدگر برخوردیم و همه نزد تو آمدیم حال آن‌که می‌دانیم هیچ گریزی از دین تو و هیچ جای امنی جز تو نیست و تو بهترین پناهگاه و تکیه‌گاه پس از خداوند هستی و گفتارت راست و کردارت خردمندانه است. رسول خدا صلّی الله علیه و آله به ابوجهل فرمود: این هم گروه دوم، خداوند نشانه ابراهیم علیه السلام را نشان‌شان داد. ابوجهل گفت: باید گروه سوم را ببینم و سخن آن‌ها را بشنوم. رسول خدا صلّی الله علیه و آله به این گروه دوم پس از آن که ایمان آوردند فرمود: ای بندگان خدا! خداوند با آن زن به یاریتان رسید، می‌دانید او کیست؟ عرض کردند: نه. فرمود: او دختر من فاطمه است که بانوی زنان دو جهان است، وقتی خداوند متعال همه آفریدگان را، از پیشینیان و پسینیان، برمی‌انگیزد منادی پروردگارمان از زیر عرش او ندا سر می‌دهد: ای جماعت آفریدگان! دیده‌هایتان را فرو گیرید که دختر محمد، بانوی زنان دو جهان از صراط گذر می‌کند، آن‌گاه همه آفریدگان دیده‌هایشان را فرومی‌گیرند و فاطمه از صراط می‌گذرد و در آن دم در عرصه قیامت هیچ کس نیست که در برابر او دیده فرونبسته باشد به جز محمد و علی و حسن و حسین و فرندان پاک ایشان که محارم او هستند، وقتی فاطمه وارد بهشت می‌شود دامانش بر صراط گسترده می‌ماند که یک سرش در بهشت در دوست اوست و دنباله‌اش در عرصات قیامت گسترده است، در آن هنگام منادی پروردگارمان ندا سر می‌دهد: ای دوستداران فاطمه! به اطراف دامان بانوی زنان دو جهان فاطمه درآویزید. آن‌گاه همه دوستداران فاطمه به رشته ای از دامان او درمی‌آویزند و چنان می‌شود که بیش از هزار فئام از مردم به دامان او

می‌آویزند. عرض کردند: فئام چه مقدار است ای رسول خدا؟! فرمود: هزار هزار، آن‌ها با توسل به فاطمه از آتش دوزخ رهایی می‌یابند. در آن اوان ناگاه گروه سوم با چشمان گریان از راه رسیدند و می‌گفتند: ای محمد! شهادت می‌دهیم که تو فرستاده پروردگار جهانیان هستی و سرور همه آفریدگانی و علی علیه السلام بهترینِ اوصیاء است و خاندان تو بهترین خاندان پیامبران هستند و یاران تو بهترین یاران رسولان‌اند و امت تو از همه امت‌ها بهترند، ما از تو چنان نشانه‌ای دیدیم که هیچ گریزی از آن نیست و از معجزات تو چنان دیدیم که راهی جز قبول آن نداریم. رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود: چه دیدید؟ عرض کردند: ما به زیر سایه کعبه ایستاده بودیم و درباره امر تو گفتگو می‌کردیم و سخنت را مسخره می‌کردیم که گفته بودی نشانه‌ای همانند

ص: ۲۴۳

نشانه موسی علیه السلام داری که ناگهان کعبه از جایش برکنده شد و بالای سر ما فراز آمد، ما سر جای خود میخ‌کوب شدیم و دیگر نتوانستیم تکان بخوریم، آن‌گاه عموی شما حمزه آمد و نیزه‌اش را این‌گونه به زیر کعبه بالا برد و آن را حفظ کرد و با همه سنگینی‌اش بالای سر ما در آسمان نگاهش داشت و به ما گفت: بیرون آیید. ما از زیر کعبه بیرون آمدیم. گفت: دور شوید. ما از آن‌جا دور شدیم. سپس سرنیزه‌اش را از زیر کعبه بیرون آورد و کعبه به جای خود فرود آمد و قرار گرفت. ما نزد تو آمده‌ایم و از دیدن این نشانه اسلام آورده‌ایم. رسول خدا صلّی الله علیه و آله به ابوجهل فرمود: این هم گروه سوم، آمدند و از آن‌چه دیده‌اند خبرت دادند. ابوجهل گفت: من نمی‌دانم آیا اینان راست می‌گویند یا دروغ می‌گویند، آیا این رخ داده یا به خیال آنان چنین درآمده، اگر من چیزی همانند نشانه‌های عیسی بن مریم را که از تو خواستم ببینم آن‌گاه بر عهده من است که به تو ایمان بیاورم وگرنه تصدیق اینان چیزی بر عهده من نمی‌گذارد. رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود: ای ابوجهل! اگر تصدیق و تجربه اینان با این همه جمعیتشان چیزی بر عهده تو نمی‌گذارد چگونه تو آثار پدران و اجدادت را یا اخبار دشمنان پیشینت را تصدیق می‌کنی و چگونه وقتی کسانی از امور چین و عراق و شام برایت خبر می‌آورند باور می‌کنی؟ آن‌ها که کمتر از این جمع انبوه‌اند که این نشانه‌ها را دیده‌اند و برایت خبر آورده‌اند، این‌ها که بر سخن ناحق همصدا نمی‌شوند و همه با هم دروغ نمی‌بافند، مگر این‌که جماعتی برابر با ایشان حضور یابند و تکذیبشان کنند و خبری بر خلاف خبرشان بیاورند، بدان که آن‌چه این سه گروه دیده‌اند بر ایشان حجت است

ص: ۲۴۴

و آن‌چه که تو ای ابوجهل از آن‌ها شنیدی بر تو حجت است. سپس رسول خدا صلّی الله علیه و آله به گروه سوم رو کرد و فرمود: این مرد حمزه عموی رسول خداست که چون محمد و علی بن ابی طالب را بسیار دوست می‌دارد خداوند متعال او را به جایگاه‌های والا و درجات عالی رسانده و با فضایلی نیک گرامی‌اش داشته است، بدانید حمزه عموی محمد همچنان‌که امروز کعبه را از بالای سرتان به دور داشت تا بر شما فرو نیافتد، در روز قیامت نیز دوستداران خود را از آتش دوزخ به دور می‌دارد. عرض کردند: چگونه ای رسول خدا؟! فرمود: در روز قیامت روبروی صراط جمع انبوهی از مردم حضور می‌یابند که شمارشان را کسی جز خداوند متعال نمی‌داند، آن‌ها دوستداران حمزه هستند که بسیاری از ایشان گناهکارند، ناگهان دیواری از آتش پیش رویشان پدید می‌آید و نمی‌گذارد از صراط بگذرند و سوی بهشت راهی شوند، در آن دم می‌گویند: ای حمزه!

اوضـاع مـا را می‌بینی؟ حمزه به رسول خـدا و علی بن ابی طـالب، که درود خـدا بر ایشان باد، می گویـد: می‌بینیـد دوسـتان من چگونه از من کمـک می‌خواهنـد؟ آن‌گـاه رسول خـدا به علی، ولیّ خـدا می گویـد: ای علی! به عمویت کمک کن تا به فریاد دوسـتانش برسـد و آنـان را از دوزخ نجـات دهـد. علی بن ابی طـالب با نیزه‌ای که حمزه در جنگ با دشـمنان خـدا در دنیا در دست داشته می‌آیـد و نیزه را به حمزه می‌دهـد و می گوید: ای عموی رسول خدا و ای عموی برادر من رسول خدا! همان‌طور که در دنیا با این نیزه از دوستان خدا در برابر دشـمنان خدا دفاع می کردی اکنون نیز دوزخ را با نیزه‌ات از دوسـتانت دور کن. حمزه نیزه را در دست می گیرد و نوک نیزه را در آن دیوار آتش فرو می‌برد که پیش روی دوسـتانش حائل شده و نمی گذارد آنان از صـراط به سوی بهشت عبور کنند. او به یک ضـربه دیوار را به اندازه مسیر پانصد ساله دور می کند و سپس به هوادارن و دوسـتانی که در دنیا داشـته می گویـد: عبور کنیـد. آن‌ها در حالی‌که آتش از پیش رویشان برگرفته شـده و ترس و هراس از ایشان دور شده، در امنیت و سـلامت از صـراط می گذرند و بهره‌مند و پیروز به بهشت درمی‌آیند. سـپس رسول خدا صـلّی الله علیه و آله به ابوجهـل فرمود: ای ابوجهـل! این هم گروه سوم که نشـانه‌هـای خداونـد و معجزات رسول خـدا را دیدنـد، اکنون درخواست تو می‌ماند، چه نشانه‌ای می‌خواهی؟ ابوجهل گفت: نشانه ص: ۲۴۵

عیسی بن مریم را به همان شکلی که به گمان تو مردمان را از آن‌چه می‌خورده‌اند و آن‌چه در خانه‌هایشان می‌اندوخته‌اند خبر می‌داده است، تو نیز مرا از آن‌چه امروز خورده‌ام و آن‌چه در خانه‌ام انـدوخته‌ام خبر ده و حال که می‌پنـداری خداونـد مرتبه‌ای ورای عیسی به تـو داده، افزون بر آن بگـو پس از غـذا خـوردن چه کرده‌ام؟ رسول خـدا صـلّی الله علیه و آله فرمود: من هم از آن‌چه که خورده‌ای خبرت می‌دهم و هم از آن‌چه که انـدوخته‌ای و هم از آن‌چه که در حین غـذا خوردن انجـام داده‌ای و هم از آن‌چه که پس از غـذا خـوردن کرده‌ای، امروز روزیست که خداونـد بـا پیشـنهادی که دادی رسوایت می کنـد، اگر به خـدا ایمان آوردی این رسوایی برایت زیانی نخواهـد داشت اما اگر بر کفرورزی‌ات پا فشـردی برایت خواری آخرت نیز بر رسوایی و خواری دنیا افزوده می‌شود، ذلتی که از بین نمی‌رود و تمام نمی‌شود و پایانی ندارد. گفت: خبر ده. رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود: ای ابوجهـل! می‌خواستی مرغی بریـان شـده بـا روغن را که دوست می‌داری بخوری اما همین‌که دسـتت را بر آن گـذاشتی برادرت ابوالبختری ابـن هشـام اجازه ورود خـواست، ترسـیدی بیایـد و از آن مرغ بخـورد، از روی بخـل مرغ را زیر دامانت کشـیدی و لباست را رویش کشـیدی تا او برود. ابوجهل گفت: ای محمـد! دروغ گفتی، هیچ یک از این‌ها نبوده و من نه مرغی خورده‌ام و نه چیزی از آن را انـدوخته‌ام، اما پس از غـذایی که می‌پنـداری خورده‌ام چه کردم؟ رسول خـدا صـلّی الله علیه و آله فرمـود: سـیصد دینـار از مـال خـودت داشـتی و ده هزار دینـار از امانـات مردم یکی صـد دینـار و دیگری دویست و دیگری پانصـد و دیگری هفتصـد و دیگری هزار تا برسد به ده هزار دینار هر کدام را در در کیسه‌ای نزدت داشتی، قصد کرده بودی در امانت آنان خیانت کنی و دارایی آنان نزد خود را انکار کنی و به آن‌ها پس ندهی، از آن مرغ سـینه‌اش را خوردی و بقیه‌اش را انـدوختی و آن اموال را یکسـره چال کردی و از این‌که به بنـدگان خـدا خیانت کرده بودی و مطمئن شده بودی که کـار به مرادت حاصـل شـده شاد و خوشـحال بودی، اما تـدبیر خداونـد در این کار بر خلاف تـدبیر توست. ابوجهل گفت: ای محمـد! این نیز دروغ است، من هیـچ یک از این‌کارها را نکرده‌ام و هیـچ مالی را چال نکرده‌ام، آن ده هزار دیناری که نزد من امانت بود از من دزدیده شده.

ص: ۲۴۶

رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود: ای ابوجهل! من این خبر را از جانب خودم نمی‌دهم که بخواهی مرا تکذیب کنی، این جبرئیل روح الامین است که این خبر را از جانب پروردگار جهانیان به من می‌دهد و اثبات شهادت و راستیِ گفتارش به عهده خودش است. سپس رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود: ای جبرئیل! آن مرغی را که او از آن خورده بیاور. ناگهان مرغ پیش روی پیامبر صلّی الله علیه و آله حاضر شد. حضرت فرمود: ای ابوجهل! آیا این را می‌شناسی؟ گفت: من این را نمی... شناسم و از چیزی خبر ندارم، مثل این مرغ که تکه‌ای از آن خورده شده باشد در دنیا زیاد است. رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود: ای مرغ! این ابوجهل سخن محمد از قول جبرئیل را و سخن جبرئیل از قول پروردگار جهانیان را تکذیب می کند، تو شهادت ده که محمد راست می گوید و این ابوجهل است که دروغ می گوید. ناگاه مرغ به سخن درآمد و گفت: ای محمد! شهادت می‌دهم که تو رسول خدا و سرور همه آفریدگان هستی و ابوجهل دشمن خدا و ستیزه‌گرست و حقیقتی را که خودش می‌داند منکر شده است، او این گوشه از مرا خورد و بقیه را اندوخت، شما نیز همین خبر را به او دادی و مرا نزدش حاضر کردی اما او تکذیب کرد، پس لعنت خدا و لعنت همه لعن‌کنندگان بر او باد، او علاوه بر کافر بودن بخیل هم هست، برادرش از او اجازه ورود خواست و او از ترس این‌که برادرش از من بخورد مرا زیر دامانش گذاشت، ای رسول خدا! شما راستگوترینِ راستگویان در میان همه آفریدگان هستی و ابوجهل دروغگو و اهل بهتان و ملعون است. رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود: آن‌چه دیدی برایت کافی نیست؟ ایمان بیاور تا از عذاب خداوند عزّ و جلّ امان یابی. ابوجهل گفت: من می دانم که این‌ها همه خیال و وهم است. رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود: آیا میان این‌چه که دیدی و سخنی که شنیدی با آن‌چه که از خودت و دیگر قریشیان و مردم عرب می‌بینی و سخنانی که از آنان می‌شنوی تفاوتی می گذاری؟ ابوجهل گفت: نه. رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود: آیا گمان می کنی همه آن‌چه که می‌بینی و با حواسّت درمی‌یابی خیالات است؟ گفت: آن‌ها خیالات نیست. حضرت فرمود: این نیز خیالات نیست، چگونه ممکن است تو در دنیا چیزی مطمئن‌تر از این ببینی؟ در آن هنگام رسول خدا صلّی الله علیه و آله دست خود را بر آن تکه خورده شده از مرغ گذاشت و بر آن دست کشید، ناگاه گوشت بهتر از قبل بر تن مرغ برگشت. سپس فرمود: این نشانه را دیدی؟ گفت: ای محمد! تو این را به وهم می... اندازی و من باورش ندارم. حضرت فرمود:

ص: ۲۴۷

ای جبرئیل! اموالی را که این حق‌ستیز چال کرده بیاور تا شاید ایمان بیاورد. ناگهان همه آن کیسه‌ها مطابق با آن‌چه رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرموده بود، یعنی ده هزار و سیصد دینار پیش روی حضرت حاضر شد. رسول خدا صلّی الله علیه و آله در حالی که ابوجهل داشت نگاه می کرد، یک کیسه از آن‌ها را برداشت. کیسه گفت: مرا به فلان بن فلان بدهید. آن را به وی که صاحبش بود دادند و حضرت به او فرمود: ای فلانی! مالی را که ابوجهل در امانتش به تو خیانت کرده بود بگیر. و مالش را به او بازگرداند. به همین ترتیب حضرت همه آن‌ها را یکی یکی صدا زد و همه ده هزار را به صاحبانش بازگرداند و این... گونه ابوجهل رسوا شد. وقتی سیصد دینار روبروی رسول خدا صلّی الله علیه و آله باقی ماند حضرت فرمود: اکنون ایمان بیاور تا سیصد دینارت را بگیری و خداوند چنان به آن برکت دهد که ثروتمندترین مرد قریش شوی. گفت: ایمان نمی‌آورم اما آن را می گیرم چراکه مال خودم است. همین‌که ابوجهل رفت تا سیصد دینار را بردارد رسول خدا صلّی الله علیه و آله فریاد برآورد و به مرغ گفت جلوی ابوجهل را بگیر و او را از این دینارها بازدار و او را ببر. ناگهان مرغ سوی ابوجهل پرید و با

چنگالهایش او را گرفت و به هوا بردش و پرواز کرد تا بالای خانه او رسید و او را آن‌جا گذاشت. آن‌گاه رسول خدا صلّی الله علیه و آله دینارها را به برخی از مسلمانان تهیدست داد و سپس رو به یاران خود کرد و فرمود: ای جماعت یاران محمد! این نشانه‌ای بود که پروردگارمان عزّ و جلّ برای ابوجهل پدید آورد اما او دشمنی کرد، این پرنده‌ای که زنده شد از پرندگان بهشتی می‌شود و در آن‌جا بالای سر شما پرواز خواهد کرد، در بهشت پرندگانی همچون شتران بُختی وجود دارند و همه انواع پرندگان میان آسمان و زمینش در پروازند، هرگاه یکی از مومنانی که دوستدار پیامبر و خاندان اوست بخواهد یکی از آن‌ها را بخورد، آن پیش روی وی می‌افتد و بال‌هایش می‌ریزد و از پر پاک می‌شود و کباب و طبخ می‌شود، آن‌گاه بدون این‌که آتشی پدید آید او از یک طرف آن پرنده تکه‌ای پخته شده می‌خورد و از طرف دیگرش تکه‌ای کباب شده، وقتی اشتها و میلش فرونشست و گفت «الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعالَمِينَ» - . حمد / ۲ -

{ستایش خدایی را که پروردگار جهانیان است.}، آن پرنده به حالت قبل خود بازمی‌گردد و در آسمان پَر می‌کشد و بر دیگر پرندگان بهشتی فخر می‌کند و می‌گوید: چه کسی همچون من است که دوست خدا به امر خدا از من خورده است - . التفسیر المنسوب إلى الإمام العسكرى عليه السلام : ۱۷۳– ۱۷۸ - .

ص: ۲۴۸

در الإحتجاج نیز همانند این روایت با اندکی اختصار در میان و پایانش نقل شده است - . الإحتجاج: ۱۸– ۲۰ - .

جزری گوید در حدیث آمده است : «يبلغ العرق منهم ما يلجمهم» یعنی به دهان‌هایشان می‌رسد و برایشان همچون «لجام» (دهان‌بند) می‌شود و نمی‌گذارد سخنی بگویند.

«نشیش» یعنی غلیان. «هُدبه الثوب» به ضمّ یعنی لبه لباس در انتهایش، در این‌جا منظور از «هدبه» نخ‌های آویزان از دنباله لباس است. «مِرط» به کسر یعنی جامه‌ای از پشم یا خز. «فَئام» به همزه و گاه با قلب به یاء یعنی گروهی از مردم، در این‌جا یعنی به همان عدد، همان‌طور که امیرمومنان علیه السلام در خبر غدیر آن را به صد هزار تفسیر کرده است.

آن‌جا که آمده «رکزنا» (میخکوب شدیم)، می‌گویند «ركزتُ الرمحَ» یعنی آن را در زمین فرو کردم، در بعضی نسخه‌ها با دال مهمله از ریشه «رکود» به معنای سکون و ثبات آمده است. می‌گویند: «لا يريم من المكان» یعنی پیوسته در آن مکان قرار دارد. «زُجّ» به ضم آهنی است که در بیخ نیزه قرار دارد. می‌گویند «تخرّصَ» یعنی دروغ بافت. «ذود» یعنی طرد کردن و راندن. «زور» یعنی بالای سینه. «بُخاتی» جمع «بُختی» یعنی شتر خراسانی. «شیه» یعنی رنگی که بر خلاف رنگ غالب حیواناتی همچون اسب بر بدنشان وجود دارد، هاء در این کلمه عوض از واو است، می‌گویند «وشيتُ الثوب أشيه وشياً و شيةً» و «وشّيتُه توشيةً» که برای کثرت تشدید می‌گیرد، و صفتش می‌شود «موشِي و موشَى» و «وَشي» رنگی معروف است، به نقل از جوهری. وی می‌گوید: «سمطتُ الجدى أسمِطه و أسمُطه سمطاً» یعنی بزغاله را برای کباب کردن با آب داغ از مو پاک کردم.

**[ترجمه]

«۳»

ص، قصص الأنبياء عليهم السلام الصَّدُوقُ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ حَمْزَةَ الْعَلَوِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ دَاوُدَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَحْمَدَ الْكَوفِيِّ عَنْ سَهْلِ بْنِ صَالِحٍ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ مُوسَى بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ آبَائِهِ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِمْ قَالَ: إِنَّ أَصْحَابَ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله كَانُوا جُلُوساً يَتَذَاكَرُونَ وَ فِيهِمْ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ إِذْ أَتَاهُمْ يَهُودِيٌّ فَقَالَ يَا أُمَّةَ مُحَمَّدٍ مَا تَرَكْتُمْ لِلْأَنْبِيَاءِ دَرَجَةً إِلَّا نَحَلْتُمُوهَا (۴) لِنَبِيِّكُمْ فَقَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام إِنْ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ أَنَّ مُوسَى عليه السلام

ص: ۲۴۹

۱- الاحتجاج: ۱۸- ۲۰.

۲- الوشی أیضا: نقش الثوب.

۳- هكذا فی الصحاح و قد نص علی ذلک مختار الصحاح حیث قال و بابه ضرب و نصر و اماما فی النسختین المطبوعتین «اسمطه و اسمطته» الناس علی ان اسمط من باب الافعال بمعنی سمط فوهم لا یوجد فی ای لغه و كانهم أرادوا تطبیق البیان من نسخه: اسمطتها فافهم.

۴- أی أضفتموها إلیه و ادعیتموها له.

كَلَّمَهُ رَبُّهُ عَلَى طُورِ سَيْنَاءَ فَإِنَّ اللَّهَ كَلَّمَ مُحَمَّداً فِي السَّمَاءِ السَّابِعَةِ وَ إِنْ زَعَمَتِ النَّصَارَى أَنَّ عِيسَى أَبْرَأَ الْأَكْمَهَ وَ أَحْيَا الْمَوْتَى فَإِنَّ مُحَمَّداً صلى الله عليه و آله سَأَلَتْهُ قُرَيْشٌ أَنْ يُحْيِيَ مَيِّتاً فَدَعَانِي وَ بَعَثَنِي مَعَهُمْ إِلَى الْمَقَابِرِ فَدَعَوْتُ اللَّهَ تَعَالَى عَزَّ وَ جَلَّ فَقَامُوا مِنْ قُبُورِهِمْ يَنْفُضُونَ التُّرَابَ عَنْ رُءُوسِهِمْ بِإِذْنِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ إِنَّ أَبَا قَتَادَهَ بْنَ رِبْعِيٍّ الْأَنْصَارِيَّ شَهِدَ وَقْعَهَ أُحُدٍ فَأَصَابَتْهُ طَعْنَهٌ فِي عَيْنِهِ فَبَدَتْ (۱) حَدَقَتُهُ فَأَخَذَهَا بِيَدِهِ ثُمَّ أَتَى بِهَا رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَقَالَ امْرَأَتِي الْآنَ تُبْغِضُنِي فَأَخَذَهَا رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله مِنْ يَدِهِ ثُمَّ وَضَعَهَا مَكَانَهَا فَلَمْ يَكُ يُعْرَفُ إِلَّا بِفَضْلِ حُسْنِهَا وَ ضَوْئِهَا عَلَى الْعَيْنِ الْأُخْرَى وَ لَقَدْ بَارَزَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَتِيكٍ فَأُبِينَ يَدُهُ فَجَاءَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لَيْلًا وَ مَعَهُ الْيَدُ الْمَقْطُوعَهُ فَمَسَحَ عَلَيْهَا فَاسْتَوَتْ يَدُهُ (۲).

**[ترجمه]قصص الأنبياء عليهم السلام : از امام كاظم عليه السلام روايت شده كه ايشان به نقل از پدران ارجمندش عليهم السلام فرمود: اصحاب رسول خدا صلّى الله عليه و آله نشسته بودند و با هم سخن مى گفتند. اميرمومنان عليه السلام نيز در ميانشان حضور داشت. ناگاه مردى يهودى نزدشان آمد و گفت: اى امت محمد! شما هيچ يک از درجات پيامبران را وانگذاشته‌ايد جز آن‌كه آن را براى پيامبرتان ادعا كرده‌ايد! اميرمومنان عليه السلام فرمود: اگر شما مى‌پنداريد موسى عليه السلام بر طور سينا با پروردگارش سخن گفته،

ص: ۲۴۹

خداوند با محمد صلّى الله عليه و آله در آسمان هفتم سخن گفته است، و اگر نصارى مى‌پندارند عيسى عليه السلام كورمادرزاد را شفا داده و مردگان را زنده كرده، قريشيان از محمد صلّى الله عليه و آله خواستند كه مرده‌اى را زنده كند، حضرت مرا فراخواند و همراه آنان به گورستان فرستاد، من به درگاه خداوند عزّ و جلّ دعا كردم و ناگاه به اذن خدا آنان از درون قبرهايشان برخاستند و خاک را از سرهايشان تكاندند. ابو قتاده بن رِبعى نيز در جنگ اُحد ضربه‌اى به چشمش خورد و چشمش از حدقه در آمد. او چشمش را برداشت و نزد رسول خدا صلّى الله عليه و آله آورد و عرض كرد: ديگر زنم از من بدش مى‌آيد. رسول خدا صلّى الله عليه و آله چشم او را گرفت و سر جايش گذاشت و چشم او حتى از آن چشمش زيباتر و بيناتر شد. عبدالله بن عَتيک نيز در جنگ دستش بريده شد. با دست بريده شب هنگام نزد رسول خدا صلّى الله عليه و آله آمد. حضرت رويش دست كشيد و دست او سالم شد - . قصص الأنبياء: نسخه خطى - .

**[ترجمه]

«۴»

يج، الخرائج و الجرائح اعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ تَعَالَى كَمَا أَمَرَ آدَمَ عليه السلام أَنْ يَخْرُجَ مِنَ الْجَنَّهِ إِلَى الْأَرْضِ وَ أَنْ يُهَاجِرَ إِلَيْهَا أَمَرَ مُحَمَّداً صلى الله عليه و آله أَنْ يَخْرُجَ مِنْ مَكَّهَ إِلَى الْمَدِينَهِ وَ كَمَا ابْتَلَى آدَمَ عليه السلام بِقَتْلِ ابْنِهِ هَابِيلَ ابْتَلَى مُحَمَّداً صلى الله عليه و آله بِقَتْلِ ابْنَيْهِ الْحَسَنِ وَ الْحُسَيْنِ عليهما السلام وَ كَانَ يَعْلَمُهُ لِإِعْلَامِ اللَّهِ إِيَّاهُ ذَلِكَ وَ كَمَا أَمَرَ اللَّهُ آدَمَ عليه السلام لَمَّا أَمَرَهُ بِوَضْعِ النَّوَى فِي الْأَرْضِ فَصَارَ فِي الْحَالِ نَخْلًا بَاسِقَهً عَلَيْهَا الرُّطَبُ أَكْرَمَ مُحَمَّداً بِمِثْلِهِ عِنْدَ إِسْلَامِ سَلْمَانَ وَ كَمَا قَالَ فِي وَصْفِ إِدْرِيسَ عليه السلام وَ رَفَعْناهُ مَكاناً عَلِيًّا (۳) قَالَ فِي وَصْفِ مُحَمَّدٍ وَ رَفَعْنا لَكَ ذِكْرَكَ (۴) يُذْكَرُ مَعَ ذِكْرِ اللَّهِ فِي الْأَذَانِ وَ الصَّلَاهِ وَ قَدْ رُفِعَ إِلَى سِدْرَهِ الْمُنْتَهَى فَشَاهَدَ مَا لَمْ يُشَاهِدْهُ بَشَرٌ وَ إِنْ أَطْعَمَ إِدْرِيسَ عليه السلام بَعْدَ وَفَاتِهِ مِنَ الْجَنَّهِ فَقَدْ أَطْعَمَ مُحَمَّداً وَ آلَهُ مِرَاراً كَثِيرَهً

فِي الدُّنْيَا (۵) وَ قِيلَ لِمُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله إِنَّکَ تُوَاصِلُ (۶) قَالَ إِنِّی لَسْتُ كَأَحَدِكُمْ إِنِّی يُطْعِمُنِی رَبِّی وَ يَسْقِينِی وَ إِنْ أَوتِیَ نُوحٌ عليه السلام إِجَابَةَ الدَّعْوَهِ بِمَا قَالَ لا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكافِرِينَ دَيَّاراً (۷) فَلَمْ يَبْقَ

ص: ۲۵۰

۱- فندرت خ ل. أقول: ندر الشی ء: سقط من جوف شی ء فظهر.

۲- قصص الأنبياء: مخطوط.

۳- مريم: ۵۷.

۴- الشرح: ۴.

۵- فی المصدر: فی الدنيا من الجنه.

۶- أی تداوم الصيام من غير إفطار و تصوم صوم الوصال.

۷- نوح: ۲۶.

مِنْهُمْ بَاقِيَهٌ إِلَّا الْمُؤْمِنِينَ فَقَدْ أُوتِيَ مُحَمَّدٌ صلى الله عليه و آله مِثْلَهُ حِينَ أَنْزَلَ اللَّهُ مَلَكَ الْجِبَالِ وَ أَمَرَ بِطَاعَتِهِ فِيمَا يَأْمُرُهُ بِهِ مِنْ إِهْلَاكِ قَوْمِهِ فَاخْتَارَ الصَّبْرَ عَلَى أَذَاهُمْ وَ الِابْتِهَالَ فِي الدُّعَاءِ لَهُمْ بِالْهِدَايَهِ ثُمَّ رَقَّ نُوحٌ عليه السلام عَلَى وَلَدِهِ فَقَالَ رَبِّ إِنَّ ابْنِي مِنْ أَهْلِي (۱) رِقَّهَ الْقَرَابَهِ فَالْمُصْطَفَى لَمَّا أَمَرَهُ اللَّهُ بِالْقِتَالِ شَهَرَ عَلَى قَرَابَتِهِ سَيْفَ النَّقِمَهِ وَ لَمْ تُحَرِّكْهُ شَفَقَهُ الْقَرَابَهِ وَ أَخَذَ بِالْفَضْلِ مَعَهُمْ لَمَّا شَكَوُا احْتِبَاسَ الْمَطَرِ فَدَعَا فَمُطِرُوا مِنَ الْجُمُعَهِ إِلَى الْجُمُعَهِ حَتَّى سَأَلُوهُ أَنْ يُقِلَّ وَ إِنْ قَالَ فِي نُوحٍ عليه السلام إِنَّهُ كانَ عَبْداً شَكُوراً (۲) فَقَدْ قَالَ فِي مُحَمَّدٍ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُفٌ رَحِيمٌ (۳) وَ ما أَرْسَلْناكَ إِلَّا رَحْمَةً لِلْعالَمِينَ (۴) وَ إِنْ خَصَّ إِبْرَاهِيمَ عليه السلام بِالْخُلَّهِ فَفُضِّلَ بِهَا (۵) فَقَالَ وَ اتَّخَذَ اللَّهُ إِبْراهِيمَ خَلِيلًا (۶) فَقَدْ جَمَعَ اللَّهُ الْخُلَّهَ وَ الْمَحَبَّهَ لِمُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله حَتَّى قَالَ صلى الله عليه و آله وَ لَكِنْ صَاحِبُكُمْ خَلِيلُ اللَّهِ وَ حَبِيبُ اللَّهِ وَ فِي الْقُرْآنِ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ (۷).

وَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي الْحَمْسَاءِ قَالَ: كَانَ بَيْنِي وَ بَيْنَ مُحَمَّدٍ بَيْعٌ قَبْلَ أَنْ يُبْعَثَ فَبَقِيَتْ لِي بَقِيَّهٌ فَوَعَدْتُهُ أَنْ آتِيَهُ فِي مَكَانِهِ فَنَسِيتُ يَوْمِي وَ الْغَدَ فَأَتَيْتُهُ فِي الْيَوْمِ الثَّالِثِ وَ كَانَ مُحَمَّدٌ فِي مَكَانِهِ يَنْتَظِرُنِي فَقُلْتُ لَهُ فِي ذَلِكَ فَقَالَ أَنَا هَاهُنَا مُذْ وَعَدْتُكَ (۸) أَنْتَظِرُكَ ضَاهَى جَدَّهُ إِسْمَاعِيلَ بْنَ إِبْرَاهِيمَ عليه السلام فَإِنَّهُ وَعَدَ رَجُلًا فَبَقِيَ فِي مَكَانِهِ سَنَهً فَشَكَرَ اللَّهُ لَهُ ذَلِكَ فَقَالَ وَ اذْكُرْ فِي الْكِتابِ إِسْماعِيلَ إِنَّهُ كانَ صادِقَ الْوَعْدِ (۹) وَ كَانَ مُحَمَّدٌ فِي صِبَاهُ يَخْرُجُ بِغَنَمٍ لَهُمْ إِلَى الصَّحْرَاءِ فَقَالَ لَهُ بَعْضُ الرُّعَاهِ يَا مُحَمَّدُ إِنِّي وَجَدْتُ فِي مَوْضِعِ كَذَا مَرْعًى خَصِيباً فَقَالَ نَخْرُجُ غَداً إِلَيْهِ فَبَكَّرَ (۱۰) مِنْ بَيْتِهِ إِلَى ذَلِكَ الْمَوْضِعِ وَ أَبْطَأَ الرَّجُلُ

۱- هود: ۴۵.

۲- الإسراء: ۳.

۳- التوبه: ۱۲۸.

۴- الأنبياء: ۱۰۷.

۵- في المصدر: ففضله.

۶- النساء: ۱۲۵.

۷- آل عمران: ۳۱.

۸- في المصدر: مذ وعدتني.

۹- مريم: ۵۴. و في الروايات: ان إسماعيل هذا غير إسماعيل بن إبراهيم عليهم السلام.

۱۰- أي أتاه بكره.

فِی الْوُصُولِ فَرَأَی رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ قَدْ مَنَعَ غَنَمَهُ أَنْ تَرْعَی فِی ذَلِکَ الْمَوْضِعِ حَتَّی یَصِلَ (۱) ذَلِکَ الرَّجُلُ فَرَعَیَا وَ لَا شَکَّ أَنَّ الْأَنْبِیَاءَ کُلَّهُمْ وَ أُمَمَهُمْ تَحْتَ رَایَةِ (۲) نَبِیِّنَا وَ إِنْ کَلَّمَ اللَّهُ مُوسَی علیه السلام عَلَی طُورِ سَیْنَاءَ فَقَدْ کَلَّمَ مُحَمَّداً فَوْقَ سَبْعِ سَمَاوَاتٍ وَ جَعَلَ اللَّهُ الْإِمَامَهَ بَعْدَ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله فِی قَوْمِهِ عِنْدَ انْقِطَاعِ النُّبُوَّهِ حَتَّی یَأْتِیَ أَمْرُ اللَّهِ وَ یَنْزِلُ عِیسَی علیه السلام فَیُصَلِّی خَلْفَ رَجُلٍ مِنْهُمْ یُقَالُ لَهُ الْمَهْدِیُّ یَمْلَأُ الْأَرْضَ عَدْلًا وَ یَمْحُو کُلَّ جَوْرٍ کَمَا وَصَفَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ إِنَّ النَّبِیَّ لَمَّا وَصَفَ عَلِیّاً علیه السلام وَ شَبَّهَهُ بِعِیسَی علیه السلام قَالَ تَعَالَی وَ لَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْیَمَ مَثَلًا إِذا قَوْمُکَ مِنْهُ یَصِدُّونَ (۳) وَ إِنْ أَخْرَجَ اللَّهُ لِصَالِحٍ علیه السلام نَاقَهً مِنَ الْجَبَلِ لَهَا شِرْبٌ وَ لِقَوْمِهِ شِرْبٌ فَقَدْ أَخْرَجَ تَعَالَی لِوَصِیِّ مُحَمَّدٍ خَمْسِینَ نَاقَهً أَوْ أَرْبَعِینَ مَرَّهً (۴) وَ مِائَهَ نَاقَهٍ مَرَّهً مِنَ الْجَبَلِ قَضَی بِهَا دَیْنَ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله وَ وَعْدَهُ وَ قَالَ تَعَالَی وَ إِنْ تَظاهَرا عَلَیْهِ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ مَوْلاهُ وَ جِبْرِیلُ وَ صالِحُ الْمُؤْمِنِینَ (۵) وَ هُوَ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ عَلَی مَا رَوَی الرُّوَاهُ فِی تَفْسِیرِهِمْ وَ أَنْطَقَ اللَّهُ لِمُحَمَّدٍ الْبَعِیرَ وَ إِنَّ بِئْرَ زَمْزَمَ (۶) فِی صَدْرِ الْإِسْلَامِ بِمَکَّهَ کَانَ لِلْمُسْلِمِینَ یَوْماً وَ لِلْکَافِرِینَ یَوْماً فَکَانَ یُسْتَقَی لِلْمُسْلِمِینَ مِنْهُ مَا یَکُونُ لِیَوْمَیْنِ فِی یَوْمٍ وَ لِلْمُشْرِکِینَ عَلَی مَا کَانَ عَلَیْهِ یَوْماً فَیَوْماً وَ إِنْ أَعْطَی اللَّهُ یَعْقُوبَ علیه السلام الْأَسْبَاطَ مِنْ سُلَالَهِ صُلْبِهِ وَ مَرْیَمَ بِنْتَ عِمْرَانَ مِنْ بَنَاتِهِ فَقَالَ وَ وَهَبْنا لَهُ إِسْحاقَ وَ یَعْقُوبَ وَ جَعَلْنا فِی ذُرِّیَّتِهِ النُّبُوَّهَ وَ الْکِتابَ (۷) فَقَدْ أَعْطَی مُحَمَّداً صلی الله علیه و آله فَاطِمَهَ علیها السلام مِنْ صُلْبِهِ وَ هِیَ سَیِّدَهُ نِسَاءِ الْعَالَمِینَ وَ جَعَلَ الْوَصِیَّهَ وَ الْإِمَامَهَ فِی أَخِیهِ وَ ابْنِ عَمِّهِ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیهما السلام ثُمَّ فِی الْحَسَنِ وَ الْحُسَیْنِ وَ فِی أَوْلَادِ الْحُسَیْنِ علیهم السلام إِلَی أَنْ تَقُومَ السَّاعَهُ کُلُّهُمْ وُلْدُ (۸) رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مِنْ فَاطِمَهَ علیها السلام

۱- وصل خ ل.

۲- المصدر خال عن قوله: و لا شک إلی قوله: نبیّنا.

۳- الزخرف: ۵۷.

۴- فی المصدر: خمسین ناقه مره و ثمانین مره و مائه ناقه مره من الجبل فقضی.

۵- التحریم: ۴.

۶- رومه خ ل صح.

۷- العنکبوت: ۲۷.

۸- و ولد خ ل.

كَمَا كَانَ عِيسَى عليه السلام مِنْ وُلْدِ الْأَنْبِيَاءِ قَالَ اللَّهُ وَ مِنْ ذُرِّيَّتِهِ داوُدَ وَ سُلَيْمانَ وَ أَيُّوبَ وَ يُوسُفَ وَ مُوسى وَ هارُونَ وَ كَذلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ وَ زَكَرِيَّا وَ يَحْيى وَ عِيسى (١) وَ أَعْطَى مُحَمَّداً الْكِتَابَ الْمَجِيدَ وَ الْقُرْآنَ الْعَظِيمَ وَ فَتَحَ عَلَيْهِ وَ عَلَى أَهْلِ بَيْتِهِ بَابَ الْحِكْمَةِ وَ أَوْجَبَ الطَّاعَةَ لَهُمْ عَلَى الْإِطْلَاقِ بِقَوْلِهِ أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ أُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ (٢) وَ إِنْ صَبَرَ يَعْقُوبُ عليه السلام عَلَى فِرَاقِ وَلَدِهِ حَتَّى كَادَ أَنْ يَكُونَ حَرَضاً (٣) مِنَ الْحُزْنِ فَقَدْ فُجِعَ مُحَمَّدٌ صلى الله عليه و آله بِابْنٍ كَانَ لَهُ وَحْدَهُ فَصَبَرَ وَ وَجْدُ يَعْقُوبَ عليه السلام وَجْدُ فِرَاقٍ وَ حُزْنُ مُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله عَلَى قُرَّةِ عَيْنِهِ كَانَ بِوَفَاتِهِ وَ كَانَ يَعْقُوبُ عليه السلام فَقَدَ ابْناً وَاحِداً مِنْ بَنِيهِ وَ لَمْ يَتَيَقَّنْ وَفَاتَهُ وَ إِنْ أُوتِيَ يُوسُفُ شَطْرَ الْحُسْنِ فَقَدْ وُصِفَ جَمَالُ رَسُولِنَا فَقِيلَ إِذَا رَأَيْتَهُ رَأَيْتَهُ كَالشَّمْسِ الطَّالِعَةِ وَ إِنِ ابْتُلِيَ يُوسُفُ بِالْغُرْبَةِ وَ امْتُحِنَ بِالْفُرْقَةِ فَمُحَمَّدٌ فَارَقَ وَطَنَهُ مِنْ أَذَى الْمُشْرِكِينَ وَ وَقَفَ عَلَى الثَّنِيَّةِ (٤) وَ حَوَّلَ وَجْهَهُ إِلَى مَكَّةَ فَقَالَ إِنِّي لَأَعْلَمُ أَنَّكِ أَحَبُّ الْبِقَاعِ إِلَى اللَّهِ وَ لَوْ لَا أَهْلُكِ أَخْرَجُونِي مَا خَرَجْتُ فَلَمَّا بَلَغَ الْجُحْفَةَ أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيْهِ إِنَّ الَّذِي فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لَرادُّكَ إِلى مَعادٍ (٥) ثُمَّ آلُ مُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله شُرِّدُوا فِي الْآفَاقِ وَ امْتُحِنُوا بِمَا لَمْ يُمْتَحَنْ بِهِ أَحَدٌ غَيْرُهُمْ وَ قَدْ أُعْلِمَ مُحَمَّدٌ صلى الله عليه و آله جَمِيعَ ذَلِكَ وَ كَانَ يُخْبِرُ بِهِ وَ إِنْ بَشَّرَ اللَّهُ يُوسُفَ بِرُؤْيَا رَآهَا فَقَدْ بَشَّرَ مُحَمَّداً بِرُؤْيَا فِي قَوْلِهِ لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّؤْيا بِالْحَقِّ (٦) وَ إِنِ اخْتَارَ يُوسُفُ عليه السلام الْحَبْسَ تَوَقِّياً مِنَ الْمَعْصِيَةِ فَقَدْ حُبِسَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فِي الشِّعْبِ ثَلَاثَ سِنِينَ وَ نَيِّفاً حَتَّى (٧) أَلْجَأَهُ أَقَارِبُهُ إِلَى أَضْيَقِ الضِّيقِ حَتَّى كَادَهُمُ اللَّهُ بِبَعْثِهِ أَضْعَفَ خَلْقِهِ فِي أَكْلِ عَهْدِهِمُ الَّذِي كَتَبُوهُ (٨) فِي قَطِيعَةِ رَحِمِهِ (٩) وَ لَئِنْ غَابَ يُوسُفُ عليه السلام

١- الأنعام: ٨٤ و ٨٥.

٢- النساء: ٥٩.

٣- أي مشرفا على الموت من إذابه الحزن له.

٤- الثنيه: العقبه أو طريقها أو الجبل أو الطريقه فيه أو إليه.

٥- القصص: ٨٥.

٦- الفتح: ٢٧.

٧- حين خ ل.

٨- كتموه خ ل.

٩- في المصدر: و لئن كان يوسف عليه السلام في الجب فكان محمّد صلّى اللّه عليه و آله في الغار.

فَقَدْ غَابَ مَهْدِیُّ آلِ مُحَمَّدٍ وَ سَیَظْهَرُ أَمْرُهُ کَمَا ظَهَرَ أَمْرُهُ وَ أَکْثَرُ مَا ذَکَرْنَاهُ یَجْرِی مَجْرَی الْمُعْجِزَاتِ وَ فِیهَا مَا هُوَ مُعْجِزَةٌ وَ إِنْ قَلَّبَ اللَّهُ لِمُوسَی علیه السلام الْعَصَا حَیَّةً فَمُحَمَّدٌ صلی الله علیه و آله دَفَعَ إِلَی عُکَّاشَةَ بْنِ مِحْصَنٍ یَوْمَ بَدْرٍ لَمَّا انْقَطَعَ سَیْفُهُ قِطْعَةَ حَطَبٍ فَتَحَوَّلَ سَیْفاً فِی یَدِهِ (۱) وَ دَعَا الشَّجَرَةَ فَأَقْبَلَتْ نَحْوَهُ تَخُدُّ الْأَرْضَ (۲) وَ إِنْ کَانَ مُوسَی علیه السلام ضَرَبَ الْأَرْضَ بِعَصَاهُ فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَیْناً فَمُحَمَّدٌ صلی الله علیه و آله کَانَ یَنْفَجِرُ الْمَاءُ مِنْ بَیْنِ أَصَابِعِهِ وَ انْفِجَارُ الْمَاءِ مِنَ اللَّحْمِ وَ الدَّمِ أَعْجَبُ مِنْ خُرُوجِهِ مِنَ الْحَجَرِ لِأَنَّ ذَلِکَ مُعْتَادٌ (۳) وَ قَدْ أَخْرَجَ أَوْصِیَاؤُهُ مِنَ الْجُبِّ الَّذِی لَا مَاءَ فِیهِ الْمَاءَ إِلَی رَأْسِهِ حَتَّی شَرِبَ النَّاسُ مِنْهُ (۴) وَ قَالَ إِنَّ الْمَهْدِیَّ مِنْ وُلْدِهِ یَفْعَلُ مِثْلَ ذَلِکَ عِنْدَ خُرُوجِهِ مِنْ مَکَّةَ إِلَی الْکُوفَهِ وَ إِنْ ضَرَبَ مُوسَی بِعَصَاهُ الْبَحْرَ فَانْفَلَقَ فَکَانَ آیَةُ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله لَمَّا خَرَجَ إِلَی خَیْبَرَ إِذَا هُوَ بِوَادٍ یَشْخُبُ فَقَدَّرُوهُ أَرْبَعَ عَشْرَةَ قَامَةً وَ الْعَدُوُّ مِنْ وَرَائِهِمْ قَالَ النَّاسُ إِنَّا لَمُدْرَکُونَ قَالَ کَلَّا فَدَعَا فَعَبَرَتِ الْإِبِلُ وَ الْخَیْلُ عَلَی الْمَاءِ لَا تَنْدَی (۵) حَوَافِرُهَا وَ أَخْفَافُهَا وَ لَمَّا عَبَرَ عَمْرُو بْنُ مَعْدِیکَرِبَ بِعَسْکَرِ الْإِسْلَامِ فِی الْبَحْرِ بِالْمَدَائِنِ کَانَ کَذَلِکَ وَ إِنْ مُوسَی علیه السلام قَدْ أَتَی فِرْعَوْنَ بِأَلْوَانِ الْعَذَابِ مِنَ الْجَرَادِ وَ الْقُمَّلِ وَ الضَّفَادِعِ وَ الدَّمِ فَرَسُولُنَا قَدْ أَتَی بِالدُّخَانِ عَلَی الْمُشْرِکِینَ وَ هُوَ مَا ذَکَرَهُ اللَّهُ فِی قَوْلِهِ یَوْمَ تَأْتِی السَّماءُ بِدُخانٍ مُبِینٍ (۶) وَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَی الْفَرَاعِنَهِ یَوْمَ بَدْرٍ وَ مَا أَنْزَلَ عَلَی الْمُسْتَهْزِءِینَ بِعُقُوبَاتٍ تَسْتَأْصِلُ فِی یَوْمِ أُحُدٍ فَأَمَّا تَکْلِیمُ اللَّهِ لِمُوسَی علیه السلام فَإِنَّهُ کَانَ عَلَی الطُّورِ وَ رَسُولُنَا دَنَا فَتَدَلَّی فَکَانَ قابَ

۱- و لما دعا محمّد أبا جهل لیؤدی ثمن بعیر الغریب و لم یعطه أتی إلیه ثعبان و قال: ان لم تخرج الی محمّد و نقض ما یأمرک لابتلعتک، حتی خرج هائما، و کذلک قد أظهر اللّه ثعبانا علی أعداء آل محمّد صلّی اللّه علیه و آله حین هموا بقتل واحد منهم علیهم السلام. خ أقول: المصدر خال عنه.

۲- أی تشقها.

۳- معتاده خ ل.

۴- المصدر خال من قوله: و قد أخرج إلی هنا.

۵- ندی الشی ء: ابتل.

۶- الدخان: ۱۰.

قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنی وَ قَدْ كَلَّمَهُ اللَّهُ هُنَاکَ وَ أَمَّا الْمَنُّ وَ السَّلْوَی وَ الْغَمَامُ وَ اسْتِضَاءَهُ النَّاسِ بِنُورٍ سَطَعَ مِنْ يَدِهِ فَقَدْ أُوتِیَ رَسُولُنَا مَا هُوَ أَفْضَلُ مِنْهُ أُحِلَّتْ لَهُ الْغَنَائِمُ وَ لَمْ تُحَلَّ لِأَحَدٍ قَبْلَهُ وَ أَصَابَ أَصْحَابَهُ مَجَاعَهٌ فِی سُرِّيَّهٍ بِنَاحِيَهِ الْبَحْرِ (۱) فَقَذَفَ الْبَحْرُ لَهُمْ حُوتاً فَأَكَلُوا مِنْهُ نِصْفَ شَهْرٍ وَ قَدَّمُوا بِوَدَكِهِ (۲) وَ كَانَ الْجَيْشُ خَلْقاً كَثِيراً وَ كَانَ يُطْعِمُ الْأَنْفُسَ الْكَثِيرَهَ مِنْ طَعَامٍ قَلِيلٍ وَ يَسْقِی الْجَمَاعَهَ الْجُمَّهَ مِنْ شَرْبَهٍ مِنْ لَبَنٍ حَتَّی يَرْتَوُوا.

وَ رَوَی حَمْزَهُ بْنُ عُمَرَ الْأَسْلَمِيُّ قَالَ: نَفَرْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله عليه و آله فِی لَيْلَهٍ ظَلْمَاءَ فَأَضَاءَتْ أَصَابِعُهُ لَنَا فَانْكَشَفَتِ الظُّلْمَهُ وَ هَذَا أَعْجَبُ مِمَّا كَانَ لِمُوسَی عليه السلام وَ أَمَّا الْيَدُ الْبَيْضَاءُ لِمُوسَی عليه السلام فَقَدْ أَعْطَی (۳) مُحَمَّداً أَفْضَلَ مِنْ ذَلِکَ وَ هُوَ أَنَّ نُوراً كَانَ يُضِی ءُ لَهُ أَبَداً عَنْ يَمِينِهِ وَ عَنْ يَسَارِهِ حَيْثُمَا جَلَسَ وَ قَامَ يَرَاهُ (۴) النَّاسُ وَ قَدْ بَقِیَ ذَلِکَ النُّورُ إِلَی قِيَامِ السَّاعَهِ يَسْطَعُ مِنْ قَبْرِهِ وَ كَذَا كَانَ مَعَ وَصِيِّهِ وَ أَوْلَادِهِ الْمَعْصُومِينَ فِی حَيَاتِهِمْ وَ الْآنَ يَكُونُ يَسْطَعُ مِنْ قُبُورِهِمْ (۵) وَ فِی كُلِّ بُقْعَهٍ مَرَّ بِهَا الْمَهْدِيُّ يُرَی نُورٌ سَاطِعٌ وَ إِنَّ مُوسَی عليه السلام أُرْسِلَ إِلَی فِرْعَوْنَ فَأَرَاهُ الْآيَهَ الْكُبْرَی وَ نَبِيَّنَا أُرْسِلَ إِلَی فَرَاعِنَهٍ شَتَّی كَأَبِی لَهَبٍ وَ أَبِی جَهْلٍ وَ شَيْبَهَ وَ عُتْبَهَ ابْنَیْ أَبِی رَبِيعَهَ وَ أُبَيِّ بْنِ خَلَفٍ وَ الْوَلِيدِ بْنِ الْمُغِيرَهِ وَ الْعَاصِ بْنِ وَائِلٍ السَّهْمِيِّ وَ النَّضْرِ بْنِ الْحَارِثِ وَ غَيْرِهِمْ فَأَرَاهُمُ الْآيَاتِ فِی الْآفَاقِ وَ فِی أَنْفُسِهِمْ حَتَّی يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ وَ لَمْ يُؤْمِنُوا وَ إِنْ كَانَ اللَّهُ انْتَقَمَ لِمُوسَی عليه السلام مِنْ فِرْعَوْنَ فَقَدِ انْتَقَمَ لِمُحَمَّدٍ صلی الله عليه و آله يَوْمَ بَدْرٍ فَقُتِلُوا بِأَجْمَعِهِمْ وَ أُلْقُوا فِی الْقَلِيبِ وَ انْتَقَمَ لَهُ مِنَ الْمُسْتَهْزِءِينَ فَأَخَذَهُمْ بِأَنْوَاعِ الْبَلَاءِ وَ إِنْ كَانَ مُوسَی عليه السلام صَارَ عَصَاهُ ثُعْبَاناً فَاسْتَغَاثَ فِرْعَوْنُ مِنْهُ رَهْبَهً فَقَدْ أَعْطَی مُحَمَّداً مِثْلَهُ لَمَّا جَاءَ إِلَی أَبِی جَهْلٍ شَفِيعاً لِصَاحِبِ الدَّيْنِ فَخَافَ أَبُو جَهْلٍ وَ قَضَی دَيْنَ الْغَرِيبِ (۶) ثُمَّ إِنَّهُ عُتِبَ عَلَيْهِ (۷) فَقَالَ رَأَيْتُ عَنْ يَمِينِ مُحَمَّدٍ

۱- فی ناصيه البحر خ.

۲- الودک: الدسم من اللحم و الشحم.

۳- أعطی اللّه.

۴- فی المصدر: حيثما جلس، و كان يراه الناس.

۵- فی المصدر: يسطع فی قبورهم أقول: و سقط عن المصدر قوله: من قبره الی قوله: يسطع.

۶- فی المصدر: دين الغريم.

۷- عيب عليه خ ل.

وَ يَسَارِهِ ثُعْبَانَيْنِ تَصْطَكُّ أَسْنَانُهُمَا وَ تَلْمَعُ النِّيرَانُ مِنْ أَبْصَارِهِمَا لَوِ امْتَنَعْتُ لَمْ آمَنْ أَنْ يَبْتَلِعَنِي الثُّعْبَانُ وَ قَالَ تَعَالَى لِمُوسَى عليه السلام وَ أَلْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِنِّي وَ قَالَ فِي وَصِيِّهِ وَ أَوْلَادِهِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمنُ وُدًّا وَ إِنْ كَانَ دَاوُدُ عليه السلام سُخِّرَ لَهُ الْجِبَالُ وَ الطَّيْرُ يُسَبِّحْنَ لَهُ (١) وَ سَارَتْ بِأَمْرِهِ فَالْجَبَلُ نَطَقَ لِمُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله إِذْ جَادَلَهُ الْيَهُودُ وَ شَهِدَ لَهُ بِالنُّبُوَّةِ ثُمَّ سَأَلُوهُ أَنْ يَسِيرَ الْجَبَلُ (٢) فَدَعَا فَسَارَ الْجَبَلُ إِلَى فَضَاءٍ كَمَا تَقَدَّمَ وَ سَبَّحَ (٣) الْحَصَى فِي يَدِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ سُخِّرَتْ لَهُ الْحَيَوَانَاتُ كَمَا ذَكَرْنَا وَ إِنْ لَانَ الْحَدِيدُ لِدَاوُدَ عليه السلام فَقَدْ لَيَّنَ لِرَسُولِنَا الْحِجَارَةَ الَّتِي لَا تَلِينُ بِالنَّارِ وَ الْحَدِيدُ تَلِينُ بِالنَّارِ وَ قَدْ لَيَّنَ اللَّهُ الْعَمُودَ الَّذِي جَعَلَهُ وَصِيُّهُ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي عُنُقِ خَالِدِ بْنِ وَلِيدٍ فَلَمَّا اسْتَشْفَعَ إِلَيْهِ أَخَذَهُ مِنْ عُنُقِهِ وَ إِنَّ مُحَمَّداً لَمَّا اسْتَتَرَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ يَوْمَ أُحُدٍ مَالَ بِرَأْسِهِ نَحْوَ الْجَبَلِ حَتَّى خَرَقَهُ بِمِقْدَارِ رَأْسِهِ وَ هُوَ مَوْضِعٌ مَعْرُوفٌ مَقْصُودٌ فِي شِعْبٍ وَ أَثَّرَ سَاعِدَا مُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله فِي جَبَلٍ أَصَمَّ مِنْ جِبَالِ مَكَّةَ لَمَّا اسْتَرْوَحَ فِي صَلَاتِهِ فَلَانَ لَهُ الْحَجَرُ حَتَّى ظَهَرَ أَثَرُ ذِرَاعَيْهِ فِيهِ كَمَا أَثَّرَ قَدَمَا إِبْرَاهِيمَ عليه السلام فِي الْمَقَامِ وَ لَانَتِ الصَّخْرَةُ تَحْتَ يَدِ (۴) مُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله بِبَيْتِ الْمَقْدِسِ حَتَّى صَارَ كَالْعَجِينِ وَ رُئِيَ ذَلِكَ مِنْ مَقَامِ دَابَّتِهِ وَ النَّاسُ يَلْمَسُونَهُ بِأَيْدِيهِمْ إِلَى يَوْمِنَا هَذَا (۵) وَ إِنَّ الرِّضَا عليه السلام مِنْ وُلْدِهِ دَعَا فِي خُرَاسَانَ فَلَيَّنَ اللَّهُ لَهُ جَبَلًا يُؤْخَذُ مِنْهُ الْقُدُورُ وَ غَيْرُهَا وَ احْتَاجَ الرِّضَا عليه السلام هُنَاكَ إِلَى الطَّهُورِ فَمَسَّ بِيَدِهِ الْأَرْضَ فَنَبَعَ لَهُ عَيْنٌ وَ كِلَاهُمَا مَعْرُوفٌ (۶) وَ آثَارُ وَصِيِّ مُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله فِي الْأَرْضِ أَكْثَرُ مِنْ أَنْ تُحْصَى مِنْهَا بِئْرُ عَبَّادَانَ فَإِنَ

۱- معه خ ل.

۲- فی المصدر: أن یسیر الجبل من مکانه إه و هو خال عن قوله: الی فضاء کما تقدم.

۳- سبحت خ ل صح.

۴- قدم خ ل.

۵- المصدر خلا عن قوله: و رئی إلی هنا.

۶- فی المصدر: و هی معروفه.

الْمُخَالِفَ وَ الْمُؤَالِفَ يَرْوِي أَنَّ مَنْ قَالَ عِنْدَهَا بِحَقِّ عَلِيٍّ يَفُورُ الْمَاءُ مِنْ قَعْرِهَا إِلَى رَأْسِهَا وَ لَا يَفُورُ بِذِكْرِ غَيْرِهِ وَ بِحَقِّ غَيْرِهِ وَ إِنَّ سُورَ حَلَبَ مِنْ أَصْلَبِ الْحِجَارَهِ فَضَرَبَهُ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ بِسَيْفِهِ فَأَثَرُهُ مِنْ فَوْقِهِ إِلَى الْأَرْضِ ظَاهِرٌ وَ إِنَّهُ صلى الله عليه و آله لَمَّا خَرَجَ إِلَى صِفِّينَ فَكَانَ (۱) بَيْنَهُ وَ بَيْنَ دِمَشْقَ مِائَهُ فَرْسَخٍ وَ أَكْثَرُ وَ قَدْ نَزَلَ بِبَرِّيَّهٍ فَكَانَ يُصَلِّي فِيهَا فَلَمَّا فَرَغَ وَ رَفَعَ رَأْسَهُ مِنْ سَجْدَهِ الشُّكْرِ قَالَ أَسْمَعُ صَوْتَ بُوقِ التَّبْرِيزِ لِمُعَاوِيَهَ مِنْ دِمَشْقَ فَكَتَبُوا التَّارِيخَ فَكَانَ كَمَا قَالَ وَ قَدْ بُنِيَ هُنَاكَ مَشْهَدٌ يُقَالُ لَهُ مَشْهَدُ الْبُوقِ وَ بَكَى دَاوُدُ عليه السلام عَلَى خَطِيئَتِهِ حَتَّى سَارَتِ الْجِبَالُ مَعَهُ وَ مُحَمَّدٌ صلى الله عليه و آله قَامَ إِلَى الصَّلَاهِ فَسُمِعَ لِجَوْفِهِ أَزِيزٌ كَأَزِيزِ الْمِرْجَلِ عَلَى الْأَثَافِيِّ (۲) مِنْ شِدَّهِ الْبُكَاءِ وَ قَدْ آمَنَهُ اللَّهُ مِنْ عِقَابِهِ فَأَرَادَ أَنْ يَتَخَشَّعَ وَ قَامَ عَلَى أَطْرَافِ أَصَابِعِ رِجْلَيْهِ عَشْرَ سِنِينَ حَتَّى تَوَرَّمَتْ قَدَمَاهُ وَ اصْفَرَّ وَجْهُهُ مِنْ قِيَامِ اللَّيْلِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ طه ما أَنْزَلْنا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقى (۳) وَ كَانَ يَبْكِي حَتَّى يُغْشَى عَلَيْهِ فَقِيلَ لَهُ أَ لَيْسَ قَدْ غَفَرَ اللَّهُ لَكَ ما تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَ ما تَأَخَّرَ فَقَالَ أَ فَلَا أَكُونُ عَبْداً شَكُوراً وَ كَذَلِكَ كَانَتْ غَشَيَاتُ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ وَصِيِّهِ فِي مَقَامَاتِهِ (۴) وَ إِنَّ سُلَيْمَانَ عليه السلام سَأَلَ اللَّهَ فَأُعْطِيَ مُلْكاً لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ مِنْ بَعْدِهِ وَ مُحَمَّدٌ صلى الله عليه و آله عُرِضَتْ عَلَيْهِ مَفَاتِيحُ خَزَائِنِ كُنُوزِ الْأَرْضِ فَأَبَى اسْتِحْقَاراً لَهَا فَاخْتَارَ التَّقَلُّلَ وَ الْقُرْبَى (۵) فَآتَاهُ اللَّهُ الشَّفَاعَهَ وَ الْكَوْثَرَ وَ هِيَ أَعْظَمُ مِنْ مُلْكِ الدُّنْيَا مِنْ أَوَّلِهَا إِلَى آخِرِهَا سَبْعِينَ مَرَّهً فَوَعَدَ اللَّهُ لَهُ الْمَقَامَ الْمَحْمُودَ الَّذِي يَغْبِطُهُ بِهِ الْأَوَّلُونَ وَ الْآخِرُونَ وَ سَارَ فِي لَيْلَهٍ إِلَى بَيْتِ الْمَقْدِسِ وَ مِنْهُ إِلَى سِدْرَهِ الْمُنْتَهَى وَ سُخِّرَ لَهُ الرِّيحُ حَتَّى حَمَلَتْ بِسَاطَهُ بِأَصْحَابِهِ إِلَى غَارِ أَصْحَابِ الْكَهْفِ وَ إِنْ كَانَ لِسُلَيْمَانَ عليه السلام غُدُوُّها شَهْرٌ وَ رَواحُها شَهْرٌ فَكَذَلِكَ كَانَتْ لِأَوْصِيَاءِ مُحَمَّدٍ وَ سُخِّرَتْ لَهُ الْجِنُّ وَ آمَنَتْ بِهِ مُنْقَادَهً طَائِعَهً فِي قَوْلِهِ وَ إِذْ (۶) صَرَفْنا إِلَيْكَ نَفَراً مِنَ

ص: ۲۵۷

۱- و كان خ ل.

۲- الاثافى جمع الاثفيه: الحجر توضع عليه القدر.

۳- طه: ۱.

۴- خلا المصدر من قوله: و بحق غيره إلى هنا.

۵- و القوت خ ل.

۶- الأحقاف: ۲۹.

الْجِنِّ (۱) وَ قَبَضَ صلی الله علیه و آله عَلَی حَلْقِ جِنِّیٍّ فَخَنَقَهُ (۲) وَ مُحَارَبَهُ وَصِیِّهِ مِنَ الْجِنِّ وَ قَتْلُهُ إِیَّاهُمْ مَعْرُوفَهٌ وَ کَذَلِکَ إِتْیَانُهُمْ إِلَیْهِ وَ إِلَی أَوْلَادِهِ الْمَعْصُومِینَ علیهم السلام لِأَخْذِ الْعِلْمِ مِنْهُمْ مَشْهُورٌ وَ إِنَّ سُلَیْمَانَ علیه السلام سَخَّرَهُمْ لِلْأَبْنِیَهِ وَ الصَّنَائِعِ وَ اسْتِنْبَاطِ الْقَنَی (۳) مَا عَجَزَ عَنْهُ جَمِیعُ النَّاسِ وَ مُحَمَّدٌ لَمْ یَحْتَجْ إِلَی هَذِهِ الْأَشْیَاءِ فَلَوْ أَرَادَ مِنْهُمْ ذَلِکَ لَفَعَلُوا عَلَی أَنَّ مُؤْمِنِی الْجِنِّ یَخْدُمُونَ الْأَئِمَّهَ علیهم السلام وَ أَنَّهُمْ علیهم السلام کَانُوا یَبْعَثُونَهُمْ فِی أَمْرٍ یُرِیدُونَهُ عَلَی الْعَجَلَهِ وَ أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ الْمَلَائِکَهَ الْمُقَرَّبِینَ لِمُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله وَ أَهْلِ بَیْتِهِ وَ ذُرِّیَّتِهِ الطَّاهِرِینَ علیهم السلام فَقَدْ کَانُوا یَنْصُرُونَ (۴) مُحَمَّداً وَ یُقَاتِلُونَ بَیْنَ یَدَیْهِ کِفَاحاً وَ یَمْنَعُونَ مِنْهُ وَ یَدْفَعُونَ وَ کَذَلِکَ کَانُوا مَعَ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ وَ یَکُونُونَ مَعَ بَقِیَّهِ آلِ مُحَمَّدٍ علیهم السلام عَلَی مَا رُوِیَ وَ إِنْ سُلَیْمَانُ علیه السلام کَانَ یَفْهَمُ کَلَامَ الطَّیْرِ وَ مَنْطِقَهَا فَکَذَلِکَ نَبِیُّنَا کَانَ یَفْهَمُ مَنْطِقَ الطَّیْرِ فَقَدْ کَانَ فِی بَرِّیَّهٍ وَ رَأَی طَیْراً أَعْمَی عَلَی شَجَرَهٍ فَقَالَ لِلنَّاسِ إِنَّهُ قَالَ یَا رَبِّی (۵) إِنَّنِی جَائِعٌ لَا یُمْکِنُنِی أَنْ أَطْلُبَ الرِّزْقَ فَوَقَعَ جَرَادَهٌ عَلَی مِنْقَارِهِ فَأَکَلَهَا وَ کَذَا فَهِمَ مَنْطِقَهَا أَهْلُ بَیْتِهِ وَ إِنَّ عِیسَی علیه السلام مَرَّ بِکَرْبَلَاءَ فَرَأَی ظِبَاءً فَدَعَاهَا فَقَالَ هَاهُنَا لَا مَاءَ وَ لَا مَرْعَی فَلِمَ مَقَامُکُنَّ فِیهَا قَالَتْ یَا رُوحَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ أَلْهَمَنَا أَنَّ هَذِهِ الْبُقْعَهَ حَرَمُ الْحُسَیْنِ علیه السلام فَأَوَیْنَا إِلَیْهَا فَدَعَا اللَّهَ عِیسَی علیه السلام أَنْ یَبْقَی أَثَرٌ (۶) یَعْلَمُ بِهِ آلُ مُحَمَّدٍ أَنَّ عِیسَی کَانَ مُسَاعِداً لَهُمْ فِی مُصِیبَتِهِمْ فَلَمَّا مَرَّ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ علیهما السلام بِهَا جَعَلَ یَقُولُ هَاهُنَا مُنَاخُ رِکَابِهِمْ وَ هَاهُنَا مُهَرَاقُ دِمَائِهِمْ فَسَأَلَهُ ابْنُ عَبَّاسٍ عَنْهُ فَأَخْبَرَهُ بِقَتْلِ الْحُسَیْنِ علیه السلام فِیهَا وَ أَنَّ عِیسَی علیه السلام کَانَ (۷) هَاهُنَا وَ دَعَا وَ مِنْ قِصَّتِهِ کَیْتَ وَ کَیْتَ فَاطْلُبْ بَعَرَاتِ تِلْکَ الظِّبَاءِ فَإِنَّهَا بَاقِیَهٌ فَوَجَدُوا کَثِیراً مِنَ الْبَعَرِ قَدْ صَارَ مِثْلَ الزَّعْفَرَانِ وَ إِنَّ الظِّبَاءَ نَطَقَتْ مَعَ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله وَ عِتْرَتِهِ فِی مَوَاضِعَ شَتَّی

۱- قل أوحی الی أنّه استمع نفر من الجن خ.

۲- خنقه: شد علی حلقه حتّی یموت.

۳- القنی جمع القناه: ما یحفر فی الأرض یجری فیه الماء و فی المصدر: و استنباط العین.

۴- ینظرون خ ل.

۵- یا رب خ ل، و فی المصدر: فروی من کان معه أنّه قال: یا ربی انی جائع.

۶- یبقی أثرا خ ل.

۷- مر خ ل صح.

وَ إِنَّ يَحْيَى بْنَ زَكَرِيَّا أُوتِيَ الْحُكْمَ صَبِيّاً وَ كَانَ يَبْكِي مِنْ غَيْرِ ذَنْبٍ وَ يُوَاصِلُ الصَّوْمَ وَ لَمْ يَتَزَوَّجْ (۱) وَ إِنَّمَا اخْتَارَ نَبِيُّنَا التَّزَوُّجَ لِأَنَّهُ كَانَ قُدْوَةً فِي فِعْلِهِ وَ قَوْلِهِ وَ النِّكَاحُ مِمَّا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ آدَمَ علیه السلام لِلتَّنَاسُلِ وَ كَانَ لِسُلَيْمَانَ علیه السلام مِنَ النِّسَاءِ وَ الْجَوَارِي مَا لَا يُحْصَى وَ قَالَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله تَنَاكَحُوا تَكْثُرُوا فَإِنِّي أُبَاهِي بِكُمُ الْأُمَمَ وَ قَالَ مُبَاضَعَتُكَ أَهْلَكَ صَدَقَةٌ فَقِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ نَأْتِي شَهْوَتَنَا وَ نَفْرَحُ أَ فَنُؤْجَرُ فَقَالَ أَ رَأَيْتَ لَوْ جَعَلْتَهَا فِي بَاطِلٍ أَ فَكُنْتَ تَأْثَمُ قَالَ نَعَمْ قَالَ أَ فَتُحَاسَبُونَ بِالشَّرِّ وَ لَا تُحَاسَبُونَ بِالْخَيْرِ وَ قَدْ عَلِمَ اللَّهُ أَنْ يَكُونَ لَهُ ذُرِّيَّةٌ طَيِّبَةٌ بَاقِيَةٌ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَ قَدْ وَصَفَ اللَّهُ عِيسَى علیه السلام بِمَا لَمْ يَصِفْ بِهِ أَحَداً مِنْ أَنْبِيَائِهِ فَقَالَ وَجِيهاً فِي الدُّنْيا وَ الْآخِرَةِ وَ مِنَ الْمُقَرَّبِينَ وَ يُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَ كَهْلًا وَ مِنَ الصَّالِحِينَ (۲) وَ رَسُولُنَا وَ أَهْلُ بَيْتِهِ وَ عِتْرَتُهُ وَسِيلَةُ آدَمَ علیه السلام وَ دَعْوَةُ إِبْرَاهِيمَ علیه السلام وَ بُشْرَى عِيسَى علیه السلام وَ إِنْ قَدَّرَ عِيسَى علیه السلام مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ فَيَجْعَلُهَا (۳) اللَّهُ طَيْراً فَإِنَّ اللَّهَ أَحْيَا الْمَوْتَى لِمُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله وَ عِتْرَتِهِ علیهم السلام وَ إِنْ كَانَ يُبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَ الْأَبْرَصَ بِإِذْنِ اللَّهِ فَكَذَا كَانَ مِنْهُمْ علیهم السلام وَ الْآنَ رُبَّمَا يَدْخُلُ الْعُمْيَانُ وَ مَنْ بِهِ بَرَصٌ مَشَاهِدَهُمْ فَيَهَبُ اللَّهُ لَهُمْ نُورَ أَعْيُنِهِمْ وَ يُذْهِبُ الْبَرَصَ عَنْهُمْ بِبَرَكَةِ تُرْبَتِهِمْ وَ هَذَا مَعْرُوفٌ مَا بَيْنَ خُرَاسَانَ إِلَى بَغْدَادَ إِلَى الْكُوفَةِ إِلَى الْحِجَازِ (۴).

**[ترجمه]الخرائج و الجرائح: بدان همان‌طور که خداوند متعال به حضرت آدم علیه السلام امر فرمود تا از بهشت سوی زمین خارج شود و به زمین هجرت کند به حضرت محمد صلّی الله علیه و آله نیز امر فرمود تا از مکه به سوی مدینه خارج شود، و همان‌گونه که حضرت آدم علیه السلام را با قتل پسرش هابیل آزمود حضرت محمد صلّی الله علیه و آله را نیز با قتل دو پسرش حسن و حسین علیهما السلام آزمود و حضرت این را می‌دانست چون خداوند به ایشان خبر داده بود، و همانطور که خداوند به حضرت آدم علیه السلام امر فرمود تا هسته‌ای را درون زمین بگذارد و آن هسته در دم به نخلی تناور با رطب تبدیل شد، وقتی سلمان اسلام آورد حضرت محمد صلّی الله علیه و آله را نیز با چنین عطایی گرامی داشت. همانطور که در وصف حضرت ادریس علیه السلام فرمود: «وَ رَفَعْناهُ مَكاناً عَلِيًّا» - . مریم / ۵۷ -

{و [ما] او را به مقامی بلند ارتقا دادیم.} در وصف حضرت محمد صلّی الله علیه و آله فرمود: «وَ رَفَعْنا لَكَ ذِكْرَكَ» - . شرح / ۴ -

{و نامت را برای تو بلند گردانیدیم.} و نام تو در اذان و نماز همراه با نام خداوند ذکر می‌شود، همچنین حضرت سوی سدره المنتهی فراز رفت و چیزی را دید که هیچ بشری ندیده است. اگر خداوند به حضرت ادریس علیه السلام پس از وفاتش از نعمت‌های بهشت چشانید به حضرت محمد صلّی الله علیه و آله و خاندان ایشان علیهم السلام بارها در دنیا از نعمت‌های بهشت چشانید. به حضرت محمد صلّی الله علیه و آله عرض کردند شما روزه‌هایتان را به هم وصل می‌کنید؟ فرمود: من مانند شما نیستم، پروردگارم به من می‌خوراند و می‌آشاماند. اگر به حضرت نوح علیه السلام اجابت دعا عطا شد و وقتی او گفت «لا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكافِرِينَ دَيَّاراً» - . نوح / ۲۶ - {پروردگارا هیچ کس از کافران را بر روی زمین مگذار.} هیچ یک از کافران برجا نماندند

ص: ۲۵۰

و فقط مومنان باقی ماندند، همانند این عطا به حضرت محمد صلّی الله علیه و آله نیز شد، چون خداوند فرشته کوه‌ها را نازل کرد و به او امر فرمود تا از حضرت اطاعت کند و اگر دستور داد قوم ایشان را نابود کند، اما پیامبر صلّی الله علیه و آله چنین

برگزید که بر آزار آنان صبر کند و برای هدایتشان به درگاه خداوند متعال دعا و زاری کند. نیز اگر حضرت نوح علیه السلام به خاطر خویشاوندی دلش به حال پسرش سوخت و گفت: «رَبِّ إِنَّ ابْنِی مِنْ أَهْلِی» - . هود / ۴۵ -

{پروردگارا پسرم از کسان من است.} وقتی خداوند به محمد مصطفی صلّی الله علیه و آله دستور جنگ داد حضرت شمشیر عذاب را بر خویشاوندان خود برکشید و دلسوزی خویشاوندی دل حضرت را نجنبانید، اما از سوی دیگر با فضل با آنان برخورد کرد و وقتی از نباریدن باران شکوه کردند برایشان دعا کرد و چنان شد که هفته‌ای باران بارید تا این‌که آمدند و از حضرت خواستند باران بند بیاید. اگر خداوند درباره حضرت نوح علیه السلام فرمود: «إِنَّهُ کانَ عَبْداً شَکُوراً» - . إسراء / ۳ - {او بنده ای سپاسگزار بود.} درباره حضرت محمد صلّی الله علیه و آله فرمود: «بِالْمُؤْمِنِینَ رَؤُفٌ رَحِیمٌ» - . توبه / ۱۲۸ -

{نسبت به مؤمنان دلسوز مهربان است.} و نیز «ما أَرْسَلْناکَ إِلَّا رَحْمَةً لِلْعالَمِینَ» - . انبیاء / ۱۰۷ -

{تو را جز رحمتی برای جهانیان نفرستادیم.} اگر حضرت ابراهیم علیه السلام را به خلیلی و دوستی خود ویژه گرداند و چنین فضیلتی را به او عطا کرد و فرمود: «وَ اتَّخَذَ اللَّهُ إِبْراهِیمَ خَلِیلًا» - . نساء / ۱۲۵ -

{و خدا ابراهیم را دوست گرفت.} برای حضرت محمد صلّی الله علیه و آله خلیل بودن و محبت را جمع آورد و حضرت درباره خود فرمود: رفیق شما خلیل خدا و حبیب خداست و در قرآن آمده: «فَاتَّبِعُونِی یُحْبِبْکُمُ اللَّهُ» - . آل عمران / ۳۱ - {از من پیروی کنید تا خدا دوستتان بدارد.}

و از عبدالله بن ابی الحمساء روایت شده که وی گفت: پیش از بعثت حضرت محمد صلّی الله علیه و آله من با ایشان معامله‌ای کردم و مبلغی برای من نزد حضرت باقی ماند. من با ایشان وعده گذاشتم که به همان‌جا بروم. اما آن روز فراموش کردم و فردا نیز یادم نبود تا این‌که روز سوم به آن‌جا رفتم و دیدم حضرت سر جای خود در انتظار من مانده. من به ایشان عرض کردم که فراموش کردم. حضرت فرمود: من از لحظه‌ای که با تو وعده گذاشتم این‌جا منتظرت هستم. این‌گونه حضرت با جدّ خود حضرت اسماعیل فرند ابراهیم علیهما السلام برابری کرد که او نیز با مردی وعده‌ای گذاشت و یک سال سر جایش ماند، آن... گاه خداوند به سپاس از او فرمود: «وَ اذْکُرْ فِی الْکِتابِ إِسْماعِیلَ إِنَّهُ کانَ صادِقَ الْوَعْدِ» - . مریم / ۵۴ - {و در این کتاب از اسماعیل یاد کن، زیرا که او درست وعده بود.} همچنین حضرت محمد صلّی الله علیه و آله در نوجوانی گوسفندان قوم را به صحرا می‌برد. روزی یکی از چوپانان به ایشان عرض کرد: ای محمد! من فلان جا چراگاهی سرسبز یافته‌ام. فرمود: فردا با هم به آن‌جا می‌رویم. حضرت صبح زود از خانه خارج شد و به آن جا رفت، اما آن مرد دیر کرد.

ص: ۲۵۱

وقتی رسید دید رسول خدا صلّی الله علیه و آله گوسفندان خود را از چرا در آن منطقه بازداشته است. تا این‌که آن مرد هم رسید و با هم گوسفندان را چراندند. شکی نیست که همه پیامبران با امت‌هایشان به زیر لوای پیامبر ما صلّی الله علیه و آله هستند. اگر خداوند بر طور سینا با حضرت موسی علیه السلام سخن گفت با حضرت محمد صلّی الله علیه و آله بر فراز هفت آسمان سخن گفت. خداوند پس از حضرت محمد صلّی الله علیه و آله به هنگام انقطاع نبوت امامت را در میان قوم حضرت

گـذاشت تا آن‌گاه که امر خداوند فرابرسد و حضـرت عیسـی علیه السـلام فرود آید و پشت سـر یک تن از ایشان به نام مهدی عجّل الله تعالی فرجه نماز بگزارد، او همچنان‌که رسول خـدا صـلّی الله علیه و آله وصف کرده، خروج می‌کنـد و زمین را پُر از عدل می‌سازد و هر ستمی را از میان می‌برد. وقتی پیامبر صلّی الله علیه و آله حضرت علی را وصف کرد و ایشان را به حضرت عیسی تشبیه کرد، حق تعالی فرمود: «وَ لَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْیَمَ مَثَلًا إِذا قَوْمُکَ مِنْهُ یَصِدُّونَ» - . زخرف / ۵۷ -

{و هنگامی که [در مورد] پسـر مریم مثالی آورده شـد بناگاه قوم تو از آن [سـخن] هلهله درانداختنـد [و اعراض کردند].} اگر خداونـد برای حضـرت صالـح علیه السـلام از دل کوه نـاقه‌ای بیرون آورد و برای هر یک از آن ناقه و قوم بهره‌ای از آب نهاد، خداوند برای وصیّ حضرت محمد صلّی الله علیه و آله یکبار پنجاه ناقه و یا چهل بار و یکبار صد ناقه از دل کوه بیرون آورد و امام علیه السـلام با آن‌ها قرض حضـرت محمد صـلّی الله علیه و آله را پرداخت کرد. نیز خداوند متعال به پیامبر صلّی الله علیه و آله وعده داد و فرمود: «وَ إِنْ تَظاهَرا عَلَیْهِ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ مَوْلاهُ وَ جِبْرِیلُ وَ صالِحُ الْمُؤْمِنِینَ» - . تحریم / ۴ -

{و اگر علیه او به یکـدیگر کمک کنیـد در حقیقت خدا خود سـرپرست اوست و جبرئیل و صالح مؤمنان [نیز یاور اویند].} که بنا بر آن‌چه راویان در تفسـیر این آیه آورده‌انـد آیه حضـرت علی علیه السـلام را منظور دارد. همچنین خداونـد برای حضـرت محمد صـلّی الله علیه و آله شتر را به سخن درآورد. نیز در صدر اسلام چاه زمزم در مکه یک روز برای مومنان بود و یک روز برای کـافران، امـا آبی کـه چـاه در یـک روز برای مسـلمانان می‌داد بـه انـدازه دو روز آبی بـود که برای مشـرکان می‌داد. اگر خداوند به حضـرت یعقوب علیه السـلام از سلاله صُلبش نوادگانی عطا کرد که حضرت مریم علیه السلام نیز از دخترانش بود، و فرمود: «وَ وَهَبْنا لَهُ إِسْحاقَ وَ یَعْقُوبَ وَ جَعَلْنا فِی ذُرِّیَّتِهِ النُّبُوَّهَ وَ الْکِتابَ» - . عنکبوت / ۲۷ -

{و اسـحاق و یعقوب را به او عطا کردیم و در میان فرزندانش پیامبری و کتاب قرار دادیم.} به حضـرت محمد صـلّی الله علیه و آله از صـلبش حضـرت فاطمه سلام الله علیها را عطا فرمود که بانوی زنان دو جهان است، و وصیّت و امامت را نزد برادر و پسر عمویش یعنی علی بن ابی طالب علیه السـلام نهاد و سـپس نزد امام حسن و امام حسین علیهما السلام و نزد فرزندان امام حسین علیه السلام تا به روز قیامت که همه ایشان فرزندان رسول خدا صلّی الله علیه و آله از حضرت فاطمه سلام الله علیها هستند

ص: ۲۵۲

همچنان‌که حضـرت عیسـی علیه السـلام از فرزنـدان پیامبران بود، خداوند متعال فرموده: «وَ مِنْ ذُرِّیَّتِهِ داوُدَ وَ سُلَیْمانَ وَ أَیُّوبَ وَ یُوسُفَ وَ مُوسی وَ هارُونَ وَ کَذلِکَ نَجْزِی الْمُحْسِنِینَ * وَ زَکَرِیَّا وَ یَحْیی وَ عِیسی» - . انعام / ۸۴- ۸۵ -

{و از نسـل او داوود و سلیمان و ایوب و یوسف و موسـی و هـارون را [هـدایت کردیم] و این گونه نیکوکـاران را پـاداش می دهیم. و زکریا و یحیی و عیسی و الیاس را.}

نیز به حضـرت محمد صـلّی الله علیه و آله کتاب مجید و قرآن عظیم را عطا فرمود و باب حکمت را بر او و اهل بیتش گشود و اطاعت از ایشان را به اطلاق واجب ساخت و فرمود: «أَطِیعُوا اللَّهَ وَ أَطِیعُوا الرَّسُولَ وَ أُولِی الْأَمْرِ مِنْکُمْ» - . نساء / ۵۹ -

{خـدا را اطاعت کنیـد و پیـامبر و اولیـای امر خود را [نیز] اطاعت کنیـد.} اگر حضـرت یعقوب علیه السـلام آن‌قـدر بر دوری

فرزنـدش صبر کرد که نزدیک بود از انـدوه جانش به لبش برسـد، حضـرت محمـد صلّی الله علیه و آله به سوگ تنها پسـرش دچار شد و صبر کرد حال آن‌که بی‌قراریِ حضرت یعقوب علیه السلام به خاطر دوری فرزندش بود و او یکی از پسران خود را از دست داده بود و نمی‌پنداشت که او درگذشـته باشد، اما اندوه حضـرت محمد صلّی الله علیه و آله به خاطر مرگ نور دیده... اش بود. اگر به حضـرت یوسف علیه السلام نیمی از زیبایی داده شده بود پیامبر ما صلّی الله علیه و آله را چنین وصف کرده‌اند که اگر ایشـان را می‌دیـدی خورشـید تابناک را دیـده بودی. اگر حضـرت یوسف علیه السـلام به غربت دچار گشت و به فراق آزموده شد، حضـرت محمد صلّی الله علیه و آله از آزار مشرکان وطنش را ترک کرد و بر ثنیه (=گردنه) ایستاد و چهره سوی مکه برگردانـد و فرمود: من خوب می‌دانم که تو بهترین دیار نزد خداونـد هستی، اگر اهالی‌ات مرا بیرون نمی‌کردنـد من از تو خارج نمی‌شدم. وقتی حضرت به جُحفه رسید خداوند بر ایشان نازل فرمود: «إِنَّ الَّذِی فَرَضَ عَلَیْکَ الْقُرْآنَ لَرادُّکَ إِلی مَعادٍ» - . قصص / ۸۵ -

{در حقیقت همان کسـی که این قرآن را بر تو فرض کرد یقینا تو را به سوی وعـده گاه بازمی گرداند.} افزون بر آن، خاندان حضـرت محمـد صـلّی الله علیه و آله در آفاق آواره شدنـد و به آزمونی مبتلا گشـتند که هیـچ کس جز ایشان بدان مبتلا نشده است، حضـرت محمـد صـلّی الله علیه و آله به همه این‌ها آگاه شـده بود و مکرر به آن خبر می داد. اگر خداوند در خوابی که حضـرت یوسف علیه السـلام دیـد به او مژده داد، به حضـرت محمد صـلّی الله علیه و آله درباره خوابی که دید چنین مژده داد: «لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّؤْیا بِالْحَقِ» - . فتح / ۲۷ -

{حقا خدا رؤیای پیامبر خود را تحقق بخشید.}اگر حضـرت یوسف برای پرهیز از گناه زندان را برگزید، رسول خدا صـلّی الله علیه و آله به دست خویشان خود به سـخت‌ترین تنگنا درافتاد و سه سال و انـدی در شِـعب حبس شد تا این‌که خداوند ناتوان... ترین آفریده‌اش را فرسـتاد و او پیمانی را که آنان درباره بریدن از خویشیِ با پیامبر صلّی الله علیه و آله نوشته بودند جوید. اگر حضرت یوسف علیه السلام غایب شد ،

ص: ۲۵۳

حضـرت مهدی عجّل الله تعالی فرجه از خاندان حضرت محمد صلّی الله علیه و آله نیز غایب شد و امر او روزی آشکار خواهد شـد همچنـان‌که امر حضـرت یوسف آشـکار گشت. بیشترِ آن‌چه که ذکر کردیم همگون بـا معجزه است و برخی عین اعجـاز است . اگر خداونـد برای حضـرت موسـی علیه السـلام عصا را به اژدها تبـدیل ساخت، وقتی در جنگ بـدر شمشـیر عُکاشه بن محصن شـکست رسول خـدا صـلّی الله علیه و آله تکه‌ای چوب به او داد و ناگاه آن چوب در دست وی به شمشـیر مبدّل شد. همچنیـن پیـامبر صـلّی الله علیـه و آله درخت را صـدا زد و ناگـاه درخت در حـالی که زمین را می‌شـکافت رو سـوی حضـرت گـذاشت. اگر حضـرت موسـی علیه السـلام عصـایش را بر زمین کوبیـد «فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتـا عَشْـرَهَ عَیْناً» - . بقره / ۶۰ - {پس دوازده چشـمه از آن جوشـیدن گرفت.} از میان انگشـتان حضـرت محمد صـلّی الله علیه و آله آب جوشیدن گرفت و جوشش آب از گوشت و خون شـگفت‌تر از خروج آب از سـنگ است چراکه این امری عـادی است. همچنین اوصـیاء حضـرت علیهم السلام از چاهی که هیچ آبی نداشت آب بیرون آورند و چاه لبالب پُر از آب شد و مردم از آن نوشیدند. فرزند پیامبر صلّی الله علیه و آله حضرت مهدی عجّل الله تعالی فرجه نیز هنگام خروج از مکه به سوی کوفه چنین کاری را خواهد کرد. اگر حضرت

موسی علیه السلام با عصای خود بر دریا زد و دریا «فَانفَلَقَ» - . بقره / ۶۰ -

{از هم شکافت.} نشانه حضرت محمد صلّی الله علیه و آله نیز این بود که وقتی سوی خیبر رهسپار شد به دشتی رسید که در آن سیل به راه افتاده بود. ارتفاع آب را چهارده قامت تخمین زدند. چون دشمن از پشت به دنبالشان بود مردم گفتند: گیر افتادیم. حضرت فرمود: هرگز! آن‌گاه دعا کرد و شترها و اسب‌ها بر آب عبور کردند و حتی سم‌هایشان هم خیس نشد. همچنین وقتی عمرو بن معدی کرب در مدائن سپاه اسلام را از دریا عبور داد همین‌طور شد. اگر حضرت موسی علیه السلام برای فرعون گونه گونه عذاب را، از ملخ و شپش گرفته تا قورباغه و خون آورد، پیامبر ما صلّی الله علیه و آله دود را بر سر مشرکان پدید آورد و این همان سخن خداوند متعال است که فرمود: «یَوْمَ تَأْتِی السَّماءُ بِدُخانٍ مُبِینٍ» - . دخان / ۱۰ -

{پس در انتظار روزی باش که آسمان دودی نمایان برمی آورد.} و نیز عذابی که خداوند در جنگ بدر بر فرعون‌ها فرود آورد و یا عذاب‌های ریشه‌کنی که در جنگ احد بر سر مسخره‌کنندگان آورد. اگر خداوند با حضرت موسی علیه السلام بر طور سخن گفت، پیامبر ما صلّی الله علیه و آله «دَنا فَتَدَلَّی * فَکانَ قابَ

ص: ۲۵۴

قَوْسَیْنِ أَوْ أَدْنی» - . نجم / ۸- ۹ -

{نزدیک آمد و نزدیکتر شد. تا [فاصله اش] به قدر [طول] دو [انتهای] کمان یا نزدیکتر شد.} و خداوند در آن‌جا با ایشان سخن گفت. و اما منّ و سلوی و ابر و روشنایی گرفتن مردم از نوری که در دست او درخشید؛ به پیامبر ما صلّی الله علیه و آله عطایی برتر از این‌ها داده شد، برای حضرت غنیمت حلال شد حال آن‌که پیش از ایشان برای هیچ کس حلال نشده بود، اصحاب حضرت در جنگی کنار دریا به گرسنگی دچار شدند و دریا برایشان آن‌قدر ماهی بیرون ریخت که نیمی از ماه را ماهی خوردند و روغنش را گرفتند حال آن‌که سپاهی عظیم بودند. همچنین حضرت شمار زیادی از مردم را با غذایی اندک سیر می‌کرد و جماعتی انبوه را با جرعه‌ای از شیر سیراب می‌ساخت.

و حمزه بن عمر اسلمی روایت کرده: در شبی تاریک همراه با رسول خدا صلّی الله علیه و آله می‌گریختیم که ناگاه انگشتان دست حضرت برایمان نور تاباند و تاریکی را روشن ساخت و این از معجزه حضرت موسی علیه السلام شگفت‌تر بود. اگر حضرت موسی علیه السلام دست سپید داشت، خداوند به حضرت محمد صلّی الله علیه و آله برتر از آن را عطا فرمود و آن نوری بود که همواره از سمت راست و چپ حضرت برای ایشان می‌تابید و هر کجا می‌نشست و برمی‌خاست مردم آن را می... دیدند، آن نور تا به روز قیامت برجاست و از مزار حضرت می‌درخشد. درباره وصیّ پیامبر صلّی الله علیه و آله و فرزندان معصوم ایشان نیز در روزگار حیاتشان همین‌گونه بوده و آن نور اکنون از مزارهایشان می‌درخشد و حضرت مهدی عجّل الله تعالی فرجه بر هر بقعه‌ای گذر کند نوری تابناک از آن‌جا به چشم می‌خورد. حضرت موسی علیه السلام سوی فرعون فرستاده شد و به او نشانه‌ای بزرگ نمایاند، اما پیامبر ما صلّی الله علیه و آله سوی فرعون‌های بسیاری فرستاده شد، کسانی همچون ابولهب و ابوجهل و شَیبه و عُتبه پسران ابی ربیعه و اُبَیّ بن خَلف و ولید بن مُغیره و عاص بن وائل سَهمی و نَضر بن حارث و دیگران، که به آنان نشانه‌هایی نمایاند «فِی الْآفاقِ وَ فِی أَنْفُسِهِمْ حَتَّی یَتَبَیَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ» - . فصلت / ۵۳ -

{در افقها[ی گوناگون] و در دلهایشان تا برایشان روشن گردد که او خود حق است.} اما ایمان نیاوردند.

اگر خداوند برای حضرت موسی علیه السلام از فرعون انتقام گرفت برای حضرت محمد صلّی الله علیه و آله در جنگ بدر از همه آنان انتقام گرفت و همه‌شان کشته شدند و در چاه انداخته شدند و همچنین از کسانی که حضرت را مسخره می کردند به شدت و با انواع بلاـ انتقام گرفت، اگر عصای حضرت موسی علیه السلام اژدها شد و فرعون از روی ترس از او کمک خواست، همانند این به حضرت محمد صلّی الله علیه و آله نیز عطا شد، حضرت نزد ابوجهل آمد تا برای یک طلبکار پادرمیانی کند، ابوجهل هم ترسید و طلب آن غریبه را داد، وقتی قریشیان بر این کار او را سرزنش کردند گفت در سمت راست و چپ محمد دو اژدها را دیدم

ص: ۲۵۵

که دندان هایشان را به هم می‌ساییدند و چشمانشان برق می‌زد، اگر نمی‌دادم آن اژدها مرا می‌بلعیدند. حق تعالی به حضرت موسی علیه السلام فرمود: «وَ أَلْقَيْتُ عَلَيْکَ مَحَبَّةً مِنِّى» - . طه / ۳۹ -

{و مِهری از خودم بر تو افکندم.} و درباره وصیّ حضرت و فرزندان ایشان فرمود: «سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمنُ وُدًّا» - . مریم / ۹۶ -

{به زودی [خدای] رحمان برای آنان محبتی [در دلها] قرار می دهد.} اگر برای حضرت داوود علیه السلام کوه‌ها و پرندگان مسخّر شدند و همراه او تسبیح می گفتند و به امر او حرکت می کردند، وقتی یهودیان با حضرت محمد صلّی الله علیه و آله مجادله کردند کوه برای حضرت به سخن درآمد و به نبوت ایشان شهادت داد، سپس یهودیان از حضرت خواستند که کوه را به حرکت درآورد، ایشان دعا کرد و ناگاه کوه به سوی عرصه‌ای فراخ به حرکت در آمد که داستانش پیشتر گذشت. قبلا گفتیم که سنگریزه در دست رسول خدا صلّی الله علیه و آله تسبیح گفتند و حیوانات نیز در تسخیر ایشان بودند.

اگر برای حضرت داوود آهن نرم شد، برای پیامبر ما صلّی الله علیه و آله سنگ نرم شد که با آتش هم نرم نمی‌شود حال آن‌که آهن با آتش نرم می‌شود. همچنین خداوند میله‌ای را نرم کرد و وصیّ حضرت، علی بن ابی طالب علیه السلام آن را بر گردن خالد بن ولید انداخت و چون نتوانست آن را باز کند برگشت و به خود علی علیه السلام پناه آورد و امام آن را از گردنش درآورد. نیز وقتی حضرت محمد صلّی الله علیه و آله در جنگ احد از چشم مشرکان پنهان شد سرش را سوی کوه خم کرد و ناگاه کوه به اندازه سر حضرت جا باز کرد و آن فرورفتگی موضعی معروف در شِعب است. جای ساعدهای دست حضرت نیز بر کوه سختی در مکه باقی ماند، وقتی حضرت در نماز خود آرمید سنگ زیر دست ایشان چنان نرم شد که جای دستان حضرت در آن ماند همچنان‌که جای گام‌های حضرت ابراهیم علیه السلام در مقام مانده است. در بیت المقدس نیز صخره به زیر پای حضرت نرم شد و همچون خمیر گشت و همانند این نیز از جای سم مرکب حضرت نیز دیده شده و مردم تا به امروز آن را با دستان خود لمس می کنند.

همچنین فرزند پیامبر صلّی الله علیه و آله ، امام رضا علیه السلام در خراسان دعا کرد و خداوند کوهی را برای ایشان نرم گرداند که از آن دیگ و ظروف دیگر می‌سازند، در همان‌جا امام رضا علیه السلام به طهارت نیازمند شد، دست خود را بر

زمین کشید و ناگاه چشمه‌ای بیرون جوشید که این هر دو در آن دیار معروف است. آثار حضرت محمد صلّی الله علیه و آله در زمین بیشتر از آن است که شمرده شود، از آن جمله چاه عبّادان است

ص: ۲۵۶

که مخالف و موافق همه روایت کرده‌اند هر کس بر سر آن چاه بگوید «به حقّ علی» آب از قعر چاه به لب چاه فوران می‌کند و با نام و ذکر هیچ کس دیگر چنین نمی‌شود. دیوارهای اطراف شهر حلب از سخت‌ترین سنگ‌ها ساخته شده بودند، وقتی امام علی علیه السلام با شمشیر خود ضربه‌ای بر آن دیوار زد جایش از بالای دیوار تا پایین ماند که هنوز پیداست.

وقتی امام علیه السلام سوی صفین راهی شد میان ایشان و دمشق بیشتر از صد فرسخ فاصله بود، حضرت در دشتی فرود آمد که در آن‌جا نماز می‌خواند. وقتی نماز را به پایان رساند و سر از سجده شکر برآورد فرمود: صدای بوق و شیپور لشکرکشی معاویه از دمشق را می‌شنوم. آن تاریخ را ثبت کردند و بعدا دیدند همین‌طور بوده است، در آن‌جا بنایی به نام «مشهد البوق» ساخته شده است. حضرت داوود علیه السلام بر گناه خود چنان گریست که کوه‌ها هم با او همراه شدند، و حضرت محمد صلّی الله علیه و آله به نماز برخاست و از بس گریه کرد از سینه‌اش صدایی همچون صدای جوشش دیگ بر روی اجاق به گوش رسید، و در حالی که خداوند ایشان را از عذاب در امان داشته بود، خواست که خاشع باشد و ده سال روی سرپنجه‌... هایش نماز می‌خواند و از این کار پاهای ایشان ورم کرده بود و از بس شب‌ها را بیدار مانده بود رنگ به رخسارش نمانده بود، به همین خاطر خداوند نازل فرمود: «طه * ما أَنْزَلْنا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقى» - . طه / ۱- ۲ -

{طه. قرآن را بر تو نازل نکردیم تا به رنج افتی.} ایشان آن‌قدر گریه می‌کرد که از هوش می‌رفت، عرض کردند: مگر خداوند «ما تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَ ما تَأَخَّرَ» - . فتح / ۲ -

{گناه گذشته وآینده تو را} نیامرزیده است؟ فرمود: آیا نباید بنده‌ای سپاسگزار باشم؟ وصیّ ایشان علی بن ابی طالب نیز در مقامات خود چنین از هوش می‌رفت. حضرت سلیمان علیه السلام از خداوند درخواست کرد و چنان مُلکی به او عطا شد که پس از او شایسته هیچ کس نباشد، و بر حضرت محمد صلّی الله علیه و آله کلیدهای گنیجینه‌های زمین عرضه شد اما ایشان نپذیرفت و آن‌ها را کوچك شمرد و نداری و نزدیکی را برگزید. آن‌گاه خداوند شفاعت و کوثر را به ایشان عطا کرد که هفتاد برابر از سرتاسر مُلك دنیا برتر است، خداوند به حضرت آن مقام محمود را وعده داد که همه پیشینیان و پسینیان غبطه... اش را می‌خورند. ایشان شبانه سوی بیت المقدس راهی شد و از آن‌جا سوی سدره المنتهی رفت، باد برای پیامبر صلّی الله علیه و آله مسخّر شد و زیرانداز حضرت را همراه با اصحاب ایشان به سوی غار اصحاب کهف برد. اگر باد برای حضرت سلیمان علیه السلام چنان مسخّر شد که «غُدُوُّها شَهْرٌ وَ رَواحُها شَهْرٌ» - . سبا / ۱۲ - {که رفتن آن در بامداد یک ماه و آمدنش در بانگاه یك ماه [راه] بود.} برای اوصیاء حضرت محمد صلّی الله علیه و آله نیز همین‌گونه بود. جنیان برای پیامبر صلّی الله علیه و آله مسخّر شدند و ایمان آوردند و فرمانپذیر و رام گشتند که این همان سخن حق تعالی است که فرمود: «وَ إِذْ صَرَفْنا إِلَيْكَ نَفَراً مِنَ الْجِنِ» - . احقاف / ۲۹ -

ص: ۲۵۷

{و چون تنی چند از جن را به سوی تو روانه کردیم.} و حضرت گلوی یک جن را گرفت و فشرد و او را خفه کرد. ماجرای نبرد وصیّ ایشان با جنیان و کشتن آنان نیز معروف است همچنان‌که آمدنشان به حضور حضرت و فرزندان معصوم ایشان علیهم السلام برای فراگیری علم مشهور است. حضرت سلیمان علیه السلام آن‌ها را مسخّر کرده بود تا عمارات بنا کنند و ابزارهای جنگ بسازند و قنات‌ها حفر کنند و کارهایی کنند که همه خلق در انجامش ناتوانند، اما حضرت محمد صلّی الله علیه و آله به این چیزها نیازی نداشت و اگر از آن‌ها می‌خواست در دم انجام می‌دادند چراکه جنیان مومن به امامان علیهم السلام خدمت می‌کردند و ایشان آن‌ها را در پی کارهایی می‌فرستادند که می‌خواستند فورا انجام شود. خداوند برای حضرت محمد صلّی الله علیه و آله و اهل بیت و فرزندان پاک ایشان علیهم السلام فرشتگان مقرّب را مسخّر ساخته بود و آنان رسول خدا صلّی الله علیه و آله را یاری می‌دادند و کنار حضرت رو در روی دشمنان می‌جنگیدند و از ایشان حفاظت می‌کردند و برای علی بن ابی طالب علیه السلام نیز همین‌گونه بودند و همچنان که روایت شده برای برای بقیه خاندان حضرت علیهم السلام نیز چنین هستند. حضرت سلیمان علیه السلام زبان و سخن پرندگان را می‌فهمید و پیامبر ما صلّی الله علیه و آله نیز زبان آن‌ها را می‌دانست. وقتی پیامبر صلّی الله علیه و آله در صحرایی بود و بر درختی پرنده‌ای نابینا دید. به مردم فرمود: او می‌گوید پروردگارا من گرسنه‌ام اما نمی‌توانم به دنبال روزی‌ام بروم. ناگاه ملخی روی منقارش افتاد و او آن را خورد. اهل بیت حضرت علیهم السلام نیز زبان پرندگان را می‌فهمیدند. حضرت عیسی علیه السلام از کربلا گذر کرد و آن‌جا آهویی را دید. صدایش کرد و به او فرمود: این‌جا نه آبی هست و نه چراگاهی، چرا این‌جا اقامت گزیده‌اید؟ عرض کرد: ای روح الله! خداوند به ما الهام کرده که این سرزمین حرم حسین علیه السلام است و از این رو ما به این‌جا پناه آورده‌ایم. آن‌گاه حضرت عیسی علیه السلام به درگاه خداوند دعا کرد که در آن‌جا نشانه‌ای باقی بماند تا خاندان محمد علیهم السلام بدانند عیسی با آنان در مصیبتشان همدردی کرده است. روزی علی بن ابی طالب علیه السلام از آن‌جا می‌گذشت، شروع به سخن کرد و فرمود: این‌جا خیمه‌گاه آنان است و این‌جا خونشان ریخته می‌شود. ابن عباس جریان را از امام پرسید. ایشان به او خبر داد که حسین علیه السلام این‌جا کشته می‌شود و عیسی علیه السلام نیز به این‌جا آمد و دعا کرد و چنین و چنان گفت. امام علیه السلام سپس به او فرمود: به دنبال سرگین‌های آن آهوان بگرد که هنوز باقی مانده است. آنان گشتند و مقدار زیادی سرگین یافتند که همچون زعفران شده بود. آهوان با حضرت محمد صلّی الله علیه و آله و خانواده ایشان علیهم السلام نیز چندین جا سخن گفته‌اند.

ص: ۲۵۸

به حضرت یحیی بن زکریا علیه السلام در کودکی مقام حُکم داده شد. او بی هیچ گناه پیوسته می‌گریست و روزه‌هایش را به هم متصل می‌ساخت و ازدواج نکرد، اما پیامبر ما صلّی الله علیه و آله از آن رو همسر اختیار کرد که در کردار و گفتارش الگو بود و نکاح از جمله فرمان‌های خداوند به حضرت آدم علیه السلام برای حفظ نسل بود. حضرت سلیمان علیه السلام نیز همسران و کنیزان بی‌شماری داشت. پیامبر صلّی الله علیه و آله فرمود: ازدواج کنید و افزون شوید که من به خاطر شما بر امت... های دیگر مباهات می‌کنم. و فرمود: همبستری تو با همسرت کار نیک است. عرض شد: ای رسول خدا! ما هم به شهوت خود می‌رسیم و شاد می‌شویم و هم ثواب می‌کنیم؟ فرمود: به نظرت اگر شهوتت را در جای ناروا قرار دهی گناه نمی‌کنی؟ عرض کرد: چرا. فرمود: آیا می‌پنداری به خاطر کار بد حسابرسی می‌شوی اما به خاطر کار نیک حسابرسی نمی‌شوی؟ خداوند می... دانست که پیامبر صلّی الله علیه و آله دارای خاندان پاکی می‌شود که تا به روز قیامت بر جا می‌ماند. خداوند حضرت عیسی

علیه السلام را چنان وصف کرد که در وصف هیچ یک از پیامبران آن را نگفت، فرمود: «وَجِيهاً فِي الدُّنْيا وَ الْآخِرَةِ وَ مِنَ الْمُقَرَّبِينَ * وَ يُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَ كَهْلًا وَ مِنَ الصَّالِحِينَ» - . آل عمران / ۴۵- ۴۶ -

{[او] در دنیا و آخرت آبرومند و از مقربان [درگاه خدا] است. و در گهواره [به اعجاز] و در میانسالی [به وحی] با مردم سخن می گوید و از شایستگان است.} حال آن‌که پیامبر ما صلّی الله علیه و آله و اهل بیت و عترت ایشان علیهم السلام وسیله توبه آدم علیه السلام و دعای ابراهیم علیه السلام و مژده عیسی علیه السلام بوده‌اند. اگر حضرت عیسی علیه السلام از گِل شمایل پرنده ساخت و خداوند آن را زنده کرد، خداوند برای حضرت محمد صلّی الله علیه و آله و عترت ایشان علیهم السلام مردگان را زنده کرد، و اگر حضرت عیسی علیه السلام به اذن خدا کورمادرزاد و مبتلا به پیسی را شفا می‌داد، این کارها از سوی آنان نیز انجام می‌شد و هنوز هم چه بسا نابینایان و مبتلایان به پیسی وارد حرم‌های معصومین علیه السلام می‌شوند و خداوند به برکت تربت ایشان به چشمان آن‌ها نور می‌بخشد و پیسی را از آنان برمی گیرد که البته این از خراسان گرفته تا به بغداد و تا کوفه و حجاز مشهور است - . الخرائج: ۲۵۹- ۲۶۱ - .

**[ترجمه]

إيضاح

الشخب السيلان و الودک بالتحريک دسم اللحم و بوق التبريز أی البوق الذی ينفخ فيه لخروج العسكر إلى الغزو و الأزيز صوت غليان القدر و المرجل بالكسر القدر من النحاس و يقال كافحوهم إذا استقبلوهم فی الحرب بوجوههم ليس دونها ترس و لا غيره و يقال فلان يكافح الأمور إذا باشرها بنفسه.

**[ترجمه]«شخب» یعنی سیل. «وَدَک» به تحریک یعنی چربی گوشت. «بوق التبریز» یعنی شیپوری که به هنگام خروج ارتش برای جنگ در آن می‌دمند. «أزیز»

صدای جوشش دیگ است. «مِرجل» به کسر یعنی دیگ سنگی. می گویند «کافَحوهم» یعنی بدون سپر و محافظ در جنگ با آنان رویارو شدند، وقتی کسی شخصا به امور می‌پردازد می گویند «فلانٌ یکافحُ الأمورَ».

**[ترجمه]

«۵»

م، تفسير الإمام عليه السلام قَالَ الْإِمَامُ عليه السلام مَا أَظْهَرَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ لِنَبِيٍّ تَقَدَّمَ آيَةً إِلَّا وَ قَدْ جَعَلَ

۱- و أهدی برأسه الی بغيه خ ل.

۲- آل عمران: ۴۵.

۳- فجعله خ ل صح، و فى المصدر: فجعلها.

۴- الخرائج: ۲۵۹- ۲۶۱ و قد سقطت عن المصدر جمل من ذيل الحديث.

لِمُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله وَ عَلِيٍّ عليه السلام مِثْلَهَا وَ أَعْظَمَ مِنْهَا قِيلَ يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ فَأَيَّ شَيْ ءٍ جَعَلَ لِمُحَمَّدٍ وَ عَلِيٍّ مَا يَعْدِلُ آيَاتِ عِيسَى إِحْيَاءَ (١) الْمَوْتَى وَ إِبْرَاءَ الْأَكْمَهِ وَ الْأَبْرَصِ وَ الْإِنْبَاءَ بِمَا يَأْكُلُونَ وَ مَا يَدَّخِرُونَ قَالَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله كَانَ يَمْشِي بِمَكَّةَ وَ أَخُوهُ عَلِيٌّ عليه السلام يَمْشِي مَعَهُ وَ عَمُّهُ أَبُو لَهَبٍ خَلْفَهُ يَرْمِي عَقِبَهُ بِالْأَحْجَارِ وَ قَدْ أَدْمَاهُ يُنَادِي مَعَاشِرَ قُرَيْشٍ هَذَا سَاحِرٌ كَذَّابٌ فَاقْذِفُوهُ (٢) وَ اهْجُرُوهُ وَ اجْتَنِبُوهُ وَ حَرَّشَ عَلَيْهِ أَوْبَاشَ قُرَيْشٍ فَتَبِعُوهُمَا يَرْمُونَهُمَا بِالْأَحْجَارِ فَمَا مِنْهَا (٣) حَجَرٌ أَصَابَهُ إِلَّا أَصَابَ عَلِيّاً عليه السلام فَقَالَ بَعْضُهُمْ يَا عَلِيُّ أَ لَسْتَ الْمُتَعَصِّبَ لِمُحَمَّدٍ وَ الْمُقَاتِلَ عَنْهُ وَ الشُّجَاعَ (٤) لَا نَظِيرَ لَكَ مَعَ حَدَاثَةِ سِنِّكَ وَ أَنَّكَ لَمْ تُشَاهِدِ الْحُرُوبَ مَا بَالُكَ لَا تَنْصُرُ مُحَمَّداً وَ لَا تَدْفَعُ عَنْهُ فَنَادَاهُمْ عَلِيٌّ عليه السلام مَعَاشِرَ أَوْبَاشِ قُرَيْشٍ لَا أُطِيعُ مُحَمَّداً بِمَعْصِيَتِي لَهُ لَوْ أَمَرَنِي لَرَأَيْتُمُ الْعَجَبَ وَ مَا زَالُوا يَتَّبِعُونَهُ حَتَّى خَرَجَ مِنْ مَكَّةَ فَأَقْبَلَتِ الْأَحْجَارُ عَلَى حَالِهَا تَتَدَحْرَجُ فَقَالُوا الْآنَ تَشْدَخُ (٥) هَذِهِ الْأَحْجَارُ مُحَمَّداً وَ عَلِيّاً وَ نَتَخَلَّصُ مِنْهُمَا وَ تَنَحَّتْ قُرَيْشٌ عَنْهُ خَوْفاً عَلَى أَنْفُسِهِمْ مِنْ تِلْكَ الْأَحْجَارِ فَرَأَوْا تِلْكَ الْأَحْجَارَ قَدْ أَقْبَلَتْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ عَلِيٍّ كُلُّ حَجَرٍ مِنْهَا يُنَادِي السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا مُحَمَّدَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ بْنِ هَاشِمِ بْنِ عَبْدِ مَنَافٍ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ بْنِ هَاشِمِ بْنِ عَبْدِ مَنَافٍ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَ خَيْرَ الْخَلْقِ أَجْمَعِينَ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا سَيِّدَ الْوَصِيِّينَ وَ يَا خَلِيفَةَ رَسُولِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَ سَمِعَهَا جَمَاعَاتُ قُرَيْشٍ فَوَجَمُوا فَقَالَ عَشَرَةٌ مِنْ مَرَدَتِهِمْ وَ عُتَاتِهِمْ مَا هَذِهِ الْأَحْجَارُ تُكَلِّمُهُمَا وَ لَكِنَّهُمْ رِجَالٌ فِي حُفْرَةٍ بِحَضْرَةِ الْأَحْجَارِ قَدْ خَبَأَهُمْ مُحَمَّدٌ تَحْتَ الْأَرْضِ فَهِيَ تُكَلِّمُهُمَا لِتَغُرَّنَا وَ تَخْدَعَنَا (٦) فَأَقْبَلَتْ عِنْدَ ذَلِكَ أَحْجَارٌ عَشَرَةٌ مِنْ تِلْكَ الصُّخُورِ وَ تَحَلَّقَتْ وَ ارْتَفَعَتْ فَوْقَ الْعَشَرَةِ الْمُتَكَلِّمِينَ بِهَذَا الْكَلَامِ فَمَا زَالَتْ تَقَعُ بِهَامَاتِهِمْ (٧) وَ تَرْتَفِعُ وَ تُرَضِّضُهَا (٨) حَتَّى مَا بَقِيَ مِنَ الْعَشَرَةِ أَحَدٌ إِلَّا سَالَ دِمَاغُهُ وَ دِمَاؤُهُ

ص: ۲۶۰

۱- باحياء خ ل. و فى المصدر: من أحياء.

۲- فافقدوه خ ل. و هو الموجود فى المصدر.

۳- فى المصدر: فما حجر.

۴- فى المصدر: و الشجاع الذى لا نظير لك.

۵- شدخ الحجر الرجل: أصاب مشدخه: اى كسرها من حيث يصيبها.

۶- فهم يكلمونهما ليغرونا و يختدعونا خ ل ظ.

۷- الهامات جمع الهامه: رأس كل شی ء.

۸- أی تبالغ فی رضها و دقها.

مِنْ مَنْخِرَيْهِ وَ قَدْ تَخَلْخَلَ رَأْسُهُ وَ هَامَتُهُ وَ يَافُوخُهُ فَجَاءَ أَهْلُوهُمْ وَ عَشَائِرُهُمْ يَبْكُونَ وَ يَضِجُّونَ يَقُولُونَ أَشَدُّ مِنْ مُصَابِنَا بِهَؤُلَاءِ تَبَجُّحُ مُحَمَّدٍ وَ تَبَذُّخُهُ بِأَنَّهُمْ قُتِلُوا بِهَذِهِ الْأَحْجَارِ آيَةً لَهُ وَ دَلَالَةً وَ مُعْجِزَةً فَأَنْطَقَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ جَنَائِزَهُمْ صَدَقَ مُحَمَّدٌ وَ مَا كَذَبَ وَ كَذَبْتُمْ (۱) وَ مَا صَدَقْتُمْ وَ اضْطَرَبَتِ الْجَنَائِزُ وَ رَمَتْ مَنْ عَلَيْهَا وَ سَقَطُوا الْأَرْضَ وَ نَادَتْ (۲) مَا كُنَّا لِنَنْقَادَ لِيُحْمَلَ عَلَيْنَا أَعْدَاءُ اللَّهِ إِلَى عَذَابِ اللَّهِ فَقَالَ أَبُو جَهْلٍ لَعَنَهُ اللَّهُ إِنَّمَا سَحَرَ مُحَمَّدٌ هَذِهِ الْجَنَائِزَ كَمَا سَحَرَ تِلْكَ الْأَحْجَارَ وَ الْجَلَامِيدَ وَ الصُّخُورَ حَتَّى وُجِدَ مِنْهَا مِنَ النُّطْقِ مَا وُجِدَ فَإِنْ كَانَتْ قَتْلُ (۳) هَذِهِ الْأَحْجَارِ هَؤُلَاءِ لِمُحَمَّدٍ آيَةً لَهُ وَ تَصْدِيقاً لِقَوْلِهِ وَ تَبْيِيناً (۴) لِأَمْرِهِ فَقُولُوا لَهُ يَسْأَلُ مَنْ خَلَقَهُمْ أَنْ يُحْيِيَهُمْ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله يَا أَبَا الْحَسَنِ قَدْ سَمِعْتَ اقْتِرَاحَ الْجَاهِلِينَ وَ هَؤُلَاءِ عَشَرَةُ قَتْلَى كَمْ جُرِحْتَ بِهَذِهِ الْأَحْجَارِ الَّتِي رَمَانَا بِهَا الْقَوْمُ يَا عَلِيُّ قَالَ عَلِيٌّ عليه السلام جُرِحْتُ أَرْبَعَ جِرَاحَاتٍ وَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله جُرِحْتُ أَنَا سِتَّ جِرَاحَاتٍ فَلْيَسْأَلْ كُلُّ وَاحِدٍ مِنَّا رَبَّهُ أَنْ يُحْيِيَ مِنَ الْعَشَرَةِ بِقَدْرِ جِرَاحَاتِهِ فَدَعَا رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لِسِتَّةٍ مِنْهُمْ فَنُشِرُوا وَ دَعَا عَلِيٌّ عليه السلام لِأَرْبَعَةٍ مِنْهُمْ فَنُشِرُوا ثُمَّ نَادَى الْمُحْيَوْنَ مَعَاشِرَ الْمُسْلِمِينَ إِنَّ لِمُحَمَّدٍ وَ عَلِيٍّ شَأْناً عَظِيماً فِي الْمَمَالِكِ الَّتِي كُنَّا فِيهَا لَقَدْ رَأَيْنَا لِمُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله مِثَالًا عَلَى سَرِيرٍ عِنْدَ الْبَيْتِ الْمَعْمُورِ وَ عِنْدَ الْعَرْشِ وَ لِعَلِيٍّ عليه السلام مِثَالًا عِنْدَ الْبَيْتِ الْمَعْمُورِ وَ عِنْدَ الْكُرْسِيِّ وَ أَمْلَاكُ السَّمَاوَاتِ وَ الْحُجُبِ وَ أَمْلَاكُ الْعَرْشِ يَحُفُّونَ بِهِمَا وَ يُعَظِّمُونَهُمَا وَ يُصَلُّونَ عَلَيْهِمَا وَ يَصْدُرُونَ عَنْ أَوَامِرِهِمَا وَ يُقْسِمُونَ عَلَى اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ لِحَوَائِجِهِمْ إِذَا سَأَلُوهُ بِهِمَا فَآمَنَ مِنْهُمْ سَبْعَةُ نَفَرٍ وَ غَلَبَ الشَّقَاءُ عَلَى الْآخَرِينَ وَ أَمَّا تَأْيِيدُ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ لِعِيسَى عليه السلام بِرُوحِ الْقُدُسِ فَإِنَّ جَبْرَئِيلَ هُوَ الَّذِي لَمَّا حَضَرَ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ هُوَ قَدِ اشْتَمَلَ بِعَبَاءَتِهِ الْقَطَوَانِيَّةِ (۵) عَلَى نَفْسِهِ وَ عَلَى عَلِيٍّ وَ فَاطِمَةَ

۱- و كذبتم أنتم خ ل.

۲- و قالت خ ل.

۳- قتلت خ ل كما فى نسخه من المصدر. و الصحيح ما فى الصلب و تأنيث «كانت» لرعايه الخبر: آيه.

۴- و تثبيتا خ ل.

۵- قطوانيه: عباءه بيضاء قصيره الخمل.

وَ الْحَسَنِ وَ الْحُسَيْنِ علیهم السلام وَ قَالَ اللَّهُمَّ هَؤُلَاءِ أَهْلِي أَنَا حَرْبٌ لِمَنْ حَارَبَهُمْ وَ سِلْمٌ لِمَنْ سَالَمَهُمْ مُحِبٌّ لِمَنْ أَحَبَّهُمْ وَ مُبْغِضٌ لِمَنْ أَبْغَضَهُمْ فَكُنْ لِمَنْ حَارَبَهُمْ حَرْباً وَ لِمَنْ سَالَمَهُمْ سِلْماً وَ لِمَنْ أَحَبَّهُمْ مُحِبّاً وَ لِمَنْ أَبْغَضَهُمْ مُبْغِضاً فَقَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ لَقَدْ أَجَبْتُكَ إِلَى ذَلِكَ يَا مُحَمَّدُ فَرَفَعَتْ أُمُّ سَلَمَةَ جَانِبَ الْعَبَاءِ لِتَدْخُلَ فَجَذَبَهُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ قَالَ لَسْتِ هُنَاكِ وَ إِنْ كُنْتِ فِي خَيْرٍ وَ إِلَى خَيْرٍ (۱) وَ جَاءَ جَبْرَئِيلُ علیه السلام مُدَّثِّراً (۲) وَ قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ اجْعَلْنِي مِنْكُمْ قَالَ أَنْتَ مِنَّا قَالَ فَأَرْفَعُ الْعَبَاءَ وَ أَدْخُلُ مَعَكُمْ قَالَ بَلَى فَدَخَلَ فِي الْعَبَاءِ ثُمَّ خَرَجَ وَ صَعِدَ إِلَى السَّمَاءِ إِلَى الْمَلَكُوتِ الْأَعْلَى وَ قَدْ تَضَاعَفَ حُسْنُهُ وَ بَهَاؤُهُ وَ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ قَدْ رَجَعْتَ بِجَمَالٍ خِلَافِ مَا ذَهَبْتَ بِهِ مِنْ عِنْدِنَا قَالَ فَكَيْفَ (۳) لَا أَكُونُ كَذَلِكَ وَ قَدْ شُرِّفْتُ بِأَنْ جُعِلْتُ مِنْ آلِ مُحَمَّدٍ وَ أَهْلِ بَيْتِهِ قَالَتِ الْأَمْلَاكُ فِي مَلَكُوتِ السَّمَاوَاتِ وَ الْحُجُبِ وَ الْكُرْسِيِّ وَ الْعَرْشِ حَقٌّ لَكَ هَذَا الشَّرَفُ أَنْ تَكُونَ كَمَا قُلْتَ وَ كَانَ عَلِيٌّ علیه السلام مَعَهُ جَبْرَئِيلُ عَنْ يَمِينِهِ فِي الْحُرُوبِ وَ مِيكَائِيلُ عَنْ يَسَارِهِ وَ إِسْرَافِيلُ خَلْفَهُ وَ مَلَكُ الْمَوْتِ أَمَامَهُ وَ أَمَّا إِبْرَاءُ الْأَكْمَهِ وَ الْأَبْرَصِ وَ الْإِنْبَاءُ بِمَا يَأْكُلُونَ وَ مَا يَدَّخِرُونَ فِي بُيُوتِهِمْ فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَمَّا كَانَ بِمَكَّةَ قَالُوا يَا مُحَمَّدُ رَبُّنَا (۴) هُبَلُ الَّذِي يَشْفِي مَرْضَانَا وَ يُنْقِذُ هَلْكَانَا وَ يُعَالِجُ جَرْحَانَا قَالَ صلی الله علیه و آله كَذَبْتُمْ مَا يَفْعَلُ هُبَلُ مِنْ ذَلِكَ شَيْئاً بَلِ اللَّهُ تَعَالَى يَفْعَلُ بِكُمْ مَا يَشَاءُ (۵) مِنْ ذَلِكَ قَالَ علیه السلام فَكَبُرَ هَذَا عَلَى مَرَدَتِهِمْ فَقَالُوا لَهُ يَا مُحَمَّدُ مَا أَخْوَفَنَا (۶) عَلَيْكَ مِنْ هُبَلَ أَنْ يُضِرَّ بِكَ بِاللَّقْوَةِ وَ الْفَالِجِ وَ الْجُذَامِ وَ الْعَمَى وَ ضُرُوبِ الْعَاهَاتِ لِدُعَائِكَ إِلَى خِلَافِهِ قَالَ صلی الله علیه و آله لَا يَقْدِرُ (۷) عَلَى شَيْ ءٍ مِمَّا ذَكَرْتُمُوهُ إِلَّا اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ قَالُوا يَا مُحَمَّدُ فَإِنْ كَانَ لَكَ رَبٌّ تَعْبُدُهُ وَ لَا رَبَّ سِوَاهُ فَاسْأَلْهُ أَنْ يُضِرَّ بِنَا بِهَذِهِ الْآفَاتِ الَّتِي ذَكَرْنَاهَا لَكَ

۱- و علی خیر خ ل.

۲- فی نسخه من المصدر: متدثرا.

۳- و کیف خ ل. و هو الموجود فی المصدر.

۴- إن ربّنا خ ل. و هو الموجود فی المصدر.

۵- کما یشاء خ ل.

۶- إنا نخاف خ ل.

۷- لن یقدر خ ل، و هو الموجود فی المصدر.

حَتَّی نَسْأَلَ نَحْنُ هُبَلَ أَنْ یُبْرِئَنَا مِنْهَا لِتَعْلَمَ أَنَّ هُبَلَ هُوَ شَرِیکُ رَبِّکَ الَّذِی إِلَیْهِ تُومِئُ وَ تُشِیرُ فَجَاءَ (۱) جَبْرَئِیلُ علیه السلام فَقَالَ ادْعُ أَنْتَ عَلَی بَعْضِهِمْ وَ لْیَدْعُ عَلِیٌّ عَلَی بَعْضٍ فَدَعَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله عَلَی عِشْرِینَ مِنْهُمْ وَ دَعَا عَلِیٌّ عَلَی عَشَرَهٍ فَلَمْ یَرِیمُوا (۲) مَوَاضِعَهُمْ حَتَّی بَرِصُوا وَ جُذِمُوا وَ فَلِجُوا وَ لُقُوا وَ عَمُوا وَ انْفَصَلَتْ عَنْهُمُ الْأَیْدِی وَ الْأَرْجُلُ وَ لَمْ یَبْقَ فِی شَیْ ءٍ مِنْ أَبْدَانِهِمْ عُضْوٌ صَحِیحٌ إِلَّا أَلْسِنَتُهُمْ وَ آذَانُهُمْ فَلَمَّا أَصَابَهُمْ ذَلِکَ صِیرَ بِهِمْ إِلَی هُبَلَ وَ دَعَوْهُ لِیَشْفِیَهُمْ وَ قَالُوا (۳) دَعَا عَلَی هَؤُلَاءِ مُحَمَّدٌ وَ عَلِیٌّ فَفُعِلَ بِهِمْ مَا تَرَی فَاشْفِهِمْ فَنَادَاهُمْ هُبَلُ یَا أَعْدَاءَ اللَّهِ وَ أَیُّ قُدْرَهٍ لِی عَلَی شَیْ ءٍ مِنَ الْأَشْیَاءِ وَ الَّذِی بَعَثَهُ إِلَی الْخَلْقِ أَجْمَعِینَ وَ جَعَلَهُ أَفْضَلَ النَّبِیِّینَ وَ الْمُرْسَلِینَ لَوْ دَعَا عَلَیَّ لَتَهَافَتَتْ (۴) أَعْضَائِی وَ تَفَاصَلَتْ أَجْزَائِی وَ احْتَمَلَتْنِی الرِّیَاحُ تَذْرُونِی حَتَّی لَا یُرَی لِشَیْ ءٍ مِنِّی عَیْنٌ وَ لَا أَثَرٌ یَفْعَلُ اللَّهُ ذَلِکَ بِی حَتَّی یَکُونَ أَکْبَرُ جُزْءٍ مِنِّی دُونَ عُشْرِ عَشِیرِ خَرْدَلَهٍ (۵) فَلَمَّا سَمِعُوا ذَلِکَ مِنْ هُبَلَ ضَجُّوا إِلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالُوا (۶) انْقَطَعَ الرَّجَاءُ عَمَّنْ سِوَاکَ فَأَغِثْنَا وَ ادْعُ اللَّهَ لِأَصْحَابِنَا فَإِنَّهُمْ لَا یَعُودُونَ إِلَی أَذَاکَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله شِفَاؤُهُمْ یَأْتِیهِمْ مِنْ حَیْثُ أَتَاهُمْ (۷) دَاؤُهُمْ عِشْرُونَ عَلَیَّ وَ عَشَرَهٌ عَلَی عَلِیٍّ فَجَاءُوا بِعِشْرِینَ أَقَامُوهُمْ (۸) بَیْنَ یَدَیْهِ وَ بِعَشَرَهٍ أَقَامُوهُمْ بَیْنَ یَدَیْ عَلِیٍّ علیه السلام فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لِلْعِشْرِینَ غُضُّوا (۹) أَعْیُنَکُمْ وَ قُولُوا اللَّهُمَّ بِجَاهِ مَنْ بِجَاهِهِ ابْتَلَیْتَنَا فَعَافِنَا بِمُحَمَّدٍ وَ عَلِیٍّ وَ الطَّیِّبِینَ مِنْ آلِهِمَا وَ کَذَلِکَ قَالَ عَلِیٌّ علیه السلام لِلْعَشَرَهِ الَّذِینَ بَیْنَ یَدَیْهِ فَقَالُوهَا فَقَامُوا کَأَنَّمَا (۱۰) نَشِطُوا مِنْ عِقَالٍ مَا بِأَحَدٍ مِنْهُمْ نَکْبَهٌ

۱- فجاءه خ ل.

۲- أی فلم یزل عن مواضعهم و لم یفارقوها.

۳- فی المصدر: و قالوا له.

۴- أی تساقطت.

۵- من خردله خ ل.

۶- و قالوا خ ل.

۷- أتتهم خ ل.

۸- فاقاموهم خ ل. و هو الموجود فی المصدر.

۹- غمضوا خ ل.

۱۰- کأنهم نشطوا خ ل. أقول: انشط البعیر من عقاله: اطلق.

وَ هُوَ أَصَحُّ مِمَّا كَانَ قَبْلَ أَنْ أَصِيبَ بِمَا أَصِيبَ فَآمَنَ الثَّلَاثُونَ وَ بَعْضُ أَهْلِيهِمْ وَ غَلَبَ الشَّقَاءُ عَلَى أَكْثَرِ الْبَاقِينَ وَ أَمَّا الْإِنْبَاءُ بِمَا يَأْكُلُونَ (۱) وَ مَا يَدَّخِرُونَ فِي بُيُوتِهِمْ فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لَمَّا بَرَءُوا قَالَ (۲) لَهُمْ آمِنُوا فَقَالُوا آمَنَّا فَقَالَ أَ لَا أَزِيدُكُمْ بَصِيرَةً قَالُوا بَلَى قَالَ أُخْبِرُكُمْ بِمَا تَغَدَّى (۳) بِهِ هَؤُلَاءِ وَ تَدَاوَوْا (۴) تَغَدَّى فُلَانٌ بِكَذَا وَ تَدَاوَى فُلَانٌ بِكَذَا وَ بَقِيَ عِنْدَهُ كَذَا حَتَّى ذَكَرَهُمْ أَجْمَعِينَ ثُمَّ قَالَ يَا مَلَائِكَةَ رَبِّي أَحْضِرُونِي بَقَايَا غَدَائِهِمْ وَ دَوَائِهِمْ عَلَى أَطْبَاقِهِمْ وَ سُفَرِهِمْ (۵) فَأَحْضَرَتِ الْمَلَائِكَةُ ذَلِكَ وَ أَنْزَلَتْ مِنَ السَّمَاءِ بَقَايَا طَعَامِ أُولَئِكَ وَ دَوَائِهِمْ فَقَالُوا هَذِهِ الْبَقَايَا مِنَ الْمَأْكُولِ كَذَا وَ الْمُدَاوَى بِهِ كَذَا ثُمَّ قَالَ يَا أَيُّهَا الطَّعَامُ أَخْبِرْنَا كَمْ أُكِلَ مِنْكَ فَقَالَ الطَّعَامُ أُكِلَ مِنِّي كَذَا وَ تُرِكَ مِنِّي كَذَا وَ هُوَ مَا تَرَوْنَ وَ قَالَ بَعْضُ ذَلِكَ الطَّعَامِ أَكَلَ صَاحِبِي هَذَا مِنِّي كَذَا وَ بَقِيَ مِنِّي كَذَا وَ جَاءَ بِهِ الْخَادِمُ فَأَكَلَ مِنِّي كَذَا وَ أَنَا الْبَاقِي فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَمَنْ أَنَا قَالَ الطَّعَامُ وَ الدَّوَاءُ أَنْتَ رَسُولُ اللَّهِ فَقَالَ فَمَنْ هَذَا يُشِيرُ إِلَى عَلِيٍّ عليه السلام فَقَالَ الطَّعَامُ وَ الدَّوَاءُ هَذَا أَخُوكَ سَيِّدُ الْأَوَّلِينَ وَ الْآخِرِينَ وَ وَزِيرُكَ أَفْضَلُ الْوُزَرَاءِ وَ خَلِيفَتُكَ سَيِّدُ الْخُلَفَاءِ (۶).

**[ترجمه]تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام : خداوند عزّ و جلّ برای هیچ یک از پیامبران پیشین نشانه‌ای پدید نیاورد جز آن‌که همانندش را و چه بسا والاترش را از برای حضرت محمد صلّی الله علیه و آله و حضرت علی علیه السلام قرار داده است.

عرض شد: ای پسر رسول خدا! خداوند کدامین نشانه را از برای حضرت محمد صلّی الله علیه و آله و حضرت علی علیه السلام قرار داده که همپای نشانه‌های حضرت عیسی علیه السلام است؟ نشانه‌هایی همچون زنده کردن مردگان و شفا دادن کورمادرزاد و مبتلا به پیسی و خبر دادن از آن‌چه مردم می‌خوردند یا می‌اندوختند. فرمود: رسول خدا صلّی الله علیه و آله به همراه برادر خود امام علی علیه السلام داشتند در مکه قدم می‌زدند. عموی پیامبر صلّی الله علیه و آله ابولهب به دنبال حضرت راه افتاده بود و از پشت ایشان را با سنگ می‌زد و زخمی می‌کرد و ندا سر می‌داد که ای جماعت قریش! این همان جادوگر دروغگو است، او را با سنگ بزنید و از خود برانید و از او بپرهیزید. او این‌گونه اوباش قریش را علیه پیامبر صلّی الله علیه و آله می‌شورانید و آن‌ها نیز به دنبال حضرت و امام راه می‌افتادند و ایشان را با سنگ می‌زدند و با هر سنگی که به پیامبر صلّی الله علیه و آله می‌خورد یک سنگ هم به حضرت علی علیه السلام می‌خورد. یکی از آن‌ها گفت: ای علی! مگر تو نبودی که به خاطر محمد تعصب داشتی و برای او می‌جنگیدی و مگر تو آن دلیری نیستی که با همه کم سن و سالی‌ات و با این‌که جنگی ندیده بودی در شجاعت نظیر نداشتی؟ پس چرا اکنون محمد را یاری نمی‌دهی و از او دفع شر نمی‌کنی؟ در آن دم حضرت علی علیه السلام ندا سر داد: ای جماعت اوباش قریش! من برای اطاعت از محمد از او نافرمانی نمی‌کنم، اگر به من اجازه می... داد می‌دیدید چه می‌شد! آن‌ها همچنان به دنبال حضرت می‌رفتند تا این‌که ایشان از مکه خارج شد. ناگاه دیدند سنگ‌ها خود به خود دارند می‌غلطند و می‌آیند. گفتند الان این سنگ‌ها بر محمد و علی فرود می‌آیند و ما از دستشان راحت می‌شویم قریشیان از ترس جانشان از آن سنگ‌ها فاصله گرفتند. اما دیدند سنگ‌ها نزد حضرت محمد صلّی الله علیه و آله و امام علی علیه السلام آمدند و یک به یک ندا سر دادند: سلام بر تو ای محمد بن عبدالله بن عبدالمطلب بن هاشم بن عبدمناف و سلام بر تو ای علی بن ابی طالب بن عبدالمطلب بن هاشم بن عبدمناف! سلام بر تو ای فرستاده پروردگار جهانیان و ای بهترین همه آفریدگان و سلام بر تو ای سرور اوصیاء و ای جانشین رسول پروردگار جهانیان! وقتی آن جماعت قریشی این سخنان را شنیدند زبانشان بند آمد. ناگاه ده تن از سرکشان و یاغیان آن‌ها گفتند: این سنگ‌ها نبودند که با آن دو سخن گفتند، بلکه

این صدای مردانی بود که محمد آنان را در چاله‌های کنار این سنگ‌ها زیر زمین پنهان کرده تا با آن‌ها سخن بگویند و این… چنین حیله کنند و ما را فریب دهند. در آن دم ده تکه سنگ از آن صخره‌ها به حرکت افتادند و سوی آسمان جهیدند و بالای سر آن ده نفری که این‌ها را گفتند رفتند و بی‌وقفه بر سرشان فرود می‌آمدند و باز بالا می‌رفتند و باز آن‌ها را می کوبیدند تا این که تک تک آن ده نفر مغزشان با خونهایش از دماغشان جاری شد

ص: ۲۶۰

و سر و گردن و سینه‌شان از هم پاشید. خویشان آن‌ها زاری کنان آمدند و فریاد بر آوردند و گفتند بدتر از سوگواری ما در عزای اینان شادی و خوشحالی محمد از این است که این‌ها با این سنگ‌ها کشته شده‌اند و این نشانه و دلیل و معجزه‌ای برای او می‌شود. ناگاه خداوند عزّ و جلّ جنازه‌های آنان را به سخن درآورد و آن‌ها گفتند: محمد راست می گوید و سخنش دروغ نیست، این شمایید که دروغ می گویید و سخنتان راست نیست. سپس جنازه‌ها به لرزه افتادند و از حاضرانِ بالای سرشان رمیدند و بر زمین افتادند و ندا دادند: ما نمی‌خواهیم دشمنان خدا ما را سوی عذاب خدا به دوش بکشند. در آن هنگام ابوجهل که لعنت خدا بر او باد گفت: محمد این جنازه‌ها را همچون آن سنگ‌ها و صخره‌ها جادو کرده تا از آن‌ها این سخنان پدید آید، اگر کشته شدن اینان با آن سنگ‌ها نشانه‌ای برای محمد و تصدیقی بر کلام او و دلالتی بر امر اوست، پس به او بگویید از آفریدگار اینان بخواهد تا زنده‌شان کند. رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود: ای ابا حسن! پیشنهاد این جاهلان را شنیدی، اینان ده جنازه هستند، از سنگ‌هایی که این قوم به ما زدند چند زخم خورده‌ای ای علی؟! امام علی علیه السلام فرمود: من چهار زخم خورده‌ام. رسول خدا فرمود: من نیز شش زخم خورده‌ام، پس هر یک از ما به تعداد زخم‌هایش از پروردگارش بخواهد تا این ده جنازه را زنده کند. این چنین رسول خدا صلّی الله علیه و آله برای شش تن از آن‌ها و حضرت علی علیه السلام برای چهار تن از آن‌ها دعا کرد و ناگاه آن‌ها جان گرفتند و ندا سر دادند: ای جماعت مسلمانان! در عرصاتی که ما بودیم محمد و علی مقام والایی دارند، ما بر روی تختی در کنار بیت المعمور و نیز کنار عرش تمثالی از محمد دیدیم و بر روی تختی در کنار بیت المعمور و نیز کنار کرسی تمثالی از علی دیدیم، فرشتگان آسمان‌ها و فرشتگان پرده‌ها و فرشتگان عرش به دور آن دو حلقه زده‌اند و به آن‌ها ادای احترام می کنند و بر آن‌ها درود می‌فرستند و از آن‌ها فرمان می گیرند و چون درخواستی از خداوند عزّ و جلّ داشته باشند او را به حق آن‌ها قسم می‌دهند. در آن دم هفت تن از آن قوم ایمان آوردند اما نگونبختی بر دیگران چیره شد.

و اما این که خداوند عزّ و جلّ حضرت عیسی علیه السلام را با روح القُدُس تایید کرد؛ روزی که رسول خدا صلّی الله علیه و آله عبای قطوانی‌اش را بر سر خود و علی و فاطمه و حسن و حسین علیهم السلام کشید و فرمود: ص: ۲۶۱

خداوندا اینان اهل بیت من‌اند، من ستیزه‌جوی کسی هستم که با ایشان بستیزد و صلح‌جوی کسی هستم که با ایشان در صلح باشد و دوستدارِ دوستان ایشانم و دشمنِ دشمنانشان، پس تو نیز با ستیزه‌جویانِ ایشان بستیز و با صلح‌جویانِ ایشان در صلح باش و دوستانشان را دوست بدار و با دشمنانشان دشمن باش، و خداوند عزّ و جلّ فرمود: ای محمد! تو را بر این خواسته اجابت کردم، و امّ سلمه گوشه عبای حضرت را بالا زد تا وارد شود اما رسول خدا صلّی الله علیه و آله عبای خود را پس کشید و فرمود: تو در این میان جایی نداری گرچه در راهی نیک و به سوی راهی نیک روی داری. در آن هنگام جبرییل که خود را

در جامه‌ای پیچیده بود، آمد و عرض کرد: ای رسول خدا! مرا نیز از خودتان برشمار. حضرت فرمود: تو از ما هستی. عرض کرد: یعنی عبا را بالا بزنم و داخل شوم؟ فرمود: بله. این گونه جبرییل به زیر عبا وارد شد و سپس بیرون آمد و سوی آسمان فراز شد و به ملکوت اعلی رفت در حالی که زیبایی و تابندگی‌اش افزون گشته بود. فرشتگان گفتند: زیباتر از زمانی که از نزد ما رفتی بازگشته‌ای! گفت: چرا چنین نباشم وقتی ارج یافتم تا از خاندان محمد و اهل بیتش به شمار روم. فرشتگان در ملکوت آسمان‌ها و پرده‌ها و کرسی و عرش گفتند: به راستی که آن‌چه گفتی از برایت ارجی والاست. با حضرت علی علیه السلام نیز در جنگ‌ها جبرییل از سمت راست و میکاییل از سمت چپ و اسرافیل از پشت سر و فرشته مرگ از جلو همراه بودند.

و اما این‌که حضرت عیسی علیه السلام کوران را و مبتلایان به پیسی را شفا می‌داد و به مردم از آن‌چه خورده بودند و آن‌چه در خانه‌هایشان اندوخته بودند خبر می‌داد؛ زمانی که رسول خدا صلّی الله علیه و آله در مکه بود به ایشان گفتند: ای محمد! پروردگار ما هُبَل است که بیمارانمان را شفا می‌دهد و گرفتارانمان را می‌رهاند و مجروحانمان را درمان می‌کند. حضرت فرمود: دورغ می گویید، هُبَل هیچ یک از این‌ها را انجام نمی‌دهد بلکه این خداوند متعال است که هر چه خود درباره این امور می‌خواهد برایتان انجام می‌دهد. سخن رسول خدا صلّی الله علیه و آله بر سرکشانِ آن‌ها گران آمد و به حضرت گفتند: ای محمد! بسیار برایت نگرانیم که مبادا هُبَل دهانت را کج کند و افلیجت گرداند و به جذام و کوری و دیگر آفات دچارت کند، چراکه تو سوی کسی جز او فرامی‌خوانی. حضرت فرمود: هیچ کس بر انجام آن‌چه گفتید توانا نیست جز خداوند عزوجل. گفتند: ای محمد! اگر تو پروردگاری داری که او را می‌پرستی و هیچ پروردگاری جز او نیست، از او بخواه ما را به این آفاتی که گفتیم دچار کند

ص: ۲۶۲

تا ما نیز از هُبَل بخواهیم ما را شفا دهد تا بدانی هُبَل با پروردگار تو که به سویش فرامی‌خوانی شریک است. در آن دم جبرییل آمد و عرض کرد: تو چندی از اینان را نفرین کن و علی نیز چندی را. رسول خدا صلّی الله علیه و آله بیست تن از آن‌ها را نفرین کرد و حضرت علی علیه السلام نیز ده تن را. آن‌ها هنوز از جایشان تکان نخورده بودند که ناگاه به پیسی و جذام و فلج و دهان‌کجی و کوری دچار شدند و دست و پاهایشان از جا در آمد و هیچ عضوی از اندامشان سالم نماند جز زبان‌ها و گوش‌هایشان. وقتی چنین شدند آن‌ها را نزد هُبَل بردند و نزد او دعا کردند تا شفایشان دهد. گفتند: محمد و علی اینان را نفرین کردند و این بر سرشان آمد که می‌بینی، پس شفایشان ده! ناگهان هُبَل ندایشان داد: ای دشمنان خدا! من توانِ چه کاری دارم حال آن‌که به خدایی که این مرد را به سوی همه آفریدگان مبعوث داشته و او بر همه پیامبران برتری داده اگر او مرا نفرین کند اندامم از هم می‌پاشد و بند بندم از هم می گسلد و چنان بر باد می‌روم که دیگر هیچ چیز از من به چشم نمی... آید و هیچ اثری از من به جا نمی‌ماند و خداوند چنان با من می کند که بزرگترین جزئم کوچکتر از ذره‌ای از یک خردل می... شود. وقتی آن‌ها از هُبَل چنین سخنی شنیدند، سوی رسول خدا صلّی الله علیه و آله ضجّه زدند و گفتند: امیدمان به هر که جز تو ناامید شد، به فریادمان برس و برای دوستان ما به درگاه خداوند دعا کن که آنان دیگر هرگز به آزار دادن تو دست نمی... یازند. رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود: شفای اینان از همان‌جایی می‌آید که بلایشان آمد، بیست تن به عهده من و ده تن به عهده علی. آن‌ها را آوردند و بیست تن را روبروی حضرت ایستاندند و ده تن را روبروی حضرت علی علیه السلام . رسول خدا صلّی الله علیه و آله به آن بیست نفر فرمود: دیده‌هایتان را فروبندید و بگویید: خداوندا به شکوه کسی که به خاطر

شکوهش ما را گرفتار کردی، به حق محمد و علی و خاندان پاک آن دو به ما عافیت بخش. حضرت علی علیه السلام نیز به آن ده تنی که پیش روی ایشان بودند همین را فرمود. آن‌ها این سخن بگفتند و ناگاه همچون شتری که از بند رسته باشد برخاستند و هیچ آفتی بر آنان نبود

ص: ۲۶۳

و از قبل آن بلا- نیز بهتر شدند. در آن هنگام آن سی نفر به همراه برخی از خویشانشان ایمان آوردند اما نگونبختی بر بیشتر باقیماندگان چیره شد.

و اما این‌که حضرت عیسی علیه السلام از آن‌چه مردم می‌خوردند و آن‌چه در خانه‌هایشان می‌اندوختند خبر می‌داد؛ وقتی آن‌ها شفا یافتند رسول خدا صلّی الله علیه و آله به آن‌ها فرمود: ایمان بیاورید. عرض کردند: ایمان آوردیم. فرمود: آیا می‌خواهید بر بصیرتتان بیافزایم؟ عرض کردند: بله. فرمود: اکنون شما را خبر می‌دهم که اینان چه خورده‌اند و با چه خود را مداوا کرده‌اند، فلان کس فلان غذا را خورد و فلان کس با فلان دوا خود را مداوا کرد و فلان چیز نزدش باقی ماند. حضرت به همین ترتیب از همه آنان خبر داد و سپس فرمود: ای فرشتگان پروردگار من! باقیمانده غذا و دوای آنان را بر سینی‌ها و سفره‌هایشان برای من حاضر کنید.

فرشتگان چنین کردند و باقیمانده غذا و دوای آنان را از آسمان فرود آوردند و گفتند: این‌ها باقیمانده فلان غذا و دوا هستند. حضرت فرمود: ای غذا! ما را خبر ده که چه مقدار از تو خورده شده. غذا گفت: از من فلان مقدار خورده شد و فلان مقدار به جا گذاشته شد که همین است که می‌بینید. غذایی دیگر گفت: صاحب من فلان مقدار از مرا خورد و فلان مقدار از من به جا ماند که خدمتگزار آورد و فلان مقدار را خورد و من باقیمانده‌اش هستم. رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود: من کیستم؟ غذاها و دواها گفتند: تو فرستاده خدا هستی. حضرت به امام علی علیه السلام اشاره کرد و فرمود: این کیست؟ غذاها و دواها گفتند: او برادر توست که سرور همه پیشینیان و پسینیان است و وزیر توست که برترینِ وزراست و جانشین توست که سرور جانشینان است - . التفسير المنسوب إلى الإمام العسكرى عليه السلام ۱۴۹- ۱۵۰ - .

**[ترجمه]

أقول

التحريش الإغراء بين القوم و الأوباش من الناس الأخلاط و وجم أى أمسك و سكت و اليافوخ ملتقى عظم مقدم الرأس و مؤخره و التبجح بتقديم الجيم على الحاء إظهار الفرح و التبذخ التكبر و العلو و الجلاميد جمع الجُلْمُود بالضم و هو الصخر و يقال فُلِجَ على بناء المجهول أى أصابه الفالج فهو مفلوج و كذا لُقِيَ على المجهول أصابه اللقوه.

ص: ۲۶۴

۱- بما كانوا يأكلون خ ل. و هو الموجود فى المصدر.

۲- فقال خ ل.

۳- تغدى: أكل أول النهار. و فى المصدر: تغذى.

۴- فى المصدر المطبوع: و تداووا به، فقال (لواظ): قل يا رسول اللّه، فقال: احصروا تغذى فلان.

۵- السفر جمع السفره: ما يبسط عليه الطعام.

۶- التفسير المنسوب إلى الامام العسكرىّ عليه السلام: ۱۴۹ و ۱۵۰.

**[ترجمه]«تحریش» یعنی تحریک و فریفتن مردم. «اوباش» یعنی توده فرومایه مردم. «وجَم» یعنی دم فرو بست و سکوت کرد. «یافوخ» محل برخورد استخوان‌های جلو و عقب سر است. «تبجّح» به تقدیم جیم بر حاء یعنی اظهار خوشحالی. «تبذّج» یعنی تکبر و بزرگی کردن. «جَلامید» جمع «جُلمود» به ضم یعنی صخره‌ها. می گویند «فُلج» بنا بر مجهول یعنی به فلج دچار شد که صفتش می‌شود «مفلوج» و «لُقی» بنا بر مجهول یعنی به «لقوه» (کج شدن دهان) دچار شد.

ص: ۲۶۴

**[ترجمه]

«۶»

م، تفسیر الإمام علیه السلام قَالَ أَبُو یَعْقُوبَ قُلْتُ لِلْإِمَامِ علیه السلام هَلْ کَانَ لِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ لِأَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام آیَاتٌ تُضَاهِی آیَاتِ مُوسَی علیه السلام فَقَالَ علیه السلام عَلِیٌّ نَفْسُ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ آیَاتُ رَسُولِ اللَّهِ آیَاتُ عَلِیٍّ علیه السلام وَ آیَاتُ عَلِیٍّ آیَاتُ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ مَا آیَهٌ أَعْطَاهَا اللَّهُ مُوسَی علیه السلام وَ لَا غَیْرَهُ مِنَ الْأَنْبِیَاءِ إِلَّا وَ قَدْ أَعْطَی اللَّهُ مُحَمَّداً مِثْلَهَا أَوْ أَعْظَمَ مِنْهَا أَمَّا الْعَصَا الَّتِی کَانَتْ لِمُوسَی علیه السلام فَانْقَلَبَتْ ثُعْبَاناً فَتَلَقَّفَتْ مَا أَلْقَتْهُ (۱) السَّحَرَهُ مِنْ عِصِیِّهِمْ وَ حِبَالِهِمْ فَلَقَدْ کَانَ لِمُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله أَفْضَلُ مِنْهَا وَ هُوَ أَنَّ قَوْماً مِنَ الْیَهُودِ أَتَوْا مُحَمَّداً صلی الله علیه و آله فَسَأَلُوهُ وَ جَادَلُوهُ فَمَا أَتَوْهُ بِشَیْ ءٍ إِلَّا أَتَاهُمْ فِی جَوَابِهِ بِمَا بَهَرَهُمْ فَقَالُوا لَهُ یَا مُحَمَّدُ إِنْ کُنْتَ نَبِیّاً فَأْتِنَا بِمِثْلِ عَصَا مُوسَی فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِنَّ الَّذِی أَتَیْتُکُمْ بِهِ أَفْضَلُ (۲) مِنْ عَصَا مُوسَی علیه السلام لِأَنَّهُ بَاقٍ بَعْدِی إِلَی یَوْمِ الْقِیَامَهِ مُتَعَرِّضٌ (۳) لِجَمِیعِ الْأَعْدَاءِ الْمُخَالِفِینَ (۴) لَا یَقْدِرُ أَحَدٌ (۵) عَلَی مُعَارَضَهِ سُورَهٍ مِنْهُ وَ إِنَّ عَصَا مُوسَی زَالَتْ وَ لَمْ تَبْقَ بَعْدَهُ فَتُمْتَحَنَ کَمَا یَبْقَی الْقُرْآنُ فَیُمْتَحَنُ ثُمَّ إِنِّی سَآتِیکُمْ بِمَا هُوَ أَعْظَمُ مِنْ عَصَا مُوسَی وَ أَعْجَبُ فَقَالُوا فَأْتِنَا فَقَالَ إِنَّ مُوسَی علیه السلام کَانَتْ عَصَاهُ بِیَدِهِ یُلْقِیهَا (۶) وَ کَانَتِ الْقِبْطُ یَقُولُ کَافِرُهُمْ هَذَا یَحْتَالُ فِی الْعَصَا بِحِیلَهٍ وَ إِنَّ اللَّهَ سَوْفَ یُقَلِّبُ خَشَباً لِمُحَمَّدٍ ثَعَابِینَ بِحَیْثُ لَا یَمَسُّهَا یَدُ مُحَمَّدٍ وَ لَا یَحْضُرُهَا إِذَا رَجَعْتُمْ إِلَی بُیُوتِکُمْ وَ اجْتَمَعْتُمْ اللَّیْلَهَ فِی مَجْمَعِکُمْ فِی ذَلِکَ الْبَیْتِ قَلَّبَ اللَّهُ جُذُوعَ سُقُوفِکُمْ کُلَّهَا أَفَاعِیَ وَ هِیَ أَکْثَرُ مِنْ مِائَهِ جِذْعٍ فَتَتَصَدَّعُ مَرَارَاتُ (۷) أَرْبَعَهٍ مِنْکُمْ فَیَمُوتُونَ وَ یُغْشَی عَلَی الْبَاقِینَ مِنْکُمْ إِلَی غَدَاهِ غَدٍ فَیَأْتِیکُمْ یَهُودُ فَتُخْبِرُونَهُمْ بِمَا رَأَیْتُمْ فَلَا یُصَدِّقُونَکُمْ فَتَعُودُ بَیْنَ أَیْدِیهِمْ وَ یَمْلَأُ أَعْیُنَهُمْ ثَعَابِینُ کَمَا کَانَتْ فِی بَارِحَتِکُمْ فَیَمُوتُ مِنْهُمْ جَمَاعَهٌ وَ تُخْبَلُ جَمَاعَهٌ وَ

ص: ۲۶۵

۱- ما أتته خ ل، و هو الموجود فی المصدر.

۲- أعظم خ ل،وهو الموجود فی المصدر.

۳- معرض خ ل، وهو الموجود فی المصدر.

۴- و المخالفین خ ل و هو الموجود فی المصدر.

۵- لا یقدر أحد منهم أبدا علی معارضه. و هو الموجود فی المصدر.

۶- فیلقیها خ ل.

٧- مرارات جمع المراره: هنه شبه كيس لازقه بالكبد تكون فيها ماده صفراء هى المره.

يَغْشَى عَلَى أَكْثَرِهِمْ قَالَ فَوَ الَّذِى بَعَثَهُ بِالْحَقِّ نَبِيّاً لَقَدْ ضَحِكَ الْقَوْمُ كُلُّهُمْ بَيْنَ يَدَىْ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لَا يَحْتَشِمُونَهُ وَ لَا يَهَابُونَهُ وَ يَقُولُ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ انْظُرُوا مَا ادَّعَى وَ كَيْفَ عَدَا طَوْرَهُ (١) فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله إِنْ كُنْتُمُ الْآنَ تَضْحَكُونَ فَسَوْفَ تَبْكُونَ وَ تَتَحَيَّرُونَ إِذَا شَاهَدْتُمْ مَا عَنْهُ تُخْبَرُونَ أَلَا فَمَنْ هَالَهُ ذَلِكَ مِنْكُمْ وَ خَشِيَ عَلَى نَفْسِهِ أَنْ يَمُوتَ أَوْ يُخْبَلَ فَلْيَقُلْ اللَّهُمَّ بِجَاهِ مُحَمَّدٍ الَّذِى اصْطَفَيْتَهُ وَ عَلِيٍّ الَّذِى ارْتَضَيْتَهُ وَ أَوْلِيَائِهِمَا الَّذِينَ مَنْ سَلَّمَ لَهُمْ أَمْرَهُمُ اجْتَبَيْتَهُ لَمَّا قَوَّيْتَنِى عَلَى مَا أَرَى وَ إِنْ كَانَ مَنْ يَمُوتُ هُنَاكَ مِمَّنْ يُحِبُّهُ (٢) وَ يُرِيدُ حَيَاتَهُ فَلْيَدْعُ لَهُ بِهَذَا الدُّعَاءِ يَنْشُرُهُ اللَّهُ تَعَالَى وَ يُقَوِّيهِ قَالَ عليه السلام فَانْصَرَفُوا وَ اجْتَمَعُوا فِى ذَلِكَ الْمَوْضِعِ وَ جَعَلُوا يَهْزَءُونَ بِمُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله وَ قَوْلِهِ إِنَّ تِلْكَ الْجُذُوعَ تَنْقَلِبُ أَفَاعِيَ فَسَمِعُوا حَرَكَةً مِنَ السَّقْفِ فَإِذَا بِتِلْكَ الْجُذُوعِ انْقَلَبَتْ (٣) أَفَاعِيَ وَ قَدْ لَوَّتْ (۴) رُءُوسَهَا عَنِ الْحَائِطِ وَ قَصَدَتْ نَحْوَهُمْ تَلْتَقِمُهُمْ (۵) فَلَمَّا وَصَلَتْ إِلَيْهِمْ كَفَّتْ عَنْهُمْ وَ عَدَلَتْ إِلَى مَا فِى الدَّارِ مِنْ حُبَابٍ وَ جِرَارٍ وَ كِيزَانٍ (۶) وَ صِلَايَاتٍ وَ كَرَاسِيَّ وَ خَشَبٍ وَ سَلَالِيمَ (٧) وَ أَبْوَابٍ فَالْتَقَمَتْهَا وَ أَكَلَتْهَا فَأَصَابَهُمْ مَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ عليه السلام إِنَّهُ يُصِيبُهُمْ فَمَاتَ (٨) مِنْهُمْ أَرْبَعَةٌ وَ خَبِلَ جَمَاعَةٌ وَ جَمَاعَةٌ خَافُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ فَدَعَوْا بِمَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَقَوِيَتْ قُلُوبُهُمْ وَ كَانَتِ الْأَرْبَعَةُ أَتَى بَعْضُهُمْ فَدَعَا لَهُمْ بِهَذَا الدُّعَاءِ فَنُشِرُوا فَلَمَّا رَأَوْا ذَلِكَ قَالُوا إِنَّ هَذَا الدُّعَاءَ مُجَابٌ بِهِ وَ إِنَّ مُحَمَّداً صَادِقٌ وَ إِنْ كَانَ يَثْقُلُ عَلَيْنَا تَصْدِيقُهُ (٩) أَ فَلَا نَدْعُو بِهِ لِتَلِينَ لِلْإِيمَانِ بِهِ وَ التَّصْدِيقِ لَهُ وَ الطَّاعَةِ لِأَوَامِرِهِ وَ زَوَاجِرِهِ قُلُوبُنَا فَدَعَوْا بِذَلِكَ الدُّعَاءِ فَحَبَّبَ اللَّهُ

١- أى جاوز حده.

٢- فى المصدر المطبوع: و ان كان من يموت هناك و كان ممن يحبه. و فى نسخه مخطوطه منه: و ان كان من يموت هناك فمن يحبه اه و لعله الصحيح.

٣- تنقلب خ ل.

۴- و قد ولت خ ل، و هو الموجود فى المصدر. و فيه: الى الحائط.

۵- أى لتأكلهم و تبتلعهم.

۶- الحباب: جمع الحب و الجرار: جمع الجره و الكيزان جمع الكوز.

٧- جمع السلم.

٨- و مات خ ل.

٩- فى المصدر: تصديقه و اتباعه.

تَعَالَى إِلَيْهِمُ الْإِيمَانَ وَ طَيَّبَهُ فِی قُلُوبِهِمْ وَ كَرَّهَ إِلَيْهِمُ الْكُفْرَ فَآمَنُوا بِاللَّهِ وَ رَسُولِهِ فَلَمَّا أَصْبَحُوا مِنْ غَدٍ جَاءَتِ الْيَهُودُ وَ قَدْ عَادَتِ الْجُذُوعُ ثَعَابِينَ كَمَا كَانَتْ فَشَاهَدُوهَا وَ تَحَيَّرُوا وَ مَاتَ مِنْهُمْ جَمَاعَةٌ وَ غَلَبَ الشَّقَاءُ عَلَى الْآخَرِينَ (۱) وَ قَالَ وَ أَمَّا الْيَدُ فَلَقَدْ كَانَ لِمُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله مِثْلُهَا وَ أَفْضَلُ مِنْهَا وَ أَكْثَرُ مِنْهَا أَلْفَ مَرَّةٍ (۲) كَانَ صلی الله علیه و آله يُحِبُّ أَنْ يَأْتِيَهُ الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ علیهما السلام وَ كَانَا يَكُونَانِ عِنْدَ أَهْلِهِمَا (۳) أَوْ مَوَالِيهِمَا أَوْ دَايَتِهِمَا (۴) وَ كَانَ يَكُونُ فِی ظُلْمَهِ اللَّيْلِ فَيُنَادِيهِمَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله يَا بَا مُحَمَّدٍ يَا بَا عَبْدِ اللَّهِ هَلُمَّا إِلَيَّ فَيُقْبِلَانِ نَحْوَهُ مِنْ ذَلِكَ الْبُعْدِ قَدْ بَلَغَهُمَا (۵) صَوْتُهُ فَيَقُولُ (۶) رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِسَبَّابَتِهِ هَكَذَا يُخْرِجُهَا مِنَ الْبَابِ فَتُضِيءُ لَهُمَا أَحْسَنَ مِنْ ضَوْءِ الْقَمَرِ وَ الشَّمْسِ فَيَأْتِيَانِ فَتَعُودُ (۷) الْإِصْبَعُ كَمَا كَانَتْ فَإِذَا قَضَى وَطَرَهُ (۸) مِنْ لِقَائِهِمَا وَ حَدِيثِهِمَا قَالَ ارْجِعَا إِلَى مَوْضِعِكُمَا فَقَالَ (۹) بَعْدُ بِسَبَّابَتِهِ هَكَذَا فَأَضَاءَتْ أَحْسَنَ مِنْ ضِيَاءِ الْقَمَرِ وَ الشَّمْسِ قَدْ أَحَاطَ بِهِمَا إِلَى أَنْ يَرْجِعَا إِلَى مَوْضِعِهِمَا ثُمَّ تَعُودُ إِصْبَعُهُ صلی الله علیه و آله كَمَا كَانَتْ مِنْ لَوْنِهَا فِی سَائِرِ الْأَوْقَاتِ وَ أَمَّا الطُّوفَانُ الَّذِی أَرْسَلَهُ اللَّهُ تَعَالَى عَلَى الْقِبْطِ فَقَدْ أَرْسَلَ اللَّهُ مِثْلَهُ عَلَى قَوْمٍ مُشْرِكِينَ آيَهً لِمُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله فَقَالَ إِنَّ رَجُلًا مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله يُقَالُ لَهُ ثَابِتُ بْنُ الْأَفْلَحِ (۱۰) قَتَلَ رَجُلًا مِنَ الْمُشْرِكِينَ فِی بَعْضِ الْمَغَازِی فَنَذَرَتْ امْرَأَهُ ذَلِكَ الْمُشْرِكِ الْمَقْتُولِ لَتَشْرَبَنَّ فِی قِحْفِ رَأْسِ ذَلِكَ الْقَاتِلِ الْخَمْرَ فَلَمَّا وَقَعَ بِالْمُسْلِمِينَ يَوْمَ أُحُدٍ مَا وَقَعَ قُتِلَ ثَابِتٌ هَذَا عَلَى رَبْوَهٍ مِنَ الْأَرْضِ فَانْصَرَفَ الْمُشْرِكُونَ وَ اشْتَغَلَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ أَصْحَابُهُ

۱- فی المصدر: و تحیروا و غلب الشقاء علیهم. قال: و اما الید.

۲- فی المصدر: و أکثر من الف مره.

۳- فی المصدر: عند أهلیهما.

۴- الدایه: القابله.

۵- و قد بلغهما خ ل.

۶- أی یشیر بها.

۷- ثم تعود خ ل.

۸- الوطر: الحاجه و البغیه.

۹- و قال خ ل.

۱۰- فی نسخه من المصدر: ثابت بن أبی الافلح.

بِدَفْنِ أَصْحَابِهِ فَجَاءَتِ الْمَرْأَةُ إِلَى أَبِی سُفْیَانَ تَسْأَلُهُ أَنْ یَبْعَثَ رَجُلًا مَعَ عَبْدٍ لَهَا إِلَى مَكَانِ ذَلِكَ الْمَقْتُولِ لِیَجْتَزَّ رَأْسَهُ فَیُؤْتَى بِهِ لِتَفِیَ بِنَذْرِهَا فَتَشْرَبَ فِی قِحْفِهِ خَمْراً وَ قَدْ كَانَتِ الْبِشَارَةُ أَتَتْهَا بِقَتْلِهِ أَتَاهَا بِهَا عَبْدٌ لَهَا فَأَعْتَقَتْهُ وَ أَعْطَتْهُ جَارِیَةً لَهَا ثُمَّ سَأَلَتْ أَبَا سُفْیَانَ فَبَعَثَ إِلَى ذَلِكَ الْمَقْتُولِ مِائَتَیْنِ مِنْ أَصْحَابِ [(١)](#) الْجَلْدِ فِی جَوْفِ اللَّیْلِ لِیَجْتَزُّوا رَأْسَهُ فَیَأْتُوهَا بِهِ فَذَهَبُوا فَجَاءَتْ رِیحٌ فَدَحْرَجَتِ الرَّجُلَ إِلَى حَدُورٍ [(٢)](#) فَتَبِعُوهُ لِیَقْطَعُوا رَأْسَهُ فَجَاءَ مِنَ الْمَطَرِ وَابِلٌ عَظِیمٌ فَغَرَّقَ الْمِائَتَیْنِ وَ لَمْ یُوقَفْ لِذَلِكَ الْمَقْتُولِ وَ لَا لِوَاحِدٍ مِنَ الْمِائَتَیْنِ عَلَى عَیْنٍ وَ لَا أَثَرٍ وَ مَنَعَ اللَّهُ الْكَافِرَةَ مِمَّا أَرَادَتْ فَهَذَا أَعْظَمُ مِنَ الطُّوفَانِ آیَةً لَهُ صلى الله علیه و آله وَ أَمَّا الْجَرَادُ الْمُرْسَلُ عَلَى بَنِی إِسْرَائِیلَ فَقَدْ فَعَلَ اللَّهُ أَعْظَمَ وَ أَعْجَبَ مِنْهُ بِأَعْدَاءِ مُحَمَّدٍ صلى الله علیه و آله فَإِنَّهُ أَرْسَلَ عَلَیْهِمْ جَرَاداً أَكَلَهُمْ وَ لَمْ یَأْكُلْ جَرَادُ مُوسَى علیه السلام رِجَالَ الْقِبْطِ وَ لَكِنَّهُ أَكَلَ زُرُوعَهُمْ وَ ذَلِكَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله علیه و آله كَانَ فِی بَعْضِ أَسْفَارِهِ إِلَى الشَّامِ وَ قَدْ تَبِعَهُ مِائَتَانِ مِنْ یَهُودِهَا فِی خُرُوجِهِ عَنْهَا وَ إِقْبَالِهِ نَحْوَ مَكَّةَ یُرِیدُونَ قَتْلَهُ مَخَافَةَ أَنْ یُزِیلَ اللَّهُ دَوْلَةَ الْیَهُودِ عَلَى یَدِهِ فَرَامُوا قَتْلَهُ وَ كَانَ فِی الْقَافِلَةِ فَلَمْ یَجْسُرُوا عَلَیْهِ وَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله علیه و آله إِذَا أَرَادَ حَاجَةً أَبْعَدَ وَ اسْتَتَرَ بِأَشْجَارٍ تَكْنُفُهُ [(٣)](#) أَوْ بَرِّیَّةٍ بَعِیدَةٍ فَخَرَجَ ذَاتَ یَوْمٍ لِحَاجَتِهِ فَأَبْعَدَ وَ تَبِعُوهُ وَ أَحَاطُوا بِهِ وَ سَلُّوا سُیُوفَهُمْ عَلَیْهِ فَأَثَارَ اللَّهُ جَلَّ وَ عَلَا مِنْ تَحْتِ رِجْلِ مُحَمَّدٍ مِنْ ذَلِكَ الرَّمْلِ جَرَاداً [(۴)](#) فَاحْتَوَشَتْهُمْ وَ جَعَلَتْ تَأْكُلُهُمْ فَاشْتَغَلُوا بِأَنْفُسِهِمْ عَنْهُ فَلَمَّا فَرَغَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله علیه و آله مِنْ حَاجَتِهِ وَ هُمْ یَأْكُلُهُمُ الْجَرَادُ وَ رَجَعَ إِلَى أَهْلِ الْقَافِلَةِ فَقَالُوا لَهُ مَا بَالُ الْجَمَاعَةِ خَرَجُوا خَلْفَكَ لَمْ یَرْجِعْ مِنْهُمْ أَحَدٌ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله علیه و آله جَاءُوا یَقْتُلُونَنِی فَسَلَّطَ اللَّهُ عَلَیْهِمُ الْجَرَادَ فَجَاءُوا وَ نَظَرُوا إِلَیْهِمْ فَبَعْضُهُمْ قَدْ مَاتَ وَ بَعْضُهُمْ قَدْ كَادَ یَمُوتُ وَ الْجَرَادُ یَأْكُلُهُمْ فَمَا زَالُوا یَنْظُرُونَ إِلَیْهِمْ حَتَّى أَتَى الْجَرَادُ عَلَى أَعْیَانِهِمْ فَلَمْ تُبْقِ مِنْهُمْ شَیْئاً وَ أَمَّا الْقَمْلُ فَأَظْهَرَ اللَّهُ قُدْرَتَهُ عَلَى أَعْدَاءِ مُحَمَّدٍ صلى الله علیه و آله بِالْقَمْلِ وَ قِصَّةُ ذَلِكَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ

١- أصحابه خ ل. أقول أی من أصحابه الشدید القوی.

٢- الحدور: المكان الذی ینحدر منه.

٣- باشجار ملتفه أو بخربه بعیده خ ل.

۴- كثیرا خ ل.

صلی الله علیه و آله لَمَّا ظَهَرَ بِالْمَدِینَهِ أَمْرُهُ وَ عَلَا بِهَا شَأْنُهُ حَدَّثَ یَوْماً أَصْحَابَهُ عَنِ امْتِحَانِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ لِلْأَنْبِیَاءِ وَ عَنْ صَبْرِهِمْ عَلَی الْأَذَی فِی طَاعَهِ اللَّهِ فَقَالَ فِی حَدِیثِهِ إِنَّ بَیْنَ الرُّکْنِ وَ الْمَقَامِ قُبُورَ سَبْعِینَ نَبِیّاً مَا مَاتُوا إِلَّا بِضُرِّ الْجُوعِ وَ الْقَمْلِ (۱) فَسَمِعَ بِذَلِکَ بَعْضُ الْمُنَافِقِینَ مِنَ الْیَهُودِ وَ بَعْضُ مَرَدَهِ (۲) قُرَیْشٍ فَتَآمَرُوا (۳) بَیْنَهُمْ لَیُلْحِقُنَّ مُحَمَّداً بِهِمْ فَیَقْتُلُوهُ (۴) بِسُیُوفِهِمْ حَتَّی لَا یَکْذِبَ فَتَآمَرُوا بَیْنَهُمْ وَ هُمْ مِائَتَانِ عَلَی الْإِحَاطَهِ بِهِ یَوْماً یَجِدُونَهُ مِنَ الْمَدِینَهِ خَارِجاً (۵) فَخَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَوْماً خَالِیاً فَتَبِعَهُ الْقَوْمُ وَ نَظَرَ أَحَدُهُمْ إِلَی ثِیَابِ نَفْسِهِ وَ فِیهَا قَمْلٌ ثُمَّ جَعَلَ بَدَنَهُ وَ ظَهْرَهُ یَحُکُّهُ مِنَ الْقَمْلِ فَأَنِفَ مِنْ أَصْحَابِهِ وَ اسْتَحْیَا فَانْسَلَّ عَنْهُمْ (۶) وَ أَبْصَرَ آخَرُ ذَلِکَ مِنْ نَفْسِهِ وَ فِیهَا قَمْلٌ مِثْلُ ذَلِکَ فَانْسَلَّ فَمَا زَالَ کَذَلِکَ حَتَّی وَجَدَ ذَلِکَ کُلُّ وَاحِدٍ مِنْ نَفْسِهِ فَرَجَعُوا ثُمَّ زَادَ ذَلِکَ عَلَیْهِمْ حَتَّی اسْتَوْلَی عَلَیْهِمُ الْقَمْلُ وَ انْطَبَقَتْ حُلُوقُهُمْ (۷) فَلَمْ یَدْخُلْ فِیهَا طَعَامٌ وَ لَا شَرَابٌ فَمَاتُوا کُلُّهُمْ فِی شَهْرَیْنِ مِنْهُمْ مَنْ مَاتَ فِی خَمْسَهِ أَیَّامٍ وَ مِنْهُمْ مَنْ مَاتَ فِی عَشَرَهِ أَیَّامٍ وَ أَقَلَّ وَ أَکْثَرَ فَلَمْ یَزِدْ عَلَی شَهْرَیْنِ حَتَّی مَاتُوا بِأَجْمَعِهِمْ بِذَلِکَ الْقَمْلِ وَ الْجُوعِ وَ الْعَطَشِ فَهَذَا الْقَمْلُ الَّذِی أَرْسَلَهُ اللَّهُ تَعَالَی عَلَی أَعْدَاءِ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله آیَهً لَهُ وَ أَمَّا الضَّفَادِعُ فَقَدْ أَرْسَلَ اللَّهُ مِثْلَهَا عَلَی أَعْدَاءِ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله حِینَ قَصَدُوا قَتْلَهُ فَأَهْلَکَهُمْ بِالْجُرَذِ (۸) وَ ذَلِکَ أَنَّ مِائَتَیْنِ بَعْضُهُمْ کُفَّارُ الْعَرَبِ وَ بَعْضُهُمْ یَهُودُ وَ بَعْضُهُمْ أَخْلَاطٌ مِنَ النَّاسِ اجْتَمَعُوا بِمَکَّهَ فِی أَیَّامِ الْمَوْسِمِ وَ هَمُّوا فِیمَا بَیْنَهُمْ لَنَقْتُلَنَّ مُحَمَّداً فَخَرَجُوا نَحْوَ الْمَدِینَهِ فَبَلَغُوا بَعْضَ تِلْکَ الْمَنَازِلِ وَ إِذَا هُنَاکَ مَاءٌ فِی بِرْکَهٍ (۹) أَطْیَبُ مِنْ مَائِهِمُ الَّذِی کَانَ مَعَهُمْ فَصَبُّوا مَا

۱- أی عند الاسر و طول الحبس.

۲- کفار خ ل.

۳- أی فتشاوروا.

۴- فلیقتلنه خ ل و هو الموجود فی المصدر.

۵- فی المصدر: خالیا خارجا.

۶- أی فانطلق فی استخفاء.

۷- و نقبت حلقومهم خ ل صح. أقول: فی المصدر المطبوع: و انطبقت حلقومهم، و فی نسخه مخطوطه مثل ما فی الصلب. و الحلوق جمع الحلق.

۸- فاهلکهم بها خ ل و فی المصدر: فاهلکهم اللّه بالجرذ.

۹- أو حوض خ ل، و هو الموجود فی المصدر.

كَانَ مَعَهُمْ مِنْهُ وَ مَلَئُوا رَوَايَاهُمْ وَ مَزَاوِدَهُمْ مِنْ ذَلِكَ الْمَاءِ وَ ارْتَحلُوا (۱) فَبَلَغُوا أَرْضاً ذَاتَ جُرَذٍ كَثِيرٍ (۲) فَحَطُّوا رَوَاحِلَهُمْ عِنْدَهَا فَسُلِّطَتْ عَلَى مَزَاوِدِهِمْ وَ رَوَايَاهُمْ وَ سَطَائِحِهِمُ الْجُرَذُ (۳) وَ خَرَقَتْهَا وَ نَقَبَتْهَا (۴) وَ سَالَ مِيَاهُهَا فِي تِلْكَ الْحَرَّهِ (۵) فَلَمْ يَشْعُرُوا إِلَّا وَ قَدْ عَطِشُوا وَ لَا مَاءَ مَعَهُمْ فَرَجَعُوا الْقَهْقَرَى إِلَى تِلْكَ الْبِرْكَهِ (۶) الَّتِي كَانُوا تَزَوَّدُوا مِنْهَا تِلْكَ الْمِيَاهَ وَ إِذَا الْجُرَذُ (۷) قَدْ سَبَقَهُمْ إِلَيْهَا فَنَقَبَتْ أَفْوَاهَهَا (۸) وَ سَالَتْ (۹) فِي الْحَرَّهِ مِيَاهُهَا فَوَقَفُوا آيِسِينَ مِنَ الْمَاءِ وَ تَمَاوَتُوا وَ لَمْ يُفْلِتْ مِنْهُمْ أَحَدٌ إِلَّا وَاحِدٌ كَانَ لَا يَزَالُ يَكْتُبُ عَلَى لِسَانِهِ مُحَمَّداً وَ عَلَى بَطْنِهِ مُحَمَّداً وَ يَقُولُ يَا رَبَّ مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ قَدْ تُبْتُ مِنْ أَذَى مُحَمَّدٍ فَفَرِّجْ عَنِّي بِجَاهِ مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ فَسَلِمَ وَ كَفَّ (۱۰) عَنْهُ الْعَطَشُ فَوَرَدَتْ عَلَيْهِ قَافِلَةٌ فَسَقَوْهُ وَ حَمَلُوهُ وَ أَمْتِعَهَ الْقَوْمِ وَ جِمَالَهُمْ وَ كَانَتْ أَصْبَرَ عَلَى الْعَطَشِ مِنْ رِجَالِهَا فَآمَنَ بِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ جَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله تِلْكَ الْجِمَالَ وَ الْأَمْوَالَ لَهُ قَالَ وَ أَمَّا الدَّمُ فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله احْتَجَمَ مَرَّةً فَدَفَعَ الدَّمَ الْخَارِجَ مِنْهُ إِلَى أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ وَ قَالَ لَهُ غَيِّبْهُ فَذَهَبَ فَشَرِبَهُ فَقَالَ لَهُ صلی الله علیه و آله مَا صَنَعْتَ (۱۱) بِهِ قَالَ شَرِبْتُهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ أَ وَ لَمْ أَقُلْ لَكَ غَيِّبْهُ فَقَالَ غَيَّبْتُهُ (۱۲) فِي وِعَاءٍ حَرِيزٍ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِيَّاكَ وَ أَنْ تَعُودَ لِمِثْلِ هَذَا ثُمَّ اعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ قَدْ حَرَّمَ عَلَى النَّارِ لَحْمَكَ وَ دَمَكَ لِمَا اخْتَلَطَ بِدَمِي وَ لَحْمِي فَجَعَلَ أَرْبَعُونَ مِنَ الْمُنَافِقِينَ يَهْزَءُونَ بِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ يَقُولُونَ زَعَمَ أَنَّهُ قَدْ أَعْتَقَ

۱- و ارتجعوا خ ل.

۲- و ضفادع خ.

۳- الضفادع و الجرذ خ ل.

۴- في المصدر: و ثقبتها.

۵- الحره: الأرض ذات حجاره نخره سود كأنها أحرقت بالنار.

۶- الحياض خ ل.

۷- و الضفادع خ.

۸- اصولها خ ل، و في المصدر: فثقبت اصولها.

۹- و سيلت خ ل.

۱۰- و كف اللّه خ و هو الموجود في المصدر.

۱۱- ما ذا صنعت به خ. و هو الموجود في المصدر.

۱۲- قد غيبته: خ.

الْخُدْرِیَّ مِنَ النَّارِ لِاخْتِلَاطِ دَمِهِ بِدَمِهِ وَ مَا هُوَ إِلَّا كَذَّابٌ مُفْتَرٍ وَ أَمَّا نَحْنُ فَنَسْتَقْذِرُ دَمَهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَمَا إِنَّ اللَّهَ یُعَذِّبُهُمْ بِالدَّمِ وَ یُمِیتُهُمْ بِهِ وَ إِنْ كَانَ لَمْ یُمِتِ الْقِبْطَ فَلَمْ یَلْبَثُوا إِلَّا یَسِیراً حَتَّی لَحِقَهُمُ الرُّعَافُ الدَّائِمُ وَ سَیَلَانُ الدِّمَاءِ مِنْ أَضْرَاسِهِمْ فَكَانَ طَعَامُهُمْ وَ شَرَابُهُمْ یَخْتَلِطُ بِالدَّمِ فَیَأْكُلُونَهُ فَبَقُوا كَذَلِكَ أَرْبَعِینَ صَبَاحاً مُعَذَّبِینَ ثُمَّ هَلَكُوا وَ أَمَّا السِّنِینُ وَ نَقْصٌ مِنَ الثَّمَرَاتِ فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله دَعَا عَلَی مُضَرَ فَقَالَ اللَّهُمَّ اشْدُدْ وَطْأَتَكَ عَلَی مُضَرَ وَ اجْعَلْهَا عَلَیْهِمْ سِنِینَ كَسِنِی یُوسُفَ فَابْتَلَاهُمُ اللَّهُ بِالْقَحْطِ وَ الْجُوعِ فَكَانَ الطَّعَامُ یُجْلَبُ إِلَیْهِمْ مِنْ كُلِّ نَاحِیَةٍ فَإِذَا اشْتَرَوْهُ وَ قَبَضُوهُ لَمْ یَصِلُوا بِهِ إِلَی بُیُوتِهِمْ حَتَّی یَسَوَّسَ (۱) وَ یُنْتِنَ وَ یَفْسُدَ فَتَذْهَبُ أَمْوَالُهُمْ وَ لَا یَحْصُلُ لَهُمْ فِی الطَّعَامِ نَفْعٌ حَتَّی أَضَرَّ بِهِمُ الْأَزْمُ وَ الْجُوعُ الشَّدِیدُ الْعَظِیمُ حَتَّی أَكَلُوا الْكِلَابَ الْمَیْتَةَ وَ أَحْرَقُوا عِظَامَ الْمَوْتَی فَأَكَلُوهَا وَ حَتَّی نَبَشُوا عَنْ قُبُورِ الْمَوْتَی فَأَكَلُوهُمْ وَ حَتَّی رُبَّمَا أَكَلَتِ الْمَرْأَةُ طِفْلَهَا إِلَی أَنْ مَشَی جَمَاعَةٌ (۲) مِنْ رُؤَسَاءِ قُرَیْشٍ إِلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالُوا یَا مُحَمَّدُ هَبْكَ (۳) عَادَیْتَ الرِّجَالَ فَمَا بَالُ النِّسَاءِ وَ الصِّبْیَانِ وَ الْبَهَائِمِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَنْتُمْ بِهَذَا مُعَاقَبُونَ وَ أَطْفَالُكُمْ وَ حَیَوَانَاتُكُمْ بِهَذَا غَیْرُ مُعَاقَبَةٍ بَلْ هِیَ مُعَوَّضَةٌ لِجَمِیعِ الْمَنَافِعِ حَیْثُ (۴) یَشَاءُ رَبُّنَا فِی الدُّنْیَا وَ الْآخِرَهِ فَسَوْفَ یُعَوِّضُهَا اللَّهُ تَعَالَی عَمَّا أَصَابَهَا (۵) ثُمَّ عَفَا عَنْ مُضَرَ وَ قَالَ اللَّهُمَّ افرِجْ عَنْهُمْ فَعَادَ إِلَیْهِمُ الْخِصْبُ وَ الدَّعَهُ وَ الرَّفَاهِیَهُ فَذَلِكَ قَوْلُهُ عَزَّ وَ جَلَّ فِیهِمْ یُعَدِّدُ عَلَیْهِمْ نِعَمَهُ فَلْیَعْبُدُوا رَبَّ هذَا الْبَیْتِ الَّذِی أَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ وَ آمَنَهُمْ مِنْ خَوْفٍ (۶) قَالَ الْإِمَامُ (۷) علیه السلام وَ أَمَّا الطَّمْسُ لِأَمْوَالِ قَوْمِ فِرْعَوْنَ فَقَدْ كَانَ مِثْلُهُ آیَةً لِمُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله وَ

ص: ۲۷۱

۱- یتسوس خ ل. و هو الموجود فی المصدر.

۲- جماعات خ ل، و هو الموجود فی المصدر.

۳- هب: فعل أمر من وهب، و یقال: هبنی فعلت أی احسبنی، و انما یستعمل من الماده بهذا المعنی کلمه «هب» للامر فقط فتنصب مفعولین.

۴- حین خ ل.

۵- علی ما أصابها خ ل.

۶- القریش: ۴.

۷- قال أمیر المؤمنین علیه السلام خ ل. و هو الموجود فی المصدر.

عَلِيٍّ عليه السلام وَ ذَلِکَ أَنَّ شَيْخاً کَبِيراً جَاءَ بِابْنِهِ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ الشَّيْخُ يَبْکِي وَ يَقُولُ يَا رَسُولَ اللَّهِ ابْنِي هَذَا غَذَوْتُهُ صَغِيراً وَ مُنْتُهُ (۱) طِفْلًا عَزِيزاً وَ أَعَنْتُهُ (۲) بِمَالِي کَثِيراً حَتَّى اشْتَدَّ أَزْرُهُ (۳) وَ قَوِيَ ظَهْرُهُ وَ کَثُرَ مَالُهُ وَ فَنِيَتْ قُوَّتِي وَ ذَهَبَ مَالِي عَلَيْهِ وَ صِرْتُ مِنَ الضَّعْفِ إِلَى مَا تَرَى (۴) فَلَا يُوَاسِينِي بِالْقُوتِ الْمُمْسِکِ لِرَمَقِي فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لِلشَّابِّ مَا ذَا تَقُولُ قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ لَا فَضْلَ مَعِي عَنْ قُوتِي وَ قُوتِ عِيَالِي فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لِلْوَالِدِ مَا تَقُولُ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ لَهُ أَنَابِيرَ (۵) حِنْطَةٍ وَ شَعِيرٍ وَ تَمْرٍ وَ زَبِيبٍ وَ بِدَرَ (۶) الدَّرَاهِمِ وَ الدَّنَانِيرِ وَ هُوَ غَنِيٌّ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لِلِابْنِ مَا تَقُولُ قَالَ الِابْنُ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا لِي شَيْ ءٌ مِمَّا قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله اتَّقِ اللَّهَ يَا فَتَى وَ أَحْسِنْ إِلَى وَالِدِکَ الْمُحْسِنِ إِلَيْکَ يُحْسِنِ اللَّهُ إِلَيْکَ قَالَ لَا شَيْ ءَ لِي قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَنَحْنُ نُعْطِيهِ عَنْکَ فِي هَذَا الشَّهْرِ فَأَعْطِهِ أَنْتَ فِيمَا بَعْدَهُ وَ قَالَ لِأُسَامَةَ أَعْطِ الشَّيْخَ مِائَةَ دِرْهَمٍ نَفَقَةً لِشَهْرِهِ لِنَفْسِهِ وَ عِيَالِهِ فَفَعَلَ فَلَمَّا کَانَ رَأْسُ الشَّهْرِ جَاءَ الشَّيْخُ وَ الْغُلَامُ وَ قَالَ الْغُلَامُ لَا شَيْ ءَ لِي فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لَکَ مَالٌ کَثِيرٌ وَ لَکِنَّکَ الْيَوْمَ تُمْسِي وَ أَنْتَ فَقِيرٌ وَقِيرٌ (۷) أَفْقَرُ مِنْ أَبِيکَ هَذَا لَا شَيْ ءَ لَکَ فَانْصَرَفَ الشَّابُّ فَإِذَا جِيرَانُ أَنَابِيرِهِ قَدِ اجْتَمَعُوا عَلَيْهِ يَقُولُونَ حَوِّلْ هَذِهِ الْأَنَابِيرَ عَنَّا فَجَاءَ إِلَى أَنَابِيرَ وَ إِذَا الْحِنْطَةُ وَ الشَّعِيرُ وَ التَّمْرُ وَ الزَّبِيبُ قَدْ نَتُنَ جَمِيعُهُ وَ فَسَدَ وَ هَلَکَ وَ أَخَذُوهُ بِتَحْوِيلِ ذَلِکَ عَنْ جِوَارِهِمْ فَاکْتَرَى أُجَرَاءَ بِأَمْوَالٍ کَثِيرَةٍ فَحَوَّلُوهُ وَ أَخْرَجُوهُ بَعِيداً عَنِ الْمَدِينَةِ ثُمَّ ذَهَبَ يُخْرِجُ إِلَيْهِمُ الکرى (الْکِرَاءَ) مِنْ أَکْيَاسِهِ الَّتِي فِيهَا دَرَاهِمُهُ وَ دَنَانِيرُهُ فَإِذَا هِيَ قَدْ طُمِسَتْ وَ مُسِخَتْ حِجَارَةً وَ أَخَذَهُ الْحَمَّالُونَ بِالْأُجْرَةِ فَبَاعَ مَا کَانَ لَهُ مِنْ کِسْوَةٍ وَ فُرُشٍ وَ

۱- ربيته خ ل: و في المصدر: صنته؛ و في النسختين المطبوعتين: مننته من من فلانا: بلغ ممنونه و هو أقصى ما عنده.

۲- في نسخه من المصدر: و أغنيته.

۳- الازر: الظهر.

۴- إلى ما قعد بي خ ل، و في المصدر: و صرت من الضعف إلى ما ترى، فعدل بي فلا يواسيني.

۵- الانابير جمع الانبار: بيت التاجر الذى تنضد فيه الغلال و المتاع.

۶- البدر: جمع البدره: الكيس الموضوعه فيه الدراهم و الدنانير. كميه عظيمه من المال.

۷- و تصير خ ل.

دَارٍ وَ أَعْطَاهُمْ فِی الْکِرَاءِ وَ خَرَجَ مِنْ ذَلِکَ کُلِّهِ صِفْراً ثُمَّ بَقِیَ فَقِیراً وَقِیراً لَا یَهْتَدِی إِلَی قُوتِ یَوْمِهِ فَسَقُمَ لِذَلِکَ جَسَدُهُ وَ ضَنِیَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَا أَیُّهَا الْعَاقُّونَ لِلْآبَاءِ وَ الْأُمَّهَاتِ اعْتَبِرُوا وَ اعْلَمُوا أَنَّهُ کَمَا طُمِسَ فِی الدُّنْیَا عَلَی أَمْوَالِهِ فَکَذَلِکَ جُعِلَ بَدَلُ مَا کَانَ أُعِدَّ لَهُ فِی الْجَنَّهِ مِنَ الدَّرَجَاتِ مُعَدّاً لَهُ فِی النَّارِ مِنَ الدَّرَکَاتِ ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِنَّ اللَّهَ ذَمَّ الْیَهُودَ بِعِبَادَهِ الْعِجْلِ مِنْ دُونِ اللَّهِ بَعْدَ رُؤْیَتِهِمْ لِتِلْکَ الْآیَاتِ فَإِیَّاکُمْ وَ أَنْ تُضَاهُوهُمْ فِی ذَلِکَ قَالُوا وَ کَیْفَ نُضَاهِیهِمْ یَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ بِأَنْ تُطِیعُوا مَخْلُوقاً فِی مَعْصِیَهِ اللَّهِ وَ تَتَوَکَّلُوا عَلَیْهِ مِنْ دُونِ اللَّهِ تَکُونُوا قَدْ ضَاهَیْتُمُوهُمْ (۱).

**[ترجمه]تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام : ابو یعقوب می گوید: به امام حسن عسکری علیه السلام عرض کردم: آیا رسول خدا صلّی الله علیه و آله و حضرت علی علیه السلام نشانه‌هایی داشتند که با نشانه‌های حضرت موسی علیه السلام برابری کند؟ ایشان فرمود: علی علیه السلام نفس پیامبر صلی الله علیه و آله بود و نشانه های رسول خدا صلی الله علیه وآله نشانه های علی علیه السلام ونشانه های علی همان نشانه های رسول خداست. خداوند به حضرت موسی علیه السلام و نیز به پیامبران دیگر هیچ نشانه‌ای عطا نکرد جز این‌که همانند آن یا برتر از آن را به حضرت محمد صلّی الله علیه و آله عطا فرمود. و اما عصایی که از برای حضرت موسی علیه السلام بود و به اژدها تبدیل شد و جادوهایی را که ساحران با عصاها و طناب‌هایشان ساختند بلعید؛ حضرت محمد صلّی الله علیه و آله نشانه‌ای برتر از آن داشت. گروهی از یهودیان نزد حضرت آمدند و به پرسش و مجادله با ایشان پرداختند. هر چه گفتند پیامبر صلّی الله علیه و آله پاسخی به آنان داد که مبهوتشان کرد. گفتند: ای محمد! اگر تو پیامبر هستی، مانند عصای موسی را برای ما بیار. رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود: چیزی که من برایتان آورده‌ام برتر از عصای موسی علیه السلام است، زیرا آن پس از من تا به روز قیامت بر جا می‌ماند و بر همه دشمنان و مخالفان عرضه می‌شود اما هیچ کس نمی‌تواند با یک سوره از آن هماوردی کند، حال آن‌که عصای موسی علیه السلام از میان رفت و پس از او بر جا نماند تا آزموده شود و همچون قرآن باشد که بر جا می‌ماند و آزموده می‌شود. با این حال من برایتان نشانه‌ای خواهم آورد که از عصای موسی علیه السلام برتر و شگفت‌تر است. گفتند: بیاور. فرمود: موسی علیه السلام عصایش در دستش بود و او آن را می‌انداخت و قبطیان کافر می‌گفتند این مرد در عصای خود نیرنگی به کار بسته. اما خداوند برای محمد چوب‌هایی را به افعی تبدیل خواهد کرد که دست محمد به آن‌ها نخورده و حضرتش در آنجا حضور نداشت. وقتی به خانه... یتان بازگشتید و شب‌هنگام در مجلستان گرد آمدید خداوند همه چوب‌های سقف‌هایتان را به افعی تبدیل می‌کند و در آن‌جا بیشتر از صد چوب وجود دارد، آن‌گاه زهره چهار تن از شما آب می‌شود و در دم می‌میرند و بقیه تا صبح فردا از هوش می... روند، در آن هنگام یهودیان نزدتان می‌آیند و شما آنان را از آن‌چه دیده‌اید خبر می‌دهید، اما آن‌ها باورتان نمی‌کنند، در آن دم آن رویداد همچون شبی که بر شما گذشته، پیش روی آن‌ها تکرار می‌شود و جلوی چشم‌هایشان پُر از افعی می‌شود و گروهی از آن‌ها می‌میرند و گروهی دیوانه می‌شوند

ص: ۲۶۵

و بیشترشان از هوش می‌روند.

به خدایی که محمد صلّی الله علیه و آله را بر حق به پیامبری برانگیخت آن قوم از رسول خدا صلّی الله علیه و آله شرم نکردند و حرمت ایشان را پاس نداشتند و همه با هم پیش روی حضرت خنده سر دادند و به یکدیگر گفتند: ببینید چه ادعا کرد و

چگونه از حد خود گذشت! رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود: اگر اکنون می‌خندید وقتی خبری را که به شما دادم با چشم خود دیدید خواهید گریست و سرگشته خواهید شد، هر کس از آن رویداد هراسان شد و ترسید که جان دهد یا دیوانه شود بگوید خداوندا به شکوه محمد که او را برگزیدی و به شکوه علی که از او خشنود شدی و به شکوه اولیاءشان که هر کس به امر آنان سر بسپارد او را گلچین می کنی، سوگندت می‌دهم که مرا بر آن‌چه پیش رویم رخ داده قوی گردان، و اگر در آن‌جا یکی از دوستان وی جان داد و او خواست دوستش زنده بماند با همین سخن برای او دعا کند تا خداوند متعال زنده‌اش گرداند و قدرتش بخشد. آن‌ها رفتند و در آن جایگاه گرد آمدند و شروع کردند حضرت محمد صلّی الله علیه و آله را دست بیاندازند و سخنش را که فرموده بود آن چوب‌ها به افعی تبدیل می‌شود مسخره کنند که ناگاه صدای جنبشی از سقف شنیدند و ناگهان همه آن چوب‌ها به افعی تبدیل شدند و سرهایشان را از دیوار پایین کشاندند و سوی آن جمع به راه افتادند تا ببلعندشان، اما وقتی به آن‌ها رسیدند از آن‌ها رو گردادند و سوی اسباب خانه گراییدند و همه سبوها و خمره‌ها و کوزه‌ها و هاون‌ها و صندلی‌ها و چوب‌ها و پله‌ها و درها را بلعیدند و همه را خوردند و این‌چنین به آن‌چه رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرموده بود دچار شدند، چون این روی داد چهار تن جان دادند و گروهی دیوانه شدند، اما چند تنی بر جان خود ترسیدند و با سخنی که رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرموده بود دست به دعا بردند و این‌گونه دل‌هایشان استوار گشت، سپس یکی از آنان سوی آن چهار جان‌باخته رفت و با آن سخن برایشان دعا کرد، ناگاه آنان جان یافتند و چون آن اوضاع را دیدند گفتند آن سخن دعایی مستجاب است و محمد راست می گوید، اگر تصدیق او بر ما دشوار است باید این دعا را بکنیم تا دل‌هایمان نرم شود و بتوانیم به او ایمان بیاوریم و تصدیقش کنیم و به امر و نهی‌اش سر بسپاریم. آن‌ها این دعا را کردند و خداوند متعال ایمان را نزدشان محبوب گرداند

ص: ۲۶۶

و آن را در دل‌هایشان گوارا نمود و کفر را برایشان منفور ساخت و آن‌ها به خداوند و رسولش صلّی الله علیه و آله ایمان آوردند. چون صبح فردا فرا رسید یهودیان آمدند و آن چوب‌ها باز همچون قبل به افعی تبدیل شدند و آن‌ها نیز دیدند و حیران شدند و گروهی جان دادند و نگونبختی بر دیگرانشان چیره شد.

و اما دست سپید حضرت موسی علیه السلام ؛ حضرت محمد صلّی الله علیه و آله نشانه‌ای همانند آن بلکه هزار برابر برتر و بزرگتر از آن را داشت. پیامبر صلّی الله علیه و آله دوست می‌داشت که امام حسن و امام حسین علیهما السلام نزدش بیایند. آن دو امام علیهما السلام نزد خانواده یا دوستان یا دایه خود بودند و حضرت صلّی الله علیه و آله در تاریکی شب بود. رسول خدا صلّی الله علیه و آله آن دو را ندا داد که ای ابا محمد و ای ابا عبد الله! نزد من بیایید. آن دو از دور سوی حضرت به راه افتادند. صدای رسول خدا صلّی الله علیه و آله به آن‌ها می‌رسید. حضرت انگشت سبابه‌اش را از در بیرون برد و به آن‌ها اشاره کرد. ناگاه انگشت پیامبر صلّی الله علیه و آله پیش روی آن‌ها نوری تابناک‌تر از نور ماه و خورشید تابانید تا این‌که آن‌ها رسیدند و انگشت حضرت همچون قبل شد. وقتی خواستِ رسول خدا صلّی الله علیه و آله از دیدار و صحبت با آن‌ها برآورده شد فرمود که به خانه‌شان بازگردند. سپس دوباره با انگشت سبابه خود اشاره کرد و نوری تابناک‌تر از نور ماه و خورشید از آن تابید و آن دو را در میان گرفت تا این‌که به خانه‌شان بازگشتند و انگشت حضرت به حالت همیشگی‌اش در آمد.

و اما طوفانی که خداوند متعال بر قبطیان فرستاد؛ خداوند همانند آن را به عنوان نشانه‌ای برای حضرت محمد صلّی الله علیه و آله بر قوم مشرک حضرت نیز فرستاد. یکی از اصحاب رسول خدا صلّی الله علیه و آله به نام ثابت بن افلح در یکی از غزوات یکی از مشرکان را به هلاکت رساند. همسر آن مرد مشرک که کشته شده بود نذر کرد که در کاسه سر کسی که شوهرش را کشته شراب بنوشد. وقتی در جنگ بدر آن ماجرا بر مسلمانان رخ داد، ثابت بر روی تپه‌ای کشته شد. مشرکان رفتند و رسول خدا صلّی الله علیه و آله و اصحاب نیز به دفن یاران خود مشغول شدند.

ص: ۲۶۷

آن زن نزد ابوسفیان رفت و از او خواست کسی را همراه با بنده او به محل قتل ثابت بفرستد تا او سر وی را ببرد و برایش بیاورد و او به نذر خود وفا کند و در کاسه سر ثابت شراب بنوشد، زیرا یکی از بنده‌هایش برای او مژده آورده بود که ثابت کشته شده و او نیز وی را آزاد کرده بود و یکی از کنیزان خود را به او داده بود. چون این درخواست را از ابوسفیان کرد، او دویست تن از یاران تنومند خود را در دل شب به سراغ پیکر ثابت فرستاد تا سر او را ببرند و برایش بیاورند. آن‌ها رفتند و رسیدند. ناگاه بادی وزید و پیکر ثابت را به سراشیب تپه غلتاند. دنبالش کردند تا سرش را جدا کنند. ناگاه بارانی سیل‌آسا سر رسید و همه آن دویست نفر را غرق کرد و دیگر هیچ کس نه آن مقتول را دید و نه آن دویست نفر را و هیچ اثری از آنان نماند. این‌چنین خداوند کافران را از خواسته‌شان بازداشت و این نشانه برای رسول خدا صلّی الله علیه و آله از آن طوفان برتر است.

و اما ملخی که بر بنی اسرائیل فرستاده شد؛ خداوند کاری بزرگتر و شگفت‌تر از آن با دشمنان حضرت محمد صلی الله علیه و آله و سلم کرد. خداوند ملخی بر آنان فرستاد که آنان را خورد، حال آن‌که ملخ حضرت موسی علیه السلام قبطیان را نخورد بلکه کاشته‌های آنان را خورد. از این قرار که رسول خدا صلّی الله علیه و آله در یکی از سفرهای خود به شام رفت. وقتی حضرت خواست از شام به سوی مکه بازگردد دویست تن از یهودیانِ آن دیار در پی پیامبر صلّی الله علیه و آله به راه افتادند و می‌خواستند حضرت را بکشند، زیرا می‌ترسیدند که خداوند به دست ایشان دولت یهودیان را بر اندازد. پس تصمیم گرفتند حضرت را بکشند. اما چون ایشان با کاروان همراه بود، جرأت حمله نکردند. رسول خدا صلّی الله علیه و آله هرگاه می خواست قضای حاجت کند به جایی دورتر می‌رفت و پشت انبوه درختان و یا در دشتی دور پنهان می‌شد. آن روز نیز برای قضای حاجت بیرون آمد و از کاروان دور شد. آن‌ها پیامبر صلّی الله علیه و آله را تعقیب کردند و حضرت را در میان گرفتند و بر ایشان شمشیر کشیدند. ناگاه خداوند عزّ و جلّ از زیر پای حضرت محمد صلّی الله علیه و آله از زیر شن‌ها ملخ‌هایی بیرون آورد و آن ملخ‌ها به آنان هجوم بردند و شروع به جویدن آن‌ها کردند و این‌چنین آن‌ها از حضرت بازماندند و به نجات خود مشغول شدند. چون رسول خدا صلّی الله علیه و آله قضای حاجت کرد سوی کاروان برگشت حال آن‌که ملخ‌ها هنوز مشغول خوردن آنان بودند. کاروانیان عرض کردند: چرا هیچ یک از آن جماعتی که پشت سر شما می‌آمدند برنگشتند؟ رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود: آمده بودند تا مرا بکشند، اما خداوند ملخ‌هایی را بر آنان مسلط گرداند. کاروانیان آمدند و دیدند برخی از آنان جان داده‌اند و برخی دیگر در آستانه مرگ‌اند و ملخ‌ها سرگرم خوردن آنان هستند. کاروانیان همچنان به آن‌ها نگریستند تا این‌که ملخ‌ها همه‌شان را خوردند و هیچ چیز از آنان باقی نگذاشتند.

و اما شپش؛ خداوند قدرت خود را بر دشمنان حضرت محمد صلّی الله علیه و آله نیز با شپش آشکار ساخته است. از این قرار که وقتی امر رسول خدا صلّی الله علیه و آله

ص: ۲۶۸

در مدینه آشکار شد و حضرت در آن‌جا مقامی والا یافت، روزی برای اصحاب خود درباره آزمون‌های خداوند عزّ و جلّ از پیامبران و صبر ایشان بر آزارها در راه اطاعت از خدا سخن می گفت. حضرت در اثنای کلام فرمود: میان رکن و مقام هفتاد پیامبر دفن شده‌اند که همگی بر اثر آزار گرسنگی و شپش درگذشته‌اند. برخی از منافقان یهودی و بعضی از سرکشانِ قریش این سخن را شنیدند و همدست شدند تا حضرت محمد صلّی الله علیه و آله را نزد خود بیاورند و ایشان را با شمشیرهای خود بکشند تا دیگر دروغ نگوید. آن‌ها که شمارشان به دویست تن می‌رسید، همدست شدند تا یک روز حضرت را به هنگام خروج از مدینه محاصره کنند. روزی رسول خدا صلّی الله علیه و آله به تنهایی رهسپار شد و آن قوم در پی ایشان روانه شدند. در آن اوان یکی از آنان به لباس خود نگریست و شپشی در آن دید. سپس بدن و پشتش شروع به خارش کرد. عارش آمد و از یارانش شرم کرد و پنهانی از آنان دور شد. اما یکی دیگر از آن‌ها نیز به خود نگاه کرد و همچون قبلی در لباسش شپش دید. او هم پنهانی جدا شد. به همین ترتیب همه آنان یک به یک چنین دیدند و بنابراین برگشتند. اما شپش آن قدر بر تن... هایشان زیاد شد که همه جایشان را فراگرفت و حلق‌هایشان را چنان فروبست که دیگر نه غذایی از آن پایین می‌رفت و نه آبی. این‌چنین همه شان در دو ماه مردند و برخی در مدت پنج روز و برخی در ده روز و یا کمتر یا بیشتر هلاک شدند و هنوز دو ماه نگذشته بود که همه آنان بر اثر شپش و گرسنگی و تشنگی جان باختند. این بود آن شپشی که خداوند متعال به عنوان نشانه‌ای برای حضرت محمد صلّی الله علیه و آله بر دشمنان ایشان فرستاد.

و اما قورباغه ها؛ خدا همانند آن را بر دشمنان حضرت محمد صلّی الله علیه و آله نیز فرستاد و آن هنگامی بود که آن‌ها خواستند حضرت را بکشند و خداوند آن ها را با موش به هلاکت رساند. از این قرار که دویست نفر که برخی از کافران عرب و برخی یهودی و برخی از توده مردم بودند در موسم حج در مکه گرد آمدند و با خود گفتند محمد را خواهیم کشت. آن‌ها سوی مدینه به راه افتادند و چون به یکی از منزل‌گاه‌های راه رسیدند ناگهان در برکه‌ای آبی یافتند که از آب همراهشان گواراتر بود. از این رو آبی را که همراه داشتند بر زمین ریختند

ص: ۲۶۹

و مشک هایشان را از آن آب پر کردند و به راه افتادند. به زمینی رسیدند که موش و قورباغه بسیاری داشت. وقتی بار و بنه... شان را پایین گذاشتند، قورباغه‌ها و موش‌ها به جان توشه‌ها و مشک هایشان افتادند و همه را سوراخ کردند و آب‌هایشان در آن سنگلاخ به هدر رفت. دمی نگذشت که احساس تشنگی کردند، چون دیگر آبی نداشتند به سوی همان برکه‌ای که از آن آب برداشته بودند به عقب برگشتند اما دیدند پیش از آن‌ها موش‌ها و قورباغه‌ها به آن‌جا رسیده‌اند و دهانه‌های برکه را سوراخ کرده‌اند و همه آب‌ها در سنگلاخ به هدر رفته است. با ناامیدی از آب بر جا ماندند و نشانه‌های مرگ بر آنان پدیدار شد و هیچ یک رهایی نیافتند جز یک تن که بر زبان و شمکش نام محمد صلی الله علیه وآله را می نوشت و می گفت: ای پروردگار محمد و خاندان محمد! من از آزار محمد توبه کردم، پس به شکوه محمد و خاندان محمد مرا برهان. او نجات

یافت و تشنگی رهایش کرد. در آن دم کاروانی از راه رسید و او را آب نوشاندند. سپس او را با کالاها و شتران آن قوم که بر تشنگی صبورتر از صاحبانشان بودند، با خود بردند. آن مرد به رسول خدا صلّی الله علیه و آله ایمان آورد و حضرت آن شتران و اموال را به او بخشید.

و اما خون؛ باری رسول خدا صلّی الله علیه و آله حجامت کرد و خونی را که از ایشان خارج شده بود به ابوسعید خدری داد و به او فرمود: این را ناپدید کن. اما او آن خون را خورد. رسول خدا صلّی الله علیه و آله به او فرمود: با آن چه کردی؟ عرض کرد: ای رسول خدا! آن را خوردم. فرمود: مگر به تو نگفتم ناپدیدش کن؟! عرض کرد: آن را در ظرفی مطمئن ناپدید کردم! رسول صلّی الله علیه و آله فرمود: مبادا که دیگر چنین کاری کنی، اما بدان که خداوند گوشت و خون تو را بر آتش حرام کرده چون با گوشت و خون من درآمیخته است. در آن اوان چهل نفر از منافقان زبان به ریشخند رسول خدا صلّی الله علیه و آله گشودند و می گفتند: می‌پندارد خدری را از آتش رهانده است

ص: ۲۷۰

چون خونش با خون او در آمیخته است، او دروغگویی بیش نیست و البته ما خونش را کثیف می دانیم. پیامبر صلّی الله علیه و آله فرمود: به خدا سوگند که خداوند آنان را با خون شکنجه خواهد کرد و با خون هلاکشان خواهد کرد، گرچه قبطیان به عذاب خون نمردند. چیزی نگذشت که به خونریزی دائم از بینی دچار شدند و از دندان‌هایشان نیز خون به راه افتاد و این‌چنین هر غذا و آبی می‌خوردند با خون درآمیخته بود. چهل روز در این عذاب بر جا ماندند و سرانجام هلاک شدند.

و اما سال‌های قحطی و نابودیِ دسترنج؛ رسول خدا صلّی الله علیه و آله قبیله مُضَر را نفرین کرد و فرمود: خداوندا! بر مُضَر سخت بگیر و سال‌هایی خشک همچون سال‌های یوسف علیه السلام بر آنان پدید آور. این‌چنین خداوند آنان را به قحطی و گرسنگی دچار کرد. از هر گوشه و کنار برایشان غذا می‌رسید و آن‌ها می خریدند اما هنوز به خانه‌هایشان نمی‌رسیدند که همه بید می‌زد و می‌گندید و فاسد می شد و اموالشان از بین می رفت و بهره‌ای از غذا نمی‌بردند. قحطی و گرسنگی شدید و سخت چنان در آفتشان انداخت که به خوردن مردار سگ افتادند و استخوان‌های مردگان را سوزاندند و خوردند و حتی قبرهای مردگان را شکافتند و آنان را خوردند و حتی زنان گاه گاه بچه های خودشان را خوردند. تا این‌که گروهی از سران قریش نزد رسول خدا صلّی الله علیه و آله آمدند و گفتند: ای محمد! گیریم تو با مردان دشمنی داری، گناه زنان و بچه ها و حیوانات چیست؟ رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود: از این عذاب شما مجازات شده‌اید و هدف از عذاب، بچه ها و حیوانات شما نیستند و هرگاه خدا بخواهد، همه منافع آنان در دنیا و آخرت جبران خواهد شد و خداوند مصیبت آنان را جبران خواهد کرد. حضرت سپس از مُضَر درگذشت و فرمود: خداوندا! آنان را برهان. این شد که خرمی و آسایش و رفاه به آنان بازگشت و این همان سخن خداوند متعال درباره آنان است که نعمت‌های خود بر آنان را می‌شمرد: «فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هَذَا الْبَيْتِ * الَّذِی أَطْعَمَهُم مِّن جُوعٍ وَآمَنَهُم مِّنْ خَوْفٍ» - . قریش / ۳- ۴ -

[باید خداوند این خانه را بپرستند همان (خدایی) که در گرسنگی غذایشان داد و از بیم (دشمن) آسوده خاطرشان کرد.]

و اما نابودیِ اموال قوم فرعون؛ حضرت محمد صلّی الله علیه و آله و ص: ۲۷۱

حضرت علی علیه السلام نیز نشانه‌ای همانند آن داشتند. از این قرار که روزی پیرمردی کهنسال پسرش را نزد رسول خدا صلّی الله علیه و آله آورد و گریه‌کنان عرض کرد: ای رسول خدا! پسرم را در کودکی غذا دادم و در ناز پروراندم و از دارایی‌ام بسیار برایش خرج کردم تا قدرت یافت و پشتش استوار شد و مال بسیار به هم رساند حال آن‌که قوّت من رو به ضعف رفت و مالم برای او خرج شد و از ناتوانی چنان شدم که می‌بینی، اما او اکنون حتی با غذایی مختصر که مرا زنده نگه دارد، به من رسیدگی نمی‌کند. رسول خدا صلّی الله علیه و آله به آن جوان فرمود: چه می‌گویی؟ عرض کرد: ای رسول خدا! از خرج خودم و خرج عیالم چیزی برایم باقی نمی‌ماند. حضرت به پدرش فرمود: چه می‌گویی؟ عرض کرد: ای رسول خدا! او انبارهایی از گندم و جو و خرما و کشمش دارد و کیسه کیسه درهم و دینار دارد و ثروتمند است. حضرت به پسر فرمود: چه می‌گویی؟ عرض کرد: من هیچ یک از این‌هایی را که می‌گوید ندارم. حضرت به پسر فرمود: ای جوان! از خدا بترس و به پدرت که به تو نیکی کرده نیکی کن تا خداوند به تو نیکی کند. پسر عرض کرد: ای رسول خدا! من چیزی ندارم. حضرت فرمود: پس ما این ماه از جانب تو به او می‌دهیم اما از آن پس خودت به او بده. سپس به اُسامه فرمود: به این پیرمرد صد درهم نفقه برای یک ماه خودش و عیالش بده. اُسامه داد. چون سر ماه شد باز آن پیرمرد با پسر آمد و پسر گفت من چیزی ندارم. رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود: تو اموال بسیاری داری، اما امروز که شب شود تهیدست می‌شوی و از پدرت فقیرتر می‌گردی و هیچ چیز نخواهی داشت. آن جوان رفت و ناگهان دید همسایه‌های انبارهایش پیش رویش جمع شده‌اند و می... گویند: این انبارها را از کنار ما ببر. او به انبارها رفت و ناگاه دید گندم‌ها و جوها و خرماها و کشمش‌ها همه گندیده و فاسد شده و از بین رفته است. همسایه‌ها بر او فشار آوردند که آن‌ها را از کنارشان ببرد. او با هزینه‌ای هنگفت کارگرانی را اجیر کرد و آن‌ها دارایی او را برداشتند و در جایی دور از مدینه بیرون بردند. او رفت تا از کیسه‌های درهم و دینارش اجرت کارگران را بدهد اما ناگهان دید همه درهم‌ها و دینارها از بین رفته و به سنگ تبدیل شده. کارگران برای اجرت به او فشار آوردند و او هرچه جامه و فرش و

ص: ۲۷۲

خانه داشت فروخت و اجرت آن‌ها را داد و وقتی برگشت دستش خالی بود. از آن پس فقیر و بی‌چیز شد و حتی به قوت و غذای روزش هم راهی نداشت. تنش رنجور شد و سخت بیمار شد. آن‌گاه رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود: ای کسانی که پدر و مادر خود را آزار می‌دهید! پند بگیرید و بدانید همچنان‌که اموال او در دنیا نابود شد، درجاتی که در بهشت برایش آماده شده بود همه به درکاتی در دوزخ تبدیل شده. سپس فرمود: خداوند یهودیان را نکوهید چون پس از آن‌که آن نشانه‌ها را دیدند به جای خدا گوساله را به پرستش گرفتند، مباداد شما کاری برابر با کار آنان بکنید. عرض کردند: چگونه ممکن است ما کاری برابر با کار آنان بکنیم ای رسول خدا؟! فرمود: این‌گونه که با نافرمانی از خدا از مخلوقی اطاعت کنید و به جای خدا بر او تکیه کنید و این‌چنین کاری برابر با کار آنان انجام دهید.

**[ترجمه]

توضیح

خبل كفرح جن و لوى برأسه أمال و الصلايه مدق الطيب و القحف بالكسر العظم فوق الدماغ و الجَلَد بالتحريك القوه و الشده و احتوش القوم الصيد أنفره بعضهم على بعض و على فلان جعلوه وسطهم و السطيحه المزاده.

قوله عليه السلام يسوس أى يقع فيه السوس و هو دود يقع فى الطعام و قال الجوهرى الأزمه الشده و القحط يقال أصابتهم سنه أزمتهم أزما أى استأصلتهم و أزم علينا الدهر يأزم أزما أى اشتد و قل خيره و قال مانه يمونه مونا احتمل مونته (۲) (مئونته) و قام بكفايته و قال فقير وقير (۳) إتباع له و يقال معناه أنه قد أوقره الدَّيْنُ أى أثقله و ضَنِىَ بالكسر مرض و فى النهايه المضاهاه المشابهه و قد تهمز و قرئ بهما.

**[ترجمه]«خبلَ» بر وزن «فرحَ» يعنى ديوانه شد. «لوى برأسِه» يعنى سرش را خم كرد. «صلايه» يعنى ابزار ساييدن عطر. «قِحف» به كسر يعنى استخوان بالاى مغز. «جَلَد» به تحريك يعنى قدرت و تنومندى. «احتوش القومُ الصيدَ» يعنى شكار را به سوى يكديگر رماندند، «احتوش القوم على فلانٍ» يعنى او را به ميان گرفتند. «سطيحه» يعنى توشه.

«يسوس» يعنى «سوس» به آن مى‌افتد يعنى كرمى كه به غذا مى‌افتد (بيد). جوهرى مى گويد: «أزمه» يعنى سختى و قحطى، مى گويند «أصابتهم سنهٌ أزمتهم أزماً» يعنى ريشه‌شان را بركند، و «أزم علينا الدهرُ يأزم أزماً» يعنى روزگار بر ما سخت و بى‌خير شد. «مانَه يمونهُ موناً» يعنى «مونه» (بار وبنديل) او را به دوش گرفت و به يارى‌اش برخاست. «وقير» تابع «فقير» است و گفته مى شود «أوقرَه الدّينُ» يعنى بدهى او را زمين گير كرد. «ضَنِى» به كسر يعنى بيمار شد. در نهايه گويد: «مضاهاه» يعنى مشابهت كه گاه مهموز مى‌شود و به هر دو شكل خوانده شده است.

**[ترجمه]

«۷»

ج، الإحتجاج رُوِىَ عَنْ مُوسَى بْنِ جَعْفَرٍ عليهما السلام عَنْ أَبِيهِ عَنْ آبَائِهِ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ عليهم السلام أَنَّ يَهُودِيّاً مِنْ يَهُودِ الشَّامِ وَ أَحْبَارِهِمْ كَانَ قَدْ قَرَأَ التَّوْرَاةَ وَ الْإِنْجِيلَ وَ الزَّبُورَ وَ صُحُفَ الْأَنْبِيَاءِ عليهم السلام وَ عَرَفَ دَلَائِلَهُمْ جَاءَ إِلَى مَجْلِسٍ فِيهِ أَصْحَابُ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ فِيهِمْ عَلِيُّ بْنُ أَبِى طَالِبٍ عليهما السلام وَ ابْنُ عَبَّاسٍ وَ أَبُو مَعْبَدٍ الْجُهَنِيُّ (۴) فَقَالَ يَا أُمَّةَ

۱- التفسير المنسوب الى الامام العسكرىّ عليه السلام: ۱۶۵- ۱۷۰.

۲- و يستعمل مهموزا أيضا يقال: مأن يمأن مأنا. و المئونه: القوت.

۳- الوقير: الذليل المهان.

۴- فى المصدر: و ابن مسعود و أبو سعيد، و الظاهر أن الأخير مصحف راجع ما علقنا على الحديث فى ج ۱۰: ۲۸.

مُحَمَّدٍ مَا تَرَکْتُمْ لِنَبِیٍّ دَرَجَهً وَ لَا لِمُرْسَلٍ فَضِیلَهً إِلَّا نَحَلْتُمُوهَا نَبِیَّکُمْ فَهَلْ تُجِیبُونِی عَمَّا أَسْأَلُکُمْ عَنْهُ فَکَاعَ (۱) الْقَوْمُ عَنْهُ فَقَالَ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ علیهما السلام نَعَمْ مَا أَعْطَی اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ نَبِیّاً دَرَجَهً وَ لَا مُرْسَلًا فَضِیلَهً إِلَّا وَ قَدْ جَمَعَهَا لِمُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله وَ زَادَ مُحَمَّداً صلی الله علیه و آله عَلَی الْأَنْبِیَاءِ أَضْعَافاً مُضَاعَفَهً قَالَ لَهُ الْیَهُودِیُّ فَهَلْ أَنْتَ مُجِیبِی قَالَ لَهُ نَعَمْ سَأَذْکُرُ لَکَ الْیَوْمَ مِنْ فَضَائِلِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مَا یُقِرُّ اللَّهُ بِهِ أَعْیُنَ الْمُؤْمِنِینَ وَ یَکُونُ فِیهِ إِزَالَهٌ لِشَکِّ الشَّاکِّینَ فِی فَضَائِلِهِ إِنَّهُ صلی الله علیه و آله کَانَ إِذَا ذَکَرَ لِنَفْسِهِ فَضِیلَهً قَالَ وَ لَا فَخْرَ وَ أَنَا أَذْکُرُ لَکَ فَضَائِلَهُ غَیْرَ مُزْرٍ (۲) بِالْأَنْبِیَاءِ وَ لَا مُتَنَقِّصٍ لَهُمْ وَ لَکِنْ شُکْراً لِلَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ عَلَی مَا أَعْطَی مُحَمَّداً صلی الله علیه و آله مِثْلَ مَا أَعْطَاهُمْ وَ مَا زَادَهُ اللَّهُ وَ مَا فَضَّلَهُ عَلَیْهِمْ قَالَ لَهُ الْیَهُودِیُّ إِنِّی أَسْأَلُکَ فَأَعِدَّ لَهُ جَوَاباً قَالَ لَهُ عَلِیٌّ علیه السلام هَاتِ قَالَ لَهُ الْیَهُودِیُّ هَذَا آدَمُ علیه السلام أَسْجَدَ اللَّهُ لَهُ مَلَائِکَتَهُ فَهَلْ فَعَلَ بِمُحَمَّدٍ شَیْئاً مِنْ هَذَا فَقَالَ لَهُ عَلِیٌّ علیه السلام لَقَدْ کَانَ ذَلِکَ وَ لَئِنْ أَسْجَدَ اللَّهُ لِآدَمَ مَلَائِکَتَهُ فَإِنَّ سُجُودَهُمْ لَمْ یَکُنْ سُجُودَ طَاعَهٍ أَنَّهُمْ عَبَدُوا آدَمَ (۳) مِنْ دُونِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ لَکِنِ اعْتِرَافاً لِآدَمَ بِالْفَضِیلَهِ وَ رَحْمَهً مِنَ اللَّهِ لَهُ وَ مُحَمَّدٌ صلی الله علیه و آله أُعْطِیَ أَفْضَلَ مِنْ هَذَا (۴) إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ صَلَّی عَلَیْهِ فِی جَبَرُوتِهِ (۵) وَ الْمَلَائِکَهَ بِأَجْمَعِهَا وَ تَعَبَّدَ الْمُؤْمِنِینَ بِالصَّلَاهِ عَلَیْهِ فَهَذِهِ زِیَادَهٌ لَهُ یَا یَهُودِیُّ قَالَ لَهُ الْیَهُودِیُّ فَإِنَّ آدَمَ علیه السلام تَابَ اللَّهُ عَلَیْهِ مِنْ بَعْدِ خَطِیئَتِهِ قَالَ لَهُ عَلِیٌّ علیه السلام لَقَدْ کَانَ کَذَلِکَ وَ مُحَمَّدٌ صلی الله علیه و آله نَزَلَ فِیهِ مَا هُوَ أَکْبَرُ مِنْ هَذَا مِنْ غَیْرِ ذَنْبٍ أَتَی قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ لِیَغْفِرَ لَکَ اللَّهُ ما تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِکَ وَ ما تَأَخَّرَ (۶) إِنَّ مُحَمَّداً غَیْرُ

۱- کاع عنه: جبن عنه و هابه.

۲- أزری به و أزراه: عابه و وضع من حقه.

۳- فی المصدر: و انهم عبدوا آدم.

۴- فی المصدر و فی کتاب الاحتجاجات: اعطی ما هو أفضل من هذا.

۵- الجبروت: صیغه مبالغه بمعنی القدره و السلطه و العظمه.

۶- الفتح: ۲.

مُوَافِ الْقِيَامَهَ (۱) بِوِزْرٍ وَ لَا مَطْلُوبٍ فِيهَا بِذَنْبٍ قَالَ لَهُ الْيَهُودِيُّ فَإِنَّ هَذَا إِدْرِيسُ علیه السلام رَفَعَهُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ مَكَاناً عَلِيّاً وَ أَطْعَمَهُ مِنْ تُحَفِ الْجَنَّهِ بَعْدَ وَفَاتِهِ قَالَ لَهُ عَلِيٌّ علیه السلام لَقَدْ كَانَ كَذَلِكَ وَ مُحَمَّدٌ صلی الله علیه و آله أُعْطِيَ مَا هُوَ أَفْضَلُ مِنْ هَذَا إِنَّ اللَّهَ جَلَّ ثَنَاؤُهُ قَالَ فِيهِ وَ رَفَعْنا لَكَ ذِكْرَكَ (۲) فَكَفَى بِهَذَا مِنَ اللَّهِ رِفْعَهً وَ لَئِنْ أُطْعِمَ إِدْرِيسُ مِنْ تُحَفِ الْجَنَّهِ بَعْدَ وَفَاتِهِ فَإِنَّ مُحَمَّداً صلی الله علیه و آله أُطْعِمَ فِي الدُّنْيَا فِي حَيَاتِهِ بَيْنَمَا يَتَضَوَّرُ (۳) جُوعاً فَأَتَاهُ جَبْرَئِيلُ علیه السلام بِجَامٍ مِنَ الْجَنَّهِ فِيهِ تُحْفَهٌ فَهَلَّلَ الْجَامُ وَ هَلَّلَتِ التُّحْفَهُ فِي يَدِهِ وَ سَبَّحَا وَ كَبَّرَا وَ حَمَّدَا فَنَاوَلَهَا أَهْلَ بَيْتِهِ فَفَعَلَ الْجَامُ مِثْلَ ذَلِكَ فَهَمَّ أَنْ يُنَاوِلَهَا بَعْضَ أَصْحَابِهِ فَتَنَاوَلَهَا جَبْرَئِيلُ علیه السلام فَقَالَ لَهُ كُلْهَا فَإِنَّهَا تُحْفَهٌ مِنَ الْجَنَّهِ أَتْحَفَكَ اللَّهُ بِهَا وَ إِنَّهَا لَا تَصْلُحُ إِلَّا لِنَبِيٍّ أَوْ وَصِيِّ نَبِيٍّ فَأَكَلَ صلی الله علیه و آله وَ أَكَلْنَا مَعَهُ وَ إِنِّي لَأَجِدُ حَلَاوَتَهَا سَاعَتِي هَذِهِ قَالَ لَهُ الْيَهُودِيُّ فَهَذَا نُوحٌ علیه السلام صَبَرَ فِي ذَاتِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ أَعْذَرَ قَوْمَهُ إِذْ كُذِّبَ قَالَ لَهُ عَلِيٌّ علیه السلام لَقَدْ كَانَ كَذَلِكَ وَ مُحَمَّدٌ صلی الله علیه و آله صَبَرَ فِي ذَاتِ اللَّهِ وَ أَعْذَرَ قَوْمَهُ إِذْ كُذِّبَ وَ شُرِّدَ وَ حُصِبَ بِالْحَصَى وَ عَلَاهُ أَبُو لَهَبٍ بِسَلَا شَاهٍ (۴) فَأَوْحَى اللَّهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى إِلَى جَابِيلَ (۵) مَلَكِ الْجِبَالِ أَنْ شُقَّ الْجِبَالَ وَ انْتَهِ إِلَى أَمْرِ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله فَأَتَاهُ فَقَالَ لَهُ إِنِّي قَدْ أُمِرْتُ لَكَ بِالطَّاعَهِ فَإِنْ أَمَرْتَ أَطْبَقْتُ (۶) عَلَيْهِمُ الْجِبَالَ فَأَهْلَكْتُهُمْ بِهَا قَالَ صلی الله علیه و آله

ص: ۲۷۵

۱- فی كتاب الاحتجاجات: فی القيامه، و فی المصدر: يوم القيامه.

۲- الشرح: ۴.

۳- أی يتلوی من وجع الجوع.

۴- فی المصدر: بسلا ناقه و شاه. أقول: السلی: جلده يكون فيها الولد فی بطن أمه و إذا انقطع فی البطن هلكت الام و الولد.

۵- قد ذكرنا فی كتاب الاحتجاجات أن مكان جابيل فی نسخه من الكتاب: حامل، و فی أخرى جاجائيل، و فی ثالثه: حبابيل.

۶- فی المصدر و فی نسخه من كتاب الاحتجاجات فان امرت أن اطبق.

إِنَّمَا بُعِثْتُ رَحْمَهً رَبِّ اهْدِ أُمَّتِی فَإِنَّهُمْ لَا یَعْلَمُونَ وَیْحَکَ یَا یَهُودِیُّ إِنَّ نُوحاً لَمَّا شَاهَدَ غَرَقَ قَوْمِهِ رَقَّ عَلَیْهِمْ رِقَّهَ الْقَرَابَهِ وَ أَظْهَرَ عَلَیْهِمْ شَفَقَهً فَقَالَ رَبِّ إِنَّ ابْنِی مِنْ أَهْلِی (۱) فَقَالَ اللَّهُ تَبَارَکَ اسْمُهُ إِنَّهُ لَیْسَ مِنْ أَهْلِکَ إِنَّهُ عَمَلٌ غَیْرُ صالِحٍ (۲) أَرَادَ جَلَّ ذِکْرُهُ أَنْ یُسَلِّیَهُ بِذَلِکَ وَ مُحَمَّدٌ صلی الله علیه و آله لَمَّا عَلَنَتْ مِنْ قَوْمِهِ الْمُعَانَدَهُ (۳) شَهَرَ عَلَیْهِمْ سَیْفَ النَّقِمَهِ وَ لَمْ تُدْرِکْهُ فِیهِمْ رِقَّهُ الْقَرَابَهِ وَ لَمْ یَنْظُرْ إِلَیْهِمْ بِعَیْنِ مَقْتٍ قَالَ لَهُ الْیَهُودِیُّ فَإِنَّ نُوحاً دَعَا رَبَّهُ فَهَطَلَتْ لَهُ السَّمَاءُ بِمَاءٍ مُنْهَمِرٍ (۴) قَالَ لَهُ علیه السلام لَقَدْ کَانَ کَذَلِکَ وَ کَانَتْ دَعْوَتُهُ دَعْوَهَ غَضَبٍ وَ مُحَمَّدٌ صلی الله علیه و آله هَطَلَتْ لَهُ السَّمَاءُ بِمَاءٍ مُنْهَمِرٍ رَحْمَهً إِنَّهُ صلی الله علیه و آله (۵) لَمَّا هَاجَرَ إِلَی الْمَدِینَهِ أَتَاهُ أَهْلُهَا فِی یَوْمِ جُمُعَهٍ فَقَالُوا لَهُ یَا رَسُولَ اللَّهِ احْتَبَسَ الْقَطْرُ وَ اصْفَرَّ الْعُودُ وَ تَهَافَتَ الْوَرَقُ (۶) فَرَفَعَ یَدَهُ الْمُبَارَکَهَ حَتَّی رُئِیَ بَیَاضُ إِبْطَیْهِ وَ مَا تُرَی فِی السَّمَاءِ سَحَابَهٌ فَمَا بَرِحَ حَتَّی سَقَاهُمُ اللَّهُ حَتَّی إِنَّ الشَّابَّ الْمُعْجَبَ بِشَبَابِهِ لَتَهُمُّهُ نَفْسُهُ فِی الرُّجُوعِ إِلَی مَنْزِلِهِ فَمَا یَقْدِرُ مِنْ شِدَّهِ السَّیْلِ فَدَامَ أُسْبُوعاً فَأَتَوْهُ فِی الْجُمُعَهِ الثَّانِیَهِ فَقَالُوا یَا رَسُولَ اللَّهِ لَقَدْ تَهَدَّمَتِ الْجُدُرُ وَ احْتَبَسَ الرَّکْبُ وَ السَّفْرُ فَضَحِکَ صلی الله علیه و آله وَ قَالَ هَذِهِ سُرْعَهُ مَلَالَهِ ابْنِ آدَمَ ثُمَّ قَالَ اللَّهُمَّ حَوَالَیْنَا وَ لَا عَلَیْنَا اللَّهُمَّ فِی أُصُولِ الشِّیحِ وَ مَرَاتِعِ الْبُقَعِ فَرُئِیَ حَوَالَیِ الْمَدِینَهِ الْمَطَرُ یَقْطُرُ قَطْراً وَ مَا یَقَعُ فِی الْمَدِینَهِ قَطْرَهٌ لِکَرَامَتِهِ عَلَی اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ قَالَ لَهُ الْیَهُودِیُّ فَإِنَّ هَذَا هُودٌ قَدِ انْتَصَرَ اللَّهُ لَهُ مِنْ أَعْدَائِهِ بِالرِّیحِ فَهَلْ فَعَلَ بِمُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله شَیْئاً مِنْ هَذَا قَالَ لَهُ عَلِیٌّ علیه السلام لَقَدْ کَانَ کَذَلِکَ وَ مُحَمَّدٌ صلی الله علیه و آله أُعْطِیَ

۱- هود. ۴۵.

۲- هود: ۴۶.

۳- فی المصدر: لما غلبت علیه من قومه المعانده.

۴- هطل المطر: نزل متتابعا متفرقا عظیم القطر. و المنهمر: الغزیر، أی ماء شدید الانصاب سریع التهطال.

۵- فی المصدر: و ذلک أنّه علیه السلام.

۶- أی تساقطت.

مَا هُوَ أَفْضَلُ مِنْ هَـذَا إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ ذِكْرُهُ انْتَصَـرَ (١) لَهُ مِنْ أَعْـدَائِهِ بِالرِّيحِ يَوْمَ الْخَنْدَقِ إِذْ أَرْسَلَ عَلَيْهِمْ رِيحاً تَذْرُو الْحَصَـى وَ جُنُوداً لَمْ يَرَوْهَا فَزَادَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى مُحَمَّداً صـلى الله عليه و آله عَلَى هُودٍ بِثَمَانِيَةِ آلَافِ مَلَكٍ وَ فَضَّلَهُ عَلَى هُودٍ بِأَنَّ رِيحَ عَادٍ رِيحُ سَخَطٍ وَ رِيحَ مُحَمَّدٍ صـلى الله عليه و آله رِيحُ رَحْمَةٍ قَالَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جاءَتْكُمْ جُنُودٌ فَأَرْسَلْنا عَلَيْهِمْ رِيحاً وَ جُنُوداً لَمْ تَرَوْها (٢) قَالَ لَهُ الْيَهُودِيُّ فَإِنَّ هَـذَا صَالِحاً أَخْرَجَ اللَّهُ لَهُ نَاقَةً جَعَلَهَا لِقَوْمِهِ عِبْرَةً قَالَ عَلِيٌّ عليه السـلام لَقَدْ كَانَ كَذَلِكَ وَ مُحَمَّدٌ صلى الله عليه و آله أُعْطِيَ مَا هُوَ أَفْضَلُ مِنْ ذَلِكَ إِنَّ نَاقَةَ صَالِحٍ لَمْ تُكَلِّمْ صَالِحاً وَ لَمْ تُنَاطِقْهُ وَ لَمْ تَشْـهَدْ لَهُ بِالنُّبُوَّةِ وَ مُحَمَّدٌ صـلى الله عليه و آله بَيْنَمَا نَحْنُ مَعَهُ فِي بَعْضِ غَزَوَاتِهِ إِذَا هُوَ بِبَعِيرٍ قَدْ دَنَا ثُمَّ رَغَا (٣) فَأَنْطَقَهُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ فُلَاناً اسْتَعْمَلَنِي حَتَّى كَبِرْتُ وَ يُرِيدُ نَحْرِي فَأَنَا أَسْتَعِيذُ بِكَ مِنْهُ فَأَرْسَلَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله إِلَى صَاحِبِهِ فَاسْـتَوْهَبَهُ مِنْهُ فَوَهَبَهُ لَهُ وَ خَلَّاهُ وَ لَقَـدْ كُنَّا مَعَهُ فَإِذَا نَحْنُ بِأَعْرَابِيٍّ مَعَهُ نَاقَةٌ لَهُ يَسُوقُهَا وَ قَـدِ اسْتَسْـلَمَ لِلْقَطْعِ لِمَا زُوِّرَ (٤) عَلَيْهِ مِنَ الشُّهُودِ فَنَطَقَتْ لَهُ النَّاقَةُ فَقَـالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ فُلَاناً مِنِّي بَرِى ءٌ وَ إِنَّ الشُّهُودَ يَشْـهَدُونَ عَلَيْهِ بِالزُّورِ وَ إِنَّ سَارِقِي فُلَانٌ الْيَهُودِيُّ قَالَ لَهُ الْيَهُودِيُّ فَإِنَّ هَـذَا إِبْرَاهِيمُ قَدْ تَيَقَّظَ بِالاعْتِبَارِ عَلَى مَعْرِفَةِ اللَّهِ تَعَالَى وَ أَحَاطَتْ دَلَالَتُهُ (٥) بِعِلْمِ الْإِيمَانِ بِهِ قَالَ لَهُ عليه السـلام لَقَـدْ كَانَ كَذَلِكَ وَ أُعْطِيَ مُحَمَّدٌ صـلى الله عليه و آله أَفْضَلَ مِنْ ذَلِكَ قَدْ تَيَقَّظَ بِالاعْتِبَارِ عَلَى مَعْرِفَةِ اللَّهِ تَعَالَى وَ أَحَاطَتْ دَلَالَتُهُ (٦) بِعِلْمِ الْإِيمَانِ بِهِ وَ تَيَقَّظَ إِبْرَاهِيمُ عليه السلام وَ هُوَ ابْنُ خَمْسَ عَشْرَةَ سَنَةً وَ مُحَمَّدٌ صلى الله عليه و آله كَانَ ابْنَ سَبْعِ سِنِينَ قَدِمَ تُجَّارٌ مِنَ النَّصَارَى فَنَزَلُوا

١- في كتاب الاحتجاجات: قد انتصر.

٢- الأحزاب: ٩.

٣- رغا البعير: صوت و ضج.

٤- زور عليه: قال عليه: الزور.

٥- دلائله خ ل.

٦- دلائله خ ل.

بِتِجَارَتِهِمْ بَيْنَ الصَّفَا وَ الْمَرْوَهِ فَنَظَرَ إِلَيْهِ بَعْضُهُمْ فَعَرَفَهُ بِصِفَتِهِ وَ نَعْتِهِ وَ خَبَرِ مَبْعَثِهِ وَ آيَاتِهِ صلى الله عليه و آله فَقَالُوا لَهُ يَا غُلَامُ مَا اسْمُكَ قَالَ مُحَمَّدٌ قَالُوا مَا اسْمُ أَبِيكَ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ قَالُوا مَا اسْمُ هَذِهِ وَ أَشَارُوا بِأَيْدِيهِمْ إِلَى الْأَرْضِ قَالَ الْأَرْضُ قَالُوا فَمَا اسْمُ هَذِهِ وَ أَشَارُوا بِأَيْدِيهِمْ إِلَى السَّمَاءِ قَالَ السَّمَاءُ قَالُوا فَمَنْ رَبُّهُمَا قَالَ اللَّهُ ثُمَّ انْتَهَرَهُمْ وَ قَالَ أَ تُشَكِّكُونَنِي فِي اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَيْحَكَ يَا يَهُودِيُّ لَقَدْ تَيَقَّظَ بِالاعْتِبَارِ عَلَى مَعْرِفَهِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ مَعَ كُفْرِ قَوْمِهِ إِذْ هُوَ بَيْنَهُمْ يَسْتَقْسِمُونَ بِالْأَزْلَامِ وَ يَعْبُدُونَ الْأَوْثَانَ وَ هُوَ يَقُولُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ قَالَ الْيَهُودِيُّ فَإِنَّ إِبْرَاهِيمَ عليه السلام حُجِبَ عَنْ نُمْرُودَ بِحُجُبٍ ثَلَاثَهٍ (۱) فَقَالَ عَلِيٌّ عليه السلام لَقَدْ كَانَ كَذَلِكَ وَ مُحَمَّدٌ صلى الله عليه و آله حُجِبَ عَمَّنْ أَرَادَ قَتْلَهُ بِحُجُبٍ خَمْسَهٍ فَثَلَاثَهٌ بِثَلَاثَهٍ وَ اثْنَانِ فَضْلٌ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ وَ هُوَ يَصِفُ أَمْرَ مُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله فَقَالَ وَ جَعَلْنا مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا فَهَذَا الْحِجَابُ الْأَوَّلُ وَ مِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَهَذَا الْحِجَابُ الثَّانِي فَأَغْشَيْناهُمْ فَهُمْ لا يُبْصِرُونَ (۲) فَهَذَا الْحِجَابُ الثَّالِثُ ثُمَّ قَالَ وَ إِذا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ جَعَلْنا بَيْنَكَ وَ بَيْنَ الَّذِينَ لا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَهِ حِجاباً مَسْتُوراً (۳) فَهَذَا الْحِجَابُ الرَّابِعُ ثُمَّ قَالَ فَهِيَ إِلَى الْأَذْقانِ فَهُمْ مُقْمَحُونَ (۴) فَهَذِهِ حُجُبٌ خَمْسَهٌ قَالَ الْيَهُودِيُّ فَإِنَّ إِبْرَاهِيمَ عليه السلام قَدْ بَهَتَ الَّذِي كَفَرَ بِبُرْهَانِ نُبُوَّتِهِ قَالَ لَهُ عَلِيٌّ عليه السلام لَقَدْ كَانَ كَذَلِكَ وَ مُحَمَّدٌ صلى الله عليه و آله أَتَاهُ مُكَذِّبٌ بِالْبَعْثِ بَعْدَ الْمَوْتِ وَ هُوَ أُبَيُّ بْنُ خَلَفٍ الْجُمَحِيُّ مَعَهُ عَظْمٌ نَخِرٌ فَفَرَكَهُ (۵) ثُمَّ قَالَ يَا مُحَمَّدُ مَنْ يُحْيِ الْعِظامَ وَ هِيَ رَمِيمٌ فَأَنْطَقَ اللَّهُ مُحَمَّداً بِمُحْكَمِ آيَاتِهِ وَ بَهَتَهُ بِبُرْهَانِ نُبُوَّتِهِ فَقَالَ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنْشَأَها أَوَّلَ مَرَّهٍ وَ هُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ (۶) فَانْصَرَفَ مَبْهُوتاً

۱- تقدم تفسيرها في كتاب الاحتجاجات راجع.

۲- يس: ۹.

۳- الإسراء: ۴۵.

۴- يس: ۸.

۵- نخر العظم: بلى و تفتت، فهو ناخر و نخر. فرك الشي ء: حكه حتّى تفتت.

۶- يس: ۷۸ و ۷۹.

قَالَ لَهُ الْيَهُودِيُّ فَإِنَّ هَذَا إِبْرَاهِيمُ (۱) جَذَّ أَصْنَامَ قَوْمِهِ غَضَباً لِلَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ قَالَ لَهُ عَلِيٌّ عليه السلام لَقَدْ كَانَ كَذَلِكَ وَ مُحَمَّدٌ صلى الله عليه و آله قَدْ نَكَسَ عَنِ الْكَعْبَةِ ثَلَاثَمِائَةٍ وَ سِتِّينَ صَنَماً وَ نَفَاهَا مِنْ جَزِيرَةِ الْعَرَبِ وَ أَذَلَّ مَنْ عَبَدَهَا بِالسَّيْفِ قَالَ لَهُ الْيَهُودِيُّ فَإِنَّ إِبْرَاهِيمَ قَدْ أَضْجَعَ وَلَدَهُ وَ تَلَّهُ لِلْجَبِينِ (۲) فَقَالَ لَهُ عَلِيٌّ عليه السلام لَقَدْ كَانَ كَذَلِكَ وَ لَقَدْ أُعْطِيَ إِبْرَاهِيمُ بَعْدَ الْإِضْجَاعِ الْفِدَاءَ وَ مُحَمَّدٌ صلى الله عليه و آله أُصِيبَ بِأَفْجَعَ مِنْهُ فَجِيعَةً إِنَّهُ وَقَفَ صلى الله عليه و آله عَلَى عَمِّهِ حَمْزَةَ أَسَدِ اللَّهِ وَ أَسَدِ رَسُولِهِ وَ نَاصِرِ دِينِهِ وَ قَدْ فُرِّقَ بَيْنَ رُوحِهِ وَ جَسَدِهِ فَلَمْ يُبَيِّنْ عَلَيْهِ حُرْقَةً وَ لَمْ يُفِضْ عَلَيْهِ عَبْرَةً وَ لَمْ يَنْظُرْ إِلَى مَوْضِعِهِ مِنْ قَلْبِهِ وَ قُلُوبِ أَهْلِ بَيْتِهِ لِيُرْضِيَ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ بِصَبْرِهِ وَ يَسْتَسْلِمَ لِأَمْرِهِ فِي جَمِيعِ الْفِعَالِ وَ قَالَ صلى الله عليه و آله لَوْ لَا أَنْ تَحْزَنَ صَفِيَّةُ لَتَرَكْتُهُ حَتَّى يُحْشَرَ مِنْ بُطُونِ السِّبَاعِ وَ حَوَاصِلِ الطَّيْرِ وَ لَوْ لَا أَنْ يَكُونَ سُنَّةً بَعْدِي لَفَعَلْتُ ذَلِكَ قَالَ لَهُ الْيَهُودِيُّ فَإِنَّ إِبْرَاهِيمَ عليه السلام قَدْ أَسْلَمَهُ قَوْمُهُ إِلَى الْحَرِيقِ فَصَبَرَ فَجَعَلَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ النَّارَ عَلَيْهِ بَرْداً وَ سَلَاماً فَهَلْ فَعَلَ بِمُحَمَّدٍ شَيْئاً مِنْ ذَلِكَ قَالَ لَهُ عليه السلام لَقَدْ كَانَ كَذَلِكَ وَ مُحَمَّدٌ صلى الله عليه و آله لَمَّا نَزَلَ بِخَيْبَرَ سَمَّتْهُ الْخَيْبَرِيَّةُ فَصَيَّرَ اللَّهُ السَّمَّ فِي جَوْفِهِ بَرْداً وَ سَلَاماً إِلَى مُنْتَهَى أَجَلِهِ فَالسَّمُّ يُحْرِقُ إِذَا اسْتَقَرَّ فِي الْجَوْفِ كَمَا أَنَّ النَّارَ تُحْرِقُ فَهَذَا مِنْ قُدْرَتِهِ لَا تُنْكِرْهُ قَالَ لَهُ الْيَهُودِيُّ فَإِنَّ هَذَا يَعْقُوبُ عليه السلام أُعْظِمَ فِي الْخَيْرِ نَصِيبُهُ إِذْ جُعِلَ الْأَسْبَاطُ مِنْ سُلَالَةِ صُلْبِهِ وَ مَرْيَمُ ابْنَةُ عِمْرَانَ مِنْ بَنَاتِهِ قَالَ لَهُ عَلِيٌّ عليه السلام لَقَدْ كَانَ كَذَلِكَ وَ مُحَمَّدٌ صلى الله عليه و آله أَعْظَمُ فِي الْخَيْرِ نَصِيباً مِنْهُ إِذْ جُعِلَ فَاطِمَةُ سَيِّدَةُ نِسَاءِ الْعَالَمِينَ مِنْ بَنَاتِهِ وَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ مِنْ حَفَدَتِهِ قَالَ لَهُ الْيَهُودِيُّ فَإِنَّ يَعْقُوبَ قَدْ صَبَرَ عَلَى فِرَاقِ وَلَدِهِ حَتَّى كَادَ يَحْرُضُ مِنَ (۳) الْحُزْنِ

ص: ۲۷۹

۱- جذه: كسره فانكسر.

۲- تله: صرعه.

۳- أی حتّی كاد يشرف علی الهلاک من الحزن.

قَالَ لَهُ عَلِيٌّ علیه السلام لَقَدْ كَانَ كَذَلِكَ وَ كَانَ حُزْنُ يَعْقُوبَ علیه السلام حُزْناً بَعْدَهُ تَلَاقٍ وَ مُحَمَّدٌ صلی الله علیه و آله قُبِضَ وَلَدُهُ إِبْرَاهِيمُ قُرَّةُ عَيْنِهِ فِي حَيَاةٍ مِنْهُ وَ خَصَّهُ بِالاخْتِبَارِ لِيُعَظِّمَ لَهُ الِادِّخَارَ فَقَالَ صلی الله علیه و آله تَحْزَنُ النَّفْسُ وَ يَجْزَعُ الْقَلْبُ وَ إِنَّا عَلَيْكَ يَا إِبْرَاهِيمُ لَمَحْزُونُونَ وَ لَا نَقُولُ مَا يُسْخِطُ الرَّبَّ فِي كُلِّ ذَلِكَ يُؤْثِرُ الرِّضَا عَنِ اللَّهِ عَزَّ ذِكْرُهُ وَ الِاسْتِسْلَامَ لَهُ فِي جَمِيعِ الْفِعَالِ فَقَالَ لَهُ الْيَهُودِيُّ فَإِنَّ هَذَا يُوسُفُ قَاسَى مَرَارَةَ الْفُرْقَةِ وَ حُبِسَ فِي السِّجْنِ تَوَقِّياً لِلْمَعْصِيَةِ فَأُلْقِيَ فِي الْجُبِّ وَحِيداً قَالَ لَهُ عَلِيٌّ علیه السلام لَقَدْ كَانَ كَذَلِكَ وَ مُحَمَّدٌ صلی الله علیه و آله قَاسَى مَرَارَةَ الْغُرْبَةِ وَ فَارَقَ الْأَهْلَ (۱) وَ الْأَوْلَادَ وَ الْمَالَ مُهَاجِراً مِنْ حَرَمِ اللَّهِ تَعَالَى وَ أَمْنِهِ فَلَمَّا رَأَى اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ كَآبَتَهُ وَ اسْتِشْعَارَهُ (۲) الْحُزْنَ أَرَاهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى اسْمُهُ رُؤْيَا تُوَازِي رُؤْيَا يُوسُفَ علیه السلام فِي تَأْوِيلِهَا وَ أَبَانَ لِلْعَالَمِينَ صِدْقَ تَحْقِيقِهَا فَقَالَ لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّؤْيا بِالْحَقِّ لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرامَ إِنْ شاءَ اللَّهُ آمِنِينَ مُحَلِّقِينَ رُؤُسَكُمْ وَ مُقَصِّرِينَ لا تَخافُونَ (۳) وَ لَئِنْ كَانَ يُوسُفُ علیه السلام حُبِسَ فِي السِّجْنِ فَلَقَدْ حَبَسَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله نَفْسَهُ فِي الشِّعْبِ ثَلَاثَ سِنِينَ وَ قَطَعَ مِنْهُ أَقَارِبُهُ وَ ذَوُو الرَّحِمِ وَ أَلْجَئُوهُ إِلَى أَضْيَقِ الْمَضِيقِ فَلَقَدْ كَادَهُمُ اللَّهُ عَزَّ ذِكْرُهُ لَهُ كَيْداً مُسْتَبِيناً (۴) إِذْ بَعَثَ أَضْعَفَ خَلْقِهِ فَأَكَلَ عَهْدَهُمُ الَّذِي كَتَبُوهُ بَيْنَهُمْ فِي قَطِيعَةِ رَحِمِهِ وَ لَئِنْ كَانَ يُوسُفُ علیه السلام أُلْقِيَ فِي الْجُبِّ فَلَقَدْ حَبَسَ مُحَمَّدٌ صلی الله علیه و آله نَفْسَهُ مَخَافَةَ عَدُوِّهِ فِي الْغَارِ حَتَّى قَالَ لِصاحِبِهِ لا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنا (۵) وَ مَدَحَهُ اللَّهُ بِذَلِكَ فِي كِتَابِهِ فَقَالَ لَهُ الْيَهُودِيُّ فَهَذَا مُوسَى بْنُ عِمْرَانَ علیه السلام آتَاهُ اللَّهُ التَّوْرَاةَ الَّتِي فِيهَا حُكْمُهُ قَالَ لَهُ علیه السلام لَقَدْ كَانَ كَذَلِكَ وَ مُحَمَّدٌ صلی الله علیه و آله أُعْطِيَ مَا هُوَ أَفْضَلُ مِنْهُ أُعْطِيَ مُحَمَّدٌ

۱- في المصدر: و فراق الاهل.

۲- الكأبه: الغم و سوء الحال و الانكسار من الحزن. استشعر الخوف أي جعله شعار قلبه.

۳- الفتح: ۲۷.

۴- متينا خ ل.

۵- التوبه: ۴۰.

صلی الله علیه و آله سُورَهَ الْبَقَرَهِ وَ الْمَائِدَهِ بِالْإِنْجِیلِ وَ طَوَاسِینَ وَ طَهَ وَ نِصْفَ الْمُفَصَّلِ وَ الْحَوَامِیمَ بِالتَّوْرَاهِ وَ أَعْطِیَ نِصْفَ الْمُفَصَّلِ وَ التَّسَابِیحَ بِالزَّبُورِ وَ أُعْطِیَ سُورَهَ بَنِی إِسْرَائِیلَ وَ بَرَاءَهَ بِصُحُفِ إِبْرَاهِیمَ علیه السلام وَ صُحُفِ مُوسَی علیه السلام وَ زَادَ اللَّهُ عَزَّ ذِکْرُهُ مُحَمَّداً صلی الله علیه و آله السَّبْعَ (۱) الطِّوَالَ وَ فَاتِحَهَ الْکِتَابِ وَ هِیَ السَّبْعُ الْمَثَانِی وَ الْقُرْآنُ الْعَظِیمُ وَ أُعْطِیَ الْکِتَابَ وَ الْحِکْمَهَ قَالَ لَهُ الْیَهُودِیُّ فَإِنَّ مُوسَی علیه السلام نَاجَاهُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ عَلَی طُورِ سَیْنَاءَ قَالَ لَهُ عَلِیٌّ علیه السلام لَقَدْ کَانَ کَذَلِکَ وَ لَقَدْ أَوْحَی اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ إِلَی مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله عِنْدَ سِدْرَهِ الْمُنْتَهَی فَمَقَامُهُ فِی السَّمَاءِ مَحْمُودٌ وَ عِنْدَ مُنْتَهَی الْعَرْشِ مَذْکُورٌ قَالَ لَهُ الْیَهُودِیُّ فَلَقَدْ أَلْقَی اللَّهُ عَلَی مُوسَی علیه السلام مَحَبَّهً مِنْهُ قَالَ لَهُ عَلِیٌّ علیه السلام لَقَدْ کَانَ کَذَلِکَ وَ لَقَدْ أَعْطَی اللَّهُ مُحَمَّداً صلی الله علیه و آله مَا هُوَ أَفْضَلُ مِنْهُ لَقَدْ أَلْقَی اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ عَلَیْهِ مَحَبَّهً مِنْهُ فَمَنْ هَذَا الَّذِی یَشْرَکُهُ فِی هَذَا الِاسْمِ إِذْ تَمَّ مِنَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ بِهِ الشَّهَادَهُ فَلَا تَتِمُّ الشَّهَادَهُ إِلَّا أَنْ یُقَالَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللَّهِ یُنَادَی بِهِ عَلَی الْمَنَابِرِ فَلَا یُرْفَعُ صَوْتٌ بِذِکْرِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ إِلَّا رُفِعَ بِذِکْرِ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله مَعَهُ قَالَ لَهُ الْیَهُودِیُّ فَلَقَدْ أَوْحَی اللَّهُ إِلَی أُمِّ مُوسَی لِفَضْلِ مَنْزِلَهِ مُوسَی علیه السلام عِنْدَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ قَالَ لَهُ عَلِیٌّ علیه السلام لَقَدْ کَانَ کَذَلِکَ وَ لَقَدْ لَطَفَ اللَّهُ جَلَّ ثَنَاؤُهُ لِأُمِّ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله بِأَنْ أَوْصَلَ إِلَیْهَا اسْمَهُ حَتَّی قَالَتْ أَشْهَدُ وَ الْعَالَمُونَ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللَّهِ مُنْتَظَرٌ

۱- قال الطریحی فی مجمع البحرین: المفصل سمی به لکثره ما یقع فیه من فصول التسمیه بین السور و قیل لقصر سوره، و اختلف فی اوله فقیل من سوره ق، و قیل: من سوره محمد، و قیل:

وَ شَهِدَ الْمَلَائِكَهُ عَلَى الْأَنْبِيَاءِ أَنَّهُمْ أَثْبَتُوهُ فِي الْأَسْفَارِ (۱) وَ بِلُطْفٍ مِنَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ سَاقَهُ إِلَيْهَا وَ وَصَلَ (۲) إِلَيْهَا اسْمُهُ لِفَضْلِ مَنْزِلَتِهِ عِنْدَهُ حَتَّى رَأَتْ فِي الْمَنَامِ أَنَّهُ قِيلَ لَهَا إِنَّ مَا فِي بَطْنِكِ سَيِّدٌ فَإِذَا وَلَدْتِهِ فَسَمِّيهِ مُحَمَّداً فَاشْتَقَّ اللَّهُ لَهُ اسْماً مِنْ أَسْمَائِهِ فَاللَّهُ مَحْمُودٌ (۳) وَ هَذَا مُحَمَّدٌ قَالَ لَهُ الْيَهُودِيُّ فَإِنَّ هَذَا مُوسَى بْنُ عِمْرَانَ عليه السلام قَدْ أَرْسَلَهُ اللَّهُ إِلَى فِرْعَوْنَ وَ أَرَاهُ الْآيَهَ الْكُبْرَى قَالَ لَهُ عَلِيٌّ عليه السلام لَقَدْ كَانَ كَذَلِكَ وَ مُحَمَّدٌ أَرْسَلَهُ إِلَى فَرَاعِنَهٍ شَتَّى مِثْلَ أَبِي جَهْلِ بْنِ هِشَامٍ وَ عُتْبَهَ بْنِ رَبِيعَهَ وَ شَيْبَهَ وَ أَبِي الْبَخْتَرِيِّ وَ النَّضْرِ بْنِ الْحَارِثِ وَ أُبَيِّ بْنِ خَلَفٍ وَ مُنَبِّهٍ وَ نُبَيْهٍ ابْنَيِ الْحَجَّاجِ وَ إِلَى الْخَمْسَهِ الْمُسْتَهْزِءِينَ الْوَلِيدِ بْنِ الْمُغِيرَهِ الْمَخْزُومِيِّ وَ الْعَاصِ بْنِ وَائِلٍ السَّهْمِيِّ وَ الْأَسْوَدِ بْنِ عَبْدِ يَغُوثَ الزُّهْرِيِّ وَ الْأَسْوَدِ بْنِ الْمُطَّلِبِ وَ الْحَارِثِ بْنِ الطَّلَاطِلَهِ (۴) فَأَرَاهُمُ الْآيَاتِ فِي الْآفَاقِ وَ فِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّى تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ قَالَ لَهُ الْيَهُودِيُّ لَقَدِ انْتَقَمَ اللَّهُ لِمُوسَى عليه السلام مِنْ فِرْعَوْنَ قَالَ لَهُ عَلِيٌّ عليه السلام لَقَدْ كَانَ كَذَلِكَ وَ لَقَدِ انْتَقَمَ اللَّهُ جَلَّ اسْمُهُ لِمُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله مِنَ الْفَرَاعِنَهِ فَأَمَّا الْمُسْتَهْزِءُونَ فَقَدْ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ إِنَّا كَفَيْناكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ (۵) فَقَتَلَ اللَّهُ خَمْسَتَهُمْ كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمْ بِغَيْرِ قِتْلَهِ صَاحِبِهِ فِي يَوْمٍ وَاحِدٍ فَأَمَّا الْوَلِيدُ بْنُ الْمُغِيرَهِ فَمَرَّ بِنَبْلٍ لِرَجُلٍ مِنْ خُزَاعَهَ قَدْ رَاشَهُ وَ وَضَعَهُ فِي الطَّرِيقِ فَأَصَابَهُ شَظِيَّهٌ مِنْهُ فَانْقَطَعَ أَكْحَلُهُ حَتَّى أَدْمَاهُ فَمَاتَ وَ هُوَ يَقُولُ قَتَلَنِي رَبُّ مُحَمَّدٍ وَ أَمَّا الْعَاصُ بْنُ وَائِلٍ فَإِنَّهُ خَرَجَ فِي حَاجَهٍ لَهُ إِلَى مَوْضِعٍ فَتَدَهْدَهَ (۶) تَحْتَهُ حَجَرٌ فَسَقَطَ فَتَقَطَّعَ قِطْعَهً قِطْعَهً فَمَاتَ وَ هُوَ يَقُولُ قَتَلَنِي رَبُّ مُحَمَّدٍ

۱- الاسفار جمع السفر بالكسر فالسكون: التوراه.

۲- فی المصدر: و أوصل.

۳- فی المصدر: فاللّه المحمود.

۴- فی المصدر: و الحارث بن أبی الطلاله و كذا فيما يأتی و الموجود فی مجمع البيان و السيره لابن هشام أيضا الحارث بن الطلاطله مثل المتن و فی المحبر و المنمق للبغدادیّ الحارث بن قيس بن عدی الكعبی و لعلّ ذلک نسبه الی الأب و الأول الی الام.

۵- الحجر: ۹۵.

۶- أی فتدحرج.

وَ أَمَّا الْأَسْوَدُ بْنُ عَبْدِ يَغُوثَ فَإِنَّهُ خَرَجَ يَسْتَقْبِلُ ابْنَهُ زَمْعَهَ فَاسْتَظَلَّ بِشَجَرَهٍ فَأَتَاهُ جَبْرَئِيلُ علیه السلام فَأَخَذَ رَأْسَهُ فَنَطَحَ بِهِ الشَّجَرَهَ فَقَالَ لِغُلَامِهِ امْنَعْ عَنِّی هَذَا فَقَالَ مَا أَرَی أَحَداً يَصْنَعُ بِکَ شَيْئاً إِلَّا نَفْسَکَ فَقَتَلَهُ وَ هُوَ يَقُولُ قَتَلَنِی رَبُّ مُحَمَّدٍ وَ أَمَّا الْأَسْوَدُ بْنُ الْمُطَّلِبِ فَإِنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله دَعَا عَلَيْهِ أَنْ يُعْمِیَ اللَّهُ بَصَرَهُ وَ أَنْ يُثْكِلَهُ وُلْدَهُ فَلَمَّا كَانَ فِی ذَلِکَ الْيَوْمِ خَرَجَ حَتَّی صَارَ إِلَی مَوْضِعٍ فَأَتَاهُ جَبْرَئِيلُ علیه السلام بِوَرَقَهٍ خَضْرَاءَ فَضَرَبَ بِهَا وَجْهَهُ فَعَمِیَ وَ بَقِیَ حَتَّی أَثْكَلَهُ اللَّهُ وُلْدَهُ وَ أَمَّا الْحَارِثُ بْنُ الطَّلَاطِلَهِ فَإِنَّهُ خَرَجَ مِنْ بَيْتِهِ فِی السَّمُوم [(۱)](#content_note_283_1) فَتَحَوَّلَ حَبَشِيّاً فَرَجَعَ إِلَی أَهْلِهِ فَقَالَ أَنَا الْحَارِثُ فَغَضِبُوا عَلَيْهِ فَقَتَلُوهُ وَ هُوَ يَقُولُ قَتَلَنِی رَبُّ مُحَمَّدٍ وَ رُوِیَ أَنَّ الْأَسْوَدَ بْنَ الْحَارِثِ أَكَلَ حُوتاً مَالِحاً فَأَصَابَهُ الْعَطَشُ فَلَمْ يَزَلْ يَشْرَبُ الْمَاءَ حَتَّی انْشَقَّ بَطْنُهُ فَمَاتَ وَ هُوَ يَقُولُ قَتَلَنِی رَبُّ مُحَمَّدٍ كُلُّ ذَلِکَ فِی سَاعَهٍ وَاحِدَهٍ وَ ذَلِکَ أَنَّهُمْ كَانُوا بَيْنَ يَدَیْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالُوا لَهُ يَا مُحَمَّدُ نَنْتَظِرُ بِکَ إِلَی الظُّهْرِ فَإِنْ رَجَعْتَ عَنْ قَوْلِکَ وَ إِلَّا قَتَلْنَاکَ فَدَخَلَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله مَنْزِلَهُ فَأَغْلَقَ عَلَيْهِ بَابَهُ مُغْتَمّاً لِقَوْلِهِمْ فَأَتَاهُ جَبْرَئِيلُ عَنِ اللَّهِ سَاعَتَهُ [(۲)](#content_note_283_2) فَقَالَ لَهُ يَا مُحَمَّدُ السَّلَامُ يَقْرَأُ عَلَيْکَ السَّلَامَ وَ هُوَ يَقُولُ فَاصْدَعْ بِما تُؤْمَرُ وَ أَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ [(۳)](#content_note_283_3) يَعْنِی أَظْهِرْ أَمْرَکَ لِأَهْلِ مَكَّهَ وَ ادْعُهُمْ إِلَی الْإِيمَانِ قَالَ يَا جَبْرَئِيلُ كَيْفَ أَصْنَعُ بِالْمُسْتَهْزِءِينَ وَ مَا أَوْعَدُونِی قَالَ لَهُ إِنَّا كَفَيْناکَ الْمُسْتَهْزِئِينَ [(۴)](#content_note_283_4) قَالَ يَا جَبْرَئِيلُ كَانُوا السَّاعَهَ بَيْنَ يَدَیَّ قَالَ قَدْ كُفِيتَهُمْ فَأَظْهَرَ أَمْرَهُ عِنْدَ ذَلِکَ وَ أَمَّا بَقِيَّتُهُمْ مِنَ الْفَرَاعِنَهِ [(۵)](#content_note_283_5) فَقُتِلُوا يَوْمَ بَدْرٍ بِالسَّيْفِ وَ هَزَمَ اللَّهُ الْجَمْعَ وَ وَلَّوُا الدُّبُرَ

۱- السموم: الريح الحاره.

۲- فی المصدر: فأتاه جبرئيل من اللّه من ساعته. و فی كتاب الاحتجاجات: عن اللّه ساعته.

۳- الحجر: ۹۴.

۴- الحجر: ۹۵.

۵- فی المصدر: و أمّا بقيه الفراعنه.

قَالَ لَهُ الْيَهُودِيُّ فَإِنَّ هَذَا مُوسَى بْنُ عِمْرَانَ علیه السلام قَدْ أَعْطِيَ الْعَصَا فَكَانَتْ تَتَحَوَّلُ ثُعْبَاناً قَالَ لَهُ علیه السلام لَقَدْ كَانَ كَذَلِكَ وَ مُحَمَّدٌ صلی الله علیه و آله أُعْطِيَ مَا هُوَ أَفْضَلُ مِنْ هَذَا إِنَّ رَجُلًا كَانَ يُطَالِبُ أَبَا جَهْلِ بْنَ هِشَامٍ بِدَيْنِ ثَمَنِ جَزُورٍ قَدِ اشْتَرَاهُ فَاشْتَغَلَ عَنْهُ وَ جَلَسَ يَشْرَبُ فَطَلَبَهُ الرَّجُلُ فَلَمْ يَقْدِرْ عَلَيْهِ فَقَالَ لَهُ بَعْضُ الْمُسْتَهْزِءِينَ مَنْ تَطْلُبُ قَالَ عَمْرَو بْنَ هِشَامٍ يَعْنِي أَبَا جَهْلٍ لِي عَلَيْهِ دَيْنٌ قَالَ فَأَدُلُّكَ عَلَى مَنْ يَسْتَخْرِجُ الْحُقُوقَ قَالَ نَعَمْ فَدَلَّهُ عَلَى النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله وَ كَانَ أَبُو جَهْلٍ يَقُولُ لَيْتَ لِمُحَمَّدٍ إِلَيَّ حَاجَةً فَأَسْخَرَ بِهِ وَ أَرُدَّهُ فَأَتَى الرَّجُلُ النَّبِيَّ صلی الله علیه و آله فَقَالَ لَهُ يَا مُحَمَّدُ بَلَغَنِي أَنَّ بَيْنَكَ وَ بَيْنَ عَمْرِو بْنِ هِشَامٍ حَسَنٌ (۱) وَ أَنَا أَسْتَشْفِعُ بِكَ إِلَيْهِ فَقَامَ مَعَهُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَأَتَى بَابَهُ فَقَالَ لَهُ قُمْ يَا أَبَا جَهْلٍ فَأَدِّ إِلَى الرَّجُلِ حَقَّهُ وَ إِنَّمَا كَنَّاهُ أَبَا جَهْلٍ (۲) ذَلِكَ الْيَوْمَ فَقَامَ مُسْرِعاً حَتَّى أَدَّى إِلَيْهِ حَقَّهُ فَلَمَّا رَجَعَ إِلَى مَجْلِسِهِ قَالَ لَهُ بَعْضُ أَصْحَابِهِ فَعَلْتَ ذَلِكَ فَرَقاً (۳) مِنْ مُحَمَّدٍ قَالَ وَيْحَكُمْ أَعْذِرُونِي إِنَّهُ لَمَّا أَقْبَلَ رَأَيْتُ عَنْ يَمِينِهِ رِجَالًا بِأَيْدِيهِمْ حِرَابٌ تَتَلَأْلَأُ وَ عَنْ يَسَارِهِ ثُعْبَانَانِ (۴) تَصْطَكُّ أَسْنَانُهُمَا وَ تَلْمَعُ النِّيرَانُ مِنْ أَبْصَارِهِمَا لَوِ امْتَنَعْتُ لَمْ آمَنْ أَنْ يَبْعَجُوا (۵) بِالْحِرَابِ بَطْنِي وَ يَقْضَمَنِي الثُّعْبَانَانِ هَذَا أَكْبَرُ مِمَّا أُعْطِيَ مُوسَى علیه السلام ثُعْبَانٌ بِثُعْبَانِ مُوسَى علیه السلام وَ زَادَ اللَّهُ مُحَمَّداً صلی الله علیه و آله ثُعْبَاناً وَ ثَمَانِيَةَ أَمْلَاكٍ مَعَهُمُ الْحِرَابُ وَ لَقَدْ كَانَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله يُؤْذِي قُرَيْشاً بِالدُّعَاءِ فَقَامَ يَوْماً فَسَفَّهَ أَحْلَامَهُمْ (۶) وَ عَابَ دِينَهُمْ وَ شَتَمَ أَصْنَامَهُمْ وَ ضَلَّلَ آبَاءَهُمْ فَاغْتَمُّوا مِنْ ذَلِكَ غَمّاً شَدِيداً فَقَالَ أَبُو جَهْلٍ وَ اللَّهِ لَلْمَوْتُ خَيْرٌ لَنَا مِنَ الْحَيَاةِ فَلَيْسَ فِيكُمْ مَعَاشِرَ قُرَيْشٍ أَحَدٌ يَقْتُلُ مُحَمَّداً صلی الله علیه و آله فَيُقْتَلَ بِهِ فَقَالُوا لَهُ لَا قَالَ فَأَنَا أَقْتُلُهُ فَإِنْ شَاءَتْ بَنُو عَبْدِ الْمُطَّلِبِ قَتَلُونِي بِهِ وَ إِلَّا تَرَكُونِي قَالُوا إِنَّكَ

۱- هكذا في الأصل و هو خبران و اسمه: البين بمعنى الصداقه فليس بظرف و فيه: حسنا ظ و خشن خ ل و في المصدر: حسن صداقه.

۲- في المصدر: و انما كناه بأبي جهل.

۳- أي خوفا و فزعا منه.

۴- في المصدر: ثعبانين.

۵- أي يشقوا.

۶- سفه الرجل: نسبه الى السفه. الاحلام: العقول.

إنْ فَعَلْتَ ذَلِکَ اصْطَنَعْتَ إِلَی أَهْلِ الْوَادِی مَعْرُوفاً لَا تَزَالُ تُذْکَرُ بِهِ قَالَ إِنَّهُ کَثِیرُ السُّجُودِ حَوْلَ الْکَعْبَهِ فَإِذَا جَاءَ وَ سَجَدَ أَخَذْتُ حَجَراً فَشَدَخْتُهُ بِهِ فَجَاءَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَطَافَ بِالْبَیْتِ أُسْبُوعاً ثُمَّ صَلَّی وَ أَطَالَ السُّجُودَ فَأَخَذَ أَبُو جَهْلٍ حَجَراً فَأَتَاهُ مِنْ قِبَلِ رَأْسِهِ فَلَمَّا أَنْ قَرُبَ مِنْهُ أَقْبَلَ فَحْلٌ مِنْ قِبَلِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَاغِراً فَاهُ (۱) نَحْوَهُ فَلَمَّا أَنْ رَآهُ أَبُو جَهْلٍ فَزِعَ مِنْهُ وَ ارْتَعَدَتْ یَدُهُ وَ طَرَحَ الْحَجَرَ فَشَدَخَ رِجْلَهُ فَرَجَعَ مُدْمًی مُتَغَیِّرَ اللَّوْنِ یُفِیضُ عَرَقاً فَقَالَ لَهُ أَصْحَابُهُ مَا رَأَیْنَا کَالْیَوْمِ (۲) قَالَ وَیْحَکُمْ أَعْذِرُونِی فَإِنَّهُ أَقْبَلَ مِنْ عِنْدِهِ فَحْلٌ فَاغِراً فَاهُ فَکَادَ یَبْلَعُنِی (۳) فَرَمَیْتُ بِالْحَجَرِ فَشَدَخْتُ رِجْلِی قَالَ لَهُ الْیَهُودِیُّ فَإِنَّ مُوسَی علیه السلام قَدْ أُعْطِیَ الْیَدَ الْبَیْضَاءَ فَهَلْ فُعِلَ بِمُحَمَّدٍ شَیْ ءٌ مِنْ هَذَا قَالَ لَهُ عَلِیٌّ علیه السلام لَقَدْ کَانَ کَذَلِکَ وَ مُحَمَّدٌ صلی الله علیه و آله أُعْطِیَ مَا هُوَ أَفْضَلُ مِنْ هَذَا إِنَّ نُوراً کَانَ یُضِی ءُ عَنْ یَمِینِهِ حَیْثُمَا جَلَسَ وَ عَنْ یَسَارِهِ أَیْنَمَا جَلَسَ وَ کَانَ یَرَاهُ النَّاسُ کُلُّهُمْ قَالَ لَهُ الْیَهُودِیُّ فَإِنَّ مُوسَی علیه السلام قَدْ ضُرِبَ لَهُ فِی الْبَحْرِ طَرِیقٌ فَهَلْ فُعِلَ بِمُحَمَّدٍ شَیْ ءٌ مِنْ هَذَا فَقَالَ لَهُ عَلِیٌّ علیه السلام لَقَدْ کَانَ کَذَلِکَ وَ مُحَمَّدٌ صلی الله علیه و آله أُعْطِیَ مَا هُوَ أَفْضَلُ مِنْ هَذَا خَرَجْنَا مَعَهُ إِلَی حُنَیْنٍ فَإِذَا نَحْنُ بِوَادٍ یَشْخُبُ (۴) فَقَدَّرْنَاهُ فَإِذَا هُوَ أَرْبَعَ عَشْرَهَ قَامَهً فَقَالُوا یَا رَسُولَ اللَّهِ الْعَدُوُّ مِنْ وَرَائِنَا وَ الْوَادِی أَمَامَنَا کَمَا قَالَ أَصْحَابُ مُوسی إِنّا لَمُدْرَکُونَ فَنَزَلَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله ثُمَّ قَالَ اللَّهُمَّ إِنَّکَ جَعَلْتَ لِکُلِّ مُرْسَلٍ دَلَالَهً فَأَرِنِی قُدْرَتَکَ وَ رَکِبَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهِ وَ آلِهِ فَعَبَرَتِ الْخَیْلُ لَا تَنْدَی (۵) حَوَافِرُهَا وَ الْإِبِلُ لَا تَنْدَی أَخْفَافُهَا

۱- فغرفاه: فتحه.

۲- فی المصدر: ما رأیناک کالیوم.

۳- فی المصدر و کتاب الاحتجاجات: یبتلعنی.

۴- أی یسیل.

۵- أی لا تبتل.

فَرَجَعْنَا فَكَانَ فَتْحُنَا (۱) قَالَ لَهُ الْيَهُودِيُّ فَإِنَّ مُوسَى علیه السلام قَدْ أَعْطِيَ الْحَجَرَ فَانْبَجَسَتْ مِنْهُ اثْنَتا عَشْرَةَ عَيْناً قَالَ لَهُ عَلِيٌّ علیه السلام لَقَدْ كَانَ كَذَلِكَ وَ مُحَمَّدٌ صلی الله علیه و آله لَمَّا نَزَلَ الْحُدَيْبِيَةَ وَ حَاصَرَهُ أَهْلُ مَكَّةَ قَدْ أُعْطِيَ أَفْضَلَ مِنْ (۲) ذَلِكَ وَ ذَلِكَ أَنَّ أَصْحَابَهُ شَكَوْا إِلَيْهِ الظَّمَاءَ وَ أَصَابَهُمْ ذَلِكَ حَتَّى الْتَقَتْ خَوَاصِرُ الْخَيْلِ فَذَكَرُوا لَهُ ذَلِكَ فَدَعَا بِرَكْوَةٍ يَمَانِيَّةٍ ثُمَّ نَصَبَ يَدَهُ الْمُبَارَكَهَ فِيهَا فَتَفَرَّجَتْ مِنْ بَيْنِ أَصَابِعِهِ عُيُونُ الْمَاءِ فَصَدَرْنَا (۳) وَ صَدَرَتِ الْخَيْلُ رِوَاءً وَ مَلَأْنَا كُلَّ مَزَادَةٍ (۴) وَ سِقَاءٍ وَ لَقَدْ كُنَّا مَعَهُ بِالْحُدَيْبِيَهِ وَ إِذَا ثَمَّ قَلِيبٌ (۵) جَافَّةٌ فَأَخْرَجَ صلی الله علیه و آله سَهْماً مِنْ كِنَانَتِهِ فَنَاوَلَهُ الْبَرَاءَ بْنَ عَازِبٍ فَقَالَ لَهُ اذْهَبْ بِهَذَا السَّهْمِ إِلَى تِلْكَ الْقَلِيبِ الْجَافَّةِ فَاغْرِسْهُ فِيهَا فَفَعَلَ ذَلِكَ فَتَفَجَّرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْناً مِنْ تَحْتِ السَّهْمِ وَ لَقَدْ كَانَ يَوْمُ الْمِيضَاهِ (۶) عِبْرَةً وَ عَلَامَةً لِلْمُنْكِرِينَ لِنُبُوَّتِهِ كَحَجَرِ مُوسَى علیه السلام حَيْثُ دَعَا بِالْمِيضَاهِ فَنَصَبَ يَدَهُ فِيهَا فَفَاضَتْ بِالْمَاءِ وَ ارْتَفَعَ حَتَّى تَوَضَّأَ مِنْهُ ثَمَانِيَهُ آلَافِ رَجُلٍ وَ شَرِبُوا حَاجَتَهُمْ وَ سَقَوْا دَوَابَّهُمْ وَ حَمَلُوا مَا أَرَادُوا قَالَ لَهُ الْيَهُودِيُّ فَإِنَّ مُوسَى علیه السلام قَدْ أُعْطِيَ الْمَنَّ وَ السَّلْوَى فَهَلْ فُعِلَ بِمُحَمَّدٍ نَظِيرُ هَذَا قَالَ لَهُ عَلِيٌّ علیه السلام لَقَدْ كَانَ كَذَلِكَ وَ مُحَمَّدٌ صلی الله علیه و آله أُعْطِيَ مَا هُوَ أَفْضَلُ مِنْ هَذَا إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ أَحَلَّ لَهُ الْغَنَائِمَ وَ لِأُمَّتِهِ وَ لَمْ تَحِلَّ لِأَحَدٍ قَبْلَهُ فَهَذَا أَفْضَلُ مِنَ الْمَنِّ وَ السَّلْوَى ثُمَّ زَادَهُ أَنْ جَعَلَ النِّيَّهَ لَهُ وَ لِأُمَّتِهِ عَمَلًا صَالِحاً (۷) وَ لَمْ يَجْعَلْ لِأَحَدٍ مِنَ الْأُمَمِ

۱- فكان فتحا خ ل، و فى كتاب الاحتجاجات: فكان فتحنا فتحا.

۲- فى المصدر و كتاب الاحتجاجات: قد أعطى ما هو أفضل من ذلك.

۳- صدر عن الماء: رجع عنه.

۴- المزاده: ما يوضع فيه الزاد.

۵- القليب: البئر. و قيل: البئر القديمه.

۶- الميضأه و الميضاءه: الموضع يتوضأ فيه. المطهره يتوضأ منها.

۷- فى المصدر: ثم زاده أن جعل النيه له و لامته بلا عمل عملا صالحا.

ذَلِکَ قَبْلَهُ فَإِذَا هَمَّ أَحَدُهُمْ بِحَسَنَهٍ وَ لَمْ یَعْمَلْهَا کُتِبَتْ لَهُ حَسَنَهٌ وَ إِنْ عَمِلَهَا کُتِبَتْ لَهُ عَشْرٌ قَالَ لَهُ الْیَهُودِیُّ فَإِنَّ مُوسَی علیه السلام قَدْ ظُلِّلَ عَلَیْهِ الْغَمَامُ قَالَ لَهُ علیه السلام لَقَدْ کَانَ کَذَلِکَ وَ قَدْ فُعِلَ ذَلِکَ لِمُوسَی علیه السلام فِی التِّیهِ وَ أُعْطِیَ مُحَمَّدٌ صلی الله علیه و آله أَفْضَلَ مِنْ هَذَا إِنَّ الْغَمَامَهَ کَانَتْ تُظَلِّلُهُ مِنْ یَوْمَ وُلِدَ إِلَی یَوْمَ قُبِضَ فِی حَضَرِهِ وَ أَسْفَارِهِ فَهَذَا أَفْضَلُ مِمَّا أُعْطِیَ مُوسَی علیه السلام قَالَ لَهُ الْیَهُودِیُّ فَهَذَا دَاوُدُ علیه السلام قَدْ أَلَانَ اللَّهُ (۱) عَزَّ وَ جَلَّ لَهُ الْحَدِیدَ فَعَمِلَ مِنْهُ الدُّرُوعَ قَالَ لَهُ عَلِیٌّ علیه السلام لَقَدْ کَانَ کَذَلِکَ وَ مُحَمَّدٌ أُعْطِیَ مَا هُوَ أَفْضَلُ مِنْهُ إِنَّهُ لَیَّنَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ لَهُ الصُّمَّ الصُّخُورَ الصِّلَابَ وَ جَعَلَهَا (۲) غَاراً وَ لَقَدْ غَارَتِ الصَّخْرَهُ تَحْتَ یَدِهِ بِبَیْتِ الْمَقْدِسِ لِینَهً حَتَّی صَارَتْ کَهَیْئَهِ الْعَجِینِ قَدْ رَأَیْنَا ذَلِکَ وَ الْتَمَسْنَاهُ تَحْتَ رَایَتِهِ قَالَ لَهُ الْیَهُودِیُّ فَإِنَّ هَذَا دَاوُدُ علیه السلام بَکَی عَلَی خَطِیئَتِهِ حَتَّی سَارَتِ الْجِبَالُ مَعَهُ لِخَوْفِهِ قَالَ لَهُ عَلِیٌّ علیه السلام لَقَدْ کَانَ کَذَلِکَ وَ مُحَمَّدٌ أُعْطِیَ مَا هُوَ أَفْضَلُ مِنْ هَذَا إِنَّهُ کَانَ إِذَا قَامَ إِلَی الصَّلَاهِ سُمِعَ لِصَدْرِهِ وَ جَوْفِهِ أَزِیزٌ کَأَزِیزِ الْمِرْجَلِ عَلَی الْأَثَافِیِّ مِنْ شِدَّهِ الْبُکَاءِ وَ قَدْ آمَنَهُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ مِنْ عِقَابِهِ فَأَرَادَ أَنْ یَتَخَشَّعَ لِرَبِّهِ بِبُکَائِهِ وَ یَکُونَ إِمَاماً لِمَنِ اقْتَدَی بِهِ وَ لَقَدْ قَامَ صلی الله علیه و آله عَشْرَ سِنِینَ عَلَی أَطْرَافِ أَصَابِعِهِ حَتَّی تَوَرَّمَتْ قَدَمَاهُ وَ اصْفَرَّ وَجْهُهُ یَقُومُ اللَّیْلَ أَجْمَعَ حَتَّی عُوتِبَ فِی ذَلِکَ فَقَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ طه ما أَنْزَلْنا عَلَیْکَ الْقُرْآنَ لِتَشْقی (۳) بَلْ لِتَسْعَدَ بِهِ وَ لَقَدْ کَانَ یَبْکِی حَتَّی یُغْشَی عَلَیْهِ فَقِیلَ لَهُ یَا رَسُولَ اللَّهِ أَ لَیْسَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ قَدْ غَفَرَ لَکَ ما تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِکَ وَ ما تَأَخَّرَ قَالَ بَلَی أَ فَلَا أَکُونُ عَبْداً شَکُوراً وَ لَئِنْ سَارَتِ الْجِبَالُ وَ سَبَّحَتْ مَعَهُ لَقَدْ عَمِلَ مُحَمَّدٌ صلی الله علیه و آله مَا هُوَ أَفْضَلُ مِنْ هَذَا إِذْ کُنَّا مَعَهُ عَلَی جَبَلِ

۱- فی المصدر: قد لین اللّه له الحدید.

۲- و استظهر المصنّف فی الهامش أنّه مصحف هارا: ای منصدعا.

۳- طه: ۱ و ۲.

حِرَاءَ إِذْ تَحَرَّكَ الْجَبَلُ فَقَالَ لَهُ قِرَّ فَلَيْسَ عَلَيْكَ (۱) إِلَّا نَبِيٌّ وَ صِدِّيقٌ شَهِيدٌ فَقَرَّ الْجَبَلُ مُجِيباً لِأَمْرِهِ وَ مُنْتَهِياً إِلَى طَاعَتِهِ وَ لَقَدْ مَرَرْنَا مَعَهُ بِجَبَلٍ وَ إِذَا الدُّمُوعُ تَخْرُجُ مِنْ بَعْضِهِ فَقَالَ لَهُ (۲) مَا يُبْكِيكَ يَا جَبَلُ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ كَانَ الْمَسِيحُ مَرَّ بِي وَ هُوَ يُخَوِّفُ النَّاسَ بِنَارٍ (۳) وَقُودُهَا النَّاسُ وَ الْحِجارَةُ فَأَنَا أَخَافُ أَنْ أَكُونَ مِنْ تِلْكَ الْحِجَارَةِ قَالَ لَهُ لَا تَخَفْ تِلْكَ حِجَارَةُ (۴) الْكِبْرِيتِ فَقَرَّ الْجَبَلُ وَ سَكَنَ وَ هَدَأَ وَ أَجَابَ لِقَوْلِهِ قَالَ لَهُ الْيَهُودِيُّ فَإِنَّ هَذَا سُلَيْمَانُ علیه السلام أُعْطِيَ مُلْكاً لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ مِنْ بَعْدِهِ فَقَالَ لَهُ عَلِيٌّ علیه السلام لَقَدْ كَانَ كَذَلِكَ وَ مُحَمَّدٌ صلی الله علیه و آله أُعْطِيَ مَا هُوَ أَفْضَلُ مِنْ هَذَا إِنَّهُ هَبَطَ إِلَيْهِ مَلَكٌ لَمْ يَهْبِطْ إِلَى الْأَرْضِ قَبْلَهُ وَ هُوَ مِيكَائِيلُ فَقَالَ لَهُ يَا مُحَمَّدُ عِشْ مَلِكاً مُنْعَماً وَ هَذِهِ مَفَاتِيحُ خَزَائِنِ الْأَرْضِ مَعَكَ وَ تَسِيرُ (۵) مَعَكَ جِبَالُهَا ذَهَباً وَ فِضَّةً وَ لَا يَنْقُصُ لَكَ فِيمَا ادُّخِرَ (۶) لَكَ فِي الْآخِرَةِ شَيْ ءٌ فَأَوْمَأَ إِلَى جَبْرَئِيلَ علیه السلام وَ كَانَ خَلِيلَهُ مِنَ الْمَلَائِكَةِ فَأَشَارَ إِلَيْهِ أَنْ تَوَاضَعْ فَقَالَ بَلْ أَعِيشُ نَبِيّاً عَبْداً آكُلُ يَوْماً وَ لَا آكُلُ يَوْمَيْنِ وَ أَلْحَقُ بِإِخْوَانِي مِنَ الْأَنْبِيَاءِ مِنْ قَبْلِي فَزَادَهُ اللَّهُ تَعَالَى الْكَوْثَرَ وَ أَعْطَاهُ الشَّفَاعَةَ وَ ذَلِكَ أَعْظَمُ مِنْ مُلْكِ الدُّنْيَا مِنْ أَوَّلِهَا إِلَى آخِرِهَا سَبْعِينَ مَرَّةً وَ وَعَدَهُ الْمَقَامَ الْمَحْمُودَ فَإِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ أَقْعَدَهُ اللَّهُ تَعَالَى عَلَى الْعَرْشِ فَهَذَا أَفْضَلُ مِمَّا أُعْطِيَ سُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ علیه السلام قَالَ لَهُ الْيَهُودِيُّ فَإِنَّ هَذَا سُلَيْمَانُ علیه السلام قَدْ سُخِّرَتْ لَهُ الرِّيَاحُ فَسَارَتْ بِهِ فِي بِلَادِهِ غُدُوُّها شَهْرٌ وَ رَواحُها شَهْرٌ فَقَالَ لَهُ عَلِيٌّ علیه السلام لَقَدْ كَانَ كَذَلِكَ وَ مُحَمَّدٌ صلی الله علیه و آله أُعْطِيَ مَا هُوَ أَفْضَلُ مِنْ هَذَا إِنَّهُ أُسْرِيَ بِهِ مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى مَسِيرَةَ شَهْرٍ وَ عُرِجَ بِهِ فِي مَلَكُوتِ

۱- فی المصدر: قر، فانه لیس علیک.

۲- فی المصدر: و کتاب الاحتجاجات: فقال له النبیّ صلّی اللّه علیه و آله.

۳- فی المصدر: و هو یخوف الناس من نار.

۴- الحجاره خ ل.

۵- و یسیر خ ل.

۶- فی المصدر: و لا ینقص ممّا ادخر لک.

السَّمَاوَاتِ مَسِيرَهَ خَمْسِينَ أَلْفَ عَامٍ فِی أَقَلَّ مِنْ ثُلُثِ لَیْلَهٍ حَتَّی انْتَهَی إِلَی سَاقِ الْعَرْشِ فَ دَنا بِالْعِلْمِ فَتَدَلَّی فَدُلِّیَ لَهُ مِنَ الْجَنَّهِ رَفْرَفٌ أَخْضَرُ وَ غَشِیَ النُّورُ بَصَرَهُ فَرَأَی عَظَمَهَ رَبِّهِ عَزَّ وَ جَلَّ بِفُؤَادِهِ وَ لَمْ یَرَهَا بِعَیْنِهِ فَکانَ قابَ قَوْسَیْنِ بَیْنَهَا وَ بَیْنَهُ أَوْ أَدْنی فَأَوْحی (۱) إِلی عَبْدِهِ ما أَوْحی فَکَانَ فِیمَا أَوْحَی إِلَیْهِ الْآیَهُ الَّتِی فِی سُورَهِ الْبَقَرَهِ قَوْلُهُ لِلَّهِ ما فِی السَّماواتِ وَ ما فِی الْأَرْضِ وَ إِنْ تُبْدُوا ما فِی أَنْفُسِکُمْ أَوْ تُخْفُوهُ یُحاسِبْکُمْ بِهِ اللَّهُ فَیَغْفِرُ لِمَنْ یَشاءُ وَ یُعَذِّبُ مَنْ یَشاءُ وَ اللَّهُ عَلی کُلِّ شَیْ ءٍ قَدِیرٌ وَ کَانَتِ الْآیَهُ قَدْ عُرِضَتْ عَلَی الْأَنْبِیَاءِ مِنْ لَدُنْ آدَمَ علیه السلام إِلَی أَنْ بَعَثَ اللَّهُ تَبَارَکَ اسْمُهُ مُحَمَّداً وَ عُرِضَتْ عَلَی الْأُمَمِ فَأَبَوْا أَنْ یَقْبَلُوهَا مِنْ ثِقْلِهَا وَ قَبِلَهَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ عَرَضَهَا عَلَی أُمَّتِهِ فَقَبِلُوهَا فَلَمَّا رَأَی اللَّهُ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی مِنْهُمُ الْقَبُولَ عَلِمَ أَنَّهُمْ لَا یُطِیقُونَهَا فَلَمَّا أَنْ صَارَ إِلَی سَاقِ الْعَرْشِ کَرَّرَ عَلَیْهِ الْکَلَامَ لِیُفْهِمَهُ فَقَالَ آمَنَ الرَّسُولُ بِما أُنْزِلَ إِلَیْهِ مِنْ رَبِّهِ فَأَجَابَ صلی الله علیه و آله مُجِیباً عَنْهُ وَ عَنْ أُمَّتِهِ فَقَالَ وَ الْمُؤْمِنُونَ کُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَ مَلائِکَتِهِ وَ کُتُبِهِ وَ رُسُلِهِ لا نُفَرِّقُ بَیْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ فَقَالَ جَلَّ ذِکْرُهُ لَهُمُ الْجَنَّهُ وَ الْمَغْفِرَهُ عَلَی أَنْ فَعَلُوا ذَلِکَ فَقَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله أَمَّا إِذْ فَعَلْتَ (۲) بِنَا ذَلِکَ فَ غُفْرانَکَ رَبَّنا وَ إِلَیْکَ الْمَصِیرُ یَعْنِی الْمَرْجِعَ فِی الْآخِرَهِ قَالَ فَأَجَابَهُ اللَّهُ جَلَّ ثَنَاؤُهُ وَ قَدْ فَعَلْتُ ذَلِکَ بِکَ وَ بِأُمَّتِکَ ثُمَّ قَالَ عَزَّ وَ جَلَّ أَمَّا إِذْ (۳) قَبِلْتَ الْآیَهَ بِتَشْدِیدِهَا وَ عِظَمِ مَا فِیهَا وَ قَدْ عَرَضْتُهَا عَلَی الْأُمَمِ فَأَبَوْا أَنْ یَقْبَلُوهَا وَ قَبِلَتْهَا أُمَّتُکَ فَحَقٌّ عَلَیَّ أَنْ أَرْفَعَهَا عَنْ أُمَّتِکَ فَقَالَ لا یُکَلِّفُ اللَّهُ نَفْساً إِلَّا وُسْعَها لَها ما کَسَبَتْ مِنْ خَیْرٍ وَ عَلَیْها مَا اکْتَسَبَتْ مِنْ شَرٍّ فَقَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله لَمَّا سَمِعَ ذَلِکَ أَمَّا إِذْ فَعَلْتَ ذَلِکَ بِی وَ بِأُمَّتِی فَزِدْنِی قَالَ سَلْ قَالَ رَبَّنا لا تُؤاخِذْنا إِنْ نَسِینا أَوْ أَخْطَأْنا قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ لَسْتُ أُؤَاخِذُ أُمَّتَکَ بِالنِّسْیَانِ وَ الْخَطَإِ لِکَرَامَتِکَ عَلَیَّ وَ کَانَتِ الْأُمَمُ السَّالِفَهُ إِذَا نَسُوا مَا ذُکِّرُوا بِهِ فَتَحْتُ عَلَیْهِمْ أَبْوَابَ الْعَذَابِ وَ قَدْ رَفَعْتُ ذَلِکَ عَنْ أُمَّتِکَ وَ کَانَتِ الْأُمَمُ السَّالِفَهُ إِذَا أَخْطَئُوا أُخِذُوا بِالْخَطَإِ وَ عُوقِبُوا عَلَیْهِ وَ قَدْ رَفَعْتُ ذَلِکَ عَنْ أُمَّتِکَ لِکَرَامَتِکَ عَلَیَ

۱- فی المصدر: فأوحی اللّه.

۲- إذا فعلت خ ل.

۳- إذا قبلت خ ل.

فَقَالَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله اللَّهُمَّ إِذْ أَعْطَيْتَنِي ذَلِكَ فَزِدْنِي فَقَالَ اللَّهُ تَعَالَى لَهُ سَلْ قَالَ رَبَّنا وَ لا تَحْمِلْ عَلَيْنا إِصْراً كَما حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنا يَعْنِي بِالْإِصْرِ الشَّدَائِدَ الَّتِي كَانَتْ عَلَى مَنْ كَانَ قَبْلَنَا فَأَجَابَهُ اللَّهُ إِلَى ذَلِكَ فَقَالَ تَبَارَكَ اسْمُهُ قَدْ رَفَعْتُ عَنْ أُمَّتِكَ الْآصَارَ الَّتِي كَانَتْ عَلَى الْأُمَمِ السَّالِفَهِ كُنْتُ لَا أَقْبَلُ صَلَاتَهُمْ إِلَّا فِي بِقَاعٍ مِنَ الْأَرْضِ مَعْلُومَهٍ (۱) اخْتَرْتُهَا لَهُمْ وَ إِنْ بَعُدَتْ وَ قَدْ جَعَلْتُ الْأَرْضَ كُلَّهَا لِأُمَّتِكَ مَسْجِداً وَ طَهُوراً فَهَذِهِ مِنَ الْآصَارِ الَّتِي كَانَتْ عَلَى الْأُمَمِ قَبْلَكَ فَرَفَعْتُهَا عَنْ أُمَّتِكَ وَ كَانَتِ الْأُمَمُ السَّالِفَهُ إِذَا أَصَابَهُمْ أَذًى مِنْ نَجَاسَهٍ قَرَضُوهَا مِنْ أَجْسَادِهِمْ وَ قَدْ جَعَلْتُ الْمَاءَ لِأُمَّتِكَ طَهُوراً فَهَذِهِ مِنَ الْآصَارِ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ فَرَفَعْتُهَا عَنْ أُمَّتِكَ وَ كَانَتِ الْأُمَمُ السَّالِفَهُ تَحْمِلُ قَرَابِينَهَا عَلَى أَعْنَاقِهَا إِلَى بَيْتِ الْمَقْدِسِ فَمَنْ قَبِلْتُ ذَلِكَ مِنْهُ أَرْسَلْتُ عَلَيْهِ نَاراً فَأَكَلَتْهُ فَرَجَعَ مَسْرُوراً وَ مَنْ لَمْ أَقْبَلْ ذَلِكَ مِنْهُ رَجَعَ مَثْبُوراً (۲) وَ قَدْ جَعَلْتُ قُرْبَانَ أُمَّتِكَ فِي بُطُونِ فُقَرَائِهَا وَ مَسَاكِينِهَا فَمَنْ قَبِلْتُ ذَلِكَ مِنْهُ أَضْعَفْتُ ذَلِكَ لَهُ أَضْعَافاً مُضَاعَفَهً وَ مَنْ لَمْ أَقْبَلْ ذَلِكَ مِنْهُ رَفَعْتُ عَنْهُ عُقُوبَاتِ الدُّنْيَا وَ قَدْ رَفَعْتُ ذَلِكَ عَنْ أُمَّتِكَ وَ هِيَ مِنَ الْآصَارِ الَّتِي كَانَتْ عَلَى مَنْ كَانَ قَبْلَكَ وَ كَانَتِ الْأُمَمُ السَّالِفَهُ صَلَوَاتُهَا مَفْرُوضَهٌ عَلَيْهَا فِي ظُلَمِ اللَّيْلِ وَ أَنْصَافِ النَّهَارِ وَ هِيَ مِنَ الشَّدَائِدِ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ فَرَفَعْتُهَا عَنْ أُمَّتِكَ وَ فَرَضْتُ عَلَيْهِمْ صَلَاتَهُمْ فِي أَطْرَافِ اللَّيْلِ وَ النَّهَارِ فِي (۳) أَوْقَاتِ نَشَاطِهِمْ وَ كَانَتِ الْأُمَمُ السَّالِفَهُ قَدْ فَرَضْتُ عَلَيْهِمْ خَمْسِينَ صَلَاهً فِي خَمْسِينَ وَقْتاً وَ هِيَ مِنَ الْآصَارِ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ فَرَفَعْتُهَا عَنْ أُمَّتِكَ وَ جَعَلْتُهَا خَمْساً فِي خَمْسَهِ أَوْقَاتٍ وَ هِيَ إِحْدَى وَ خَمْسُونَ رَكْعَهً وَ جَعَلْتُ لَهُمْ أَجْرَ خَمْسِينَ صَلَاهً وَ كَانَتِ الْأُمَمُ السَّالِفَهُ حَسَنَتُهُمْ بِحَسَنَهٍ وَ سَيِّئَتُهُمْ بِسَيِّئَهٍ وَ هِيَ مِنَ الْآصَارِ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ فَرَفَعْتُهَا عَنْ أُمَّتِكَ وَ جَعَلْتُ الْحَسَنَهَ بِعَشَرَهٍ وَ السَّيِّئَهَ بِوَاحِدَهٍ وَ كَانَتِ الْأُمَمُ السَّالِفَهُ إِذَا نَوَى أَحَدُهُمْ حَسَنَهً ثُمَّ لَمْ يَعْمَلْهَا لَمْ تُكْتَبْ لَهُ وَ إِنْ عَمِلَهَا كُتِبَتْ لَهُ حَسَنَهٌ وَ إِنَّ أُمَّتَكَ إِذَا هَمَّ أَحَدُهُمْ بِحَسَنَهٍ ثُمَّ لَمْ يَعْمَلْهَا كُتِبَتْ لَهُ حَسَنَهٌ وَ إِنْ عَمِلَهَا كُتِبَتْ لَهُ عَشْراً وَ هِيَ مِنَ الْآصَارِ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ فَرَفَعْتُهَا عَنْ أُمَّتِكَ وَ كَانَتِ

۱- فی المصدر: الا فی بقاع معلومه من الأرض.

۲- المثبور: الخائب: المصروف عن الخير.

۳- و فی اوقات خ ل.

الْأُمَمُ السَّالِفَهُ إِذَا هَمَّ أَحَدُهُمْ بِسَيِّئَهٍ ثُمَّ لَمْ يَعْمَلْهَا لَمْ تُكْتَبْ عَلَيْهِ وَ إِنْ عَمِلَهَا كُتِبَتْ عَلَيْهِ سَيِّئَهٌ وَ إِنَّ أُمَّتَكَ إِذَا هَمَّ أَحَدُهُمْ بِسَيِّئَهٍ ثُمَّ لَمْ يَعْمَلْهَا كُتِبَتْ لَهُ حَسَنَهٌ وَ هَذِهِ مِنَ الْآصَارِ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ فَرَفَعْتُ ذَلِكَ عَنْ أُمَّتِكَ وَ كَانَتِ الْأُمَمُ السَّالِفَهُ إِذَا أَذْنَبُوا كَتَبْتُ ذُنُوبَهُمْ عَلَى أَبْوَابِهِمْ وَ جَعَلْتُ تَوْبَتَهُمْ مِنَ الذُّنُوبِ أَنْ حَرَّمْتُ عَلَيْهِمْ بَعْدَ التَّوْبَهِ أَحَبَّ الطَّعَامِ إِلَيْهِمْ وَ قَدْ رَفَعْتُ ذَلِكَ عَنْ أُمَّتِكَ وَ جَعَلْتُ ذُنُوبَهُمْ فِيمَا بَيْنِي وَ بَيْنَهُمْ وَ جَعَلْتُ عَلَيْهِمْ سُتُوراً كَثِيفَهً وَ قَبِلْتُ تَوْبَتَهُمْ بِلَا عُقُوبَهٍ وَ لَا أُعَاقِبُهُمْ بِأَنْ أُحَرِّمَ عَلَيْهِمْ أَحَبَّ الطَّعَامِ إِلَيْهِمْ وَ كَانَتِ الْأُمَمُ السَّالِفَهُ يَتُوبُ أَحَدُهُمْ مِنَ الذَّنْبِ الْوَاحِدِ مِائَهَ سَنَهٍ أَوْ ثَمَانِينَ سَنَهً أَوْ خَمْسِينَ سَنَهً ثُمَّ لَا أَقْبَلُ تَوْبَتَهُ دُونَ أَنْ أُعَاقِبَهُ فِي الدُّنْيَا بِعُقُوبَهٍ وَ هِيَ مِنَ الْآصَارِ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ فَرَفَعْتُهَا عَنْ أُمَّتِكَ وَ إِنَّ الرَّجُلَ مِنْ أُمَّتِكَ لَيُذْنِبُ عِشْرِينَ سَنَهً أَوْ ثَلَاثِينَ سَنَهً أَوْ أَرْبَعِينَ سَنَهً أَوْ مِائَهَ سَنَهٍ ثُمَّ يَتُوبُ وَ يَنْدَمُ طَرْفَهَ عَيْنٍ فَأَغْفِرُ لَهُ ذَلِكَ كُلَّهُ فَقَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله اللَّهُمَّ إِذْ أَعْطَيْتَنِي (۱) ذَلِكَ كُلَّهُ فَزِدْنِي قَالَ سَلْ قَالَ رَبَّنا وَ لا تُحَمِّلْنا ما لا طاقَهَ لَنا بِهِ قَالَ تَبَارَكَ اسْمُهُ قَدْ فَعَلْتُ ذَلِكَ بِأُمَّتِكَ وَ قَدْ رَفَعْتُ عَنْهُمْ عِظَمَ (۲) بَلَايَا الْأُمَمِ وَ ذَلِكَ حُكْمِي فِي جَمِيعِ الْأُمَمِ أَنْ لَا أُكَلِّفَ خَلْقاً فَوْقَ طَاقَتِهِمْ فَقَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله وَ اعْفُ عَنَّا وَ اغْفِرْ لَنا وَ ارْحَمْنا أَنْتَ مَوْلانا قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ قَدْ فَعَلْتُ ذَلِكَ بِتَائِبِي أُمَّتِكَ ثُمَّ قَالَ صلى الله عليه و آله فَانْصُرْنا عَلَى الْقَوْمِ الْكافِرِينَ (۳) قَالَ اللَّهُ عَزَّ اسْمُهُ إِنَّ أُمَّتَكَ فِي الْأَرْضِ كَالشَّامَهِ (۴) الْبَيْضَاءِ فِي الثَّوْرِ الْأَسْوَدِ هُمُ الْقَادِرُونَ وَ هُمُ الْقَاهِرُونَ يَسْتَخْدِمُونَ وَ لَا يُسْتَخْدَمُونَ لِكَرَامَتِكَ عَلَيَّ وَ حَقٌّ عَلَيَّ أَنْ أُظْهِرَ دِينَكَ عَلَى الْأَدْيَانِ حَتَّى لَا يَبْقَى فِي شَرْقِ الْأَرْضِ وَ غَرْبِهَا دِينٌ إِلَّا دِينُكَ أَوْ يُؤَدُّونَ إِلَى أَهْلِ دِينِكَ الْجِزْيَهَ قَالَ لَهُ الْيَهُودِيُّ فَإِنَّ هَذَا سُلَيْمَانُ عليه السلام سُخِّرَتْ لَهُ الشَّيَاطِينُ يَعْمَلُونَ لَهُ ما يَشاءُ مِنْ مَحارِيبَ وَ تَماثِيلَ

۱- اذا أعطيتنى خ ل.

۲- عظيم خ ل.

۳- البقره: ۲۸۴- ۲۸۶.

۴- الشامه: الخال: بثره سوداء فى البدن.

قَالَ لَهُ عَلِيٌّ عليه السلام لَقَدْ كَانَ كَذَلِكَ وَ لَقَدْ أَعْطِيَ مُحَمَّدٌ صلى الله عليه و آله أَفْضَلَ مِنْ هَذَا إِنَّ الشَّيَاطِينَ سُخِّرَتْ لِسُلَيْمَانَ عليه السلام وَ هِيَ مُقِيمَةٌ عَلَى كُفْرِهَا وَ قَدْ سُخِّرَتْ لِنُبُوَّهِ مُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله الشَّيَاطِينُ بِالْإِيمَانِ فَأَقْبَلَ إِلَيْهِ الْجِنُّ التِّسْعَهُ مِنْ أَشْرَافِهِمْ مِنْ جِنِّ نَصِيبِينَ وَ الْيَمَنِ مِنْ بَنِي عَمْرِو بْنِ عَامِرٍ (۱) مِنَ الْأَحِجَّهِ (۲) مِنْهُمْ شضاه وَ مضاه (۳) وَ الهملكان وَ الْمَرْزُبَانُ وَ المازمان وَ نضاه وَ هَاصِبٌ وَ هَاضِبٌ (۴) وَ عَمْرٌو وَ هُمُ الَّذِينَ يَقُولُ اللَّهُ تَبَارَكَ اسْمُهُ فِيهِمْ وَ إِذْ صَرَفْنا إِلَيْكَ نَفَراً مِنَ الْجِنِّ وَ هُمُ التِّسْعَهُ يَسْتَمِعُونَ الْقُرْآنَ (۵) فَأَقْبَلَ إِلَيْهِ الْجِنُّ وَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله بِبَطْنِ النَّخْلِ فَاعْتَذَرُوا بِ أَنَّهُمْ ظَنُّوا كَما ظَنَنْتُمْ أَنْ لَنْ يَبْعَثَ اللَّهُ أَحَداً وَ لَقَدْ أَقْبَلَ إِلَيْهِ أَحَدٌ وَ سَبْعُونَ أَلْفاً مِنْهُمْ فَبَايَعُوهُ عَلَى الصَّوْمِ وَ الصَّلَاهِ وَ الزَّكَاهِ وَ الْحَجِّ وَ الْجِهَادِ وَ نُصْحِ الْمُسْلِمِينَ فَاعْتَذَرُوا بِأَنَّهُمْ قَالُوا عَلَى اللَّهِ شَطَطاً وَ هَذَا أَفْضَلُ مِمَّا أُعْطِيَ سُلَيْمَانُ عليه السلام سُبْحَانَ مَنْ سَخَّرَهَا لِنُبُوَّهِ مُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله بَعْدَ أَنْ كَانَتْ تَتَمَرَّدُ وَ تَزْعُمُ أَنَّ لِلَّهِ وَلَداً فَلَقَدْ شَمِلَ مَبْعَثُهُ (۶) مِنَ الْجِنِّ وَ الْإِنْسِ مَا لَا يُحْصَى قَالَ لَهُ الْيَهُودِيُّ فَهَذَا يَحْيَى بْنُ زَكَرِيَّا عليه السلام يُقَالُ إِنَّهُ أُوتِيَ الْحُكْمَ صَبِيّاً وَ الْحِلْمَ وَ الْفَهْمَ (۷) وَ إِنَّهُ كَانَ يَبْكِي مِنْ غَيْرِ ذَنْبٍ وَ كَانَ يُوَاصِلُ الصَّوْمَ قَالَ لَهُ عَلِيٌّ عليه السلام لَقَدْ كَانَ كَذَلِكَ وَ مُحَمَّدٌ صلى الله عليه و آله أُعْطِيَ مَا هُوَ أَفْضَلُ مِنْ هَذَا إِنَّ يَحْيَى بْنَ زَكَرِيَّا كَانَ فِي عَصْرٍ لَا أَوْثَانَ فِيهِ وَ لَا جَاهِلِيَّهَ وَ مُحَمَّدٌ صلى الله عليه و آله أُوتِيَ الْحُكْمَ وَ الْفَهْمَ صَبِيّاً بَيْنَ عَبَدَهِ الْأَوْثَانِ وَ حِزْبِ الشَّيْطَانِ وَ لَمْ يَرْغَبْ لَهُمْ فِي صَنَمٍ قَطُّ وَ لَمْ يَنْشَطْ لِأَعْيَادِهِمْ وَ لَمْ يُرَ مِنْهُ كَذِبٌ قَطُّ صلى الله عليه و آله

۱- في المصدر: فأقبل إليه من الجن التسعه من أشرافهم، واحد من جن نصيبين، و الثمان من بني عمرو بن عامر.

۲- من الاجنحه خ ل.

۳- شصاه و مصاه خ ل.

۴- في المصدر: و هاضب و هضب.

۵- الأحقاف: ۲۹.

۶- بعثه خ ل.

۷- و الحكم: الفهم خ ل صح.

وَ كَانَ أَمِيناً صَدُوقاً حَلِيماً وَ كَانَ يُوَاصِلُ صَوْمَ الْأُسْبُوعِ وَ الْأَقَلِّ وَ الْأَكْثَرِ فَيُقَالُ لَهُ فِي ذَلِكَ فَيَقُولُ إِنِّي لَسْتُ كَأَحَدِكُمْ إِنِّي أَظَلُّ عِنْدَ رَبِّي فَيُطْعِمُنِي وَ يَسْقِينِي وَ كَانَ يَبْكِي صلى الله عليه و آله حَتَّى يَبْتَلَّ مُصَلَّاهُ خَشْيَةً مِنَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ مِنْ غَيْرِ جُرْمٍ قَالَ لَهُ الْيَهُودِيُّ فَإِنَّ هَذَا عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ عليه السلام يَزْعُمُونَ أَنَّهُ تَكَلَّمَ فِي الْمَهْدِ صَبِيّاً قَالَ لَهُ عَلِيٌّ عليه السلام لَقَدْ كَانَ كَذَلِكَ وَ مُحَمَّدٌ صلى الله عليه و آله سَقَطَ مِنْ بَطْنِ أُمِّهِ وَاضِعاً يَدَهُ الْيُسْرَى عَلَى الْأَرْضِ وَ رَافِعاً يَدَهُ الْيُمْنَى إِلَى السَّمَاءِ يُحَرِّكُ شَفَتَيْهِ بِالتَّوْحِيدِ وَ بَدَا مِنْ فِيهِ نُورٌ رَأَى أَهْلُ مَكَّةَ مِنْهُ قُصُورَ بُصْرَى (۱) مِنَ الشَّامِ وَ مَا يَلِيهَا وَ الْقُصُورَ الْحُمْرَ مِنْ أَرْضِ الْيَمَنِ وَ مَا يَلِيهَا وَ الْقُصُورَ الْبِيضَ مِنْ إِصْطَخْرَ وَ مَا يَلِيهَا وَ لَقَدْ أَضَاءَتِ الدُّنْيَا لَيْلَةَ وُلِدَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله حَتَّى فَزِعَتِ الْجِنُّ وَ الْإِنْسُ وَ الشَّيَاطِينُ وَ قَالُوا حَدَثَ فِي الْأَرْضِ حَدَثٌ وَ لَقَدْ رُئِيَتِ الْمَلَائِكَةُ لَيْلَةَ وُلِدَ تَصْعَدُ وَ تَنْزِلُ وَ تُسَبِّحُ وَ تُقَدِّسُ وَ تَضْطَرِبُ النُّجُومُ وَ تَتَسَاقَطُ عَلَامَةً (۲) لِمِيلَادِهِ وَ لَقَدْ هَمَّ إِبْلِيسُ بِالظَّعْنِ فِي السَّمَاءِ لِمَا رَأَى مِنَ الْأَعَاجِيبِ فِي تِلْكَ اللَّيْلَةِ وَ كَانَ لَهُ مَقْعَدٌ فِي السَّمَاءِ الثَّالِثَةِ وَ الشَّيَاطِينُ يَسْتَرِقُونَ السَّمْعَ فَلَمَّا رَأَوُا الْأَعَاجِيبَ أَرَادُوا أَنْ يَسْتَرِقُوا السَّمْعَ فَإِذَا هُمْ قَدْ حُجِبُوا مِنَ السَّمَاوَاتِ كُلِّهَا وَ رُمُوا بِالشُّهُبِ دَلَالَةً لِنُبُوَّتِهِ صلى الله عليه و آله قَالَ لَهُ الْيَهُودِيُّ فَإِنَّ عِيسَى يَزْعُمُونَ أَنَّهُ قَدْ أَبْرَأَ الْأَكْمَهَ وَ الْأَبْرَصَ بِإِذْنِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ فَقَالَ لَهُ عَلِيٌّ عليه السلام لَقَدْ كَانَ كَذَلِكَ وَ مُحَمَّدٌ (۳) أَبْرَأَ ذَا الْعَاهَةِ مِنْ عَاهَتِهِ فَبَيْنَمَا هُوَ جَالِسٌ صلى الله عليه و آله إِذْ سَأَلَ عَنْ رَجُلٍ مِنْ أَصْحَابِهِ فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّهُ قَدْ صَارَ مِنَ الْبَلَاءِ كَهَيْئَةِ الْفَرْخِ لَا رِيشَ عَلَيْهِ (۴) فَأَتَاهُ صلى الله عليه و آله فَإِذَا هُوَ كَهَيْئَةِ الْفَرْخِ مِنْ شِدَّةِ الْبَلَاءِ فَقَالَ قَدْ كُنْتَ تَدْعُو فِي صِحَّتِكَ دُعَاءً قَالَ نَعَمْ كُنْتُ أَقُولُ يَا رَبِّ أَيُّمَا عُقُوبَةٍ أَنْتَ مُعَاقِبِي

۱- بصرى بالضم: من أعمال دمشق، و هى قصبه كوره حوران.

۲- علامات خ ل.

۳- فى المصدر و كتاب الاحتجاجات: و محمّد أعطى ما هو أفضل من ذلك، أبرأ إه.

۴- فى المصدر و كتاب الاحتجاجات: الذى لا ريش عليه.

بِهَا فِی الْآخِرَهِ فَعَجِّلْهَا لِی فِی الدُّنْیَا فَقَالَ لَهُ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله أَلَا قُلْتَ اللَّهُمَّ آتِنا فِی الدُّنْیا حَسَنَهً وَ فِی الْآخِرَهِ حَسَنَهً وَ قِنا عَذابَ النَّارِ فَقَالَهَا (۱) فَکَأَنَّمَا نَشِطَ مِنْ عِقَالٍ وَ قَامَ صَحِیحاً وَ خَرَجَ مَعَنَا وَ لَقَدْ أَتَاهُ رَجُلٌ مِنْ جُهَیْنَهَ أَجْذَمُ یَتَقَطَّعُ مِنَ الْجُذَامِ فَشَکَا إِلَیْهِ صلی الله علیه و آله فَأَخَذَ قَدَحاً مِنْ مَاءٍ فَتَفَلَ فِیهِ ثُمَّ قَالَ امْسَحْ بِهِ جَسَدَکَ فَفَعَلَ فَبَرَأَ حَتَّی لَمْ یُوجَدْ فِیهِ شَیْ ءٌ وَ لَقَدْ أَتَی الْعَرَبِیُّ (۲) أَبْرَصَ فَتَفَلَ مِنْ فِیهِ عَلَیْهِ فَمَا قَامَ مِنْ عِنْدِهِ إِلَّا صَحِیحاً وَ لَئِنْ زَعَمْتَ أَنَّ عِیسَی علیه السلام أَبْرَأَ ذَوِی الْعَاهَاتِ مِنْ عَاهَاتِهِمْ فَإِنَّ مُحَمَّداً صلی الله علیه و آله بَیْنَمَا هُوَ فِی بَعْضِ أَصْحَابِهِ إِذَا هُوَ بِامْرَأَهٍ فَقَالَتْ یَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ ابْنِی قَدْ أَشْرَفَ عَلَی حِیَاضِ الْمَوْتِ کُلَّمَا أَتَیْتُهُ بِطَعَامٍ وَقَعَ عَلَیْهِ التَّثَاؤُبُ فَقَامَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله وَ قُمْنَا مَعَهُ فَلَمَّا أَتَیْنَاهُ قَالَ لَهُ جَانِبْ (۳) یَا عَدُوَّ اللَّهِ وَلِیَّ اللَّهِ فَأَنَا رَسُولُ اللَّهِ فَجَانَبَهُ الشَّیْطَانُ فَقَامَ صَحِیحاً وَ هُوَ مَعَنَا فِی عَسْکَرِنَا وَ لَئِنْ زَعَمْتَ أَنَّ عِیسَی علیه السلام أَبْرَأَ الْعُمْیَانَ فَإِنَّ مُحَمَّداً صلی الله علیه و آله قَدْ فَعَلَ مَا هُوَ أَکْثَرُ مِنْ ذَلِکَ (۴) إِنَّ قَتَادَهَ بْنَ رِبْعِیٍّ کَانَ رَجُلًا صَبِیحاً فَلَمَّا أَنْ کَانَ یَوْمُ أُحُدٍ أَصَابَتْهُ طَعْنَهٌ فِی عَیْنِهِ فَبَدَرَتْ (۵) حَدَقَتُهُ فَأَخَذَهَا بِیَدِهِ ثُمَّ أَتَی بِهَا النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله فَقَالَ یَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ امْرَأَتِی الْآنَ تُبْغِضُنِی فَأَخَذَهَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مِنْ یَدِهِ ثُمَّ وَضَعَهَا مَکَانَهَا فَلَمْ تَکُنْ تُعْرَفُ إِلَّا بِفَضْلِ حُسْنِهَا وَ فَضْلِ ضَوْئِهَا عَلَی الْعَیْنِ الْأُخْرَی وَ لَقَدْ جُرِحَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَتِیکٍ وَ بَانَتْ یَدُهُ یَوْمَ ابْنِ أَبِی الْحُقَیْقِ فَجَاءَ إِلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله لَیْلًا فَمَسَحَ عَلَیْهِ (۶) یَدَهُ فَلَمْ تَکُنْ تُعْرَفُ مِنَ الْیَدِ الْأُخْرَی

۱- فی المصدر: فقالها الرجل.

۲- أعرابی خ ل، و فی المصدر: و لقد اتی النبیّ باعرابی أبرص.

۳- أی باعد عن ولی اللّه و التثاؤب: فتح الفم واسعا مسترخیا من غیر قصد او هو التثاوب: رجع المأکول و المشروب بلا ریث.

۴- فی المصدر: قد فعل أکبر من ذلک.

۵- فی المصدر: فندرت بالنون من ندر الشی ء: سقط من جوف شی ء فظهر، من موضعه.

۶- فی المصدر: و بانت یده یوم حنین فجاء الی النبیّ صلّی اللّه علیه و آله یمسح علیه یده.

وَ لَقَدْ أَصَابَ مُحَمَّدَ بْنَ مَسْلَمَهَ یَوْمَ کَعْبِ بْنِ الْأَشْرَفِ مِثْلُ ذَلِکَ فِی عَیْنِهِ وَ یَدِهِ فَمَسَحَهُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَلَمْ تَسْتَبِینَا وَ لَقَدْ أَصَابَ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ أُنَیْسٍ مِثْلُ ذَلِکَ فِی عَیْنِهِ فَمَسَحَهَا فَمَا عُرِفَتْ مِنَ الْأُخْرَی فَهَذِهِ کُلُّهَا دَلَالَهٌ لِنُبُوَّتِهِ صلی الله علیه و آله قَالَ لَهُ الْیَهُودِیُّ فَإِنَّ عِیسَی یَزْعُمُونَ أَنَّهُ قَدْ أَحْیَا الْمَوْتَی بِإِذْنِ اللَّهِ قَالَ لَهُ عَلِیٌّ علیه السلام لَقَدْ کَانَ ذَلِکَ وَ مُحَمَّدٌ صلی الله علیه و آله سَبَّحَتْ فِی یَدِهِ تِسْعُ حَصَیَاتٍ تُسْمَعُ نَغَمَاتُهَا فِی جُمُودِهَا وَ لَا رُوحَ فِیهَا لِتَمَامِ حُجَّهِ نُبُوَّتِهِ وَ لَقَدْ کَلَّمَتْهُ الْمَوْتَی مِنْ بَعْدِ مَوْتِهِمْ وَ اسْتَغَاثُوهُ مِمَّا خَافُوا مِنْ تَبِعَتِهِ (۱) وَ لَقَدْ صَلَّی بِأَصْحَابِهِ ذَاتَ یَوْمٍ فَقَالَ مَا هَاهُنَا مِنْ بَنِی النَّجَّارِ أَحَدٌ وَ صَاحِبُهُمْ مُحْتَبَسٌ عَلَی بَابِ الْجَنَّهِ بِثَلَاثَهِ دَرَاهِمَ لِفُلَانٍ الْیَهُودِیِّ وَ کَانَ شَهِیداً وَ لَئِنْ زَعَمْتَ أَنَّ عِیسَی علیه السلام کَلَّمَ الْمَوْتَی فَلَقَدْ کَانَ لِمُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله مَا هُوَ أَعْجَبُ مِنْ هَذَا إِنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله لَمَّا نَزَلَ بِالطَّائِفِ وَ حَاصَرَ أَهْلَهَا بَعَثُوا إِلَیْهِ بِشَاهٍ مَسْلُوخَهٍ مَطْلِیَّهٍ بِسَمٍّ (۲) فَنَطَقَ الذِّرَاعُ مِنْهَا فَقَالَتْ یَا رَسُولَ اللَّهِ لَا تَأْکُلْنِی فَإِنِّی مَسْمُومَهٌ فَلَوْ کَلَّمَتْهُ الْبَهِیمَهُ وَ هِیَ حَیَّهٌ لَکَانَتْ مِنْ أَعْظَمِ حُجَجِ اللَّهِ عَزَّ ذِکْرُهُ عَلَی الْمُنْکِرِینَ لِنُبُوَّتِهِ فَکَیْفَ وَ قَدْ کَلَّمَتْهُ مِنْ بَعْدِ ذَبْحٍ وَ سَلْخٍ وَ شَیٍّ (۳) وَ لَقَدْ کَانَ صلی الله علیه و آله یَدْعُو بِالشَّجَرَهِ فَتُجِیبُهُ وَ تُکَلِّمُهُ الْبَهِیمَهُ وَ تُکَلِّمُهُ السِّبَاعُ وَ تَشْهَدُ لَهُ بِالنُّبُوَّهِ وَ تُحَذِّرُهُمْ عِصْیَانَهُ فَهَذَا أَکْثَرُ مِمَّا أُعْطِیَ عِیسَی علیه السلام قَالَ لَهُ الْیَهُودِیُّ إِنَّ عِیسَی یَزْعُمُونَ أَنَّهُ أَنْبَأَ قَوْمَهُ بِمَا یَأْکُلُونَ وَ مَا یَدَّخِرُونَ فِی بُیُوتِهِمْ قَالَ لَهُ عَلِیٌّ علیه السلام لَقَدْ کَانَ کَذَلِکَ وَ مُحَمَّدٌ صلی الله علیه و آله فَعَلَ مَا هُوَ أَکْثَرُ مِنْ هَذَا (۴) إِنَ

۱- بیعته خ ل.

۲- مطبوخه بالسم خ ل.

۳- بالفتح: مصدر شوی اللحم یشویه: عرضه للنار حتّی نضج.

۴- فی المصدر: و محمّد صلّی اللّه علیه و آله کان له أکثر من هذا.

عِيسَى عليه السلام أَنْبَأَ قَوْمَهُ بِمَا كَانَ مِنْ وَرَاءِ حَائِطٍ وَ مُحَمَّدٌ أَنْبَأَ عَنْ مُؤْتَهَ (۱) وَ هُوَ عَنْهَا غَائِبٌ وَ وَصَفَ حَرْبَهُمْ وَ مَنِ اسْتُشْهِدَ مِنْهُمْ وَ بَيْنَهُ وَ بَيْنَهُمْ مَسِيرَةُ شَهْرٍ وَ كَانَ يَأْتِيهِ الرَّجُلُ يُرِيدُ أَنْ يَسْأَلَهُ عَنْ شَيْ ءٍ فَيَقُولُ صلى الله عليه و آله تَقُولُ أَوْ أَقُولُ فَيَقُولُ بَلْ قُلْ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَيَقُولُ جِئْتَنِي فِي كَذَا وَ كَذَا حَتَّى يَفْرُغَ مِنْ حَاجَتِهِ وَ لَقَدْ كَانَ صلى الله عليه و آله يُخْبِرُ أَهْلَ مَكَّةَ بِأَسْرَارِهِمْ بِمَكَّةَ حَتَّى لَا يَتْرُكَ مِنْ أَسْرَارِهِمْ (۲) شَيْئاً مِنْهَا مَا كَانَ بَيْنَ صَفْوَانَ بْنِ أُمَيَّةَ وَ بَيْنَ عُمَيْرِ بْنِ وَهْبٍ إِذْ أَتَاهُ عُمَيْرٌ فَقَالَ جِئْتُ فِي فَكَاكِ ابْنِي فَقَالَ لَهُ كَذَبْتَ بَلْ قُلْتَ لِصَفْوَانَ وَ قَدِ اجْتَمَعْتُمْ فِي الْحَطِيمِ وَ ذَكَرْتُمْ قَتْلَى بَدْرٍ وَ اللَّهِ لَلْمَوْتُ خَيْرٌ لَنَا مِنَ الْبَقَاءِ (۳) مَعَ مَا صَنَعَ مُحَمَّدٌ بِنَا وَ هَلْ حَيَاةٌ بَعْدَ أَهْلِ الْقَلِيبِ فَقُلْتَ أَنْتَ لَوْ لَا عِيَالِي وَ دَيْنٌ عَلَيَّ لَأَرَحْتُكَ مِنْ مُحَمَّدٍ فَقَالَ صَفْوَانُ عَلَيَّ أَنْ أَقْضِيَ دَيْنَكَ وَ أَنْ أَجْعَلَ بَنَاتِكَ مَعَ بَنَاتِي يُصِيبُهُنَّ مَا يُصِيبُهُنَّ مِنْ خَيْرٍ أَوْ شَرٍّ فَقُلْتَ أَنْتَ فَاكْتُمْهَا عَلَيَّ وَ جَهِّزْنِي حَتَّى أَذْهَبَ فَأَقْتُلَهُ فَجِئْتَ لِتَقْتُلَنِي فَقَالَ صَدَقْتَ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَأَنَا أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَنَّكَ رَسُولُ اللَّهِ وَ أَشْبَاهُ هَذَا مِمَّا لَا يُحْصَى قَالَ لَهُ الْيَهُودِيُّ فَإِنَّ عِيسَى يَزْعُمُونَ أَنَّهُ خُلِقَ (۴) مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ فَيَنْفُخُ فِيهِ فَيَكُونُ طَيْراً بِإِذْنِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ فَقَالَ لَهُ عَلِيٌّ عليه السلام لَقَدْ كَانَ كَذَلِكَ وَ مُحَمَّدٌ صلى الله عليه و آله قَدْ فَعَلَ مَا هُوَ شَبِيهٌ بِهَذَا إِذْ أَخَذَ (۵) يَوْمَ حُنَيْنٍ حَجَراً فَسَمِعْنَا لِلْحَجَرِ تَسْبِيحاً وَ تَقْدِيساً ثُمَّ قَالَ لِلْحَجَرِ انْفَلِقْ فَانْفَلَقَ ثَلَاثَ فِلَقٍ نَسْمَعُ لِكُلِّ فِلْقَةٍ مِنْهَا تَسْبِيحاً لَا يُسْمَعُ لِلْأُخْرَى وَ لَقَدْ بَعَثَ إِلَى شَجَرَةٍ يَوْمَ الْبَطْحَاءِ فَأَجَابَتْهُ وَ لِكُلِّ غُصْنٍ مِنْهَا تَسْبِيحٌ وَ تَهْلِيلٌ وَ تَقْدِيسٌ

۱- مؤته بضم الميم و سكون الهمزه و فتح التاء: قريه من قرى البلقاء فى حدود الشام، قتل فيها جعفر بن أبى طالب رضى اللّه عنه و بها قبره.

۲- فى المصدر: من سرائرهم.

۳- فى المصدر: و قلتم: و اللّه للموت أهون علينا من البقاء.

۴- كان يخلق خ ل.

۵- اذا أخذ خ ل و هو الموجود فى المصدر.

ثُمَّ قَالَ لَهَا انْشَقِّی فَانْشَقَّتْ نِصْفَيْنِ ثُمَّ قَالَ لَهَا الْتَزِقِی فَالْتَزَقَتْ ثُمَّ قَالَ لَهَا اشْهَدِی لِی بِالنُّبُوَّهِ فَشَهِدَتْ ثُمَّ قَالَ لَهَا ارْجِعِی إِلَی مَكَانِكِ بِالتَّسْبِيحِ وَ التَّهْلِيلِ وَ التَّقْدِيسِ فَفَعَلَتْ وَ كَانَ مَوْضِعُهَا بِجَنْبِ (۱) الْجَزَّارِينَ بِمَكَّهَ قَالَ لَهُ الْيَهُودِیُّ فَإِنَّ عِيسَی عليه السلام يَزْعُمُونَ أَنَّهُ كَانَ سَيَّاحاً قَالَ لَهُ عَلِیٌّ عليه السلام لَقَدْ كَانَ كَذَلِكَ وَ مُحَمَّدٌ صلی الله عليه و آله كَانَتْ سِيَاحَتُهُ فِی الْجِهَادِ وَ اسْتَنْفَرَ فِی عَشْرِ سِنِينَ مَا لَا يُحْصَی مِنْ حَاضِرٍ وَ بَادٍ وَ أَفْنَی فِئَاماً مِنَ الْعَرَبِ مِنْ مَنْعُوتٍ بِالسَّيْفِ لَا يُدَارِی بِالْكَلَامِ وَ لَا يَنَامُ إِلَّا عَنْ دَمٍ وَ لَا يُسَافِرُ إِلَّا وَ هُوَ مُتَجَهِّزٌ لِقِتَالِ عَدُوِّهِ وَ قَالَ لَهُ الْيَهُودِیُّ فَإِنَّ عِيسَی عليه السلام يَزْعُمُونَ أَنَّهُ كَانَ زَاهِداً قَالَ لَهُ عَلِیٌّ عليه السلام لَقَدْ كَانَ كَذَلِكَ وَ مُحَمَّدٌ صلی الله عليه و آله أَزْهَدُ الْأَنْبِيَاءِ عليهم السلام كَانَ لَهُ ثَلَاثَ عَشْرَهَ زَوْجَهً سِوَی مَنْ يُطِيفُ بِهِ مِنَ الْإِمَاءِ مَا رُفِعَتْ لَهُ مَائِدَهٌ قَطُّ وَ عَلَيْهَا طَعَامٌ وَ مَا أَكَلَ خُبْزَ بُرٍّ قَطُّ وَ لَا شَبِعَ مِنْ خُبْزِ شَعِيرٍ ثَلَاثَ لَيَالٍ مُتَوَالِيَاتٍ قَطُّ تُوُفِّیَ صلی الله عليه و آله وَ دِرْعُهُ مَرْهُونَهٌ عِنْدَ يَهُودِیٍّ بِأَرْبَعَهِ دَرَاهِمَ مَا تَرَكَ صَفْرَاءَ وَ لَا بَيْضَاءَ مَعَ مَا وُطِّئَ لَهُ مِنَ الْبِلَادِ وَ مُكِّنَ لَهُ مِنْ غَنَائِمِ الْعِبَادِ وَ لَقَدْ كَانَ يَقْسِمُ فِی الْيَوْمِ الْوَاحِدِ ثَلَاثَمِائَهِ أَلْفٍ وَ أَرْبَعَمِائَهِ أَلْفٍ وَ يَأْتِيهِ السَّائِلُ بِالْعَشِیِّ فَيَقُولُ وَ الَّذِی بَعَثَ مُحَمَّداً بِالْحَقِّ مَا أَمْسَی فِی آلِ مُحَمَّدٍ صَاعٌ مِنْ شَعِيرٍ وَ لَا صَاعٌ مِنْ بُرٍّ وَ لَا دِرْهَمٌ وَ لَا دِينَارٌ وَ قَالَ لَهُ الْيَهُودِیُّ فَإِنِّی أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللَّهِ صلی الله عليه و آله وَ أَشْهَدُ أَنَّهُ مَا أَعْطَی نَبِيّاً دَرَجَهً وَ لَا مُرْسَلًا فَضِيلَهً إِلَّا وَ قَدْ جَمَعَهَا لِمُحَمَّدٍ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله عليه و آله وَ زَادَ مُحَمَّداً صلی الله عليه و آله عَلَی الْأَنْبِيَاءِ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِمْ أَضْعَافَ دَرَجَاتٍ فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ لِعَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ عليهما السلام أَشْهَدُ يَا أَبَا الْحَسَنِ أَنَّكَ مِنَ الرَّاسِخِينَ فِی الْعِلْمِ فَقَالَ وَيْحَكَ وَ مَا لِی لَا أَقُولُ مَا قُلْتُ فِی نَفْسٍ مَنِ اسْتَعْظَمَهُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ فِی عَظَمَتِهِ جَلَّتْ (۲) فَقَالَ وَ إِنَّكَ (۳) لَعَلی خُلُقٍ عَظِيمٍ (۴).

۱- فی المصدر: حيث.

۲- فی المصدر: فقال جلت عظمته.

۳- القلم: ۴.

۴- الاحتجاج: ۱۱۱- ۱۲۰.

**[ترجمه]الاحتجاج: امام موسی بن جعفر به نقل از پدرانشان از امام حسین علیهم السلام فرمود: یکی از یهودیان اهل شام که از علمای یهود بود و تورات و انجیل و زبور و صحیفه‌های پیامبران را خوانده بود و نشانه های آنان را شناخته بود به مجلسی آمد که اصحاب رسول خدا صلّی الله علیه و آله به همراه علی بن ابی طالب علیه السلام و ابن عباس و ابومعبد جُهَنی در آن‌جا جمع بودند. گفت: ای امت

ص: ۲۷۳

محمد! شما هیچ درجه‌ای را برای هیچ پیامبری و هیچ فضیلتی را برای هیچ رسولی وانںهاده‌اید جز این‌که آن را به پیامبر خودتان هم نسبت داده‌اید، آیا به سوال‌هایی که من در این باره دارم کسی پاسخ می‌دهد؟ آن‌ها همه از او حذر کردند اما علی بن ابی طالب علیه السلام فرمود: بله، خداوند عزّ و جلّ هیچ درجه‌ای به هیچ پیامبری و هیچ فضیلتی به هیچ رسولی عطا نکرد جز آن‌که همه را برای حضرت محمد صلّی الله علیه و آله گرد آورد و چندین برابر از فضیلت دیگر پیامبران بر حضرت محمد صلّی الله علیه و آله افزود. یهودی گفت: آیا تو پاسخ مرا می‌دهی؟ فرمود: بله، من امروز برایت از فضایل رسول خدا صلّی الله علیه و آله سخن‌هایی خواهم گفت که خداوند چشم مومنان را از آن روشن می گرداند و شک شکاکان درباره فضایل حضرت را از بین می‌برد. پیامبر صلّی الله علیه و آله هرگاه درباره خود از فضیلتی سخن می گفت می‌فرمود: من فخر نمی... فروشم. من نیز برایت فضایل حضرت را ذکر می کنم بدون این‌که بخواهم از حق دیگر پیامبران فروبگذارم یا از مقام ایشان بکاهم، من این‌ها را خواهم گفت تا شکری باشد به درگاه خداوند عزّ و جلّ که اگر چیزی به آنان عطا کرد همانندش را به حضرت محمد صلّی الله علیه و آله نیز عطا فرمود و بر حضرت افزود و ایشان را بر آنان برتری بخشید. یهودی گفت: پاسخ... هایت را آماده کن تا از تو بپرسم. فرمود: بپرس. گفت: خداوند فرشتگانش را برای آدم به سجده درآورد، آیا این کار را برای محمد کرد؟ فرمود: همین طور است، خداوند فرشتگانش را برای حضرت آدم علیه السلام به سجده درآورد، سجده فرشتگان از روی طاعت بود و بدین معنا نبود که آنان آدم علیه السلام را به جای خداوند عزّ و جلّ به پرستش گرفتند، بلکه این اعترافی بود به فضیلت و رحمتی که خداوند به او عطا کرده بود. اما به حضرت محمد صلّی الله علیه و آله از این برتر عطا شد. خداوند عزّ و جلّ در جبروت خود به همراه همه فرشتگان بر حضرت درود فرستاد و مومنان را به درود فرستادن بر ایشان متعبّد ساخت که این زیادتی از برای حضرت است ای یهودی! یهودی گفت: خداوند پس از گناه آدم توبه او را پذیرفت. حضرت علی علیه السلام فرمود: همین طور است، اما درباره حضرت محمد صلّی الله علیه و آله مقامی بزرگتر از این نازل شد و بدون این‌که گناهی کرده باشد خداوند عزّ و جلّ فرمود: «لِیَغْفِرَ لَکَ اللَّهُ ما تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِکَ وَ ما تَأَخَّرَ» - . فتح / ۲ - {تا خداوند از گناه گذشته و آینده تو درگذرد.} حضرت محمد صلّی الله علیه و آله

ص: ۲۷۴

در روز قیامت هیچ باری بر دوش ندارد و از هیچ گناهی بازخواست نمی‌شود. یهودی گفت: خداوند عزّ و جلّ ادریس را به جایگاهی والا فراز داشت و پس از وفاتش به او از تحفه‌های بهشتی خوراند.

حضرت علی علیه السلام فرمود: همین طور است، اما به حضرت محمد صلّی الله علیه و آله برتر از آن عطا شد، خداوند عزّ و جلّ درباره ایشان فرمود: «وَ رَفَعْنا لَکَ ذِکْرَکَ» - . شرح / ۴ -

{و نامت را برای تو بلند گردانیدیم.} و این سخن در والایی مقام نزد خداوند کافی است. نیز اگر حضرت ادریس علیه السلام پس از وفاتش از تحفه‌هایِ بهشتی خورد، حضرت محمد صلّی الله علیه و آله در دنیا و در روزگار حیاتش با غذاهای بهشتی اِطعام شد. باری حضرت از گرسنگی به خود می‌پیچید که ناگاه جبرییل با کاسه‌ای از تحفه‌های بهشتی نزد ایشان آمد و آن کاسه و آن تحفه‌ها در دست حضرت تهلیل و تسبیح و تکبیر و تحمید گفتند. حضرت آن‌ها را به اهل بیت خود علیهم السلام نیز داد و باز کاسه همان سخن‌ها را گفت. حضرت خواست آن را به یکی از اصحاب نیز بدهد که جبرییل آن را گرفت و به ایشان عرض کرد: خودت بخور چون این تحفه‌ای از بهشت است که خداوند برای تو فرستاده و شایسته هیچ کس نیست جز یک پیامبر یا وصیّ یک پیامبر. این‌گونه پیامبر صلّی الله علیه و آله از آن خورد و ما نیز همراه ایشان خوردیم و من شیرینی آن طعام را تا همین الان حس می‌کنم. یهودی گفت: نوح در راه خداوند عزّ و جلّ صبر پیشه کرد و وقتی قومش او را دروغگو خواندند از آن‌ها درگذشت. حضرت علی علیه السلام فرمود: همین طور است، اما حضرت محمد صلّی الله علیه و آله نیز در راه خداوند صبر پیشه کرد و وقتی قوم حضرت ایشان را دروغگو خواندند و از خود راندند و با سنگ زدند، ایشان از همه آن‌ها درگذشت. افزون بر آن، وقتی ابولهب شکمبه گوسفند را بر سر پیامبر صلّی الله علیه و آله فرود آورد، خداوند تبارک و تعالی جابیل، فرشته کوه‌ها را نازل کرد و به او فرمود کوه‌ها را از جا درآور و به فرمان محمد بسپار. جابیل نزد حضرت آمد و عرض کرد: من دستور دارم که از شما اطاعت کنم، اگر فرمان دهی کوه‌ها را بر سر اینان فرود می‌آورم و همه را هلاک می‌کنم. اما حضرت فرمود:

ص: ۲۷۵

من فقط به عنوان رحمت برانگیخته شده‌ام؛ پروردگارا امت مرا هدایت فرما چراکه آن‌ها نمی‌دانند. وای بر تو ای یهودی! وقتی حضرت نوح علیه السلام دید قومش غرق خواهند شد به خاطر خویشاوندی دلش به حالشان سوخت و بر آنان مهر آورد و گفت: «رَبِّ إِنَّ ابْنِی مِنْ أَهْلِی» - . هود / ۴۵ - {پروردگارا پسرم از کسان من است.} و خداوند والامرتبه فرمود: «إِنَّهُ لَیْسَ مِنْ أَهْلِکَ إِنَّهُ عَمَلٌ غَیْرُ صالِحٍ» - . هود / ۴۶ -

{او در حقیقت از کسان تو نیست او [دارای] کرداری ناشایسته است.} خداوند عزّ و جلّ می‌خواست با این سخن او را دلداری دهد. اما وقتی قوم حضرت محمد صلّی الله علیه و آله آشکارا ستیزه کردند حضرت بر آنان شمشیر عذاب را برکشید و به خاطر خویشاوندی نه دلسوزی در او راه یافت و نه به دیده نفرت در آن‌ها نگریست. یهودی گفت: نوح به درگاه پروردگارش دعا کرد و آسمان آبی سیل‌آسا برای او سرازیر کرد.

حضرت علی علیه السلام فرمود: همین طور است، او از روی خشم دعا کرد اما برای حضرت محمد صلّی الله علیه و آله آسمان از روی رحمت آبی سیل‌آسا سرازیر کرد. وقتی حضرت به مدینه هجرت کرد یک روز جمعه اهل مدینه نزد ایشان آمدند و عرض کردند: ای رسول خدا! باران بند آمده و گیاهان زرد شده‌اند و برگ‌ها همه ریخته‌اند. آن‌گاه حضرت دستان مبارکش را چنان بالا برد که سپیدیِ زیر بغل هایش پیدا شد و دعا کرد. هیچ ابری در آسمان دیده نمی‌شد اما ناگهان خداوند بر آنان باران فرستاد و چنان شد که جوان مغرور به جوانی برای بازگشت به خانه از خود بی خود شد و شتافت اما از شدت سیل نتوانست بازگردد. باران یک هفته بارید و چون هفته دوم فرا رسید عرض کردند: ای رسول خدا! دیوارها ویران شدند و

مرکب‌ها و مسافران به جا ماندند! حضرت خندید و فرمود: آدمیزاد به همین سرعت ملول می‌شود! سپس فرمود: خداوندا بر اطراف ما بباران و نه بر ما، خداوندا بر ریشه گیاهان و سبزه‌زارها بباران. آن‌گاه باران در اطراف مدینه قطره قطره بارش گرفت و هیچ قطره‌ای در مدینه نیامد و این به سبب ارجمندی پیامبر صلّی الله علیه و آله نزد خداوند عزّ و جلّ بود.

یهودی گفت: خداوند هود را با فرستادن بادی بر دشمنانش یاری داد، آیا این کار را برای محمد هم کرد؟ حضرت علی علیه السلام فرمود: همین طور است، برتر از آن به حضرت محمد صلّی الله علیه و آله عطا شد.

ص: ۲۷۶

خداوند عزّ و جلّ در جنگ خندق با فرستادن باد حضرت را در برابر دشمنانش یاری داد و بر آنان بادی فرستاد که سنگریزه‌ها را به سویشان راند و همچنین برای حضرت سپاهیانی فرستاد که آن‌ها نمی‌دیدند. خداوند تبارک و تعالی فرمود: «یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا اذْکُرُوا نِعْمَهَ اللَّهِ عَلَیْکُمْ إِذْ جاءَتْکُمْ جُنُودٌ فَأَرْسَلْنا عَلَیْهِمْ رِیحاً وَ جُنُوداً لَمْ تَرَوْها» - . احزاب / ۹ -

{ای کسانی که ایمان آورده اید نعمت خدا را بر خود به یاد آرید آنگاه که لشکرهایی به سوی شما [در]آمدند پس بر سر آنان تندبادی و لشکرهایی که آنها را نمی دیدید فرستادیم.} یهودی گفت: خداوند برای صالح ناقه‌ای بیرون آورد و آن را پندی از برای قوم او نهاد.

حضرت علی علیه السلام فرمود: همین طور است، اما به حضرت محمد صلّی الله علیه و آله برتر از آن عطا شد. ناقه حضرت صالح علیه السلام با وی سخن نگفت و همزبانی نکرد و به نبوت او شهادت نداد. اما در یکی از غزوه‌های پیامبر صلّی الله علیه و آله ما همراه ایشان بودیم که ناگاه شتری نزدیک آمد و نعره کشید.

در آن دم خداوند عزّ و جلّ آن شتر را به سخن درآورد و او گفت: ای رسول خدا! فلان کس مرا به کار بست و اکنون که پیر شده‌ام می‌خواهد سرم را ببرد، من از دست او به شما پناه آورده‌ام. رسول خدا صلّی الله علیه و آله کسی را نزد صاحبش فرستاد و از او خواست که آن را به حضرت ببخشد و او این کار را کرد و شتر را رها کرد. بار دیگر با حضرت بودیم که ناگاه مردی اعرابی با یک ناقه آمد. او آن ناقه را آورد و چون شهود علیه او شهادت دروغ داده بودند، برای قطع دست تسلیم شد . ناقه به نفع او زبان گشود و گفت: ای رسول خدا! فلانی درباره من بی گناه است و شاهدان به دروغ علیه‌اش شهادت داده‌اند، کسی که مرا دزدید فلان یهودی بود. یهودی گفت: ابراهیم با هشیاری و بیداری خودش با اعتبار(از پدیده های جهان هستی) به شناخت خدا رهنمون شد و با دلیل وبرهان به علم و ایمان به خداوند عالم رسید.

حضرت علی علیه السلام فرمود: همین طور است، اما به حضرت محمد صلّی الله علیه و آله برتر از آن عطا شد، ایشان نیز با هشیاری و بیداری خودش با اعتبار (از پدیده های جهان هستی) به شناخت خدا رهنمون شد و با دلیل وبرهان به علم و ایمان به خداوند عالم رسید. حضرت ابراهیم علیه السلام در پانزده سالگی به چنین بیداری رسید اما حضرت محمد صلّی الله علیه و آله هفت ساله بود که گروهی از تاجران نصاری آمدند و

ص: ۲۷۷

کالاهایشان را میان صفا و مروه فرود آوردند. یکی از آنان به حضرت نگریست و ایشان را از صفات و ویژگی‌ها و نشانه‌ها و خبر مبعثش شناخت. آنان به حضرت گفتند: ای پسر! نامت چیست؟ فرمود: محمد. گفتند: نام پدرت چیست؟ فرمود: عبدالله. به زمین اشاره کردند و گفتند: نام این چیست؟ فرمود: زمین. به آسمان اشاره کردند و گفتند: نام این چیست؟ فرمود: آسمان. گفتند: پروردگار این دو کیست؟ فرمود: الله. سپس آنان را ملامت کرد و فرمود: آیا می‌خواهید مرا درباره خداوند عزّ و جلّ به تردید اندازید؟ وای بر تو ای یهودی! رسول خدا صلّی الله علیه و آله خودش به معرفت خداوند رسید و حال آن‌که قوم ایشان کافر بودند. حضرت در میان کسانی می‌زیست که به تیرهای قرعه استقسام می کردند (یعنی شتری را چند نفر خریداری کرده و به شکل قمار با تیرهایی که سهم های متفاوت برای هر کدام تعیین شده بود و برخی سهمی نداشت میان خود تقسیم می کردند و یا با تیرهای قرعه مشورت در امور سفر وازدواج می کردند که بر تیری نوشته بود انجام بده و بر تیر دیگر انجام نده وبه این شکل قرعه می زدند و بر اساس آن عمل می کردند و یا بر اساس قرعه با تیرها در اختلافاتشان داوری می کردند) و بت‌ها را می‌پرستیدند اما ایشان می‌فرمود: هیچ خدایی جز خدای یگانه نیست. یهودی گفت: ابراهیم با سه پرده از چشم نمرود پنهان شد. حضرت علی علیه السلام فرمود: همین طور است، اما حضرت محمد صلّی الله علیه و آله از چشمان کسانی که می‌خواستند ایشان را بکشند، با پنج پرده پنهان شد که سه تای آن‌ها در برابر آن سه باشد و دو تای دیگر فضیلتی افزون از برای حضرت محمد صلّی الله علیه و آله .خداوند عزّ و جلّ در وصف ماجرای حضرت فرمود: «وَ جَعَلْنا مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا» {و [ما] فراروی آنها سدی فرو گسترده ایم،} این پرده اول «وَ مِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا» {و پشت سرشان سدی} این پرده دوم «فَأَغْشَيْناهُمْ فَهُمْ لا يُبْصِرُونَ» - . یس / ۹ -

{و پرده ای بر [چشمان] آنان در نتیجه نمی توانند ببینند.} و این پرده سوم؛ و همچنین فرمود: «وَ إِذا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ جَعَلْنا بَيْنَكَ وَ بَيْنَ الَّذِينَ لا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ حِجاباً مَسْتُوراً» - . إسراء / ۴۵ - {و چون قرآن بخوانی میان تو و کسانی که به آخرت ایمان ندارند پرده ای پوشیده قرار می دهیم.} این از پرده چهارم؛ و همچنین فرمود: «فَهِيَ إِلَى الْأَذْقانِ فَهُمْ مُقْمَحُونَ» - . یس / ۸ -

{به طوری که سرهایشان را بالا نگاه داشته و دیده فرو هشته اند.} و این هم پرده پنجم. یهودی گفت: ابراهیم کسی را که به برهان نبوتش کفر ورزیده بود مبهوت ساخت. حضرت علی علیه السلام فرمود: همین طور است، اما یکی از کسانی که رستاخیز پس از مرگ را تکذیب می‌کرد نزد حضرت محمد صلّی الله علیه و آله آمد، او اُبَیّ بن خَلَف جُمحی بود، استخوانی پوسیده با خود آورد و آن را پودر کرد و گفت: ای محمد! «مَنْ يُحْيِ الْعِظامَ وَ هِيَ رَمِيمٌ» - . یس / ۷۸ -

{چه کسی این استخوانها را که چنین پوسیده است زندگی می بخشد؟} آن‌گاه خداوند زبان حضرت محمد صلّی الله علیه و آله را به آیات محکمش روان ساخت و آن کافر را با برهان نبوت ایشان مبهوت ساخت و فرمود: «يُحْيِيهَا الَّذِي أَنْشَأَها أَوَّلَ مَرَّةٍ وَ هُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ» - . یس / ۷۹ -

{همان کسی که نخستین بار آن را پدید آورد و اوست که به هر [گونه] آفرینشی داناست.} و او مبهوت و سرگشته بازگشت.

ص: ۲۷۸

یهودی گفت: ابراهیم از روی خشم به خاطر خداوند عزّ و جلّ بت‌های قومش را از جا کَند. حضرت علی علیه السلام فرمود:

همین طور است، و حضرت محمد صلّی الله علیه و آله سیصد بت را از درون کعبه واژگون کرد و همه آن‌ها را از جزیره العرب بیرون کرد و پرستندگان‌شان را با شمشیر خوار کرد. یهودی گفت: ابراهیم پسرش را خواباند و او را بر پیشانی بیفکند. حضرت علی علیه السلام فرمود: همین طور است، پس از آن‌که حضرت ابراهیم علیه السلام پسرش را خواباند به او یک قربانی عطا شد. اما حضرت محمد صلّی الله علیه و آله به بلایی دردناک‌تر از آن دچار شد، حضرت بالای پیکر عموی خود حمزه، آن شیر خدا و رسولش و آن یاور دین ایستاد حال آن‌که روح از تن وی جدا گشته بود، اما حضرت سوز و گدازی نکرد و حتی قطره‌ای اشک بر او نریخت و به جایگاهی که وی در قلبش و قلب اهل بیتش داشت ننگریست تا خداوند عزّ و جلّ را از صبر خود راضی کرده باشد و در همه کارها به امر او سر سپرده باشد و فرمود: اگر صفیه ناراحت نمی‌شد و اگر پس از من سنّت نمی‌شد بی شک او را رها می‌کردم تا از درون شکم درندگان و چینه‌دان پرندگان برانگیخته شود. یهودی گفت: ابراهیم به دست قومش به آتش سپرده شد اما صبر کرد و خداوند عزّ و جلّ آتش را از برایش سرد و ایمن گرداند، آیا برای محمد نیز این کار را کرد؟ حضرت علی علیه السلام فرمود: همین طور است، و اما وقتی حضرت محمد صلّی الله علیه و آله در خیبر فرود آمد زنی خیبری ایشان را مسموم کرد، آن‌گاه خداوند سم را در شکم ایشان سرد و ایمن گرداند تا آن‌گاه که اجل حضرت سر رسید. سم نیز چون درون شکم قرار گیرد همچون آتش می‌سوزاند، پس این کار به قدرت خداوند بوده، انکار نکن. یهودی گفت: یعقوب علیه السلام سهمی والا از خیر و برکت برد، چراکه پیامبران از سلاله صلب او شدند و مریم دختر عمران نیز از دختران او بود. حضرت علی علیه السلام فرمود: همین طور است، اما حضرت محمد صلّی الله علیه و آله سهمی والاتر از او از خیر و برکت برد، چراکه فاطمه، بانوی زنان دو جهان از دختران حضرت و حسن و حسین از نوادگان او شدند. یهودی گفت: یعقوب آن‌قدر بر دوری فرزندش صبر کرد که نزدیک بود از اندوه جانش به لبش برسد.

ص: ۲۷۹

حضرت علی علیه السلام فرمود: همین طور است، اندوه حضرت یعقوب علیه السلام اندوهی بود که دیدار را به دنبال داشت، اما ابراهیم، فرزند و نور دیده حضرت محمد صلّی الله علیه و آله در زمان حیات ایشان درگذشت و او را به این آزمایش اختصاص داد تا ذخیره ثواب وی را گران‌سنگ کند. حضرت فرمود: جان در اندوه است و قلب در فغان و ما بر تو ای ابراهیم بسیار اندوهناکیم اما سخنی نمی‌رانیم که پروردگار را خشمگین کند. پیامبر صلّی الله علیه و آله در همه این موارد رضایت خداوند عزّ و جلّ را برگزید و در همه کارها به امر او سر سپرد. یهودی گفت: یوسف از تلخی دوری رنج برد و برای پرهیز از معصیت به زندان انداخته شد و تک و تنها به چاه انداخته شد. حضرت علی علیه السلام فرمود: همین طور است، اما حضرت محمد صلّی الله علیه و آله از تلخی غربت رنج برد و از خاندان و فرزندان و دارایی خود جدا شد و از حرم امن خداوند متعال هجرت کرد، وقتی خداوند عزّ و جلّ غمزدگی و اندوهناکی ایشان را دید، رویایی در خواب به حضرت نشان داد که در تعبیر، همتای رویای حضرت یوسف علیه السلام بود و صدقِ تحقّقش را برای جهانیان آشکار ساخت و فرمود: «لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّؤْيا بِالْحَقِّ لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرامَ إِنْ شاءَ اللَّهُ آمِنِينَ مُحَلِّقِينَ رُؤُسَكُمْ وَ مُقَصِّرِينَ لا تَخافُونَ» - . فتح / ۲۷ -

{حقا خدا رؤیای پیامبر خود را تحقق بخشید [که دیده بود] شما بدون شک به خواست خدا در حالی که سر تراشیده و موی [و ناخن] کوتاه کرده اید با خاطری آسوده در مسجد الحرام درخواهید آمد.} اگر حضرت یوسف علیه السلام به زندان انداخته شد، رسول خدا صلّی الله علیه و آله خودش را سه سال در شِعب محبوس کرد و خویشان و خویشاوندانش از او بریدند

و او را به سخت‌ترین تنگنا درانداختند.تا خداوند بلند مرتبه چاره ای نمود و ضعیف ترین مخلوق خود را (موریانه) فرستاد تا عهد نامه آنان را که برای قطع رحم آن حضرت نوشته بودند خورد. اگر حضرت یوسف علیه السلام در چاه انداخته شد، حضرت محمد صلّی الله علیه و آله خود را از ترس دشمن در غار حبس کرد و حتی به همراه خود فرمود: «لاـ تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنا» – . توبه / ۴۰ –

{اندوه مدار که خدا با ماست.} و خداوند بدین خاطر حضرت را در کتابش ستود. یهودی گفت: خداوند به موسی بن عمران تورات را داد که حُکم خداوند در آن بود. حضرت علی علیه السلام فرمود: همین طور است، اما به حضرت محمد

صلّی الله علیه و آله برتر از آن عطا شد. به حضرت محمد صلّی الله علیه و آله سوره بقره در برابر انجیل عطا شد و طواسین و طه و نصف مفصّل و حوامیم در برابر تورات عطا شد و نصف مفصّل و تسابیح در برابر زبور عطا شد و سوره بنی اسرائیل و برائت در برابر صُحُف ابراهیم و موسی علیهما السلام عطا شد و سپس خداوند عزّ و جلّ بر حضرت محمد صلّی الله علیه و آله افزود و هفت طوال و فاتحه الکتاب را یعنی همان سبع مثانی و قرآن عظیم را به ایشان عطا فرمود، و به حضرت کتاب و حکمت عطا شد. یهودی گفت: خداوند عزّ و جلّ بر طور سیناء با موسی نجوا کرد. حضرت علی علیه السلام فرمود: همین طور است، اما خداوند عزّ و جلّ به حضرت محمد صلّی الله علیه و آله در کنار سدره المنتهی وحی فرمود، پس مقام حضرت در آسمان محمود و ستوده است و در انتهای عرش مذکور و یادشده است. یهودی گفت: خداوند از سوی خود بر موسی مِهری افکند. حضرت علی علیه السلام فرمود: همین طور است، اما خداوند برتر از آن را به حضرت محمد صلّی الله علیه و آله عطا فرمود، خداوند عزّ و جلّ از جانب خود بر ایشان نیز مِهری افکند، وقتی به خداوند عزّ و جلّ شهادت داده می‌شود از نام چه کسی همپای نام خداوند یاد می‌شود؟ شهادت فقط این‌گونه صورت می‌پذیرد که گفته شود: شهادت می‌دهم که هیچ خدایی جز خدای یگانه نیست و شهادت می‌دهم که محمد رسول خداست. بر منبرها این گونه ندا داده می‌شود و صدایی به ذکر خداوند عزّ و جلّ بالا نمی‌رود جز آن‌که به همراهش از حضرت محمد صلّی الله علیه و آله نیز یاد کند. یهودی گفت: خداوند عزّ و جلّ به خاطر جایگاه والای موسی در نظرش به مادر موسی وحی کرد.

حضرت علی علیه السلام فرمود: همین طور است، خداوند به مادر حضرت محمد صلّی الله علیه و آله نیز چنین لطف کرد که نام حضرت را به او رسانید، چنان که مادر ایشان گفت:

من و جهانیان شهادت می‌دهیم که محمد رسول خداست که در انتظار بعثت است.

فرشتگان نیز برای پیامبران شهادت دادند که آنان ذکر حضرت را در کتب الهی ثبت کرده‌اند. پس لطف خداوند عزّ و جلّ به خاطر جایگاه والای حضرت نزد خداوند نام ایشان را به مادرش رسانید. او در خواب دید که به او گفته شد: تو سَروری را در شکمت داری، وقتی او را به دنیا آوردی نامش را محمد بگذار. این‌گونه خداوند برای حضرت نامی از نام‌های خود برگرفت،

خداونـد محمـود است و ایشـان محمـد. یهـودی گفت: خداونـد موسـی را به سـوی فرعون فرسـتاد و به او آن نشـانه بزرگ را نمایانـد. حضـرت علی علیه السـلام فرمود: همین طور است، اما خداوند حضـرت محمد صـلّی الله علیه و آله را به سوی چندین فرعون فرسـتاد، کسانی همچون ابوجهل بن هشام و عُتبه بن ربیعه و شَیبه و ابوالبَختری و نَضر بن حارث و اُبَیّ بن خَلَف و مُنَبّه و نُبَیه پسـران حَجّاج و نیز آن پنج ریشـخندگر را: ولید بن مُغَیره مخزومی و عاص بن وائل سَـهمی و اسود بن عبد یغوث زُهری و اسود بن مُطلّب و حارث بن طَلاطِله. و نشانه‌های خود را در آفاق و در دل‌هایشان به آنان نمایاند تا برایشان روشن گردد که او خودِ حق است. یهودی گفت: خداونـد از فرعون انتقام گرفت. حضـرت علی علیه السـلام فرمود: همین طور است، اما خـداوند والامرتبه برای حضـرت محمد صـلّی الله علیه و آله از فرعون‌ها انتقام گرفت، و اما ریشـخندگران؛ خداوند عزّ و جلّ درباره‌شان فرمود: «إِنَّا کَفَیْناکَ الْمُسْتَهْزِئینَ» - . حجر / ۹۵ -

{مـا [شـر] ریشـخندگران را از تـو برطرف خـواهیم کرد.} خداونـد در یـک روز هر پنـج نفرشـان را به شـیوه‌هـایی متفـاوت از یکـدیگر به هلاکت رسانـد. و اما ولیـد بن مُغَیره؛ او از کنار مردی از قبیله خزاعه می‌گذشت، آن مرد تیر می‌تراشـید و آن‌ها را روی زمین می‌چیـد، ناگـاه تراشه‌ای از تیرهـا به ولیـد خورد و بر شـاهرگش نشـست و به خونریزی دچار شـد و مُرد، وقتی جان می‌داد می‌گفت: پروردگـار محمـد مرا کُشت. و امـا عـاص بن وائـل؛ او برای انجـام کاری به جایی می‌رفت. ناگاه سـنگی زیر پایش لغزید و او را پایین انداخت و بر زمین تکه‌تکه شد و مُرد. او نیز در آن دم می‌گفت پروردگار محمد مرا کشت.

ص: ۲۸۲

و اما اسود بن عبد یغوث؛ او رفت تا پسـرش زَمعَه را ببیند. رسـید و به زیر سایه درختی نشست. ناگاه جبرئیل به سراغش آمد و سرش را گرفت و بر آن درخت کوبید. به پسـرش گفت: مرا از این نجات بده. اما پسـرش گفت: من کسی را نمی‌بینم که با تو کـاری داشـته باشـد، خودت داری چنین می‌کنی! این‌گونه جبرییـل او را کشت و او نیز داشت می‌گفت: پروردگـار محمـد مرا کشت. و اما اسود بن مُطّلب؛ پیامبر صـلّی الله علیه و آله نفرینش کرد که خدا کورش کند و داغ فرزندانش را بر دلش بگذارد. او همان روز سوی جایی رهسـپار شـد. ناگاه جبرییل با برگی سبز به سـراغش آمـد و آن برگ را بر صورتش کوبیـد و او کور شـد. او زنـده مانـد تـا این‌که خداونـد داغ فرزنـدانش را بر دلش گـذاشت. و امـا حارث بن طَلاطله؛ روزی بادی بسیار سوزان وزیدن گرفت، او از خانه‌اش بیرون رفت و ناگاه پوسـتش همچون غلام حبشـی سیاه شد. وقتی نزد خانواده‌اش برگشت به آنان گفت: من حارثم! آن‌ها بر او خشـمگین شدنـد و کُشـتندش، او نیز در آن هنگام می‌گفت: پروردگـار محمـد مرا کشت. درباره اسود بن حـارث نیز روایت شـده که مـاهی شوری خورد و به تشـنگی دچـار شـد و آن‌قـدر آب نوشـید که شـکمش ترکیـد و درحالی که می‌گفت پروردگـار محمـد مرا کشت، مُرد. همه این اتفاق‌ها همزمان رخ داد و آن هم بـدین خاطر که آن‌ها رو در روی رسـول خـدا صـلّی الله علیه و آله ایستادند و به ایشان گفتند: ای محمد! ما تا ظهر برایت صبر می‌کنیم، اگر از حرف‌هایت برگشتی که هیچ، وگرنه تو را می‌کشـیم. پیامبر صـلّی الله علیه و آله به خانه رفت و اندوهناک در را به روی خود قفل کرد. در همان دم جبرییل از سوی خداوند نزد حضرت آمد و عرض کرد: ای محمد! خداوندِ سـلام به تو سـلام می‌رساند و می‌فرماید: «فَاصْـدَعْ بِمـا تُـؤْمَرُ وَ أَعْرِضْ عَـنِ الْمُشْـرِکِینَ» - . حجر / ۹۴ - {پس آنچـه را بـدان مـاموری آشـکار کـن و از مشـرکان روی برتـاب.} یعنی امر خـود را برای اهـل مکـه آشـکار سـاز و آنـان را بـه ایمـان آوردن فراخـوان. فرمـود: ای جبرییـل! بـا این ریشخندگران و تهدیدشان چه کنم؟ عرض کرد: «إِنَّا کَفَیْناکَ الْمُسْتَهْزِئینَ» - . حجر / ۹۵ -

{ما [شر] ریشخندگران را از تو برطرف خواهیم کرد.} فرمود: ای جبرییل! آن‌ها همین الان پیش من بودند. عرض کرد: شرشان از تو بر طرف شد. این‌چنین رسول خدا صلّی الله علیه و آله امر خویش را آشکار ساخت. و اما بقیه فرعون‌ها؛ آن‌ها در جنگ بدر از دم شمشیر گذرانده شدند و خداوند همه‌شان را شکست داد و لشکرشان عقب نشست.

ص: ۲۸۳

یهودی گفت: به موسی عصایی عطا شد که به اژدها تبدیل می‌شد. حضرت علی علیه السلام فرمود: همین طور است، اما به حضرت محمد صلّی الله علیه و آله برتر از آن عطا شد. مردی به ابوجهل بن هشام شترانی فروخت و بهایش را از او طلب کرد. ابوجهل از او روی گرداند و نشست و به نوشیدن مشغول شد. مرد از او طلبش را خواست اما نتوانست بگیرد. یکی از آن ریشخندگران به او گفت: از چه کسی طلب داری؟ گفت: از عمرو بن هشام، او به من بدهکار است. یعنی از ابوجهل. گفت: می‌خواهی کسی را به تو نشان دهم که حق مردم را می‌گیرد؟ گفت: آری. او وی را سوی حضرت محمد صلّی الله علیه و آله راهنمایی کرد حال آن‌که ابوجهل همیشه می‌گفت ای کاش محمد با من کاری داشت تا به این بهانه او را مسخره می‌کردم و ردش می‌کردم. آن مرد نزد حضرت آمد و عرض کرد: ای محمد! شنیده‌ام که تو با عمرو بن هشام رابطه خوبی داری، من از تو در برابر او کمک می‌خواهم. رسول خدا صلّی الله علیه و آله با او به راه افتاد و به در خانه ابوجهل رفت و به او فرمود: ای ابوجهل! برخیز و حق این مرد را بده. در همان روز بود که پیامبر صلّی الله علیه و آله کنیه ابوجهل را بر او نهاد. ابوجهل بی... درنگ حق آن مرد را داد. وقتی نزد دوستانش برگشت یکی از آن‌ها به او گفت: از محمد ترسیدی که این کار را کردی؟ گفت: وای بر شما! مرا معذور دارید، وقتی محمد آمد دیدم در سمت راستش مردانی با گرزهایی برّاق ایستاده‌اند و در سمت چپش دو اژدها دندان‌هایشان را به هم می‌سایند و چشمانشان همچو آتش برق می‌زند، اگر نمی‌دادم آن مردان با گرز شکمم را می‌دریدند و آن دو اژدها مرا می‌بلعیدند. این از آن‌چه به حضرت موسی علیه السلام عطا شد بزرگتر است، یک اژدها در برابر یک اژدها و افزون بر آن یک اژدهای دیگر و هشت فرشته با گرز از سوی خداوند متعال برای حضرت. دعوت پیامبر صلّی الله علیه و آله قریشیان را آزار می‌داد. روزی حضرت رفت و خردمندان آنان را نادان خواند و دینشان را نکوهید و از بت‌هایشان بد گفت و پدرانشان را گمراه خواند. آن‌ها از این کار بسیار ناراحت شدند. ابوجهل گفت: به خدا قسم مرگ برای ما بهتر از این زندگی است، ای جماعت قریش! آیا در میان شما کسی نیست که محمد را بکُشد و به خاطرش قصاص شود؟ گفتند: نه. گفت: پس خودم او را می‌کشم، اگر پسران عبدالمطلب خواستند، قصاصم کنند و اگر نخواستند رهایم کنند. گفتند:

ص: ۲۸۴

اگر تو این کار را بکنی در حق مردم این دیار چنان کار نیکی کرده‌ای که همواره با آن از تو یاد خواهند کرد. گفت: او در اطراف کعبه زیاد سجده می‌کند، وقتی آمد و به سجده رفت سنگی برمی‌دارم و بر سرش می‌زنم. رسول خدا صلّی الله علیه و آله آمد و هفت بار کعبه را طواف کرد و سپس به نماز ایستاد و به سجده‌ای طولانی رفت. آن‌گاه ابوجهل سنگی برداشت و از روبروی حضرت آمد. همین‌که به ایشان نزدیک شد ناگاه جانور مهیبی چون شتر نر از کنار پیامبر صلّی الله علیه و آله دهانش را به سوی ابوجهل باز کرد. وقتی ابوجهل آن را دید هراسید و دستش لرزید و سنگ از دستش افتاد و بر پایش فرود آمد.

ابوجهل بازگشت در حالی که خون از او می‌رفت و رنگش پریـده بود و عرق می‌ریخت. یارانش گفتنـد: هیچ وقت تو را این... گونه ندیـده بودیم! گفت: وای بر شـما مرا معـذور داریـد! از کنـار او جانوری مهیب چون شتر نر دهانش را باز کرد و نزدیک بود مرا ببلعد، من سنگ را انداختم و پای خودم را کوبیدم. یهودی گفت: به موسی دست سپید عطا شد، آیا به محمد نیز چنین چیزی داده شـد؟ حضـرت علی علیه السـلام فرمود: همین طور است، اما به حضـرت محمد صـلّی الله علیه و آله برتر از آن عطا شد. حضرت در هر کجا که می نشست نوری از سمت راست وچپش روشنایی می داد و مردم همگان می دیدند.

یهودی گفت: برای موسی در دریا راهی باز شد آیا به محمد صلی الله علیه و آله نیز چنین چیزی داده شده بود؟

علی علیه السـلام فرمود: آری همین طور است و به پیامبر صـلی الله علیه و آله برتر از آن داده شـده بود ما به همراه حضـرت به سوی حنین رهسپار شـدیم. ناگـاه به دشتی رسـیدیم که در آن سـیل به راه افتـاده بود. سـیل را برآورد کردیم و آن را چهارده قـامت یافتیم. مردم عرض کردنـد: ای رسول خـدا! دشـمن پشت سـرمان است و این دشت روبرویمان! یعنی همان‌طور که «قالَ أَصْحابُ مُوسی إِنَّا لَمُدْرَکُونَ» - . شعراء / ۶۱ - {یاران موسی گفتند ما قطعا گرفتار خواهیم شد.} آن‌گاه رسول خدا صلّی الله علیه و آله نشـست و فرمود: خداونـدا تو برای هر پیـامبری نشانه‌ای نهادی، قـدرتت را به من بنما. سپس سوار شـد و ناگاه همه اسب‌ها و شترها عبور کردند و حتی سم‌هایشان هم خیس نشد.

ص: ۲۸۵

این‌چنین مـا بازگشتیم و این گشایشـی از برایمان شـد. یهودی گفت: به موسـی آن تخته سـنگ عطا شـد که «انْبَجَسَتْ مِنْهُ اثْنَتا عَشْرَهَ عَیْناً» - . اعراف / ۱۶۰ - {از آن دوازده چشمه جوشید.}

حضـرت علی علیه السـلام فرمود: همین طور است، اما به حضرت محمد صلّی الله علیه و آله برتر از آن عطا شد. وقتی حضرت در حیبیه فرود آمد و اهالی مکه ایشان را محاصره کردند اصحاب نزد ایشان از تشنگی شکوه کردند. آن‌ها چنان دچار تشنگی شده بودند که حتی پهلوهای اسـبانشان نیز به هم چسبیده بود. وقتی این را به حضـرت گفتند، ایشان یک کوزه یمانی گرفت و دست مبـارکش را در آن فرو برد. ناگـاه از میـان انگشـتانش چشـمه‌هـای آب جوشـش گرفت و مـا و اسب‌هایمان نوشـیدیم و سیراب شـدیم و حتی همه مشـک‌هـا را پُر کردیم. ما در حـدیبیه همراه پیامبر صـلّی الله علیه و آله بودیم. به چاهی رسـیدیم که خشک شده بود. حضـرت از تیردان خود تیری درآورد و آن را به بَراء بن عازِب داد و به او فرمود: این تیر را با خود به قعر این چاه ببَر و آن را آن‌جا بکار. او این کار را کرد و ناگاه از زیر تیر دوازده چشمه جوشید.

و در روز میضاه نیز عبرتی است و علامتی است برای نبوت آن حضرت همانند تخته سنگ حضرت موسی علیه السلام اندرزی برای مشـرکان و نشانه‌ای بر نبوت پیامبر صـلّی الله علیه و آله بود. حضرت آبریز را گرفت و دست خود را در آن فرو برد. ناگاه آب از آن تراوش کرد و آن‌قـدر آب داد کـه هشـت هزار تـن بـا آن وضـو گرفتنـد و بـه انـدازه نیازشـان از آن نوشـیدند و به چهارپایانشان نوشاندند و بعد هر چقدر می‌خواسـتند برداشـتند. یهودی گفت: به موسـی منّ و سـلوی عطا شد، آیا به محمد نیز چیزی همانند آن داده شد؟ حضـرت علی علیه السلام فرمود: همین طور است، اما به حضرت محمد صلّی الله علیه و آله برتر از آن عطا شد. خداوند عزّ و جلّ برای حضـرت و امت ایشان غنایم را حلال ساخت حال آن‌که پیش از آن برای هیچ کس حلال

نکرده بود، این از منّ و سلوی برتر است. افزون بر آن خداوند برای حضرت و امت ایشان نیّت را در زمره کار نیک برشمرد حال آن‌که پیش از آن برای هیچ یک از امت‌ها چنین نکرده بود،

ص: ۲۸۶

پس اگر یک تن از امت حضرت قصد انجام کار نیکی را بکند و انجامش ندهد این برایش یک حسنه ثبت می‌شود و اگر انجامش دهد برایش ده حسنه نوشته می‌شود.

یهودی گفت: ابر بر سر موسی سایه می‌انداخت.

حضرت علی علیه السلام فرمود: همین طور است، برای حضرت موسی علیه السلام در بیابان این اتفاق افتاد، اما به حضرت محمد صلّی الله علیه و آله برتر از آن عطا شد. از روزی که حضرت زاده شد تا روزی که درگذشت ابر چه در سفر و چه در وطن بر ایشان سایه می‌انداخت، این از آن‌چه به حضرت موسی علیه السلام عطا شد برتر است. یهودی گفت: خداوند برای داوود آهن را نرم گرداند و او از آهن زره ساخت.

حضرت علی علیه السلام فرمود: همین طور است، اما به حضرت محمد صلّی الله علیه و آله برتر از آن عطا شد. خداوند عزّ و جلّ برای حضرت صخره‌های سفت و سخت را نرم گرداند و آن‌ها را فرو برد. در بیت المقدس صخره به زیر دست حضرت نرم شد و همچون خمیر گشت که ما آن را دیدیم و به زیر لوای حضرت آن را لمس کردیم. یهودی گفت: داوود چنان بر گناهی که کرده بود گریست که از شدت بیمناکی‌اش کوه‌ها هم با او همراه شدند.

حضرت علی علیه السلام فرمود: همین طور است، اما به حضرت محمد صلّی الله علیه و آله برتر از آن عطا شد. حضرت به نماز برخاست و از بس گریه کرد از سینه و شکمش صدایی همچون صدای جوشش دیگ بر روی اجاق به گوش رسید، حال آن... که خداوند ایشان را از عذاب خود در امان داشته بود، اما ایشان می‌خواست با گریستن به درگاه پروردگارش خشوع ورزد و برای پیروانش پیشوا باشد. حضرت ده سال بر روی سرانگشتان خود نماز خواند تا این‌که پاهایش ورم کرد و رنگ از رخسارش پرید، آن‌قدر سراسر شب را بیدار ماند که خداوند عزّ و جلّ ایشان را بدین خاطر سرزنش کرد و فرمود: «طه * ما أَنْزَلْنا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقى» - . طه / ۱- ۲ - {طه. قرآن را بر تو نازل نکردیم تا به رنج افتی.} بلکه آن را نازل کردیم تا با آن سعادتمند شوی. حضرت آن‌قدر گریه می‌کرد که از هوش می‌رفت، عرض کردند: مگر خداوند «ما تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَ ما تَأَخَّرَ» - . فتح / ۲ - {گناه گذشته وآینده تو را} نیامرزیده است؟ فرمود: بله، اما آیا نباید بنده‌ای سپاسگزار باشم؟ نیز اگر کوه‌ها با حضرت داوود علیه السلام همراه می‌شدند و با او تسبیح می‌گفتند، برتر از آن به حضرت محمد صلّی الله علیه و آله عطا شد. بر کوه حراء با حضرت همراه بودیم

ص: ۲۸۷

که ناگاه کوه به لرزه افتاد. ایشان به او فرمود: آرام بگیر! یک پیامبر و یک صدّیق شاهد بر روی توست. آن‌گاه کوه به اطاعت از امر حضرت و سرسپرده به فرمان ایشان آرام گرفت. بار دیگر همراه پیامبر صلّی الله علیه و آله بر کوهی گذر می‌کردیم که

ناگاه دیدیم کوه می گرید. حضرت به او فرمود: چرا گریه می‌کنی ای کوه؟! کوه گفت: مسیح علیه السلام از کنار من گذر کرد و مردم را از آتشی می‌ترساند که «وَقُودُهَا النَّاسُ وَ الْحِجارَةُ» - . بقره / ۲۴ -

{سوختش مردمان و سنگها هستند}، می‌ترسم من نیز از آن سنگ‌ها باشم. پیامبر صلّی الله علیه و آله به او فرمود: نترس، آن‌ها سنگ گوگرد هستند. آن‌گاه کوه آرام گرفت و آرامش یافت و ساکت شد و به فرمان حضرت پاسخ داد. یهودی گفت: به سلیمان مُلکی عطا شد که برای هیچ کس پس از او شایسته نیست. حضرت علی علیه السلام به او فرمود: همین طور است، اما به حضرت محمد صلّی الله علیه و آله برتر از آن عطا شد. فرشته‌ای بر حضرت فرود آمد که پیش از آن بر زمین فرود نیامده بود. او میکاییل بود. عرض کرد: ای محمد! همچون پادشاهی بهره‌مند زندگی کن، این کلیدهای گنجینه‌های زمین است، آن... ها را نزد خود داشته باش و کوه‌های طلا- و نقره زمین نیز از برای تو، بدون این‌که چیزی از مقامی که در آخرت برایت اندوخته شده کاسته شود. پیامبر صلّی الله علیه و آله به جبرییل که از میان فرشتگان دوستش بود اشاره کرد. جبرییل به اشاره گفت فروتنی کن. فرمود: نه، می‌خواهم همچون پیامبری بنده زندگی کنم، یک روز می خورم و دو روز نمی خورم و به پیامبرانِ پیش از خود می‌پیوندم. آن‌گاه خداوند متعال کوثر را از برای حضرت افزود و مقام شفاعت را به ایشان عطا کرد که از سرتاسر مُلك دنیا هفتاد برابر برتر است، و مقام محمود را به حضرت وعده داد که چون روز قیامت فرا رسد خداوند متعال ایشان را بر عرش می‌نشاند. پس این از آن‌چه به حضرت سلیمان علیه السلام عطا شد برتر است. یهودی گفت: بادها برای سلیمان مسخّر شدند و او را در قلمروش حرکت می‌دادند چنان‌که «غُدُوُّها شَهْرٌ وَ رَواحُها شَهْرٌ» - . سبا / ۱۲ -

{رفتن آن در بامداد یک ماه و آمدنش در شبانگاه یک ماه [راه] بود.} حضرت علی علیه السلام فرمود: همین طور است، اما به حضرت محمد صلّی الله علیه و آله برتر از آن عطا شد. حضرت شب هنگام «مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى» - . اسراء / ۱ - {از مسجد الحرام سوی مسجد الاقصی} سیر داده شد که مسیر یک ماه بود، و سوی ملکوت آسمان‌ها عروج کرد

ص: ۲۸۸

که مسیر پنجاه هزار سال بود و کمتر از ثلث شب گذشته بود که حضرت به ساق عرش رسید و «دَنا» {نزدیک آمد} با علم «فَتَدَلَّى» {و نزدیک‌تر شد.} آن‌گاه برای ایشان فرشی سبز از بهشت آویخته شد و نور چشمانش را پوشاند، و حضرت با قلب خود و نه با چشمش عظمت پروردگارش عزّ و جلّ را دید، «فَکانَ قابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنى» {تا [فاصله اش] به قدر [طول] دو [انتهای] کمان یا نزدیکتر شد.} میان ایشان و پروردگارش «فَأَوْحى إِلى عَبْدِهِ ما أَوْحى» - . نجم / ۸- ۱۰ -

{آنگاه به بنده اش آنچه را باید وحی کند وحی فرمود.} از جمله آن‌چه که به ایشان وحی کرد آیه‌ایست در سوره بقره که می‌فرماید: «لِلَّهِ ما فِي السَّماواتِ وَ ما فِي الْأَرْضِ وَ إِنْ تُبْدُوا ما فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ يُحاسِبْكُمْ بِهِ اللَّهُ فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشاءُ وَ يُعَذِّبُ مَنْ يَشاءُ وَ اللَّهُ عَلى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ» - . بقره / ۲۸۴ -

{آنچه در آسمان ها و آنچه در زمین است از آنِ خداست. و اگر آنچه در دل های خود دارید، آشکار یا پنهان کنید خداوند شما را به آن محاسبه می کند؛ آنگاه هر که را بخواهد می بخشد، و هر که را بخواهد عذاب می کند، و خداوند بر هر چیزی تواناست.} این آیه از حضرت آدم علیه السلام گرفته تا آن‌گاه که خداوند والامقام حضرت محمد صلّی الله علیه و آله را

برانگیخت بر همه پیامبران و امت‌هایشان عرضه شد، اما آن‌ها به خاطر سنگینی‌اش از پذیرفتنش سر باز زدند، سپس رسول خدا صلّی الله علیه و آله آن را پـذیرفت و بر امت خویش عرضه داشت و آنان نیز پذیرفتند. وقتی خداوند تبارک و تعالی دید آن‌ها پذیرفتنـد چون می‌دانست که طاقتش را ندارند هنگامی که رسول خدا صلّی الله علیه و آله به ساق عرش رسید، باز این آیه را برایش تکرار کرد تا به او بفهمانـد، فرمود: «آمَنَ الرَّسُولُ بِما أُنْزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ» {پیامبر [خدا] بدان چه از جانب پروردگارش بر او نـازل شـده است ایمـان آورده است.} و پیـامبر صـلّی الله علیه و آله از جـانب خـود و امتش اجـابت کرد. آن‌گـاه فرمـود: «وَ الْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَ مَلائِكَتِهِ وَ كُتُبِهِ وَ رُسُلِهِ لا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ» {و مؤمنان همگی به خدا و فرشتگان و کتاب ها و فرستادگانش ایمان آورده انـد [و گفتنـد:] «میان هیـچ یک از فرستادگانش فرق نمی گذاریم»} پس خداوند والامرتبه فرمود: چون این کـار را کردنـد بهشت و مغفرت از برای آنـان. پیـامبر صـلّی الله علیه و آله فرمود: حـال که برای مـا چنین کردی پس «غُفْرانَكَ رَبَّنا وَ إِلَيْكَ الْمَصِيرُ» {آمرزش تو را [خواستاریم] و فرجام به سوی تو است.} یعنی بازگشتگاه در آخرت. خداوند والامرتبه بـه حضـرت پاسخ داد که این کـار را برای تـو وامتت کردم. سـپس فرمـود: حـال که تـو این آیه را بـا همه شـدت و سنگینی‌اش پذیرفتی و با این‌که من آن را بر امت‌های دیگر عرضه کردم اما از پذیرشـش سر باز زدند، امت تو آن را پذیرفتند، پس بر عهـده من است که آن را از دوش امت تو بردارم، و فرمود: «لا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْساً إِلَّا وُسْعَها لَها ما كَسَبَتْ» {خداوند هیچ کس را جز به قدر توانایی اش تکلیف نمی کند. آنچه به دست آورده به سود او} از کار نیک «وَ عَلَيْها مَا اكْتَسَبَتْ» { و آنچه به دست آورده به زیان اوست.} از کار بـد. وقتی پیامبر صـلّی الله علیه و آله این را شـنید فرمود: حال که این کار را برای من و امتم کردی، برایم بیافزای. خداوند فرمود: بخواه. حضرت فرمود: «رَبَّنا لا تُؤاخِذْنا إِنْ نَسِينا أَوْ أَخْطَأْنا» {پروردگارا، اگر فراموش کردیم یا به خطا رفتیم بر ما مگیر.} خداوند عزّ و جلّ فرمود: به خاطر ارجمندی تو نزد من، امتت را به خاطر فراموشـی و اشتباه مؤاخذه نمی‌کنم حال آن‌که امت‌های پیشین وقتی چیزی را که به آنان تذکر داده شده بود فراموش می‌کردند درهای عذاب را بر آنان می‌گشودم، اما این را از امت تو برداشتـم، نیز امت‌های پیشـین وقتی اشـتباه می‌کردنـد به خاطر اشـتباه مؤاخـذه و عذاب می‌شدند، اما به خاطر ارجمندی تو نزد من، این را نیز از امت تو برداشتم.

ص: ۲۸۹

پیامبر صـلّی الله علیه و آله فرمود: خداونـدا حال که این را به من عطا کردی، برایم بیافزای. خداوند متعال فرمود: بخواه. فرمود: «رَبَّنا وَ لا تَحْمِلْ عَلَيْنا إِصْراً كَما حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنا» {پروردگارا، هیـچ بار گرانی بر دوش ما مگـذار؛ همچنان که بر [دوش] کسانی که پیش از ما بودند نهادی.} یعنی بار دشواری‌هایی که بر عهده پیشـینیان ما بوده است. خداوند در اجابت این درخـواست فرمود: از امت تو بارهـایی را که بر دوش امت‌هـای پیشـین بود برداشـتم، من نمـاز را از آن‌هـا فقـط در قطعه‌هـایی مشـخص از زمین می‌پـذیرفتم که خودم برایشـان انتخـاب کرده بودم گرچه از آن‌ها دور بود، اما برای امت تو سرتاسـر زمین را سجـده‌گـاه و پـاک‌کننـده ساختم، این از جمله بارهای سـنگین بر دوش امت‌های پیش از تو بود که از دوش امت تو برداشـتم. امت‌های پیشـین اگر نجاستی تنشان را ناپاک می‌کرد آن قسـمت را از تن خود می‌بُریدنـد، اما برای امت تو آب را پاک‌کننـده نهادم، این نیز از جمله بارهای سنگین بر دوش آنان بود که از دوش امت تو برداشتم. امت‌های پیشین قربانی‌هایشان را بر دوش می‌گرفتنـد و تا بیت المقـدس می‌بردنـد، آن‌گاه قربانیِ هر کس را می‌پذیرفتم آتشـی بر آن می‌فرستادم و آتش آن را در کام می‌کشـید و او شادمـان برمی‌گشت، و قربانیِ هر کس را نمی‌پـذیرفتم او ناامیـد برمی‌گشت، اما قربانی‌های امت تو را در شـکم

فقرا و مستمندانشان جای دادم، آن‌گاه قربانیِ هر کس را بپـذیرم آن را برایش چندین برابر می‌کنم و قربانیِ هر کس را نپذیرم مجازات‌های دنیا را از او بازمی‌دارم، این نیز از جمله بارهای سنگین بر دوش پیشینیان تو بود که از دوش امت تو برداشتم. بر امت‌های پیشین نماز را در تاریکی‌های شب و نیمه‌های ظهر واجب گردانـدم که این نیز از دشواری‌های بر دوش آنان بود، اما این را نی

ز از دوش امت تو برداشتم و نماز را بر آنان در ابتدای شب و روز یعنی به هنگام شادابی‌شان واجب ساختم. بر امت‌های پیشین پنجاه نماز را در پنجاه وقت واجب ساختم که این نیز از جمله بارهای سنگین بر دوش آنان بود، اما آن را نیز از دوش امت تو برداشتم و برایشان پنج نماز در پنج وقت قرار دادم که پنجاه و یک رکعت است اما اجر پنجاه نماز را دارد. برای امت‌های پیشین به ازای هر کار نیک یک حسنه بود و به ازای هر کار بد یک سیّئه که این نیز از جمله بارهای سنگین بر دوش آنان بود که از دوش امت تو برداشتم و برای آنان به ازای هر کار نیک ده حسنه و به ازای هر کار بد یک سیّئه گذاشتم. از میان امت... های پیشین اگر کسی کار نیکی را قصد می‌کرد و سپس انجامش نمی‌داد این برایش ثبت نمی‌شد و اگر انجامش می‌داد برایش یک حسنه نوشته می‌شد، اما از میان امت تو اگر کسی کار نیکی را قصد کند و سپس انجامش ندهد این برایش یک حسنه ثبت می‌شود و اگر انجامش دهد برایش ده حسنه نوشته می‌شود، پس این نیز از جمله بارهای سنگین بر دوش آنان بود که از دوش امت تو برداشتم.

ص: ۲۹۰

از میان امت‌های پیشین اگر کسی گناهی را قصد می‌کرد و سپس انجامش می‌داد بر او ثبت نمی‌شد و اگر انجامش می‌داد یک سیّئه بر او نوشته می‌شد. اما از میان امت تو اگر کسی گناهی را قصد کند سپس ا نجامش ندهد این برایش یک حسنه ثبت می‌شود. این نیز از بارهای سنگین بر دوش آنان بود که از دوش امت تو برداشتم. امت‌های پیشین وقتی گناه می‌کردند گناهانشان بر در خانه‌هایشان نگاشته می‌شد و توبه‌شان از گناه را چنین قرار داده بودم که پس از توبه محبوب‌ترین غذایشان را بر آن‌ها حرام می‌کردم که این‌ها را نیز از دوش امت تو برداشتم و گناهان آنان را فقط میان خودم و خودشان نگاه داشتم و پرده‌های ضخیمی بر گناهانشان نهادم، همچنین توبه‌شان را بی هیچ عقوبتی پذیرفتم و آن‌ها را با حرام کردن محبوب‌ترین غذایشان عقوبت نمی‌کنم. از میان امت‌های پیشین کسی به خاطر یک گناه صد سال یا هشتاد سال یا پنجاه سال توبه می‌کرد و سپس باز توبه‌اش را نمی‌پذیرفتم مگر این که در دنیا به مجازاتی عقوبتش کنم، این نیز از بارهای سنگین بر دوش آنان بود که از دوش امت تو برداشتم، اگر از میان امت تو کسی یک گناه را بیست سال یا سی سال یا چهل سال یا صد سال مرتکب شود و سپس توبه کند و در یک آن پشیمان شود، همه آن گناه را بر او می‌آمرزم. در آن دم پیامبر صلّی الله علیه و آله فرمود: خداوندا حال که این همه را به من عطا کردی برایم بیافزای. خداوند فرمود: بخواه. فرمود: «رَبَّنا وَ لا تُحَمِّلْنا ما لا طاقَةَ لَنا بِهِ» {و آنچه تاب آن را نداریم بر ما تحمیل مکن.} خداوند والامرتبه فرمود: این را برای امتت انجام داده‌ام و از آن‌ها بزرگترین بلایای امت‌ها را بازداشته‌ام، چه این حُکم من درباره همه امت‌هاست که هیچ آفریده‌ای را فراتر از طاقتش تکلیف نمی‌دهم. پیامبر صلّی الله علیه و آله فرمود: «وَ اعْفُ عَنَّا وَ اغْفِرْ لَنا وَ ارْحَمْنا أَنْتَ مَوْلانا» {و از ما درگذر و ما را ببخشای و بر ما رحمت آور که سرور ما تویی.} این را برای توبه‌کاران امتت انجام دادم. پیامبر صلّی الله علیه و آله فرمود: «فَانْصُرْنا عَلَى الْقَوْمِ الْكافِرِينَ» - . بقره / ۲۸۶ -

{پس ما را بر گروه کافران پیروز کن.} خداوند والامرتبه فرمود: امت تو بر روی زمین همچون خال سپید بر گاو سیاه هستند، آنان توانا و چیره‌اند که به کار می‌گیرند و به کار گرفته نمی‌شوند و این همه به خاطر ارجمندی تو نزد من است. بر عهده من است که دین تو را بر همه ادیان پیروز گردانم تا آن‌گاه که در شرق و غرب زمین هیچ دینی جز دین تو بر جا نماند مگر این... که پیروانش به اهل دین تو جزیه دهند.

یهودی گفت: برای سلیمان شیاطین مسخّر شده بودند و آن‌ها «یَعْمَلُونَ لَهُ ما یَشاءُ مِنْ مَحارِیبَ وَ تَماثِیلَ» - . سبا / ۱۳ - {برای او هر چه می خواست از نمازخانه ها و مجسمه ها می ساختند.}

ص: ۲۹۱

حضرت علی علیه السلام به او فرمود: همین طور است، اما به حضرت محمد صلّی الله علیه و آله برتر از آن عطا شد. شیاطین در حالی برای حضرت سلیمان علیه السلام مسخّر بودند که بر کفرشان باقی بودند اما شیاطین با داشتن ایمان به تسخیر حضرت محمد صلّی الله علیه و آله بودند. نُه تن از اشراف جنّیان از اهالی نصیبین و یمن و بنی عمرو بن عامر و اَحِجّه به نام‌های شضاه و مضاه و هملکان و مرزبان و مازمان و نضاه و هاصب و هاضب و عمرو نزد پیامبر صلّی الله علیه و آله آمدند، یعنی همان‌هایی که خداوند والامرتبه درباره‌شان فرمود: «وَ إِذْ صَرَفْنا إِلَیْکَ نَفَراً مِنَ الْجِنِ» {و چون تنی چند از جن را به سوی تو روانه کردیم.» که آن نه تن «یَسْتَمِعُونَ الْقُرْآنَ» - . احقاف / ۲۹ - قرآن می‌شنیدند. به علاوه پیامبر صلّی الله علیه و آله کنار درخت نخلی نشسته بود که جنیان نزد ایشان آمدند و پوزش طلبیدند که «أَنَّهُمْ ظَنُّوا کَما ظَنَنْتُمْ أَنْ لَنْ یَبْعَثَ اللَّهُ أَحَداً» - . جن / ۷ -

{آنها [نیز] آن گونه که [شما] پنداشته اید، گمان بردند که خدا هرگز کسی را زنده نخواهد گردانید.} همچنین هفتاد و یک هزار جن نزد حضرت آمدند و با ایشان بر روزه و نماز و حج و جهاد و خیرخواهیِ مسلمانان بیعت کردند و پوزش طلبیدند که «عَلَی اللَّهِ شَطَطاً» - . جن / ۴ -

{در باره خدا سخنانی یاوه} گفته بودند. و این از آن‌چه به حضرت سلیمان علیه السلام عطا شده بود برتر است. منزه است آن که جنیان را پس از آن‌که سرکشی می‌کردند و می‌پنداشتند خداوند فرزند دارد، از برای نبوت حضرت محمد صلّی الله علیه و آله مسخّر ساخت، مبعث پیامبر صلّی الله علیه و آله از جن و انس انبوه بی‌شماری را در بر گرفت. یهودی گفت: می گویند به یحیی بن زکریا در کودکی حُکم و بردباری و فهم داده شد و او بدون هیچ گناهی پیوسته می‌گریسته و روزه‌هایش را به هم وصل می‌کرده است. حضرت علی علیه السلام فرمود: همین طور است، اما به حضرت محمد صلّی الله علیه و آله برتر از آن عطا شد. حضرت یحیی بن زکریا علیه السلام در روزگاری می‌زیست که نه بتی بود و نه جاهلیتی، اما به حضرت محمد صلّی الله علیه و آله در میان بت پرستان و حزب شیطان حُکم و فهم داده شد و ایشان هرگز به هیچ بتی نگرایید و برای اعیاد آنان شادمان نشد و هیچ‌گاه هیچ دروغی از حضرت شنیده نشد،

ص: ۲۹۲

امین و راستگو و خردمند بود و یک هفته یا کمتر یا بیشتر روزه‌هایش را به هم وصل می‌کرد. در این باره از حضرت پرسیدند

و ایشان فرمود: من همانند شما نیستم، من نزد پروردگارم می‌مانم و او مرا سیر و سیراب می‌سازد. پیامبر صلّی الله علیه و آله از ترس خداوند عزّ و جلّ بدون هیچ جرم و گناهی چنان می‌گریست که محرابش خیس می‌شد. یهودی گفت: می‌پندارند عیسی بن مریم وقتی «فِی الْمَهْدِ صَبِیًّا» - . مریم / ۲۹ -

{در گهواره [و] کودک} بوده سخن می‌گفته.

حضرت علی علیه السلام فرمود: همین طور بوده، اما حضرت محمد صلّی الله علیه و آله وقتی از شکم مادر بیرون آمد دست چپش را بر زمین گذاشت و دست راستش را سوی آسمان بالا بُرد و لبانش را به ذکر توحید تکان داد و در آن دم از دهانش چنان نوری پدیدار شد که اهل مکه از روشنایی‌اش کاخ‌های بُصرای شام و حوالی‌اش را و کاخ‌های سرخ سرزمین یمن و حوالی‌اش را و کاخ‌های سفید اصطخر و حوالی‌اش را دیدند و دنیا در شب ولادت پیامبر صلّی الله علیه و آله چنان روشن شد که جنیان و انسان‌ها و شیاطین هراسیدند و گفتند در زمین اتفاقی افتاده است. در آن شب دیده شد که فرشتگان بالا می‌رفتند و پایین می‌آمدند و خداوند را تسبیح و تقدیس می‌گفتند و ستارگان به آشوب افتادند و به نشانه ولادت حضرت فروریختند و ابلیس وقتی آن همه شگفتی را در آن شب دید خواست به آسمان کوچ کند چراکه در آسمان سوم نشیمن‌گاهی داشت. شیاطینی که استراق سمع می‌کردند نیز وقتی آن شگفتی‌ها را دیدند خواستند استراق سمع کنند که ناگاه سرتاسر آسمان‌ها از آنان پوشانده شد و با شهاب‌ها رانده شدند و این نشانه‌ای از برای نبوت حضرت بود. یهودی گفت: می‌پندارند عیسی به اذن خداوند عزّ و جلّ کور مادرزاد را و مبتلا به پیسی را شفا می‌داده است.

حضرت علی علیه السلام فرمود: همین طور است، اما به حضرت محمد صلّی الله علیه و آله برتر از آن عطا شد و ایشان هر دردمندی را از بیماری‌اش می‌رهاند. روزی حضرت نشسته بود و از یکی از اصحاب خود سراغ گرفت. عرض کردند: ای رسول خدا! او از شدت بیماری همچون مرغی بی بال و پر شده است. حضرت نزد او رفت و دید او از شدت بیماری همچون مرغ شده است. به او فرمود: آیا درباره سلامتی‌ات دعایی می‌کرده‌ای؟ عرض کرد: بله، می‌گفتم پروردگارا هر عقوبتی برای مجازات من در آخرت گذاشته‌ای

ص: ۲۹۳

آن را در دنیا برایم پیش آور. فرمود: نمی‌گفتی «آتِنا فِی الدُّنْیا حَسَنَةً وَ فِی الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَ قِنا عَذابَ النّارِ» - . بقره / ۲۰۱ -

{پروردگارا در این دنیا به ما نیکی و در آخرت [نیز] نیکی عطا کن و ما را از عذاب آتش [دور] نگه دار.} او در دم این دعا را کرد و ناگاه همچون شتری که از بند رسته باشد تندرست برخاست و همراه با ما بیرون آمد. بار دیگر مردی از قبیله جُهَینه نزد حضرت آمد. او جذام داشت و از شدت جذام بدنش تکه پاره شده بود. آمد و نزد حضرت شکوه کرد. ایشان کاسه‌ای آب برداشت و از آب دهان خود در آن ریخت و سپس به او فرمود: این آب را بر تنت بریز. او چنین کرد و شفا یافت و دیگر هیچ نشانی از بیماری بر او نماند. مردی اعرابی مبتلا به پیسی نیز نزد پیامبر صلّی الله علیه و آله آمد. ایشان از آب دهانش بر تن او ریخت و ناگاه او صحیح و سالم از کنار حضرت برخاست. اگر می‌پنداری حضرت عیسی علیه السلام دردمندان را از بیماری‌هایشان شفا می‌داده بدان که حضرت محمد صلّی الله علیه و آله در میان چندی از اصحاب خود نشسته بود که ناگاه

زنی آمد و عرض کرد: ای رسول خدا! پسرم به آستانه مرگ رسیده و هر غذایی نزد او حاضر می کنم خمیازه می کشد .

پیامبر صلّی الله علیه و آله برخاست و ما همراهش به راه افتادیم. وقتی نزد آن پسر رسیدیم به او فرمود: ای دشمن خدا! از دوست خدا دور شو من رسول خدا هستم. ناگاه شیطان از او دور شد و او صحیح و سالم برخاست و به لشکر ما پیوست. اگر می‌پنداری حضرت عیسی علیه السلام نابینایان را شفا می‌داده بدان که حضرت محمد صلّی الله علیه و آله بزرگتر از آن را انجام داده است. قَتاده بن رِبعی مردی خوبرو بود. در جنگ احد ضربه‌ای به چشمش خورد و چشمش از حدقه بیرون آمد. او چشم خود را برداشت و آن را نزد پیامبر صلّی الله علیه و آله آورد و عرض کرد: ای رسول خدا! دیگر زنم از من بدش می‌آید. رسول خدا صلّی الله علیه و آله چشمش را از دستش گرفت و آن را سر جایش گذاشت و چشم او حتی از آن چشمش زیباتر و بیناتر شد. در روز ابن ابی الحُقَیق ، عبدالله بن عَتیک زخم خورد و دستش جدا شد. شبانه نزد پیامبر صلّی الله علیه و آله آمد و حضرت رویش دست کشید و دستش مثل دست دیگرش شد.

ص: ۲۹۴

در روز کعب بن اشرف ، محمد بن مَسلمه ضربه‌ای خورد و همانند همان اتفاق برای چشم و دستش افتاد. رسول خدا صلّی الله علیه و آله بر چشم و دست او دست کشید و هر دو به حالت اولیه برگشتند به گونه ای که معلوم نبود.

همین اتفاق برای چشم عبدالله بن اُنَیس نیز افتاد و حضرت بر چشمش دست کشید و مثل چشم دیگرش شد که همه این‌ها نشانه‌هایی برای نبوت پیامبر صلّی الله علیه و آله است.

یهودی گفت: می‌پندارند عیسی به اذن خدا مردگان را زنده می‌کرده است. حضرت علی علیه السلام فرمود: همین طور است، اما در دست حضرت محمد صلّی الله علیه و آله نُه سنگریزه چنان تسبیح گفتند که آوایشان از درونشان به گوش می‌رسید و حال آن‌که روحی نداشتند و این برای اتمام حجت نبوت حضرت بود. مردگان نیز پس از مرگشان با حضرت سخن گفتند و از ایشان از پیامدهای اعمالشان کمک خواستند. روزی پیامبر صلّی الله علیه و آله پیشاپیش اصحاب نماز خواند و فرمود: از بنی نجار کسی این‌جا هست؟ رفیقشان به خاطر سه درهم بدهی به فلان یهودی بر در بهشت نگهداشته شده است و او به شهادت رسیده بود. اگر می پنداری حضرت عیسی علیه السلام با مردگان سخن گفته، بدان حضرت محمد صلّی الله علیه و آله از این شگفت‌تر را داشته است. وقتی حضرت در طائف فرود آمد و اهلش را محاصره کرد برای ایشان گوسفندی سلاخی شده و آمیخته به سم فرستادند. ناگاه سردست گوسفند به سخن درآمد و گفت: ای رسول خدا! مرا نخور که مسموم هستم. اگر آن چهارپا در حالی که زنده بود با پیامبر صلّی الله علیه و آله سخن گفته بود این از بزرگترین حجت‌های خداوند عزّ و جلّ بر منکرانِ نبوت حضرت می‌بود چه رسد به این‌که او پس از ذبح و سلاخی و کباب شدن با ایشان سخن گفت. حضرت درخت را صدا می‌زد و درخت ایشان را اجابت می‌کرد، چهارپایان و درندگان با ایشان سخن می‌گفتند و به نبوتش شهادت می‌دادند و مردم را از نافرمانی از ایشان هشدار می‌دادند. این از آن‌چه که به حضرت عیسی علیه السلام عطا شده بزرگتر است. یهودی گفت: می‌پندارند که عیسی به قومش از آن‌چه که می‌خورده‌اند و آن‌چه در خانه‌هایشان می‌اندوخته‌اند خبر می‌داده است. حضرت علی علیه السلام فرمود: همین طور است، اما حضرت محمد صلّی الله علیه و آله بیشتر از این را انجام داده است. ص: ۲۹۵

حضرت عیسی علیه السلام قوم خود را از آن‌چه پشت دیوار بود خبر می‌داد اما حضرت محمد صلّی الله علیه و آله درباره آبادی مُؤته خبر داد حال آن‌که در آن‌جا نبود. ایشان در حالی از وصف جنگیدن آنان و شهدایشان سخن گفت که با آنان به اندازه مسیر یک ماه فاصله داشت. کسی نزد حضرت می‌آمد تا سوالی از ایشان بپرسد، می‌فرمود: خودت می گویی یا من بگویم؟ عرض می کرد: شما بگویید ای رسول خدا! می‌فرمود: آمده‌ای از فلان چیز و فلان چیز بپرسی و تا آخر خواسته های او را می فرمود.

حضرت بدون این‌که چیزی را از قلم بیاندازد اهل مکه را از اسرارشان در مکه خبر می‌داد، مثلا آن‌چه میان صفوان بن اُمیّه و عُمَیر بن وَهب گذشته بود. عُمَیر نزد ایشان آمد و عرض کرد: برای آزاد کردن پسرم آمده‌ام. فرمود: دروغ می گویی، وقتی در حطیم جمع شده بودید و از کشتگان بدر سخن می گفتید، تو به صفوان گفتی: به خدا قسم با کاری که محمد با ما کرد مرگ برایمان بهتر از زندگی است و دیگر پس از کسانی که در چاه افکنده شدند (در جنگ بدر) زندگی فایده‌ای ندارد. و گفتی: اگر عیال و بدهی‌ام نبود تو را از دست محمد راحت می کردم. و صفوان گفت: بر عهده من که بدهی‌ات را بپردازم و دخترانت را در سود و ضرر با دختران خودم شریک کنم. و تو گفتی: پس این را پوشیده دار و مرا مجهّز کن تا بروم و او را بکُشم. اکنون هم آمده‌ای تا مرا بکُشی. عرض کرد: راست می گویی ای رسول خدا! من شهادت می‌دهم که هیچ خدایی جز خدای یگانه نیست و تو رسول خدا هستی. از این اتفاق‌ها بی‌شمار افتاد. یهودی گفت: می‌پندارند عیسی از گِل چیزی شبیه پرنده می‌سازد و در آن می‌دمد «فَيَكُونُ طَيْراً بِإِذْنِ اللَّهِ» - . آل عمران / ۴۹ -

{پس به اذن خدا پرنده ای می شود.} حضرت علی علیه السلام فرمود: همین طور است، حضرت محمد صلّی الله علیه و آله نیز کاری همانند این را کرد. حضرت در جنگ حُنین سنگی را برداشت و ما از آن سنگ صدای تسبیح و تقدیس شنیدیم. سپس به آن فرمود: شکافته شو! ناگاه سنگ سه تکه شد و ما از هر تکه‌اش صدای تسبیح متفاوت از صدای تکه دیگر شنیدیم. در یوم البطحاء برای یک درخت پیغام فرستاد و درخت ایشان را اجابت کرد در حالی که شاخه به شاخه‌اش تسبیح و تهلیل و تقدیس می گفتند.

ص: ۲۹۶

سپس به آن فرمود: شکافته شو! ناگاه درخت دو نیم شد. فرمود: بچسب! درخت چسبید. فرمود: برایم به نبوت من شهادت ده! و درخت شهادت داد. سپس فرمود: با ذکر تسبیح و تهلیل و تقدیس سر جایت برگرد! و او چنین کرد و سر جایش که در کنار شِعب جزّارین در مکه بود برگشت.

یهودی گفت: می‌پندارند عیسی جهانگرد بوده است. حضرت علی علیه السلام فرمود: همین طور است، جهانگردیِ حضرت محمد صلّی الله علیه و آله نیز در جهاد بود. ایشان در طی ده سال از میان ساکنان شهر و بیابان لشکری بی‌شمار ساخت و جماعاتی را از میان قوم عرب نابود کرد که به شمشیر معروف بودند و اهل سخن نبودند و تنها در خون می‌خوابیدند و هرگاه سفر می کردند برای جنگ با دشمنشان سلاح برگرفته بودند. یهودی گفت: می‌پندارند که عیسی زاهد بوده است. حضرت علی علیه السلام فرمود: همین طور است، اما حضرت محمد صلّی الله علیه و آله زاهدترینِ پیامبران بود. با این‌که ایشان جدای از کنیزان سیزده همسر داشت هیچگاه سفره‌ای با غذا برای حضرت پهن نشد و هیچگاه نان گندم نخورد و از نان جو نیز

هیچگاه سه شب پی در پی سیر نشد . در حالی درگذشت که زره‌اش در ازای چهار درهم نزد مردی یهودی گرو بود و هیچ سیم و زری از خود به جا نگذاشت در حالی که آن همه سرزمین برایش آماده بود و آن همه غنیمت در اختیارش بود و فقط در یک روز سیصد هزار و چهارصد هزار نقدینه را تقسیم می‌کرد. شب هنگام گدایی نزدش می‌آمد و ایشان می‌فرمود: به خدایی که محمد را بر حق برانگیخت از شبِ خاندان محمد نه پیمانه‌ای جو باقی مانده و نه پیمانه‌ای گندم و نه هیچ درهم و دیناری. در آن هنگام مرد یهودی گفت: من شهادت می‌دهم که هیچ خدایی جز خدای یگانه نیست و محمد رسول خداست، و شهادت می‌دهم که به هیچ پیامبری هیچ درجه‌ای و به هیچ رسولی هیچ فضیلتی عطا نشده جز این‌که خداوند همه آن‌ها را از برای حضرت محمد، رسول خدا صلّی الله علیه و آله گرد آورده و باز بر حضرت محمد صلّی الله علیه و آله چندین برابر نسبت به دیگر پیامبران افزوده است. آن‌گاه ابن عباس به علی بن ابی طالب علیه السلام عرض کرد: ای ابا حسن! شهادت می‌دهم که تو از ریشه‌دارانِ در دانش هستی. حضرت علی علیه السلام فرمود: وای بر تو! من این همه را درباره کسی گفتم که خداوند عزّ و جلّ او را در عظمت خود بزرگ داشت و فرمود: «وَ إِنَّکَ لَعَلی خُلُقٍ عَظِیمٍ» - . قلم / ۴ - {و راستی که تو را خویی والاست.} - . الإحتجاج: ۱۱۱- ۱۲۰ -

ص: ۲۹۷

**[ترجمه]

أقول

أقول قد مضى الخبر بشرحه فی المجلد الرابع (۱) و إنما أعدناه لکونه أنسب بهذا المجلد و الله المؤید.

**[ترجمه]این خبر همراه با شرح در جلد چهارم آمده که ما به دلیل مناسبتش با این جلد تکرارش کرده‌ایم.

**[ترجمه]

«۸»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّ جَارِیَةً یُقَالُ لَهَا زَائِدَةُ کَانَتْ تَأْتِی رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله کَثِیراً فَأَتَتْهُ لَیْلَةً وَ قَالَتْ عَجَنْتُ عَجِیناً لِأَهْلِی فَخَرَجْتُ أَحْتَطِبُ فَرَأَیْتُ فَارِساً لَمْ أَرَ أَحْسَنَ مِنْهُ فَقَالَ لِی کَیْفَ مُحَمَّدٌ قُلْتُ بِخَیْرٍ یُنْذِرُ النَّاسَ بِأَیَّامِ اللَّهِ (۲) فَقَالَ إِذَا أَتَیْتِ مُحَمَّداً فَأَقْرِئِیهِ السَّلَامَ وَ قُولِی لَهُ رِضْوَانُ خَازِنُ الْجَنَّةِ یَقُولُ إِنَّ اللَّهَ قَسَمَ الْجَنَّةَ لِأُمَّتِکَ أَثْلَاثاً فَثُلُثٌ یَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ ... بِغَیْرِ حِسَابٍ وَ ثُلُثٌ یُحَاسَبُونَ حِسَاباً یَسِیراً وَ ثُلُثٌ تَشْفَعُ لَهُمْ فَتُشَفَّعُ (۳) فِیهِمْ قَالَتْ فَمَضَى (۴) فَأَخَذْتُ الْحَطَبَ أَحْمِلُهُ فَثَقُلَ عَلَیَّ فَالْتَفَتَ وَ نَظَرَ إِلَیَّ وَ قَالَ ثَقُلَ عَلَیْکِ حَطَبُکِ فَقُلْتُ نَعَمْ فَأَخَذَ قَضِیباً أَحْمَرَ کَانَ فِی یَدِهِ فَغَمَزَ الْحَطَبَ ثُمَّ نَظَرَ (۵) فَإِذَا هُوَ بِصَخْرَةٍ ثَابِتَةٍ (۶) فَقَالَ أَیَّتُهَا الصَّخْرَةُ احْمِلِ الْحَطَبَ مَعَهَا فَقَالَتْ یَا رَسُولَ اللَّهِ خَفَّ (۷) عَنِّی وِقْرِی (۸) فَإِنِّی (۹) رَأَیْتُهَا تَذْکُرُکَ حَتَّى رَجَعْتُ فَأَلْقَتِ الْحَطَبَ وَ انْصَرَفَتْ (۱۰).

**[ترجمه]الخرائج و الجرائح: روایت شده که کنیزی به نام زائده بسیار نزد رسول خدا صلّی الله علیه و آله می‌آمد. شبی نزد

حضرت آمد و عرض کرد: برای خانواده‌ام خمیری درست کردم و بیرون رفتم تا هیزم جمع کنم. ناگاه سواری را دیدم که نیکوتر از آن هرگز ندیده بودم. به من گفت: محمد چطور است؟ گفتم: خوب است، مردم را با آیات خداوند هشدار می‌دهد. گفت: وقتی نزدش رفتی به او سلام برسان و بگو رضوان، دربان بهشت می گوید خداوند بهشت را برای امت تو به سه ثلث تقسیم کرده است، ثلثی از آنان «يَدْخُلُونَ الْجَنَّهَ يُرْزَقُونَ فِيهَا بِغَيْرِ حِسَابٍ» - . غافر / ۴۰ -

{داخل بهشت می شوند و در آنجا بی حساب روزی می یابند.} و ثلث دیگر با «حِساباً يَسِيراً» - . انشقاق / ۸ -

{حسابی بس آسان} حسابرسی می‌شوند. و ثلث دیگر را تو برایشان شفاعت می کنی و شفاعتت پذیرفته می‌شود. سپس او رفت و من هیزم‌ها را به دوش گرفتم و بر دوشم سنگینی کرد. او برگشت و نگاهی به من کرد و گفت: هیزم‌هایت بر دوشت سنگینی می کند؟ گفتم: بله. او با عصایی سرخ که در دستش بود به هیزم‌ها اشاره کرد و سپس نگاه کرد. ناگاه صخره‌ای استوار پدید آمد. گفت: ای صخره! هیزم‌ها را برایش ببر. ای رسول خدا! آن صخره بارم را از دوشم برداشت و من می‌دیدم که او ذکر شما را می گفت تا این که بازگشتم و او هیزم‌ها را گذاشت و رفت - . الخرائج: ۲۲۱ - .

**[ترجمه]

«۹»

يج، الخرائج و الجرائح رُوِيَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله انْتَهَى إِلَى رَجُلٍ قَدْ فَوَّقَ سَهْماً لِيَرْمِيَ بَعْضَ الْمُشْرِكِينَ فَوَضَعَ صلی الله علیه و آله يَدَهُ فَوْقَ السَّهْمِ (۱۱) وَ قَالَ ارْمِهِ فَرَمَى ذَلِكَ الْمُشْرِكَ بِهِ فَهَرَبَ الْمُشْرِكُ مِنَ السَّهْمِ وَ جَعَلَ يَرُوغُ مِنَ السَّهْمِ يَمْنَةً وَ يَسْرَةً وَ السَّهْمُ يَتْبَعُهُ حَيْثُمَا رَاغَ حَتَّى

ص: ۲۹۸

۱- راجع ج ۱۰ ص ۴۹- ۵۱، من طبعنا هذا.

۲- فی المصدر: ينذر الناس بآيات اللّه.

۳- أی فتقبل شفاعتک فيهم.

۴- فی المصدر: فمضيت.

۵- ثم نظر الی خ ل.

۶- ناتئه خ ل. و الناتی: البارز.

۷- حملت خ ل.

۸- الوقر: الحمل الثقيل.

۹- و انی خ ل.

۱۰- الخرائج: ۱۸۳ و ۱۸۴. أقول: قال الراوندیّ: هو من أحاديث العامّه.

۱۱- علی السهم خ ل.

سَقَطَ السَّهْمُ فِي رَأْسِهِ فَسَقَطَ الْمُشْرِكُ مَيِّتاً فَأَنْزَلَ اللَّهُ فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَ لكِنَّ اللَّهَ قَتَلَهُمْ وَ ما رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَ لكِنَّ اللَّهَ رَمى (۱).

**[ترجمه]الخرائج و الجرائح: رسول خدا صلّى الله عليه و آله به مردى رسيد كه تيرى سوفار كرده بود تا يكى از مشركان را با تير بزند. حضرت دستش را بالاى تير گرفت و فرمود: بزن. او تير را به سمت آن مشرك افكند و آن مشرك از تير گريخت و شروع كرد به چپ و راست منحرف شود تا تير خطا برود. اما به هر سو كه مى‌رفت تير تعقيبش مى‌كرد تا اين

ص: ۲۹۸

كه بر سرش نشست و مشرك افتاد و جان داد. آن‌گاه خداوند نازل فرمود: «فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَ لكِنَّ اللَّهَ قَتَلَهُمْ وَ ما رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَ لكِنَّ اللَّهَ رَمى» {شما آنان را نكشتيد بلكه خدا آنان را كشت و چون افكندى تو نيفكندى بلكه خدا افكند.}

**[ترجمه]

أقول

يروغ أی يميل و يحيد.

**[ترجمه]«يروغُ» يعنى مايل شود و منحرف شود.

**[ترجمه]

«۱۰»

يج، الخرائج و الجرائح كَانَ لِكُلِّ عُضْوٍ مِنْ أَعْضَاءِ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله مُعْجِزَةٌ فَمُعْجِزَةُ رَأْسِهِ أَنَّ الْغَمَامَةَ ظَلَّتْ (۲) عَلَى رَأْسِهِ وَ مُعْجِزَةُ عَيْنَيْهِ أَنَّهُ كَانَ يَرَى مِنْ خَلْفِهِ كَمَا يَرَى مِنْ أَمَامِهِ وَ مُعْجِزَةُ أُذُنَيْهِ هِيَ أَنَّهُ كَانَ يَسْمَعُ الْأَصْوَاتَ فِي النَّوْمِ كَمَا يَسْمَعُ فِي الْيَقَظَةِ وَ مُعْجِزَةُ لِسَانِهِ أَنَّهُ قَالَ لِلظَّبْيِ مَنْ أَنَا قَالَ أَنْتَ رَسُولُ اللَّهِ وَ مُعْجِزَةُ يَدِهِ أَنَّهُ أَخْرَجَ مِنْ بَيْنِ أَصَابِعِهِ الْمَاءَ وَ مُعْجِزَةُ رِجْلَيْهِ أَنَّهُ كَانَ لِجَابِرٍ بِئْرٌ مَاؤُهَا زُعَاقٌ (۳) فَشَكَا إِلَى النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله فَغَسَلَ رِجْلَيْهِ فِي طَشْتٍ وَ أَمَرَ بِإِهْرَاقِ ذَلِكَ الْمَاءِ فِيهَا فَصَارَ مَاؤُهَا عَذْباً وَ مُعْجِزَةُ عَوْرَتِهِ أَنَّهُ وُلِدَ مَخْتُوناً وَ مُعْجِزَةُ بَدَنِهِ أَنَّهُ لَمْ يَقَعْ ظِلُّهُ عَلَى الْأَرْضِ لِأَنَّهُ كَانَ نُوراً وَ لَا يَكُونُ مِنَ النُّورِ الظِّلُّ كَالسِّرَاجِ وَ مُعْجِزَةُ ظَهْرِهِ خَتْمُ النُّبُوَّةِ كَانَ عَلَى كَتِفِهِ مَكْتُوباً (۴) لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ (۵).

**[ترجمه]الخرائج و الجرائح: هر عضو از اندام پيامبر صلّى الله عليه و آله معجزه‌اى داشت. معجزه سرش اين بود كه ابر بر آن سايه مى‌انداخت. معجزه چشمش اين بود كه حضرت پشت سرش را همچون روبرويش مى‌ديد. معجزه گوشش اين بود كه صداها را در خواب همچون بيدارى مى‌شنيد. معجزه زبانش اين بود كه به آهو فرمود: من كيستم؟ گفت: تو رسول خدا هستى. معجزه دستش اين بود كه از ميان انگشتانش آب بيرون آورد. معجزه پاهايش اين بود كه جابر چاهى داشت كه آبش تلخ بود، نزد حضرت شكوه كرد و ايشان پاهاى خود را در تشتى شست و فرمود تا آن آب را در چاه بريزند و اين‌گونه آب چاه گوارا شد. معجزه عورتش اين بود كه ايشان ختنه شده به دنيا آمد. معجزه بدنش اين بود كه سايه‌اش بر زمين نمى‌افتاد

چراکه سراسر نور بود و نور مانند چراغ سایه ندارد. معجزه کمرش این بود که بر مهر نبوت بر کتف ایشان نگاشته شده بود: لا اله الا الله محمد رسول الله - . الخرائج: ۱۸۳- ۱۸۴؛ راوندی گفته: این از احادیث عامّه است. - .

**[ترجمه]

«۱۱»

قب، المناقب لابن شهرآشوب مِنْ أَوْضَحِ الدَّلَالاتِ عَلَى نُبُوَّتِهِ صلی الله علیه و آله اسْتِيقَانُ كَافَّتِهِمْ بِحُدُودِهِ وَ تَمَكُّنُ مُوجِبَاتِهَا فِي غَوَامِضِ صُدُورِهِمْ حَتَّى إِنَّهُمْ يَشْتِمُونَ بِالْفُسُوقِ مَنْ خَرَجَ عَنْ حَدٍّ مِنْ حُدُودِهِ وَ بِالْجَهْلِ مَنْ لَمْ يَعْرِفْهُ وَ بِالْكُفْرِ مَنْ أَعْرَضَ عَنْهُ وَ يُقِيمُونَ الْحُدُودَ وَ يَحْكُمُونَ بِالْقَتْلِ وَ الضَّرْبِ وَ الْأَسْرِ لِمَنْ خَرَجَ عَنْ شَرِيعَتِهِ وَ يَتَبَرَّأُ الْأَقَارِبُ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ فِي مَحَبَّتِهِ وَ إِنَّهُ صلی الله علیه و آله بَقِيَ فِي نُبُوَّتِهِ نَيِّفاً وَ عِشْرِينَ سَنَةً بَيْنَ ظَهْرَانَيْ قَوْمٍ مَا يَمْلِكُ مِنَ الْأَرْضِ إِلَّا جَزِيرَةَ الْعَرَبِ فَاتَّسَقَتْ (۶) دَعْوَتُهُ بَرّاً وَ بَحْراً مُنْذُ خَمْسِمِائَةٍ وَ سَبْعِينَ سَنَةً (۷) مَقْرُوناً بِاسْمِ

ص: ۲۹۹

۱- الأنفال: ۱۷.

۲- أظلت خ ل.

۳- زعق الماء: كان مرا لا يطاق شربه.

۴- فی المصدر: خاتم النبوّه بین کتفیه مکتوبا فیه.

۵- الخرائج: ۲۲۱.

۶- اتسقت الامر: انتظم و استوی. و لعلّ الصحیح: اتسعت کما فی الطبعه الحروفیه.

۷- و هی عصر مؤلف الکتاب أعنی ابن شهرآشوب.

رَبِّهِ یُنَادَی بِأَقْصَی الصِّینِ وَ الْهِنْدِ وَ التُّرْکِ وَ الْخَزَرِ وَ الصَّقَالِبَهِ وَ الشَّرْقِ وَ الْغَرْبِ وَ الْجَنُوبِ وَ الشِّمَالِ فِی کُلِّ یَوْمٍ خَمْسَ مَرَّاتٍ بِالشَّهَادَتَیْنِ بِأَعْلَی صَوْتٍ بِلَا أُجْرَهٍ وَ خَضَعَتِ الْجَبَابِرَهُ لَهَا وَ لَا تَبْقَی لِمَلَکٍ نَوْبَتُهُ بَعْدَ مَوْتِهِ (۱) وَ عَلَی ذَلِکَ فَسَّرَ الْحَسَنُ وَ مُجَاهِدٌ قَوْلَهُ تَعَالَی وَ رَفَعْنا لَکَ ذِکْرَکَ (۲) مَا یَقُولُ الْمُؤَذِّنُونَ عَلَی الْمَنَائِرِ وَ الْخُطَبَاءُ عَلَی الْمَنَابِرِ قَالَ الشَّاعِرُ

وَ ضَمَّ الْإِلَهُ اسْمَ النَّبِیِّ إِلَی اسْمِهِ إِذَا قَالَ فِی الْخَمْسِ الْمُؤَذِّنُ أَشْهَدُ

وَ مِنْ تَمَامِ قُوَّتِهِ أَنَّهَا تَجْذِبُ الْعَالَمَ مِنْ أَدْنَی الْأَرْضِ وَ أَقْصَی أَطْرَافِهَا فِی کُلِّ عَامٍ إِلَی الْحَجِّ حَتَّی تُخْرِجُ الْعَذْرَاءَ مِنْ خِدْرِهَا وَ الْعَجُوزَ فِی ضَعْفِهَا وَ مَنْ حَضَرَتْهُ وَفَاتُهُ یُوصِی بِأَدَائِهَا وَ قَدْ نَرَی الصَّائِمَ فِی شَهْرِ رَمَضَانَ یَتَلَهَّبُ عَطَشاً حَتَّی یَخُوضُ الْمَاءَ (۳) إِلَی حَلْقِهِ وَ لَا یَسْتَطِیعُ أَنْ یَجْرَعَ مِنْهُ جُرْعَهً وَ کُلَّ یَوْمٍ خَمْسَ مَرَّاتٍ یَسْجُدُونَ خَوْفاً وَ تَضَرُّعاً وَ کَذَلِکَ أَکْثَرُ الشَّرَائِعِ وَ قَدْ تَحَزَّبَ النَّاسُ فِی مَحَبَّتِهِ حَتَّی یَقُولُ کُلُّ وَاحِدٍ أَنَا عَلَی الْحَقِّ وَ أَنْتَ لَسْتَ عَلَی دِینِهِ (۴).

**[ترجمه]المناقب: از آشکارترین دلالات نبوت پیامبر صلّی الله علیه و آله این بود که آنان همگی به حدود حضرت یقین داشتند و فرمان‌های حضرت در لابه‌لای سینه‌هایشان جا گرفته بود؛ آن چنان که اگر کسی از یکی از حدود حضرت خارج می‌شد او را به فسق نسبت می‌دادند و اگر کسی حضرت را نمی‌شناخت او را به جهل نسبت می‌دادند و اگر کسی از حضرت رو می‌گرداند او را به کفر نسبت می‌دادند و حدود را اجرا می‌کردند و اگر کسی از شریعت حضرت خارج می‌شد برایش به مرگ و ضرب و اسارت حکم می‌دادند و در راه محبت حضرت خویشان از یکدیگر می‌بُریدند. پیامبر صلّی الله علیه و آله بر نبوت خود بیست سال و اندی در میان قومی بر جا ماند که از عرصه زمین به غیر از جزیره العرب بهره‌ای نداشتند، اما دعوت حضرت پانصد و هفتاد سال است - . نسبت به روزگار مؤلف یعنی ابن شهر آشوب. -

که در برّ و بحر گسترده شده و آن حضرت مقرون

ص: ۲۹۹

با نام پروردگارش است و در جای جای چین و هند و ترک و خزر و صقالبه و شرق و غرب و جنوب و شمال هر روز پنج بار با صدای بلند و بدون هیچ دستمزدی ندای شهادتین سر داده می‌شود و جبّاران در برابر دعوت حضرت کرنش کردند. حال آن‌که دولت هیچ پادشاهی پس از مرگش بر جا نمی‌ماند. بر همین اساس است که حسن و مجاهد کلام حق تعالی «وَ رَفَعْنا لَکَ ذِکْرَکَ» - . شرح / ۴ -

{و نامت را برای تو بلند گردانیدیم.} را به کلامی تفسیر کرده‌اند که مؤذنان بر مناره‌ها و خطیبان بر منبرها سر می‌دهند. شاعر گفته:

وَ ضَمَّ الْإِلَهُ اسْمَ النَّبِیِّ إِلَی اسْمِهِ إِذَا قَالَ فِی الْخَمْسِ الْمُؤَذِّنُ أَشْهَدُ

«خداوند نام پیامبر را به نام خود پیوند داد چه مؤذن پنج وعده شهادتین می‌گوید.»

و از قدرتمندی بی کم و کاستِ دعوت حضرت است که هر سال جهانیان را از سرتاسر و جای جای زمین به سوی حج می...

کشاند و چنان می‌شود که پرده نشینان از پرده‌های خود بیرون می‌آیند و پیران از ضعف خود درمی‌آیند و اگر کسی در آستانه مرگ باشد وصیت می‌کند که برایش ادا کنند. و در ماه رمضان می‌بینیم که روزه‌دار از عطش برمی‌افروزد و حتی آب به نزدیک حلقش می‌رسد اما نمی‌تواند جرعه‌ای از آن را بنوشد. و هر روز پنج مرتبه از ترس و تضرّع به سجده می‌افتند که بیشتر شریعت‌ها همین گونه‌اند و مردم در محبت حضرت دسته دسته شده‌اند و هر کس می‌گوید من بر حق هستم و تو بر دین او نیستی - . مناقب آل ابی طالب ۱: ۱۱۰ - .

**[ترجمه]

«۱۲»

قب، المناقب لابن شهرآشوب صِيدَ سَمَكَةٌ فَوُجِدَ عَلَى إِحْدَى أُذُنَيْهَا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ عَلَى الْأُخْرَى مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ.

كِتَابُ شَرَفِ الْمُصْطَفَى أَنَّهُ أُتِيَ بِسَخْلَهٍ مُنَقَّشَهٍ فَنَظَرْتُ إِلَى بَيَاضِ شَحْمَهِ أُذُنَيْهَا فَإِذَا فِي إِحْدَاهُمَا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَ قَالَ أَعْرَابِيٌّ لِلنَّبِيِّ صلی الله علیه و آله يَا مُحَمَّدُ إِنَّنِي كُنْتُ وَ أَخٌ لِي خَلْفَ هَذَا الْجَبَلِ نَحْتَطِبُ حَطَباً فَرَأَيْنَا الْجُمُوعَ قَدْ زَحَفَ بَعْضُهَا إِلَى بَعْضٍ فَقُلْتُ لِأَخِي اقْعُدْ حَتَّى نَنْظُرَ لِمَنْ تَكُونُ الْغَلَبَهُ وَ عَلَى مَنْ تَدُورُ الدَّائِرَهُ (۵) فَإِذَا قَدْ كَشَفَ اللَّهُ عَنْ أَبْصَارِنَا فَرَأَيْنَا خُيُولًا قَدْ نَزَلَتْ مِنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ أَرْجُلُهَا فِي الْأَرْضِ وَ أَعْنَاقُهَا فِي السَّمَاءِ وَ عَلَيْهَا قَوْمٌ

۱- النوبه: الدوله.

۲- الشرح: ۴.

۳- خاض الماء: دخله.

۴- مناقب آل أبی طالب ۱: ۱۱۰.

۵- یقال: دارت علیهم الدوائر، أی نزلت بهم النوائب و الدواهی.

جَبَّارُونَ وَ مَعَهُمْ أَلْوِيَهٌ قَدْ سَدَّتْ مَا بَيْنَ الْخَافِقَيْنِ (۱) فَأَمَّا أَخِي فَإِنَّهُ انْشَقَّتْ مَرَارَتُهُ فَمَاتَ مِنْ وَقْتِهِ وَ سَاعَتِهِ وَ أَمَّا أَنَا فَقَدْ جِئْتُكَ ثُمَّ أَسْلَمَ وَ مِثْلُ الْمَلَائِكَهِ الَّذِينَ ظَهَرُوا عَلَى الْخَيْلِ الْبُلْقِ بِالثِّيَابِ الْبِيضِ يَوْمَ بَدْرٍ تَقَدَّمَهُمْ جَبْرَئِيلُ عَلَى فَرَسٍ يُقَالُ لَهَا حَيْزُومُ.

أَنَسٌ إِنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه و آله سَمِعَ صَوْتاً مِنْ قُلَّهِ جَبَلٍ اللَّهُمَّ اجْعَلْنِي مِنَ الْأُمَّهِ الْمَرْحُومَهِ الْمَغْفُورَهِ فَأَتَى رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَإِذَا بِشَيْخٍ أَشْيَبَ قَامَتُهُ ثَلَاثُمِائَهِ ذِرَاعٍ فَلَمَّا رَأَى رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله عَانَقَهُ ثُمَّ قَالَ إِنَّنِي آكُلُ فِي كُلِّ سَنَهٍ مَرَّهً وَاحِدَهً وَ هَذَا أَوَانُهُ فَإِذَا هُوَ بِمَائِدَهٍ أُنْزِلَ مِنَ السَّمَاءِ فَأَكَلَا وَ كَانَ إِلْيَاسَ عليه السلام (۲).

**[ترجمه]المناقب: یک ماهی صید شد که بر یک گوشش نگاشته شده بود لا اله الا الله و بر گوش دیگرش نگاشته شده بود محمد رسول الله.

کتاب شرف المصطفی: برەای رنگارنگ را آوردند. من به سفیدیِ نرمهِ گوشش نگریستم و ناگاه دیدم بر یکی از آنها نگاشته شده لا اله الا الله محمد رسول الله. مردی اعرابی به پیامبر صلّی الله علیه و آله عرض کرد: ای محمد من و برادرم پشت این کوه بودیم و داشتیم هیزم جمع می‌کردیم که ناگاه دیدیم جمعیتی به هم پیچیدند. به برادرم گفتم: بنشین تا ببینیم چه کسی غلبه می‌یابد و چه کسی مغلوب می‌شود. ناگهان خداوند پرده از چشم‌هایمان برگرفت و دیدیم اسب‌هایی از آسمان فرود آمدند که پاهایشان در زمین و گردن‌هایشان در آسمان بود ص: ۳۰۰

و قومی تنومند روی خود داشتند و با بیرق‌هایی که شرق تا غرب را پوشانده بود. برادرم زهره‌اش آب شد و در دم جان داد، اما من نزد شما آمدم. و او اسلام آورد. همانند فرشتگانی که سوار بر اسبان ابلق با جامه‌های سپید در جنگ بدر پدیدار شدند و جبرییل سوار بر اسبی به نام حَیزوم پیشاپیش آنان بود.

از اَنَس روایت شده: پیامبر صلّی الله علیه و آله از قله کوه صدایی شنید که می‌گفت: خداوندا مرا از زمره امتی قرار ده که مشمول رحمت و مغفرت هستند. رسول خدا صلّی الله علیه و آله رفت و ناگاه پیرمردی سپیدمو را دید که قامتش سیصد ذراع بود. همین که او را دید در آغوشش گرفت. او گفت: من در سال یک بار غذا می‌خورم و اکنون زمانش فرارسیده است. ناگهان سفره‌ای گسترده شد که از آسمان نازل شده بود. و آن دو با هم خوردند. او حضرت الیاس علیه السلام بود - . مناقب آل ابی طالب ۱: ۱۱۷- ۱۱۸ - .

**[ترجمه]

أقول

الأشیب المبیض الرأس.

**[ترجمه]«أشیب» یعنی سپیدمو.

**[ترجمه]

قب، المناقب لابن شهرآشوب كَانَ لِلنَّبِيِّ صلى الله عليه و آله مِنَ الْمُعْجِزَاتِ مَا لَمْ يَكُنْ لِغَيْرِهِ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ وَ ذَكَرَ أَنَّ لَهُ أَرْبَعَةَ آلَافٍ وَ أَرْبَعَمِائَةٍ وَ أربعون (۳) (أَرْبَعِينَ) مُعْجِزَةً ذُكِرَتْ مِنْهَا ثَلَاثَةُ آلَافٍ تَتَنَوَّعُ أَرْبَعَةَ أَنْوَاعٍ مَا كَانَ قَبْلَهُ وَ بَعْدَ مِيلَادِهِ وَ بَعْدَ بَعْثِهِ وَ بَعْدَ وَفَاتِهِ وَ أَقْوَاهَا وَ أَبْقَاهَا الْقُرْآنُ لِوُجُوهٍ أَحَدُهَا أَنَّ مُعْجِزَةَ كُلِّ رَسُولٍ مُوَافِقٌ لِلْأَغْلَبِ مِنْ أَحْوَالِ عَصْرِهِ كَمَا بَعَثَ اللَّهُ مُوسَى عليه السلام فِي عَصْرِ السَّحَرَةِ بِالْعَصَا فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ وَ فَلَقَ الْبَحْرَ يَبَساً وَ قَلَّبَ الْعَصَا حَيَّةً فَأَبْهَرَ كُلَّ سَاحِرٍ وَ أَذَلَّ كُلَّ كَافِرٍ وَ قَوْمُ عِيسَى عليه السلام أَطِبَّاءُ فَبَعَثَهُ اللَّهُ بِإِبْرَاءِ الزَّمْنَى وَ إِحْيَاءِ الْمَوْتَى بِمَا دَهَشَ كُلَّ طَبِيبٍ وَ أَذْهَلَ كُلَّ لَبِيبٍ وَ قَوْمُ مُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله فُصَحَاءُ فَبَعَثَهُ اللَّهُ بِالْقُرْآنِ فِي إِيجَازِهِ وَ إِعْجَازِهِ بِمَا عَجَزَ عَنْهُ الْفُصَحَاءُ وَ أَذْعَنَ لَهُ الْبُلَغَاءُ وَ تَبَلَّدَ فِيهِ الشُّعَرَاءُ لِيَكُونَ الْعَجْزُ عَنْهُ أَقْهَرَ وَ التَّقْصِيرُ فِيهِ أَظْهَرَ وَ الثَّانِي أَنَّ الْمُعْجِزَ فِي كُلِّ قَوْمٍ بِحَسَبِ أَفْهَامِهِمْ عَلَى قَدْرِ عُقُولِهِمْ وَ أَذْهَانِهِمْ وَ كَانَ فِي بَنِي إِسْرَائِيلَ مِنْ قَوْمِ مُوسَى عليه السلام وَ عِيسَى عليه السلام بَلَادَةٌ وَ غَبَاوَةٌ لِأَنَّهُ لَمْ يُنْقَلْ عَنْهُمْ مِنْ

ص: ۳۰۱

۱- الخافقان: المشرق و المغرب.

۲- مناقب آل أبی طالب ۱: ۱۱۷ و ۱۱۸.

۳- فی المصدر: أربعین و هو الصحیح.

کَلَامٍ جَزْلٍ أَوْ مَعْنًى بِکْرٍ وَ قَالُوا لِنَبِیِّهِمْ حِینَ مَرُّوا عَلی قَوْمٍ یَعْکَفُونَ عَلی أَصْنامٍ لَهُمْ ...

اجْعَلْ لَنا إِلهاً وَ الْعَرَبُ أَصَحُّ النَّاسِ أَفْهَاماً وَ أَحَدُّهُمْ أَذْهَاناً فَخُصُّوا بِالْقُرْآنِ بِمَا یُدْرِکُونَهُ بِالْفِطْنَهِ دُونَ الْبَدِیهَهِ لِتُخَصَّ کُلُّ أُمَّهٍ بِمَا یُشَاکِلُ طَبْعَهَا وَ الثَّالِثُ أَنَّ مُعْجِزَ الْقُرْآنِ أَبْقَی عَلَی الْأَعْصَارِ وَ أَنْشَرُ فِی الْأَقْطَارِ وَ مَا دَامَ إِعْجَازُهُ فَهُوَ أَحَجُّ وَ بِالاخْتِصَاصِ أَحَقُّ فَانْتَشَرَ ذَلِکَ بَعْدَهُ فِی أَقْطَارِ الْعَالَمِ شَرْقاً وَ غَرْباً قَرْناً بَعْدَ قَرْنٍ وَ عَصْراً بَعْدَ عَصْرٍ وَ قَدِ انْقَرَضَ الْقَوْمُ وَ هَذِهِ سَنَهُ سَبْعِینَ وَ خَمْسِمِائَهٍ مِنْ مَبْعَثِهِ فَلَمْ یَقْدِرْ أَحَدٌ عَلَی مُعَارَضَتِهِ (۱).

**[ترجمه]المناقب: پیامبر صلّی الله علیه و آله معجزاتی داشت که هیچ یک از پیامبرانِ دیگر نداشتند. ایشان چهار هزار و چهار صد و چهل معجزه داشته که سه هزار از آن ذکر شده است در چهار دسته: پیش از ولادت حضرت، پس از ولادت، پس از بعثت و پس از وفات که نیرومندترین و ماندگارترین‌شان قرآن است بنا به وجوهی چند: اول این‌که معجزه هر رسولی هماهنگ با حالت چیره روزگارش بوده است، همچنان که خداوند حضرت موسی علیه السلام را در عصر ساحران با عصایی که می بلعید برانگیخت دریا را به خشکی شکافت و عصا را به مار تبدیل ساخت چنان که هر ساحری مبهوت ماند و هر کافری خوار شد. قوم حضرت عیسی علیه السلام نیز طبیب بودند و خداوند او را در این مقام برانگیخت که بیماری‌های مزمن را شفا می‌داد و مردگان را زنده می‌کرد چنان که هر طبیبی مدهوش می‌شد و هر خردمندی سرگشته می‌ماند. قوم ححضرت محمد صلّی الله علیه و آله نیز زبان آور و فصیح بودند و خداوند حضرت را با قرآن برانگیخت که در ایجاز و اعجاز چنان بود که همه فصیحان در برابرش درماندند و همه بلیغان به برتری‌اش اقرار کردند و شاعران در برابرش به نادانی اعتراف کردند تا این‌چنین ناتوان‌سازی‌اش چیره‌تر باشد و همطراز نبودن مردم با آن آشکارتر باشد. دوم این‌که معجزه در میان هر قوم به حسب فهم‌های آنان و به اندازه خردها و ذهن‌هایشان بوده است، قوم حضرت موسی و حضرت عیسی علیهما السلام از بنی اسرائیل سفیه و نادان بوده‌اند چراکه هیچ کلام شیوا یا معنای تازه‌ای از آنان نقل نشده

ص: ۳۰۱

و یا وقتی «أَتَوْاْ عَلَی قَوْمٍ یَعْکُفُونَ عَلَی أَصْنَامٍ لَّهُمْ» {به قومی رسیدند که بر [پرستش] بتهای خویش همت می گماشتند،} به پیامبرشان گفتند: «اجْعَل لَّنَا إِلَـهًا کَمَا لَهُمْ آلِهَهٌ» - . اعراف / ۱۳۸ -

{همان گونه که برای آنان خدایانی است برای ما [نیز] خدایی قرار ده.} اما قوم عرب از همه مردم فهیم‌تر و تیزهوش‌تر بودند و از این رو قرآن به آنان اختصاص یافت چون با هوشیاری و بدون ناآگاهی آن را درمی‌یافتند. این‌گونه به هر امتی چیزی متناسب با طبعشان اختصاص یافت. سوم این‌که معجزه قرآن در گذر روزگاران بر جاتر شده و در جای جای زمین گسترده‌تر گشته و چون اعجازش پایدار مانده حجتش رساتر است و به ویژه بودن شایسته‌تر است. قرآن از آن پس در همه جای شرق و غرب دنیا و قرن به قرن و دوره به دوره گسترش یافت حال آن‌که آن قوم از میان رفتند، اکنون پانصد و هفتاد سال از بعثت حضرت گذشته و هنوز هیچ کس نتوانسته با قرآن هماوردی کند - . مناقب آل ابی طالب ۱: ۱۲۵ - .

**[ترجمه]

م، تفسیر الإمام علیه السلام قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِیٍّ الْبَاقِرُ علیهما السلام إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَمَّا قَدِمَ الْمَدِینَهَ وَ ظَهَرَتْ آثَارُ صِدْقِهِ وَ آیَاتُ حَقِّهِ وَ بَیِّنَاتُ نُبُوَّتِهِ کَادَتْهُ الْیَهُودُ أَشَدَّ کَیْدٍ وَ قَصَدُوهُ أَقْبَحَ قَصْدٍ یَقْصِدُونَ أَنْوَارَهُ لِیَطْمِسُوهَا وَ حُجَجَهُ لِیُبْطِلُوهَا وَ کَانَ مِمَّنْ قَصَدَهُ لِلرَّدِّ عَلَیْهِ وَ تَکْذِیبِهِ مَالِکُ بْنُ الصَّیْفِ وَ کَعْبُ بْنُ الْأَشْرَفِ وَ حُیَیُّ بْنُ أَخْطَبَ وَ جُدَیُّ بْنُ أَخْطَبَ وَ أَبُو یَاسِرِ بْنُ أَخْطَبَ وَ أَبُو لُبَابَهَ بْنُ عَبْدِ الْمُنْذِرِ وَ شُعْبَهُ فَقَالَ مَالِکٌ لِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَا مُحَمَّدُ تَزْعُمُ أَنَّکَ رَسُولُ اللَّهِ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله کَذَلِکَ قَالَ اللَّهُ خَالِقُ الْخَلْقِ أَجْمَعِینَ قَالَ یَا مُحَمَّدُ لَنْ نُؤْمِنَ أَنَّکَ رَسُولُ اللَّهِ (۲) حَتَّی یُؤْمِنَ لَکَ هَذَا الْبِسَاطُ الَّذِی تَحْتَنَا (۳) وَ لَنْ نَشْهَدَ أَنَّکَ عَنِ اللَّهِ (۴) جِئْتَنَا حَتَّی یَشْهَدَ لَکَ هَذَا الْبِسَاطُ وَ قَالَ أَبُو لُبَابَهَ بْنُ عَبْدِ الْمُنْذِرِ لَنْ نُؤْمِنَ لَکَ یَا مُحَمَّدُ أَنَّکَ رَسُولُهُ وَ لَا نَشْهَدُ لَکَ بِهِ حَتَّی یُؤْمِنَ (۵) وَ یَشْهَدَ لَکَ هَذَا السَّوْطُ الَّذِی فِی یَدِی وَ قَالَ کَعْبُ بْنُ الْأَشْرَفِ لَنْ نُؤْمِنَ لَکَ أَنَّکَ رَسُولُ اللَّهِ وَ لَنْ نُصَدِّقَکَ (۶) حَتَّی یُؤْمِنَ لَکَ هَذَا الْحِمَارُ وَ أَشَارَ لِحِمَارِهِ الَّذِی کَانَ رَاکِبَهُ (۷) فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِنَّهُ لَیْسَ لِلْعِبَادِ

۱- مناقب آل أبی طالب ۱: ۱۲۵ و ۱۲۶.

۲- فی المصدر: لن نؤمن لک أنک رسول اللّه.

۳- تحتی خ ل.

۴- و لن نشهد لک بأنک عن اللّه خ ل. و فی المصدر: و لن نشهد لک أنک عن اللّه.

۵- حتی یؤمن لک خ ل و فی المصدر: حتی یؤمن و یشهد لک به.

۶- فی المصدر: و لن نصدقک به.

۷- هذا الحمار الذی أرکبه خ ل. و فی المصدر: حتی یؤمن لک هذا الحمار الذی أرکبه.

الِاقْتِرَاحُ عَلَى اللَّهِ بَلْ عَلَيْهِمُ التَّسْلِيمُ لِلَّهِ وَ الِانْقِيَادُ لِأَمْرِهِ وَ الِاكْتِفَاءُ بِمَا جَعَلَهُ كَافِياً أَ مَا كَفَاكُمْ أَنْ أَنْطَقَ التَّوْرَاةَ وَ الْإِنْجِيلَ وَ الزَّبُورَ وَ صُحُفَ إِبْرَاهِيمَ بِنُبُوَّتِي وَ دَلَّ عَلَى صِدْقِي وَ تَبَيَّنَ لَكُمْ فِيهَا (۱) ذِكْرَ أَخِي وَ وَصِيِّي وَ خَلِيفَتِي فِي أُمَّتِي وَ خَيْرِ مَنْ أَتْرُكُهُ عَلَى الْخَلَائِقِ بَعْدِي عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ فَأَنْزَلَ (۲) عَلَيَّ هَذَا الْقُرْآنَ الْبَاهِرَ لِلْخَلْقِ أَجْمَعِينَ الْمُعْجِزَ لَهُمْ عَنْ أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِهِ وَ أَنْ يَتَكَلَّفُوا شِبْهَهُ فَأَمَّا (۳) هَذَا الَّذِي اقْتَرَحْتُمُوهُ فَلَسْتُ أَقْتَرِحُهُ عَلَى رَبِّي عَزَّ وَ جَلَّ بَلْ أَقُولُ إِنَّ مَا أَعْطَانِيهِ رَبِّي مِنْ دَلَالَةٍ هُوَ حَسْبِي وَ حَسْبُكُمْ فَإِنْ فَعَلَ عَزَّ وَ جَلَّ مَا اقْتَرَحْتُمُوهُ فَذَاكَ زَائِدٌ فِي تَطَوُّلِهِ (۴) عَلَيْنَا وَ عَلَيْكُمْ وَ إِنْ مَنَعَنَا ذَلِكَ فَلِعِلْمِهِ بِأَنَّ الَّذِي فَعَلَهُ كَافٍ فِيمَا أَرَادَهُ مِنَّا فَلَمَّا فَرَغَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله مِنْ كَلَامِهِ هَذَا أَنْطَقَ اللَّهُ الْبِسَاطَ فَقَالَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ إِلَهاً وَاحِداً أَحَداً صَمَداً قَيُّوماً أَبَداً لَمْ يَتَّخِذْ صَاحِبَةً وَ لَا وَلَداً وَ لَمْ يُشْرِكْ فِي حُكْمِهِ أَحَداً وَ أَشْهَدُ أَنَّكَ يَا مُحَمَّدُ عَبْدُهُ وَ رَسُولُهُ أَرْسَلَكَ بِالْهُدَى وَ دِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَكَ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَ لَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ وَ أَشْهَدُ أَنَّ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ بْنِ هَاشِمِ بْنِ عَبْدِ مَنَافٍ أَخُوكَ وَ وَصِيُّكَ وَ خَلِيفَتُكَ فِي أُمَّتِكَ وَ خَيْرُ مَنْ تَتْرُكُهُ عَلَى الْخَلَائِقِ بَعْدَكَ وَ أَنَّ مَنْ وَالاهُ فَقَدْ وَالاكَ وَ مَنْ عَادَاهُ فَقَدْ عَادَاكَ وَ مَنْ أَطَاعَهُ فَقَدْ أَطَاعَكَ وَ مَنْ عَصَاهُ فَقَدْ عَصَاكَ وَ أَنَّ مَنْ أَطَاعَكَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ وَ اسْتَحَقَّ السَّعَادَةَ بِرِضْوَانِهِ وَ أَنَّ مَنْ عَصَاكَ فَقَدْ عَصَى اللَّهَ وَ اسْتَحَقَّ أَلِيمَ الْعَذَابِ بِنِيرَانِهِ قَالَ فَعَجِبَ الْقَوْمُ فَقَالَ (۵) بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ مَا هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ فَاضْطَرَبَ (۶) الْبِسَاطُ وَ ارْتَفَعَ وَ نَكَسَ مَالِكَ بْنَ الصَّيْفِ وَ أَصْحَابَهُ (۷) حَتَّى وَقَعُوا عَلَى رُءُوسِهِمْ وَ وُجُوهِهِمْ ثُمَّ أَنْطَقَ اللَّهُ تَعَالَى

۱- بين فيها خ ل، و هو الموجود فى المصدر.

۲- و أنزل خ ل.

۳- و أمّا خ ل.

۴- تطول عليه: امتن عليه.

۵- و قال خ ل.

۶- و اضطرب خ ل.

۷- و أصحابه عنه خ ل. و هو الموجود فى المصدر.

الْبِسَاطَ ثَانِياً فَقَالَ أَنَا بِسَاطٌ أَنْطَقَنِيَ اللَّهُ (۱) وَ أَكْرَمَنِي بِالنُّطْقِ بِتَوْحِيدِهِ وَ تَمْجِيدِهِ وَ الشَّهَادَهِ لِمُحَمَّدٍ نَبِيِّهِ وَ أَنَّهُ سَيِّدُ الْأَنْبِيَاءِ (۲) وَ رَسُولُهُ إِلَى خَلْقِهِ وَ الْقَائِمُ بَيْنَ عِبَادِ اللَّهِ بِحَقِّهِ وَ إِمَامَهِ أَخِيهِ وَ وَصِيِّهِ وَ وَزِيرِهِ وَ شَقِيقِهِ (۳) وَ خَلِيلِهِ وَ قَاضِي دُيُونِهِ وَ مُنْجِزِ عِدَاتِهِ وَ نَاصِرِ أَوْلِيَائِهِ وَ قَامِعِ أَعْدَائِهِ وَ الِانْقِيَادِ لِمَنْ نَصَبَهُ إِمَاماً وَ وَلِيّاً وَ الْبَرَاءَهِ مِمَّنِ اتَّخَذَهُ مُنَابِذاً وَ عَدُوّاً فَمَا يَنْبَغِي لِكَافِرٍ أَنْ يَطَأَنِي وَ لَا يَجْلِسَ (۴) عَلَيَّ إِنَّمَا (۵) يَجْلِسُ عَلَيَّ الْمُؤْمِنُونَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لِسَلْمَانَ وَ الْمِقْدَادِ وَ أَبِي ذَرٍّ وَ عَمَّارٍ قُومُوا فَاجْلِسُوا عَلَيْهِ فَإِنَّكُمْ بِجَمِيعِ مَا شَهِدَ بِهِ هَذَا الْبِسَاطُ لَمُؤْمِنُونَ (۶) فَجَلَسُوا ثُمَّ أَنْطَقَ اللَّهُ سَوْطَ أَبِي لُبَابَهَ بْنِ عَبْدِ الْمُنْذِرِ فَقَالَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ خَالِقُ الْخَلْقِ وَ بَاسِطُ الرِّزْقِ وَ مُدَبِّرُ الْأُمُورِ (۷) وَ الْقَادِرُ عَلَى كُلِّ شَيْ ءٍ وَ أَشْهَدُ أَنَّكَ يَا مُحَمَّدُ عَبْدُهُ وَ رَسُولُهُ وَ صَفِيُّهُ وَ خَلِيلُهُ وَ حَبِيبُهُ وَ وَلِيُّهُ وَ نَجِيُّهُ (۸) جَعَلَكَ السَّفِيرَ بَيْنَهُ وَ بَيْنَ عِبَادِهِ لِيُنْجِيَ بِكَ السُّعَدَاءَ وَ يُهْلِكَ بِكَ الْأَشْقِيَاءَ وَ أَشْهَدُ أَنَّ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ الْمَذْكُورُ فِي الْمَلَإِ الْأَعْلَى بِأَنَّهُ سَيِّدُ الْخَلْقِ بَعْدَكَ وَ أَنَّهُ الْمُقَاتِلُ عَلَى تَنْزِيلِ كِتَابِكَ لِيَسُوقَ مُخَالِفِيهِ إِلَى قَبُولِهِ طَائِعِينَ وَ كَارِهِينَ ثُمَّ الْمُقَاتِلُ بَعْدَهُ عَلَى تَأْوِيلِهِ الْمُنْحَرِفِينَ (۹) الَّذِينَ غَلَبَتْ أَهْوَاؤُهُمْ عُقُولَهُمْ فَحَرَّفُوا تَأْوِيلَ كِتَابِ اللَّهِ وَ غَيَّرُوهُ وَ السَّابِقُ إِلَى رِضْوَانِ اللَّهِ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ بِفَضْلِ عَطِيَّتِهِ وَ الْقَاذِفُ فِي نِيرَانِ اللَّهِ أَعْدَاءَ اللَّهِ بِسَيْفِ نَقِمَتِهِ وَ الْمُؤْثِرِينَ لِمَعْصِيَتِهِ وَ مُخَالَفَتِهِ قَالَ ثُمَّ انْجَذَبَ السَّوْطُ مِنْ يَدِ (۱۰) أَبِي لُبَابَهَ وَ جَذَبَ أَبَا لُبَابَهَ فَخَرَّ لِوَجْهِهِ (۱۱) ثُمَّ قَامَ بَعْدُ فَجَذَبَهُ السَّوْطُ فَخَرَّ لِوَجْهِهِ

۱- أكرمنى اللّه بالنطق خ ل.

۲- أنبيائه خ ل، و فى المصدر: بأنه سيد أنبيائه. و فيه: و بامامه اخيه.

۳- الشقيق: النظير. الأخ.

۴- فى المصدر: و لا أن يجلس.

۵- و انما خ ل.

۶- المؤمنون خ ل. و فى المصدر بعد ذلك: فجلسوا عليه.

۷- الامر خ ل.

۸- و نجيبه خ ل.

۹- المحرفين خ ل و هو الموجود فى المصدر.

۱۰- من يدى خ ل.

۱۱- ثم قام فخر لوجهه.

ثُمَّ لَمْ يَزَلْ كَذَلِكَ مِرَاراً حَتَّى قَالَ أَبُو لُبَابَةَ وَيْلِی مَا لِی فَأَنْطَقَ (١) اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ السَّوْطَ فَقَالَ يَا بَا لُبَابَةَ إِنِّی سَوْطٌ قَدْ أَنْطَقَنِیَ اللَّهُ بِتَوْحِيدِهِ وَ أَكْرَمَنِی بِتَحْمِيدِهِ وَ شَرَّفَنِی بِتَصْدِيقِ نُبُوَّهِ مُحَمَّدٍ سَيِّدِ عَبِيدِهِ وَ جَعَلَنِی مِمَّنْ يُوَالِی خَيْرَ خَلْقِ اللَّهِ بَعْدَهُ وَ أَفْضَلَ أَوْلِيَاءِ اللَّهِ مِنَ الْخَلْقِ حَاشَاهُ (٢) وَ الْمَخْصُوصَ بِابْنَتِهِ سَيِّدَهِ النِّسْوَانِ الْمُشَرَّفَ (٣) بِبَيْتُوتَتِهِ عَلَى فِرَاشِهِ أَفْضَلَ الْجِهَادِ وَ الْمُذِلَّ لِأَعْدَائِهِ بِسَيْفِ الِانْتِقَامِ وَ الْبَائِنَ فِی أُمَّتِهِ بِعُلُومِ الْحَلَالِ وَ الْحَرَامِ وَ الشَّرَائِعِ وَ الْأَحْكَامِ لَا يَنْبَغِی (۴) لِكَافِرٍ مُجَاهِرٍ بِالْخِلَافِ عَلَى مُحَمَّدٍ أَنْ يَبْتَذِلَنِی وَ يَسْتَعْمِلَنِی لَا أَزَالُ أَجْذِبُكَ حَتَّى أُثْخِنَكَ ثُمَّ أَقْتُلُكَ وَ أَزُولُ عَنْ يَدِكَ أَوْ تُظْهِرَ الْإِيمَانَ بِمُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله فَقَالَ أَبُو لُبَابَةَ (۵) فَأَشْهَدُ بِجَمِيعِ مَا شَهِدْتَ بِهِ أَيُّهَا السَّوْطُ وَ أَعْتَقِدُهُ وَ أُومِنُ بِهِ فَنَطَقَ السَّوْطُ هَا لذا (۶) (أَنَا ذَا) قَدْ تَقَرَّرْتُ فِی يَدِكَ لِإِظْهَارِكَ الْإِيمَانَ وَ اللَّهُ أَعْلَمُ بِسَرِيرَتِكَ وَ هُوَ الْحَاكِمُ لَكَ أَوْ عَلَيْكَ فِی يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ قَالَ عليه السلام وَ لَمْ يَحْسُنْ إِسْلَامُهُ وَ كَانَتْ (٧) مِنْهُ هَنَاتٌ وَ هَنَاتٌ فَقَامَ الْقَوْمُ (٨) مِنْ عِنْدِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَجَعَلَتِ (٩) الْيَهُودُ يُسِرُّ بَعْضُهَا (١٠) إِلَى بَعْضٍ بِأَنَّ مُحَمَّداً لَمُؤْتًى لَهُ (١١) وَ مَبْخُوتٌ فِی أَمْرِهِ وَ لَيْسَ بِنَبِیٍّ صَادِقٍ وَ جَاءَ كَعْبُ بْنُ الْأَشْرَفِ يَرْكَبُ حِمَارَهُ فَشَبَّ بِهِ

١- قال: فأنطق خ ل و هو الموجود فی المصدر.

٢- غيره خ ل.

٣- و المشرف خ ل، و هو الموجود فی المصدر.

۴- ما ينبغی خ ل و هو الموجود فی المصدر.

۵- أشهد خ ل.

۶- فی المصدر: ها أنا ذا.

٧- و كان خ ل.

٨- فلما قام القوم خ ل. و هو الموجود فی المصدر.

٩- جعلت خ ل، و هو الموجود فی المصدر.

١٠- بعضهم خ ل.

١١- و فی المصدر المطبوع و نسخه مخطوطه: لمتأله. و فی أخرى مثل المتن. و المبخوت:

الْحِمَارُ وَ صَرَعَهُ عَلَى رَأْسِهِ فَأَوْجَعَهُ ثُمَّ عَادَ لِيَرْكَبَهُ (۱) فَعَادَ إِلَيْهِ (۲) الْحِمَارُ بِمِثْلِ صَنِيعِهِ ثُمَّ عَادَ لِيَرْكَبَهُ فَعَادَ عَلَيْهِ الْحِمَارُ بِمِثْلِ صَنِيعِهِ فَلَمَّا كَانَ فِي السَّابِعَهِ أَوْ الثَّامِنَهِ أَنْطَقَ اللَّهُ تَعَالَى الْحِمَارَ فَقَالَ يَا عَبْدَ اللَّهِ بِئْسَ الْعَبْدُ أَنْتَ شَاهَدْتَ آيَاتِ اللَّهِ وَ كَفَرْتَ بِهَا أَنَا حِمَارٌ قَدْ أَكْرَمَنِيَ اللَّهُ بِتَوْحِيدِهِ فَأَنَا (۳) أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ خَالِقُ الْأَنَامِ ذُو الْجَلَالِ وَ الْإِكْرَامِ وَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَ رَسُولُهُ سَيِّدُ أَهْلِ دَارِ السَّلَامِ مَبْعُوثٌ لِإِسْعَادِ مَنْ سَبَقَ عِلْمُ (۴) اللَّهِ لَهُ بِالسَّعَادَهِ وَ إِشْقَاءِ مَنْ سَبَقَ الْكِتَابُ عَلَيْهِ بِالشَّقَاوَهِ وَ أَشْهَدُ أَنَّ بِعَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ وَلِيِّهِ وَ وَصِيِّ رَسُولِهِ يُسْعِدُ اللَّهُ مَنْ يُسْعِدُ (۵) إِذَا وَفَّقَهُ لِقَبُولِ مَوْعِظَتِهِ وَ التَّأَدُّبِ بِأَدَبِهِ وَ الِائْتِمَارِ بِأَوَامِرِهِ وَ الِانْزِجَارِ بِزَوَاجِرِهِ وَ أَنَّ اللَّهَ تَعَالَى بِسُيُوفِ سَطْوَتِهِ وَ صَوْلَاتِ نَقِمَتِهِ يَكْبِتُ وَ يُخْزِي أَعْدَاءَ مُحَمَّدٍ حَتَّى يَسُوقَهُمْ بِسَيْفِهِ الْبَاتِرِ وَ دَلِيلِهِ الْوَاضِحِ الْبَاهِرِ إِلَى الْإِيمَانِ بِهِ أَوْ يَقْذِفَهُ (۶) فِي الْهَاوِيَهِ إِذَا أَبَى إِلَّا تَمَادِياً فِي غَيِّهِ وَ امْتِدَاداً فِي طُغْيَانِهِ وَ عَمَهِهِ (۷) مَا يَنْبَغِي لِكَافِرٍ أَنْ يَرْكَبَنِي بَلْ لَا يَرْكَبُنِي إِلَّا مُؤْمِنٌ بِاللَّهِ مُصَدِّقٌ بِمُحَمَّدٍ رَسُولِ اللَّهِ فِي أَقْوَالِهِ (۸) مُتَصَوِّبٌ (۹) لَهُ فِي جَمِيعِ أَفْعَالِهِ وَ فِي فِعْلِ أَشْرَفِ الطَّاعَاتِ فِي نَصْبِهِ أَخَاهُ عَلِيّاً وَصِيّاً وَ وَلِيّاً وَ لِعِلْمِهِ وَارِثاً وَ بِدِينِهِ قَيِّماً وَ عَلَى أُمَّتِهِ مُهَيْمِناً (۱۰) وَ لِدُيُونِهِ قَاضِياً وَ لِعِدَاتِهِ مُنْجِزاً وَ لِأَوْلِيَائِهِ مُوَالِياً وَ لِأَعْدَائِهِ مُعَادِياً فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله يَا

۱- فركبه خ ل.

۲- في المصدر: فعاد عليه.

۳- و أنا خ ل.

۴- في علم اللّه خ ل و هو الموجود في المصدر.

۵- في المصدر: من يسعده.

۶- في المصدر: أو يقذفه اللّه.

۷- العمه: عمى البصيره و التردد في الضلال، و التحير في الامر.

۸- في جميع أقواله خ ل.

۹- أي متطأطئ منخفض له و في المصدر: مصوب.

۱۰- أي رقيبا و حافظا.

كَعْبَ بْنَ أشرف (الْأَشْرَفِ) (۱) حِمَارُكَ أَعْقَلُ مِنْكَ (۲) قَدْ أَبَى أَنْ تَرْكَبَهُ فَلَنْ تَرْكَبَهُ أَبَداً فَبِعْهُ مِنْ بَعْضِ إِخْوَانِنَا الْمُؤْمِنِينَ فَقَالَ كَعْبٌ فَلَا حَاجَةَ لِي فِيهِ بَعْدَ أَنْ ضُرِبَ (۳) بِسِحْرِكَ فَنَادَاهُ حِمَارُهُ يَا عَدُوَّ اللَّهِ كُفَّ عَنْ تَجَهُّمِ مُحَمَّدٍ رَسُولِ اللَّهِ وَ اللَّهِ لَوْ لَا كَرَاهِيَةُ مُخَالَفَتِهِ (۴) لَقَتَلْتُكَ وَ وَطِئْتُكَ بِحَوَافِرِي وَ لَقَطَعْتُ رَأْسَكَ بِأَسْنَانِي فَخَزِيَ وَ سَكَتَ وَ اشْتَدَّ جَزَعُهُ مِمَّا سَمِعَ مِنَ الْحِمَارِ وَ مَعَ ذَلِكَ غَلَبَ عَلَيْهِ الشَّقَاءُ وَ اشْتَرَى الْحِمَارَ مِنْهُ ثَابِتُ بْنُ قَيْسٍ بِمِائَةِ دِرْهَمٍ (۵) وَ كَانَ يَرْكَبُهُ وَ يَجِيءُ (۶) إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ هُوَ تَحْتَهُ هَيِّنٌ لَيِّنٌ ذَلِيلٌ كَرِيمٌ يَقِيهِ الْمَتَالِفَ وَ يَرْفُقُ بِهِ فِي الْمَسَالِكِ فَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله يَقُولُ لَهُ يَا ثَابِتُ هَذَا لَكَ وَ أَنْتَ مُؤْمِنٌ مُرْتَفِقٌ بِمُرْتَفِقِينَ (۷) فَلَمَّا انْصَرَفَ (۸) الْقَوْمُ مِنْ عِنْدِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ لَمْ يُؤْمِنُوا أَنْزَلَ اللَّهُ يَا مُحَمَّدُ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَواءٌ عَلَيْهِمْ فِي الْعِظَةِ أَ أَنْذَرْتَهُمْ فَوَعَظْتَهُمْ وَ خَوَّفْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لا يُؤْمِنُونَ لَا يُصَدِّقُونَ بِنُبُوَّتِكَ وَ هُمْ قَدْ شَاهَدُوا هَذِهِ الْآيَاتِ وَ كَفَرُوا فَكَيْفَ يُؤْمِنُونَ بِكَ عِنْدَ قَوْلِكَ وَ دُعَائِكَ (۹).

**[ترجمه]تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام :

امام باقر علیه السلام فرمود: وقتی رسول خدا صلّی الله علیه و آله به مدینه پای گذاشت و آثار راستی و آیات بر حق بودن و بیّنات نبوت ایشان آشکار شد، یهودیان در حقش سخت نیرنگ کردند و زشت‌ترین تصمیم‌ها را درباره‌اش گرفتند و قصد کردند انوارش را فرو نشانند و حجت‌هایش را باطل کنند. از جمله کسانی که تصمیم گرفته بودند حضرت را رد کنند و دروغگویش شماردند مالک بن صَیف بود و کعب بن اشرف و حُیَی بن اخطب و جُدَی بن اخطب و ابویاسر بن اخطب و ابولبابه بن عبد مُنذِر و شُعبه. مالک به رسول خدا صلّی الله علیه و آله گفت: ای محمد! می‌پنداری رسول خدایی؟ رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود: خداوندی که آفریننده همه آفریدگان است چنین گفته. گفت: ای محمد! ما ایمان نخواهیم آورد که تو رسول خدا هستی تا آن‌گاه که این فرشی که زیر پای ماست به تو ایمان بیاورد و شهادت نخواهیم داد که تو از جانب خدا سوی ما آمده‌ای تا آن‌گاه که این فرش برایت شهادت دهد. ابولبابه بن عبد نیز گفت: ای محمد! ما به تو ایمان نخواهیم آورد که رسول خدایی و این شهادت را برایت نخواهیم داد تا آن‌گاه که این تازیانه‌ای که در دست من است به تو ایمان بیاورد و برایت شهادت دهد. کعب بن اشرف نیز گفت: ما ایمان نخواهیم آورد که تو رسول خدایی و تو را تصدیق نخواهیم کرد تا آن‌گاه که این الاغ به تو ایمان آورد، و به الاغی که سوارش بود اشاره کرد. رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود: چنین نیست که بندگان

ص: ۳۰۲

به خداوند پیشنهاد دهند، بلکه آنان باید به خداوند سربسپارند و از امر او فرمان ببرند و به هر آن‌چه کفایت کرده بسنده کنند، آیا برایتان کافی نیست که تورات و انجیل و زبور و صحیفه‌های ابراهیم از نبوت من سخن گفته‌اند و بر راستیِ من دلالت کرده‌اند و آشکارا از برادر و وصیّ و جانشینم در میان امتم و بهترین کسی که پس از خودم برای آفریدگان به جا می‌گذارم، یعنی از علی بن ابی طالب یاد کرده‌اند؟ خداوند این قرآن را بر من نازل کرده که همه خلق را مبهوت ساخته و همه‌شان را درمانده کرده که بخواهند همانندش را بیاورند یا سخنی شبیه به آن بسازند، پس این پیشنهادهایی را که شما می‌دهید من به پروردگارم عزّ و جلّ نمی‌دهم، بلکه می‌گویم هر آن نشانه‌ای که پروردگارم به من عطا کرده هم برای من و هم برای شما کافی است، اگر خداوند عزّ و جلّ پیشنهادهای شما را انجام دهد این منتی افزون بر ما و شماست و اگر ما را از آن‌ها منع کند

بـدین خاطر است که دانسته همان‌هایی که انجام داده برای آن‌چه از ما خواسـته کافی است. چون رسول خدا صلّی الله علیه و آله این سـخن را به پایان رسانـد ناگاه خداوند آن فرش را به سـخن درآورد و آن گفت: شـهادت می‌دهم که هیچ خدایی جز خدای یگانه نیست، یکتاست و هیچ شـریکی ندارد، خداوند یکتای بی نیاز برپای همیشـگی که نه همسری گرفته و نه فرزندی دارد و هیچ کس در حُکم با او شریک نیست و شهادت می‌دهم که تو ای محمد بنده او و رسولش هستی که تو را با هدایت و دین حقّ فرستاده تـا بر همه دین‌هـا پیروزت گردانـد «وَ لَوْ کَرِهَ الْمُشْـرِکُونَ» - . توبه / ۳۳ - {هر چند مشـرکان خوش نداشـته باشـند.} و شـهادت می‌دهم که علی بن ابی طالب بن عبـدالمطّلب بن هاشم بن عبـدمناف برادر و وصـیّ و جانشـین تو در میان امت توست و بهترین کسـی است که پس از خود بر آفریـدگان به جـا می‌گـذاری و همانـا هر که او را به ولایت گیرد تو را به ولایـت گرفتـه و هر که بـا او دشـمنی کنـد بـا تـو دشـمنی کرده و هر که از او اطـاعت کنـد از تـو اطـاعت کرده و هر که از او سرپیچی کنـد از تو سـرپیچی کرده و به راستی هر که از تو اطاعت کنـد از خداوند اطاعت کرده و شایسـته کامیابی در رضوان اوست و هر که از تو سـرپیچی کنـد از خداونـد سـرپیچی کرده و سـزاوار عـذاب دردنـاک در دوزخ اوست. در آن هنگام آن جماعت به شـگفت آمدند و به یکدیگر گفتند: بی شک این سحری آشکار است. ناگاه فرش به لرزه افتاد و از زیر پای مالک بن صیف و یارانش بیرون آمد و آنان را چنان واژگون کرد که با سر و صورت بر زمین افتادند. سپس خداوند متعال

دوباره فرش را به سـخن درآورد و او گفت: من فرشـی هسـتم که خداونـد به سـخنم درآورده و گرامی‌ام داشـته تا به توحید و تمجید او سـخن گویم و برای پیامبرش محمد شـهادت دهم، او سرور پیامبران و فرستاده خداوند به سوی آفریدگانش است که در میـان بنـدگان خـدا حقانیت خود را به پا داشـته و برادر و وصـیّ و وزیر و همتا و دوست خود را در میانشان به امامت نهاده است، همان کسی را که دیون او را می‌پردازد و وعده‌هایش را عملی می‌سازد و دوستانش را یاری می‌کند و دشمنانش را از پا در می‌آورد، محمد حکم داده تا از کسی که او به امامت و ولایت منصوب داشته پیروی کنند و از کسانی که با وی مخالفت و دشـمنی می‌کنند برائت بجویند، پس هیچ کافری حق ندارد روی من گام بگذارد و بر من بنشـیند، فقط مومنان می‌توانند بر من بنشـینند. آن‌گاه رسول خدا صلّی الله علیه و آله به سلمان و مقداد و ابوذر و عمّار فرمود: برخیزید و بر روی این فرش بنشـینید چراکه شـما به همه آن‌چه این فرش شـهادت داد مـومن هستیـد. آنـان برخاسـتند و روی فرش نشسـتند. سـپس خداونـد تازیـانه ابولبابه بن عبد مُنذِر را به سـخن درآورد و تازیانه گفت: شـهادت می‌دهم که هیچ خدایی جز خدای یگانه نیست، همه خلق را آفریـده و رزق را گسترانـده و امور را سامان داده و بر همه چیز تواناست، و شـهادت می‌دهم که تو ای محمـد بنـده و رسول و برگزیـده و خلیـل و دوست و ولیّ و هم‌نجوای او هستی که تو را میـان خودش و بنـدگانش به سـفیری نهـاده تـا خوش‌بختان با وجود تو نجـات یابنـد و نگون‌بختـان بـا وجود تو هلاک شونـد، و شـهادت می‌دهم علی بن ابی طالب که ذکرش در ملأ اعلی پیچیده پس از تو سـرور آفریدگان است و در راه تنزیل کتاب تو می‌جنگد تا مخالفانش را چه با رضایت و چه با اجبار به قبول وادار کنـد و سـپس در راه تأویـل کتـاب تو با منحرفانی می‌جنگـد که هوس‌هایشان بر خردهایشان غلبه می‌یابـد و تأویل کتاب خدا را تحریف می‌کنند و آن را تغییر می‌دهند، اوست که به فضل عطای الهی دوستان خدا را سوی رضوان خدا به پیش می... برد و با شمشـیر خود دشمنان خدا را که نافرمانی و مخالفت با او را برگزیده‌اند به دوزخ می‌افکند. سپس آن تازیانه به ناگاه از دست ابولبـابه جهیـد و ابولبـابه را بـا خود کشید و از صورت بر زمین کوبیـد. او دوبـاره برخاست اما باز تازیانه کشـیدش و بر

زمینش زد و

ص: ۳۰۴

آن قدر این تکرار شد که دیگر ابولبابه گفت: وایِ من! بر سر من چه بلایی آمده؟! آن‌گاه خداوند عزّ و جلّ تازیانه را به سخن درآورد و او گفت: ای ابولبابه! من تازیانه‌ای هستم که خداوند برای ذکر توحیدش به سخنم درآورده و گرامی‌ام داشته تا او را حمد گویم و ارجمندم ساخته تا نبوت محمد، سرور بندگانش را تصدیق کنم و مرا در زمره کسانی نهاده که از بهترین خلق خدا پس از محمد فرمان می‌برند، از کسی که پس از محمد برترین ولیّ خدا در میان آفریدگان است و ویژه گشته تا همسر دختر او و بانوی همه زنان باشد و ارج یافته تا شب هنگام بر بستر او بخوابد، در جهاد دستی توانا دارد و دشمنان او را با شمشیر انتقام به خواری می‌کشد و برای امت او حلال و حرام و شرایع و احکام را بیان می‌کند، پس کافری که آشکارا با محمد مخالفت می‌کند حق ندارد مرا در دست بگیرد و از من بهره ببرد، پیوسته تو را با خودم می‌کِشم تا تارومارت کنم و هلاکت کنم و از دستت راحت شوم، یا این‌که به محمد ایمان بیار. ابولبابه گفت: ای تازیانه! به همه آن‌چه شهادت دادی من نیز شهادت می‌دهم و معتقد می‌شوم و ایمان می‌آورم. تازیانه گفت: این من و این تو، در دست تو قرار می‌گیرم چون در ظاهر ایمان آورده‌ای باطنت را خداوند می‌داند و اوست که در روز قیامت برایت حکم می‌کند. او به درستی اسلام نیاورد و نواقصی از او سر زد. وقتی آن‌ها از نزد رسول خدا صلّی الله علیه و آله برخاستند آن یهودیان شروع کردند پنهانی به هم بگویند: محمد بخت دارد و خوش شانس است، او پیامبری راستگو نیست. سپس کعب بن اشرف خواست سوار الاغش شود که الاغ از او رمید و

ص: ۳۰۵

از سر بر زمینش کوبید و مجروحش کرد. او برخاست تا دوباره سوار شود اما الاغ باز همان کار را با او کرد. این تکرار شد و چون بار هفتم یا هشتم شد خداوند متعال آن الاغ را به سخن درآورد و الاغ گفت: ای عبدالله! تو بد بنده‌ای هستی، نشانه‌های خدا را می‌بینی و به آن‌ها کفر می‌ورزی؟ من الاغی هستم که خداوند به ذکر توحیدش به سخنم درآورده است، من شهادت می‌دهم که هیچ خدایی جز خدای یگانه نیست، یکتاست و هیچ شریکی ندارد، آفریننده مردمان است و صاحب بزرگی و ارج، و شهادت می‌دهم که محمد بنده و رسول او سرور اهل دار السلام است که فرستاده شده تا هرکه در علم سابق خداوند سعادت برایش رقم خورده با وجود او خوش‌بخت شود و هر که شقاوت بر او رقم خورده با وجود او نگون‌بخت شود، و شهادت می‌دهم که علی بن ابی طالب ولیّ و وصیّ رسول خداست که خداوند توفیق پندگیری و ادب‌آموزی و انجام اوامر و ترک نواهی‌اش را به هر کس بدهد او سعادتمند است، خداوند با شمشیر اقتدار و با یورش‌های انتقام او دشمنان محمد را سرکوب می‌کند و به خواری می‌کشد تا آنان را با شمشیر برّان و دلیل روشن و درخشان خود به ایمان وادار سازد و یا آنان را در دوزخ بیافکند، اما آنان ماندگاری در گمراهی و سرکشی و سرگشتگی خود را برگزیدند، هیچ کافری حق ندارد سوار من شود، فقط کسی می‌تواند سوار من شود که به خداوند مومن باشد و محمد رسول خدا را در همه گفتارش تصدیق کند و در همه کارهای او پیروش باشد به ویژه در کاری که ارجمندترین طاعت او بود آن‌گاه که برادرش علی را به وصایت و ولایت خود منصوب داشت تا او وارث علمش باشد و دینش را بر پا نگاه دارد و نگاهدارنده امتش باشد و دیونش را بپردازد و

وعده‌هایش را عملی سازد و دوستدار دوستانش باشد و دشمن دشمنانش. در آن هنگام رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود:

ص: ۳۰۶

ای کعب بن اشرف! الاغت از خودت عاقل‌تر است، نگذاشت سوارش شوی و دیگر هم نمی‌توانی سوارش شوی، پس آن را به یکی از برادران مومن ما بفروش. کعب گفت: پس از این‌که مسحور تو شد من دیگر نیازی به آن ندارم. الاغش ندایش داد: ای دشمن خدا! از بدرفتاری با محمد رسول خدا دست بکش، به خدا قسم اگر مخالفت با او ناپسند نبود در دم تو را می‌کُشتم و زیر سم‌هایم لِهَت می‌کردم و سرت را با دندان‌هایم می‌کَندم. کعب سبُک شد و سکوت کرد و با شنیدن این سخنان از الاغ بیشتر هراسان شد اما با این همه نگون‌بختی بر او چیره شد و الاغ را ثابت بن قَیس به صد درهم از او خرید و از آن پس سوارش می‌شد و نزد رسول خدا صلّی الله علیه و آله می‌آمد و آن الاغ به زیر پایش نرم و رهوار و رام و مهربان بود و او را از خطرهای جاده محافظت می‌کرد و به خوبی از راه‌ها گذرش می‌داد. رسول خدا صلّی الله علیه و آله به او فرمود: ای ثابت! این الاغ برای توست که مومنی بهره‌مند هستی. وقتی آن قوم از نزد رسول خدا صلّی الله علیه و آله رفتند و ایمان نیاوردند، خداوند نازل فرمود که ای محمد: «إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَواءٌ عَلَيْهِمْ» در پند دادن «أَ أَنْذَرْتَهُمْ» که پندشان دهی و بترسانی‌شان «أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لا يُؤْمِنُونَ» نبوت تو را تصدیق نمی‌کنند، وقتی این همه نشانه را دیده‌اند و کفر ورزیده‌اند چگونه با شنیدن سخن و دعوت تو ایمان می‌آورند؟ - . التفسیر المنسوب إلی الإمام العسکری علیه السلام : ۳۳- ۳۶ -

**[ترجمه]

أقول

يقال أثخنته الجراحه أی أوهنته قاله الجوهری و قال فی فلان هنات أی خصال شر و قال الشباب نشاط الفرس و رفع يديه جميعا تقول شب الفرس يشب و يشب شبابا و شبيبا إذا قمص (۱۰) و لعب انتهی و تجهمه استقبله بوجه كريه.

**[ترجمه]جوهری می‌گوید: «أثخنتْه الجراحهُ» یعنی زخم از پا انداختش. «فی فلانٍ هناتٌ» یعنی فلانی خصلت‌های بدی دارد. «شباب» یعنی نشاط اسب و بالا بردن دست‌هایش، می‌گویند «شبّ الفرسُ يشبُّ شباباً و شبيباً» وقتی دستانش را بالا بیاورد و بازی کند. پایان. «تجهّمَه» یعنی با چهره‌ای اخمو با او برخورد کرد.

**[ترجمه]

«۱۵»

م، تفسير الإمام عليه السلام قَالَ الْإِمَامُ الْحَسَنُ عليه السلام قُلْتُ لِأَبِی عَلِيِّ بْنِ مُحَمَّدٍ عليهما السلام كَيْفَ كَانَتِ

ص: ۳۰۷

١- الأشرف خ ل و هو الموجود فى المصدر.

٢- خير منك خ ل، و هو الموجود فى المصدر.

٣- أن قد ضرب خ ل.

۴- فى المصدر: مخالفه رسول اللّه.

۵- دينار خ ل و هو الموجود فى المصدر.

۶- و يجى ء عليه الى رسول اللّه خ ل. و فى المصدر المطبوع: يأتى عليه.

٧- بمتن مؤمن خ ل. و فى المصدر المطبوع: ترتفق بمرتفق.

٨- قال: فلما انصرف خ ل.

٩- التفسير المنسوب الى الامام العسكرىّ عليه السلام: ٣٣- ٣۶.

١٠- قمص الفرس و غيره: رفع يديه معا و طرحهما معا و عجن برجليه.

الْأَخْبَارُ (۱) فِی هَذِهِ الْآیَاتِ الَّتِی ظَهَرَتْ عَلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِمَکَّهَ وَ الْمَدِینَهِ فَقَالَ یَا بُنَیَّ اسْتَأْنِفْ لَهَا النَّهَارَ فَلَمَّا کَانَ مِنْ غَدٍ (۲) قَالَ یَا بُنَیَّ أَمَّا الْغَمَامَهُ فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله کَانَ یُسَافِرُ إِلَی الشَّام مُضَارِباً لِخَدِیجَهَ بِنْتِ خُوَیْلِدٍ وَ کَانَ مِنْ مَکَّهَ إِلَی بَیْتِ الْمَقْدِسِ مَسِیرَهَ شَهْرٍ فَکَانُوا (۳) فِی حَمَارَّهِ الْقَیْظِ یُصِیبُهُمْ حَرُّ تِلْکَ الْبَوَادِی وَ رُبَّمَا عَصَفَتْ عَلَیْهِمْ فِیهَا الرِّیَاحُ وَ سَفَتْ (۴) عَلَیْهِمُ الرِّمَالَ وَ التُّرَابَ وَ کَانَ اللَّهُ تَعَالَی فِی تِلْکَ الْأَحْوَالِ یَبْعَثُ لِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله غَمَامَهً تُظِلُّهُ فَوْقَ رَأْسِهِ تَقِفُ بِوُقُوفِهِ وَ تَزُولُ بِزَوَالِهِ إِنْ تَقَدَّمَ تَقَدَّمَتْ وَ إِنْ تَأَخَّرَ تَأَخَّرَتْ وَ إِنْ تَیَامَنَ تَیَامَنَتْ وَ إِنْ تَیَاسَرَ تَیَاسَرَتْ فَکَانَتْ تَکُفُّ عَنْهُ حَرَّ الشَّمْسِ مِنْ فَوْقِهِ وَ کَانَتْ تِلْکَ الرِّیَاحُ الْمُثِیرَهُ لِتِلْکَ الرِّمَالِ وَ التُّرَابِ تَسْفِیهَا فِی وُجُوهِ قُرَیْشٍ وَ رَوَاحِلِهَا (۵) حَتَّی إِذَا دَنَتْ مِنْ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله هَدَأَتْ وَ سَکَنَتْ وَ لَمْ تَحْمِلْ شَیْئاً مِنْ رَمْلٍ وَ لَا تُرَابٍ وَ هَبَّتْ عَلَیْهِ رِیحٌ بَارِدَهٌ لَیِّنَهٌ حَتَّی کَانَتْ قَوَافِلُ قُرَیْشٍ یَقُولُ قَائِلُهَا جِوَارُ مُحَمَّدٍ أَفْضَلُ مِنْ خَیْمَهٍ فَکَانُوا یَلُوذُونَ بِهِ وَ یَتَقَرَّبُونَ إِلَیْهِ فَکَانَ الرَّوْحُ یُصِیبُهُمْ بِقُرْبِهِ وَ إِنْ کَانَتِ الْغَمَامَهُ مَقْصُورَهً عَلَیْهِ وَ کَانَ إِذَا اخْتَلَطَ بِتِلْکَ الْقَوَافِلِ غُرَبَاءُ فَإِذَا الْغَمَامَهُ تَسِیرُ بَعِیداً مِنْهُمْ (۶) قَالُوا إِلَی مَنْ قُرِنَتْ هَذِهِ الْغَمَامَهُ فَقَدْ شُرِّفَ وَ کُرِّمَ فَتُخَاطِبُهُمْ أَهْلُ الْقَافِلَهِ انْظُرُوا إِلَی الْغَمَامَهِ تَجِدُوا عَلَیْهَا اسْمَ صَاحِبِهَا وَ اسْمَ صَاحِبِهِ (۷) وَ صَفِیِّهِ وَ شَقِیقِهِ فَیَنْظُرُونَ فَیَجِدُونَ مَکْتُوباً عَلَیْهَا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ أَیَّدْتُهُ بِعَلِیٍّ سَیِّدِ الْوَصِیِّینَ وَ شَرَّفْتُهُ بِآلِهِ (۸) الْمُوَالِینَ لَهُ وَ لِعَلِیٍّ وَ أَوْلِیَائِهِمَا وَ الْمُعَادِینَ لِأَعْدَائِهِمَا فَیَقْرَأُ ذَلِکَ وَ یَفْهَمُهُ مَنْ یُحْسِنُ أَنْ یَکْتُبَ وَ یَقْرَأَ مَنْ لَا یُحْسِنُ ذَلِکَ

۱- هذه الأخبار خ ل و هو الموجود فی المصدر.

۲- فی غد خ ل. و فی المصدر: فی الغد.

۳- و کانوا خ ل.

۴- سفت و أسفت الریح التراب: ذرته أو حملته.

۵- و وجوه رواحلها خ ل. و فی المصدر المطبوع: و وجوه رواحلهم.

۶- تسیر فی موضع بعید خ ل. و هو الموجود فی المصدر.

۷- الضمیر یعود الی صاحب الغمامه.

۸- بأصحابه خ ل. و هو الموجود فی المصدر.

قَالَ عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ علیهما السلام وَ أَمَّا تَسْلِيمُ الْجِبَالِ وَ الصُّخُورِ وَ الْأَحْجَارِ عَلَيْهِ فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَمَّا تَرَكَ التِّجَارَةَ إِلَى الشَّامِ وَ تَصَدَّقَ بِكُلِّ مَا رَزَقَهُ اللَّهُ تَعَالَى مِنْ تِلْكَ التِّجَارَاتِ كَانَ يَغْدُو كُلَّ يَوْمٍ إِلَى حرا (حِرَاءَ) (۱) يَصْعَدُهُ وَ يَنْظُرُ مِنْ قُلَلِهِ إِلَى آثَارِ رَحْمَهِ اللَّهِ وَ أَنْوَاعِ (۲) عَجَائِبِ رَحْمَتِهِ وَ بَدَائِعِ حِكْمَتِهِ وَ يَنْظُرُ إِلَى أَكْنَافِ السَّمَاءِ وَ أَقْطَارِ الْأَرْضِ وَ الْبِحَارِ (۳) وَ الْمَفَاوِزِ وَ الْفَيَافِي فَيَعْتَبِرُ بِتِلْكَ الْآثَارِ وَ يَتَذَكَّرُ بِتِلْكَ الْآيَاتِ وَ يَعْبُدُ اللَّهَ حَقَّ عِبَادَتِهِ فَلَمَّا اسْتَكْمَلَ أَرْبَعِينَ سَنَةً وَ نَظَرَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ إِلَى قَلْبِهِ فَوَجَدَهُ أَفْضَلَ الْقُلُوبِ وَ أَجَلَّهَا وَ أَطْوَعَهَا وَ أَخْشَعَهَا وَ أَخْضَعَهَا أَذِنَ لِأَبْوَابِ السَّمَاءِ فَفُتِحَتْ وَ مُحَمَّدٌ يَنْظُرُ إِلَيْهَا وَ أَذِنَ لِلْمَلَائِكَهِ فَنَزَلُوا وَ مُحَمَّدٌ يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ وَ أَمَرَ بِالرَّحْمَهِ فَأُنْزِلَتْ عَلَيْهِ مِنْ لَدُنْ سَاقِ الْعَرْشِ إِلَى رَأْسِ مُحَمَّدٍ وَ غَمَرَتْهُ وَ نَظَرَ إِلَى جَبْرَئِيلَ الرُّوحِ الْأَمِينِ الْمُطَوَّقِ بِالنُّورِ طَاوُسِ الْمَلَائِكَهِ هَبَطَ إِلَيْهِ وَ أَخَذَ بِضَبْعِهِ وَ هَزَّهُ (۴) وَ قَالَ يَا مُحَمَّدُ اقْرَأْ قَالَ وَ مَا أَقْرَأُ قَالَ يَا مُحَمَّدُ اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ خَلَقَ الْإِنْسانَ مِنْ عَلَقٍ اقْرَأْ وَ رَبُّكَ الْأَكْرَمُ الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ عَلَّمَ الْإِنْسانَ ما لَمْ يَعْلَمْ (۵) ثُمَّ أَوْحَى إِلَيْهِ مَا أَوْحَى إِلَيْهِ رَبُّهُ عَزَّ وَ جَلَّ ثُمَّ صَعِدَ إِلَى عُلْوٍ وَ نَزَلَ مُحَمَّدٌ صلی الله علیه و آله مِنَ الْجَبَلِ وَ قَدْ غَشِيَهُ مِنْ تَعْظِيمِ جَلَالِ اللَّهِ وَ وَرَدَ عَلَيْهِ مِنْ كَبِيرِ (۶) شَأْنِهِ مَا رَكِبَهُ الْحُمَّى (۷) وَ النَّافِضُ وَ قَدِ اشْتَدَّ عَلَيْهِ مَا يَخَافُهُ مِنْ تَكْذِيبِ قُرَيْشٍ فِي خَبَرِهِ وَ نَسَبِهِمْ إِيَّاهُ إِلَى الْجُنُونِ وَ أَنَّهُ يَعْتَرِيهِ شَيَاطِينُ وَ كَانَ مِنْ أَوَّلِ أَمْرِهِ أَعْقَلَ خَلْقِ اللَّهِ (۸) وَ أَكْرَمَ بَرَايَاهُ وَ أَبْغَضُ الْأَشْيَاءِ إِلَيْهِ الشَّيْطَانَ وَ أَفْعَالَ الْمَجَانِينِ وَ أَقْوَالَهُمْ فَأَرَادَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ أَنْ يَشْرَحَ

۱- حراء بالكسر و التخفيف و حراء بالمد: جبل من جبال مكّه على ثلاثه أميال.

۲- و الى أنواع خ ل.

۳- و أقطار البحار خ ل.

۴- أى حركه.

۵- كلا خ ل. العلق: ۱- ۵.

۶- فى المصدر المطبوع: من كبرياء شأنه.

۷- ما ركبه به الحمى خ ل. و هو الموجود فى المصدر. قوله: النافض. أى حمى الرعده.

۸- أعقل خليقه اللّه خ ل. و هو الموجود فى المصدر.

صَدْرَهُ وَ يُشَجِّعَ قَلْبَهُ فَأَنْطَقَ (١) الْجِبَالَ وَ الصُّخُورَ وَ الْمَدَرَ وَ كُلَّمَا وَصَلَ إِلَى شَيْ ءٍ مِنْهَا نَادَاهُ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا مُحَمَّدُ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا وَلِيَّ اللَّهِ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَبْشِرْ فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ قَدْ فَضَّلَكَ وَ جَمَّلَكَ وَ زَيَّنَكَ وَ أَكْرَمَكَ فَوْقَ الْخَلَائِقِ أَجْمَعِينَ مِنَ الْأَوَّلِينَ وَ الْآخِرِينَ لَا يَحْزُنْكَ أَنْ تَقُولَ (٢) قُرَيْشٌ إِنَّكَ مَجْنُونٌ وَ عَنِ الدِّينِ مَفْتُونٌ فَإِنَّ الْفَاضِلَ مَنْ فَضَّلَهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ وَ الْكَرِيمَ مَنْ كَرَّمَهُ خَالِقُ الْخَلْقِ أَجْمَعِينَ فَلَا يَضِيقَنَّ صَدْرُكَ مِنْ تَكْذِيبِ قُرَيْشٍ وَ عُتَاةِ الْعَرَبِ لَكَ فَسَوْفَ يُبَلِّغُكَ رَبُّكَ أَقْصَى مُنْتَهَى الْكَرَامَاتِ وَ يَرْفَعُكَ إِلَى أَرْفَعِ الدَّرَجَاتِ وَ سَوْفَ يُنَعِّمُ وَ يُفَرِّحُ أَوْلِيَاءَكَ بِوَصِيِّكَ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ وَ سَوْفَ يَبُثُّ عُلُومَكَ فِي الْعِبَادِ وَ الْبِلَادِ بِمِفْتَاحِكَ (٣) وَ بَابِ مَدِينَةِ حِكْمَتِكَ (۴) عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ وَ سَوْفَ يُقِرُّ عَيْنَكَ بِبِنْتِكَ فَاطِمَةَ وَ سَوْفَ يُخْرِجُ مِنْهَا وَ مِنْ عَلِيٍّ الْحَسَنَ وَ الْحُسَيْنَ سَيِّدَيْ شَبَابِ أَهْلِ الْجَنَّةِ وَ سَوْفَ يَنْشُرُ فِي الْبِلَادِ دِينَكَ وَ سَوْفَ يُعَظِّمُ أَجْوَدَ الْمُحِبِّينَ لَكَ وَ لِأَخِيكَ وَ سَوْفَ يَضَعُ (۵) فِي يَدِكَ لِوَاءَ الْحَمْدِ فَتَضَعُهُ فِي يَدِ أَخِيكَ عَلِيٍّ فَيَكُونُ تَحْتَهُ كُلُّ نَبِيٍّ وَ صِدِّيقٍ وَ شَهِيدٍ يَكُونُ قَائِدَهُمْ أَجْمَعِينَ إِلَى جَنَّاتِ النَّعِيمِ فَقُلْتُ فِي سِرِّي يَا رَبِّ مَنْ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ الَّذِي وَعَدْتَنِي بِهِ وَ ذَلِكَ بَعْدَ مَا وُلِدَ عَلِيٌّ وَ هُوَ طِفْلٌ أَ وَ هُوَ وَلَدُ عَمِّي وَ قَالَ بَعْدَ ذَلِكَ لَمَّا تَحَرَّكَ عَلِيٌّ قَلِيلًا (۶) وَ هُوَ مَعَهُ أَ هُوَ هَذَا فَفِي كُلِّ مَرَّةٍ مِنْ ذَلِكَ أُنْزِلَ عَلَيْهِ مِيزَانُ الْجَلَالِ فَجُعِلَ مُحَمَّدٌ فِي كَفَّةٍ مِنْهُ وَ مُثِّلَ لَهُ عَلِيٌّ عليه السلام وَ سَائِرُ الْخَلْقِ مِنْ أُمَّتِهِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ فِي كَفَّةٍ فَوُزِنَ بِهِمْ فَرَجَحَ ثُمَّ أُخْرِجَ مُحَمَّدٌ مِنَ الْكَفَّةِ وَ تُرِكَ عَلِيٌّ فِي كَفَّةِ مُحَمَّدٍ الَّتِي كَانَ فِيهَا فَوُزِنَ بِسَائِرِ أُمَّتِهِ فَرَجَحَ بِهِمْ فَعَرَفَهُ (٧) رَسُولُ اللَّهِ بِعَيْنِهِ وَ صِفَتِهِ وَ نُودِيَ فِي سِرِّهِ يَا مُحَمَّدُ هَذَا عَلِيٌ

ص: ٣١٠

١- فأنطق اللّه خ ل.

٢- فی المصدر: لا یحزنک قول قریش.

٣- فمفتاحک خ ل.

۴- فی المصدر المطبوع: علمک.

۵- فی المصدر المطبوع: یوضع.

۶- ولیدا خ ل.

٧- و عرفه خ ل.

بْنُ أَبِی طَالِبٍ صَفِیِّیَ الَّذِی أَؤَیِّدُ بِهِ هَذَا الدِّینَ یَرْجَحُ عَلَی جَمِیعِ أُمَّتِکَ بَعْدَکَ فَلِذَلِکَ حِینَ شَرَحَ اللَّهُ صَدْرِی بِأَدَاءِ الرِّسَالَهِ وَ خَفَّفَ عَنِّی (۱) مُکَافَحَهَ الْأُمَّهِ وَ سَهَّلَ عَلَیَّ مُبَارَزَهَ الْعُتَاهِ وَ الْجَبَابِرَهِ مِنْ قُرَیْشٍ قَالَ عَلِیُّ بْنُ مُحَمَّدٍ علیه السلام وَ أَمَّا دِفَاعُ اللَّهِ الْقَاصِدِینَ لِمُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله إِلَی قَتْلِهِ وَ إِهْلَاکِهِ إِیَّاهُمْ کَرَامَهً لِنَبِیِّهِ وَ تَصْدِیقُهُ إِیَّاهُ فِیهِ فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله کَانَ وَ هُوَ ابْنُ سَبْعِ سِنِینَ (۲) بِمَکَّهَ قَدْ نَشَأَ فِی الْخَیْرِ نَشْواً لَا نَظِیرَ لَهُ فِی سَائِرِ صِبْیَانِ قُرَیْشٍ حَتَّی وَرَدَ مَکَّهَ قَوْمٌ مِنْ یَهُودِ الشَّامِ فَنَظَرُوا إِلَی مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله وَ شَاهَدُوا نَعْتَهُ وَ صِفَتَهُ فَأَسَرَّ بَعْضُهُمْ إِلَی بَعْضٍ هَذَا وَ اللَّهِ مُحَمَّدٌ الْخَارِجُ فِی آخِرِ الزَّمَانِ الْمُدَالُ (۳) عَلَی الْیَهُودِ وَ سَائِرِ أَهْلِ الْأَدْیَانِ یُزِیلُ اللَّهُ تَعَالَی بِهِ دَوْلَهَ الْیَهُودِ وَ یُذِلُّهُمْ وَ یَقْمَعُهُمْ (۴) وَ قَدْ کَانُوا وَجَدُوهُ فِی کُتُبِهِمُ النَّبِیَّ الْأُمِّیَّ الْفَاضِلَ الصَّادِقَ فَحَمَلَهُمُ الْحَسَدُ عَلَی أَنْ کَتَمُوا ذَلِکَ وَ تَفَاوَضُوا (۵) فِی أَنَّهُ مُلْکٌ یُزَالُ ثُمَّ قَالَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ تَعَالَوْا نحتال (۶) (نَحْتَلْ) عَلَیْهِ فَنَقْتُلْهُ فَإِنَّ اللَّهَ یَمْحُو مَا یَشَاءُ وَ یُثْبِتُ لَعَلَّنَا نُصَادِفُهُ مِمَّنْ یَمْحُو فَهَمُّوا بِذَلِکَ ثُمَّ قَالَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ لَا تَعْجَلُوا حَتَّی نَمْتَحِنَهُ وَ نُجَرِّبَهُ بِأَفْعَالِهِ فَإِنَّ الْحِلْیَهَ قَدْ تُوَافِقُ الْحِلْیَهَ وَ الصُّورَهَ قَدْ تُشَاکِلُ الصُّورَهَ إِنَّ مَا وَجَدْنَاهُ فِی کُتُبِنَا أَنَّ مُحَمَّداً یُجَنِّبُهُ رَبُّهُ مِنَ الْحَرَامِ وَ الشُّبُهَاتِ فَصَادِفُوهُ وَ الْقَوْهُ وَ ادْعُوهُ إِلَی دَعْوَهٍ وَ قَدِّمُوا إِلَیْهِ الْحَرَامَ وَ الشُّبْهَهَ فَإِنِ انْبَسَطَ فِیهِمَا أَوْ فِی أَحَدِهِمَا فَأَکَلَهُ فَاعْلَمُوا أَنَّهُ غَیْرُ مَنْ تَظُنُّونَ وَ إِنَّمَا الْحِلْیَهُ وَافَقَتِ الْحِلْیَهَ وَ الصُّورَهُ سَاوَتِ الصُّورَهَ وَ إِنْ لَمْ یَکُنِ الْأَمْرُ کَذَلِکَ وَ لَمْ یَأْکُلْ مِنْهُمَا فَاعْلَمُوا أَنَّهُ هُوَ فَاحْتَالُوا لَهُ فِی تَطْهِیرِ الْأَرْضِ مِنْهُ لِتَسْلَمَ لِلْیَهُودِ دَوْلَتُهُمْ

۱- علی خ ل. و المکافحه: المدافعه.

۲- تسع سنین خ ل.

۳- أدال اللّه بنی فلان من عدوهم: جعل الکره لهم علیه. و أدال اللّه زیدا من عمرو: نزع الدوله من عمرو و حولها الی زید.

۴- قمعه و أقمعه: قهره و ذلّله.

۵- أی تحادثوا و تذاکروا و انتهت أنظارهم الی أن الرئاسه ملک یزول، و قل ما یتفق حصولها لشخص.

۶- نحتل خ ل.

قَالَ فَجَاءُوا إِلَى أَبِی طَالِبٍ فَصَادَفُوهُ وَ دَعَوْهُ إِلَی دَعْوَةٍ لَهُمْ فَلَمَّا حَضَرَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَدَّمُوا إِلَیْهِ وَ إِلَی أَبِی طَالِبٍ وَ الْمَلَإِ (۱) مِنْ قُرَیْشٍ دَجَاجَةً مُسَمَّنَةً کَانُوا قَدْ وَقَذُوهَا (۲) وَ شَوَوْهَا فَجَعَلَ أَبُو طَالِبٍ وَ سَائِرُ قُرَیْشٍ یَأْکُلُونَ مِنْهَا وَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَمُدُّ یَدَهُ نَحْوَهَا فَیُعْدَلُ بِهَا یَمْنَةً ثُمَّ (۳) یَسْرَةً ثُمَّ أَمَاماً ثُمَّ خَلْفاً ثُمَّ فَوْقاً ثُمَّ تَحْتاً لَا تُصِیبُهَا یَدُهُ فَقَالُوا مَا لَکَ یَا مُحَمَّدُ لَا تَأْکُلُ مِنْهَا فَقَالَ یَا مَعْشَرَ الْیَهُودِ قَدْ جَهَدْتُ أَنْ أَتَنَاوَلَ مِنْهَا وَ هَذِهِ یَدِی یُعْدَلُ (۴) بِهَا عَنْهَا وَ مَا أَرَاهَا إِلَّا حَرَاماً یَصُونُنِی رَبِّی عَزَّ وَ جَلَّ عَنْهَا (۵) فَقَالُوا مَا هِیَ إِلَّا حَلَالٌ فَدَعْنَا نُلْقِمْکَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَافْعَلُوا إِنْ قَدَرْتُمْ فَذَهَبُوا لِیَأْخُذُوا مِنْهَا وَ یُطْعِمُوهُ فَکَانَتْ أَیْدِیهِمْ یُعْدَلُ بِهَا إِلَی الْجِهَاتِ کَمَا کَانَتْ یَدُ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله تَعْدِلُ عَنْهَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَهَذِهِ قَدْ مُنِعْتُ مِنْهَا فَأْتُونِی بِغَیْرِهَا إِنْ کَانَتْ لَکُمْ فَجَاءُوهُ بِدَجَاجَةٍ أُخْرَی مُسَمَّنَةٍ مَشْوِیَّةٍ قَدْ أَخَذُوهَا لِجَارٍ لَهُمْ غَائِبٍ لَمْ یَکُونُوا اشْتَرَوْهَا وَ عَمِلُوهَا (۶) عَلَی أَنْ یَرُدُّوا عَلَیْهِ ثَمَنَهَا إِذَا حَضَرَ فَتَنَاوَلَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لُقْمَةً فَلَمَّا ذَهَبَ (۷) یَرْفَعُهَا ثَقُلَتْ عَلَیْهِ وَ نَصَلَتْ (۸) حَتَّی سَقَطَتْ مِنْ یَدِهِ وَ کُلَّمَا ذَهَبَ یَرْفَعُ مَا قَدْ تَنَاوَلَهُ بَعْدَهَا ثَقُلَتْ وَ سَقَطَتْ فَقَالُوا یَا مُحَمَّدُ فَمَا بَالُ هَذِهِ لَا تَأْکُلُ مِنْهَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ هَذِهِ أَیْضاً قَدْ مُنِعْتُ مِنْهَا وَ مَا أَرَاهَا إِلَّا مِنْ شُبْهَةٍ یَصُونُنِی رَبِّی عَزَّ وَ جَلَّ عَنْهَا قَالُوا مَا هِیَ شُبْهَةً فَدَعْنَا نُلْقِمْکَ مِنْهَا فَقَالَ افْعَلُوا (۹) إِنْ قَدَرْتُمْ عَلَیْهِ فَکُلَّمَا (۱۰) تَنَاوَلُوا لُقْمَةً لِیُلْقِمُوهُ ثَقُلَتْ کَذَلِکَ فِی أَیْدِیهِمْ ثُمَ

۱- و الی الملا خ ل.

۲- أی ضربوها ضربا شدیدا حتّی ماتت.

۳- و یسره خ ل. و هو الموجود فی المصدر.

۴- فی المصدر: تعدل. و کذا فیما یأتی.

۵- منها خ ل.

۶- و عمدوا خ ل. و هو الموجود فی المصدر.

۷- فی المصدر المطبوع: أن یرفعها.

۸- و فصلت خ ل.

۹- قال: فافعلوا خ ل و هو الموجود فی المصدر.

۱۰- فلما خ ل.

سَقَطَتْ وَ لَمْ يَقْدِرُوا أَنْ يُلْقِمُوهَا (۱) فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله هُوَ مَا قُلْتُ لَكُمْ شُبْهَهٌ (۲) يَصُونُنِی رَبِّی عَزَّ وَ جَلَّ عَنْهَا فَتَعَجَّبَتْ قُرَيْشٌ مِنْ ذَلِكَ وَ كَانَ ذَلِكَ مِمَّا يُقِيمُهُمْ عَلَى اعْتِقَادِ عَدَاوَتِهِ إِلَى أَنْ أَظْهَرُوهَا (۳) لَمَّا أَنْ أَظْهَرَهُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ بِالنُّبُوَّهِ وَ أَغَرَّتْهُمُ الْيَهُودُ أَيْضاً فَقَالَتْ لَهُمُ الْيَهُودُ أَیُّ شَیْءٍ يُرَدُّ عَلَيْكُمْ مِنْ هَذَا الطِّفْلِ مَا نَرَاهُ إِلَّا يُسَالِبُكُمْ (۴) نِعَمَكُمْ وَ أَرْوَاحَكُمْ (۵) سَوْفَ يَكُونُ لِهَذَا شَأْنٌ عَظِيمٌ وَ قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ علیهما السلام فَتَوَاطَأَتِ الْيَهُودُ عَلَى قَتْلِهِ فِی طَرِيقِهِ عَلَى جَبَلِ حرا (حِرَاءَ) وَ هُمْ سَبْعُونَ (۶) فَعَمَدُوا إِلَى سُيُوفِهِمْ فَسَمُّوهَا ثُمَّ قَعَدُوا لَهُ ذَاتَ غَلَسٍ فِی طَرِيقِهِ عَلَى جَبَلِ حرا (حِرَاءَ) فَلَمَّا صَعِدَهُ صَعِدُوا إِلَيْهِ وَ سَلُّوا سُيُوفَهُمْ وَ هُمْ سَبْعُونَ رَجُلًا مِنْ أَشَدِّ الْيَهُودِ وَ أَجْلَدِهِمْ وَ ذَوِی النَّجْدَهِ مِنْهُمْ فَلَمَّا أَهْوَوْا بِهَا إِلَيْهِ لِيَضْرِبُوهُ بِهَا الْتَقَى طَرَفَا الْجَبَلِ بَيْنَهُمْ وَ بَيْنَهُ فَانْضَمَّا (۷) وَ صَارَ ذَلِكَ حَائِلًا بَيْنَهُمْ وَ بَيْنَ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله وَ انْقَطَعَ طَمَعُهُمْ عَنِ الْوُصُولِ إِلَيْهِ بِسُيُوفِهِمْ فَغَمَدُوهَا فَانْفَرَجَ الطَّرَفَانِ بَعْدَ مَا كَانَا انْضَمَّا فَسَلُّوا بَعْدُ سُيُوفَهُمْ وَ قَصَدُوهُ فَلَمَّا (۸) هَمُّوا بِإِرْسَالِهَا عَلَيْهِ انْضَمَّ طَرَفَا الْجَبَلِ وَ حِيلَ (۹) بَيْنَهُمْ وَ بَيْنَهُ فَيَغْمِدُونَهَا ثُمَّ يَنْفَرِجَانِ فَيَسُلُّونَهَا إِلَى أَنْ بَلَغَ ذِرْوَهَ (۱۰) الْجَبَلِ فَكَانَ (۱۱) ذَلِكَ سَبْعاً وَ أَرْبَعِينَ مَرَّهً فَصَعِدُوا الْجَبَلَ وَ دَارُوا خَلْفَهُ (۱۲) لِيَقْصِدُوهُ بِالْقَتْلِ فَطَالَ عَلَيْهِمُ الطَّرِيقُ وَ مَدَّ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَ

۱- أن يقلوها خ ل و فی المصدر المطبوع: أن يرفعوها. و فی نسخه مخطوطه: أن يعلوها.

۲- فی المصدر: هذه شبهه.

۳- أن يظهروها خ ل.

۴- سالبكم خ ل.

۵- و أزواجكم خ ل.

۶- فی المصدر: سبعون رجلا.

۷- و انضما خ ل.

۸- فكلما هموا خ ل.

۹- يحول خ ل.

۱۰- ذروه الجبل: أعلاه.

۱۱- و كان خ ل.

۱۲- حلقه خ ل.

الْجَبَلَ فَأَبْطَئُوا عَنْهُ حَتَّى فَرَغَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله مِنْ ذِكْرِهِ وَ ثَنَائِهِ عَلَى رَبِّهِ وَ اعْتِبَارِهِ بِعِبَرِهِ ثُمَّ انْحَدَرَ عَنِ الْجَبَلِ فَانْحَدَرُوا خَلْفَهُ وَ لَحِقُوهُ وَ سَلُّوا سُيُوفَهُمْ عَلَيْهِ لِيَضْرِبُوهُ بِهَا فَانْضَمَّ طَرَفَا الْجَبَلِ وَ حَالَ بَيْنَهُمْ وَ بَيْنَهُ فَغَمَدُوهَا ثُمَّ انْفَرَجَ فَسَلُّوهَا ثُمَّ انْضَمَّ فَغَمَدُوهَا وَ كَانَ ذَلِكَ سَبْعاً وَ أَرْبَعِينَ مَرَّةً كُلَّمَا انْفَرَجَ سَلُّوهَا فَإِذَا انْضَمَّ غَمَدُوهَا فَلَمَّا كَانَ فِي آخِرِ مَرَّةٍ وَ قَدْ قَارَبَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله الْقَرَارَ سَلُّوا (۱) سُيُوفَهُمْ عَلَيْهِ فَانْضَمَّ طَرَفَا الْجَبَلِ وَ ضَغَطَهُمُ الْجَبَلُ وَ رَضَّضَهُمْ (۲) وَ مَا زَالَ يَضْغَطُهُمْ حَتَّى مَاتُوا أَجْمَعِينَ ثُمَّ نُودِيَ يَا مُحَمَّدُ انْظُرْ خَلْفَكَ إِلَى بُغَاتِكَ السَّوْءِ (۳) مَا ذَا صَنَعَ بِهِمْ رَبُّهُمْ فَنَظَرَ فَإِذَا طَرَفَا الْجَبَلِ مِمَّا يَلِيهِ مُنْضَمَّانِ فَلَمَّا نَظَرَ انْفَرَجَ الطَّرَفَانِ وَ سَقَطَ أُولَئِكَ الْقَوْمُ وَ سُيُوفُهُمْ بِأَيْدِيهِمْ وَ قَدْ هُشِمَتْ (۴) وُجُوهُهُمْ وَ ظُهُورُهُمْ وَ جُنُوبُهُمْ وَ أَفْخَاذُهُمْ وَ سُوقُهُمْ وَ أَرْجُلُهُمْ وَ خَرُّوا مَوْتَى تَشْخُبُ أَوْدَاجُهُمْ دَماً وَ خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله مِنْ ذَلِكَ (۵) الْمَوْضِعِ سَالِماً مَكْفِيّاً مَصُوناً مَحْفُوظاً تُنَادِيهِ الْجِبَالُ وَ مَا عَلَيْهَا مِنَ الْأَحْجَارِ (۶) هَنِيئاً لَكَ يَا مُحَمَّدُ نُصْرَةُ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ لَكَ عَلَى أَعْدَائِكَ بِنَا وَ سَيَنْصُرُكَ (۷) إِذَا ظَهَرَ أَمْرُكَ عَلَى جَبَابِرَةِ أُمَّتِكَ وَ عُتَاتِهِمْ بِعَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ وَ يَشُدُّ يَدَهُ (۸) لِإِظْهَارِ دِينِكَ وَ إِعْزَازِهِ وَ إِكْرَامِ أَوْلِيَائِكَ وَ قَمْعِ أَعْدَائِكَ وَ سَيَجْعَلُهُ تَالِيَكَ وَ ثَانِيَكَ وَ نَفْسَكَ الَّتِي بَيْنَ جَنْبَيْكَ وَ سَمْعَكَ الَّذِي بِهِ تَسْمَعُ وَ بَصَرَكَ الَّذِي بِهِ تُبْصِرُ وَ يَدَكَ الَّتِي بِهَا تَبْطِشُ وَ رِجْلَكَ الَّتِي عَلَيْهَا تَعْتَمِدُ وَ سَيَقْضِي عَنْكَ دُيُونَكَ وَ يَفِي عَنْكَ بِعِدَاتِكَ وَ سَيَكُونُ جَمَالَ أُمَّتِكَ وَ زَيْنَ أَهْلِ مِلَّتِكَ وَ سَيُسْعِدُ رَبُّكَ عَزَّ وَ جَلَّ بِهِ مُحِبِّيهِ وَ يُهْلِكُ بِهِ شَانِئِيهِ قَالَ عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ عليهما السلام وَ أَمَّا الشَّجَرَتَانِ اللَّتَانِ تَلَاصَقَتَا فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله

ص: ۳۱۴

۱- أرسلوا خ ل.

۲- ضغطه: عصره، رضض الشي ء: بالغ في رضه اي دقه و جرشه.

۳- بالسوء خ ل و هو الموجود في المصدر.

۴- هشمه: كسره.

۵- عن ذلك خ ل و هو الموجود في المصدر.

۶- من الاحجار و الاشجار خ ل. و هو الموجود في المصدر.

۷- و سينصرك اللّه خ ل.

۸- في المصدر: و تشديده. تسديده خ ل.

كَانَ ذَاتَ يَوْمٍ فِي طَرِيقٍ لَهُ بَيْنَ مَكَّهَ وَ الْمَدِينَهِ وَ فِي عَسْكَرِهِ مُنَافِقُونَ مِنَ الْمَدِينَهِ وَ كَافِرُونَ مِنْ مَكَّهَ وَ مُنَافِقُونَ لَهَا (۱) وَ كَانُوا يَتَحَدَّثُونَ فِيمَا بَيْنَهُمْ بِمُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله (۲) وَ آلِهِ الطَّيِّبِينَ وَ أَصْحَابِهِ الْخَيِّرِينَ فَقَالَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ يَأْكُلُ كَمَا نَأْكُلُ وَ يَنْفُضُ كَرِشَهُ مِنَ الْغَائِطِ وَ الْبَوْلِ كَمَا نَنْفُضُ وَ يَدَّعِي أَنَّهُ رَسُولُ اللَّهِ فَقَالَ بَعْضُ مَرَدَهِ الْمُنَافِقِينَ هَذِهِ صَحْرَاءُ مَلْسَاءُ لَأَتَعَمَّدَنَّ النَّظَرَ إِلَى اسْتِهِ إِذَا قَعَدَ لِحَاجَتِهِ حَتَّى أَنْظُرَ هَلِ الَّذِي يَخْرُجُ مِنْهُ كَمَا يَخْرُجُ مِنَّا أَمْ لَا فَقَالَ آخَرُ (۳) لَكِنَّكَ إِنْ ذَهَبْتَ تَنْظُرُ مَعَهُ مَنَعَهُ مِنْ أَنْ يَقْعُدَ لِأَنَّهُ (۴) أَشَدُّ حَيَاءً مِنَ الْجَارِيَهِ الْعَذْرَاءِ الْمُحْرِمَهِ (۵) قَالَ فَعَرَّفَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ ذَلِكَ (۶) نَبِيَّهُ صلى الله عليه و آله فَقَالَ لِزَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ اذْهَبْ إِلَى تَيْنِكَ الشَّجَرَتَيْنِ الْمُتَبَاعِدَتَيْنِ يُومِئُ إِلَى شَجَرَتَيْنِ بَعِيدَتَيْنِ قَدْ أَوْغَلَتَا (۷) فِي الْمَفَازَهِ وَ بَعُدَتَا عَنِ الطَّرِيقِ قَدْرَ مِيلٍ فَقِفْ بَيْنَهُمَا وَ نَادِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله يَأْمُرُكُمَا أَنْ تَلْتَصِقَا وَ تَنْضَمَّا لِيَقْضِيَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله خَلْفَكُمَا حَاجَتَهُ فَفَعَلَ ذَلِكَ زَيْدٌ وَ قَالَهُ (۸) فَوَ الَّذِي بَعَثَ مُحَمَّداً بِالْحَقِّ نَبِيّاً إِنَّ الشَّجَرَتَيْنِ انْقَلَعَتَا بِأُصُولِهِمَا مِنْ مَوَاضِعِهِمَا وَ سَعَتْ كُلُّ وَاحِدَهٍ مِنْهُمَا إِلَى الْأُخْرَى سَعْيَ الْمُتَحَابَّيْنِ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا إِلَى الْآخَرِ الْتَقَيَا بَعْدَ طُولِ غَيْبَهٍ وَ شِدَّهِ اشْتِيَاقٍ ثُمَّ تَلَاصَقَتَا وَ انْضَمَّتَا انْضِمَامَ مُتَحَابَّيْنِ فِي فِرَاشٍ فِي صَمِيمِ (۹) الشِّتَاءِ وَ قَعَدَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله خَلْفَهُمَا فَقَالَ أُولَئِكَ الْمُنَافِقُونَ قَدِ اسْتَتَرَ عَنَّا فَقَالَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ فَدُورُوا خَلْفَهُ لِتَنْظُرُوا إِلَيْهِ فَذَهَبُوا يَدُورُونَ خَلْفَهُ فَدَارَتِ الشَّجَرَتَانِ كُلَّمَا دَارُوا وَ مَنَعَتَاهُمْ مِنَ النَّظَرِ إِلَى عَوْرَتِهِ فَقَالُوا تَعَالَوْا نَتَحَلَّقْ حَوْلَهُ لِتَرَاهُ طَائِفَهٌ مِنَّا فَلَمَّا ذَهَبُوا

۱- بها خ ل و فی المصدر: منها.

۲- لمحمد خ ل.

۳- الآخر خ ل.

۴- فانه خ ل.

۵- فی المصدر: العذراء الممتنعه المحرمه.

۶- محمّدا خ ل و هو الموجود فی المصدر المطبوع، و فی المخطوط: نبیه محمّدا.

۷- أی التفتا و اختلط و نشب بعض اغصانهما ببعض.

۸- و قالوا خ ل و فی المصدر المطبوع: و قال له. و فی المخطوط: فقاله.

۹- الصمیم من البرد: شدیده، و من کل شی ء: خالصه و محضه.

يَتَحلَّقُونَ تَحلُّقَتِ الشَّجَرَتَانِ فَأَحَاطَتَا بِهِ كَالْأَثْبُوبَهِ حَتَّى فَرَغَ وَ تَوَضَّأَ وَ خَرَجَ مِنْ هُنَاكَ وَ عَادَ إِلَى الْعَسْكَرِ وَ قَالَ لِزَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ عُدْ إِلَى الشَّجَرَتَيْنِ وَ قُلْ لَهُمَا إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله يَأْمُرُكُمَا أَنْ تَعُودَا إِلَى أَمَاكِنِكُمَا فَقَالَ لَهُمَا وَ سَعَتْ (۱) كُلُّ وَاحِدَهٍ مِنْهُمَا إِلَى مَوْضِعِهِمَا وَ الَّذِى بَعَثَهُ بِالْحَقِّ نَبِيّاً سَعْىَ الْهَارِبِ النَّاجِى بِنَفْسِهِ مِنْ رَاكِضٍ شَاهِرٍ سَيْفَهُ خَلْفَهُ حَتَّى عَادَتْ كُلُّ شَجَرَهٍ إِلَى مَوْضِعِهَا فَقَالَ الْمُنَافِقُونَ قَدِ امْتَنَعَ مُحَمَّدٌ مِنْ أَنْ يُبْدِىَ لَنَا عَوْرَتَهُ وَ أَنْ نَنْظُرَ إِلَى اسْتِهِ فَتَعَالَوْا نَنْظُرْ إِلَى مَا خَرَجَ مِنْهُ لِنَعْلَمَ (۲) أَنَّهُ وَ نَحْنُ سِيَّانِ فَجَاءُوا إِلَى الْمَوْضِعِ فَلَمْ يَرَوْا شَيْئاً الْبَتَّهَ لَا عَيْناً وَ لَا أَثَراً قَالَ وَ عَجِبَ أَصْحَابُ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله مِنْ ذَلِكَ فَنُودُوا مِنَ السَّمَاءِ أَ وَ عَجِبْتُمْ لِسَعْيِ الشَّجَرَتَيْنِ إِحْدَاهُمَا إِلَى الْأُخْرَى إِنَّ سَعْىَ الْمَلَائِكَهِ بِكَرَامَاتِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ إِلَى مُحِبِّى مُحَمَّدٍ وَ مُحِبِّى عَلِيٍّ أَشَدُّ مِنْ سَعْيِ هَاتَيْنِ الشَّجَرَتَيْنِ إِحْدَاهُمَا إِلَى الْأُخْرَى وَ إِنَّ تَنَكُّبَ نَفَحَاتِ النَّارِ يَوْمَ الْقِيَامَهِ عَنْ مُحِبِّى عَلِيٍّ (۳) وَ الْمُتَبَرِّءِينَ مِنْ أَعْدَائِهِ أَشَدُّ مِنْ تَنَكُّبِ هَاتَيْنِ الشَّجَرَتَيْنِ إِحْدَاهُمَا عَنِ الْأُخْرَى قَالَ عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِمَا وَ أَمَّا دُعَاؤُهُ صلى الله عليه و آله الشَّجَرَهَ فَإِنَّ رَجُلًا مِنْ ثَقِيفٍ كَانَ أَطَبَّ النَّاسِ يُقَالُ لَهُ الْحَارِثُ بْنُ كَلَدَهَ الثَّقَفِيُّ جَاءَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ جِئْتُ أُدَاوِيكَ مِنْ جُنُونِكَ فَقَدْ دَاوَيْتُ مَجَانِينَ كَثِيرَهً فَشُفُوا عَلَى يَدِى فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ (۴) صلى الله عليه و آله أَنْتَ تَفْعَلُ أَفْعَالَ الْمَجَانِينِ وَ تَنْسُبُنِى إِلَى الْجُنُونِ قَالَ الْحَارِثُ وَ مَا ذَا فَعَلْتُهُ مِنْ أَفْعَالِ الْمَجَانِينِ قَالَ نِسْبَتُكَ إِيَّاىَ إِلَى الْجُنُونِ مِنْ غَيْرِ مِحْنَهٍ (۵) مِنْكَ وَ لَا تَجْرِبَهٍ وَ لَا نَظَرٍ فِى صِدْقِى أَوْ كَذِبِى فَقَالَ الْحَارِثُ أَ وَ لَيْسَ قَدْ عَرَفْتُ كَذِبَكَ وَ جُنُونَكَ بِدَعْوَاكَ النُّبُوَّهَ الَّتِى لَا تَقْدِرُ لَهَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ قَوْلُكَ لَا تَقْدِرُ لَهَا فِعْلُ الْمَجَانِينِ (۶) لِأَنَّكَ لَمْ

۱- فى المصدر: فسعت.

۲- لتعلموا خ ل.

۳- محمّد خ ل.

۴- يا حارث خ ل، و هو الموجود فى المصدر.

۵- محن فلانا: اختبره و جربه.

۶- أفعال المجانين خ ل و هو الموجود فى المصدر.

تَقُلْ لِمَ قُلْتَ كَذَا وَ لَا طَالَبْتَنِی بِحُجَّهٍ فَعَجَزْتُ عَنْهَا فَقَالَ الْحَارِثُ صَدَقْتَ أَنَا أَمْتَحِنُ أَمْرَکَ بِآیَهٍ أَطَالِبُکَ بِهَا إِنْ کُنْتَ نَبِیّاً فَادْعُ تِلْکَ الشَّجَرَهَ یُشِیرُ بِشَجَرَهٍ عَظِیمَهٍ بَعِیدٍ عُمْقُهَا فَإِنْ أَتَتْکَ عَلِمْتُ أَنَّکَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ شَهِدْتُ لَکَ بِذَلِکَ وَ إِلَّا فَأَنْتَ ذَلِکَ الْمَجْنُونُ الَّذِی قِیلَ لِی فَرَفَعَ رَسُولُ اللَّهِ یَدَهُ إِلَی تِلْکَ الشَّجَرَهِ وَ أَشَارَ إِلَیْهَا أَنْ تَعَالَیْ فَانْقَلَعَتْ تِلْکَ الشَّجَرَهُ بِأُصُولِهَا وَ عُرُوقِهَا وَ جَعَلَتْ تَخُدُّ فِی الْأَرْضِ أُخْدُوداً (۱) عَظِیماً کَالنَّهْرِ حَتَّی دَنَتْ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَوَقَفَتْ بَیْنَ یَدَیْهِ وَ نَادَتْ بِصَوْتٍ فَصِیحٍ هَا (۲) أَنَا ذَا یَا رَسُولَ اللَّهِ مَا تَأْمُرُنِی فَقَالَ لَهَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله دَعَوْتُکِ لِتَشْهَدَ لِی بِالنُّبُوَّهِ بَعْدَ شَهَادَتِکِ لِلَّهِ بِالتَّوْحِیدِ ثُمَّ تَشْهَدِی بَعْدَ شَهَادَتِکِ لِی لِعَلِیٍّ هَذَا بِالْإِمَامَهِ وَ أَنَّهُ سَنَدِی وَ ظَهْرِی وَ عَضُدِی وَ فَخْرِی وَ عِزِّی (۳) وَ لَوْلَاهُ مَا خَلَقَ اللَّهُ (۴) عَزَّ وَ جَلَّ شَیْئاً مِمَّا خَلَقَ فَنَادَتْ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِیکَ لَهُ وَ أَشْهَدُ أَنَّکَ یَا مُحَمَّدُ عَبْدُهُ وَ رَسُولُهُ أَرْسَلَکَ بِالْحَقِّ بَشِیراً وَ نَذِیراً وَ داعِیاً إِلَی اللَّهِ بِإِذْنِهِ وَ سِراجاً مُنِیراً وَ أَشْهَدُ أَنَّ عَلِیّاً ابْنَ عَمِّکَ هُوَ أَخُوکَ فِی دِینِکَ أَوْفَرُ خَلْقِ اللَّهِ مِنَ الدِّینِ حَظّاً وَ أَجْزَلُهُمْ مِنَ الْإِسْلَامِ نَصِیباً وَ أَنَّهُ سَنَدُکَ وَ ظَهْرُکَ قَامِعُ أَعْدَائِکَ نَاصِرُ (۵) أَوْلِیَائِکَ بَابُ عُلُومِکَ فِی أُمَّتِکَ وَ أَشْهَدُ أَنَّ أَوْلِیَاءَکَ الَّذِینَ یُوَالُونَهُ وَ یُعَادُونَ أَعْدَاءَهُ حَشْوُ الْجَنَّهِ وَ أَنَّ أَعْدَاءَهُ الَّذِینَ یُوَالُونَ أَعْدَاءَهُ وَ یُعَادُونَ أَوْلِیَاءَهُ (۶) حَشْوُ النَّارِ فَنَظَرَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِلَی الْحَارِثِ بْنِ کَلَدَهَ فَقَالَ یَا حَارِثُ أَ وَ مَجْنُوناً یُعَدُّ مَنْ هَذِهِ آیَاتُهُ فَقَالَ الْحَارِثُ بْنُ کَلَدَهَ لَا وَ اللَّهِ یَا رَسُولَ اللَّهِ وَ لَکِنِّی أَشْهَدُ أَنَّکَ رَسُولُ (۷) رَبِّ الْعَالَمِینَ وَ سَیِّدُ الْخَلْقِ أَجْمَعِینَ وَ حَسُنَ إِسْلَامُهُ وَ أَمَّا کَلَامُ الذِّرَاعِ الْمَسْمُومَهِ فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَمَّا رَجَعَ مِنْ خَیْبَرَ إِلَی الْمَدِینَهِ

۱- خد الأرض: شقها. و الاخدود: الحفره المستطیله.

۲- فها خ ل.

۳- المصدر خال عن قوله: و عزی.

۴- لما خلق خ ل. و هو الموجود فی المصدر.

۵- و ناصر خ ل.

۶- و أن أعداءک الذین یوالون أعداءک و یعادون أولیاءک خ ل و هو الموجود فی المصدر.

۷- رسول اللّه خ ل.

وَ قَدْ فَتَحَ اللَّهُ لَهُ جَاءَتْهُ امْرَأَةٌ مِنَ الْيَهُودِ قَدْ أَظْهَرَتِ (۱) الْإِيمَانَ وَ مَعَهَا ذِرَاعٌ مَسْمُومَةٌ مَشْوِيَّةٌ وَضَعَتْهَا بَيْنَ يَدَيْهِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مَا هَذِهِ قَالَتْ لَهُ بِأَبِی أَنْتَ وَ أُمِّی یَا رَسُولَ اللَّهِ هَمَّنِی أَمْرُکَ فِی خُرُوجِکَ إِلَی خَیْبَرَ فَإِنِّی عَلِمْتُهُمْ رِجَالًا جَلْداً وَ هَذَا حَمَلٌ کَانَ لِی ربیبه (رَبَّیْتُهُ) أَعُدُّهُ کَالْوَلَدِ لِی وَ عَلِمْتُ أَنَّ أَحَبَّ الطَّعَامِ إِلَیْکَ الشِّوَاءُ وَ أَحَبَّ الشِّوَاءِ إِلَیْکَ الذِّرَاعُ وَ نَذَرْتُ لِلَّهِ لَئِنْ سَلَّمَکَ اللَّهُ مِنْهُمْ لَأَذْبَحَنَّهُ وَ لَأُطْعِمَنَّکَ مِنْ شِوَاءِهِ ذِرَاعَیْهِ وَ الْآنَ فَقَدْ سَلَّمَکَ اللَّهُ مِنْهُمْ وَ أَظْفَرَکَ عَلَیْهِمْ (۲) وَ قَدْ جِئْتُکَ بِنَذْرِی (۳) وَ کَانَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله الْبَرَاءُ بْنُ مَعْرُورٍ وَ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ علیهما السلام فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله ایتُونِی (۴) بِالْخُبْزِ فَأُتِیَ بِهِ فَمَدَّ الْبَرَاءُ بْنُ الْمَعْرُورِ یَدَهُ وَ أَخَذَ مِنْهُ لُقْمَةً فَوَضَعَهَا فِی فِیهِ فَقَالَ (۵) عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ علیهما السلام یَا بَرَاءُ لَا تَتَقَدَّمْ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالَ الْبَرَاءُ وَ کَانَ أَعْرَابِیّاً یَا عَلِیُّ کَأَنَّکَ تُبَخِّلُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالَ عَلِیٌّ علیه السلام مَا أُبَخِّلُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ لَکِنِّی أُبَجِّلُهُ وَ أُوَقِّرُهُ لَیْسَ لِی وَ لَا لَکَ وَ لَا لِأَحَدٍ مِنْ خَلْقِ اللَّهِ أَنْ یَتَقَدَّمَ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِقَوْلٍ وَ لَا فِعْلٍ وَ لَا أَکْلٍ وَ لَا شُرْبٍ فَقَالَ الْبَرَاءُ مَا أُبَخِّلُ (۶) رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَالَ عَلِیٌّ علیه السلام مَا لِذَلِکَ قُلْتُ وَ لَکِنْ هَذَا جَاءَتْ بِهِ هَذِهِ وَ کَانَتْ یَهُودِیَّةً وَ لَسْنَا نَعْرِفُ حَالَهَا فَإِذَا أَکَلْتَهُ بِأَمْرِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَهُوَ الضَّامِنُ لِسَلَامَتِکَ مِنْهُ وَ إِذَا أَکَلْتَهُ بِغَیْرِ إِذْنِهِ وُکِلْتَ (۷) إِلَی نَفْسِکَ یَقُولُ عَلِیٌّ هَذَا وَ الْبَرَاءُ یَلُوکُ (۸) اللُّقْمَةَ إِذْ (۹) أَنْطَقَ اللَّهُ الذِّرَاعَ فَقَالَتْ (۱۰) یَا رَسُولَ اللَّهِ

۱- و قد أظهرت خ ل.

۲- بهم خ ل. و هو الموجود فی المصدر.

۳- و قد جئتک بهذا أفی بنذری خ ل و هو الموجود فی المصدر.

۴- ایتونا خ ل.

۵- فقال له خ ل.

۶- ما ابجل خ ل.

۷- و کلک خ ل.

۸- لاک اللقمه: مضغها أهون المضغ و أدارها فی فیه.

۹- إذا خ ل.

۱۰- و قالت خ ل.

لَمَا تَأْكُلْنِی فَإِنِّی مَسْمُومَهٌ وَ سَقَطَ الْبَرَاءُ فِی سَکَرَاتِ الْمَوْتِ وَ لَمْ یُرْفَعْ إِلَّا مَیِّتاً فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله ایتُونِی بِالْمَرْأَهِ فَأُتِیَ بِهَا فَقَالَ مَا حَمَلَکِ عَلَی مَا صَنَعْتِ فَقَالَتْ وَتَرْتَنِی وَتْراً عَظِیماً (۱) قَتَلْتَ أَبِی وَ عَمِّی وَ زَوْجِی وَ أَخِی وَ ابْنِی فَفَعَلْتُ هَذَا وَ قُلْتُ إِنْ کَانَ مَلِکاً فَسَأَنْتَقِمُ مِنْهُ وَ إِنْ کَانَ نَبِیّاً کَمَا یَقُولُ وَ قَدْ وُعِدَ فَتْحَ مَکَّهَ وَ النَّصْرَ وَ الظَّفَرَ فَیَمْنَعُهُ اللَّهُ (۲) مِنْهُ وَ یَحْفَظُهُ وَ لَنْ یَضُرَّهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَیَّتُهَا الْمَرْأَهُ لَقَدْ صَدَقْتِ ثُمَّ قَالَ لَهَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَا یَغُرَّکِ مَوْتُ الْبَرَاءِ فَإِنَّمَا امْتَحَنَهُ اللَّهُ لِتَقَدُّمِهِ بَیْنَ یَدَیْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ لَوْ کَانَ بِأَمْرِ رَسُولِ اللَّهِ أَکَلَ مِنْهُ لَکُفِیَ شَرَّهُ وَ سَمَّهُ ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله ادْعُ لِی فُلَاناً وَ فُلَاناً وَ ذَکَرَ قَوْماً مِنْ خِیَارِ أَصْحَابِهِ فِیهِمْ سَلْمَانُ وَ الْمِقْدَادُ وَ أَبُو ذَرٍّ وَ عَمَّارٌ وَ صُهَیْبٌ وَ بِلَالٌ وَ قَوْمٌ مِنْ سَائِرِ الصَّحَابَهِ تَمَامُ عَشَرَهٍ وَ عَلِیٌّ علیه السلام حَاضِرٌ مَعَهُمْ فَقَالَ اقْعُدُوا وَ تَحَلَّقُوا عَلَیْهِ وَ وَضَعَ (۳) رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَدَهُ عَلَی الذِّرَاعِ الْمَسْمُومَهِ وَ نَفَثَ عَلَیْهِ وَ قَالَ (۴) بِسْمِ اللَّهِ الشَّافِی بِسْمِ اللَّهِ الْکَافِی بِسْمِ اللَّهِ الْمُعَافِی بِسْمِ اللَّهِ الَّذِی لَا یَضُرُّ مَعَ اسْمِهِ شَیْ ءٌ وَ لَا دَاءٌ فِی الْأَرْضِ وَ لَا فِی السَّمَاءِ وَ هُوَ السَّمِیعُ الْعَلِیمُ ثُمَّ قَالَ کُلُوا عَلَی اسْمِ اللَّهِ فَأَکَلَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ أَکَلُوا حَتَّی شَبِعُوا ثُمَّ شَرِبُوا عَلَیْهِ الْمَاءَ ثُمَّ أَمَرَ بِهَا فَحُبِسَتْ فَلَمَّا کَانَ الْیَوْمُ الثَّانِی جَاءَ بِهَا (۵) فَقَالَ أَ لَیْسَ هَؤُلَاءِ أَکَلُوا ذَلِکَ السَّمَّ بِحَضْرَتِکِ فَکَیْفَ رَأَیْتِ دَفْعَ اللَّهِ عَنْ نَبِیِّهِ وَ صَحَابَتِهِ فَقَالَتْ یَا رَسُولَ اللَّهِ کُنْتُ إِلَی الْآنَ فِی نُبُوَّتِکَ شَاکَّهً وَ الْآنَ قَدْ (۶) أَیْقَنْتُ أَنَّکَ رَسُولُ اللَّهِ حَقّاً فَأَنَا أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِیکَ لَهُ وَ أَنَّکَ عَبْدُهُ وَ رَسُولُهُ وَ حَسُنَ إِسْلَامُهَا.

فَقَالَ عَلِیُّ بْنُ الْحُسَیْنِ علیه السلام وَ لَقَدْ حَدَّثَنِی أَبِی عَنْ جَدِّی أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله

۱- وتر فلانا: أصابه بظلم أو مکروه.

۲- فسیمنعه اللّه خ ل صح. و هو الموجود فی المصدر المخطوط.

۳- فوضع خ ل. و هو الموجود فی المصدر.

۴- زاد فی المصدر المطبوع: بسم اللّه الرحمن الرحیم.

۵- فی المصدر المطبوع: جی ء بها.

۶- فقد خ ل.

لَمَّا حُمِلَتْ إِلَيْهِ جِنَازَةُ الْبَرَاءِ بْنِ مَعْرُورٍ لِيُصَلِّيَ عَلَيْهِ قَالَ أَيْنَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّهُ ذَهَبَ فِي حَاجَةِ رَجُلٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ إِلَى قُبَاءَ فَجَلَسَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ لَمْ يُصَلِّ عَلَيْهِ قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا لَكَ لَا تُصَلِّي عَلَيْهِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ أَمَرَنِي أَنْ أُؤَخِّرَ الصَّلَاةَ عَلَيْهِ إِلَى أَنْ يَحْضُرَهُ عَلِيٌّ (۱) فَيَجْعَلَهُ فِي حِلٍّ مِمَّا كَلَّمَهُ بِهِ بِحَضْرَةِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لِيَجْعَلَ اللَّهُ مَوْتَهُ بِهَذَا السَّمِّ كَفَّارَةً لَهُ فَقَالَ بَعْضُ (۲) مَنْ حَضَرَ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ شَاهَدَ الْكَلَامَ الَّذِي تَكَلَّمَ بِهِ الْبَرَاءُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّمَا كَانَ مَزْحاً مَازَحَ بِهِ عَلِيّاً لَمْ يَكُنْ مِنْهُ جِدّاً فَيُؤَاخِذَهُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ بِذَلِكَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لَوْ كَانَ ذَلِكَ مِنْهُ جِدّاً لَأَحْبَطَ اللَّهُ تَعَالَى أَعْمَالَهُ كُلَّهَا وَ لَوْ كَانَ تَصَدَّقَ بِمِثْلِ (۳) مَا بَيْنَ الثَّرَى إِلَى الْعَرْشِ ذَهَباً وَ فِضَّةً وَ لَكِنَّهُ كَانَ مَزْحاً وَ هُوَ فِي حِلٍّ مِنْ ذَلِكَ إِلَّا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله يُرِيدُ أَنْ لَا يَعْتَقِدَ أَحَدٌ مِنْكُمْ أَنَّ عَلِيّاً عليه السلام وَاجِدٌ (۴) عَلَيْهِ فَيُجَدِّدَ بِحَضْرَتِكُمْ إِحْلَالًا (۵) وَ يَسْتَغْفِرَ لَهُ لِيَزِيدَهُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ بِذَلِكَ قُرْبَةً وَ رِفْعَةً فِي جِنَانِهِ فَلَمْ يَلْبَثْ أَنْ حَضَرَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ عليهما السلام فَوَقَفَ قُبَالَةَ الْجِنَازَةِ وَ قَالَ رَحِمَكَ اللَّهُ يَا بَرَاءُ فَلَقَدْ كُنْتَ صَوَّاماً قَوَّاماً وَ لَقَدْ مِتَّ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ لَوْ كَانَ أَحَدٌ مِنَ الْمَوْتَى يَسْتَغْنِي عَنْ صَلَاةِ رَسُولِ اللَّهِ لَاسْتَغْنَى صَاحِبُكُمْ هَذَا بِدُعَاءِ عَلِيٍّ عليهما السلام لَهُ ثُمَّ قَامَ فَصَلَّى عَلَيْهِ وَ دُفِنَ فَلَمَّا انْصَرَفَ وَ قَعَدَ فِي الْعَزَاءِ (۶) قَالَ أَنْتُمْ يَا أَوْلِيَاءَ الْبَرَاءِ بِالتَّهْنِيَةِ أَوْلَى مِنْكُمْ بِالتَّعْزِيَةِ لِأَنَّ صَاحِبَكُمْ عُقِدَ لَهُ فِي الْحُجُبِ قِبَابٌ مِنَ السَّمَاءِ الدُّنْيَا إِلَى السَّمَاءِ السَّابِعَةِ وَ بِالْحُجُبِ كُلِّهَا إِلَى الْكُرْسِيِّ إِلَى سَاقِ الْعَرْشِ

۱- علی بن أبی طالب خ ل.

۲- فقال له خ ل.

۳- و لو تصدق علی ما بین الثری خ ل. و فی المصدر المطبوع: و لو کان تصدق بملاء ما بین الثری و فی المخطوط: و لو تصدق ما بین الثری.

۴- وجد علیه: غضب.

۵- احلالا له خ ل.

۶- المعزی خ ل، و هو الموجود فی المصدر المطبوع.

لِرُوحِهِ الَّتِی عُرِجَ بِهَا فِیهَا ثُمَّ ذُهِبَ بِهَا إِلَی رَبَضِ الْجِنَانِ (۱) وَ تَلَقَّاهَا کُلَّ مَنْ کَانَ فِیهَا مِنْ خُزَّانِهَا (۲) وَ اطَّلَعَ إِلَیْهِ کُلَّ مَنْ کَانَ فِیهَا مِنْ حُورِ حِسَانِهَا (۳) فَقَالُوا بِأَجْمَعِهِمْ لَهُ (۴) طُوبَاکَ طُوبَاکَ یَا رُوحَ الْبَرَاءِ انْتَظَرَ عَلَیْکَ رَسُولُ اللَّهِ عَلِیّاً صَلَوَاتُ اللَّهِ وَ سَلَامُهُ عَلَیْهِمَا وَ آلِهِمَا الْکِرَامِ حَتَّی تَرَحَّمَ عَلَیْکَ عَلِیٌّ وَ اسْتَغْفَرَ لَکَ أَمَا إِنَّ حَمَلَهَ عَرْشِ رَبِّنَا حَدَّثُونَا عَنْ رَبِّنَا أَنَّهُ قَالَ یَا عَبْدِیَ الْمَیِّتَ فِی سَبِیلِی لَوْ کَانَ (۵) عَلَیْکَ مِنَ الذُّنُوبِ بِعَدَدِ الْحَصَی وَ الثَّرَی وَ قَطْرِ الْمَطَرِ وَ وَرَقِ الشَّجَرِ وَ عَدَدِ شُعُورِ الْحَیَوَانَاتِ وَ لَحَظَاتِهِمْ وَ أَنْفَاسِهِمْ وَ حَرَکَاتِهِمْ وَ سَکَنَاتِهِمْ لَکَانَتْ مَغْفُورَهً بِدُعَاءِ عَلِیٍّ علیهما السلام لَکَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَتَعَرَّضُوا عِبَادَ اللَّهِ (۶) لِدُعَاءِ عَلِیٍّ لَکُمْ وَ لَا تَتَعَرَّضُوا لِدُعَاءِ عَلِیٍّ عَلَیْکُمْ فَإِنَّ مَنْ دَعَا عَلَیْهِ أَهْلَکَهُ اللَّهُ وَ لَوْ کَانَتْ حَسَنَاتُهُ عَدَدَ مَا خَلَقَ اللَّهُ کَمَا أَنَّ مَنْ دَعَا لَهُ أَسْعَدَهُ اللَّهُ وَ لَوْ کَانَتْ سَیِّئَاتُهُ بِعَدَدِ مَا خَلَقَ اللَّهُ وَ أَمَّا کَلَامُ الذِّئْبِ لَهُ فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله کَانَ جَالِساً ذَاتَ یَوْمٍ إِذْ جَاءَهُ رَاعٍ تَرْتَعِدُ فَرَائِصُهُ قَدِ اسْتَفْزَعَهُ (۷) الْعَجَبُ فَلَمَّا رَآهُ (۸) مِنْ بَعِیدٍ قَالَ لِأَصْحَابِهِ إِنَّ لِصَاحِبِکُمْ هَذَا شَأْناً عَجِیباً فَلَمَّا وَقَفَ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله حَدِّثْنَا بِمَا أَزْعَجَکَ قَالَ الرَّاعِی یَا رَسُولَ اللَّهِ أَمْرٌ (۹) عَجِیبٌ کُنْتُ فِی غَنَمِی إِذْ جَاءَ ذِئْبٌ فَحَمَلَ حَمَلًا فَرَمَیْتُهُ بِمِقْلَاعَتِی (۱۰) فَانْتَزَعْتُهُ مِنْهُ ثُمَّ جَاءَ إِلَی الْجَانِبِ الْأَیْمَنِ فَتَنَاوَلَ (۱۱) حَمَلًا فَرَمَیْتُهُ بِمِقْلَاعَتِی فَانْتَزَعْتُهُ

۱- فی المصدر المطبوع: أرض الجنان، و فی المخطوط: روض الجنان.

۲- من الخزان خ ل.

۳- من الحور الحسان خ ل.

۴- فی المصدر: و قالوا بأجمعهم له قولا عقله و فهم: طوباک إه.

۵- لک خ ل.

۶- یا عباد اللّه خ ل. و هو الموجود فی المصدر.

۷- استفرغه خ ل: و هو الموجود فی المصدر المطبوع، و فی المخطوط: استقرعه.

۸- فی المصدر المطبوع: فلما رآه رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله.

۹- أمری خ ل.

۱۰- بمقذافتی خ ل فی المواضع.

۱۱- فحمل خ ل.

مِنْهُ ثُمَّ جَاءَ إِلَى الْجَانِبِ الْأَيْسَرِ فَتَنَاوَلَ حَمَلًا فَرَمَيْتُهُ بِمِقْلَاعَتِي فَانْتَزَعْتُهُ ثُمَّ جَاءَ إِلَى الْجَانِبِ الْآخَرِ فَتَنَاوَلَ حَمَلًا فَرَمَيْتُهُ بِمِقْلَاعَتِي فَانْتَزَعْتُهُ مِنْهُ ثُمَّ جَاءَ الْخَامِسَةَ هُوَ وَ أُنْثَاهُ يُرِيدُ أَنْ يَتَنَاوَلَ (۱) حَمَلًا فَأَرَدْتُ أَنْ أَرْمِيَهُ فَأَقْعَى (۲) عَلَى ذَنَبِهِ وَ قَالَ أَ مَا تَسْتَحْيِي تَحُولُ (۳) بَيْنِي وَ بَيْنَ رِزْقٍ قَدْ قَسَمَهُ اللَّهُ لِي أَ فَمَا أَحْتَاجُ أَنَا إِلَى غِذَاءٍ أَتَغَذَّى بِهِ فَقُلْتُ مَا أَعْجَبَ هَذَا ذِئْبٌ أَعْجَمُ يُكَلِّمُنِي كَلَامَ الْآدَمِيِّينَ فَقَالَ لِيَ الذِّئْبُ أَ لَا أُنَبِّئُكَ بِمَا هُوَ أَعْجَبُ مِنْ كَلَامِي لَكَ مُحَمَّدٌ رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ بَيْنَ الْحَرَّتَيْنِ يُحَدِّثُ النَّاسَ بِأَنْبَاءِ مَا قَدْ سَبَقَ مِنَ الْأَوَّلِينَ وَ مَا لَمْ يَأْتِ مِنَ الْآخِرِينَ ثُمَّ الْيَهُودُ مَعَ عِلْمِهِمْ بِصِدْقِهِ وَ وُجُودِهِمْ (۴) لَهُ فِي كُتُبِ رَبِّ الْعَالَمِينَ بِأَنَّهُ أَصْدَقُ الصَّادِقِينَ وَ أَفْضَلُ الْفَاضِلِينَ يُكَذِّبُونَهُ وَ يَجْحَدُونَهُ وَ هُوَ بَيْنَ الْحَرَّتَيْنِ وَ هُوَ الشِّفَاءُ النَّافِعُ وَيْحَكَ يَا رَاعِي آمِنْ بِهِ تَأْمَنْ مِنْ عَذَابِ اللَّهِ وَ أَسْلِمْ لَهُ تَسْلَمْ مِنْ سُوءِ الْعَذَابِ الْأَلِيمِ فَقُلْتُ لَهُ وَ اللَّهِ لَقَدْ عَجِبْتُ مِنْ كَلَامِكَ وَ اسْتَحْيَيْتُ مِنْ مَنْعِي لَكَ مَا تَعَاطَيْتَ أَكْلَهُ فَدُونَكَ غَنَمِي فَكُلْ مِنْهَا مَا شِئْتَ لَا أُدَافِعُكَ وَ لَا أُمَانِعُكَ فَقَالَ لِيَ الذِّئْبُ يَا عَبْدَ اللَّهِ احْمَدِ اللَّهَ (۵) إِذْ كُنْتَ مِمَّنْ يَعْتَبِرُ بِآيَاتِ اللَّهِ وَ يَنْقَادُ لِأَمْرِهِ لَكِنَّ (۶) الشَّقِيَّ كُلَّ الشَّقِيِّ مَنْ يُشَاهِدُ آيَاتِ مُحَمَّدٍ فِي أَخِيهِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عليهما السلام وَ مَا يُؤَدِّيهِ عَنِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ مِنْ فَضَائِلِهِ وَ مَا يَرَاهُ مِنْ وُفُورِ حَظِّهِ مِنَ الْعِلْمِ (۷) الَّذِي لَا نَظِيرَ لَهُ فِيهِ وَ الزُّهْدِ الَّذِي لَا يُحَاذِيهِ أَحَدٌ فِيهِ وَ الشَّجَاعَةِ الَّتِي لَا عِدْلَ لَهُ فِيهَا وَ نُصْرَتِهِ لِلْإِسْلَامِ الَّتِي لَا حَظَّ لِأَحَدٍ فِيهَا مِثْلَ حَظِّهِ ثُمَّ يَرَى مَعَ ذَلِكَ كُلِّهِ رَسُولَ اللَّهِ يَأْمُرُ بِمُوَالاتِهِ وَ مُوَالاةِ أَوْلِيَائِهِ وَ التَّبَرِّي مِنْ أَعْدَائِهِ وَ يُخْبِرُ أَنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَا يَقْبَلُ مِنْ أَحَدٍ عَمَلًا وَ إِنْ جَلَّ وَ عَظُمَ مِمَّنْ يُخَالِفُهُ (۸) ثُمَّ هُوَ مَعَ

۱- يريدان أن يتناولا خ ل.

۲- أقعى على ذنبه: جلس على استه.

۳- في المصدر: أن تحول.

۴- مصدر وجد يجد من افعال القلوب تنصب مفعولين.

۵- فاحمد اللّه خ ل.

۶- و لكن خ ل.

۷- من العمل خ ل.

۸- خالفه خ ل.

ذَلِکَ یُخَالِفُهُ وَ یَدْفَعُهُ عَنْ حَقِّهِ وَ یَظْلِمُهُ وَ یُوَالِی أَعْدَاءَهُ وَ یُعَادِی أَوْلِیَاءَهُ إِنَّ هَذَا لَأَعْجَبُ مِنْ مَنْعِکَ إِیَّایَ قَالَ الرَّاعِی فَقُلْتُ أَیُّهَا الذِّئْبُ أَ وَ کَائِنٌ هَذَا قَالَ بَلَی وَ مَا هُوَ أَعْظَمُ مِنْهُ سَوْفَ یَقْتُلُونَهُ بَاطِلًا وَ یَقْتُلُونَ وُلْدَهُ وَ یَسْبُونَ حَرِیمَهُمْ (۱) وَ هُمْ مَعَ ذَلِکَ یَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ مُسْلِمُونَ فَدَعْوَاهُمْ أَنَّهُمْ عَلَی دِینِ الْإِسْلَامِ مَعَ صَنِیعِهِمْ هَذَا بِسَادَهِ أَهْلِ الْإِسْلَامِ أَعْجَبُ مِنْ مَنْعِکَ لِی لَا جَرَمَ أَنَّ اللَّهَ قَدْ جَعَلَنَا مَعَاشِرَ الذِّئَابِ أَنَا وَ نُظَرَائِی مِنَ الْمُؤْمِنِینَ نَمْزِقُهُمْ فِی النِّیرَانِ یَوْمَ فَصْلِ الْقَضَاءِ وَ جَعَلَ فِی تَعْذِیبِهِمْ شَهَوَاتِنَا وَ فِی شَدَائِدِ آلَامِهِمْ لَذَّاتِنَا قَالَ الرَّاعِی فَقُلْتُ وَ اللَّهِ لَوْ لَا هَذِهِ الْغَنَمُ بَعْضُهَا لِی وَ بَعْضُهَا أَمَانَهٌ فِی رَقَبَتِی لَقَصَدْتُ مُحَمَّداً حَتَّی أَرَاهُ فَقَالَ لِیَ الذِّئْبُ یَا عَبْدَ اللَّهِ فَامْضِ إِلَی مُحَمَّدٍ وَ اتْرُکْ عَلَیَّ غَنَمَکَ لِأَرْعَاهَا لَکَ فَقُلْتُ کَیْفَ أَثِقُ بِأَمَانَتِکَ فَقَالَ لِی یَا عَبْدَ اللَّهِ إِنَّ الَّذِی أَنْطَقَنِی بِمَا سَمِعْتَ هُوَ الَّذِی یَجْعَلُنِی قَوِیّاً أَمِیناً عَلَیْهَا أَ وَ لَسْتُ مُؤْمِناً بِمُحَمَّدٍ مُسَلِّماً لَهُ مَا أَخْبَرَ بِهِ عَنِ اللَّهِ تَعَالَی فِی أَخِیهِ عَلِیٍّ علیهما السلام فَامْضِ لِشَأْنِکَ فَإِنِّی رَاعِیکَ وَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ ثُمَّ مَلَائِکَتُهُ الْمُقَرَّبُونَ رُعَاهٌ لِی إِذْ کُنْتُ خَادِماً لِوَلِیِّ (۲) عَلِیٍّ فَتَرَکْتُ غَنَمِی عَلَی الذِّئْبِ وَ الذِّئْبِهِ وَ جِئْتُکَ یَا رَسُولَ اللَّهِ فَنَظَرَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِی وُجُوهِ الْقَوْمِ وَ فِیهَا مَا یَتَهَلَّلُ سُرُوراً بِهِ وَ تَصْدِیقاً وَ فِیهَا مَنْ یَعْبِسُ (۳) شَکّاً فِیهِ وَ تَکْذِیباً وَ یُسِرُّ مُنَافِقُونَ إِلَی أَمْثَالِهِمْ هَذَا قَدْ وَاطَأَهُ مُحَمَّدٌ عَلَی هَذَا الْحَدِیثِ لِیَخْتَدِعَ (۴) بِهِ الضُّعَفَاءَ الْجُهَّالَ فَتَبَسَّمَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ قَالَ لَئِنْ شَکَکْتُمْ أَنْتُمْ فِیهِ فَقَدْ تَیَقَّنْتُهُ أَنَا وَ صَاحِبِیَ الْکَائِنُ مَعِی فِی أَشْرَفِ الْمَحَالِّ مِنْ عَرْشِ الْمَلِکِ الْجَبَّارِ وَ الْمَطُوفُ بِهِ مَعِی فِی أَنْهَارِ الْحَیَوَانِ مِنْ دَارِ الْقَرَارِ وَ الَّذِی هُوَ تَلْوِی (۵) فِی قِیَادَهِ الْأَخْیَارِ وَ الْمُتَرَدِّدُ مَعِی فِی الْأَصْلَابِ الزَّاکِیَاتِ الْمُتَقَلِّبُ مَعِی فِی الْأَرْحَامِ الطَّاهِرَاتِ الرَّاکِضُ مَعِی فِی مَسَالِکِ الْفَضْلِ وَ الَّذِی کُسِیَ مَا کُسِیتُهُ مِنَ الْعِلْمِ وَ الْحِلْمِ وَ الْعَقْلِ وَ شَقِیقِیَ الَّذِی انْفَصَلَ مِنِّی عِنْدَ الْخُرُوجِ إِلَی صُلْبِ عَبْدِ اللَّهِ

۱- حرمهم خ ل. و فی المصدر المطبوع: حرمه.

۲- لولی اللّه خ ل.

۳- ما تعبس خ ل.

۴- لیخدع خ ل.

۵- أی و الذی هو تابعی و خلفی فی قیاده الأخیار.

وَ صُلْبِ أَبِی طَالِبٍ وَ عَدِیلِی فِی اقْتِنَاءِ الْمَحَامِدِ وَ الْمَنَاقِبِ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ آمَنْتُ بِهِ أَنَا وَ الصِّدِّیقُ الْأَکْبَرُ وَ سَاقِی أَوْلِیَائِی مِنْ نَهَرِ الْکَوْثَرِ آمَنْتُ بِهِ أَنَا وَ الْفَارُوقُ الْأَعْظَمُ وَ نَاصِرُ أَوْلِیَائِی السَّیِّدُ الْأَکْرَمُ آمَنْتُ بِهِ أَنَا وَ مَنْ جَعَلَهُ اللَّهُ مِحْنَةً لِأَوْلَادِ الْغَیِّ وَ الرُّشْدِهِ (۱) وَ جَعَلَهُ لِلْمُوَالِینَ لَهُ أَفْضَلَ الْعُدَّهِ آمَنْتُ بِهِ أَنَا وَ مَنْ جَعَلَهُ اللَّهُ لِدِینِی قِوَاماً وَ لِعُلُومِی عَلَّاماً وَ فِی الْحُرُوبِ مِقْدَاماً وَ عَلَی أَعْدَائِی ضِرْغَاماً أَسَداً قَمْقَاماً (۲) آمَنْتُ بِهِ أَنَا وَ مَنْ سَبَقَ النَّاسَ إِلَی الْإِیمَانِ فَتَقَدَّمَهُمْ إِلَی رِضَا الرَّحْمَنِ وَ تَفَرَّدَ دُونَهُمْ بِقَمْعِ أَهْلِ الطُّغْیَانِ وَ قَطَعَ بِحُجَجِهِ وَ وَاضِحِ بَیَانِهِ (۳) مَعَاذِیرَ أَهْلِ الْبُهْتَانِ آمَنْتُ بِهِ أَنَا وَ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ الَّذِی جَعَلَهُ اللَّهُ لِی سَمْعاً وَ بَصَراً وَ یَداً وَ مُؤَیِّداً وَ سَنَداً وَ عَضُداً لَا أُبَالِی مَنْ (۴) خَالَفَنِی إِذَا وَافَقَنِی وَ لَا أَحْفِلُ بِمَنْ خَذَلَنِی إِذَا وَازَرَنِی وَ لَا أَکْتَرِثُ (۵) بِمَنِ ازْوَرَّ عَنِّی إِذَا سَاعَدَنِی آمَنْتُ بِهِ أَنَا وَ مَنْ زَیَّنَ اللَّهُ بِهِ الْجِنَانَ وَ بِمُحِبِّیهِ وَ مَلَأَ طَبَقَاتِ النِّیرَانِ بِشَانِئِیهِ (۶) وَ لَمْ یَجْعَلْ أَحَداً مِنْ أُمَّتِی یُکَافِیهِ وَ لَا یُدَانِیهِ لَمْ یَضُرَّنِی عُبُوسُ الْمُعَبِّسِ (۷) مِنْکُمْ إِذَا تَهَلَّلَ وَجْهُهُ وَ لَا إِعْرَاضُ الْمُعْرِضِ (۸) مِنْکُمْ إِذَا خَلَصَ لِی وُدُّهُ ذَاکَ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ الَّذِی لَوْ کَفَرَ الْخَلْقُ کُلُّهُمْ مِنْ أَهْلِ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرَضِینَ (۹) لَنَصَرَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ بِهِ وَحْدَهُ هَذَا الدِّینَ وَ الَّذِی لَوْ عَادَاهُ الْخَلْقُ کُلُّهُمْ لَبَرَزَ إِلَیْهِمْ أَجْمَعِینَ بَاذِلًا رُوحَهُ فِی نُصْرَهِ کَلِمَهِ اللَّهِ رَبِّ الْعَالَمِینَ وَ تَسْفِیلِ کَلِمَاتِ إِبْلِیسَ اللَّعِینِ قَالَ صلی الله علیه و آله هَذَا الرَّاعِی (۱۰) لَمْ یَبْعُدْ شَاهِدُهُ فَهَلُمُّوا بِنَا إِلَی قَطِیعِهِ نَنْظُرْ إِلَی الذِّئْبِینِ

۱- و الرشد خ ل. و فی المصدر المطبوع: و رحمه لاولاد الرشد.

۲- القمقام بفتح القاف و ضمها: السیّد الکثیر العطاء.

۳- فی المصدر: و واضح بیناته.

۴- فی المصدر المطبوع: ممن، و فی المخطوط: بمن.

۵- أی لا أعبأ به و لا أبالیه.

۶- فی المصدر: بمبغضیه و شانئیه.

۷- المتعبسین خ ل و فی المصدر: المتعبس.

۸- المعرضین خ ل. و هو الموجود فی المصدر المطبوع.

۹- و أهل الأرضین خ ل.

۱۰- لم یباعد مشاهده خ ل. و فی المصدر المطبوع: ثم قال: هذا الراعی لم یباعد شاهده. و فی المخطوط: لم یبعد.

فَإِنْ كَلَّمَانَا (۱) وَ وَجَدْنَاهُمَا يَرْعَيَانِ غَنَمَهُ وَ إِلَّا كُنَّا عَلَى رَأْسِ أَمْرِنَا فَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ مَعَهُ جَمَاعَةٌ كَثِيرَةٌ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَ الْأَنْصَارِ فَلَمَّا رَأَوُا الْقَطِيعَ مِنْ بَعِيدٍ قَالَ الرَّاعِي ذَاكَ قَطِيعِي فَقَالَ الْمُنَافِقُونَ فَأَيْنَ الذِّئْبَانِ فَلَمَّا قَرُبُوا رَأَوُا الذِّئْبَيْنِ يَطُوفَانِ حَوْلَ الْغَنَمِ يَرُدَّانِ عَنْهَا كُلَّ شَيْءٍ يُفْسِدُهَا فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله أَ تُحِبُّونَ أَنْ تَعْلَمُوا أَنَّ الذِّئْبَ مَا عَنَى غَيْرِي بِكَلَامِهِ قَالُوا بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ أَحِيطُوا بِي حَتَّى لَا يَرَانِيَ الذِّئْبَانِ فَأَحَاطُوا بِهِ فَقَالَ لِلرَّاعِي يَا رَاعِي قُلْ لِلذِّئْبِ مَنْ مُحَمَّدٌ الَّذِي ذَكَرْتَهُ مِنْ بَيْنِ (۲) هَؤُلَاءِ قَالَ فَجَاءَ الذِّئْبُ إِلَى وَاحِدٍ مِنْهُمْ وَ تَنَحَّى عَنْهُ ثُمَّ جَاءَ إِلَى آخَرَ (۳) وَ تَنَحَّى عَنْهُ فَمَا زَالَ (۴) حَتَّى دَخَلَ وَسْطَهُمْ فَوَصَلَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله هُوَ وَ أُنْثَاهُ وَ قَالا السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ (۵) وَ سَيِّدَ الْخَلْقِ أَجْمَعِينَ وَ وَضَعَا خُدُودَهُمَا عَلَى التُّرَابِ وَ مَرَّغَاهَا (۶) بَيْنَ يَدَيْهِ وَ قَالا نَحْنُ كُنَّا دُعَاةً إِلَيْكَ بَعَثْنَا إِلَيْكَ هَذَا الرَّاعِيَ وَ أَخْبَرْنَاهُ بِخَبَرِكَ فَنَظَرَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله إِلَى الْمُنَافِقِينَ مَعَهُ فَقَالَ مَا لِلْكَافِرِينَ عَنْ هَذَا مَحِيصٌ وَ لَا لِلْمُنَافِقِينَ عَنْ هَذَا (۷) مَوْئِلٌ وَ لَا مَعْدِلٌ ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله هَذِهِ وَاحِدَةٌ قَدْ عَلِمْتُمْ صِدْقَ الرَّاعِي فِيهَا أَ فَتُحِبُّونَ أَنْ تَعْلَمُوا صِدْقَهُ فِي الثَّانِيَةِ قَالُوا بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ أَحِيطُوا بِعَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ فَفَعَلُوا ثُمَّ نَادَى رَسُولُ اللَّهِ أَيُّهَا (۸) الذِّئْبَانِ إِنَّ هَذَا مُحَمَّدٌ قَدْ أَشَرْتُمَا لِلْقَوْمِ إِلَيْهِ وَ عَيَّنْتُمَا عَلَيْهِ فَأَشِيرَا وَ عَيِّنَا عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ الَّذِي ذَكَرْتُمَاهُ بِمَا ذَكَرْتُمَاهُ قَالَ فَجَاءَ (۹) الذِّئْبَانِ وَ تَخَلَّلَا الْقَوْمَ وَ جَعَلَا يَتَأَمَّلَانِ الْوُجُوهَ وَ الْأَقْدَامَ وَ كُلُّ مَنْ تَأَمَّلَاهُ أَعْرَضَا عَنْهُ حَتَّى بَلَغَا عَلِيّاً فَلَمَّا تَأَمَّلَاهُ مَرَّغَا فِي

۱- في المصدر: و إن كانا.

۲- زاد في المصدر: فقال الراعي للذئب ما قاله رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله.

۳- الآخر خ ل.

۴- في المصدر: فما زال كذلك.

۵- خلا المصدر من قوله: رب العالمين.

۶- مرغ وجهه في التراب: قلبه فيه.

۷- من هذا خ ل.

۸- يا أيها الذئبان ح ل.

۹- فجاءه خ ل.

التُّرَابِ أَبْدَانَهُمَا وَ وَضَعَا عَلَى الْأَرْضِ بَيْنَ يَدَيْهِ خُدُودَهُمَا وَ قَالا السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا حَلِيفَ النَّدَى وَ مَعْدِنَ النُّهَى وَ مَحَلَّ الْحِجَى وَ عَالِماً بِمَا فِي الصُّحُفِ الْأُولَى وَ وَصِيَّ الْمُصْطَفَى السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا مَنْ أَسْعَدَ اللَّهُ بِهِ مُحِبِّيهِ وَ أَشْقَى بِعَدَاوَتِهِ شَانِئِيهِ وَ جَعَلَهُ (۱) سَيِّدَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ ذَوِيهِ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا مَنْ لَوْ أَحَبَّهُ أَهْلُ الْأَرْضِ كَمَا يُحِبُّهُ أَهْلُ السَّمَاءِ لَصَارُوا خِيَارَ الْأَصْفِيَاءِ وَ يَا مَنْ لَوْ أَحَسَّ بِأَقَلِّ قَلِيلٍ مِنْ بُغْضِهِ مَنْ أَنْفَقَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ مَا بَيْنَ الْعَرْشِ إِلَى الثَّرَى لَانْقَلَبَ بِأَعْظَمِ الْخِزْيِ وَ الْمَقْتِ مِنَ الْعَلِيِّ الْأَعْلَى قَالَ فَعَجِبَ أَصْحَابُ رَسُولِ اللَّهِ الَّذِينَ كَانُوا مَعَهُ وَ قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا ظَنَنَّا أَنَّ لِعَلِيٍّ هَذَا الْمَحَلَّ مِنَ السِّبَاعِ مَعَ مَحَلِّهِ مِنْكَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَكَيْفَ لَوْ رَأَيْتُمْ مَحَلَّهُ مِنْ سَائِرِ الْحَيَوَانَاتِ الْمَبْثُوثَاتِ فِي الْبَرِّ وَ الْبَحْرِ وَ فِي السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ وَ الْحُجُبِ وَ الْعَرْشِ وَ الْكُرْسِيِّ وَ اللَّهِ لَقَدْ رَأَيْتُ مِنْ تَوَاضُعِ أَمْلَاكِ سِدْرَهِ الْمُنْتَهَى لِمِثَالِ عَلِيٍّ الْمَنْصُوبِ بِحَضْرَتِهِمْ لِيَشْبَعُوا بِالنَّظَرِ إِلَيْهِ بَدَلًا مِنَ النَّظَرِ إِلَى عَلِيٍّ كُلَّمَا اشْتَاقُوا إِلَيْهِ مَا يَصْغَرُ فِي جَنْبِهِ تَوَاضُعُ هَذَيْنِ الذِّئْبَيْنِ وَ كَيْفَ لَا يَتَوَاضَعُ الْأَمْلَاكُ وَ غَيْرُهُمْ مِنَ الْعُقَلَاءِ لِعَلِيٍّ وَ هَذَا رَبُّ الْعِزَّهِ قَدْ آلَى عَلَى نَفْسِهِ قَسَماً (۲) لَا يَتَوَاضَعُ أَحَدٌ لِعَلِيٍّ قِيسَ (۳) شَعْرَهٍ إِلَّا رَفَعَهُ اللَّهُ فِي عُلُوِّ الْجِنَانِ مَسِيرَهَ مِائَهِ أَلْفِ سَنَهٍ وَ إِنَّ التَّوَاضُعَ الَّذِي تُشَاهِدُونَهُ يَسِيرٌ قَلِيلٌ فِي جَنْبِ هَذِهِ الْجَلَالَهِ وَ الرِّفْعَهِ اللَّتَيْنِ عَنْهُمَا تُخْبِرُونَ وَ أَمَّا حَنِينُ الْعُودِ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله كَانَ يَخْطُبُ بِالْمَدِينَهِ إِلَى جِذْعِ (۴) نَخْلَهٍ فِي صَحْنِ مَسْجِدِهَا فَقَالَ لَهُ بَعْضُ أَصْحَابِهِ (۵) يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ النَّاسَ قَدْ كَثُرُوا وَ إِنَّهُمْ يُحِبُّونَ النَّظَرَ إِلَيْكَ إِذَا خَطَبْتَ فَلَوْ أَذِنْتَ أَنْ نَعْمَلَ لَكَ مِنْبَراً لَهُ مَرَاقِي (۶) تَرْقَاهَا فَيَرَاكَ النَّاسُ إِذَا خَطَبْتَ فَأَذِنَ فِي ذَلِكَ فَلَمَّا كَانَ يَوْمُ الْجُمُعَهِ مَرَّ بِالْجِذْعِ فَتَجَاوَزَهُ إِلَى الْمِنْبَرِ فَصَعِدَهُ فَلَمَّا اسْتَوَى عَلَيْهِ حَنَّ ذَلِكَ الْجِذْعُ حَنِينَ الثَّكْلَى وَ أَنَّ أَنِينَ الْحُبْلَى

ص: ۳۲۶

۱- جعلك خ ل.

۲- في المصدر: قسما حقا.

۳- في المصدر: قدر شعره و المعنى واحد.

۴- في المصدر: على جذع.

۵- أهله خ ل.

۶- مراق خ ل.

فَارْتَفَعَ بُكَاءُ النَّاسِ وَ حَنِينُهُمْ وَ أَنِينُهُمْ وَ ارْتَفَعَ حَنِينُ الْجِذْعِ وَ أَنِينُهُ فِي حَنِينِ النَّاسِ وَ أَنِينِهِمْ ارْتِفَاعاً بَيِّناً فَلَمَّا رَأَى رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله ذَلِكَ نَزَلَ عَنِ الْمِنْبَرِ وَ أَتَى الْجِذْعَ فَاحْتَضَنَهُ وَ مَسَحَ عَلَيْهِ يَدَهُ وَ قَالَ اسْكُنْ فَمَا تَجَاوَزَكَ رَسُولُ اللَّهِ تَهَاوُناً بِكَ وَ لَا اسْتِخْفَافاً بِحُرْمَتِكَ وَ لَكِنْ لِيَتِمَّ لِعِبَادِ اللَّهِ مَصْلَحَتُهُمْ وَ لَكَ جَلَالُكَ وَ فَضْلُكَ إِذْ كُنْتَ مُسْتَنَدَ مُحَمَّدٍ رَسُولِ اللَّهِ فَهَدَأَ حَنِينُهُ وَ أَنِينُهُ وَ عَادَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله إِلَى مِنْبَرِهِ ثُمَّ قَالَ مَعَاشِرَ الْمُسْلِمِينَ هَذَا الْجِذْعُ يَحِنُّ إِلَى رَسُولِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَ يَحْزَنُ لِبُعْدِهِ عَنْهُ فَفِي (۱) عِبَادِ اللَّهِ الظَّالِمِينَ أَنْفُسَهُمْ مَنْ لَا يُبَالِي قَرُبَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ أَمْ بَعُدَ وَ لَوْ لَا (۲) أَنِّي احْتَضَنْتُ هَذَا الْجِذْعَ وَ مَسَحْتُ يَدِي (۳) عَلَيْهِ مَا هَدَأَ حَنِينُهُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَهِ وَ إِنَّ مِنْ عِبَادِ اللَّهِ وَ إِمَائِهِ لَمَنْ يَحِنُّ إِلَى مُحَمَّدٍ رَسُولِ اللَّهِ وَ إِلَى عَلِيٍّ وَلِيِّ اللَّهِ كَحَنِينِ هَذَا الْجِذْعِ وَ حَسْبُ الْمُؤْمِنِ أَنْ يَكُونَ قَلْبُهُ عَلَى مُوَالاهِ مُحَمَّدٍ وَ عَلِيٍّ وَ آلِهِمَا الطَّيِّبِينَ مُنْطَوِياً أَ رَأَيْتُمْ شِدَّهَ حَنِينِ هَذَا الْجِذْعِ إِلَى مُحَمَّدٍ رَسُولِ اللَّهِ وَ كَيْفَ هَدَأَ لَمَّا احْتَضَنَهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَ مَسَحَ يَدَهُ (۴) عَلَيْهِ قَالُوا بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ الَّذِي بَعَثَنِي بِالْحَقِّ نَبِيّاً إِنَّ حَنِينَ خُزَّانِ جِنَانٍ وَ حُورِ عِينِهَا وَ سَائِرِ قُصُورِهَا وَ مَنَازِلِهَا إِلَى مَنْ يُوَالِي (۵) مُحَمَّداً وَ عَلِيّاً وَ آلَهُمَا الطَّيِّبِينَ وَ يَبْرَأُ (۶) مِنْ أَعْدَائِهِمَا لَأَشَدُّ مِنْ حَنِينِ هَذَا الْجِذْعِ الَّذِي رَأَيْتُمُوهُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ إِنَّ الَّذِي يُسَكِّنُ حَنِينَهُمْ وَ أَنِينَهُمْ مَا يَرِدُ عَلَيْهِمْ مِنْ صَلَاهِ أَحَدِكُمْ مَعَاشِرَ شِيعَتِنَا عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ الطَّيِّبِينَ أَوْ صَلَاهٍ (۷) نَافِلَهٍ أَوْ صَوْمٍ أَوْ صَدَقَهٍ وَ إِنَّ مِنْ عَظِيمِ مَا يُسَكِّنُ حَنِينَهُمْ إِلَى شِيعَهِ مُحَمَّدٍ وَ عَلِيٍّ مَا يَتَّصِلُ بِهِمْ مِنْ إِحْسَانِهِمْ إِلَى إِخْوَانِهِمُ الْمُؤْمِنِينَ وَ مَعُونَتِهِمْ لَهُمْ عَلَى دَهْرِهِمْ يَقُولُ أَهْلُ الْجِنَانِ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ لَا تَسْتَعْجِلُوا

۱- و فی خ ل.

۲- أو بعد، لو لا خ ل.

۳- بيدی خ ل.

۴- بيده خ ل.

۵- يتولی خ ل.

۶- و يتبرأ خ ل. و فی المصدر المطبوع: و يتبرأ من أعدائهم.

۷- أو صلاته للّه خ ل.

صَاحِبَكُمْ فَمَا يُبْطِئُ عَنْكُمْ إِلَّا لِلزِّيَادَهِ فِى الـدَّرَجَاتِ الْعَالِيَاتِ فِى هَـذِهِ الْجِنَانِ بِإِسْـدَاءِ (۱) الْمَعْرُوفِ إِلَى إِخْـوَانِهِ الْمُؤْمِنِينَ وَ أَعْظَمُ مِنْ ذَلِـكَ مِمَّا يُسَـكِّنُ حَنِيْنَ سُـكَّانِ الْجِنَـانِ وَ حُورِهَـا إِلَى شِـيعَتِنَا مَـا يُعَرِّفُهُمُ اللَّهُ مِنْ صَبْرِ شِـيعَتِنَا عَلَى التَّقِيَّهِ وَ اسْـتِعْمَالِهِمُ التَّوْرِيَهَ لِيَسْلَمُوا (۲) مِنْ كَفَرَهِ عِبَـادِ اللَّهِ وَ فَسَـقَتِهِمْ فَحِينَئِـذٍ تَقُولُ خُزَّانُ الْجِنَـانِ وَ حُورُهَا لَنَصْبِرَنَّ عَلَى شَوْقِنَا إِلَيْهِمْ (۳) كَمَا يَصْبِرُونَ عَلَى سَمَـاعِ الْمَكْرُوهِ فِى سَـادَاتِهِمْ وَ أَئِمَّتِهِمْ وَ كَمَـا يَتَجَرَّعُونَ الْغَيْظَ وَ يَسْـكُتُونَ عَنْ إِظْهَارِ الْحَقِّ لِمَا يُشَاهِـدُونَ مِنْ ظُلْمِ مَنْ لَا يَقْـدِرُونَ عَلَى دَفْعِ مَضَـرَّتِهِ فَعِنْـدَ ذَلِـكَ يُنَـادِيهِمْ رَبُّنَـا عَزَّ وَ جَـلَّ يَـا سُـكَّانَ جَنَّاتِي وَ يَـا خُزَّانَ رَحْمَـتِي مَـا لِبُخْـلٍ أَخَّرْتُ عَنْكُمْ أَزْوَاجَكُمْ وَ سَـادَاتِكُمْ وَ لَكِنْ لِيَسْـتَكْمِلُوا (۴) نَصِـيبَهُمْ مِنْ كَرَامَـتِي بِمُوَاسَـاتِهِمْ إِخْـوَانَهُمُ الْمُـؤْمِنِينَ وَ الْأَخْـذِ بِأَيْـدِى الْمَلْهُوفِينَ وَ التَّنْفِيسِ عَنِ الْمَكْرُوبِينَ وَ بِالصَّبْرِ عَلَى التَّقِيَّهِ مِنَ الْفَاسِقِينَ الْكَافِرِينَ حَتَّى إِذَا اسْتَكْمَلُوا أَجْزَلَ كَرَامَاتِى نَقَلْتُهُمْ إِلَيْكُمْ عَلَى أَسَرِّ الْأَحْوَالِ وَ أَغْبَطِهَا فَأَبْشِـرُوا فَعِنْـدَ ذَلِـكَ يَسْـكُنُ حَنِينُهُمْ وَ أَنِينُهُمْ وَ أَمَّا قَلْبُ اللَّهِ السَّمَّ عَلَى الْيَهُـودِ الَّذِينَ قَصَـدُوهُ بِهِ وَ أَهْلَكَهُمْ (۵) بِهِ فَـإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لَمَّا ظَهَرَ بِالْمَـدِينَهِ اشْـتَدَّ حَسَـدُ ابْنِ أُبَيٍّ لَهُ فَـدَبَّرَ عَلَيْهِ أَنْ يَحْفِرَ لَهُ حَفِيرَهً فِى مَجْلِسٍ مِنْ مَجَالِسِ دَارِهِ وَ يَبْسُـطَ فَوْقَهَـا بِسَاطاً وَ يَنْصِبَ فِى أَسْـفَلِ الْحَفِيرَهِ أَسِـنَّهَ رِمَاحٍ وَ نَصَبَ (۶) سَـكَاكِينَ مَسْـمُومَهً وَ شَـدَّ أَحَـدَ جَوَانِبِ الْبِسَاطِ وَ الْفِرَاشِ إِلَى الْحَائِـطِ لِيَـدْخُلَ رَسُولُ اللَّهِ صـلى الله عليه و آله وَ خَوَاصُّهُ مَعَ عَلِيٍّ عليهما السـلام فَإِذَا وَضَعَ رَسُولُ اللَّهِ صـلى الله عليه و آله رِجْلَهُ عَلَى الْبِسَاطِ وَقَعَ فِى الْحَفِيرَهِ وَ كَانَ قَدْ نَصَبَ فِى دَارِهِ وَ خَبَأَ رِجَالًا بِسُـيُوفٍ مَشْـهُورَهٍ يَخْرُجُونَ عَلَى عَلِيٍّ عليهما السـلام وَ مَنْ مَعَهُ عِنْدَ وُقُوعِ مُحَمَّدٍ فِى الْحَفِيرَهِ فَيَقْتُلُونَهُمْ بِهَا وَ دَبَّرَ أَنَّهُ إِنْ لَمْ يَنْشَطْ لِلْقُعُودِ عَلَى ذَلِكَ

۱- أی باعطاء المعروف و اهدائه.

۲- لیسلموا بها خ ل. و هو الموجود فی المصدر.

۳- و حنیننا خ ل صح، و هو الموجود فی المصدر المطبوع، و فی المخطوط: علی شوقنا إلیهم و حنیننا إلیهم.

۴- إلا لیستکملوا خ ل.

۵- و إهلاکهم به خ ل.

۶- و ینصب خ ل.

الْبِسَاطِ أَنْ يُطْعِمُوهُ مِنْ طَعَامِهِمُ الْمَسْمُوم لِيَمُوتَ هُوَ وَ أَصْحَابُهُ مَعَهُ جَمِيعاً فَجَاءَهُ جَبْرَئِيلُ علیهما السلام وَ أَخْبَرَهُ (۱) بِذَلِکَ وَ قَالَ لَهُ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُکَ أَنْ تَقْعُدَ حَيْثُ يُقْعِدُکَ وَ تَأْکُلَ مِمَّا يُطْعِمُکَ فَإِنَّهُ مُظْهِرٌ عَلَيْکَ آيَاتِهِ وَ مُهْلِکٌ أَکْثَرَ مَنْ تَوَاطَأَ عَلَى ذَلِکَ فِيکَ فَدَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ قَعَدَ عَلَى الْبِسَاطِ وَ قَعَدُوا عَنْ يَمِينِهِ وَ شِمَالِهِ وَ حَوَالَيْهِ وَ لَمْ يَقَعْ فِي الْحَفِيرَهِ فَتَعَجَّبَ ابْنُ أُبَيٍّ وَ نَظَرَ (۲) وَ إِذَا قَدْ صَارَ مَا تَحْتَ الْبِسَاطِ أَرْضاً مُلْتَئِمَهً فَأَتَى رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ عَلِيّاً علیهما السلام وَ صَحْبَهُمَا بِالطَّعَامِ الْمَسْمُوم فَلَمَّا أَرَادَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَضْعَ يَدِهِ فِي الطَّعَامِ قَالَ يَا عَلِيُّ ارْقِ (۳) هَذَا الطَّعَامَ بِالرُّقْيَهِ النَّافِعَهِ فَقَالَ عَلِيٌّ علیهما السلام بِسْمِ اللَّهِ الشَّافِي بِسْمِ اللَّهِ الْكَافِي بِسْمِ اللَّهِ الْمُعَافِي بِسْمِ اللَّهِ الَّذِي لَا يَضُرُّ مَعَ اسْمِهِ شَيْ ءٌ (۴) فِي الْأَرْضِ وَ لَا فِي السَّمَاءِ وَ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ثُمَّ أَکَلَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ عَلِيٌّ علیهما السلام وَ مَنْ مَعَهُمَا حَتَّى شَبِعُوا ثُمَّ جَاءَ أَصْحَابُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أُبَيٍّ وَ خَوَاصُّهُ فَأَکَلُوا فَضَلَاتِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ صَحْبِهِ ظَنُّوا أَنَّهُ (۵) قَدْ غَلِطَ وَ لَمْ يَجْعَلْ فِيهِ سُمُوماً لَمَّا رَأَوْا مُحَمَّداً وَ صَحْبَهُ لَمْ يُصِبْهُمْ مَکْرُوهٌ وَ جَاءَتْ بِنْتُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أُبَيٍّ إِلَى ذَلِکَ الْمَجْلِسِ الْمَحْفُورِ تَحْتَهُ الْمَنْصُوبِ فِيهِ (۶) مَا نُصِبَ وَ هِيَ كَانَتْ دَبَّرَتْ ذَلِکَ وَ نَظَرَتْ فَإِذَا (۷) مَا تَحْتَ الْبِسَاطِ أَرْضٌ مُلْتَئِمَهٌ فَجَلَسَتْ عَلَى الْبِسَاطِ وَاثِقَهً فَأَعَادَ اللَّهُ الْحَفِيرَهَ بِمَا فِيهَا فَسَقَطَتْ فِيهَا وَ هَلَکَتْ فَوَقَعَتِ الصَّيْحَهُ فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أُبَيٍّ إِيَّاکُمْ وَ أَنْ تَقُولُوا إِنَّهَا سَقَطَتْ فِي الْحَفِيرَهِ فَيَعْلَمَ مُحَمَّدٌ مَا كُنَّا قَدْ دَبَّرْنَا عَلَيْهِ فَبَکَوْا وَ قَالُوا مَاتَتِ الْعَرُوسُ وَ بِعِلَّهِ عُرْسِهَا كَانُوا دَعَوْا رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ مَاتَ الْقَوْمُ الَّذِينَ أَکَلُوا فَضْلَهَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَسَأَلَ رَسُولُ اللَّهِ عَنْ سَبَبِ مَوْتِ الِابْنَهِ وَ الْقَوْمِ فَقَالَ ابْنُ أُبَيٍّ سَقَطَتْ مِنَ السَّطْحِ وَ لَحِقَ الْقَوْمَ

۱- فأخبره خ ل.

۲- و نظر ابن أبی خ ل. و فی المصدر المخطوط: فنظر الی ابن أبی و إذا صار.

۳- رقاه و رقی علیه: استعمل الرقیه نفعا له أو إضرارا به. و الرقیه: العوذه التی یرقی بها صاحب الآفه.

۴- و لا داء خ ل.

۵- فی المصدر: ظنا منهم انه قد غلط.

۶- فیها خ ل.

۷- و إذا خ ل.

تُخَمَةٌ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا ذَا مَاتُوا وَ تَغَافَلَ عَنْهُمْ وَ أَمَّا تَكْثِيرُ اللَّهِ الْقَلِيلَ مِنَ الطَّعَامِ لِمُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله كَانَ ذَاتَ يَوْمٍ (۱) جَالِساً هُوَ وَ أَصْحَابُهُ بِحَضْرَتِهِ جَمْعٍ مِنْ خِيَارِ الْمُهَاجِرِينَ وَ الْأَنْصَارِ إِذْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله إِنَّ شِدْقِي يَتَحَلَّبُ وَ أَجِدُنِي أَشْتَهِي حَرِيرَةً مَدُوسَةً مُلَبَّقَةً بِسَمْنٍ وَ عَسَلٍ فَقَالَ عَلِيٌّ عليهما السلام وَ أَنَا أَشْتَهِي مَا يَشْتَهِيهِ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لِأَبِي الْفَصِيلِ مَا (۲) تَشْتَهِي أَنْتَ فَقَالَ خَاصِرَةَ حَمَلٍ مَشْوِيٍّ وَ قَالَ لِأَبِي الشُّرُورِ وَ أَبِي الدَّوَاهِي مَا (۳) تَشْتَهِيَانِ أَنْتُمَا قَالا صَدْرَ حَمَلٍ مَشْوِيٍّ قَالَ (۴) رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله أَيُّ عَبْدٍ مُؤْمِنٍ يُضِيفُ الْيَوْمَ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ صَحْبَهُ وَ يُطْعِمُهُمْ شَهَوَاتِهِمْ فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أُبَيٍّ (۵) هَذَا وَ اللَّهِ الْيَوْمُ الَّذِي نَكِيدُ (۶) فِيهِ مُحَمَّداً وَ صَحْبَهُ وَ نَقْتُلُهُ وَ نُخَلِّصُ الْعِبَادَ مِنْهُ وَ قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَنَا أُضِيفُكُمْ عِنْدِي شَيْ ءٌ مِنْ بُرٍّ وَ سَمْنٍ وَ عَسَلٍ وَ عِنْدِي حَمَلٌ أَشْوِيهِ (۷) لَكُمْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَافْعَلْ فَذَهَبَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أُبَيٍّ وَ أَكْثَرَ السَّمَّ فِي ذَلِكَ الْبُرِّ الْمُلَبَّقِ بِالسَّمْنِ وَ الْعَسَلِ وَ فِي ذَلِكَ الْحَمَلِ الْمَشْوِيِّ ثُمَّ عَادَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ قَالَ هَلُمُّوا إِلَى مَا اشْتَهَيْتُمْ قَالَ (۸) رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله مَعَ هَؤُلَاءِ قَالَ ابْنُ أُبَيٍّ أَنْتَ وَ عَلِيٌّ وَ سَلْمَانُ وَ الْمِقْدَادُ وَ أَبُو ذَرٍّ وَ عَمَّارٌ فَأَشَارَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله إِلَى أَبِي الشُّرُورِ وَ أَبِي الدَّوَاهِي وَ أَبِي الْمَلَاهِي وَ أَبِي النَّكْثِ وَ قَالَ يَا ابْنَ أُبَيٍّ دُونَ هَؤُلَاءِ فَقَالَ ابْنُ أُبَيٍّ نَعَمْ دُونَ هَؤُلَاءِ وَ كَرِهَ أَنْ يَكُونُوا مَعَهُ (۹) لِأَنَّهُمْ كَانُوا مُوَاطِئِينَ لِابْنِ أُبَيٍّ عَلَى النِّفَاقِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لَا حَاجَةَ لِي فِي شَيْ ءٍ أَسْتَبِدُّ بِهِ دُونَ هَؤُلَاءِ الْمُهَاجِرِينَ (۱۰) وَ الْأَنْصَارِ الْحَاضِرِينَ لِي فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ الشَّيْ ءَ قَلِيلٌ

۱- كان يوما خ ل. و هو الموجود في المصدر.

۲- ما ذا خ ل.

۳- ما ذا خ ل.

۴- فقال خ ل.

۵- في نفسه خ ل.

۶- أكيد خ ل.

۷- اشوى لكم خ ل.

۸- فقال رسول اللّه: أنا و من؟ خ ل صح مثل ما في المصدر.

۹- معهم خ ل.

۱۰- في المصدر: دون هؤلاء و دون المهاجرين.

لَا يُشْبِعُ (۱) أَكْثَرَ مِنْ عَشَرَةٍ إِلَى خَمْسَةٍ (۲) فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله (۳) إِنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مَائِدَةً عَلَى عِيسَى علیهما السلام وَ بَارَكَ لَهُ فِي أَرْغِفَةٍ (۴) وَ سُمَيْكَاتٍ حَتَّى أَكَلَ وَ شَبِعَ مِنْهَا أَرْبَعَةُ آلَافٍ وَ سَبْعُمِائَةٍ فَقَالَ شَأْنَكَ ثُمَّ نَادَى رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله يَا مَعَاشِرَ الْمُهَاجِرِينَ وَ الْأَنْصَارِ هَلُمُّوا إِلَى مَائِدَةِ (۵) عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أُبَيٍّ فَجَاءُوا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ وَ هُمْ سَبْعَةُ (۶) آلَافٍ وَ ثَمَانُمِائَةٍ فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ لِأَصْحَابٍ لَهُ كَيْفَ نَصْنَعُ هَذَا مُحَمَّدٌ وَ صَحْبُهُ وَ إِنَّمَا نُرِيدُ أَنْ نَقْتُلَ مُحَمَّداً وَ نَفَراً مِنْ أَصْحَابِهِ (۷) وَ لَكِنْ إِذَا مَاتَ مُحَمَّدٌ وَقَعَ بَأْسُ هَؤُلَاءِ بَيْنَهُمْ فَلَا يَلْتَقِي اثْنَانِ مِنْهُمْ فِي طَرِيقٍ وَ بَعَثَ ابْنُ أُبَيٍّ إِلَى أَصْحَابِهِ وَ الْمُتَعَصِّبِينَ لَهُ لِيَتَسَلَّحُوا وَ يَتَجَمَّعُوا قَالَ وَ مَا (۸) هُوَ إِلَّا أَنْ يَمُوتَ مُحَمَّدٌ حَتَّى يَلْقَانَا أَصْحَابُهُ (۹) وَ يَتَهَالَكُوا فَلَمَّا دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله دَارَهُ أَوْمَأَ عَبْدُ اللَّهِ إِلَى بَيْتٍ لَهُ صَغِيرٍ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَنْتَ وَ هَؤُلَاءِ الْأَرْبَعَةُ يَعْنِي عَلِيّاً وَ سَلْمَانَ وَ الْمِقْدَادَ وَ عَمَّاراً فِي هَذَا الْبَيْتِ وَ الْبَاقُونَ فِي الدَّارِ وَ الْحُجْرَةِ وَ الْبُسْتَانِ وَ يَقِفُ مِنْهُمْ قَوْمٌ عَلَى الْبَابِ حَتَّى يَفْرُغَ أَقْوَامٌ وَ يَخْرُجُونَ ثُمَّ يَدْخُلَ بَعْدَهُمْ أَقْوَامٌ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِنَّ الَّذِي يُبَارِكُ فِي هَذَا الطَّعَامِ الْقَلِيلِ لَيُبَارِكُ فِي هَذَا الْبَيْتِ الصَّغِيرِ الضَّيِّقِ ادْخُلْ يَا عَلِيُّ وَ يَا سَلْمَانُ (۱۰) وَ يَا مِقْدَادُ وَ يَا عَمَّارُ ادْخُلُوا (۱۱) مَعَاشِرَ الْمُهَاجِرِينَ وَ الْأَنْصَارِ فَدَخَلُوا أَجْمَعِينَ وَ قَعَدُوا حَلْقَةً وَاحِدَةً كَمَا يَسْتَدِيرُونَ حَوْلَ تَرَابِيعِ الْكَعْبَةِ وَ إِذَا الْبَيْتُ قَدْ وَسِعَهُمْ أَجْمَعِينَ حَتَّى إِنَّ بَيْنَ كُلِّ رَجُلَيْنِ مِنْهُمْ مَوْضِعَ رَجُلٍ فَدَخَلَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أُبَيٍّ فَرَأَى عَجَباً عَجِيباً

ص: ۳۳۱

۱- لا يسع خ ل.

۲- هكذا في النسخ: و الصحيح كما في المصدر: أكثر من أربعه إلى خمسه.

۳- يا عبد اللّه خ ل، و هو الموجود في المصدر.

۴- في المصدر: أربعه أرغفه.

۵- مأدبه خ ل، و هو الموجود في المصدر المطبوع.

۶- سته خ ل صح. و هو الموجود في نسخه من المصدر.

۷- من صحبه خ ل.

۸- و قال: ما خ ل.

۹- حتى يبقى لي خ ل.

۱۰- و يا با ذر خ ل.

۱۱- و ادخلوا خ ل.

مِنْ سَعَةِ الْبَيْتِ الَّذِی كَانَ ضَيِّقاً فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله ایتِنَا بِمَا عَمِلْتَهُ فَجَاءَهُ بِالْحَرِيرَةِ الْمُلَبَّقَهِ بِالسَّمْنِ وَ الْعَسَلِ وَ بِالْحَمَلِ الْمَشْوِیِّ فَقَالَ ابْنُ أُبَیٍّ يَا رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله كُلْ أَنْتَ أَوَّلًا قَبْلَهُمْ ثُمَّ لْيَأْكُلْ صَاحِبُكَ هَؤُلَاءِ عَلِیٌّ وَ مَنْ مَعَهُ ثُمَّ يَطْعَمُ هَؤُلَاءِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله كَذَلِكَ أَفْعَلُ فَوَضَعَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله يَدَهُ عَلَى الطَّعَامِ وَ وَضَعَ عَلِیٌّ علیهما السلام يَدَهُ مَعَهُ فَقَالَ ابْنُ أُبَیٍّ أَ لَمْ يَكُنِ الْأَمْرُ عَلَى أَنْ يَأْكُلَ عَلِیٌّ مَعَ أَصْحَابِكَ (١) فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله يَا عَبْدَ اللَّهِ إِنَّ عَلِيّاً أَعْلَمُ بِاللَّهِ وَ بِرَسُولِهِ مِنْكَ إِنَّ اللَّهَ مَا فَرَّقَ فِيمَا مَضَى بَيْنَ مُحَمَّدٍ وَ بَيْنَ عَلِیٍّ وَ لَا يُفَرِّقُ فِيمَا يَأْتِی أَيْضاً بَيْنَهُمَا إِنَّ عَلِيّاً كَانَ وَ أَنَا مَعَهُ نُوراً وَاحِداً عَرَضَنَا اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ عَلَى أَهْلِ سَمَاوَاتِهِ وَ أَرَضِيهِ وَ سَائِرِ حُجُبِهِ وَ جِنَانِهِ وَ هَوَائِهِ (٢) وَ أَخَذَ لَنَا عَلَيْهِمُ الْعُهُودَ وَ الْمَوَاثِيقَ لَيَكُونَنَّ لَنَا وَ لِأَوْلِيَائِنَا مُوَالِينَ وَ لِأَعْدَائِنَا مُعَانِدِينَ وَ لِمَنْ نُحِبُّهُ مُحِبِّينَ وَ لِمَنْ نُبْغِضُهُ مُبْغِضِينَ (٣) مَا زَالَتْ إِرَادَتُنَا وَاحِدَةً وَ لَا تَزَالُ لَا أُرِيدُ إِلَّا مَا يُرِيدُ وَ لَا يُرِيدُ إِلَّا مَا أُرِيدُ يَسُرُّنِی مَا يَسُرُّهُ وَ يُؤْلِمُنِی مَا يُؤْلِمُهُ فَدَعْ يَا ابْنَ أُبَیٍّ عَلِيّاً فَإِنَّهُ أَعْلَمُ بِنَفْسِهِ وَ بِی مِنْكَ قَالَ ابْنُ أُبَیٍّ نَعَمْ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَ أَفْضَى إِلَى جَدٍّ وَ مُعَتِّبٍ (۴) فَقَالَ أَرَدْنَا وَاحِداً فَصَارَا اثْنَيْنِ الْآنَ يَمُوتَانِ جَمِيعاً وَ نُكْفَاهُمَا جَمِيعاً وَ هَذَا لِحَيْنِهِمَا (۵) وَ سَعَادَتُنَا فَلَوْ بَقِیَ عَلِیٌّ بَعْدَهُ لَعَلَّهُ كَانَ يُجَالِدُ أَصْحَابَنَا هَؤُلَاءِ وَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أُبَیٍّ قَدْ جَمَعَ أَصْحَابَهُ وَ مُتَعَصِّبِيهِ حَوْلَ دَارِهِ لِيَضَعُوا السَّيْفَ عَلَى (۶) أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِذَا مَاتَ بِالسَّمِّ ثُمَّ وَضَعَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ عَلِیٌّ علیهما السلام يَدَهُمَا (٧) فِی الْحَرِيرَةِ الْمُلَبَّقَهِ بِالسَّمْنِ وَ الْعَسَلِ فَأَكَلَا حَتَّى شَبِعَا ثُمَّ وَضَعَ مَنِ اشْتَهَى خَاصِرَةَ الْحَمَلِ وَ مَنِ اشْتَهَى صَدْرَهُ مِنْهُمْ فَأَكَلَا (٨) حَتَّى شَبِعَا وَ عَبْدُ اللَّهِ يَنْظُرُ وَ يَظُنُّ أَنْ لَا يُلْبِثُهُمُ (٩) السَّمُّ فَإِذَا هُمْ لَا

١- أن تأكل مع أصحابك و تفرد رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله فقال خ ل.

٢- في المصدر: و هو أمه.

٣- باغضين خ ل.

۴- في المصدر: نعم يا رسول اللّه، و أفضل منى، و أشار إلى جد و معتب.

۵- بختنا خ ل. و في المصدر: و نكف شرهما جميعا، و هذا لخيبتهما و سعادتنا.

۶- ليقعوا على أصحاب خ ل.

٧- أيديهما خ ل.

٨- و أكلا خ ل.

٩- في المصدر: أنه لا يلبثهم.

يَزْدَادُونَ إِلَّا نَشَاطاً ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله هَاتِ الْحَمَلَ فَلَمَّا أَتَى بِهِ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله يَا أَبَا الْحَسَنِ ضَعِ الْحَمَلَ فِي وَسَطِ الْبَيْتِ فَوَضَعَهُ فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ كَيْفَ تَنَالُهُ أَيْدِيهِمْ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ إِنَّ الَّذِي وَسَّعَ هَذَا الْبَيْتَ وَ عَظَّمَهُ حَتَّى وَسِعَ جَمَاعَتَهُمْ وَ فَضَلَ عَنْهُمْ هُوَ الَّذِي يُطِيلُ أَيْدِيَهُمْ حَتَّى تَنَالَ هَذَا الْحَمَلَ قَالَ فَأَطَالَ اللَّهُ تَعَالَى أَيْدِيَهُمْ حَتَّى نَالَتْ ذَلِكَ فَتَنَاوَلُوا مِنْهُ وَ بَارَكَ (۱) فِي ذَلِكَ الْحَمَلِ حَتَّى وَسِعَهُمْ وَ أَشْبَعَهُمْ وَ كَفَاهُمْ فَإِذَا هُوَ بَعْدَ أَكْلِهِمْ لَمْ يَبْقَ مِنْهُ إِلَّا عِظَامُهُ فَلَمَّا فَرَغُوا مِنْهُ طَرَحَ عَلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله مِنْدِيلًا لَهُ ثُمَّ قَالَ يَا عَلِيُّ اطْرَحْ عَلَيْهِ الْحَرِيرَةَ الْمُلَبَّقَةَ (۲) بِالسَّمْنِ وَ الْعَسَلِ فَفَعَلَ فَأَكَلُوا مِنْهُ حَتَّى شَبِعُوا كُلُّهُمْ وَ أَنْفَدُوهُ ثُمَّ قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ نَحْتَاجُ إِلَى لَبَنٍ أَوْ شَرَابٍ نَشْرَبُهُ عَلَيْهِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله إِنَّ صَاحِبَكُمْ أَكْرَمُ عَلَى اللَّهِ مِنْ عِيسَى عليهما السلام أَحْيَا اللَّهُ تَعَالَى لَهُ الْمَوْتَى وَ سَيَفْعَلُ ذَلِكَ لِمُحَمَّدٍ ثُمَّ بَسَطَ مِنْدِيلَهُ وَ مَسَحَ يَدَهُ عَلَيْهِ وَ قَالَ اللَّهُمَّ كَمَا بَارَكْتَ فِيهَا فَأَطْعَمْتَنَا مِنْ لَحْمِهَا فَبَارِكْ فِيهَا وَ اسْقِنَا مِنْ لَبَنِهَا قَالَ فَتَحَرَّكَتْ وَ بَرَكَتْ وَ قَامَتْ وَ امْتَلَأَ ضَرْعُهَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله ايتُونِي بِأَزْقَاقٍ وَ ظُرُوفٍ وَ أَوْعِيَةٍ وَ مَزَادَاتٍ فَجَاءُوا بِهَا (۳) فَمَلَأَهَا فَسَقَاهُمْ حَتَّى شَرِبُوا (۴) وَ رَوُوا ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لَوْ لَا أَنِّي أَخَافُ أَنْ يُفْتَتَنَ بِهَا أُمَّتِي كَمَا افْتُتِنَ بَنُو إِسْرَائِيلَ بِالْعِجْلِ فَاتَّخَذُوهُ رَبّاً مِنْ دُونِ اللَّهِ لَتَرَكْتُهَا تَسْعَى فِي أَرْضِ اللَّهِ وَ تَأْكُلُ مِنْ حَشَائِشِهَا وَ لَكِنَّ اللَّهُمَّ أَعِدْهَا عِظَاماً كَمَا أَنْشَأْتَهَا فَعَادَتْ عِظَاماً مَأْكُولًا مَا عَلَيْهَا مِنَ اللَّحْمِ شَيْ ءٌ وَ هُمْ يَنْظُرُونَ قَالَ فَجَعَلَ أَصْحَابُ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله يَتَذَاكَرُونَ بَعْدَ ذَلِكَ تَوْسِعَةَ اللَّهِ الْبَيْتَ وَ تَكْثِيرَهُ الطَّعَامَ وَ دَفْعَهُ غَائِلَةَ السَّمِّ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله إِنِّي إِذَا تَذَكَّرْتُ ذَلِكَ الْبَيْتَ كَيْفَ وَسَّعَهُ اللَّهُ بَعْدَ ضِيقِهِ وَ فِي تَكْثِيرِ ذَلِكَ الطَّعَامِ بَعْدَ قِلَّتِهِ وَ فِي ذَلِكَ السَّمِّ كَيْفَ أَزَالَ اللَّهُ تَعَالَى غَائِلَتَهُ عَنْ

۱- و بارک اللّه خ ل. و هو الموجود فی المصدر.

۲- فی المصدر المطبوع: اطرح علی الحریره. و فی المخطوط: اطرح مندیلک علی الحریره.

۳- فجاءوه خ ل.

۴- حتی شبعوا خ ل.

مُحَمَّدٍ وَ عَنْ ذَوِيهِ (۱) وَ كَيْفَ وَسَّعَهُ وَ كَثَّرَهُ أَذْكُرُ مَا يَزِيدُهُ (۲) اللَّهُ تَعَالَى فِي مَنَازِلِ شِيعَتِنَا وَ خَيْرَاتِهِمْ فِي جَنَّاتِ (۳) عَدْنٍ وَ فِي الْفِرْدَوْسِ إِنَّ فِي شِيعَتِنَا (۴) لَمَنْ يَهَبُ اللَّهُ تَعَالَى لَهُ فِي الْجِنَانِ مِنَ الدَّرَجَاتِ وَ الْمَنَازِلِ وَ الْخَيْرَاتِ مَا لَا يَكُونُ الدُّنْيَا وَ خَيْرَاتُهَا فِي جَنْبِهَا إِلَّا كَالرَّمْلَهِ فِي الْبَادِيَهِ الْفَضْفَاضَهِ (۵) فَمَا هُوَ إِلَّا أَنْ يَرَى أَخاً لَهُ مُؤْمِناً فَقِيراً فَيَتَوَاضَعَ لَهُ وَ يُكْرِمَهُ وَ يُعِينَهُ وَ يَمُونَهُ وَ يَصُونَهُ عَنْ بَذْلِ وَجْهِهِ لَهُ حَتَّى يَرَى الْمَلَائِكَهَ الْمُوَكَّلِينَ بِتِلْكَ الْمَنَازِلِ وَ الْقُصُورِ وَ قَدْ تَضَاعَفَتْ حَتَّى صَارَتْ فِي الزِّيَادَهِ كَمَا كَانَ هَذَا الزَّائِدُ فِي هَذَا الْبَيْتِ الصَّغِيرِ الَّذِي رَأَيْتُمُوهُ فِيمَا صَارَ إِلَيْهِ مِنْ كِبَرِهِ وَ عِظَمِهِ وَ سَعَتِهِ فَيَقُولُ الْمَلَائِكَهُ يَا رَبَّنَا لَا طَاقَهَ لَنَا بِالْخِدْمَهِ فِي هَذِهِ الْمَنَازِلِ فَامْدُدْنَا بِمَلَائِكَهٍ (۶) يُعَاوِنُونَنَا فَيَقُولُ اللَّهُ مَا كُنْتُ لِأَحْمِلَكُمْ مَا لَا تُطِيقُونَ فَكَمْ تُرِيدُونَ مَدَداً فَيَقُولُونَ أَلْفَ ضِعْفِنَا وَ فِيهِمْ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ مَنْ يَقُولُ الْمَلَائِكَهُ (۷) نَسْتَزِيدُ مَدَداً أَلْفَ أَلْفِ ضِعْفِنَا (۸) وَ أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ عَلَى قَدْرِ قُوَّهِ إِيمَانِ صَاحِبِهِمْ وَ زِيَادَهِ إِحْسَانِهِ إِلَى أَخِيهِ الْمُؤْمِنِ فَيَمِدُّهُمُ اللَّهُ تَعَالَى بِتِلْكَ الْأَمْلَاكِ وَ كُلَّمَا لَقِيَ هَذَا الْمُؤْمِنُ أَخاً (۹) فَبَرَّهُ زَادَ اللَّهُ فِي مَمَالِكِهِ وَ فِي خَدَمِهِ فِي الْجَنَّهِ كَذَلِكَ ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ إِذَا تَفَكَّرْتُ فِي الطَّعَامِ الْمَسْمُومِ الَّذِي صَبَرْنَا عَلَيْهِ كَيْفَ أَزَالَ اللَّهُ عَنَّا غَائِلَتَهُ وَ كَثَّرَهُ وَ وَسَّعَهُ ذَكَرْتُ صَبْرَ شِيعَتِنَا عَلَى التَّقِيَّهِ وَ عِنْدَ ذَلِكَ يُؤَدِّيهِمُ اللَّهُ بِذَلِكَ الصَّبْرِ إِلَى أَشْرَفِ الْعَاقِبَهِ وَ أَكْمَلِ السَّعَادَهِ طَالَمَا يَغْتَبِطُونَ فِي تِلْكَ الْجِنَانِ بِتِلْكَ الطَّيِّبَاتِ فَيُقَالُ لَهُمْ كُلُوا هَنِيئاً بِتَقِيَّتِكُمْ (۱۰) لِأَعْدَائِكُمْ وَ صَبْرِكُمْ عَلَى أَذَاهُمْ (۱۱).

۱- و من دونه خ ل. و هو الموجود فی المصدر.

۲- ما یزید اللّه خ ل.

۳- فی منازل عدن خ ل.

۴- فی المصدر المطبوع: من شیعتنا لمن یهبه اللّه.

۵- الفضفاضه: الواسعه.

۶- بأملاک خ ل. تعاوننا خ ل.

۷- تقول أملاکه خ ل.

۸- ضعفها خ ل و هو الموجود فی المصدر.

۹- أخاه خ ل. و هو الموجود فی المصدر.

۱۰- جزاء علی تقیتکم خ ل و فی المصدر: کلوا هنیئا جزاء علی تقیتکم.

۱۱- التفسیر المنسوب إلی الامام العسکریّ علیه السلام: ۵۹- ۷۹.

**[ترجمه]تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام : به پدرم امام نقی علیه السلام عرض کردم:

ص: ۳۰۷

ماجرای این نشانه‌هایی که در مکه و مـدینه بر رسول خـدا صـلّی الله علیه و آله پدیـدار شد چه بوده؟ ایشان فرمود: پسـرم! فردا جویا شو. چون فردا شد فرمود: ای پسرم! و اما ابر؛ رسول خدا صلّی الله علیه و آله در مضاربه با خدیجه بنت خُوَیلد به شام سفر می‌کرد و از مکه تـا بیت المقـدس یـک مـاه راه بود. هوا در اوج گرمـا بود و گرمای سوزان آن دشت‌ها آزارشان می‌داد و چه بسا باد هم بر آنان می‌وزید و از شن و خاک می‌پوشاندشان. در آن اوضاع خداوند متعال برای رسول خدا صـلّی الله علیه و آله ابری را می‌فرسـتاد تا بالای سر حضرت سایه بیاندازد و با ایستادنش بایستد و با حرکتش حرکت کند و اگر جلو رفت جلو رود و اگر عقب ماند عقب بماند و اگر به راست رفت به راست رود و اگر به چپ رفت به چپ رود و حرارت خورشید را از سرش باز دارد. آن بادهایی که شن و خاک می‌آوردند نیز بر قریشیان و مرکب‌هایشان می‌وزیدند و وقتی به حضرت می‌رسیدند آرام می‌شدنـد و فرو می‌نشسـتند و هیـچ شن و خاکی نمی‌آوردنـد و بر حضـرت بادی خُنک و نرم می‌وزید، آن‌چنان که کاروانیان قریش به یکـدیگر می‌گفتنـد مجاورت با محمد از هر خیمه‌ای بهتر است و به حضـرت پناه می‌بردند و خود را به ایشان نزدیک می‌کردنـد و گرچه آن ابر فقـط بالای سر حضـرت بود آنـان بـا نزدیکی به ایشـان آسایش می‌یافتنـد. وقتی غریب‌هایی به آن کاروان‌ها درمی‌آمیختند ابر به دور از آنان حرکت می‌کرد و آن‌ها می‌گفتند این ابر با هر کس همراه است او راستی ارجمند و گرامی است. آن‌گاه اهل کاروان به آن‌ها می‌گفتنـد به ابر بنگرید نام صاحبش را و نام رفیق و دوست و برادرش را بر آن می... بینید. آن‌ها می‌نگریستند و می‌دیدند بر آن ابر نگاشته شده: هیچ خدایی جز خدای یگانه نیست، محمد رسول خداست، او را با وجود علی، سـرور اوصـیاء تأییـد کرده‌ام و بـا وجود یارانش گرامی‌اش داشـته‌ام تا دوسـتدار او و علی و دوسـتانشان باشـند و با دشمنانشان دشمن باشند. این نگاشته را هر کس سواد داشت می‌خواند و به بی‌سوادان می‌فهماند.

ص: ۳۰۸

امـام نقی علیه السـلام فرمود: و امـا سـرسپردگیِ کوه‌ها و صـخره‌ها و سـنگ‌ها به ایشان؛ وقتی رسول خـدا صـلّی الله علیه و آله تجـارت به شام را وانهاد و همه آن‌چه را که خداونـد متعال از آن تجارات نصـیبش ساخته بود صـدقه داد، هر روز رو به سوی کوه حراء می‌گـذاشت و از آن بالاـ می‌رفت و از فراز قله‌هـایش به آثار رحمت خـدا و انواع شـگفتی‌های رحمت او و تازه‌های حکمتش می‌نگریست و به جـای جـای آسـمان و گوشه و کنـار زمین و دریاهـا و بیابـان‌ها و دشت‌ها نظر می‌کرد و از این همه آثـار پنـد می‌گرفت و از آن همه نشـانه هوشـیار می‌شـد و خداونـد را آن‌چنـان که شایسـته اوست می‌پرستیـد. وقتی چهل سال گـذشت و خداونـد عزّ و جـلّ به قلب حضـرت نگریست و آن را بهترین و زیبـاترین و مطیع‌ترین و فروتن‌ترین و خاکسـارترین قلب یافت، به درهای آسمان فرمان داد و آسمان‌ها پیش چشم حضرت محمد صلّی الله علیه و آله گشوده شدند، و به فرشتگان فرمـان داد و آن‌هـا پیش چشم حضـرت فرود آمدنـد، و فرمان رحمت خود را صادر کرد و رحمت الهی از ساق عرش به سوی حضـرت فرود آمـد و ایشـان را در بر گرفت. سـپس به جبرییـل روح الاـمین اشاره کرد و او که طوقی از نور به گردن داشت و طاووس فرشـتگان بود سوی حضـرت فرود آمد و بازوی ایشان را گرفت و تکان داد و گفت: بخوان ای محمد! فرمود: چه چیز را بخـوانم؟! گفت: ای محمـد «اقْرَأْ بِـاسْمِ رَبِّکَ الَّذِی خَلَقَ * خَلَقَ الْإِنْسـانَ مِنْ عَلَقٍ * اقْرَأْ وَ رَبُّکَ الْأَکْرَمُ * الَّذِی عَلَّمَ بِـالْقَلَمِ *

عَلَّمَ الْإِنْسانَ ما لَمْ يَعْلَمْ» - . علق / ۱- ۵ -

{بخوان به نام پروردگارت که آفرید. انسان را از عَلَق آفرید. بخوان، و پروردگار تو کریمترین [کریمان] است. همان کس که به وسیله قلم آموخت. آنچه را که انسان نمی دانست [بتدریج به او] آموخت.} جبرییل وحی پروردگار عزّ و جلّ را به حضرت رسانید و سپس سوی آسمان فراز شد و حضرت محمد صلّی الله علیه و آله نیز از کوه پایین آمد در حالی که از دیدار بزرگیِ جلال خداوند و والاییِ امر او به حالتی چون تب و لرز افتاده بود و سخت می‌ترسید که قریشیان خبرش را تکذیب کنند و او را به دیوانگی و ارتباط با شیاطین نسبت دهند حال آن‌که حضرت از آغاز امرش عاقل‌ترین مخلوق خداوند و ارجمندترین آفریده او بود و ناپسندترین چیزها در نظرش شیطان و کردار و گفتار دیوانگان بود. آن‌گاه چون خداوند خواست تا سینه‌اش را بگشاید

ص: ۳۰۹

و قلبش را استوار دارد، کوه‌ها و صخره‌ها و کلوخ‌ها را به سخن درآورد و حضرت بر هر یک از آن‌ها می‌گذشت ندایش می... دادند که سلام بر تو ای محمد، سلام بر تو ای ولیّ خدا، سلام بر تو ای رسول خدا، بشارت ده که خداوند عزّ و جلّ تو را برتری داده و زیبا و آراسته‌ات ساخته و برتر از همه آفریدگان از پیشینیان تا پسینیان گرامی‌ات داشته است، از این‌که قریشیان بگویند او دیوانه است و از دین گمراه شده غمگین مباش، چون برتری با کسی است که پروردگار جهانیان برتری‌اش داد و گرامی کسی است که آفریننده همه آفرینندگان گرامی‌اش داشته است، پس نباید سینه‌ات از تکذیب قریشیان و سرکشان عرب به تنگ آید، پروردگارت تو را به والاترین مراتب ارجمندی خواهد رساند و بر بالاترین درجات فرازت خواهد داشت و دوستانت را با وجود وصیّ‌ات علی بن ابی طالب بهره‌مند و شادمان خواهد گرداند و با وجود کلید و باب شهر حکمت تو علی بن ابی طالب دانش‌های تو را در میان بندگان و دیارها خواهد گستراند و چشمت را به وجود دخترت فاطمه روشن خواهد ساخت و از وجود او و علی حسن و حسین آن دو سرور جوانان اهل بهشت را بیرون خواهد آورد و دین تو را در این سرزمین نشر خواهد داد و برای تو و برادرت برترین دوستداران را گرامی خواهد داشت و لوای حمد را در دست تو خواهد نهاد و تو آن را در دست برادرت علی می‌گذاری و آن‌گاه همه پیامبران و صدّیقان و شهدا به زیر آن لوا در می‌آیند و او تا بهشت برین همه ایشان را پیشوایی می‌کند. پیامبر صلّی الله علیه و آله در دلش گفت: پروردگارا این علی بن ابی طالب که وعده‌اش را به من داده‌ای کیست؟ - در آن هنگام حضرت علی علیه السلام زاده شده بود و کودک بود. - آیا او همان پسر عمویم است؟ - بعد از آن، وقتی حضرت علی علیه السلام تازه پا گرفته بود و با حضرت همراه بود - گفت: آیا اوست؟ در اوانِ این گفتگو، ترازوی جلال بر حضرت محمد صلّی الله علیه و آله فرود آمد و حضرت در یک کفه‌اش قرار داده شد، سپس حضرت علی علیه السلام و همه امت پیامبر تا به روز قیامت برای ایشان نمایان شدند و در کفه دیگر قرار گرفتند، آن‌گاه سنجیده شدند و پیامبر بر آنان سنگینی کرد. سپس حضرت از آن کفه بیرون آورده شد و علی علیه السلام در آن نهاده شد و سنجیده شدند و علی علیه السلام بر همه امت سنگینی کرد. این‌چنین رسول خدا صلّی الله علیه و آله او را به طور مشخص و با همه صفاتش شناخت. پنهانی ندا رسید که ای محمد! این همان علی بن ابی طالب

ص: ۳۱۰

سبرگزیده من است که این دین را با وجود او حمایت می‌کنم، او پس از تو بر همه امت تو سنگینی می‌کند. پیامبر صلّی الله علیه و آله می‌فرماید: این همان هنگامی بود که خداوند سینه مرا با ادای رسالت گشود و رویارویی با امت را بر من آسان ساخت و مبارزه با سرکشان و گردنکشان قریش را برایم سهل گرداند.

امام نقی علیه السلام فرمود: و اما این‌که خداوند از پیامبر صلّی الله علیه و آله در برابر کسانی که می‌خواستند ایشان را بکشند دفاع کرد و آنان را به هلاکت رساند تا این کرامت و تصدیقی از برای پیامبرش باشد؛ رسول خدا صلّی الله علیه و آله در مکه هفت ساله بود و چنان به نیکی پرورش یافته بود که در میان همه کودکان قریش هیچ نظیری نداشت. تا این‌که قومی از یهودیان شام به مکه آمدند و به حضرت نگریستند و ویژگی‌ها و صفاتش را دیدند. پنهانی به یکدیگر گفتند: به خدا قسم این همان محمد است که در آخر الزمان ظهور می‌کند و یهودیان و اهل دیگر ادیان را مغلوب می‌کند، خداوند متعال با وجود او دولت یهودیان را از بین می‌برد و آنان را به خواری می‌کِشد و نابودشان می‌کند. آن‌ها از کتاب‌هایشان دریافته بودند که او همان پیامبر اُمّی و خردمند و راستگوست، اما حسادت آنان را بر آن داشت که این حقیقت را پنهان کنند و با یکدیگر بگویند که سلطه او ماندنی نیست. سپس به هم گفتند: بیایید تا علیه او حیله‌ای بسازیم و او را بکُشیم زیرا خداوند هر که را بخواهد از بین می‌برد و هر که را بخواهد بر جا می‌گذارد، شاید او به دست ما از بین برود. این‌چنین آن‌ها چنین تصمیمی گرفتند. آن‌گاه یکی از آن‌ها گفت: عجله نکنید تا او را در کارهایش بیازماییم و بسنجیم، زیرا آراستگی‌ها گاه متشابه و شکل‌ها گاه همسان می‌شوند، آن‌چه ما در کتاب‌هایمان یافته‌ایم این است که پروردگار محمد او را از امور حرام و شبهه‌ناک به دور می‌دارد، پس به سراغش بروید و او را دیدار کنید و به مجلسی دعوتش کنید، آن‌گاه غذایی حرام و غذایی شبهه‌ناک برایش بیاورید، اگر به آن‌ها یا به یکی از آن‌ها دست زد و از آن خورد بدانید او کسی که می‌پندارید نیست و فقط آراستگی‌ها متشابه و شکل‌ها همسان شده‌اند، اما اگر چنین نشد و او از آن‌ها نخورد بدانید که خودش است و آن‌گاه حیله‌ای بسازید تا زمین را از او پاک کنیم تا دولت یهودیان برایشان به سلامتی بر جا بماند.

ص: ۳۱۱

آن‌ها سوی ابوطالب به راه افتادند و به او برخوردند و به مجلسی دعوتش کردند. وقتی رسول خدا صلّی الله علیه و آله آمد جلوی حضرت و ابوطالب و گروهی از قریشیان مرغی چاق گذاشتند که آن را با لگد کشته بودند و سپس بریانش کرده بودند. ابوطالب و بقیه قریشیان شروع کردند از آن بخورند، رسول خدا صلّی الله علیه و آله به سویش دست دراز کرد اما دستش به راست و چپ و جلو و عقب و بالا و پایین کشانده شد و دستش به آن نرسید. گفتند: ای محمد! چه شده چرا نمی... خوری؟ فرمود: ای جماعت قریش! کوشیدم که از آن بخورم اما دستم از آن پس زده می‌شود، این مرغ بی شک حرام است که پروردگارم عزّ و جلّ مرا از آن دور می‌دارد. گفتند: این بدون شک حلال است، بگذار ما برایت لقمه بگیریم. رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود: اگر می‌توانید چنین کنید. آن‌ها آمدند تا از مرغ تکه‌ای بگیرند و به حضرت بخورانند اما دست... هایشان به این سو و آن سو منحرف می‌شد همان طور که دست رسول خدا صلّی الله علیه و آله شده بود. رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود: من از این مرغ باز داشته شده‌ام اگر دارید یکی دیگر برای من بیاورید. برای حضرت مرغ چاق و بریان دیگری آوردند که آن را از مال یکی از همسایگانشان که حضور نداشت برداشته بودند و بهایش را نداده بودند و می... خواستند بعدا به او بپردازند. وقتی آماده شد رسول خدا صلّی الله علیه و آله لقمه‌ای از آن را برداشت، خواست سوی دهانش

ببرد که بر دستش سنگینی کرد و جدا شد و افتاد. هر چه خواست آن را دوباره بردارد سنگینی کرد و افتاد. گفتند: ای محمد! این یکی را چرا نمی‌خوری؟ فرمود: من از این یکی هم بازداشته شده‌ام و شبهه‌ای در آن می‌بینم که پروردگارم عزّ و جلّ مرا از آن به دور می‌دارد. گفتند: شبهه‌ای در کار نیست، بگذار ما لقمه‌ای برایت بگیریم. فرمود: اگر می‌توانید چنین کنید. هر چه خواستند لقمه‌ای بگیرند تا به حضرت بخورانند باز در دستان آن‌ها نیز سنگینی کرد و

ص: ۳۱۲

افتاد و نتوانستند لقمه بردارند. رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود: همان است که به شما گفتم، شبهه‌ای در کار است که پروردگارم عزّ و جلّ مرا از آن به دور می‌دارد. قریشیان از این رویداد شگفت زده شدند و این نیز از جمله اموری شد که آنان را به اعتقاد دشمنی با حضرت واداشت تا این‌که سرانجام وقتی خداوند عزّ و جلّ نبوت ایشان را آشکار ساخت آن‌ها این اعتقاد را آشکار کردند و یهودیان نیز آنان را تحریک کردند و گفتند: از این کودک چه نصیبتان می‌شود؟ این طور که می... بینیم دارایی‌هایتان را و آسایشتان را بر باد می‌دهد و به مقامی والا دست می‌یابد. امیرمومنان علی بن ابی طالب علیه السلام فرمود: این‌چنین یهودیان توطئه کردند تا حضرت را در مسیر کوه حراء بکشند. آن‌ها هفتاد نفری بودند، رفتند و شمشیرهایشان را به سم آغشته کردند و سپس در کمینی بر سر راه حضرت رو به کوه حراء نشستند. وقتی ایشان بالا رفت آن‌ها نیز به سویش بالاـ رفتند و شمشیرهایشان را کشیدند. آن‌ها هفتاد تن از قویترین و نیرومندترین و تنومندترین مردان یهود بودند. همین‌که شمشیرهایشان را فرود آوردند تا حضرت را بزنند ناگاه دو سوی کوه میان آن‌ها و حضرت مانع شد و دو طرف کوه به هم پیوست و حائلی میان آنان و پیامبر صلّی الله علیه و آله شد. پس امیدشان به رسیدن شمشیرهایشان به حضرت ناامید شد و تیغ... ها را در نیام کردند. ناگاه دو سوی به هم پیوسته کوه از هم جدا شد. دوباره شمشیرهایشان را کشیدند و حضرت را قصد کردند اما همین‌که خواستند شمشیرها را به سویش فرود آورند باز دو سوی کوه به هم چسبید و میانشان حائل شد. آن‌ها تیغ‌ها را در نیام می‌کردند و دوباره روبرویشان باز می‌شد و دوباره شمشیر می‌کشیدند تا این‌که چهل و هفت مرتبه شد و حضرت به قله کوه رسید. آن‌ها نیز از کوه بالا رفتند تا حلقه بزنند و به سمت حضرت یورش ببرند و بکشندش اما راه بر آنان طولانی شد و خداوند عزّ و جلّ کوه‌ها را دراز کرد

ص: ۳۱۳

و آن‌ها در راه ماندند تا این‌که رسول خدا صلّی الله علیه و آله ذکر و ثنای پروردگارش را به پایان رساند و از اندرزهای او پند گرفت و سپس از کوه سرازیر شد. آن‌ها نیز پشت سرش سرازیر شدند و به او نزدیک شدند و شمشیرهایشان را کشیدند تا بزنندش. ناگاه دو سوی کوه به هم پیوست و میانشان حائل شد. غلاف کردند باز گشوده شد، برآهیختند باز به هم پیوست. این چهل و هفت بار تکرار شد، هر چه باز می‌شد برمی‌کشیدند و هر چه بسته می‌شد غلاف می‌کردند. چون بار آخر شد و رسول خدا صلّی الله علیه و آله به زمین نزدیک شد باز شمشیر کشیدند، این بار دو سوی کوه به هم پیوست و کوه آن‌ها را در میان گرفت و به هم فشرد و آن‌قدر فشارشان داد تا همگی جان دادند. آن‌گاه ندا رسید که ای محمد! به پشت سرت بنگر و ببین پروردگارت با بدخواهانت چه کرد. حضرت نگریست و دید دو طرف کوه پشت سرش به هم پیوسته است، همین طور که نگاه می‌کرد دو سوی کوه باز شد و آن قوم فرو ریختند در حالی که شمشیرهایشان در دستانشان بود و سرها و کمرها و

پهلوها و ران‌ها و ساق‌ها و پاهایشان همه خُرد شده بود، جسدهایشان فرو ریخت و از رگ‌هایشان جوی خون راه افتاد و رسول خدا صلّی الله علیه و آله از آن محل سالم و تندرست و مصون و محفوظ بیرون آمد. آن‌گاه کوه‌ها و سنگ‌های رویشان ندا دادند: ای محمد! گوارایت باد که خداوند عزّ و جلّ تو را با ما بر دشمنانت یاری داد و به زودی وقتی امرت را آشکار ساخت تو را با علی بن ابی طالب بر گردنکشان و سرکشان امت یاری خواهد داد و دستان او را قوّت می‌بخشد تا دین تو را آشکار کند و استوارش سازد و دوستانت را گرامی دارد و دشمنانت را از پا در آورد، خداوند به زودی او را همراه و یاورت خواهد گرداند تا جانِ درون سینه‌ات باشد و گوش شنوا و چشم بینا و دست توانا و پای تکیه‌گاهت گردد، او دیونت را خواهد پرداخت و از جانب تو دشمنانت را بسنده خواهد شد و جمال امتت و زیور اهل آیینت خواهد شد و پروردگارت عزّ و جلّ به خاطر او دوستدارانش را خوش‌بخت خواهد ساخت و بدگویانش را هلاک خواهد کرد.

امام نقی علیه السلام فرمود: و اما آن دو درختی که به هم پیوستند؛ روزی رسول خدا صلّی الله علیه و آله

ص: ۳۱۴

در راهی میان مکه و مدینه می‌رفت و در سپاهش چندی از منافقان مدینه و کافران مکه نیز حضور داشتند. منافقان داشتند در میان خود درباره حضرت محمد صلّی الله علیه و آله و خاندان پاک و یاران نیک ایشان سخن می‌گفتند. یکی از آن‌ها گفت: او همانند ما غذا می‌خورد و قضای حاجت می‌کند و ادعا می‌کند رسول خداست. یکی دیگر از منافقان سرکش گفت: این‌جا صحرایی صاف است، وقتی او برای قضای حاجت رفت من به پشتش چشم می‌دوزم تا ببینم آیا چیزی که از او خارج می‌شود مانند چیزی است که از ما بیرون می‌آید یا نه. دیگری گفت: ولی اگر تو همراهش بروی تا ببینی این باعث می‌شود او از نشست خودداری کند، زیرا او از یک دختر پرده‌نشین و رو گرفته باحیاتر است. آن‌گاه خداوند عزّ و جلّ پیامبرش صلّی الله علیه و آله را از این گفتگو باخبر کرد. حضرت به زید بن ثابت فرمود: نزد آن دو درخت برو — و به دو درختی اشاره کرد که از هم فاصله داشتند و در میان دشت با شاخه‌هایی انبوه و به اندازه یک میل به دور از جاده قرار داشتند. — و میان آن دو بایست و ندا سر ده که رسول خدا به شما دستور می‌دهد تا به هم بچسبید و به هم بپیوندید تا رسول خدا پشت شما قضای حاجت کند. زید این کار را کرد و این سخن را گفت. به خدایی که محمد را بر حق به پیامبری برانگیخت ناگاه آن دو درخت از ریشه کَنده شدند و از جا در آمدند و همچون دو دلدار که پس از فراقی طولانی با شدت دلتنگی به یکدیگر رسیده باشند، هر یک سوی دیگری شتافتند و همچون دو دلدار که در قلب زمستان بر بستری باشند، به هم پیوستند و به هم چسبیدند. آن‌گاه رسول خدا صلّی الله علیه و آله رفت و پشتشان نشست. آن منافقان گفتند: از چشممان پنهان شد. یکی‌شان گفت: به پشتش بچرخید تا او را ببینید. آن‌ها رفتند و به سمت پشت حضرت چرخیدند، اما هر چه می‌چرخیدند آن دو درخت هم می... چرخیدند و نمی‌گذاشتند آن‌ها به عورت حضرت نگاه کنند. با هم گفتند: بیایید دورش حلقه بزنیم تا گروهی از ما بتوانند ببینندش. وقتی رفتند

ص: ۳۱۵

تا حلقه بزنند آن دو درخت نیز حلقه زدند و حضرت را مانند گیاهی در میان گرفتند تا این‌که کارش را به پایان رساند و وضو گرفت و از آن‌جا بیرون آمد و نزد لشکر بازگشت. سپس به زید بن ثابت فرمود: نزد آن دو درخت بازگرد و به آن‌ها بگو

رسول خدا صلّی الله علیه و آله به شما دستور می‌دهد که سر جایتان برگردید. او به آن‌ها گفت و به خدایی که محمد را بر حق به پیامبری برانگیخت، همچون گریزپایی که خود را از دونده‌ای که پشت سرش شمشیر کشیده می‌رهاند، هر یک سر جای خود شتافتند و در جای خود قرار گرفتند. منافقان گفتند: محمد نگذاشت عورتش پیش ما پیدا شود و ما به پشتش بنگریم، بیایید چیزی را که از او خارج شده ببینیم تا بفهمیم او با ما یکسان است. آن‌ها به آن محل رفتند و هرگز نه چیزی دیدند و نه اثری از چیزی. اصحاب رسول خدا از آن رویداد شگفت زده شدند که ناگاه از آسمان ندا رسید: آیا از شتافتن آن دو درخت به سوی یگدیگر تعجب کرده‌اید حال آن‌که شتاب فرشتگان برای رساندن کرامات خداوند عزّ و جلّ به دوستداران محمد و علی تندتر از شتاب این دو درخت به سوی هم است و رویگردانیِ شعله‌های آتش در روز قیامت از دوستداران علی و برائت‌جویانِ از دشمنان او تندتر از رویگردانی این دو درخت از یکدیگر است.

امام نقی علیه السلام فرمود: و اما این‌که پیامبر صلّی الله علیه و آله درخت را فراخواند؛ مردی از اهالی ثقیف به نام حارث بن کَلَده ثقفی حاذق‌ترین طبیب در میان مردم بود. او نزد رسول خدا صلّی الله علیه و آله آمد و گفت: ای محمد! آمده‌ام تا تو را از دیوانگی‌ات درمان کنم! من دیوانگانِ بسیاری را درمان کرده‌ام و به دست من شفا یافته‌اند. رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود: تو خودت کار دیوانگان را می‌کنی و مرا به دیوانگی نسبت می‌دهی؟ حارث گفت: من کجا کار دیوانگان را کرده‌ام؟ فرمود: همین که مرا به دیوانگی نسبت می‌دهی بدون این‌که مرا آزموده باشی و سنجیده باشی و در راستگویی و دروغگویی‌ام اندیشیده باشی. حارث گفت: مگر جز این است که دروغگویی و دیوانگی‌ات را در این دانسته‌ام که ادعای نبوت کرده‌ای بدون این‌که توانایی‌اش را داشته باشی؟ فرمود: همین‌که می‌گویی توانایی‌اش را نداری کار دیوانگان است، زیرا نگفته‌ای

چرا این‌گونه می‌پنداری بدون این‌که از من حجتی خواسته باشی و سپس دیده باشی که نمی‌توانم. حارث گفت: راست می... گویی، من تو را با درخواست یک نشانه می‌آزمایم، اگر پیامبر هستی این درخت را فرابخوان. - و به درختی بزرگ و ریشه‌دار اشاره کرد.- اگر نزدت آمد می‌فهمم که تو رسول خدا هستی و برایت شهادت می‌دهم، وگرنه تو همان دیوانه‌ای هستی که به من گفته شده. در آن دم رسول خدا صلّی الله علیه و آله دستش را سوی آن درخت بالا برد و به آن اشاره کرد که بیا. ناگاه درخت با تنه و ریشه از جا در آمد و شروع کرد زمین را بشکافد و شکافی بزرگ همچون رود بر زمین انداخت و آمد و به حضرت نزدیک شد و روبروی ایشان ایستاد و با صدایی رسا ندا سر داد: این منم ای رسول خدا! چه دستور می‌دهی؟ فرمود: صدایت زدم تا پس از شهادت به توحید خداوند برایم به نبوت من شهادت دهی و سپس بعد از شهادتت برای من برای این علی به امامت شهادت دهی و بگویی که او پشتوانه و پشتیبان و بازو و افتخار و عزت من است و اگر او نبود خداوند عزّ و جلّ هیچ یک از آفریدگان را نمی‌آفرید. آن‌گاه درخت ندا سر داد: شهادت می‌دهم که هیچ خدایی جز خدای یگانه نیست، یکتاست و هیچ شریکی ندارد، و شهادت می‌دهم که تو ای محمد بنده و رسول او هستی که تو را به حق فرستاده تا «بَشِيراً وَ نَذِيراً» - . بقره / ۱۱۹ -

{ بشارتگر و بیم دهنده} و «داعِياً إِلَى اللَّهِ بِإِذْنِهِ وَ سِراجاً مُنِيراً» - . احزاب / ۴۶ -

{و دعوت کننده به سوی خدا به فرمان او و چراغی تابناک} باشی، و شهادت می‌دهم که پسر عمویت علی برادر تو در دین

توست که بیش از همه خلق خدا از دین بهره دارد و بیش از همه از اسلام سرشار است و او پشتوانه و پشتیبان توست که دشمنانت را از پا در می‌آورد و دوستانت را یاری می کند و باب دانش‌های تو در میان امت توست، و شهادت می‌دهم دوستان تو که از او پیروی می کنند و با دشمنان او دشمنی می‌ورزند در میان بهشت جای دارند و دشمنانش که با دشمنان او دوستی می کنند و با دوستان او دشمنی می‌ورزند در میان دوزخ جای دارند. آن گاه رسول خدا صلّی الله علیه و آله به حارث نگاه کرد و فرمود: ای حارث! آیا کسی که چنین نشانه‌هایی دارد دیوانه است؟ حارث بن کَلَده گفت: نه به خدا ای رسول خدا! من شهادت می‌دهم که تو رسول پروردگار جهانیان هستی و سرور همه آفریدگانی. این‌چنین حارث به نیکی اسلام آورد.

و اما سخن گفتن گوشت مسموم؛ وقتی رسول خدا صلّی الله علیه و آله از خیبر به مدینه برگشت

ص: ۳۱۷

و خداوند پیروزی را نصیبش گرداند، زنی یهودی که در ظاهر ایمان آورده بود نزد حضرت آمد و کبابی از سردست مسموم گوسفند آورد و پیش روی حضرت گذاشت. رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود: این چیست؟ گفت: پدر و مادرم به فدایتان ای رسول خدا! ماجرای خروج شما به سوی خیبر مرا نگران کرد چون می‌دانستم آن‌ها مردانی تنومند و قوی هستند، این گوسفندی است که پرورده خودم است، مثل فرزندم بزرگش کرده بودم، دانستم که شما کباب را بیش از همه غذاها دوست دارید و از کباب سردست را بیشتر دوست دارید، از برای خدا نذر کردم که اگر خداوند شما را سالم نگاه داشت آن را ذبح کنم و خوراکی از کباب سردستش برای شما بیاورم، الان که خداوند شما را از دست آنان سالم نگاه داشته و بر آنان پیروزتان کرده من نذرم را خدمتتان آورده‌ام. با رسول خدا صلّی الله علیه و آله بَراء بن معرور و علی بن ابی طالب علیه السلام همراه بودند. رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود: برایم نان بیاورید. آوردند. آن‌گاه براء بن معرور دست دراز کرد و لقمه‌ای از آن را دهانش گذاشت. حضرت علی علیه السلام فرمود: ای براء! بر رسول خدا صلّی الله علیه و آله پیش دستی نکن. براء که مردی اعرابی بود گفت: ای علی! انگار رسول خدا صلّی الله علیه و آله را بخیل می‌پنداری! فرمود: من رسول خدا صلّی الله علیه و آله را بخیل نمی‌پندارم بلکه ایشان را احترام و تکریم می کنم، نه من و نه تو و نه هیچ یک از خلق خدا در هیچ سخن و کار و غذا و آبی نباید بر ایشان پیش دستی کنیم. گفت: رسول خدا صلّی الله علیه و آله بخیل نیست. فرمود: به این خاطر نگفتیم، بلکه این را این زن آورده که یهودی است و ما از حالش بی‌خبریم، اگر به امر رسول خدا صلّی الله علیه و آله بخوری این ضامن سلامتی تو از آن است، اما اگر بدون اجازه ایشان بخوری به خودت واگذارده می‌شوی. حضرت علی علیه السلام داشت این را می گفت و براء لقمه را می‌جوید که ناگاه خداوند آن سردست را به سخن درآورد و او گفت: ای رسول خدا!

ص: ۳۱۸

مرا نخور چراکه مسموم شده‌ام. آن‌گاه براء در آستانه مرگ افتاد و جان داد. رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود: آن زن را نزد من بیاورید. او را آوردند. به او فرمود: چرا این کار را کردی؟ گفت: مرا سخت تنها کردی و پدرم را و عمو و همسر و برادر و پسرم را کُشتی، من این کار را کردم و گفتم اگر او پادشاه باشد انتقامم را از او خواهم گرفت و اگر آن چنان که می... گوید پیامبر باشد و وعده فتح مکه و یاری و پیروزی به او داده شده باشد، خداوند او را از خوردن آن سردست بازمی‌دارد و حفظش می کند و هیچ آسیبی به او نمی‌رسد. رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود: راست گفتی ای زن! سپس فرمود: مرگ

براء برایت دردسری ندارد، او را خداوند آزمود چون در حضور رسول خدا پیش دستی کرد، اگر به امر رسول خدا از آن خورده بود شرّ و سمّ آن گوشت از او دفع می‌شد. سپس فرمود: فلانی و فلانی را برایم فراخوانید. و نام گروهی از بهترین یاران خود را بُرد از جمله سلمان و مقداد و ابوذر و عمار و صُهَیب و بلال و چندی دیگر از یارانش تا به ده نفر. حضرت علی علیه السلام نیز با آن‌ها حضور داشت. فرمود: بنشینید و بر این گوشت حلقه بزنید. آن‌گاه دست خود را بر آن سردست مسموم گذاشت و در آن دمید و فرمود: به نام خداوند شفابخش، به نام خداوند بسنده، به نام خداوند درمانگر، به نام خداوندی که با نام او هیچ چیز و هیچ دردی چه در زمین و چه در آسمان زیانی نخواهد داشت و «هُوَ السَّمِیعُ الْعَلِیمُ» - . بقره / ۱۳۷ - {او شنوای داناست.} سپس فرمود: با نام خداوند بخورید. آن‌گاه رسول خدا صلّی الله علیه و آله خورد و آنان نیز همه خوردند تا سیر شدند و رویش آب نوشیدند. سپس دستور داد تا آن زن را حبس کنند. روز بعد نزد او رفت و فرمود: مگر آن جماعت پیش چشمت آن سم را نخوردند؟ کار خدا را در دفع شرّش از پیامبر و یارانش چگونه دیدی؟ گفت: ای رسول خدا! من تا اکنون به نبوت شما شک داشتم اما اکنون یقین کردم که شما رسول خدا هستی، شهادت می‌دهم که هیچ خدایی جز خدای یگانه نیست، یکتاست و هیچ شریکی ندارد و تو بنده و رسول او هستی. این‌چنین آن زن به نیکی اسلام آورد.

امام سجاد علیه السلام فرمود: پدرم از جدّم علیهما السلام برایم تعریف کرد ص: ۳۱۹

که وقتی جنازه براء بن معرور را نزد رسول خدا صلّی الله علیه و آله آوردند تا حضرت بر آن نماز بخواند، ایشان فرمود: علی بن ابی طالب کجاست؟ عرض کردند: او به قُباء رفته تا کاری برای مسلمانی انجام دهد. رسول خدا صلّی الله علیه و آله نشست و بر جنازه او نماز نخواند. عرض کردند: ای رسول خدا! چرا بر او نماز نمی‌خوانی؟ فرمود: خداوند عزّ و جلّ به من دستور داده تا نماز بر پیکر او را به تأخیر اندازم تا علی نزدش حاضر شود و او را به خاطر سخنانی که در حضور رسول خدا گفت حلال کند تا خداوند مرگ او از این سم را کفاره او قرار دهد. یکی از حاضران که سخنان براء را شنیده بود عرض کرد: ای رسول خدا! او با علی شوخی کرد و این سخن را جدّی نگفت که خداوند عزّ و جلّ به خاطرش او را مؤاخذه کند. حضرت فرمود: اگر جدی گفته بود که خداوند متعال همه اعمالش را باطل می‌کرد و اگر به اندازه فاصله خاک تا عرش طلا و نقره هم صدقه می‌داد باز فایده نداشت، اما او شوخی کرد و علی هم او را حلال کرد، اما رسول خدا می‌خواهد هیچ کس گمان نکند علی از او خشمگین است، بنابراین او باز در حضور شما او را حلال می‌کند و برایش آمرزش می‌طلبد تا این‌گونه خداوند عزّ و جلّ بر قربت و رفعت او در بهشت خود بیافزاید. چیزی نگذشت که حضرت علی علیه السلام حاضر شد و روبروی جنازه او ایستاد و فرمود: خدا رحمتت کند ای براء! تو بسیار روزه می‌گرفتی و نماز می‌خواندی و در راه رسول خدا صلّی الله علیه و آله جان دادی. آن‌گاه رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود: اگر مرده‌ای از نماز رسول خدا بی نیاز می‌شد بی شک این رفیق شما به خاطر دعای علی بی نیاز می‌شد. سپس برخاست و بر او نماز خواند و او را به خاک سپردند. وقتی حضرت بازگشت و به سوگ او نشست فرمود: ای دوستان براء! شایسته‌تر است برای براء شادباش گویید و عزادار نباشید، زیرا در حجاب الهی برای رفیقتان از آسمان دنیا تا به آسمان هفتم قبّه زده‌اند و تا به کرسی و تا ساق عرش در سرتاسر حجاب الهی برای روحش قبّه بر پا داشته‌اند،

ص: ۳۲۰

روح او به آن‌جا عروج کرده و سپس آن را به باغ‌های بهشت برده‌اند و همه دربان‌های بهشت به استقبالش رفته‌اند و همه پریان زیباروی بهشت به دیدارش رفتند و همگی به او گفته‌اند خوشا به حالت، خوشا به حالت ای روح براء، رسول خدا برایت منتظر علی ماند که درود و سلام خداوند بر آن دو و خاندان ارجمندشان باد، آن‌گاه علی برایت طلب رحمت نمود و برایت آمرزش طلبید، بدان حاملانِ عرش پروردگارمان از جانب پروردگارمان برایمان گفتند که او فرموده: ای بنده من که در راه من جان داده‌ای! اگر گناهانت به اندازه ریگ‌ها و خاک‌ها و قطره‌های باران و برگ درختان و موها و نگاه‌ها و نفس‌ها و حرکات و سکنات جانداران بود بی شک همه به خاطر دعای علی برای تو آمرزیده می‌شد. آن‌گاه رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود: پس ای بندگان خدا خود را سزاوار دعای علی کنید و سزاوار نفرین او نشوید که هر کس را او نفرین کند خداوند هلاکش می‌کند هر چند حسناتش به تعداد آفریدگان خدا باشد، همچنان که او برای هر کس دعا کند خداوند کامیابش می‌سازد هر چند گناهانش به تعداد آفریدگان خدا باشد.

و اما سخن گفتن گرگ با پیامبر صلّی الله علیه و آله ؛ روزی رسول خدا صلّی الله علیه و آله نشسته بود که ناگاه چوپانی سوی ایشان آمد. او از ترس به لرزه افتاده بود و از امری شگفت هراسیده بود. چون حضرت از دور او را دید به اصحاب فرمود: برای این رفیقتان اتفاقی شگفت افتاده است. وقتی او رسید حضرت به او فرمود: تعریف کن از چه پریشان شده‌ای؟ چوپان عرض کرد: از چیزی شگفت ای رسول خدا! در میان گوسفندانم بودم که ناگهان گرگی آمد و گوسفندی را به نیش گرفت. من او را با کمانم راندم و گوسفند را از او پس گرفتم. او دوباره به سمت راست رفت و گوسفندی دیگر برداشت، باز با کمانم او را راندم و آن را از او پس گرفتم،

ص: ۳۲۱

به سمت چپ رفت و گوسفندی دیگر برداشت، باز با کمانم او را راندم و آن را از او پس گرفتم، او به سمتی دیگر رفت و گوسفندی دیگر برداشت و باز با کمانم او را راندم و آن را از او پس گرفتم. به همین ترتیب او برای پنجمین بار با ماده‌اش آمد و می‌خواست گوسفندی ببرد. خواستم او را بزنم که ناگاه روی دُمش نشست و گفت: خجالت نمی‌کشی که مرا از رزقی که خداوند قسمتم ساخته بازمی‌داری؟ مگر من به غذایی نیاز ندارم تا بخورم؟ گفتم: شگفتا از این گرگ بی زبان که به زبان آدمیزاد با من سخن می‌گوید! گرگ به من گفت: می‌خواهی تو را از چیزی شگفت‌تر از سخن گفتن من با تو خبر دهم؟ محمد فرستاده پروردگار جهانیان در مکه برای مردم از اخبار گذشته پیشینیان و اخبار آینده پسینیان سخن می‌گوید اما یهودیان با این‌که می‌دانند راست می‌گوید و با این که در کتاب‌های پروردگار جهانیان خوانده‌اند که او راستگوترینِ راستگویان و فاضل‌ترین فُضلاست باز او را تکذیب و انکار می‌کنند، او در مکه است و شفای سودبخش است، ای چوپان! به او ایمان بیاور تا از عذاب خدا امان یابی و تسلیم او شو تا از تلخیِ عذاب دردناک سالم بمانی. من به او گفتم: به خدا من از سخن گفتن تو شگفت زده شدم و از این‌که نگذاشتم غذایت را به دست آوری خجالت کشیدم، این تو و این گوسفندان من، هر چه می‌خواهی از آن‌ها بخور من جلویت را نمی‌گیرم و مانعت نمی‌شوم. گرگ به من گفت: ای بنده خدا! خدا را سپاس گوی که از جمله کسانی هستی که از نشانه‌های خداوند پند می‌گیرند و به امر او سر می‌سپارند، چون نگونبخت‌ترین انسان کسی است که نشانه‌های محمد را درباره برادر او علی بن ابی طالب تماشا می‌کند و فضایلی را که خداوند عزّ و جلّ به او داده می‌بیند و می‌نگرد که او از علم چنان بهره سرشاری برده که هیچ نظیری ندارد و چنان زهدی دارد که هیچ کس همتایش

نیست و چنان شجاعتی دارد که هیچ رقیبی ندارد و چنان اسلام را یاری می‌کند که هیچ کس بهره او را در این راه ندارد و افزون بر این همه می‌بیند رسول خدا به دوستی با او و دوستی با دوستان او و بیزاری از دشمنانش فرمان می‌دهد و خبر می‌دهد که خداوند متعال از هیچ یک از دشمنان او هیچ عملی را هرچند بزرگ و والا نمی‌پذیرد اما باز با این همه

ص: ۳۲۲

با او مخالفت می‌کند و او را از حقّش بازمی‌دارد و به او ستم می‌کند و دشمنانش را به دوستی می‌گیرد و با دوستانش دشمنی می‌ورزد، این کار شگفت‌تر از جلوگیری تو از من است. چوپان گفت: گفتم: ای گرگ! آیا چنین کسی وجود دارد؟ گفت: بله، از آن بدتر این‌که او را به ناحق می‌کُشند و فرزندانش را نیز به قتل می‌رسانند و ناموسش را به اسارت می‌برند و با این همه می‌پندارند مسلمان هستند و با این کارهایی که در حق سروران اهل اسلام می‌کنند ادعا می‌کنند آنان بر دین اسلام هستند، این ادعا شگفت‌تر از جلوگیری تو از من است، لا ـ جرم خداوند ما جماعت گرگان را، یعنی من و هم‌نوعانم را در زمره مومنان نهاده تا در روز قیامت آنان را در آتش دوزخ بدریم و شهوت ما را در عذاب کردن آنان و درد کشیدن آن‌ها نهاده است. به او گفتم: به خدا سوگند اگر این گوسفندها نبودند که برخی مال خودم و برخی امانت مردم هستند هر آینه در پی محمد به راه می‌افتادم تا او را ببینم. گرگ به من گفت: ای بنده خدا! به سوی محمد برو و گوسفندانت را به عهده من بگذار تا از آن‌ها برایت مراقبت کنم. به او گفتم: چطور به امانتداری تو اعتماد کنم؟ گفت: ای بنده خدا! همان کسی که مرا به سخن درآورد تا آن‌چه را شنیدی بگویم مرا بر این کار توانا و امانتدار می‌گرداند، من به محمد ایمان دارم و در برابر خبری که از جانب خداوند متعال درباره برادرش علی آورده تسلیم او هستم، پس به دنبال کارت برو که من محافظت خواهم بود و خداوند عزّ و جلّ و فرشتگان مقرّب درگاه او محافظ من خواهند بود چرا که من خدمتگزار یکی از دوستان علی هستم. این شد که من گوسفندانم را نزد آن گرگ نر و ماده‌اش رها کردم و نزد شما آمدم ای رسول خدا! حضرت به چهره‌های آن جمع نگریست حال آن‌که چهره برخی از شادمانی و به نشانه تأیید می‌درخشید و چهره برخی از تردید و به نشانه تکذیب در اخم فرو رفته بود، منافقان با یکدیگر پنهانی نجوا می‌کردند و می‌گفتند محمد با این مرد بر این سخنان همدست شده تا این‌گونه بیچارگان و جاهلان را بفریبد. در آن دم رسول خدا صلّی الله علیه و آله لبخندی زد و فرمود: اگر شما در این ماجرا شکی دارید هم من به آن یقین دارم و هم این رفیقم که در ارجمندترین جایگاه‌های عرش پادشاه توانمند با من همراه بوده و فرشتگان در رودهای زندگی در آن سرای پایدار او را نیز همراه من طواف کرده‌اند و در پیشوایِ نیکان در پسِ من بوده، همراه با من در صُلب‌های پاک جا به جا شده و همراه من در رحِم‌های پاکیزه انتقال یافته، با من در جاده‌های فضیلت تاخته و جامه‌ای که از علم و حِلم و عقل بر تن من نشسته بر قامت او نیز پوشانده شده، او برادر من است که هنگام خروج به سوی صُلب عبدالله

ص: ۳۲۳

و صُلب ابوطالب از من جدا گشته و در کسب صفات ستوده و ویژگی‌های والا با من همطراز بوده، او علی بن ابی طالب است، هم من به این رویداد ایمان آوردم و هم این صدّیق اکبر که نزد رود کوثر ساقی دوستان من است، هم من به آن ایمان دارم و هم این فاروق اعظم که سَرور ارجمند و یاور دوستان من است، هم من به آن ایمان دارم و هم کسی که خداوند او را آزمونی برای تشخیص فرزندان غیر حلال و حلال قرار داده و او را از برای پیروانش برترین سازوبرگ قرار داده است، هم من به آن

ایمان دارم و هم کسی که خداوند از او برای دین من بنیان و برای علوم من دانشور و برای جنگ‌ها پیشتاز و برای دشمنان من شیر دلاور بخشنده ساخته است، هم من به آن ایمان دارم و هم کسی که به سوی ایمان بر مردمان پیشی گرفت و سوی رضای خداوند رحمان بر آنان پیش تاخت و به هنگام نابود کردن اهل طغیان در میان آنان یگانه شد و با حجت‌ها و گفتار روشنگرش همه بهانه‌های اهل بهتان را از میان برد، هم من به آن ایمان دارم و هم علی بن ابی طالب که خداوند او را گوش و چشم و دست و حامی و پشتیبان و بازوی من نهاد، چون او همراه من است باکی ندارم که چه کسی با من مخالفت می کند و چون او پشتیبان من است برایم مهم نیست که چه کسی مرا وامی‌نهد و چون او یاور من است غمی نیست که چه کسی مرا تنها می گذارد، هم من به آن ایمان دارم و هم کسی که خداوند بهشت خود را با وجود او و دوستدارانش آراسته و همه طبقات دوزخ را از بدخواهان او انباشته، خداوند در میان امت من هیچ کس را همتای او نساخته و هیچ کس حتی به او نزدیک هم نمی‌شود، وقتی چهره او بدرخشد اخم هیچ عبوسی برایم زیانی ندارد و وقتی محبت او به من بی ریاست رویگردانیِ هیچ مخالفی برایم ضرری ندارد، او علی بن ابی طالب است که اگر آفریدگان در سرتاسر آسمان‌ها و زمین‌ها کفر بورزند خداوند عزّ و جلّ تنها با وجود او این دین را یاری می‌دهد و اگر همه آفریدگان با دین خدا دشمنی کنند او جان بر کف در برابر همه آنان می‌ایستد تا کلام خداوند و پروردگار جهانیان را یاری کند و سخنان ابلیس ملعون را به زیر بکِشد. شاهد این چوپان دور نیست، بیایید با هم نزد گله‌اش برویم و آن دو گرگ را ببینیم،

ص: ۳۲۴

اگر با ما سخن گفتند و دیدیم دارند از گوسفندان او مراقبت می کنند که هیچ وگرنه به سر خط برمی گردیم. آن‌گاه رسول خدا صلّی الله علیه و آله برخاست و جمع انبوهی از مهاجرین و انصار با ایشان همراه شدند. وقتی از دور آن گله را دیدند چوپان گفت: این گله من است. منافقان گفتند: پس گرگ کو؟! همین که نزدیک‌تر شدند آن دو گرگ را دیدند که داشتند دور گوسفندان می‌چرخیدند و هر چیزی را که مایه آزارشان می‌شد از آن‌ها دور می کردند. رسول خدا صلّی الله علیه و آله به آنان فرمود: می‌خواهید بدانید که گرگ در سخنانش کسی جز مرا منظور نداشته؟ عرض کردند: بله ای رسول خدا! فرمود: مرا در میان گیرید تا گرگ‌ها مرا نبینند. آن‌ها حضرت را در میان گرفتند. به چوپان فرمود: ای چوپان! به آن گرگ بگو محمدی که می گفتی کدام یک از این جمع است؟ او پرسید و گرگ آمد و یکایک آن‌ها را دید و از یکی سوی دیگری روی گرداند و همچنان همه را دید تا این‌که همراه با ماده‌اش به میانشان رفت و به رسول خدا صلّی الله علیه و آله رسید. ناگاه هر دو گفتند: سلام بر تو ای رسول خداوند پروردگار جهانیان و ای سرور همه آفریدگان. سپس گونه‌هایشان را بر خاک گذاشتند و پیش پای حضرت چهره بر خاک ساییدند و باز گفتند: ما به سوی تو دعوت کردیم و این چوپان را سوی تو فرستادیم و او را از خبری که آورده‌ای باخبر کردیم. در آن دم رسول خدا صلّی الله علیه و آله به منافقانی که همراه ایشان بودند نگریست و فرمود: از این صحنه نه کافران گریزی دارند و نه منافقان بهانه و دستاویزی. سپس فرمود: این نشانه‌ای بر راستگویی چوپان در یک مورد، آیا می خواهید راستگویی‌اش را در مورد دوم نیز ببینید؟ عرض کردند: بله ای رسول خدا! فرمود: علی بن ابی طالب را در میان گیرید. در میانش گرفتند. سپس ندا سر داد: ای گرگ‌ها! این محمد بود که نزد قوم به او اشاره کردید و نشانش دادید، حال به علی بن ابی طالب که آن سخنان را درباره‌اش زده‌اید اشاره کنید و او را نشان دهید. آن دو گرگ آمدند و از میان جمع عبور کردند و شروع کردند به چهره‌ها و پاها بنگرند، به هر کس می‌نگریستند از او رو بر می گرفتند تا

این‌که به علی رسیدند. همین که او را دیدند بدن بر خاک ساییدند

ص: ۳۲۵

و پیش پایش گونه‌هایشان را بر زمین نهادند و گفتند: سلام بر تو ای هم‌پیمان آزادمنشی و ای سرچشمه خردمندی و ای جایگاه هوشمندی و ای دانای صحیفه‌های پیشین و ای وصیّ مصطفی، سلام بر تو ای کسی که خداوند به خاطرش دوستانش را خوش‌بخت ساخت و بدخواهانش را به خاطر دشمنی با او نگون‌بخت کرد و او را سرور خاندان و فرزندان محمد گرداند، سلام بر تو ای کسی که اگر زمینیان نیز همچون آسمانیان دوستش می‌داشتند بی شک همه از برترین برگزیدگان می‌شدند و سلام بر تو ای آن که اگر کسی به اندازه فاصله خاک تا به عرش صدقه دهد اما نسبت به او در دلش کمترین کینه‌ای باشد آن همه برایش به بدترین خواری و زاری از سوی خداوند علیّ اعلی تبدیل می‌شود. در آن هنگام اصحاب رسول خدا صلّی الله علیه و آله که همراه ایشان بودند شگفت زده شدند و عرض کردند: ای رسول خدا! گمان نمی‌کردیم علی با جایگاهی که نزد شما دارد چنین جایگاهی نزد درندگان نیز داشته باشد. حضرت فرمود: پس چه می‌شود اگر جایگاه او را نزد دیگر جاندارانی ببینید که در خشکی و دریا و آسمان‌ها و زمین و پرده‌ها و عرش و کرسی پراکنده شده‌اند. به خدا سوگند من دیدم تمثال علی پیش روی فرشتگان ساکن سدره المنتهی نصب شده بود تا هرگاه دلتنگ علی شدند به جای او به آن بنگرند و آن‌ها در برابر آن تمثال چنان فروتنی می‌کردند که فروتنی این دو گرگ در قیاس با آن هیچ به نظر می‌رسد، چرا فرشتگان و دیگر عقلا نزد علی فروتنی نکنند وقتی پروردگار شکوهمند به بزرگی خود قسم یاد کرده که اگر کسی به اندازه سر مویی در برابر علی فروتنی کند، او را به اندازه مسیر صد هزار سال بر فراز بهشت بالا می‌برد، پس این فروتنی که شما دیدید در برابر آن شکوه و عظمتی که شنیدید بسی اندک و ناچیز است.

و اما ناله چوب برای پیامبر صلّی الله علیه و آله ؛ رسول خدا صلّی الله علیه و آله در مدینه بر روی تنه نخلی در صحن مسجد خطبه می‌خواند. یکی از اصحاب عرض کرد: ای رسول خدا! حضور مردم انبوه شده است و همه دوست دارند شما را هنگام خطبه خواندن ببینند، اگر اجازه دهید منبری برایتان بسازیم که پله داشته باشد و شما از آن بالا روید تا مردم بتوانند شما را هنگام خطبه خواندن ببینند. ایشان اجازه داد. چون روز جمعه فرا رسید حضرت سوی آن تنه نخل رفت و آن را به سوی منبر پشت سر گذاشت و از منبر بالا رفت. وقتی نشست ناگاه آن تنه همچون مادری داغ دیده ناله برآورد و همچون زنی باردار آه کشید.

ص: ۳۲۶

در آن دم صدای گریه و آه و ناله مردم نیز برخاست و باز آه و ناله تنه نخل آشکارا بر آه و ناله مردم بالا گرفت. وقتی رسول خدا صلّی الله علیه و آله این صحنه را دید از منبر پایین آمد و نزد آن تنه نخل رفت و آن را در آغوش گرفت و بر آن دست کشید و فرمود: آرام باش! اگر رسول خدا از تو گذر کرد این به خاطر خوار کردن تو و شکست حرمتت نبود بلکه می‌خواست منفعت بندگان خدا بهتر برآورده شود، بزرگی و فضیلت تو سر جای خود است چراکه تو تکیه‌گاه محمد رسول خدا بوده‌ای. آن‌گاه آه و ناله تنه فرو نشست و رسول خدا صلّی الله علیه و آله سوی منبرش بازگشت و سپس فرمود: ای جماعت مسلمانان! این تنه درخت برای رسول پروردگار جهانیان نالید و از دوری او غمگین شد، اما در میان بندگان خدا که در حق خود ستم

می کننـد کسانی هسـتند که برایشان فرقی ندارد به رسول خدا نزدیک باشـند یا دور، اگر من این تنه را در آغوش نمی گرفتم و به رویش دست نمی کشـیدم ناله‌اش تا به روز قیامت فرو نمی‌نشـست، و اما در میان مردان و زنان بنـده خـدا هسـتند کسانی که برای محمـد رسول خدا و برای علی ولیّ خدا همچون این تنه نخل می‌نالند و همین برای مومن بس که قلبش بر دوستی محمد و علی و خانـدان پاک آن دو در هم تنیده باشد، دیدید این تنه چه سوزناک برای محمد رسول خدا نالید و چطور وقتی محمد رسـول خـدا در آغوشـش کشـید آرام گرفت؟ عرض کردنـد: بله ای رسـول خـدا! فرمود: به خـدایی که مرا بر حق به پیـامبری برانگیخت نـاله دربانان بهشت و پریان سـیه چشم و کاخ‌ها و منازل بهشتی برای دوسـتداران محمـد و علی و خانـدان پاکشان و بیزارانِ از دشمنان ایشان بسیار سوزناک‌تر از ناله این تنه نخل است که دیدید برای رسول خدا نالید، و چیزی که آه و ناله آنان را آرام می کند درود و صلواتی است که تنی از شما شیعیان بر محمد و خاندان پاکش می‌فرستید و یا یک نماز نافله یا روزه یا صـدقه‌ای که به جا می‌آورید. همچنین از بزرگترین چیزهایی که ناله آنان برای شـیعیان محمد و علی را آرام می کند احسان و نیکوکاری شـیعیان در حق برادران مومن خود و یاری رساندن به آنان به هنگام سـختی‌های روزگار است، بهشتیان به یکدیگر می گویند: برای دیدار رفیقتان شتاب نکنید،

ص: ۳۲۷

زیرا اگر در پیوسـتن به شـما درنـگ می کننـد بـا نیکی کردن به برادران مومن خود بر درجات والایشان در این باغ‌های بهشتی افزوده می‌شود. اما بزرگتر از این در شمار آن‌چه که ناله بهشتیان و پریان بهشتی برای شیعیان ما را آرام می کند خبری است که خداوند به آن‌ها می‌دهد و می گوید شیعیان ما بر تقیّه صبر می‌ورزند و از ایهام (توریه) بهره می گیرند تا از شـر بندگان کافر و بدکار خداوند در امان باشـند، در آن هنگام دربانان بهشت و پریان بهشتی می گویند: ما با همه شوقی که به دیدار آن‌ها داریم صبر می کنیم همان‌طور که آنان بر شـنیدن سـخنان ناگوار درباره سروران و امامانشان صبر می کنند و خشم خود را فرو می‌برند و از اظهار سـخن حق دم فرو می‌بندند چون از کسانی ستم می‌بینند که نمی‌توانند شرّشان را دفع کنند. آن‌گاه پروردگارمان عزّ و جلّ ندایشان می‌دهد: ای ساکنان بهشت من و ای دربانان رحمت من! از روی بُخل نیست که ورود همسـران و سـرورانتان را به تـأخیر انـداخته‌ام بلکه بـدین خـاطر است که آن‌هـا بـا یـاری کردن برادران مـومن خود و دسـتگیری از داغـداران و تسـکین غمـداران و صبر بر تقیه در برابر فاسـقان کافر بهره خود از کرامات مرا کامل گردانند تا وقتی نیک‌ترین کرامات مرا برای خود تمام ساختند آن‌ها را با شادترین احوال نزد شما منتقل کنم، پس مژده باد شما را در آن هنگام آه و ناله‌هایشان فرو می‌نشیند.

و اما این که خداونـد سم را به خود یهودیانی که قصـد جان حضـرت را داشـتند بازگردانـد و هلاکشان کرد؛ وقتی رسول خـدا صلّی الله علیه و آله در مدینه فرود آمد، ابن اُبَیّ سـخت بر ایشان حسادت کرد. او چنین نقشه کشـید که در جایی از نشیمنگاه... های خانه‌اش چاله‌ای حفر کند و رویش فرشی بگستراند و کف آن چاله را از سرنیزه و تیغ‌های مسموم پُر کند و یک سر فرش را به سوی دیوار محکم ببنـدد تا وقتی رسول خـدا صلّی الله علیه و آله به همراه یاران ویژه‌اش و نیز حضـرت علی علیه السلام آمـد، پایش را روی آن فرش بگذارد و در چاله بیافتد. او در خانه‌اش مردانی را با شمشیرهای برآهیخته نیز پنهان کرد تا وقتی حضـرت در چـاله افتاد، آن‌ها بر سـر علی علیه السـلام و همراهان ایشان بریزنـد و همه را بکشـند. همچنین نقشه کشـید که اگر حضرت نخواست روی آن فرش بنشیند

ص: ۳۲۸

غذایی مسموم برایش بیاورند تا هم حضرت و هم همراهان ایشان بخورند و همه بمیرند. در آن اوان جبرئیل آمد و حضرت را باخبر ساخت و عرض کرد: خداوند دستور می‌دهد که هرجا گفتند بنشین و از هر چه برایت آوردند بخور چون او نشانه‌هایش را برایت آشکار می‌سازد و بیشترِ همدستان بر این توطئه را هلاک می‌کند. این‌چنین رسول خدا صلّی الله علیه و آله بر آنان وارد شد و روی آن فرش نشست و همراهان حضرت نیز در راست و چپ و اطراف ایشان نشستند اما حضرت در چاله نیافتاد. ابن اُبَیّ تعجب کرد و دید زیر آن فرش زمینی هموار شده است. از این رو برای رسول خدا صلّی الله علیه و آله و حضرت علی علیه السلام و همراهان ایشان غذایی مسموم آورد. وقتی حضرت خواست دست بر آن غذا بگذارد فرمود: ای علی! دعایی سودبخش برای تعویذ این غذا بخوان. حضرت علی علیه السلام فرمود: به نام خداوند شفابخش، به نام خداوند بسنده، به نام خداوند درمانگر، به نام خداوندی که با نام او هیچ چیز چه در زمین و چه در آسمان زیانی نخواهد داشت و «هُوَ السَّمِیعُ الْعَلِیمُ» - . بقره / ۱۳۷ -

{او شنوای داناست.} آن‌گاه رسول خدا صلّی الله علیه و آله خورد و حضرت علی علیه السلام و همراهان ایشان نیز خوردند تا سیر شدند. سپس یاران و دوستان عبدالله بن اُبَیّ آمدند و وقتی دیدند بلایی بر سر حضرت و یارانش نیامد، باقیمانده غذای ایشان را خوردند و پنداشتند عبدالله اشتباه کرده و سمی در آن غذا نریخته. این گذشت و دختر عبدالله آمد و سوی همان نشمینگاهی رفت که زیرش را حفر کرده بودند و تیغ کاشته بودند. او که خود این نقشه را طرح کرده بود دید زمین زیر فرش هموار شده است. پس با خیالی راحت به روی فرش نشست، اما ناگاه خداوند چاله را به حالت خود بازگرداند و او در چاله فرو افتاد و هلاک شد و فریاد به پا خواست. عبدالله بن اُبَیّ گفت: مبادا بگویید دخترم در چاله افتاده که محمد می‌فهمد برایش نقشه کشیده بوده‌ایم. این‌چنین گریه و زاری به راه انداختند و گفتند عروس در ولیمه عروسی‌اش که رسول خدا صلّی الله علیه و آله

به آن دعوت شده بود به خاطر مرضی مرده و جماعتی که از باقیمانده غذای حضرت خورده‌اند نیز مرده‌اند. رسول خدا صلّی الله علیه و آله از علت مرگ آن دختر و آن جماعت پرسید. ابن اُبَیّ گفت: دخترم از بلندی افتاد و آن جماعت نیز به دل‌درد مبتلا شدند.

ص: ۳۲۹

رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود: خدا بهتر می‌داند آن‌ها چرا مرده‌اند. و از آنان چشم پوشید.

و اما این‌که خداوند برای حضرت محمد صلّی الله علیه و آله غذای اندک را زیاد می‌کرد؛ روزی رسول خدا صلّی الله علیه و آله در میان جمعی از اصحاب خود از نیکان مهاجرین و انصار نشسته بود. به ناگاه فرمود: دهانم آب افتاده و دلم حریره ساییده شده آمیخته با روغن و عسل می‌خواهد. حضرت علی علیه السلام نیز فرمود: من هم دلم خوراکی را می‌خواهد که رسول خدا صلّی الله علیه و آله دوست دارد. رسول خدا صلّی الله علیه و آله به ابی فَصیل فرمود: تو دلت چه می‌خواهد؟ عرض کرد: گوشت بریان شده خاصره (ران) گوسفند. به ابو شُرور و ابو دواهی فرمود: شما دلتان چه می‌خواهد؟ عرض کردند: سینه

بریان شده گوسفند. حضرت فرمود: کدام بنده مومنی امروز رسول خدا و یارانش را دعوت می کند و غذای دلخواهشان را به آنان می‌دهد؟ عبدالله بن اُبَیّ با خود گفت: به خدا امروز روزی است که باید برای محمد و یارانش حیله‌ای بسازیم و او را بکشیم و همه را از دستش راحت کنیم. گفت: ای رسول خدا! من دعوتتان می کنم، مقداری گندم و روغن و عسل با یک گوسفند دارم که برایتان کبابش می کنم. حضرت فرمود: این کار را بکن. عبدالله بن اُبَیّ رفت و در آن گندم آمیخته با روغن و عسل و نیز در گوسفند بریان شده سمّ زیادی ریخت و سپس نزد حضرت برگشت و گفت: بیایید برای صرف آن‌چه دوست دارید. حضرت فرمود: من همراه با چه کسانی؟ عرض کرد: شما و علی و سلمان و مقداد و ابوذر و عمار. رسول خدا صلّی الله علیه و آله به ابو شُرور و ابو دواهی و ابو ملاهی و ابو نَکث اشاره کرد و فرمود: بدون این‌ها ای ابن اُبَیّ؟! عرض کرد: بله، بدون این‌ها. ابن اُبَیّ نمی‌خواست آن‌ها بیایند چون با او بر نفاق همدست بودند. رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود: من چیزی را به تنهایی و بدون مهاجرین و انصاری که حضور دارند نمی‌خواهم. عبدالله گفت: ای رسول خدا! غذای اندکی است

ص: ۳۳۰

و بیشتر از چهار پنج نفری را سیر نمی کند. حضرت فرمود: خداوند سفره‌ای بر عیسی علیه السلام نازل فرمود و برای او به چند قرص نان و چند ماهی چنان برکت داد که چهار هزار و هفتصد نفر از آن خوردند و سیر شدند. گفت: هر طور می‌دانید. حضرت ندا سر داد: ای جماعت مهاجرین و انصار! سوی ضیافت عبد الله بن اُبَیّ بشتابید. این‌چنین آن‌ها که هفت هزار و هشتصد نفر بودند با رسول خدا به راه افتادند. عبدالله به چندی از یارانش گفت: چه کار کنیم؟! محمد با اصحابش آمده و ما فقط می‌خواهیم خودش را با چند تن از اصحابش بکُشیم، اما اگر محمد بمیرد آنان بین خودشان درگیر می شوند و دو نفرشان با هم همراه نمی شوند . او کسی را دنبال یاران و هوادارانش فرستاد تا مسلّح شوند و گرد آیند. گفت: به محض این‌که محمد بمیرد اصحابش با ما رو در رو می‌شوند و از بین می روند وقتی رسول خدا صلّی الله علیه و آله وارد خانه او شد عبدالله به اتاق کوچکی که داشت اشاره کرد و گفت: ای رسول خدا! تو و این چهار تن یعنی علی و سلمان و مقداد و عمار در این اتاق باشید و بقیه در سرا و حجره و حیاط بنشینند و عده‌ای نیز پشت در بمانند تا گروهی بخورند و خارج شوند سپس گروه دیگری بیایند. حضرت فرمود: همان کسی که به این غذای اندک برکت می‌دهد حتما به این اتاق کوچک و تنگ نیز برکت می‌بخشد، داخل شوید ای علی و ای سلمان و ای مقداد و ای عمار! داخل شوید ای جماعت مهاجرین و انصار! آن‌ها همه داخل شدند و همچون وقتی در چهارگوشه‌های کعبه حلقه می‌زدند، به دور یک حلقه نشستند و ناگاه خانه چنان همه‌شان را در بر گرفت که میان هر دو نفر برای یک نفر دیگر جا بود. عبدالله وارد شد و از گنجایش خانه‌ای که تنگ بود سخت متعجب شد.

ص: ۳۳۱

رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود: آن‌چه پخته‌ای را بیاور. او حریره آمیخته به روغن و عسل را با گوسفند کباب شده نزد حضرت آورد و گفت: ای رسول خدا! ابتدا تو پیش از آن‌ها بخور سپس علی و همراهانش بخورند و سپس بقیه. حضرت فرمود: همین کار را می کنیم. ایشان دست بر آن غذا بُرد و حضرت علی نیز با حضرت دست بُرد. ابن اُبَیّ گفت: مگر قرار نبود علی با اصحاب بخورد؟ حضرت فرمود: ای عبدالله! علی بهتر از تو خدا و رسولش را می‌شناسد، خداوند در آن‌چه میان محمد

و علی گذشته تفاوتی میان آن‌ها نگذاشته و در آن‌چه خواهد گذشت نیز تفاوتی نمی‌گذارد، من و علی نوری واحد بودیم که خداوند عزّ و جلّ بر اهل آسمان‌ها و زمین‌ها و پرده‌نشینان و بهشتیان و افلاکیان عرضه‌مان کرد و برای ما از آنان عهد و پیمان گرفت که مُطیع ما و دوستانمان باشند و با دشمنانمان دشمن باشند و کسانی را که ما دوستشان داریم دوست بدارند و از کسانی که ما از آن‌ها بیزاریم بیزار باشند، همواره خواست ما یکی بوده و پیوسته من آن‌چه را می‌خواهم که او بخواهد و او چیزی را می‌خواهد که من بخواهم، هر چیز او را خوشحال کند مرا نیز خوشحال می‌کند و هر چیز او را آزار دهد مرا نیز آزار می‌دهد، پس ای ابن اُبَیّ! علی را به حال خود بگذار که او نسبت به خودش و من از تو آگاه‌تر است. عبدالله گفت: بله ای رسول خدا! و به جدّ و مُعتّب اشاره کرد و گفت: یکی را نشانه گرفتیم دو تا شد، اکنون هر دو می‌میرند و از دست هر دو راحت می‌شویم، این مایه مرگ آن‌ها و سعادت ماست، چون اگر پس از او علی باقی می‌ماند شاید روبروی یاران ما پایداری می‌کرد. او یاران و هوادارنش را اطراف خانه‌اش جمع کرده بود تا وقتی حضرت از سمّ جان سپرد آن‌ها با شمشیر بر سر اصحاب بریزند. در آن دم رسول خدا صلّی الله علیه و آله و حضرت علی علیه السلام دست در حریره آمیخته با روغن و عسل بردند و خوردند تا سیر شدند. سپس آن‌که گوشت خاصره – ران – بره را می‌خواست و کسانی که سینه‌اش را می‌خواستند خوردند و سیر شدند. عبدالله داشت به آن‌ها می‌نگریست و گمان می‌کرد سمّ مجالشان نمی‌دهد، اما هر چه می‌گذشت شاداب‌تر می‌شدند.

سپس حضرت فرمود: آن گوسفند را بیاور. وقتی آوردند فرمود: ای ابا حسن! گوسفند را در میان خانه بگذار. ایشان چنین کرد. عبدالله گفت: ای رسول خدا! چگونه دستشان به این می‌رسد؟ فرمود: همان کسی که این خانه را گستراند و چنان بزرگش کرد که همه آنان را در بر گرفت و باز جا زیاد آمد، همو دست‌هایشان را دراز می‌دارد تا به این گوسفند برسد. آن... گاه خداوند متعال دست‌های آنان را دراز کرد و دستانشان به گوسفند رسید و از آن خوردند و خداوند چنان برکتی به آن داد که به همه رسید و سیرشان کرد و برایشان بس شد و همه خوردند و فقط استخوان‌هایش باقی ماند. وقتی از گوسفند دست کشیدند حضرت دستمال خود را پهن کرد و فرمود: ای علی! این دستمال را بر روی حریره آمیخته با روغن و عسل بکش. ایشان چنین کرد و همه از آن خوردند و سیر شدند و تمامش کردند. سپس عرض کردند: ای رسول خدا! شیر یا شربتی می... خواهیم تا روی غذا بیاشامیم. حضرت فرمود: رفیق شما نزد خداوند ارجمندتر از عیسی است، خداوند برای او مردگان را زنده کرده و این کار را برای محمد نیز انجام خواهد داد. سپس دستمالش را پهن کرد و رویش دست کشید و فرمود: خداوندا همچنان که به آن برکت دادی و ما را از گوشتش خوراندی، باز به آن برکت بده و از شیرش به ما بنوشان. ناگاه گوسفند جنبید و روی زانو بلند شد و با پستان‌هایی پُر از شیر برخاست . حضرت فرمود: کاسه‌ها و ظرف‌ها و جام‌ها و مشک‌ها را بیاورید. آوردند و حضرت همه را پُر کرد و به آنان نوشاند و آن‌ها نوشیدند و سیراب شدند. سپس فرمود: اگر نمی‌ترسیدم که امتم همچون قوم بنی اسرائیل شیفته این گوسفند شوند و آن را به جای خدا به پرستش بگیرند آن را وامی‌گذاشتم تا در زمین خدا راه برود و از گیاهانش بخورد؛ خداوندا آن را به استخوان بازگردان همچنان‌که زنده‌اش ساختی. ناگاه گوسفند پیش چشم آن‌ها دوباره به اسکلتی خورده شده بدون هیچ گوشتی تبدیل شد. در آن هنگام اصحاب رسول خدا شروع کردند با هم درباره کار خداوند در گستراندن خانه و زیاد کردن غذا و دفع شرّ سم صحبت کنند. رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود:

من هرگاه به یاد بیاورم که خداوند چگونه این خانه تنگ را گستراند و چگونه این غذای اندک را زیاد ساخت و چگونه شرّ این سم را از محمد و یارانش بازداشت

ص: ۳۳۳

منازلی را به یاد خواهم آورد که خداوند متعال برای شیعیان ما زیاد می‌گرداند و بهره‌هایی را به یاد خواهم آورد که او در بهشت برین و فردوس برای آنان افزون می‌سازد، در میان شیعیان ما هستند کسانی که خداوند متعال در بهشت چنان درجات و منازل و بهره‌هایی به ایشان عطا می‌کند که سرتاسر دنیا و بهره‌هایش در کنار آن همچون دانه شنی در بیابانی پهناور است، آنان وقتی برادر مومن و فقیر خود را می‌بینند در برابرش فروتنی می‌کنند و گرامی‌اش می‌دارند و یاری‌اش می‌دهند و تأمینش می‌کنند و نمی‌گذارند آبرویش برود، این‌چنین فرشتگانی که بر آن منزل‌ها و کاخ‌ها گماشته شده‌اند به ناگاه می‌بینند آن سراها چند برابر شده‌اند و فزونی یافته‌اند همچون این خانه کوچک که دیدید چگونه به خانه‌ای بزرگ و فراخ و جادار تبدیل شد. آن‌گاه فرشتگان می‌گویند: پروردگارا ما یارای خدمتگزاری در این منازل را نداریم، ما را با فرشتگانی دیگر یاری ده تا کمکمان کنند. و خداوند می‌فرماید: من نخواسته‌ام کاری را بر عهده شما بگذارم که توانش را ندارید، چقدر کمک می... خواهید؟ می‌گویند: هزار برابر تعداد ما. و در میان آنان مومنانی هستند که می‌گویند فرشتگان به هزار هزار برابرِ تعدادشان نیاز دارند و چه بسا بیشتر از آن به اندازه قوّت ایمان صاحبانشان و افزونیِ نیکوکاری آنان در حق برادر مومنشان. و خداوند متعال با فرشتگان خود آنان را یاری می‌دهد. هرگاه آن مومن یکی از برادران خود را می‌بیند و به او نیکی می‌کند خداوند باز بر دارایی و خدمتگزاران او در بهشت می‌افزاید. رسول خدا صلّی الله علیه و آله سپس فرمود: همچنین هرگاه غذای مسمومی را به یاد بیاورم که بر آن صبر کردیم و خداوند شرّش را از ما بازداشت و زیادش کرد و برکتش بخشید، صبر شیعیانمان بر تقیه را به یاد می‌آورم که در آن اوان خداوند به خاطر آن صبر آن‌ها را به ارجمندترین سرانجام و کامل‌ترین سعادت می‌رساند آن چنان که در باغ‌های بهشت از آن عطایای نیک شادمانی می‌کنند و به آنان گفته می‌شود: بخورید و نوش جان کنید چراکه نزد دشمنانتان تقیه کردید و بر آزارشان صبر نمودید - . التفسیر المنسوب إلى الإمام العسکری علیه السلام ۴: ۵۹- ۷۹ - .

ص: ۳۳۴

**[ترجمه]

توضیح

قال الجوهری حمارَّه القیظ بتشدید الراء شده حره و قال الضبع العضد.

قوله و نصلت أی خرجت.

قوله أی شی ء یُرَدُّ علیکم علی بناء المجهول أی لا یَرُدُّ علیکم شیئا ذهب عنکم أو علی بناء المعلوم أی لا ینفعکم یقال هذا أردُّ أی أنفع و لا- رادَّهَ فیه أی لا- فائده فیه و الکرش للحیوان بمنزله المعده للإنسان و نفضه کنایه عن استخراج ما فیه من البول و الغائط و الإیغال الإمعان فی السیر و ربض الدار بالتحریک ما حولها و القمقام السید و یقال لا یحفل بکذا بالکسر أی لا یبالی و

الازورار العدول و الانحراف.

قوله صلی الله علیه و آله و إلاـ کنا علی رأس أمرنا إن لم نشاهد ذلک لا یبطل أمرنا بل نکون علی ما کنا علیه من الدلائل و المعجزات و الموئل الملجأ قوله حلیف الندی أی ملازم الجود لا یفارقه کما لا یفارق الحلیف صاحبه و قِیسُ کذا بالکسر قدره قال الفیروزآبادی تحلب عینه و فوه سالا قوله مدوسه الدوس الوطء بالرجل و إخراج الحب من السنبل و لعل المراد هنا المبالغه فی التقیه أو الدق أو الخلط و یقال لبقها أی خلطها خلطا شدیدا ذکره الجزری.

و قال الجوهری الثرید الملبق الشدید التثرید الملین بالدسم.

و أبو الفصیل أبو بکر و کان یکنی به لموافقه البکر و الفصیل فی المعنی و أبو الشرور عمر و أبو الدواهی عثمان و فی الأخیر یحتمل أن یکون المراد بأبی الشرور أبا بکر علی الترتیب إلی معاویه أو عمر علی الترتیب إلی معاویه ثم علی هذا أبو النکث إما أبو بکر أو طلحه بترک ذکر أبی بکر و الحَیْن بالفتح الهلاک.

**[ترجمه]جوهری می گوید: «حمّاره القیظ» به تشدید راء یعنی شدت گرما. «ضَبع» یعنی بازو. «نصلتْ» یعنی بیرون آمد. «أیّ شیء یُرَدُّ علیکم» بنا بر مجهول یعنی چیزی که از دست دادهاید دیگر به شما بازنمی گردد، اما بنا بر معلوم یعنی

سودی به شما نمی‌رساند؛ می گویند «هذا أردُّ» یعنی سودمندتر، و «لا رادّهَ فیه» یعنی فایده‌ای در آن نیست. «کَرِش» برای حیوان به منزله معده برای انسان است و «ینفضُ کَرِشه» کنایه است از دفع بول و غائطی که در آن است. «إیغال» یعنی سرعت در حرکت. «رَبَض الدّار» به تحریک یعنی پیرامون خانه. «قمقام» یعنی سَرور. می گویند «لا یحفِل بکذا» به کسر یعنی فلان چیز برایش مهم نیست. «إزورار» یعنی کنار کشیدن و دور شدن.

آن‌جا که فرموده «والاـ کنا علی رأس امرنا» یعنی اگر آن صحنه را ندیدیم امر ما باطل نمی‌شود بلکه به همان نشانه‌ها و معجزات قبلی بازمی گردیم. «موئل» یعنی گریزگاه و پناهگاه. «حلیف النّدی» یعنی کسی که با جود و بخشش ملازم و همراه است و از آن جدا نمی‌شود همچنان که هم‌پیمان از دوست خود جدا نمی‌شود. «قِیسُ کذا» به کسر یعنی به اندازه فلان.

فیروز آبادی می گوید: «تحلّبَ عینُه أو فوه» یعنی آب از چشم یا دهانش به راه افتاد. «مدوسه» از «دوس» به معنای کوبیدن خوشه با پا برای بیرون آوردن دانه‌هایش گرفته شده است، چه بسا در این‌جا منظورش مبالغه در پاکسازی دانه ها یا کوبیدن یا آمیختن باشد. می گویند «لبّقَها» یعنی آن را به شدت هم زد، به نقل از جزری.

جوهری می گوید: «الثَرید الملبّق» یعنی بسیار ترید شده و نرم شده با روغن.

«ابو الفصیل» همان ابو بکر است که به دلیل مناسبت «بکر» (کره شتر) و «فصیل» (کره شتر جدا شده از مادر) در معنا این کنیه را گرفته بوده و «ابو شُرور» همان عمر است و «ابو دواهی» همان عثمان است. و در جمله اخیر احتمال دارد منظور از «ابو شُرور» ابو بکر باشد و در ادامه به ترتیب تا معاویه، و یا عمر باشد و در ادامه به ترتیب تا معاویه که در این صورت «ابو نکث» یا ابوبکر است و یا طلحه بنا به ترک نام ابوبکر. «حَین» به فتح یعنی هلاکت.

**[ترجمه]

«۱۶»

م، تفسیر الإمام علیه السلام لَمَّا نَزَلَتْ هَـٰذِهِ الْآيَهُ ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ فَهِيَ كَالْحِجارَهِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَهً فِی حَقِّ الْيَهُودِ وَ النَّوَاصِبِ قَالُوا لَهُ يَا مُحَمَّدُ زَعَمْتَ أَنَّهُ مَا فِی قُلُوبِنَا شَیْ ءٌ مِنْ مُوَاسَاهِ الْفُقَرَاءِ وَ مُعَاوَنَهِ الضُّعَفَاءِ وَ النَّفَقَهِ فِی إِبْطَالِ الْبَاطِلِ وَ إِحْقَاقِ الْحَقِّ وَ أَنَّ الْأَحْجَارَ أَلْيَنُ مِنْ قُلُوبِنَا وَ أَطْوَعُ لِلَّهِ مِنَّا وَ هَذِهِ الْجِبَالُ بِحَضْرَتِنَا فَهَلُمَّ بِنَا إِلَى بَعْضِهَا فَاسْتَشْهِدْهُ عَلَى

ص: ۳۳۵

تَصْدِيقِکَ وَ تَکْذِيبِنَا فَإِنْ نَطَقَ بِتَصْدِيقِکَ فَأَنْتَ الْمُحِقُّ يَلْزَمُنَا اتِّبَاعُکَ وَ إِنْ نَطَقَ بِتَکْذِيبِکَ أَوْ صَمَتَ فَلَمْ يَرُدَّ جَوَابَکَ فَاعْلَمْ أَنَّکَ الْمُبْطِلُ فِي دَعْوَاکَ الْمُعَانِدُ لِهَوَاکَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله نَعَمْ هَلُمُّوا بِنَا إِلَى أَيِّهَا شِئْتُمْ فَأَسْتَشْهِدَهُ لِيَشْهَدَ لِي عَلَيْکُمْ فَخَرَجُوا إِلَى أَوْعَرِ جَبَلٍ رَأَوْهُ فَقَالُوا يَا مُحَمَّدُ هَذَا الْجَبَلُ فَاسْتَشْهِدْهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لِلْجَبَلِ إِنِّي أَسْأَلُکَ بِجَاهِ مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ الطَّيِّبِينَ الَّذِينَ بِذِکْرِ أَسْمَائِهِمْ خَفَّفَ اللَّهُ الْعَرْشَ عَلَى کَوَاهِلِ ثَمَانِيَةٍ مِنَ الْمَلَائِکَهِ بَعْدَ أَنْ لَمْ يَقْدِرُوا عَلَى تَحْرِيکِهِ وَ هُمْ خَلْقٌ کَثِيرٌ لَا يَعْرِفُ عَدَدَهُمْ إِلَّا اللَّهُ (۱) عَزَّ وَ جَلَّ وَ بِحَقِّ مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ الطَّيِّبِينَ الَّذِينَ بِذِکْرِ أَسْمَائِهِمْ تَابَ اللَّهُ عَلَى آدَمَ عليهما السلام وَ غَفَرَ خَطِيئَتَهُ وَ أَعَادَهُ إِلَى مَرْتَبَتِهِ وَ بِحَقِّ مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ الطَّيِّبِينَ الَّذِينَ بِذِکْرِ أَسْمَائِهِمْ وَ سُؤَالِ اللَّهِ بِهِمْ رَفَعَ إِدْرِيسَ عليهما السلام فِي الْجَنَّهِ مَکَاناً عَلِيّاً لَمَّا شَهِدْتَ لِمُحَمَّدٍ بِمَا أَوْدَعَکَ اللَّهُ بِتَصْدِيقِهِ عَلَى هَؤُلَاءِ الْيَهُودِ فِي ذِکْرِ قَسَاوَهِ قُلُوبِهِمْ وَ تَکْذِيبِهِمْ فِي جَحْدِهِمْ (۲) لِقَوْلِ مُحَمَّدٍ رَسُولِ اللَّهِ فَتَحَرَّکَ الْجَبَلُ وَ تَزَلْزَلَ وَ فَاضَ عَنْهُ الْمَاءُ وَ نَادَى يَا مُحَمَّدُ أَشْهَدُ أَنَّکَ رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَ سَيِّدُ الْخَلَائِقِ (۳) أَجْمَعِينَ وَ أَشْهَدُ أَنَّ قُلُوبَ هَؤُلَاءِ الْيَهُودِ کَمَا وَصَفْتَ أَقْسَى مِنَ الْحِجَارَهِ لَا يَخْرُجُ مِنْهَا خَيْرٌ کَمَا قَدْ يَخْرُجُ مِنَ الْحِجَارَهِ الْمَاءُ سَيْلًا أَوْ تَفَجُّراً (۴) وَ أَشْهَدُ أَنَّ هَؤُلَاءِ کَاذِبُونَ عَلَيْکَ فِيمَا بِهِ يَقْذِفُونَکَ (۵) مِنَ الْفِرْيَهِ عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ أَسْأَلُکَ أَيُّهَا الْجَبَلُ أَ أَمَرَکَ اللَّهُ تَعَالَى بِطَاعَتِي فِيمَا أَلْتَمِسُهُ مِنْکَ بِجَاهِ مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ الطَّيِّبِينَ الَّذِينَ بِهِمْ نَجَّى اللَّهُ تَعَالَى نُوحاً عليهما السلام مِنَ الْکَرْبِ الْعَظِيمِ وَ بَرَّدَ اللَّهُ النَّارَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ عليهما السلام وَ جَعَلَهَا عَلَيْهِ سَلَاماً (۶) وَ مَکَّنَهُ فِي جَوْفِ النَّارِ عَلَى سَرِيرٍ وَ فِرَاشٍ وَثِيرٍ لَمْ يَرَ ذَلِکَ الطَّاغِيَهُ مِثْلَهُ لِأَحَدٍ مِنْ مُلُوکِ الْأَرْضِ أَجْمَعِينَ فَأَنْبَتَتْ حَوَالَيْهِ (۷) مِنَ

۱- غير اللّه خ ل.

۲- في المصدر: و جحدهم.

۳- الخلق خ ل.

۴- في المصدر: أو تفجيرا.

۵- يقرفونک خ ل. أقول: قرف فلانا بکذا: عابه أو اتهمه به.

۶- في المصدر: و جعلها عليه بردا و سلاما.

۷- من حواليه خ ل.

الْأَشْجَارِ الْخَضِرَهِ النَّضِرَهِ النَّزِهَهِ وَ غَمَرَ (۱) مَا حَوْلَهُ مِنْ أَنْوَاعِ النُّورِ (۲) بِمَا لَا يُوجَدُ إِلَّا فِی فُصُولٍ أَرْبَعَهٍ مِنَ السَّنَهِ (۳) قَالَ الْجَبَلُ بَلَی (۴) أَشْهَدُ لَکَ یَا مُحَمَّدُ بِذَلِکَ وَ أَشْهَدُ أَنَّکَ لَوِ اقْتَرَحْتَ عَلَی رَبِّکَ أَنْ یَجْعَلَ رِجَالَ الدُّنْیَا قِرَداً وَ خَنَازِیرَ لَفَعَلَ أَوْ یَجْعَلَهُمْ مَلَائِکَهً لَفَعَلَ وَ أَنْ یُقَلِّبَ النِّیرَانَ جَلِیداً (۵) وَ الْجَلِیدَ نِیرَاناً لَفَعَلَ أَوْ یُهْبِطَ السَّمَاءَ إِلَی الْأَرْضِ أَوْ یَرْفَعَ الْأَرْضَ إِلَی السَّمَاءِ لَفَعَلَ أَوْ یُصَیِّرَ أَطْرَافَ الْمَشَارِقِ وَ الْمَغَارِبِ وَ الْوِهَادِ (۶) کُلِّهَا صُرَّهً کَصُرَّهِ الْکِیسِ لَفَعَلَ وَ أَنَّهُ قَدْ جَعَلَ الْأَرْضَ وَ السَّمَاءَ طَوْعَکَ وَ الْجِبَالَ وَ الْبِحَارَ تَنْصَرِفُ بِأَمْرِکَ وَ سَائِرَ مَا خَلَقَ اللَّهُ مِنَ الرِّیَاحِ وَ الصَّوَاعِقِ وَ جَوَارِحِ الْإِنْسَانِ وَ أَعْضَاءِ الْحَیَوَانِ لَکَ مُطِیعَهً وَ مَا أَمَرْتَهَا بِهِ مِنْ شَیْ ءٍ ائْتَمَرَتْ فَقَالَتِ الْیَهُودُ یَا مُحَمَّدُ أَ عَلَیْنَا تُشَبِّهُ وَ تُلَبِّسُ (۷) قَدْ أَجْلَسْتَ مَرَدَهً مِنْ أَصْحَابِکَ خَلْفَ صُخُورِ هَذَا (۸) الْجَبَلِ فَهُمْ یَنْطِقُونَ بِهَذَا الْکَلَامِ وَ نَحْنُ لَا نَدْرِی أَ نَسْمَعُ مِنَ الرِّجَالِ أَمْ مِنَ الْجِبَالِ لَا یَغْتَرُّ بِمِثْلِ هَذَا إِلَّا ضُعَفَاؤُکَ الَّذِینَ تَبَحْبَحُ (۹) فِی عُقُولِهِمْ فَإِنْ کُنْتَ صَادِقاً فَتَنَحَّ مِنْ مَوْضِعِکَ هَذَا إِلَی ذَلِکَ الْقَرَارِ وَ أْمُرْ هَذَا الْجَبَلَ أَنْ یَنْقَلِعَ مِنْ أَصْلِهِ فَیَسِیرَ إِلَیْکَ إِلَی هُنَاکَ فَإِذَا حَضَرَکَ وَ نَحْنُ نُشَاهِدُهُ فَأْمُرْهُ أَنْ یَنْقَطِعَ نِصْفَیْنِ مِنِ ارْتِفَاعِ سَمْکِهِ ثُمَّ تَرْتَفِعَ السُّفْلَی مِنْ قِطْعَتِهِ فَوْقَ الْعُلْیَا وَ تَنْخَفِضَ الْعُلْیَا تَحْتَ السُّفْلَی فَإِذَا أَصْلُ الْجَبَلِ قُلَّتُهُ (۱۰) وَ قُلَّتُهُ أَصْلُهُ لِنَعْلَمَ (۱۱) أَنَّهُ مِنَ اللَّهِ لَا یَتَّفِقُ بِمُوَاطَأَهٍ وَ لَا بِمُعَاوَنَهِ مُمَوِّهِینَ مُتَمَرِّدِینَ

ص: ۳۳۷

۱- عمر خ ل.

۲- فی نسخه من المصدر: المنثور.

۳- فی جمیع السنه خ ل. و هو الموجود فی المصدر.

۴- بل خ ل.

۵- الجلید: ما یجمد علی الأرض من الماء. یقال له بالفارسیه: یخ.

۶- الوهاد جمع الوهده: الأرض المنخفضه. الهوه فی الأرض.

۷- علینا تشتبه و تلتبس خ ل.

۸- علی هذا الجبل خ ل.

۹- تنجنج خ ل.

۱۰- القله: أعلی الجبل.

۱۱- فحینئذ نعرف خ ل.

فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ أَشَارَ إِلَى حَجَرٍ فِيهِ قَدْرِ خَمْسَةِ أَرْطَالٍ (۱) يَا أَيُّهَا الْحَجَرُ تَدَحْرَجْ فَتَدَحْرَجَ فَقَالَ (۲) لِمُخَاطِبِهِ خُذْهُ وَ قَرِّبْهُ مِنْ أُذُنِكَ فَسَيُعِيدُ عَلَيْكَ مَا سَمِعْتَ فَإِنَّ هَذَا جُزْءٌ مِنْ ذَلِكَ الْجَبَلِ فَأَخَذَهُ الرَّجُلُ فَأَدْنَاهُ إِلَى أُذُنِهِ فَنَطَقَ الْحَجَرُ بِمِثْلِ مَا نَطَقَ بِهِ الْجَبَلُ أَوَّلًا مِنْ تَصْدِيقِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ فِيمَا (۳) ذَكَرَهُ عَنْ قُلُوبِ الْيَهُودِ فِيمَا (۴) أَخْبَرَ بِهِ مِنْ أَنَّ نَفَقَاتِهِمْ فِي دَفْعِ أَمْرِ مُحَمَّدٍ بَاطِلٌ وَ وَبَالٌ عَلَيْهِمْ فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله أَ سَمِعْتَ هَذَا أَ خَلْفَ هَذَا الْحَجَرِ أَحَدٌ يُكَلِّمُكَ يُوهِمُكَ (۵) أَنَّهُ الْحَجَرُ يُكَلِّمُكَ قَالَ لَا فَأْتِنِي بِمَا اقْتَرَحْتُ فِي الْجَبَلِ فَتَبَاعَدَ رَسُولُ اللَّهِ إِلَى فَضَاءٍ وَاسِعٍ ثُمَّ نَادَى الْجَبَلَ يَا أَيُّهَا الْجَبَلُ بِحَقِّ مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ الطَّيِّبِينَ الَّذِينَ بِجَاهِهِمْ وَ مَسْأَلَةِ عِبَادِ اللَّهِ بِهِمْ أَرْسَلَ اللَّهُ عَلَى قَوْمِ عَادٍ رِيحاً صَرْصَراً عَاتِيَةً تَنْزِعُ النَّاسَ كَأَنَّهُمْ أَعْجازُ نَخْلٍ خاوِيَةٍ وَ أَمَرَ جَبْرَئِيلَ أَنْ يَصِيحَ صَيْحَةً فِي قَوْمِ صَالِحٍ عليهما السلام حَتَّى صَارُوا كَهَشِيمِ الْمُحْتَظِرِ لَمَّا انْقَلَعْتَ مِنْ مَكَانِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ وَ جِئْتَ إِلَى حَضْرَتِي هَذِهِ وَ وَضَعَ يَدَهُ عَلَى الْأَرْضِ بَيْنَ يَدَيْهِ فَتَزَلْزَلَ الْجَبَلُ وَ سَارَ كَالْقَارِحِ الْهِمْلَاجِ (۶) حَتَّى دَنَا مِنْ إِصْبَعِهِ أَصْلُهُ فَلَزِقَ (۷) بِهَا وَ وَقَفَ وَ نَادَى هَا أَنَا ذَا سَامِعٌ لَكَ مُطِيعٌ يَا رَسُولَ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَ إِنْ رَغِمَتْ أُنُوفُ هَؤُلَاءِ الْمُعَانِدِينَ فَأْمُرْنِي آتَمِرْ بِأَمْرِكَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله إِنَّ هَؤُلَاءِ اقْتَرَحُوا عَلَيَّ أَنْ آمُرَكَ أَنْ تَنْقَلِعَ مِنْ أَصْلِكَ فَتَصِيرَ نِصْفَيْنِ ثُمَّ يَنْحَطَّ أَعْلَاكَ وَ يَرْتَفِعَ أَسْفَلُكَ فَتَصِيرَ ذِرْوَتُكَ (۸) أَصْلَكَ وَ أَصْلُكَ ذِرْوَتَكَ فَقَالَ الْجَبَلُ أَ فَتَأْمُرُنِي بِذَلِكَ يَا رَسُولَ رَبِّ الْعَالَمِينَ قَالَ بَلَى فَانْقَطَعَ نِصْفَيْنِ وَ انْحَطَّ أَعْلَاهُ إِلَى الْأَرْضِ وَ ارْتَفَعَ أَسْفَلُهُ فَوْقَ أَعْلَاهُ فَصَارَ فَرْعُهُ أَصْلَهُ وَ أَصْلُهُ فَرْعَهُ ثُمَّ نَادَى الْجَبَلُ مَعَاشِرَ الْيَهُودِ

۱- فقال خ ل.

۲- ثم قال خ ل. و هو الموجود فی المصدر المخطوط.

۳- فيما خ ل.

۴- فی المصدر: و فيما أخبر به.

۵- فی المصدر المطبوع: و يوهمک.

۶- دابه هملاج: حسنه السيرفی سرعه و بختره.

۷- فی المصدر: حتی صار بين يديه و دنا من اصبعه أصله فلصق بها.

۸- الذروه بالضم و الكسر: أعلی الشی ء.

هَذَا الَّذِی تَرَوْنَ دُونَ مُعْجِزَاتِ مُوسَی الَّذِی تَزْعُمُونَ أَنَّکُمْ بِهِ تُؤْمِنُونَ فَنَظَرَ الْیَهُودُ بَعْضُهُمْ إِلَی بَعْضٍ فَقَالَ بَعْضٌ (۱) مَا عَنْ هَذَا مَحِیصٌ وَ قَالَ آخَرُونَ مِنْهُمْ هَذَا رَجُلٌ مَبْخُوتٌ مُؤْتًی لَهُ وَ الْمَبْخُوتُ تُؤْتَی (۲) لَهُ الْعَجَائِبُ وَ لَا یَغُرَّنَّکُمْ مَا تُشَاهِدُونَ فَنَادَاهُمُ الْجَبَلُ یَا أَعْدَاءَ اللَّهِ قَدْ أَبْطَلْتُمْ بِمَا تَقُولُونَ نُبُوَّةَ مُوسَی علیهما السلام هَلَّا قُلْتُمْ لِمُوسَی إِنَّ قَلْبَ الْعَصَا ثُعْبَاناً وَ انْفِلَاقَ الْبَحْرِ طُرُقاً وَ وُقُوفَ الْجَبَلِ کَالظُّلَّهِ فَوْقَکُمْ (۳) إِنَّمَا تأتی (تُؤْتَی) لَکَ لِأَنَّکَ مُؤَاتًی لَکَ یَأْتِیکَ جَدُّکَ بِالْعَجَائِبِ فَلَا یَغُرُّنَا مَا نُشَاهِدُهُ فَأَلْقَمَتْهُمُ الْجِبَالُ بِمَقَالَتِهَا الصُّخُورَ وَ لَزِمَتْهُمْ (۴) حُجَّهُ رَبِّ الْعَالَمِینَ قَوْلُهُ عَزَّ وَ جَلَّ أَ فَتَطْمَعُونَ أَنْ یُؤْمِنُوا لَکُمْ وَ قَدْ کانَ فَرِیقٌ مِنْهُمْ یَسْمَعُونَ کَلامَ اللَّهِ ثُمَّ یُحَرِّفُونَهُ مِنْ بَعْدِ ما عَقَلُوهُ وَ هُمْ یَعْلَمُونَ وَ إِذا لَقُوا الَّذِینَ آمَنُوا قالُوا آمَنَّا وَ إِذا خَلا بَعْضُهُمْ إِلی بَعْضٍ قالُوا أَ تُحَدِّثُونَهُمْ بِما فَتَحَ اللَّهُ عَلَیْکُمْ لِیُحاجُّوکُمْ بِهِ عِنْدَ رَبِّکُمْ أَ فَلا تَعْقِلُونَ أَ وَ لا یَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ یَعْلَمُ ما یُسِرُّونَ وَ ما یُعْلِنُونَ (۵) قَالَ الْإِمَامُ علیهما السلام فَلَمَّا بَهَرَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله هَؤُلَاءِ الْیَهُودَ بِمُعْجِزَتِهِ وَ قَطَعَ مَعَاذِیرَهُمْ بِوَاضِحِ دَلَالَتِهِ لَمْ یُمْکِنْهُمْ مُرَاجَعَتُهُمْ فِی حُجَّتِهِ وَ لَا إِدْخَالُ التَّلْبِیسِ عَلَیْهِ مِنْ مُعْجِزَتِهِ قَالُوا یَا مُحَمَّدُ قَدْ آمَنَّا بِأَنَّکَ الرَّسُولُ الْهَادِی الْمَهْدِیُّ وَ أَنَّ عَلِیّاً أَخُوکَ هُوَ الْوَلِیُّ وَ الْوَصِیُّ وَ کَانُوا إِذَا خَلَوْا بِالْیَهُودِ الْآخَرِینَ یَقُولُونَ لَهُمْ إِنَّ إِظْهَارَنَا لَهُ الْإِیمَانَ بِهِ أَمْکَنُ لَنَا مِنْ مَکْرُوهِهِ وَ أَعْوَنُ لَنَا عَلَی اصْطِلَامِهِ وَ اصْطِلَامِ أَصْحَابِهِ لِأَنَّهُمْ عِنْدَ اعْتِقَادِهِمْ أَنَّنَا مِنْهُمْ (۶) یَقِفُونَنَا عَلَی أَسْرَارِهِمْ وَ لَا یَکْتُمُونَنَا شَیْئاً فَنُطْلِعُ عَلَیْهِمْ (۷) أَعْدَاءَهُمْ فَیَقْصِدُونَ أَذَاهُمْ بِمُعَاوَنَتِنَا وَ مُظَاهَرَتِنَا فِی أَوْقَاتِ اشْتِغَالِهِمْ وَ اضْطِرَابِهِمْ وَ فِی أَحْوَالِ تَعَذُّرِ الْمُدَافَعَهِ وَ الِامْتِنَاعِ مِنَ الْأَعْدَاءِ

۱- بعضهم خ ل. و هو الموجود فی المصدر.

۲- تتأتی خ ل أقول: البخت کلمه فارسیه معناها الجد و الحظ و المبخوت هو الذی یؤاتیه بخته بما یرید.

۳- فوقهم خ ل.

۴- و ألزمتهم خ ل.

۵- البقره: ۷۵- ۷۷.

۶- معهم خ ل.

۷- علیها خ ل.

عَلَيْهِمْ وَ كَانُوا مَعَ ذَلِكَ يُنْكِرُونَ عَلَى سَائِرِ الْيَهُودِ الْإِخْبَارَ لِلنَّاسِ عَمَّا كَانُوا يُشَاهِدُونَهُ مِنْ آيَاتِهِ وَ يُعَايِنُونَهُ مِنْ مُعْجِزَاتِهِ فَأَظْهَرَ اللَّهُ تَعَالَى مُحَمَّداً رَسُولَهُ عَلَى سُوءِ اعْتِقَادَاتِهِمْ وَ قُبْحِ دَخِيلَاتِهِمْ (۱) وَ عَلَى إِنْكَارِهِمْ عَلَى مَنِ اعْتَرَفَ بِمَا شَاهَدَهُ مِنْ آيَاتِ مُحَمَّدٍ وَ وَاضِحَاتِ (۲) بَيِّنَاتِهِ وَ بَاهِرَاتِ مُعْجِزَاتِهِ فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ أَ فَتَطْمَعُونَ أَنْتَ وَ أَصْحَابُكَ مِنْ عَلِيٍّ وَ آلِهِ الطَّيِّبِينَ أَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ هَؤُلَاءِ الْيَهُودُ الَّذِينَ هُمْ بِحُجَجِ اللَّهِ قَدْ بَهَرْتُمُوهُمْ وَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَ دَلَائِلِهِ الْوَاضِحَةِ قَدْ قَهَرْتُمُوهُمْ أَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ يُصَدِّقُوكُمْ (۳) بِقُلُوبِهِمْ وَ يُبْدُوا فِي الْخَلَوَاتِ لِشَيَاطِينِهِمْ شَرَائِفَ (۴) أَحْوَالِكُمْ وَ قَدْ كانَ فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَعْنِي مِنْ هَؤُلَاءِ الْيَهُودِ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ يَسْمَعُونَ كَلامَ اللَّهِ فِي أَصْلِ جَبَلِ طُورِ سَيْنَاءَ وَ أَوَامِرَهُ وَ نَوَاهِيَهُ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ عَمَّا سَمِعُوهُ إِذَا أَدَّوْهُ إِلَى مَنْ وَرَاءَهُمْ مِنْ سَائِرِ بَنِي إِسْرَائِيلَ مِنْ بَعْدِ ما عَقَلُوهُ وَ عَلِمُوا أَنَّهُمْ فِيمَا يَقُولُونَهُ كَاذِبُونَ وَ هُمْ يَعْلَمُونَ أَنَّهُمْ فِي قِيلِهِمْ (۵) كَاذِبُونَ وَ ذَلِكَ أَنَّهُمْ لَمَّا سَارُوا مَعَ مُوسَى عليهما السلام إِلَى الْجَبَلِ فَسَمِعُوا كَلَامَ اللَّهِ وَ وَقَفُوا عَلَى أَوَامِرِهِ وَ نَوَاهِيهِ رَجَعُوا فَأَدَّوْهُ إِلَى مَنْ بَعْدَهُمْ فَشَقَّ عَلَيْهِمْ فَأَمَّا الْمُؤْمِنُونَ مِنْهُمْ فَثَبَتُوا عَلَى إِيمَانِهِمْ وَ صَدَقُوا فِي نِيَّاتِهِمْ وَ أَمَّا أَسْلَافُ هَؤُلَاءِ الْيَهُودِ الَّذِينَ نَافَقُوا رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فِي هَذِهِ الْقِصَّهِ فَإِنَّهُمْ قَالُوا لِبَنِي إِسْرَائِيلَ إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى قَالَ لَنَا هَذَا وَ أَمَرَنَا بِمَا ذَكَرْنَاهُ لَكُمْ وَ نَهَانَا وَ أَتْبَعَ (۶) ذَلِكَ بِأَنَّكُمْ إِنْ صَعُبَ عَلَيْكُمْ مَا أَمَرْتُكُمْ بِهِ فَلَا عَلَيْكُمْ أَنْ لَا تَفْعَلُوهُ وَ إِنْ صَعُبَ (۷) مَا عَنْهُ نَهَيْتُكُمْ فَلَا عَلَيْكُمْ أَنْ تَرْتَكِبُوهُ (۸) وَ تُوَاقِعُوهُ هَذَا وَ هُمْ يَعْلَمُونَ أَنَّهُمْ بِقَوْلِهِمْ هَذَا كَاذِبُونَ

ص: ۳۴۰

۱- دخيله المرء: باطنه و ضميره. و في المصدر المخطوط: دخلاتهم: و في المطبوع:

۲- و واضح خ ل.

۳- في المصدر: و يصدقوكم.

۴- شريف خ ل.

۵- في قولهم خ ل. و في المصدر: في قيلهم.

۶- وسع خ ل.

۷- في المصدر: صعب عليكم.

۸- أن تركتموه خ ل.

ثُمَّ أَظْهَرَ اللَّهُ نِفَاقَهُمْ عَلَى الْآخَرِينَ (۱) مَعَ جَهْلِهِمْ فَقَالَ عَزَّ وَ جَلَّ وَ إِذا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قالُوا آمَنَّا كَانُوا إِذَا لَقُوا سَلْمَانَ وَ الْمِقْدَادَ وَ أَبَا ذَرٍّ وَ عَمَّاراً قَالُوا آمَنَّا كَإِيْمَانِكُمْ إِيمَاناً بِنُبُوَّةِ مُحَمَّدٍ مَقْرُوناً بِالْإِيمَانِ بِإِمَامَةِ أَخِيهِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ وَ بِأَنَّهُ أَخُوهُ الْهَادِي وَ وَزِيرُهُ الْمُوَافِي وَ خَلِيفَتُهُ عَلَى أُمَّتِهِ وَ مُنْجِزُ عِدَتِهِ (۲) وَ الْوَافِي بِذِمَّتِهِ وَ النَّاهِضُ بِأَعْبَاءِ (۳) سِيَاسَتِهِ وَ قَيِّمُ الْخَلْقِ الذَّائِدُ (۴) لَهُمْ عَنْ سَخَطِ الرَّحْمَنِ الْمُوجِبُ لَهُمْ إِنْ أَطَاعُوهُ رِضَى الرَّحْمَنِ وَ أَنَّ خَلَفَاءَهُ مِنْ بَعْدِهِ هُمُ النُّجُومُ الزَّاهِرَةُ وَ الْأَقْمَارُ الْمُنِيرَةُ (۵) وَ الشُّمُوسُ الْمُضِيئَةُ الْبَاهِرَةُ وَ أَنَّ أَوْلِيَاءَهُمْ أَوْلِيَاءُ اللَّهِ وَ أَنَّ أَعْدَاءَهُمْ أَعْدَاءُ اللَّهِ وَ يَقُولُ بَعْضُهُمْ نَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً صَاحِبُ الْمُعْجِزَاتِ وَ مُقِيمُ الدَّلَالاتِ الْوَاضِحَاتِ هُوَ الَّذِي لَمَّا تَوَاطَأَتْ قُرَيْشٌ عَلَى قَتْلِهِ وَ طَلَبُوهُ فَقْداً (۶) لِرُوحِهِ أَيْبَسَ اللَّهُ أَيْدِيَهُمْ فَلَمْ تَعْمَلْ وَ أَرْجُلَهُمْ فَلَمْ تَنْهَضْ حَتَّى رَجَعُوا عَنْهُ خَائِبِينَ مَغْلُوبِينَ لَوْ شَاءَ مُحَمَّدٌ وَحْدَهُ قَتَلَهُمْ أَجْمَعِينَ وَ هُوَ الَّذِي لَمَّا جَاءَتْهُ قُرَيْشٌ وَ أَشْخَصَتْهُ إِلَى هُبَلَ لِيَحْكُمَ عَلَيْهِ بِصِدْقِهِمْ وَ كِذْبِهِ خَرَّ هُبَلُ لِوَجْهِهِ وَ شَهِدَ لَهُ بِنُبُوَّتِهِ وَ لِعَلِيٍّ (۷) أَخِيهِ بِإِمَامَتِهِ وَ لِأَوْلِيَائِهِ مِنْ بَعْدِهِ بِوِرَاثَتِهِ وَ الْقِيَامِ بِسِيَاسَتِهِ وَ إِمَامَتِهِ وَ هُوَ الَّذِي لَمَّا أَلْجَأَتْهُ قُرَيْشٌ إِلَى الشِّعْبِ وَ وَكَّلُوا بِبَابِهِ مَنْ يَمْنَعُ مِنْ إِيصَالِ قُوتٍ وَ مِنْ خُرُوجِ أَحَدٍ عَنْهُ خَوْفاً أَنْ يَطْلُبَ لَهُمْ قُوتاً غَذَّى هُنَاكَ كَافِرَهُمْ وَ مُؤْمِنَهُمْ أَفْضَلَ مِنَ الْمَنِّ وَ السَّلْوَى كُلَّمَا اشْتَهَى كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمْ مِنْ أَنْوَاعِ الْأَطْعِمَةِ الطَّيِّبَاتِ وَ مِنْ أَصْنَافِ الْحَلَاوَاتِ وَ كَسَاهُمْ أَحْسَنَ الْكِسْوَاتِ وَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله بَيْنَ أَظْهُرِهِمْ إِذَا رَآهُمْ (۸) وَ قَدْ ضَاقَ لِضِيقِ فَجِّهِمْ صُدُورُهُمْ قَالَ (۹) بِيَدِهِ هَكَذَا بِيُمْنَاهُ إِلَى الْجِبَالِ وَ هَكَذَا بِيُسْرَاهُ إِلَى الْجِبَالِ وَ قَالَ لَهَا انْدَفِعِي فَتَنْدَفِعُ وَ تَتَأَخَّرُ حَتَّى يَصِيرُوا بِذَلِكَ

۱- نفاقهم الآخر خ ل. و هو الموجود فی المصدر المخطوط.

۲- فی المصدر: عداته.

۳- الاعباء جمع العب ء: الثقل و الحمل.

۴- الذائد: الطارد و الدافع.

۵- النيره خ ل. و هو الموجود فی المصدر المخطوط.

۶- قصدا خ ل و هو الموجود فی نسخه من المصدر.

۷- و شهد لعلی خ ل. و هو الموجود فی المصدر المخطوط.

۸- إذ رآهم خ ل.

۹- فشال خ ل.

فِی صَحْرَاءَ لَا یُرَی طَرَفَاهَا ثُمَّ یَقُولُ بِیَدِهِ هَکَذَا (۱) وَ یَقُولُ أَطْلِعِی یَا أَیَّتُهَا الْمُودَعَاتُ لِمُحَمَّدٍ وَ أَنْصَارِهِ مَا أَوْدَعَکِهَا اللَّهُ مِنَ الْأَشْجَارِ وَ الْأَثْمَارِ (۲) وَ أَنْوَاعِ الزَّهْرِ وَ النَّبَاتِ فَتَطْلُعُ مِنَ الْأَشْجَارِ الْبَاسِقَهِ وَ الرَّیَاحِینِ الْمُونِقَهِ وَ الْخَضِرَاتِ النَّزِهَهِ مَا یَتَمَتَّعُ بِهِ الْقُلُوبُ وَ الْأَبْصَارُ وَ یَتَجَلَّی (۳) بِهِ الْهُمُومُ وَ الْأَفْکَارُ وَ یَعْلَمُونَ أَنَّهُ لَیْسَ لِأَحَدٍ مِنْ مُلُوکِ الْأَرْضِ مِثْلُ صَحْرَائِهِمْ عَلَی مَا تَشْتَمِلُ عَلَیْهِ مِنْ عَجَائِبِ أَشْجَارِهَا وَ تَهَدُّلِ أَثْمَارِهَا (۴) وَ اطِّرَادِ أَنْهَارِهَا وَ غَضَارَهِ رَیَاحِینِهَا وَ حُسْنِ نَبَاتِهَا وَ مُحَمَّدٌ هُوَ الَّذِی لَمَّا جَاءَهُ رَسُولُ أَبِی جَهْلٍ یَتَهَدَّدُهُ وَ یَقُولُ یَا مُحَمَّدُ إِنَّ الْخُیُوطَ الَّتِی فِی رَأْسِکَ هِیَ الَّتِی ضَیَّقَتْ عَلَیْکَ مَکَّهَ وَ رَمَتْ بِکَ إِلَی یَثْرِبَ وَ إِنَّهَا لَا تَزَالُ بِکَ حَتَّی تُنْفِرَکَ (۵) وَ تَحُثَّکَ عَلَی مَا یُفْسِدُکَ وَ یُتْلِفُکَ (۶) إِلَی أَنْ تُفْسِدَهَا عَلَی أَهْلِهَا وَ تَصْلِیَهُمْ حَرَّ نَارِ (۷) تَعَدِّیکَ طَوْرَکَ وَ مَا أَرَی ذَلِکَ إِلَّا وَ سَیَئُولُ إِلَی أَنْ تَثُورَ عَلَیْکَ قُرَیْشٌ ثَوْرَهَ رَجُلٍ وَاحِدٍ لِقَصْدِ آثَارِکَ (۸) وَ دَفْعِ ضَرَرِکَ وَ بَلَائِکَ فَتَلْقَاهُمْ بِسُفَهَائِکَ الْمُغْتَرِّینَ بِکَ وَ یُسَاعِدُ (۹) عَلَی ذَلِکَ مَنْ هُوَ کَافِرٌ بِکَ مُبْغِضٌ لَکَ فَیُلْجِئُهُ إِلَی مُسَاعَدَتِکَ وَ مُظَاهَرَتِکَ خَوْفُهُ لِأَنْ یَهْلِکَ بِهَلَاکِکَ وَ یَعْطَبَ عِیَالُهُ بِعَطَبِکَ وَ یَفْتَقِرَ هُوَ وَ مَنْ یَلِیهِ بِفَقْرِکَ وَ بِفَقْرِ مُتَّبِعِیکَ (۱۰) إِذْ یَعْتَقِدُونَ أَنَّ أَعْدَاءَکَ إِذَا قَهَرُوکَ وَ دَخَلُوا دِیَارَهُمْ عَنْوَهً لَمْ یُفَرِّقُوا بَیْنَ مَنْ وَالاکَ وَ عَادَاکَ وَ اصْطَلَمُوهُمْ بِاصْطِلَامِهِمْ لَکَ وَ أَتَوْا عَلَی عِیَالِهِمْ وَ أَمْوَالِهِمْ بِالسَّبْیِ وَ النَّهْبِ کَمَا یَأْتُونَ عَلَی عِیَالِکَ وَ أَمْوَالِکَ وَ قَدْ أَعْذَرَ مَنْ أَنْذَرَ (۱۱) وَ بَالَغَ مَنْ أَوْضَحَ أُدِّیَتْ هَذِهِ الرِّسَالَهُ إِلَی مُحَمَّدٍ وَ هُوَ بِظَاهِرِ

۱- بیده هکذا و بیده هکذا خ ل.

۲- الثمار خ ل. و فی المصدر المخطوط: و الأنهار.

۳- و ینجلی خ ل.

۴- ثمارها خ ل.

۵- و تنفرک خ ل.

۶- فی المصدر المطبوع: و تبلغک. و لعله الأصحّ.

۷- فی المصدر و تصلیهم حرنا.

۸- دمارک خ ل صح.

۹- و یساعدهم خ ل.

۱۰- شیعتک خ ل.

۱۱- أی من حذرک ما یحل بک فقد أعذر إلیک، أی صار معذورا عندک.

الْمَدِينَهِ بِحَضْرَهِ كَافَّهِ أَصْحَابِهِ وَ عَامَّهِ الْكُفَّارِ بِهِ مِنْ يَهُودِ بَنِی إِسْرَائِیلَ وَ هَكَذَا أَمِرَ الرَّسُولُ لِیُجَبِّنَ (۱) الْمُؤْمِنِینَ وَ یُغْرِیَ (۲) بِالْوُثُوبِ عَلَیْهِ سَائِرَ مَنْ هُنَاکَ مِنَ الْكَافِرِینَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لِلرَّسُولِ قَدْ أَطْرَیْتَ (۳) مَقَالَتَکَ وَ اسْتَكْمَلْتَ رِسَالَتَکَ قَالَ بَلَی قَالَ فَاسْمَع الْجَوَابَ إِنَّ أَبَا جَهْلٍ بِالْمَكَارِهِ وَ الْعَطَبِ یَتَهَدَّدُنِی وَ رَبَّ الْعَالَمِینَ بِالنَّصْرِ وَ الظَّفَرِ یَعِدُنِی وَ خَبَرُ اللَّهِ أَصْدَقُ وَ الْقَبُولُ مِنَ اللَّهِ أَحَقُّ لَنْ یَضُرَّ مُحَمَّداً مَنْ یَخْذُلُهُ أَوْ یَغْضَبُ عَلَیْهِ بَعْدَ أَنْ یَنْصُرَهُ اللَّهُ وَ یَتَفَضَّلَ بِجُودِهِ وَ كَرَمِهِ عَلَیْهِ قُلْ لَهُ یَا أَبَا جَهْلٍ إِنَّکَ رَاسَلْتَنِی (۴) بِمَا أَلْقَاهُ فِی خَلَدِکَ (۵) الشَّیْطَانُ وَ أَنَا أُجِیبُکَ بِمَا أَلْقَاهُ فِی خَاطِرِی (۶) الرَّحْمَنُ إِنَّ الْحَرْبَ بَیْنَنَا وَ بَیْنَکَ كَائِنَهٌ إِلَی تِسْعَهٍ وَ عِشْرِینَ یَوْماً وَ إِنَّ اللَّهَ سَیَقْتُلُکَ فِیهَا بِأَضْعَفِ أَصْحَابِی وَ سَتُلْقَی أَنْتَ وَ عُتْبَهُ وَ شَیْبَهُ وَ الْوَلِیدُ وَ فُلَانٌ وَ فُلَانٌ وَ ذَكَرَ عَدَداً مِنْ قُرَیْشٍ فِی قَلِیبِ بَدْرٍ مُقَتَّلِینَ (۷) أَقْتُلُ مِنْكُمْ سَبْعِینَ وَ آسَرُ مِنْكُمْ سَبْعِینَ أَحْمِلُهُمْ عَلَی الْفِدَاءِ (۸) الْعَظِیمِ الثَّقِیلِ ثُمَّ نَادَی جَمَاعَهَ مَنْ بِحَضْرَتِهِ مِنَ الْمُؤْمِنِینَ وَ الْیَهُودِ (۹) وَ سَائِرِ الْأَخْلَاطِ أَ لَا تُحِبُّونَ أَنْ أُرِیَكُمْ مَصْرَعَ كُلٍّ مِنْ هَؤُلَاءِ هَلُمُّوا إِلَی بَدْرٍ فَإِنَّ هُنَاکَ الْمُلْتَقَی وَ الْمَحْشَرَ وَ هُنَاکَ الْبَلَاءَ الْأَكْبَرَ لِأَضَعَ قَدَمِی عَلَی مَوَاضِعِ مَصَارِعِهِمْ ثُمَّ سَتَجِدُونَهَا لَا تَزِیدُ وَ لَا تَنْقُصُ وَ لَا تَتَغَیَّرُ وَ لَا تَتَقَدَّمُ وَ لَا تَتَأَخَّرُ لَحْظَهً وَ لَا قَلِیلًا وَ لَا كَثِیراً فَلَمْ یَخْفَ ذَلِکَ عَلَی أَحَدٍ مِنْهُمْ وَ لَمْ یُجِبْهُ (۱۰) إِلَّا عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ وَحْدَهُ وَ قَالَ نَعَمْ بِسْمِ اللَّهِ وَ قَالَ الْبَاقُونَ نَحْنُ نَحْتَاجُ إِلَی مَرْكُوبٍ وَ آلَاتٍ وَ نَفَقَاتٍ فَلَا یُمْكِنُنَا الْخُرُوجُ إِلَی هُنَاکَ وَ هُوَ مَسِیرَهُ أَیَّامٍ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لِسَائِرِ

۱- لیخیب خ ل. و فی المصدر: المخطوط: لیجیبوا، و فی نسخه: لیخبتوا.

۲- فی المصدر المخطوط: لیغروا بالوثوب. بالثبوت خ ل.

۳- اطردت خ ل.

۴- قد راسلتنی خ ل.

۵- الخلد: البال و القلب.

۶- فی نسخه من المصدر: خلدی.

۷- متقلبین خ ل.

۸- فی المصدر المطبوع: القید.

۹- و الیهود و النصاری خ ل. و هو الموجود فی المصدر.

۱۰- و لم یجبه أحد خ ل.

الْيَهُودِ فَأَنْتُمْ مَا ذَا تَقُولُونَ قَالُوا نَحْنُ نُرِيدُ أَنْ نَسْتَقِرَّ فِي بُيُوتِنَا وَ لَا حَاجَةَ لَنَا فِي مُشَاهَدَةِ مَا أَنْتَ فِي ادِّعَائِهِ مُحِيلٌ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لَا نَصَبَ عَلَيْكُمْ فِي الْمَسِيرِ إِلَى هُنَاكَ اخْطُوا خُطْوَةً وَاحِدَةً فَإِنَّ اللَّهَ يَطْوِي الْأَرْضَ لَكُمْ وَ يُوصِلُكُمْ فِي الْخُطْوَةِ الثَّانِيَةِ إِلَى هُنَاكَ فَقَالَ الْمُؤْمِنُونَ صَدَقَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَلْنَتَشَرَّفْ بِهَذِهِ الْآيَةِ وَ قَالَ الْكَافِرُونَ وَ الْمُنَافِقُونَ سَوْفَ نَمْتَحِنُ هَذَا الْكَذِبَ لِيُقْطَعَ (١) عُذْرُ مُحَمَّدٍ وَ يَصِيرَ دَعْوَاهُ حُجَّةً عَلَيْهِ وَ فَاضِحَةً لَهُ فِي كَذِبِهِ قَالَ فَخَطَا الْقَوْمُ خُطْوَةً ثُمَّ الثَّانِيَةَ فَإِذَا هُمْ عِنْدَ بِئْرِ بَدْرٍ فَعَجِبُوا فَجَاءَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَقَالَ اجْعَلُوا (٢) الْبِئْرَ الْعَلَامَةَ وَ اذْرَعُوا مِنْ عِنْدِهَا كَذَا ذِرَاعاً فَذَرَعُوا فَلَمَّا انْتَهَوْا إِلَى آخِرِهَا قَالَ هَذَا مَصْرَعُ أَبِي جَهْلٍ يَجْرَحُهُ فُلَانٌ الْأَنْصَارِيُّ وَ يُجَهِّزُ (٣) عَلَيْهِ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ أَضْعَفُ أَصْحَابِي ثُمَّ قَالَ اذْرَعُوا مِنَ الْبِئْرِ مِنْ جَانِبٍ آخَرَ ثُمَّ مِنْ جَانِبٍ آخَرَ (۴) كَذَا وَ كَذَا ذِرَاعاً وَ ذِرَاعاً وَ ذَكَرَ أَعْدَادَ الْأَذْرُعِ مُخْتَلِفَةً فَلَمَّا انْتَهَى كُلُّ عَدَدٍ إِلَى آخِرِهِ قَالَ مُحَمَّدٌ صلى الله عليه و آله هَذَا مَصْرَعُ عُتْبَةَ وَ ذَلِكَ مَصْرَعُ شَيْبَةَ وَ ذَلِكَ مَصْرَعُ الْوَلِيدِ وَ سَيُقْتَلُ فُلَانٌ وَ فُلَانٌ إِلَى أَنْ سَمَّى تَمَامَ سَبْعِينَ مِنْهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ وَ سَيُؤْسَرُ فُلَانٌ وَ فُلَانٌ إِلَى أَنْ ذَكَرَ سَبْعِينَ بِأَسْمَائِهِمْ وَ أَسْمَاءِ آبَائِهِمْ وَ صِفَاتِهِمْ وَ نَسَبَ الْمَنْسُوبِينَ إِلَى الْآبَاءِ مِنْهُمْ وَ نَسَبَ الْمَوَالِيَ مِنْهُمْ إِلَى مَوَالِيهِمْ ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله أَ وَقَفْتُمْ عَلَى مَا أَخْبَرْتُكُمْ بِهِ قَالُوا بَلَى قَالَ إِنَّ ذَلِكَ لَحَقٌّ كَائِنٌ إِلَى ثَمَانِيَةٍ (۵) وَ عِشْرِينَ يَوْماً مِنَ الْيَوْمِ فِي الْيَوْمِ التَّاسِعِ (۶) وَ الْعِشْرِينَ وَعْداً مِنَ اللَّهِ مَفْعُولًا وَ قَضَاءً حَتْماً لَازِماً ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله يَا مَعْشَرَ الْمُسْلِمِينَ وَ الْيَهُودِ اكْتُبُوا بِمَا سَمِعْتُمْ فَقَالُوا يَا

١- لينقطع خ ل و هو الموجود فى المصدر المخطوط.

٢- و اجعلوا خ ل.

٣- جهز على الجريح، شد عليه و أتم قتله.

۴- ثم من جانب آخر خ.

۵- بعد ثمانيه خ ل و هو الموجود فى المصدر.

۶- فى المصدر: من اليوم التاسع و العشرين.

رَسُولَ اللَّهِ قَدْ سَمِعْنَا وَ وَعَيْنَا وَ لَا نَنْسَى فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله الْكِتَابَةُ أَذْكَرُ لَكُمْ فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ وَ أَيْنَ الدَّوَاةُ وَ الْكَتِفُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله ذَلِكَ لِلْمَلَائِكَهِ (١) ثُمَّ قَالَ يَا مَلَائِكَهَ رَبِّي اكْتُبُوا مَا سَمِعْتُمْ مِنْ هَذِهِ الْقِصَّهِ فِي أَكْتَافٍ وَ اجْعَلُوا فِي كُمِّ كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمْ كَتِفاً مِنْ ذَلِكَ ثُمَّ قَالَ مَعَاشِرَ الْمُسْلِمِينَ تَأَمَّلُوا أَكْمَامَكُمْ وَ مَا فِيهَا وَ أَخْرِجُوهُ وَ اقْرَءُوهُ فَتَأَمَّلُوهَا فَإِذَا فِي كُمِّ كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمْ صَحِيفَهٌ قَرَأَهَا وَ إِذَا فِيهَا ذِكْرُ مَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فِي ذَلِكَ سَوَاءً لَا يَزِيدُ وَ لَا يَنْقُصُ وَ لَا يَتَقَدَّمُ وَ لَا يَتَأَخَّرُ فَقَالَ أَعِيدُوهَا فِي أَكْمَامِكُمْ تَكُنْ (٢) حُجَّهً عَلَيْكُمْ وَ شَرَفاً لِلْمُؤْمِنِينَ مِنْكُمْ وَ حُجَّهً عَلَى أَعْدَائِكُمْ فَكَانَتْ مَعَهُمْ فَلَمَّا كَانَ يَوْمُ بَدْرٍ جَرَتِ الْأُمُورُ كُلُّهَا بِبَدْرٍ وَ وَجَدُوهَا كَمَا قَالَ (٣) صلى الله عليه و آله لَا يَزِيدُ وَ لَا يَنْقُصُ قَابَلُوا بِهَا مَا فِي كُتُبِهِمْ فَوَجَدُوهَا كَمَا كَتَبَتْهُ الْمَلَائِكَهُ فِيهَا لَا يَزِيدُ وَ لَا يَنْقُصُ وَ لَا يَتَقَدَّمُ وَ لَا يَتَأَخَّرُ فَقَبِلَ الْمُسْلِمُونَ ظَاهِرَهُمْ (٤) وَ وَكَلُوا بَاطِنَهُمْ إِلَى خَالِقِهِمْ فَلَمَّا أَفْضَى بَعْضُ هَؤُلَاءِ الْيَهُودِ إِلَى بَعْضٍ قَالُوا أَيَّ شَيْءٍ صَنَعْتُمْ أَخْبَرْتُمُوهُمْ بِمَا فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ مِنَ الدَّلَالاتِ عَلَى صِدْقِ نُبُوَّهِ مُحَمَّدٍ وَ إِمَامَهِ أَخِيهِ عَلِيٍّ لِيُحَاجُّوكُمْ بِهِ عِنْدَ رَبِّكُمْ بِأَنَّكُمْ كُنْتُمْ قَدْ عَلِمْتُمْ هَذَا وَ شَاهَدْتُمُوهُ فَلَمْ تُؤْمِنُوا بِهِ وَ لَمْ تُطِيعُوهُ وَ قَدَرُوا بِجَهْلِهِمْ أَنَّهُمْ إِنْ لَمْ يُخْبِرُوهُمْ بِتِلْكَ الْآيَاتِ لَمْ يَكُنْ لَهُمْ (۵) عَلَيْهِمْ حُجَّهٌ فِي غَيْرِهَا ثُمَّ قَالَ عَزَّ وَ جَلَّ أَ فَلا تَعْقِلُونَ أَنَّ هَذَا الَّذِي تُخْبِرُونَهُمْ بِهِ بِمَا فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ مِنْ دَلَائِلِ نُبُوَّهِ مُحَمَّدٍ حُجَّهٌ عَلَيْكُمْ عِنْدَ رَبِّكُمْ قَالَ (۶) اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ أَ وَ لا يَعْلَمُونَ يَعْنِي أَ وَ لَا يَعْلَمُ هَؤُلَاءِ الْقَائِلُونَ لِإِخْوَانِهِمْ أَ تُحَدِّثُونَهُمْ بِما فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ ما يُسِرُّونَ مِنْ عَدَاوَهِ مُحَمَّدٍ وَ يُضْمِرُونَهُ مِنْ أَنَّ إِظْهَارَهُمُ الْإِيمَانَ بِهِ أَمْكَنُ لَهُمْ مِنِ اصْطِلَامِهِ وَ إِبَارَهِ (٧) أَصْحابِهِ وَ ما يُعْلِنُونَ مِنَ الْإِيمَانِ ظَاهِراً لِيُؤْنِسُوهُمْ وَ يَقِفُوا بِهِ عَلَى

١- إلى الملائكه خ ل.

٢- تكون خ ل.

٣- كما قال رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله خ ل.

۴- أى فأقرت اليهود بما رأوا و أظهروا التصديق بذلك فقبل المسلمون ما أظهروا.

۵- له خ ل.

۶- ثم قال خ ل.

٧- و إباده خ ل. أقول هو الموجود فى المصدر المخطوط، و الاباره و الإباده: الاهلاك.

أَسْرَارِهِمْ فَیُذِیعُونَهَا بِحَضْرَهِ مَنْ یَضُرُّهُمْ وَ أَنَّ اللَّهَ لَمَّا عَلِمَ ذَلِکَ دَبَّرَ لِمُحَمَّدٍ تَمَامَ أَمْرِهِ وَ بُلُوغَ غَایَهِ مَا أَرَادَ اللَّهُ (۱) بِبَعْثِهِ وَ أَنَّهُ یُتِمُّ أَمْرَهُ وَ أَنَّ نِفَاقَهُمْ وَ کِیادَهُمْ (۲) لَا یَضُرُّهُ (۳).

**[ترجمه]تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام : وقتی آیه «ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُکُمْ مِنْ بَعْدِ ذٰلِکَ فَهِیَ کَالْحِجارَهِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَهً» - . بقره / ۷۴ -

{سپس دلهای شما بعد از این [واقعه] سخت گردید همانند سنگ یا سخت تر از آن.} در حق یهودیان و ناصبی‌ها نازل شد آن‌ها آمدند و عرض کردند: ای محمّد! پنداشته ای که در دل های ما خبری از دل‌جویی نیازمندان و یاری ناتوانان و گشاده دستی برای باطل ستیزی و حق طلبی نیست، و سنگ ها از دل های ما نرم‌ترند و بیشتر از ما به فرمان خداوند متعال گردن می نهند؟ اکنون این کوه ها در اینجا حاضرند، بیا تا بسویشان برویم و از آن‌ها گواهی بگیر که تو راست می گویی

و ما دروغ. اگر زبان به تأیید راستی تو گشودند، حق با توست و پیروی از تو بر ما واجب می شود، امّا اگر سخن از نادرستی تو گفتند یا خاموش ماندند و پاسخت را ندادند، بدان که ادعایت نارواست و به خاطر هوس هایت خیره‌سری می کنی. رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود: بسیار خوب، بیایید نزد هر کدام که می خواهید برویم تا از آن بخواهم برای من در مقابل شما گواهی دهد. آن‌گاه به سوی ناهموارترین کوهی که می دیدند رهسپار شدند و گفتند: ای محمّد! از این کوه گواهی بگیر. رسول خدا صلّی الله علیه و آله به کوه فرمود: به شکوه محمّد صلّی الله علیه و آله و خاندان پاکش که خداوند به خاطر ذکر نام ایشان، عرش خود را بر دوش هشت فرشته، سبک کرد در آن هنگام که جمع انبوهی از آن‌ها که تنها خدا شمارشان را می داند نتوانستند آن را حرکت دهند. و به حقّ محمّد و خاندان پاکش که خداوند به خاطر ذکر نام ایشان توبه آدم را پذیرفت و گناهش را بخشید، و او را به مقام پیشین خود بازگرداند و به حقّ محمّد و خاندان پاکش که خداوند به خاطر ذکر نام ایشان و توسّل به ایشان ادریس را در بهشت به جایگاهی والا برآورد، از تو می خواهم همچنان که خداوند بر عهده‌ات گذاشته، در برابر این یهودیان برای محمّد درباره سنگ دلی آن‌ها گواهی دهی و آنان را در انکارشان سخن پیامبر را تکذیب نمایی. ناگاه کوه به حرکت درآمد و بر خود لرزید و آبی از آن جاری شد و ندا داد: ای محمّد! گواهی می دهم که تو رسول پروردگار جهانیان و سرور همه آفریدگان هستی، و گواهی می دهم که دل های این یهودیان همان‌طور که وصف کردی، سخت تر از سنگ است و هیچ خیری از آن سر نمی زند حال آن‌که از سنگ آبی سیل‌آسا و خروشان بیرون می زند، نیز گواهی می دهم اینان در تهمتی که به پروردگار جهانیان می زنند تا تو را بدنام کنند، دروغگویانی بیش نیستند.

سپس رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود: ای کوه! آیا خداوند به تو فرمان نداده که هر گاه چیزی را به حقّ شکوه محمّد صلّی الله علیه و آله و خاندان پاکش از تو خواستم از من فرمان ببری؟ همان کسانی که خداوند به اسم ایشان نوح را از آن «الْکَرْبِ الْعَظِیمِ» - . انبیاء / ۷۶ -

{بلای بزرگ} رهایی بخشید و آتش را بر ابراهیم، سرد و بی آسیب گرداند و او را در میان آتش، بر تخت و بالینی نرم جای داد چنان که آن نمرود سرکش این جایگاه را نزد هیچ یک از پادشاهان زمین ندیده بود، و در کنارش درختانی سبز و شکوفا

و خرّم روياند

ص: ۳۳۶

و پيرامونش را آكنده از انواع گلهاى چهار فصل سال نمود. كوه گفت: بله، اى محمّد! گواهى مى دهم كه چنين است و گواهى مى دهم كه اگر تو از پروردگارت بخواهى كه همه مردان دنيا را بوزينه و خوك گرداند يا همه را به فرشته تبديل كند يا آتش را به يخ و يخ را به آتش دگرگون كند يا آسمان را بر زمين فرود آورد يا زمين را به آسمان فراز كند يا سرتاسر شرق و غرب و دره ها را به كيسه اى تبديل سازد، هر آينه او چنين مى كند. همانا خداوند زمين و آسمان را به فرمان تو درآورده و كوه ها و درياها به فرمان تو در كارند، و ديگر آفريده هاى خداوند از باد و تندر گرفته تا اندام انسان ها و اعضاى حيوان ها همه گوش به فرمان تو هستند و هر آن چه تو فرمان دهى آن‌ها اطاعت مى كنند.

يهوديان گفتند: اى محمّد! ما را در وهم انداخته‌اى و چندى از ياران سركشت را پشت صخره هاى اين كوه نشانده اى و آنانند كه اين سخنان را مى گويند، ما نمى دانيم آيا كلام آن‌هاست كه مى شنويم يا كلام اين كوه، اين فريب ها فقط نزد ياران ناتوانت كه بر عقل هايشان چيره گشته اى كارساز مى افتد. اگر راست مى گويى از اين جا برخيز و آن‌جا بايست و به اين كوه فرمان بده كه از بيخ كنده شود و به آن‌جا نزد تو آيد، وقتى پيش چشم ما نزد تو آمد به او فرمان بده از بلنداى ستبر خود دو نيمه شود، و تكه ى پايينى اش بر بالايى سوار شود و تكّه ى بالايى اش به زير پايينى درآيد. هر گاه بيخ كوه قلّه ى آن شد و قلّه اش بيخ آن گرديد، خواهيم دانست كه اين كار از سوى خداوند است و ساخته دسيسه پردازى و هم‌دستى تو با آن دغل‌بازان سركش نيست.

ص: ۳۳۷

رسول خدا صلّى الله عليه و آله با اشاره به سنگى به وزن پنج رطل فرمود: اى سنگ چرخ بخور، سنگ چرخيد. سپس به مخاطب خويش فرمود: اين سنگ تكّه اى از آن كوه است، آن را بردار و به گوشَت نزديك كن تا آن‌چه را شنيدى برايت تكرار كند. مرد آن را برداشت و نزديك گوشش بُرد، سنگ زبان گشود و سخن كوه را در باره تأييد راستگويى رسول خدا صلّى الله عليه و آله در وصف دل هاى يهوديان تكرار كرد و گفت دورويى آنها براى انكار امر محمّد صلّى الله عليه و آله نارواست و پيامدى ناگوار برايشان به همراه دارد. رسول خدا صلّى الله عليه و آله به او فرمود: آيا شنيدى چه گفت؟ آيا كسى از پشت اين سنگ با تو سخن گفت و تو را در اين وهم انداخت كه سنگ با تو سخن گفته؟ عرض كرد: نه، ولى آن‌چه را درباره كوه خواستم انجام بده.

رسول خدا صلّى الله عليه و آله به سوى زمين پهناورى دور شد و كوه را ندا داد: اى كوه! به حقّ محمّد و خاندان پاكش كه خداوند به خاطر شكوه ايشان و توسل جويى بندگانش به ايشان بر قوم عاد «رِيحاً صَرْصَراً» - . فصلت / ۱۶ -

{تندبادى توفنده} و ويرانگر فرستاد كه «تَنْزِعُ النَّاسَ كَأَنَّهُمْ أَعْجازُ نَخْلٍ خاوِيَةٍ» - . قمر / ۲۰ -

{[كه] مردم را از جا مى كند گويى تنه هاى نخلى بودند كه ريشه كن شده بودند.} و به جبرئيل امر فرمود كه بر سر قوم

صالح نعره ای مهیب سر دهد، و آن‌ها «کَهَشِیمِ الْمُحْتَظِرِ» - . قمر / ۳۱ -

{چون گیاه خشکیده ریز ریز} شدند، از تو می خواهم به اذن خدا از جایت کنده شوی و به این‌جا کنار من بیایی. و حضرت دستش را پیش پای خود بر زمین گذاشت. ناگاه کوه به لرزه افتاد و همچون شتری جوان و تندرو به راه افتاد تا این که نزد حضرت رسید و دامنه خود را به انگشتان حضرت چسباند و ایستاد و گفت: من گوش به فرمان تو هستم ای رسول پروردگار جهانیان، هر چند بینی آنان به خاک مالیده شود، پس دستور ده تا دستورت را اجرا نمایم ، رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود: این خیره‌سران از من خواسته اند تا به تو فرمان دهم که از بیخ کنده شوی و دو نیم گردی و سپس بالایت فرود آید و پایینت فراز شود تا قلّه ات بیخ تو باشد و بیخت قلّه تو. کوه عرض کرد: آیا شما مرا به این کار فرمان می دهید ای رسول خدا؟ فرمود: بله. کوه دو نیم شد و بالایش بر زمین فرود آمد و بیخش بر بالایش قرار گرفت و پایین و بالایش جا به جا شد و ندا داد: ای جماعت یهودی!

ص: ۳۳۸

این که می بینید کمتر از معجزه های موسی علیه السلام است، همان پیامبری که می پندارید به او ایمان دارید. یهودیان به یکدیگر نگاه کردند و برخی گفتند: درباره این نشانه استوار چه می توان گفت؟ برخی دیگر گفتند: این مردی خوش اقبال است که شانس می آورد و کسی که خوش اقبال است کارهای شگفت برایش صورت می پذیرد، بنابراین فریب آن چه را می بینید نخورید. کوه ندا سر داد: ای دشمنان خدا! با این سخن پیامبری موسی را باطل نمودید چرا به او نگفتید افعی شدن عصا و راه باز شدن در میان دریا و سایبانیِ کوه بالای سر ما از خوش شانسی توست و این بخت توست که چنین شگفتی هایی را برایت رقم می زند، ما فریب آن‌چه را می بینیم نمی خوریم؟ پس این گونه شد و صخره های کوه ها زبان گشودند و دهان آن‌ها را بستند و پذیرش حجت پروردگار عالیمان بر آنان لازم گشت .

امام حسن عسکری علیه السلام درباره کلام حق تعالی «أَ فَتَطْمَعُونَ أَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ وَ قَدْ كانَ فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلامَ اللَّهِ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ مِنْ بَعْدِ ما عَقَلُوهُ وَ هُمْ يَعْلَمُونَ * وَ إِذا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قالُوا آمَنَّا وَ إِذا خَلا بَعْضُهُمْ إِلى بَعْضٍ قالُوا أَ تُحَدِّثُونَهُمْ بِما فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ لِيُحَاجُّوكُمْ بِهِ عِنْدَ رَبِّكُمْ أَ فَلا تَعْقِلُونَ * أَ وَ لا يَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ ما يُسِرُّونَ وَ ما يُعْلِنُونَ» - . بقره / ۷۵- ۷۷ -

{آیا طمع دارید که [اینان] به شما ایمان بیاورند با آنکه گروهی از آنان سخنان خدا را می شنیدند سپس آن را بعد از فهمیدنش تحریف می کردند و خودشان هم می دانستند. [همین یهودیان] چون با کسانی که ایمان آورده اند برخورد کنند می گویند ما ایمان آورده ایم و وقتی با همدیگر خلوت می کنند می گویند چرا از آنچه خداوند بر شما گشوده است برای آنان حکایت می کنید تا آنان به [استناد] آن پیش پروردگارتان بر ضد شما استدلال کنند آیا فکر نمی کنید. آیا نمی دانند که خداوند آنچه را پوشیده می دارند و آنچه را آشکار می کنند می داند.} فرمود: هنگامی که رسول خدا صلّی الله علیه و آله با معجزه خود آن یهودیان را خیره کرد و با دلایل گویای خود بهانه هایشان را برچید، آن‌چنان که در برابر نشانه آشکار او دیگر حرفی برایشان باقی نماند و دیگر نتوانستند به خاطر معجزه اش تهمت فریب کاری به او بزنند، عرض کردند: ای محمّد! ایمان آوردیم که تو رسول هدایتگر و هدایت یافته هستی، و علی برادر تو وصیّ و ولیّ توست. امّا وقتی با دیگر یهودیان تنها می شدند به آن‌ها می گفتند: ما در ظاهر به او ایمان آوردیم تا بتوانیم شرّ او را از سر خود کم کنیم و فرصت یابیم تا او و

یـارانش را از پا درآوریم، چرا که وقتی باور کننـد ما با آنها هستیم ما را از اسـرار خود باخبر می سازنـد و چیزی را از ما پنهان نمی کنند، این گونه ما دشـمنانشان را از آن‌ها آگاه می سازیم تا وقتی آن‌ها در گرفتاری و تشویش افتادند و نتوانسـتند از خود دفاع کنند و دشمن را عقب برانند، اینان بتوانند با یاری و پشتیبانی ما به آن‌ها ضربه بزنند.

ص: ۳۳۹

این جماعت، دیگر یهودیان را باز می داشـتند تا مبادا مردم را از نشانه ها و معجزاتی که دیـده بودند باخبر کنند. در این هنگام خداوند متعال به محمّد رسول خود صلّی الله علیه و آله خبر داد که اینان باورشان کژ، و دل و جانشان آلوده است و چنانند که اگر کسـی به نشانه های محمّد و دلایل آشـکار و معجزات خیره ساز او اعتراف نماید ، اینان بر او انکار می کنند. پس خداوند عزّ و جلّ فرمود: ای محمّـد! «أَفَتَطْمَعُونَ» تو و یـارانت یعنی علی و خانـدان پـاکش، «أَن يُؤْمِنُواْ لَكُمْ» آن یهودیانی که با حجت های خدا چشـمانشان را خیره ساختید و با نشانه ها و دلیل های آشـکارش ناتوانشان کردید «أَن يُؤْمِنُواْ لَكُمْ» با دل هایشان شـما را تأیید کنند و در خلوت خود با شـیطان‌های هم‌کیش خود از ارجمندی شـما سخن بگویند. «وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِّنْهُمْ» یعنی از آن یهودیـان بنی اسـرائیل «يَسْمَعُونَ كَلاَمَ اللّهِ» بر دامنه کـوه طـور سـینا اوامر و نواهی او را «ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ» از آن‌گونه ای که شـنیده بودنـد، وقتی برای دیگر یهودیـان که آنجـا حاضـر نبودنـد آن را تعریف کردنـد، «مِن بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ» و خود دانسـتند که گفته هایشان دروغی بیش نیست «وَهُمْ يَعْلَمُونَ» که در باطنشان دروغگویند، و جهت این مطلب آن است که آنان پس از آنکه

با حضـرت موسـی علیه السـلام به کوه رفتند و کلام خدا را شنیدند و از امر و نهی های او باخبر شدند و کلام خدا را به گوش دیگر کسان رساندنـد بر آنان گران آمـد، و دو دسـته شدند؛ در میان آن‌ها مؤمنان بر ایمان خود اسـتوار ماندند و در نیت های خود راستی پیشه کردند، امّا پیشـینیانِ آن یهودیانی که در این ماجرا در حق رسول خدا صلّی الله علیه و آله دورویی کردند، به بنی اسـرائیل گفتند: خداوند متعال این‌گونه به ما گفت و امر و نهی او همین سـخنانی است که برایتان گفتیم و در ادامه گفت: اگر فرمان من برایتان دشوار بود، اشـکالی ندارد که آنرا انجام ندهید و اگر حرام من برایتان سـخت بود، اشکالی ندارد که آنرا انجام دهید «وَهُمْ يَعْلَمُونَ» که دروغ می گویند،

ص: ۳۴۰

سپس خداوند عزّ و جلّ نفاق جاهلانه آن‌ها را در جایی دگر آشکار ساخت و فرمود: «وَإِذَا لَقُواْ الَّذِينَ آمَنُواْ قَالُواْ آمَنَّا» آن‌ها به هنگام دیدار سلمان و مقداد و ابوذر و عمار می گفتند: ما نیز همچون شما به پیامبری محمّد صلّی الله علیه و آله و نیز به امامت برادرش علی بن ابی طـالب علیه السـلام ایمـان آورده ایم و ایمـان داریم که علی برادر هـدایتگر، وزیر فرمانبر و جانشـین او در میـان امّت اوست که وعـده هـایش را تحقّق می بخشـد و حقّ پیمـانش را به جا می آورد و در انجام مسـئولیت های حکومتش نیک می کوشد و بندگان خدا را سـرپرستی می کند و خشم خدا را از ایشان به دور می دارد و چون از او پیروی کنند سبب... سـاز خشـنودی خداونـد از ایشـان می شود، و به درستی که جانشـینان او پس از وی سـتارگان درخشـان و مـاه هـای تابناک و خورشـید شـکوهمند فروزان هسـتند و دوسـتدارانشان دوسـتان خـدا و سـتیزه جویانشـان دشـمنان خـدا هسـتند و برخی دگر می گفتنـد: گواهی می دهیم که محمّـد آورنـده معجزات و برپـا کننـده ی نشـانه هـای آشـکار الهی است، همـان کسـی که چون قریشـیان دسـیسه قتلش را چیدنـد و در پی او برآمدنـد تـا از پا درش آورنـد، خداونـد دست و پایشان را خشـکاند و این چنین

دست هایشان از کار افتاد و پاهایشان بر جای ماند تا این که ناامید و درهم شکسته بازگشتند و البته اگر محمّد صلّی الله علیه و آله خواسته بود، به تنهایی همه آن‌ها را از پا درآورده بود. او همان کسی است که وقتی قریشیان به نزدش آمدند و او را به سوی هُبَل فرستادند تا آن به راستگویی آن‌ها و دروغگویی او حکم دهد، هُبَل به پایش افتاد و بر پیامبری او و امامت برادرش علی و جانشینی اولیاء وی پس از او در به دست گرفتن حکومت و امامت او گواهی داد؛ و او همان کسی است که چون قریشیان او و بنی هاشم را به شعب کوچاندند و بر آن‌جا نگهبانی گماردند تا نگذارد به آن‌ها غذا برسد یا کسی از آنجا خارج شود تا مبادا به دنبال غذایی برای آن‌ها برود، او برای همه آن‌ها، چه کافر و چه مؤمنشان، غذایی بهتر از منّ و سلوی فراهم آورد و برای هر یک هر آن‌چه که دوست داشت از گونه گونه های گواراترین غذاها و انواع شیرینی ها حاضر نمود و نیک ترین جامه ها را به آن‌ها پوشاند و رسول خدا صلّی الله علیه و آله که در میان آن‌ها بود چون دید دل های آن‌ها از تنگنای آن درّه به تنگ آمده است، با دست راست و چپ خود به کوه ها اشاره کرد و به آن‌ها فرمود دور شوید. و آن‌ها دور شدند و از هم فاصله گرفتند

ص: ۳۴۱

و آن چنان صحرایی پدید آمد که آغاز و پایانش دیده نمی شد. سپس با دست خود اشاره کرد و فرمود: ای امانت‌داران محمّد و پیروان او! برویانید درختان و میوه ها و رودها و شکوفه ها و گیاهانی را که خداوند در دلتان به امانت نهاده است. ناگهان درختان قد برافراشتند و ریحان های دلپذیر و سرسبزی های چشم نواز سر برون آوردند آن‌چنان که دل ها و دیده ها فرخنده شدند و غم ها و غصه ها از میان رخت بربستند و اندیشه ها آرام یافتند، و آن‌ها می دانستند که هیچ یک از پادشاهان جهان چنین صحرایی ندارد که این‌چنین درختانی شگفت انگیز و میوه هایی سر فرود آورده و رودهایی به هم پیوسته و ریحان هایی شاداب و گیاهانی زیبا در برگرفته باشد. و محمّد همان کسی است که فرستاده ابوجهل نزدش آمد و تهدیدکنان گفت: ای محمّد! جنونی که در سر داری مکّه را بر تو تنگ کرد و تو را به راه یثرب درافکند و همچنان با توست تا تو را از خود بی خود کند و به کاری وادارد که به هلاکت و نابودیت می انجامد. تو شهر را بر مردم تباه می کنی و آن‌ها را در آتشی می افکنی که خودت را می سوزاند، پایانی برای کارهای تو نمی بینم جز این‌که قریشیان یکپارچه بر تو می شورند تا اثری از تو برجا نگذارند و ضرر و زیانت را از میان بردارند، تو با یاران بی خردت که فریفته تو گشته اند، با آن‌ها رویارو می شوی و در این کارزار کسانی به دادت می رسند که تو را باور ندارند و از تو کینه به دل دارند، امّا از روی ترس به یاری و پشتیبانی از تو می شتابند، چراکه می ترسند با هلاکت تو آن‌ها نیز هلاک شوند و با نابودی تو زن و فرزند آن‌ها نیز نابود شوند و با بیچاره شدن تو و یارانت آن‌ها و اطرافیانشان نیز بیچاره شوند، آن‌ها می پندارند وقتی دشمنانت تو را شکست دهند و بی رحمانه به سرزمین آن‌ها وارد شوند، بین دوست و دشمن تو فرقی نمی گذارند و همه را با هم نابود می کنند و همان طور که بر زن و فرزند و مال تو دست می یابند، بر زن و فرزند و مال آن‌ها نیز دست می یازند و آن‌ها را به اسارت و چپاول می برند، آن که هشدار داد معذور شد و آن که توضیح داد تمام تلاشش را به کار گرفت، من در میان مدینه و در حضور تمامی یاران محمّد و همه یهودیان بنی اسرائیل که او را باور ندارند این پیغام را به او رساندم.

ص: ۳۴۲

آن کفرپیشگان به آن پیک دستور داده بودند تا مؤمنان را از کنار پیامبر صلّی الله علیه و آله دور کند و دیگر کافران حاضر در آن‌جا را برای شورش علیه ایشان فریب دهد. رسول خدا صلّی الله علیه و آله به آن پیک فرمود: آیا سخنت را پیوسته بیان کردی و پیغامت را به تمام رساندی؟ عرض کرد: بله. فرمود: پس پاسخت را بشنو، همانا ابوجهل مرا به ناخوشی و نابودی تهدید می کند و پروردگار جهانیان مرا به یاری و پیروزی وعده می دهد حال آن‌که خبر خداوند راست تر و حرف شنوی از او سزاوارتر است. پس از این که خداوند محمّد را یاری کرد و با سخاوت و بزرگواری خود به او لطف کرد هر کس او را خوار می‌پندارد و بر او خشم دارد هیچ آسیبی نمی تواند به او برساند، از جانب من به ابوجهل بگو تو پیغامی را که شیطان در دلت انداخته به من رساندی و من پاسخی را که خداوند مهربان در خاطرم نشانده به تو دادم. بیست و نه روز بین ما جنگ در می‌گیرد و خداوند به دست ضعیف ترین یاران من تو را هلاک خواهد کرد و تو و عَتبه و شَیبه و ولید و فلان کس و فلان کس - و چندی از قریش را نام برد - را، در حالی‌که جان باخته اید در چاه بدر خواهد انداخت. من هفتاد تن از شما را به قتل می رسانم و هفتاد تن را به اسارت می گیرم و با غل و زنجیرهای درشت و سنگین می برم. سپس حضرت گروهی از مؤمنان و یهودیان و نصرانی ها و دیگر توده حاضر را ندا داد و فرمود: آیا می خواهید قتلگاه یکایک آن‌ها را به شما نشان دهم؟ با من به سرزمین بدر بیایید، آنجا میعادگاهی است که جمعیتی انبوه را در بزرگترین امتحان گرد هم می آورد، بیایید تا پایم را بر قتلگاه تک تک آنها بگذارم و شما خواهید دید که هیچ کم و زیاد نخواهد شد و تغییر نخواهد کرد و لحظه ای دیر یا زود نخواهد شد و هیچ یک از آنها را آسوده نخواهد گذاشت. در آن میان تنها علی بن ابی طالب علیه السلام پاسخ داد: بله، بسم الله. دیگران گفتند: ما به چهارپا و ابزار و توشه نیازمندیم و نمی توانیم به سوی آن‌جا رهسپار شویم چراکه تا آن‌جا چند روز راه است. رسول خدا صلّی الله علیه و آله به دیگر یهودیان فرمود:

ص: ۳۴۳

شما چه می گویید؟ عرض کردند: ما می خواهیم در خانه هایمان بمانیم و نیازی به دیدن ادّعای محال تو نداریم. رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود: در راه آن‌جا هیچ رنجی نخواهید برد، یک گام که بردارید خداوند زمین را برایتان در می نوردد و شما را در گام دوم به آن جا می رساند. مؤمنان گفتند: رسول خدا صلّی الله علیه و آله راست می گوید، ما به این نشانه مفتخر می شویم. کافران و منافقان گفتند: این دروغ را خواهیم آزمود تا بهانه محمّد برچیده شود و ادعایش دلیلی علیه خودش گردد و دروغگویی اش رسوا شود. آن قوم یک گام و سپس گام دوم را برداشتند، ناگهان خود را کنار چاه بدر یافتند و از این امر به شگفت آمدند. رسول خدا آمد و فرمود: این چاه را نشانه بگذارید و از آن به اندازه ی یک ذراع فاصله بگیرید. آن‌ها اندازه گرفتند و چون یک ذراع شد حضرت فرمود: این قتلگاه ابوجهل است، فلان کس از انصار بر او زخم می زند و ضربه خلاص را عبدالله بن مسعود، ضعیف ترین یار من بر او فرود می آورد، سپس فرمود: از طرف دیگرِ چاه به سویی دیگر چنین و چنان اندازه بگیرید و اندازه های مختلف را ذراع به ذراع بیان فرمود، و چون هر اندازه ای گرفته می شد حضرت می فرمود: این قتلگاه عتبه است، و آن قتلگاه شیبه و آن قتلگاه ولید، و فلان کس و فلان کس کشته خواهند شد تا این که همه آن هفتاد تن را اسم برد و فلان کس و فلان کس اسیر خواهند شد تا این‌که از اسم‌های همه آن هفتاد تن و نیز اسم پدرانشان و صفت هایشان یاد کرد و کسانی که به پدرانشان منسوب بودند با نام پدرانشان و کسانی که برده بودند به مولاهایشان منسوب نمود. سپس فرمود: از خبری که به شما دادم آگاه شدید؟ عرض کردند: بله. فرمود: و این حقیقتی است که پس از بیست و هشت

روز در روز بیست و نهم به وقوع می پیوندد و وعده ای از سوی خداست که انجام شدنی است و قضای حتمی اوست که تحقّق آن واجب است. سپس رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود: ای گروه مسلمانان و یهودیان! آن چه را شنیدید بنویسید. عرض کردند:

ص: ۳۴۴

ای رسول خدا! شنیدیم و دریافتیم و فراموش نمی کنیم، رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود: نوشتن بهتر و برای یادآوری ماندگارتر است. عرض کردند: ای رسول خدا! حال، دوات و کتف (از کتف گوسفند به جای کاغذ استفاده می شده) از کجا بیاوریم؟ رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود: این با فرشتگان. سپس فرمود: ای فرشتگان پروردگار من! آنچه را از این ماجرا شنیدید روی کتف ها بنویسید و کتف هر کس را در آستین او بگذارید. سپس فرمود: ای گروه مسلمانان و یهودیان! به آستین های خود بنگرید و آنچه را در آن است بیرون آورید و بخوانید. آنها به آستین هایشان نگریستند، ناگاه هر یک در آستین خود نوشته ای یافتند و آن را خواندند و آنچه را رسول خدا صلّی الله علیه و آله بیان فرموده بود در آن دیدند بدون اینکه کم و زیاد یا پیش و پس شده باشد. حضرت فرمود: آنها را به آستین هایتان بازگردانید که برای شما نشانه و برای مؤمنانتان مایه افتخار و بر دشمنانتان حجت است. آنها نوشته ها را با خود نگه داشتند تا اینکه روز بدر فرا رسید و همه اتفاقات آن پایان یافت و آنها همه را بدون کم و زیاد یا پیش و پس، همچون فرمایش رسول خدا صلّی الله علیه و آله یافتند و نوشته های خود را با آن مطابقت دادند و همه را بدون کم و زیاد یا پیش و پس، همچون آنچه فرشتگان نوشته بودند دیدند. مسلمانان ظاهر آن یهودی‌ها را پذیرفتند و باطنشان را به خدا واگذاردند.

وقتی آن یهودیان به یکدیگر رسیدند گفتند: چه کردید؟ به آن مسلمان‌ها خبر دادید «بِمَا فَتَحَ اللّهُ عَلَيْكُمْ» از دلایل راستی پیامبری محمّد صلّی الله علیه و آله و امامت برادرش علی علیه السلام «لِيُحَآجُّوكُم بِهِ عِندَ رَبِّكُمْ» که شما این را دانستید و به چشم خود دیدید امّا به او ایمان نیاوردید و از او فرمان نبردید. آنها از روی نادانی گمان می کردند اگر به ایشان از درستی آن نشانه ها خبر نداده بودند دیگر محمّد صلّی الله علیه و آله حجّت دیگری بر آنها نداشت. سپس خداوند عزّ و جلّ فرمود: «أَفَلاَ تَعْقِلُونَ» که آنچه خداوند از دلایل پیامبری محمّد صلّی الله علیه و آله برایتان آشکار کرد و شما به ایشان از درستی آنها خبر دادید، نزد پروردگارتان حجّتی بر شماست. خداوند متعال فرمود: «أَوَلاَ يَعْلَمُونَ» یعنی آیا نمی دانند آنها که به برادران خود گفتند: «أَتُحَدِّثُونَهُم بِمَا فَتَحَ اللّهُ عَلَيْكُمْ» «لِيُحَآجُّوكُم بِهِ عِندَ رَبِّكُمْ أَفَلاَ تَعْقِلُونَ * أَوَلاَ يَعْلَمُونَ»- «أَنَّ اللّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ» درباره دشمنی کردن با محمّد، و نیز آنچه را که در دل های خود پنهان کردند و در ظاهر، به محمّد ایمان آوردند تا از این راه بتوانند او را نابود کنند و یارانش را از پا درآورند «وَمَا يُعْلِنُونَ» ایمانی که در ظاهر آوردند تا همدم آنها شوند و این گونه از اسرار آنها باخبر گردند

ص: ۳۴۵

و آن را به گوش کسانی که در پی آسیب رساندن به ایشان هستند برسانند، امّا چون خداوند نهان و عیانشان را می دانست نهایت خواست خود و اوج هدفی را که از برانگیختن محمّد صلّی الله علیه و آله در نظر داشت برای او تدارک دید و امر او تحقّق یافت و این چنین دورویی و نیرنگ بازی آنها هیچ آسیبی به محمّد صلّی الله علیه و آله نرساند - . التفسیر المنسوب

إلی الإمام العسکری علیه السلام ۴: ۱۱۵- ۱۲۰ - .

**[ترجمه]

أقول

الوثير اللين الموافق قوله تبجبح فی عقولهم فی بعض النسخ بالباء الموحده التحتانیه فی الموضعین و الحاءین المهملتین أی تتمکن و تستقر فی عقولهم من قولهم بجبح فی المکان أی تمکن فیه و فی بعضها بالنونین و الجیمین من قولهم تنجنج إذا تحرک و تجبر و القارح من الخیل هو الذی دخل فی السنه الخامسه و المؤاتی بالهمز و قد یقلب واوا من المؤاتاه و هی حسن المطاوعه و الموافقه و الفج الطریق الواسع بین الجبلین.

**[ترجمه]«وَثیر» یعنی نرم و راحت. این سخن که «تبجبحُ فی عقولِهم» در برخی نسخه‌ها به همین شکل با دو باء موحده تحتانی و دو حاء مهمله روایت شده که یعنی در عقل‌هایشان جای گرفت و مستقر شد برگرفته از «بجبحَ فی المکانِ» یعنی در آن مکان جای گرفت، اما در برخی نسخه‌ها با دو نون و دو جیم روایت شده برگرفته از «تنجنجَ» یعنی جنبید. «قارح» یعنی اسبی که پنج ساله شده باشد. «مؤاتی» با همزه و گاه با قلب به واو برگرفته از «مؤاتاه» است به معنای به خوبی اطاعت و موافقت کردن. «فجّ» یعنی مسیر گشاده میان دو کوه.

**[ترجمه]

«۱۷»

کا، الکافی عَلِیُّ بْنُ مُحَمَّدٍ وَ غَیْرُهُ عَنْ سَهْلِ بْنِ زِیَادٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْوَلِیدِ شَبَابٍ الصَّیْرَفِیِّ عَنْ مَالِکِ بْنِ إِسْمَاعِیلَ النَّهْدِیِّ عَنْ عَبْدِ السَّلَامِ بْنِ حَارِثٍ عَنْ سَالِمِ بْنِ أَبِی حَفْصَهَ الْعِجْلِیِّ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیهما السلام قَالَ: کَانَ فِی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله ثَلَاثَهٌ لَمْ تَکُنْ فِی أَحَدٍ غَیْرِهِ لَمْ یَکُنْ لَهُ فَیْ ءٌ وَ کَانَ لَا یَمُرُّ فِی طَرِیقٍ فَیُمَرَّ فِیهِ بَعْدَ یَوْمَیْنِ أَوْ ثَلَاثَهٍ إِلَّا عُرِفَ أَنَّهُ قَدْ مَرَّ فِیهِ لِطِیبِ عَرْفِهِ وَ کَانَ لَا یَمُرُّ بِحَجَرٍ وَ لَا شَجَرٍ إِلَّا سَجَدَ لَهُ (۴).

**[ترجمه]کافی: از امام محمد باقر علیه السلام روایت شده که ایشان فرمود: در رسول خدا صلّی الله علیه و آله سه ویژگی بود که در کسی جز ایشان نبود؛ سایه نداشت، وقتی از راهی گذر می‌کرد اگر دو یا سه روز بعد کسی از آن‌جا می‌گذشت از بوی خوش تن حضرت درمی‌یافت که ایشان از آن‌جا گذر کرده است، بر هر کلوخ و درختی می‌گذشت به او سجده می‌کردند - . أصول کافی ۱: ۴۴۲ - .

**[ترجمه]

«۱۸»

کا، الکافی عَلِیٌّ عَنْ أَبِیهِ عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنْ أَبِی الْمَغْرَاءِ عَنْ عَمَّارٍ السِّجِسْتَانِیِّ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیهما السلام عَنْ أَبِیهِ علیهما

السلام أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله علیه و آله وَضَعَ حَجَراً عَلَى الطَّرِيقِ يَرُدُّ الْمَاءَ عَنْ أَرْضِهِ فَوَ اللَّهِ مَا نَكَبَ بَعِيراً وَ لَا إِنْسَاناً حَتَّى السَّاعَهِ (۵).

۱- ما أراده اللّه خ ل. و هو الموجود فی المصدر.

۲- و کیدهم خ ل.

۳- التفسیر المنسوب الی الامام العسکریّ علیه السلام: ۱۱۵- ۱۲۰.

۴- أصول الکافی ۱: ۴۴۲.

۵- فروع الکافی ۱: ۳۴۸. أقول: نکبت الحجاره رجله: لثمتها او اصابتها و خدشتها.

**[ترجمه]کافی: امام جعفر صادق علیه السلام به نقل از پدر ارجمندش علیه السلام فرمود: رسول خدا صلّی الله علیه و آله سنگی را بر راه نهاد تا آب را از زمین او بازگرداند، به خدا سوگند آن سنگ تا به الان نه به شتری آسیب رساند و نه به انسانی - . فروع کافی ۱: ۳۴۸ - .

ص: ۳۴۶

**[ترجمه]

باب ۳ ما ظهر له صلی الله علیه و آله شاهدا علی حقیته من المعجزات السماویه و الغرائب العلویه

اشاره

من انشقاق القمر و رد الشمس و حبسها و إظلال الغمامه و ظهور الشهب و نزول الموائد و النعم من السماء و ما یشاکل ذلک زائدا علی ما مضی فی باب جوامع المعجزات

**[ترجمه]از آن جمله شکافته شدن ماه و بازگشتن خورشید و بر جا ماندن خورشید و سایه انداختن ابر و پیدایش شهاب‌ها و فرود آمدن سفره و نعمت از آسمان و نمونه‌هایی از این دست افزون بر آن‌چه در باب جوامع معجزات حضرت گذشت

**[ترجمه]

الآیات

القمر: «اقْتَرَبَتِ السَّاعَهُ وَ انْشَقَّ الْقَمَرُ* وَ إِنْ یَرَوْا آیَهً یُعْرِضُوا وَ یَقُولُوا سِحْرٌ مُسْتَمِرٌّ»(۱-۲)

**[ترجمه]اقْتَرَبَتِ السَّاعَهُ وَ انْشَقَّ الْقَمَرُ * وَ إِنْ یَرَوْا آیَهً یُعْرِضُوا وَ یَقُولُوا سِحْرٌ مُسْتَمِرٌّ - . قمر / ۱- ۲ -

{نزدیک شد قیامت و از هم شکافت ماه. و هر گاه نشانه ای ببینند روی بگردانند و گویند سحری دایم است.}

**[ترجمه]

تفسیر

قال الطبرسی رحمه الله: اقْتَرَبَتِ السَّاعَهُ أی قربت الساعه التی تموت فیها الخلائق و تکون القیامه و المراد فاستعدوا لها قبل هجومها وَ انْشَقَّ الْقَمَرُ قال

ابْنُ عَبَّاسٍ اجْتَمَعَ الْمُشْرِکُونَ إِلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالُوا إِنْ کُنْتَ صَادِقاً فَشُقَّ لَنَا الْقَمَرَ فِلْقَتَیْنِ (۱) فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِنْ فَعَلْتُ تُؤْمِنُونَ قَالُوا نَعَمْ وَ کَانَتْ لَیْلَهُ بَدْرٍ فَسَأَلَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله رَبَّهُ أَنْ یُعْطِیَهُ مَا قَالُوا فَانْشَقَّ الْقَمَرُ فِلْقَتَیْنِ (۲) وَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یُنَادِی یَا فُلَانُ یَا فُلَانُ اشْهَدُوا..

وَ قَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ انْشَقَّ الْقَمَرُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله شِقَّتَيْنِ فَقَالَ لَنَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله اشْهَدُوا اشْهَدُوا.

وَ رُوِيَ أَيْضاً عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ أَنَّهُ قَالَ: وَ الَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَقَدْ رَأَيْتُ الْحَرَاءَ (۳) بَيْنَ فِلْقَيِ الْقَمَرِ.

وَ عَنْ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ قَالَ: انْشَقَّ الْقَمَرُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله حَتَّى صَارَ فِرْقَتَيْنِ

۱- فرقتین خ ل و هو الموجود فی المصدر و الفلقتین: القطعتین.

۲- فی المصدر: فرقتین.

۳- فی المصدر: حراء و هو الصحیح.

عَلَى هَذَا الْجَبَلِ فَقَالَ أَنَاسٌ سَحَرَنَا مُحَمَّدٌ فَقَالَ رَجُلٌ إِنْ كَانَ سَحَرَكُمْ فَلَمْ يَسْحَرِ النَّاسَ كُلَّهُمْ.

و قد روى حديث انشقاق القمر جماعه كثيره من الصحابه منهم عبد الله بن مسعود و أنس بن مالك و حذيفه بن اليمان و ابن عمر و ابن عباس و جبير بن مطعم و عبد الله بن عمر و عليه جماعه من المفسرين إلا ما روى عن عثمان بن عطاء عن أبيه أنه قال معناه و سينشق القمر و روى ذلك عن الحسن و أنكره أيضا البلخى و هذا لا يصح لأن المسلمين أجمعوا على ذلك فلا يعتد بخلاف من خالف فيه و لأن اشتهاره بين الصحابه يمنع من القول بخلافه و من طعن فى ذلك بأنه لو وقع لما كان يخفى على أحد من أهل الأقطار فقوله باطل لأنه يجوز أن يكون الله تعالى قد حجبه عن أكثرهم بغيم و ما يجرى مجراه و لأنه قد وقع ذلك ليلا فيجوز أن يكون الناس كانوا نياما فلم يعلموا بذلك على أن الناس ليس كلهم يتأملون ما يحدث فى السماء و فى الجو من آيه و علامه فيكون مثل انقضاض الكواكب و غيره مما يغفل الناس عنه و إنما ذكر سبحانه اقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ مع انْشَقَّ الْقَمَرُ (۱) لأن انشقاقه من علامه نبوه نبينا صلى الله عليه و آله و نبوته و زمانه من أشراط الساعه (۲) وَ إِنْ يَرَوْا آيَةً يُعْرِضُوا هذا إخبار من الله تعالى عن عناد كفار قريش و أنهم إذا رأوا آيه معجزه أعرضوا عن تأملها و الانقياد لصحتها عنادا و حسدا وَ يَقُولُوا سِحْرٌ مُسْتَمِرٌّ أى قوى شديد يعلو على كل سحر و هو من إمرار الحبل و هو شده فتله و استمر الشى ء إذا قوى و استحكم و قيل معناه ذاهب (۳) مضمحل لا يبقى.

و قال المفسرون لما انشق القمر قال مشركو قريش سحرنا محمد فقال الله سبحانه وَ إِنْ يَرَوْا آيَةً يُعْرِضُوا عن التصديق و الإيمان بها قال الزجاج و فى هذا دلاله على أن ذلك قد كان و وقع.

و أقول و لأنه تعالى قد بين أنه يكون آيه على وجه الإعجاز و إنما يحتاج

۱- فى المصدر: مما يغفل أكثر الناس عنه، و إنّما ذكر سبحانه اقتراب الساعه مع انشقاقه.

۲- فى المصدر: من أشراط اقتراب الساعه. أقول: الاشراط: العلامات.

۳- فى المصدر: سحر ذاهب.

إلى الآيه المعجزه فى الدنيا ليستدل الناس بها على صحه النبوه و يعرفوا صدق الصادق لا فى حال انقطاع التكليف و الوقت الذى يكون الناس فيه ملجئين إلى المعرفه و لأنه سبحانه قال وَ يَقُولُوا سِحْرٌ مُسْتَمِرٌّ و فى وقت الإلجاء لا يقولون للمعجز إنه سحر. (١) و قال الرازى المفسرون بأسرهم على أن المراد أن القمر حصل فيه الانشقاق و دلت الأخبار على حدوث الانشقاق و فى الصحاح خبر مشهور

رواه جمع من الصحابه قالوا سئل رسول الله صلى الله عليه و آله انشقاق القمر معجزه فسأل ربه فشقه.

و قول بعض المفسرين المراد سينشق بعيد و لا معنى له لأن من منع ذلك و هو الطبيعى يمنعه فى الماضى و المستقبل و من جوزه لا حاجه إلى التأويل و إنما ذهب إليه ذلك الذاهب لأن الانشقاق أمر هائل فلو وقع لعم وجه الأرض فكان ينبغى أن يبلغ حد التواتر فنقول إن النبى صلى الله عليه و آله لما كان يتحدى بالقرآن و كانوا يقولون إنا نأتى بأفصح ما يكون من الكلام و عجزوا عنه و كان القرآن معجزه باقيه إلى قيام الساعه لا يتمسك بمعجزه أخرى فلم ينقله العلماء بحيث يبلغ حد التواتر و أما المؤرخون تركوه لأن التواريخ فى أكثر الأمر يستعملها المنجمون و هم لما وقع الأمر قالوا بأنه مثل خسوف القمر و ظهور شى ء فى الجو على شكل نصف القمر فى موضع آخر فلذا تركوا حكايته فى تواريخهم و القرآن أدل دليل و أقوى مثبت له و إمكانه لا يشك فيه و قد أخبر عنه الصادق فيجب اعتقاد وقوعه و حديث امتناع الخرق و الالتيام حديث اللئام و قد ثبت جواز الخرق و التخريب على السماوات ثم قال و أما كون الانشقاق آيه للساعه فلأن منكر خراب العالم ينكر انشقاق السماء و انفطارها و كذلك قوله فى كل جسم سماوى من الكواكب فإذا انشق بعضها ثبت خلاف ما يقول به من عدم جواز خراب العالم انتهى. (٢)

و قال القاضى فى الشفاء أجمع المفسرون و أهل السنه على وقوع الانشقاق و روى البخارى بإسناده عن أبى معمر عن ابن مسعود قال انشق القمر على عهد رسول الله

١- مجمع البيان ٩: ١٨۶.

٢- مفاتيح الغيب ج ٧ مع اختلاف يسير فراجع.

صلی الله علیه و آله فرقتین فرقه فوق الجبل و فرقه دونه فقال رسول الله صلی الله علیه و آله اشهدوا.

و فی روایه مجاهد و نحن مع النبی صلی الله علیه و آله و فی بعض طرق الأعمش بمنی و رواه أیضا عن ابن مسعود الأسود و قال حتی رأیت الجبل بین فرجتی القمر و رواه عنه مسروق أنه کان بمکه و زاد فقال کفار قریش سحرکم ابن أبی کبشه فقال رجل منهم إن محمدا إن کان سحر القمر فإنه لا یبلغ من سحره أن یسحر الأرض کلها فاسألوا من یأتیکم من بلد آخر هل رأوا هذا فأتوا فسألوا (۱) فأخبروهم أنهم رأوا مثل ذلک و حکی السمرقندی عن الضحاک نحوه و قال فقال أبو جهل هذا سحر فابعثوا إلی أهل الآفاق حتی ینظروا أ رأوا ذلک أم لا فأخبر أهل الآفاق أنهم رأوه منشقا فقالوا یعنی الکفار هذا سحر مستمر و رواه أیضا عن ابن مسعود علقمه فهؤلاء أربعه عن عبد الله.

و قد رواه غیر ابن مسعود منهم أنس و ابن عباس و ابن عمر و حذیفه و جبیر بن مطعم و علی

فقال علی علیهما السلام من روایه أبی حذیفه الأرحبی (۲) انشق القمر و نحن مع النبی صلی الله علیه و آله.

و عن أنس سأل أهل مکه النبی صلی الله علیه و آله أن یریهم آیه فأراهم انشقاق القمر فرقتین حتی رأوا حراء بینهما.

رواه عن أنس قتاده و فی روایه معمر و غیره عن قتاده عنه أراهم القمر مرتین (۳) انشقاقه فنزلت اقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ و رواه عن جبیر بن مطعم ابنه محمد

ص: ۳۵۰

۱- فی المصدر: فسألوهم.

۲- بفتح الهمزه و سکون الراء و فتح الحاء المهمله و فی آخرها الباء نسبه إلی بنی أرحب و هم بطن من همدان.

۳- قال شارح الشفاء: أی شقین أو فلقتین، و یؤیده انه فی نسخه فرقتین، و قیل بمعنی کرتین و فی صحیح مسلم: فأراهم انشقاق القمر مرتین، قال الحلبیّ هذه المسأله فتشت عنها کثیرا حتّی وجدتها فی کلام أبی عبد اللّه ابن امام الجوزیه ذکرها فی کتابه إغاثه اللهفان فذکر کلاما و فیه: إن المرات یراد بها الافعال تاره و الأعیان تاره، و أکثر ما تستعمل فی الافعال، و أمّا الأعیان فکقوله فی الحدیث «انشق القمر علی عهد رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله مرتین» أی شقین و فلقتین، و لما خفی هذا علی من لم یحط به علما زعم أن الانشقاق وقع مره بعد مره فی زمانین، و هذا ممّا یعلم أهل الحدیث و من له خبره بأحوال الرسول صلّی اللّه علیه و آله و سیرته انه غلط و أنّه لم یقع الانشقاق الا مره واحده إه ثمّ ذکر عن شیخه العراقی تعدّد الانشقاق و رده.

و ابن ابنه جبیر بن محمد و رواه عن ابن عباس عبید الله بن عبد الله بن عتبه و رواه عن ابن عمر مجاهد و رواه عن حذیفه أبو عبد الرحمن السلمی و مسلم بن أبی عمران الأزدی و أكثر طرق هذه الأحادیث صحیحه و الآیه مصرحه فلا یلتفت إلی اعتراض مخذول بأنه لو كان هذا لم یخف علی أهل الأرض إذ لم ینقل عن أهل الأرض أنهم رصدوه فی تلك اللیله و لم یروه و لو نقل إلینا من لا یجوز تمالؤهم (۱) لكثرتهم علی الكذب لما كانت علینا به حجه إذ لیس القمر فی حد واحد لجمیع الأرض فقد یطلع علی قوم قبل أن یطلع علی آخرین و قد یكون من قوم بضد ما هو من مقابلهم من أقطار الأرض أو یحول بین قوم و بینه سحابه أو جبال و لهذا نجد الكسوفات فی بعض البلاد دون بعض و فی بعضها جزئیه و فی بعضها كلیه و فی بعضها لا یعرفها إلا المدعون لعلمها و آیه القمر كانت لیلا و العاده من الناس باللیل الهدوء و السكون و إیجاف الأبواب (۲) و قطع التصرف و لا یكاد یعرف من أمور السماء شیئا إلا من رصد ذلك و لذلك ما یكون الكسوف القمری كثیرا فی البلاد و أكثرهم لا یعلم به حتی یخبر و كثیرا ما یحدث الثقات بعجائب یشاهدونها من أنوار و نجوم طوالع عظام یظهر بالأحیان باللیل فی السماء و لا علم عند أحد منها انتهی (۳).

**[ترجمه]طبرسی می‌گوید: «اقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ» یعنی ساعتی که همه آفریدگان در آن می‌میرند نزدیک شد که همان قیامت است، منظورش این است که پیش از آن که سر برسد برایش آماده شوید. «وَ انْشَقَّ الْقَمَرُ» از ابن عباس روایت شده که مشركان نزد رسول خدا صلّی الله علیه و آله جمع شدند و عرض كردند: اگر رست می‌گویی ماه را برای ما به دو نیم بشكاف. رسول خدا صلّی الله علیه و آله به آن‌ها فرمود: اگر این كار را كردم ایمان می‌آورید؟ عرض كردند: بله. شب بدر بود. رسول خدا صلّی الله علیه و آله از پروردگارش خواست كه آن‌چه را خواسته بودند به حضرت عطا كند. ناگاه ماه به دو نیم شكافته شد و رسول خدا صلّی الله علیه و آله ندا سر داد كه ای فلانی و ای فلانی شهادت دهید.

و ابن مسعود گفته: ماه در روزگار رسول خدا صلّی الله علیه و آله به دو نیم شكافته شد و حضرت به ما فرمود: شهادت دهید! شهادت دهید!

همچنین از وی روایت شده: به خدایی كه جانم در دست اوست سوگند من حراء را از میان دو نیمه ماه دیدم.

و از جُبَیر بن مُطعِم روایت شده: در روزگار رسول خدا صلّی الله علیه و آله ماه شكافته شد و دو پاره شد

ص: ۳۴۷

بر این كوه و بر این كوه. مردم گفتند محمد ما را سِحر كرده است. آن‌گاه كسی گفت: اگر شما را سِحر كرده، همه مردم را كه سِحر نكرده است!

ماجرای شكافته شدن ماه را شمار زیادی از صحابه از جمله عبدالله بن مسعود و انس بن مالك و حذیفه بن یمان و ابن عمر و ابن عباس و جبیر بن مطعم و عبدالله بن عمر روایت كرده‌اند و جمعی از مفسران به آن معتقدند جز آن‌چه از عثمان بن عطاء به نقل از پدرش روایت شده كه وی گفته: آیه یعنی ماه شكافته خواهد شد. این را از حسن نیز روایت كرده‌اند و بلخی نیز آن را انكار كرده است. اما این صحیح نیست، زیرا اولا مسلمانان بر این رویداد اجماع كرده‌اند و به مخالفت مخالفان اعتنایی نشده

است و ثانیا شهرت این رویداد میان صحابه مانع از مخالفت با آن می‌شود. کسانی که به این ماجرا ایراد گرفته‌اند و گفته‌اند اگر این اتفاق افتاده بود همه دیده بودند، سخنشان باطل است زیرا ممکن است خداوند متعال این رویداد را با ابرها یا به گونه‌ای دیگر از بیشتر مردم پوشانده باشد، همچنین این اتفاق در شب افتاده و ممکن است مردم خواب بوده باشند و از این رویداد مطلع نشده باشند، چون همه مردم در نشانه‌ها و علاماتی که در آسمان و جوّ روی می‌دهد تأمل نمی‌کنند، پس این ماجرا نیز همچون فرو ریختن ستارگان و رویدادهایی از این دست بوده که مردم از آن غافل‌اند. خداوند سبحان نیز «اقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ» را همراه با «وَ انْشَقَّ الْقَمَرُ» ذکر کرده زیرا شکافته شدن ماه علامت نبوت پیامبر ما صلّی الله علیه و آله است و نبوت ایشان و دوره آن از علامات نزدیک شدن قیامت است. خداوند متعال در «وَ إِنْ یَرَوْا آیَةً یُعْرِضُوا» از خیره‌سری کافران قریش خبر داده و می گوید آن‌ها هرگاه نشانه و معجزه‌ای را دیدند به خاطر خیره‌سری و حسادت از اندیشیدن در آن و پذیرفتن صحّتش روی گرداندند «وَ یَقُولُوا سِحْرٌ مُسْتَمِرٌّ» یعنی سحری قوی و شدید که سرآمد همه سحرهاست. «مُسْتَمِرٌّ» از «إمرار الحبل» به معنای محکم تافتن طناب آمده است و «إستمرّ الشیء» یعنی قوی و مستحکم شد، نیز گفته‌اند یعنی رفتنی و ناپایدار است و بر جا نمی‌ماند.

مفسران گفته‌اند وقتی ماه شکافته شد مشرکان قریش گفتند محمد ما را سِحر کرده است. آن‌گاه خداوند سبحان فرمود: «وَ إِنْ یَرَوْا آیَةً یُعْرِضُوا» یعنی از تصدیق کردن و ایمان آوردن به آن روی می گردانند. زجاج گفته: این سخن دلالت دارد که آن اتفاق افتاده بوده است.

به نظر من دلیل دیگر (بر وقوع آن در زمان پیامبر) این است که خداوند متعال گفته این رویداد آیت و نشانه‌ای بر وجه اعجاز است و معجزه در دنیا مورد نیاز است

ص: ۳۴۸

که مردم آن را دلیلی بر صحّت نبوت بدانند و با آن صداقت انسان راستگو را دریابند، ونه در حالت انقطاع تکلیف (و نزدیک به قیامت) در زمانی که مردم به صورت قهری معرفت و شناخت پیدا می کنند . همچنین به این دلیل که خداوند سبحان فرموده: «وَ یَقُولُوا سِحْرٌ مُسْتَمِرٌّ» در حالی که در زمان معرفت قهری (نسبت یه نبوت پیامبر) مردم نمی‌گویند معجزه سِحر است - مجمع البیان ۹: ۱۸۶ - .

رازی می‌گوید: همه مفسران گفته‌اند منظور این است که انشقاق در ماه رخ داده است و اخبار بر رخداد انشقاق دلالت دارند. در صحاح خبر مشهوری هست که

جمعی از صحابه روایت کرده‌اند: از رسول خدا صلّی الله علیه و آله خواستند تا به عنوان معجزه، ماه شکافته شود، حضرت از پروردگارش خواست و او ماه را شکافت.

سخن برخی مفسران که گفته‌اند منظور آیه این است که ماه شکافته خواهد شد، سخنی بعید و بی معناست، زیرا کسی که وقوع این امر طبیعی را ممتنع دانسته آن را چه در گذشته و چه در آینده ممتنع می‌بیند و کسی که آن را ممکن دانسته نیازی به

تأویل ندارد. دلیل این مفسرین این است که می گویند شکافته شدن ماه اتفاقی هولناک است و اگر چنین اتفاقی افتاده بود همه سطح زمین را در بر می گرفت و می‌بایست به حدّ تواتر می‌رسید. پاسخ این است که پیامبر صلّی الله علیه و آله بر سر قرآن تحدّی و مبارزه طلبی کرد، آن‌ها می گفتند ما فصیح‌ترین کلام را خواهیم آورد اما از این کار درماندند و چون قرآن معجزه‌ای پایدار تا به روز قیامت بوده نیاز به استناد به معجزه دیگری نبوده و بدین خاطر علماء آن رویداد را آن‌چنان که به حدّ تواتر برسد، نقل نکرده‌اند. از سوی دیگر مورخان نیز آن را وانهاده‌اند زیرا نوشته‌های تاریخی در بیشتر موارد نگاشته منجّمان بوده و وقتی آن اتفاق افتاده آن‌ها گفته‌اند این رویداد همچون خسوف ماه و پیدایش چیزی شبیه نیمه ماه در جایی دیگر از جوّ بوده است و بدین سبب آن را در نوشته‌های تاریخی خود وانهاده‌اند. با این همه قرآن برای این رویداد استوارترین دلیل و قوی‌ترین اثبات‌گر است و در ممکن بودنش نیز شکی نیست و راستگویان نیز از آن خبر داده‌اند، پس بایست به وقوعش باور داشت. به علاوه سخن از امتناعِ گسست و پیوست در آسمان سخنی سخیف است زیرا امکان شکاف و تخریب در آسمان ثابت شده است. و اما انشقاق نشانه‌ای از برای قیامت دانسته شده چون کسی که خراب شدن دنیا را انکار می کند، وقوع انشقاق و گسستگی در آسمان و یا در دیگر اجسام آسمانی همچون سیارات را نیز نمی‌پذیرد، بنابراین وقتی بخشی از آسمان شکافته شود ثابت می‌شود که اعتقاد به عدم امکان خراب شدن دنیا مخالف با حقیقت است - . مفاتیح الغیب ج ۷ ، با اندکی تفاوت. - .

قاضی در الشفاء می گوید: مفسران و اهل سنت همه بر وقوع انشقاق اجماع کرده‌اند و بخاری به اسنادش از ابی معمر از ابن مسعود روایت کرده که وی گفته:

ماه در روزگار رسول خدا صلّی الله علیه و آله به دو نیم شکافته شد،

ص: ۳۴۹

نیمی بالای کوه و نیمی پایین آن، آن‌گاه رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود: شاهد باشید.

در روایت مجاهد نیز آمده: ما نزد پیامبر بودیم و در برخی نقل های اعمش آمده در منا نزد پیامبر بودیم. اسود از ابن مسعود نیز روایت کرده که وی گفته: آن‌چنان که من کوه را میان دو پاره ماه دیدم. مسروق نیز از او روایت کرده که وی گفته: این اتفاق در مکه رخ داد. و افزوده است کفار قریش گفتند ابن ابی کَبشه سِحرتان کرده است. کسی گفت: اگر محمد ماه را سِحر کرده باشد سِحر او نمی‌تواند سرتاسر زمین را در بر بگیرد، بنابراین از کسانی که از دیاری دیگر می‌آیند بپرسید آیا این را دیده‌اند؟ مسافرانی آمدند و از آن‌ها پرسیدند و آن‌ها خبر دادند که دیده‌اند. سمرقندی نیز از ضحاک همانند این سخن را روایت کرده و گفته: ابوجهل گفت: این سِحر است، کسی را نزد مردم دیگر سرزمین‌ها بفرستید تا ببیند آیا آن‌ها نیز این را دیده‌اند یا نه. سپس مردم دیگر دیارها نیز گفتند دیده‌اند که ماه شکافته شده است. آن‌گاه کفار گفتند: این سِحری مستمرّ است. علقمه نیز این را از ابن مسعود روایت کرده اینان چهار تن بودند که از عبدالله (بن مسعود) روایت کرده اند .

کسانی جز ابن مسعود نیز این رویداد را روایت کرده‌اند از جمله ابن عباس و ابن عمر و حُذَیفه و جُبَیر بن مُطعم و حضرت علی ع.

در روایت ابی حذیفه اَرحَبی حضرت علی علیه السلام فرموده: ماه شکافته شد و ما همراه پیامبر صلّی الله علیه و آله بودیم.

و از انس روایت شده: اهل مکه از پیامبر صلّی الله علیه و آله خواستند که نشانه‌ای به آنان نشان دهد. حضرت دو نیم شدن ماه را به آنان نشان داد و آن‌ها حراء را از میان دو نیمه دیدند.

قتاده نیز این را از انس روایت کرده است، در روایت معمر و دیگران از قتاده از وی آمده: حضرت دو پاره شدن ماه را به آنان نشان داد، آن‌گاه نازل شد «اقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ».

از جُبیر بن مطعم، پسرش محمد

ص: ۳۵۰

و نوه‌اش جُبیر بن محمد روایت کرده‌اند و از ابن عباس، عبیدالله بن عبدالله بن عتبه روایت کرده و از ابن عمر، مجاهد روایت کرده و از حُذیفه، ابو عبدالرحمان سلمی و مسلم بن ابی عمران ازدی روایت کرده‌اند که اکثر طُرُق این احادیث صحیح است و آیه نیز تصریح می‌کند. لذا جایی برای اعتنا به این اعتراض سخیف نیست که اگر چنین شده بود همه اهل زمین دیده بودند حال آن که نقل نشده که اهل زمین در آن شب این اتفاق را رصد کرده و ندیده اند و اگر هم چنین نقلی شده باشد از جانب کسانی که به سبب زیاد بودنشان ممکن نیست بگوییم بر کذب همدست شده‌اند باز هم برای ما حجت نبود زیرا ماه در سرتاسر زمین به یک شکل نیست و گاه بر قومی زودتر از قوم دیگر طلوع می کند و گاه برای قومی متفاوت از قوم دیگر طلوع می کند و گاه ابری یا کوهی آن را از چشم قومی پنهان می کند، از همین روست که کسوف‌ها در برخی جاها و نه همه جا روی می‌دهند و در مواردی به صورت جزئی و در مواردی به صورت کلّی رخ می‌دهند و در مواردی نیز تنها مدعیّان علم نجوم متوجه آن می‌شوند. همچنین نشانه ماه در شب پدیدار شده و مردم عادتا در شب آرام گرفته‌اند و بر جا شده‌اند و درها را بسته‌اند و رفت و آمد نمی کنند و فقط کسانی متوجه رویدادهای آسمانی می‌شوند که آسمان را رصد کنند، بنابراین ماه گرفتگی در همه جا رخ نمی‌دهد و همه متوجه آن نمی‌شوند تا از آن خبر دهند و بسیار می‌شود که افراد مورد اطمینان از از اتفاق‌های شگفتی سخن می گویند که در آسمان شب رخ داده همچون نورها و ستارگان بزرگی که برخی اوقات آشکار می شوند و کسی از آن‌ها خبر ندارد - . شرح الشفاء ۱: ۵۸۴- ۵۸۹ - .

**[ترجمه]

الأخبار

«۱»

فس، تفسیر القمی اقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ قَالَ قَرُبَتِ الْقِيَامَةُ فَلَا يَكُونُ بَعْدَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِلَّا الْقِيَامَةُ وَ قَدِ انْقَضَتِ النُّبُوَّةُ وَ الرِّسَالَةُ قَوْلُهُ وَ انْشَقَّ الْقَمَرُ فَإِنَّ قُرَيْشاً سَأَلَتْ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَنْ يُرِيَهُمْ آيَةً فَدَعَا اللَّهَ فَانْشَقَّ الْقَمَرُ بِنِصْفَيْنِ (۴) حَتَّى نَظَرُوا إِلَيْهِ ثُمَّ الْتَأَمَ فَقَالُوا هَذَا سِحْرٌ مُسْتَمِرٌّ أَيْ صَحِيحٌ وَ رُوِيَ أَيْضاً فِي قَوْلِهِ اقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ قَالَ خُرُوجُ الْقَائِمِ علیه السلام.

حَدَّثَنَا حَبِيبُ بْنُ الْحَسَنِ (٥) بْنِ أَبَانٍ الْآجُرِّيُّ قَالَ حَدَّثَنِی مُحَمَّدُ بْنُ هِشَامٍ عَنْ

١- أی توافقهم و تواطؤهم.

٢- أی اغلاقها.

٣- شرح الشفاء ١: ٥٨٤- ٥٨٩.

۴- نصفين خ ل.

۵- الحصين خ ل. و هو الموجود فی المصدر.

مُحَمَّدٍ (۱) قَالَ حَدَّثَنِی یُونُسُ قَالَ: قَالَ لِی أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیهما السلام اجْتَمَعُوا أَرْبَعَهَ عَشَرَ رَجُلًا أَصْحَابُ الْعَقَبَهِ لَیْلَهَ أَرْبَعَهَ عَشَرَ مِنْ ذِی الْحِجَّهِ فَقَالُوا لِلنَّبِیِّ صلی الله علیه و آله مَا مِنْ نَبِیٍّ إِلَّا وَ لَهُ آیَهٌ فَمَا آیَتُکَ فِی لَیْلَتِکَ هَذِهِ فَقَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله مَا الَّذِی تُرِیدُونَ فَقَالُوا إِنْ یَکُنْ لَکَ عِنْدَ رَبِّکَ قَدْرٌ فَأْمُرِ الْقَمَرَ (۲) أَنْ یَنْقَطِعَ قِطْعَتَیْنِ فَهَبَطَ جَبْرَئِیلُ علیهما السلام فَقَالَ یَا مُحَمَّدُ اللَّهُ (۳) یُقْرِئُکَ السَّلَامَ وَ یَقُولُ لَکَ إِنِّی قَدْ أَمَرْتُ کُلَّ شَیْ ءٍ بِطَاعَتِکَ فَرَفَعَ رَأْسَهُ فَأَمَرَ الْقَمَرَ (۴) أَنْ یَنْقَطِعَ قِطْعَتَیْنِ فَانْقَطَعَ قِطْعَتَیْنِ فَسَجَدَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله شُکْراً لِلَّهِ وَ سَجَدَ شِیعَتُنَا ثُمَّ رَفَعَ النَّبِیُّ رَأْسَهُ وَ رَفَعُوا رُءُوسَهُمْ فَقَالُوا (۵) یَعُودُ کَمَا کَانَ فَعَادَ کَمَا کَانَ ثُمَّ قَالُوا یَنْشَقُّ رَأْسُهُ فَأَمَرَهُ فَانْشَقَّ فَسَجَدَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله شُکْراً لِلَّهِ وَ سَجَدَ (۶) شِیعَتُنَا فَقَالُوا یَا مُحَمَّدُ حِینَ تَقَدَّمَ سُفَّارُنَا (۷) مِنَ الشَّامِ وَ الْیَمَنِ نَسْأَلُهُمْ (۸) مَا رَأَوْا فِی هَذِهِ اللَّیْلَهِ فَإِنْ یَکُونُوا رَأَوْا مِثْلَ مَا رَأَیْنَا عَلِمْنَا أَنَّهُ مِنْ رَبِّکَ وَ إِنْ لَمْ یَرَوْا مِثْلَ مَا رَأَیْنَا عَلِمْنَا أَنَّهُ سِحْرٌ سَحَرْتَنَا بِهِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ اقْتَرَبَتِ السَّاعَهُ إِلَی آخِرِ السُّورَهِ (۹).

**[ترجمه]تفسیر قمی: «اقْتَرَبَتِ السَّاعَهُ» قیامت نزدیک شده و پس از رسول خدا صلّی الله علیه و آله نبوت و رسالت پایان یافته و پس از حضرت قیامت می‌شود. «وَ انْشَقَّ الْقَمَرُ» قریشیان از رسول خدا صلّی الله علیه و آله خواستند نشانه‌ای به آنان نشان دهد. حضرت از خداوند خواست و او ماه را به دو نیم شکافت تا آن‌ها دیدند و سپس به هم چسبید. گفتند: این سِحری مستمرّ است یعنی جادویی کامل است. نیز روایت شده که حضرت درباره «اقْتَرَبَتِ السَّاعَهُ» فرمود: یعنی خروج حضرت قائم عجّل الله تعالی فرجه .

از یونس روایت شده که وی گفت: امام جعفر صادق علیه السلام به من فرمود: چهارده تن از اصحاب عقبه در شب چهاردهم ذی الحجّه جمع شدند و به پیامبر صلّی الله علیه و آله عرض کردند: هر پیامبری حتما نشانه‌ای دارد، امشب نشانه تو چیست؟ حضرت فرمود: چه می‌خواهید؟ عرض کردند: اگر تو نزد پروردگارت مقامی داری به ماه فرمان بده که دو نیم شود. در آن دم جبرییل فرود آمد و عرض کرد: ای محمد! خداوند به تو سلام می‌رساند و می‌فرماید من به همه چیز دستور داده‌ام که به فرمان تو باشند. آن‌گاه حضرت سرش را بالا برد و به ماه دستور داد که دو نیم شود. ناگاه ماه دو نیم شد. پیامبر صلّی الله علیه و آله سجده شکر گذاشت و شیعیان ما نیز به سجده افتادند. سپس حضرت سر بلند کرد و آنان نیز سر برداشتند. گفتند: مثل قبل شود. ماه مثل قبل شد. گفتند: سرش جدا شود. سرش جدا شد و پیامبر صلّی الله علیه و آله سجده شکر گذاشت و شیعیان ما نیز به سجده افتادند. عرض کردند: ای محمد! وقتی مسافران ما از شام و یمن بازگشتند از آن‌ها می‌پرسیم در چنین شبی چه دیده‌اند، اگر همین چیزی را که ما دیدیم آن‌ها نیز دیده باشند می‌فهمیم که این اتفاق از جانب پروردگارت بوده، اما اگر ندیده باشند می‌فهمیم که این اتفاق سِحر بوده و تو با آن ما را سِحر کرده‌ای. آن‌گاه خداوند نازل فرمود: «اقْتَرَبَتِ السَّاعَهُ» تا پایان سوره - . تفسیر قمی: ۶۵۶- ۶۵۷ - .

**[ترجمه]

«۲»

م، تفسیر الإمام علیه السلام ج، الإحتجاج بِالْإِسْنَادِ إِلَی أَبِی مُحَمَّدٍ الْعَسْکَرِیِّ علیهما السلام فِی احْتِجَاجِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله

عَلَى قُرَيْشٍ إِنَّ اللَّهَ يَا أَبَا جَهْلٍ إِنَّمَا دَفَعَ عَنْكَ الْعَذَابَ لِعِلْمِهِ بِأَنَّهُ سَيَخْرُجُ مِنْ صُلْبِكَ ذُرِّيَّةٌ طَيِّبَةٌ عِكْرِمَةُ ابْنُكَ وَ سَيَلِي مِنْ أُمُورِ الْمُسْلِمِينَ مَا إِنْ أَطَاعَ اللَّهَ فِيهِ كَانَ عِنْدَ اللَّهِ خَلِيلًا وَ إِلَّا فَالْعَذَابُ نَازِلٌ عَلَيْكَ وَ كَذَلِكَ سَائِرُ قُرَيْشٍ السَّائِلِينَ لَمَّا سَأَلُوا مِنْ هَذَا إِنَّمَا أُمْهِلُوا لِأَنَّ اللَّهَ عَلِمَ أَنَّ بَعْضَهُمْ سَيُؤْمِنُ بِمُحَمَّدٍ وَ يَنَالُ بِهِ السَّعَادَةَ فَهُوَ لَا يَقْطَعُهُ عَنْ تِلْكَ السَّعَادَةِ

١- و قال خ.

٢- الهلال خ ل.

٣- إن اللّه خ ل. و هو الموجود فى المصدر.

۴- الهلال خ ل.

۵- فقالوا أ يعود خ ل.

۶- و سجدوا خ ل.

٧- أسفارنا خ ل. أقول: الاسفار و السفر جمع السافر: المسافر.

٨- فنسألهم خ ل.

٩- تفسير القمّىّ: ۶۵۶ و ۶۵٧.

وَ لَا يَبْخَلُ بِهَا عَلَيْهِ أَوْ مَنْ يُولَدُ مِنْهُ مُؤْمِنٌ فَهُوَ يُنْظِرُ (۱) أَبَاهُ لِإِيصَالِ ابْنِهِ إِلَى السَّعَادَهِ وَ لَوْ لَا ذَلِکَ لَنَزَلَ الْعَذَابُ بِکَافَّتِکَمْ فَانْظُرْ نَحْوَ السَّمَاءِ فَنَظَرَ أَکْنَافَهَا فَإِذَا أَبْوَابُهَا مُفَتَّحَهٌ وَ إِذَا النِّيرَانُ نَازِلَهٌ مِنْهَا مُسَامِتَهٌ لِرُءُوسِ الْقَوْمِ حَتَّى تَدْنُوَ مِنْهُمْ حَتَّى وَجَدُوا حَرَّهَا بَيْنَ أَکْتَافِهِمْ فَارْتَعَدَتْ فَرَائِصُ (۲) أَبِی جَهْلٍ وَ الْجَمَاعَهِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَا تَرُوعَنَّکُمْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُهْلِکُکُمْ بِهَا وَ إِنَّمَا أَظْهَرَهَا عِبْرَهً ثُمَّ نَظَرُوا وَ إِذَا قَدْ خَرَجَ مِنْ ظُهُورِ الْجَمَاعَهِ أَنْوَارٌ قَابَلَتْهَا وَ دَفَعَتْهَا حَتَّى أَعَادَتْهَا فِی السَّمَاءِ کَمَا جَاءَتْ مِنْهَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بَعْضُ هَذِهِ الْأَنْوَارِ أَنْوَارُ مَنْ قَدْ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّهُ سَيُسْعِدُهُ بِالْإِيمَانِ فِی کُلٍّ مِنْکُمْ مِنْ بَعْدُ (۳) وَ بَعْضُهَا أَنْوَارٌ طَيِّبَهٌ سَيَخْرُجُ عَنْ بَعْضِکُمْ مِمَّنْ لَا يُؤْمِنُ وَ هُمْ مُؤْمِنُونَ (۴).

**[ترجمه]تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام و الإحتجاج به روایت از امام حسن عسکری علیه السلام : از جمله حجت‌های پیامبر صلّی الله علیه و آله بر قریشیان این بود که فرمود: ای ابوجهل! خداوند تنها بدان خاطر عذاب را از تو بازداشته که می... دانسته از صُلب تو فرزندی پاک یعنی پسرت عکرمه بیرون خواهد آمد او مسئولیتی از امور مسلمانان را به عهده خواهد گرفت که اگر در باره آن از خداوند اطاعت کند دوست خداوند خواهد بود،اگر چنین نبود عذاب هم بر تو نارل می‌شد و هم بر دیگر قریشیانی که در این باره می‌پرسند. به آن‌ها تنها بدین خاطر مهلت داده شده که خداوند می‌دانسته برخی از آن‌ها به محمد ایمان می‌آورند و با او سعادتمند می‌شوند، بنابرین خداوند چنین سعادتی را از آنان بازنداشته

ص: ۳۵۲

و دریغ نکرده است، نیز می‌دانسته فرزندی مومن از آنان زاده می‌شود، از این رو به پدرش مهلت داده تا پسرش را به سعادت برساند، اگر چنین نبود بر همه آن‌ها عذاب نازل می‌شد، آسمان را ببین! ابوجهل به آسمان نگریست و ناگاه دید درهای آسمان گشوده شده و از آسمان شعله‌های آتش به سوی سرهای آن قوم فرود می‌آید و آن‌قدر نزدیکشان می‌شود که حراراتش را میان شانه‌هایشان احساس می‌کنند. ابوجهل و آن جماعت از ترس به لرزه افتادند. رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود: نترسید! خداوند با آن شما را هلاک نمی‌کند، فقط نشانتان داد تا پند بگیرید. سپس ناگاه از پشت آن جماعت انواری درخشید و فرونشست و همچنان که از آسمان بوده بود به آسمان بازگشت. حضرت فرمود: برخی از این نورها نور کسانی است که خداوند می‌داند در میان شما در آینده آن‌ها را با ایمان سعادتمند می‌سازد و برخی دیگر نورهای پاکی است که از افراد بی ایمان شما بیرون می‌آیند و مومن هستند - . التفسير المنسوب إلى الإمام العسكري عليه السلام : ۲۱۲؛ الإحتجاج: ۱۸ - .

**[ترجمه]

«۳»

ما، الأمالی للشيخ الطوسی ابْنُ الصَّلْتِ عَنِ ابْنِ عُقْدَهَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ الْحُسَيْنِيِّ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَلِيٍّ عَنِ الرِّضَا عَنْ آبَائِهِ عَنْ عَلِيٍّ علیهما السلام قَالَ: انْشَقَّ الْقَمَرُ بِمَکَّهَ فِلْقَتَيْنِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله اشْهَدُوا اشْهَدُوا (۵).

**[ترجمه]الأمالی: از امام رضا علیه السلام به نقل از پدران ارجمندش علیهم السلام به نقل از امام علی علیه السلام روایت شده که ایشان فرمود: ماه در مکه به دو نیم شکافته شد. آن گاه رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود: شاهد باشید !شاهد باشید!

**[ترجمه]

«۴»

ما، الأمالی للشیخ الطوسی جَمَاعَةٌ عَنْ أَبِی الْمُفَضَّلِ عَنْ نَصْرِ بْنِ الْقَاسِمِ وَ عُمَرَ بْنِ أَبِی حَسَّانَ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ أَبِی إِسْرَائِیلَ عَنْ دَیْلَم بْنِ غَزْوَانَ الْعَبْدِیِّ وَ عَلِیِّ بْنِ أَبِی سَارَهَ الشَّیْبَانِیِّ عَنْ ثَابِتٍ الْبُنَانِیِّ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِکٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بَعَثَ رَجُلًا إِلَی فِرْعَوْنٍ مِنْ فَرَاعِنَهِ الْعَرَبِ یَدْعُوهُ إِلَی اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ فَقَالَ لِرَسُولِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله أَخْبِرْنِی عَنْ هَذَا الَّذِی یَدْعُونِی (۶) إِلَیْهِ أَ مِنْ فِضَّهٍ هُوَ أَمْ مِنْ ذَهَبٍ أَمْ مِنْ حَدِیدٍ فَرَجَعَ إِلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله فَأَخْبَرَهُ بِقَوْلِهِ فَقَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله ارْجِعْ إِلَیْهِ فَادْعُهُ فَقَالَ یَا نَبِیَّ اللَّهِ إِنَّهُ أَعْتَی (۷) مِنْ ذَلِکَ قَالَ ارْجِعْ إِلَیْهِ

۱- أی یمهل أباه.

۲- الفرائص جمع الفریصه: اللحمه بین الجنب و الکتف، أو بین الثدی و الکتف ترعد عند الفزع.

۳- فی المصدر: سیسعده بالایمان بی منکم من بعد.

۴- التفسیر المنسوب إلی الامام العسکریّ علیه السلام: ۲۱۲، الاحتجاج: ۱۸.

۵- أمالی ولد الشیخ: ۲۱۸، و فیه: اشهدوا اشهدوا بهذا.

۶- فی المصدر: تدعونی إلیه.

۷- من عتا الرجل: استکبر و جاوز الحد. و العاتی: الجبار.

فَقالَ (۱) كَقَوْلِهِ فَبَيْنَا هُوَ يُكَلِّمُهُ إِذْ رَعَدَتْ سَحابَةٌ رَعْدَةً فَأَلْقَتْ عَلَى رَأْسِهِ صاعِقَةً ذَهَبَتْ بِقِحْفِ (۲) رَأْسِهِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ جَلَّ ثَناؤُهُ وَ يُرْسِلُ (۳) الصَّواعِقَ فَيُصِيبُ بِها مَنْ يَشاءُ وَ هُمْ يُجادِلُونَ فِي اللَّهِ وَ هُوَ شَدِيدُ الْمِحالِ (۴).

**[ترجمه]الأمالي: از اَنَس بن مالك روايت شده كه وى گفت: رسول خدا صلّى الله عليه و آله مردى را نزد يكى از فرعون‌ها عرب فرستاد تا او را به سوى خداوند عزّ و جلّ دعوت كند. او به فرستاده پيامبر صلّى الله عليه و آله گفت: به من بگو اين كسى كه مرا به سويش فرامى‌خوانى از نقره است يـا از طلا يا از آهن؟! آن مرد نزد حضـرت بازگشت و ايشان را از سـخن وى آگاه كرد. پيامبر صلّى الله عليه و آله

فرمود: نزدش بازگرد و او را دعوت كن. عرض كرد: اى پيامبر خدا! او سركش‌تر از اين‌هاست. فرمود: نزدش بازگرد

ص: ۳۵۳

و او را دعوت كن. مرد به نزدش بـازگشت و او داشت همـان حرف‌ها را مى‌زد كه ناگاه ابرى خروشـيد و صاعقه‌اى بر سـر آن مرد فرود آورد و كـاسه سـرش را درربود. آن‌گـاه خداونـد عزّ و جلّ نازل فرمود: «وَ يُرْسِلُ الصَّواعِقَ فَيُصِيبُ بِها مَنْ يَشاءُ وَ هُمْ يُجادِلُونَ فِي اللَّهِ وَ هُوَ شَدِيدُ الْمِحالِ» -. رعد / ۱۳ -

{و صاعقه‌ها را فرو مى‌فرسـتند و با آنها هر كه را بخواهد مورد اصابت قرار مى‌دهد در حالى كه آنان درباره خدا مجادله مى... كنند و او سخت‌كيفر است.} -. أمالى ابن الشيخ: ۳۰۹ -

**[ترجمه]

«۵»

ص، قصـص الأنبياء عليهم السـلام الصَّدُوقُ بِإِسْنَادِهِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ قَوْلِهِ تَعَالَى اقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَ انْشَقَّ الْقَمَرُ (۵) قَالَ انْشَقَّ الْقَمَرُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله حَتَّى صَارَ بِنِصْفَيْنِ وَ نَظَرَ إِلَيْهِ النَّاسُ وَ أَعْرَضَ أَكْثَرُهُمْ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى جَلَّ ذِكْرُهُ وَ إِنْ يَرَوْا آيَةً يُعْرِضُوا وَ يَقُولُوا سِحْرٌ مُسْتَمِرٌّ (۶) فَقَالَ الْمُشْرِكُونَ سَحَرَ الْقَمَرَ سَحَرَ الْقَمَرَ (۷).

**[ترجمه]قصـص الأنبيـاء: از ابن عبـاس دربـاره كلاـم حق تعـالى «اقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَ انْشَقَّ الْقَمَرُ» پرسـيدند، وى گفت: مـاه در روزگار رسول خـدا صـلّى الله عليه و آله شـكافته شـد و دو نيم شـد. مردم آن را ديدنـد اما بيشترشان روى برگرداندند، آن‌گاه خداوند متعال نازل فرمود: «وَ إِنْ يَرَوْا آيَةً يُعْرِضُوا وَ يَقُولُوا سِحْرٌ مُسْتَمِرٌّ» مشركان گفتند: ماه را سِحر كرد! ماه را سِحر كرد! -. قصص الأنبياء: نسخه خطى -

**[ترجمه]

«۶»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّ أَهْلَ الْمَدِینَهِ مُطِرُوا مَطَراً عَظِیماً فَخَافُوا الْغَرَقَ فَشَکَوْا إِلَیْهِ فَقَالَ اللَّهُمَّ حَوَالَیْنَا وَ لَا عَلَیْنَا فَانْجَابَتِ السَّحَابُ عَنِ الْمَدِینَهِ عَلَی هَیْئَهِ الْإِکْلِیلِ لَا تَمْطُرُ فِی الْمَدِینَهِ وَ تَمْطُرُ حَوَالَیْهَا فَعَایَنَ مُؤْمِنُهُمْ وَ کَافِرُهُمْ أَمْراً لَمْ یُعَایِنُوا مِثْلَهُ.

**[ترجمه]الخرائج و الجرائح: بارانی عظیم بر اهل مدینه بارش گرفت چنان که ترسیدند غرق شوند. نزد حضرت شکوه کردند و ایشان فرمود: خداوندا بر حوالی ما ببار و نه بر ما. آن‌گاه ابرها به شکل تاج از مدینه روی گرداندند و دیگر بر مدینه نباریدند و بر حوالی‌اش باریدند. این‌چنین مردمان مومن و کافر همه چیزی را دیدند که هرگز همانندش را ندیده بودند.

**[ترجمه]

«۷»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّهُ کَانَ فِی سَفَرَیْنِ مِنْ أَسْفَارِهِ قَبْلَ الْبِعْثَهِ مَعْرُوفَیْنِ مَذْکُورَیْنِ عِنْدَ عَشِیرَتِهِ وَ غَیْرِهِمْ لَا یَدْفَعُونَ حَدِیثَهُمَا (۸) فَکَانَتْ سَحَابَهٌ أَظَلَّتْ عَلَیْهِ حِینَ یَمْشِی تَدُورُ مَعَهُ حَیْثُمَا دَارَ وَ تَزُولُ حَیْثُ زَالَ یَرَاهَا رُفَقَاؤُهُ وَ مُعَاشِرُوهُ.

**[ترجمه]الخرائج و الجرائح: پیامبر صلّی الله علیه و آله در میان سفرهایی که پیش از بعثت داشت به دو سفر رفت که نزد عشیره حضرت و دیگران معروف و زبانزد هستند و کسی منکر ماجرای آن دو نیست. ابری آمده بود و بر حضرت سایه انداخته بود و هر کجا می‌رفت با ایشان همراه می‌شد و هر کجا می‌ایستاد همراه با ایشان می‌ایستاد چنان که همه همراهان و معاشران حضرت آن را می‌دیدند.

**[ترجمه]

«۸»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّ الْقَمَرَ انْشَقَّ وَ هُوَ بِمَکَّهَ أَوَّلَ مَبْعَثِهِ یَرَاهُ أَهْلُ الْأَرْضِ طُرّاً فَتَلَا بِهِ عَلَیْهِمْ قُرْآناً فَمَا أَنْکَرُوا ذَلِکَ عَلَیْهِ وَ کَانَ مَا أَخْبَرَهُمْ بِهِ مِنَ الْأَمْرِ الَّذِی لَا یَخْفَی أَثَرُهُ وَ لَا یَنْدَرِسُ ذِکْرُهُ وَ قَوْلُ بَعْضِ النَّاسِ إِنَّهُ لَمْ یَرَهُ إِلَّا وَاحِدٌ خَطَأٌ بَلْ شُهْرَتُهُ أَغْنَتْ

۱- فی المصدر: قال ارجع إلیه فرجع إلیه فقال.

۲- القحف بالکسر: العظم الذی فوق الدماغ ما انفلق من الجمجمه فانفصل.

۳- الرعد: ۱۳.

۴- أمالی ابن الشیخ: ۳۰۹.

۵- القمر: ۱.

۶- القمر: ۲.

۷- قصص الأنبیاء: مخطوط.

٨- أى لا يردون ما رأوا فى هذين السفرين من كراماته و فضائله، بل كانوا يقرون بوقوعها و صحتها، أو لا يتركون ذكر ما رأوا فيهما من الكرامات بل كانوا يذكرونها كثيرا فى أنديتهم و محافلهم و يذيعونها. و قوله: معروفين مذكورين صفه لسفرين.

عَنْ نَقْلِهِ عَلَى أَنَّهُ إِنْ لَمْ يَرَهُ إِلَّا وَاحِدٌ كَانَ أَعْجَبَ- وَ رَوَى ذَلِكَ خَمْسَةُ نَفَرٍ ابْنُ مَسْعُودٍ وَ ابْنُ عَبَّاسٍ وَ ابْنُ جُبَيْرٍ وَ ابْنُ مُطْعِمٍ عَنْ أَبِيهِ وَ حُذَيْفَةُ وَ غَيْرُهُمْ.

**[ترجمه]الخرائج و الجرائح: در اوایل بعثت پیامبر صلّی الله علیه و آله ماه در مکه شکافته شد و همه اهل زمین آن را دیدند. حضرت آیه‌ای در این باره برایشان تلاوت کرد و آن‌ها انکارش نکردند و نشانه‌ای که حضرت برایشان آورد چیزی بود که اثرش پنهان نمی‌شود و یادش از بین نمی‌رود. سخن برخی از مردم که می گویند فقط یک نفر آن را دیده خطاست، زیرا آن قدر مشهور بوده که نیازی به نقل نداشته،

ص: ۳۵۴

به علاوه اگر فقط یک نفر آن را دیده باشد که شگفت‌تر است! . این رویداد را پنج نفر روایت کرده‌اند: ابن مسعود و ابن عباس و ابن جُبیر و ابن مُطعِم از پدرش و حُذَیفه و دیگران.

**[ترجمه]

«۹»

یج، الخرائج و الجرائح مِنْ مُعْجِزَاتِهِ صلی الله علیه و آله أَنَّ أَبَا طَالِبٍ سَافَرَ بِمُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله فَقَالَ كُلَّمَا كُنَّا نَسِیرُ فِی الشَّمْسِ تَسِیرُ الْغَمَامَةُ بِسَیْرِنَا وَ تَقِفُ بِوُقُوفِنَا فَنَزَلْنَا یَوْماً عَلَی رَاهِبٍ بِأَطْرَافِ الشَّامِ فِی صَوْمَعَةٍ فَلَمَّا قَرُبْنَا مِنْهُ نَظَرَ إِلَی الْغَمَامَةِ تَسِیرُ بِسَیْرِنَا قَالَ فِی هَذِهِ الْقَافِلَةِ شَیْ ءٌ فَنَزَلَ فَأَضَافَنَا وَ كَشَفَ (۱) عَنْ كَتِفَیْهِ فَنَظَرَ إِلَی الشَّامَةِ بَیْنَ كَتِفَیْهِ فَبَكَی وَ قَالَ یَا أَبَا طَالِبٍ لَمْ تَجِبْ (۲) أَنْ تُخْرِجَهُ مِنْ مَكَّةَ وَ بَعْدَ إِذْ أَخْرَجْتَهُ فَاحْتَفِظْ بِهِ وَ احْذَرْ عَلَیْهِ الْیَهُودَ فَلَهُ شَأْنٌ عَظِیمٌ وَ لَیْتَنِی أُدْرِكُهُ فَأَكُونَ أَوَّلَ مُجِیبٍ لِدَعْوَتِهِ.

**[ترجمه]الخرائج و الجرائح: از معجزه‌های پیامبر صلّی الله علیه و آله این بود که ابوطالب حضرت را به سفر برد و سپس گفت: هرگاه ما به زیر خورشید حرکت می‌کردیم ابری با ما حرکت می‌کرد و هرگاه می‌ایستادیم آن هم می‌ایستاد. روزی در اطراف شام بر راهبی فرود آمدیم که در صومعه‌ای بود. وقتی به او نزدیک شدیم او دید که آن ابر با حرکت ما حرکت می‌کند و گفته بود در این کاروان خبری هست. پایین آمد و به ما پیوست و جامه از کتف‌های محمد برگرفت و خالی را که میان کتف‌هایش بود دید. ناگاه گریست و گفت: ای ابوطالب! نباید او را از مکه بیرون بیاوری و اگر بیرونش آوردی مراقبش باش و بر او از یهودیان حذر کن که او مقامی والا دارد، ای کاش من او را دریابم و نخستین کسی باشم که دعوتش را اجابت می‌کند.

**[ترجمه]

«۱۰»

يج، الخرائج و الجرائح مِنْ مُعْجِزَاتِ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله أَنَّهُ كَانَ لَيْلَةً جَالِساً فِي الْحِجْرِ وَ كَانَتْ قُرَيْشٌ فِي مَجَالِسِهَا يَتَسَامَرُونَ فَقَالَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ قَدْ أَعْيَانَا أَمْرُ مُحَمَّدٍ فَمَا نَدْرِي مَا نَقُولُ فِيهِ فَقَالَ بَعْضُهُمْ قُومُوا بِنَا جَمِيعاً إِلَيْهِ نَسْأَلْهُ أَنْ يُرِيَنَا آيَةً مِنَ السَّمَاءِ فَإِنَّ السِّحْرَ قَدْ يَكُونُ فِي الْأَرْضِ وَ لَا يَكُونُ فِي السَّمَاءِ فَصَارُوا إِلَيْهِ فَقَالُوا يَا مُحَمَّدُ إِنْ لَمْ يَكُنْ هَذَا الَّذِي نَرَى مِنْكَ سِحْراً فَأَرِنَا آيَةً فِي السَّمَاءِ فَإِنَّا نَعْلَمُ أَنَّ السِّحْرَ لَا يَسْتَمِرُّ فِي السَّمَاءِ كَمَا يَسْتَمِرُّ فِي الْأَرْضِ فَقَالَ لَهُمْ أَ لَسْتُمْ تَرَوْنَ هَذَا الْقَمَرَ فِي تَمَامِهِ لِأَرْبَعَ عَشْرَةَ فَقَالُوا بَلَى قَالَ فَتُحِبُّونَ (٣) أَنْ تَكُونَ الْآيَةُ مِنْ قِبَلِهِ وَ جِهَتِهِ قَالُوا قَدْ أَحْبَبْنَا ذَلِكَ فَأَشَارَ إِلَيْهِ بِإِصْبَعِهِ فَانْشَقَّ بِنِصْفَيْنِ فَوَقَعَ نِصْفُهُ عَلَى ظَهْرِ الْكَعْبَةِ وَ نِصْفُهُ الْآخَرُ عَلَى جَبَلِ أَبِي قُبَيْسٍ وَ هُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْهِ فَقَالَ بَعْضُهُمْ فَرُدَّهُ إِلَى مَكَانِهِ فَأَوْمَأَ بِيَدِهِ إِلَى النِّصْفِ الَّذِي كَانَ عَلَى جَبَلِ أَبِي قُبَيْسٍ فَطَارَا جَمِيعاً فَالْتَقَيَا فِي الْهَوَاءِ فَصَارَا وَاحِداً وَ اسْتَقَرَّ الْقَمَرُ فِي مَكَانِهِ عَلَى مَا كَانَ فَقَالُوا قُومُوا فَقَدِ اسْتَمَرَّ سِحْرُ مُحَمَّدٍ فِي السَّمَاءِ وَ الْأَرْضِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ اقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَ انْشَقَ

١- ظهر خ ل.

٢- فى نسخه: لم نحب. و فى طبعه أمين الضرب: لم تحب. أقول: فعلى الأخير لعله استفهام انكارى.

٣- أ فتحبون خ ل.

الْقَمَرُ وَ إِنْ يَرَوْا آيَةً يُعْرِضُوا وَ يَقُولُوا سِحْرٌ مُسْتَمِرٌّ (۱).

**[ترجمه]الخرائج و الجرائح: از معجزه‌های پیامبر صلّی الله علیه و آله این بود که شبی در حجر(اسماعیل) نشسته بود. قریشیان نیز در مجالس خود بودند و با یکدیگر گفتگوهای شبانه می کردند. یکی از آن‌ها گفت: در کار محمد مانده‌ایم و نمی‌دانیم درباره‌اش چه بگوییم. دیگری گفت: برخیزید تا همه نزدش برویم و از او بخواهیم برایمان نشانه‌ای از آسمان پدید بیاورد زیرا سِحر گاهی در زمین رخ می‌دهد و در آسمان پدید نمی‌آید. آن‌ها نزد حضرت رفتند و عرض کردند: ای محمد! اگر چیزی که از تو می‌بینیم سِحر نیست برای ما در آسمان نشانه‌ای پدید آور، چون ما می‌دانیم سِحر بر خلاف زمین در آسمان مستمرّ نمی‌ماند. فرمود: آیا این ماه را می‌بینید که در چهاردهمین شب خود کامل گشته؟ عرض کردند: بله. فرمود: دوست دارید آن نشانه از جانب این ماه باشد؟ عرض کردند: دوست داریم. آن‌گاه حضرت با انگشت خود به ماه اشاره کرد و ناگاه ماه به دو نیم شکافته شد و نیمی از آن بر پشت کعبه افتاد و نیم دیگرش بر کوه ابو قیس، سپس هر دو پرواز کردند و در آسمان به هم پیوستند و یکی شدند و ماه همچون قبل در جای خود قرار گرفت. آن‌ها گفتند: برخیزید که سِحر محمد هم در آسمان مستمرّ گسته و هم در زمین! آن‌گاه خداوند نازل فرمود: «اقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَ انْشَقَ

ص: ۳۵۵

الْقَمَرُ وَ إِنْ يَرَوْا آيَةً يُعْرِضُوا وَ يَقُولُوا سِحْرٌ مُسْتَمِرٌّ» - . این حدیث و ما قبل و ما بعدش را در نسخه چاپی الخرائج نیافتیم. پیشتر اشاره کردیم نسخه‌ای که نزد مصنّف بوده اضافاتی داشته که در نسخه چاپی‌اش نیست. علامه رازی در الذریعه گفته نسخه‌ای از این کتاب در کتابخانه سلطان العلماء در تهران هست که با نسخه چاپی تفاوت دارد. -

**[ترجمه]

«۱۱»

قب، المناقب لابن شهرآشوب أَجْمَعَ الْمُفَسِّرُونَ وَ الْمُحَدِّثُونَ سِوَى عَطَاءٍ وَ الْحُسَيْنِ وَ الْبَلْخِيِّ فِي قَوْلِهِ اقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَ انْشَقَّ الْقَمَرُ أَنَّهُ اجْتَمَعَ الْمُشْرِكُونَ لَيْلَةَ بَدْرٍ إِلَى النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله فَقَالُوا إِنْ كُنْتَ صَادِقاً فَشُقَّ لَنَا الْقَمَرَ فِرْقَتَيْنِ قَالَ صلی الله علیه و آله إِنْ فَعَلْتُ تُؤْمِنُونَ قَالُوا نَعَمْ فَأَشَارَ إِلَيْهِ بِإِصْبَعِهِ فَانْشَقَّ شِقَّتَيْنِ رُئِيَ حَرَى (۲) بَيْنَ فَلْقَيْهِ.

وَ فِي رِوَايَةٍ نِصْفاً عَلَى أَبِي قُبَيْسٍ وَ نِصْفاً عَلَى قيقعان (قُعَيْقِعَانَ) (۳).

وَ فِي رِوَايَةٍ نِصْفٌ عَلَى الصَّفَا وَ نِصْفٌ عَلَى الْمَرْوَةِ فَقَالَ صلی الله علیه و آله اشْهَدُوا اشْهَدُوا فَقَالَ نَاسٌ سَحَرَنَا مُحَمَّدٌ فَقَالَ رَجُلٌ إِنْ كَانَ سَحَرَكُمْ فَلَمْ يَسْحَرِ النَّاسَ كُلَّهُمْ وَ كَانَ ذَلِكَ قَبْلَ الْهِجْرَةِ وَ بَقِيَ قَدْرَ مَا بَيْنَ الْعَصْرِ إِلَى اللَّيْلِ وَ هُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْهِ وَ يَقُولُونَ هَذَا سِحْرٌ مُسْتَمِرٌّ فَنَزَلَ وَ إِنْ يَرَوْا آيَةً يُعْرِضُوا الْآيَاتِ.

وَ فِي رِوَايَةٍ أَنَّهُ قَدِمَ السُّفَّارُ مِنْ كُلِّ وَجْهٍ فَمَا مِنْ أَحَدٍ قَدِمَ إِلَّا أَخْبَرَهُمْ أَنَّهُمْ رَأَوْا مِثْلَ مَا رَأَوْا (۴).

**[ترجمه]المناقب: همه مفسران و محدّثان به جز عطاء و حسین و بلخی به اجماع درباره کلام حق تعالی «اقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَ انْشَقَ الْقَمَرُ» گفته‌اند مشرکان در شب بدر نزد رسول خدا صلّی الله علیه و آله جمع شدند و عرض کردند: اگر راست می گویی ماه را برای ما به دو نیم بشکاف. فرمود: اگر این کار را کردم ایمان می‌آورید؟ عرض کردند: بله. حضرت با انگشت خود به ماه اشاره کرد و ناگاه ماه به دو نیم شکافته شد و از میان دو نیمه‌اش حراء دیده شد.

و در روایتی دیگر: نیمی از آن بر کوه ابو قیس قرار گرفت و نیم دیگرش بر کوه قیقعان.

و در روایتی دیگر: نیمی از آن بر صفا قرار گرفت و نیم دیگرس بر مروه. آن‌گاه حضرت فرمود: شاهد باشید! شاهد باشید! اما مردم گفتند محمد ما را سِحر کرده است. مردی گفت: اگر شما را سِحر کرده همه مردم را که سِحر نکرده است. و ماه به مقدار ما بین عصر تا شب به همان حالت باقی ماند. آن‌ها به ماه می‌نگریستند و می گفتند: این سِحری مستمرّ است. آن‌گاه نازل شد: «وَ إِنْ يَرَوْا آيَةً يُعْرِضُوا» تا پایان.

و در روایتی دیگر: هر مسافری از هر گوشه و کنار می‌آمد خبر می‌داد همانند چیزی را که آنان دیده بودند آن‌ها نیز دیده‌اند - . مناقب آل ابی طالب ۱: ۱۰۶، نسخه چاپ نجف - .

**[ترجمه]

«۱۲»

قب، المناقب لابن شهرآشوب أَبُو رَجَاءٍ الْعُطَارِدِيُّ (۵) قَالَ: أَوَّلُ مَا أَنْكَرْنَا عِنْدَ مَبْعَثِ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله انْقِضَاضُ الْكَوَاكِبِ.

قال الزجاج فی قوله ف اسْتَرَقَ السَّمْعَ ... فَأَتْبَعَهُ شِهابٌ ثاقِبٌ (۶) الشهاب من

ص: ۳۵۶

۱- لم نجد الحدیث و ما قبله و ما یأتی بعد ذلک فی الخرائج المطبوع: و قد أشرنا سابقا إلی أن النسخه التی کانت عند المصنّف کانت فیها زیادات لا تکون فی المطبوعه، و ذکر العلامه الرازیّ فی الذریعه أنّه توجد نسخه منه فی مکتبه سلطان العلماء بطهران تخالف النسخه المطبوعه.
۲- حری لغه فی حراء قال الفیروزآبادی: حراء ککتاب و کعلی عن عیاض و یؤنث و یمنع:
۳- هکذا فی نسخه المصنّف، و الصحیح کما فی المصدر: قعیقعان بالتصغیر: جبل بمکّه وجهه إلی أبی قبیس.
۴- مناقب آل أبی طالب ۱: ۱۰۶ طبعه النجف.
۵- أبو رجاء العطاردی هو عمران بن ملحان مخضرم مات سنه ۱۰۵ و له ۱۲۰ سنه.
۶- هکذا فی الکتاب و مصدره، و لا یوجد ذلک فی المصحف الشریف، فهو ملفق عن قوله تعالی فی سوره الحجر الآیه: ۱۸: «إِلَّا مَنِ اسْتَرَقَ السَّمْعَ فَأَتْبَعَهُ شِهابٌ مُبِينٌ» و قوله فی سوره الصافّات الآیه ۱۰: «إِلَّا مَنْ خَطِفَ الْخَطْفَةَ فَأَتْبَعَهُ شِهابٌ ثاقِبٌ».

معجزات نبینا صلی الله علیه و آله لأنه لم یر قبل زمانه و الدلیل علیه أن الشعراء کانوا یمثلون فی السرعه بالبرق و السیل و لم یوجد فی أشعارها بیت واحد فیه ذکر الکواکب المنقضه فلما حدثت بعد مولده استعملت قال ذو الرمه

کأنه کوکب فی إثر عفریه مسوم فی سواد اللیل منقضب

الضحاک (۱) فی قوله فَارْتَقِبْ یَوْمَ تَأْتِی السَّماءُ بِدُخانٍ الآیات کان الرجل لما به من الجوع یری بینه و بین السماء کالدخان و أکلوا المیته و العظام (۲) ثم جاءوا إلی النبی صلی الله علیه و آله و قالوا یا محمد جئت تأمر بصله الرحم و قومک قد هلکوا فسأل الله تعالی لهم الخصب و السعه فکشف الله عنهم ثم عادوا إلی الکفر. (۳)

**[ترجمه]المناقب: ابو رَجاء عُطاردی گفته: نخستین چیزی که هنگام بعثت پیامبر صلّی الله علیه و آله برای ما عجیب و ناشناخته بود فروریختن ستارگان بود.

زجاج درباره کلام حق تعالی «إِلَّا مَنِ اسْتَرَقَ السَّمْعَ» - . حجر / ۱۸ - {مگر آن کس که دزدیده گوش فرا دهد} فَأَتْبَعَهُ شِهابٌ ثاقِبٌ» - . صافات / ۱۰ - {که شهابی شکافنده از پی او می تازد.} می‌گوید: شهاب از

ص: ۳۵۶

معجزه‌های پیامبر ما صلّی الله علیه و آله بوده، زیرا پیش از روزگار ایشان دیده نشده بوده است، به این دلیل که شاعران برای بیان سرعت به برق و سیل تمثیل می‌زده‌اند و در هیچ بیتی از اشعارشان ذکر ستارگان فروریخته نیامده است، اما وقتی پس از ولادت حضرت پیدا شد در شعر به کار رفت، ذوالرمه گفته:

کأنه کوکب فی إثر عفریه مسوم فی سواد اللیل منقضب

گویی آن (گاو وحشی) ستاره‌ای است در پیِ دیوی که در سیاهی شب ردّی به جا می‌گذارد و از سویی به سوی دیگر می‌رود.

ضحاک درباره کلام حق تعالی «یَوْمَ تَأْتِی السَّماءُ بِدُخانٍ مُبِینٍ» - . دخان / ۱۰ - {پس در انتظار روزی باش که آسمان دودی نمایان برمی آورد.} گفته: وقتی آن‌ها به قحطی دچار شدند میان خود و آسمان را همچون دود می‌دیدند و به خوردن مردار و استخوان افتادند. سپس نزد پیامبر صلّی الله علیه و آله آمدند و عرض کردند: ای محمد! تو آمدی و ما را به صله رحم فرمان دادی اما اکنون که قوم خودت هلاک شده‌اند! این شد که حضرت از خداوند متعال برای آنان درخواست سرسبزی و فراخی کرد و قحطی از آنان برداشته شد، اما دوباره سوی کفر بازگشتند - . مناقب آل ابی طالب ۱: ۹۲- ۹۳، نسخه چاپ نجف - .

**[ترجمه]

بیان

قال الجزری العفاره الخبث و الشیطنه و منه

الحدیث إِنَّ اللَّهَ یُبْغِضُ الْعِفْرِیَهَ النِّفْرِیَهَ.

هو الداعی الخبیث الشریر انتهی.

قوله مسوم أی مرسل و قال الجوهری انقضب الشی ء انقطع و تقول انقضب الکوکب من مکانه ثم ذکر هذا الشعر مستشهدا به.

**[ترجمه]جزری می گوید: «عفاره» یعنی خبیثی و شیطان صفتی که حدیثی در همین معنا هست: «إِنَّ اللَّهَ یُبْغِضُ الْعِفْرِیَهَ النِّفْرِیَهَ» یعنی خداوند از شیطان‌صفتِ سرکش بدش می‌آید. «عفریّه» یعنی مکار و خبیث و شرور.

«مسوم» یعنی «فرستاده شده». جوهری می گوید: «انقضبَ الشیءُ» یعنی بریده شد، و «انقضبَ الکوکبُ من مکانِه» یعنی ستاره از جایش کنده شد. وی در ادامه به این شعر استناد می‌جوید.

**[ترجمه]

«۱۳»

عم، إعلام الوری مِنْ مُعْجِزَاتِهِ صلی الله علیه و آله أَنَّ الْقَمَرَ انْشَقَّ لَهُ بِنِصْفَیْنِ بِمَکَّهَ فِی أَوَّلِ مَبْعَثِهِ وَ قَدْ نَطَقَ بِهِ الْقُرْآنُ (۴) وَ قَدْ صَحَّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ أَنَّهُ قَالَ انْشَقَّ الْقَمَرُ حَتَّی صَارَ

۱- أی قال الضحّاک. و کثیرا ما یسقط صاحب المناقب کلمه (قال) اعتمادا علی الوضوح و دلاله السیاق.
۲- و ذلک حین دعا صلّی اللّه علیه و آله و سلم علیهم و قال: اللّهمّ اشدد وطأتک علی مضر و اجعلها علیهم سنین کسنی یوسف علیه السلام فابتلاهم اللّه بالقحط و الجوع. تقدمت قصته.
۳- مناقب آل أبی طالب ۱: ۹۲ و ۹۳ طبعه النجف.
۴- اقول القرآن نطق بان النبیّ قد شق القمر آیه و معجزه بمکّه من اقتراح الناس فطاوعه القمر و انشق و لکن الناس الحاضرین رأوا و قالوا هذا سحر مستمر فیدل علی ان القمر قد انشق:

فِرْقَتَيْنِ فَقَالَ كُفَّارُ أَهْلِ مَكَّهَ هَـٰذَا سِحْرٌ سَحَرَكُمْ بِهِ ابْنُ أَبِی كَبْشَهَ انْظُرُوا السُّفَّارَ فَإِنْ كَانُوا رَأَوْا مَا رَأَيْتُمْ فَقَدْ صَدَقَ وَ إِنْ كَانُوا لَمْ يَرَوْا مَا رَأَيْتُمْ فَهُوَ سِحْرٌ سَحَرَكُمْ بِهِ قَالَ فَسُئِلَ السُّفَّارُ وَ قَدْ قَدِمُوا مِنْ كُلِّ وَجْهٍ فَقَالُوا رَأَيْنَاهُ.

اسْتَشْهَدَ الْبُخَارِیُّ فِی الصَّحِيحِ بِهَذَا الْخَبَرِ فِی أَنَّ ذَلِكَ كَانَ بِمَكَّهَ (۱)

أقول: قد مرت الأخبار المستفيضه فی إظلال السحاب عليه صلى الله عليه و آله فی باب منشئه صلى الله عليه و آله و باب احتجاج أمير المؤمنين عليهما السلام على اليهود و سائر الأبواب لا سيما أبواب هذا المجلد و سيأتی رد الشمس بدعائه صلى الله عليه و آله لأمير المؤمنين عليهما السلام فی أبواب معجزات أمير المؤمنين عليهما السلام و كذا إجابه السحاب له صلى الله عليه و آله فی أبواب فضائل أمير المؤمنين عليهما السلام و كذا تطوق السحاب و بعده عن المدينه بإشارته صلى الله عليه و آله قد مر فی باب المتقدم و سيأتی فی باب استجابه دعائه صلى الله عليه و آله.

وَ قَالَ الْقَاضِی فِی الشِّفَاءِ خَرَجَ الطَّحَاوِیُّ (۲) فِی مُشْكِلِ الْحَدِيثِ عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ عُمَيْسٍ مِنْ طَرِيقَيْنِ (۳) أَنَّ النَّبِیَّ صلى الله عليه و آله كَانَ يُوحَى إِلَيْهِ وَ رَأْسُهُ فِی حِجْرِ عَلِیٍّ فَلَمْ يُصَلِّ الْعَصْرَ حَتَّى غَرَبَتِ الشَّمْسُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله أَ صَلَّيْتَ يَا عَلِیُّ قَالَ لَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله اللَّهُمَّ إِنَّهُ كَانَ فِی طَاعَتِكَ وَ فِی طَاعَهِ رَسُولِكَ فَارْدُدْ عَلَيْهِ الشَّمْسَ قَالَ أَسْمَاءُ فَرَأَيْتُهَا غَرَبَتْ ثُمَّ رَأَيْتُهَا طَلَعَتْ بَعْدَ مَا غَرَبَتْ وَ وَقَعَتْ (۴) عَلَى الْأَرْضِ وَ ذَلِكَ بِالصَّهْبَاءِ فِی خَيْبَرَ.

۱- إعلام الورى: ۱۹.

۲- قال شارح الشفاء: هو الامام الحافظ العلامه صاحب التصانيف المهمه روى عنه الطبرانی و غيره من الأئمه و هو مصری من أكابر علماء الحنفيه، لم يخلف مثله بين الأئمّه الحنفيه، و كان أولا شافعيا يقرأ على خاله المزنی، ثمّ صار حنفيا، توفّی سنه ۳۲۱، إه. أقول: هو أبو جعفر أحمد بن محمّد بن سلامه الأزدیّ الطحاوی، و كتابه مشكل الأحاديث قد طبع بحيدرآباد فی ۴ مجلدات.

۳- و قال شارح الشفاء: و كذا الطبرانی رواه بأسانيد رجال بعضها ثقاه. أقول: هی من الروايات المشهوره بين العامّه و الخاصّه و سيأتی بأسانيدها فی محله.

۴- فی شرح الشفاء: و وقفت على الجبال و الأرض، و يروى وقعت.

قال و هذان الحديثان ثابتان و رواتهما ثقات و حكى الطحاوى أن أحمد بن (۱) صالح كان يقول لا ينبغى لمن سبيله العلم التخلف عن حفظ حديث الأسماء (۲) لأنه من علامات النبوه.

وَ رَوَى يُونُسُ بْنُ بُكَيْرٍ (۳) فِی زِيَادَهِ الْمَغَازِی رِوَايَتَهُ عَنِ ابْنِ إِسْحَاقَ لَمَّا أُسْرِیَ بِرَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ أَخْبَرَ قَوْمَهُ بِالرِّفْقَهِ وَ الْعَلَامَهِ الَّتِی فِی الْعِيرِ قَالُوا مَتَى تَجِی ءُ قَالَ يَوْمَ الْأَرْبِعَاءِ فَلَمَّا كَانَ ذَلِكَ الْيَوْمُ أَشْرَفَتْ قُرَيْشٌ يَنْظُرُونَ وَ قَدْ وَلَّى النَّهَارُ وَ لَمْ تَجِئْ فَدَعَا رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَزِيدَ لَهُ فِی النَّهَارِ سَاعَهٌ وَ حُبِسَتْ عَلَيْهِ الشَّمْسُ (۴)

**[ترجمه]إعلام الورى: از معجزه‌های پیامبر صلّی الله علیه و آله این بوده که در اوایل بعثت ماه برای حضرت در مکه به دو نیم شکافته شده که قرآن نیز از آن سخن گفته است. و در حدیثی صحیح از عبدالله بن مسعود آمده: ماه شکافته شد آن‌چنان که دو پاره شد.

کافران اهل مکه گفتند: این سِحری است که ابن ابی کَبشه شما را با آن جادو کرده است، منتظر مسافران باشید اگر چیزی را که دیده اید آن‌ها نیز دیده باشند راست می گوید اما اگر ندیده باشند این سِحر است و شما را با آن جادو کرده است. مسافران از هر سو آمدند و گفتند ما آن را دیدیم.

بخاری در الصحیح به این خبر استناد جسته که این رویداد در مکه رخ داده است - . إعلام الوری: ۱۹ - .

می گویم: درباره سایه انداختن ابر بر حضرت پیشتر در باب خاستگاه پیامبر صلّی الله علیه و آله و باب احتجاج امیرمومنان علیه السلام بر یهودیان و باب‌های دیگر به ویژه در ابواب این مجلد اخبار بسیاری آمد. درباره بازگشتن خورشید با دعای پیامبر صلّی الله علیه و آله برای امیرمومنان علیه السلام در ابواب معجزات امیرمومنان علیه السلام و همچنین درباره اجابت ابر برای پیامبر صلّی الله علیه و آله در ابواب فضائل امیرمومنان علیه السلام اخبار مربوط خواهد آمد. همچنین درباره رویگردان شدن ابر و دور شدنش از مدینه با اشاره پیامبر صلّی الله علیه و آله که ذکرش در باب پیشین گذشت، اخباری در باب استجابت دعای حضرت خواهد آمد.

قاضی در الشفاء می گوید: طحاوی در مشکل الحدیث از اسماء بن عُمَیس به دو طریق روایت کرده: پیامبر صلّی الله علیه و آله در حال دریافت وحی بود و سرش در دامان حضرت علی علیه السلام بود، این شد که ایشان نماز عصر را به جا نیاورد تا این... که خورشید غروب کرد. رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود: نماز خواندی ای علی؟! عرض کرد: نه. حضرت فرمود: خداوندا او در اطاعت از تو و اطاعت از رسولت بود، خورشید را برایش بازگردان. اسماء می گوید: من دیدم که خورشید غروب کرد و دیدم که پس از غروب کردنش باز طلوع کرد و بر زمین تابید، این اتفاق در صهباء خیبر رخ داد.

وی می گوید: این دو حدیث ثابت هستند و راویانشان ثقه می‌باشند و طحاوی حکایت کرده که احمد بن صالح می گفته:

کسی که شیوه بر علم دارد نباید حفظ حدیث اسماء را واگذارد زیرا آن از علامات نبوت است.

یونس بن بُکَیر در زیاده المغازی از ابن اسحاق روایت کرده: وقتی رسول خدا صلّی الله علیه و آله به معراج رفت و سپس مردم را از آن جماعت و نشانه‌های آن کاروان خبر داد، عرض کردند: چه وقت می‌آیند؟ فرمود: روز چهارشنبه. وقتی چهارشنبه شد قریشیان سر کشیدند و منتظر ماندند. روز در حال سپری شدن بود اما آن‌ها نیامدند. آن‌گاه رسول خدا صلّی الله علیه و آله دعا کرد و برای ایشان ساعتی بر ظهر افزوده شد و خورشید بر جا ماند - . شرح الشفاء ۱: ۵۸۹- ۵۹۱ - .

**[ترجمه]

«۱۴»

یج، الخرائج و الجرائح عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ عُمَيْسٍ قَالَتْ إِنَّ عَلِيّاً بَعَثَهُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِي حَاجَةٍ فِي غَزْوَةِ حُنَيْنٍ وَ قَدْ صَلَّى النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله الْعَصْرَ وَ لَمْ يُصَلِّهَا عَلِيٌّ فَلَمَّا رَجَعَ وَضَعَ رَأْسَهُ فِي حِجْرِ عَلِيٍّ علیهما السلام وَ قَدْ أَوْحَى اللَّهُ إِلَيْهِ فَجَلَّلَهُ بِثَوْبِهِ فَلَمْ يَزَلْ كَذَلِكَ حَتَّى كَادَتِ الشَّمْسُ تَغِيبُ ثُمَّ إِنَّهُ سُرِّيَ عَنِ النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله فَقَالَ أَ صَلَّيْتَ يَا عَلِيُّ قَالَ لَا فَقَالَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله اللَّهُمَّ رُدَّ عَلَى عَلِيٍّ الشَّمْسَ فَرَجَعَتْ حَتَّى بَلَغَتْ نِصْفَ الْمَسْجِدِ قَالَتْ أَسْمَاءُ وَ ذَلِكَ بِالصَّهْبَاءِ.

**[ترجمه]الخرائج و الجرائح: از اسماء بنت عُمَیس روایت شده که وی گفت: رسول خدا صلّی الله علیه و آله در غزوه حُنَین حضرت علی علیه السلام را به دنبال کاری فرستاد. پیامبر صلّی الله علیه و آله نماز عصر را خواند حال آن‌که حضرت علی علیه السلام نخوانده بود. وقتی ایشان برگشت پیامبر صلّی الله علیه و آله سرش را بر دامان وی گذاشت و خداوند بر حضرت وحی کرد. حضرت علی علیه السلام جامه خود را بر پیامبر صلّی الله علیه و آله کشید و تکان نخورد تا این‌که دیگر نزدیک بود خورشید پنهان شود. وقتی پیامبر صلّی الله علیه و آله به حالت طبیعی بازگشت فرمود: نماز خواندی ای علی؟! عرض کرد: نه. حضرت فرمود: خداوندا خورشید را برایر علی بازگردان. آن‌گاه خورشید بازگشت تا این‌که به میانه مسجد رسید. اسماء گفته این در صهباء رخ داد.

**[ترجمه]

«۱۵»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِيَ عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ أَنَّ فَاطِمَةَ علیهما السلام جَاءَتْ إِلَى النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله حَامِلَةً حَسَناً وَ حُسَيْناً وَ فَخَّاراً فِيهِ حَرِيرَةٌ فَقَالَ ادْعِي ابْنَ عَمِّكِ وَ أَجْلَسَ أَحَدَهُمَا عَلَى فَخِذِهِ الْيُمْنَى وَ الْآخَرَ عَلَى فَخِذِهِ الْيُسْرَى وَ عَلِيّاً وَ فَاطِمَةَ أَحَدَهُمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَ الْآخَرَ خَلْفَهُ

ص: ۳۵۹

۱- قال شارح الشفاء: هو أبو جعفر الطبریّ المصری الحافظ سمع ابن عیینه و نحوه، و روی عنه البخاری و غیره، و قد کتب عن

ابن وهب خمسين الف حديث، و كان جامعا يحفظ و يعرف الحديث و الفقه و النحو مات بمصر سنه ۲۴۸، و كان أبوه من أهل طبرستان. و قد جرت بين أحمد هذا و ابن حنبل مذاكرات، و كتب كل واحد منهما عن صاحبه: و كان يصلّى بالشافعى.

۲- فى المصدر: أسماء بلا لام تعريف.

۳- قال شارح الشفاء: هو الحافظ أبو بكر الشيبانى، يروى عن هشام بن عروه و الأعمش و محمّد بن إسحاق امام المغازى، و عنه أبو كريب و ابن نمير و العطاردى، قال ابن معين: صدوق، و قال ابن داود: ليس بحجه يوصل كلام ابن إسحاق بالاحاديث، اخرج له مسلم متابعه، و قد خرج له البخارى فى الشواهد، و أخرج له أبو داود و الترمذى و ابن ماجه.

۴- شرح الشفاء ۱: ۵۸۹- ۵۹۱.

فَقَالَ اللَّهُمَّ هَؤُلَاءِ أَهْلُ بَيْتِي فَأَذْهِبْ عَنْهُمُ الرِّجْسَ وَ طَهِّرْهُمْ تَطْهِيراً ثَلَاثَ مَرَّاتٍ وَ أَنَا عِنْدَ عَتَبَةِ الْبَابِ فَقُلْتُ وَ أَنَا مِنْهُمْ فَقَالَ أَنْتِ إِلَى خَيْرٍ وَ مَا فِي الْبَيْتِ غَيْرُ هَؤُلَاءِ وَ جَبْرَئِيلُ ثُمَّ أَغْدَفَ عَلَيْهِمْ كِسَاءً خَيْبَرِيّاً فَجَلَّلَهُمْ بِهِ وَ هُوَ مَعَهُمْ ثُمَّ أَتَاهُ جَبْرَئِيلُ بِطَبَقٍ فِيهِ رُمَّانٌ وَ عِنَبٌ فَأَكَلَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله فَسَبَّحَ الْعِنَبُ وَ الرُّمَّانُ ثُمَّ أَكَلَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ فَتَنَاوَلَا فَسَبَّحَ الْعِنَبُ وَ الرُّمَّانُ فِي أَيْدِيهِمَا ثُمَّ دَخَلَ عَلِيٌّ فَتَنَاوَلَ مِنْهُ فَسَبَّحَ أَيْضاً ثُمَّ دَخَلَ رَجُلٌ مِنَ الصَّحَابَةِ وَ أَرَادَ أَنْ يَتَنَاوَلَ فَقَالَ جَبْرَئِيلُ إِنَّمَا يَأْكُلُ مِنْ هَذَا نَبِيٌّ أَوْ وَلَدُ نَبِيٍّ أَوْ وَصِيُّ نَبِيٍّ.

**[ترجمه]الخرائج و الجرائح: از امّ سلمه روایت شده: روزی حضرت فاطمه سلام الله علیها در حالی که حسن و حسین علیهما السلام را به دوش داشت با ظرفی از حریره نزد پیامبر صلّی الله علیه و آله آمد. حضرت فرمود: پسر عمویت را صدا بزن. سپس یکی از حسنین را بر ران راستش و دیگری را بر ران چپش نشاند و حضرت علی علیه السلام و حضرت فاطمه سلام الله علیها را نیز یکی را روبروی خود و دیگری را پشت خود نشاند.

ص: ۳۵۹

سپس فرمود: خداوندا اینان اهل بیت من هستند، پس آلودگی را از ایشان بزدای و پاک و پاکیزه‌شان گردان. و این سخن را سه مرتبه تکرار کرد. من در آستانه در نشسته بودم. گفتم: من نیز از ایشان هستم؟ فرمود: تو به سوی راهی نیک روی داری. کسی جز آن‌ها و جبرییل در خانه نبود. حضرت ردای خیبری خود را بر سر آنان کشیده بود و آنان را با آن پوشانده بود و خود نیز به کنارشان رفته بود. سپس جبرییل با طبقی از انار و انگور نزد حضرت آمد. پیامبر صلّی الله علیه و آله خورد و انگور و انار تسبیح گفتند. سپس حسن و حسین علیهما السلام خوردند و انگور و انار در دستان ایشان تسبیح گفتند. سپس حضرت علی علیه السلام آمد و خورد و باز آن‌ها تسبیح گفتند. سپس یکی از صحابه آمد و او نیز خواست بخورد. اما جبرییل گفت: از این ظرف فقط پیامبر یا فرزند پیامبر یا وصیّ پیامبر می‌خورد.

**[ترجمه]

أقول

فی النهایه فیه إنه أغدف علی علی سترا أی أرسله.

**[ترجمه]در النهایه آمده: «أغدفَ علی علیّ ستراً» یعنی بر حضرت علی علیه السلام پوششی انداخت.

**[ترجمه]

«۱۶»

یج، الخرائج و الجرائح رَوَتْ عَائِشَةُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بَعَثَ عَلِيّاً يَوْماً فِي حَاجَةٍ فَانْصَرَفَ عَلِيٌّ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ هُوَ فِي حُجْرَتِي فَلَمَّا دَخَلَ عَلِيٌّ مِنْ بَابِ الْحُجْرَةِ اسْتَقْبَلَهُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِلَى الْفَضَاءِ بَيْنَ

الْحُجَرِ (۱) فَعَانَقَهُ وَ أَظَلَّتْهُمَا غَمَامَهٌ سَتَرَتْهُمَا عَنِّی ثُمَّ زَالَتْ عَنْهُمَا الْغَمَامَهُ فَرَأَیْتُ فِی یَدِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله عُنْقُودَ عِنَبٍ أَبْیَضَ وَ هُوَ یَأْکُلُ وَ یُطْعِمُ عَلِیّاً فَقُلْتُ یَا رَسُولَ اللَّهِ تَأْکُلُ وَ تُطْعِمُ عَلِیّاً وَ لَا تُطْعِمُنِی قَالَ هَذَا مِنْ ثِمَارِ الْجَنَّهِ لَا یَأْکُلُهَا إِلَّا نَبِیٌّ أَوْ وَصِیُّ نَبِیٍّ فِی الدُّنْیَا.

**[ترجمه]الخرائج و الجرائح: عایشه روایت کرده: روزی رسول خدا صلّی الله علیه و آله علی را دنبال کاری فرستاد. علی نزد رسول خدا صلّی الله علیه و آله بازگشت. ایشان در اتاق من بود. وقتی علی از در وارد شد رسول خدا صلّی الله علیه و آله در محوطه میان اتاق‌ها به استقبال او رفت و در آغوشش کشید. ناگاه ابری بر آن دو سایه انداخت و از چشم من پنهانشان کرد. سپس ابر از آن‌ها به کنار رفت و من دیدم رسول خدا صلّی الله علیه و آله خوشه‌ای انگور سفید در دست دارد و هم خود از آن می‌خورد و هم به علی می‌دهد. عرض کردم: ای رسول خدا! هم خود می خوری و هم به علی می‌دهی اما به من نمی‌دهی؟! فرمود: این از میوه‌های بهشت است کسی جز پیامبر یا فرزند پیامبر یا وصیّ پیامبر در دنیا از آن نمی‌خورد.

**[ترجمه]

«۱۷»

ما، الأمالی للشیخ الطوسی الْفَحَّامُ عَنْ عَمِّهِ عُمَرَ بْنِ یَحْیَی عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سُلَیْمَانَ بْنِ عَاصِمٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ الْعَبْدِیِّ عَنْ عَلِیِّ بْنِ الْحَسَنِ الْأُمَوِیِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جَرِیرٍ عَنْ عَبْدِ الْجَبَّارِ بْنِ الْعَلَاءِ عَنْ یُوسُفَ بْنِ عَطِیَّهَ عَنْ ثَابِتٍ عَنْ أَنَسٍ قَالَ: أَمَرَنِی رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَنْ أُسْرِجَ بَغْلَتَهُ الدُّلْدُلَ وَ حِمَارَهُ الْیَعْفُورَ فَفَعَلْتُ مَا أَمَرَنِی بِهِ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَاسْتَوَی عَلَی بَغْلَتِهِ وَ اسْتَوَی عَلِیٌّ عَلَی حِمَارِهِ وَ سَارَا وَ سِرْتُ مَعَهُمَا فَأَتَیْنَا سَفْحَ (۲) جَبَلٍ فَنَزَلَا وَ صَعِدَا حَتَّی صَارَا عَلَی ذِرْوَهِ الْجَبَلِ ثُمَّ رَأَیْتُ غَمَامَهً بَیْضَاءَ کَدَارَهِ الْکُرْسِیِّ (۳) وَ قَدْ أَظَلَّتْهُمَا وَ رَأَیْتُ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله وَ قَدْ مَدَّ یَدَهُ إِلَی شَیْ ءٍ یَأْکُلُ وَ أَطْعَمَ عَلِیّاً حَتَّی تَوَهَّمْتُ أَنَّهُمَا قَدْ شَبِعَا

ص: ۳۶۰

۱- جمع الحجره و فضائها صحن الحجرات وسط واسع الحجره خ ل صح.

۲- سفح الجبل: أصله و أسفله. عرضه و مضجعه الذی یسفح أی ینصب فیه الماء.

۳- کداره الترس خ ل.

ثُمَّ رَأَیْتُ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله وَ قَدْ مَدَّ یَدَهُ إِلَی شَیْ ءٍ وَ قَدْ شَرِبَ وَ سَقَی عَلِیّاً حَتَّی قَدَّرْتُ أَنَّهُمَا قَدْ شَرِبَا رَیَّهُمَا ثُمَّ رَأَیْتُ الْغَمَامَهَ وَ قَدِ ارْتَفَعَتْ وَ نَزَلَا فَرَکِبَا وَ سَارَا وَ سِرْتُ مَعَهُمَا وَ الْتَفَتَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله فَرَأَی فِی وَجْهِی تَغَیُّراً فَقَالَ مَا لِی أَرَی وَجْهَکَ مُتَغَیِّراً فَقُلْتُ ذَهَلْتُ (۱) مِمَّا رَأَیْتُ فَقَالَ فَرَأَیْتَ مَا کَانَ فَقُلْتُ نَعَمْ فِدَاکَ أَبِی وَ أُمِّی یَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ یَا أَنَسُ وَ الَّذِی خَلَقَ مَا یَشَاءُ لَقَدْ أَکَلَ مِنْ تِلْکَ الْغَمَامَهِ ثَلَاثُمِائَهٍ وَ ثَلَاثَهَ عَشَرَ نَبِیّاً وَ ثَلَاثُمِائَهٍ وَ ثَلَاثَهَ عَشَرَ وَصِیّاً مَا فِیهِمْ نَبِیٌّ أَکْرَمُ عَلَی اللَّهِ مِنِّی وَ لَا فِیهِمْ وَصِیٌّ أَکْرَمُ عَلَی اللَّهِ مِنْ عَلِیٍّ (۲).

**[ترجمه]الأمالي: از اَنَس روایت شده که وی گفت: رسول خدا صلّی الله علیه و آله به من امر فرمود تا استر ایشان دُلدُل و الاغ ایشان یَعفور را زین کنم. من فرمان حضرت را انجام دادم. ایشان خود بر استرش سوار شد و علی علیه السلام نیز بر الاغ ایشان سوار شد. آن‌ها به راه افتادند و من نیز به همراهشان راهی شدم. به دامنه کوهی رسیدیم. آن‌ها پیاده شدند و از کوه بالا رفتند تا این‌که به قله کوه رسیدند. دیدم ابری سفید همچون گرداگرد یک کرسی بر آن‌ها سایه انداخت و پیامبر صلّی الله علیه و آله دستش رابه سوی چیزی دراز کرد و شروع کرد بخورد و به علی علیه السلام نیز بدهد و چنین گذشت تا این‌که پنداشتم سیر شده باشند.

ص: ۳۶۰

سپس دیدم پیامبر صلّی الله علیه و آله دستش را سوی چیزی دراز کرد و خود نوشید و به علی علیه السلام نیز نوشاند و چنین گذشت تا این‌که برآورد کردم سیراب شده باشند. سپس دیدم آن ابر بالا رفت و آن‌ها پایین آمدند و سوار شدند و به راه افتادند و من نیز همراهشان راهی شدم. رسول خدا صلّی الله علیه و آله نگاهی به من کرد و در چهره‌ام تغیّری دید. فرمود: چرا چهره‌ات را دگرگون می‌بینم؟ عرض کردم: از آن‌چه دیدم سرگشته شدم. فرمود: دیدی چه شد؟ عرض کردم: بله، پدر و مادرم به فدایت ای رسول خدا! فرمود: ای اَنَس! به خدایی که هر چه خواست آفرید سیصد و سیزده پیامبر و سیصد و سیزده وصیّ از آن ابر غذا خورده‌اند که در میان آنان نزد خداوند هیچ پیامبری از من و هیچ وصیّ‌ای از علی ارجمندتر نبوده است - . أمالی ابن الشیخ: ۱۷۷- ۱۷۸ - .

**[ترجمه]

أقول

الداره ما أحاط بالشی ء قوله ذهلت أی غفلت عن کل شی ء لدهشه ما رأیت و فی بعض النسخ وهلت أی فزعت و هو أظهر.

**[ترجمه]«داره» چیزی است که چیز دیگر را در میان می‌گیرد. «ذهلتُ» یعنی از شگفتیِ آن‌چه که دیدم همه چیز را از یاد بردم، در برخی نسخه‌ها «وهلتُ» آمده یعنی ترسیدم که همان رساتر است.

**[ترجمه]

ما، الأمالی للشیخ الطوسی ابْنُ حَشِیشٍ عَنْ عَلِیِّ بْنِ الْقَاسِمِ بْنِ یَعْقُوبَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَیْنِ بْنِ مُطَاعٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ حَسَنٍ الْقَوَّاسِ (۳) عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سَلَمَهَ الْوَاسِطِیِّ عَنْ یَزِیدَ بْنِ هَارُونَ عَنْ حَمَّادِ بْنِ سَلَمَهَ عَنْ ثَابِتٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِکٍ قَالَ: رَکِبَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله ذَاتَ یَوْمٍ بَغْلَتَهُ فَانْطَلَقَ إِلَی جَبَلِ آلِ فُلَانٍ وَ قَالَ یَا أَنَسُ خُذِ الْبَغْلَهَ وَ انْطَلِقْ إِلَی مَوْضِعِ کَذَا وَ کَذَا تَجِدْ عَلِیّاً جَالِساً یُسَبِّحُ بِالْحَصَی فَأَقْرِئْهُ مِنِّی السَّلَامَ وَ احْمِلْهُ عَلَی الْبَغْلَهِ وَ أْتِ بِهِ إِلَیَّ قَالَ أَنَسٌ فَذَهَبْتُ فَوَجَدْتُ عَلِیّاً علیهما السلام کَمَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَحَمَلْتُهُ عَلَی الْبَغْلَهِ فَأَتَیْتُ بِهِ إِلَیْهِ فَلَمَّا أَنْ بَصُرَ بِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَالَ السَّلَامُ عَلَیْکَ یَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ وَ عَلَیْکَ السَّلَامُ یَا أَبَا الْحَسَنِ اجْلِسْ فَإِنَّ هَذَا مَوْضِعٌ قَدْ جَلَسَ فِیهِ سَبْعُونَ نَبِیّاً مُرْسَلًا مَا جَلَسَ فِیهِ مِنَ الْأَنْبِیَاءِ أَحَدٌ إِلَّا وَ أَنَا خَیْرٌ مِنْهُ وَ قَدْ جَلَسَ فِی مَوْضِعِ کُلِّ نَبِیٍّ أَخٌ لَهُ مَا جَلَسَ مِنَ الْإِخْوَهِ أَحَدٌ إِلَّا وَ أَنْتَ خَیْرٌ مِنْهُ قَالَ أَنَسٌ فَنَظَرْتُ إِلَی سَحَابَهٍ قَدْ أَظَلَّتْهُمَا وَ دَنَتْ مِنْ رُءُوسِهِمَا فَمَدَّ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله یَدَهُ إِلَی السَّحَابَهِ فَتَنَاوَلَ عُنْقُودَ عِنَبٍ فَجَعَلَهُ بَیْنَهُ وَ بَیْنَ عَلِیٍّ وَ قَالَ کُلْ یَا أَخِی فَهَذِهِ هَدِیَّهٌ مِنَ اللَّهِ تَعَالَی إِلَیَّ ثُمَّ إِلَیْکَ قَالَ أَنَسٌ فَقُلْتُ یَا رَسُولَ اللَّهِ عَلِیٌّ

۱- وهلت خ ل.

۲- أمالی ابن الشیخ: ۱۷۷ و ۱۷۸.

۳- فی المصدر: أبی العباس أحمد بن حبر القواس خال ابن کردی. و فیه ابن خشیش بالخاء المعجمه.

أَخُوكَ قَالَ نَعَمْ عَلِيٌّ أَخِي قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ صِفْ لِي كَيْفَ عَلِيٌّ أَخُوكَ قَالَ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ خَلَقَ مَاءً تَحْتَ الْعَرْشِ قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَ آدَمَ بِثَلَاثَةِ آلَافِ عَامٍ وَ أَسْكَنَهُ فِي لُؤْلُؤَةٍ خَضْرَاءَ فِي غَامِضِ عِلْمِهِ إِلَى أَنْ خَلَقَ آدَمَ فَلَمَّا أَنْ خَلَقَ آدَمَ نَقَلَ ذَلِكَ الْمَاءَ مِنَ اللُّؤْلُؤَةِ فَأَجْرَاهُ فِي صُلْبِ آدَمَ إِلَى أَنْ قَبَضَهُ اللَّهُ ثُمَّ نَقَلَهُ فِي صُلْبِ شَيْثٍ (۱) فَلَمْ يَزَلْ ذَلِكَ الْمَاءُ يَنْتَقِلُ مِنْ ظَهْرٍ إِلَى ظَهْرٍ حَتَّى صَارَ فِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ (۲) ثُمَّ شَقَّهُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ نِصْفَيْنِ فَصَارَ نِصْفُهُ فِي أَبِي عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ وَ نِصْفٌ فِي أَبِي طَالِبٍ فَأَنَا مِنْ نِصْفِ الْمَاءِ وَ عَلِيٌّ مِنَ النِّصْفِ الْآخَرِ فَعَلِيٌّ أَخِي فِي الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ ثُمَّ قَرَأَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ هُوَ الَّذِي (۳) خَلَقَ مِنَ الْماءِ بَشَراً فَجَعَلَهُ نَسَباً وَ صِهْراً وَ كانَ رَبُّكَ قَدِيراً (۴).

**[ترجمه]الأمالي: از اَنَس بن مالك روايت شده که وی گفت: روزی رسول خد صلّی الله علیه و آله سوار بر استرش شد و به سوی کوه آل فلان رهسپار شد و به من فرمود: ای اَنَس! استر را بردار و به فلان جا برو، علی علیه السلام را می‌بینی که نشسته و با ریگ‌ها تسبیح می‌گوید، سلام مرا به او برسان و او را سوار استر کن و نزد من بیار. من رفتم و علی علیه السلام را در همان حال که رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرموده بود یافتم. او را بر استر سوار کردم و نزد حضرت بردم. وقتی رسول خدا صلّی الله علیه و آله را دید عرض کرد: سلام بر تو ای رسول خدا! فرمود: سلام بر تو ای ابا حسن! بنشین که در این‌جا هفتاد پیغمبر رسول نشسته‌اند و من از همه آن پیامبران بهتر هستم، و در کنار هر پیامبری برادر وی نشسته که تو از همه آن برادران بهتر هستی. اَنَس می‌گوید: ناگاه دیدم ابری بر آن دو سایه انداخت و به سرهایشان نزدیک شد. پیامبر صلّی الله علیه و آله دستش را سوی ابر دراز کرد و خوشه‌ای انگور گرفت و آن را میان خود و علی علیه السلام گذاشت و فرمود: برادرم! بخور که این هدیه‌ای از جانب خداوند متعال برای من و سپس برای توست. من عرض کردم: ای رسول خدا! علی

ص: ۳۶۱

برادر شماست؟ فرمود: بله، علی برادر من است. عرض کردم: ای رسول خدا! برایم تعریف کنید که چطور علی برادر شماست؟ حضرت فرمود: خداوند عزّ و جلّ سه هزار سال پیش از آفرینش آدم آبی را به زیر عرش آفرید و آن را در میان مرواریدی سبز در علم پوشیده خود نهاد. این گذشت تا این‌که آدم را آفرید. وقتی آدم را آفرید آن آب را از آن مروارید بیرون آورد و آن را در صُلب آدم قرار داد. این گذشت تا این‌که خداوند جان آدم را گرفت. سپس آن آب را به صُلب شیث منتقل کرد و به همین ترتیب آن آب از پشتی به پشت دیگر منتقل شد تا این‌که به عبدالمطّلب رسید. سپس خداوند عزّ و جلّ آن را دو نیم کرد و نیمی از آن را در پدر من عبدالله بن عبدالمّلب نهاد و نیم دیگرش را در ابوطالب، پس من از نیمی آن آب هستم و علی از نیم دیگرش، این‌چنین علی در دنیا و آخرت برادر من است. رسول خدا صلّی الله علیه و آله سپس قرائت فرمود: «وَ هُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْماءِ بَشَراً فَجَعَلَهُ نَسَباً وَ صِهْراً وَ كانَ رَبُّكَ قَدِيراً» - . انفال / ۵۴ -

{و اوست کسی که از آب بشری آفرید و او را [دارای خویشاوندی] نسبی و دامادی قرار داد و پروردگار تو همواره تواناست.} - . أمالی ابن الشیخ: ۱۹۷- ۱۹۸ -

**[ترجمه]

كا، الكافى الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنِ الْمُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ بِسْطَامِ بْنِ مُرَّةَ الْفَارِسِيِّ (۵) قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ يَزِيدَ الْفَارِسِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مَعْرُوفٍ عَنْ صَالِحِ بْنِ رَزِينٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیهما السلام قَالَ قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ عَلَيْكُمْ بِالْهَرِيسَهِ فَإِنَّهَا تُنَشِّطُ لِلْعِبَادَهِ أَرْبَعِينَ يَوْماً وَ هِیَ مِنَ الْمَائِدَهِ الَّتِی أُنْزِلَتْ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله (۶).

أقول: سيأتى فى باب فضائل أصحاب الكساء و أبواب فضائل أمير المؤمنين عليهما السلام و أبواب فضائل فاطمه عليهما السلام نزول المائده بطرق عديده و إيرادها هنا موجب للتكرار.

ص: ۳۶۲

۱- فى المصدر: ثم نقله الى صلب شيث.

۲- فى المصدر: حتى صار فى صلب عبد المطلب.

۳- الفرقان: ۵۴.

۴- أمالى ابن الشيخ: ۱۹۷ و ۱۹۸.

۵- فى المصدر: عبد الرحمن بن عمر بن يزيد الفارسىّ، و عده الأردبيلىّ كذلك فى جامع الرواه فيمن يروى عن محمّد بن معروف.

۶- فروع الكافى ۲: ۱۷۰.

**[ترجمه]کافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: امیرمومنان علیه السلام فرمود: حلیم بخورید که حلیم برای چهل روز عبادت توان می‌بخشد و از غذاهای سفره‌ایست که بر رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرود آمد - . فروع کافی ۲: ۱۷۰ - .

می گویم: اخبار نزول سفره به طُرُق متعددی در باب فضایل اصحاب کسا و ابواب فضایل امیرمومنان علیه السلام و ابواب فضایل حضرت فاطمه سلام الله علیها خواهد آمد که ذکرشان در این‌جا موجب تکرار است.

ص: ۳۶۲

**[ترجمه]

باب ۴ معجزاته صلی الله علیه و آله فی إطاعه الأرضیات من الجمادات و النباتات له و تکلمها معه

الأخبار

«۱»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ عَنْ فَاطِمَهَ بِنْتِ أَسَدٍ أَنَّهُ لَمَّا ظَهَرَتْ أَمَارَهُ وَفَاهِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ قَالَ لِأَوْلَادِهِ مَنْ یَکْفُلُ مُحَمَّداً قَالُوا هُوَ أَکْیَسُ مِنَّا فَقُلْ لَهُ یَخْتَارُ لِنَفْسِهِ فَقَالَ عَبْدُ الْمُطَّلِبِ یَا مُحَمَّدُ جَدُّکَ عَلَی جَنَاحِ السَّفَرِ إِلَی الْقِیَامَهِ أَیَّ عُمُومَتِکَ وَ عَمَّاتِکَ تُرِیدُ أَنْ یَکْفُلَکَ فَنَظَرَ فِی وُجُوهِهِمْ ثُمَّ زَحَفَ إِلَی عِنْدِ أَبِی طَالِبٍ (۱) فَقَالَ لَهُ عَبْدُ الْمُطَّلِبِ یَا أَبَا طَالِبٍ إِنِّی قَدْ عَرَفْتُ دِیَانَتَکَ وَ أَمَانَتَکَ فَکُنْ لَهُ کَمَا کُنْتُ لَهُ قَالَتْ فَلَمَّا تُوُفِّیَ أَخَذَهُ أَبُو طَالِبٍ وَ کُنْتُ أَخْدُمُهُ وَ کَانَ یَدْعُونِی الْأُمَّ قَالَتْ (۲) وَ کَانَ فِی بُسْتَانِ دَارِنَا نَخَلَاتٌ وَ کَانَ أَوَّلُ إِدْرَاکِ الرُّطَبِ وَ کَانَ أَرْبَعُونَ صَبِیّاً مِنْ أَتْرَابِ (۳) مُحَمَّدٍ یَدْخُلُونَ عَلَیْنَا کُلَّ یَوْمٍ فِی الْبُسْتَانِ وَ یَلْتَقِطُونَ مَا یَسْقُطُ فَمَا رَأَیْتُ قَطُّ مُحَمَّداً یَأْخُذُ رُطَبَهً مِنْ یَدِ صَبِیٍّ سَبَقَ إِلَیْهَا وَ الْآخَرُونَ یَخْتَلِسُ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ وَ کُنْتُ کُلَّ یَوْمٍ أَلْتَقِطُ لِمُحَمَّدٍ حَفْنَهً (۴) فَمَا فَوْقَهَا وَ کَذَلِکَ جَارِیَتِی فَاتَّفَقَ یَوْماً أَنْ نَسِیتُ أَنْ أَلْتَقِطَ لَهُ شَیْئاً وَ نَسِیَتْ جَارِیَتِی وَ کَانَ مُحَمَّدٌ نَائِماً وَ دَخَلَ الصِّبْیَانُ وَ أَخَذُوا کُلَّ مَا سَقَطَ مِنَ الرُّطَبِ وَ انْصَرَفُوا فَنِمْتُ فَوَضَعْتُ الْکُمَّ عَلَی وَجْهِی حَیَاءً مِنْ مُحَمَّدٍ إِذَا انْتَبَهَ قَالَتْ فَانْتَبَهَ مُحَمَّدٌ وَ دَخَلَ الْبُسْتَانَ فَلَمْ یَرَ رُطَبَهً عَلَی وَجْهِ الْأَرْضِ فَانْصَرَفَ فَقَالَتْ لَهُ الْجَارِیَهُ إِنَّا نَسِینَا أَنْ نَلْتَقِطَ شَیْئاً وَ الصِّبْیَانُ دَخَلُوا وَ أَکَلُوا جَمِیعَ مَا کَانَ قَدْ سَقَطَ قَالَتْ فَانْصَرَفَ مُحَمَّدٌ إِلَی الْبُسْتَانِ وَ أَشَارَ إِلَی نَخْلَهٍ وَ قَالَ أَیَّتُهَا الشَّجَرَهُ أَنَا جَائِعٌ قَالَتْ

ص: ۳۶۳

۱- فی المصدر: ثم قال. الی أبی طالب.

۲- و قالت خ ل.

۳- الاتراب جمع التربه: من ولد معک أو تربی معک.

۴- الحفنه: مل ء الکفین، و فی المصدر: الجفنه بالجیم.

فَرَأَيْتُ الشَّجَرَهَ (۱) قَدْ وَضَعَتْ أَغْصَانَهَا الَّتِی عَلَيْهَا الرُّطَبُ حَتَّى أَكَلَ مِنْهَا مُحَمَّدٌ مَا أَرَادَ ثُمَّ ارْتَفَعَتْ إِلَى مَوْضِعِهَا قَالَتْ فَاطِمَهُ فَتَعَجَّبْتُ وَ كَانَ أَبُو طَالِبٍ قَدْ خَرَجَ مِنَ الدَّارِ وَ كُلَّ يَوْمٍ إِذَا رَجَعَ وَ قَرَعَ الْبَابَ كُنْتُ أَقُولُ لِلْجَارِيَهِ حَتَّى تَفْتَحَ الْبَابَ فَقَرَعَ أَبُو طَالِبٍ (۲) فَعَدَوْتُ حَافِيَهً إِلَيْهِ وَ فَتَحْتُ الْبَابَ وَ حَكَيْتُ لَهُ مَا رَأَيْتُ فَقَالَ هُوَ إِنَّمَا يَكُونُ نَبِيّاً وَ أَنْتِ تَلِدِينَ لَهُ وَزِيراً بَعْدَ ثَلَاثِينَ (۳) فَوَلَدْتُ عَلِيّاً كَمَا قَالَ (۴).

**[ترجمه]الخرائج و الجرائح: از فاطمه بنت اسد روایت شده: وقتی نشانه‌های درگذشت عبدالمطّلب پدیدار شد، به فرزندانش گفت: چه کسی کفالت محمد را به عهده می گیرد؟ گفتند: او از ما باهوش‌تر است، به او بگو خودش انتخاب کند. عبدالمطّلب عرض کرد: ای محمد! پدربزرگت بر بال سفر به قیامت است، کدام یک از عموها و عمه‌هایت را می‌خواهی که کفیلت شود؟ محمد در چهره آن‌ها نگریست و سپس نزد ابوطالب خزید. عبدالمطّلب به او گفت: ای ابوطالب! من دینداری و امانتداری تو را شناخته‌ام، در حق او چنان باش که بوده‌ای. فاطمه می گوید: چون عبدالمطّلب درگذشت ابوطالب محمد را گرفت. من به او خدمت می کردم و به من می گفت مادر. در باغ خانه ما چند نخل بود و اول رسیدن رطب بود. چهل کودک از همسال‌های محمد هر روز به باغ ما می‌آمدند و رطب‌هایی را که می‌ریخت برمی‌داشتند. من هیچگاه ندیدم محمد رطبی را که کودکی قبل از او برداشته بود از دستش بگیرد حال آن‌که بقیه بچه‌ها از هم می‌ربودند. من هر روز برای محمد یک مشت یا بیشتر از آن‌ها را برمی‌داشتم، کنیزم نیز این کار را می کرد. روزی هم من فراموش کردم برایش بردارم و هم کنیزم. محمد خواب بود. کودکان آمدند و همه رطب‌هایی را که ریخته بود برچیدند و رفتند. من خوابیدم و از خجالتِ محمد که بیدار می‌شد آستینم را روی صورتم گذاشتم. محمد بیدار شد و به باغ رفت و هیچ رطبی بر زمین نیافت. برگشت. کنیز به او گفت: ما فراموش کرردیم چیزی برداریم و کودکان آمدند و همه آن‌چه را که ریخته بود خوردند. محمد به باغ رفت و به یک نخل اشاره کرد و گفت: ای درخت! من گرسنه‌ام.

من دیدم درخت آن شاخه‌هایش را که رطب داشت پایین آورد و محمد هر چقدر خواست از آن خورد. سپس شاخه‌ها به جای خود بالا رفتند. من شگفت زده شدم. ابوطالب از خانه بیرون رفته بود و هر روز وقتی بازمی گشت و در می‌زد من به کنیز می گفتم در را باز کند. آن روز ابوطالب در زد و من پابرهنه به سویش دویدم و در را باز کردم و آن‌چه را دیده بودم برایش تعریف کردم. گفت: او بی شک پیامبر است و تو پس از سی سال برایش وزیری به دنیا می‌آوری. و من همان‌طور که او گفته بود علی را به دنیا آوردم - . الخرائج: ۱۸۶ - .

**[ترجمه]

«۲»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ عَنْ جَابِرٍ قَالَ: كُنْتُ إِذَا مَشَيْتُ فِی شِعَابِ مَكَّهَ مَعَ مُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله لَمْ يَكُنْ يَمُرُّ بِحَجَرٍ وَ لَا شَجَرٍ إِلَّا قَالَ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ.

**[ترجمه]الخرائج و الجرائح: از جابر روایت شده که وی گفت: هرگاه با حضرت محمد صلّی الله علیه و آله در دره‌های مکه راه می‌رفتم حضرت بر هر سنگ و درختی گذر می‌کرد می‌گفتند: سلام بر تو ای رسول خدا!

**[ترجمه]

«۳»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ عَنْ عَمَّارِ بْنِ یَاسِرٍ أَنَّهُ کَانَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِی بَعْضِ أَسْفَارِهِ قَالَ فَنَزَلْنَا یَوْماً فِی بَعْضِ الصَّحَارِی الْقَلِیلَهِ الشَّجَرِ فَنَظَرَ إِلَی شَجَرَتَیْنِ صَغِیرَتَیْنِ فَقَالَ لِی یَا عَمَّارُ صِرْ إِلَی الشَّجَرَتَیْنِ فَقُلْ لَهُمَا یَأْمُرُکُمَا رَسُولُ اللَّهِ أَنْ تَلْتَقِیَا حَتَّی یَقْعُدَ تَحْتَکُمَا فَأَقْبَلَتْ کُلُّ وَاحِدَهٍ إِلَی الْأُخْرَی حَتَّی الْتَقَتَا فَصَارَتَا کَالشَّجَرَهِ الْوَاحِدَهِ وَ مَضَی رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله خَلْفَهُمَا فَقَضَی حَاجَتَهُ فَلَمَّا أَرَادَ الْخُرُوجَ قَالَ لِتَرْجِعْ کُلُّ وَاحِدَهٍ إِلَی مَکَانِهَا فَرَجَعَتَا کَذَلِکَ.

**[ترجمه]الخرائج و الجرائح: روایت شده که عمار بن یاسر در بعضی از سفرهای پیامبر صلّی الله علیه و آله با ایشان همراه بوده است. وی می‌گوید: روزی در صحرایی فرود آمدیم که درختان کمی داشت. حضرت به دو درخت کوچک نگریست و به من فرمود: ای عمار! سوی این دو درخت برو و به آن‌ها بگو رسول خدا به شما فرمان می‌دهد به هم بپیوندید تا او به زیرتان بنشیند. آن‌گاه هر یک سوی دیگری شتافت تا این‌که به هم پیوستند و همچون یک درخت شدند. رسول خدا صلّی الله علیه و آله به پشت آن‌ها رفت و قضای حاجت کرد. وقتی خواست بیرون بیاید فرمود تا هر یک به جای خود بازگردند. آن‌گاه آن دو بازگشتند.

**[ترجمه]

«۴»

قب، المناقب لابن شهرآشوب یج، الخرائج و الجرائح عَنْ یَعْلَی بْنِ سَیَابَهَ مِثْلَهُ (۵).

**[ترجمه]در المناقب و الخرائج و الجرائح نیز از یَعلی بن سَیابه همانند این ماجرا روایت شده است - . مناقب آل ابی طالب ۱: ۱۱۷، نسخه چاپ نجف - .

**[ترجمه]

«۵»

یج، الخرائج و الجرائح مِنْ مُعْجِزَاتِهِ صلی الله علیه و آله لَمَّا غَزَا بِتَبُوکَ کَانَ مَعَهُ مِنَ الْمُسْلِمِینَ خَمْسَهٌ وَ عِشْرُونَ أَلْفاً سِوَی خَدَمِهِمْ فَمَرَّ صلی الله علیه و آله فِی مَسِیرِهِ بِجَبَلٍ یَرْشَحُ الْمَاءُ مِنْ أَعْلَاهُ إِلَی أَسْفَلِهِ مِنْ غَیْرِ سَیَلَانٍ فَقَالُوا مَا أَعْجَبَ رَشْحَ هَذَا الْجَبَلِ فَقَالَ إِنَّهُ یَبْکِی قَالُوا وَ الْجَبَلُ یَبْکِی قَالَ أَ تُحِبُّونَ أَنْ تَعْلَمُوا ذَلِکَ قَالُوا نَعَمْ قَالَ أَیُّهَا الْجَبَلُ مِمَّ بُکَاؤُکَ فَأَجَابَهُ الْجَبَلُ وَ قَدْ سَمِعَهُ الْجَمَاعَهُ بِلِسَانٍ فَصِیحٍ یَا رَسُولَ اللَّهِ مَرَّ بِی عِیسَی ابْنُ مَرْیَمَ وَ هُوَ یَتْلُو ناراً وَقُودُهَا

۱- فی المصدر: فرأیت النخله.

۲- فی المصدر: فقرع أبو طالب الباب.

۳- بعد یأس خ ل.

۴- الخرائج: ۱۸۶ و فیه: و تلدین وزیره، فولدت علیا وزیره کما قال.

۵- مناقب آل أبی طالب ۱: ۱۱۷ طبعه النجف.

النَّاسُ وَ الْحِجارَةُ (۱) فَأَنَا أَبْکِی مُنْذُ ذَلِکَ الْیَوْمِ خَوْفاً مِنْ أَنْ أَکُونَ مِنْ تِلْکَ الْحِجَارَهِ (۲) فَقَالَ اسْکُنْ مَکَانَکَ فَلَسْتَ مِنْهَا إِنَّمَا تِلْکَ حِجَارَةُ الْکِبْرِیتِ فَجَفَّ ذَلِکَ الرَّشْحُ مِنَ الْجَبَلِ فِی الْوَقْتِ حَتَّی لَمْ یُرَ شَیْ ءٌ مِنْ ذَلِکَ الرَّشْحِ وَ مِنْ تِلْکَ الرُّطُوبَهِ الَّتِی کَانَتْ (۳).

**[ترجمه]الخرائج و الجرائح: از معجزه‌های پیامبر صلّی الله علیه و آله این بود که وقتی به غزوه تبوک رفت بیست و پنج هزار تن از مسلمانان - به جز خادمان آن‌ها - با حضرت همراه بودند. ایشان در مسیر خود بر کوهی گذر کرد که آب با سرعتی اندک از بالایش به پایین می‌تراوید. مسلمانان گفتند: چه شگفت‌آور آب از این کوه بیرون می‌تراود! حضرت فرمود: او می... گرید. عرض کردند: کوه می‌گرید؟! فرمود: دوست دارید بدانید؟ عرض کردند: بله. فرمود: ای کوه چرا گریه می‌کنی؟ ناگاه کوه به حضرت و پاسخ داد و در حالی که آن جماعت همه می‌شنیدند به زبانی فصیح گفت: ای رسول خدا! عیسی بن مریم از کنار من عبور می کرد و تلاوت می‌کرد: «ناراً وَقُودُهَا

ص: ۳۶۴

النَّاسُ وَ الْحِجارَةُ» {آتشی که سوخت آن مردم و سنگ‌هاست.} من از آن روز از ترس این‌که از آن سنگ‌ها باشم می‌گریم. حضرت به او فرمود: آرام باش، تو از آن سنگ‌ها نیستی، آن‌ها فقط سنگ گوگرد هستند. ناگاه تراوش کوه در دم خشکید و از آن تراوش و رطوبتی که داشت دیگر هیچ اثری بر جا نماند - . الخرائج: ۱۸۹ - .

**[ترجمه]

«۶»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّ نَبِیَّ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَمَّا بَنَی مَسْجِدَهُ کَانَ فِیهِ جِذْعُ نَخْلٍ إِلَی جَانِبِ الْمِحْرَابِ یَابِسٌ عَتِیقٌ إِذَا خَطَبَ یَسْتَنِدُ عَلَیْهِ فَلَمَّا اتُّخِذَ لَهُ الْمِنْبَرُ وَ صَعِدَ حَنَّ ذَلِکَ الْجِذْعُ کَحَنِینِ النَّاقَهِ إِلَی فَصِیلِهَا فَنَزَلَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَاحْتَضَنَهُ فَسَکَنَ مِنَ الْحَنِینِ ثُمَّ رَجَعَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ یُسَمَّی الْحَنَّانَهَ إِلَی أَنْ هَدَمَ بَنُو أُمَیَّهَ الْمَسْجِدَ وَ جَدَّدُوا بِنَاءَهُ فَقَلَعُوا (۴) الْجِذْعَ.

**[ترجمه]الخرائج و الجرائح: روایت شده که وقتی پیامبر خدا صلّی الله علیه و آله مسجدش را بنا کرد، در آن‌جا تنه نخلی خشکیده و کهن به سمت محراب بود که هرگاه حضرت خطبه می‌خواند به آن تکیه می‌داد. وقتی برای ایشان منبری ساختند و از آن منبر بالا‌ـ رفت ناگاه آن تنه ناله‌ای سر داد همچون ناله ناقه‌ای که کره‌اش را از او جدا کرده باشند. آن‌گاه رسول خدا صلّی الله علیه و آله پایین آمد و آن تنه را در آغوش کشید و ناله‌اش فرونشست. سپس حضرت بازگشت. آن تنه را حنّانه (نالان) می‌نامیدند و تا زمانی که بنی امیه مسجد را خراب کردند بر جا بود. وقتی بنایش را تازه کردند آن را از جا درآوردند.

**[ترجمه]

«۷»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّهُ کَانَ لِیَهُودِیٍّ حَقٌّ عَلَی مُسْلِمٍ وَ قَدْ عَقَدَ عَلَی أَنْ یَغْرِسَ الْمُسْلِمُ لَهُ عِدَّهَ خَطٍّ مِنَ النَّخِیلِ وَ یُرَبِّیَهَا إِلَی أَنْ تُرْطِبَ أَلْوَاناً کَثِیرَهً فَإِنَّهُ صلی الله علیه و آله أَمَرَ عَلِیّاً أَنْ یَأْخُذَ النَّوَی عَلَی عَدَدِ تِلْکَ الْأَشْجَارِ الَّتِی ضَمِنَهَا الْمُسْلِمُ لِلْیَهُودِیِّ فَصَارَ یَضَعُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله النَّوَی فِی فِیهِ ثُمَّ یُعْطِیهِ عَلِیّاً فَیَدْفِنُهُ فِی الْأَرْضِ فَإِذَا اشْتَغَلَ بِالثَّانِی نَبَتَ الْأَوَّلُ حَتَّی تَمَّتْ أَشْجَارُ النَّخْلِ عَلَی الْأَلْوَانِ الْمُخْتَلِفَهِ مِنَ الصُّفْرَهِ وَ الْحُمْرَهِ وَ الْبَیَاضِ وَ السَّوَادِ وَ غَیْرِهَا وَ کَانَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله یَمْشِی یَوْماً بَیْنَ نَخَلَاتٍ وَ مَعَهُ عَلِیٌّ علیهما السلام فَنَادَتْ نَخْلَهٌ إِلَی نَخْلَهٍ هَذَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ هَذَا وَصِیُّهُ فَسُمِّیَتِ الصَّیْحَانِیَّهَ.

**[ترجمه]الخرائج و الجرائح: روایت شده که مردی یهودی طلبی از مسلمانی داشت و قرار گذاشته بود آن مسلمانان برایش چند خط نخل بکارد و آن‌ها را چنان پرورش دهد که در گونه‌های بسیار رطب دهد. پیامبر صلّی الله علیه و آله به حضرت علی علیه السلام امر کرد تا ایشان به تعداد درخت‌هایی که مسلمان برای یهودی ضمانت کرده بود هسته بیاورد. رسول خدا صلّی الله علیه و آله شروع کرد هسته‌ها را در دهانش بگذارد و سپس به حضرت علی علیه السلام بدهد تا ایشان آن‌ها در زمین بکارد. وقتی حضرت علی علیه السلام مشغول هسته دوم بود اولی رویید و به همین ترتیب همه نخل‌ها در گونه‌های مختلف از زرد و سرخ و سفید و سیاه و انواع دیگر کامل گشتند. روزی رسول خدا صلّی الله علیه و آله در میان آن نخل‌ها با حضرت علی علیه السلام قدم می‌زد. ناگاه نخلی به نخل دیگر ندا داد: این رسول خداست و این هم وصیّ اوست. این‌چنین آن نوع را «صیحانیّ» نامیدند.

**[ترجمه]

«۸»

قب، المناقب لابن شهرآشوب أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ علیهما السلام قَالَ: لَمَّا غَزَوْنَا خَیْبَرَ وَ مَعَنَا مِنْ یَهُودِ فَدَکٍ جَمَاعَهٌ فَلَمَّا أَشْرَفْنَا عَلَی الْقَاعِ إِذَا نَحْنُ بِالْوَادِی وَ الْمَاءُ یَقْلَعُ الشَّجَرَ وَ یُدَهْدِهُ الْجِبَالَ قَالَ فَقَدَّرْنَا الْمَاءَ فَإِذَا هُوَ أَرْبَعَ عَشْرَهَ قَامَهً فَقَالَ بَعْضُ النَّاسِ یَا رَسُولَ اللَّهِ الْعَدُوُّ مِنْ وَرَائِنَا وَ الْوَادِی قُدَّامَنَا فَنَزَلَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله فَسَجَدَ وَ دَعَا ثُمَّ قَالَ سِیرُوا عَلَی اسْمِ اللَّهِ قَالَ فَعَبَرَتِ الْخَیْلُ وَ الْإِبِلُ وَ الرِّجَالُ (۵).

ص: ۳۶۵

۱- التحریم: ۶.

۲- الحجاره خ ل.

۳- الخرائج: ۱۸۹.

۴- فقطعوا خ ل.

۵- مناقب آل أبی طالب ۱: ۱۱۴.

**[ترجمه]المناقب: امیرمونان علیه السلام فرمود: وقتی از غزوه خیبر برمی‌گشتیم جماعتی از یهودیان فدک با ما بودند. وقتی به دشت رسیدیم ناگهان دره‌ای را دیدیم که سیل در آن درخت‌ها را برمی‌کَند و کوه‌ها را در هم می‌شکست. ما آب را تخمین زدیم و دیدیم چهارده قامت است. برخی از مردم گفتند: ای رسول خدا! دشمن پشت سر ماست و این دره جلویمان. آن‌گاه پیامبر صلّی الله علیه و آله پیاده شد و به سجده رفت و دعا کرد. سپس فرمود: با نام خدا حرکت کنید. در آن دم اسب... ها و شترها و مردان همه عبور کردند - . مناقب آل ابی طالب ۱: ۱۱۴ - .

ص: ۳۶۵

**[ترجمه]

«۹»

جَابِرٌ، خَرَجَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله إِلَى الْمُسْلِمِينَ وَ قَالَ جُدُّوا فِي الْحَفْرِ فَجَدُّوا وَ اجْتَهَدُوا وَ لَمْ يَزَالُوا يَحْفِرُونَ حَتَّى فُرِغَ مِنَ الْحَفْرِ وَ التُّرَابُ حَوْلَ الْخَنْدَقِ تَلٌّ عَالٍ فَأَخْبَرْتُهُ بِذَلِكَ فَقَالَ لَا تَفْزَعْ يَا جَابِرُ فَسَوْفَ تَرَى عَجَباً مِنَ التُّرَابِ قَالَ وَ أَقْبَلَ اللَّيْلُ وَ وَجَدْتُ عِنْدَ التُّرَابِ جَلَبَةً وَ ضَجَّةً عَظِيمَةً وَ قَائِلٌ يَقُولُ:

انْتَسِفُوا التُّرَابَ وَ الصَّعِيدَا** وَ اسْتَوْدِعُوهُ بَلَداً بَعِيداً

وَ عَاوِنُوا مُحَمَّدَ الرَّشِيدَا** قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لَهُ عَمِيدَا

أَخَاهُ وَ ابْنَ عَمِّهِ الصِّنْدِيدَا

فَلَمَّا أَصْبَحْتُ لَمْ أَجِدْ مِنَ التُّرَابِ كَفّاً وَاحِداً (۱).

**[ترجمه]جابر می‌گوید: پیامبر صلّی الله علیه و آله نزد مسلمانان رفت و فرمود برای حفر خندق بشتابید. آنان شتافتند و سخت کوشیدند و همچنان حفر کردند تا این‌که کار حفر به پایان رسید و تپه‌ای بلند از خاک اطراف خندق را فراگرفت. من به حضرت خبر دادم و ایشان فرمود: ای جابر! نترس که از این خاک امری شگفت خواهی دید. وقتی شب شد در اطراف آن خاک‌ها همهمه و سر و صدای زیادی شنیدم و کسی می‌گفت:

انْتَسِفُوا التُّرَابَ وَ الصَّعِيدَا وَ اسْتَوْدِعُوهُ بَلَداً بَعِيداً

وَ عَاوِنُوا مُحَمَّدَ الرَّشِيدَا قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لَهُ عَمِيدَا

اَخَاهُ وَ ابْنَ عَمِّهِ الصِّنْدِيدَا

«خاک‌ها را از روی زمین برگیرید و در جایی دور به امانت بگذارید،

و محمدِ رهیافته را یاری دهید که خداوند برایش پشتیبانی نهاده،

پشتیبان او همان برادر و پسر عمویش، آن مهتر دلاور است.»

چون صبح شد حتی یک مشت از آن خاک‌ها را هم نیافتم - . مناقب آل ابی طالب ۱: ۱۱۵ - .

**[ترجمه]

أقول

الصندید السید الشجاع.

**[ترجمه]«صِندید» یعنی مهتر دلاور.

**[ترجمه]

«۱۰»

قب، المناقب لابن شهرآشوب اسْتَنَدَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله عَلَی شَجَرَهٍ یَابِسَهٍ فَأَوْرَقَتْ وَ أَثْمَرَتْ (۲).

**[ترجمه]المناقب: پیامبر صلّی الله علیه و آله بر درختی خشک تکیه داد، ناگاه درخت برگ درآورد و میوه داد - . مناقب آل ابی طالب ۱: ۱۱۷ - .

**[ترجمه]

«۱۱»

وَ نَزَلَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله بِالْجُحْفَهِ تَحْتَ شَجَرَهٍ قَلِیلَهِ الظِّلِّ وَ نَزَلَ أَصْحَابُهُ حَوْلَهُ فَتَدَاخَلَهُ شَیْ ءٌ مِنْ ذَلِکَ فَأَذِنَ اللَّهُ تَعَالَی لِتِلْکَ الشَّجَرَهِ الصَّغِیرَهِ حَتَّی ارْتَفَعَتْ وَ ظَلَّلَتِ الْجَمِیعَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَی ذِکْرُهُ أَ لَمْ تَرَ إِلی (۳) رَبِّکَ کَیْفَ مَدَّ الظِّلَّ وَ لَوْ شاءَ لَجَعَلَهُ ساکِناً (۴).

**[ترجمه]المناقب: پیامبر صلّی الله علیه و آله در جُحفه به زیر درختی که سایه‌ای اندک داشت فرود آمد و اصحاب نیز پیرامون حضرت فرود آمدند. از این بابت چیزی در دل حضرت گذشت. آن‌گاه خداوند متعال به آن درخت کوچک رخصت داد و درخت بالا رفت و سایه‌اش همه را در بر گرفت. خداوند متعال در ذکر این رویداد نازل فرمود: «أَ لَمْ تَرَ إِلی رَبِّکَ کَیْفَ مَدَّ الظِّلَّ وَ لَوْ شاءَ لَجَعَلَهُ ساکِناً» - . فرقان / ۴۵ - {آیا ندیده ای که پروردگارت چگونه سایه را گسترده است و اگر می خواست آن را ساکن قرار می داد.} - . مناقب آل ابی طالب ۱: ۱۱۷ -

**[ترجمه]

«۱۲»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ إِسْمَاعِیلَ رَفَعَهُ إِلَی سَعِیدِ بْنِ جُبَیْرٍ قَالَ: کَانَ عَلَی الْکَعْبَهِ ثَلَاثُمِائَهٍ وَ سِتُّونَ صَنَماً لِکُلِّ حَیٍّ مِنْ أَحْیَاءِ الْعَرَبِ الْوَاحِدُ وَ الِاثْنَانِ فَلَمَّا نَزَلَتْ هَذِهِ الْآیَهُ شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لا إِلهَ إِلَّا هُوَ إِلَی قَوْلِهِ الْعَزِیزُ الْحَکِیمُ (۵) خَرَّتْ فِی الْکَعْبَهِ سُجَّداً (۶).

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: از سعید بن جُبَیر روایت شده که وی گفت: در کعبه سیصد و شصت بت قرار داشت که هر طایفه‌ای از طوایف عرب یکی دو تا از آن‌ها را داشت. وقتی نازل شد «شَهِدَ اللّهُ أَنَّهُ لاَ إِلَـهَ إِلاَّ هُوَ وَالْمَلاَئِکَهُ وَأُوْلُواْ الْعِلْمِ قَآئِمَاً بِالْقِسْطِ لاَ إِلَـهَ إِلاَّ هُوَ الْعَزِیزُ الْحَکِیمُ» - . فرقان / ۱۸ -

{خدا که همواره به عدل قیام دارد گواهی می دهد که جز او هیچ معبودی نیست و فرشتگان [او] و دانشوران [نیز گواهی می دهند که] جز او که توانا و حکیم است هیچ معبودی نیست.} همه بت‌ها در کعبه به سجده افتادند - . تفسیر عیاشی: نسخه خطی - .

**[ترجمه]

«۱۳»

یر، بصائر الدرجات أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ سَعِیدٍ وَ عَلِیِّ بْنِ الْحَکَمِ جَمِیعاً عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیهما السلام قَالَ: إِنَّ مِنَ النَّاسِ مَنْ یُؤْمِنُ بِالْکَلَامِ وَ مِنْهُمْ مَنْ لَا یُؤْمِنُ إِلَّا بِالنَّظَرِ إِنَّ رَجُلًا أَتَی النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله فَقَالَ لَهُ أَرِنِی آیَهً فَقَالَ

۱- مناقب آل أبی طالب ۱: ۱۱۵.

۲- مناقب آل أبی طالب ۱: ۱۱۷.

۳- الفرقان: ۴۵.

۴- مناقب آل أبی طالب ۱: ۱۱۷.

۵- آل عمران: ۱۸.

۶- تفسیر العیّاشیّ: مخطوط.

رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لِشَجَرَتَيْنِ اجْتَمِعَا فَاجْتَمَعَتَا ثُمَّ قَالَ تَفَرَّقَا فَافْتَرَقَتَا وَ رَجَعَتْ كُلُّ وَاحِدَةٍ مِنْهُمَا إِلَى مَكَانِهِمَا قَالَ فَآمَنَ الرَّجُلُ (۱).

یر، بصائر الدرجات إِبْرَاهِيمُ بْنُ هَاشِمٍ عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي عِمْرَانَ عَنْ يُونُسَ عَنْ حَمَّادٍ عَنْ خَالِدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْهُ علیهما السلام مِثْلَهُ (۲)- یر، بصائر الدرجات أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ عَنِ الْبَزَنْطِيِّ عَنْ حَمَّادٍ مِثْلَهُ (۳).

**[ترجمه]بصائر الدرجات: حماد بن عثمان از امام جعفر صادق علیه السلام روایت کرده که ایشان فرمود: عده‌ای از مردم با کلام ایمان می‌آورند اما عده‌ای فقط با نگاه ایمان می‌آورند. مردی نزد پیامبر صلّی الله علیه و آله رفت و عرض کرد: نشانه‌ای به من بنما.

ص: ۳۶۶

رسول خدا صلّی الله علیه و آله به دو درخت فرمود به هم بچسبید. آن دو به هم چسبیدند. سپس فرمود: از هم جدا شوید. از هم جدا شدند و هر یک به جای خود بازگشتند. آن‌گاه آن مرد ایمان آورد - . بصائر الدرجات: ۷۱ - .

در بصائر الدرجات همانند این حدیث با دو سند دیگر نیز روایت شده است - . بصائر الدرجات: ۷۱ - .

**[ترجمه]

«۱۴»

یر، بصائر الدرجات أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِهِ عَنْ قَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ إِسْحَاقَ عَنْ هَارُونَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیهما السلام قَالَ: قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ علیهما السلام لِأَبِي بَكْرٍ أَ هَلْ أَجْمَعُ بَيْنَكَ وَ بَيْنَ رَسُولِ اللَّهِ وَ الْحَدِيثُ طَوِيلٌ فَأَخْبَرَ أَبُو بَكْرٍ عُمَرَ فَقَالَ لَهُ أَ مَا تَذْكُرُ يَوْماً كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله فَقَالَ لِلشَّجَرَتَيْنِ الْتَقِيَا فَالْتَقَتَا فَقَضَى حَاجَتَهُ خَلْفَهُمَا ثُمَّ أَمَرَهُمَا فَتَفَرَّقَتَا (۴).

**[ترجمه]بصائر الدرجات: از امام جعفر صادق علیه السلام روایت شده که ایشان فرمود: امیرمومنان علیه السلام به ابوبکر فرمود: آیا تو را با رسول الله گردآورم؟. — این حدیثی طولانی است تا به آن‌جا که — ابوبکر به عمر خبر داد و به او گفت: آیا به یاد داری روزی همراه پیامبر صلّی الله علیه و آله بودیم و ایشان به دو درخت فرمود به هم بچسبید و آن دو به هم چسبیدند و حضرت پشت آن‌ها قضای حاجت کرد و سپس به آن‌ها امر فرمود و از هم جدا شدند؟ - . بصائر الدرجات: ۷۰ -

**[ترجمه]

«۱۵»

یر، بصائر الدرجات مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ يُونُسَ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیهما السلام قَالَ:

إنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه و آله فِي مَكَانٍ وَ مَعَهُ رَجُلٌ مِنْ أَصْحَابِهِ وَ أَرَادَ قَضَاءَ حَاجَةٍ فَقَالَ ائْتِ الْأَشَاءَتَيْنِ يَعْنِي النَّخْلَتَيْنِ فَقُلْ لَهُمَا اجْتَمِعَا فَاسْتَتَرَ (۵) بِهِمَا النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله فَقَضَى حَاجَتَهُ ثُمَّ قَامَ فَجَاءَ الرَّجُلُ فَلَمْ يَرَ شَيْئاً (۶).

**[ترجمه]بصائر الدرجات: از امام جعفر صادق علیه السلام روایت شده که ایشان فرمود: پیامبر صلّی الله علیه و آله به همراه یکی از اصحاب در جایی بود و خواست قضای حاجت کند. به آن مرد فرمود: نزد آن دو نخل کوچک برو و به آن‌ها بگو به هم بپیوندید. آنها به هم پیوستند و پیامبر صلّی الله علیه و آله پشتشان پنهان شد و قضای حاجت کرد و سپس برخاست. آن مرد آمد اما هیچ چیز ندید - . بصائر الدرجات: ۷۱ - .

**[ترجمه]

أقول

قال الفیروزآبادی أشاء النخل صغاره أو عامته الواحده أشاءه (۷).

**[ترجمه]فیروزآبادی می گوید: «أشی النخل» درخت کوچک خرماست و یا هر خرمایی که مفردش «أشاه» می‌باشد.

**[ترجمه]

«۱۶»

ص، قصص الأنبیاء علیهم السلام الصَّدُوقُ عَنْ أَبِيهِ عَنْ سَعْدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْكُوفِيِّ عَنْ رَجُلٍ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ قَالَ: لَمَّا انْتَهَى رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله إِلَى الرُّكْنِ الْغَرْبِيِّ فَجَازَهُ فَقَالَ لَهُ الرُّكْنُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَ لَسْتُ قَعِيداً مِنْ قَوَاعِدِ بَيْتِ رَبِّكَ فَمَا بَالِي

۱- بصائر الدرجات: ۷۱.

۲- بصائر الدرجات: ۷۱.

۳- بصائر الدرجات: ۷۱.

۴- بصائر الدرجات: ۷۰.

۵- فی المصدر: فقل لهما: اجتمعا بأمر رسول اللّه فقال لهما: اجتمعا بامر رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله فاجتمعا فاستتر. اه.

۶- بصائر الدرجات: ۷۱.

۷- هکذا فی الکتاب و فی القاموس: أشاء النخل: صغاره أو عامته، الواحده أشاءه. و ذکر الجوهریّ نحوه فی الصحاح.

لَا أَسْتَلَمُ فَدَنَا مِنْهُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالَ اسْكَنْ عَلَيْكَ السَّلَامُ (۱) غَيْرَ مَهْجُورٍ وَ دَخَلَ حَائِطاً فَنَادَتْهُ الْعَرَاجِينُ مِنْ كُلِّ جَانِبٍ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهَا يَقُولُ خُذْ مِنِّي فَأَكَلَ وَ دَنَا مِنَ الْعَجْوَةِ فَسَجَدَتْ فَقَالَ اللَّهُمَّ بَارِكْ عَلَيْهَا وَ انْفَعْ بِهَا فَمِنْ ثَمَّ رُوِيَ أَنَّ الْعَجْوَةَ مِنَ الْجَنَّةِ وَ قَالَ صلی الله علیه و آله إِنِّي لَأَعْرِفُ حَجَراً بِمَكَّةَ كَانَ يُسَلِّمُ عَلَيَّ قَبْلَ أَنْ أُبْعَثَ إِنِّي لَأَعْرِفُهُ الْآنَ وَ لَمْ يَكُنْ صلی الله علیه و آله يَمُرُّ فِي طَرِيقٍ يَتْبَعُهُ أَحَدٌ إِلَّا عَرَفَ أَنَّهُ سَلَكَهُ مِنْ طِيبِ عَرْفِهِ وَ لَمْ يَكُنْ يَمُرُّ بِحَجَرٍ وَ لَا شَجَرٍ إِلَّا سَجَدَ لَهُ (۲).

یر، بصائر الدرجات مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْجَبَّارِ إِلَى قَوْلِهِ غَيْرَ مَهْجُورٍ (۳).

**[ترجمه]قصص الأنبياء: از امام جعفر صادق علیه السلام روایت شده که ایشان فرمود: وقتی رسول خدا صلّی الله علیه و آله به رکن غربی رسید و از آن گذشت، رکن به حضرت عرض کرد: ای رسول خدا! مگر من نیز یکی از ستون‌های خانه پروردگارت نیستم؟ چرا بر من دست کشیده نمی‌شود؟!

ص: ۳۶۷

رسول خدا صلّی الله علیه و آله نزدیکش شد و فرمود: آرام باش، سلام بر تو، مهجور نیستی! نیز حضرت به باغی وارد شد و خوشه‌های خرما از هر سو ایشان را ندا دادند: سلام بر تو ای رسول خدا! و هر یک می‌گفتند: از من بخور! ایشان به خرمای عجوه نزدیک شد و آن خوشه سجده کرد. آن‌گاه حضرت فرمود: خداوندا به آن برکت بده و آن را سودمند گردان. از این رو روایت شده که خرمای عجوه از بهشت است. همچنین پیامبر صلّی الله علیه و آله فرمود: من در مکه سنگی را می‌شناسم که پیش از آن‌که مبعوث شوم به من سلام می‌کرد و من اکنون آن را می‌شناسم. پیامبر صلّی الله علیه و آله وقتی از راهی گذر می‌کرد اگر کسی در عقب ایشان می‌آمد از بوی خوش حضرت می‌فهمید که ایشان از آن‌جا گذر کرده است. پیامبر صلّی الله علیه و آله بر هر سنگ و درختی می‌گذشت به ایشان سلام می‌کردند - . قصص الأنبياء: نسخه خطی - .

در بصائر الدرجات نیز این حدیث تا « مهجور نیستی» روایت شده است - . بصائر الدرجات: ۱۴۸ - .

**[ترجمه]

«۱۷»

ص، قصص الأنبياء علیهم السلام الصَّدُوقُ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَامِدٍ عَنْ حَامِدِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سَعِيدٍ الْأَصْفَهَانِيِّ عَنْ شَرِيكٍ عَنْ سِمَاكٍ عَنْ أَبِي ظَبْيَانَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: جَاءَ أَعْرَابِيٌّ إِلَى النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله وَ قَالَ بِمَ أَعْرِفُ أَنَّكَ رَسُولُ اللَّهِ قَالَ أَ رَأَيْتَ إِنْ دَعَوْتُ هَذَا الْعِذْقَ مِنْ هَذِهِ النَّخْلَةِ فَأَتَانِي أَ تَشْهَدُ أَنِّي رَسُولُ اللَّهِ قَالَ نَعَمْ قَالَ فَدَعَا الْعِذْقَ فَجَعَلَ الْعِذْقُ يَنْزِلُ مِنَ النَّخْلِ حَتَّى سَقَطَ عَلَى الْأَرْضِ فَجَعَلَ يَنْقُزُ حَتَّى أَتَى النَّبِيَّ صلی الله علیه و آله ثُمَّ قَالَ ارْجِعْ فَرَجَعَ حَتَّى عَادَ إِلَى مَكَانِهِ فَقَالَ أَشْهَدُ أَنَّكَ لَرَسُولُ اللَّهِ وَ آمَنَ فَخَرَجَ الْعَامِرِيُّ يَقُولُ يَا آلَ عَامِرِ بْنِ صَعْصَعَةَ وَ اللَّهِ لَا أُكَذِّبُهُ بِشَيْ ءٍ أَبَداً وَ كَانَ رَجُلٌ مِنْ بَنِي هَاشِمٍ يُقَالُ لَهُ رُكَانَةُ وَ كَانَ كَافِراً مِنْ أَفْتَكِ النَّاسِ يَرْعَى غَنَماً لَهُ بِوَادٍ يُقَالُ لَهُ وَادِي إِضَمٍ (۴) فَخَرَجَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله إِلَى ذَلِكَ الْوَادِي فَلَقِيَهُ رُكَانَةُ فَقَالَ لَوْ لَا رَحِمٌ بَيْنِي وَ بَيْنَكَ مَا كَلَّمْتُكَ حَتَّى قَتَلْتُكَ أَنْتَ الَّذِي تَشْتِمُ آلِهَتَنَا

ادْعُ إِلَهَکَ ینجیک (یُنْجِکَ) مِنِّی ثُمَّ قَالَ صَارِعْنِی فَإِنْ أَنْتَ صَرَعْتَنِی فَلَکَ عَشَرَهٌ مِنْ غَنَمِی فَأَخَذَهُ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله وَ صَرَعَهُ وَ جَلَسَ عَلَی صَدْرِهِ فَقَالَ رُکَانَهُ فَلَسْتَ بِی فَعَلْتَ هَذَا إِنَّمَا فَعَلَهُ إِلَهُکَ

۱- السلام علی فعال بمعنی التسلیم لا السلام بالکسر بمعنی الاستلام إذ لم یرد فی اللغه بمعناه، و یأبی عنه التعدیه بعلی أیضا منه قدّس سرّه.

۲- قصص الأنبیاء: مخطوط.

۳- بصائر الدرجات: ۱۴۸.

۴- ذکره یاقوت بالکسر ثمّ الفتح و أنّه اسم لمواضع منها ماء یطؤه الطریق بین مکّه و الیمامه عند السمینه. و منها واد یشق الحجاز حتّی یفرغ فی البحر.

ثُمَّ قَالَ رُكَانَهُ عُدْ فَإِنْ أَنْتَ صَرَعْتَنِي فَلَكَ عَشَرَةٌ أُخْرَى تَخْتَارُهَا فَصَرَعَهُ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله الثَّانِيَةَ فَقَالَ إِنَّمَا فَعَلَهُ إِلَهُكَ عُدْ فَإِنْ أَنْتَ صَرَعْتَنِي فَلَكَ عَشَرَةٌ أُخْرَى فَصَرَعَهُ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله الثَّالِثَةَ فَقَالَ رُكَانَهُ خَذَلْتَ اللَّاتَ وَ الْعُزَّى فَدُونَكَ ثَلَاثِينَ شَاةً فَاخْتَرْهَا فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله مَا أُرِيدُ ذَلِكَ وَ لَكِنِّي أَدْعُوكَ إِلَى الْإِسْلَامِ يَا رُكَانَهُ وَا نَفْسَ رُكَانَهَ يَصِيرُ إِلَى النَّارِ إِنَّكَ إِنْ تُسْلِمْ تَسْلَمْ فَقَالَ رُكَانَهُ لَا إِلَّا أَنْ تُرِيَنِي آيَةً فَقَالَ نَبِيُّ اللَّهِ صلى الله عليه و آله اللَّهُ شَهِيدٌ عَلَيْكَ الْآنَ إِنْ دَعَوْتُ رَبِّي فَأَرَيْتُكَ آيَةً لَتُجِيبُنِي إِلَى مَا أَدْعُوكَ قَالَ نَعَمْ وَ قَرُبَتْ مِنْهُ شَجَرَةٌ ثمره (۱) (مُثْمِرَةٌ) قَالَ أَقْبِلِي بِإِذْنِ اللَّهِ فَانْشَقَّتْ بِاثْنَيْنِ وَ أَقْبَلَتْ عَلَى نِصْفِهَا بِسَاقِهَا حَتَّى كَانَتْ بَيْنَ يَدَيْ نَبِيِّ اللَّهِ فَقَالَ رُكَانَهُ أَرَيْتَنِي شَيْئاً عَظِيماً فَمُرْهَا فَلْتَرْجِعْ فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله اللَّهُ شَهِيدٌ إِنْ أَنَا دَعَوْتُ رَبِّي يَأْمُرُهَا فَرَجَعَتْ لَتُجِيبُنِي إِلَى مَا أَدْعُوكَ إِلَيْهِ قَالَ نَعَمْ فَأَمَرَهَا فَرَجَعَتْ حَتَّى الْتَأَمَتْ بِشِقِّهَا فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله تُسْلِمُ فَقَالَ رُكَانَهُ أَكْرَهُ أَنْ تَتَحَدَّثَ نِسَاءُ مَدِينَهَ أَنِّي إِنَّمَا أَجَبْتُكَ لِرُعْبٍ دَخَلَ فِي قَلْبِي مِنْكَ وَ لَكِنْ فَاخْتَرْ غَنَمَكَ فَقَالَ صلى الله عليه و آله لَيسَ لِي حَاجَةٌ إِلَى غَنَمِكَ إِذَا أَبَيْتَ أَنْ تُسْلِمَ (۲).

**[ترجمه]قصص الأنبياء: از ابن عباس روایت شده که وی گفت: مردی اعرابی نزد پیامبر صلّی الله علیه و آله آمد و عرض کرد: از کجا بدانم تو رسول خدایی؟ فرمود: اگر ببینی من این شاخه از این نخل را صدا زدم و آن نزد من آمد شهادت می‌دهی که من رسول خدا هستم؟ عرض کرد: بله. حضرت شاخه را صدا زد و آن شاخه از نخل پایین آمد تا این‌که بر زمین افتاد و دامن‌کشان جلو آمد تا نزد پیامبر صلّی الله علیه و آله رسید. سپس حضرت فرمود: برگرد. شاخه برگشت و به جایش بازگشت. اعرابی گفت: شهادت می‌دهم که تو رسول خدا هستی. و ایمان آورد. عامری بیرون آمد و می‌گفت: ای آل عامر بن صَعصَعه! به خدا سوگند من هرگز در هیچ چیز او را تکذیب نمی‌کنم. مردی از بنی هاشم به نام رُکانَه که از درنده‌خوترینِ کافران بود، گوسفندانش را در دشتی به نام إضَم می‌چراند. پیامبر صلّی الله علیه و آله به آن دشت رفت و رُکانَه ایشان را دید. او گفت: اگر میان ما خویشاوندی نبود کلامی با تو نمی‌گفتم و می‌کشتمت، تو همان کسی هستی که از خدایان ما بد می‌گویی، الان خدایت را صدا بزن تا تو را از دست من نجات دهد. سپس گفت: با من کشتی بگیر، اگر مرا زمین زدی ده عدد از گوسفندانم برای تو. پیامبر صلّی الله علیه و آله او را گرفت و زمین زد و بر سینه‌اش نشست. رُکانه گفت: تو این کار را با من نکردی، این خدایت بود که این کار را کرد. ص: ۳۶۸

سپس گفت: دوباره! اگر مرا زمین زدی ده تای دیگر به انتخاب خودت از برای تو. پیامبر صلّی الله علیه و آله درباره او را بر زمین زد. گفت: این خدایت بود که این کار را کرد. دوباره! اگر مرا زمین زدی ده تای دیگر از برای تو. پیامبر برای بار سوم او را بر زمین زد. رُکانه گفت: تو لات و عُزّی را خوار کردی، سی گوسفند از برای تو، انتخاب کن. حضرت فرمود: من این را نمی‌خواهم، من تو را به اسلام دعوت می‌کنم ای رُکانه! وای بر جان تو که به دوزخ می‌رود اما اگر اسلام بیاوری سلامت می‌مانَد. گفت: نه، مگر این‌که نشانه‌ای به من بنمایی. پیامبر خدا صلّی الله علیه و آله فرمود: الان خدا شاهد توست اگر از پروردگارم درخواست کردم و نشانه‌ای به تو نمودم دعوت مرا اجابت می‌کنی؟ گفت: آری. در آن کنار درختی پُربار بود. حضرت به آن فرمود: به اذن خدا نزد من بیا. ناگاه درخت دو نیم شد و با یک نیمه بر ساقش آمد و روبروی پیامبر خدا صلّی الله علیه و آله ایستاد. رُکانه گفت: امری شگفت به من نشان دادی، حال دستور بده برگردد. حضرت فرمود: اگر از پروردگارم درخواست کردم که به او امر کند و او برگشت دعوت مرا اجابت می‌کنی؟ گفت: آری. فرمانش داد و بازگشت و به نیمه دیگرش چسبید. حضرت فرمود: اسلام می‌آوری؟ رُکانه گفت: دوست ندارم زنان مدینه بگویند من تو را اجابت کرده‌ام چون

از تو ترسیده‌ام، گوسفندهایت را انتخاب کن! حضرت فرمود: من نیازی به گوسفندهای تو ندارم وقتی نمی‌پذیری که اسلام بیاوری - . قصص الأنبیاء: نسخه خطی؛ شیخ حرّ عاملی این روایت را به طور مختصر و نیز قصه‌های قبلی را در اثبات الهداه ۲: ۱۳۰ آورده است. - .

**[ترجمه]

أقول

بقره کمنعه شقه و یبقر (۳) مشی کالمتکبر وا نفس رکانه وا کلمه نداء للندبه و نفس مضاف إلی رکانه و یمکن أن یقرأ أنفس علی صیغه المتکلم علی الحذف و الإیصال من قولهم نفس به کفرح أی ضن- یج، الخرائج و الجرائح مُرْسَلًا مِثْلَهُ إِلَی قَوْلِهِ أَشْهَدُ إِنَّکَ لَرَسُولُ اللَّهِ

**[ترجمه]«بقَرَه» بر وزن «منعَه» یعنی آن را شکافت. «بیقرَ» یعنی متکبرانه گام برداشت. در «وا نفسَ رُکانه» «وا» حرف نداء برای ندبه و «نفس» مضاف به رُکانه است، همچنین می‌توان آن را «أنفسُ» بر صیغه متکلم بنا بر حذف و ایصال خواند برگرفته از «نفسَ به» بر وزن «فرحَ» یعنی بخل ورزید.

در الخرائج و الجرائح همانند این روایت به طور مرسل تا آن‌جا که «شهادت می‌دهم که تو رسول خدا هستی» آمده است.

**[ترجمه]

«۱۸»

قب، المناقب لابن شهرآشوب عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ مِثْلَهُ قَالَ وَ فِی رِوَایَهٍ فَدَعَا الْعِذْقَ فَلَمْ یَزَلْ یَأْتِی وَ یَسْجُدُ حَتَّی انْتَهَی إِلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله یَتَکَلَّمُ (۴)

**[ترجمه]در المناقب نیز همانندش از ابن عباس روایت شده که در آن‌جا آمده: حضرت شاخه را صدا زد و آن شاخه همچنان سجده‌کنان آمد تا به پیامبر صلّی الله علیه و آله رسید و به سخن در آمد - . مناقب آل ابی طالب ۱: ۱۱۲ - .

ص: ۳۶۹

**[ترجمه]

«۱۹»

ص، قصص الأنبیاء علیهم السلام الصَّدُوقُ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَامِدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَیْنِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مَنْصُورٍ

ص: ۳۶۹

١- سمره خ ل ظ.

٢- قصص الأنبياء: مخطوط. و ذكر مختصره الشيخ الحرّ العاملىّ فى اثبات الهداه ٢: ١٣٠ و كذا ما تقدم قبل ذلك عن القصص.

٣- أقول هذا بيان ما فى بعض النسخ و هو: يبيقر بدل يبقر و قد فاتنا الايعاز إليه.

۴- مناقب آل أبى طالب ١: ١١٢.

عَنْ عَمْرِو بْنِ يُونُسَ عَنْ عِكْرِمَهَ بْنِ عَمَّارٍ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَنَسٍ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله يَقُومُ فَيُسْنِدُ ظَهْرَهُ إِلَى جِذْعٍ مَنْصُوبٍ فِي الْمَسْجِدِ يَوْمَ الْجُمُعَهِ فَيَخْطُبُ بِالنَّاسِ فَجَاءَهُ رُومِيٌّ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَصْنَعُ لَكَ شَيْئاً تَقْعُدُ عَلَيْهِ فَصَنَعَ لَهُ مِنْبَراً لَهُ دَرَجَتَانِ وَ يَقْعُدُ عَلَى الثَّالِثَهِ فَلَمَّا صَعِدَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله خَارَ الْجِذْعُ كَخُوَارِ الثَّوْرِ فَنَزَلَ إِلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَسَكَتَ (۱) فَقَالَ وَ الَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ لَمْ أَلْتَزِمْهُ لَمَا زَالَ كَذَا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَهِ ثُمَّ أَمَرَ بِهَا فَاقْتُلِعَتْ (۲) فَدُفِنَتْ تَحْتَ مِنْبَرِهِ (۳).

**[ترجمه]قصص الأنبياء: از اَنَس روايت شده كه وى گفت: رسول خدا صلّى الله عليه و آله روز جمعه برمى‌خاست و پشتش را به تنه‌اى كه در مسجد نصب شده بود تكيه مى‌داد و براى مردم خطبه مى‌خواند. مردى رومى نزد ايشان آمد و عرض كرد: اى رسول خدا! چيزى برايت مى‌سازم كه رويش بنشينى. او براى حضرت منبرى ساخت كه دو پله داشت و حضرت بر سطح سومش مى‌نشست. وقتى رسول خدا صلّى الله عليه و آله از منبر بالا رفت آن تنه درخت بانگى چون بانگ گاو برآورد. حضرت به سوى آن تنه پايين آمد و تنه آرام گرفت. آن‌گاه رسول خدا صلّى الله عليه و آله فرمود: به خدايى كه جانم در دست اوست اگر كنارش نمى‌آمدم تا به روز قيامت اين‌چنين مى‌ماند. سپس دستور داد تا آن را از جا در آوردند و زير منبر حضرت دفن كردند - . قصص الأنبياء: نسخه خطى؛ نيز اثبات الهداه ۲: ۱۳۱ - .

**[ترجمه]

«۲۰»

قب، المناقب لابن شهرآشوب لَمَّا سَارَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله إِلَى قِتَالِ الْمُقَفَّعِ بْنِ الْهَمَيْسَعِ الْبَنْهَانِيِّ (۴) كَانَ فِي طَرِيقِ الْمُسْلِمِينَ جَبَلٌ عَظِيمٌ هَائِلٌ تَتْعَبُ فِيهِ الْمَطَايَا وَ تَقِفُ فِيهِ الْخَيْلُ فَلَمَّا وَصَلَ الْمُسْلِمُونَ شَكَوْا أَمْرَهُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ مَا يَلْقَوْنَ فِيهِ مِنَ التَّعَبِ وَ النَّصَبِ فَدَعَا النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله بِدَعَوَاتٍ فَسَاخَ الْجَبَلُ فِي الْأَرْضِ وَ تَقَطَّعَ قِطَعاً (۵).

**[ترجمه]المناقب: وقتى پيامبر صلّى الله عليه و آله براى نبرد با مُقَفَّع بن هَمَيسَع بَنهانى رهسپار شد، بر سر راه مسلمانان كوهى بزرگ و هولناك بود كه چهارپايان را خسته مى‌كرد و اسب‌ها را باز مى‌ايستاند. وقتى مسلمانان به آن كوه رسيدند نزد رسول خدا صلّى الله عليه و آله از خستگى و آزارى كه در راهش بود شكوه كردند. پيامبر صلّى الله عليه و آله چند دعا كرد و ناگاه كوه در زمين فرو رفت و چند تكه شد - . مناقب آل ابى طالب ۱: ۶۹ - .

**[ترجمه]

«۲۱»

لى، الأمالي للصدوق أَبِي عَنْ سَعْدٍ عَنِ الْبَرْقِيِّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ خَلَفِ بْنِ حَمَّادٍ عَنْ أَبِي الْحَسَنِ الْعَبْدِيِّ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ عَبَايَهَ بْنِ رِبْعِيٍّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: قَالَ أَبُو طَالِبٍ لِرَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله يَا ابْنَ أَخِ اللَّهُ أَرْسَلَكَ قَالَ نَعَمْ قَالَ فَأَرِنِي آيَهً قَالَ ادْعُ لِي تِلْكَ الشَّجَرَهَ فَدَعَاهَا فَأَقْبَلَتْ حَتَّى سَجَدَتْ بَيْنَ يَدَيْهِ ثُمَّ انْصَرَفَتْ فَقَالَ أَبُو طَالِبٍ أَشْهَدُ أَنَّكَ صَادِقٌ يَا عَلِيُّ صِلْ

جَنَاحَ ابْنِ عَمِّکَ (۶).

**[ترجمه]الأمالی: عبـدالله بن عباس از پـدرش روایت کرده که وی گفت: ابوطالب به رسول خـدا صـلّی الله علیه و آله عرض کرد: ای برادرزاده خـدا تو را فرسـتاده؟! فرمود: بله. عرض کرد: پس نشـانه‌ای به من بنمـا. فرمود: آن درخت را برای من صـدا بزن. او آن را صدا زد و ناگاه درخت آمد و روبروی حضرت سجده کرد و سپس برگشت.

ابوطالب گفت: شهادت می‌دهم که تو راست می‌گویی، ای علی! به پسر عمویت بپیوند - . الأمالی: ۳۶۵ - .

**[ترجمه]

«۲۲»

ج، الإحتجاج بِالْإِسْنَادِ إِلَی أَبِی مُحَمَّدٍ الْعَسْکَرِیِّ عَنْ آبَائِهِ عَنْ عَلِیٍّ علیهما السلام قَالَ:

ص: ۳۷۰

۱- فی اثبـات الهـداه: فلمـا صـعد رسول اللّه صـلّی اللّه علیه و آله حن الجـذع إلیه فالتزمه فسـکت اه أقول: لعلهما لا یخلوان عن سقط، و لعلّ الصـحیح: فنزل إلیه رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله فالتزمه فسکت. و فی اثبات الهداه: لو لم ألتزمه ما زال یحن إلی یوم القیامه.

۲- ذلک ینافی ما تقدم من أنّه کان باقیا الی أن هدم بنو أمیّه المسجد فقطعوه.

۳- قصص الأنبیاء: مخطوط، و الحدیث موجود فی اثبات الهداه ۲: ۱۳۱.

۴- هکـذا فی الکتـاب و مصـدره، و لعله مصـحف النبهانی بتقـدیم النون علی الباء. نسـبه إلی نبهان و اسـمه سودان بن عمرو بن الغوث من طیئ او مصحف البنهائی نسبه الی بنها بلده علی سته فراسخ من فسطاط مصر.

۵- مناقب آل أبی طالب ۱: ۶۹.

۶- الأمالی: ۳۶۵ (م ۸۹).

إِنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه و آله أَتَاهُ ثَقَفِيٌّ كَانَ أَطَبَّ الْعَرَبِ فَقَالَ لَهُ إِنْ كَانَ بِكَ جُنُونٌ دَاوَيْتُكَ فَقَالَ لَهُ مُحَمَّدٌ صلى الله عليه و آله أَ تُحِبُّ أَنْ أُرَاكَ آيَةً تَعْلَمُ بِهَا غِنَايَ عَنْ طِبِّكَ وَ حَاجَتَكَ إِلَى طِبِّي فَقَالَ نَعَمْ قَالَ أَيَّ آيَةٍ تُرِيدُ قَالَ تَدْعُو ذَلِكَ الْعِذْقَ وَ أَشَارَ إِلَى نَخْلَةٍ سَحُوقٍ (١) فَدَعَاهَا فَانْقَلَعَ أُصُولُهَا (٢) مِنَ الْأَرْضِ وَ هِيَ تَخُدُّ الْأَرْضَ خَدّاً حَتَّى وَقَفَ بَيْنَ يَدَيْهِ فَقَالَ لَهُ أَ كَفَاكَ قَالَ لَا قَالَ فَتُرِيدُ مَا ذَا قَالَ تَأْمُرُهَا أَنْ تَرْجِعَ إِلَى حَيْثُ جَاءَتْ مِنْهُ وَ لِتَسْتَقِرَّ (٣) فِي مَقَرِّهَا الَّذِي انْقَلَعَتْ مِنْهُ فَأَمَرَهَا فَرَجَعَتْ وَ اسْتَقَرَّتْ فِي مَقَرِّهَا (۴).

**[ترجمه]الإحتجاج: امام حسن عسكرى از پدران ارجمندش از امام على عليهم السلام نقل كرده كه ايشان فرمود:

ص: ۳۷۰

مردى ثقفى كه در ميان عرب به طبابت شهره بود، نزد پيامبر صلّى الله عليه و آله آمد و گفت: اگر به جنون مبتلا شده‌اى من درمانت مى‌كنم. حضرت به او فرمود: دوست دارى نشانه‌اى به تو نشان دهم تا بدانى من از طبّ تو بى نيازم و تو به طبّ من نياز دارى؟! گفت: آرى. فرمود: چه نشانه‌اى مى‌خواهى؟ گفت: آن درخت را صدا بزن. و به يک نخل دراز اشاره كرد. حضرت صدايش زد. ناگاه ريشه‌هاى درخت از جا در آمد و زمين را شكافت و آمد و روبروى حضرت ايستاد. حضرت به او فرمود: برايت كافى بود؟ گفت: نه. فرمود: چه مى‌خواهى؟ گفت: به او دستور بده به همان جايى بازگردد كه از آن آمده و در همان جايى قرار گيرد كه از آن كَنده شده. حضرت فرمانش داد و آن بازگشت و در جايش قرار گرفت - . الإحتجاج: ۱۲۳ - .

**[ترجمه]

أقول

سحقت النخله ككرم طالت و فى بعض النسخ سموق بمعناه.

**[ترجمه]«سحقتْ النخلهُ» بر وزن «كرمَ» يعنى نخل قد كشيد، در بعضى نسخه‌ها «سموق» به همين معنا آمده است.

**[ترجمه]

«۲۳»

لى، الأمالى للصدوق أَبِي عَنْ سَعْدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ حَمَّادٍ الْبَغْدَادِيِّ عَنْ بِشْرِ بْنِ غِيَاثٍ الْمَرِيسِيِّ عَنْ أَبِي يُوسُفَ يَعْقُوبَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِي حَنِيفَةَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ السَّلْمَانِيِّ عَنْ حُبَيْشِ (۵) بْنِ الْمُعْتَمِرِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عليهما السلام قَالَ: دَعَانِي رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَوَجَّهَنِي إِلَى الْيَمَنِ لِأُصْلِحَ بَيْنَهُمْ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّهُمْ قَوْمٌ كَثِيرٌ وَ لَهُمْ سِنٌّ وَ أَنَا شَابٌّ حَدَثٌ فَقَالَ يَا عَلِيُّ إِذَا صِرْتَ بِأَعْلَى عَقَبَةِ أَفِيقٍ فَنَادِ بِأَعْلَى صَوْتِكَ يَا شَجَرُ يَا مَدَرُ يَا ثَرَى مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ يُقْرِئُكُمُ السَّلَامَ قَالَ فَذَهَبْتُ فَلَمَّا صِرْتُ بِأَعْلَى الْعَقَبَةِ أَشْرَفْتُ عَلَى أَهْلِ الْيَمَنِ فَإِذَا هُمْ بِأَسْرِهِمْ مُقْبِلُونَ نَحْوِي مُشْرِعُونَ رِمَاحَهُمْ مُسَوِّرُونَ أَسِنَّتَهُمْ مُتَنَكِّبُونَ قِسِيَّهُمْ شَاهِرُونَ

سِلَاحَهُمْ فَنَادَيْتُ بِأَعْلَى صَوْتِي يَا شَجَرُ يَا مَدَرُ (۶) يَا ثَرَى مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ يُقْرِئُكُمُ السَّلَامَ قَالَ فَلَمْ يَبْقَ (۷) شَجَرَةٌ وَ لَا مَدَرَةٌ وَ لَا ثَرَى إِلَّا ارْتَجَّ بِصَوْتٍ وَاحِدٍ وَ عَلَى

ص: ۳۷۱

۱- سموق خ ل.

۲- فی المصدر: فانقلع أصلها من الأرض.

۳- فی المصدر: و تستقر فی مقرها.

۴- الاحتجاج: ۱۲۳.

۵- هكذا فی الكتاب، و فی المصدر: حنش بالحاء المهمله بعدها النون و هو الصحيح. راجع تقريب ابن حجر: ۱۳۰ و تنقيح المقال ۱: ۳۸۱.

۶- و يا مدر خ ل. و هو الموجود فی المصدر.

۷- فی المصدر: فلم تبق.

مُحَمَّدٍ رَسُولِ اللَّهِ وَ عَلَيْكَ السَّلَامُ فَاضْطَرَبَتْ قَوَائِمُ الْقَوْمِ وَ ارْتَعَدَتْ رُكَبُهُمْ (۱) وَ وَقَعَ السِّلَاحُ مِنْ أَيْدِيهِمْ وَ أَقْبَلُوا إِلَيَّ مُسْرِعِينَ فَأَصْلَحْتُ بَيْنَهُمْ وَ انْصَرَفْتُ (۲)».

**[ترجمه]الأمالی: از امام علی علیه السلام روایت شده که ایشان فرمود: رسول خدا صلّی الله علیه و آله مرا فراخواند و به یمن فرستاد تا میان اهالی‌اش صلح بر پا کنم. عرض کردم: ای رسول خدا! آن‌ها قومی پُرشمار هستند و بزرگانی دارند حال آن که من جوانی کم‌سال هستم. فرمود: ای علی! وقتی به بلندای گردنه افیق رسیدی با صدای بلند ندا سر داده و بگو: ای درخت و ای کلوخ و ای خاک! محمد رسول خدا به شما سلام می‌رساند. من رفتم و وقتی به بلندای گردنه رسیدم بر اهل یمن پدیدار شدم. ناگهان دیدم آن‌ها نیزه‌هایشان را برافراشته‌اند و سپرهایشان را به دست گرفته‌اند و کمان‌هایشان را بر دوش نهاده‌اند و سلاحانشان را برکشیده‌اند و همگی سوی من می‌آیند. با صدای بلند ندا سر دادم که ای درخت و ای کلوخ و ای خاک! محمد رسول خدا به شما سلام می رساند . ناگاه همه درختان و کلوخ‌ها و خاک‌ها به جنبش افتادند و یک صدا گفتند:

ص: ۳۷۱

بر محمد رسول خدا و بر تو سلام. ناگاه پاهای آن قوم به رعشه افتاد و چهارپایانشان به لرزه افتادند و سلاح از دستانشان افتاد و شتابان سوی من آمدند. من میانشان صلح بر پا کردم و بازگشتم - . الأمالی: ۱۳۴- ۱۳۵ - .

**[ترجمه]

«۲۴»

یر، بصائر الدرجات أَحْمَدُ بْنُ مُوسَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ مَوْلَى حَرِيزِ بْنِ زَيَّاتٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عُمَيْرٍ الْجُرْجَانِيِّ عَنْ رَجُلٍ مِنْ أَصْحَابِ بَشِيرٍ (۳) الْمَرِيسِيِّ عَنْ أَبِي يُوسُفَ عَنْ أَبِي حَنِيفَةَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ عِيسَى (۴) عَنْ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ علیهما السلام مِثْلَهُ (۵)- یر، بصائر الدرجات أحمد بن موسی عن أحمد بن محمد المعروف بغزال عن محمد بن عمر الجرجانی یرفعه إلی عبد الرحمن بن أحمد السلمانی عنه صلوات الله علیه مثله- یج، الخرائج و الجرائح مرسلا مثله (۶)

**[ترجمه]همانند این روایت در بصائر الدرجات با دو سندو نیز در الخرائج و الجرائح آمده است - . بصائر الدرجات: ۱۴۷- ۱۴۸ - .

**[ترجمه]

بیان

انتکب قوسه و تنکب ألقاه علی منکبه.

**[ترجمه]«انتکبَ قوسَه و تنکّبَ» یعنی کمانش را بر دوش گرفت.

**[ترجمه]

«۲۵»

فس، تفسیر القمی لَمَّا أَتَی رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله حِصْنَ بَنِی قُرَیْظَهَ کَانَ حَوْلَ الْحِصْنِ نَخْلٌ کَثِیرٌ فَأَشَارَ إِلَیْهِ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَتَبَاعَدَ عَنْهُ وَ تَفَرَّقَ فِی الْمَفَازَهِ (۷).

**[ترجمه]تفسیر قمی: وقتی رسول خدا صلّی الله علیه و آله به قلعه بنی قُرَیظه رسید گرداگرد قلعه پر از نخل بود. حضرت به نخل‌ها اشاره کرد و آن‌ها از قلعه فاصله گرفتند و در صحرا پراکنده شدند - . تفسیر القمی: ۵۲۸ - .

**[ترجمه]

«۲۶»

ما، الأمالی للشیخ الطوسی ابْنُ الصَّلْتِ عَنِ ابْنِ عُقْدَهَ عَنْ عَلِیِّ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِیٍّ الْحُسَیْنِیِّ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِیسَی عَنْ عُبَیْدِ اللَّهِ بْنِ عَلِیٍّ عَنِ الرِّضَا عَنْ آبَائِهِ علیهما السلام عَنِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله قَالَ: إِنِّی لَأَعْرِفُ حَجَراً کَانَ یُسَلِّمُ عَلَیَّ بِمَکَّهَ قَبْلَ أَنْ أُبْعَثَ إِنِّی لَأَعْرِفُهُ الْآنَ (۸).

یج، الخرائج و الجرائح مرسلا مثله.

**[ترجمه]الأمالی: امام رضا علیه السلام از پدران ارجمندش علیهم السلام از پیامبر صلّی الله علیه و آله نقل کرده که ایشان فرمود: من سنگی را می‌شناسم که پیش از بعثتم به من سلام می‌کرد، من الان آن را می‌شناسم - . أمالی ابن الشیخ: ۲۱۷- ۲۱۸ - .

در الخرائج و الجرائح نیز همانند این حدیث آمده است.

**[ترجمه]

«۲۷»

ما، الأمالی للشیخ الطوسی الْفَحَّامُ عَنْ عَمِّهِ عُمَرَ بْنِ یَحْیَی عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سُلَیْمَانَ بْنِ عَاصِمٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ

۱- فی نسخه من المصدر: فارتعدت فرائصهم و رکبهم.

۲- الامالی : ۱۳۴ و ۱۳۵.

٣- هكـذا فى الكتـاب و مصـدره، و تقـدم فى الحـديث السابق بشـر و هو الصـحيح و الرجل هو أبو عبـد الرحمن بشـر بن غياث المريسـى الفقيه الحنفىّ المتكلم، المتوفّى سـنه ٢١٨، أخـذ الفقه من أبى يوسف، و اشـتغل بالكلام و كـان مرجئيـا، و حكى عنه أقوال شنيعه، تنسب إليه الفرقه المريسيه.

۴- فى المصدر: عبد الرحمن عن أمير المؤمنين عليه السلام.

۵- بصائر الدرجات: ١۴٨.

۶- بصائر الدرجات: ١۴٧.

٧- تفسير القمّىّ: ۵٢٨.

٨- أمالى ابن الشيخ: ٢١٧ و ٢١٨.

مُحَمَّدٍ الْعَبْدِیِّ عَنْ عَلِیِّ بْنِ الْحَسَنِ الْأَمَوِیِّ عَنْ جَعْفَرٍ الْأَمَوِیِّ عَنْ عَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ سَعْدِ بْنِ ظَرِیفٍ (۱) عَنِ الْأَصْبَغِ بْنِ نُبَاتَهَ عَنْ أَبِی مَرْیَمَ عَنْ سَلْمَانَ قَالَ: کُنَّا جُلُوساً عِنْدَ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله إِذْ أَقْبَلَ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ علیهما السلام فَنَاوَلَهُ (۲) حَصَاهً فَمَا اسْتَقَرَّتِ الْحَصَاهُ فِی کَفِّ عَلِیٍّ علیهما السلام حَتَّی نَطَقَتْ وَ هِیَ تَقُولُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله رَضِیتُ بِاللَّهِ رَبّاً وَ بِمُحَمَّدٍ نَبِیّاً وَ بِعَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ وَلِیّاً ثُمَّ قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله مَنْ أَصْبَحَ مِنْکُمْ رَاضِیاً بِاللَّهِ (۳) وَ بِوِلَایَهِ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ فَقَدْ أَمِنَ خَوْفَ اللَّهِ وَ عِقَابَهُ (۴).

**[ترجمه]الأمالی:

ص: ۳۷۲

از سلمان روایت شده که وی گفت: نزد پیامبر صلّی الله علیه و آله نشسته بودیم که ناگاه علی بن ابی طالب علیه السلام آمد. پیامبر صلّی الله علیه و آله سنگریزه ای به علی علیه السلام داد. همین که آن سنگریزه در دست علی علیه السلام قرار گرفت به سخن درآمد و گفت: هیچ خدایی جز خدای یگانه نیست و محمد رسول خداست، از پروردگاری خدا و نبوت محمد و ولایت علی بن ابی طالب خرسندیم. پیامبر صلّی الله علیه و آله فرمود: هر کس از شما به خداوند و پیامبر او و ولایت علی بن ابی طالب خرسند باشد از ترس و عذاب خداوند در امان است - . أمالی ابن الشیخ: ۱۷۸ - .

**[ترجمه]

«۲۸»

ید، التوحید أَبِی عَنْ سَعْدٍ عَنِ ابْنِ عِیسَی وَ ابْنِ هَاشِمٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِیٍّ عَنْ دَاوُدَ بْنِ عَلِیٍّ الْیَعْقُوبِیِّ (۵) عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِنَا عَنْ عَبْدِ الْأَعْلَی مَوْلَی آلِ سَامٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیهما السلام قَالَ: أَتَی رَسُولَ اللَّهِ یَهُودِیٌّ یُقَالُ لَهُ سجت (۶) (سُبَّخْتُ) فَقَالَ لَهُ یَا مُحَمَّدُ جِئْتُ أَسْأَلُکَ عَنْ رَبِّکَ فَإِنْ أَجَبْتَنِی عَمَّا أَسْأَلُکَ عَنْهُ (۷) وَ إِلَّا رَجَعْتُ فَقَالَ لَهُ سَلْ عَمَّا شِئْتَ فَقَالَ أَیْنَ رَبُّکَ فَقَالَ هُوَ فِی کُلِّ مَکَانٍ وَ لَیْسَ هُوَ فِی شَیْ ءٍ مِنَ الْمَکَانِ مَحْدُودٍ (۸) قَالَ فَکَیْفَ هُوَ فَقَالَ وَ کَیْفَ أَصِفُ رَبِّی بِالْکَیْفِ وَ الْکَیْفُ مَخْلُوقٌ وَ اللَّهُ لَا یُوصَفُ بِخَلْقِهِ قَالَ فَمَنْ یَعْلَمُ أَنَّکَ نَبِیٌّ (۹) قَالَ فَمَا بَقِیَ حَوْلَهُ حَجَرٌ وَ لَا مَدَرٌ وَ لَا غَیْرُ ذَلِکَ إِلَّا تَکَلَّمَ بِلِسَانٍ عَرَبِیٍّ مُبِینٍ یَا شَیْخُ (۱۰) إِنَّهُ رَسُولُ اللَّهِ فَقَالَ سجت (۱۱) (سُبَّخْتُ) بِاللَّهِ مَا رَأَیْتُ کَالْیَوْمِ أَبْیَنَ ثُمَّ قَالَ أَشْهَدُ أَنْ

ص: ۳۷۳

۱- هکذا فی الکتاب، و فی المصدر: طریف بالطاء المهمله و هو الصحیح.

۲- فی المصدر: فناوله النبیّ صلّی اللّه علیه و آله.

۳- و بنبیه ظ.

۴- أمالی ابن الشیخ: ۱۷۸.

۵- ذکرنا ضبطه فی کتاب التوحید: باب نفی الزمان و المکان: ج ۳: ۳۳۲.

۶- شخت خ ل. أقول: ذكرنا ما قيل فى ضبطه و ما وجد من اختلاف النسخ فى باب نفى الزمان و المكان ج ۳: ۳۳۲.

۷- فى المصدر: فان أجبتنى عما أسألك عنه اتبعتك.

۸- المحدود خ ل. هكذا فى نسخه المصنّف، و الموجود فى التوحيد: و ليس هو فى شى ء من المكان بمحدود، و أخرجه المصنّف هكذا فى كتاب التوحيد.

۹- فى نسخه من التوحيد: فمن أين يعلم أنك نبى؟.

۱۰- يا شبخ خ ل، أقول: فى التوحيد: يا سبخ، و فى البصائر: يا سجت.

۱۱- شخت خ ل.

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَنَّكَ رَسُولُ اللَّهِ (۱).

یر، بصائر الدرجات ابن هاشم عن الحسن بن علی مثله (۲)- ۲۹- ص، قصص الأنبیاء علیهم السلام الصَّدُوقُ عَنِ الطَّالَقَانِیِّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ رُمَیْحٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عَلِیٍّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِیٍّ الْخُزَاعِیِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ أَبِیهِ عَنِ الصَّادِقِ عَنْ آبَائِهِ عَنْ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهِمْ مِثْلَهُ مَعَ زِیَادَهٍ وَ قَدْ أَوْرَدْنَاهُ فِی بَابِ النَّصِّ عَلَی عَلِیٍّ علیهما السلام (۳).

**[ترجمه]التوحید: از امام جعفر صادق علیه السلام روایت شده که ایشان فرمود: مردی یهودی به نام سجت نزد رسول خدا صلّی الله علیه و آله آمد و عرض کرد: ای محمد! آمده‌ام درباره پروردگارت از تو بپرسم، اگر به سوال‌های من پاسخ دادی از تو پیروی می کنم وگرنه برمی گردم. فرمود: هر چه می‌خواهی بپرس. عرض کرد: پروردگارت کجاست؟ فرمود: او در همه جا هست و در هیچ‌چ مکانی محدود نیست. عرض کرد: او چگونه است؟ فرمود: من چگونه پروردگارم را به چگونگی توصیف کنم حال آن که چگونگی آفریده شده است و خداوند با آفریده خود توصیف نمی‌شود. عرض کرد: چه کسی می‌داند که تو پیامبری؟ ناگاه هر چه سنگ و کلوخ و چیزهای دیگر کنار او بود به سخن در آمد و با زبان فصیح گفت: ای شیخ! او رسول خداست. سجت گفت: به خدا هرگز روزی آشکارتر از امروز ندیده بودم. سپس گفت: شهادت می‌دهم

ص: ۳۷۳

که هیچ خدایی جز خدای یگانه نیست و تو رسول خدا هستی - . توحید: ۳۲۶ - .

همانند این روایت در بصائر الدرجات - . بصائر الدرجات: ۱۴۷ -

نیز آمده و همچنین در قصص الأنبیاء با اندکی زیاده که آن را در باب نص بر حضرت علی علیه السلام آوردیم - . قصص الأنبیاء: نسخه خطی - .

**[ترجمه]

«۳۰»

یر، بصائر الدرجات أَحْمَدُ بْنُ الْحُسَیْنِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِیمَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ کُلَیْبٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مِسْمَعٍ عَنْ صَالِحِ بْنِ حَسَّانَ عَنْ إِبْرَاهِیمَ بْنِ عَبْدِ الْأَکْرَمِ الْأَنْصَارِیِّ ثُمَّ النَّجَّارِیِّ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ دَخَلَ هُوَ وَ سَهْلُ بْنُ حُنَیْفٍ وَ خَالِدُ بْنُ أَیُّوبَ الْأَنْصَارِیُّ حَائِطاً مِنْ حِیطَانِ بَنِی النَّجَّارِ لَمَّا دَخَلَ نَادَاهُ حَجَرٌ عَلَی رَأْسِ بِئْرٍ لَهُمْ عَلَیْهَا السَّوَانِی (۴) یَصِیحُ عَلَیْکَ السَّلَامُ یَا مُحَمَّدُ اشْفَعْ إِلَی رَبِّکَ أَنْ لَا یَجْعَلَنِی مِنْ حِجَارَهِ جَهَنَّمَ الَّتِی یُعَذِّبُ بِهَا الْکَفَرَهَ فَقَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله وَ رَفَعَ یَدَیْهِ اللَّهُمَّ لَا تَجْعَلْ هَذَا الْحَجَرَ مِنْ أَحْجَارِ جَهَنَّمَ ثُمَّ نَادَاهُ الرَّمْلُ السَّلَامُ عَلَیْکَ یَا مُحَمَّدُ وَ رَحْمَهُ اللَّهِ وَ بَرَکَاتُهُ ادْعُ اللَّهَ رَبَّکَ أَنْ لَا یَجْعَلَنِی مِنْ کِبْرِیتِ جَهَنَّمَ فَرَفَعَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله یَدَیْهِ وَ قَالَ اللَّهُمَّ لَا تَجْعَلْ هَذَا الرَّمْلَ مِنْ کِبْرِیتِ جَهَنَّمَ قَالَ فَلَمَّا دَنَا رَسُولُ اللَّهِ إِلَی النَّخْلِ تَدَلَّتِ الْعَرَاجِینُ فَأَخَذَ مِنْهَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَأَکَلَ وَ أَطْعَمَ ثُمَّ دَنَا مِنَ الْعَجْوَهِ فَلَمَّا أَحَسَّتْهُ سَجَدَتْ فَبَارَکَ عَلَیْهَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَالَ اللَّهُمَّ بَارِکْ عَلَیْهَا وَ انْفَعْ بِهَا.

فمن ثم روت العامه أن الكمأه من المن و ماؤها شفاء للعين و العجوه من الجنه (۵).

**[ترجمه]بصائر الدرجات: از ابراهيم بن عبد الاكرم انصارى روايت شده كه وى گفت: رسول خدا صلّى الله عليه و آله به همراه سهل بن حُنَيف و خالد بن ايوب انصارى به يكى از باغ‌هاى بنى نجار وارد شد. همين كه داخل شد سنگى كه بر روى چاهى با دولاب بود با صداى بلند ندا سر داد: سلام بر تو اى محمد! نزد پروردگارت شفاعت كن كه مرا از آن سنگ‌هاى جهنمى قرار ندهد كه با آن‌ها كافران را عذاب مى‌دهد. پيامبر صلّى الله عليه و آله دستانش را بالا برد و فرمود: خداوندا اين سنگ را از سنگ‌هاى جهنم قرار نده. سپس شن‌ها ندا دادند: سلام و رحمت و بركت خدا بر تو اى محمد! از پروردگارت بخواه كه ما را از سوخت جهنم قرار ندهد. پيامبر صلّى الله عليه و آله دستانش را بالاـ برد و فرمود: خداوندا اين شن را از سوخت جهنم قرار نده. وقتى رسول خدا به نخل رسيد آن درخت خوشه‌هايش را آويخت و رسول خدا صلّى الله عليه و آله از آن رطب برداشت و هم خودش خورد و هم به همراهانش داد. سپس نزد درخت خرماى عَجوه رفت. وقتى درخت حضرت را احساس كرد سجده كرد. آن‌گاه رسول خدا صلّى الله عليه و آله برايش بركت طلبيد و فرمود: خداوندا به آن بركت بده و آن را سودمند گردان.

از اين روست كه عامه روايت كرده‌اند قارچ از من (من و سلوى كه بر بنى اسرائيل نازل مى شده) است و آبش شفاى چشم است و عجوه از بهشت است - . بصائر الدرجات: ۱۴۸ - .

**[ترجمه]

«۳۱»

يج، الخرائج و الجرائح رُوِىَ أَنَّهُ صلى الله عليه و آله مَرَّ بِسَمُرَهٍ غَلِيظَهِ الشَّوْكِ مُتْقَنَهِ الْفُرُوعِ ثَابِتَهِ الْأَصْلِ

ص: ۳۷۴

۱- التوحيد: ۳۲۶، أقول: رواه الكلينى أيضا فى كتابه الكافى.

۲- بصائر الدرجات: ۱۴۷. أقول: أورد المصنّف الحديث أيضا فى ج ۳: ۳۳۲ و ۳۳۳.

۳- قصص الأنبياء: مخطوط.

۴- السوانى جمع السانيه: ما يعرف بالساقيه أو الناعوره.

۵- بصائر الدرجات: ۱۴۸.

فَدَعَاهَا فَأَقْبَلَتْ تَخُدُّ الْأَرْضَ إِلَيْهِ طَوْعاً ثُمَّ أَذِنَ لَهَا فَرَجَعَتْ إِلَى مَكَانِهَا فَأَيَّهُ آيَةٍ أَبْيَنُ وَ أَوْضَحُ مِنْ مَوَاتٍ يَقْبَلُ مُطِيعاً لِأَمْرِهِ مُقْبِلًا وَ مُدْبِراً.

**[ترجمه]الخرائج و الجرائح: روایت شده که پیامبر صلّی الله علیه و آله بر یک درخت سَمُره با خارهای درشت و شاخه‌های محکم و ریشه استوار گذر کرد و

ص: ۳۷۴

آن را صدا زد. ناگاه درخت اطاعت کرد و زمین را شکافت و سوی ایشان آمد. حضرت سپس دستور داد و آن به جای خود بازگشت. کدام نشانه گویاتر و آشکارتر از این‌که چیزهایی ایستا در اطاعت از حضرت می‌آیند و می‌روند؟

**[ترجمه]

«۳۲»

قب، المناقب لابن شهرآشوب یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّهُ صلی الله علیه و آله فِی غَزْوَهِ الطَّائِفِ مَرَّ فِی کَثِیرٍ مِنْ طَلْحٍ (۱) فَمَشَی وَ هُوَ وَسِنٌ (۲) فَاعْتَرَضَتْهُ سِدْرَهٌ فَانْفَرَجَتِ السِّدْرَهُ لَهُ نِصْفَیْنِ فَمَرَّ بَیْنَ نِصْفَیْهَا وَ بَقِیَتِ السِّدْرَهُ مُنْفَرِدَهً عَلَی سَاقَیْنِ إِلَی زَمَانِنَا هَذَا وَ هِیَ مَعْرُوفَهٌ بِذَلِکَ الْبَلَدِ مَشْهُورَهٌ یُعَظِّمُهَا أَهْلُهُ وَ غَیْرُهُمْ مِمَّنْ عَرَفَ شَأْنَهَا لِأَجْلِهِ وَ تُسَمَّی سِدْرَهَ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله (۳) وَ إِذَا انْتَجَعَ الْأَعْرَابُ الْغَیْثَ عَضَدُوا (۴) مِنْهُ مَا أَمْکَنَهُمْ وَ عَلَّقُوهُ عَلَی إِبِلِهِمْ وَ أَغْنَامِهِمْ وَ یَقْلَعُونَ شَجَرَ هَذَا الْوَادِی وَ لَا یَنَالُونَ هَذِهِ السِّدْرَهَ بِقَطْعٍ وَ لَا شَیْ ءٍ مِنَ الْمَکْرُوهِ مَعْرِفَهً بِحَالِهَا وَ تَعْظِیماً لِشَأْنِهَا فَصَارَتْ لَهُ آیَهً بَیِّنَهً وَ حُجَّهً بَاقِیَهً هُنَاکَ (۵).

عم، إعلام الوری أورده الشیخ أبو سعید الواعظ فی کتاب شرف النبی صلی الله علیه و آله (۶)

**[ترجمه]المناقب، الخرائج و الجرائح: روایت شده که پیامبر صلّی الله علیه و آله در غزوه طائف بر انبوهی از درختان طلح گذر می‌کرد و خواب آلود بود. یک درخت سدر که جلوی راه حضرت را بند آورده بود تاگاه دو نیم شد و ایشان از میانش گذشت. آن درخت سدر تا روزگار ما بر دو ساقش به تنهایی ایستاده است و در آن دیار معروف و مشهور است و اهالی آن... جا و کسان دیگری که آن را می‌شناسند، به خاطر پیامبر صلّی الله علیه و آله به آن احترام می‌گذارند و آن را سدر پیامبر می... نامند. وقتی اعراب به دنبال گیاه می‌گردند هر چقدر برایشان امکان داشته باشد از گیاهان آن درخت برمی‌گیرند و آن‌ها را بر شتران و گوسفندان خود می‌آویزند. آن‌ها درختان آن دشت را قطع می‌کنند اما این کار را با آن سدر نمی‌کنند و هیچ آسیبی به آن نمی‌رسانند چراکه احوالش را می‌دانند و مقامش را والا می‌دارند. این‌گونه آن سدر در آن‌جا نشانه‌ای گویا و حجّتی پایدار برای حضرت شد - . مناقب آل ابی طالب ۱: ۱۷۱، نسخه چاپ نجف - .

در إعلام الوری نیز شیخ ابو سعید واعظ این روایت را در کتاب شرف النبی آورده است - . إعلام الوری: ۲۰ و ۴۰، چاپ جدید - .

**[ترجمه]

«۳۳»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّهُ صلی الله علیه و آله کَانَ فِی مَسْجِدِهِ جِذْعٌ کَانَ إِذَا خَطَبَ فَتَعِبَ أَسْنَدَ إِلَیْهِ ظَهْرَهُ فَلَمَّا اتُّخِذَ لَهُ مِنْبَرٌ حَنَّ الْجِذْعُ فَدَعَاهُ فَأَقْبَلَ یَخُدُّ الْأَرْضَ وَ النَّاسُ حَوْلَهُ یَنْظُرُونَ إِلَیْهِ فَالْتَزَمَهُ وَ کَلَّمَهُ فَسَکَنَ ثُمَّ قَالَ لَهُ عُدْ إِلَی مَکَانِکَ وَ هُمْ یَسْمَعُونَ فَمَرَّ حَتَّی صَارَ فِی مَکَانِهِ فَازْدَادَ الْمُؤْمِنُونَ یَقِیناً.

**[ترجمه]الخرائج و الجرائح: روایت شده که در مسجد پیامبر صلّی الله علیه و آله تنه درختی بود که وقتی حضرت خطبه می‌خواند و خسته می‌شد، به آن تکیه می‌داد. وقتی برای ایشان منبری ساختند آن تنه درخت نالید. حضرت صدایش زد و ناگاه تنه درخت پیش چشم مردم زمین را شکافت. آن‌گاه حضرت به کنارش رفت و با آن سخن گفت تا این‌که آرام شد. سپس به آن فرمود: سر جایت بازگرد. و همه داشتند می‌شنیدند. آن تنه بازگشت و سر جای خود قرار گرفت و بر یقین مومنان افزوده شد.

**[ترجمه]

«۳۴»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّهُ صلی الله علیه و آله انْتَهَی إِلَی نَخْلَتَیْنِ بَیْنَهُمَا فَجْوَةٌ مِنَ الْأَرْضِ فَقَالَ انْضَمَّا وَ أَصْحَابُهُ حُضُورٌ فَأَقْبَلَتَا تَخُدَّانِ الْأَرْضَ حَتَّی انْضَمَّتَا.

ص: ۳۷۵

۱- فی المناقب: من طلح و سدر. و فی إعلام الوری: کان فی غزاه الطائف و مسیره لیلا علی راحلته بواد بقرب الطائف یقال له: نجیب، ذو شجر کثیر من سدر و طلح.

۲- فی المناقب: و هو وسن من النوم. و فی إعلام الوری: و هو فی وسن النوم. أقول:

۳- فی المناقب: و بقیت منفرجه علی ساقین الی زماننا هذا یتبرک بها کل مار، و یسمونها سدره النبیّ. أقول: و نحوه فی إعلام الوری. و لم یذکر أزید من هذا فیهما.

۴- عضد الشجره: نثر ورقها لابله و انتجع الغیث: أی ذهب فی طلب الکلاء الذی ینبت بماء الغیث.

۵- مناقب آل أبی طالب ۱: ۱۱۷ طبعه النجف.

۶- إعلام الوری: ۲۰ و ۴۰ من طبعه الجدید.

**[ترجمه]الخرائج و الجرائح: روایت شده که پیامبر صلّی الله علیه و آله به دو نخل رسید که میانشان زمین واسعی بود. حضرت در حضور اصحاب فرمود: به هم بپیوندید! آن دو نخل به راه افتادند و زمین را شکافتند و به هم پیوستند.

ص: ۳۷۵

**[ترجمه]

«۳۵»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّ قَوْماً مِنَ الْعَرَبِ اجْتَمَعُوا عِنْدَ صَنَمٍ لَهُمْ فَفَاجَأَهُمْ صَوْتٌ مِنْ جَوْفِهِ یُنَادِیهِمْ بِکَلَامٍ فَصِیحٍ أَتَاکُمْ مُحَمَّدٌ یَدْعُوکُمْ إِلَی الْحَقِّ فَانْجَفَلُوا فَزِعِینَ (۱) وَ ذَلِکَ حِینَ بُعِثَ صلی الله علیه و آله فَأَسْلَمَ أَکْثَرُ مَنْ حَضَرَ.

**[ترجمه]الخرائج و الجرائح: روایت شده که جمعی از قوم عرب کنار یکی از بت‌های خود جمع شدند. ناگهان صدایی از میان بت برآمد و به زبانی فصیح به آنان گفت: محمد نزد شما آمده و شما را به سوی حقیقت فرامی‌خواند. آن‌ها از ترس پا به فرار گذاشتند. این در هنگام بعثت حضرت بود و بیشتر حاضران اسلام آوردند.

**[ترجمه]

أقول

انجفل القوم أی انقلعوا کلهم و مضوا.

**[ترجمه]«انجفلَ القومُ» یعنی همگی از جا کَنده شدند و رفتند.

**[ترجمه]

«۳۶»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّهُ کَانَ عَلَی جَبَلِ حِرَاءَ فَتَحَرَّکَ الْجَبَلُ فَقَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله اسْکُنْ فَمَا عَلَیْکَ إِلَّا نَبِیٌّ أَوْ وَصِیٌّ وَ کَانَ مَعَهُ عَلِیٌّ علیهما السلام فَسَکَنَ.

**[ترجمه]الخرائج و الجرائح: روایت شده که پیامبر صلّی الله علیه و آله بر کوه حراء بود. ناگاه کوه به لرزه افتاد. حضرت فرمود: آرام باش! کسی جز یک پیامبر و یک وصیّ بر روی تو نیست. و حضرت علی علیه السلام همراه ایشان بود. آن‌گاه کوه آرام گرفت.

**[ترجمه]

«۳۷»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّهُ انْصَرَفَ لَیْلَهً مِنَ الْعِشَاءِ فَأَضَاءَتْ لَهُ بَرْقَهٌ فَنَظَرَ إِلَی قَتَادَهَ بْنِ النُّعْمَانِ فَعَرَفَهُ وَ کَانَتْ لَیْلَهً مَطِیرَهً فَقَالَ یَا نَبِیَّ اللَّهِ أَحْبَبْتُ أَنْ أُصَلِّیَ مَعَکَ فَأَعْطَاهُ عُرْجُوناً وَ قَالَ خُذْ هَذَا فَإِنَّهُ سَیُضِی ءُ لَکَ أَمَامَکَ عَشْراً فَإِذَا أَتَیْتَ بَیْتَکَ فَإِنَّ الشَّیْطَانَ قَدْ خَلَفَکَ فَانْظُرْ إِلَی الزَّاوِیَهِ عَلَی یَسَارِکَ حِینَ تَدْخُلُ فَاعْلُهُ بِسَیْفِکَ فَدَخَلْتُ فَنَظَرْتُ حَیْثُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَإِذَا أَنَا بِسَوَادٍ فَعَلَوْتُهُ بِسَیْفِی فَقَالَ أَهْلِی مَا ذَا تَمْنَعُ (۲) وَ فِیهِ مُعْجِزَتَانِ إِحْدَاهُمَا إِضَاءَهُ الْعُرْجُونِ بِلَا نَارٍ جُعِلَتْ فِی رَأْسِهِ وَ الثَّانِیَهُ خَبَرُهُ عَنِ الْجِنِّیِّ عَلَی مَا کَانَ.

**[ترجمه]الخزائج و الجرائح: روایت شده که پیامبر صلّی الله علیه و آله شبی نماز عشاء را به پایان رساند. ناگاه برقی درخشید. حضرت به قَتاده بن نُعمان نگریست و او را شناخت. شبی بارانی بود. او آمد و عرض کرد: ای پیامبر خدا! دوست دارم همراه شما نماز بخوانم. حضرت خوشه‌ای خرما به او داد و فرمود: این را بگیر، جلویت را تا ده گام روشن می‌کند، وقتی به خانه‌ات رسیدی شیطان پشت سرت آمده است، وقتی داخل شدی به گوشه چپت نگاه کن و با شمشیرت او را بزن. قتاده می‌گوید: من به خانه رفتم و به جایی که رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرموده بود نگریستم و ناگاه یک سیاهی دیدم و شمشیرم را بر او فرود آوردم. خانواده‌ام گفتند: چه کار می‌کنی؟! در این ماجرا دو معجزه بود، یکی خوشه نخل که بدون هیچ آتشی نور داد و دیگری خبری که حضرت از آن جنّ داد و همین طور بود.

**[ترجمه]

«۳۸»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّ جَبْرَئِیلَ أَتَاهُ فَرَآهُ حَزِیناً فَقَالَ مَا لَکَ قَالَ فَعَلَ بِیَ الْکُفَّارُ کَذَا وَ کَذَا قَالَ جَبْرَئِیلُ فَتُحِبُّ أَنْ أُرِیَکَ آیَهً قَالَ نَعَمْ فَنَظَرَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِلَی شَجَرَهٍ مِنْ وَرَاءِ الْوَادِی قَالَ ادْعُ تِلْکَ الشَّجَرَهَ فَدَعَاهَا النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله فَجَاءَتْ حَتَّی قَامَتْ بَیْنَ یَدَیْهِ قَالَ مُرْهَا فَلْتَرْجِعْ فَأَمَرَهَا فَرَجَعَتْ فَقَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله حَسْبِی.

**[ترجمه]الخرائج و الجرائح: روایت شده که جبرییل نزد پیامبر صلّی الله علیه و آله آمد و ایشان را غمگین دید. عرض کرد: چه شده؟ فرمود: کافران با من چنین و چنان کرده‌اند. عرض کرد: دوست داری نشانه‌ای به تو بنمایم؟ فرمود: بله. آن‌گاه رسول خدا صلّی الله علیه و آله به درختی در ورای دشت نگریست. عرض کرد: این درخت را صدا بزن. حضرت صدایش زد. ناگاه درخت آمد و روبروی ایشان ایستاد. عرض کرد: فرمان بده بازگردد. حضرت فرمانش داد و درخت بازگشت. پیامبر صلّی الله علیه و آله فرمود: برایم بس است.

**[ترجمه]

«۳۹»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّهُ صلی الله علیه و آله کَانَ فِی سَفَرٍ فَأَقْبَلَ إِلَیْهِ أَعْرَابِیٌّ فَقَالَ صلی الله علیه و آله هَلْ أَدُلُّکَ إِلَی خَیْرٍ

فَقَالَ مَا هُوَ قَالَ تَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللَّهِ فَقَالَ الْأَعْرَابِيُّ هَلْ مِنْ شَاهِدٍ قَالَ هَذِهِ الشَّجَرَهُ فَدَعَاهَا النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله فَأَقْبَلَتْ تَخُدُّ الْأَرْضَ فَقَامَتْ بَيْنَ يَدَيْهِ فَاسْتَشْهَدَهَا فَشَهِدَتْ كَمَا قَالَ وَ أَمَرَهَا فَرَجَعَتْ إِلَى مَنْبِتِهَا وَ رَجَعَ الْأَعْرَابِيُّ إِلَى قَوْمِهِ وَ قَدْ أَسْلَمَ فَقَالَ إِنْ يَتَّبِعُونِی أَتَيْتُكَ بِهِمْ وَ إِلَّا رَجَعْتُ إِلَيْكَ وَ كُنْتُ مَعَكَ.

ص: ۳۷۶

۱- مسرعين خ ل.

۲- تصنع خ ل صح.

**[ترجمه]الخرائج و الجرائح: روایت شده که پیامبر صلّی الله علیه و آله در سفری بود. مردی اعرابی نزد ایشان آمد. حضرت به او فرمود: تو را به راه نیک رهنمون بشوم؟ عرض کرد: چه راهی؟ فرمود: شهادت بده که هیچ خدایی جز خدای یگانه نیست و محمد رسول خداست. اعرابی گفت: این کلام شاهدی هم دارد؟ فرمود: این درخت. پیامبر صلّی الله علیه و آله درخت را صدا زد. درخت زمین را شکافت و آمد و روبروی ایشان ایستاد. حضرت از درخت شهادت خواست و او شهادت داد. سپس به او فرمان داد و او به جایی که روییده بود بازگشت. مرد اعرابی اسلام آورد و به سوی قومش راهی شد و عرض کرد: اگر از من پیروی کردند آن‌ها را با خود نزد تو می‌آورم وگرنه خودم نزدت بازمی‌گردم و با تو همراه می‌شوم.

ص: ۳۷۶

**[ترجمه]

«۴۰»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّ أَعْرَابِیّاً جَاءَ إِلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله فَقَالَ هَلْ مِنْ آیَهٍ فِیمَا تَدْعُو إِلَیْهِ فَقَالَ نَعَمْ ائْتِ تِلْکَ الشَّجَرَهَ فَقُلْ لَهَا یَدْعُوکَ رَسُولُ اللَّهِ فَمَالَتْ عَنْ یَمِینِهَا وَ شِمَالِهَا وَ بَیْنَ یَدَیْهَا فَقَطَعَتْ عُرُوقَهَا ثُمَّ جَاءَتْ تَخُدُّ الْأَرْضَ حَتَّی وَقَفَتْ بَیْنَ یَدَیْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَالَ فَمُرْهَا فَلْتَرْجِعْ إِلَی مَنْزِلِهَا فَأَمَرَهَا فَرَجَعَتْ إِلَی مَنْبِتِهَا فَقَالَ الْأَعْرَابِیُّ ائْذَنْ لِی أَسْجُدْ لَکَ فَقَالَ لَوْ أَمَرْتُ أَحَداً أَنْ یَسْجُدَ لِأَحَدٍ لَأَمَرْتُ الْمَرْأَهَ أَنْ تَسْجُدَ لِزَوْجِهَا قَالَ فَأْذَنْ لِی أَنْ أُقَبِّلَ یَدَیْکَ (۱) فَأَذِنَ لَهُ.

**[ترجمه]الخرائج و الجرائح: مردی اعرابی نزد پیامبر صلّی الله علیه و آله آمد و عرض کرد: آیا دعوتی که می‌کنی نشانه‌ای هم دارد؟ فرمود: بله، نزد آن درخت برو و به او بگو رسول خدا تو را فرامی‌خواند. ناگاه آن درخت از سمت راست و چپ و روبرویش سمت حضرت گرایید و از ریشه در آمد و زمین را شکافت و آمد و روبروی رسول خدا صلّی الله علیه و آله ایستاد. اعرابی عرض کرد: به او امر کن تا سر جایش برگردد. حضرت فرمانش داد و درخت به جایی که روییده بود بازگشت. اعرابی عرض کرد: بگذار برایت سجده کنم. حضرت فرمود: اگر بنا بود فرمان دهم کسی به کسی سجده کند به زن فرمان می‌دادم به شوهرش سجده کند. عرض کرد: پس بگذار دستانت را ببوسم. حضرت به او اجازه داد.

**[ترجمه]

«۴۱»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ عَنْ جَابِرٍ قَالَ: لَمْ یَمُرَّ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله فِی طَرِیقٍ فَیَتْبَعُهُ أَحَدٌ إِلَّا عَرَفَ أَنَّهُ قَدْ سَلَکَهُ مِنْ طِیبِ عَرْفِهِ وَ لَمْ یَمُرَّ بِحَجَرٍ وَ لَا شَجَرٍ إِلَّا سَجَدَ.

**[ترجمه]الخرائج و الجرائح: از جابر روایت شده که وی گفت: وقتی پیامبر صلّی الله علیه و آله از راهی گذر می‌کرد اگر کسی در عقب ایشان می‌آمد از بوی خوش حضرت می‌فهمید که ایشان از آن‌جا گذر کرده است. پیامبر صلّی الله علیه و آله بر هر سنگ و درختی می‌گذشت به ایشان سجده می‌کردند.

**[ترجمه]

«۴۲»

يج، الخرائج و الجرائح رُوِيَ عَنْ أَنَسٍ أَنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه و آله أَخَذَ كَفّاً مِنَ الْحَصَى فَسَبَّحْنَ فِي يَدِهِ صلى الله عليه و آله ثُمَّ صَبَّهُنَّ فِي يَدِ عَلِيٍّ عليهما السلام فَسَبَّحْنَ فِي يَدِهِ حَتَّى سَمِعْنَا التَّسْبِيحَ فِي أَيْدِيهِمَا ثُمَّ صَبَّهُنَّ فِي أَيْدِينَا فَمَا سَبَّحَتْ.

**[ترجمه]الخرائج و الجرائح: از اَنَس روايت شده كه وى گفت: پيامبر صلّى الله عليه و آله مشتى سنگريزه برداشت و سنگريزه‌ها در دست حضرت تسبيح گفتند. سپس آن‌ها را در دست على عليه السلام ريخت و در دست او نيز تسبيح گفتند. ما شنيديم كه آن سنگريزه‌ها در دستان آن دو تسبيح گفتند. سپس آن‌ها را در دستان ما ريخت اما ديگر تسبيح نگفتند.

**[ترجمه]

«۴۳»

يج، الخرائج و الجرائح رَوَى أَبُو أُسَيْدٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله قَالَ لِلْعَبَّاسِ يَا أَبَا الْفَضْلِ الْزَمْ مَنْزِلَكَ غَداً أَنْتَ وَ بَنُوكَ فَإِنَّ لِي فِيكُمْ حَاجَةً فَصَبَّحَهُمْ وَ قَالَ تَقَارَبُوا فَزَحفَ بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ حَتَّى إِذَا أَمْكَنُوا اشْتَمَلَ عَلَيْهِمْ بِمَلَاءَةٍ (۲) وَ قَالَ يَا رَبِّ هَذَا عَمِّي صِنْوُ (۳) أَبِي وَ هَؤُلَاءِ بَنُو عَمِّي فَاسْتُرْهُمْ مِنَ النَّارِ كَسَتْرِي إِيَّاهُمْ فَأَمَّنَتْ أُسْكُفَّةُ (۴) الْبَابِ وَ حَوَائِطُ الْبَيْتِ آمِينَ آمِينَ.

**[ترجمه]الخرائج و الجرائح: ابو اُسَيد روايت كرده كه رسول خدا صلّى الله عليه و آله به ابن عباس فرمود: اى ابا الفضل! فردا همراه با پسرانت در خانه بمان من با شما كارى دارم. چون صبح شد حضرت نزد آنان رفت و فرمود: به هم نزديک شويد. آن‌ها به كنار هم خزيدند. وقتى بر جا شدند حضرت جامه‌اى بر آنان كشيد و فرمود: پروردگارا اين عموى من و برادر صميمى پدرم است و اينان پسر عموهاى من هستند، همچنان كه من آن‌ها را پوشاندم آن‌ها را از آتش دوزخ بپوشان. ناگاه آستانه در و ديوارهاى خانه گفتند: آمين آمين!

**[ترجمه]

«۴۴»

يج، الخرائج و الجرائح رُوِيَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليهما السلام أَنَّهُ قَالَ: مِنَ النَّاسِ مَنْ لَا يُؤْمِنُ إِلَّا بِالْمُعَايَنَةِ وَ مِنْهُمْ مِنْ يُؤْمِنُ بِغَيْرِهَا إِنَّ رَجُلًا أَتَى النَّبِيَّ صلى الله عليه و آله فَقَالَ أَرِنِي آيَةً فَقَالَ بِيَدِهِ إِلَى النَّخْلِ فَذَهَبَتْ يَمْنَةً ثُمَّ قَالَ هَكَذَا فَذَهَبَتْ يَسْرَةً فَآمَنَ الرَّجُلُ.

**[ترجمه]الخرائج و الجرائح: از امام جعفر صادق عليه السلام روايت شده كه ايشان فرمود: برخى از مردم فقط با ديدن ايمان مى‌آورند و برخى ديگر با غير از آن. مردى نزد پيامبر صلّى الله عليه و آله آمد و عرض كرد: نشانه‌اى به من بنما. حضرت با دست به يک نخل اشاره كرد. درخت به سمت راست رفت . بار ديگر اشاره كرد و درخت به سمت چپ رفت. آن‌گاه آن مرد ايمان آورد.

**[ترجمه]

«۴۵»

يج، الخرائج و الجرائح رُوِيَ أَنَّ رَجُلًا مَاتَ وَ إِذَا الْحَفَّارُونَ لَمْ يَحْفِرُوا شَيْئاً فَشَكَوْا إِلَى

ص: ۳۷۷

۱- بين يديك خ ل.

۲- الملاءه: ثوب يشبه الملحفه.

۳- الصنو: الأخ الشقيق.

۴- الاسكفه: خشبه الباب التى يوطأ عليها.

رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ قَالُوا حَدِیدُنَا لَا یَعْمَلُ فِی الْأَرْضِ کَمَا نَضْرِبُ فِی الصَّفَا قَالَ وَ لِمَ إِنْ کَانَ صَاحِبُکُمْ لَحَسَنَ الْخُلُقِ ائْتُونِی بِقَدَحٍ مِنْ مَاءٍ فَأَدْخَلَ یَدَهُ فِیهِ ثُمَّ رَشَّهُ عَلَی الْأَرْضِ رَشّاً فَحَفَرَ الْحَفَّارُونَ فَکَأَنَّمَا رَمْلٌ یَتَهَایَلُ عَلَیْهِمْ (۱).

**[ترجمه]الخرائج و الجرائح: مردی درگذشت و قبرکن‌ها نتوانستند برایش قبری حفر کنند. نزد رسول خدا صلّی الله علیه و آله شکوه کردند

و گفتنـد: ابزار ما در زمین فرو نمی‌رود، انگار آن‌ها را بر سـنگی سـخت وصاف می زنیم. فرمود: چرا چنین است وقتی رفیقتان خـوش خُلق بـوده است؟ کـاسه‌ای آب برای من بیاوریـد. حضـرت دست خـود را در آن کـاسه کرد و روی زمین آب پاشـید. قبرکن‌ها زمین را حفر کردند و گویی زمین انباشته از شن شده بود.

**[ترجمه]

«۴۶»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیهما السلام أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله خَرَجَ فِی غَزَاةٍ فَلَمَّا انْصَرَفَ رَاجِعاً نَزَلَ فِی بَعْضِ الطَّرِیقِ فَبَیْنَمَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَطْعَمُ وَ النَّاسُ مَعَهُ إِذْ أَتَاهُ جَبْرَئِیلُ فَقَالَ یَا مُحَمَّدُ قُمْ فَارْکَبْ فَقَامَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله فَرَکِبَ وَ جَبْرَئِیلُ مَعَهُ فَطُوِیَتْ لَهُ الْأَرْضُ کَطَیِّ الثَّوْبِ حَتَّی انْتَهَی إِلَی فَدَکَ فَلَمَّا سَمِعَ أَهْلُ فَدَکَ وَقْعَ الْخَیْلِ ظَنُّوا أَنَّ عَدُوَّهُمْ قَدْ جَاءَهُمْ فَغَلَّقُوا أَبْوَابَ الْمَدِینَهِ وَ دَفَعُوا الْمَفَاتِیحَ إِلَی عَجُوزٍ لَهُمْ فِی بَیْتٍ لَهُمْ خَارِجٍ مِنَ الْمَدِینَهِ وَ لَحِقُوا بِرُءُوسِ الْجِبَالِ فَأَتَی جَبْرَئِیلُ الْعَجُوزَ حَتَّی أَخَذَ الْمَفَاتِیحَ (۲) ثُمَّ فَتَحَ أَبْوَابَ الْمَدِینَهِ وَ دَارَ النَّبِیُّ فِی بُیُوتِهَا وَ قُرَاهَا فَقَالَ جَبْرَئِیلُ یَا مُحَمَّدُ هَذَا مَا خَصَّکَ اللَّهُ بِهِ (۳) أَعْطَاکَهُ دُونَ النَّاسِ وَ هُوَ قَوْلُهُ ما أَفاءَ اللَّهُ عَلی رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُری فَلِلَّهِ وَ لِلرَّسُولِ وَ لِذِی الْقُرْبی (۴) وَ ذَلِکَ قَوْلُهُ فَما أَوْجَفْتُمْ عَلَیْهِ مِنْ خَیْلٍ وَ لا رِکابٍ وَ لکِنَّ اللَّهَ یُسَلِّطُ رُسُلَهُ عَلی مَنْ یَشاءُ (۵) وَ لَمْ یَعْرِفِ الْمُسْلِمُونَ وَ لَمْ یَطَئُوهَا وَ لَکِنَّ اللَّهَ أَفَاءَهَا عَلَی رَسُولِهِ وَ طَوَّفَ بِهِ جَبْرَئِیلُ فِی دُورِهَا وَ حِیطَانِهَا وَ غَلَّقَ الْبَابَ وَ دَفَعَ الْمَفَاتِیحَ إِلَیْهِ فَجَعَلَهَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِی غِلَافِ سَیْفِهِ وَ هُوَ مُعَلَّقٌ بِالرَّحْلِ ثُمَّ رَکِبَ وَ طُوِیَتْ لَهُ الْأَرْضُ کَطَیِّ الثَّوْبِ ثُمَّ أَتَاهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ هُمْ عَلَی مَجَالِسِهِمْ وَ لَمْ یَتَفَرَّقُوا وَ لَمْ یَبْرَحُوا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَدِ انْتَهَیْتُ إِلَی فَدَکَ وَ إِنِّی قَدْ أَفَاءَهَا اللَّهُ عَلَیَّ فَغَمَزَ الْمُنَافِقُونَ بَعْضُهُمْ بَعْضاً فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله هَذِهِ مَفَاتِیحُ فَدَکَ ثُمَّ أَخْرَجَهَا مِنْ غِلَافِ سَیْفِهِ ثُمَّ رَکِبَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ رَکِبَ مَعَهُ النَّاسُ فَلَمَّا دَخَلَ الْمَدِینَهَ دَخَلَ عَلَی فَاطِمَهَ فَقَالَ یَا بُنَیَّهِ إِنَّ اللَّهَ قَدْ أَفَاءَ عَلَی أَبِیکِ بِفَدَکَ وَ اخْتَصَّهُ بِهَا فَهِیَ لَهُ خَاصَّهً دُونَ الْمُسْلِمِینَ أَفْعَلُ بِهَا مَا أَشَاءُ وَ إِنَّهُ قَدْ کَانَ لِأُمِّکِ خَدِیجَهَ عَلَی أَبِیکِ مَهْرٌ وَ إِنَّ أَبَاکِ قَدْ جَعَلَهَا لَکِ بِذَلِکِ وَ أَنْحَلْتُکِهَا (۶)

۱- أی ینصب علیهم. و لم نجد الحدیث و ما قبله فی المصدر.

۲- فی المصدر: و أخذ المفاتیح.

۳- فی المصدر: انظر الی ما خصک اللّه به.

۴- الحشر: ۷ و ۸.

۵- الحشر: ۷ و ۸.

۶- فی المصدر: و انحلک ایاها.

تَكُونُ لَكِ وَ لِوُلْدِكِ بَعْدَكِ قَالَ فَدَعَا بِأَدِيمٍ (۱) وَ دَعَا عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ فَقَالَ اكْتُبْ لِفَاطِمَهَ بِفَدَكَ نِحْلَهً مِنْ رَسُولِ اللَّهِ فَشَهِدَ عَلَى ذَلِكَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ وَ مَوْلًى لِرَسُولِ اللَّهِ وَ أُمُّ أَيْمَنَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ إِنَّ أُمَّ أَيْمَنَ امْرَأَهٌ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّهِ وَ جَاءَ أَهْلُ فَدَكَ إِلَى النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله فَقَاطَعَهُمْ عَلَى أَرْبَعَهٍ وَ عِشْرِينَ أَلْفَ دِينَارٍ فِي كُلِّ سَنَهٍ (۲).

**[ترجمه]الخرائج و الجرائح: از امام جعفر صادق علیه السلام روایت شده که ایشان فرمود: رسول خدا صلّی الله علیه و آله به غزوه‌ای رفت. در راه بازگشت در راهی فرود آمد. حضرت همراه مردم داشت غذا می‌خورد که جبرییل آمد و عرض کرد: ای محمد! برخیز و سوار شو. پیامبر صلّی الله علیه و آله برخاست و همراه جبرییل سوار شد. ناگاه زمین برای حضرت همچون جامه‌ای درنوردیده شد و ایشان به فدک رسید. وقتی اهل فدک صدای پای اسب را شنیدند پنداشتند دشمنشان از راه رسیده است. درهای شهر را بستند و کلیدها را به پیرزنی سپردند که بیرون از شهر خانه‌ای داشت و خودشان به قله‌های کوه‌ها رفتند. جبرییل نزد آن پیرزن رفت و کلیدها را برداشت و آمد و درهای شهر را باز کرد و پیامبر صلّی الله علیه و آله وارد خانه‌ها و آبادی‌های آن‌جا شد. جبرییل عرض کرد: ای محمد! خداوند این‌جا را ویژه تو گردانده و در میان مردم فقط به تو عطایش کرده است، این همان سخن حق تعالی است که فرموده: «ما أَفاءَ اللَّهُ عَلى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرى فَلِلَّهِ وَ لِلرَّسُولِ وَ لِذِی الْقُرْبى» - . حشر / ۷ -

{آنچه خدا از [دارایی] ساکنان آن قریه ها عاید پیامبرش گردانید از آن خدا و از آن پیامبر [او] و متعلق به خویشاوندان نزدیک [وی] است.} و نیز «فَما أَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَ لا رِكابٍ وَ لكِنَّ اللَّهَ يُسَلِّطُ رُسُلَهُ عَلى مَنْ يَشاءُ» - . حشر / ۶ -

{[شما برای تصاحب آن] اسب یا شتری بر آن نتاختید ولی خدا فرستادگانش را بر هر که بخواهد چیره می گرداند و خدا بر هر کاری تواناست.} مسلمانان آن‌جا را بلد نبودند و در آن‌جا پا نگذاشتند اما خداوند آن‌جا را عاید رسول خود گرداند. جبرییل حضرت را گرداگرد سراها و دیوارهای آن‌جا چرخاند و سپس در را قفل کرد و کلیدها را به ایشان سپرد. رسول خدا صلّی الله علیه و آله کلیدها را در غلاف شمشیرش که بر زین آویخته بود گذاشت و سپس سوار شد. زمین برای حضرت همچون جامه‌ای درنوردیده شد و ایشان نزد مردم رسید. آن‌ها سر جایشان نشسته بودند و پخش نشده بودند و هنوز همان‌جا بودند. رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود: من به فدک رفتم و خداوند آن‌جا را عاید من کرد. در آن دم منافقان با چشم... هایشان به هم اشاره کردند. رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود: این‌ها کلیدهای فدک است. و کلیدها را از غلاف شمشیرش بیرون آورد. سپس رسول خدا صلّی الله علیه و آله سوار شد و مردم نیز همراه ایشان سوار شدند و به راه افتادند. وقتی وارد مدینه شدند پیامبر صلّی الله علیه و آله نزد حضرت فاطمه رفت و فرمود: ای دخترم! خداوند فدک را عاید پدرت کرد و آن‌جا را به من اختصاص داد، پس آن‌جا فقط برای من و نه برای هیچ یک از دیگر مسلمانان است. هر کاری بخواهم با آن می کنم. مادرت خدیجه مهریه‌ای بر پدرت داشت، پدرت اکنون آن‌جا را به ازای آن مهریه برای تو قرار می‌دهد، من آن را به نام تو می کنم،

آن‌جا برای تو و پس از تو برای فرزندان توست. آن‌گاه حضرت پوستی درخواست کرد و علی بن ابی طالب علیه السلام را فراخواند و فرمود: بنویس که فدک عطیه‌ای از جانب رسول خدا برای فاطمه است. بر این واقعه علی بن ابی طالب علیه السلام

و غلام رسول خدا و اُمّ اَیمن شاهد بودند. رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود: اُمّ اَیمن زنی از اهل بهشت است. پس از آن اهالی فدک نزد پیامبر صلّی الله علیه و آله آمدند و حضرت بر پرداخت بیست و چهار هزار دینار در هر سال با آنان قرار گذاشت - . الخرائج: ۱۸۵ - .

**[ترجمه]

«۴۷»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ عَنِ الصَّادِقِ علیهما السلام أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَقْبَلَ إِلَی الْجِعْرَانَهِ فَقَسَمَ فِیهَا الْأَمْوَالَ وَ جَعَلَ النَّاسُ یَسْأَلُونَهُ فَیُعْطِیهِمْ حَتَّی أَلْجَئُوهُ إِلَی شَجَرَهٍ فَأَخَذَتْ بُرْدَهُ وَ خَدَشَتْ ظَهْرَهُ حَتَّی جَلَّوْهُ عَنْهَا وَ هُمْ یَسْأَلُونَهُ فَقَالَ أَیُّهَا النَّاسُ رُدُّوا عَلَیَّ بُرْدِی وَ اللَّهِ لَوْ کَانَ عِنْدِی عَدَدُ شَجَرِ تِهَامَهَ نَعَماً لَقَسَمْتُهُ بَیْنَکُمْ ثُمَّ مَا أَلْفَیْتُمُونِی جَبَاناً وَ لَا بَخِیلًا ثُمَّ خَرَجَ مِنَ الْجِعْرَانَهِ فِی ذِی الْقَعْدَهِ قَالَ فَمَا رَأَیْتُ تِلْکَ الشَّجَرَهَ إِلَّا خَضْرَاءَ کَأَنَّمَا یُرَشُّ عَلَیْهِ الْمَاءُ.

وَ فِی رِوَایَهٍ أُخْرَی حَتَّی انْتَزَعَتِ الشَّجَرَهُ رِدَاهُ وَ خَدَشَتْ ظَهْرَهُ (۳).

**[ترجمه]الخرائج و الجرائح: از امام جعفر صادق علیه السلام روایت شده که ایشان فرمود: رسول خدا صلّی الله علیه و آله به جعرانه رفت و در آن‌جا اموال را تقسیم کرد. مردم شروع کردند از حضرت درخواست کنند و ایشان به آن‌ها عطا می‌کرد. کار چنان شد که پیامبر صلّی الله علیه و آله را به سوی درختی راندند و ردای حضرت به درختی گیر کرد و پشت ایشان خراشیده شد و از آن درخت نیز حضرت را دورتر راندند و هنوز درخواست می‌کردند. فرمود: ای مردم! ردای مرا پس دهید، به خدا سوگند اگر به تعداد درختان تهامه مال نزد من باشد همه را میانتان تقسیم می‌کنم بدون این‌که مرا ترسو یا بخیل ببینید. حضرت در ذی القعده از جعرانه خارج شد و فرمود: هرگاه آن درخت را دیدم سرسبز بود و انگار آب بر آن پاشیده می‌شد.

و در روایتی دیگر: آن‌چنان که درخت ردای حضرت را برگرفت و پشت ایشان را خراشید.

**[ترجمه]

«۴۸»

یج، الخرائج و الجرائح مِنْ مُعْجِزَاتِهِ صلی الله علیه و آله أَنَّهُ أَخَذَ الْحَصَی فِی کَفِّهِ فَقَالَتْ کُلُّ وَاحِدَهٍ سُبْحَانَ اللَّهِ وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ اللَّهُ أَکْبَرُ.

**[ترجمه]الخرائج و الجرائح: از معجزه‌های پیامبر صلّی الله علیه و آله این بود که مشتی سنگریزه برداشت و هر یک از آن سنگ‌ها گفتند: سبحان الله و الحمد لله و لا اله الا الله و الله اکبر.

**[ترجمه]

قب، المناقب لابن شهرآشوب عَلْقَمَهُ وَ ابْنُ مَسْعُودٍ كُنَّا نَجْلِسُ مَعَ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله وَ نَسْمَعُ الطَّعَامَ يُسَبِّحُ وَ رَسُولُ اللَّهِ يَأْكُلُ وَ أَتَاهُ مُكْرَزٌ الْعَامِرِيُّ وَ سَأَلَهُ آيَهً فَدَعَا بِتِسْعِ حَصَيَاتٍ فَسَبَّحْنَ فِي يَدِهِ.

وَ فِي حَدِيثِ أَبِي ذَرٍّ فَوَضَعَهُنَّ عَلَى الْأَرْضِ فَلَمْ يُسَبِّحْنَ وَ سَكَتْنَ ثُمَّ عَادَ وَ أَخَذَهُنَّ فَسَبَّحْنَ (۴).

ابْنُ عَبَّاسٍ قَالَ: قَدِمَ مُلُوكُ حَضْرَمَوْتَ عَلَى النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله فَقَالُوا كَيْفَ نَعْلَمُ أَنَّكَ رَسُولُ اللَّهِ فَأَخَذَ كَفّاً مِنْ حَصًى فَقَالَ هَذَا يَشْهَدُ أَنِّي رَسُولُ اللَّهِ فَسَبَّحَ الْحَصَى فِي يَدِهِ وَ شَهِدَ أَنَّهُ رَسُولُ اللَّهِ

ص: ۳۷۹

۱- فی المصدر: بأديم عكاظی.

۲- الخرائج: ۱۸۵.

۳- و خدشت الشجره ظهره خ ل.

۴- مناقب آل أبی طالب ۱: ۸۰.

النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله قَالَ إِنِّی لَأَعْرِفُ حَجَراً بِمَکَّهَ مَا مَرَرْتُ عَلَیْهِ إِلَّا سَلَّمَ عَلَیَّ.

أَبُو هُرَیْرَهَ وَ جَابِرٌ الْأَنْصَارِیُّ وَ ابْنُ عَبَّاسٍ وَ أُبَیُّ بْنُ کَعْبٍ وَ زَیْنُ الْعَابِدِینَ علیهما السلام أَنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله کَانَ یَخْطُبُ بِالْمَدِینَهِ إِلَی بَعْضِ الْأَجْذَاعِ فَلَمَّا کَثُرَ النَّاسُ وَ اتَّخَذُوا لَهُ مِنْبَراً وَ تَحَوَّلَ إِلَیْهِ حَنَّ کَمَا تَحِنُّ النَّاقَهُ فَلَمَّا جَاءَ إِلَیْهِ وَ الْتَزَمَهُ کَانَ یَئِنُّ أَنِینَ الصَّبِیِّ الَّذِی یَسْکُتُ.

وَ فِی رِوَایَهٍ فَاحْتَضَنَهُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالَ لَوْ لَمْ أَحْتَضِنْهُ لَحَنَّ إِلَی یَوْمِ الْقِیَامَهِ.

وَ فِی رِوَایَهٍ فَدَعَاهُ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله فَأَقْبَلَ یَخُدُّ الْأَرْضَ وَ الْتَزَمَهُ وَ قَالَ عُدْ إِلَی مَکَانِکَ فَمَرَّ کَأَحَدِ الْخَیْلِ.

وَ فِی مُسْنَدِ الْأَنْصَارِ عَنْ أَحْمَدَ قَالَ أُبَیُّ بْنُ کَعْبٍ قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله اسْکُنْ اسْکُنْ إِنْ تَشَأْ غَرَسْتُکَ فِی الْجَنَّهِ فَیَأْکُلُ مِنْکَ الصَّالِحُونَ وَ إِنْ تَشَأْ أعیدک (أُعِدْکَ) کَمَا کُنْتَ رَطْباً فَاخْتَارَ الْآخِرَهَ عَلَی الدُّنْیَا.

وَ فِی سُنَنِ ابْنِ مَاجَهَ أَنَّهُ لَمَّا هُدِمَ الْمَسْجِدُ أَخَذَ أُبَیُّ بْنُ کَعْبٍ الْجِذْعَ الْحَنَّانَهَ وَ کَانَ عِنْدَهُ فِی بَیْتِهِ حَتَّی بَلِیَ فَأَکَلَتْهُ الْأَرَضَهُ وَ عَادَ رُفَاتاً (۱).

**[ترجمه]المناقب: از علقمه و ابن مسعود روایت شده: ما با پیامبر صلّی الله علیه و آله همنشین بودیم و وقتی حضرت غذا می‌خورد می‌شنیدیم که غذا تسبیح می گفت، روزی مُکرَز عامری نزد رسول خدا صلّی الله علیه و آله آمد و نشانه‌ای از ایشان خواست. حضرت نُه سنگریزه برداشت و آن‌ها در دست ایشان تسبیح گفتند.

و در حدیث ابوذر: آن گاه آن‌ها را روی زمین گذاشت، دیگر تسبیح نگفتند و خاموش شدند. سپس دوباره آن‌ها را برداشت و باز تسبیح گفتند.

ابن عباس گفته: پادشاهان حَضرموت نزد پیامبر صلّی الله علیه و آله آمدند و عرض کردند: از کجا بدانیم که تو رسول خدایی؟ حضرت مشتی سنگریزه برداشت و فرمود: این‌ها شهادت می‌دهند که من رسول خدا هستم. ناگاه سنگریزه‌ها در دست حضرت تسبیح گفتند و شهادت دادند که او رسول خداست.

ص: ۳۷۹

حضرت فرمود: من در مکه سنگی را می‌شناسم که هرگاه از کنارش گذر کرده‌ام به من سلام کرده است.

از ابو هریره و جابر انصاری و ابن عباس و نیز از امام سجاد علیه السلام روایت شده: پیامبر صلّی الله علیه و آله در مدینه با تکیه به یک تنه درخت خطبه می‌خواند. وقتی تعداد مردم زیاد شد، منبری برای حضرت ساختند و ایشان سوی آن منبر تغییر مکان داد. آن گاه آن تنه ناله‌ای همچون ناله ناقه سر داد. وقتی حضرت به سویش بازگشت و به کنارش آمد، آهی کشید همچون آه کودکی که ساکت می‌شود.

و در روایتی دیگر: آن‌گاه رسول خدا صلّی الله علیه و آله آن را در آغوش کشید و فرمود: اگر در آغوشش نمی‌کشیدم تا به روز قیامت ناله می‌کرد.

و در روایتی دیگر: آن‌گاه پیامبر صلّی الله علیه و آله صدایش زد و ناگاه تنه درخت زمین را شکافت و نزد حضرت آمد. سپس به او فرمود: به جایت بازگرد. آن تنه مانند یک اسب سر جایش بازگشت.

و در مُسند الأنصار روایت شده که پیامبر صلّی الله علیه و آله فرمود: آرام باش! آرام باش! اگر می‌خواهی تو را در بهشت بکارم تا نیکوکاران از تو بخورند و اگر می‌خواهی دوباره تازه و شادابت کنم. و آن تنه آخرت را بر دنیا برگزید.

و در سُنَن ابن ماجه آمده: وقتی مسجد را ویران کردند اُبَیّ بن کعب تنه حنّانه (نالان) را برداشت و به خانه‌اش برد و آن‌جا ماند تا این‌که پوسید و موریانه آن را خورد و ریزه ریزه شد - . مناقب آل ابی طالب ۱: ۸۰- ۸۱، نسخه چاپ نجف - .

**[ترجمه]

«۵۰»

قب، المناقب لابن شهرآشوب تَکْمِلَهُ اللَّطَائِفِ، أَنَّهُ كَانَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله يَبْنِي مَسْجِداً فِي الْمَدِينَهِ فَدَعَا شَجَرَةً مِنْ مَكَّهَ فَخَدَّتِ الْأَرْضَ حَتَّى وَقَفَتْ بَيْنَ يَدَيْهِ وَ نَطَقَتْ بِالشَّهَادَهِ عَلَى نُبُوَّتِهِ (۲) أَبُو هُرَيْرَهَ قَالَ انْصَرَفَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله لَيْلَهً مِنَ الْعِشَاءِ فَأَضَاءَتْ لَهُ بَرْقَهٌ فَنَظَرَ إِلَى قَتَادَهَ بْنِ النُّعْمَانِ فَعَرَفَهُ فَقَالَ يَا نَبِيَّ اللَّهِ كَانَتْ لَيْلَهً مَطِيرَهً فَأَحْبَبْتُ أَنْ أُصَلِّيَ مَعَكَ فَأَعْطَاهُ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله عُرْجُوناً وَ قَالَ خُذْ هَذَا تَسْتَضِيءُ بِهِ لَيْلَتَكَ الْخَبَرَ وَ أَعْطَى صلى الله عليه و آله عَبْدَ اللَّهِ (۳) بْنَ الطُّفَيْلِ الْأَزْدِيَّ نُوراً فِي جَبِينِهِ لِيَدْعُوَ بِهِ قَوْمَهُ فَقَالَ

۱- مناقب آل أبی طالب ۱: ۸۰ و ۸۱ طبعه النجف.

۲- مناقب آل أبی طالب ۱: ۸۳.

۳- هکذا فی الکتاب و مصدره: و لم نجد من کان مسمی بذاک فی الصحابه، و الظاهر أنّه مصحف الطفیل بن عمرو، حیث ذکر ابن هشام فی السیره و ابن أثیر فی أسد الغابه و المقریزی فی امتاع الاسماع تلک القصه فی ترجمته و سبب إسلامه، و الرجل هو الطفیل بن عمرو بن طریف بن العاص بن ثعلبه بن سلیم بن فهم بن غنم الدوسی الأزدیّ یلقب ذا النور.

يَا رَسُولَ اللَّهِ هَـذِهِ مُثْلَهٌ (۱) فَجَعَلَهُ رَسُولُ اللَّهِ فِي سَوْطِهِ وَ اهْتَـدَى بِهِ أَبُو هُرَيْرَهَ وَ رَوَى أَبُو هُرَيْرَهَ أَنَّ الطَّفَيْـلَ بْنَ عَمْرٍو نَهَتْهُ قُرَيْشٌ عَنْ قُرْبِ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله فَدَخَلَ الْمَسْجِدَ فَحَشَا (۲) أُذُنَيْهِ بِكُرْسُفٍ لِكَيْلَا يَسْمَعَ صَوْتَهُ فَكَانَ يَسْمَعُ فَأَسْلَمَ وَ قَالَ:

يُحَذِّرُنِي مُحَمَّدَهَا قُرَيْشٌ ***وَ مَا أَنَا بِالْهَيُوبِ (۳) لَدَى الْخِصَامِ

فَقَامَ إِلَى الْمَقَامِ وَ قُمْتُ مِنْهُ*** بَعِيداً حَيْثُ أَنْجُو مِنْ مَلَامٍ

وَ أُسْمِعْتُ الْهُدَى وَ سَمِعْتُ قَوْلًا*** كَرِيماً لَيْسَ مِنْ سَجْعِ الْأَنَامِ

وَ صَدَّقْتُ الرَّسُولَ وَ هَانَ قَوْمٌ ***عَلَيَّ رَمَوْهُ بِالْبُهْتِ الْعِظَامِ

ثُمَّ قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي امْرُؤٌ مُطَاعٌ فِي قَوْمِي فَادْعُ اللَّهَ أَنْ يَجْعَلَ لِي آيَهً تَكُونُ لِي عَوْناً عَلَى مَا أَدْعُوهُمْ إِلَى الْإِسْلَامِ فَقَالَ صلى الله عليه و آله اللَّهُمَّ اجْعَلْ لَهُ آيَهً فَانْصَرَفَ إِلَى قَوْمِهِ إِذْ رَأَى نُوراً فِي طَرَفِ سَوْطِهِ كَالْقِنْدِيلِ فَأَنْشَأَ قَصِيدَهً مِنْهَا:

أَ لَا أُبَلِّغُ لَدَيْكَ بَنِي لُوَيٍّ ***عَلَى الشَّنَآنِ وَ الْغَضَبِ الْمَرَدِّ

بِأَنَّ اللَّهَ رَبَّ النَّاسِ فَرْدٌ ***تَعَالَى جَدُّهُ (۴) عَنْ كُلِّ جَدٍّ

وَ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدٌ رَسُولٌ*** دَلِيلُ هُدًى وَ مُوضِحُ كُلِّ رُشْدٍ

رَأَيْتُ لَهُ دَلَائِلَ أَنْبَأَتْنِي*** بِأَنَّ سَبِيلَهُ يَهْدِي لِقَصْدٍ (۵)

أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْحَافِظُ قَالَ خَطَّ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله عَامَ الْأَحْزَابِ أَرْبَعِينَ ذِرَاعاً بَيْنَ كُلِّ عَشَرَهٍ فَكَانَ سَلْمَانُ وَ حُذَيْفَهُ يَقْطَعُونَ نَصِيبَهُمْ فَبَلَغُوا كُدْياً عَجَزُوا عَنْهُ فَذَكَرَ سَلْمَانُ لِلنَّبِيِّ صلى الله عليه و آله ذَلِكَ فَهَبَطَ صلى الله عليه و آله وَ أَخَذَ مِعْوَلَهً وَ ضَرَبَ ثَلَاثَ ضَرَبَاتٍ فِي كُلِّ ضَرْبَهٍ لُمْعَهٌ وَ هُوَ يُكَبِّرُ وَ يُكَبِّرُ النَّاسُ مَعَهُ فَقَالَ يَا أَصْحَابِي هَذَا مَا يُبَلِّغُ اللَّهُ شَرِيعَتِي الْأُفُقَ

۱- فی امتاع الاسماع: «فقال یا رسول اللّه أخشی أن یقولوا: هذه مثله» و فی السیره و أسد الغابه بعد ما ذکرا أنّه وقع ذلک النور بین عینیه حین خرج الی قومه بین الطریق قالا: «فقال:

۲- فی المصدر: محشوا اذنیه.

۳- الهیوب: الخائف.

۴- أی جلاله و عظمته.

۵- فی المصدر: بأن سبیله للفضل یهدی.

وَ فِی خَبَرٍ بِالْأَولَی الْیَمَنَ وَ بِالثَّانِیَهِ الشَّامَ وَ الْمَغْرِبَ وَ بِالثَّالِثَهِ الْمَشْرِقَ فَنَزَلَ لِیُظْهِرَهُ عَلَی الدِّینِ کُلِّهِ الْآیَهَ جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ اشْتَدَّ عَلَیْنَا فِی حَفْرِ الْخَنْدَقِ کُدْیَهٌ فَشَکَوْا (۱) إِلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله فَدَعَا بِإِنَاءٍ مِنْ مَاءٍ فَتَفَلَ فِیهِ ثُمَّ دَعَا بِمَا شَاءَ اللَّهُ أَنْ یَدْعُوَ ثُمَّ نَضَحَ الْمَاءَ عَلَی تِلْکَ الْکُدْیَهِ فَعَادَتْ کَالْکُنْدُرِ وَ رُوِیَ أَنَّ عُکَّاشَهَ انْقَطَعَ سَیْفُهُ یَوْمَ بَدْرٍ فَنَاوَلَهُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله خَشَبَهً وَ قَالَ قَاتِلْ بِهَا الْکُفَّارَ فَصَارَتْ سَیْفاً قَاطِعاً یُقَاتِلُ بِهِ حَتَّی قَتَلَ بِهِ طُلَیْحَهَ فِی الرِّدَّهِ وَ أَعْطَی عَبْدَ اللَّهِ بْنَ جَحْشٍ یَوْمَ أُحُدٍ عَسِیباً (۲) مِنْ نَخْلٍ فَرَجَعَ فِی یَدِهِ سَیْفاً وَ رُوِیَ فِی ذِی الْفَقَارِ مِثْلُهُ رِوَایَهً وَ أَعْطَی صلی الله علیه و آله یَوْمَ أُحُدٍ لِأَبِی دُجَانَهَ سَعَفَهَ نَخْلٍ فَصَارَتْ سَیْفاً فَأَنْشَأَ أَبُو دُجَانَهَ:

نَصَرْنَا النَّبِیَّ بِسَعَفِ النَّخِیلِ*** فَصَارَ الْجَرِیدُ حُسَاماً صَقِیلًا

وَ ذَا عَجَبٌ مِنْ أُمُورِ الْإِلَهِ*** وَ مِنْ عَجَبِ اللَّهِ ثُمَّ الرَّسُولَا

غَیْرُهُ: (۳)

وَ مَنْ هَزَّ الْجَرِیدَهَ فَاسْتَحَالَتْ*** رَهِیفَ الْحَدِّ (۴) لَمْ یَلْقَ الْفُتُونَا (۵)

وَ رُوِیَ أَنَّهُ صلی الله علیه و آله قَالَ أَعْطِنِی یَا عَلِیُّ کَفّاً مِنَ الْحَصَی فَرَمَاهَا وَ هُوَ یَقُولُ جَاءَ الْحَقُّ وَ زَهَقَ الْبَاطِلُ قَالَ الْکَلْبِیُّ فَجَعَلَ الصَّنَمُ یَنْکَبُّ لِوَجْهِهِ إِذَا قَالَ ذَلِکَ وَ أَهْلُ مَکَّهَ یَقُولُونَ مَا رَأَیْنَا رَجُلًا أَسْحَرَ مِنْ مُحَمَّدٍ أَبُو هُرَیْرَهَ إِنَّ رَجُلًا أَهْدَی إِلَیْهِ قَوْساً عَلَیْهِ تِمْثَالُ عُقَابٍ فَوَضَعَ یَدَهُ عَلَیْهِ فَأَذْهَبَهُ اللَّهُ

۱- فی المصدر: فشکونا.

۲- العسیب: جریده من النخل کشط خوصها.

۳- أی و قال غیره.

۴- أی رقیق الحد، یقال: سیف مرهف أی محدد مرقق الحد.

۵- فی المصدر: لم یلق الغلولا. و یحتمل أن یکون مصحف الفلولا. و الفل، الکسر أو الثلمه فی حدّ السیف.

وَ كَانَ خَبَّابُ بْنُ الْأَرَتِّ (۱) فِی سَفَرٍ فَأَتَتْ بُنَیَّتُهُ إِلَی الرَّسُولِ صلی الله علیه و آله وَ شَکَتْ نَفَادَ النَّفَقَهِ فَقَالَ ایتِینِی بِشُوَیَّهٍ لَکَمْ فَمَسَحَ یَدَهُ عَلَی ضَرْعِهَا فَکَانَتْ تَدِرُّ إِلَی انْصِرَافِ خَبَّابٍ (۲).

**[ترجمه]المناقب: پیامبر صلّی الله علیه و آله در مدینه مسجدی می‌ساخت. یکی از درختان مکه را صدا زد و آن درخت زمین را شکافت و آمد و روبروی حضرت ایستاد و به شهادت بر نبوت ایشان زبان گشود.

ابوهُرَیره می گوید: شبی پیامبر صلّی الله علیه و آله نماز عشاء را به پایان رساند. ناگاه برقی درخشید. حضرت به قَتاده بن نُعمان نگریست و او را شناخت. او آمد و عرض کرد: ای پیامبر خدا! شبی بارانی بود دوست داشتم همراه شما نماز بخوانم. حضرت خوشه‌ای خرما به او داد و فرمود: این را بگیر، و شبت را از آن نور بگیر.

پیامبر صلّی الله علیه و آله نوری در پیشانی عبدالله بن طُفَیل اَزدی نهاد تا با آن قومش را دعوت کند. عبدالله عرض کرد:

ص: ۳۸۰

ای رسول خدا! این همچون آسیب است. رسول خدا صلّی الله علیه و آله نور را در تازیانه وی نهاد و به وسیله آن هدایت می کرد (قومش را). ابوهُرَیره روایت کرده: قریشیان طُفَیل بن عمرو را از نزدیک شدن به پیامبر صلّی الله علیه و آله نهی کردند. او وارد مسجد شد در حالی که گوش‌هایش را از پنبه پُر کرده بود تا صدای حضرت را نشنود، و او می‌شنید و ایمان آورد. او گفت:

یُحَذِّرُنِی مُحَمَّدَهَا قُرَیْشٌ وَ مَا أَنَا بِالْهَیُوبِ لَدَی الْخِصَامِ

فَقَامَ إِلَی الْمَقَامِ وَ قُمْتُ مِنْهُ بَعِیداً حَیْثُ أَنْجُو مِنْ مَلَامٍ

وَ أُسْمِعْتُ الْهُدَی وَ سَمِعْتُ قَوْلًا کَرِیماً لَیْسَ مِنْ سَجْعِ الْأَنَامِ

وَ صَدَّقْتُ الرَّسُولَ وَ هَانَ قَوْمٌ عَلَیَّ رَمَوْهُ بِالْبُهْتِ الْعِظَامِ

«قریشیان مرا از محمد بر حذر می‌دارند حال آن‌که من به هنگام مجادله بزدل نیستم،

او سوی مقام ایستاده بود و من دور از او ایستادم تا از سرزنش نجات یابم،

اما صدای هدایت به گوشم رسید و کلامی ارجمند شنیدم که از جنس سجع مردم نبود،

من رسول خدا صلّی الله علیه و آله را تصدیق کردم و قومی که به او بهتانی بزرگ می‌زدند مرا نکوهیدند.»

سپس عرض کرد: ای رسول خدا! من مردی هستم که در میان قومم از من اطاعت می‌شود، از خداوند بخواه نشانه‌ای برای من قرار دهد تا وقتی آن‌ها را به اسلام دعوت می کنم یاور من باشد. حضرت فرمود: خداوندا برای او نشانه‌ای قرار ده. او داشت

سوی قومش بـازگشت که ناگهـان بر سـر تازیانه‌اش نوری همچون چراغ دیـد. در آن دم قصـیده‌ای سـرود که این ابیات از آن است:

أَ لَا أُبَلِّغُ لَدَيْكَ بَنِي لُوَيٍ عَلَى الشَّنَآنِ وَ الْغَضَبِ الْمَرَدِّ

بِأَنَّ اللَّهَ رَبَّ النَّاسِ فَرْدٌ تَعَالَى جَدُّهُ - (۴) أی جلاله و عظمته. - عَنْ كُلِّ جَدٍّ

وَ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدٌ رَسُولٌ دَلِيلُ هُدًى وَ مُوضِحُ كُلِّ رُشْدٍ

رَأَيْتُ لَهُ دَلَائِلَ أَنْبَأَتْنِي بِأَنَّ سَبِيلَهُ يَهْدِي لِقَصْدٍ

«ای قبیله بنی لُوَی! بدانید علیرغم نفرت و خشم و تکذیب من برایتان پیغام آورده‌ام

که خداوند پروردگار مردم و یکتاست که عظمتی فراتر از هر عظمتی دارد،

و محمد بنده و رسول او راهنمای هدایت و روشنگر راه راست است،

من از او نشانه‌هایی دیدم که خبر می‌داد راه او به مقصد هدایت می‌کند.»

ابوعبـدالله حافظ گفته: در اوان جنگ احزاب پیامبر صلّی الله علیه و آله برای هر ده نفر چهل زراع از زمین را برای حفر کردن مشـخص نمود. سلمان و حُذَیفه داشتند قسمتشان را حفر می‌کردند که به صخره‌ای سخت رسیدند و از آن درماندند. سلمان به پیامبر صـلّی الله علیه و آله گفت و حضـرت پایین آمـد و کلنگ را گرفت و سه ضـربه زد که هر ضـربه‌ای درخششـی داشت و حضـرت تکبیر می‌گفت و مردم نیز با ایشان تکبیر می‌گفتند. سپس فرمود: ای یاران من! خداوند شریعت مرا به همه آفاق می‌... رساند.

ص: ۳۸۱

و در خبری آمـده: اول به یمن و دوم به شـام و مغرب و سوم به مشـرق. آن‌گاه این آیه نازل شـد: «لِيُظْهِرَهُ عَلَى الـدِّينِ كُلِّهِ» - . توبه / ۳۲- ۳۳ -

{تا آن را بر هر چه دین است پیروز گردانـد.} جابر بن عبدالله گفته: صـخره‌ای سـخت در حفر خندق کار را بر ما دشوار کرد. نزد پیامبر صلّی الله علیه و آله شکوه کردند. ایشان ظرفی آب گرفت و از آب دهانش در آن ریخت و سپس دعایی را که خدا می‌خواست خواند. آن‌گاه آب را بر آن صخره سخت پاشید و ناگاه صخره همچون کندر نرم شد.

روایت شده که در جنگ بدر شمشیر عُکّاشه شکست. آن‌گاه رسول خدا صلّی الله علیه و آله تکه چوبی به او داد و فرمود: با این بـا کـافران بجنـگ. ناگاه چوب به شمشـیری بّران تبـدیل شـد. او همواره با آن شمشـیر می‌جنگیـد تا این‌که با این شمشـیر، طُلَیحه را در جنگ ردّه کشت.

در جنگ اُحد نیز حضرت به عبدالله بن جَحش تکه‌ای از پوست نخل داد و ناگاه آن در دست او به شمشیر تبدیل شد. درباره ذوالفقار نیز روایتی به همین شکل هست.

حضرت در جنگ اُحد به ابودُجانه نیز شاخه خشکی از نخل داد و آن شاخه به شمشیر تبدیل شد.، آن‌گاه ابودُجانه سرود:

نَصَرْنَا النَّبِيَّ بِسَعَفِ النَّخِيلِ فَصَارَ الْجَرِيدُ حُسَاماً صَقِيلًا

وَ ذَا عَجَبٌ مِنْ أُمُورِ الْإِلَهِ وَ مِنْ عَجَبِ اللَّهِ ثُمَّ الرَّسُولَا

«پیامبر ما را با شاخه‌ای خشک از درخت نخل یاری داد و آن شاخه به شمشیری برنده تبدیل شد،

این امری شگفت از جانب خداوند و سپس از جانب رسول او صلّی الله علیه و آله بود.»

و دیگری گفته:

وَ مَنْ هَزَّ الْجَرِيدَهَ فَاسْتَحَالَتْ رَهِيفَ الْحَدِّ - (۴) أی رقیق الحد، یقال: سیف مرهف أی محدد مرقق الحد. - لَمْ يَلْقَ الْفُتُونَا

«او شاخه‌ای خشک را جنباند و آن شاخه به شمشیری تیز تبدیل شد که هرگز شکننده نبود.»

و روایت شده که پیامبر صلّی الله علیه و آله فرمود: ای علی! مشتی سنگریزه به من بده. آن‌گاه حضرت آن‌ها را پرتاب کرد و فرمود: «جاءَ الْحَقُّ وَ زَهَقَ الْباطِلُ» - . إسراء / ۸۱ -

{حق آمد و باطل نابود شد.} کَلبی می‌گوید: وقتی حضرت این را گفت ناگاه بت‌ها واژگون شدند و اهل مکه گفتند: مردی ساحرتر از محمد ندیده‌ایم. ابوهُرَیره می‌گوید: مردی به پیامبر صلّی الله علیه و آله کمانی هدیه داد که تمثال یک عقاب بر رویش بود. حضرت بر رویش دست کشید و خداوند آن را پاک کرد.

ص: ۳۸۲

خَبّاب بن اَرت به سفری رفته بود. دخترش نزد رسول خدا صلّی الله علیه و آله آمد و از اتمام نفقه شکوه کرد. حضرت به او فرمود: گوسفندتان را نزد من بیار. حضرت بر سینه گوسفند دست کشید و آن گوسفند تا وقتی خَبّاب بازگشت شیر می‌داد - . مناقب آل ابی طالب ۱: ۱۰۳- ۱۰۴ - .

**[ترجمه]

أقول

الکدیه بالضم الأرض الصلبه.

**[ترجمه]«کُدیه» به ضم یعنی زمین سخت.

**[ترجمه]

«۵۱»

م، تفسیر الإمام علیه السلام قَالَ عَمَّارُ بْنُ یَاسِرٍ إِنِّی قَصَدْتُ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله یَوْماً وَ أَنَا فِیهِ شَاکٌّ فَقُلْتُ یَا مُحَمَّدُ لَا سَبِیلَ إِلَی التَّصْدِیقِ بِکَ مَعَ اسْتِیلَاءِ الشَّکِّ فِیکَ عَلَی قَلْبِی فَهَلْ مِنْ دَلَالَةٍ قَالَ بَلَی قُلْتُ مَا هِیَ قَالَ إِذَا رَجَعْتَ إِلَی مَنْزِلِکَ فَسَلْ عَنِّی مَا لَقِیتَ مِنَ الْأَحْجَارِ وَ الْأَشْجَارِ تُصَدِّقُنِی بِرِسَالَتِی وَ تَشْهَدُ عِنْدَکَ بِنُبُوَّتِی فَرَجَعْتُ فَمَا مِنْ حَجَرٍ لَقِیتُهُ وَ لَا شَجَرٍ رَأَیْتُهُ إِلَّا سَأَلْتُهُ (۳) یَا أَیُّهَا الْحَجَرُ وَ یَا أَیُّهَا الشَّجَرُ إِنَّ مُحَمَّداً یَدَّعِی شَهَادَتَکَ بِنُبُوَّتِهِ وَ تَصْدِیقَکَ لَهُ بِرِسَالَتِهِ فَبِمَا ذَا تَشْهَدُ لَهُ فَنَطَقَ (۴) الْحَجَرُ وَ الشَّجَرُ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ رَبِّنَا (۵).

**[ترجمه]تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام : عمار بن یاسر گفت: روزی نزد رسول خدا صلّی الله علیه و آله رفتم حال آن‌که به ایشان شک داشتم. عرض کردم: ای محمد! وقتی در قلب من شکِ به تو چیره باشد راهی به سوی تصدیقت ندارم، آیا نشانه‌ای داری؟ فرمود: بله. عرض کردم: چیست؟ فرمود: وقتی به سوی خانه‌ات بازگشتی در راه از هر سنگ و درختی دیدی درباره من سوال کن، آن‌ها رسالت مرا تصدیق می‌کنند و برایت به نبوت من شهادت می‌دهند. من بازگشتم و از هر سنگ و هر درختی که در راه دیدم پرسیدم و گفتم: ای سنگ و ای درخت! محمد ادعا می‌کند تو به نبوتش شهادت می‌دهی و رسالتش را تصدیق می‌کنی، درباره او چه شهادتی می‌دهی؟ سنگ و درخت به سخن درآمدند و هر یک گفتند: شهادت می‌دهم که محمد رسول پروردگارمان است - . التفسیر المنسوب إلی الإمام العسکری علیه السلام : ۲۵۳ - .

**[ترجمه]

«۵۲»

م، تفسیر الإمام علیه السلام جَاءَ رَجُلٌ مِنَ الْمُؤْمِنِینَ إِلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله فَقَالَ لَهُ کَیْفَ تَجِدُ قَلْبَکَ لِإِخْوَانِکَ الْمُؤْمِنِینَ الْمُوَافِقِینَ لَکَ فِی مَحَبَّةِ مُحَمَّدٍ وَ عَلِیٍّ وَ عَدَاوَةِ أَعْدَائِهِمَا قَالَ فَإِنِّی أَرَاهُمْ کَنَفْسِی یُؤْلِمُنِی مَا یُؤْلِمُهُمْ وَ یَسُرُّنِی مَا یَسُرُّهُمْ وَ یُهِمُّنِی مَا یُهِمُّهُمْ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَأَنْتَ إِذاً وَلِیُّ اللَّهِ لَا تُبَالِ فَإِنَّکَ قَدْ یُوَفَّرُ عَلَیْکَ مَا ذَکَرْتَ مَا أَعْلَمُ أَحَداً مِنْ خَلْقِ اللَّهِ لَهُ رِبْحٌ کَرِبْحِکَ إِلَّا مَنْ کَانَ عَلَی مِثْلِ حَالِکَ فَلْیَکُنْ لَکَ مَا أَنْتَ عَلَیْهِ بَدَلًا مِنَ الْأَمْوَالِ فَافْرَحْ بِهِ وَ بَدَلًا مِنَ الْوَلَدِ وَ الْعِیَالِ (۶) فَأَبْشِرْ بِهِ فَإِنَّکَ مِنْ أَغْنَی الْأَغْنِیَاءِ وَ أَحْیِ أَوْقَاتَکَ بِالصَّلَاةِ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ عَلِیٍّ وَ آلِهِمَا الطَّیِّبِینَ فَفَرِحَ الرَّجُلُ وَ جَعَلَ یَقُولُهَا فَقَالَ ابْنُ أَبِی هَقَاقِمَ وَ قَدْ رَآهُ یَا فُلَانُ قَدْ زَوَّدَکَ مُحَمَّدٌ الْجُوعَ وَ الْعَطَشَ وَ قَالَ لَهُ أَبُو الشُّرُورِ قَدْ زَوَّدَکَ مُحَمَّدٌ الْأَمَانِیَ الْبَاطِلَةَ مَا أَکْثَرَ مَا یَقُولُهَا وَ لَا یَحْلَی بِطَائِلٍ وَ قَدْ حَضَرَ الرَّجُلُ السُّوقَ فِی غَدٍ وَ قَدْ

۱- بفتح الخاء و تشدید الباء. و الارت بفتح الهمزه و الراء و تشدید التاء.

۲- مناقب آل أبى طالب ۱: ۱۰۳ و ۱۰۴.

۳- ناديته خ ل. و هو الموجود فى المصدر.

۴- فينطق خ ل.

۵- التفسير المنسوب إلى الامام العسكريّ عليه السلام: ۲۵۳.

۶- و بدلا من الولدان و الجوارى خ ل.

حضَرَاهُ فَقَالَ أَحَدُهُمَا لِلْآخَرِ هَلُمَّ نَطْنِزُ بِهَذَا الْمَغْرُورِ (۱) بِمُحَمَّدٍ فَقَالَ لَهُ أَبُو الشُّرُورِ يَا عَبْدَ اللَّهِ قَدِ اتَّجَرَ النَّاسُ الْيَوْمَ وَ رَبِحُوا فَمَا ذَا كَانَتْ تِجَارَتُکَ قَالَ الرَّجُلُ كُنْتُ مِنَ النَّظَّارَهِ وَ لَمْ يَكُنْ لِي مَا أَشْتَرِي وَ لَا مَا أَبِيعُ وَ لَكِنِّي كُنْتُ أُصَلِّي عَلَى مُحَمَّدٍ وَ عَلِيٍّ وَ آلِهِمَا الطَّيِّبِينَ فَقَالَ لَهُ أَبُو الشُّرُورِ قَدْ رَبِحْتَ الْخَيْبَهَ وَ اكْتَسَبْتَ الْحِرْمَانَ وَ سَبَقَکَ (۲) إِلَى مَنْزِلِکَ مَائِدَهُ الْجُوعِ عَلَيْهَا طَعَامٌ مِنَ الْمُنَى وَ إِدَامٌ وَ أَلْوَانٌ مِنْ أَطْعِمَهِ الْخَيْبَهِ (۳) الَّتِي تَتَّخِذُهَا لَکَ الْمَلَائِكَهُ الَّذِينَ يَنْزِلُونَ عَلَى أَصْحَابِ مُحَمَّدٍ بِالْخَيْبَهِ وَ الْجُوعِ وَ الْعَطَشِ وَ الْعُرْيِ وَ الذِّلَّهِ فَقَالَ الرَّجُلُ كَلَّا وَ اللَّهِ إِنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللَّهِ وَ إِنَّ مَنْ آمَنَ بِهِ فَمِنَ الْمُحِقِّينَ السَّعِيدِينَ سَيُوَفِّرُ (۴) اللَّهُ مَنْ آمَنَ بِهِ بِمَا يَشَاءُ مِنْ سَعَهٍ يَكُونُ بِهَا مُتَفَضِّلًا وَ مِنْ ضِيقٍ (۵) يَكُونُ بِهِ عَادِلًا وَ مُحْسِناً لِلنَّظَرِ لَهُ وَ أَفْضَلُهُمْ عِنْدَهُ أَحْسَنُهُمْ تَسْلِيماً لِحُكْمِهِ فَلَمْ يَلْبَثِ الرَّجُلُ أَنْ مَرَّ بِهِمْ رَجُلٌ بِيَدِهِ سَمَكَهٌ قَدْ أَرَاحَتْ (۶) فَقَالَ أَبُو الشُّرُورِ وَ هُوَ يَطْنِزُ بِعْ هَذِهِ السَّمَكَهَ مِنْ صَاحِبِنَا هَذَا يَعْنِي صَاحِبَ رَسُولِ اللَّهِ فَقَالَ الرَّجُلُ اشْتَرِهَا مِنِّي فَقَدْ بَارَتْ (۷) عَلَيَّ فَقَالَ لَا شَيْ ءَ مَعِي فَقَالَ أَبُو الشُّرُورِ اشْتَرِهَا (۸) لِيُؤَدِّيَ ثَمَنَهَا رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ هُوَ يَطْنِزُ أَ لَسْتَ تَثِقُ بِرَسُولِ اللَّهِ أَ فَلَا تَنْبَسِطُ إِلَيْهِ فِي هَذَا الْقَدْرِ فَقَالَ نَعَمْ بِعْنِيهَا قَالَ الرَّجُلُ قَدْ بِعْتُكَهَا بِدَانِقَيْنِ فَاشْتَرَاهَا بِدَانِقَيْنِ عَلَى أَنْ يَجْعَلَهُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله (۹) فَبَعَثَ بِهِ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ فَأَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ أُسَامَهَ أَنْ يُعْطِيَهُ دِرْهَماً فَجَاءَ الرَّجُلُ فَرِحاً مَسْرُوراً بِالدِّرْهَمِ وَ قَالَ إِنَّهُ أَضْعَافُ قِيمَهِ سَمَكَتِي فَشَقَّهَا الرَّجُلُ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ (۱۰) فَوَجَدَ فِيهَا جَوْهَرَتَيْنِ نَفِيسَتَيْنِ قُوِّمَتَا مِائَتَيْ أَلْفِ دِرْهَمٍ فَعَظُمَ ذَلِکَ

۱- أی نسخر به.

۲- سبق خ ل.

۳- فی المصدر: من الاطعمه التی.

۴- سیؤمن خ ل سیکرم خ ل.

۵- منفصلا من ضیق خ ل. و هو الموجود فی نسختنا المخطوطه من المصدر.

۶- أی انتنت.

۷- أی کسدت.

۸- فی المصدر: اشترها بدانق.

۹- فی المصدر: علی أن یحیله علی رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله.

۱۰- فشق الرجل السمکه بین أیدیهم.

عَلَى أَبِی الشُّرُورِ وَ ابْنِ أَبِی هَقَاقِمَ فَتَبِعَا الرَّجُلَ صَاحِبَ السَّمَکَهِ فَقَالا أَ لَمْ تَرَ الْجَوْهَرَتَیْنِ إِنَّمَا بِعْتَهُ السَّمَکَهَ لَا مَا فِی جَوْفِهَا فَخُذْهُمَا مِنْهُ فَتَنَاوَلَهُمَا الرَّجُلُ مِنَ الْمُشْتَرِی فَأَخَذَ إِحْدَاهَا بِیَمِینِهِ وَ الْأُخْرَی بِشِمَالِهِ فَحَوَّلَهُمَا اللَّهُ عَقْرَبَتَیْنِ (۱) لَدَغَتَاهُ فَتَأَوَّهَ وَ صَاحَ وَ رَمَی بِهِمَا مِنْ یَدِهِ فَقَالا مَا أَعْجَبَ سِحْرَ مُحَمَّدٍ (۲) ثُمَّ أَعَادَ الرَّجُلُ نَظَرَهُ إِلَی بَطْنِ السَّمَکَهِ فَإِذَا جَوْهَرَتَانِ أُخْرَیَانِ فَأَخَذَهُمَا فَقَالَ لِصَاحِبِ السَّمَکَهِ خُذْهُمَا فَهُمَا لَکَ أَیْضاً فَذَهَبَ یَأْخُذُهُمَا فَتَحَوَّلَتَا حَیَّتَیْنِ وَ وَثَبَتَا عَلَیْهِ وَ لَسَعَتَاهُ فَصَاحَ وَ تَأَوَّهَ وَ صَرَخَ وَ قَالَ لِلرَّجُلِ خُذْهُمَا عَنِّی فَقَالَ الرَّجُلُ هُمَا لَکَ عَلَی مَا زَعَمْتَ وَ أَنْتَ أَوْلَی بِهِمَا فَقَالَ الرَّجُلُ خُذْ وَ اللَّهِ جَعَلْتُهُمَا لَکَ فَتَنَاوَلَهُمَا الرَّجُلُ عَنْهُ (۳) وَ خَلَّصَهُ مِنْهُمَا وَ إِذَا هُمَا (۴) قَدْ عَادَتَا جَوْهَرَتَیْنِ وَ تَنَاوَلَ الْعَقْرَبَتَیْنِ (۵) فَعَادَتَا جَوْهَرَتَیْنِ فَقَالَ أَبُو الشُّرُورِ لِأَبِی الدَّوَاهِی أَ مَا تَرَی سِحْرَ مُحَمَّدٍ وَ مَهَارَتَهُ فِیهِ وَ حِذْقَهُ بِهِ فَقَالَ الرَّجُلُ الْمُسْلِمُ یَا عَدُوَّ اللَّهِ أَ وَ سِحْراً تَرَی هَذَا لَئِنْ کَانَ هَذَا سِحْراً فَالْجَنَّهُ وَ النَّارُ أَیْضاً یَکُونَانِ (۶) بِالسِّحْرِ فَالْوَیْلُ لَکُمَا فِی مَقَامِکُمَا عَلَی تَکْذِیبِ مَنْ یَسْحَرُ بِمِثْلِ الْجَنَّهِ وَ النَّارِ فَانْصَرَفَ الرَّجُلُ صَاحِبُ السَّمَکَهِ وَ تَرَکَ الْجَوَاهِرَ الْأَرْبَعَهَ عَلَی الرَّجُلِ فَقَالَ الرَّجُلُ لِأَبِی الشُّرُورِ وَ أَبِی الدَّوَاهِی یَا وَیْلَکُمَا آمِنَا بِمَنْ آثَارُ (۷) نِعَمِ اللَّهِ عَلَیْهِ وَ عَلَی مَنْ یُؤْمِنُ بِهِ أَ مَا رَأَیْتُمَا الْعَجَبَ (۸) ثُمَّ جَاءَ بِالْجَوَاهِرِ الْأَرْبَعَهِ إِلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ جَاءَهُ تُجَّارٌ غُرَبَاءُ یَتَّجِرُونَ فَاشْتَرَوْهَا مِنْهُ بِأَرْبَعِمِائَهِ أَلْفٍ (۹) فَقَالَ الرَّجُلُ مَا کَانَ أَعْظَمَ بَرَکَهَ الْیَوْمِ (۱۰) یَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله هَذَا بِتَوْقِیرِکَ مُحَمَّداً رَسُولَ اللَّهِ وَ تَعْظِیمِکَ

۱- فی المصدر: عقربین.

۲- ما أعجب من سحر محمّد خ ل.

۳- فتناولهما الرجل منه خ ل.

۴- فی المصدر المطبوع: فإذا هما.

۵- فی المصدر: العقربین.

۶- فی المصدر: تکونان.

۷- اثر خ ل.

۸- العجیب خ ل. و فی المصدر: أ ما رایتما العجب العجیب.

۹- بأربعمائه ألف درهم خ ل و هو الموجود فی المصدر.

۱۰- فی المصدر: ما کان أعظم برکه سوقی الیوم.

عَلِيّاً أَخَا رَسُولِ اللَّهِ وَ وَصِيَّهُ وَ هُوَ جَاعِلُ (۱) (عَاجِلُ) ثَوَابِ اللَّهِ لَکَ وَ رِبْحُ عَمَلِکَ الَّذِی عَمِلْتَهُ أَ فَتُحِبُّ أَنِّی أَدُلَّکَ عَلَی تِجَارَهٍ تَشْغَلُ (۲) هَذِهِ الْأَمْوَالَ بِهَا قَالَ بَلَی یَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ صلی الله علیه و آله اجْعَلْهَا بُذُورَ أَشْجَارِ الْجِنَانِ قَالَ کَیْفَ أَجْعَلُهَا قَالَ وَاسِ مِنْهَا إِخْوَانَکَ (۳) الْمُؤْمِنِینَ الْمُقَصِّرِینَ عَنْکَ فِی رُتَبِ مَحَبَّتِنَا وَ سَاوِ فِیهَا إِخْوَانَکَ الْمُؤْمِنِینَ الْمُسَاوِینَ لَکَ فِی مُوَالاتِنَا وَ مُوَالاهِ أَوْلِیَائِنَا وَ مُعَادَاهِ أَعْدَائِنَا وَ آثِرْ بِهَا إِخْوَانَکَ الْمُؤْمِنِینَ الْفَاضِلِینَ عَلَیْکَ فِی الْمَعْرِفَهِ بِحَقِّنَا وَ التَّوْقِیرِ لِشَأْنِنَا وَ التَّعْظِیمِ لِأَمْرِنَا وَ مُعَادَاهِ أَعْدَائِنَا لِیَکُونَ ذَلِکَ بَذْرَ شَجَرِ الْجِنَانِ أَ مَا إِنَّ کُلَّ حَبَّهٍ تُنْفِقُهَا عَلَی إِخْوَانِکَ الَّذِینَ ذَکَرْتُهُمْ لَتَرَبَّی لَکَ حَتَّی تُجْعَلَ کَأَلْفِ ضِعْفِ أَبِی قُبَیْسٍ وَ أَلْفِ ضِعْفِ أُحُدٍ وَ ثَوْرٍ وَ ثَبِیرٍ (۴) فَتُبْنَی لَکَ بِهَا قُصُورٌ- (۵) فِی الْجَنَّهِ شُرَفُهَا الْیَاقُوتُ وَ قُصُورُ الذَّهَبِ (۶) شُرَفُهَا الزَّبَرْجَدُ فَقَامَ رَجُلٌ وَ قَالَ یَا رَسُولَ اللَّهِ فَإِنِّی فَقِیرٌ وَ لَمْ أَجِدْ مِثْلَ مَا وَجَدَ هَذَا فَمَا لِی فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَکَ مِنَّا الْحُبُّ الْخَالِصُ وَ الشَّفَاعَهُ النَّافِعَهُ الْمُبَلِّغَهُ أَرْفَعَ الدَّرَجَاتِ الْعُلَی بِمُوَالاتِکَ لَنَا أَهْلَ الْبَیْتِ وَ مُعَادَاتِکَ لِأَعْدَائِنَا (۷).

**[ترجمه]تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام : یکی از مومنان نزد پیامبر صلّی الله علیه و آله آمد. حضرت به او فرمود: نسبت به برادران مومنت که در دوستی با محمد و علی و دشمنی با دشمنان آن‌ها با تو موافق هستند، در قلبت چه می‌گذرد؟ عرض کرد: من آنان را همچون جان خود می‌بینم، هر چه آزارشان دهد مرا آزار می‌دهد و هر چه خوشحالشان کند مرا خوشحال می‌کند و هر چه نگرانشان سازد مرا نگران می‌سازد. رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود: در این صورت تو دوست خدا هستی، غم نداشته باش، آن‌چه گفتی چنان سودی برایت حاصل می‌کند که هیچ یک از آفریدگان خدا را سراغ ندارم که سودی به مانندش داشته باشد مگر کسی که حالی همچون حال تو داشته باشد، عقیده‌ای که تو داری برایت بدلی از مال و منال است پس به خاطرش خوشحال باش، و برایت بدلی از فرزند و عیال است پس بشارت باد بر تو که تو از همه توانگران غنی‌تر هستی، به لحظه‌هایت با صلوات بر محمد و علی و خاندان پاک آن دو جان ببخش. آن مرد شادمان شد و شروع کرد صلوات بفرستد. ابن ابی هَقاقِم او را دید و به او گفت: ای فلانی! محمد گرسنگی و تشنگی را نصیبت کرده است. و ابوشُرور به او گفت: محمد آرزوهای باطل را نصیب تو کرده و بسیار از این حرف‌ها می‌زند اما فایده‌ای ندارد. روز بعد آن مرد به بازار رفت.

ص: ۳۸۳

آن دو نزدش آمدند و با هم گفتند: بیا این شیفته محمد را دست بیاندازیم. ابوشُرور به او گفت: ای بنده خدا! امروز مردم تجارت کردند و سود بردند، تو چه تجارت کردی؟ مرد گفت: من تماشا می‌کردم و هیچ چیز نخریدم و نفروختم، اما داشتم بر محمد و علی و خاندان پاک ایشان صلوات می‌فرستادم. ابوشُرور به او گفت: پس ناامیدی سود کرده‌ای و ناکامی به دست آورده‌ای، پیش از خودت سفره گرسنگی به خانه‌ات رسیده که غذایی از آرزو و خورش و خوراکی‌هایی از ناامیدی بر آن است، آن سفره را همان فرشتگانی برایت آماده کرده‌اند که بر یاران محمد ناکامی و گرسنگی و تشنگی و عریانی و ذلت نازل می‌کنند. آن مرد گفت: هرگز! به خدا سوگند محمد رسول خداست و هر کس به او ایمان بیاورد از سزاواران و کامیابان است، خداوند برای کسی که به او ایمان بیاورد هر آن‌قدر خود بخواهد گشایش و رفاه حاصل می‌کند و در این کار بخشنده است و هر آن‌قدر خود بخواهد تنگنا و نداری حاصل می‌کند و در این کار دادگر است و نگاهی نیک به وی دارد، بهترین انسان‌ها نزد او کسانی هستند که هر چه بهتر به حُکم او سر می‌سپارند. چیزی نگذشت که از کنار آن‌ها مردی با یک ماهی گذشت و بوی ماهی پیچید. ابوشُرور ریشخندکنان به او گفت: این ماهی را به این دوست ما – یعنی دوست رسول خدا صلّی

الله علیـه و آله - بفروش. مرد گفت: آن را از من بخر چرا که بر دسـتم مانـده است. آن مرد گفت: من چیزی نـدارم. ابوشُـرور ریشـخندکنان گفت: آن را بخر تا رسول خدا بهایش را بپردازد، مگر به رسول خدا ایمان نداری؟ آیا این اندازه رویش حساب نمی‌کنی؟ مرد گفت: البته، آن را به من بفروش. فروشـنده گفت: آن را به دو دانق (یـک شـشم درهم) به تو فروختم. این‌گونه آن مرد به حساب رسول خـدا صلّی الله علیه و آله ماهی را به دو دانق خرید و او را نزد حضـرت فرسـتاد. رسول خدا صلّی الله علیه و آله به اُسامه فرمود تا یک درهم به او بدهد. او درهم را گرفت و شاد و خوشحال بازگشت و گفت: این چند برابر بهای مـاهی مـن اسـت. آن مرد روبروی آن‌هـا مـاهی را شکافت و در دلش دو گـوهر نفیس یـافت که تـا دویست هزار درهم می... ارزیدند.

ص: ۳۸۴

این اتفـاق بر ابوشُـرور و ابن ابی هَقـاقِم گران آمـد و به دنبـال صاحب ماهی رفتنـد و به او گفتنـد: مگر آن دو جوهر را ندیـده بودی؟ تو فقـط مـاهی را به او فروختـی نه چیزی را که در دلش بود، پس آن‌هـا را از او پس بگیر. آن فروشـنده رفت و آن دو گوهر را از آن مرد پس گرفت و یکی را در دست راسـتش گـذاشت و دیگری را در دست چپش. ناگاه خداوند آن دو گوهر را به دو عقرب تبدیل کرد و عقرب‌ها او را گزیدند. او ناله برآورد و فریاد کشـید و آن‌ها را زمین انداخت. آن دو کافر گفتند: چه شـگفت است سِـحر محمـد! آن مرد دوباره به شـکم ماهی نگاهی انـداخت و دیـد دو گوهر دیگر درونش هست. آن‌ها را برداشت و به صاحب ماهی گفت: این‌ها نیز مال توست، بگیرشان. او خواست آن‌ها را بگیرد که ناگاه به دو مار تبدیل شدند و به سویش جسـتند و نیشـش زدنـد. او فریاد کشـید و ناله برآورد و جیغ کشـید و به آن مرد گفت: این‌ها را از من بگیر. آن مرد گفت: همـان‌طور که خودت گفتی این‌هـا مال توست و تو سـزاورشان هستی. او گفت: بگیرشان، به خـدا سوگنـد من آن‌ها را برای تو نهادم. آن مرد آن‌ها را گرفت و او را نجات داد. ناگهان آن دو مار دوباره به دو گوهر تبـدیل شدند. سـپس دو عقرب را نیز برداشت و آن‌ها نیز دوباره به گوهر تبدیل شدند. ابوشُرور به ابو دَواهی گفت: سِحر محمد و مهارت و حذاقت او در این کار را می‌بینی؟ مرد مسـلمان گفت: ای دشـمن خدا! آیا این را سِحر می‌بینی؟ اگر این سحر باشد پس بهشت و دوزخ نیز سِحر هسـتند، پس وای بر شـما چون کسـی را که سـحری همچون بهشت و دوزخ دارد تکـذیب می‌کنیـد. صاحب ماهی رفت و آن چهار گوهر را نزد آن مرد وانهاد. مرد به ابو شُـرور و ابو دَواهی گفت: وای بر شما! به کسی که آثار نعمت‌های خداوند نزد او و نزد مومنان به اوست ایمان بیاوریـد، مگر این واقعه شـگفت را ندیدید؟ او سـپس آن چهار گوهر را نزد رسول خدا صلّی الله علیه و آله آورد. چنـد تاجر غریبه نزد حضـرت آمدنـد و آن‌ها را چهارصـد هزار دینار از آن مرد خریدنـد. او گفت: امروز چه پُربرکت بود ای رسول خدا! حضرت فرمود: این بدان خاطر است که به محمد رسول خدا احترام می‌گذاری و

ص: ۳۸۵

برادر و وصـیّ رسول خـدا، علی را بزرگ می‌داری، این نتیجه پاداش خداونـد و سود کاری بود که کردی، دوست داری تو را به تجارتی رهنمون شوم که این اموال را در آن به کار گیری؟ عرض کرد: بله ای رسول خدا! فرمود: از آن‌ها بذرهای درختان بهشتی بسـاز. عرض کرد: چگونه این کـار را بکنم؟ فرمود: از آن‌هـا به آن برادران مومنت ببخش که در مراتب دوستی با ما از تو پایین‌ترند، و در آن‌ها آن برادران مومنت را شـریک ساز که در مقام دوستی با ما و دوسـتان ما و دشـمنی با دشمنان ما با تو

شریک هستند، و بر آن‌ها آن برادران مومنت را ترجیح بده که در شناخت حق ما و احترام مقام ما و بزرگداشت امر ما و دشمنی با دشمنان ما از تو برتر هستند، این گونه آن‌ها بذر درخت‌های بهشت می‌شوند، بدان هر دانه‌ای از آن‌ها را به برادرانی که گفتم انفاق کنی چنان برایت زیاد می‌شود که همچون هزار برابر کوه ابو قُبَیس و هزار برابر کوه‌های اُحُد و ثور و ثبیر می... گردد و در ازایش برایت در بهشت کاخ‌هایی از نقره با کنگره‌هایی از یاقوت و کاخ‌هایی از طلا با کنگره‌هایی از زبرجد بنا می‌شود. آن مرد برخاست و عرض کرد: ای رسول خدا! من مردی فقیر هستم و چنین چیزهایی نداشته‌ام، چگونه چنین می... شود؟! حضرت فرمود: تو به خاطر دوستی‌ات با ما اهل بیت و دشمنی‌ات با دشمنان ما از جانب ما محبت ناب و شفاعتی سودبخش داری که تو را به بالاترین درجات بزرگی می‌رساند - . التفسیر المنسوب إلی الإمام العسکری علیه السلام : ۲۵۴- ۲۵۶ - .

**[ترجمه]

أقول

لعل المراد بابن أبی الهقاقم و أبی الدواهی کلیهما عمر و یحتمل أن یکون المراد بابن أبی الهقاقم عثمان (۸) یقال هَقِمَ کفرح اشتد جوعه فهو هَقِمٌ ککتف و الهِقَّمُ بکسر الهاء و فتح القاف المشدده الکثیر الأکل و قال الجوهری قولهم لم

۱- و هو جاء علی ثواب اللّه لک خ ل و هو الموجود فی المصدر. و استظهر المصنّف فی الهامش أن الصحیح: عاجل ثواب اللّه لک أقول و کأنّه مصحف جعل بالضم ای الاجر.

۲- تشتغل خ ل.

۳- أی عاون بها إخوانک.

۴- ثور بالفتح و ثبیر وزان شریف: جبلان بمکّه.

۵- قصور الفضه خ ل.

۶- هکذا فی الکتاب و مصدره المطبوع، و فی نسختین مخطوطتین من المصدر: و قصور الجنه شرفها الزبرجد. و لعلّ الصحیح: و قصور فی الجنه.- أو فیها- شرفها الزبرجد: أو الصحیح کما تقدم: فتبنی لک بها قصور الفضه شرفها الیاقوت، و قصور الذهب شرفها الزبرجد.

۷- التفسیر المنسوب الی الامام العسکریّ علیه السلام: ۲۵۴- ۲۵۶.

۸- قد مر نظیر ذلک فی الحدیث ۱۵ ص ۳۳۵ و أقول الظاهر ان تلک الکنی و الألقاب من مخترعات رواه الاخبار و ناقلی الآثار حین یروونها فی المجالس العامّه.

يَحْلَ منه بطائل أى لم يستفد منه كبير فائده و لا يتكلم به إلا مع الجحد.

**[ترجمه]درباره ابن ابى هقاقم و ابو دواهى چه بسا منظور از هر دو عمر باشد، نيز محتمل است منظور از ابن ابى هقاقم عثمان باشد. مى گويند «هقمَ» بر وزن «فرحَ» يعنى بسيار گرسنه شد كه صفتش مى‌شود «هقمٌ» بر وزن «كتفٌ» و «هِقَّم» به كسر هاء و فتح قاف مشدّد يعنى پُرخور. جوهرى مى گويد:

ص: ۳۸۶

«لم يَحْلَ منه بطائل» يعنى سود خاصّى از آن به دست نياورد. اين سخن را فقط به جحد مى گويند.

**[ترجمه]

«۵۳»

يج، الخرائج و الجرائح عم، إعلام الورى مِنْ مُعْجِزَاتِهِ صلى الله عليه و آله خَبَرُ سُرَاقَهَ بْنِ جُعْشُم الَّذِى اشْتَهَرَ فِى الْعَرَبِ يَتَقَاوَلُونَ فِيهِ الْأَشْعَارَ وَ يَتَفَاوَضُونَهُ فِى الدِّيَارِ أَنَّهُ تَبِعَهُ وَ هُوَ مُتَوَجِّهٌ إِلَى الْمَدِينَهِ طَالِباً لِغِرَّتِهِ لِيَحْظَى (۱) بِذَلِكَ عِنْدَ قُرَيْشٍ حَتَّى إِذَا أَمْكَنَتْهُ الْفُرْصَهُ فِى نَفْسِهِ وَ أَيْقَنَ أَنَّ قَدْ ظَفِرَ بِبُغْيَتِهِ سَاخَتْ قَوَائِمُ فَرَسِهِ حَتَّى تَغَيَّبَتْ بِأَجْمَعِهَا فِى الْأَرْضِ وَ هُوَ بِمَوْضِعٍ جَدْبٍ وَ قَاعٍ صَفْصَفٍ (۲) فَعَلِمَ أَنَّ الَّذِى أَصَابَهُ أَمْرٌ سَمَاوِيٌّ فَنَادَى يَا مُحَمَّدُ ادْعُ رَبَّكَ يُطْلِقْ لِى فَرَسِى وَ ذِمَّهُ اللَّهِ عَلَيَّ أَنْ لَا أَدُلَّ عَلَيْكَ أَحَداً فَدَعَا لَهُ فَوَثَبَ جَوَادُهُ كَأَنَّهُ أَفْلَتَ مِنْ أُنْشُوطَهٍ (۳) وَ كَانَ رَجُلًا دَاهِيَهً وَ عَلِمَ بِمَا رَأَى أَنَّهُ سَيَكُونُ لَهُ نَبَأٌ فَقَالَ اكْتُبْ لِى أَمَاناً فَكَتَبَ لَهُ فَانْصَرَفَ (۴).

**[ترجمه]الخرائج و الجرائح، إعلام الورى: از معجزه‌هاى پيامبر صلّى الله عليه و آله ماجراى سُراقه بن جُعشُم است كه در ميان عرب مشهور است و شعرها درباره‌اش گفته اند و در شهرها دهان به دهان نقل مى شد . او به دنبال پيامبر صلّى الله عليه و آله رو به سوى مدينه گذاشت تا حضرت را غافلگير كند و اين‌گونه نزد قريشيان منزلتى به دست آورد. وقتى گمان كرد اين فرصت برايش دست داده و مطمئن شد كه به خواسته‌اش رسيده ناگاه پاهاى اسبش در زمين فرو رفت و كاملا در زمين ناپديد شد حال آن‌كه آن‌جا زمينى خشك و دشتى هموار بود. چون دانست گرفتار حادثه‌اى آسمانى شده ندا سر داد: اى محمد! از پروردگارت بخواه اسب مرا آزاد كند، من با خدا عهد مى‌بندم كه جايت را به كسى نشان ندهم. حضرت برايش دعا كرد و اسبش انگار كه از بند رسته باشد بيرون جهيد. او كه مردى زيرك بود از آن‌چه ديد دانست براى حضرت خبرى در راه است و به ايشان عرض كرد: براى من امان نامه‌اى بنويس. حضرت برايش نوشت و او رفت - . إعلام الورى: ۱۶ ط ۱ و ۳۳- ۳۴ ط ۲ - .

**[ترجمه]

«۵۴»

عم، إعلام الوری قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ إِنَّ أَبَا جَهْلٍ قَالَ فِی أَمْرِ سُرَاقَهَ أَبْیَاتاً فَأَجَابَهُ سُرَاقَهُ:

أَبَا حَکَمٍ وَ اللَّاتِ لَوْ کُنْتَ شَاهِداً*** لِأَمْرِ جَوَادِی أَنْ تَسِیخَ قَوَائِمُهُ

عَجِبْتَ وَ لَمْ تَشْکُکْ بِأَنَّ مُحَمَّداً*** نَبِیٌّ وَ بُرْهَانٌ (۵) فَمَنْ ذَا یُکَاتِمُهُ

عَلَیْکَ فَکُفَّ النَّاسَ عَنْهُ فَإِنَّنِی*** أَرَی أَمْرَهُ یَوْماً سَتَبْدُو مَعَالِمُهُ (۶)

**[ترجمه]إعلام الوری: محمد بن اسحاق گفت: ابوجهل درباره ماجرای سُراقه ابیاتی سرود و سُراقه در پاسخش گفت:

أَبَا حَکَمٍ وَ اللَّاتِ لَوْ کُنْتَ شَاهِداً لِأَمْرِ جَوَادِی أَنْ تَسِیخَ قَوَائِمُهُ

عَجِبْتَ وَ لَمْ تَشْکُکْ بِأَنَّ مُحَمَّداً نَبِیٌّ وَ بُرْهَانٌ فَمَنْ ذَا یُکَاتِمُهُ

عَلَیْکَ فَکُفَّ النَّاسَ عَنْهُ فَإِنَّنِی أَرَی أَمْرَهُ یَوْماً سَتَبْدُو مَعَالِمُهُ

«ای ابا حَکَم! به لات سوگند اگر شاهد ماجرای اسبم بودی که پاهایش در زمین فرو رفت،

شگفت زده می‌شدی و شک نمی‌کردی که محمد پیامبر و دارای برهان است، چه کسی می‌تواند این را بر تو پنهان کند؟

پس مردم را از آزار او بازدار که من در کار او روزی را می‌بینم که نشانه‌هایش آشکار می‌شود.»

**[ترجمه]

«۵۵»

عم، إعلام الوری أَحْمَدُ بْنُ الْحُسَیْنِ الْبَیْهَقِیُّ فِی کِتَابِ دَلَائِلِ النُّبُوَّهِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ الْحَافِظِ (۷) عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ (۸) الْمُزَنِیِّ عَنْ یُوسُفَ بْنِ مُوسَی (۹) عَنْ عَبَّادِ بْنِ یَعْقُوبَ عَنْ یُوسُفَ بْنِ

۱- أی لیصیر بذلک ذا منزله و حظ و مکانه عندهم.

۲- قاع صفصف: مستو مطمئن.

۳- الانشوطه: العقده التی یسهل انحلالها.

۴- إعلام الوری: ۱۶ ط ۱ و ۳۳ و ۳۴ ط ۲.

۵- فی المصدر: ببرهان و کذا: أبا حکم و اللّه لو کنت شاهدا.

۶- إعلام الوری: ۱۶.

۷- أی محمّد بن عبد اللّه الحاكم النيسابوریّ الحافظ صاحب المستدرک، و الحديث يوجد فی المستدرک ۲: ۶۲۰.

۸- فی المصدر: محمّد بن أحمد بن عبد اللّه المزنی. و فی المستدرک: أبو محمّد أحمد بن عبد اللّه المزكی، لكن فی ص ۴۸۱: المزنی.

۹- فی المصدر و المستدرک: يوسف بن موسی المروزی.

أَبِی نُورٍ (۱) عَنِ السُّدِّیِّ (۲) عَنْ عَبَّادِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ عَلِیٍّ علیهما السلام قَالَ: کُنَّا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِمَکَّهَ فَخَرَجَ فِی بَعْضِ نَوَاحِیهَا فَمَا اسْتَقْبَلَهُ شَجَرٌ وَ لَا جَبَلٌ إِلَّا قَالَ لَهُ السَّلَامُ عَلَیْکَ یَا رَسُولَ اللَّهِ.

قَالَ وَ أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَیْنِ بْنُ بُشْرَانَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْعَلَاءِ عَنْ یُونُسَ بْنِ عُیَیْنَهَ عَنْ إِسْمَاعِیلَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ (۳) عَنْ عَبَّادٍ قَالَ سَمِعْتُ عَلِیّاً علیهما السلام یَقُولُ لَقَدْ رَأَیْتُنِی أَدْخُلُ مَعَهُ یَعْنِی النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله الْوَادِیَ فَلَا یَمُرُّ بِحَجَرٍ وَ لَا شَجَرٍ إِلَّا قَالَ السَّلَامُ عَلَیْکَ یَا رَسُولَ اللَّهِ وَ أَنَا أَسْمَعُهُ (۴).

یج عنه علیهما السلام مثله.

**[ترجمه]إعلام الوری:

ص: ۳۸۷

از امام علی علیه السلام روایت شده که ایشان فرمود: در مکه همراه رسول خدا صلّی الله علیه و آله بودیم. حضرت سوی یکی از نواحی مکه خارج شد و در راه هر درخت و هر کوهی ایشان را می‌دید می گفت: سلام بر تو ای رسول خدا!

نیز در همان‌جا از امام علی علیه السلام روایت شده که فرمود: من همراه با پیامبر صلّی الله علیه و آله وارد دشت شدم و دیدم حضرت بر هر سنگ و درختی گذر می کرد می گفتند: سلام بر تو ای رسول خدا! و من می‌شنیدم - . إعلام الوری: ۲۵ ط ۱ و ۴۸ ط ۲ - .

در الخرائج نیز همانند این حدیث آمده است.

**[ترجمه]

«۵۶»

کا، الکافی الْعِدَّهُ عَنِ الْبَرْقِیِّ عَنِ التَّفْلِیسِیِّ عَنِ السَّمَنْدِیِّ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیهما السلام قَالَ: کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَمَصُّ النَّوَی بِفِیهِ وَ یَغْرِسُهُ فَیَطْلُعُ مِنْ سَاعَتِهِ (۵).

**[ترجمه]کافی: از امام جعفر صادق علیه السلام روایت شده که ایشان فرمود: رسول خدا صلّی الله علیه و آله هسته‌ای را در دهانش می‌مکید و سپس آن را می کاشت، هسته در همان دم بیرون می‌زد - . فروع کافی ۱: ۳۴۸ - .

**[ترجمه]

«۵۷»

ین، کتاب حسین بن سعید و النوادر عُثْمَانُ بْنُ عِیسَی عَنْ سَمَاعَهَ قَالَ: ذَکَرَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیهما السلام یَوْماً حُسْنَ الْخُلُقِ فَقَالَ مَاتَ

مَوْلًى لِرَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَأَمَرَ أَنْ يَحْفِرُوا لَهُ فَانْطَلَقُوا فَحَفَرُوا فَعَرَضَتْ لَهُمْ صَخْرَةٌ فِي الْقَبْرِ فَلَمْ يَسْتَطِيعُوا أَنْ يَحْفِرُوا فَأَتَوُا النَّبِيَّ صلى الله عليه و آله فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّا حَفَرْنَا لِفُلَانٍ فَعَرَضَتْ لَنَا صَخْرَةٌ فَجَعَلْنَا نَضْرِبُ حَتَّى تَثَلَّمَتْ مَعَاوِلُنَا فَقَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله وَ كَيْفَ وَ قَدْ كَانَ حَسَنَ الْخُلُقِ ارْجِعُوا فَاحْفِرُوا فَرَجَعُوا فَحَفَرُوا فَسَهَّلَ اللَّهُ حَتَّى أَمْكَنَهُمْ دَفْنُهُ (۶).

ص: ۳۸۸

۱- هكذا فى الكتاب و مصدره، و فى المستدرك: الوليد بن أبى ثور، و هو الصحيح: و الرجل هو الوليد بن عبد اللّه بن أبى ثور الهمدانىّ الكوفىّ، قد ينسب إلى جده، ترجمه ابن حجر فى التقريب: ۵۴۰ و قال: مات فى ۱۷۲.

۲- هو إسماعيل بن عبد الرحمن الواقع فى الاسناد الآتى.

۳- هو السدى المتقدم. ترجمه ابن حجر فى التقريب ۴۳ و المامقانى فى تنقيح المقال ۱:

۴- إعلام الورى: ۲۵ ط ۱ و ۴۸ ط ۲.

۵- فروع الكافى ۱: ۳۴۸.

۶- مخطوط.

**[ترجمه]کتاب حسین بن سعید و النوادر: از سَماعه روایت شده که وی گفت: روزی امام جعفر صادق علیه السلام درباره خوش خُلقی سخن می‌گفت. فرمود: غلام رسول خدا صلّی الله علیه و آله درگذشت. دستور داد تا قبری برایش حفر کنند. رفتند و حفر کردند تا این‌که ناگاه صخره‌ای در قبر پیش رویشان پدیدار شد و نتوانستند آن را حفر کنند. نزد پیامبر صلّی الله علیه و آله آمدند و عرض کردند: ای رسول خدا! داشتیم برای فلانی قبر حفر می‌کردیم که ناگاه صخره‌ای پیش رویمان پدیدار شد و هر چه بر آن زدیم کلنگ‌هایمان را شکست. پیامبر صلّی الله علیه و آله فرمود: چگونه چنین است وقتی او خوش خُلق بوده است؟ بازگردید و حفر کنید. آن‌ها برگشتند و حفر کردند و خداوند کار را آسان کرد تا این‌که توانستند او را به خاک بسپارند - . نسخه خطی - .

ص: ۳۸۸

**[ترجمه]

«۵۸»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ قَالَ إِنَّکُمْ تَعُدُّونَ الْآیَاتِ عَذَاباً وَ إِنَّا کُنَّا نَعُدُّهَا بَرَکَةً عَلَى عَهْدِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله لَقَدْ کُنَّا نَأْکُلُ مَعَ النَّبِیِّ وَ نَحْنُ نَسْمَعُ التَّسْبِیحَ مِنَ الطَّعَامِ.

**[ترجمه]الخرائج و الجرائح: از عبدالله روایت شده که وی گفت: شما نشانه‌ها را عذاب تلقّی می‌کنید اما ما آن‌ها را برکت‌هایی در روزگار پیامبر صلّی الله علیه و آله تلقّی می‌کردیم، ما همراه پیامبر صلّی الله علیه و آله غذا می‌خوردیم و از غذا صدای تسبیح گفتن می‌شنیدیم.

**[ترجمه]

«۵۹»

عم، إعلام الوری نهج، نهج البلاغه قَالَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ علیهما السلام فِی خُطْبَتِهِ الْقَاصِعَةِ وَ لَقَدْ کُنْتُ مَعَهُ لَمَّا أَتَاهُ الْمَلَأُ مِنْ قُرَیْشٍ فَقَالُوا لَهُ یَا مُحَمَّدُ إِنَّکَ قَدِ ادَّعَیْتَ عَظِیماً لَمْ یَدَّعِهِ آبَاؤُکَ وَ لَا أَحَدٌ مِنْ بَیْتِکَ وَ نَحْنُ نَسْأَلُکَ أَمْراً إِنْ أَجَبْتَنَا إِلَیْهِ وَ أَرَیْتَنَاهُ عَلِمْنَا أَنَّکَ نَبِیٌّ وَ رَسُولٌ وَ إِنْ لَمْ تَفْعَلْ عَلِمْنَا أَنَّکَ سَاحِرٌ کَذَّابٌ فَقَالَ صلی الله علیه و آله لَهُمْ وَ مَا تَسْأَلُونَ قَالُوا تَدْعُو لَنَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ حَتَّى تَنْقَلِعَ بِعُرُوقِهَا وَ تَقِفَ بَیْنَ یَدَیْکَ فَقَالَ صلی الله علیه و آله إِنَّ اللَّهَ عَلى کُلِّ شَیْ ءٍ قَدِیرٌ فَإِنْ فَعَلَ اللَّهُ ذَلِکَ لَکُمْ أَ تُؤْمِنُونَ وَ تَشْهَدُونَ بِالْحَقِّ قَالُوا نَعَمْ قَالَ فَإِنِّی سَأُرِیکُمْ مَا تَطْلُبُونَ وَ إِنِّی لَأَعْلَمُ أَنَّکُمْ لَا تَفِیئُونَ إِلَى خَیْرٍ (۱) وَ أَنَّ فِیکُمْ مَنْ یُطْرَحُ فِی الْقَلِیبِ (۲) وَ مَنْ یُحَزِّبُ الْأَحْزَابَ ثُمَّ قَالَ صلی الله علیه و آله یَا أَیَّتُهَا الشَّجَرَةُ إِنْ کُنْتِ تُؤْمِنِینَ بِاللَّهِ وَ الْیَوْمِ الْآخِرِ وَ تَعْلَمِینَ أَنِّی رَسُولُ اللَّهِ فَانْقَلِعِی بِعُرُوقِکِ حَتَّى تَقِفِی بَیْنَ یَدَیَّ بِإِذْنِ اللَّهِ فَوَ الَّذِی بَعَثَهُ بِالْحَقِّ لَانْقَلَعَتْ بِعُرُوقِهَا وَ جَاءَتْ وَ لَهَا دَوِیٌّ شَدِیدٌ وَ قَصْفٌ کَقَصْفِ (۳) أَجْنِحَةِ الطَّیْرِ حَتَّى وَقَفَتْ بَیْنَ یَدَیْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مُرَفْرِفَةً وَ أَلْقَتْ بِغُصْنِهَا الْأَعْلَى عَلَى رَأْسِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ بِبَعْضِ أَغْصَانِهَا عَلَى مَنْکِبِی وَ کُنْتُ عَنْ یَمِینِهِ صلی الله علیه و آله فَلَمَّا نَظَرَ الْقَوْمُ إِلَى ذَلِکَ قَالُوا عُلُوّاً وَ

اسْتِكْبَاراً فَمُرْهَا فَلْيَأْتِكَ نِصْفُهَا وَ يَبْقَى نِصْفُهَا فَأَمَرَهَا بِذَلِكَ فَأَقْبَلَ إِلَيْهِ نِصْفُهَا كَأَعْجَبِ (۴) إِقْبَالٍ وَ أَشَدِّهِ دَوِيّاً فَكَادَتْ تَلْتَفُّ بِرَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَقَالُوا كُفْراً وَ عُتُوّاً فَمُرْ هَذَا النِّصْفَ فَلْيَرْجِعْ إِلَى نِصْفِهِ كَمَا كَانَ فَأَمَرَهُ صلى الله عليه و آله فَرَجَعَ فَقُلْتُ أَنَا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ إِنِّي أَوَّلُ مُؤْمِنٍ بِكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَ أَوَّلُ مَنْ أَقَرَّ بِأَنَّ الشَّجَرَةَ فَعَلَتْ مَا فَعَلَتْ بِأَمْرِ اللَّهِ تَعَالَى تَصْدِيقاً لِنُبُوَّتِكَ (۵) وَ إِجْلَالًا لِكَلِمَتِكَ فَقَالَ الْقَوْمُ كُلُّهُمْ بَلْ سَاحِرٌ كَذَّابٌ

ص: ۳۸۹

۱- أی لا ترجعون إلیه.

۲- القلیب کامیر: البئر، و المراد منه قلیب بدر طرح فیه عده من أکابر قریش.

۳- و قصیف کقصیف خ ل.

۴- بأعجب. عم.

۵- فی المصدر: تصدیقا بنبوتک.

عَجِيبُ السِّحْرِ خَفِيفٌ فِيهِ وَ هَلْ يُصَدِّقُكَ فِي أَمْرِكَ إِلَّا مِثْلُ هَذَا يَعْنُونَنِي (۱).

قب، المناقب لابن شهرآشوب مرسلا مثله مع اختصار (۲)

**[ترجمه]إعلام الورى، نهج البلاغه: امیرمومنان علیه السلام در خطبه قاصعه فرمود:

من با پیامبر صلّی الله علیه و آله بودم که سران قریش نزد ایشان آمدند و عرض کردند: ای محمد! تو چنان ادعای بزرگی کرده‌ای که هیچ یک از پدران و خاندانت نکرده‌اند، ما از تو درخواستی داریم، اگر اجابت کردی و آن را به ما نشان دادی، می‌فهمیم که تو پیامبر و رسول خدا هستی، اما اگر انجام ندادی خواهیم دانست که ساحر و دروغگویی. پیامبر صلّی الله علیه و آله فرمود: چه می خواهید؟ عرض کردند: این درخت را صدا بزن تا از ریشه کَنده شود و روبروی تو بایستد. حضرت فرمود: «إِنَّ اللَّهَ عَلى كُلِّ شَيْ ءٍ قَدِيرٌ» - . بقره / ۲۰ - {خدا بر همه چیز تواناست.} اگر خداوند این کار را کرد ایمان می آورید و به حق شهادت می دهید؟ عرض کردند: آری. فرمود: من آن‌چه را که می‌خواهید نشانتان خواهم داد اما خوب می دانم که شما به راه خیر باز نمی‌گردید و در میانتان کسی هست که در چاه بدر انداخته خواهد شد، و کسی هست که جنگ احزاب را به راه خواهد انداخت. سپس فرمود: ای درخت! اگر به خدا و روز قیامت ایمان داری و می دانی که من رسول خدا هستم، از ریشه در بیا و روبروی من بایست. سوگند به خدایی که او را بر حق به پیامبری برانگیخت، درخت با ریشه هایش از زمین کَنده شده و با طنینی بلند همچون صدای بال زدن پرندگان جلو آمد و روبروی پیامبر صلّی الله علیه و آله ایستاد و برگ‌هایش را تکان داد و آن‌گاه شاخه های بلندش را بر سر پیامبر صلّی الله علیه و آله و چندی از شاخه‌هایش را بر دوش من انداخت. من سمت راست پیامبر صلّی الله علیه و آله ایستاده بودم. وقتی آن قوم این صحنه را دیدند، با تکبر و نخوت گفتند: به او دستور بده تا نیمی از آن جلوتر بیاید و نیم دیگرش در جای خود بماند. پیامبر صلّی الله علیه و آله فرمان داد. ناگاه نیمی از درخت به طوری شگفت انگیز و با طنینی بلند سوی پیامبر صلّی الله علیه و آله آمد و نزدیک بود دور حضرت بپیچد. آن‌ها باز از روی کفر و سرکشی گفتند: دستور بده این نیمه باز گردد و مثل قبل به نیم دیگرش بپیوندد. پیامبر صلّی الله علیه و آله فرمان داد و چنان شد. من عرض کردم: هیچ خدایی جز خدای یگانه نیست، ای رسول خدا! من نخستین کسی هستم که به تو ایمان می... آوردم و نخستین فردی هستم که اقرار می‌کنم درخت به امر خداوند برای تصدیق نبوّت و بزرگداشت رسالت تو آن‌چه را خواستی انجام داد. امّا آن قوم همگی گفتند: او ساحری دروغگوست

ص: ۳۸۹

که سحری شگفت دارد و در این کار دستی سُبُک دارد.» و خطاب به حضرت عرض کردند: آیا کار تو را کسی جز امثال این مرد باور می کند؟ و منظورشان من بودم - . نهج البلاغه ۱: ۴۱۷- ۴۱۸، إعلام الوری: ۱۵ ط ۱ و ۳۲ ط ۲ - .

در المناقب نیز همانند این حدیث با اندکی اختصار آمده است - . مناقب آل ابی طالب ۱: ۱۱۲ - .

**[ترجمه]

بیان

الدوی صوت لیس بالعالی کصوت النحل و نحوه و قصف الرعد و غیره قصیفا اشتد صوته و رفرف الطائر بجناحیه إذا بسطهما عند السقوط علی شی ء یحوم علیه لیقع فوقه و العتو التکبر و التجبر.

**[ترجمه]«دویّ» صدایی است نه چندان بلند همچون صدای زنبور و همانند آن. «قصفَ الرعدُ قصیفاً» یعنی صدایی شدید کرد. «رفرفَ الطائرُ بجناحیه» یعنی پرنده هنگام فرود آمدن بر چیزی بال‌هایش را باز کرد تا بر فراز آن چیز بنشیند. «عتو» یعنی تکبر و نخوت.

**[ترجمه]

باب ۵ ما ظهر من إعجازه صلی الله علیه و آله فی الحیوانات بأنواعها و إخبارها بحقیته و فیه کلام الشاه المسمومه زائدا علی ما مر فی باب جوامع المعجزات

الأخبار

«۱»

قب، المناقب لابن شهرآشوب مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ مَرَّتِ امْرَأَةٌ مِنَ الْمُشْرِکِینَ شَدِیدَهُ الْقَوْلِ فِی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله وَ مَعَهَا صَبِیٌّ لَهَا ابْنُ شَهْرَیْنِ فَقَالَ الصَّبِیُّ السَّلَامُ عَلَیْکَ یَا رَسُولَ اللَّهِ مُحَمَّدَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ فَأَنْکَرَتِ الْأُمُّ ذَلِکَ مِنِ ابْنِهَا فَقَالَ لَهُ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله یَا غُلَامُ مِنْ أَیْنَ تَعْلَمُ أَنِّی رَسُولُ اللَّهِ وَ أَنِّی مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ أَعْلَمَنِی رَبِّی رَبُّ الْعَالَمِینَ وَ الرُّوحُ الْأَمِینُ فَقَالَ النَّبِیُّ مَنِ الرُّوحُ الْأَمِینُ قَالَ جَبْرَئِیلُ وَ هَا هُوَ قَائِمٌ عَلَی رَأْسِکَ یَنْظُرُ إِلَیْکَ فَقَالَ لَهُ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله مَا اسْمُکَ یَا غُلَامُ فَقَالَ عَبْدُ الْعُزَّی وَ أَنَا کَافِرٌ بِهِ فَسَمِّنِی مَا شِئْتَ یَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ أَنْتَ عَبْدُ اللَّهِ فَقَالَ یَا رَسُولَ اللَّهِ ادْعُ اللَّهَ أَنْ یَجْعَلَنِی مِنْ خَدَمِکَ فِی الْجَنَّهِ فَدَعَا لَهُ فَقَالَ سَعِدَ مَنْ آمَنَ بِکَ وَ شَقِیَ مَنْ کَفَرَ بِکَ ثُمَّ شَهَقَ شَهْقَهً فَمَاتَ.

شِمْرُ بْنُ عَطِیَّهَ أَنَّهُ أُتِیَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله بِصَبِیٍّ قَدْ شَبَّ وَ لَمْ یَتَکَلَّمْ قَطُّ فَقَالَ ادْنُ (۳) فَدَنَا فَقَالَ مَنْ أَنَا قَالَ أَنْتَ رَسُولُ اللَّهِ.

ص: ۳۹۰

۱- نهج البلاغه ۱: ۴۱۷ و ۴۱۸، إعلام الوری: ۱۵ ط ۱ و ۳۲ ط ۲.

۲- مناقب آل أبی طالب ۱: ۱۱۲.

۳- فی المصدر: ادن منی.

الْوَاقِدِیُّ عَنِ الْمُطَّلِبِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: بَیْنَمَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله جَالِسٌ بِالْمَدِینَهِ فِی أَصْحَابِهِ إِذْ أَقْبَلَ ذِئْبٌ فَوَقَفَ بَیْنَ یَدَیِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله یَعْوِی فَقَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله هَذَا وَافِدُ السِّبَاعِ إِلَیْکُمْ فَإِنْ أَحْبَبْتُمْ أَنْ تُفْرِضُوا لَهُ شَیْئاً لَا یَعْدُوهُ إِلَی غَیْرِهِ وَ إِنْ أَحْبَبْتُمْ تَرَکْتُمُوهُ وَ أَحْرَزْتُمْ مِنْهُ فَمَا أَخَذَ فَهُوَ رِزْقُهُ فَقَالُوا یَا رَسُولَ اللَّهِ مَا تَطِیبُ أَنْفُسُنَا لَهُ بِشَیْ ءٍ فَأَوْمَأَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله بِأَصَابِعِهِ الثَّلَاثَهِ أَیْ خَالِسْهُمْ (۱) فَوَلَّی وَ لَهُ عَسَلَانٌ.

وَ فِی حِکَایَهِ عَمْرِو بْنِ الْمُنْتَشِرِ أَنَّهُ سَأَلَ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله أَنْ یَدْفَعَ الْحَیَّهَ عَنِ الْوَادِی وَ یَرُدَّ النَّخْلَهَ (۲) مِنْ سَاعَتِهِ فَخَرَجَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله فَإِذَا الْحَیَّهُ تُجَرْجِرُ وَ تُکَشْکِشُ کَالْبَعِیرِ الْهَائِجِ وَ تُخُورُ کَمَا یَخُورُ الثَّوْرُ فَلَمَّا نَظَرَتْ إِلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله قَامَتْ وَ سَلَّمَتْ عَلَیْهِ ثُمَّ وَقَفَ عَلَی النَّخْلَهِ وَ أَمَرَّ یَدَهُ عَلَیْهَا وَ قَالَ بِسْمِ اللَّهِ الَّذِی قَدَّرَ فَهَدَی وَ أَمَاتَ وَ أَحْیَا فَصَارَتْ بِطُولِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله وَ أَثْمَرَتْ وَ نَبَعَ الْمَاءُ مِنْ أَصْلِهَا (۳) وَ أَکَلَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله یَوْماً رُطَباً کَانَ فِی یَمِینِهِ وَ کَانَ یَحْفَظُ النَّوَی فِی یَسَارِهِ فَمَرَّتْ شَاهٌ فَأَشَارَ إِلَیْهَا بِالنَّوَی فَجَعَلَتْ تَأْکُلُ فِی کَفِّهِ الْیُسْرَی وَ هُوَ یَأْکُلُ بِیَمِینِهِ حَتَّی فَرَغَ وَ انْصَرَفَ الشَّاهُ (۴).

مُعْرِضُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِیهِ عَنْ جَدِّهِ قَالَ: أُتِیَ بِصَبِیٍّ فِی خِرْقَهٍ إِلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله فِی حَجِّهِ الْوَدَاعِ فَوَضَعَهُ فِی کَفِّهِ ثُمَّ قَالَ لَهُ مَنْ أَنَا یَا صَبِیُّ فَقَالَ أَنْتَ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ قَالَ صَدَقْتَ یَا مُبَارَکُ فَکُنَّا نُسَمِّیهِ مُبَارَکَ الْیَمَامَهِ.

ابْنُ عَبَّاسٍ أَنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله خَلَعَ خُفَّیْهِ وَقْتَ الْمَسْحِ فَلَمَّا أَرَادَ أَنْ یَلْبَسَهُمَا تَصَوَّبَ عُقَابٌ مِنَ الْهَوَاءِ وَ سَلَبَهُ وَ حَلَّقَ (۵) فِی الْهَوَاءِ ثُمَّ أَرْسَلَهُ فَوَقَعَتْ مِنْ بَیْنِهِ حَیَّهٌ فَقَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شَرِّ مَنْ یَمْشِی (۶) عَلی بَطْنِهِ وَ مِنْ شَرِّ مَنْ یَمْشِی عَلی رِجْلَیْنِ

۱- خلس الشی ء: اختطفه بسرعه علی غفله.

۲- أی تخرج النخله طلعها من ساعته. و فی المصدر: و یرد النخله عن عادتها.

۳- مناقب آل أبی طالب ۱: ۸۸.

۴- مناقب آل أبی طالب ۱: ۱۰۴.

۵- حلق الطائر: ارتفع فی طیرانه و استدار کالحلقه. و فی المصدر: و علق فی الهواء.

۶- فی المصدر: ما یمشی.

ثُمَّ نَهَى أَنْ يُلْبَسَ إِلَّا أَنْ يُسْتَبْرَأَ (۱).

**[ترجمه]المناقب: از محمد بن اسحاق روایت شده: زنی مشرک و بدزبان به همراه کودک دوماهه‌اش از کنار پیامبر صلّی الله علیه و آله گذر کرد. کودک گفت: سلام بر تو ای رسول خدا، ای محمد بن عبدالله! مادرش این سخن را از پسرش ننگ شمرد. پیامبر صلّی الله علیه و آله فرمود: ای پسر! از کجا می‌دانی من رسول خدا و من محمد بن عبدالله هستم؟ عرض کرد: پروردگارم که پروردگار جهانیان است و روح الامین مرا آگاه کردند. حضرت فرمود: روح الامین کیست؟ عرض کرد: جبرییل است که همین الان بالای سرت ایستاده و به تو نگاه می‌کند. فرمود: اسمت چیست ای پسر؟! عرض کرد: عبد العُزّی، اما من به او ایمان ندارم، شما هر اسمی می‌خواهید بر من بگذارید. فرمود: تو عبد الله هستی. عرض کرد: ای رسول خدا! از خدا بخواه مرا از خدمتگزاران تو در بهشت قرار دهد. حضرت برایش دعا کرد. او عرض کرد: هر که به تو ایمان آورد خوشبخت شد و هر که به تو کفر ورزید نگون‌بخت شد. سپس بانگی برآورد و جان داد.

شمر بن عطیّه گفته: نوجوانی را نزد پیامبر صلّی الله علیه و آله آوردند که از کودکی هیچ سخن نگفته بود. حضرت به او فرمود: نزدیک بیا. نزدیک شد. فرمود: من کیستم؟ عرض کرد: تو رسول خدا هستی.

ص: ۳۹۰

از مطّلب بن عبدالله روایت شده: رسول خدا صلّی الله علیه و آله در مدینه میان اصحاب نشسته بود که ناگاه گرگی آمد و روبروی حضرت ایستاد و زوزه کشید. پیامبر صلّی الله علیه و آله فرمود: این گرگ فرستاده درندگان به سوی شماست، اگر دلتان خواست چیزی به او بدهید تا سراغ چیز دیگری نرود و اگر دلتان خواست رهایش کنید و از او دوری کنید آن‌گاه هر چه برداشت رزقش خواهد بود. عرض کردند: ای رسول خدا! چیزی به او دهیم خیالمان راحت می‌شود. آن‌گاه پیامبر صلّی الله علیه و آله با سه انگشت به گرگ اشاره کرد یعنی آن‌ها را بردار. گرگ برگشت و به سرعت رفت.

و در حکایت عمرو بن مُنتَشر آمده: وی از پیامبر صلّی الله علیه و آله درخواست کرد تا ماری را که به دشت آمده بود دور کند و نخلی را که کاشته بود در دم سبز کند. پیامبر با او رفت و ماری را دید که جیغ می‌کشید و همچون شتری که رم کرده باشد سروصدا می‌کرد و مثل گاو بانگ برمی‌آورد. وقتی مار نگاهش به رسول خدا صلّی الله علیه و آله افتاد برخاست و به حضرت سلام کرد. پیامبر صلّی الله علیه و آله سپس سوی آن نهال نخل رفت و بر آن دست کشید و فرمود: به نام خداوندی که اندازه گرفت و راه نمود و میراند و جان داد. ناگاه آن نهال همقد پیامبر صلّی الله علیه و آله شد و میوه داد و از کنار ریشه‌اش آب بیرون جوشید - . مناقب آل ابی طالب ۱: ۸۸ - .

روزی پیامبر صلّی الله علیه و آله مقداری رطب را در دست راستش گرفته بود و آن‌ها را می‌خورد و هسته‌هایش را در دست چپش نگاه می‌داشت. در آن دم گوسفندی از کنار حضرت گذر کرد، ایشان با هسته‌ها به گوسفند اشاره کرد. گوسفند آمد و شروع کرد از کف دست چپ حضرت هسته بخورد حال آن‌که ایشان خود از دست راست رطب می‌خورد. تا این‌که تمام شد و گوسفند رفت - . مناقب آل ابی طالب ۱: ۱۰۴ - .

مُعرِض بن عبـدالله از پـدرش از جـدّش روایت کرده: در حجّه الوداع کودکی را که در پارچه ای پیچیده بودند نزد رسول خدا صلّی الله علیه و آله آوردنـد. حضـرت کودک را در کف دسـتش نهـاد و به او فرمود: من کیسـتم ای کودک؟! کودک عرض کرد: تو محمـد رسول خـدا هستی. حضـرت فرمود: راست گفتی ای کودک مبـارک! و از آن پس مـا آن کودک را «مبـارک الیمامه» نامیدیم.

از ابن عباس روایت شـده: باری پیامبر صـلّی الله علیه و آله برای کشـیدن مسـح کفش‌هایش را درآورد. وقتی خواست آن‌ها را بپوشد عقابی از آسمان آمد و کفش را ربود و در آسمان چرخید و سپس آن را پایین انداخت. ناگاه از دل کفش ماری بیرون آمد. حضـرت فرمود: به خدا پناه می‌برم از شـرّ آن‌چه «یَمْشِـی عَلی بَطْنِهِ» {بر روی شـکم راه می رود} و از شـرّ آن‌چه «یَمْشِـی عَلی رِجْلَیْنِ» - . نور / ۴۵ -

ص: ۳۹۱

{بر روی دو پـا راه می‌رود.}آن گـاه پیامبر نهی نمود از این که کفش قبل از وارسـی پوشـیده شود - . مناقب آل ابی طالب ۱: ۱۰۴ - .

**[ترجمه]

توضیح

العسـلان بالتحریک ضرب من العدو یقال عسل الذئب یعسل عسلا و عسلانا إذا أعنق و أسرع و الجرجره صوت یردده البعیر فی حنجرته کشیش الأفعی صوتها من جلدها یقال کشت و کشکشت و التصوب المجی ء من العلو.

**[ترجمه]«عَسَـلان» به تحریک یعنی نوعی دویدن، می گویند «عسلَ الذئبُ یعسلُ عسلًا و عسلاناً» وقتی گرگ رو برگرداند و به سرعت برود. «جرجره» صدایی است که شتر از حنجره‌اش درمی‌آورد. «کشیشُ الأفعی» صدایی است که از پوست مار بیرون می‌آید، می گویند «کشّتْ و کشکشتْ». «تصوّب» یعنی فرود آمدن.

**[ترجمه]

«۲»

عم، إعلامـ الوری مِنْ مُعْجِزَاتِهِ صـلی الله علیه و آله حَـدِیثُ الْغَـارِ وَ أَنَّهُ صـلی الله علیه و آله لَمَّا آوَی إِلَی غَارٍ بِقُرْبِ مَکَّهَ یَعْتَوِرُهُ النُّزَّالُ وَ یَأْوِی إِلَیْهِ الرِّعَاءُ مُتَوَجِّهَهً (۲) إِلَی الْهِجْرَهِ فَخَرَجَ الْقَـوْمُ فِی طَلَبِـهِ فَعَمَّی اللَّهُ أَثَرَهُ (۳) وَ هُوَ نُصْبَ أَعْیُنِهِمْ وَ صَـدَّهُمْ عَنْهُ وَ أَخَـذَ بِأَبْصَـارِهِمْ دُونَهُ وَ هُمْ دُهَاهُ الْعَرَبِ وَ بَعَثَ سُـبْحَانَهُ الْعَنْکَبُوتَ فَنَسَـجَتْ فِی وَجْهِ النَّبِیِّ صـلی الله علیه و آله فَسَتَرَتْهُ وَ آیَسَـهُمْ ذَلِکَ مِنَ الطَّلَبِ فِیهِ وَ فِی ذَلِکَ یَقُولُ السَّیِّدُ الْحِمْیَرِیُّ فِی قَصِیدَتِهِ الْمَعْرُوفَهِ بِالْمُذَهَّبَهِ:

حَتَّی إِذَا قَصَدُوا لُبَابَ مَغَارِهِ*** أَلْفَوْا عَلَیْهِ نَسْجَ (۴) غَزْلِ الْعَنْکَبِ

صَنْعَ الْإِلَهِ لَهُ فَقَالَ فَرِيقُهُمْ*** مَا فِى الْمَغَارِ لِطَالِبٍ مِنْ مَطْلَبٍ

مِيلُوا وَ صَدَّهُمُ الْمَلِيكُ وَ مَنْ يُرِدْ*** عَنْهُ الدِّفَاعَ مَلِيكُهُ لَا يُعْطِبُ (لَمْ) يُعْطِبْ (۵)

وَ بَعَثَ اللَّهُ حَمَامَتَيْنِ وَحْشِيَّتَيْنِ فَوَقَعَتَا بِفَمِ الْغَارِ فَأَقْبَلَ فِتْيَانُ قُرَيْشٍ مِنْ كُلِّ بَطْنٍ رَجُلٌ بِعِصِيِّهِمْ وَ هَرَاوَاهُمْ (۶) وَ سُيُوفِهِمْ حَتَّى إِذَا كَانُوا مِنَ النَّبِيِّ بِقَدْرِ أَرْبَعِينَ ذِرَاعاً تَعَجَّلَ (۷) رَجُلٌ مِنْهُمْ لِيَنْظُرَ مَنْ فِى الْغَارِ فَرَجَعَ إِلَى أَصْحَابِهِ فَقَالُوا لَهُ مَا لَكَ لَا تَنْظُرُ فِى الْغَارِ فَقَالَ رَأَيْتُ حَمَامَتَيْنِ بِفَمِ الْغَارِ فَعَلِمْتُ أَنْ لَيْسَ فِيهِ أَحَدٌ وَ سَمِعَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله مَا قَالَ فَدَعَا لَهُنَّ (۸)

۱- مناقب آل أبی طالب ۱: ۱۱۸.

۲- فی المصدر: متوجه الی الهجره.

۳- أی أخفاه.

۴- فی المصدر: نسیج.

۵- فی المصدر: لم یعطب.

۶- الهراوی جمع الهراوه: العصا الضخمه کهراوه الفأس و المعول.

۷- فی المصدر: فعجل.

۸- أی للحمامات و جنسها.

النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله وَ فَرَضَ جَزَاءَهُنَّ فَانْحَدَرْنَ فِی الْحَرَمِ (۱).

**[ترجمه]إعلام الوری: از معجزه‌های پیامبر صلّی الله علیه و آله ماجرای غار است. وقتی حضرت در مسیر هجرت خود در نزدیکی مکه به درون غاری پناه برد که منزلگاه مسافران و پناهگاه چوپان‌ها بود، گروهی در تعقیب ایشان بودند. خداوند ردّ حضرت را که پیش چشم آن‌ها بود پنهان کرد و نگذاشت حضرت را بیابند و چشم آنان را که زیرکان عرب بودند از دیدن ردّ حضرت پوشاند. سپس خداوند سبحان عنکبوتی فرستاد و آن عنکبوت روبروی پیامبر صلّی الله علیه و آله تار تنید و ایشان را پنهان کرد و آن‌ها را از ورود به غار در پی حضرت ناامید کرد. سید حمیری در قصیده‌ای که به «مذهّبه» معروف است در این باره گفته:

حَتَّی إِذَا قَصَدُوا لُبَابَ مَغَارِهِ أَلْفَوْا عَلَیْهِ نَسْجَ غَزْلِ الْعَنْکَبِ

صَنْعَ الْإِلَهِ لَهُ فَقَالَ فَرِیقُهُمْ مَا فِی الْمَغَارِ لِطَالِبٍ مِنْ مَطْلَبٍ

مِیلُوا وَ صَدَّهُمُ الْمَلِیکُ وَ مَنْ یُرِدْ عَنْهُ الدِّفَاعَ مَلِیکُهُ لَا یُعْطِبُ

«وقتی به دهانه غاری که حضرت در آن بود رسیدند دیدند آن‌جا تار عنکبوتی تنیده شده،

که این ساخته خداوند برای حضرت بود، آن گروه گفتند خواسته هیچ جوینده‌ای در این غار نیست،

از آن‌جا گذشتند و خداوند جلویشان را گرفت، خداوند از هر که دفاع کند هیچ آسیبی به او نمی‌رسد.»

خداوند دو کبوتر را فرستاد و آن‌ها در دهانه غار لانه کردند. از همه طوایف جوانان قریشی جمع شدند و با چوب و گرز و شمشیر به راه افتادند. وقتی به فاصله چهل ذراعی پیامبر صلّی الله علیه و آله رسیدند یکی از آن‌ها پیش تاخت تا ببیند چه کسی در غار است، اما نزد یارانش بازگشت. به او گفتند: چرا درون غار را نمی‌بینی؟ گفت: بر دهانه غار دو کبرتر را دیدم و دانستم کسی در آن نیست.

ص: ۳۹۲

پیامبر صلّی الله علیه و آله که صدای آن‌ها را می‌شنید برای آن کبوترها دعا کرد و پاداششان را واجب ساخت و آن کبوترها راهیِ حرم شدند - . إعلام الوری: ۱۶- ۱۷ ط ۱ و ۳۴ ط ۲ - .

**[ترجمه]

«۳»

کا، الکافی عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِیَادٍ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْأَشْعَرِیِّ عَنِ ابْنِ الْقَدَّاحِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیهما السلام قَالَ: سَمَّتِ الْیَهُودِیَّةُ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله فِی ذِرَاعٍ وَ کَانَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله یُحِبُّ الذِّرَاعَ وَ الْکَتِفَ وَ یَکْرَهُ الْوَرِکَ لِقُرْبِهَا

مِنَ الْمَبَالِ (٢).

**[ترجمه]کافی: از امام جعفر صادق علیه السلام روایت شده که ایشان فرمود: آن زن یهودی با سردست گوسفند پیامبر صلّی الله علیه و آله را مسموم کرد، حضرت سردست و کتف را دوست می‌داشت و ران را به خاطر نزدیکی به مبال دوست نمی... داشت - . فروع کافی ۱: ۱۶۹ - .

**[ترجمه]

«۴»

کا، الکافی مُحَمَّدُ بْنُ یَحْیَی عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِی یَحْیَی الْوَاسِطِیِّ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِنَا عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیهما السلام قَالَ: إِنَّ مِنْ وَرَاءِ الْیَمَنِ وَادِیاً یُقَالُ لَهُ وَادِی بَرَهُوتَ وَ لَا یُجَاوِرُ ذَلِکَ الْوَادِیَ إِلَّا الْحَیَّاتُ السُّودُ وَ الْبُومُ مِنَ الطَّیْرِ فِی ذَلِکَ الْوَادِی بِئْرٌ یُقَالُ لَهَا بَلَهُوتُ یُغْدَی وَ یُرَاحُ إِلَیْهَا بِأَرْوَاحِ الْمُشْرِکِینَ یُسْقَوْنَ مِنْ مَاءِ الصَّدِیدِ خَلْفَ ذَلِکَ الْوَادِی قَوْمٌ یُقَالُ لَهُمُ الذَّرِیحُ لَمَّا أَنْ بَعَثَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ مُحَمَّداً صلی الله علیه و آله صَاحَ عِجْلٌ لَهُمْ فِیهِمْ وَ ضَرَبَ بِذَنَبِهِ فَنَادَی فِیهِمْ یَا آلَ الذَّرِیحِ بِصَوْتٍ فَصِیحٍ أَتَی رَجُلٌ بِتِهَامَةَ یَدْعُو إِلَی شَهَادَةِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ قَالُوا لِأَمْرٍ مَا أَنْطَقَ اللَّهُ هَذَا الْعِجْلَ قَالَ فَنَادَی فِیهِمْ ثَانِیَةً فَعَزَمُوا عَلَی أَنْ یَبْنُوا سَفِینَةً فَبَنَوْهَا وَ نَزَلَ فِیهَا سَبْعَةٌ مِنْهُمْ وَ حَمَلُوا مِنَ الزَّادِ مَا قَذَفَ اللَّهُ فِی قُلُوبِهِمْ ثُمَّ رَفَعُوا شِرَاعاً (٣) وَ سَیَّبُوهَا فِی الْبَحْرِ فَمَا زَالَتْ تَسِیرُ بِهِمْ حَتَّی رَمَتْ بِهِمْ بِجُدَّةَ فَأَتَوُا النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله فَقَالَ لَهُمُ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله أَنْتُمْ أَهْلُ الذَّرِیحِ نَادَی فِیکُمُ الْعِجْلُ قَالُوا نَعَمْ قَالُوا اعْرِضْ عَلَیْنَا یَا رَسُولَ اللَّهِ الدِّینَ وَ الْکِتَابَ فَعَرَضَ عَلَیْهِمْ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله الدِّینَ وَ الْکِتَابَ وَ السُّنَنَ وَ الْفَرَائِضَ وَ الشَّرَائِعَ کَمَا جَاءَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ عَزَّ ذِکْرُهُ وَ وَلَّی عَلَیْهِمْ رَجُلًا مِنْ بَنِی هَاشِمٍ سَیَّرَهُ مَعَهُمْ فَمَا بَیْنَهُمُ اخْتِلَافٌ حَتَّی السَّاعَةِ (۴).

**[ترجمه]کافی: از امام جعفر صادق علیه السلام روایت شده که ایشان فرمود: در ورای یمن دشتی هست به نام دشت بَرَهوت که از آن دشت فقط ماه‌های سیاه و از پرندگان فقط جغد گذر می‌کنند. در آن دشت چاهی هست به نام بَلَهوت که ارواح مشرکین را صبح و شب بر سرش می‌برند و از آب صدید (چرک زخم) می‌نوشانند. پشت آن دشت قومی زندگی می‌کنند به نام ذَریح. وقتی خداوند عزّ و جلّ حضرت محمد صلّی الله علیه و آله را مبعوث کرد گوساله ای در میان آن‌ها نعره کشید و دُم کوبید و با صدایی فصیح ندا سر داد: ای آل ذریح! در تهامه مردی آمده که به شهادت دادن به لا اله الا الله دعوت می‌کند. آن‌ها گفتند: خداوند این گوساله را به خاطر امری مهم به سخن درآورده است. چون گوساله دوباره آن ندا را سر داد تصمیم گرفتند یک کشتی بسازند. کشتی را ساختند و هفت تن از آن‌ها سوار شدند و به مقداری که خداوند به دلشان انداخت توشه برداشتند. سپس بادبان‌ها را برافراشتند و کشتی را در آب انداختند. پیوسته حرکت کردند تا این‌که در جدّه فرود آمدند و نزد پیامبر صلّی الله علیه و آله رفتند. حضرت به آن‌ها فرمود: شما همان اهالی ذریح هستید که گوساله در میانتان ندا سر داد؟ عرض کردند: بله، اکنون دین و کتاب را بر ما عرضه کن ای رسول خدا! رسول خدا صلّی الله علیه و آله دین و کتاب و سنن و فرائض و شرائع را همچنان که از جانب خداوند عزّ و جلّ آمده بود، بر آنان عرضه داشت و مردی از بنی هاشم را به ولایت بر آنان گماشت و آن‌ها او را با خود بردند و تا کنون هیچ اختلافی میانشان پدید نیامده است - . روضه کافی: ۲۶۱- ۲۶۲ - .

**[ترجمه]

«۵»

كَنْزُ الْكَرَاجُكِيِّ، رُوِيَ أَنَّ ذِئْباً شَدَّ عَلَى غَنَمٍ لِأُهْبَانَ بْنِ أَنَسٍ فَأَخَذَ مِنْهَا شَاةً فَصَاحَ بِهِ فَخَلَّاهَا ثُمَّ نَطَقَ الذِّئْبُ فَقَالَ أَخَذْتَ مِنِّي رِزْقاً رَزَقَنِيهِ اللَّهُ فَقَالَ أُهْبَانُ سُبْحَانَ اللَّهِ ذِئْبٌ يَتَكَلَّمُ فَقَالَ الذِّئْبُ أَعْجَبُ مِنْ كَلَامِي أَنَّ مُحَمَّداً يَدْعُو النَّاسَ إِلَى التَّوْحِيدِ

ص: ۳۹۳

۱- إعلام الورى: ۱۶ و ۱۷ ط ۱ و ۳۴ ط ۲. و فيهما: حماما، و فيهما فانحدرت.

۲- فروع الكافى ۱: ۱۶۹.

۳- فى المصدر: ثم رفعوا شرعها.

۴- روضه الكافى: ۲۶۱ و ۲۶۲.

بِيَثْرِبَ وَ لَا يُجَابُ فَسَاقَ أَهْبَانُ غَنَمَهُ وَ أَتَى إِلَى الْمَدِينَهِ فَأَخْبَرَ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله بِمَا رَآهُ فَقَالَ هَذِهِ غَنَمِی طُعْمَهً لِأَصْحَابِکَ فَقَالَ أَمْسِکْ عَلَیْکَ غَنَمَکَ فَقَالَ لَا وَ اللَّهِ لَا أَسْرَحُهَا (۱) أَبَداً بَعْدَ یَوْمِی هَذَا فَقَالَ اللَّهُمَّ بَارِکْ عَلَیْهِ وَ بَارِکْ لَهُ طُعْمَتَهُ فَأَخَذَهَا أَهْلُ الْمَدِینَهِ فَلَمْ یَبْقَ فِی الْمَدِینَهِ بَیْتٌ إِلَّا نَالَهُ مِنْهَا (۲).

**[ترجمه]کنز الکَراجُکی: روایت شده گرگی به گوسفندان اُهبان بن اَنَس حمله کرد و یکی از آن‌ها را گرفت. اُهبان بر سرش فریاد کشید و گوسفند را از او گرفت. ناگاه گرگ زبان گشود و گفت: رزقی را که خداوند نصیب من کرده از من گرفتی؟! اُهبان گفت: سبحان الله گرگ سخن می‌گوید؟! گرگ گفت: شگفت‌تر از سخن گفتن من این است که محمد در یثرب مردم را به توحید فرامی‌خواند

ص: ۳۹۳

اما او را اجابت نمی‌کنند. اُهبان گوسفندانش را به راه انداخت و به مدینه آمد و رسول خدا صلّی الله علیه و آله را از آن‌چه دیده بود خبر داد و عرض کرد: این‌ها گوسفندان من هستند، همه غذایی برای اصحاب تو باشند. حضرت فرمود: گوسفندانت را نزد خود نگهدار. عرض کرد: نه، به خدا قسم از امروز به بعد هرگز آن‌ها را نمی‌چرانم. حضرت فرمود: خداوندا به او و به غذای او برکت بده. آن‌گاه اهل مدینه آن‌ها را از او گرفتند و هیچ خانه‌ای در مدینه نماند جز این‌که سهمی از آن‌ها برده بود - . کنز الکراجکی: ۹۲ - .

**[ترجمه]

«۶»

ما، الأمالی للشیخ الطوسی الْمُفِیدُ عَنْ عَلِیِّ بْنِ مَالِکٍ النَّحْوِیِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْوَاحِدِ الزَّاهِدِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ عَنْ یُونُسَ بْنِ بُکَیْرٍ عَنْ عَبْدِ الْحَمِیدِ بْنِ بَهْرَامَ عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ عَنْ أَبِی سَعِیدٍ الْخُدْرِیِّ أَنَّهُ قَالَ بَیْنَمَا رَجُلٌ مِنْ أَسْلَمَ (۳) فِی غُنَیْمَهٍ لَهُ یَهُشُّ عَلَیْهَا بِبَیْدَاءَ ذِی الْحُلَیْفَهِ إِذْ عَدَا عَلَیْهِ الذِّئْبُ فَانْتَزَعَ شَاهً مِنْ غَنَمِهِ فَهَجْهَجَ بِهِ الرَّجُلُ وَ رَمَاهُ بِالْحِجَارَهِ حَتَّی اسْتَنْقَذَ مِنْهُ شَاتَهُ قَالَ فَأَقْبَلَ الذِّئْبُ حَتَّی أَقْعَی مُسْتَثْفِراً بِذَنَبِهِ مُقَابِلًا لِلرَّجُلِ ثُمَّ قَالَ لَهُ أَ مَا اتَّقَیْتَ اللَّهَ جَلَّ وَ عَزَّ حُلْتَ بَیْنِی وَ بَیْنَ شَاهٍ رَزَقَنِیهَا اللَّهُ فَقَالَ الرَّجُلُ تَاللَّهِ مَا سَمِعْتُ کَالْیَوْمِ قَطُّ فَقَالَ الذِّئْبُ مِمَّ تَعْجَبُ فَقَالَ أَعْجَبُ مِنْ مُخَاطَبَتِکَ إِیَّایَ فَقَالَ الذِّئْبُ أَعْجَبُ مِنْ ذَلِکَ رَسُولُ اللَّهِ بَیْنَ الْحَرَّتَیْنِ فِی النَّخَلَاتِ یُحَدِّثُ النَّاسَ بِمَا خَلَا وَ یُحَدِّثُهُمْ بِمَا هُوَ آتٍ وَ أَنْتَ هَاهُنَا تَتْبَعُ غَنَمَکَ فَلَمَّا سَمِعَ الرَّجُلُ قَوْلَ الذِّئْبِ سَاقَ غَنَمَهُ یَحُوزُهَا حَتَّی إِذَا أَحَلَّهَا فِنَاءَ قَرْیَهِ الْأَنْصَارِ سَأَلَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَصَادَفَهُ فِی بَیْتِ أَبِی أَیُّوبَ فَأَخْبَرَهُ خَبَرَ الذِّئْبِ فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَدَقْتَ احْضُرِ الْعَشِیَّهَ فَإِذَا رَأَیْتَ النَّاسَ قَدِ اجْتَمَعُوا فَأَخْبِرْهُمْ ذَلِکَ فَلَمَّا صَلَّی رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله الظُّهْرَ وَ اجْتَمَعَ النَّاسُ إِلَیْهِ أَخْبَرَهُمُ الْأَسْلَمِیُّ خَبَرَ الذِّئْبِ فَقَالَ (۴) رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله صَدَقَ صَدَقَ صَدَقَ تِلْکَ الْأَعَاجِیبُ بَیْنَ یَدَیِ السَّاعَهِ أَمَا وَ الَّذِی نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِیَدِهِ لَیُوشِکُ الرَّجُلُ أَنْ یَغِیبَ عَنْ أَهْلِهِ الرَّوْحَهَ أَوِ الْغَدْوَهَ فَیُخْبِرَهُ سَوْطُهُ أَوْ عَصَاهُ أَوْ نَعْلُهُ بِمَا أَحْدَثَ أَهْلُهُ مِنْ بَعْدِهِ (۵).

ص: ۳۹۴

١- سرح المواشی: أرسلها ترعی.

٢- کنز الکراجکیّ: ٩٢.

٣- أسلم: بطن من العرب.

۴- فی المصدر: فقال لهم.

۵- أمالی ابن الشیخ: ٨.

یج، الخرائج و الجرائح عن أبی سعد مثله

**[ترجمه]الأمالی: از ابو سعید خُدری روایت شده که وی گفت: مردی از قبیله اَسلَم در میان گوسفندانش بود و آن‌ها را در صحرای ذی الحُلَیفه می‌چرانـد. ناگاه گرگی به گله او حمله کرد و یکی از گوسفندانش را به دندان گرفت. مرد بانگی مهیب برآورد و آن گرگ را با سنگ زد و گوسفندش را از چنگ او رهانید. گرگ جلو آمد و دُمش را میان پاهایش گذاشت و روبروی مرد نشست و به او گفت: از خدای عزّ و جلّ پروا نداری که بین من و گوسفندی که خدا رزق من کرده مانع می... شوی؟ مرد گفت: به خدا قسم هرگز کلامی چون امروز نشنیده بودم! گرگ گفت: از چه شگفت زده شده‌ای؟ مرد گفت: از سخن گفتن تو با من! گرگ گفت: شگفت‌تر از آن این است که رسول خدا صلّی الله علیه و آله در میان حرّتین در نخلستان‌ها برای مردم از رویدادهای گذشته و رخدادهای آینده‌شان سخن می‌گوید اما تو این‌جا ایستاده‌ای و گوسفندانت را دنبال می... کنی. مرد چون سخن گرگ را شنید گوسفندانی که داشت را به راه انداخت و راهی شد و گله‌اش را در آستانه روستای انصار ایستاند. سراغ رسول خدا صلّی الله علیه و آله را گرفت. در خانه ابو ایّوب حضرت را یافت و ایشان را از ماجرای گرگ خبر داد. رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود: راست گفتی، هنگام شامگاه بیا و وقتی دیدی مردم جمع شدند آن‌ها را از این ماجرا باخبر کن. وقتی رسول خدا صلّی الله علیه و آله نماز ظهر را به جا آورد و مردم نزد ایشان جمع شدند مرد اَسلَمی ماجرای گرگ را برایشان گفت. حضرت فرمود: راست می‌گوید، راست می‌گوید، راست می‌گوید! این از عجایبی است که به هنگام قیامت روی می‌دهد، به خدایی که جان محمد در دست اوست زمانی می‌رسد که مرد صبحگاه یا شامگاه از نزد خانواده‌اش می‌رود و تازیانه یا عصا یا کفش وی به او خبر می‌دهد که خانواده‌اش بعد از رفتن او چه کرده‌اند.

در الخرائج و الجرائح نیز همانند این روایت آمده است.

**[ترجمه]

بیان

هش الورق یَهُشُّهُ و یَهِشُّهُ ضربه بعصا لتسقط و هجهج بالسبع صاح و الاستثفار إدخال الکلب ذنبه بین فخذیه حتی یلزقه ببطنه قوله بما خلا أی مضی.

**[ترجمه]«هشَّ الورقَ یهُشُّه و یهِشُّه» یعنی برگ‌ها را با عصا زد تا بریزند. «هجهج» یعنی بانگ بر آورد. «استفثار» این است که سگ دُمش را میان ران‌هایش بگذارد چنان که به شکمش بچسبد. «ما خلا» یعنی آن‌چه گذشته است.

**[ترجمه]

«۷»

لی، الأمالی للصدوق ابْنُ الْمُتَوَکِّلِ عَنِ السَّعْدَآبَادِیِّ عَنِ الْبَرْقِیِّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ النَّضْرِ عَنْ أَبِی جَمِیلَهَ عَنْ سَعْدِ بْنِ ظَرِیفٍ (۱) عَنِ الْأَصْبَغِ عَنْ عَلِیٍّ علیهما السلام قَالَ: إِنَّ الْیَهُودَ أَتَتِ امْرَأَهً مِنْهُمْ یُقَالُ لَهَا عَبْدَهُ فَقَالُوا یَا عَبْدَهُ قَدْ عَلِمْتِ أَنَّ مُحَمَّداً قَدْ هَدَّ رُکْنَ بَنِی إِسْرَائِیلَ وَ هَدَمَ الْیَهُودِیَّهَ وَ قَدْ غَالَی (۲) الْمَلَأُ مِنْ بَنِی إِسْرَائِیلَ بِهَذَا السَّمِّ لَهُ وَ هُمْ جَاعِلُونَ لَکِ جُعْلًا (۳) عَلَی أَنْ تَسُمِّیهِ فِی هَذِهِ الشَّاهِ فَعَمَدَتْ عَبْدَهُ إِلَی الشَّاهِ فَشَوَتْهَا ثُمَّ جَمَعَتِ الرُّؤَسَاءَ فِی بَیْتِهَا وَ أَتَتْ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالَتْ یَا مُحَمَّدُ قَدْ عَلِمْتَ مَا تُوجِبُ لِی مِنْ حَقِّ الْجِوَارِ وَ قَدْ حَضَرَنِی رُؤَسَاءُ الْیَهُودِ فَزَیِّنِّی بِأَصْحَابِکَ فَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ مَعَهُ عَلِیٌّ علیهما السلام وَ أَبُو دُجَانَهَ وَ أَبُو أَیُّوبَ وَ سَهْلُ بْنُ حُنَیْفٍ وَ جَمَاعَهٌ مِنَ الْمُهَاجِرِینَ فَلَمَّا دَخَلُوا وَ أَخْرَجَتِ الشَّاهَ سَدَّتِ الْیَهُودُ آنَافَهَا بِالصُّوفِ وَ قَامُوا عَلَی أَرْجُلِهِمْ وَ تَوَکَّئُوا عَلَی عِصِیِّهِمْ فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله اقْعُدُوا فَقَالُوا إِنَّا إِذَا زَارَنَا نَبِیٌّ لَمْ یَقْعُدْ مِنَّا أَحَدٌ وَ کَرِهْنَا أَنْ یَصِلَ إِلَیْهِ مِنْ أَنْفَاسِنَا مَا یَتَأَذَّی بِهِ وَ کَذَبَتِ الْیَهُودُ عَلَیْهَا لَعْنَهُ اللَّهِ إِنَّمَا فَعَلَتْ ذَلِکَ مَخَافَهَ سَوْرَهِ (۴) السَّمِّ وَ دُخَانِهِ فَلَمَّا وُضِعَتِ الشَّاهُ بَیْنَ یَدَیْهِ تَکَلَّمَ کَتِفُهَا فَقَالَتْ مَهْ یَا مُحَمَّدُ لَا تَأْکُلْنِی فَإِنِّی مَسْمُومَهٌ فَدَعَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله عَبْدَهَ فَقَالَ لَهَا مَا حَمَلَکِ عَلَی مَا صَنَعْتِ فَقَالَتْ قُلْتُ إِنْ کَانَ نَبِیّاً لَمْ یَضُرَّهُ وَ إِنْ کَانَ کَاذِباً أَوْ سَاحِراً أَرَحْتُ قَوْمِی مِنْهُ فَهَبَطَ جَبْرَئِیلُ علیهما السلام فَقَالَ السَّلَامُ یُقْرِئُکَ السَّلَامَ وَ یَقُولُ قُلْ بِسْمِ اللَّهِ الَّذِی یُسَمِّیهِ بِهِ کُلُّ مُؤْمِنٍ وَ بِهِ عِزُّ کُلِّ مُؤْمِنٍ وَ بِنُورِهِ الَّذِی أَضَاءَتْ بِهِ السَّمَاوَاتُ وَ الْأَرْضُ وَ بِقُدْرَتِهِ الَّتِی خَضَعَ لَهَا کُلُ

۱- هکذا فی الکتاب، و الصحیح: سعد بن طریف بالطاء المهمله کما فی المصدر: و کتب التراجم.

۲- غالی الشی ء و بالشی ء: اشتراه بثمن غال.

۳- الجعل بالضم: أجر العامل.

۴- سوره السم: حدته.

جَبَّارٍ عَنِيدٍ وَ انْتَكَسَ كُلَّ شَيْطَانٍ مَرِيدٍ مِنْ شَرِّ السَّمِّ وَ السِّحْرِ وَ اللَّمَمِ بِسْمِ الْعَلِيِّ (۱) الْمَلِكِ الْفَرْدِ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَ نُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ ما هُوَ شِفاءٌ وَ رَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ وَ لا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَساراً فَقَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله ذَلِكَ وَ أَمَرَ أَصْحَابَهُ فَتَكَلَّمُوا بِهِ ثُمَّ قَالَ كُلُوا (۲) ثُمَّ أَمَرَهُمْ أَنْ يَحْتَجِمُوا (۳).

**[ترجمه]الأمالي: از امام على عليه السلام روايت شده كه ايشان فرمود: يهوديان نزد يكى از زنان هم كيش خود به نام عبده رفتند و به او گفتند: اى عبده! تو ميدانى كه محمد پشت بنى اسرائيل را شكسته و يهوديت را ويران كرده است. جمعى از بنى اسرائيل اين سمّ را به قيمتى گزاف براى او خريده‌اند و در ازاى اين‌كه تو او را با اين گوسفند مسموم كنى به تو مزد خوبى خواهند داد. عبده گوسفند را گرفت و آن را بريان كرد و سپس سران بنى اسرائيل را در خانه‌اش جمع كرد و نزد رسول خدا صلّى الله عليه و آله رفت و عرض كرد: اى محمد! مى‌دانى كه حق همسايگى بر عهده من است، من سران يهود را به خانه‌ام دعوت كردم، پس تو نيز با يارانت مرا سرافراز كن. رسول خدا صلّى الله عليه و آله به همراه على و ابو دُجانه و ابو ايوب و سهل بن حُنَيف و جمعى از مهاجرين به خانه او رفتند. وقتى وارد شدند زن گوسفند را آورد. يهوديان كه بينى‌هاى خود را با پنبه بسته بودند و به پا ايستاده بودند و به عصاهايشان تكيه زده بودند. رسول خدا صلّى الله عليه و آله فرمود: بنشينيد! گفتند: وقتى پيغمبرى به ديدن ما بيايد ما نمى‌نشينيم و بد مى‌دانيم كه نفس‌هايمان به او برسد و باعث آزارش شود. حال آن‌كه آن‌ها دروغ مى‌گفتند كه لعنت خدا بر آن‌ها باد، آن‌ها فقط از ترس اثر و بخار سم اين كار را كرده بودند. وقتى گوسفند را روبروى حضرت گذاشتند كتف گوسفند به سخن در آمد و گفت: دست نگه دار اى محمد و مرا نخور كه من مسموم هستم! رسول خدا صلّى الله عليه و آله عبده را فرا خواند و به او فرمود: چرا اين كار را كردى؟ عرض كرد: با خود گفتم اگر او پيامبر باشد به او آسيبى نمى‌رسد و اگر دروغگو يا ساحر باشد قومم را از دستش راحت مى‌كنم. در آن هنگام جبرئيل فرود آمد و عرض كرد: اى رسول خدا! خداوندِ سلام به تو سلام مى‌رساند و مى فرمايد: بگو به نام خدايى كه هر مومنى كار را با نام او آغاز مى‌كند و نامش مايه عزت مومنان است و با مدد از نور او كه آسمان‌ها و زمين از آن روشن‌اند و با مدد از قدرت او كه همه

زورمندانِ سركش را به خاك مى‌كشد و همه شياطين گردنكش را واژگون مى‌كند، از شرّ سمّ و سحر و جنون به او پناه مى‌برم، به نام خداوند والاى پادشاهِ يگانه كه هيچ خدايى جز او نيست «وَ نُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ ما هُوَ شِفاءٌ وَ رَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ وَ لا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَساراً» - . إسراء / ۸۱ - {و ما آنچه را براى مؤمنان مايه درمان و رحمت است از قرآن نازل مى كنيم و[لى] ستمگران را جز زيان نمى افزايد.}. پيامبر صلّى الله عليه و آله اين را گفت و به اصحاب نيز امر كرد و آنان نيز گفتند و سپس فرمود: بخوريد. و بعد به آنان دستور داد حجامت كنند - . الأمالي: ۱۳۵ - .

**[ترجمه]

«۸»

قب، المناقب لابن شهرآشوب عَنْ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عليهما السلام مِثْلَهُ وَ زَادَ بَعْدَ قَوْلِهِ وَ سَهْلُ بْنُ حُنَيْفٍ

وَ فِی خَبَرٍ وَ سَلْمَانُ وَ الْمِقْدَادُ وَ عَمَّارٌ وَ صُهَیْبٌ وَ أَبُو ذَرٍّ وَ بِلَالٌ وَ الْبَرَاءُ بْنُ مَعْرُورٍ.

ثُمَّ قَالَ بَعْدَ تَمَامِ الْخَبَرِ وَ فِی خَبَرٍ أَنَّ الْبَرَاءَ بْنَ مَعْرُورٍ أَخَذَ مِنْهُ لُقْمَهً أَوَّلَ الْقَوْمِ فَوَضَعَهَا فِی فِیهِ فَقَالَ لَهُ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ علیهما السلام لَا تَتَقَدَّمْ رَسُولَ اللَّهِ فِی کَلَامٍ (۴) لَهُ جَاءَتْ بِهِ هَذِهِ وَ کَانَتْ یَهُودِیَّهً وَ لَسْنَا نَعْرِفُ حَالَهَا فَإِنْ أَکَلْتَهُ بِأَمْرِ رَسُولِ اللَّهِ فَهُوَ الضَّامِنُ لِسَلَامَتِکَ مِنْهُ وَ إِذَا أَکَلْتَهُ بِغَیْرِ إِذْنِهِ وَکَلَکَ إِلَی نَفْسِکَ فَنَطَقَ الذِّرَاعُ وَ سَقَطَ الْبَرَاءُ وَ مَاتَ.

وَ رُوِیَ أَنَّهَا کَانَتْ زَیْنَبَ بِنْتَ الْحَارِثِ زَوْجَهَ سَلَّامِ بْنِ مُشْلِمٍ وَ الْآکِلُ کَانَ بِشْرَ بْنَ الْبَرَاءِ بْنِ مَعْرُورٍ وَ أَنَّهُ دَخَلَتْ أُمُّهُ عَلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله عِنْدَ وَفَاتِهِ فَقَالَ یَا أُمَّ بِشْرٍ مَا زَالَتْ أُکْلَهُ خَیْبَرَ الَّتِی أَکَلْتُ مَعَ ابْنِکِ تُعَاوِدُنِی فَهَذَا أَوَانُ قَطَعَتْ أَبْهَرِی.

وَ لِذَلِکَ یُقَالُ إِنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله مَاتَ شَهِیداً

وَ عَنْ عُرْوَهَ بْنِ الزُّبَیْرِ أَنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله بَقِیَ بَعْدَ ذَلِکَ ثَلَاثَ سِنِینَ حَتَّی کَانَ وَجَعُهُ الَّذِی مَاتَ فِیهِ:

وَ فِی رِوَایَهٍ أَرْبَعَ سِنِینَ.

وَ هُوَ الصَّحِیحُ (۵)

**[ترجمه]در المناقب نیز هماننـد این حـدیث از امیرمومنان علیه السـلام روایت شده که در آن جا پس از «و سـهل بن حُنَیف» افزوده شده:

و در خبری دیگر: و سلمان و مقداد و عمار و صُهَیب و ابوذر و بلال و بَراء بن مَعرور.

سپس در پایان خبر آورده: و در خبری دیگر:

بَراء بن مَعرور پیش از همه لقمه‌ای از آن را برداشت و در دهانش گـذاشت. امیرمومنان علیه السـلام به او فرمود: بر رسول خدا صلّی الله علیه و آله پیش دسـتی نکن، این را این زن آورده که یهـودی است و مـا از حـالش بی‌خـبریم، اگر به امر رسول خـدا صلّی الله علیه و آله بخوری این ضامن سلامتی تو از آن است، اما اگر بدون اجازه ایشان بخوری به خودت واگذارده می‌شوی. آن‌گاه سردست گوسفند به سخن درآمد و بَراء افتاد و جان داد.

و روایت شده: آن زن، زینب بنت حارث، همسر سلّام بن مُسلم بوده و کسی که از آن گوسفند خورده بِشر بن بَراء بن مَعرور بوده که مادرش به هنگام وفات پیامبر صلّی الله علیه و آله نزد ایشان رفته و حضرت به او فرموده: ای اُمّ بِشر! غذایی که پس از خیبر با پسرت خوردم پیوسته به سراغم می‌آمد تا سرانجام اکنون رگ قلبم را پاره کرد.

از همین روست که گفته‌اند پیامبر صلّی الله علیه و آله شهید شده است.

و از عُروه بن زُبَیر روایت شده: پس از آن پیامبر صلّی الله علیه و آله سه سال زنده ماند تا این‌که همان غذا باعث دردی شد که حضرت بر اثرش درگذشت.

و در روایتی دیگر: چهار سال زنده ماند.

که همین صحیح است - . مناقب آل ابی طالب ۱: ۸۰- ۸۱ - .

**[ترجمه]

بیان

قوله قد غالی الیهود أی أخذوه بالثمن الغالی و بالغوا فیه و اللمم

ص: ۳۹۶

۱- فی نسخه من المصدر: بسم اللّه العلی.

۲- حمله بعض علمائنا علی أن الاکل کان قبل تحریم ذبائح الیهود، و بعضهم علی علمه صلّی اللّه علیه و آله یکون الذابح مسلما.

۳- الأمالی للصدوق: ۱۳۵ (م ۴۰).

۴- هکذا فی الکتاب و مصدره، أی قال علیّ علیه السلام ذلک فی جمله کلام له، و تقدم ذلک الکلام عن تفسیر الإمام العسکریّ قبلا، و یحتمل کونه مصحفا عن قوله فی طعام له.

۵- مناقب آل أبی طالب ۱: ۸۰ و ۸۱.

بالتحريك طرف من الجنون و مس الجن و صغائر الذنوب و الأبهر عرق إذا انقطع مات صاحبه و هما أبهران يخرجان من القلب ثم ينشعب منهما سائر الشرايين.

**[ترجمه]«قد غالى اليهود» يعني يهوديان آن را به قيمتى گزاف خريده‌اند و براى به دست آوردنش زحمت كشيده‌اند.

ص: ۳۹۶

«لَمَم» به تحريك يعنى نوعى از جنون و جن زدگى و نيز گناهـان كوچـك. «أبهَر» يعنى رگى كه اگر پاره شود صاحبش مى... ميرد، «أبهَران» دو رگى هستند كه از قلب بيرون مى‌آيند و سپس بقيه رگ‌ها از آن دو منشعب مى‌شوند.

**[ترجمه]

«۹»

ما، الأمالي للشيخ الطوسى الْمُفِيدُ عَنْ عُمَرَ بْنِ مُحَمَّدٍ الصَّيْرَفِيِّ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ الضَّبِّيِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ شَبِيبٍ عَنْ هَارُونَ بْنِ يَحْيَى بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ حَاطِبِ بْنِ أَبِي بَلْتَعَةَ عَنْ زَكَرِيَّا بْنِ إِسْمَاعِيلَ الزَّيْدِيِّ مِنْ وُلْدِ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَمِّهِ سَلْمَانَ بْنِ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ قَالَ: خَرَجْنَا جَمَاعَةً مِنَ الصَّحَابَةِ فِي غَزَاةٍ مِنَ الْغَزَوَاتِ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله حَتَّى وَقَفْنَا فِي مَجْمَعِ طُرُقٍ فَطَلَعَ أَعْرَابِيٌّ بِخِطَامِ بَعِيرٍ حَتَّى وَقَفَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ وَ قَالَ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَ رَحْمَةُ اللَّهِ وَ بَرَكَاتُهُ فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ عَلَيْكَ السَّلَامُ قَالَ كَيْفَ أَصْبَحْتَ بِأَبِي أَنْتَ وَ أُمِّي يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ لَهُ أَحْمَدُ اللَّهَ إِلَيْكَ كَيْفَ أَصْبَحْتَ قَالَ كَانَ وَرَاءَ الْبَعِيرِ الَّذِي يَقُودُهُ الْأَعْرَابِيُّ رَجُلٌ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ هَذَا الْأَعْرَابِيَّ سَرَقَ الْبَعِيرَ فَرَغَا الْبَعِيرُ (۱) سَاعَةً وَ أَنْصَتَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله يَسْتَمِعُ رُغَاءَهُ قَالَ ثُمَّ أَقْبَلَ رَسُولُ اللَّهِ عَلَى الرَّجُلِ فَقَالَ انْصَرِفْ عَنْهُ فَإِنَّ الْبَعِيرَ يَشْهَدُ عَلَيْكَ أَنَّكَ كَاذِبٌ قَالَ فَانْصَرَفَ الرَّجُلُ وَ أَقْبَلَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله عَلَى الْأَعْرَابِيِّ فَقَالَ أَيَّ شَيْ ءٍ قُلْتَ حِينَ جِئْتَنِي قَالَ قُلْتُ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ حَتَّى لَا تَبْقَى صَلَاةٌ اللَّهُمَّ بَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ حَتَّى لَا تَبْقَى بَرَكَةٌ اللَّهُمَّ سَلِّمْ عَلَى مُحَمَّدٍ حَتَّى لَا يَبْقَى سَلَامٌ اللَّهُمَّ ارْحَمْ مُحَمَّداً حَتَّى لَا تَبْقَى رَحْمَةٌ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله إِنِّي أَقُولُ مَا لِي أَرَى الْبَعِيرَ يَنْطِقُ بِعُذْرِهِ وَ أَرَى الْمَلَائِكَةَ قَدْ سَدُّوا الْأُفُقَ (۲).

**[ترجمه]الأمالي: از زيد بن ثابت روايت شده كه وى گفت: با جمعى از صحابه به همراه رسول خدا صلّى الله عليه و آله در راه غزوه‌اى بوديم و در محلى كه راه‌ها به هم مى‌پيوست توقف كرديم. ناگاه مردى اعرابى كه افسار شترى را در دست داشت از راه رسيد و نزد رسول خدا صلّى الله عليه و آله ايستاد و عرض كرد: سلام و رحمت و بركت خدا بر تو اى رسول خدا! حضرت فرمود: سلام بر تو. عرض كرد: حالت چطور است پدر و مادرم به فدايت اى رسول خدا! فرمود: خدا را شكر، تو چطورى؟

در پس آن شترى كه افسارش در دست اعرابى بود مردى آمد. او عرض كرد: اى رسول خدا! اين اعرابى اين شتر را دزديده است. ناگاه شتر براى چند لحظه‌اى بانگ بر آورد و رسول خدا صلّى الله عليه و آله برايش سكوت كرد و به بانگش گوش فرا داد. سپس به آن مرد رو كرد و فرمود: او را رها كن، اين شتر شهادت مى‌دهد كه تو دروغ مى‌گويى. آن مرد بازگشت و

رسول خدا صلّى الله عليه و آله به اعرابى فرمود: وقتى نزد من آمدى چه گفتى؟ عرض كرد: گفتم خداوندا بر محمد درود فرست آن چنان‌كه هيچ درودى جا نمانَد، خداوند به محمد بركت بده آن چنان‌كه هيچ بركتى جا نماند، خداوندا بر محمد سلام فرست آن چنان‌كه هيچ سلامى جا نماند، خداوندا بر محمد رحمت فرست آن چنان‌كه هيچ رحمتى جا نماند. رسول خدا صلّى الله عليه و آله فرمود: من با خود گفتم چه شده كه اين شتر خود از عذرش سخن مى‌گويد و فرشتگان آفاق را پُر كرده‌اند! - . الأمالى: ۷۹- ۸۰ -

**[ترجمه]

«۱۰»

ما، الأمالى للشيخ الطوسى جَمَاعَةٌ عَنْ أَبِى الْمُفَضَّلِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمَّارٍ الثَّقَفِيِّ الْكَاتِبِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ مُحَمَّدٍ النَّوْفَلِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَارِثِ الدُّهْنِيِّ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ الْفَضْلِ عَنْ عَبَّادٍ الْمِنْقَرِيِّ (۳)

ص: ۳۹۷

۱- رغا البعير: صوت.

۲- أمالى ابن الشيخ: ۷۹ و ۸۰.

۳- فى المصدر: محمّد بن الحارث بن بشير الرحبى قال: حدّثنى القاسم بن الفضل بن عميره العبسى، عن حماد (عباد خ ل) المنقرىّ.

عَنِ الصَّادِقِ عَنْ آبَائِهِ عَنْ عَلِيٍّ عليهما السلام قَالَ: مَرَّ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله بِظَبْيَةٍ مَرْبُوطَةٍ بِطُنُبِ فُسْطَاطٍ فَلَمَّا رَأَتْ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله أَطْلَقَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ لَهَا مِنْ لِسَانِهَا (۱) فَكَلَّمَتْهُ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّی أُمُّ خِشْفَيْنِ عَطْشَانَيْنِ وَ هَذَا ضَرْعِی قَدِ امْتَلَأَ لَبَناً فَخَلِّنِی حَتَّى أَنْطَلِقَ فَأُرْضِعَهُمَا ثُمَّ أَعُودَ فَتَرْبُطَنِی كَمَا كُنْتُ فَقَالَ لَهَا رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله كَيْفَ وَ أَنْتَ رَبِيطَةُ قَوْمٍ وَ صَيْدُهُمْ قَالَتْ بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ أَنَا أَجِی ءُ فَتَرْبُطُنِی كَمَا كُنْتُ أَنْتَ بِيَدِكَ (۲) فَأَخَذَ عَلَيْهَا مَوْثِقاً مِنَ اللَّهِ لَتَعُودَنَّ وَ خَلَّى سَبِيلَهَا فَلَمْ تَلْبَثْ إِلَّا يَسِيراً حَتَّى رَجَعَتْ قَدْ فَرَغَتْ (۳) مَا فِی ضَرْعِهَا فَرَبَطَهَا نَبِيُّ اللَّهِ كَمَا كَانَتْ ثُمَّ سَأَلَ لِمَنْ هَذَا الصَّيْدُ قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ هَذِهِ لِبَنِی فُلَانٍ (۴) فَأَتَاهُمُ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله وَ كَانَ الَّذِی اقْتَنَصَهَا مِنْهُمْ مُنَافِقاً فَرَجَعَ عَنْ نِفَاقِهِ وَ حَسُنَ إِسْلَامُهُ فَكَلَّمَهُ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله لِيَشْتَرِيَهَا مِنْهُ قَالَ بَلَى (۵) أُخَلِّی سَبِيلَهَا فِدَاكَ أَبِی وَ أُمِّی يَا نَبِيَّ اللَّهِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لَوْ أَنَّ الْبَهَائِمَ يَعْلَمُونَ مِنَ الْمَوْتِ مَا تَعْلَمُونَ أَنْتُمْ مَا أَكَلْتُمْ مِنْهَا سَمِيناً (۶).

**[ترجمه]الأمالی:

ص: ۳۹۷

امام جعفر صادق از پدران ارجمندش از امام علی علیهم السلام نقل کرده که ایشان فرمود: رسول خدا صلّی الله علیه و آله بر ماده آهویی گذر کرد که به طناب‌های یک چادر بسته شده بود. وقتی آهو حضرت را دید خداوند زبانش را گشود و او با ایشان سخن گفت و عرض کرد: ای رسول خدا! من مادر دو بچه آهو هستم که هم اکنون تشنه هستند و این هم پستان من است که پر از شیر شده، مرا آزاد کن تا بروم و دو بچه خود را شیر دهم سپس بازمی‌گردم و باز مرا همین گونه که بسته شده ام ببند. حضرت به او فرمود: چگونه تو را رها سازم وقتی گروهی تو را شکار کرده اند و بسته اند؟! عرض کرد: ولی ای رسول خدا من باز می گردم و شما با دستان خود مرا همان‌گونه که آن‌ها بسته اند ببند. حضرت از او سوگند به خداوند گرفت که بازگردد و او را آزاد کرد. چندی نگذشت که آهو با پستان‌های خالی از شیر بازگشت و رسول خدا صلّی الله علیه و آله او را مثل قبل بست. سپس پرسید: این شکار برای کیست؟ عرض کردند: ای رسول خدا! برای بنی فلان است. حضرت نزد آنان رفت و از اتفاق، کسی که آن را شکار کرده بود منافق بود که در آن دم از نفاق دست کشید و به نیکی اسلام آورد. رسول خدا صلّی الله علیه و آله با او صحبت کرد تا آهو را از او بخرد. او عرض کرد: من او را آزاد می‌کنم پدر و مادرم به فدایت ای پیامبر خدا! حضرت فرمود: اگر حیوان‌ها آنچه را که شما درباره مرگ می دانید می دانستند شما حیوان‌های پروار را نمی... خوردید - . الأمالی: ۲۸۹ - .

**[ترجمه]

إيضاح

الطنب بضمتين حبل الخباء و الخشف مثلثه ولد الظبی أول ما يولد أو أول مشيه و اقتنصه اصطاده.

**[ترجمه]«طُنُب» به ضمّتین یعنی طناب‌های چادر. «خِشف» یعنی بچه آهویی که تازه زاییده شده یا تازه راه افتاده. «اقتنصَه» یعنی شکارش کرد.

**[ترجمه]

«11»

ص، قصص الأنبياء عليهم السلام الصَّدُوقُ عَنْ أَبِيهِ عَنْ سَعْدٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُوسَى الْخَشَّابِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ حَسَّانَ عَنْ عَمِّهِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیهما السلام قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله ذَاتَ يَوْمٍ قَاعِداً إِذْ مَرَّ بِهِ بَعِيرٌ فَبَرَكَ بَيْنَ يَدَيْهِ وَ رَغَا فَقَالَ عُمَرُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَ يَسْجُدُ لَكَ هَذَا الْجَمَلُ فَإِنْ سَجَدَ لَكَ فَنَحْنُ أَحَقُّ أَنْ نَفْعَلَ فَقَالَ لَا بَلِ اسْجُدُوا لِلَّهِ إِنَّ هَذَا الْجَمَلَ يَشْكُو أَرْبَابَهُ وَ يَزْعُمُ أَنَّهُمْ أَنْتَجُوهُ صَغِيراً وَ اعْتَمَلُوهُ فَلَمَّا كَبِرَ وَ صَارَ أَعْوَنَ (7)

ص: 398

1- فی المصدر: أطلق اللّه عزّ و جلّ لسانها.

2- فی المصدر: انی ساجئ فتربطنی انت بیدک کما کنت.

3- فی المصدر: قد أفرغت.

4- فی المصدر فقیل له: هذه لبنی فلان.

5- بل خ ل.

6- أمالی ابن الشیخ: 289.

7- أعور خ ل.

كَبِيراً ضَعِيفاً أَرَادُوا نَحْرَهُ وَ لَوْ أَمَرْتُ أَحَداً أَنْ يَسْجُدَ لِأَحَدٍ لَأَمَرْتُ الْمَرْأَةَ أَنْ تَسْجُدَ لِزَوْجِهَا ثُمَّ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ ثَلَاثَةٌ مِنَ الْبَهَائِمِ أَنْطَقَهَا اللَّهُ تَعَالَى عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله الْجَمَلُ وَ كَلَامُهُ الَّذِي سَمِعْتَ وَ الذِّئْبُ فَجَاءَ إِلَى النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله فَشَكَا إِلَيْهِ الْجُوعَ فَدَعَا رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله أَصْحَابَ الْغَنَمِ فَقَالَ افْرُضُوا لِلذِّئْبِ شَيْئاً فَشَحُّوا فَذَهَبَ ثُمَّ عَادَ إِلَيْهِ الثَّانِيَةَ فَشَكَا الْجُوعَ فَدَعَاهُمْ فَشَحُّوا ثُمَّ جَاءَ الثَّالِثَةَ فَشَكَا الْجُوعَ فَدَعَاهُمْ فَشَحُّوا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله اخْتَلِسْ وَ لَوْ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَرَضَ لِلذِّئْبِ شَيْئاً مَا زَادَ الذِّئْبُ عَلَيْهِ شَيْئاً حَتَّى تَقُومَ السَّاعَةُ وَ أَمَّا الْبَقَرَةُ فَإِنَّهَا آذَنَتْ بِالنَّبِيِّ صلى الله عليه و آله وَ دَلَّتْ عَلَيْهِ وَ كَانَتْ فِي نَخْلٍ لِبَنِي سَالِمٍ مِنَ الْأَنْصَارِ فَقَالَتْ يَا آلَ ذَرِيحٍ عَمَلٌ نَجِيحٌ صَائِحٌ يَصِيحُ بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ فَصِيحٍ بِأَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ وَ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ سَيِّدُ النَّبِيِّينَ وَ عَلِيٌّ وَصِيُّهُ سَيِّدُ الْوَصِيِّينَ (۱).

ختص، الإختصاص الخشاب مثله (۲)

**[ترجمه]قصص الأنبياء: از امام جعفر صادق علیه السلام روایت شده که ایشان فرمود: روزی رسول خدا صلّی الله علیه و آله در جایی ایستاده بود که ناگاه شتری نزد حضرت آمد و روبروی ایشان زانو زد و نالید. عمر عرض کرد: ای رسول خدا! آیا این شتر به شما سجده می کند؟ اگر او به شما سجده کند ما به این کار سزاوارتریم! حضرت فرمود: خیر، شما باید برای خداوند سجده کنید، این شتر از اربابش شکایت می کند و می گوید آن‌ها او را از کودکی گرفته‌اند و از او کار کشیده‌اند

ص: ۳۹۸

و چون پیر و سالخورده و ناتوان شده و از کار افتاده می خواهند سرش را ببرند. ای عمر! اگر بنا بود فرمان دهم کسی به کسی سجده کند به زن فرمان می‌دادم که به شوهرش سجده کند.

امام جعفر صادق علیه السلام سپس فرمود: خداوند سه گونه حیوان را در روزگار رسول خدا صلّی الله علیه و آله به سخن درآورد، یکی شتر که ماجرایش را شنیدی. دیگری گرگ که نزد رسول خدا صلّی الله علیه و آله آمد و نزد ایشان از گرسنگی شکوه کرد. حضرت گوسفندداران را فراخواند و به آن‌ها فرمود: برای این گرگ سهمی مقرّر کنید. ولی آن‌ها بُخل ورزیدند. پس گرگ رفت و پس از چندی باز برگشت و از گرسنگی شکوه کرد. حضرت باز آن‌ها را فراخواند آن‌ها دوباره بُخل ورزیدند. آن گرگ برای بار سوم آمد و از گرسنگی شکوه کرد و حضرت آن‌ها را فراخواند و آن‌ها باز بُخل ورزیدند. آن‌گاه رسول خدا صلّی الله علیه و آله به گرگ فرمود: خودت بردار. اگر پیامبر صلّی الله علیه و آله برای گرگ سهمی مقرّر می‌کرد گرگ تا روز قیامت چیزی بر آن نمی‌افزود. دیگری گاو بود که در نخلستان بنی سالم انصاری می‌زیست و از ظهور پیامبر صلّی الله علیه و آله خبر داد و مردم را سوی ایشان ره نمود و گفت: ای آل ذریح! شما را به کاری پسندیده ره بنمایم؟ کسی به زبان فصیح فریاد می زند و می‌گوید: هیچ خدایی جز خدای یگانه نیست که پروردگار جهانیان است و محمد رسول خدا و سرور پیامبران است و علی وصیّ او و سرور اوصیاء است - . قصص الأنبیاء: نسخه خطی - .

در الإختصاص نیز همانند این حدیث آمده است - . الإختصاص: نسخه خطی - .

**[ترجمه]

بیان

قوله أعون لعله مأخوذ من العوان و هو النصف (۳) من كل حيوان و من البقر و الخيل التى نتجت بعد بطنها البكر و المتعاونه المرأه الطاعنه فى السن و فى بعض النسخ بالواو و الراء و هو الذى ذهب حس إحدى عينيه و الضعيف الجبان و ذريح أبو حى قولها عمل نجيح خبر مبتدإ محذوف أى ما أدلكم عليه عمل يوجب النجح و الظفر بالمطلوب و النجيح الصواب من الرأى و نجح أمره تيسر و سهل- قب، المناقب لابن شهرآشوب يج، الخرائج و الجرائح عَنِ الصَّادِقِ عليهما السلام إِلَى قَوْلِهِ أَنْ تَسْجُدَ لِزَوْجِهَا (۴).

**[ترجمه]«أعون» شايد برگرفته از «عوان» باشد به معناى حيوانى كه در نيمه عمرش باشد و يا گاو و اسبى كه شكم دوم بزايد، «مُتعاونه» يعنى زن پُرسال و تنومند. البته در برخى نسخه‌ها با واو و راء «أعور» آمده كه يعنى مرد يک چشم. «ضعيف» يعنى ترسو «ذريح» پدر يک طايفه است. «عملٌ نجيحٌ» خبر براى مبتداى محذوف است يعنى شما را به كارى پسنديده ره بنمايم كه موجب پيروزى و به مراد رسيدن است. «نَجيح» يعنى انديشه درست و «نجحَ أمرُه» يعنى كارش آسان و ساده شد.

در المناقب و نيز در الخرائج و الجرائح همانند اين حديث تا آن‌جا كه «به شوهرش سجده كند» آمده است - . مناقب آل ابى طالب ۱: ۸۵ - .

**[ترجمه]

«۱۲»

ختص، الإختصاص ير، بصائر الدرجات أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ فَضَّالٍ عَنِ ابْنِ بُكَيْرٍ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِنَا عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليهما السلام قَالَ: إِنَّ الذِّئَابَ جَاءَتْ إِلَى النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله تَطْلُبُ أَرْزَاقَهَا فَقَالَ لِأَصْحَابِ الْغَنَمِ إِنْ شِئْتُمْ صَالَحْتُهَا عَلَى شَيْ ءٍ تُخْرِجُوهُ إِلَيْهَا وَ لَا يَرْزَأُ (۵) مِنْ أَمْوَالِكُمْ شَيْئاً

ص: ۳۹۹

۱- قصص الأنبياء: مخطوط.

۲- الاختصاص: مخطوط.

۳- أى ما كان فى منتصف السن.

۴- مناقب آل أبى طالب ۱: ۸۵.

۵- فى المصدر: و لا ترزأ.

وَ إِنْ شِئْتُمْ تَرَكْتُمُوهَا تعدوا (تَعْدُو) وَ عَلَيْكُمْ حِفْظُ أَمْوَالِكُمْ قَالُوا بَلْ نَتْرُكُهَا كَمَا هِيَ تُصِيبُ مِنَّا مَا أَصَابَتْ وَ نَمْنَعُهَا مَا اسْتَطَعْنَا (۱).

**[ترجمه]الإختصاص، بصائر الدرجات: از امام جعفر صادق علیه السلام روایت شده که ایشان فرمود: گرگ‌ها نزد

گرگ‌ها نزد پیامبر صلّی الله علیه و آله آمدند و از ایشان روزی خود را خواستند. حضرت به گوسفندداران فرمود: اگر می‌خواهید سهمی برای او مقرّر کنید تا بر سرش با او مصالحه کنم و دیگر چیزی از اموالتان نبرد،

ص: ۳۹۹

اگر هم می‌خواهید او را واگذارید تا حمله کند و شما نیز اموالتان را حفظ کنید. عرض کردند: ما او را به حال خود وامی‌گذاریم، هر چه توانست از ما به چنگ آورَد و ما هم هر چه توانستیم جلویش را می‌گیریم - . الإختصاص: نسخه خطی، بصائر الدرجات: ۱۰۱ - .

**[ترجمه]

أقول

قال الفيروزآبادي رزأه ماله كجعله و عمله رزأ بالضم أصاب منه شيئا.

**[ترجمه]فیروز آبادی می‌گوید: «رزأ مالُه رزءاً» همچون «جعلَه» و «عملَه» به ضمّ یعنی از مالش کم شد.

**[ترجمه]

«۱۳»

ختص، الإختصاص ير، بصائر الدرجات أَحْمَدُ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ فَضَّالٍ عَنْ أَبِيهِ وَ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ فَضَّالٍ عَنِ ابْنِ بُكَيْرٍ عَنْ زُرَارَةَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليهما السلام قَالَ: إِنَّ نَاضِحاً (۲) كَانَ لِرَجُلٍ مِنَ النَّاسِ فَلَمَّا أَسَنَّ قَالَ بَعْضُ أَصْحَابِهِ لَوْ نَحَرْتُمُوهُ فَجَاءَ الْبَعِيرُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَجَعَلَ يَرْغُو فَأَرْسَلَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله إِلَى صَاحِبِهِ فَلَمَّا جَاءَ قَالَ لَهُ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله إِنَّ هَذَا يَزْعُمُ أَنَّهُ كَانَ لَكُمْ شَابّاً حَتَّى هَرِمَ وَ أَنَّهُ قَدْ نَفَعَكُمْ وَ أَنَّكُمْ أَرَدْتُمْ نَحْرَهُ قَالَ فَقَالَ صَدَقَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لَا تَنْحَرُوهُ وَ دَعُوهُ قَالَ فَتَرَكُوهُ (۳).

**[ترجمه]اختصاص: امام صادق علیه السّلام فرمود: مردی از انصار شتر آبکشی داشت، چون سالخورده شد، یکی از اهل خانواده اش گفت: کاش آن را قربانی می‌کردید. پس آن شتر نزد رسول خدا آمد و صدا و ضجه کرد. رسول خدا صلی الله علیه و آله به دنبال صاحبش فرستادند. وقتی که آمد، حضرت به او فرمود: این شتر می‌پندارد اکنون می‌خواهید او را بکشید، در حالی که از جوانی تا پیری در خدمت شما بوده و به شما منفعت رسانده. مرد گفت: راست گفته حضرت فرمود: او را

نکشید و رهایش کنید. - . اختصاص: ۲۹۴ -

**[ترجمه]

«۱۴»

ختص، الإختصاص یر، بصائر الدرجات الْحَجَّالُ عَنِ اللُّؤْلُؤِیِّ عَنِ ابْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِی الْجَارُودِ عَنْ عَدِیِّ بْنِ ثَابِتٍ (۴) عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِیِّ قَالَ: بَیْنَا نَحْنُ قُعُودٌ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِذْ أَقْبَلَ بَعِیرٌ حَتَّی بَرَکَ وَ رَغَا وَ تَسَافَلَتْ (۵) دُمُوعُهُ عَلَی عَیْنَیْهِ (۶) فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لِمَنْ هَذَا الْبَعِیرُ فَقِیلَ لِفُلَانٍ الْأَنْصَارِیِّ قَالَ عَلَیَّ بِهِ قَالَ فَأُتِیَ بِهِ فَقَالَ لَهُ بَعِیرُکَ هَذَا یَشْکُوکَ قَالَ وَ یَقُولُ مَا ذَا یَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ یَزْعُمُ أَنَّکَ تَسْتَکِدُّهُ وَ تُجَوِّعُهُ قَالَ صَدَقَ یَا رَسُولَ اللَّهِ لَیْسَ لَنَا نَاضِحٌ غَیْرُهُ وَ أَنَا رَجُلٌ مُعِیلٌ قَالَ فَهُوَ یَقُولُ لَکَ اسْتَکِدَّنِی وَ أَشْبِعْنِی فَقَالَ یَا رَسُولَ اللَّهِ نُخَفِّفُ عَنْهُ وَ نُشْبِعُهُ قَالَ فَقَامَ الْبَعِیرُ فَانْصَرَفَ (۷).

ص: ۴۰۰

۱- الاختصاص: مخطوط بصائر الدرجات: ۱۰۱.

۲- الناضح: البعیر یستقی علیه.

۳- الاختصاص: مخطوط. بصائر الدرجات: ۱۰۱.

۴- علی بن ثابت خ ل، أقول: الصحیح ما فی المتن.

۵- تناثرت خ ل.

۶- من عینیه خ ل.

۷- الاختصاص: مخطوط بصائر الدرجات: ۱۰۱.

**[ترجمه]الإختصاص، بصائر الـدرجات: ازجابر بن عبـد الله انصاری روایت شـده که ایشان فرمود: کنار رسول خـدا صـلّی الله علیه و آله نشسته بودیم که شتری نزد حضـرت آمد و روبروی ایشان زانو زد و اشک از چشـمانش به راه افتاد. حضرت فرمود: این شـتر برای کیست؟ عرض کردنـد: برای فلان مرد انصـاری است. فرمـود: او را نزد من بیاوریـد. صـاحب شـتر را آوردنـد و حضـرت به او فرمـود: شـترت از تـو شـکایت دارد. مرد عرض کرد: چه می گویـد ای رسـول خـدا؟! فرمود: می گویـد از او به سختی کار می کشـی و او را گرسـنه نگه می داری. عرض کرد: ای رسول خـدا راست می گویـد، ولی من جز این شتر حیوان آب کش دیگری نـدارم و بسیار عیـالوار هسـتم. حضـرت فرمود: این شتر به تو می گویـد مرا به کار بگیر اما غـذایم بـده. مرد عرض کرد: ای رسول خدا! کار او را سبک می‌کنیم و سیرش خواهیم کرد. آن‌گاه شتر برخاست و رفت - . الإختصاص: نسخه خطی، بصائر الدرجات: ۱۰۱ - .

ص: ۴۰۰

**[ترجمه]

أقول

استکده أی طلب منه الکد و الشده و الإلحاح فی العمل.

**[ترجمه]«استکدَّه» یعنی او را به رنج و سختی و پُرکاری انداخت.

**[ترجمه]

«۱۵»

ختص، الإختصاص یر، بصائر الـدرجات بِهَـذَا الْإِسْنَادِ عَنْ جَابِرٍ قَالَ: بَيْنَا نَحْنُ يَوْماً مِنَ الْأَيَّامِ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قُعُودٌ إِذْ أَقْبَلَ بَعِيرٌ حَتَّى بَرَكَ وَ رَغَا وَ تَسِيلُ دُمُوعُهُ قَالَ صلی الله علیه و آله لِمَنْ هَذَا الْبَعِيرُ قَالُوا لِفُلَانٍ قَالَ عَلَيَّ بِهِ فَقَالَ لَهُ بَعِيرُكَ هَذَا يَزْعُمُ أَنَّهُ رَبَّى صَغِيرَكُمْ وَ كَدَّ عَلَى كَبِيرِكُمْ ثُمَّ أَرَدْتُمْ أَنْ تَنْحَرُوهُ قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ لَنَا وَلِيمَةٌ فَأَرَدْنَا أَنْ نَنْحَرَهُ قَالَ فَدَعُوهُ لِي قَالَ فَتَرَكُوهُ فَأَعْتَقَهُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَكَانَ يَأْتِي دُورَ الْأَنْصَارِ مِثْلَ السَّائِلِ يُشْرِفُ عَلَى الْحُجَرِ فَكَانَ الْعَوَاتِقُ يَجْبِينَ لَهُ حَتَّى يَجِيءَ (۱) فَيَقُلْنَ هَذَا عَتِيقُ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَسَمِنَ حَتَّى تَضَايَقَ بِهِ جِلْدُهُ.

**[ترجمه]الإختصاص، بصائر الدرجات: از جابر روایت شده که وی گفت:

روزی از روزهـا نزد رسول خـدا صـلّی الله علیه و آله نشسـته بودیم. ناگـاه شتری نزد ایشـان آمـد و زانو زد و نالیـد و اشـک از چشـمانش به را افتاد. حضـرت فرمود: این شتر برای کیست؟ عرض کردند: برای فلانی است. فرمود: او را نزد من بیاورید. به او فرمود: این شتر می گوید که او کودکانتان را پرورانده و برای بزرگانتان کار کرده اما اکنون شـما می خواهید سـرش را ببرید. عرض کردنـد: ای رسول خـدا! ما می خواهیم ولیمه‌ای بدهیم و بدین خاطر خواستیم سـرش را ببریم. حضـرت فرمود: آن را به

من بدهید. آن‌ها شتر را برای رسول خدا صلّی الله علیه و آله وانهادند و ایشان آن را آزاد کرد. آن شتر همچون حاجتمندی که بر حجر الاسود فراز آید همواره به دور انصار می گشت و دختران نوجوان برایش آب می‌آورند تا نزدشان برود و می گفتند: این شتر آزاد شده رسول خدا صلّی الله علیه و آله است. آن شتر آن‌قدر فربه شد که در پوستش نمی گنجید.

**[ترجمه]

أقول

العاتق الجاریه أول ما أدرکت.

**[ترجمه]«عاتق» یعنی دختر نوجوان.

**[ترجمه]

«۱۶»

ختص، الإختصاص یر، بصائر الدرجات ابْنُ یَزِیدَ عَنْ عَبْدِ الْحَمِیدِ بْنَ سَالِمٍ عَنْ هَارُونَ بْنِ خَارِجَهَ أَوْ غَیْرِهِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیهما السلام قَالَ: قَالَتِ النَّاقَهُ لَیْلَهَ نَفَّرُوا بِالنَّبِیِّ لِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَا وَ اللَّهِ لَا أَزَلْتُ خُفّاً عَنْ خُفٍّ وَ لَوْ قُطِّعْتُ إِرْباً إِرْباً (۲).

**[ترجمه]الإختصاص، بصائر الدرجات: از امام جعفر صادق علیه السلام روایت شده که ایشان فرمود: شبی که (منافقان در عقبه) شتر پیامبر صلّی الله علیه و آله را رم دادند شتر به حضرت گفت: نه، به خدا سوگند حتی اگر تکه تکه‌ام کنند پا از جای پا برنمی‌دارم - . الإختصاص: نسخه خطی، بصائر الدرجات: ۱۰۱ - .

**[ترجمه]

أقول

الإرب بالکسر العضو.

**[ترجمه]«إرب» به کسر یعنی عضو بدن.

**[ترجمه]

«۱۷»

ص، قصص الأنبیاء علیهم السلام عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: جَاءَ أَعْرَابِیٌّ مِنْ بَنِی سُلَیْمٍ وَ مَعَهُ ضَبٌّ اصْطَادَهُ فِی الْبَرِّیَّهِ فِی کُمِّهِ فَقَالَ لَا

أَومِنُ بِکَ حَتَّی یَنْطِقَ هَذَا الضَّبُّ فَقَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله یَا ضَبُّ مَنْ أَنَا فَقَالَ أَنْتَ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ اصْطَفَاکَ اللَّهُ حَبِیباً فَأَسْلَمَ السُّلَمِیُّ (۳).

یج، الخرائج و الجرائح مثله.

**[ترجمه]قصص الأنبیاء: از ابن عباس روایت شده که وی گفت: مردی اعرابی از قبیله بنی سُلَیم نزد پیامبر صلّی الله علیه و آله آمد. او در بیابان سوسماری شکار کرده بود و آن را در آستینش گذاشته بود. به حضرت عرض کرد: من به تو ایمان نمی... آورم مگر این‌که این سوسمار زبان به سخن گشاید. ایشان فرمود: ای سوسمار! من کیستم؟ سوسمار گفت: تو محمد بن عبدالله هستی که خداوند تو را به دوستی برگزیده است. آن‌گاه آن مرد اسلام آورد - . قصص الأنبیاء: نسخه خطی - .

در الخرائج و الجرائح نیز همانند این حدیث آمده است.

**[ترجمه]

«۱۸»

ختص، الإختصاص یر، بصائر الدرجات السِّنْدِیُّ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبَانِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ عَمْرِو بْنِ صُهْبَانَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْفَضْلِ الْهَاشِمِیِّ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: لَمَّا أَقْبَلَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مِنْ غَزْوَهِ ذَاتِ الرِّقَاعِ وَ هِیَ غَزْوَهُ بَنِی ثَعْلَبَهَ مِنْ غَطَفَانَ حَتَّی إِذَا کَانَ قَرِیباً مِنَ الْمَدِینَهِ إِذَا بَعِیرٌ جَاءَ یُرْقِلُ حَتَّی انْتَهَی إِلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَوَضَعَ جِرَانَهُ عَلَی الْأَرْضِ ثُمَّ خَرْخَرَ (۴) فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ

ص: ۴۰۱

۱- حتی یأتی خ ل.

۲- الاختصاص: مخطوط، بصائر الدرجات: ۱۰۱.

۳- قصص الأنبیاء: مخطوط.

۴- جرجر خ ل. أقول: خرخر: صوت. و جرجر الجمل: ردد صوته فی حنجرته.

صلی الله علیه و آله هَلْ تَدْرُونَ مَا یَقُولُ هَذَا الْبَعِیرُ قَالُوا اللَّهُ وَ رَسُولُهُ أَعْلَمُ قَالَ إِنَّهُ أَخْبَرَنِی أَنَّ صَاحِبَهُ عَمِلَ عَلَیْهِ حَتَّی إِذَا أَکْبَرَهُ وَ أَدْبَرَهُ وَ أَهْزَلَهُ أَرَادَ أَنْ یَنْحَرَهُ وَ یَبِیعَ لَحْمَهُ ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَا جَابِرُ اذْهَبْ بِهِ إِلَی صَاحِبِهِ فَأْتِنِی بِهِ فَقُلْتُ لَا أَعْرِفُ صَاحِبَهُ قَالَ هُوَ یَدُلُّکَ قَالَ فَخَرَجْتُ مَعَهُ حَتَّی انْتَهَیْتُ إِلَی بَنِی وَاقِفٍ فَدَخَلَ فِی زُقَاقٍ فَإِذَا بِمَجْلِسٍ فَقَالُوا یَا جَابِرُ کَیْفَ تَرَکْتَ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ کَیْفَ تَرَکْتَ الْمُسْلِمِینَ قُلْتُ صَالِحُونَ وَ لَکِنْ أَیُّکُمْ صَاحِبُ هَذَا الْبَعِیرِ فَقَالَ بَعْضُهُمْ أَنَا فَقُلْتُ أَجِبْ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَالَ مَا لِی قُلْتُ اسْتَعْدَی عَلَیْکَ بَعِیرُکَ قَالَ فَجِئْتُ أَنَا وَ هُوَ وَ الْبَعِیرُ إِلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالَ إِنَّ بَعِیرَکَ أَخْبَرَنِی أَنَّکَ عَمِلْتَ عَلَیْهِ حَتَّی إِذَا أَکْبَرْتَهُ وَ أَدْبَرْتَهُ وَ أَهْزَلْتَهُ أَرَدْتَ نَحْرَهُ وَ بَیْعَ لَحْمِهِ قَالَ الرَّجُلُ قَدْ کَانَ ذَلِکَ یَا رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَالَ بِعْهُ مِنِّی قَالَ بَلْ هُوَ لَکَ یَا رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَالَ بَلْ بِعْهُ مِنِّی فَاشْتَرَاهُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله ثُمَّ ضَرَبَ عَلَی صَفْحَتِهِ فَتَرَکَهُ یَرْعَی فِی ضَوَاحِی الْمَدِینَهِ فَکَانَ الرَّجُلُ مِنَّا إِذَا أَرَادَ الرَّوْحَهَ وَ الْغَدْوَهَ مَنَحَهُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالَ جَابِرٌ رَأَیْتُهُ وَ قَدْ ذَهَبَ عَنْهُ دُبُرُهُ وَ صَلَحَ (۱) .

**[ترجمه]الإختصاص، بصائر الدرجات: از جابر بن عبدالله روایت شده که وی گفت: وقتی رسول خدا صلّی الله علیه و آله از غزوه ذات الرقاع یعنی، نبرد با طایفه بنی ثعلبه از قبیله غَطَفان، بازمی‌گشت در نزدیکی مدینه بود که ناگاه شتری شتابان سر رسید و چون به رسول خدا صلّی الله علیه و آله رسید گردنش را روی زمین گذاشت و خِرخِر کرد. حضرت فرمود: ص: ۴۰۱

آیا می‌دانید این شتر چه می‌گوید؟ عرض کردند: خدا و رسولش بهتر می‌دانند. فرمود: به من می‌گوید صاحبش از او کار کشیده و اکنون که او را پیر و زخمی و ناتوان کرده می‌خواهد سرش را ببرد و گوشتش را بفروشد. سپس فرمود: ای جابر! با او برو و صاحبش را نزد من بیار. عرض کردم: من صاحبش را نمی‌شناسم. فرمود: خودش نشانت می‌دهد. من با آن شتر رفتم و چون به قبیله بنی واقف رسیدیم، او به کوچه‌ای رفت و به مجلسی رسید. اهالی آن‌جا گفتند: ای جابر! حال رسول خدا صلّی الله علیه و آله و مسلمانان چطور است؟ گفتم: خوب هستند، صاحب این شتر کدام یک از شماست؟ یکی از آن‌ها گفت: من هستم. گفتم: نزد رسول خدا صلّی الله علیه و آله برو. گفت: چه شده؟ گفتم: شترت از دست تو نزد ایشان کمک خواسته. آن‌گاه همراه با او و شترش نزد رسول خدا صلّی الله علیه و آله رفتیم. حضرت به او فرمود: شترت به من خبر داده که از او کار کشیده‌ای و اکنون که پیر و زخمی و ناتوانش کرده‌ای می‌خواهی سرش را ببری و گوشتش را بفروشی. مرد عرض کرد: همین‌طور است ای رسول خدا! فرمود: آن را به من بفروش. عرض کرد: چرا بفروشم؟! برای شما باشد. فرمود: نه، به من بفروشش. حضرت آن را از او خرید و سپس بر پشتش زد و او را رها کرد تا در اطراف مدینه بچرد و هرگاه یکی از ما می‌خواست برود و بیاید حضرت آن را به وی می‌داد. من دیدم که آن شتر زخمِ پشتش خوب شده بود و حالش خوب بود - . الإختصاص: نسخه خطی، بصائر الدرجات: ۱۰۲ - .

**[ترجمه]

إیضاح

أرقل أسرع و جِرَانُ البعیر بالکسر مقدم عنقه و الضواحی النواحی و دبر و أدبر صار ذا دبر بالتحریک و هو قرحه الدابه.

**[ترجمه]«أرقلَ» یعنی شتافت. «جِران البعیر» به کسر یعنی جلوی گردن شتر. «ضواحی» یعنی اطراف. «دبرَ و أدبرَ» یعنی به

«دَبَر» دچار شد که آن زخمی بر پشت چهارپاست.

**[ترجمه]

«۱۹»

ص، قصص الأنبياء عليهم السلام الصَّدُوقُ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَامِدٍ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ نَصْرٍ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ سَهْلٍ عَنْ حَسَّانَ بْنِ أَغْلَبَ بْنِ تَمِيمٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ هِشَامِ بْنِ حَسَّانَ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ ظَبْيَةِ بْنِ مِحْصَنٍ عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ كَانَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله يَمْشِي فِي الصَّحْرَاءِ فَنَادَاهُ مُنَادٍ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَرَّتَيْنِ فَالْتَفَتَ فَلَمْ يَرَ أَحَداً ثُمَّ نَادَاهُ فَالْتَفَتَ فَإِذَا هُوَ بِظَبْيَةٍ مُوثَقَةٍ (۲) فَقَالَتْ إِنَّ هَذَا الْأَعْرَابِيَّ صَادَنِي وَ لِي خِشْفَانِ فِي ذَلِكَ الْجَبَلِ أَطْلِقْنِي حَتَّى أَذْهَبَ وَ أُرْضِعَهُمَا وَ أَرْجِعَ فَقَالَ وَ تَفْعَلِينَ قَالَتْ نَعَمْ إِنْ لَمْ أَفْعَلْ عَذَّبَنِيَ اللَّهُ عَذَابَ الْعَشَّارِ فَأَطْلَقَهَا فَذَهَبَتْ فَأَرْضَعَتْ خِشْفَيْهَا ثُمَّ رَجَعَتْ فَأَوْثَقَهَا فَأَتَاهُ الْأَعْرَابِيُّ

ص: ۴۰۲

۱- الاختصاص:مخطوط.بصائر الدرجات:۱۰۲.

۲- فی الخرائج: موثوقه. و فيه بعد ذلک: قال: ما حاجتک، فقالت.

فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَطْلِقْهَا فَأَطْلَقَهَا (۱) فَخَرَجَتْ تَعْدُو وَ تَقُولُ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَنَّکَ رَسُولُ اللَّهِ (۲).

یج، الخرائج و الجرائح عن أم سلمه مثله (۳).

**[ترجمه]قصص الأنبیاء: از اُمّ سلمه روایت شده که وی گفت: پیامبر صلّی الله علیه و آله در صحرا قدم می‌زد که ناگاه کسی دو مرتبه ندا سر داد: ای رسول خدا! حضرت برگشت اما کسی را ندید. بار دیگر آن ندا آمد. حضرت برگشت و دید صدا از آهویی است که بسته شده است. آهو گفت: این اعرابی مرا شکار کرده و من در آن کوه دو بچه دارم، مرا باز کنید تا بروم و به آن دو شیر بدهم و برگردم. حضرت فرمود: همین کار را می‌کنی؟ گفت: بله، اگر نکردم خداوند مرا سخت عذاب کند. حضرت آهو را باز کرد و او رفت و بچه‌هایش را شیر داد و سپس بازگشت و حضرت بستش. در آن دم اعرابی سر رسید

ص: ۴۰۲

و عرض کرد: ای رسول خدا! بازش کنید. ایشان آن را باز کرد. آهو بیرون جست و در حالی که می‌دوید گفت: شهادت می‌دهم که هیچ خدایی جز خدای یگانه نیست و تو رسول خدا هستی - . قصص الأنبیاء: نسخه خطی - .

در الخرائج و الجرائح نیز همانند این روایت از اُمّ سلمه آمده است - . الخرائج: ۱۸۴ - .

**[ترجمه]

«۲۰»

ص، قصص الأنبیاء علیهم السلام الصَّدُوقُ عَنْ أَبِی حَامِدٍ (۴) عَنِ ابْنِ سَعْدَانَ عَنْ أَبِی الْخَیْرِ بْنِ بُنْدَارَ بْنِ یَعْقُوبَ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ دُرُسْتَوَیْهِ عَنِ الْیَمَانِ بْنِ سَعِیدٍ عَنْ یَحْیَى بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ عَبْدِ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ عَنِ الزُّهْرِیِّ عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: کُنَّا جُلُوساً عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِذْ دَخَلَ أَعْرَابِیٌّ عَلَى نَاقَهٍ حَمْرَاءَ فَسَلَّمَ ثُمَّ قَعَدَ فَقَالَ بَعْضُهُمْ (۵) إِنَّ النَّاقَهَ الَّتِی تَحْتَ الْأَعْرَابِیِّ سَرَقَهَا قَالَ أَقِمْ بَیِّنَهً فَقَالَتِ (۶) النَّاقَهُ الَّتِی تَحْتَ الْأَعْرَابِیِّ وَ الَّذِی بَعَثَکَ بِالْکَرَامَهِ (۷) یَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ هَذَا مَا سَرَقَنِی وَ لَا مَلَکَنِی أَحَدٌ سِوَاهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَا أَعْرَابِیُّ مَا الَّذِی قُلْتَ حَتَّى أَنْطَقَهَا اللَّهُ بِعُذْرِکَ قَالَ قُلْتُ اللَّهُمَّ إِنَّکَ لَسْتَ بِرَبٍّ (۸) اسْتَحْدَثْنَاکَ وَ لَا مَعَکَ إِلَهٌ أَعَانَکَ عَلَى خَلْقِنَا وَ لَا مَعَکَ رَبٌّ فَیَشْرَکَکَ فِی رُبُوبِیَّتِکَ أَنْتَ رَبُّنَا کَمَا تَقُولُ وَ فَوْقَ مَا یَقُولُ الْقَائِلُونَ أَسْأَلُکَ أَنْ تُصَلِّیَ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ أَنْ تُبَرِّئَنِی بِبَرَاءَتِی فَقَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله وَ الَّذِی بَعَثَنِی بِالْکَرَامَهِ (۹) یَا

ص: ۴۰۳

۱- فی الخرائج: فانتبه الاعرابی فأخبره النبیّ صلّی اللّه علیه و آله بحالها فاطلقها.

۲- قصص الأنبیاء: مخطوط.

۳- الخرائج: ۱۸۴.

۴- هکذا فی الکتاب، و لعلّ الصحیح: عبد اللّه بن حامد او ابن حامد.

۵- فی الخرائج: إن اعرابیا یمانیا أتی النبیّ صلّی اللّه علیه و آله علی ناقه حمراء فلما قضی نحبه قالوا إه. أقول: النحب: الحاجه.

۶- قال: أثم بینه؟ قالوا: نعم، قال: یا علی خذ حقّ اللّه من الاعرابی ان قامت علیه البینه، فأطرق الاعرابی ساعه، فقال علیّ علیه السلام: قم یا أعرابی و إلا فادل بحجتک، فقالت یج، اقول هکذا أورده المصنّف فی هامش النسخه، و فی الخرائج: قم یا اعرابی لامر اللّه و الا فادل بحجتک.

۷- فی الخرائج: و الذی بعثک بالحق نبیا.

۸- باله خ ل.

۹- فی الخرائج: و الذی بعثنی بالحق نبیا.

أَعْرَابِيُّ لَقَدْ رَأَيْتُ الْمَلَائِكَهَ (۱) يَكْتُبُونَ مَقَالَتَكَ أَلَا وَ مَنْ نَزَلَ بِهِ مِثْلُ مَا نَزَلَ بِكَ فَلْيَقُلْ مِثْلَ مَقَالَتِكَ وَ لْيُكْثِرِ الصَّلَاهَ عَلَيَّ (۲).

يج، الخرائج و الجرائح مرسلا مثله (۳).

**[ترجمه]قصص الأنبياء: از ابن عمر روايت شده كه وى گفت: نزد رسول خدا صلّى الله عليه و آله نشسته بوديم كه مردى اعرابى سوار بر ناقه‌اى سرخ آمد و سلام كرد و نشست. كسى گفت: اين اعرابى ناقه‌اى را كه به زير پا دارد دزديده است. حضرت فرمود: دليلى بيار. ناگاه ناقه گفت: اى رسول خدا! به خدايى كه تو را به ارجمندى برانگيخته اين مرد مرا ندزديده و هيچ كس جز او صاحب من نيست. حضرت فرمود: اى اعرابى! چه گفتى كه خداوند ناقه را براى بيان عذرت به سخن درآورد؟ عرض كرد: گفتم خداوندا تو پروردگارى نيستى كه ما به تازگى يافته باشيم و هيچ خداى ديگرى در خلق ما تو را يارى نداده و هيچ پروردگار ديگرى جز تو وجود ندارد كه در پروردگارى‌ات با تو شريك باشد، تو پروردگار ما هستى آن… چنان كه خودت مى‌گويى و فراتر از آن‌چه ديگران مى‌گويند، از تو مى‌خواهم كه بر محمد و خاندان محمد درود فرستى و بى گناهى مرا ثابت كنى. آن‌گاه پيامبر صلّى الله عليه و آله فرمود:

ص: ۴۰۳

اى اعرابى! به خدايى كه مرا به ارجمندى برانگيخت ديدم فرشتگان سخن تو را مى‌نوشتند، بدان هر كس به وضعى همچون وضع تو درافتاد بايد سخنى همچون سخن تو بگويد و بسيار بر من درود بفرستد - . قصص الأنبياء: نسخه خطى - .

در الخرائج و الجرائح نيز همانند اين روايت آمده است - . الخرائج: ۱۸۴ - .

**[ترجمه]

«۲۱»

ص، قصص الأنبياء عليهم السلام الصَّدُوقُ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَامِدٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ حَمْدَانَ عَنْ عَمْرِو بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُؤَيَّدٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عُقْبَهَ عَنْ أَبِي حُذَيْفَهَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَبِيبٍ الْهُذَلِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيِّ عَنْ أَبِي مَنْصُورٍ قَالَ: لَمَّا فَتَحَ اللَّهُ عَلَى نَبِيِّهِ خَيْبَرَ أَصَابَهُ حِمَارٌ أَسْوَدُ فَكَلَّمَ النَّبِيُّ الْحِمَارَ فَكَلَّمَهُ وَ قَالَ أَخْرَجَ اللَّهُ مِنْ نَسْلِ جَدِّي سِتِّينَ حِمَاراً لَمْ يَرْكَبْهَا إِلَّا نَبِيٌّ وَ لَمْ يَبْقَ مِنْ نَسْلِ جَدِّي غَيْرِي وَ لَا مِنَ الْأَنْبِيَاءِ غَيْرُكَ وَ قَدْ كُنْتُ أَتَوَقَّعُكَ كُنْتُ قَبْلَكَ لِيَهُودِيٍّ أَعْثِرُ بِهِ عَمْداً فَكَانَ يَضْرِبُ بَطْنِي وَ يَضْرِبُ ظَهْرِي فَقَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله سَمَّيْتُكَ يعفور (يَعْفُوراً) ثُمَّ قَالَ تَشْتَهِي الْإِنَاثَ يَا يَعْفُورُ قَالَ لَا وَ كُلَّمَا قِيلَ أَجِبْ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله خَرَجَ إِلَيْهِ فَلَمَّا قُبِضَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله جَاءَ إِلَى بِئْرٍ فَتَرَدَّى فِيهَا فَصَارَتْ قَبْرَهُ جَزَعاً (۴).

**[ترجمه]قصص الأنبياء: از ابو منصور روايت شده كه وى گفت: وقتى خداوند خيبر را بر پيامبرش صلّى الله عليه و آله فتح كرد، الاغى سياه نزد حضرت آمد و ايشان با او سخن گفت. الاغ زبان گشود و گفت: خداوند از نسل جدّ من شصت الاغ به دنيا آورده كه فقط پيامبر بر آن‌ها سوار شده است، اكنون نه از نسل جدّ من الاغى به جز من باقى مانده و نه از پيامبران پيامبرى

جز شـما، من منتظر شـما بوده‌ام، پیش از شما در دست مردی یهودی بودم و عمدا او را بر زمین می‌زدم و او نیز بر شکم و کمر من می‌کوفت. پیامبر صلّی الله علیه و آله به او فرمود: تو را یَعفور می‌نامم. سـپس فرمود: ای یعفورا! آیا به مادینه تمایلی داری؟ گفت: نه. از آن پس هرگـاه به او می‌گفتنـد رسول خـدا صلّی الله علیه و آله را دریـاب نزد حضـرت می‌رفت و وقتی حضـرت درگذشت بر سر چاهی رفت و خودش را در آن انداخت و همان چاه قبر او شد - . قصص الأنبياء: نسخه خطی - .

**[ترجمه]

«۲۲»

كا، الكافی مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ وَ عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْوَلِيدِ شَبَابٍ الصَّيْرَفِيِّ عَنْ أَبَانِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیهما السلام وَ ذَكَرَ وَصِيَّةَ النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله وَ مَا أَعْطَاهُ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ إِلَی أَنْ قَالَ وَ الْحِمَارُ عُفَيْرٌ فَقَالَ اقْبِضْهَا فِی حَيَاتِی فَذَكَرَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ علیهما السلام أَنَّ أَوَّلَ شَيْ ءٍ مِنَ الدَّوَابِّ تُوُفِّیَ عُفَيْرٌ سَاعَةَ قُبِضَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَطَعَ خِطَامَهُ ثُمَّ مَرَّ يَرْكُضُ حَتَّی أَتَی بِئْرَ بَنِی حَطْمَةَ (۵) بِقُبَا فَرَمَی بِنَفْسِهِ فِيهَا فَكَانَتْ قَبْرَهُ (۶).

ص: ۴۰۴

۱- يبتدرون أفواه الازقه يكتبون خ أقول: هو الموجود فی الخرائج.

۲- قصص الأنبياء: مخطوط.

۳- الخرائج: ۱۸۴ و فيه: فی آخره: فينقذه اللّه تعالی.

۴- قصص الأنبياء: مخطوط، و الحديث عامی السند أخرجه الصدوق بطريقه الی العامّه، قوله فتردی ای فسقط.

۵- هكـذا فی الكتاب، و الصـحيح: خطمه بالخاء المعجمه كما فی المصـدر، و هم حی من الاوس من القحطانيه و هم بنو خطمه بن جشم بن مالك بن الاوس بن حارثه.

۶- أصول الكافی ۱: ۲۳۶ و ۲۳۷.

**[ترجمه]کافی: از امام جعفر صادق علیه السلام روایت شده که ایشان درباره وصیت پیامبر صلّی الله علیه و آله و آن‌چه به امیرمومنان علیه السلام عطا کرد سخن گفت و به آن‌جا رسید که فرمود: و الاغی که عُفَیر نام داشت، پیامبر صلّی الله علیه و آله به امام علی علیه السلام فرمود: آن را در زمان حیات من نزد خود نگه دار.

امیرمومنان علیه السلام فرمود هنگامی که رسول خدا صلّی الله علیه و آله درگذشت، نخستین حیوانی که جان داد عُفَیر بود، او افسارش را گسیخت و دوید و رفت تا بر سر چاه قبیله بنی حَطَمه در قُبا رسید و خودش را در آن چاه انداخت و چاه قبرش شد -. أصول کافی ۱: ۲۳۶– ۲۳۷ -.

ص: ۴۰۴

**[ترجمه]

«۲۳»

وَ رُوِیَ أَنَّ أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ علیهما السلام قَالَ إِنَّ ذَلِکَ الْحِمَارَ کَلَّمَ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالَ بِأَبِی أَنْتَ وَ أُمِّی إِنَّ أَبِی حَدَّثَنِی عَنْ أَبِیهِ عَنْ جَدِّهِ عَنْ أَبِیهِ أَنَّهُ کَانَ مَعَ نُوحٍ فِی السَّفِینَهِ فَقَامَ إِلَیْهِ (۱) فَمَسَحَ عَلَی کَفَلِهِ ثُمَّ قَالَ یَخْرُجُ مِنْ صُلْبِ هَذَا الْحِمَارِ حِمَارٌ یَرْکَبُهُ سَیِّدُ النَّبِیِّینَ وَ خَاتَمُهُمْ وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی جَعَلَنِی ذَلِکَ الْحِمَارَ (۲).

**[ترجمه]نیز روایت شده: امیرمومنان علیه السلام فرمود: آن الاغ با رسول خدا صلّی الله علیه و آله سخن گفت و عرض کرد: پدر و مادرم به فدایت ای رسول خدا! پدرم به نقل از پدرش از جدّش از پدرش برایم تعریف کرد که او در کشتی همراه نوح بوده و نوح کنارش رفته و بر کفلش دست کشیده و گفته از صُلب این الاغ الاغی بیرون می‌آید که سرور و خاتَم پیامبران سوارش می‌شود. حمد و سپاس خدایی را که مرا آن الاغ قرار داد - أصول کافی ۱: ۲۳۶– ۲۳۷؛ این حدیث مُرسل است و غرابتی در آن هست. - .

**[ترجمه]

«۲۴»

ص، قصص الأنبیاء علیهم السلام الصَّدُوقُ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ الْحُسَیْنِ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ شَاذَانَ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ نَجِیحٍ عَنْ إِبْرَاهِیمَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ مَیْمُونٍ عَنْ مُصْعَبٍ عَنْ عِکْرِمَهَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِیَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِذَا أَرَادَ حَاجَهً أَبْعَدَ فِی الْمَشْیِ فَأَتَی یَوْماً وَادِیاً لِحَاجَهٍ فَنَزَعَ خُفَّهُ وَ قَضَی حَاجَتَهُ ثُمَّ تَوَضَّأَ وَ أَرَادَ لُبْسَ خُفِّهِ فَجَاءَ طَائِرٌ أَخْضَرُ فَحَمَلَ الْخُفَّ فَارْتَفَعَ بِهِ ثُمَّ طَرَحَهُ فَخَرَجَ مِنْهُ أَسْوَدُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله هَذِهِ کَرَامَهٌ أَکْرَمَنِی اللَّهُ بِهَا اللَّهُمَّ إِنِّی أَعُوذُ بِکَ مِنْ شَرِّ مَنْ یَمْشِی عَلَی بَطْنِهِ وَ مِنْ شَرِّ مَنْ یَمْشِی عَلی رِجْلَیْنِ وَ مِنْ شَرِّ مَنْ یَمْشِی عَلی أَرْبَعٍ وَ مِنْ شَرِّ کُلِّ ذِی شَرٍّ وَ مِنْ شَرِّ کُلِّ دَابَّهٍ أَنْتَ آخِذٌ بِناصِیَتِها إِنَّ رَبِّی عَلی صِراطٍ مُسْتَقِیمٍ (۳).

**[ترجمه]قصص الأنبياء: از ابن عباس روایت شده که وی گفت: رسول خدا صلّی الله علیه و آله هرگاه می‌خواست قضای حاجت کند قدم زنان دور می‌شد. روزی به دشتی رفت و کفشش را درآورد و قضای حاجت کرد و سپس وضو گرفت. وقتی خواست کفشش را بپوشد ناگهان پرنده‌ای سبزرنگ آمد و کفش را برداشت و بالا برد و سپس پایین انداخت. ناگاه ماری سیاه از کفش بیرون آمد. حضرت فرمود: این کرامتی است که خداوند مرا با آن ارج نهاد، خداوندا به تو پناه می‌برم از شرّ آن‌چه «یَمْشِی عَلی بَطْنِهِ» {بر روی شکم راه می رود} و از شرّ آن‌چه «یَمْشِی عَلی رِجْلَیْنِ» {بر روی دو پا راه می‌رود.} و از شرّ آن‌چه «مَنْ یَمْشِی عَلی أَرْبَعٍ» - . نور / ۴۵ -

{بر روی چهار [پا] راه می رود.} و از شرّ هر شروری و از شرّ هر چهارپایی که تو «آخِذٌ بِناصِیَتِها إِنَّ رَبِّی عَلی صِراطٍ مُسْتَقِیمٍ» - . هود / ۵۶ - {مهار هستی اش را در دست داری، به راستی پروردگار من بر راه راست است.} - . قصص الأنبیاء: نسخه خطی -

**[ترجمه]

«۲۵»

یر، بصائر الدرجات أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنِ الْأَهْوَازِیِّ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِیٍّ عَنْ أَبِی بَصِیرٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیهما السلام قَالَ: سُمَّ رَسُولُ اللَّهِ یَوْمَ خَیْبَرَ فَتَکَلَّمَ اللَّحْمُ فَقَالَ یَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّی مَسْمُومٌ قَالَ فَقَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله عِنْدَ مَوْتِهِ الْیَوْمَ قَطَعَتْ مَطَایَایَ (۴) الْأُکْلَهُ الَّتِی أَکَلْتُ بِخَیْبَرَ وَ مَا مِنْ نَبِیٍّ وَ لَا وَصِیٍّ إِلَّا شَهِیدٌ (۵).

**[ترجمه]بصائر الدرجات: از امام جعفر صادق علیه السلام روایت شده که ایشان فرمود: رسول خدا صلّی الله علیه و آله را در روز خیبر مسموم کردند. در آن روز گوشت مسموم به سخن درآمد و گفت: ای رسول خدا من مسموم هستم. حضرت هنگام وفات فرمود: امروز آن لقمه‌ای که در خیبر خوردم اندامم را از هم گسست، هیچ پیامبر و هیچ وصیّ‌ای نبوده جز این‌که شهید شده است - . بصائر الدرجات: ۱۴۶ - .

**[ترجمه]

أقول

المطایا جمع المطیه و هی الدابه و لعلها استعیرت هنا لما یعتمد علیه الإنسان من الأعضاء و القوی و یحتمل أن یکون فی الأصل (۶) مطای أی ظهری فصحف.

**[ترجمه]«مطایا» جمع «مطیّه» به معنای چهارپاست، شاید در این‌جا استعاره‌ایست از اعضا و اندامی که انسان بر آن تکیه دارد، نیز محتمل است در اصل «مطای» یعنی کمرم باشد که تصحیف شده است.

**[ترجمه]

«۲۶»

یر، بصائر الدرجات إِبْرَاهِيمُ بْنُ هَاشِمٍ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَيْمُونٍ الْقَدَّاحِ

ص: ۴۰۵

۱- فی المصدر: فقام إليه نوح.

۲- أصول الکافی ۱: ۲۳۶ و ۲۳۷، اقول: و الحديث مرسل كما ترى و فيه غرابه.

۳- قصص الأنبياء: مخطوط.

۴- اخرج الشيخ الحرّ العاملیّ الحديث فی اثبات الهداه ۱: ۶۰۴ و فيه: مطای.

۵- بصائر الدرجات: ۱۴۶.

۶- و قد عرفت انه المتعين الموجود فی اثبات الهداه.

عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیهما السلام قَالَ: سَمَّتِ الْیَهُودِیَّهُ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله فِی ذِرَاعٍ قَالَ وَ کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یُحِبُّ الذِّرَاعَ وَ الْکَتِفَ وَ یَکْرَهُ الْوَرِکَ لِقُرْبِهَا مِنَ الْمَبَالِ قَالَ لَمَّا أُوتِیَ بِالشِّوَاءِ أَکَلَ مِنَ الذِّرَاعِ وَ کَانَ یُحِبُّهَا فَأَکَلَ مَا شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ قَالَ الذِّرَاعُ یَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّی مَسْمُومٌ فَتَرَکَهُ وَ مَا زَالَ یَنْتَفِضُ (۱) بِهِ سَمُّهُ حَتَّی مَاتَ صلی الله علیه و آله (۲).

**[ترجمه]بصائر الدرجات:

ص: ۴۰۵

از امام جعفر صادق علیه السلام روایت شده که ایشان فرمود: آن زن یهودی با سردست گوسفند پیامبر صلّی الله علیه و آله را مسموم کرد، حضرت سردست و کتف را دوست می‌داشت و ران را به خاطر نزدیکی به مبال دوست نمی‌داشت. وقتی آن کباب را آوردند حضرت از سردستش که دوست می‌داشت هر آن‌چه خدا می‌خواست خورد. سپس سردست گفت ای رسول خدا من مسموم هستم و حضرت آن را وانهاد. آن سم از آن پس همواره عود می‌کرد تا سرانجام ایشان درگذشت - . بصائر الدرجات: ۱۴۶ - .

**[ترجمه]

«۲۷»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّ رَجُلًا کَانَ فِی غَنَمِهِ یَرْعَاهَا فَأَغْفَلَهَا سُوَیْعَهً مِنْ نَهَارِهِ فَأَخَذَ الذِّئْبُ مِنْهَا شَاهً فَجَعَلَ یَتَلَهَّفُ وَ یَتَعَجَّبُ فَطَرَحَ الذِّئْبُ الشَّاهَ ثُمَّ کَلَّمَهُ بِکَلَامٍ فَصِیحٍ أَنْتُمْ أَعْجَبُ هَذَا مُحَمَّدٌ یَدْعُو إِلَی الْحَقِّ بِبَطْنِ مَکَّهَ (۳) وَ أَنْتُمْ عَنْهُ لَاهُونَ فَأَبْصَرَ الرَّجُلُ رُشْدَهُ فَأَقْبَلَ حَتَّی أَسْلَمَ وَ حَدَّثَ الْقَوْمُ بِقِصَّتِهِ وَ أَوْلَادُهُ یَفْتَخِرُونَ عَلَی الْعَرَبِ بِذَلِکَ فَیَقُولُ أَحَدُهُمْ أَنَا ابْنُ (۴) مُکَلِّمِ الذِّئْبِ (۵).

**[ترجمه]الخرائج و الجرائح: روایت شده مردی در میان گوسفندانش بود و داشت آن‌ها را می‌چراند. لحظه‌ای از روز خود غافل شد و گرگ آمد و یکی از گوسفندان او را گرفت. مرد آه کشید و در شگفتی فرو رفت. ناگاه گرگ گوسفند را انداخت و به سخن درآمد و به زبانی فصیح گفت: شما که شگفت‌تر هستید! محمد در میان مکه شما را به سوی حقیقت فرامی‌خواند و شما از او رو بر می‌گیرید. مرد به خود آمد و به راه افتاد و اسلام آورد و ماجرای خود را برای مردم گفت. از آن پس فرزندانش با این ماجرا بر مردمان عرب فخر می‌ورزیدند و هر یک می‌گفتند: من پسر کسی هستم که گرگ با او سخن گفت - . الخرائج: ۱۸۳ - .

**[ترجمه]

«۲۸»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّهُ صلی الله علیه و آله أُتِیَ بِشَاهٍ مَسْمُومَهٍ أَهْدَتْهَا لَهُ امْرَأَهٌ یَهُودِیَّهٌ وَ مَعَهُ أَصْحَابُهُ فَرَفَعَ یَدَهُ ثُمَّ قَالَ

ارْفَعُوا أَيْدِيَكُمْ فَإِنَّهَا لَتُخْبِرُنِی أَنَّهَا مَسْمُومَهٌ.

**[ترجمه]الخرائج و الجرائح: روایت شده که برای پیامبر صلّی الله علیه و آله گوسفندی مسموم آورند که زنی یهودی آن را برای ایشان هدیه فرستاده بود. اصحاب نیز همراه حضرت بودند. ایشان دست کشید و سپس فرمود: دست بکشید چون به من خبر می‌دهد که مسموم است.

**[ترجمه]

«۲۹»

قب، المناقب لابن شهرآشوب یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّ قَوْماً مِنْ عَبْدِ الْقَیْسِ أَتَوْهُ بِغَنَمٍ لَهُمْ فَسَأَلُوهُ أَنْ یَجْعَلَ لَهُمْ عَلَامَهً یَعْرِفُونَهَا بِهَا فَغَمَزَ بِإِصْبَعِهِ فِی أُصُولِ آذَانِهَا فَابْیَضَّتْ فَهِیَ إِلَی الْیَوْمِ مَعْرُوفَهُ النَّسْلِ (۶).

**[ترجمه]المناقب، الخرائج و الجرائح: روایت شده که جماعتی از قبیله عبد القیس گوسفندی را نزد پیامبر صلّی الله علیه و آله آوردند و از ایشان خواستند برای آن‌ها علامتی روی آن بگذارد تا با آن علامت آن را بشناسند. حضرت بن گوش‌هایش را فشرد و آن‌جا سفید شد. نسل آن گوسفند تا به امروز معروف است - . مناقب آل ابی طالب: ۱۰۴ - .

**[ترجمه]

«۳۰»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله کَانَ فِی أَصْحَابِهِ إِذْ جَاءَهُ أَعْرَابِیٌّ مَعَهُ ضَبٌّ قَدْ صَادَهُ وَ جَعَلَهُ فِی كُمِّهِ قَالَ مَنْ هَذَا قَالُوا هَذَا النَّبِیُّ (۷) فَقَالَ وَ اللَّاتِ وَ الْعُزَّی مَا أَحَدٌ أَبْغَضَ إِلَیَّ مِنْكَ وَ لَوْ لَا أَنْ تُسَمِّیَنِی قَوْمِی عَجُولًا لَعَجَّلْتُ عَلَیْكَ فَقَتَلْتُكَ فَقَالَ مَا

۱- ینتقض خ ل و هو الموجود فی المصدر.

۲- بصائر الدرجات: ۱۴۶.

۳- فی المصدر: انتم اعجب منی، هذا محمّد یدعو الی الحق و ینطق بالصدق و هو بمكّه.

۴- فی المصدر: و كان أولاده یفتخرون علی العرب بذلك، فیقولون: نحن بنو مكلم الذئب.

۵- الخرائج: ۱۸۳.

۶- مناقب آل أبی طالب ۱: ۱۰۴.

۷- فی المصدر: قال: ما هذا؟ قال النبیّ صلّی اللّه علیه و آله: هذا ضب. و فیه: ما اجد احدا ابغض الی منك.

حَمَلَکَ عَلَی مَا قُلْتَ آمِنْ بِاللَّهِ قَالَ لَا آمَنْتُ أَوْ یُؤْمِنَ بِکَ هَذَا الضَّبُّ وَ طَرَحَهُ فَقَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله یَا ضَبُّ فَأَجَابَهُ الضَّبُّ بِلِسَانٍ عَرَبِیٍّ یَسْمَعُهُ الْقَوْمُ لَبَّیْکَ وَ سَعْدَیْکَ یَا زَیْنَ مَنْ وَافَی الْقِیَامَهَ قَالَ مَنْ تَعْبُدُ قَالَ الَّذِی فِی السَّمَاءِ عَرْشُهُ وَ فِی الْأَرْضِ سُلْطَانُهُ وَ فِی الْبَحْرِ سَبِیلُهُ وَ فِی الْجَنَّهِ رَحْمَتُهُ وَ فِی النَّارِ عِقَابُهُ قَالَ فَمَنْ أَنَا یَا ضَبُّ قَالَ رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِینَ وَ خَاتَمُ النَّبِیِّینَ وَ قَدْ أَفْلَحَ مَنْ صَدَّقَکَ وَ خَابَ مَنْ کَذَّبَکَ قَالَ الْأَعْرَابِیُّ لَا أَتَّبِعُ أَثَراً بَعْدَ عَیْنٍ لَقَدْ جِئْتُکَ وَ مَا عَلَی ظَهْرِ الْأَرْضِ (۱) أَحَدٌ أَبْغَضَ إِلَیَّ مِنْکَ وَ إِنَّکَ الْآنَ أَحَبُّ إِلَیَّ مِنْ نَفْسِی وَ وَالِدَیَّ (۲) أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَنَّکَ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ فَرَجَعَ إِلَی قَوْمِهِ وَ کَانَ مِنْ بَنِی سُلَیْمٍ فَأَخْبَرَهُمْ بِالْقِصَّهِ فَآمَنَ أَلْفُ إِنْسَانٍ مِنْهُمْ (۳).

**[ترجمه]الخرائج و الجرائح: روایت شده پیامبر صلّی الله علیه و آله در میان اصحابش بود که ناگاه مردی اعرابی نزد ایشان آمد. او سوسماری به همراه داشت که شکارش کرده بود و در آستینش گذاشته بود. گفت: این مرد کیست؟ گفتند: پیامبر است. گفت: به لات و عُزّی سوگند هیچ کس نزد من منفورتر از تو نیست، اگر قومم مرا شتابزده نمی‌نامیدند بر تو می‌شتافتم و می کُشتمت. حضرت به او فرمود:

ص: ۴۰۶

چه چیز تو را به کاری که گفتی وامی‌دارد؟ به خدا ایمان بیار. گفت: من ایمان نمی‌آورم مگر این‌که این سوسمار به تو ایمان بیاورد. و آن را روی زمین انداخت. پیامبر صلّی الله علیه و آله فرمود: ای سوسمار! او زبان گشود و در حالی که آن جمع می... شنیدند گفت: گوش به فرمان و خدمتگزارم ای زیورِ حاضران در قیامت! فرمود: چه کسی را می‌پرستی؟ گفت: کسی را که عرشش در آسمان است و سلطنتش در زمین و راهش در دریا و رحمتش در بهشت و عذابش در دوزخ. فرمود: من کیستم ای سوسمار؟! گفت: رسول پروردگار جهانیان و خاتَم پیامبران که هر کس تصدیقت کند رستگار می‌شود و هر که تکذیبت کند ناکام می گردد. در آن دم اعرابی گفت: حال که مقصد را دیدم دیگر به دنبال هیچ راهی نمی گردم، وقتی نزد تو آمدم هیچ کس بر زمین نزد من منفورتر از تو نبود اما اکنون تو را بیش از خودم و پدر و مادرم دوست می‌دارم، شهادت می‌دهم که هیچ خدایی جز خدای یگانه نیست و تو محمد رسول خدا هستی. آن مرد که از قبیله بنی سُلَیم بود نزد قومش بازگشت و ماجرا را برای آنان بازگفت و هزار تن از آن‌ها ایمان آوردند - . الخرائج: ۱۸۳ - .

**[ترجمه]

«۳۱»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله بَعَثَ بِرَجُلٍ یُقَالُ لَهُ سَفِینَهُ بِکِتَابٍ إِلَی مُعَاذٍ وَ هُوَ بِالْیَمَنِ فَلَمَّا صَارَ فِی بَعْضِ الطَّرِیقِ إِذَا هُوَ بِأَسَدٍ رَابِضٍ (۴) فِی الطَّرِیقِ فَخَافَ أَنْ یَجُوزَ فَقَالَ أَیُّهَا الْأَسَدُ إِنِّی رَسُولُ رَسُولِ اللَّهِ إِلَی مُعَاذٍ وَ هَذَا کِتَابُهُ إِلَیْهِ فَهَرْوَلَ الْأَسَدُ قُدَّامَهُ غَلْوَهً (۵) ثُمَّ هَمْهَمَ ثُمَّ خَرَجَ ثُمَّ تَنَحَّی عَنِ الطَّرِیقِ فَلَمَّا رَجَعَ بِجَوَابِ الْکِتَابِ فَإِذَا بِالسَّبُعِ فِی الطَّرِیقِ فَفَعَلَ مِثْلَ ذَلِکَ فَلَمَّا قَدِمَ عَلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله أَخْبَرَهُ بِذَلِکَ فَقَالَ إِنَّهُ قَالَ فِی الْمَرَّهِ الْأُولَی کَیْفَ رَسُولُ اللَّهِ وَ قَالَ فِی الْمَرَّهِ الثَّانِیَهِ أَقْرِئْ رَسُولَ اللَّهِ السَّلَامَ.

**[ترجمه]الخرائج و الجرائح: روایت شده که پیامبر صلّی الله علیه و آله مردی به نام سفینه را با نامه‌ای سوی مُعاذ در یمن فرستاد. او در مسیر به شیری برخورد که در راه بر زمین نشسته بود. ترسید از آن‌جا عبور کند. گفت: ای شیر! من فرستاده رسول خدا به سوی مُعاذ هستم و این نامه حضرت برای اوست. ناگاه شیر از جا پرید و آوایی آرام برآورد و روی گرداند و از میان راه کنار رفت. سفینه وقتی با پاسخ نامه برمی‌گشت باز در راه به آن درنده برخورد و دوباره همین کار را کرد. چون نزد پیامبر صلّی الله علیه و آله رسید ماجرا را برای حضرت بازگفت و عرض کرد: او بار نخست گفت: رسول خدا چطور است؟ و بار دوم گفت: سلام مرا به رسول خدا برسان.

**[ترجمه]

«۳۲»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله کَانَ فِی سَفَرٍ إِذْ جَاءَ بَعِیرٌ فَضَرَبَ الْأَرْضَ بِجِرَانِهِ وَ بَکَی حَتَّی ابْتَلَّ مَا حَوْلَهُ مِنَ الدُّمُوعِ فَقَالَ هَلْ تَدْرُونَ مَا یَقُولُ إِنَّهُ یَزْعُمُ أَنَّ صَاحِبَهُ یُرِیدُ نَحْرَهُ غَداً فَقَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله لِصَاحِبِهِ تَبِیعُهُ فَقَالَ مَا لِی مَالٌ أَحَبَّ (۶) إِلَیَّ مِنْهُ فَاسْتَوْصَی بِهِ خَیْراً (۷).

ص: ۴۰۷

۱- فی المصدر: و ما علی وجه الأرض.

۲- و ولدی خ ل.

۳- الخرائج: ۱۸۴.

۴- ربض الأسد: برک، و هو ان یلصق صدره بالارض.

۵- عنوه خ ل.

۶- لعله قال ذلک لما رای یفعل ذلک عند النبیّ صلّی اللّه علیه و آله.

۷- قال: فاستوص به خیرا خ ل.

**[ترجمه]الخرائج و الجرائح: روایت شده پیامبر صلّی الله علیه و آله در سفری بود که ناگاه شتری آمد و گردن بر زمین نهاد و آن‌قدر گریست که پیرامونش از اشک تر شد. حضرت فرمود: می‌دانید چه می گوید؟ می گوید صاحبش می‌خواهد فردا سرش را ببرد. پیامبر صلّی الله علیه و آله به صاحبش فرمود: آن را می‌فروشی؟ او چون این صحنه را دید عرض کرد: من دیگر مالی محبوب‌تر از این شتر ندارم. آن‌گاه حضرت به او سفارش کرد که با آن به نیکی رفتار کند.

ص: ۴۰۷

**[ترجمه]

«۳۳»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّ ثَوْراً أُخِذَ لِیُذْبَحَ فَتَکَلَّمَ فَقَالَ رَجُلٌ یَصِیحُ لِأَمْرٍ نَجِیحٍ بِلِسَانٍ فَصِیحٍ بِأَعْلَی مَکَّهَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ فَخُلِّیَ عَنْهُ.

**[ترجمه]الخرائج و الجرائح: روایت شده که گاوی را گرفتند تا سرش را ببرند. گاو به سخن درآمد و گفت: مردی برای امری نیک و با زبان فصیح بر فراز مکه فریاد می‌زند که هیچ خدایی جز خدای یگانه نیست. آن‌گاه از او دست کشیدند.

**[ترجمه]

«۳۴»

قب، المناقب لابن شهرآشوب یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ عَنْ أَنَسٍ قَالَ: إِنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله دَخَلَ حَائِطاً لِلْأَنْصَارِ وَ فِیهِ غَنَمٌ (۱) فَسَجَدَتْ لَهُ فَقَالَ أَبُو بَکْرٍ نَحْنُ أَحَقُّ لَکَ بِالسُّجُودِ مِنْ هَذَا الْغَنَمِ (۲) فَقَالَ إِنَّهُ لَا یَنْبَغِی أَنْ یَسْجُدَ أَحَدٌ لِأَحَدٍ وَ لَوْ جَازَ ذَلِکَ لَأَمَرْتُ الْمَرْأَهَ أَنْ تَسْجُدَ لِزَوْجِهَا (۳).

**[ترجمه]المناقب، الخرائج و الجرائح: از اَنَس روایت شده که وی گفت: پیامبر صلّی الله علیه و آله به باغ یکی از انصار رفت. گوسفندی در آن‌جا بود و به حضرت سجده کرد. ابوبکر عرض کرد: ما برای سجده کردن به شما از این گوسفند سزاوارتریم! حضرت فرمود: کسی نباید به کسی سجده کند، اگر این روا بود فرمان می‌دادم زن به شوهرش سجده کند - . مناقب آل ابی طالب ۱: ۸۶ - .

**[ترجمه]

«۳۵»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ أَبِی أَوْفَی قَالَ بَیْنَمَا نَحْنُ قُعُودٌ عِنْدَ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله إِذَا أَتَاهُ آتٍ فَقَالَ نَاضِحُ آلِ فُلَانٍ قَدْ نَدَّ (۴) عَلَیْهِمْ فَنَهَضَ وَ نَهَضْنَا مَعَهُ فَقُلْنَا (۵) لَا تَقْرَبْهُ فَإِنَّا نَخَافُهُ عَلَیْکَ فَدَنَا مِنَ الْبَعِیرِ فَلَمَّا رَآهُ سَجَدَ لَهُ ثُمَّ وَضَعَ رَسُولُ

اللَّهِ يَدَهُ عَلَى رَأْسِ الْبَعِيرِ فَقَالَ هَاتِ الشِّكَالَ (۶) فَوَضَعَهُ فِی رَأْسِهِ وَ أَوْصَاهُمْ بِهِ خَيْراً.

**[ترجمه]الخرائج و الجرائح: از عبدالله بن ابی اوفی روایت شده که وی گفت: نزد پیامبر صلّی الله علیه و آله نشسته بودیم که کسی از راه رسید و عرض کرد: شتری که برای فلان طایفه آب می‌آورد رم کرده است. حضرت برخاست و به راه افتاد. ما نیز با ایشان همراه شدیم و عرض کردیم: نزدیکش نروید، می‌ترسیم بلایی به سرتان بیاورد! اما حضرت به نزدیکش رفت. شتر همین‌که پیامبر صلّی الله علیه و آله را دید به ایشان سجده کرد. حضرت دست بر سرش کشید و فرمود: افسارش را بیاورید. سپس افسارش کرد و به آن‌ها سفارش کرد تا با او به نیکی رفتار کنند.

**[ترجمه]

«۳۶»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّهُ صلی الله علیه و آله مَرَّ عَلَى بَعِيرٍ سَاقِطٍ فَتَبَصْبَصَ لَهُ فَقَالَ إِنَّهُ يَشْكُو وِلَايَةَ أَهْلِهِ وَ سَأَلَهُ أَنْ يُخْرَجَ عَنْهُمْ فَسَأَلَ عَنْ أَصْحَابِهِ فَأَتَاهُ صَاحِبُهُ فَقَالَ بِعْهُ وَ أَخْرِجْهُ عَنْكَ وَ الْبَعِيرُ يَرْغُو ثُمَّ نَهَضَ وَ تَبِعَ النَّبِيَّ صلی الله علیه و آله فَقَالَ يَسْأَلُنِی أَنْ أَتَوَلَّى أَمْرَهُ فَبَاعَهُ مِنْ عَلِيٍّ علیهما السلام فَلَمْ يَزَلْ عِنْدَهُ إِلَى أَيَّامِ صِفِّينَ.

**[ترجمه]الخرائج و الجرائح: روایت شده پیامبر صلّی الله علیه و آله بر شتری گذر کرد که بر زمین افتاده بود. ناگاه برخاست و سوی حضرت شتافت. ایشان فرمود: این شتر از بدرفتاری صاحبانش شکوه دارد. شتر از پیامبر صلّی الله علیه و آله خواست تا او را از میان آن‌ها بیرون آورد. حضرت سراغ صاحبانش را گرفت. صاحبش آمد. به او فرمود: آن را بفروش و از نزد خود بیرون بفرست. شتر ناله‌ای کرد و سپس برخاست و دنبال پیامبر صلّی الله علیه و آله راه افتاد. حضرت فرمود: از من می‌خواهد سرپرستی‌اش را به عهده بگیرم. آن‌گاه آن را برای حضرت علی علیه السلام خرید و آن تا روزگار صفین نزد ایشان بود.

**[ترجمه]

«۳۷»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّ امْرَأَةَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مِشْكَمٍ أَتَتْهُ بِشَاةٍ مَسْمُومَةٍ وَ مَعَ النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله بِشْرُ بْنُ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ فَتَنَاوَلَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله الذِّرَاعَ فَتَنَاوَلَ بِشْرٌ الْكُرَاعَ فَأَمَّا النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله فَلَاكَهَا وَ لَفَظَهَا وَ قَالَ إِنَّهَا لَتُخْبِرُنِی أَنَّهَا مَسْمُومَةٌ وَ أَمَّا بِشْرٌ فَلَاكَ الْمُضْغَةَ وَ ابْتَلَعَهَا فَمَاتَ فَأَرْسَلَ إِلَيْهَا فَأَقَرَّتْ فَقَالَ مَا حَمَلَكِ عَلَى مَا فَعَلْتِ قَالَتْ قَتَلْتَ زَوْجِی وَ أَشْرَافَ قَوْمِی فَقُلْتُ إِنْ كَانَ مَلِكاً قَتَلْتُهُ وَ إِنْ كَانَ نَبِيّاً فَسَيُطْلِعُهُ اللَّهُ.

۱- فی المناقب: و فیه عنز.

۲- فی المناقب: من هذه العنز.

٣- مناقب آل أبى طالب ١: ٨٦.
٤- ند البعير: نفر و ذهب شاردا. و الناضح: البعير يستقى عليه.
٥- أى لرسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله.
٦- الشكال: وثاق يوثق به البعير. و الشكال فى الخيل: ان تكون ثلاث قوائم مقيده، و واحده مطلقه.

**[ترجمه]الخرائج و الجرائح: روایت شده که همسر عبدالله بن مِشکَم گوسفندی مسموم برای پیامبر صلّی الله علیه و آله آورد. بِشر بن بَراء نیز همراه حضرت بود. پیامبر صلّی الله علیه و آله از سردست برداشت و بِشر از پایچه. حضرت آن را جوید و بیرون ریخت و فرمود: به من خبر می‌دهد که مسموم است. اما بِشر لقمه را جوید و پایین داد و جان داد. حضرت کسی را در پی آن زن فرستاد و او اقرار کرد. به او فرمود: چرا این کار را کردی؟ گفت: تو همسر و بزرگان قوم مرا کشتی، گفتم اگر پادشاه باشد او را می کشم و اگر پیامبر باشد خدا آگاهش می کند.

ص: ۴۰۸

**[ترجمه]

«۳۸»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّ سَعْدَ بْنَ عُبَادَهَ أَتَاهُ عَشِیَّهً وَ هُوَ صَائِمٌ فَدَعَاهُ إِلَی طَعَامِهِ وَ دَعَا مَعَهُ عَلِیّاً علیهما السلام فَلَمَّا أَکَلُوا قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله نَبِیٌّ وَ وَصِیٌّ أَفْطَرَا عِنْدَکَ وَ أَکَلَ طَعَامَکَ الْأَبْرَارُ وَ أَفْطَرَ عِنْدَکَ الصَّائِمُونَ وَ صَلَّتْ عَلَیْکَ الْمَلَائِکَهُ فَحَمَلَهُ سَعْدٌ عَلَی حِمَارٍ قَطُوفٍ وَ أَلْقَی عَلَیْهِ قَطِیفَهً وَ إِنَّهُ لَهِمْلَاجٌ لَا یُسَایَرُ (۱).

**[ترجمه]الخرائج و الجرائح: روایت شده که سعد بن عَباده شامگاهی نزد پیامبر صلّی الله علیه و آله آمد. حضرت روزه بود. وی ایشان و حضرت علی علیه السلام را به غذا دعوت کرد. وقتی غذا را خوردند پیامبر صلّی الله علیه و آله فرمود: یک پیامبر و یک وصیّ نزدت افطار کردند و نیکوکاران از غذایت خوردند و روزه‌داران نزدت افطار کردند و فرشتگان بر تو درود فرستادند. سپس سَعد حضرت را بر الاغی کُندرو سوار کرد. حضرت رواندازی روی الاغ انداخت و الاغ چنان تندپا شد که همپایی نداشت.

**[ترجمه]

«۳۹»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ عَنِ ابْنِ الْأَعْرَابِیِّ أَنَّ سَفِینَهَ مَوْلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَالَ خَرَجْتُ غَازِیاً فَکُسِرَ بِی فَغَرِقَ الْمَرْکَبُ وَ مَا فِیهِ وَ أَقْبَلْتُ (۲) وَ مَا عَلَیَّ إِلَّا خِرْقَهٌ قَدِ اتَّزَرْتُ بِهَا وَ کُنْتُ (۳) عَلَی لَوْحٍ وَ أَقْبَلَ اللَّوْحُ یَرْمِی (۴) بِی عَلَی جَبَلٍ فِی الْبَحْرِ فَإِذَا صَعِدْتُ وَ ظَنَنْتُ أَنِّی نَجَوْتُ جَاءَتْنِی مَوْجَهٌ فَانْتَسَفَتْنِی (۵) فَفَعَلَتْ بِی مِرَاراً ثُمَّ إِنِّی خَرَجْتُ أَسْتَنِدُ (۶) عَلَی شَاطِئِ الْبَحْرِ فَلَمْ یَلْحَقْنِی (۷) فَحَمِدْتُ اللَّهَ عَلَی سَلَامَتِی فَبَیْنَمَا أَنَا أَمْشِی إِذْ بَصُرَ بِی أَسَدٌ فَأَقْبَلَ نَحْوِی یُرِیدُ أَنْ یَفْتَرِسَنِی (۸) فَرَفَعْتُ یَدِی إِلَی السَّمَاءِ فَقُلْتُ اللَّهُمَّ إِنِّی عَبْدُکَ وَ مَوْلَی نَبِیِّکَ نَجَّیْتَنِی مِنَ الْغَرَقِ أَ فَتُسَلِّطُ عَلَیَّ سَبُعَکَ فَأُلْهِمْتُ أَنْ قُلْتُ أَیُّهَا السَّبُعُ أَنَا سَفِینَهُ مَوْلَی رَسُولِ اللَّهِ احْفَظْ رَسُولَ اللَّهِ فِی مَوْلَاهُ فَوَ اللَّهِ إِنَّهُ لَتَرَکَ الزَّئِیرَ (۹) وَ أَقْبَلَ کَالسِّنَّوْرِ یَمْسَحُ خَدَّهُ بِهَذِهِ السَّاقِ مَرَّهً وَ بِهَذِهِ السَّاقِ أُخْرَی وَ هُوَ یَنْظُرُ فِی وَجْهِی مَلِیّاً ثُمَّ طَأْطَأَ ظَهْرَهُ وَ أَوْمَأَ إِلَیَّ أَنِ ارْکَبْ فَرَکِبْتُ ظَهْرَهُ فَخَرَجَ یَخُبُّ بِی فَمَا کَانَ بِأَسْرَعَ

ص: ۴۰۹

۱- القطوف من الدوابّ التی تسی ء السیر و تبطئ. و دابه هملاج ای حسنه السیرفی سرعه و بختره. قوله: لا یسایر ای لا تسیر معه دابه و لا یسابق لسرعه سیره.

۲- فی المصدر: و افلت، و هو الصحیح ای تخلصت.

۳- و رکبت خ ل.

۴- فی المصدر: یرقی بی و هو الصحیح.

۵- أی نقضتنی و اسقطتنی.

۶- اشتد خ ل.

۷- فی المصدر: فلم تلحقنی ای الامواج.

۸- فأقبل یزأر الی ان یفترسنی خ ل. و فی المصدر: فأقبل یبربر علی یرید ان یفرسنی أقول البربره: الصیاح مع غضب و نفور.

۹- فی المصدر: فترک البربره.

مِنْ أَنْ هَبَطَ (١) جَزِيرَةً وَ إِذَا فِيهَا مِنَ الشَّجَرِ وَ الثِّمَارِ وَ عَيْنِ عَذْبٍ (٢) مِنْ مَاءٍ فَدَهِشْتُ فَوَقَفَ وَ أَوْمَأَ إِلَيَّ أَنِ انْزِلْ فَنَزَلْتُ فَبَقِيَ وَاقِفاً حِذَايَ يَنْظُرُ فَأَخَذْتُ مِنْ تِلْكَ الثِّمَارِ وَ أَكَلْتُ وَ شَرِبْتُ مِنْ ذَلِكَ الْمَاءِ فَرَوِيتُ فَعَمَدْتُ إِلَى وَرَقٍ فَجَعَلْتُهَا لِي مِئْزَراً وَ اتَّزَرْتُ بِهَا وَ تَلَحَّفْتُ بِأُخْرَى وَ جَعَلْتُ وَرَقَةً شَبِيهاً بِالْمِزْوَدِ فَمَلَأْتُهَا مِنْ تِلْكَ الثِّمَارِ وَ بَلَلْتُ الْخِرْقَةَ الَّتِي كَانَتْ مَعِي لِأَعْصِرَهَا إِذَا احْتَجْتُ إِلَى الْمَاءِ فَأَشْرَبُهُ فَلَمَّا فَرَغْتُ مِمَّا أَرَدْتُ أَقْبَلَ إِلَيَّ فَطَأْطَأَ ظَهْرَهُ ثُمَّ أَوْمَأَ إِلَيَّ أَنِ ارْكَبْ فَلَمَّا رَكِبْتُ أَقْبَلَ بِي نَحْوَ الْبَحْرِ فِي غَيْرِ الطَّرِيقِ الَّذِي أَقْبَلْتُ مِنْهُ فَلَمَّا جُزْتُ عَلَى الْبَحْرِ (٣) إِذَا مَرْكَبٌ سَائِرٌ فِي الْبَحْرِ فَلَوَّحْتُ لَهُمْ فَاجْتَمَعَ أَهْلُ الْمَرْكَبِ يُسَبِّحُونَ وَ يُهَلِّلُونَ وَ يَرَوْنَ رَجُلًا رَاكِباً أَسَداً فَصَاحُوا يَا فَتَى مَنْ أَنْتَ أَ جِنِّيٌّ أَمْ إِنْسِيٌّ قُلْتُ أَنَا سَفِينَةُ مَوْلَى رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله رَعَى الْأَسَدُ فِيَّ حَقَّ (٤) رَسُولِ اللَّهِ فَفَعَلَ مَا تَرَوْنَ فَلَمَّا سَمِعُوا ذِكْرَ رَسُولِ اللَّهِ حَطُّوا الشِّرَاعَ وَ حَمَلُوا رَجُلَيْنِ فِي قَارِبٍ صَغِيرٍ وَ دَفَعُوا إِلَيْهِمَا ثِيَاباً فَجَاءَا إِلَيَّ وَ نَزَلْتُ مِنَ الْأَسَدِ وَ وَقَفَ نَاحِيَةً مُطْرِقاً يَنْظُرُ مَا أَصْنَعُ فَرَمَيَا إِلَيَّ بِالثِّيَابِ وَ قَالا الْبَسْهَا فَلَبِسْتُهَا فَقَالَ أَحَدُهُمَا ارْكَبْ ظَهْرِي حَتَّى أَحْمِلَكَ إِلَى الْقَارِبِ (٥) أَ يَكُونُ السَّبُعُ أَرْعَى لِحَقِّ رَسُولِ اللَّهِ مِنْ أُمَّتِهِ فَأَقْبَلْتُ عَلَى الْأَسَدِ فَقُلْتُ جَزَاكَ اللَّهُ خَيْراً عَنْ رَسُولِ اللَّهِ فَوَ اللَّهِ لَنَظَرْتُ إِلَى دُمُوعِهِ تَسِيلُ عَلَى خَدِّهِ مَا يَتَحَرَّكُ حَتَّى دَخَلْتُ الْقَارِبَ وَ أَقْبَلَ يَلْتَفِتُ (٦) إِلَيَّ سَاعَةً (٧) حَتَّى غِبْنَا عَنْهُ (٨).

**[ترجمه]الخرائج و الجرائح: از ابن اعرابی روایت شده که وی گفت: غلام رسول خدا صلّی الله علیه و آله سفینه گفت: با کشتی‌ام راهیِ جنگ شدم. در راه کشتی شکست و با همه آن‌چه در آن بود غرق شد. من نجات یافتم اما هیچ چیز برایم نماند جز جامه‌ای پاره که تنم را پوشانده بود. سوار بر تکه چوبی روی آب بودم و تکه چوب حرکت کرد و مرا به صخره‌ای در میان دریا رساند. از آن بالا رفتم و با خود گفتم نجات یافتم. اما موجی آمد و مرا از روی صخره انداخت و چندین بار بالا و پایینم کرد تا این‌که خود را به ساحل رساندم و دیگر امواج به من نرسیدند. از این که سالم مانده بودم خدا را حمد گفتم و به راه افتادم که ناگاه چشمم به یک شیر افتاد. شیر به طرفم آمد و می‌خواست پاره‌ام کند. دستانم را سوی آسمان فراز بردم و گفتم: خداوندا من بنده تو و غلام پیامبرت هستم، مرا از غرق شدن نجات دادی، اکنون درندگانت را به سراغم می‌فرستی؟! در آن دم به من الهام شد و گفتم: ای درنده! من سفینه غلام رسول خدا هستم، رسول خدا را در برابر غلامش به حرمت نگهدار. به خدا سوگند آن شیر از غرّش واماند و همچون گربه‌ای جلو آمد و باری سر به این پا سایید و باری سر به آن پا سایید و چندی به صورتم خیره شد. سپس بر زمین خوابید و به من اشاره کرد که سوار شو. من بر پشتش سوار شدم و او به راه افتاد و نرم نرم مرا برد. هنوز شتاب نگرفته بود

ص: ۴۰۹

که در جزیره‌ای فرود آمد با درختان و میوه‌های بسیار و چشمه‌ای با آب گوارا. من در بهت فرو رفته بودم که ایستاد و به من اشاره کرد پیاده شو. پایین آمدم و او روبرویم به نظاره ایستاد. از آن میوه‌ها چیدم و خوردم و از آن آب نوشیدم و سیراب شدم. بعد برگ درختان را کَندم و با چندی از آن‌ها تن پوشی ساختم و خودم را پوشاندم و با چندی دیگر روباندازی ساختم و بر خود کشیدم و با چندی دیگر چیزی شبیه کیسه ساختم و آن را از آن میوه‌ها پُر کردم و جامه پاره‌ای را که به همراه داشتم نیز در آب فرو بردم تا هرگاه به آب نیازمند شدم آن را فشار دهم و از آبش بنوشم. وقتی کارهایی را که می‌خواستم را انجام دادم آن شیر دوباره نزدم آمد و دراز کشید و اشاره کرد که سوار شو. سوارش شدم و به راه افتاد. مرا از راهی جز آن راهی که آمده بودیم به سوی دریا برد. چون به دریا رسیدیم ناگاه دیدم یک کشتی در آب می‌رود. برایشان دست تکان دادم.

اهالی کشتی جمع شدند و چون دیدند انسانی بر یک شیر سوار شده شروع کردند خدا را تسبیح و تهلیل گفتند و داد زدند: ای جوان! تو کیستی؟ جن هستی یا آدمیزاد؟! گفتم: من سفینه غلام رسول خدا صلّی الله علیه و آله هستم و این شیر حرمت رسول خدا را پاس داشت و کاری را که می‌بینید برایم کرد. همین‌که نام رسول خدا صلّی الله علیه و آله را شنیدند بادبان‌ها را پایین کشیدند و دو نفرشان را در قایقی کوچک نشاندند و لباس‌هایی به آن دو دادند و آن‌ها سوی من راهی شدند. من از شیر پیاده شدم و شیر گوشه‌ای ایستاد و سر به زیر انداخت می‌نگریست که من چه می‌کنم. آن دو مرد لباس‌ها را به من دادند و گفتند: این‌ها را بپوش. پوشیدم. یکی‌شان آمد گفت: بر دوش من بنشین تا تو را به قایق ببرم، مگر درندگان بیش از امت رسول خدا صلّی الله علیه و آله حرمت حضرت را پاس می‌دارند؟ من نزد آن شیر رفتم و گفتم: خداوند از جانب رسول خدا پاداشی نیک به تو عطا کند. به خدا سوگند دیدم از چشمانش اشک بر گونه‌هایش به راه افتاد و از جا تکان نخورد تا من وارد قایق شدم و سپس ایستاد و آن‌قدر مرا نگریست تا این‌که از جلوی چشمانش ناپدید شدیم - . الخرائج: ۱۸۷- ۱۸۸؛چندی از روایت پیشین و پسین را در الخرائج نیافتیم، پیشتر گفتیم که نسخه مصنّف با نسخه چاپی کتاب تفاوت دارد و گویا نسخه چاپی مختصری از نسخه مصنّف است. - .

ص: ۴۱۰

**[ترجمه]

أقول

انتسفه قلعه و الزئیر صوت الأسد من صدره و الخبب بالتحریک

ص: ۴۱۰

۱- فی المصدر: هبط بی.

۲- و الثمر و عین غزیره خ ل.

۳- فی المصدر: فلما صرت علی ساحل البحر.

۴- أی حفظ حقه صلّی اللّه علیه و آله.

۵- حتی ادخلك القارب خ ل. و فی المصدر بعد ذلک: فما یکون الأسد ارعی لحق رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله من امته.

۶- فی المصدر: و ما تحرک حتّی دخلت القارب و هو یلتفت.

۷- بعد ساعه خ.

۸- الخرائج: ۱۸۷ و ۱۸۸. و لم نجد فیه عده من الأحادیث المتقدمه و الآتیه، و قد أشرنا سابقا الی تخالف نسخه المصنّف و النسخه المطبوعه و کأنّ المطبوعه مختصره منها.

ضرب من العدو و لَوَّحَ بالشی ء أشار به و القارِب السفينه الصغيره.

**[ترجمه]«انتسفَه» يعنی آن را از جا كَند. «زئير» غرّش شير از سينه است. «خَبَب» به تحريک نوعی دويدن است. «لوّحَ بالشیء» يعنی به آن چيز اشاره كرد. «قارب» كشتی كوچک است.

**[ترجمه]

«۴۰»

يج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ عَنْ جَابِرٍ عَنْ عَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ أَنَّهُ كَانَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فِی بَعْضِ غَزَوَاتِهِ قَالَ فَلَمَّا خَرَجْنَا مِنَ الْمَدِينَهِ تَأَخَّرَ عَنَّا رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله ثُمَّ أَقْبَلَ خَلْفَنَا فَانْتَهَى (۱) إِلَیَّ وَ قَدْ قَامَ (۲) جَمَلِی وَ بَرَکَ فِی الطَّرِيقِ وَ تَخَلَّفْتُ عَنِ النَّاسِ بِسَبَبِ ذَلِکَ فَنَزَلَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله عَنْ رَاحِلَتِهِ فَأَخَذَ مِنَ الْإِدَاوَهِ (۳) مَاءً فِی فَمِهِ ثُمَّ رَشَّهُ عَلَى الْجَمَلِ وَ صَاحَ بِهِ فَنَهَضَ كَأَنَّهُ ظَبْیٌ فَقَالَ لِی ارْكَبْهُ وَ سِرْ (۴) فَرَكِبْتُهُ وَ سِرْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَوَ اللَّهِ مَا كَانَتْ نَاقَهُ رَسُولِ اللَّهِ الْعَضْبَاءُ تَفُوتُهُ (۵) فَقَالَ لِی مَا تَبِيعُنِی الْجَمَلَ قُلْتُ هُوَ لَکَ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ لَا إِلَّا بِثَمَنٍ قُلْتُ تُعْطِی مِنَ الثَّمَنِ مَا شِئْتَ قَالَ مِائَهَ دِرْهَمٍ قُلْتُ قَدْ بِعْتُکَ قَالَ وَ لَکَ ظَهْرُهُ إِلَى الْمَدِينَهِ فَلَمَّا رَجَعْنَا وَ نَزَلْنَا الْمَدِينَهَ حَطَطْتُ عَنْهُ رَحْلِی وَ أَخَذْتُ بِزِمَامِهِ فَقَدِمْتُ (۶) إِلَى بَابِ دَارِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَقَالَ وَفَيْتَ يَا عَمَّارُ فَقُلْتُ الْوَاجِبُ هَذَا يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ يَا أَنَسُ ادْفَعْ إِلَى عَمَّارٍ مِائَهَ دِرْهَمٍ لِثَمَنِ الْجَمَلِ وَ رُدَّ عَلَيْهِ الْجَمَلَ هَدِيَّهً مِنَّا إِلَيْهِ لِيَنْتَفِعَ بِهِ قَالَ جَابِرٌ وَ كُنَّا يَوْماً جُلُوساً حَوْلَهُ صلى الله عليه و آله فِی مَسْجِدِهِ فَأَخَذَ كَفّاً مِنْ حَصَى الْمَسْجِدِ فَنَطَقَتِ الْحَصَيَاتُ كُلُّهَا فِی يَدِهِ بِالتَّسْبِيحِ ثُمَّ قَذَفَ بِهَا إِلَى مَوْضِعِهَا فِی الْمَسْجِدِ (۷).

**[ترجمه]الخرائج و الجرائح: جابر از عمار بن ياسر روايت كرده كه وی گفت: با رسول خدا صلّی الله عليه و آله سوی غزوه... ای به راه افتاديم. ما از مدينه خارج شديم و حضرت عقب‌تر از ما می‌آمد. ايشان از پس ما آمد و به من رسيد. شتر من از راه ماند و بر زمين زانو زد و بدين خاطر من از مردم جا ماندم. رسول خدا صلّی الله عليه و آله از شترش پياده شد و مقداری از آب مشكش را در دهانش ريخت و سپس آن را روی شتر من ريخت و صدايش كرد. ناگاه شتر همچون آهو برخاست. حضرت به من فرمود: سوارش شو و به راه بيافت. سوار شدم و با رسول خدا صلّی الله عليه و آله به راه افتادم. شترم چنان می‌رفت كه به خدا سوگند شتر رسول خدا صلّی الله عليه و آله عضباء از آن جلو نمی‌زد. حضرت فرمود: شترت را به من می‌فروشی؟ عرض كردم: متعلق به شماست ای رسول خدا! فرمود: نه، بهايش را بگير. عرض كردم: هر چه می‌خواهيد بدهيد. فرمود: صد درهم. عرض كردم: فروختم. فرمود: پس تا بازگشت به مدينه زير پايت باشد. وقتی بازگشتيم و در مدينه فرود آمديم من جهازم را از روی شتر برداشتم و افسارش را گرفتم و بر در خانه رسول خدا صلّی الله عليه و آله رفتم. فرمود: به قولت وفا كردی ای عمار؟! عرض كردم: اين واجب است ای رسول خدا! فرمود: ای اَنَس! صد درهم به بهای اين شتر به عمار بده و آن را نيز به خودش پس بده تا هديه‌ای از ما به او باشد و بهره‌مند شود. جابر می‌گويد: روزی در گرد پيامبر صلّی الله عليه و آله در مسجد ايشان نشسته بوديم. حضرت مشتی سنگريزه از كف مسجد برداشت و ناگاه همه سنگريزه‌ها در دست ايشان زبان به تسبيح گشودند. سپس آن‌ها را بر سر جايشان در مسجد ريخت.

**[ترجمه]

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّ قَوْماً أَتَوُا النَّبِیَّ شَکَوْا بَعِیراً لَهُمْ جُنَّ وَ قَدْ خَرَّبَ بُسْتَاناً لَهُمْ فَمَشَی صلی الله علیه و آله إِلَی بُسْتَانِهِمْ فَلَمَّا فَتَحُوا الْبَابَ صُدِمَ الْبَعِیرُ فَلَمَّا رَأَی النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله وَقَعَ فِی التُّرَابِ وَ جَعَلَ یَصِیحُ بِحَنِینٍ فَقَالَ النَّبِیُّ إِنَّهُ یَشْکُوکُمْ وَ یَقُولُ عَمِلْتُ سِنِینَ وَ أَتْعَبْتُمُونِی فِی حَوَائِجِکُمْ فَلَمَّا أَنْ کَبِرْتُ أَرَدْتُمْ أَنْ تَنْحَرُونِی قَالُوا قَدْ کَانَ کَذَلِکَ وَ قَدْ

ص: ۴۱۱

۱- و انتهی خ ل.

۲- أی وقف، او کل فلم یسر.

۳- الاداوه بالکسر: اناء صغیر من جلد یتخذ للماء.

۴- و سر علیه خ ل.

۵- تفوقه خ ل. أقول: تفوته ای تجاوزه و العضباء بالعین المهمله و الضاد المعجمه.

۶- فقدمته خ ل.

۷- من المسجد خ ل.

وَهَبْنَاهُ لَکَ یَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ صلی الله علیه و آله بَلْ بِیعُونِیهِ فَابْتَاعَهُ وَ أَعْتَقَهُ فَکَانَ یَطُوفُ فِی الْمَدِینَهِ وَ یَعْلِفُهُ أَهْلُهَا وَ یَقُولُونَ عَتِیقُ رَسُولِ اللَّهِ.

**[ترجمه]الخرائج و الجرائح: روایت شده جمعی نزد پیامبر صلّی الله علیه و آله آمدند و از شترشان شکوه کردند و گفتند دیوانه شده و یکی از باغ‌هایشان را تباه کرده است. حضرت به باغشان رفت. وقتی در را گشودند دیدند تن شتر کوفته شده. همین که شتر پیامبر صلّی الله علیه و آله را دید بر خاک افتاد و نالید و بانگ برآورد.

حضرت فرمود: او از شما شکایت می‌کند و می‌گوید سال‌ها برایتان کار کرده‌ام و مرا برای نیازهایتان فرسوده‌اید اما اکنون که پیر شده‌ام می‌خواهید سرم را ببرید. عرض کردند: همین‌طور بوده،

ص: ۴۱۱

ما آن را به شما می‌بخشیم ای رسول خدا! حضرت فرمود: نه، آن را به من بفروشید. آن‌ها شتر را به حضرت فروختند و ایشان آزادش کرد. آن شتر در مدینه می‌چرخید و اهالی مدینه علفش می‌دادند و می‌گفتند این آزاد شده رسول خداست.

**[ترجمه]

أقول

الصدم الدفع.

**[ترجمه]«صدم» یعنی کوفتن.

**[ترجمه]

«۴۲»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّ الْوَلِیدَ بْنَ (۱) عُبَادَهَ بْنِ الصَّامِتِ قَالَ بَیْنَمَا جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ یُصَلِّی فِی الْمَسْجِدِ إِذْ قَامَ إِلَیْهِ أَعْرَابِیٌّ فَقَالَ أَخْبِرْنِی هَلْ تَکَلَّمَ بَهِیمَهٌ (۲) عَلَی عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَالَ نَعَمْ دَعَا النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله عَلَی عُتْبَهَ بْنِ أَبِی لَهَبٍ فَقَالَ أَکَلَکَ (۳) کَلْبُ اللَّهِ فَخَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَوْماً فِی صَحْبٍ لَهُ حَتَّی إِذَا نَزَلْنَا عَلَی مَبْقَلَهٍ بِمَکَّهَ خَرَجَ عُتْبَهُ مُسْتَخْفِیاً فَنَزَلَ فِی أَقَاصِی أَصْحَابِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله وَ النَّاسُ لَا یَعْلَمُونَ لِیَقْتُلَ مُحَمَّداً (۴) فَلَمَّا هَجَمَ اللَّیْلُ إِذَا أَسَدٌ قَبَضَ عَلَی عُتْبَهَ ثُمَّ أَخْرَجَهُ خَارِجَ الرَّکْبِ ثُمَّ زَأَرَ زَئِیراً لَمْ یَبْقَ أَحَدٌ مِنَ الرَّکْبِ إِلَّا أَنْصَتَ لَهُ ثُمَّ نَطَقَ بِلِسَانٍ طَلْقٍ (۵) وَ هُوَ یَقُولُ هَذَا عُتْبَهُ بْنُ أَبِی لَهَبٍ خَرَجَ مِنْ مَکَّهَ مُسْتَخْفِیاً یَزْعُمُ أَنَّهُ یَقْتُلُ مُحَمَّداً ثُمَّ مَزَّقَهُ (۶) قِطَعاً قِطَعاً فَلَمْ یَأْکُلْ مِنْهُ ثُمَّ قَالَ جَابِرٌ وَ قَدْ تَثَمَّلَ (۷) قَوْمٌ مِنْ آلِ ذَرِیحٍ وَ فَتَیَاتٌ (۸) لَهُمْ لَیْلَهً فَبَیْنَمَا هُمْ فِی لَهْوِهِمْ وَ لَعِبِهِمْ إِذْ صَعِدَ عِجْلٌ عَلَی رَابِیَهٍ وَ قَالَ لَهُمْ بِلِسَانٍ ذَلِقٍ (۹) یَا آلَ ذَرِیحٍ أَمْرٌ نَجِیحٌ صَائِحٌ یَصِیحُ بِلِسَانٍ فَصِیحٍ بِبَطْنِ مَکَّهَ یَدْعُوهُمْ إِلَی قَوْلِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ فَأَجِیبُوهُ فَتَرَکَ الْقَوْمُ لَهْوَهُمْ وَ لَعِبَهُمْ وَ أَقْبَلُوا إِلَی مَکَّهَ فَدَخَلُوا فِی الْإِسْلَامِ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ثُمَّ قَالَ جَابِرٌ لَقَدْ تَکَلَّمَ ذِئْبٌ أَتَی غَنَماً لِیُصِیبَ مِنْهَا فَجَعَلَ الرَّاعِی یَصُدُّهُ وَ یَمْنَعُهُ

۱- فی المصدر: روی عن الولید.

۲- فی المصدر: هل تکلمت بهیمه.

۳- قتلک خ ل.

۴- فی المصدر: و الناس لا یعلمون انه جاء لقتل محمّد صلّی اللّه علیه و آله.

۵- أی فصیح.

۶- فرقه خ ل.

۷- تمثل خ ل و هو الموجود فی المصدر. و هو مصحف.

۸- و فتیان خ ل. و فی المصدر: و قینات.

۹- الذلق من الالسنه: ذو الحده، یقال: لسان ذلق طلق ای ذو حده. البلیغ الفصیح.

فَلَمْ يَنْتَهِ فَقَالَ عَجَباً لِهَذَا الذِّئْبِ فَقَالَ يَا هَذَا أَعْجَبُ (۱) مِنِّي مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْقُرَشِيُّ يَدْعُوكُمْ بِبَطْنِ مَكَّةَ إِلَى قَوْلِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ يَضْمَنُ لَكُمْ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ وَ تَأْبَوْنَ عَلَيْهِ فَقَالَ الرَّاعِي يَا لَكَ مِنْ طَامَّةٍ مَنْ يَرْعَى الْغَنَمَ حَتَّى آتِيَهُ فَأُؤْمِنَ بِهِ قَالَ الذِّئْبُ أَنَا أَرْعَى الْغَنَمَ فَخَرَجَ وَ دَخَلَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ فِي الْإِسْلَامِ ثُمَّ قَالَ جَابِرٌ وَ لَقَدْ تَكَلَّمَ بَعِيرٌ كَانَ لِآلِ النَّجَّارِ شَرَدَ عَنْهُمْ (۲) وَ مَنَعَهُمْ ظَهْرَهُ فَاحْتَالُوا لَهُ بِكُلِّ حِيلَةٍ فَلَمْ يَجِدُوا إِلَى أَخْذِهِ مِنْ سَبِيلٍ فَأَخْبَرُوا النَّبِيَّ صلى الله عليه و آله فَخَرَجَ إِلَيْهِ فَلَمَّا بَصُرَ بِهِ الْبَعِيرُ بَرَكَ خَاضِعاً بَاكِياً فَالْتَفَتَ النَّبِيُّ إِلَى بَنِي النَّجَّارِ فَقَالَ أَلَا إِنَّهُ يَشْكُوكُمْ أَنَّكُمْ قَلَّلْتُمْ عَلَفَهُ وَ أَثْقَلْتُمْ ظَهْرَهُ فَقَالُوا إِنَّهُ ذُو مَنْعَةٍ لَا يَتَمَكَّنُ مِنْهُ (۳) فَقَالَ انْطَلِقْ مَعَ أَهْلِكَ فَانْطَلَقَ ذَلِيلًا ثُمَّ قَالَ جَابِرٌ لَقَدْ تَكَلَّمَ ظَبْيَةٌ اصْطَادَهَا قَوْمٌ مِنَ الصَّحَابَةِ فَشَدُّوهَا إِلَى جَانِبِ رَحْلِهِمْ فَمَرَّ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله فَنَادَتْهُ يَا نَبِيَّ اللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ أَيَّتُهَا النَّجْدَاءُ مَا شَأْنُكِ قَالَتْ إِنِّي حَافِلٌ وَ لِي خِشْفَانِ فَخَلِّنِي حَتَّى أُرْضِعَهُمَا وَ أَعُودَ (۴) فَأَطْلَقَهَا ثُمَّ مَضَى فَلَمَّا رَجَعَ إِذَا الظَّبْيَةُ قَائِمَةٌ فَجَعَلَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله يُوثِقُهَا فَحَسَّ أَهْلُ الرَّحْلِ بِهِ فَحَدَّثَهُمْ بِحَدِيثِهَا قَالُوا وَ هِيَ لَكَ فَأَطْلَقَهَا فَتَكَلَّمَتْ بِالشَّهَادَتَيْنِ (۵).

**[ترجمه]الخرائج و الجرائح: روایت شده که ولید بن عُباده بن صامت گفت: جابر بن عبدالله داشت در مسجد نماز می‌خواند. ناگاه مردی اعرابی نزدش آمد و گفت: مرا خبر ده که آیا در روزگار رسول خدا صلّی الله علیه و آله چهارپایان سخن گفته‌اند؟ گفت: بله، پیامبر صلّی الله علیه و آله عُتبه بن ابی لهب را نفرین کرد و فرمود: یکی از سگ‌های خدا تو را بخورد. این گذشت و روزی حضرت در میان اصحاب رهسپار شد و با ایشان رفتیم تا به سبزه‌زاری در مکه رسیدیم. عُتبه نیز که مخفیانه آمده بود، در عقب اصحاب پیامبر صلّی الله علیه و آله و بدون این‌که آن‌ها بفهمند فرود آمد تا حضرت را بکُشد. چون تاریکی شب سر رسید ناگاه شیری بر عُتبه پرید و او را گرفت و از میان کاروان بیرون آورد و غرّشی سهمگین کرد. همه کاروانیان از غرّش او دم فرو بستند. شیر به سخن درآمد و زبانی رسا گفت: این عُتبه بن ابی لهب است، مخفیانه از مکه خارج شده و می‌خواهد محمد را بکُشد. سپس او را تکه تکه کرد اما از تکه‌هایش هیچ نخورد. باری دیگر جمعی از آل ذَریح به همراه زنانشان شب هنگام در جایی فرود آمدند. وقتی مشغول لهو و لعب شدند ناگاه گوساله ای بر بلندایی رفت و به زبانی شیوا گفت: ای آل ذریح! شما را به کاری پسندیده ره بنمایم؟ در میان مکه کسی به زبان فصیح فریاد می‌زند و مردم را فرامی‌خواند که بگویند هیچ خدایی جز خدای یگانه نیست، او را اجابت کنید. در آن دم آن جماعت لهو و لعب را واگذاشتند و سوی مکه به راه افتادند و در کنار رسول خدا صلّی الله علیه و آله به اسلام گرویدند. بار دیگر گرگ به سخن درآمد. او به سراغ گله گوسفندی رفت تا چیزی برباید. چوپان جلوی او ایستاد و مانعش شد.

ص: ۴۱۲

اما گرگ دست نکشید. چوپان گفت: شگفتا از این گرگ! ناگاه گرگ گفت: ای فلانی! شگفت‌تر از من محمد بن عبدالله قریشی است که در میان مکه شما را فرامی‌خواند که بگویید هیچ خدایی جز خدای یگانه نیست تا با این سخن بهشت را برایتان تضمین کند اما شما از او روی می‌گردانید. چوپان به او گفت: وای از تو بلای سهمگین! چه کسی گوسفندان مرا می‌پاید تا من نزد او بروم و به او ایمان بیاورم؟ گرگ گفت: من گوسفندانت را می‌پایم. او به راه افتاد و در کنار رسول خدا صلّی الله علیه و آله به اسلام گروید. بار دیگر شتر آل نجّار به سخن درآمد. او بر آن‌ها رم کرده بود و نمی‌گذاشت سوارش شوند. هر حیله‌ای در کارش کردند نتوانستند او را بگیرند. آمدند و به پیامبر صلّی الله علیه و آله خبر دادند. حضرت نزد آن شتر رفت. وقتی شتر ایشان را دید فروتنانه زانو زد و گریست. پیامبر صلّی الله علیه و آله رو به بنی نجّار کرد و فرمود: بدانید که او

از شـما شکایت دارد و می گوید شما از علوفه‌اش کاسته‌اید و بر بارش افزوده‌اید. عرض کردند: او سرکش است و زور ما به او نمی‌رسـد. حضـرت به شتر فرمود همراه صاحبانت برو و او رام شد و به راه افتاد. بار دیگر ماده آهویی به سـخن درآمد. چندی از اصـحاب او را شـکار کرده بودند و در کنار اثاثیه خود بسته بودند. پیامبر صـلّی الله علیه و آله از آن‌جا می گذشت که ناگاه آهو نـدا سـر داد: ای پیامبر خدا! ای رسول خدا! حضـرت فرمود: چه می گویی ای دردمند؟! گفت: من شـیرده هسـتم و دو بچه دارم، مرا رها کن تا بروم و آن‌ها را شـیر دهم و برگردم. حضـرت او را باز کرد و رفت. وقتی برمی گشت دیـد آن ماده آهو بر جا ایسـتاده است. پیامبر صـلّی الله علیه و آله شـروع کرد او را ببنـدد که صاحبان اثاثیه متوجه شدنـد. حضـرت ماجرا را برایشان گفت. آن‌ها عرض کردند: این آهو برای شما باشد. حضرت او را آزاد کرد و او زبان به شهادتین گشود - . الخرائج: ۲۲۲ - .

**[ترجمه]

أقول

المبقله موضع البقـل و یقال کل نبات اخضـرت له الأرض فهو بقل و الثمل محرکه السـکر و تثمل ما فی الإناء تحساه و الرابیه ما ارتفع من الأرض قوله یا لک من طامه النـداء للتعجب نحو یا للماء و من للبیان و الطامه الأمر العظیم و الداهیه الکبری و النجد ما أشرف من الأرض و الدلیل الماهر و الشجاع الماضی فیما یعجز غیره و الکرب و الغم و النجود من الإبل و الأتن الطویله العنق

ص: ۴۱۳

۱- فی المصدر: یا هذا أنتم أعجب منی.

۲- فی المصدر: شرد علیهم. اقول: ای خرج عن طاعتهم. و فیه: فاحتالوا علیه.

۳- فی المصدر: لا نتمکن منه.

۴- فی المصدر: فخلنی حتّی امضی و ارضعهما و اعود.

۵- الخرائج: ۲۲۲، و هو خال عن قوله: فتکلمت بالشهادتین.

و الناقه الماضيه و المتقدمه و النجده الشجاعه و الشده و الهول و الفزع و الحافل الممتلئ ضرعها لبنا.

**[ترجمه]«مبقله» یعنی محل رویش «بقل» که به هر گیاهی که زمین را سرسبز کند «بقل» می گویند. «ثَمِلَ» یعنی مست شد و «تمثّل» یعنی ته ظرف را سر کشید. «رابیه» یعنی بلندای زمین. «یا لک مِن طامهٍ» ندا برای اظهار تعجب است، مثل «یا للماء» و «من» بیانیه است اما «طامه» یعنی امر شگفت و بلای هنگفت. «نَجد» یعنی زمین بلند، راهنمای ماهر، دلیر کاردان در آن‌چه دیگران از آن درمی‌مانند، غم و اندوه؛ «نَجود» در وصف شتر یعنی ماده شتر درازگردن

ص: ۴۱۳

و ماده شتر تندرو و پیشتاز؛ «نَجده» یعنی شجاعت، قوّت وسختی، ترس و بیم. «حافل» یعنی حیوانی با پستان پُرشیر

**[ترجمه]

«۴۳»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ عَنْ سَلْمَانَ قَالَ: کُنْتُ قَاعِداً عِنْدَ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله إِذْ أَقْبَلَ أَعْرَابِیٌّ فَقَالَ یَا مُحَمَّدُ أَخْبِرْنِی بِمَا فِی بَطْنِ نَاقَتِی حَتَّی أَعْلَمَ أَنَّ الَّذِی جِئْتَ بِهِ حَقٌّ وَ أُومِنَ بِإِلَهِکَ وَ أَتَّبِعَکَ فَالْتَفَتَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله إِلَی عَلِیٍّ علیهما السلام فَقَالَ حَبِیبِی عَلِیٌّ یَدُلُّکَ (۱) فَأَخَذَ علیهما السلام بِخِطَامِ النَّاقَهِ ثُمَّ مَسَحَ یَدَهُ عَلَی نَحْرِهَا ثُمَّ رَفَعَ طَرْفَهُ إِلَی السَّمَاءِ وَ قَالَ اللَّهُمَّ إِنِّی أَسْأَلُکَ بِحَقِّ مُحَمَّدٍ وَ أَهْلِ بَیْتِ مُحَمَّدٍ وَ بِأَسْمَائِکَ الْحُسْنَی وَ بِکَلِمَاتِکَ التَّامَّاتِ لَمَّا أَنْطَقْتَ هَذِهِ النَّاقَهَ حَتَّی تُخْبِرَ بِمَا فِی بَطْنِهَا فَإِذَا النَّاقَهُ قَدِ الْتَفَتَ إِلَی عَلِیٍّ علیهما السلام وَ هُوَ یَقُولُ یَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ إِنَّهُ رَکِبَنِی یَوْماً وَ هُوَ یُرِیدُ زِیَارَهَ ابْنِ عَمٍّ لَهُ فَلَمَّا انْتَهَی بِی إِلَی وَادٍ یُقَالُ لَهُ وَادِی الْحَسَکِ نَزَلَ عَنِّی وَ أَبْرَکَنِی فِی الْوَادِی وَ وَاقَعَنِی فَقَالَ الْأَعْرَابِیُّ وَیْحَکُمْ أَیُّکُمُ النَّبِیُّ هَذَا أَوْ هَذَا قِیلَ هَذَا النَّبِیُّ وَ هَذَا أَخُوهُ وَ وَصِیُّهُ فَقَالَ الْأَعْرَابِیُّ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَنَّکَ رَسُولُ اللَّهِ وَ سَأَلَ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله أَنْ یَسْأَلَ اللَّهَ لِیَکْفِیَهُ مَا فِی بَطْنِ نَاقَتِهِ فَکَفَاهُ وَ أَسْلَمَ وَ حَسُنَ إِسْلَامُهُ.

**[ترجمه]الخرائج و الجرائح: از سلمان روایت شده که وی گفت: نرد پیامبر صلّی الله علیه و آله نشسته بودم که مردی اعرابی آمد و عرض کرد: ای محمد! به من خبر ده درون شکم ناقه‌ام چیست تا بدانم خبری که آورده‌ای حق است و به خدای تو ایمان بیاورم و از تو پیروی کنم. حضرت به علی علیه السلام رو کرد و فرمود: دوستم علی برایت می گوید. علی علیه السلام افسار ناقه را گرفت و دستی بر گردنش کشید و سپس دیده سوی آسمان فراز کرد و فرمود: خداوندا به حق محمد و اهل بیت محمد و به حق نام‌های نیکت و سخنان جامعت از تو می‌خواهم که این ناقه را به سخن درآوری تا از آن‌چه در شکم دارد خبر دهد. ناگاه ناقه رو به علی علیه السلام کرد و گفت: ای امیرمومنان! روزی او بر من سوار شد و می‌خواست به دیدار پسر عمویش برود. وقتی به دشتی به نام دشت حَسَک رسیدیم از من پیاده شد و مرا در آن دشت فروخوابانید و با من درآمیخت. در آن دم اعرابی گفت: وای بر شما! کدامتان پیامبرید؟! او یا این؟ به او گفتند: ایشان پیامبر است و ایشان برادر و وصیّ اوست. اعرابی گفت: شهادت می‌دهم که هیچ خدایی جز خدای یگانه نیست و تو رسول خدا هستی. آن گاه از پیامبر صلّی الله علیه و آله خواست تا ایشان از خدا بخواهد که او را از آن‌چه در شکم ناقه‌اش است رهایی بخشد. خداوند او را رهایی بخشید

و اسلام آورد و به نیکی مسلمان شد.

**[ترجمه]

«۴۴»

قب، المناقب لابن شهرآشوب یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ (۲) عَنْ أَبِی ذَرٍّ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله یَوْماً فَقَالَ مَا فَعَلَتْ غُنَیْمَاتُکَ قُلْتُ إِنَّ لَهَا قِصَّهً عَجِیبَهً بَیْنَمَا أَنَا فِی صَلَاتِی إِذْ عَدَا (۳) الذِّئْبُ عَلَی غَنَمِی فَقُلْتُ فِی نَفْسِی لَا أَقْطَعُ الصَّلَاهَ فَأَخَذَ حَمَلًا فَذَهَبَ بِهِ وَ أَنَا أَحُسُّ بِهِ إِذْ أَقْبَلَ عَلَی الذِّئْبِ أَسَدٌ فَاسْتَنْقَذَ الْحَمَلَ (۴) وَ رَدَّهُ فِی الْقَطِیعِ ثُمَّ نَادَانِی یَا أَبَا ذَرٍّ أَقْبِلْ عَلَی صَلَاتِکَ فَإِنَّ اللَّهَ قَدْ وَکَّلَنِی بِغَنَمِکَ (۵) فَلَمَّا فَرَغْتُ قَالَ لِیَ الْأَسَدُ امْضِ إِلَی مُحَمَّدٍ

۱- خبره یا علی بذلک خ ل.

۲- فی المناقب: و اتی أبو ذر الی النبیّ صلّی اللّه علیه و آله فقال: ان لی غنیمات و اکره ان افارق حضرتک، فقال صلّی اللّه علیه و آله: انک فیها، فلما کان یوم السابع جاءه فقال: بینما انا فی صلاتی اذ أخذ ذئب حملا فاستقبله اسد فقطعه بنصفین، و استنقذ الحمل و رده الی القطیع، ثم نادانی.

۳- اذا عدا خ ل.

۴- فی الخرائج: فاستنقذ الحمل من یده.

۵- فی المناقب: قد وکلنی بغنمک الی ان تصلی.

فَأَخْبِرْهُ (۱) أَنَّ اللَّهَ أَكْرَمَ صَاحِبَکَ الْحَافِظَ لِشَرِیعَتِکَ وَ وَکَّلَ أَسَداً بِغَنَمِهِ فَعَجِبَ (۲) مَنْ حَوْلَ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله (۳).

**[ترجمه]المناقب، الخرائج و الجرائح: از ابوذر روایت شده که وی گفت: روزی نزد پیامبر صلّی الله علیه و آله رفتم. حضرت فرمود: گوسفندانت چه کرده‌اند؟ عرض کردم: ماجرایی شگفت برایشان رخ داده است. داشتم نماز می‌خواندم که ناگاه گرگی به گوسفندانم حمله کرد. با خود گفتم نمازم را قطع نمی‌کنم. گرگ گوسفندی برداشت و با خود برد و من احساسش می‌کردم. به ناگاه شیری سوی آن گرگ آمد و گوسفند

را از چنگ او رهانید و به گله بازگرداند. سپس ندا سر داد: ای ابوذر! به نمازت بپرداز، خداوند گوسفندانت را به من سپرده. وقتی نمازم را به پایان رساندم شیر به من گفت: نزد محمد برو

ص: ۴۱۴

و به او بگو خداوند رفیق تو را که حافظ شریعت توست گرامی داشت و گوسفندانش را به یک شیر سپرد. در آن دم همه اطرافیان پیامبر صلّی الله علیه و آله شگفت زده شدند - . مناقب آل ابی طالب ۱: ۸۷، الخرائج: ۲۲۲ - .

**[ترجمه]

«۴۵»

قب، المناقب لابن شهرآشوب أَبُو هُرَیْرَةَ وَ عَائِشَةُ جَاءَ أَعْرَابِیٌّ إِلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله وَ فِی یَدِهِ ضَبٌّ فَقَالَ یَا مُحَمَّدُ لَا أُسْلِمُ حَتَّی تُسْلِمَ هَذِهِ الْحَیَّةُ فَقَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله (۴) مَنْ رَبُّکَ فَقَالَ الَّذِی فِی السَّمَاءِ مُلْکُهُ وَ فِی الْأَرْضِ سُلْطَانُهُ وَ فِی الْبَحْرِ عَجَائِبُهُ وَ فِی الْبَرِّ بَدَائِعُهُ وَ فِی الْأَرْحَامِ عِلْمُهُ ثُمَّ قَالَ یَا ضَبُّ مَنْ أَنَا قَالَ أَنْتَ رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِینَ وَ زَیْنُ الْخَلْقِ یَوْمَ الْقِیَامَهِ أَجْمَعِینَ وَ قَائِدُ الْغُرِّ الْمُحَجَّلِینَ قَدْ أَفْلَحَ مَنْ آمَنَ بِکَ وَ أَسْعَدَ فَقَالَ الْأَعْرَابِیُّ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللَّهِ ثُمَّ ضَحِکَ وَ قَالَ دَخَلْتُ عَلَیْکَ وَ کُنْتَ أَبْغَضَ الْخَلْقِ إِلَیَّ وَ أَخْرُجُ وَ أَنْتَ أَحَبُّهُمْ إِلَیَّ فَلَمَّا بَلَغَ الْأَعْرَابِیُّ مَنْزِلَهُ اسْتَجْمَعَ أَصْحَابَهُ (۵) وَ أَخْبَرَهُمْ بِمَا رَأَی فَقَصَدُوا نَحْوَ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله بِأَجْمَعِهِمْ فَاسْتَقْبَلَهُمُ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله فَأَنْشَأَ الْأَعْرَابِیُّ:

أَلَا یَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّکَ صَادِقٌ ***فَبُورِکْتَ مَهْدِیّاً وَ بُورِکْتَ هَادِیاً

شَرَعْتَ لَنَا دِینَ الْحَنِیفِیِّ بَعْدَ مَا*** عَبَدْنَا کَأَمْثَالِ الْحَمِیرِ الطَّوَاغِیَا

فَیَا خَیْرَ مَدْعُوٍّ وَ یَا خَیْرَ مُرْسَلٍ ***إِلَی الْإِنْسِ ثُمَّ الْجِنِّ لَبَّیْکَ دَاعِیاً

أَتَیْتَ بِبُرْهَانٍ مِنَ اللَّهِ وَاضِحٍ*** فَأَصْبَحْتَ فِینَا صَادِقَ الْقَوْلِ رَاضِیاً

فَبُورِکْتَ فِی الْأَقْوَامِ حَیّاً وَ مَیِّتاً*** وَ بُورِکْتَ مَوْلُوداً وَ بُورِکْتَ نَاشِیاً

وَ رُوِیَ أَنَّ اسْمَ الْأَعْرَابِیِّ سَعْدُ بْنُ مُعَاذٍ السُّلَمِیُّ فَسَرَّ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله بِإِسْلَامِهِمْ وَ أَمَّرَ الْأَعْرَابِیَّ عَلَیْهِمْ.

زَيْدُ بْنُ أَرْقَمَ وَ أَنَسٌ وَ أُمُّ سَلَمَةَ وَ الصَّادِقُ علیهما السلام أَنَّهُ مَرَّ بِظَبْيَةٍ مَرْبُوطَةٍ بِطُنُبِ خَيْمَةِ يَهُودِيٍّ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّی أُمُّ خِشْفَيْنِ عَطْشَانَيْنِ وَ هَذَا ضَرْعِی قَدِ امْتَلَأَ لَبَناً فَخَلِّنِی

ص: ۴۱۵

۱- فی المناقب: فاخبره بحفظی لغنمک. اقول: هذا آخر الحدیث فی المناقب.

۲- فی الخرائج: فتعجب من کان حول النبیّ صلّی اللّه علیه و آله من ذلک.

۳- مناقب آل أبی طالب ۱: ۸۷. الخرائج: ۲۲۲.

۴- أی فقال النبیّ للضب.

۵- فی المصدر: اجتمع بأصحابه.

حَتَّى أَرْضِعَهَا ثُمَّ أَعُودَ فَتَرْبِطَنِي فَقَالَ أَخَافُ أَنْ لَا تَعُودِي قَالَتْ جَعَلَ اللَّهُ عَلَيَّ عَذَابَ الْعَشَّارِينَ إِنْ لَمْ أَعُدْ فَخَلَّى سَبِيلَهَا فَخَرَجَتْ وَ حَكَتْ لِخِشْفَيْهَا مَا جَرَى فَقَالا لَا نَشْرَبُ اللَّبَنَ وَ ضَامِنُكِ رَسُولُ اللَّهِ فِي أَذًى مِنْكِ فَخَرَجَتْ مَعَ خِشْفَيْهَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ أَثْنَتْ عَلَيْهِ وَ جَعَلَا يَمْسَحَانِ رُءُوسَهُمَا بِرَسُولِ اللَّهِ فَبَكَى الْيَهُودِيُّ وَ أَسْلَمَ وَ قَالَ قَدْ أَطْلَقْتُهَا وَ اتَّخَذَ هُنَاكَ مَسْجِداً فَخَنَقَ (۱) رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِي أَعْنَاقِهَا بِسِلْسِلَةٍ وَ قَالَ حَرَّمْتُ لُحُومَكُمْ عَلَى الصَّيَّادِينَ ثُمَّ قَالَ لَوْ أَنَّ الْبَهَائِمَ يَعْلَمُونَ مِنَ الْمَوْتِ الْخَبَرَ.

وَ فِي رِوَايَةِ زَيْدٍ فَأَنَا وَ اللَّهِ رَأَيْتُهَا تُسَبِّحُ فِي الْبَرِّيَّةِ وَ هِيَ تَقُولُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ.

وَ رُوِيَ أَنَّ الرَّجُلَ اسْمُهُ أُهَيْبُ بْنُ سَمَاعٍ (۲).

عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ أَنَّهُ لَمَّا فُتِحَ خَيْبَرُ كَانَ فِي سَهْمِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَرْبَعَةُ أَزْوَاجٍ ثِقَالًا وَ أَرْبَعَةُ أَزْوَاجٍ خِفَافاً وَ عَشَرَةُ أَوَاقِيَّ ذَهَباً وَ فِضَّةً وَ حِمَارٌ أَقْمَرُ (۳) فَلَمَّا رَكِبَهُ رَسُولُ اللَّهِ نَطَقَ وَ قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَنَا عُفَيْرٌ مَلَكَنِي مَلِكُ الْيَهُودِ وَ كُنْتُ عَضُوضاً جَمُوحاً (۴) غَيْرَ طَائِعٍ فَقَالَ لَهُ هَلْ لَكَ مِنْ أَبٍ (۵) قَالَ لَا لِأَنَّهُ كَانَ مِنَّا سَبْعُونَ مَرْكَباً لِلْأَنْبِيَاءِ وَ الْآنَ نَسْلُنَا مُنْقَطِعٌ لَمْ يَبْقَ غَيْرِي وَ لَمْ يَبْقَ غَيْرُكَ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ وَ بَشَّرَنَا بِذَلِكَ زَكَرِيَّا علیهما السلام فَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله يَبْعَثُهُ إِلَى بَابِ الرَّجُلِ فَيَأْتِي الْبَابَ فَيَقْرَعُهُ بِرَأْسِهِ فَإِذَا خَرَجَ إِلَيْهِ صَاحِبُ الدَّارِ أَوْمَأَ إِلَيْهِ أَنْ أَجِبْ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَلَمَّا قُبِضَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله أَتْلَفَ نَفْسَهُ فِي بِئْرٍ لِأَبِي (۶) الْهَيْثَمِ بْنِ التَّيِّهَانِ فَصَارَ قَبْرَهُ.

وَ رَوَى أَبُو جَعْفَرٍ نَحْواً مِنْهُ فِي عِلَلِ الشَّرَائِعِ.

۱- أی فطوق و قلد. و منه المخنقه بكسر الميم ای القلاده.

۲- مناقب آل أبي طالب ۱: ۸۳ و ۸۴.

۳- الاقمر: ما لونه القمره: و القمره: لون البياض الى الخضره.

۴- العضوض: الكثير العض. و الجموح: الذى يركب رأسه لا ينثنيه شی ء و هو عيب.

۵- يحتمل أن يكون مكان قوله: من اب «من ابن»، او «من اتان» او «من اناث» كما فی الخرائج منه قدّس سرّه أقول: و لعلّ المراد هل أبوك حی او قد مات.

۶- اسم ابی الهيثم مالك.

عَبْدُ الرَّحْمَنِ الْعَنْبَرِيُّ خَطَبَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله یَوْمَ عَرَفَهَ وَ حَثَّ عَلَی الصَّدَقَهِ فَقَالَ رَجُلٌ یَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ إِبِلِی هَذِهِ لِلْفُقَرَاءِ فَنَظَرَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله إِلَیْهَا فَقَالَ اشْتَرُوهَا لِی فَاشْتُرِیَتْ فَأَتَتْ لَیْلَهً إِلَی حُجْرَهِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله (۱) فَقَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله بَارَکَ اللَّهُ فِیکِ قَالَتْ کُنْتُ حَامِیاً فَاسْتُعِرْتُ مِنْ صَاحِبِی فَشَرَدْتُ مِنْهُمْ وَ کُنْتُ أَرْعَی فَکَانَ النَّبَاتُ یَدْعُونِی وَ السِّبَاعُ تَصِیحُ عَلَیَّ إِنَّهُ لِمُحَمَّدٍ فَسَأَلَهَا النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله عَنِ اسْمِ مَوْلَاهَا فَقَالَتْ عَضْبَا فَسَمَّاهَا عَضْبَا (۲) قَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ فَلَمَّا حَضَرَ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله الْوَفَاهُ قَالَتْ لِمَنْ تُوصِی بِی بَعْدَکَ قَالَ یَا عَضْبَا بَارَکَ اللَّهُ فِیکِ أَنْتِ لِابْنَتِی فَاطِمَهَ تَرْکَبِکِ فِی الدُّنْیَا وَ الْآخِرَهِ فَلَمَّا قُبِضَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله أَتَتْ إِلَی فَاطِمَهَ علیهما السلام لَیْلًا فَقَالَتْ السَّلَامُ عَلَیْکِ یَا بِنْتَ رَسُولِ اللَّهِ قَدْ حَانَ فِرَاقِیَ الدُّنْیَا وَ اللَّهِ مَا تَهَنَّأْتُ بِعَلَفٍ وَ لَا شَرَابٍ بَعْدَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ مَاتَتْ بَعْدَ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله بِثَلَاثَهِ أَیَّامٍ (۳).

**[ترجمه]المناقب: از ابو هریره و عایشه روایت شده که آن‌ها گفتند: مردی اعرابی نزد پیامبر صلّی الله علیه و آله آمد و سوسماری در دست داشت. عرض کرد: ای محمد! من اسلام نمی‌آورم تا آن‌گاه که این خزنده اسلام بیاورد. حضرت به سوسمار فرمود: پروردگارت کیست؟ گفت: کسی که مُلکش در آسمان است و سلطنتش در زمین و عجایبش در دریا و ساخته‌هایش در خشکی و دانشش در رحِم‌ها. حضرت فرمود: ای سوسمار! من کیستم؟ گفت: تو رسول پروردگار جهانیان هستی و زیور همه آفریدگان در روز قیامت و پیشوای روسپیدان که هر کس به تو ایمان بیاورد رستگار و کامیاب می‌شود. در آن دم اعرابی گفت: شهادت می‌دهم که هیچ خدایی جز خدای یگانه نیست و شهادت می‌دهم که محمد رسول خداست. سپس خندید و گفت: وقتی نزدت آمد از همه خلق نزد من منفورتر بودی، اکنون که از نزدت می‌روم از همه خلق نزدم محبوب‌تر هستی. وقتی به خانه‌اش رسید یارانش را جمع کرد و آن‌چه را دیده بود برایشان بازگفت. آن‌ها همگی سوی پیامبر صلّی الله علیه و آله رهسپار شدند و حضرت نیز به استقبالشان رفت. آن‌گاه اعرابی سرود:

أَلَا یَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّکَ صَادِقٌ فَبُورِکْتَ مَهْدِیّاً وَ بُورِکْتَ هَادِیاً

شَرَعْتَ لَنَا دِینَ الْحَنِیفِیِّ بَعْدَ مَا عَنِدْنَا کَأَمْثَالِ الْحَمِیرِ الطَّوَاغِیَا

فَیَا خَیْرَ مَدْعُوٍّ وَ یَا خَیْرَ مُرْسَلٍ إِلَی الْإِنْسِ ثُمَّ الْجِنِّ لَبَّیْکَ دَاعِیاً

أَتَیْتَ بِبُرْهَانٍ مِنَ اللَّهِ وَاضِحٍ فَأَصْبَحْتَ فِینَا صَادِقَ الْقَوْلِ رَاضِیاً

فَبُورِکْتَ فِی الْأَقْوَامِ حَیّاً وَ مَیِّتاً وَ بُورِکْتَ مَوْلُوداً وَ بُورِکْتَ نَاشِیاً

«ای رسول خدا به راستی که تو راستگویی و در رهیابی و رهنمونی خجسته گشته‌ای،

برایمان دین حنیف را مقرّر ساختی پس از آن‌که سرکشانی چون الاغ بر ما مسلّط بودند،

پس ای بهترین کسی که فراخوانده شده‌ای و ای بهترین کسی که سوی انس و جن فرستاده شده‌ای، گوش به فرمان دعوت تو هستیم،

از جانب خداوند برهانی آشکار آورده‌ای و در میان ما راستگو و خشنود گشته‌ای،

تو در میان همه اقوام چه زنده و چه مرده و به هنگام میلاد و به هنگام پا گرفتن خجسته گشته‌ای.»

و روایت شده: نام آن اعرابی سَعد بن مُعاذ سُلَمی بود. پیامبر صلّی الله علیه و آله از این‌که آن‌ها اسلام آوردند شادمان شد و همان اعرابی را بر امارت بر آنان نهاد.

از زید بن اَرقَم و اَنَس و اُمّ سلمه و نیز از حضرت امام جعفر صادق علیه السلام روایت شده: پیامبر صلّی الله علیه و آله بر آهویی گذر کرد که به طناب‌های خیمه مردی یهودی بسته شده بود. آهو گفت: ای رسول خدا! من مادر دو بچه آهو هستم که تشنه‌اند و این سینه من است که پُر از شیر شده، مرا برهان تا بروم و آن‌ها را شیر بدهم،

ص: ۴۱۵

سپس برمی‌گردم و باز مرا ببند. حضرت فرمود: می‌ترسم برنگردی. گفت: اگر برنگشتم خداوند عذابی سخت بر من قرار دهد. حضرت او را رهانید و او رفت و برای دو بچه‌اش ماجرا را گفت. بچه‌هایش گفتند: ما شیر نمی‌نوشیم چون رسول خدا صلّی الله علیه و آله برای ضمانت تو به زحمت افتاده است. آهو با دو بچه‌اش سوی رسول خدا صلّی الله علیه و آله رفت و حضرت را ستود و بچه‌هایش شروع کردند سرهایشان را به رسول خدا صلّی الله علیه و آله بسایند. در آن دم آن یهودی به گریه افتاد و اسلام آورد و گفت: من این آهو را آزاد کردم. سپس همان‌جا به سجده افتاد. حضرت زنجیری بر گردن آن آهو انداخت و فرمود: گوشت تو را بر شکارچیان حرام کردم. سپس فرمود: ای کاش حیوان‌ها از مرگ آگاه بودند.

و در روایت زید آمده: به خدا سوگند من آن آهو را دیدم که در دشت خدا را می‌ستود و می‌گفت: هیچ خدایی جز خدای یگانه نیست و محمد رسول خداست.

و روایت شده: نام آن مرد اُهَیب بن سَماع بود.

از عُروه بن زبیر روایت شده: هنگامی‌که رسول خدا صلّی الله علیه و آله خیبر را فتح کرد چهار کنیز چاق و چهار کنیز لاغر و ده پیمانه طلا و نقره و الاغی سفید مایل به سبز سهم ایشان شد. آن الاغ وقتی رسول خدا صلّی الله علیه و آله سوارش شد زبان گشود و گفت: ای رسول خدا! من عُفَیر هستم، پادشاه یهودیان مالک من بود و من چموش بودم و گاز می‌گرفتم و فرمان نمی‌بردم. حضرت به او فرمود: آیا پدر داری؟ گفت: نه، زیرا از نسل ما هفتاد الاغ مرکب پیامبران بودند و الان نسل ما قطع شده، از نسل ما الاغی جز من باقی نمانده و از پیامبران نیز پیامبری جز شما باقی نمانده که زکریا علیه السلام این بشارت را به ما داده بود. رسول خدا صلّی الله علیه و آله آن الاغ را بر در خانه افراد می‌فرستاد و او بر در خانه می‌رفت و با سرش در می‌زد، وقتی صاحب خانه بیرون می‌آمد به او اشاره می‌کرد که نزد رسول خدا صلّی الله علیه و آله برو. وقتی پیامبر صلّی الله علیه و آله درگذشت او خودش را در چاه ابی هَیثم بن تَیِّهان انداخت و همان چاه قبرش شد.

گونه دیگری از این روایت در علل الشرائع از امام محمد باقر علیه السلام روایت شده است.

از عبـدالرحمن عنبری روایت شـده: پیامبر صـلّی الله علیه و آله در روز عرفه خطبه خوانـد و مردم را به صـدقه دادن برانگیخت. مردی عرض کرد: ای رسول خدا! این شتر من برای فقیران باشد. پیامبر صلّی الله علیه و آله به آن شتر نگاهی انداخت و فرمود: آن را برای من بخرید. آن را برای ایشان خریدند. آن شتر شبی دم اتاق پیامبر صلّی الله علیه و آله آمد. حضرت فرمود: خداوند به تو برکت دهد. شتر گفت: من ده شکم را آبستن کردم و دیگر مرا آزاد گذاشتند. کسی مرا از صاحبم قرض گرفت. من از آن‌ها رمیدم و می‌چریدم. گیاهان مرا صدا می‌زدند و درندگان بر من بانگ می‌زدند که این شتر برای محمد است. پیامبر صلّی الله علیه و آله نام صاحبش را پرسید. گفت: عضبا. حضرت او را عضباء نامید. عمر بن خطاب گفت: وقتی پیامبر صلّی الله علیه و آله به آستانه مرگ درآمد، آن شتر به ایشان گفت: پس از خود مرا به چه کسی می‌سپاری؟ فرمود: ای عضباء! خداوند به تو برکت دهـد، تو را به دخترم فـاطمه می‌دهم و او در دنیا و آخرت سوارت می‌شود. وقتی پیامبر صـلّی الله علیه و آله درگذشـت عضـباء شـبانه نزد فاطمه آمد و گفت: سلام بر تو ای دختر رسول خدا! هنگام جدایی من از دنیا فرا رسیده، به خدا سوگند پس از رسول خـدا صـلّی الله علیه و آله هیـچ علف و هیچ آبی برایم گورا نبوده . عضـباء سه روز پس از درگذشت پیامبر صـلّی الله علیه و آله جان داد - . مناقب آل ابی طالب ۱: ۸۵- ۸۶ - .

**[ترجمه]

«۴۶»

قب، المناقب لابن شـهرآشوب جَابِرٌ الْأَنْصَارِيُّ وَ عُبَادَهُ بْنُ الصَّامِتِ قَالا كَانَ فِي حَائِطِ بَنِي النَّجَّارِ جَمَلٌ قَطِمٌ (۴) لَا يَدْخُلُ الْحَائِطَ أَحَدٌ إِلَّا شَدَّ عَلَيْهِ فَدَخَلَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله الْحَائِطَ وَ دَعَاهُ فَجَاءَهُ وَ وَضَعَ مِشْفَرَهُ عَلَى الْأَرْضِ وَ نَزَلَ بَيْنَ يَدَيْهِ فَخَطَمَهُ وَ دَفَعَهُ إِلَى أَصْحَابِهِ فَقِيلَ الْبَهَائِمُ يَعْرِفُونَ نُبُوَّتَكَ فَقَالَ مَا مِنْ شَيْ ءٍ إِلَّا وَ هُوَ عَارِفٌ بِنُبُوَّتِي سِوَى أَبِي جَهْلٍ وَ قُرَيْشٍ فَقَالُوا نَحْنُ أَحْرَى بِالسُّجُودِ لَكَ مِنَ الْبَهَائِمِ قَالَ إِنِّي أَمُوتُ فَاسْجُدُوا لِلْحَيِّ الَّذِي لَا يَمُوتُ وَ جَاءَ جَمَلٌ آخَرُ يُحَرِّكُ شَفَتَيْهِ ثُمَّ أَصْغَى إِلَى الْجَمَلِ وَ ضَحِكَ ثُمَّ قَالَ هَذَا يَشْكُو قِلَّهَ الْعَلَفِ وَ ثِقَلَ الْحِمْلِ يَا جَابِرُ اذْهَبْ مَعَهُ إِلَى صَاحِبِهِ فَأْتِنِي بِهِ قُلْتُ وَ اللَّهِ مَا أَعْرِفُ صَاحِبَهُ قَالَ هُوَ يَدُلُّكَ قَالَ فَخَرَجْتُ مَعَهُ إِلَى بَعْضِ بَنِي حَنْظَلَهَ وَ أَتَيْتُ بِهِ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالَ بَعِيرُكَ هَذَا يُخْبِرُنِي بِكَذَا وَ كَذَا قَالَ إِنَّمَا كَانَ ذَلِكَ لِعِصْيَانِهِ

۱- الصحیح: فسلمت کما فی المصدر.

۲- فی المصدر: عضباء بالمد. و کذا فیما بعده.

۳- مناقب آل أبی طالب ۱: ۸۵ و ۸۶.

۴- قطیم خ ل.

فَفَعَلْنَا بِهِ ذَلِكَ لَيْلَتَيْنِ فَوَاجَهَهُ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ قَالَ انْطَلِقْ مَعَ أَهْلِكَ فَكَانَ يَتَقَدَّمُهُمْ مُتَذَلِّلًا فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ أَعْتَقْنَاهُ لِحُرْمَتِكَ فَكَانَ يَدُورُ فِي الْأَسْوَاقِ وَ النَّاسُ يَقُولُونَ هَذَا عَتِيقُ رَسُولِ اللَّهِ (۱).

**[ترجمه]المناقب: جابر انصاری و عُباده بن صامت گفتند: در باغ بنی نجّار شتری چموش بود که به هر کس وارد آن باغ می‌شد حمله می‌کرد. پیامبر صلّی الله علیه و آله وارد باغ شد و صدایش کرد. شتر آمد و لبش را بر زمین گذاشت و روبروی حضرت نشست. حضرت افسارش کرد و آن را به صاحبش سپرد. عرض کردند: چهارپایان نبوت شما را می‌فهمند؟ فرمود: هیچ چیز نیست که نبوت مرا نفهمد به جز ابوجهل و قریشیان! عرض کردند: پس ما برای سجده کردن به شما از چهارپایان سزاوارتریم. فرمود: من می‌میرم، به آن زنده‌ای سجده کنید که نمی‌میرد. شتر دیگری نزد پیامبر صلّی الله علیه و آله آمد و لبانش را تکان داد. حضرت به او گوش داد و خندید. سپس فرمود: از کمبود علوفه و سنگینی بارش شکایت می‌کند ای جابر! با او نزد صاحبش برو و او را نزد من بیار. عرض کردم: من صاحبش را نمی‌شناسم. حضرت فرمود: خودش نشانت می‌دهد. من با آن شتر به راه افتادم و نزد یکی از اهالی قبیله بنی حَنظَله رفتم و او را نزد رسول خدا صلّی الله علیه و آله آوردم. حضرت به او فرمود: این شتر تو به من چنین و چنان می‌گوید! عرض کرد: این به خاطر چموشی‌اش بود،

ص: ۴۱۷

ما دو شب این کار را با او کردیم. رسول خدا صلّی الله علیه و آله به شتر رو کرد و فرمود: همراه صاحبانت برو. شتر سر به زیر افکند و جلوی آن‌ها رفت. آن‌ها عرض کردند: ای رسول خدا! ما او را به حرمت شما آزاد کردیم.

آن شتر در بازارها می‌چرخید و مردم می‌گفتند: این شتر آزاد شده رسول خدا صلّی الله علیه و آله است - . الخرائج: ۸۴ - .

**[ترجمه]

أقول

قطمه يقطمه عضه و كفرح اشتهى الضراب و النكاح و اللحم أو غيره فهو قطم ككتف و القطيم كإردب الفحل الصئول.

**[ترجمه]«قطَمَه يقطمُه» یعنی او را گاز گرفت و بر وزن «فرِحَ» یعنی خواهان آمیزش شد و یا خواهان گوشت یا چیزهای دیگر شد، صفتش «قَطِم» بر وزن «کتف» می‌شود و نیز «قِطَيم» بر وزن «إردَب» به معنای شتر نر چموش.

**[ترجمه]

«۴۷»

م، تفسير الإمام عليه السلام قَوْلُهُ عَزَّ وَ جَلَّ أَمْ تُرِيدُونَ أَنْ تَسْئَلُوا رَسُولَكُمْ كَما سُئِلَ مُوسى مِنْ قَبْلُ وَ مَنْ يَتَبَدَّلِ الْكُفْرَ بِالْإِيمانِ فَقَدْ ضَلَّ سَواءَ السَّبِيلِ (۲) قَالَ الْإِمَامُ عليهما السلام قَالَ عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ مُوسَى صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِمْ أَمْ تُرِيدُونَ بَلْ تُرِيدُونَ يَا كُفَّارَ قُرَيْشٍ وَ الْيَهُودَ أَنْ تَسْئَلُوا رَسُولَكُمْ مَا تَقْتَرِحُونَهُ مِنَ الْآيَاتِ الَّتِي لَا تَعْلَمُونَ هَلْ فِيهِ صَلَاحُكُمْ أَوْ فَسَادُكُمْ كَما سُئِلَ

مُوسى مِنْ قَبْلُ وَ اقْتُرِحَ عَلَيْهِ لَمَّا قِيلَ لَهُ لَنْ نُؤْمِنَ لَکَ حَتَّى نَرَى اللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ (۳) وَ مَنْ يَتَبَدَّلِ الْكَفْرَ بِالْإِيمانِ (۴) بِأَنْ لَا يُؤْمِنَ عِنْدَ مُشَاهَدَهِ مَا يَقْتَرِحُ مِنَ الْآيَاتِ أَوْ لَا يُؤْمِنَ إِذَا عَرَفَ أَنَّهُ لَيْسَ لَهُ أَنْ يَقْتَرِحَ وَ أَنَّهُ يَجِبُ عَلَيْهِ أَنْ يَكْتَفِيَ بِمَا قَدْ أَقَامَهُ اللَّهُ تَعَالَى مِنَ الدَّلَالاتِ وَ أَوْضَحَهُ مِنَ الْآيَاتِ الْبَيِّنَاتِ فَيَتَبَدَّلَ الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ بِأَنْ يُعَانِدَ وَ لَا يَلْتَزِمَ الْحُجَّهَ الْقَائِمَهَ (۵) فَقَدْ ضَلَّ سَواءَ السَّبِيلِ أَخْطَأَ طَرِيقَ الْقَصْدِ الْمُؤَدِّيَهِ إِلَى الْجِنَانِ وَ أَخَذَ فِي الطَّرِيقِ الْمُؤَدِّيَهِ إِلَى النِّيرَانِ (۶) قَالَ عليهما السلام قَالَ اللَّهُ تَعَالَى يَا أَيُّهَا الْيَهُودُ أَمْ تُرِيدُونَ بَلْ تُرِيدُونَ مِنْ بَعْدِ مَا آتَيْنَاكُمْ

۱- الخرائج: ۸۴.

۲- البقره: ۱۰۸.

۳- البقره: ۵۵.

۴- زاد فى المصدر: بعد جواب الرسول له ان ما سأله لا يصلح اقتراحه على اللّه، أو بعد ما يظهر اللّه له ما اقترح إن كان صوابا، «وَ مَنْ يَتَبَدَّلِ الْكُفْرَ بِالْإِيمانِ» بأن لا يؤمن.

۵- فى المصدر: الحجه القائمه عليه.

۶- فى المصدر: أخطأ قصد الطرق المؤديه الى الجنان، و أخذ فى الطرق: الموديه إلى النيران.

أَنْ تَسْـئَلُوا رَسُـولَكَمْ وَ ذَلِـكَ أَنَّ النَّبِيَّ صـلى الله عليه و آله قَصَـدَهُ عَشَرَةٌ مِنَ الْيَهُودِ يُرِيـدُونَ أَنْ يَتَعَنَّتُوهُ (۱) وَ يَسْأَلُوهُ عَنْ أَشْيَاءَ يُرِيـدُونَ أَنْ يُعَانِتُوهُ بِهَا فَبَيْنَمَا هُمْ كَذَلِكَ إِذْ جَاءَ أَعْرَابِيٌّ كَأَنَّهُ يُدْفَعُ فِي قَفَاهُ قَدْ عَلَّقَ عَلَى عَصًا عَلَى عَاتِقِهِ جِرَاباً مَشْدُودَ الرَّأْسِ فِيهِ شَيْ ءٌ قَـدْ مَلَأَهُ لَا يَـدْرُونَ مَا هُوَ فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ أَجِبْنِي عَمَّا أَسْأَلُكَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صـلى الله عليه و آله يَا أَخَا الْعَرَبِ قَـدْ سَـبَقَكَ الْيَهُودُ (۲) أَ فَتَأْذَنُ لَهُمْ حَتَّى أَبْـدَأَ بِهِمْ قَالَ الْأَعْرَابِيُّ لَا فَإِنِّي غَرِيبٌ مُجْتَازٌ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ فَأَنْتَ إِذاً أَحَقُّ مِنْهُمْ لِغُرْبَتِكَ وَ اجْتِيَازِكَ فَقَـالَ الْأَعْرَابِيُّ وَ لَفْظَةٌ أُخْرَى قَـالَ رَسُولُ اللَّهِ صـلى الله عليه و آله مَـا هِيَ قَالَ إِنَّ هَؤُلَاءِ أَهْلَ الْكِتَابِ يَـدَّعُونَهُ بِزَعْمِهِمْ (۳) حَقّاً وَ لَسْتُ آمَنُ أَنْ تَقُولَ شَيْئاً يُوَاطِئُونَكَ عَلَيْهِ وَ يُصَدِّقُونَكَ لِيَفْتِنُوا (۴) النَّاسَ عَنْ دِينِهِمْ وَ أَنَا لَا أَقْنَعُ بِمِثْلِ هَذَا لَا أَقْنَعُ إِلَّا بِأَمْرٍ بَيِّنٍ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صـلى الله عليه و آله أَيْنَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ فَدُعِيَ بِعَلِيٍّ عليهما السـلام فَجَاءَ حَتَّى قَرُبَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَقَالَ الْأَعْرَابِيُّ يَا مُحَمَّدُ وَ مَا تَصْـنَعُ بِهَـذَا فِي مُحَاوَرَتِي وَ إِيَّاكَ (۵) قَالَ يَا أَعْرَابِيُّ سَأَلْتَ الْبَيَانَ وَ هَـذَا الْبَيَانُ الشَّافِي وَ صَاحِبُ الْعِلْمِ الْكَافِي أَنَا مَـدِينَةُ الْحِكْمَةِ وَ هَـذَا بَابُهَا فَمَنْ أَرَادَ الْحِكْمَةَ وَ الْعِلْمَ فَلْيَأْتِ الْبَابَ فَلَمَّا مَثُلَ بَيْنَ يَـدَيْ رَسُولِ اللَّهِ صـلى الله عليه و آله قَالَ رَسُولُ اللَّهِ بِأَعْلَى صَوْتِهِ يَا عِبَادَ اللَّهِ مَنْ أَرَادَ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى آدَمَ فِي جَلَالَتِهِ وَ إِلَى شَـيْثٍ فِي حِكْمَتِهِ وَ إِلَى إِدْرِيسَ فِي نَبَاهَتِهِ وَ مَهَابَتِهِ وَ إِلَى نُوحٍ فِي شُـكْرِهِ لِرَبِّهِ وَ عِبَادَتِهِ وَ إِلَى إِبْرَاهِيمَ فِي وَفَائِهِ وَ خُلَّتِهِ وَ إِلَى مُوسَـى فِي بُغْضِ كُلِّ عَـدُوٍّ لِلَّهِ وَ مُنَابَذَتِهِ وَ إِلَى عِيسَى فِي حُبِّ كُلِّ مُؤْمِنٍ وَ مُعَاشَرَتِهِ (۶) فَلْيَنْظُرْ إِلَى عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ هَـذَا فَأَمَّا الْمُؤْمِنُونَ فَازْدَادُوا بِذَلِكَ إِيمَاناً وَ أَمَّا الْمُنَافِقُونَ فَـازْدَادَ نِفَاقُهُمْ فَقَالَ الْأَعْرَابِيُّ يَا مُحَمَّدُ هَكَـذَا مَـدْحُكَ لِابْنِ عَمِّكَ إِنَّ شَـرَفَهُ شَـرَفُكَ وَ عِزَّهُ عِزُّكَ وَ لَسْتُ أَقْبَلُ مِنْ هَـذَا شَـيْئاً إِلَّا بِشَهَادَةِ مَنْ لَا يَحْتَمِلُ شَهَادَتُهُ بُطْلَاناً وَ لَا فَسَاداً بِشَهَادَةِ هَذَا

۱- أن يعنتوه خ ل.

۲- قد سبقتك اليهود خ ل.

۳- في المصدر: ان لهولاء كتابا يدعونه و يزعمونه حقا.

۴- ليفتتن خ ل.

۵- لك و اياك خ ل.

۶- في المصدر: و حسن معاشرته.

الضَّبِّ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله يَا أَخَا الْعَرَبِ فَأَخْرِجْهُ مِنْ جِرَابِكَ أَسْتَشْهِدْهُ (۱) فَيَشْهَدَ لِي بِالنُّبُوَّةِ وَ لِأَخِي هَذَا بِالْفَضِيلَةِ فَقَالَ الْأَعْرَابِيُّ لَقَدْ تَعِبْتُ فِي اصْطِيَادِهِ وَ أَنَا خَائِفٌ أَنْ يَطْفِرَ (۲) وَ يَهْرُبَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ لَا تَخَفْ فَإِنَّهُ لَا يَطْفِرُ وَ لَا يَهْرُبُ بَلْ يَقِفُ وَ يَشْهَدُ لَنَا بِتَصْدِيقِنَا وَ تَفْضِيلِنَا فَقَالَ الْأَعْرَابِيُّ أَخَافُ أَنْ يَطْفِرَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَإِنْ طَفَرَ فَقَدْ كَفَاكَ بِهِ تَكْذِيباً لَنَا وَ احْتِجَاجاً عَلَيْنَا وَ لَنْ يَطْفِرَ وَ لَكِنَّهُ سَيَشْهَدُ لَنَا بِشَهَادَةِ الْحَقِّ فَإِذَا فَعَلَ ذَلِكَ فَخَلِّ سَبِيلَهُ فَإِنَّ مُحَمَّداً يُعَوِّضُكَ عَنْهُ مَا هُوَ خَيْرٌ لَكَ مِنْهُ فَأَخْرَجَهُ الْأَعْرَابِيُّ مِنَ الْجِرَابِ وَ وَضَعَهُ عَلَى الْأَرْضِ فَوَقَفَ وَ اسْتَقْبَلَ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ مَرَّغَ خَدَّيْهِ فِي التُّرَابِ ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ وَ أَنْطَقَهُ اللَّهُ تَعَالَى فَقَالَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَ رَسُولُهُ وَ صَفِيُّهُ وَ سَيِّدُ الْمُرْسَلِينَ وَ أَفْضَلُ الْخَلْقِ أَجْمَعِينَ وَ خَاتَمُ النَّبِيِّينَ وَ قَائِدُ الْغُرِّ الْمُحَجَّلِينَ وَ أَشْهَدُ أَنَّ أَخَاكَ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ عَلَى الْوَصْفِ الَّذِي وَصَفْتَهُ وَ بِالْفَضْلِ الَّذِي ذَكَرْتَهُ وَ أَنَّ أَوْلِيَاءَهُ فِي الْجِنَانِ مُكْرَمُونَ وَ أَنَّ أَعْدَاءَهُ فِي النَّارِ خَالِدُونَ (۳) فَقَالَ الْأَعْرَابِيُّ وَ هُوَ يَبْكِي يَا رَسُولَ اللَّهِ وَ أَنَا أَشْهَدُ بِمَا شَهِدَ بِهِ هَذَا الضَّبُّ فَقَدْ رَأَيْتُ وَ شَاهَدْتُ وَ سَمِعْتُ مَا لَيْسَ لِي عَنْهُ مَعْدِلٌ وَ لَا مَحِيصٌ ثُمَّ أَقْبَلَ الْأَعْرَابِيُّ عَلَى الْيَهُودِ فَقَالَ وَيْلَكُمْ أَيَّ آيَةٍ بَعْدَ هَذِهِ تُرِيدُونَ وَ مُعْجِزَةٍ بَعْدَ هَذِهِ تَقْتَرِحُونَ لَيْسَ إِلَّا أَنْ تُؤْمِنُوا أَوْ تَهْلِكُوا أَجْمَعِينَ فَآمَنَ أُولَئِكَ الْيَهُودُ كُلُّهُمْ وَ قَالُوا عَظُمَتْ بَرَكَةُ ضَبِّكَ عَلَيْنَا يَا أَخَا الْعَرَبِ ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله يَا أَخَا الْعَرَبِ خَلِّ الضَّبَّ عَلَى أَنْ يُعَوِّضَكَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ عَنْهُ مَا هُوَ خَيْرٌ مِنْهُ فَإِنَّهُ ضَبٌّ مُؤْمِنٌ بِاللَّهِ وَ بِرَسُولِهِ وَ بِأَخِي رَسُولِهِ شَاهِدٌ بِالْحَقِّ مَا يَنْبَغِي أَنْ يَكُونَ مَصِيداً وَ لَا أَسِيراً وَ لَكِنَّهُ يَكُونُ مُخَلًّى سَرْبُهُ تَكُونُ لَهُ مَزِيَّةٌ (۴) عَلَى سَائِرِ الضِّبَابِ بِمَا فَضَّلَهُ اللَّهُ أَمِيراً فَنَادَاهُ الضَّبُّ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَخَلِّنِي وَ وَلِّنِي تَعْوِيضَهُ لِأُعَوِّضَهُ فَقَالَ الْأَعْرَابِيُّ وَ مَا عَسَاكَ تُعَوِّضُنِي قَالَ تَذْهَبُ بِي إِلَى الْجُحْرِ الَّذِي أَخَذْتَنِي مِنْهُ فَفِيهِ عَشَرَةُ آلَافِ دِينَارٍ

ص: ۴۲۰

۱- فی المصدر: لتستشهده.

۲- طفر: وثب فی ارتفاع.

۳- یهانون خ.

۴- المصدر خال عن قوله: تکون له مزیه.

خُسْرَوَانِيَّهٍ وَ ثَلَاثُمِائَهٍ (۱) أَلْفِ دِرْهَمٍ فَخُذْهَا فَقَالَ الْأَعْرَابِيُّ كَيْفَ أَصْنَعُ قَدْ سَمِعَ هَذَا مِنَ الضَّبِّ جَمَاعَاتُ الْحَاضِرِينَ هَاهُنَا وَ أَنَا تَعِبٌ فَإِنَّ مَنْ هُوَ مُسْتَرِيحٌ يَذْهَبُ إِلَى هُنَاكَ فَيَأْخُذُهُ فَقَالَ الضَّبُّ يَا أَخَا الْعَرَبِ إِنَّ اللَّهَ قَدْ جَعَلَهُ عِوَضاً مِنِّی فَمَا كَانَ لِيَتْرُكَ أَحَداً يَسْبِقُكَ إِلَيْهِ وَ لَا يَرُومُ أَحَدٌ أَخْذَهُ إِلَّا أَهْلَكَهُ اللَّهُ وَ كَانَ الْأَعْرَابِيُّ تَعِباً فَمَشَی قَلِيلًا وَ سَبَقَهُ إِلَى الْجُحْرِ جَمَاعَهٌ مِنَ الْمُنَافِقِينَ كَانُوا بِحَضْرَهِ رَسُولِ اللَّهِ فَأَدْخَلُوا أَيْدِيَهُمْ إِلَى الْجُحْرِ لِيَتَنَاوَلُوا مِنْهُ مَا سَمِعُوا فَخَرَجَتْ عَلَيْهِمْ أَفْعًی عَظِيمَهٌ فَلَسَعَتْهُمْ وَ قَتَلَتْهُمْ وَ وَقَفَتْ حَتَّی حَضَرَ الْأَعْرَابِيُّ فَنَادَتْهُ يَا أَخَا الْعَرَبِ انْظُرْ إِلَى هَؤُلَاءِ كَيْفَ أَمَرَنِی اللَّهُ بِقَتْلِهِمْ دُونَ مَالِكَ الَّذِی هُوَ عِوَضُكَ (۲) مِنْ ضَبِّكَ وَ جَعَلَنِی هُوَ حَافِظَهُ (۳) فَتَنَاوَلَهُ فَاسْتَخْرَجَ الْأَعْرَابِيُّ الدَّرَاهِمَ وَ الدَّنَانِيرَ فَلَمْ يُطِقِ احْتِمَالَهَا فَنَادَتْهُ الْأَفْعَی خُذِ الْحَبْلَ الَّذِی فِی وَسَطِكَ وَ شُدَّهُ بِالْكِيسِ (۴) ثُمَّ شُدَّ الْحَبْلَ فِی ذَنَبِی فَإِنِّی سَأَجُرُّهُ (۵) لَكَ إِلَى مَنْزِلِكَ وَ أَنَا فِيهِ خَادِمُكَ (۶) وَ حَارِسُ مَالِكَ هَذَا فَجَاءَتِ الْأَفْعَی فَمَا زَالَتْ تَحْرُسُهُ وَ الْمَالَ إِلَى أَنْ فَرَّقَهُ الْأَعْرَابِيُّ فِی ضِيَاعٍ وَ عَقَارٍ وَ بَسَاتِينَ اشْتَرَاهَا ثُمَّ انْصَرَفَتِ الْأَفْعَی (۷).

**[ترجمه]تفسير امام حسن عسكرى عليه السلام : امام حسن عسكرى عليه السلام درباره كلام خداوند عزّ و جلّ «أَمْ تُرِيدُونَ أَنْ تَسْئَلُوا رَسُولَكُمْ كَما سُئِلَ مُوسى مِنْ قَبْلُ وَ مَنْ يَتَبَدَّلِ الْكُفْرَ بِالْإِيمانِ فَقَدْ ضَلَّ سَواءَ السَّبِيلِ» - . بقره / ۱۰۸ -

{آيا مى خواهيد از پيامبر خود همان را بخواهيد كه قبلا از موسى خواسته شد و هر كس كفر را با ايمان عوض كند مسلما از راه درست گمراه شده است.} به نقل از امام هادى عليه السلام فرمود: «أَمْ تُرِيدُونَ» يعنى اى كفار قريش و اى يهوديان آيا مى خواهيد

ص: ۴۱۸

«أَن تَسْأَلُواْ رَسُولَكُمْ» يعنى نشانه‌هايى را به او پيشنهاد مى‌كنيد كه نمى دانيد صلاح شما در آن است يا تباهى‌تان «كَمَا سُئِلَ مُوسَى مِن قَبْلُ» به موسى عليه السلام نيز پيشنهاد دادند و گفتند «لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى نَرَى اللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ» - . بقره / ۵۵ -

{تا خدا را آشكارا نبينيم هرگز به تو ايمان نخواهيم آورد پس در حالى كه مى نگريستيد صاعقه شما را فرو گرفت.} «وَمَن يَتَبَدَّلِ الْكُفْرَ بِالإِيمَانِ» اين‌گونه كه وقتى نشانه‌هايى را كه پيشنهاد مى‌كند ديد باز ايمان نمى‌آورد، و يا اين‌گونه كه وقتى دانست در شأن او نيست كه به خدا پيشنهاد دهد و بايد به دلايلى كه خداوند عرضه داشته و نشانه‌هاى آشكارى كه پديد آورده بسنده كند با عناد ورزيدن و عدم پايبندى به حجت و دليلى كه برايش آورده شده، باز ايمان نمى‌آورد و كفر را به جاى ايمان مى‌پذيرد، «فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ» يعنى از راه معتدل كه به بهشت منتهى مى شود منحرف گشته و در مسيرى كه پايانش جهنم است قدم گذاشته است.

حضرت فرمود: خداوند عزّ و جلّ فرموده: اى يهوديان! «أَمْ تُرِيدُونَ» يعنى آيا مى خواهيد پس از آن‌چه برايتان آورديم «أَن تَسْأَلُواْ رَسُولَكُمْ»؟ ماجرا از اين قرار بود كه ده تن از يهوديان نزد پيامبر صلّى الله عليه و آله آمدند و مى خواستند حضرت را بيازارند و با پرسش درباره امورى ايشان را آزرده خاطر كنند. در آن اوان مردى اعرابى كه گويى كسى او را از پشت هل مى داد نزد پيامبر صلّى الله عليه و آله آمد. او عصايى بر گردنش داشت كه كيسه اى سربسته بر آن آويخته بود و در آن كيسه چيزى نهاده بود كه كيسه را پر كرده بود و كسى نمى‌دانست درونش چيست. او گفت: اى محمد! به سوالى كه از تو مى پرسم

پاسخ بده فرمود: ای برادر عرب! این یهودیان پیشتر از تو آمده‌اند، آیا اجازه می دهی با آن‌ها آغاز کنم؟ گفت: خیر، چون من غریبم و رهگذرم. حضرت فرمود: بنابراین تو به خاطر غریب بودنت و این که رهگذری بر آن‌ها مقدّم هستی. گفت: سخنی دیگر. حضرت فرمود: چه؟ گفت: اینان کتابی دارند که می‌پندارند حق است، من قبول ندارم تو چیزی بگویی که آن‌ها در آن با تو توافق کنند و تأییدت کنند تا مردم را از دینشان برگردانند. من با چنین چیزهایی قانع نمی شوم و فقط با دلیلی آشکار قانع می‌شوم. رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود: علی بن ابی طالب کجاست؟ حضرت علی علیه السلام را فرا خواندند. ایشان راهی شد و وقتی به نزدیکی رسول خدا صلّی الله علیه و آله رسید اعرابی گفت: ای محمد! در گفتگوی میان من و تو با این مرد چه کار داری؟ حضرت فرمود: تو از من دلیل روشن خواستی، این مرد همان دلیل گره گشا و صاحب دانش کافی است، من شهر حکمت هستم و این مرد باب آن است، هر که خواهان حکمت باشد باید از درش وارد شود. وقتی حضرت علی علیه السلام در برابر حضرت حاضر شد رسول خدا صلّی الله علیه و آله با صدای بلند فرمود: ای بندگان خدا! هر که می‌خواهد عظمت آدم و حکمت شیث و شرافتمندی و ابهت ادریس و شکرگزاری و عبادت نوح برای پروردگارش را ببیند و به وفاداری و دوستی ابراهیم با خدا و دشمنی و ناسازگاری موسی با دشمنان خدا و دوستی و حسن معاشرت عیسی با مؤمنان بنگرد، باید به این علی بن ابی طالب بنگرد، چراکه با وجود او بر ایمان مومنان و بر نفاق منافقان افزوده می‌شود. اعرابی گفت: ای محمد! این‌طور که تو عموزاده‌ات را مدح کردی گویی شرف او شرف تو و عزت او عزت توست، من چیزی را از این مرد نمی‌پذیرم مگر کسی برایش شهادت دهد که در شهادتش هیچ بطلان و فسادی راه ندارد، یعنی اگر این سوسمار برایش شهادت دهد.

ص: ۴۱۹

رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود: ای برادر عرب! پس آن را از کیسه‌ات در آور و از او شهادت بخواه تا برایت به نبوت من و فضیلت این برادرم شهادت دهد. اعرابی گفت: من برای شکار این سوسمار زحمت کشیده‌ام و می‌ترسم بپرد و بگریزد. حضرت فرمود: نترس، نمی‌پرد و نمی‌گریزد، بلکه می ایستد و به تصدیق و برتری ما شهادت می دهد. اعرابی گفت: می‌ترسم بپرد. حضرت فرمود: اگر پرید همین برایت حجتی علیه ما باشد تا ما را دروغگو بشماری، اما او نخواهد جهید و برای ما شهادتی بر حق خواهد داد، اگر این کار را کرد رهایش کن زیرا محمد به جایش چیزی به تو می دهد که برایت بهتر است. آن‌گاه اعرابی سوسمار را از کیسه در آورد و روی زمین گذاشت. سوسمار ایستاد و رو به رسول خدا صلّی الله علیه و آله کرد و گونه هایش را بر خاک مالید. سپس سرش را بلند کرد و خداوند متعال به سخنش آورد و او گفت: شهادت می دهم که هیچ خدایی جز خدای یگانه نیست و هیچ شریکی ندارد، و گواهی می دهم که محمد بنده او و رسول او و برگزیده او و سرور همه پیامبران و برتر از همه آفریدگان و خاتَم پیامبران و پیشوای سپید رویان است، و گواهی می دهم که برادر تو علی بن ابی طالب دارای همان صفاتی است که خود فرمودی و داری همان فضیلتی است که خود برشمردی و دوستان او در بهشت گرامی‌اند و دشمنانش در جهنم جاویدند. ناگاه اشک از چشمان اعرابی به راه افتاد و گفت: ای رسول خدا! من نیز به آن‌چه این سوسمار شهادت داد شهادت می دهم، من چیزی دیدم و تماشا کردم و شنیدم که هیچ گریز و هیچ راه فراری از آن نیست. سپس رو به یهودیان کرد و گفت: وای بر شما! پس از این دیگر چه نشانه‌ای می خواهید و چه معجزه ای پیشنهاد می... دهید؟ هیچ راهی جز این‌که ایمان بیاورید ندارید وگرنه همه‌تان هلاک خواهید شد. در آن هنگام همه آن یهودیان ایمان آوردند و گفتند: ای برادر عرب! سوسمار تو برای ما بسی پُربرکت بود. سپس رسول خدا صلّی الله علیه و آله فرمود: ای برادر

عرب! سوسمار را رها کن تا خداوند عزّ و جلّ به جایش چیزی به تو بدهد که برایت بهتر است، چه آن سوسماری است که به خدا و رسولش و به برادر رسولش ایمان دارد و به حقیقت شهادت می دهد و سزاوار نیست شکار شود یا اسیر باشد، و باید رها باشد تا مزیتی باشد برای او بر بقیه سوسماران ، چون خداوند او را به امیری برگزیده است. در آن دم سوسمار پیامبر را خطاب کرد و گفت: ای رسول خدا! به من اجازه بدهید تا خودم به او عوض بدهم. اعرابی گفت: تو چه عوضی می توانی به من بدهی؟ سوسمار گفت: مرا به همان سوراخی ببر که مرا از آن گرفتی، در آن‌جا ده هزار دینار خسروانی

ص: ۴۲۰

و هشتصد هزار درهم هست، آن‌ها را بردار. اعرابی گفت: چگونه این کار را بکنم وقتی همه حاضرین سخن سوسمار را شنیده‌اند و من بسیار خسته‌ام؟ چون هر که تازه نفس است به آن‌جا می رود و آن‌ها را برمی دارد. سوسمار گفت: ای برادر عرب! خداوند آن مال را عوضی برای تو در ازای من قرار داده است، پس اجازه نمی‌دهد کسی به سوی آن از تو پیشی بگیرد و هر که بخواهد آن‌ها را بردارد خداوند هلاـکش می کند. مرد اعرابی که بسیار خسته بود آهسته به راه افتاد و جماعتی از منافقین که نزد رسول صلّی الله علیه و آله بودند به سوی آن سوراخ از او پیشی گرفتند و رفتند و دست در آن سوراخ کردند تا آن‌چه را شنیده بودند بردارند، ناگاه افعی بزرگی از آن سوراخ بیرون آمد آن‌ها را نیش زد و کُشت و همان‌جا ایستاد. وقتی مرد اعرابی سر رسید افعی او را ندا داد و گفت: ای برادر عرب! به اینان بنگر که چگونه خداوند مرا مأمور قتلشان کرد تا به مال تو که در عوض آن سوسمار نصیبت شده دست نیابند! او مرا محافظ آن قرار داده، اینک آن را بردار. این‌چنین مرد اعرابی درهم ها و دینارها را از سوراخ بیرون آورد و نتوانست آن‌ها را با خود ببرد. افعی ندایش داد و گفت: ریسمانی را که بر کمر داری بردار و با آن این دو کیسه را ببند، سپس آن ریسمان را به دُم من گره بزن تا آن را برایت تا خانه‌ات بکِشم، چون من در این کار خادم تو و نگهبان مال تو هستم آن‌گاه افعی آمد و همچنان از آن اعرابی و مالش محافظت کرد تا این‌که او آن مال را در خرید زمین و ملک و باغ صرف کرد. سپس افعی بازگشت - . التفسير المنسوب إلى الإمام العسكرى عليه السلام : ۲۰۳ - .

**[ترجمه]

بيان

عنته تعنيتا شدد عليه و ألزمه ما يصعب عليه أداؤه و يقال جاءه متعنتا أي طالبا زلته و النَّبَاهَةُ الشرف.

**[ترجمه]«عنّتَه تعنيتاً» یعنی بر او سخت گرفت و او را به کاری واداشت که برایش سخت است، می گویند «جاءهُ متعنّتاً» یعنی آمد و خواست او را به لغزش بیاندازد. «نباهه» یعنی شرافتمندی.

ناشر دیجیتالی : مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان

**[ترجمه]

تنبیه و اصلاح

ص ۹۱ ، ص ۱۷ : مذهب القرب كذا فى النسخ كلّها و هو تصحيف

و الصحيح: «مذهب العرب»

ص: ۴۲۱

۱- ثمانمائه خ ل.

۲- فى المصدر: الذى هو عوض عن ضبك.

۳- حافظا خ ل. و فى نسخه من المصدر: حائطه، و فى أخرى: حائطا.

۴- بالكيسين خ ل.

۵- سأجره إليك.

۶- فى المصدر: حارسك.

۷- التفسير المنسوب الى الامام العسكرىّ: ۲۰۳- ۲۰۵.

تصویر

وفصل الخطاب وأغنيتني الحي الذي لا تنام وأنتم حكماء الله وبكم حكم الله وبكم عرف حق الله
لا إله إلا الله محمد رسول الله أنتم نور الله من بين أيدينا ومن خلفنا أنتم سنة الله التي
بها سبق القضاء يا أمير المؤمنين أنا لكم مسلم تسليما لا أشرك بالله شيئا ولا أتخذ
من دونه وليا الحمد لله الذي هداني بكم وما كنت لأهتدي لولا أن هداني الله الله
أكبر الله أكبر الحمد لله على ما هدانا ذكر الصلاة والدعاء على دكة القضاء ثم امض إلى دكة
القضاء فصل عليها ركعتين تقرأ فيهما بعد الحمد ما أردت فإذا فرغت منهما وسلمت وسبحت تسبيح الزهراء
عليها السلام وقل يا مالكي ومملكي ومتغمدي بالنعم الجسام من غير استحقاق وجهي خاضع لما تعلوه الأقدام
لجلال وجهك الكريم لا تجعل هذه الشدة ولا هذه المحنة متصلة باستيصال الشأفة
وامنحني من فضلك ما لم تمنح به أحدا من غير مسألة إنك أنت القديم الذي لم تزل ولا تزال صل
على محمد وآل محمد واغفر لي وارحمني وزك عملي وبارك لي في أجلي واجعلني من عتقائك
وطلقائك من النار برحمتك يا أرحم الراحمين ذكر الصلاة والدعاء في بيت الطشت المتصل
بدكة القضاء تصلي هناك ركعتين فإذا سلمت وسبحت فقل اللهم إني ذخرت توحيدي إياك
ومعرفتي بك وإخلاصي لك وإقراري بربوبيتك وذخرت ولاية من أنعمت علي بمعرفتهم
من بريتك محمد وعترته صلى الله عليهم ليوم فزعي إليك عاجلا وآجلا وقد فزعت إليك وإليهم
يا مولاي في هذا اليوم وفي موقفي هذا وسألتك ما زكى من نعمتك وإزاحة ما أخشاه من
نقمتك والبركة فيما رزقتنيه وتحصين صدري من كل هم وجائحة ومعصية في ديني و
دنياي وآخرتي يا أرحم الراحمين ذكر الصلاة والدعاء في وسط المسجد تصلي هناك ركعتين تقرأ
في الأولى الحمد والصمد والثانية الحمد والكافرون فإذا سلمت وسبحت فقل اللهم أنت السلام ومنك
السلام وإليك يعود السلام ودارك دار السلام حينا ربنا منك بالسلام اللهم إني صليت
هذه الصلاة ابتغاء رحمتك ورضوانك ومغفرتك وتعظيما لمسجدك اللهم صل على محمد
وآل محمد وارفعها في عليين وتقبلها مني يا أرحم الراحمين ثم امض إلى الأسطوانة السابعة
وقف عندها مستقبل القبلة وقل بسم الله وبالله وعلى ملة رسول الله صلى الله عليه وآله ولا إله إلا الله محمد
رسول الله السلام على أبينا آدم وأمنا حواء السلام على هابيل المقتول ظلما وعدوانا

وبكم وجب القضاء ظ

الأقدام

ما زكى ظ

أقول وجدت في بعض مؤلفات قدماء أصحابنا أنه يستحب أن تصلي في بيت الطشت بركعتين وهو متصل بدكة القضاء ركعتين فقد روي عن أبي عبد الله عليه السلام ذلك فإذا سلمت فصل وذكر الدعاء ثم قال السيد رحمه الله

صوره فتوغرافيه من نسخه المؤلف (قدس سره) و هی الصحیفه التی یبتدء بهذا الجزء.

**[ترجمه]ص: ۴۲۱

ص: ۴۲۲

**[ترجمه]

مراجع التصحيح و التخريج و التعليق

بسم اللّه الرحمن الرحيم و الصلاه على سيّدنا و آله الطاهرين

اما بعد: فقد وفّقنا اللّه تعالى- و له الشكر و المنّه- لتصحيح الكتاب و تنميقه و تحقيق نصوصه و أسانيده و مراجعه مصادره و مآخذه، مزداناً بتعاليق مختصره لا غنى عنها فى فهم غرائب ألفاظه و مشكلاته و كان مرجعنا فى المقابله و التصحيح مضافاً إلى أصول الكتاب و النسخه المطبوعه المشهوره بطبعه أمين الضرب، الطبعه الحروفيّه عده نسخ مخطوطه جيّده فى غايه الدقّه و الإتقان:

منها النسخه الثمينه الأصليّه التى هى بخطّ المؤلّف رضوان اللّه عليه تفضّل بها العالم العامل حجّه الإسلام الحاجّ السيّد مهدىّ الصدر العاملىّ الأصبهانىّ صاحب الوعظ و إمام الجماعه فى عاصمه طهران و هى ممّا ورثه من أبيه الفقيد السعيد الخطيب المشهور الحاجّ السيّد (صدر الدين العاملىّ) رحمه اللّه عليه.

و النسخه مخطوطه بخطّ جيّد فى غايه الدقّه و الإتقان معلّمه بخطوط أفقيّه بالحمره كتب المصنّف قدسّ سرّه بخطّه الشريف عناوين أبوابها و رموز مصادرها و تفسير الآيات و شروح ألفاظ الحديث كلّها و أمّا متون الأحاديث فهى بخطّ غيره (و كان عليها اعتمادى فى التصحيح) يرى القارى ء صحيفه من صورتها الفتوغرافيّه فى الصفحه الآتيه.

و منها: نسخه مخطوطه بخط نعمه اللّه بن محمّد مهدىّ الإصطهباناتىّ استكتبها عام ۱۲۷۸ ه.

ومنها: نسخه مخطوطه أخرى مصحّحه بتصحيح محمّد محسن ابن أبى تراب مؤرّخه بعام ۱۲۲۶ تفضّل بهما الفاضل البارع الأستاذ المعظّم السيّد جلال الدين الأرموىّ الشهير بالمحدّث و يأتى مزيد توضيح بالنسبه إلى هاتين النسختين مع صورهما الفتوغرافيّه فى الجزء الذى يتمّ به تاريخ نبيّنا الأكرم صّلى اللّه عليه و آله إنشاء اللّه تعالى.

و كان مرجعنا فى تخريج أحاديثه و تعاليقه كتباً أوعزنا إلى بعضها فى المجلّدات السابقه و نذكر هنا بعضاً آخر:

«۱» إثبات الهداه للحرّ العاملىّ طبع بقم فى سنه ۱۳۷۸. ق

«۲» الاحتجاج للطبرسىّ طبع بالنجف فى سنه: ۱۳۵۰

«۳» أسرار الصلاه للشهيد الثانىّ طبع بإيران فى ۱۳۱۳

«۴» إعلام الورى للطبرسىّ طبع بإيران فى سنه ۱۳۱۲

«۵» إعلام الورى ط ۲ للطبرسىّ طبع بطهران فى سنه ۱۳۳۸

«۶» الأمالى للشيخ و ولده طبع إيران فى سنه: ۱۳۱۳

«۷» الأمالى للشريف المرتضى طبع بمصر فى سنه: ۱۳۲۵

«۸» التجريد للمحقّق الطوسىّ و شرحه للعلّامه طبع بهند فى سنه ۱۳۱۰

«۹» التفسير المنسوب إلى الإمام العسكرىّ عليه السلام طبع بإيران فى سنه: ۱۳۱۵

«۱۰» التفسير المنسوب إلى الإمام العسكرىّ عليه السلام مخطوطه بخزانه كتبى المخصوصه كتب فى ۱۱۳۲

«۱۱» التفسير لعلىّ بن إبراهيم القمىّ طبع بإيران فى سنه: ۱۳۱۳

«۱۲» التفسير لعلىّ بن إبراهيم القمىّ مخطوطه بخزانه كتبى المخصوصه كتب فى ۱۰۶۳

«۱۳» التفسير لعلىّ بن إبراهيم القمىّ مخطوطه بخزانه كتبى المخصوصه كتب دون تاريخ

«۱۴» شرح نهج البلاغه لابن أبى الحديد طبع بمصر.

«۱۵» الشفاء للقاضى عياض و شرحه لعلىّ القارى ء طبع باسلامبول فى سنه ۱۳۰۸

«۱۶» قرب الإسناد للحميرىّ طبع بطهران فى سنه: ۱۳۷۰

«۱۷» كشف اليقين لابن طاوس طبع بالنجف فى سنه ۱۳۶۹

«۱۸» كنز جامع الفوائد نسخه مخطوطه أرسلها إلينا الأستاذ المرتضى المدرّسىّ.

«۱۹» مناقب آل أبى طالب لابن شهر آشوب طبع بالنجف فى سنه ۱۳۷۶

«۲۰» النوادر للراوندىّ طبع بالنجف.

و الختام لاننسى الثناء على عدّه من الأفاضل الكرام و نخبه من العلماء العظام الذين ساعدونى فى مشروعى هذا؛ و هم: فضيله الشيخ محمّد علىّ الذاكرىّ الشيرازىّ ساعدنى فى مقابله الكتاب و فضيله الشيخ حسين الدارابىّ المشتهر بالكرمانىّ و الشيخ حسين المؤمن الشيرازىّ ساعدنى فى مقابله الكتاب على الخطّيّه و فى مقابلته على المصادر و المآخذ كما أنّا لا ننسى الثناء على العالم الفاضل الشيخ محمّد مهدىّ العميد اليزدىّ حيث ساعدنى فى مقابله المجلّدات الأولى و نسأل اللّه تعالى أن يوفّقنا و

إخواننا لمرضاته و لخدمه الدين و أهله.

لجنه التحقيق و التصحيح لدار الكتب الإسلاميّه عبد الرحيم الربانىّ الشيرازى.

ص: ۴۲۴

**[ترجمه]ص: ۴۲۳

ص: ۴۲۴

**[ترجمه]

فهرست ما فی هذا الجزء

الموضوع/ الصفحه

**[ترجمه]ص: ۴۲۵

ص: ۴۲۶

**[ترجمه]

تعريف مركز

بسم الله الرحمن الرحيم
هَلْ يَسْتَوِی الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ
الزمر: ۹

المقدمة:
تأسّس مركز القائمية للدراسات الكمبيوترية فی أصفهان بإشراف آية الله الحاج السيد حسن فقيه الإمامی عام ۱۴۲۶ الهجری فی المجالات الدينية والثقافية والعلمية معتمداً علی النشاطات الخالصة والدؤوبة لجمع من الإخصائيين والمثقفين فی الجامعات والحوزات العلمية.

إجراءات المؤسسة:
نظراً لقلة المراكز القائمة بتوفير المصادر فی العلوم الإسلامية وتبعثرها فی أنحاء البلاد وصعوبة الحصول علی مصادرها أحياناً، تهدف مؤسسة القائمية للدراسات الكمبيوترية فی أصفهان إلی التوفير الأسهل والأسرع للمعلومات ووصولها إلی الباحثين فی العلوم الإسلامية وتقدم المؤسسة مجاناً مجموعة الكترونية من الكتب والمقالات العلمية والدراسات المفيدة وهی منظمة فی برامج إلكترونية وجاهزة فی مختلف اللغات عرضاً للباحثين والمثقفين والراغبين فيها.
وتحاول المؤسسة تقديم الخدمة معتمدة علی النظرة العلمية البحتة البعيدة من التعصبات الشخصية والاجتماعية والسياسية والقومية وعلی أساس خطة تنوی تنظيم الأعمال والمنشورات الصادرة من جميع مراكز الشيعة.

الأهداف:
نشر الثقافة الإسلامية وتعاليم القرآن وآل بيت النبیّ عليهم السلام
تحفيز الناس خصوصا الشباب علی دراسة أدقّ فی المسائل الدينية
تنزيل البرامج المفيدة فی الهواتف والحاسوبات واللابتوب
الخدمة للباحثين والمحققين فی الحوازت العلمية والجامعات
توسيع عام لفكرة المطالعة
تهميد الأرضية لتحريض المنشورات والكتّاب علی تقديم آثارهم لتنظيمها فی ملفات الكترونية

السياسات:
مراعاة القوانين والعمل حسب المعايير القانونية
إنشاء العلاقات المترابطة مع المراكز المرتبطة
الاجتنباب عن الروتينية وتكرار المحاولات السابقة
العرض العلمی البحت للمصادر والمعلومات

الالتزام بذكر المصادر والمآخذ فی نشر المعلومات
من الواضح أن يتحمل المؤلف مسؤولیة العمل.

نشاطات المؤسسة:
طبع الكتب والملزمات والدوريات
إقامة المسابقات فی مطالعة الكتب
إقامة المعارض الالكترونية: المعارض الثلاثية الأبعاد، أفلام بانوراما فی الأمكنة الدينية والسياحية
إنتاج الأفلام الكرتونية والألعاب الكمبيوترية
افتتاح موقع القائمیة الانترنتی بعنوان : www.ghaemiyeh.com
إنتاج الأفلام الثقافية وأقراص المحاضرات و...
الإطلاق والدعم العلمی لنظام استلام الأسئلة والاستفسارات الدينية والأخلاقية والاعتقادية والردّ عليها
تصميم الأجهزة الخاصة بالمحاسبة، الجوال، بلوتوث Bluetooth، ويب كيوسك kiosk، الرسالة القصيرة ((sms
إقامة الدورات التعليمية الالكترونية لعموم الناس
إقامة الدورات الالكترونية لتدريب المعلمين
إنتاج آلاف برامج فی البحث والدراسة وتطبيقها فی أنواع من اللابتوب والحاسوب والهاتف ويمكن تحميلها على ٨ أنظمة؛
١.JAVA
٢.ANDROID
٣.EPUB
٤.CHM
٥.PDF
٦.HTML
٧.CHM
٨.GHB
إعداد ۴ الأسواق الإلكترونية للكتاب على موقع القائمية ويمكن تحميلها على الأنظمة التالية
١.ANDROID
٢.IOS
٣.WINDOWS PHONE
۴.WINDOWS

وتقدّم مجاناً فی الموقع بثلاث اللغات منها العربية والانجليزية والفارسية

الكلمة الأخيرة

نتقـدم بكلمـة الشـكر والتقـدير إلى مكاتب مراجع التقليـد منظمات والمراكز، المنشورات، المؤسـسات، الكتّاب وكل من قدّم لنا المساعدة فى تحقيق أهدافنا وعرض المعلومات علينا.
عنوان المكتب المركزى
أصفهان، شارع عبد الرزاق، سوق حاج محمد جعفر آباده اى، زقاق الشهيد محمد حسن التوكلى، الرقم ١٢٩، الطبقة الأولى.

عنوان الموقع : : www.ghbook.ir
البريد الالكترونى : Info@ghbook.ir
هاتف المكتب المركزى ٠٣١٣٤٤٩٠١٢٥
هاتف المكتب فى طهران ٨٨٣١٨٧٢٢ ـ ٠٢١
قسم البيع ٠٩١٣٢٠٠٠١٠٩شؤون المستخدمين ٠٩١٣٢٠٠٠١٠٩.

مركز
القائمية
اصفهان
للبحوث والتحريات الكمبيوترية
WWW
للحصول على المكتبات الخاصه الاخرى
ارجعوا الى عنوان المــركز من فضلــكم
www.Ghaemiyeh.com
www.Ghaemiyeh.net
www.Ghaemiyeh.org
www.Ghaemiyeh.ir
و للايصاء من فضلكم
۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹